

کشف الباری
عما فی
صحیح البخاری

تصنیف

حضرت مولانا سلیم اللہ خان

کشف الباری

عما فی

صحیح البخاری

کتاب المغازی

تالیف ← صدر وفاق المدارس مولانا سلیم الله خان مدظله العالی
شیخ الحدیث جامعه فاروقیه کراچی

ترتیب وتحقیق ← مولانا ابن الحسن عباسی (مؤلف درس مقامات)

ترجمه ← مولانا شاه فیصل فاضل وفاق المدارس، امداد العلوم

خصوصیات

جلد ۱۰

① داحادیثو تخریج
② د تعلیقات بخاری تخریج کول
③ د اسماء الرجال مختصر تعارف
④ دگرانو لغاتو لغوی صرفی او نحوی حل
⑤ ماقبل باب سره د ربط په باره کښې پوره تحقیق
⑥ د شرحي د هري خبري په حاشیه کښې حواله ورکول
⑦ د ترجمة الباب مقصد په بیانولو کښې پوره تحقیق
⑧ د مختلفو مذاهبو تحقیقی بیان او بیا د مذهب حنفی ترجیح
⑨ دحدیث اطراف بیانو.. چه په بخاری کښې داحدیث په کوم کوم ځائي کښې دي

خورونکی فیصل کتب خانه محله جنگی پیښور
موبائل:- ۰۳۲۱۹۰۹۱۸۳۵

فهرست مضامين

كتاب المغازي

باب غَزْوَةِ الْعُشَيْرَةِ أَوِ الْعُسَيْرَةِ

شمیره	مضمون	صفحه

بَاب ذِکْرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ يُقْتَلُ بِبَدْرٍ

شمیره	مضمون	صفحه

شمیره	مضمون	صفحه

شمیره	مضمون	صفحه

بَاب فَضْلُ مَنْ شَهِدَ بَدْرًا

بَاب

بَاب شُهُودِ الْمَلَائِكَةِ بَدْرًا

بَاب

شمیره	مضمون	صفحه

شمیره	مضمون	صفحه

شمیره	مضمون	صفحه

بَاب - غَزْوَةِ الْحُدَيْبِيَةِ

شمیره	مضمون	صفحه

شمیره	مضمون	صفحه

شمیره	مضمون	صفحه

بَابُ آخِرِ مَا تَكَلَّمَ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

بَابُ كَمْ غَزَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟

شمیره	مضمون	صفحه

غزاګانې لنډې لنډې.....(د مرتب دقلم نه)

....

......

یو وضاحت

په دې تقریر کښې چه مونږ د صحیح بخاری کومه نُسخه د متن په طور استعمال کړې ده.په هغې باندې ډاکټرمصطفٰی دیب البغا تحقیقی کار کړې دې.ډاکټردیب په احادیثو باندې د نمبرو لګولو سره سره داحادیثو د مواضع متکرّره په ګوته کولو اِلتزام هم کړې دې.که ېو حدیث روستو راتلونکې وی.نو دحدیث په آخر کښې په نمبرو سره هغه په ګوته کوی.یعنی چه په دې نمبر باندې حدیث راځی.اوکه حدیث تیرشوی وی. نو د نمبر نه وړاندې [ر:] لکوی. یعنی چه دې نمبر ته دې رجوع اوکړې شی.

....

بسم الله الرحمن الرحيم

څه د خپل ځان په باره کښې

حامداً ومصلیاً وبعد:

دیوبندسره نزدې اود تهانه بهون سره تقریباً متصل قصبه حسن پور لوهاری ضلع مظفرنګر یوپی انډیا د احقر مولد او مسکن قدیم دې.دا قصبه د افریدو پښتنو کلې دې. دې بستئ ته دا شرف حاصل دې.چه حاجی امداد الله مهاجر مکی،حافظ ضامن شهید،او دمولانا شیخ محمد تهانوی پیراومرشد اود حضرت سید احمد شهید رحمه الله معتمد خاص میانجی نور محمد جهنجهانوی قیام هم په دې بستئ کښې پاتې شوې دې.اود تهانه بهون مذکور الصدر عارفین ثلاثه حسن پور لوهاری ته راغلی وو.اود میانجی صاحب موصوف نه ئې استفاده کړې وه.او په مستفیدینوکښې بیا د حاجی صاحب فیض خوېه څلورکنجه دنیا کښې نن هم جاری اوساری دې.او انشاء الله تعالی ترقیامته پورې به جاری وی.

د احقر تعلق هم د دغه آفریدی پښتنود یومتوسط خاندان سره دې.چه پیشه ئې طبابت راروانه وه.زما والد محترم جناب عبدالعلیم خانصاحب مرحوم لا ماشوم وو.چه د نیکه د وفات سره دوی یتیم پاتې شو.ددې وجې د دوی د تعلیم معقول بندوبست اونشو.اوهغوی د طب تعلیم حاصل نکړې شو.د دوی د یونانی دوایانو دوکان وو.او دوی عطار وو.

اولنې تعلیم: زما اولنې استاذ منشی بنده حسن رحمه الله دچا نه چه ما د اردو او فارسئ تعلیم حاصل کړې وو. پرهیزګاراومتقی انسان وو.ما په خپل ژوند کښې د هغوی پشان ذاکر اود نوافلو په کثرت سره ادا کونکې چرته نه دې لیدلې.زما دویم استاذ منشی الله بنده رحمه الله وو.دچا نه چه ما د اردود او فارسئ تعلیم په دوران کښې قرآن کریم په ناظره وئیلې وو. هغوی به د ماښام نه پس کورکښې د اورولو دپاره تشریف راوړلو.په قناعت او د دنیا نه په بې رغبتئ کښې بې نظیره وو.د هغوی معمول وو،چه روزانه به ئې یو قرآن کریم ختمولو. حال دا چه هغوی حافظ هم نه وو.

دعربئ د تعلیم شروع: د قرآن کریم او اردو او فارسئ د تعلیم نه د فراغت نه پس زه مدرسه مفتاح العلوم جلال آباد ضلع مظفرنګر کښې د حضرت مولانا مسیح الله خانصاحب رحمه الله په خدمت کښې حاضرکړې شوم.دلته مې د دوو کالو او شپږو میاشتو په موده کښې درجه رابعه پورې کتابونه اووئیل.بیا احقر دیوبند ته اولیږلې شو، هلته مې پنځه کاله تیر کړل.د دارالعلوم رائج نصاب مې پوره کړل.جمله فنون منطق،فلسفه،ادب، اصول ،ریاضی،فقه ،کلام او د حدیث په نصاب کښې شامل ټول کتابونه مې ختم کړل.د دارالعلوم نه د فراغت په وخت کښې مې ۲۰ کاله عمر وو،او پاکستان نه وو جوړ شوې.

بیا مې تدریس شروع کړو،او پاکستان ته د هجرت نه وړاندې په جلال آباد مدرسه مفتاح العلوم کښې مې د درس نظامی پوره سره د جمله فنونو اودوره حدیث اته کاله تدریس اوکړو.پاکستان ته د راتلو نه پس درې کاله په دارالعلوم الاسلامیه اشرف آباد ټنډوالله یار

كښې مدرس پاتې شوې ووم .بيا لس كاله په دارالعلوم كراچۍ كښې او دارالعلوم سره سره يوكال په جامعة العلوم بنورى ټاؤن كښې هم د تدريس خدمات كول.په هره مدرسه كښې د حديثو د مركزى سبقونو نه علاوه په نورو فنونوكښې هم لوئې كتابونه زيردرس پاتې شوى وو.په ۱۹۶۷ء كښې مې د جامعه فاروقيه كراچۍ بنياد كيښودو.اود ۲۸ كالونه تراوسه پورې هم دلته كار كوم.

زما دوروكوالى او د طالب علمۍ زمانه په لوبو او د هلكوانۍ په زمانه كښې تيره شوې ده. خو معلومه نه ده.چه وجه وه هم په دغه زمانه كښې داول نه واخله تر آخره پورې د استاذانو شفقت اوحسن ظن هميشه دپاره پاتې شوې دې.په دوى كښې د څه حضراتو د شفقت او د هغوى حسن ظن په وجه كله كله هغوى په دې نالائق شاګرد باندې ډير اعتماد اوفخر هم كړې دې.كوم چه په هغه وخت كښې هميشه دپاره زه شرمنده كړې يم.[1]

د ابتداء نه د څه درجه كښې دطالب علمۍ استعداد كښې استحكام پيدا شوې وو.ددې وجې ئې د هلكوانې لاپرواهى څه زياته نقصانى ثابته نشوه.دا بيله خبره ده.كه پوره توجه ئې سبقونو،مطالعې اوتكرارته وركړې وه. نو يقيناً ډيرښه صورت حال به وو.بهرحال هغه نقصان خو اوشو.بيا مې دتدريس په زمانه كښې ډيرمحنت اوكړو.اوپه څه ناڅه طريقه د تدريس دا زمانه هم تيره كړه.[2]

---

[1] ① حقيقت دا دې.چه الله تعالى مولانا ته غير معمولى صلاحيتونه وركړى دى.ددوى د حافظې واقعات چه واورې.نود قرون اولى د محدثينو د حافظې ياد تازه كيږى.دا واقعه به د ډيرو دپاره د تعجب باعث وى.چه په دې زمانه كښې هم داسې حضرات موجود دى.چاچه د يوې مياشتې نه په كمه مودۀ كښې پوره قرآن پاك نه يوازې دا چه ياد كړې دې.بلكه د يادولو سره سره ئې په تراويحو كښې هم اورولې دې،،

هم د طالب علمۍ په زمانه كښې دوى د دارالعلوم ديوبند نه د رمضان په تعطيلاتوكښې كور ته راغلو. خيال ورته راغلو.چه د چتيانويه دې وقفه كښې د قرآن شريف څه حصه ياده كړم.رمضان رانزدې وو،مشوره دا اوشوه.چه روزانه به ربع پاره يادوى.او په تراويحوكښې به ئې اوروى.دغه شان به د رمضان تراويح هم كيږى.او دوى به اووه اته پارې هم يادې كړى وى.مولانا ته كيدې شي.پخپله هم د خپلې حافظې دقوت اندازه په هغه وخت كښې نه وه.نودوى روزانه د يو پۆ يادولو اراده اوكړه.دحفظ قرآن شروع ئې اوكه.خوچه كله د يادولو دپاره كيناستلو.نو روزانه به ئې د ربع پارې په ځاې يوه نيمه پاره يادوله.اود شپې به ئې هغه په تراويحوكښې هم اوروله. يو طرف ته اوويشتمه شپه راغله.او بل طرف ته دوى ټول قرآن كريم حفظ كړواوپه تراويحوكښې ئې واورول.دعلاقې حافظانوته چه كله ددې خبر اوشو.نوډيرو ته يقين نه راتلو.خويوه واقعه كومه چه په وجود كښې راغلې وه.دهغې نه انكارڅنګه ممكن وو.

[2] مولانا د فن تدريس شهسوار دې.دوى چه چرته هم پاتې شوى دى.د دينى علومو د تګو شمع به لګيدلې وه.ددې بوراګانود رونق نه دوى كله هم بې رونقه شوى نه دى.د دوى د ځوانۍ په زمانه كښې هم به د طالبانو يوه ډله هميشه دپاره دوى سره د لوستلو په غرض ډيره وو.په هغه وخت كښې د حديث وئيلو څو استاذان داسې هم وو.چاچه د درس نظامى د ابتدائى درجې سبقونو نه واخله تر صحاح سته پورې ټول كتابونه د بل چا د شركت نه بغيرصرف د دوى نه وئيلى وو.په درس نظامى كښې په هغه وخت كښې داسې معيارى كتاب نه وو.دكوم چه دوى درس نه وركړى.په درس او تدريس كښې د دوى د محنت او شغف اندازه ددې نه لګولې شى،[بقيه حاشيه په راروانه صفحه...

دمولانا مسيح الله خان صاحب صحبت: زما په ژوند كښې د ټولونه زيات بدلون،د ديني جذباتو پرورش، داخلاقو او اعمالودحسن اوقبح احساس،د دې اصلاح ته توجه اوهميشه دپاره خپل ځان په رجال الدين كښې د شاملولو شوق اوجذبه،دحضرت مولانا مسيح الله خان صاحب په صحبت كښې چه پاتې شوم،نوپيدا شوه.دا بيله خبره ده.چه زه د نفس او شيطان د اغوا په وجه جوړ څه نه شوم.خوېه دې باندې شكرګذار يم.چه داهل حق علماؤ او اهل اصلاح په لمن كښې يم.او اميد وار يم.چه هم ددې تعلق په وجه به راسره الله تعالى د عفو او درګزر معامله اوكړى.اومغفرت به مې اوكړي.«وماذلك على الله بعزيز».

شيخ الاسلام مولانا حسين احمد مدنى رحمه الله : داحقيت دې چه ماته زماد فن حديث سره تعلق د شيخ الاسلام حضرت مولانا حسين احمد مدنى نورالله مرقده د شاګردئ په وجه نصيب شوې دې.دحضرت د ترمذى درس روزانه به دوه دوه نيمې ګهنټې په داسې عجيبه انداز كښې وو.چه سترګوته هغه ښه منظرچرته بيا نه دې نصيب شوې.هغه شيخ د زمانې چه

...دتيرمخ بقيه] چه په كلونو ،به دوى د صحيح بخارى، صحيح مسلم ،صحيح ترمذى،سنن ابى داود او مشكواة شريف ټول جلدونه دوى مكمل په خپله وئيل.اودې سره سره به ئې لا زياتى هم د څه كتابونو سبقونه وئيل.،،
د ښه او مقبول استاذ په تعريف كښې دا خبره هم داخله ده.چه هغه دګرانې نه ګرانه مسئله په لطيفوكښې ښائي.اوطالبان دهغوى په درس كښې سترې والې نه محسوسوى.يواستاذ چه په تفهيم و پوهولوكښې دغيرمعمولى صلاحيت او مهارت ولې نه وى.خوكه دهغه په انداز اوطرز تقريرنه په طالبانوباندې ذهنى بوج غورځيږى.نوهغه ته د فن تدريس د ټولوښه صفاتو حامل مدرس نشى وئيلې.الله تعالى مولانا ته د تفهيم د غيرمعمولى صلاحيت سره سره د انداز بيان او اسلوب تقرير داسې زړه راښكونكې او خوښونكې صفت وركړې دې.چه په ګهنټوبه ته ددوى په درس كښې ناست ې.خوته به سترې والې بيخي نه محسوسوئ.داول نه آخره پورې به په درس كښې تازګي اوخوند خور وى.د دوى تدريسى ژوند تقريباً په نيمه صدئ باندې مشتمل دې.او اوس هم حالانكه دوى د قيمتى عمر ۶۸ منزلونه تيركړى دى.د دارالحديث معموره فضاء د دوى د درس بخارى نه ګونج كوى. (يعنى آواز ئې په كښې راتمبيږى.،،
دشاګردانو وسيعه او مفيده حلقه،،
الله تعالى مولانا صاحب د شاګردانو په وسيع او مفيدې حلقې سره كامياب كړې دې.په دې وخت كښې د دنيا په مختلفو ملكونوكښې د مولانا صاحب شاګردان كوم اهم دينى خدمتونه كوى.هغه د شلو نه زيات ملكونه دى.په كوموكښې چه د پاكستان نه علاوه ناروې، جرمنى، ساوتھ افريقه، سعودى عرب،كويت،قطر،عرب امارات،عمان ،انګليند، استريليا، كوريا، افريقه، فرانس، ملاوئشيا، رنګون،هندوستان،بنګله ديش،ايران او افغانستان وغيره ملكونه دى.ددوى د شاګردانو په دې وسيع حلقه كښې مصنفين هم دى.اومدرسين هم،مفتيان هم دى او عالمى سكالران هم،په جنګى محاذونوكښې دكافرانوسره مقابله كونكى هم،اوپه عالمى سطح باندې دينى فريضه پوره كونكى مبلغين هم،لوې لوې دينى ادارې قائمونكى اوچلونكى مهتممين هم،اود شيخ الحديث په منصب باندې ناست محدثين هم.،،
د دارالعلوم كراچى: صدر مدرس مفتى محمد رفيع عثمانى صاحب،جستس مولانا محمد تقى عثمانى صاحب،دجامعه بنورى اسلاميه ټاؤن مهتمم مولانا حبيب الله مختار صاحب،د درس نظامى د بعضې كتابونواردو شارح مولانا حنيف ګنګوهى او مولانا مفتى نظام الدين شامزى غوندى د علم ستنې ددوى د شاګردانوپه حلقه كښې داخل دى) ـ

دهغوی د دینی،ملی، سیاسی،سماجی،اصلاحی، اوانتظامی خدماتوځه حد نه وو.هغوی د استقامت او ثبات جبل اعظم وو.په مسند درس چه به کله هغوی کیناستل.نوپه مخ باندې به ئې د خوشحالۍ آثاربنکاره ښکاریدل.شخصیت ئې دومره زړه راښکونکې اوزړه ته پریوتونکې وو.چه زړونه به هغوی طرف ته راښکلې شو.کوم طالبان چه په ټول کال په درس کښې شریك وو.دهغوی دپاره به د حضرت په ذات گرامی کښې د اولنۍ ورځ پشان نوې والې او جاذبیت وو.خیال راځی.چه د نبی ﷺ د عاشقانوکله دا شان دې .نود نبی ﷺ به څه شان وو.

دحضرت په درس ترمذی کښې به د حدیثو په فنی مباحثوښه تفصیل کولې شو. د اسناد،جرح وتعدیل،تطبیق او ترجیح بحثونه،فقهی،کلامی،تاریخی مسائل،او اخلاقی اواصلاحی خبرې به ئې ښه په تفصیل سره کولې.دصحاح سته اونورو کتابونو سیټ به ورسره برابر پروت وو.دحوالې هره خبره به ئې په کتاب پرانستلو اودهغې د عبارت په وئیله او بیانوله.اوپه دې تفصیلی سبق کښې به دومره اطمینان وو.چه کله به هم دا نه محسوسیدله. چه د دوی ددې کارنه علاوه بل څه کار هم شته.دطالبانودهرقسم تپوسونو به ئې ډیره په ورین تندی سره تفصیلی جواب ورکول،کله به ئې په مخ باندې انقباض نه ښکاره کیدو،بلکه ډیرد انبساط او نشاط په کیفیت کښې به وو.

په دغه کال د حضرت شیخ الاسلام نورالله مرقده درس بخاری د زیاتو سفرونو په وجه متاثرشو.دغه شان د حضرت شیخ په نیز د جامع ترمذی د درس اهتمام زیات وو.ددې وجې د درس بخاری درس به د درایت په انداز کم کیدې شو.ټول کتاب خو خیر نه خو ۲۴ و ۲۵ پارې شلم ۲۰ شعبان باندې چه به امتحان ختمیدل.نوتردغه وخته پورې به ئې قراءۃ اودرایۃ درس کولو او په ۲۸ شعبان به ئې کتاب پوره کول.

شیخ الادب والفقه مولانا اعزاز علی رحمه الله د ابوداود درس هم معاون وو.دهغوی د درس نه هم احقرډیرڅه زده کړی دی.ترمذی شریف دکتاب السیرآخره پورې اوشمائل ترمذی هم احقرد حضرت شیخ الادب نه وئیلی دی.

احقر په زمانه د تدریس کښې دحضرت شیخ الحدیث مولانا محمد زکریا رحمه الله د تصنیفاتو اوحواشو نه ډیره استفاده کړې ده.بلکه د تدریس دا ټوله زمانه د ،،الکوکب الدری ،بذل المجهود، اوجزالمسالك، او لامع الدراری، نه په استفاده کښې تیره شوې ده.د نورو تصانیفونه مې هم بغیردڅه شك نه استفاده کړې ده.اوبار بار مې کړې ده. خو د تعلق کوم کیفیت چه د حضرت شیخ د کتابونو سره پاتې شوې دې.هغه د نورو سره نه دې.ددې وجې د حضرت شیخ الاسلام نورالله مرقده نه پس که په ما باندې دعلم حدیث په باره کښې دچا د ټولونه زیات احسان وی.نوهغه د شیخ الحدیث رحمه الله دې.

څه د کتاب په باره کښې

دصحیح بخاری کتاب المغازی دا درسی تقریر دترتیب وتحقیق د مراحلونه تیر شو.اواوس ستاسوپه لاسونوکښې دې.لکه څنگه چه د کشف الباری جلد اول په ابتداء کښې عرض کړې وو.چه دا په اصل کښې د صحیح بخاری زما درسی تقریر دې.دا تقریرمولوی رشید

احمد شريف كراچوى ټيپ كړې وو.دخپل څه درسى تقرير د ضبط كولوما چرته څه اهتمام نه دې كړې.اونه مې چرته ددې اراده وه.خود مولوى صاحب اصرارغالب شو.اود دغه كال د تقرير ټيپ كولواجازت مې وركړو.هغوى ډيرپه اهتمام سره د پوره صحيح بخارئ درس ډيرې پيسې خرچ كړې كړې اوټيپ ئې كړو.دا درسى تقرير دكيسټونه منتقل كيږى.كاپيانوته، او بيا دهغه ځاې نه د ترتيب اوتحقيق د مراحلونه تيريږى. اوكتابى شكل كښې راتلل ئې شروع شوى دى.

ددې درس آغاز په ۲۱ شوال ۱۴۰۲ھ كښې شوې وو.اوپه ۱۰ رجب ۱۴۰۷ھ ته ختم شو.چه د لوې اختر،سه ماهى،شش ماهى امتحانونواودجمعې د ورځې چهټيانې ترې اوباسې. نو ددې درس ټوله موده شپږ نيمې مياشتې جوړيږى.روزانه تقريباً دوه ګهنټې جارى د صحيح بخارى دا درس په ۴۰۰ كيسټوكښې محفوظ شو.

ددې درس نه وړاندې احقرته څليريش ځله دبخارى شريف اوددې نه زيات د ترمذى شريف لوستلونويت راغلې دې.اونوركتب صحاح هم باربار لوستلى دى.يوخودا د څليرېښت كالونو محنت وو.اوبيا مطبوعه اوغيرمطبوعه څومره مواد چه راسره وو. د هغې نه يوځل بيا د نوى سر نه د استفادې كوشش شوې دې.

د كرمانى،عسقلانى،عينى،قسطلانى،مهلب بن ابى صفر،ابن منير،ابن بطال، ابن التين، حضرت شاه ولى الله اومولانا انورشاه كشميرى رحمهم الله دشروحو نه،د شيخ الحديث مولانا زكريا رحمه الله د لامع الدرارى اومولانا محمد ادريس كاندهلوى رحمه الله د تراجمو نه مې ښه استفاده كړې ده.په غيرمطبوعه موادوكښې د خيرمولانا محمد جالندهرى رحمه الله د شرح بخارى، اود مظاهرالعلوم سهارنپور شيخ الحديث مولانا محمد يونس صاحب د درسى افاداتونه مې ښه استفاده اخستې ده.

امام بخارى رحمه الله غزوات ډيرپه اهتمام اوتفصيل سره بيان كړې دى. خو د احاديثو په تخريج، د بابونوپه ترتيب، اود تراجم ابواب او واقعاتوپه ترتيب كښې دوى خپل ځان ته جدا يو اسلوب لرى.اوهم هغه احاديث ذكركوى.كوم چه د دوى مخصوصو شرطونو سره برابر وى.ددې په وجه په بعضې ځايونوكښې ابهام پاتې كيږى.اوتركومې پورې چه د پوره ذكرشوې غزوې پس منظر وړاندې نه وى..نوخبره په پوهه كښې راتلل ګران وى.د بعضې غزواتو په تاريخ وقوع كښې دعام اهل سيرنه جدا دوى ځان ته يومستقله رائې لرى.ددې وجې دصحيح بخارى كتاب المغازى په درس كښې ددې خبرې ضرورت پيښيږى.چه د متعلقه غزوه تاريخى پس منظر،په تاريخ وقوع كښې د اصحاب سير اختلاف،اوقول راجح، دامام بخارى رجحان،اوچه ددوى رائې مربوطه بيان كړې شى.ددې نه پس به دبابونواود بخارى د احاديثو متعلق مباحثو بيان وى.نوپه دې تقرير كښې هم اول پوره تاريخى تفصيل سره متعلقه غزوه بيان شوې ده.په تاريخ وقوع وغيره كښې د اهل سيراختلاف، قول راجح،او د امام بخارى رحمه الله د رائې وضاحت شوې دې.ددې نه پس په ابواب اواحاديث بخارى باندې تفصيلى خبرې شوى دى.د غزواتو دبيانولونه وړاندې د مقدمې په توګه د جهاد مقصد ،ددې ضرورت،ددې قسمونه اود غلامئ په مسئله باندې رڼرا اچولې شوې ده.

دكتاب المغازى په دې جلد باندې د ترتيب اوتحقيق كارد جامعه فاروقيه استاذ د شعبة تصنيف وتاليف ملګرې زما ګران مولوى ابن الحسن عباسى سلمه كړې دې.دوى ډير په محنت او شوق سره اصل مراجع طرف ته مراجعت كړې دې.اوحوالې ئې راويستې دى. مفيدې حاشې ئې پرې ليكلى دى.په بعضې ځايونوكښې ئې اضافې هم كړى دى.اوددې تقرير په محقق جوړولوكښې ئې ډيركوشش كړې دې.الله تعالى دې د بخارى دې درس ته قبوليت وركړى.اوداً دې زما دپاره اود مرتب دپاره صدقه جاريه اوګرځوى .آمين.

درخواست د مرتب

هغه ورځې زما د ژوند ښكلې ورځې وې.اوهغه شپې زما د ژوند ښائسته شپې وې.كله چه ما د سيرت نبوى يوځلنده باب پرانستل.اودغزواتو په تازه باغ كښې ورداخل شوم.هغه باغ چه دهغې د هريو ګل نه د وفا بوې ځى.كوم ځاې كښې چه د الفت د شهادتګاه بلبلان چغيږى.د خوشبواو نور هواګانې دهرطرف نه چليږى.دشهادت د سيلاب موجونه ليواله وى. چرته چه نظرد جلوو په طوفان كښې ډوبيږى.اود كفر او سركشئ طغيانى هم په نظر راځى. دحق اوباطل كشمكش دا تاريخى واقعات اميرالمؤمنين فى الحديث سيدنا امام بخارى رحمه الله په خپل صحيح كښې د «كتاب المغازى» په نوم باندې مرتب كړى دى. استاذ المحدثين شيخ الحديث حضرت مولانا سليم الله خان صاحب په اردوكښې بيان كړې دې.اوپه دې باندې د تحقيق اوتعليق سعادت زما په حصه كښې راغلو.بيشكه په يوارخ مطالعه ،اوپه هغې باندې كاركول چه دالله تعالى د طرفه چاته ددې توفيق ملاؤ شى.نوډيرلوې سعادت دې.مبارك اوقابل رشك دې.د ژوند هغه ګهړئ چه د د دواړو جهانو د سردار،غاښلې نبى كريم ﷺ دحيات طيبه د خوشحالى وركونكى چينو نه په سيراب كيدوكښې تيرې شى.په دې سعادت باندې دخپل رب شكر څنګه اد كړم.هغه الفاظ دكوم ځاې نه راوړم.كوم چه زما د جذباتوعكاس او ترجمان جوړ شى.

نه ګلم نه برګ سبزم، نه درخت سايه دارم — درحيرتم كه دهقان بچه كار كشت مارا

دصحيح بخارى په دې تقريرپه ترتيب،تحقيق اوتعليق كښې مې خپل كوشش كړې دې.اود لاندينى اموراهتمام مې كړې دې.

① د تقريرژبه كافى حده پورې د تقريرد اسلوب نه مختلفه وى.د ترتيب وركولوپه وخت كښې زبانى تقريرپه تحريرى قالب كښې داچولوڅه حده پورې كوشش شوې دې.خوخيال ددې خبرې هم ساتلې شوې دې.چه د درسى ژبې نوعيت بيخى ختم نشى.او لوستونكى ددې اصل درسى فضا تصوير او جهلك محسوس كړې.ځكه چه هغه ددې يو پرتاثير اړخ دې.يودرسى تقريرچه د سلسيس نه سليس كړې شى.اوهغه بيخى ختم كړې شى.دا د ترتيب په محاسنوكښې نشى شمارلې.په دې كښې دكمال پيمانه او معيار دا دې.كه قارى ته د صاحب تقريرنه د براه راست استفادې موقع حاصله شوې وى.يا ورسره بالمشافه خبرې شوې وى.نوچه په مطالعې سره اوپه ذهن كښې دهغه طرز ادا ،اسلوب القاء اود صوت او صدا سره نقش شوې تصويرتازه شى.

② په تقرير كښې چه كوم واقعات،توجيهات،اوداحاديثو دتشريح سره متعلقه ټول مباحث د
موجوده مراجع اومصادرو نه د جلد اوصفحې ذكركولوسره دنقل كولو اهتمام شوې دې.پ
ترتيب اوتحقيق كښې دا هم يوه مشكله مرحله وى.چه ډيرې خبرې مشهورې اود عوام او
خواصو ژبه باندې وى.خوكله چه په اصل مراجعوكښې دهغې د معلومولو مرحله راشى. نو
بعضې وخت كښې ګهنټې څه په ورځو پسې ورځې لګى.بيا چرته حواله ملاوګ شى.اويا بيا
هم ملاوګ نشى.

③ كه د يوصحابى يا تابعى ذكر په تقرير كښې مختصر راغلى وى.نويه حاشيه كښې په
عربۍ يا اردوكښې په اختصار سره دهغه د ژوند حالات بيانولې شى.

④ كه د مطالعې په دوران كښې د بحث سره متعلق څه نكته راته ملاوګ شوې ده. نو د
لوستونكو د فائدې دپاره هغې ته هم په حاشيه كښې ځاې وركړې شوې دې.

⑤ كله كله د څه اشكال په جواب كښې يا د څه مسئلې په وضاحت كښې د ضرورت او
اهميت په بناء باندې لږ اوږدې حواشى هم ليكلې شوى دى.داصل كتاب شروع كيدونه
وړاندې د دعوت اوجهاد په خپل مينځ كښې په ربط باندې په حاشيه كښې يومضمون هم
ددې سلسلې يوه كړۍ ده.په دې وخت كښې په عالم اسلام كښې يوطرف ته د دعوت اوتبيلغ
د خاموش انقلاب خاموشه قافله روانه ده.بل طرف ته دمجاهدينوقافله هم د جهاد اسلامى
ايمان تازه كونكې تاريخ تازه كوى.په ذكرشوى مضمون كښې د دعوت اوجهاد په خپل
مينځ كښې ربط،د امت مسلمه دپاره دهريواهميت اوضرورت، او غلو اومبالغې په خاردراه
حصه كښې د داخليدونه بغير،په حدودوكښې دننه دننه دانهماك د حده پورې د دواړو
شعبوسره تعلق ساتلوباندې رڼرا اچولې شوې ده.[1]

⑥ په تقرير كښې كه د بخارى يا د حديث په بل كتاب كښې كه چرې د روايت د تخريج د
حوالې ذكر راغلې دې.نودمحوله كتاب اومقام نه ددغه روايت تخريج په ګوته كړې شوې دې.

⑦ دطالبانو د نكته نظرنه يوه اهم كاردا هم شوې دې.چه دكتاب په آخره كښې د ټولو لويو
غزاګانوخلاصه ما په خپلو الفاظوكښې ليكلې ده.چونكه تفصيلا داكثرو طالب علمانو په
علم كښې وى.البته د حافظې سره تعلق ساتونكى بعضې خبرې مثلاً د غزوه تاريخ وقوع،
دشركاؤ او شهداؤ شمار،غوندې څيزونه د ذهن نه اوځى.ددې وجې په مختصرو الفاظو
كښې د غزواتو خلاصه ،دمتعلقې غزوې اجمالى نقشه پيش كول .اود اهمو واقعاتو تصوير
كښى كولو سره سره په مختصر وخت كښې مطالعه اوداهمو خبرو يادولو كښې به انشاءالله
ممد اومعاون ثابت شى.

ددې امورويه اهتمام كښې دخپل طاقته پورې دتقريريه محقق جوړولوكښې پوره كوشش
اومحنت كړې شوې دې.خودعصمت دعوى دهرظلوم اوجهول انسان دپاره دلوې نه لويه

---

[1])دا مضمون په ١٤١٢ھ كښې ليكلې شوې وو.د ماهنامه الفاروق كراچۍ (شماره شوال ١٤١٢ھ) نه
علاوه ماهنامه الحسن لاهور(شوال ١٤١٢ھ) هم دا شائع كړې دې.

غلطی ده.په دې کتاب کښې به یقیناً غلطیانې وی.ددې کتابت د کمپیوټر دې.په کوم کښې چه د کتابت دغلطیانو احتمال نسبتاً زیات وی.عالمانو ته درخواست دې.چه قابل اصلاح څیز ورته په نظرراشی.نومونږ دې ضرور دهغه نه خبر کړی.
دشیخ الحدیث حضرت مولانا سلیم الله خان صاحب مدظلهم شفقت،توجه ،نګرانی، اوهمت اوحوصله اوچتولو سره د ترتیب اوتحقیق مراحل په آسانتیا سره پوره کیږی.دلوستونکی نه د حضرت شیخ مدظلهم د صحت،عافیت او عمردازئ دخصوصی دعاګانودرخواست دې.
اودا چه الله تعالی د صحیح بخاری د دې ټول تقریرد ترتیب، تحقیق اوتعلیق کارآسانواو پوره کولو لوتوفیق راکړی.چه دا کاردحضرت شیخ د افاداتو امین،اودهغوی علمی یادګار شی. اودمرتب د توری عملنامې په توره شپه کښې روښانه سپوږمۍ خو چه شی.انشاء الله دصحیح بخاری به په اردو ژبه کښې هم یوه ښه شرح وی.
د اسلامی تاریخ د غزواتودا څلنده باب په حق اوباطل کښې یو مرکزی سبق ورکوی.بیشکه قومونه په اوچتواخلاقو،دتهذیب اوتمدن په اعلی اوصالح قدرونو،اود ژوند په مختلفو شعبوکښې همه ګیر،جامع ضابطه حیات،او اصولوسره اوچتیږی.ترقی کوی. او کامیابیږی.
دقومونو، سلطنتونو،اوملکونود روښانه تهذیب ته د ژوند په جنګ کښې شکست ورکونکې داسلامی تاریخ تیرشوې عظمت هم دا بنیادی راز دې.خودا خبره هم هیڅ کله مونږ لره هیرول نه دی پکار،چه داسلام تیرشوې عظمت،اومخکنۍ هیبت،اود دوباره پیدا کیدو راز د عزواتوتاریخ لوستلوکښې پټ دې.ددې دپاره د عزم اوایقان،جراءت اوایمان، دجذبه جهاد سره سره د مادی قوتونود حاصلولو ضرورت او اهمیت په خپل ځاې منلې شوې دې.ځکه چه دجرم ضعیفی بهرحال سزا مرګ مفاجات دې.خوجغرافیائی نقطه نظرسره د دنیا په نقشه باندې د زنځیرد کړو پشان مربوط عالم اسلام المیه په دې وخت کښې د قوتونو کمې یا د افرادو عددی قلت نه دې.د ایمان او یقین کمزوری،د فانی دنیا سره محبت،دجهاد د جذبې نشتوالې،اودالله په لاره کښې مرګ ته په ژوند باندې ترجیح ورکول هم دمسلمانانو دموجوده ذلت او ښکته والی اصلی سبب دې.دکوم څیز پیشنګوئی په صدو وراندې د نبی ﷺ ژبې د ((حب الدنیا و کراهیة الموت)) غوندې بلیغو الفاظوکښې بیان کړې وه.
که دبدرفضا پیدا کړې شی.نو نن هم یقیناً فرشتې د نصرت دپاره دآسمان نه راکوزیدې شی. خودا په هغه وخت کښې ممکن ده.چه د غزواتود ایمان تازه کونکی تاریخ نه د مسلمانانو بچې بچې خبر وی.یوطرف ته دمسلمانانو د عام تعلیمی ادارو د نظام تعلیم دا المیه څه کمه نه ده.چه د مسلمانانو بچو ته په فرانس ،روس ،ترکی، امریکې وغیره کښې واقع شوې انقلاباتو،اودهغې داسباباو عواملو او پس منظرنه ښه خبر ورکولې شی.خوبل طرف ته داسلامی تاریخ او غزواتو نه دوی ته سرسری معلومات ورکولی شی.د مسلمانانو په نوی نسل کښې د جهاد د جذبې نشونما ،دشهاد شوق، او داسلام د اوچتوالی په لاره کښې د ځان قربانولو عزم دغزواتو او اسلامی جهاد کښې دځان قربانولو جنګونود واقفیت پیدا کولونه بغیرڅنګه ممکن کیدې شی؟ په ګرکسونو (یو قسم مارغان دی،چه مرداری خوری) کښې چه ا وسیږی هغه دهوکه ورکړې شوی باز ته څه خبر دې.چه څه دې کارد باز،

حقيقت دا دى.چه د غزواتو عبرتناك تاريخ د مسلمانانو دپاره په نوى زمانه كښې په توره شپه كښې ايمانى لالټين دې.په دې سره به دا حقيقت د دوى په ذهنونوكښې كينى.چه

برتراندیشۂ سود وزیاں ہے زندگی ہے کبھی جاں اور کبھی تسلیم جاں ہے زندگی

چرته خان ؤى اوچرته د خان.سپارل وى ژوند،هم په دې سره به دمسلمانانو اودهٔ شوې د جهاد جذبه متحركه شى.اود اسلامى تاريخ ترتيب به د نوې سر نه ممكن شى.

دوڑ پیچھے کی طرف اے گردش ایام تو ہاں دکھادے اے تصور پھر وہ صبح وشام تو

ابن الحسن عباسى

رفيق شعبه تصنيف واستاذ جامعه فاروقيه كراچى

۲۲ شعبان ۱۴۱۵ھ

•••••••••••••••••••••••••••••••

بسم الله الرحمن الرحيم

د پيغمبرانوعليهم السلام بعثت انعام خداوندى دې: دانبياء عليهم السلام بعثت دالله تعالى ډيرلوې انعام او احسان دې.كه پيغمبران عليهم السلام مبعوث شوى نه وو.اوهغوى تشريف نه وې راوړې.نودالله تعالى د ذات او صفاتو په باره كښې به مونږ ته څه علم نه ووحاصل شوې.دالله تعالى د مرضياتو اونامرضياتوعلم به راته نه وو.دالله تعالى د بندګئ اوعبادت طريقه به راته معلومه نه وه.دهدايت او ضلالت سعادت او شقاوت فرق به راته معلوم نه وو.دمعاش او معاد دين او دنيا،د غلامئ او حكمرانئ لارې به راته معلومې نه وې.دا دحضرات انبياء عليهم السلام د تشريف راوړو و دهغوى د بعثت صدقه اووجه ده.چه الله تعالى دهغوى په ذريعه ټول كارونه منكشف او ښكاره كړل.

دګمراهئ په تياره كښې صرف دعقل نور كافى نه دې: انسان ته عقل وركړې شوى دې.د علم حاصلولو ذرائع هم وركړې شوى دى.اوپه تجربې سره په عقل كښې زياتوالې هم كيږى. خود انسان عقل او علم نابالغ دې.د انبياء عليهم السلام د راهنمائې نه بغيردعقل اوانسانى علم دپاره صحيح لاره معلومول ګرانه بلكه ناممكنه ده.لكه ګوره ستا په سترګو كښې بينائى موجود ده.رڼرا موجود ده.خوددې بينائې او رڼرا باوجود په توره تياره كښې په سترګو باندې تاته څه په نظر نه راځى.ترڅو پورې چه خارجى رڼرا مدد اونكړى.په ورځ كښې د نمر رڼرا مدد ګاره وى.اود شپې د ډيوې اوبجلئ رڼرا په كښې د سترګونه كار اخستې شى. دغه شان د ضلالت په تياره كښې اود ګمراهئ په ظلمت كښې دعقل نور اوددې رڼرا د راهنمائئ نه قاصره اوعاجزه وى. ترڅو پورې چه د وحى نور د دې د امداد دپاره موجود نه وى.

انبياء عليهم السلام د انسانى اعلى صفاتو حامل او د امتونو د هدايت په لاره راوستلو بې مثاله جذبه لرى: الله سبحانه وتعالى انبياء عليهم السلام مبعوث كړى دى.اوهغوى ته ئې خاندانى

رافت ورکړې دي.په انساني صفاتوکښې ئې هغوی ته اوچته درجه ورکړې ده.ددې وجې
هغوی شرافت،خوش اخلاقي،دهغوی صبر اوتحمل،اودهغوی دحسن سلوك جذبه بې
ثاله وی.
دې صفاتو سره سره الله تعالى هغوی ته د نبوت ثابتولودپاره حارق عادات يعني معجزات
م ورکړې دی.هغوی راغلل.اودخپل قوم دهدايت فريضه ئې ادا کړه.او ددې دپاره هغوی د
شپې او ورځې مسلسل محنت کولو.قرآن د حضرت نوح عليه السلام ذکرکړې دې.اوفرمائي.
﴿قَالَ رَبِّ إِنِّي دَعَوْتُ قَوْمِي لَيْلًا وَنَهَارًا ۝ فَلَمْ يَزِدْهُمْ دُعَاءِي إِلَّا فِرَارًا ۝ وَإِنِّي كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُوا أَصَابِعَهُمْ
فِي آذَانِهِمْ وَاسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ وَأَصَرُّوا وَاسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَارًا ۝ ثُمَّ إِنِّي دَعَوْتُهُمْ جِهَارًا ۝ ثُمَّ إِنِّي أَعْلَنتُ لَهُمْ وَأَسْرَرْتُ لَهُمْ
إِسْرَارًا﴾ (١)
نوح عليه السلام عرض اوکړو.اې پروردګاره ما خپل قوم د شپې او د ورځې مسلسل حق دين طرف
ته راوبلل.نو زما په رابللو هغوی نور تختي.اوما چه کله هغوی ته دحق دعوت ورکړې دې.
ې دپاره چه تاسو د ايمان په سبب دهغوی ګناهونه معاف کړې.نودغه خلقو په غوږونو
کښې ګوتې ورکړې.اوپه جاموکښې ئې ځان اونغښتل.اوپه کفرباندې کلك پاتې شول.اوډيره
سرکشي ئې اوکړه.بيا هم ما هغوی ته په اوچت آواز باندې دعوت ورکړو.او په ښکاره مې
پوهه کړو.او په پټه مې پوهه کړو.
قرآن کريم دا ارشاد د حضرت نوح عليه السلام په باره کښې فرمائيلې دې.خو د ټولو پيغمبرانو
عليهم السلام هم دا کيفيت وو.هغوی به په پوره دلسوزئ بلکه په بې غرضئ سره مسلسل
اوپرله پسې محنت کولو.اودامت نيغې لارې ته راوستو دپاره به ئې خپل پوره طاقت خرچ کولو.
بيا به څه کسانو د انبياء عليهم السلام په دعوت باندې لبيك وئيل.او،،مرده به دست
زنده،، پشان به ئې خپل ځانونه پيغمبرانوعليهم السلام ته حواله کړل.اودهغوی د تعليماتو
مطابق به ئې خپل ژوند تيرول.هغه خوش قسمه خلق وو.اوځه خلقو د انحراف او استکبار
طريقه اختيارکړه.اودې سره سره ئې د انبياء عليهم السلام په تعليماتو پورې ټوقې کولې.
هغوی دا سوچ نه کول.چه الله تعالى مونږ ته دا عزت راکړو.چه دخپلو اوامرو او نواهي ئې
مونږ مخاطبين جوړ کړو.بلکه هغوی برابر د نفس اماره بالسوء او شيطان لعين تابعدرائ ته
ملا اوتړله.اوالله اودهغه د رسول ﷺ نه بې ويزاره کيدل.
د انبياء نافرماني دالله تعالى د عذاب موجب ده: انبياء عليهم السلام چونکه دالله تعالى نائبين
وی. اودهغه د طرفه مبعوث شوی وی.اوددې دنيا خالق الله تعالى دې.نودانسانانو دپاره
ضروری ده.چه هغوی د الله تعالى اودهغه د نائبينو پيغمبرانوعليهم السلام اطاعت او
تابعداری اوکړی.خوکله چه هغوی بغاوت اختيار کړی.اودالله تعالى د تابعدارئ نه
تختي.نوبيا دهغوی دپاره د الله تعالى د طرفه دعذاب بندوبست کيږی.اود هغوی د بغاوت
په جرم کښې دهغوی دپاره دسزا فيصله کيږی.کله خوالله تعالى هغوی په عذاب کښې
داسې اخته کړی.چه په زمکه کښې ئې ښخ کړی.کله هغوی په اوبوکښې غرق کوی.اوکله په

(١) نوح:۵تا۹)۔

هغوی باندې د اسمان نه د کانړو باران کوي.کله سخت اوتنده سیلۍ دهغوی خاتمه کوي.
کله هغوی د خنزیرانو اوشادوګانوپه شکلونوکښې مسخ کړي.اودا عذاب د فرشتو په ذریعه
سره ورکوی.اودا د عذاب ډیرسخت قسم دې.په دې کښې مهلت نه وی.په دې کښې د رجوع
موقع لاس ته نه ورځي.اودغه شان هغه قومونه په چا باندې چه دا عذاب راشي.هغوی تهس
نهس اوتباه او برباد کړې شي.

دويم قسم د عذاب دا وی.چه الله تعالی خپل بندګان دهغوی د قتال اوجنګ او جهاد دپاره
اودروی.اودا صورت آسان دې.ځکه چه کله د قتال دپاره خلق مخامخ راشي. اوجنګ اوشي.
نوځه کسان يقيناً مړه شی.خوځه خلق ژوندی پاتې شي.اوچه کوم کسان ژوندی پاتې شي.نو
بهرحال هغوی ته موقع ملاويږي.چه هغه په خپل عمل باندې نظرثاني اوکړي.اوخپل عمل
بدل کړي.اوهغه خلق کوم چه د مقابلې دپاره راځي.اوقتلولې شي. نو هغوی ته هم موقعه
ملاؤ شي.چه هغوی د جنګ د تیاري په دوران کښې سوچ اوکړي.که غواړي نواسلام قبول
کړي.اودالله تعالی اطاعت اوتابعداری منظوره کړي.دعذاب دا دواړه طريقې دی.کله اولنۍ
طريقه وی،يعنی د فرشتو په ذريعه عذاب ورکولې شی.اوپه دې کښې مهلت نه وی.اوکله
بله طريقه وی.په هغې کښې مهلت وی.اودالله تعالی نائبين اونيکان بندګان په ميدان جنګ
کښې دکافرانو مقابله کوی.اوکله د عذاب دواړه طريقې جمع کولې شي.لکه ځنګه چه د
جنګ بدر په موقع باندې الله تعالی فرشتې هم راوليږلې.اوهغوی په جنګ کښې حصه هم
واخستله.اومشرکان ئې جهنم ته اورسول. او نبی ﷺ هم د خان سره خپل درې سوه او
ديارلس صحابه ﷡ راوستل.اودکافرانو سره ئې قتال اوکړو.

جهاد کافرانو دپاره دالله تعالی چابک دې: دا قتال په اصل کښې دالله تعالی د باغيانودپاره
اودالله تعالی په احکاماتو پورې توقې کونکو لره د منع کولودپاره اودالله تعالی نيکانو
بندګانوته په آرام اواطمينان سره د عبادت موقع ورکولو دپاره وی.ددې جهاد اوقتال مقصد
دا وی.چه د الله تعالی باغيان خپل انجام ته اورسولی شی.دالله تعالی په احکامو پورې
استهزاء اوتوقونه دوی منع کړې شی.په حقيقت کښې خو د دوی قتل کونکې الله تعای
دې.اودا دالله تعالی نائبين خو يوه واسطه او آله ده.لکه ځنګه چه د صدر مملکت دطرفه د
يومجرم د پهانسئ کولوحکم اوشي.اوجلاد هغه ته پهانسی ورکوی.نوهلته دا نشی وئيلې.
چه قتل کونکې جلاد دې.بلکه دغه صدر مملکت طرف ته د دې حکم نسبت کولې شی.
اولکه ځنګه چه يوکس غشې اولينده راواخلی.اودچا ننبه واخلی.اوپه خپل غشی سره هغه
هلاك کړي.نوپه حقيقت کښې هلاکونکې هم هغه تيرويشتونکې دې. غشې اولينده خو په
مينځ کښې يوه واسطه ده. په قرآن مجيد کښې فرمائيلی شوی دی.چه ﴿قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ اللَّهُ
بِأَيْدِيكُمْ﴾ (١) ددې وجې په حقيقت کښې په جهاد کښې د کافرانود قتل نسبت الله تعالی
طرف ته شوې دې.اوپه دې باندې د څه اعتراض ګنجائش نشته.ځکه چه په دنيا کښې دا
خبره منلې شوې ده.چه کوم کس د حکومت باغی وی. دهغه جرم دمعافۍ قابل نه وی.ددنيا

---

(١) سورة التوبة: ١٤_

دځو ورځو حکومت وی.او هغه باغی دغه حکومت نه وی پیدا کړې.هغه باغی دخپل ژوند تیرولو ددغه حکومت ذره برمحتاج نه وی.ددې باوجود عاقلان په دې باندې متفق دی.که یوکس دحکومت باغی وی.نودهغه دغه جرم د معافۍ قابل نه دې.اودهغه سزا مرګ دې.اوالله تعالی خوددې دنیا خالق هم دې اومالك هم دې.الله تعالی دغه باغی هم پیدا کړې دې.هغه په خپل مستعار ژوند کښې هره لمحه هره لحظه دالله تعالی محتاج هم وی.ددې باوجود که هغه د الله تعالی نه بغاوت اوکړی.د الله تعالی د نائبینو انبیاؤ نه بغاوت اوکړی، نوددې جرم د معافۍ قابل کیدې شی؟ هرګز نه،دده سزا یقیناً هم مرګ پکار دې.ددې وجې که اسلام جهاد مشروع کړې دې.اود دغې باغیانود ختمولودپاره اود الله تعالی په احکامو پورې دټوقوکولونه د هغوی منع کولودپاره،ئې دهغوی دا سزا مقرر کړې وی.چه دوی دې قتل کړې شی.اوددوی مالونه دې په اهل طاعت کښې تقسیم کړې شی.اوقیدیان دې غلامان جوړ کړې شی.نودا خبره پکارده چه قابل اعتراض نه وی.

ایا دشمنی اوعداوت په دې دور کښې دتهذیب اوتمدن مدعی قومونه برداشت کولې شی؟: نن په دې دور کښې کوم قومونه چه د متمدن کیدو دعویدار دی.آیا هغوی دخپلو دشمنانوخلاف لښکری حمله نه کوی؟ آیا هغوی دخپلو دشمنانوخلاف اعلان جنګ نه کوی؟ آیا دوی دهغوی په مالونو باندې قبضه نه کوی.اوبیا دغه مالونه په خپلوکسانو کښې نه تقسیموی؟ آیا هغوی خلق غلامان نه جوړوی؟په جنوبی افریقه کښې حکومت د سپینودې. ددوی ټوله آبادی څلور ملین ده.اوملك په حقیقت کښې د تورو دې.اودهغوی آبادی څلیرشت ملین ده.دا څلور ملین اقلیت په دې څلیرشت ملین خلقو باندې حکومت کوی. اوهغوی ئې غلامان جوړ کړی دی.هغوی ته حقوق ملکیت حاصل نه دی.په کومو کورونو کښې چه هغوی اوسیږی.هغه کچه دی.اوهغوی د هغې مالکان نه دی.اوپه کومو شنو او ګڼړو وېټو کښې چه هغوی کار کوی.دغه کارکونکی دهغې مالکان نه دی.کوم پیداوار چه په دغه پټو کښې کیږی.نودوی دهغې د خوراك نه محرومه ساتلی شی.هغوی صرف جوار خوری. امریکه ددغه حکومت حمایت کوی.برطانیه ددغه حکومت حمایت کوی.ولې دغه شان فلسطینیان امریکې،برطانې اوروس په شریکه د اسرائیلو د سازش په ذریعه دغلام جوړولو کوشش نه دې کړې.نوبیا په اسلام باندې کوم اعتراض دې.حالانکه داسلام عدل انصاف رواداری او رعایت دومره دې.چه بل څوك ددې تصور هم نشی کولې.جهاد که په اسلام کښې مشروع ګرځولې شوې دې.نودا ددې دپاره چه دالله باغیان خپل انجام ته اورسوی. اودهغوی په مالونوکه د مال غنیمت په صورت کښې قبضه اوکړې شی.نودا ددې دپاره چه د هغوی طاقت ختم کړې شی. او هغوی ته د فساد پیدا کولوموقع ملاؤ نشی.اوکه هغوی غلامان جوړ کړې شی.نو ددې دپاره چه دوی د اسلام په لارکښې رکاوټ جوړ نشی. خوپه اسلام کښې دغلام کیدو په صورت کښې دوی سره د ښه سلوك کولوډیرتاکید شوې دې. د نبی کریم ﷺ ارشاد دې.

«إخوانكم جعلهم الله فتية تحت أيديكم فمن كان أخوه تحت يده فليطعمه من طعامه ويلبسه من لباسه ولايكلفه مايغلبه فإن كلفه مايغلبه فليعنه» (١)

دا غلامان ستاسو ورونړه دی.الله تعالی دوی ستاسود لاندې د غلامانوپه حیثیت سره مقرر کړی دی. نودکوم کس لاندې چه دده ورور وی.نوهغه ته دې دخپل خوراك نه خوراك ورکوی. اود خپلو جامو نه دې ورته جامې اغوندوی.اوپه هغه دې دهغه د طاقت نه زیات بوج نه اچوی.که یوکس دهغه د طاقت نه زیاته ذمه واری هغه ته حواله کړی. نو په خپله دې ورسره شامل شی.اودهغه دې په دغه کار کښې مدد کوی.

بهرحال دلته په مغازی کښې د جهاد بحث راځی.اورسول اللهﷺ چه کوم جهادونه کړی دی.دهغې تفصیلات راځی.ددې وجې ما په اول کښې تاسو ته اوخودل.چه دا جهاد په عقلی توګه باندې هم او په تاریخی اعتبارسره هم اوپه شرعی نقطه نظرسره هم ټیك اوبیخی صحیح دې.اوددې په نتیجه کښې چه کوم قتل،سلب د مالونو،اودغلام جوړولو کوم صورت حال پیدا کیږی.هغه هم بیخی صحیح دې.اوپه اقوام عالم کښې ددې نظیرونه مسلم اوپه موجوده وخت کښې هم رائج دی.نود دې وجې د اسلام په نظریه جهاد باندې د اعتراض کولوګنجائش نشته.

دجهاد اوقتال د مشروعیت په باره کښې د ټولونه اولنې نازل شوې ایت: دجهاد په باره کښې یوه خبره دا هم یاد ساتل پکار دی.چه نبیﷺ ترکومې پورې په مکه معظمه کښې وو.نود کافرانواومشرکانو زور ظلم زیاتی باوجود د ﴿فَاعْفُوْا وَاصْفَحُوْا حَتّٰى يَاْتِيَ اللّٰهُ بِاَمْرِهٖ﴾ حکم وو. دقتال اوجهاد اجازت نه وو ورکړې شوې.کله چه نبیﷺ مدینې منورې ته تشریف یوړو.نو د حضرت ابن عباسؓ د روایت مطابق کوم چه نسائی، ترمذی او احمد نقل کړې دې.(٢)

اودغه شان د حضرت ابوهریرهؓ د روایت مطابق کوم چه منصف عبدالرزاق نقل کړې دې.دا آیت نازل شو.﴿اُذِنَ لِلَّذِيْنَ يُقٰتَلُوْنَ بِاَنَّهُمْ ظُلِمُوْا ۭ وَاِنَّ اللّٰهَ عَلٰي نَصْرِهِمْ لَقَدِيْرُۨ ؀ الَّذِيْنَ اُخْرِجُوْا مِنْ

---

(١) الحديث أخرجه الترمذی فی کتاب البر والصلة باب ما جاء فی الإحسان إلی الخدم رقم الحديث ١٩٤٥ وقال هذا حديث حسن صحيح وأيضا أخرجه البخاری فی کتاب الأدب باب ما ينهی عن السباب واللعن رقم الحديث (٦٠٥٠) وفی کتاب الإيمان باب المعاصی من أمرالجاهلية رقم ٣٠ وفی کتاب العتق باب قول النبیﷺ العبيد إخوانکم فأطعموهم مما تأکلون رقم الحديث (٢٥٤٥) وأخرجه ابن ماجه فی کتاب الأدب باب الإحسان إلی المماليک رقم الحديث (٣٦٩٠) وأبوداود فی کتاب الأدب باب فی حق المملوک رقم ٥١٥٨)

(٢) الحديث أخرجه الترمذی فی کتاب التفسير عن ابن عباس أنه قال لما أخرج النبیﷺ من مکة قال أبوبکر أخروا ا نبيهم ليهلکن فأنزل الله ﴿أذن للذين يقاتلون بأنهم ظلموا وإن الله علی نصرهم لقدير﴾ الآية فقال ابوبکرلقد علمت أنه سيکون قتال قال الترمذی هذا حديث حسن (الجامع للإمام الترمذی (٥\٣٢٥) رقم الحديث (٣١٧١) وأخرجه النسائی فی کتاب الجهاد(٢\٥٦) وزاد قال ابن عباس فهو أول آية نزلت فی القتال وأحمد فی مسند عبدالله بن عباسرضی الله عنهما (١\٢١٦) وأخرجه الحاکم فی المستدرک (٢\٢٤٦) فی کتاب التفسير وأقره الذهبی)۔

دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ اِلَّآ اَنْ يَّقُوْلُوْا رَبُّنَا اللّٰهُ ؕ وَلَوْلَا دَفْعُ اللّٰهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَّهُدِّمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَّصَلَوٰتٌ وَّمَسٰجِدُ يُذْكَرُ فِيْهَا اسْمُ اللّٰهِ كَثِيْرًا ؕ وَلَيَنْصُرَنَّ اللّٰهُ مَنْ يَّنْصُرُهٗ ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَقَوِيٌّ عَزِيْزٌ ۝ اَلَّذِيْنَ اِنْ مَّكَّنّٰهُمْ فِى الْاَرْضِ اَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ وَاَمَرُوْا بِالْمَعْرُوْفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ ؕ وَلِلّٰهِ عَاقِبَةُ الْاُمُوْرِ ۝﴾ (١)

اوس دجنګيدو هغه خلقو ته اجازت ورکړې شو.چا سره چه کافران جنګيږی.ځکه چه په دوی باندې ډير ظلم شوې دې.اوبيشکه الله تعالى د دوی په مدد باندې قادر دې.دا هغه خلق دی.چه دخپلو کورونو نه بغيرد څه وجې نه ويستلې شوی دی.صرف په دې خبره چه دوی وائی. زمونږ رب الله تعالى دې.اوکه الله تعالى خلق بعضې په بعضې نورو باندې نه دفع کول.نوپه پخوانۍ زمانه کښې به د راهبانو خلوتخانې اود نصارو او يهوديانو عبادتخانې اوپه دې زمانه کښې د مسلمانانو جماتونه په کوموکښې چه په کثرت سره دالله تعالى نوم يادولې شی.ټول به نړولې شوی وو.اوڅوك چه د الله تعالى د دين مدد کوی.يقيناً الله تعالى به د هغه مدد اوکړی.اوبيشکه الله تعالى دقوت اوغلبې خاوند دې.دا خلق داسې دی.که مونږ دوی ته په دنيا کښې حکومت ورکړو.نو مونځ به قائموی.زکاة به ورکوی.اود نيکۍ حکم به کوی.اود بدۍ نه به منع کوی. او د ټولو کارونوپوره کول خو دالله تعالى په لاس کښې دی.

د ذکرشوو رواياتومطابق دا اولنې آيت دې.کوم چه د جهاد دپاره نازل شوې دې. او د بعضې حضراتو رائې دا ده.چه د جهاد دپاره اولنې آيت په دويمه پاره کښې د سورة بقره آيت ﴿وَقَاتِلُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ الَّذِيْنَ يُقَاتِلُوْنَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوْا ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِيْنَ ۝﴾ (٢)اوجنګ کوئ هغه کسانو سره چه تاسو سره جنګ کوی.اوزياتې مه کوئ.بيشکه الله تعالى زياتی کونکی نه خوښوی.نازل شوې دې.

د نورو حضراتو رائې دا ده.چه د جهاد دپاره اولنې آيت ﴿اِنَّ اللّٰهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ اَنْفُسَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ بِاَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ ؕ يُقَاتِلُوْنَ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ فَيَقْتُلُوْنَ وَيُقْتَلُوْنَ﴾ الآية، (٣) بيشکه الله تعالى د مسلمانانو نه ددوی نفسونه او ددوی مالونه ددې خبرې په بدله کښې اخستی دی.چه دوی ته به جنت ملاويږی.اودوی به دالله تعالى په لارکښې جنګيږی.نور به هم قتلوی.اوپه خپله به هم قتليږی.نازل شوې دې.

ددې درې واړه آياتونو په باره کښې وئيلې شوی دی.چه دا د جهاد په باره کښې د ټولونه اول نازل شوی دی.(٤) خوراجح قول د اولنی آيت متعلق دې.(٥)

---

(١) سورة الحج:٣٩ تا ٤١)_

(٢) سورة البقرة :١٩٠)_

(٣) سورة التوبة :١١١)_

(٤) علامه آلوسی په روح المعانی کښې د ذکرشوی آيت په باره کښې دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما د روايت ذکرکولونه پس د باقی دوو آيتونو په باره کښې ليکی.،، وأخرج ابن جرير عن أبی العالية إن أول آية نزلت فی القتال ﴿ وقاتلوا فی سبيل الله الذين يقاتلونكم ﴾ وفی الإكليل للحاكم إن أول آية نزلت فی ذلک ﴿ إن الله اشترى من المؤمنين ﴾ روح المعانی (١٤١٩) دغه شان اوګورئ (فتح الباری(٧/٢٨٠)_

(٥) ځکه چه ددې متعلق روايات د عدد په اعتبار سره زيات اود سند په اعتبار سره اقوی دی)-

دجهاد دوه قسمونه دفاعي اواقدامي: په دې باره کښې يوه خبره دا هم ياد ساتل پکاردي.چه يو جهاد دفاعي دې.اوبل جهاد اقدامي دې.هغه جهاد دکوم چه په آيت ﴿أُذِنَ لِلَّذِينَ﴾ کښې ذکر دې. دفاعي جهاد دې.او ﴿وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللهِ﴾ کښې هم د دفاعي جهاد ذکردې.علامه شبلي نعماني رحمه الله د اقدامي جهاد نه انکار کړې دې.(1) خودا سراسرغلط دې.ځکه چه په قرآن مجيد کښې د اقدامي جهاد په باره کښې ذکرشوې آياتونه هم موجود دي.

① ﴿فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ﴾ (2)

② ﴿أَيْنَمَا ثُقِفُوا أُخِذُوا وَقُتِّلُوا تَقْتِيلًا﴾ (3)

③ ﴿وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ﴾ (4)

دا درې واړه آيتونه په اقدامي جهاد باندې دلالت کوي.(5)

---

(1) نو شبلي نعماني مرحوم په خپل سيرت کښې غزوه بدر وغيره د اقدامي جهاد په ځائې دفاعي ګرځولې دی.اوپه دې باره کښې هغوی د جمهورو عالمانو مخالفت کړې دې.اوګورئ سيرة النبی (۱/۲۰۲)

(2) سورة التوبة :۵)_

(3) الأحزاب:۶۱)_

(4) سورة الأنفال:۳۸)_

(5) په حقيقت کښې انګريزانودخپل استعمار په دور کښې په مسلمانانوکښې دجهاد جذبې سړولو دپاره د يومنظم شازش لاندې دا پروپيګنډه کړې وه.چه اسلام يو وينه تويونکې مذهب دې.اود خپل مطلق العنان حکمرانئ په وجه په دنيا باندې خور شوې وو.ددې دپاره نې د غلام احمد قادياني اودهغه د ملګروضميرنې واخستل.هغوی دجهاد د منسوخ کيدو ښه کوشش اوکړو.انګريزانوته ددې خبرې ويره وه.چه جهاد هميشه دپاره په مسلمانانوکښې د ايماني جوش اود تحريك اسلامي سبب دی.که ددې خلاف پروپيګنډه اونشوه.اوپه کوم وخت کښې هم په مسلمانانوکښې دا مذهبي جوش راپيدار شو.نوبيا ددې طوفان مخه نيول به دهغوی دپاره ګران شي.هم دا وجه ده.چه ډير مغرب زده مسلمانان بلکه بعضې اهل علم هم دهغوی د پروپيګنډې نه متاثره شول.اوداسلام ددفاع دپاره نې معذرت خوانه لهجه اختيارکړه.اووې ونيل.چه اسلام د جهاد په صورت کښې چه دقتل او وينې تويولوکوم حکم ورکړې دې.نوهغه صرف دخپلې دفاع دحده پورې محدود دې.اوښکاره ده.چه د دنيا هرمذهب دخپل ضرورت دپاره د وينې تويولو فتوی ورکوی،،

خودا خبره د حقيقت نه خلاف ده.ځکه چه د اسلام پوره تاريخ د اقدامي جهاد د عنواناتونه ډك دې.اکثر هم اسلامي لښکراقدام کوی.نودغيرمسلمو ښارونوته دروازه ټکوی.د ټولونه وړاندې کافرانو ته د اسلام دعوت ورکوی.که هغوی اسلام قبول کړی.اودمسلمانانو وورنړه شي.اوکوم حقوق چه مسلمانانوته حاصل وی.په هغې کښې ورسره شريك شي.که هغوی اسلام قبول نکړی. نوبيا به هغوی په جزيه ورکولوباندې آماده کولې شي.اوکه د جزيه ورکولونه هم انکار اوکړی. نو بيا دريم او آخري صورت دجهاد او قتال دې.دا هم ددې اقدام نتيجه ده.چه په ځوکالونوکښې دننه دننه د قيصر اوکسری په محلاتو باندې داسلام بيرغ پرڅيدل.اود دنيا د مضبوط طاقتونه داسلامي حکومت لاندې شول،،

پخپله نبي ﷺ د غزوه خندق نه پس ارشاد فرمائيلې وو.((نغزوهم ولايغزونا)) د نن نه پس به مونږ دې کافرانوته د جنګ دپاره ورځو.اوهغوی به راسره جنګ نه کوی.هغوی به حمله کولوکښې په مونږ باندې وړاندې والی زره نشی کولې.(صحيح بخاری کتاب المغازی[بقيه حاشيه په راروان مخ....

اواقدا مى جهاد بيخي دعقل مطا بق دي.ځكه چه د جان او مال ډاكوان موجود وي.نو ددي نه وړاندې چه هغوى حمله اوكړي.دهغوى ختمول د عقل او هوښيارتيا عين مطابق دي.دغه شان كه د ايمان ډاكوان اوپه ايمان باندې حمله كونكي موجود وي.نووړاندې ددې نه چه هغوى حمله اوكړي.اقدام كول اودهغوى ختمول عين عقلمندى ده.اولكه څنګه چه ډاكوان، ماتونكى ښناور،اوزهريله ښناور،مار،لړم،كه چرته موجود وي.نود هغې دحملې كولونه وړاندې دهغې خاتمه كول ضرورى دي.اوكه انتظاربه كولې شي.چه هغوى په مونږ باندې حمله اوكړي.نوبيا به مونږ خپله دفاع كوو.اودهغې نه وړاندې به په هغې باندې اقدام نه كوو.نودا انتظارنشي كولې.بلكه د «قتل الموذى قبل الإيذاء» په اصولوبه عمل كول ضرورى وي.ځكه دفاعى جهاد هم مشروع او ثابت دي.اواقدامى جهاد هم.

دجهاد اداب: ددې نه پس په دې پوهه شئ.چه د جهاد آداب څه دى؟ په دې باره كښې د قرآن شريف دا آيت زمونږ پوره راهنمائى كوى.

﴿يَآيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِذَا لَقِيْتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوْا وَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَثِيْرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ۝ وَاَطِيْعُوا اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ وَلَا تَنَازَعُوْا فَتَفْشَلُوْا وَتَذْهَبَ رِيْحُكُمْ وَاصْبِرُوْا ۭ اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصّٰبِرِيْنَ ۝ وَلَا تَكُوْنُوْا كَالَّذِيْنَ خَرَجُوْا مِنْ دِيَارِهِمْ بَطَرًا وَّرِئَاۤءَ النَّاسِ وَيَصُدُّوْنَ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۭ وَاللّٰهُ بِمَا يَعْمَلُوْنَ مُحِيْطٌ ۝﴾ (١)

.....دتيرمخ بقيه] باب غزوة الخندق (ص،٥٩٠)،،

د دې نه پس د الله تعالى پيغمبر ﷺ اقدام اوكړو.اومكه ئې فتح كړه.دغه شان غزوه بدراود نبى ﷺ آخرى غزا تبوك هم په اقدامى زمره كښې راځى،،

دا خبره په خپل ځاى باندې صحيح ده.چه اسلام د امن او صلحې مذهب دې.خوددې امن اوصلحې د ثابتولوډپاره د اسلام د يوبديهى حكم نه انكار ته ضرورت نشته.اودا خبره هم پوحقيقت دې.چه اسلام د تورې په زور باندې نه دې خور شوې.د ده دا ښكاره اعلان دې.چه ﴿لَآ اِكْرَاهَ فِي الدِّيْنِ ۣۙ قَدْ تَّبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ ۚ﴾ دې دخپل ښكلې ضابطه حيات،اود ژوند په ټولوشعبوباندې جامع اصولوپه وجه عام شو.نورو قومونو هم په دې وجه دا قبول كړو.(د دارالعلوم ديوبند مهتمم حضرت مولانا حبيب الرحمن عثمانى په دې موضوع باندې يومستقل كتاب ،، كيا اسلام تلوار كے زور سے پهيلا؟،، په نوم باندې كتاب ليكلې دې.په كوم كښې چه ئې دا خبره په تاريخى اومضبوط دلائلو سره ثابته كړې ده.چه په قومونواوملكونوكښې د اسلام خوريدل د تورې د زور نتيجه نه ده.بلكه دا ددغه ذاتى كشش اوخوبى ده) خوپه دې كښې هم څه شك نشته.چه كله د اسلام داشاعت په لاره كښې دكفر قوتونه ركاوټ كيږى.نوبيا د دې ((خاشا ک غيرالله)) ته پوهكې وركول او د اسلام د تبليغ په لار كښې د ركاوټ ختمولوډپاره اسلام هم د اقدام حكم كړې دې.اوچونكه د كفر اواسلام جنګ به هميشه دپاره وى.ددې وجې ،،اقدام،، د پوره امت په ذمه د فرض كفايه په حيثيت سره فرض كړې شوې دې.نوپه مسلمانانوكښې يوه ډله داسې پكار ده.چه كومه د امت مسلمه د طرفه دا فريضه ادا كوى.اوهم دې طرف ته نبى ﷺ اشاره كوى.اوفرمائى.چه ،،

الجهاد ما ض منذ بعثنى الله إلى أن يقاتل آخر أمتى الدجال لايبطله جور جائرولا عدل عادل،(رواه ابوداود فى كتاب الجهاد باب فى الغزو مع أئمة الجور رقم الحديث (٢٥٣٢٠)،،

اوفرمائيلى ئى دى،((لا تزال طائفة من أمتى يقاتلون على الحق الظاهرين على.من ناواهم حتى يقاتل آخرهم المسيح الدجال (رواه أبوداود فى كتاب الجهاد باب فى دوام الجهاد رقم الحديث ٢٤٨٤)_

(١) سورة الأنفال :٤٥تا ٤٧)_

اې دايمان خاوندانو! كله چه ستاسود يوې ډلې سره د مقابلې موقع راشى.نو(ددې آدابو خيال ساتئ:چه) په جهاد كښې ثابت قدم اوسيږئ.اود الله تعالى ډير ذكر كوئ. دې دپاره چه تاسوكامياب شئ.اوالله اودهغه د رسول د اطاعت خيال ساتئ:اوپه خپل مينځ كښې جهګړه مكوئ.څكه چه په دې سره به تاسو بزدله شئ. اوستاسو باد به لاړ شى. او صبر كوئ.بيشكه الله تعالى د صبر كونكو سره دې.اودهغه كافرانو پشان مه كيږئ.(كوم چه هم په دې واقعه د بدركښې) دخپلو كورنونه په تكبر سره راوځى.اوخلقوته دښودنې دپاره راوځى.اوخلق دالله تعالى د لارې نه منع كول غواړى.اوالله تعالى ته د هغوى د ټولواعمالو علم دې.

دا آيت په دې خبره باندې دلالت كوى.چه مجاهدينوته پكار دى.چه دالله تعالى د ذكر ډيراهتمام كوى.دا آيت په دې خبره هم دلالت كوى.چه مجاهدينو لره د صبراوتحمل نه كار اخستل پكار دى.دغه شان دا آيت دلالت كوى.چه مجاهدين دې غرور،فخر اوتكبرنه اختياروى.اودا آياتونه مونږ ته ښائى.چه مجاهدينوته پكار دى.چه الله اودالله د رسول د اطاعت لمن اونيسى.په دې صفاتو سره جهاد كول پكار دى.اوهم دا د جهاد آداب دى.([1])

دجهاد غرض او مقصد: اوس ددې نه پس دا خبره په ذهن كښې اوساتئ.چه د جهاد غرض او غايت او مقصد څه دې؟ دجهاد غرض اوغايت صرف اعلاء كلمة الله دې.د نبى ﷺ نه تپوس اوشو.چه يوكس د خپلې مړانې اوبهادرئ ښودلو دپاره قتال كوى.اويوكس د خپل وطن او قوم اوقبيلې په تعصب كښې (چه د اعلاء كلمة الله د جذبې نه خالى وى) قتال كوى. په دوى كښې مجاهد فى سبيل الله كوم دې؟ نبى ﷺ اوفرمائيل.((من قاتل لتكون كلمة الله هى العليا فهو فى سبيل الله)) ([2])اوكه يوكس دخپل قوم او وطن د حفاظت دپاره جهاد په دې غرض باندې كوى.چه دا د قوم مسلمانانو قوم دې.اودا وطن دمسلمانانو وطن دې.نو دا به جهاد فى سبيل الله وى.خوكه داسلام د خيال ساتلونه بغير صرف د قوميت او وطنيت په بناء باندې جنګيږى.نودا به جهاد فى سبيل الله نه وى.

---

[1]) نبى ﷺ فرمانيلى دى.(الغزو غزوان: فأما من ابتغى وجه الله وأطاع الإمام وأنفق الكريمة وياسرالشريك واجتنب الفساد فإن نومه ونبهه أجر كله وأما من غزا فخراً ورياءً وسمعة وعصى الإمام وأفسد الأرض فإنه لم يرجع بالكفاف) رواه ابوداود فى كتاب الجهاد، باب فيمن يغزو ويلتمس الدنيا رقم الحديث (٢٥١٥)_

[2])الحديث أخرجه البخارى فى الجهاد باب من قاتل لتكون كلمة الله هى العليا رقم ٢٨١ وفى الخمس باب من قاتل للمغنم هل ينقص ممن أجره رقم ٣١٢٦ وفى العلم باب من سأل وهو قائم عالماً جالساً رقم ١٢٣ وفى التوحيد باب قوله تعالى ﴿ ولقد سبقت كلمتنا لعبادنا المرسلين﴾ رقم ٧٤٥٨ وأخرجه مسلم فى كتاب الإمارة باب من قاتل لتكون كلمة الله هى العليا رقم ٤٨٨٢ و٤٨٨٣ و٤٨٨٤ و٤٨٨٥ وأخرجه أبوداود فى كتاب الجهاد باب من قاتل لتكون كلمة الله هى العليا رقم ٢٥١٧ والترمذى فى فضائل الجهاد باب ما جاء فيمن يقاتل رياءً وللدنيا رقم ١٦٤٦ وابن ماجه فى الجهاد باب النية فى القتال رقم ٢٧٨٣ والنسائى فى الجهاد باب من قاتل لتكون كلمة الله هى العليا (٥٧\١٢)_

امام بخاري رحمه الله يو باب قائم كړې دې.((باب لا يقول فلان شهيد)) ([1])اوپه هغې كښې ئې يوه واقعه نقل كړې ده.چه يوكس كوم چه په پټه منافق وو.اودهغه نوم ،،قزمان ،، وو.([2]) هغه دمسلمانانو سره ملګرې شو.ښه جهاد ئې اوكړو.اوكافرانوته ئې ښه نقصان اورسولو. مسلمانانو ددغه كس په باره وئيل شروع كړل.چه ((ما أجزء منا اليوم أحد كما أجزأ فلان)) يعنى قزمان چه كومه كارنامه اوكړه.داسې كارنامه نن چا نه ده كړې.كله چه نبى عليه السلام دغه خبره واوريده.نو وې فرمائيل.((أما أنه من أهل النار)) خودا كس جهنمى دې.دا كس په جنګيدو جنګيدو كښې ډيرزخمى شو.اومرګ ته نزدې شو.نوحضرت قتاده بن نعمان رضى الله عنه دمرګ په وخت كښې ده ته ورغلو.اووې وئيل.((هنيألك الشهادة)) نوهغه اووئيل. ((والله إنى ما قاتلت على دين وإنما قاتلت على حسب قومى)) زه خو د ددين اسلام دپاره نه جنګيدم.بلكه زه د خپل قوم په حميت كښې جنګيدم.په دې سره.د رسول الله صلى الله عليه وسلم پيشنګوئى صحيح ثابته شوه.([3])

---

[1])جامع بخارى كتاب الجهاد باب نمبر:٧٧ (١\٤٠٦)_

[2])ددغه كس نوم ،،قزمان ظفرى (بضم القاف والظاء) او كنيت ،،ابوالغيداق،، وو.(فتح البارى (٤٧٣\٧)

[3])د صحيح بخارى ذكر شوو بابونو كښې دغه شان په نورو كومو كومو ځايونوكښې چه امام بخارى ددې حديث تخريج كړې دې.هلته واقعه څه داسې ده.چه كله نبى صلى الله عليه وسلم ددغه كس په باره كښې اوفرمائيل.((أما أنه من أهل النار)) نو په صحابو رضى الله عنهم كښې يوكس دده دعمل كتلو دپاره په دې غرض دقزمان سره سره اوسيدو.په جنګ كښې چه قزمان به چرته تلو.نو هغه به ورسره هم وو.كله چه قزمان سخت زخمى شو.اود زخمونو تاب ئې نشو راوړې.نوخپله توره ئې په زمكه كښې ښخه كړه.اود تورې په سوكه ئې خپله سينه كيخوده.اوپه هغې ئې خپل وزن ورواچولو.توره دهغه د بدن نه اخوا ته اووتله.اودغه شان خودكشى ئې اوكړه.اوختم شو.ورسره چه كوم صحابى وو(چه دهغه نوم علامه ابن حجر اكثم بن ابى الجون رضى الله عنه ليكلې دې.فتح البارى(٤٧٣\٧) دنبى كريم صلى الله عليه وسلم په خدمت كښې حاضر شو. او د هغه د خودكشۍ خبرئې وركړو،،

په تقرير كښې ذكرشوې د قتاده بن نعمان رضى الله عنه واقعه حافظ ابن حجر د علامه ابن الجوزى رحمه الله په حوالې سره نقل كړې ده.خو په آخر كښې ئې دا هم ليكلى دى.((وهذا الذى نقله أخذه من مغازى الواقدى وهو لا يحتج به إذا إنفرد فكيف إذا خالف (فتح البارى(٤٧٦\٧)).،

د ابن جوزى رحمه الله خيال دې.چه ذكرشوې واقعه د جنګ احد ده.اوپه صحيح بخارى كښې د ابوهريره رضى الله عنه هغه روايت په كوم كښې چه د زهرى نه شعيب روايت كړې دې.اودكوم متابعت چه معمرهم كړې دې.په هغې كښې د ((شهدنا:خيبر)) تصريح ده.البته د زهرى نه د يونس په روايت كښې د خيبر په ځاې د ،،حنين،، تصريح ده.(اوګورئ صحيح بخارى (٧٢\١١) كتاب المغازى باب غزوة خيبر رقم الحديث (٤٢٠٣و ٤٢٠٤) اوپه صحيح مسلم كښې د ،،معمرعن الزهرى،، په روايت كښې هم د ،،حنين،، ذكردې.(صحيح مسلم (٧٢\١١ كتاب الإيمان) خوشارح د مسلم امام نووى رحمه الله د قاضى عياض رحمه الله قول نقل كړې دې.چه ،،حنين،،غلط دې.((قال القاضى عياض صوابه خيبر)) اوګورئ شرح نووى (٣٦\١) بهرحال واقعه د واقدى او ابن جوزى رحمهما الله په قول كه د ،،احد،، وې.يا د شعيب اومعمر رحمهما الله د روايت مطابق كه د ،،خيبر،، وې.يا ديونس[بقيه حاشيه په راروانه صفحه....

سردار کائنات ﷺ ته چه کله دهغه حال اوخودلې شو.چه هغه داسې وائی.اوهغه خودکشی اوکړه. نو نبی ﷺ اوفرمائیل.«إن الله ليؤيد هذا الدين بالرجل الفاجر» [1] امام بخاری رحمه الله په ترجمة الباب کښې هم ددې خودلو دپاره نقل کړې ده.چه ترڅوپورې دالله تعالی په لار کښې کلمې اوچتولو دپاره جهاد اونکړې شی.نوترهغه وخته پورې هغې ته جهاد فی سبیل الله نشی وئیلې.

غرض دا چه جهاد صرف هغه دې.چه په هغې کښې ټول قوت او طاقت دې دپاره خرچ کولې شی.چه دالله تعالی نوم اوچت شی.اود الله تعالی په دین باندې عمل کونکی خلق په آرام او سکون سره په دې باندې عمل اوکړی .چه نه څوك په دې پورې استهزاء کوی.اونه څوك توقې کوی.اونه څوك ددوئ په عبادت کښې دخل اندازکیدې شی.د جهاد دا مقصد دې.

اسلام په زور او توره نه بلکه په خپل صداقت او خوبیانو سره خور شوې دې: اوس دلته دوه مسئلې دی.یوه دا چه د اسلام دشمنانود جهاد په حوالې سره دا خبره مشهوره کړې ده.چه اسلام د تورې په زور سره خور شوې دې.لکه چه د اسلام خپل صداقت ددې د خوریدو سبب نه دې.

دا اعتراض بیخی غلط دې.اوپه دې کښې هیڅ حقیقت نشته.ځکه چه نبی ﷺ کله د اسلام دعوت شروع کړو.نو دوی یواځې وو.نه د نبی ﷺ سره اقتدار وو.اونه ددوی په لاس کښې توره وه.

رسول الله ﷺ چه کله داسلام دعوت شروع کړو.نو هغه کسان چه دوی به ئې ،،صادق اوامین،، گڼړل.هم هغوی ئې دشمنان شول.اودخاندان هغه کسان چه عام طور دخاندانی تعلق په وجه مدد کوی.هغوی هم په دشمنئ او بغض کښې وړاندې وړاندې وو.په هغه وخت کښې رسول الله ﷺ دعوت ورکړو.اوقسم قسم تکلیفونه ئې برداشت کړل.د ظلم او ستم څه قسم داسې پاتې نشو.کوم چه کافرانو د دوی خلاف نه وی کړې.خوددې باوجود حضرت ابوبکر رضی الله عنه ایمان راوړو.حضرت عمربن الخطاب رضی الله عنه ایمان راوړو.حضرت عثمان بن عفان،

...دتیرمخ بقیه حاشیه] د روایت مطابق که د ،،حنین،، وی.خوپه دې کښې دچا هم اختلاف نشته.چه دغه خودکشی کونکې کس د جهاد اوشهادت په تمنا باندې نه جنګیدل.بلکه د قوم د حمیت په وجه په جنګ کښې شریك وو.هم ددې نقطه نظر په بنیاد امام بخاری رحمه الله د دې حدیث ،ترجمة الباب،، ((لايقول فلان شهد)) په عنوان قائم کړو.حافظ ابن حجر رحمه الله دترجمة الباب اوحدیث مناسبت بیانوی اولیکی.،،

ووجه أخذ الترجمة منه أنهم شهدوا برجحانه في أمرالجهاد فلوكان قتل لم يمتنع أن يشهدوا له بالشهادة وقد ظهر منه أنه لم يقاتل لله وإنما قاتل غضباً لقومه.فلا يطلق على كل مقتول في الجهاد أنه شهيد.لإحتمال أن يكون مثل هذا (فتح الباري(۶/۹۰) كتاب الجهاد)_~

[1])الحديث أخرجه البخاري في كتاب الجهاد باب لايقول فلان شهيد رقم الحديث (۲۸۹۸) وفي المغازي باب غزوة خيبر رقم الحديث (۴۲۰۲و ۴۲۰۳) من حديث سهل بن سعد الساعدي و أبي هريرة وفي كتاب الرقاق باب الأعمال بالخواتيم وما يخاف منها رقم الحديث (۶۴۹۳) وفي كتاب القدرباب العمل بالخواتيم رقم الحديث (۶۶۰۶و ۶۶۰۷) وأخرجه مسلم في كتاب الإيمان باب بيان غلظ تحريم قتل الإنسان نفسه وإن من قتل نفسه بشيئ عذب به في النار (۲۱۱)_

حضرت علی بن ابی طالب،حضرت طلحه بن عبیدالله، حضرت عبدالرحمن بن عوف، حضرت زبیربن العوام رضی الله عنهم او نورو ډیروحضراتو ایمان راوړل.کوم چه د اسلام پړقیدونکی ستوري دی.کوم زور وو په هغه وخت کښې چه خلق ئې د اسلام په قبلولو باندې مجبوره کول؟ کومه توره وه.چه هغوی ئې د اسلام په قبلولو باندې مجبوره کول. دوی اسلام راوړو. نودمصیبتونو ښکار شول.په امتحان کښې پریوتل.خو ددې مصیبتونو او امتحاناتو باوجود هغوی اسلام پرې نخودل.نودا وئیل چه اسلام د تورې په زور باندې خور شوې دې.غلطه ده.
دویمه خبره دا ده.چه دا خلق چه کوم اعتراض کوی.نو دې جاهلانوته دا معلومه نه ده.چه په زور اوزیاتی په ذریعه چه کوم اسلام قبول کړې شی.هغه معتبر نه وی.که ته دا واې.چه اسلام د تورې په زور سره خور شوې دې.نو ددې مطلب به دا وی.چه په زور باندې خلق مسلمانان ګرځولی شوی دی.د زړه په خوشحالئ سره هغوی اسلام نه دې قبول کړې.نوتاته دې دا خبره معلومه وی.چه کوم سړې صرف د ویرې د وجې د اسلام کلمه وائی.یا د څه طمعې او لالچ دپاره اسلام قبول کړی.نوهغه عندالله مسلمان نه دې.په قرآن مجید کښې فرمائیلی شوی دی.﴿ وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ لَاٰمَنَ مَنْ فِي الْاَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيْعًا ۭ اَفَاَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتّٰى يَكُوْنُوْا مُؤْمِنِيْنَ ﴾ [1] اوکه ستا رب غوستل نو په مخ د زمکې به چه څومره خلق دی.ټولو به ایمان راوړې وې.آیا ته په خلقو باندې زور کولې شې.چه دوی ټول مسلمانان شی.
ایمان هغه معتبر دې.کوم چه په شوق او رغبت سره وی.په کوم کښې چه څه طمع څه لالچ او څه ویره نه وی.څه مجبوری نه وی.ددې وجې په زورسره د اسلام د خوریدو څه امکان نشته.
دریمه خبره دا ده.چه مونږ ته دې اوخودلې شی.چه آیا کوم کسان چه په زور او ظلم سره مسلمانان کړې شی.آیا هغوی داسلام دپاره داسې قربانئ ورکولې شی.څنګه چه صحابه کرامو رضی الله عنهم ورکړې وې.په زور او زیاتی سره اسلام قبلونکو ته چه کله موقع ملاویږی.نو هغوی د اسلام نه خارجیږی.دهغوی نه خو د اسلام دپاره د قربانئ ورکول هیڅ تصور نشی کیدې.هغوی همیشه دپاره د تیختې لار لټوی.اوصحابه کرام رضی الله عنهم چا چه اسلام قبول کړې دې.هغوی د اسلام دپاره خپل کورونه پریخودی دی.خپل عزت او آبرو ئې لوټ کړې ده.د خپلو ځانونو قربانئ ئې پیش کړی دی.هغوی د اسلام دپاره هرقسم تکلیفونه برداشت کړی دی.نو چه کوم خلق د اسلام دپاره هرقسم تکلیفونه برداشت کوی .دهغوی په باره کښې یو دعقل خاوند دا څنګه وئیلی شی.چه هغوی په زور او زیاتی سره اسلام قبول کړو.
ددې نه علاوه نبی ﷺ په مکه مکرمه کښې دیارلس کاله تیرکړی وو.د مکې مکرمې د قیام په زمانه کښې ۸۳ سړو او ۱۷ ښځو حبشې طرف ته دخپل حفاظت دپاره هجرت کړې وو.([2]) نو که هغوی په زوره باندې مسلمانان جوړولی شو.نو اول خو په مکه کښې په زور د

---

[1])یونس:۹۹)_

[2])په دې هجرت کښې د عربو دځو قبیلو کسان شامل وو.د بنوهاشم نه یو د بنو امیه اود دوی حلیف قبیلو نه اووه،د بنو عبدالشمس نه دوه،د بنو نوفل نه یو،د بنو اسد نه څلورو، د عبدبن قصی نه یو ،د بنو عبدالدیارنه پنځه،د بنو زهره او ددوی د حلفاؤ نه[بقیه حاشیه په راروان مخ....

مسلمانولو موقع کوم ځای وه.په هغه وخت کښې د اسلام په لاس کښې نه اقتدار وو.او نه توره،دویمه خبره دا ده.چه هغوی د خپل اسلام دحفاظت دپاره حبشې ته هجرت ولې کړې وو.اوبیا چه حبشه ته اورسیدل.نوچه دحضرت جعفرطیار رضی الله عنه تقریرئې واوریدو.اصحمه [۱]کوم چه د حبشې بادشاه وو.مسلمان شو.په هغه باندې کوم زور وو.([۲])

.....دتیرمخ بقیه حاشیه] شپږ د بنو تمیم نه دوه، د بنومخزوم او دهغوی د حلفاؤ نه اته.د بنوجمح نه یوولس،د بنو تمیم نه څوارلس،د بنو عدی نه ېنځو،اود بنو عامر اوبنو حارث نه اته اته سړی شامل وو.دغه شان چه حضرت عمار رضی الله عنه په کښې شامل کړې شی.نودا درې اتیا کسان جوړیږی.کنی بیا دوه اتیا،دوی کښې اوولس ښځې هم شاملې وې.ابن هشام په خپل سرت کښې د هجرت کونکو سړو او ښځو تفصیلی ذکرنه پس لیکی.((فکان جمیع من لحق بأرض الحبشة وهاجر إلیها من المسلمین سوی أبنائهم الذین خرجوا بهم صغاراً أو ولدوا بها ثلاثة وثمانین رجلاً إن کان عماربن یاسر رضی الله عنه فیهم وهو یشک فیه (السیرة النبویة لإبن هشام (۱۱/۳۳۰)-~

[۱])أصفحة بن أبحر النجاشی ملک الحبشة وإسمه بالعربیة عطیة،والنجاشی لقب له ،أسلم علی عهد النبی صلی الله علیه وسلم ولم یهاجر إلیها وکان ردا للمسلمین نافعاً (الإصابة فی تمییزالصحابة (۱۱/۱۰۹)_

[۲])حضرت جعفر رضی الله عنه په دې تقریرکښې دجاهلیت د زمانې وحشت او داسلامی اقدارو داسې ښکلې تصورکشی کړې ده.چه دغه تقریر د جامعیت بیان نمونه ده.د عربی ادب ښکلې ګلدسته،اود تاریخ اسلام یو قیمتی شهادت جوړ شوې دې.د هغې ابتدائی څه حصه دا ده،،

((أیها الملک کنا قوماً أهل جاهلیة نعبدالإصنام، ونأکل المیتة ونأی الفواحش ونقطع الأرحام، نسیئ الجوار،ویأکل القوی منا الضعیف،فکنا علی ذلک حتی بعث الله إلینا رسولاً منا،نعرف نسبه،وصدقه وأمانته وعفافه، فدعانا إلی الله لتوحده،ونعبده،ونخلع ما کنا نعبد نحن وأباؤنا من دونه من الحجارة والأوثان وأمرنا بصدق الحدیث وأداء الأمانة وصلة الرحم، وحسن الجوار، و الکف عن المحارم والدماء ، ونهانا عن الفواحش وقول الزور وأکل مال الیتیم وقذف المحصنات وأمرنا أن نعبدالله وحده لا نشرک به شیأ وأمرنا بالصلاة والزکاة والصیام . فصدقناه وآمنا به واتبعناه علی ما جاء به من الله ،فعبدنا الله وحده، فلم نشرک به شیأ وحرمنا ما حرم علینا وأحللنا ما أحل لنا، فعدا علینا قومنا فعذبونا وفتنونا عن دیننا لیردونا إلی عبادة الأوثان من عبادة الله تعالی وأن نستحل ما کنا نستحل من الخبائث فلما قهرونا وظلمونا وضیقوا علینا ،وحالوا بیننا و بین دیننا،خرجنا إلی بلادک وأخترناک علی من سواک ورغبنا فی جوارک ورجونا أن لا نظلم عندک أیها الملک (السیرة النبویة لإبن هشام (۱۱/۳۳۶)،،

په پښتو کښې ددې مفهوم دا دې،،اې بادشاه مونږ جاهلان وو.دبتانوعبادت به مو کولو.مرداری به مو خوړلې.دبې حیاې کارونه به مو کول.خپلولئ به مو کټ کولې.ګاونډیانو سره به مو بد سلوک کولو.مضبوط به کمزورې خوړل.نو دجاهلیت هم دغه وحشت ښکار وو.چه الله تعالی هم په مونږ کښې یو پیغمبر راولیږلو. داسې پیغمبرچه دهغه حسب اونسب،د هغه صدق اودیانت، دهغه امانت او عفت دټولونه مونږ ښه خبر وو.هغه مونږ ته د توحید ربانی او عبادت الهی دعوت راکړو.مونږ او زمونږ پلار نیکونو چه د کومو بې روحه ګانړو او بتانوعبادت کولو.د هغې ټولو دپریخودو خودنه ئې راته اوکړه.دخبرې د رښتیا کولو اوخپلوانو سره خپلولئ ساتلو،اودګاونډیانو سره د حسن سلوک کولو.اد حرامو نه د بچ کیدو، اود فساد او وینې تویولو نه د منع کیدو حکم ئې راته اوکړو.د بې حیائې نه ئې مونږ منع کړو.د ناجائزه وینا کولو ممانعت ئې اوکړو.دیتیم د مال خوړلو نه ئې منع کړو.په پاکدامنو ښځوباندې دتهمت لګولونه د بچ کیدو تاکید ئې[باقی حاشیه په راروانه صفحه...

حضرت ابوذره غفاري رضی الله عنه په ابتداء.داسلام کښې په مکه مکرمه کښې د نبی صلی الله علیه وسلم په خدمت کښې حاضرشو.اواسلام ئې قبول کړو.اوواپس لاړو.خپلې قبیلې قبیلې غفار ته ئې تبلیغ اوکړو.نو نیمه قبیله دده په دعوت باندې مسلمانه شوه.(١)
دغه شان حضرت مصعب بن عمیر رضی الله عنه مدینې منورې ته تشریف اوړې وو.اود دوی په دعوت سره د بنو عبدالاشهل پوره قبیله مسلمانه شوه.(٢) هلته کوم یو زور وو؟
په انصاروکښې اویا کسان د حج په موقع د نبی صلی الله علیه وسلم په لاس باندې مسلمانان شوی وو.(٣) هلته کوم زور وو.نودا وئیل چه اسلام په جبر او زور باندې خور شوې دې.بیخی غلطه ده.
ددې نه علاوه تاسو دا هم وئیلې شئ.که اسلام په زور باندې خور شوې وی.نوموږ ته دا اوښائې.چه عیسایانواو یهودیانو په څوځاپونو کښې حکومت کړې کړې.اوهغوی د عیسائیت اویهودیت د خورولو دپاره ښه پوره کوشش کړې دې.دویږی حربه ئې استعمال کړې ده.دطمعې او لالچ جال ئې خور کړې دې.خوددې باوجود عیسائیت او یهودیت ته دومره ترقی نه وه حاصله شوې.خومره چه اسلام ته حاصله شوې ده.که چرته دا خبره وی. نو بیا خو پکارده.چه یهودیت او عیسائیت هم دومره خور شوې وو.څومره چه اسلام خور شوې دې.نن تاسو یورپ ته لاړ شئ اوګورئ نوحیران به شئ.چه انګریزان چا چه د برصغیر نه داسلام او دمسلمانانو نوم ختمول غوستل.د هغوی په خپل ملك کښې نن په سوونو جماتونه

.....دتیرمخ بقیه حاشیه] راته اوکړو.او موږ ته ئې حکم اوکړو.چه موږ دالله تعالی سره څوك نه شریك نکړو.صرف دهغه عبادت کوو.اومونځ کوو.او زکاة ورکوو.او روژې نیسو،،
نوموږ دهغه تصدیق اوکړو.په هغه باندې مو ایمان راوړو.اودالله تعالی د طرفه چه هغوی څه راوړل.دهغې تابعداری مو اوکړه.نو اوس موږ صرف دالله تعالی عبادت کوو.اود شرك نه بچ کیږو.حلال ،حلال ګڼړو.اوحرامو نه منع کیږو.هم ددې وجې زموږ قوم زموږ دشمنان جوړ شول.موږ ته ئې تکلیفونه رارسول.اوموږ ئې دخپل دین په باره کښې په قسم قسم امتحانانو کښې اچولو.هغوی غواړی چه موږ بیا د بتانو عبادت شروع کړو.بیا خبائث حلال ګڼړل شروع کړو،.اوبوخل بیا په دې کښې اخته شو.کله چه هغوی په موږ باندې د زور زیاتی انتهاء اوکړه.او په موږ باندې ئې زمکه تنګه کړه.او زموږ د دین په مینځ کښې حائل شول.نو موږ ستا ملك طرف ته راوږتو.اوستا په ګاونډتوب کښې مو رغبت اوکړو.او تول موږ پریخودل.ته مو خوښ کړې.زموږ امید دې.چه تاسو سره یو.نوپه موږ به ظلم نه کیږی،،
ددې جوش پیدا کونکی تقریر نه پس حضرت جعفر رضی الله عنه د سورة مریم ابتدائی آیاتونه اولوستل.د نجاشی سترګې داوښکو نه ډکې شوې.دهغه شاهانه سترګو د ا سلام رڼرا اولیده،دهغه زړه د اسلام د حقانیت ګواه جوړ شو.اودهغه ژبې د ((أشهد أن لا إله إلا الله وأن محمداً عبده ورسوله)) اووئیل. اود خپل خان دپاره ئې د سعادت ابدی اعلان اوکړو.په رجب نهمه هجری کښې کله چه نجاشی وفات شو.نو نبی صلی الله علیه وسلم صحابه کرام رضی الله عنهم په بقیع کښې جمع کړل.اودهغه د جنازې مونځ ئې اوکړو.(دتفصیل دپاره اوګورئ سیرت ابن هشام (١/٣٣٤تا ٣٣٣)_~
١) صحیح مسلم (٢/٢٩٦)_
٢) اوګورئ سیرت ابن هشام (١/٣٣٧)_~
٣) سیرة ابن هشام (١/٤٤٣)_

موجود دی.چرچ خرڅیږی.اومسلمانان هغه اخلی.او جماتونه پرې جوړوی .یواځې په لندن ښار کښې څلور سوه جماتونه دی.

دا صورت حال ښکاره ده چه د زور،ویرې،او تورې نه دې.خلق په خپل شوق سره په اسلام کښې داخلیږی.حالانکه نن صبا مسلمانان د اسلام پوره نمائندګان هم نه دی. د صحابه کرامو ﷺ په دور کښې خود اسلام ښکاره داسې شخصیات موجود وو.چه خلقو به دهغوی اعمال او اخلاق کتل.نو مسلمانیدل به،ددې وجې د جبر اواکراه څه احتمال او سوال نشته.

ددې نه علاوه یوه بله خبره هم په دې باره کښې کولې شی.هغه دا چه داسلام دا حکم دې.که په یوکافرباندې توره کیخودې شی.اوهغه کلمه اووئیله.نوبیا دهغه قتلول جائز نه دی.اګرچه هغه دغه کلمه صرف دخپل ځان د بچ کولو دپاره وئیلې وی.اوپه حقیقت کښې هغه ایمان نه وی راوړې.یا په اصل کښې هغه اسلام کښې نه وی داخل شوې.په دواړو صورتونو کښې د هغه قتل جائز نه دې.انسان ته خپل ځان خوښ وی.هغه دخپل ځان د بچ کولو دپاره ډیر دروغ وائی.دلته هم که صرف د ځان بچ کولودپاره ئې کلمه وئیلی وی.اود زړه نه ئې اسلام نه وی قبول کړې.اوروسته د کفرپه دین باندې قائم پاتې شی.نودلته څه زور نشته.چه دې په زور سره مسلمان کړی.

حضرت خالدبن ولید ﷺ داسې کسان قتل کړی وو.چا چه دمسلمانیدو اقرار کړې وو.([1]) کله چه نبی ﷺ ته ددې علم اوشو.نو ډیر خفه شو.اووې فرمائیل.((اللهم إني أبرأ إليك مما صنع

---

[1])په شوال اتمه هجری تح مکې نه پس او د غزوه حنین نه وړاندې نبی ﷺ دحضرت خالدبن ولید ﷺ په قیادت کښې دانصارو او مهاجرینو درې سوه اوپنځوسو کسانویو لښکربنوجذیمه طرف ته د دوعوت اسلام په غرض اولیږل.هغه خلقو د اسلام اقرار په صحیح طریقه سره نشو کولې.د ((أسلمنا)) مونږ اسلام قبول کړو.په ځاې ((صبأنا)) (مونږ خپل دین بدل کړو) اووئیل.ځکه چه د قریشو کافرانویه د اسلام قبلونکی دپاره د ((أسلم فلان)) په ځاې ((صبأ فلان)) لفظ استعمالولو . د دې وجې بنو جذیمه د اسلام اقرار په ((صبأنا، صبأنا)) لفظ وئیلو سره اوکړو.د((صبأ)) معنی د یو دین نه بل دین ته وتلو ته وائی.چونکه په دې لفظ کښې د اسلام داقرار مفهوم ښه واضح نه دې.ددې وجې خالد بن ولید په هغوی کښې بعضې قتل کړل.کله چه نبی ﷺ ته ددې خبر اوشو.نو ډیر خفه شو.او وې فرمائیل. ((اللهم إني أبرأ إليك مما صنع خالد)) اوبیا نبی ﷺ حضرت علی ﷺ ته مال ورکړو.او بنوجذیمه ته ئې اولیږل.اودغه ټولو مقتولینو دیت ئې د مسلمانانو دطرفه ورکړو.(اوګورئ فتح الباری(٥٧/٨و ٥٨) وعمدة القاری(٣١٣/١٧))..

نسائی او بیهقی دحضرت ابن عباس رضی الله عنهما نه په صحیح سند سره یوه واقعه ذکر کړې ده.په دغه واقعه کښې د انسانی عشق اوچه کوم کسان مړه کیدل.په هغوی باندې د مړه کیدو یوه عجیبه واقعه نقل کړې ده.چه د بنو جذیمه په دغه قیدیانوکښې یوقیدی مسلمانانو ته اووئیل.چه زه د بنو جذیمه نه یم.زما په دوی کښې د یوښځې سره عشق دې.تاسودغه ښځو ته ما بوځئ.زما څو اشعار ا ووئیل.نوچه څنګه دغه قیدی قتل کړې شو.نوخپل ځاې نه یوه ښځه راووته.اودهغه په لاش باندې پریوته.اود دوو دریو چغو نه پس د هغې د ژوند شمع هم مړه شوه.نبی ﷺ ته چه کله دا واقعه بیان شوه.نو وې فرمائیل((أما كان فيكم رجل رحيم)) فتح الباری (٥٨/٨)_

خالد» اې الله زه د خالد د کړو نه بري يم.[1] نودهغوى په اسلام باندې د اقرار کولونه پس دهغوى قتل جائز نه وو.که به هرنيت سره هغوى دغه اقرار کړې وو. د دې وجې دا وئيل چه په زور،زياتي باندې خلق مسلمانان جوړ شوى دى.دا صحيح او ټيک نه ده.

په اسلام کښې دغلامۍ مسئله: دويمه مسئله د غلامۍ سره متعلق ده.حريت او آزادى دهر انساني پيدائشي حق دې.اوانسان د پيدائش د وخت نه فطرةً آزاد وى.دې غلام جوړول څنګه صحيح کيدې شي؟ددې په باره کښې دا خبره پيژندل پکار دى.چه دانسان حريت او آزادى دده د صفت ملکوتي تابع دې.که په ده کښې دغه صفات حميده اوصفات حسنه موجود وى.کوم چه الله تعالى بيان کړى دى.نو هغه به د حريت مستحق وى.ګنى بيا به هغه د آزادۍ مستحق نه وى.بلکه بيا هغه د بهائمو اوحيواناتو نه هم لاندې دې.دداسې خلقو په باره کښې الله تعالى فرمائيلي دى.﴿إِنْ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ﴾ «دا خلق دځناورو پشان دى. بلکه ددوى نه هم زيات ګمراه دى»[2] اوفرمائيلي ئې دى﴿إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾[3] «بيشکه دالله په نيز کافران بدترين ځناور دى» اوښکاره ده چه ځناورو او څاروو ته د حريت حق حاصل نه وى.نوبه دې لحاظ سره کافرانو ته هم دحريت اوآزادۍ حق حاصل نه دې. الله تعالى انسان ته دعلم او قدرت،سمع اوبصر،ارادې او تکلم قوت ورکړې دې.

اودې ئې د خپلو صفاتو مظهر جوړ کړې دې.دده فرض وو.چه په خپل ځان کښې ئې ملکوتي صفات پيدا کړى وو.اوصفات حميده ئې روښانه کړى وو.خوکله چه ده د الله تعالى بغاوت ته ملاو اوتړله.او دالله تعالى نافرمانى ئې خپل شعار جوړ کړو.نوبيا دې د مقام تکريم نه اوغورځيدو اسفل السافلين ته لاړلو.اوددې په نتيجه کښې په ده کښې د حريت استحقاق باقى پاتې نشو.اوس دې د دې خبرې مستحق دې.چه د ده سرقلم کړې شي.اودې د مخ د زمکې نه ورك کړې شي.خو الله تعالى دده سزا دا مقرر کړه.چه ده ته دې د غلامۍ طوق واچولې شي.ځکه چه هرکله ده خپل ځان د نافرمانۍ په جرم کښې بنديوان کړو.اوپه کفر او شرك سره ئې ګنده کړو.نو آزادى اوحريت کوم چه دالله تعالى انعام وو.هغه دده نه سلب کړې شو.اوغلامى دده په مقدر کښې شوه.

دغلامۍ دمسئلې ثبوت په قران او حديث دواړو کښې شته: دويمه خبره دا پيژندل پکار دى.چه کوم خلق مسلمانان وى.اود غلامۍ په مسئله باندې اعتراض کوى.هغوى ته لږ دا سوچ پکار دې.چه د «ما ملكت أيمانكم» لفظ په قرآن پاك کښې پځلس ځله راغلې دې.[4] که په

---

[1] الحديث أخرجه البخاري فى كتاب المغازي باب بعث النبى ﷺ خالدبن وليد إلى بنى جذيمة رقم الحديث (۴۳۳۹) وفى كتاب الأحكام باب إذا قضى الحاكم بجور أو خلاف أهل العلم فهو رد رقم الحديث (۷۱۸۹)

[2] سورة الأعراف:۱۸۹)_

[3] سورة الأنفال:۵۵)_

[4]) دا لفظ په سورة نساء کښې څلورځله،په آيت نمبر(۳ او ۳۶) په سورة نحل کښې يوځاې (آيت نمبر ۷۱) په سورة مومنون کښې يو ځل (آيت نمبر۶) په سورة نو ر[بقيه حاشيه په راروانه صفحه....

اسلام كښې، د غلامۍ مسئله نه وه.نو قرآن مجيد پنځلس ځله د ((ماملكت أيمانكم)) ذكرپنځلس ځله ولې كړې دې. قرآن مجيد په كفاره، ظهار،كفاره يمين اوكفاره قتل خطا كښې د غلام آزادولو هدايت كړې دې.(١) كه په اسلام كښې د غلامۍ مسئله نه وه.نوبيا دا هدايات به ولې وو.دغه شان قرآن پاك د ،،مكاتب،، ذكركړې دې.(٢) اوښكاره ده غلام نه مكاتب جوړولې شي.اوپخپله مكاتب د بدل كتابت ادا كولو پورې غلام وى.

د رسول الله ﷺ خوې حضرت ابراهيم صاحب د ماريه قبطيه رضي الله عنها د بطن نه پيدا شوې وو. ماريه قبطيه د وينځې په حيثيت دنبى ﷺ سره وه.(٣) كه دا قبيح اوناجائز وو.نوآيانبى ﷺ ته به ددې علم نه وو.

غرض دا چه دغلامۍ ثبوت د قرآن او حديث دواړو نه دې.اوپه دې كښې څه قباحت نشته. دا په مثال سره داسې زده كړئ چه په يوكس باندې دانه راختلې وى.په داسې صورت كښې خو اول داسې كولې شي.چه په هغې باندې مرهم پټئ اوكړى.په دې سره خويه هغه ماده يا تحليل شي.اويا به بهرته راوځى.كه مرهم فائده اونكړى.نوبيا نشتر لګولې شي.(زخم څيرلې شى) اود اپريشن په ذريعه هغه خرابه ماده راويستې شى.اوكه هغه ماده دومره زياته شوې وى.چه اوس په نشتر باندې دهغې اخراج كافى نه وى.اوهغه پوره اندام خرابوى.نوبيا په دې صورت كښې ټول اندام كټ كولې شى.اوښه په رضا سره ئې خلق كټ كوى.ځكه كه دغه اندام كټ نكړې شى.نو ټول بدن ته دهغې د خوريدو ويره وى.اودانسان د ختميدو خطره وى. دغه شان د پيغمبران عليهم السلام مواعظ او نصيحتونه د مرهم او پټو پشان دى.اود كافرانونه د كفرد مرض په لرې كولوكښې پيغمبران عليهم السلام ډير په دلسوزئ او محنت سره پرله پسې ددې د زائله كولو كوشش كوى.اوكله چه مواعظ اونصيحتونه كار ورنكړى. نوبيا غلامى د نشترپه طورسره استعمالولې شى.په كومې سره چه ددوى آزادى ختمه كړې

...دتيرمخ بقيه حاشيه] كښې درې ځاې (آيت نمبر ۳۱و ۳۳و ۵۷، كښې په سورة روم كښې يو ځاې (آيت نمر۲) سورة احزاب كښې څلور ځله (آيت نمبر ۵۰،كښې دوه ځله او آيت نمبر، ۵۲ و ۵۵) په سورة معارج كښې يو ځاې (آيت نمبر، ۳۰) راغلى دى.دا ټول پنځلس مقامات دى.)

(١) په كفاره ظهاركښې د غلام آزادولو حكم الله تعالى په سورة مجادله كښې په آيت نمبر ۳ كښې. او په كفاره يمين كښې ئې دغلام آزادولو هدايت په سورة مائده آيت نمبر ۸۹ كښې اود كفاره قتل خطاء كښې د غلام آزادولو حكم ئې د سورة نساء په آيت نمبر ۹۲ كښې كړې دې).

(٢) سورة نور آيت نمر (۳۳) كښې دى.((وَالَّذِيْنَ يَبْتَغُوْنَ الْكِتٰبَ مِمَّا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوْهُمْ اِنْ عَلِمْتُمْ فِيْهِمْ خَيْرًا))

(٣) فى الإصابة (٤٠٤١٤) مارية القبطية أم ولد رسول الله ﷺ ماتت فى المحرم سنة ست عشرة .. فى خلافة عمر رضي الله عنه فكان عمر رضي الله عنه يحشرالناس لشهودها وصلى عليها ودفنها بالبقيع وفى تهذيب الكمال (١٩٢١١) وأول من ولد له ﷺ القاسم ثم زينب ثم رقية ثم فاطمة ثم أم كلثوم ثم فى الإسلام عبدالله ثم إبراهيم بالمدينة وأولاده كلهم من خديجة إلا إبراهيم فإنه من مارية القبطية وكلهم ماتوا قبله إلا فاطمة فإنها عاشت بعده ستة أشهر على الصحيح).

شي.او ددوى د فساد بندولو دپاره اود عالم دامن دپاره لار همواره كولې شي. اوكه دا نسخه هم كارورنكړى .نوبيا دوى قتلوې شى.دې دپاره چه دكفر زور ختم شي.اوپه دنيا كښې امن اوامان قائم شي.لكه څنګه چه ټول بدن ته دنقصان رسيدو ويرې د وجې يو اندام كټ كولې شى.دغه شان د كفر اوشرك په مرض كښې اخته كسان اودالله تعالى نه د بغاوت په وجه چه د دنيا امن خرابيږى.ددې ويرې د وجې هغوى ختمولى شى.

بهرحال د وئيلو مقصد دا وو.چه د غلامۍ دا مسئله د عام امن قائم ساتلو دپاره داسې ده.لكه څنګه چه په بدن كښې دننه فاسده ماده چه د نشتر په ذريعه د لرې كولو كوشش كولې شى.

دا داسلام ډير لوې احسان دې.چه ده دغلامانو سره د حسن سلوك ډيرتاكيد كړې دې.او د غلامانو د آزادۍ ترغيب ئې وركړې دې.نبى كريم ﷺ فرمائيلى دى.«من أعتق رقبة أعتق الله بكل عضو منه عضوا من النار» [1] كه څوك يو غلام آزاد كړى.نودهغه د هر اندام په آزادۍ كښې به د آزادونكى اندام دجهنم نه الله تعالى آزاد كړى.اونبى ﷺ چه څه وخت وفات كيدو.نو په هغه وخت كښې هغوى وصيت كړې وو.«الصلاة وماملكت أيمانكم» [2] (دمونځ اود غلامانو زيات خيال ساتئ)

غرض دا چه د غلامۍ په مسئله كښې داسلام په غلامانو باندې ډيرلوې احسان دې.اسلام چه ددوى په باره كښې كوم اصلاحات كړى دى.اودوى ته ئې چه كوم رعايتونه وركړى دى.د هغې خو عشرعشير هم موجود نه دى.په اسلام باندې دظلم الزام لګول غلط دې.دغلامۍ مسئله خو د وړاندې نه راروانه وه.[3] اسلام دا نه ده شروع كړې.

---

[1])الحديث أخرجه البخارى فى كتاب الإيمان باب قول الله تعالى ﴿ أو تحرير رقبة وأى الرقاب أزكى رقم الحديث (۶۷۱۵) وأخرجه مسلم فى كتاب العتق باب فضل العتق رقم الحديث (۳۷۶۹)_

[2])الحديث أخرجه أبوداود فى كتاب الأدب باب فى حق المملوك رقم الحديث ۵۱۵۶) وابن ماجه فى أبواب الوصايا رقم الحديث (۲۶۹۸)_

[3])دمسئلې حاصل دا دې.چه غلامى اسلام نه ده پيدا كړې.د اسلام نه وړاندې د تهذيب اوتمدن د چمك دمك دعويدار،د روم او ايران حكومتونو اود دنيا په نورو قومونو اومذاهبو كښې دا عامه وه.په معمولى معمولى غلطو باندې به دانسانانو نه غلامان جوړولى شول.د وينځو اولاد به غلامان ګنړلى شول.اودجنګ قيدانو نه غلامان جوړول خومعلومه وه،،

بيا د يوكس دغلام جوړولو مطلب به دا وو.كه دې ژوندې وى.نودځناورو پشان ژوند به تيروى. نه به هغه ته د ژوند په خوشحالو كښې دحصې اخستلو څه حق وو.اونه به د قدرت د نعمتونونه د خپلې مرضۍ مطابق د فائدې اخستلو ورته اختيار وو.ددنيادهر راحت نه د محروم غلام حيثيت د يوې روحه كانړى پشان وو.چه دهغې اوچتونكي كه هغه كوم خوا اوپه كومه طريقه ويشتل غوارى. اولى ئې.د غلام حيثيت د يو بوجه اوړونكى ځناور نه زيات نه وو.په كوم باندې چه مالك خومره بوجه اوچول غوښتل.اچول به ئې برى.اوچه څنګه به ئې شړل غوښتل.شړل به ئې،،

اسلام چه راغلو.نودغلام جوړولو نور ټول صورتونه ئې ختم كړل.صرف يو صورت ئې باقى پريخودل.اوهغه دا چه كله كافران دمسلمانانو د مقابلې دپاره ميدان جنګ ته راشى.اود الله تعالى

دا باغیان قیدیان شي.نودغه بندیان غلامان جوړولی شي.خوپه دې صورت کښې هم غلام جوړول متعین نه دی.بلکه مسلمانانوته اختیار ورکړې شوې دې چه دغه قیدیان قتل کړي.یا هغوی بغیرد فدیه نه آزاد کړي.اوکه مناسب ګڼړي.فدیه دې واخلي.اوهغوی دې پریږدي.اوکه غواړي نوغلامان دې ترې جوړ کړي.

بیا دغلامۍ په مسئله کښې د اسلام تصور هغه نه دی.کوم چه د جاهلیت د زمانې یا نن د یورپ د غلامۍ تصور دې.اسلام چه څنګه انسان دپاره په دنیا کښې د ټولو نه زیات قابل احترام هستیانو والدینو سره د حسن سلوك حکم کړې دی.هلته ئې ورسره د ((وما ملکت أیمانکم)) زیادت هم کړې دې.فرمائي. ﴿وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ﴾ سورة النساء (٣٦) ،،او نبي کریم ﷺ فرمائیلي دي. ((فأکرموهم کرامة أولادکم وأطعموهم مما تأکلون(ابن ماجه کتاب الأدب رقم الحدیث (٣٦٩١) دخپل اولاد پشان د دوی خیال ساتئ.اوڅه چه په خپله خورئ.دوی باندې هم خوروئ.،،

غرض دا چه اسلام ټول نظام د سختۍ نه نرمۍ ته راویستل،د دشمنۍ نه دوستۍ ته راوویستل، دحاکمیت نه راوویستل په ورورولئ کښې ئې بدله کړه،،

بیا دا نه چه دا ټول خیزونه داسلام د عالمګیراو صالح قانون صرف د پاڼرو د حده پورې بناسنت دې.بلکه اسلام د دې نظام اوچته اخلاقي عملي نمونه خلقو ته پیش کړې ده.داسلام په تاریخ کښې د علم اومعرفت اوچتو درجو ته رسیدونکی څومره غلامان دي.چه د هغوی ژوند په سوونو آزادو کسانو دپاره د پسخیدو قابل دی.اوځوك چه د علمي مهارت په وجه د زرګونو احرارو دپاره مرجع ګرځیدلي دي.که دمکې عطاء بن ابن رباح رحمه الله وي.اوکه د یمن طاوس بن کیسان رحمه الله ، که د مصریزیدبن حبیب وي.اوکه د شام او حجاز مکحول او ضحاك رحمهما الله وي.دحدیث اوفقه دا ټول روښانه ستوري هم غلامان وو.دغلامانوسره داسلام دې عادلانه نظام دعملي نمونې اقرار د مغرب خلقو هم کړې دې.انګریزې شخې ،،بلنټ،، د عربود ښارونودسیل نه پس په دې عادلانه نظام باندې اقرارکوی اولیکي: ،،دعربو دخپلو غلامانو سره د بدسلوکۍ یوه واقعه هم مونږ پیش نکړې شوه.اوحقیقت دا دی چه غلام دعربوسره دهغوی خادم نه وي.بلکه یوخوښ خوې ګڼړلي شي،،

بیا اسلام د غلام دآزادۍ دپاره ډیر مواقع ورکړي دي.تاسو به په قرآن کښې په کفاره یمین، کفاره ظهاراوکفاره قتل خطا کښې د غلام آزادولو حکم اومومئ.د نبي ﷺ په احادیثو کښې به تاسو ته په دې باندې نوره اضافه هم ملاؤ شي.نبي ﷺ فرمائیلي دي.((من لطم مملوکه او ضربه فکفارته أن یعتقه ((سنن أبي داود کتاب الأدب حدیث نمبر٥١٦٨)) پخپله نبي ﷺ شپږ شپیته غلامان آزاد کړي وو.حضرت عائشې (٦٩) حضرت ابن عباس اویا حضرت عثمان دخپلې محاصرې په دوران کښې شل حضرت حکیم بن حزام سل حضرت عبدالله بن عمر یوزر،حضرت عبدالرحمن بن عوف دیرش زره،اوذوالکلاع حمیری په یو ورخ کښې اته زره غلامان آزاد کړي وو(رضي الله عنهم) د ذکرشوی اته حضراتو د آزاد کړو غلامانو تعداد یوکم څلویښت زره درې سوه دویشت (٣٩٣٢٢) جوړیږي... باقي،،

"قیاس کن زګلستان من بهار مرا،،

ددې ټولو اوصافو باوجود هم خلق په اسلام کښې دغلامۍ په مسئله باندې اعتراض کوي.نو ددوی په باره کښې ددې نه سوا بل څه ونیلی شي.چه دوی ته د بغض اودشمنۍ په وجه داسلام هریو خیزالټه په نظر راځي.

ان عقل کے اندھوں کو الٹی نظر آتی ہے لیلیٰ نظر آتا ہے مجنون نظر آتی ہے

(دپورتنی تفصیل اوزیاتی تحقیق دپاره اوګورئ تکمله فتح الملهم کتاب العتق (٢٦٣١١و٢٧٢) ،،

دعوت اوجهاد: داصل كتاب شروع كيدو نه وړاندې د دعوت اوجهاد اهميت په خپل مينځ كښې ربط باندې مونږ دلته لږ په تفصيل خبرې كوو،،

اسلام د پوره ژوند د پوره نظام او د انساني ژوند د كاملې ضابطې نوم دې.اولكه څنګه چه د انسان ژوند په مختلفو شعبو كښې تقسيميږي.دغه شان د ژوند د نظام كلې په مختلفو شعبو باندې مشتمل كيدل هم يو بديهي امر دې.هم دا وجه ده.چه په اسلام كښې شعبه معاشرت هم ده.او معيشت هم.شعبه سياست هم ده.اوحكومت هم.شعبه تصوف هم ده او خدمت خلق هم،شعبه تفسير هم ده اوحديث هم،شعبه فقه هم ده او افتاء هم،شعبه تاريخ هم ده او تحقيق هم،شعبه تبليغ هم ده او شعبه جهاد هم،داسلام روښانه تاريخ د زندګئ په هره شعبه كښې داسې داسې نامورې هستئ پيدا كړې دى.په كوموكښې چه د هريو وجود د اسلام د حقانيت دليل دې.داسلام په دې مختلفو شعبو كښې دوه شعبې د دعوت او دجهاد دى.ددعوت مطلب دا دې.چه د الله تعالى بندګان اسلام طرف ته او الله اودهغهٔ د رسول پيغام طرف ته رابلل دى.بې خبره خبرول،اوباخبره منونكو منل ،منونكو ته د عمل ترغيب وركول،د بدو نه منع كول اوپه نيكو باندې اماده كول،دا ټول په دعوت اوتبليغ كښې داخل دى.اوهم دا د امت مسلمه مقصد اود دوى د پيدائش مقصد دې.دالله تعالى ارشاد دې((كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ)) ال عمران: ١١٠) اې مسلمانانو! تاسوغوره امت ئې.چه دخلقو دپاره رويستې شوې ئې.دښه كارونو حكم به كوئ.اود بدو كارونو نه به منع كوئ.،،

ددې آيت نه څو آياتونه وړاندې دا تصريح موجود ده.چه په هر دور كښې په امت مسلمه باندې فرض كفايه ده.چه د دوى يوه ډله په دې كاركښې لګيا وى.اوكه د دعوت كار ټول امت پرېږدى. نو ټول امت به ګناهګار وى.ارشاد دې((وَلْتَكُن مِّنكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ)) (آل عمران:١١) اوپكارده چه په تاسو كښې يوه ډله داسې وى.چه خلقوته د دنيكئ دعوت وركوى.اودنيكئ د كارونو تعليم وركوى.اودګناه دڅخبرو نه ئې منع كوى.اودا هم هغه خلق دى.چه فلاح موندونكي دى.،،

ددې علمې ثبوت نه يواځې د نبي ﷺ د مكې ژوند نه نه، بلكه د ټول ژوند نه ملاويږى.كله به نبي ﷺ د صفا په غرباندې اوختل.اودعوت به ئې وركولو.اوپه((فاصدع بما تؤمر)) (اې محمد! تاته چه دڅه حكم كيږى.هغه په ښكاره باندې واوروه) عمل كولو.كله به دطائف سردارانو ته ورتلل. اوهغوى ته به ئې د اسلام دعوت وركولو.اوكله به د عربو مختلفو سردارانو ته كوم چه به منى ته راغلى وو.ورتلل.اودحق دين دعوت به ئې وركولو.كله به ئې قيصر اوقصرى ته دعوتى خطونه ليږل. اوكله به ئې د قاريانواومبلغين جماعتونه جوړول او روانول.دې دپاره چه هغوى نوى مسلمانانوته د قرآن او اسلام احكام اوښائى.اوغيرمسلموته د اسلام دعوت وركړى.اوپه آخر كښې د خپلې تاريخى خطبې حجة الوداع په موقع باندې اوفرمائيل.((هل بلغت))آيا ما د الله تعالى پيغام اورسول.خلقو په يوآواز سره اووئيل.((نعم))او جى،اوچونكه نبي ﷺ آخرى پيغمبر دې.د دوى نه پس ترقيامته پورې بل نبي نه راځى.ددې وجې د دعوت دا ذمه دارى ددوى نه پس د دوى په امت باندې پريوځى.د نبي ﷺ ارشاد دې((بلغوا عنى ولو آية)) زما يوه يوه خبره وړاندې اورسوئ.د دوى نه پس د دوى خان قربانونكى صحابه او مخلصان ملګرى ﷺ د دنيا ګوټ ګوټ ته د پيغام رسولو دپاره اووتل.كه ايران وى يا هندوستان،چين وى كه يونان،كه عرب وى اوكه شام،غرض دا چه د دخپل راحت اوتكليف،دخلقو د سختئ اونرمئ اود موسم د يخنئ اوګرمئ پرواه ئې نه كوله.او مخلوق ته ئې د الله تعالى پيغام اورسولو.،،

ہاں گردش ایام کی زنجیر سے کہدو   خوشبو کا سفر وقت کا پابند نہیں ہے

د صحابو ﷺ ددې مبارکې قافلې دمحبت او درد . فکراو کوشش ،اود امت سره ددوى د درد او

هغوی د زړه د خیګرد سوزیدو نتیجه ده.چه نن پیغام محمدیﷺ

دشت میں دامن کہسار میں میدان میں ہے — بحر میں موج کی آغوش میں طوفان میں ہے
چین کے شہر مراقش کے بیاباں میں ہے — اور پوشیدہ مسلمان کے ایمان میں ہے
چشم اقوام ،یہ نظارہ ابد تک دیکھے — رفعت شان رفعنا لک ذکرک دیکھے

په مزه مزه د دعوت دا حلقه غټه شوه.اوپه مختلفو طبقو کښې تقسیم شوه.واعظانو او مقررینود تقریر په صورت کښې،مفسرینواو محدثینو ﷺ د درس قرآن او درس حدیث په شکل کښې، مصنفینواو مؤلفینو د تصنیف اوتالیف په صورت کښې دعوت جاري اوساتل.
اوپه دې کښې هم څه شك نشته.که تقریروي اوکه وعظ،که درس قرآن وي اوکه درس حدیث،که تصنیف اوتالیف وي اوکه د تصوف د اصلاح نفس تعلیم،په شرعی حیثیت سره دا ټول د دعوت اوتبلیغ زمره کښې راځي.
خو د دعوت هغه خاص طریقه په کومه باندې چه ددې نقشې عکس په نظر راشي.کومه چه د پیغمبرانوعلیهم السلام اوبیا خاص کرد نبیﷺ په مکې دور کښې وه.هغه پریخودې شوې وه.په کومه کښې چه صرف طلب کونکو ته نه بلکه بې طلبوته تلل او د دې دعوت ورکول دي.مولانا سید سلیمان ندوی ﷺ د پیغمبرانوعلیهم السلام د دعوت اصول بیانوي.اولیکي.،،
د دعوت اوتبلیغ په هغه اصولوکښې کوم چه د نبیﷺ په سیرت کښې ښکاره معلومیږي.یو عرض دې.یعنې نبیﷺ به ددې انتظار نه کولو.چه خلق دې د دوی په خدمت کښې حاضر شي. بلکه دوی به په خپله او د دوی داعیان به خلقو ته په خپله ورتلل.او د حق دعوت به ئې ورکولو.تردې چه کله کله به د خلقو کورونو ته پخپله اورسیدل.اودحق کلمې دعوت به ئې ورته پیش کولو.دمکې معظمې نه طائف ته لاړلو.اوهلته ئې د عبد یالیل د سردارانو په کورونو کښې د تبلیغ فرض ادا کړو.دحج په موسم کښې به یوې یوې قبیلې ته ورتلل.او هغوی ته به ئې دحق پیغام رسولو.او دهغوی د سختو جوابونو پرواه به ئې نه کوله.آخر هم په دې لټون کښې د یثرب هغه بختور ملاؤ شول.دچا په لاسونوچه د ایمان او اسلام دولت د مکې نه مدینې منورې ته منتقل شو.(مقدمه مولانا محمد الیاس او ان کی دینی دعوت از سید سلیمان ندوی صفحه ۲۵)،،
ددعوت دا خاص طریقه چه په دې کښې د طالبانو تخصیص نه وي.بلکه دټول امت فکر وي.د دیر وخت نه یا خو هډو وه نه.او یا که وه خو په هغه عمومیت او اهمیت سره نه وه.دکوم چه ضرورت وو.اودکومې چه امت د ډیر وخت نه انتظار کولو.په کروړاؤ رحمتونه دې نازل شي په حضرت مولانا محمد الیاس ﷺ باندې کوم چه الله تعالی عزوجل په اجتماعی توګه د دې کارد ژوندي کولودپاره منتخب کړو.بخ دې وي قبرونه دهغه چا چه ورسره ئې مرسته کړې وه.،،
د اسلام دویمه اهمه شعبه جهاد فی سبیل الله دې.جهاد دخپل شرعی معنی په اعتبار سره اګرچه عام دې.اوهرهغه محنت ته جهاد ونیلې شي.کوم چه د دین اسلام دپاره کیږي.خو په اصطلاحی اعتبار سره په عامه توګه د جهاد اطلاق په قتال فی سبیل الله باندې کیږي.د.شریعت په اصطلاح کښې د جهاد تعریف دا دې.،،
((بذل المجهود فی قتال الکفار مباشرة أو معاونة بالمال أو بالرأی أو بتکثیر السواد أو غیر ذلك ثم غلب فی الإسلام علی قتال الکفار قال ابن الهمام: هو دعوتهم إلی الدین الحق وقتالهم إن لم یقبلوا (مرقاة شرح مشکاة ۲۶۴/۷))،،
د کافرانو سره جنګیدلو،یا د جنګ کونکو مدد کولو ته جهاد وائي.برابره ده که دغه مدد په مال یا په رائې او مشورې په صورت کښې وي.یا د مجاهدینو د تعداد زیاتولوپه شکل کښې وي.ددې نه علاوه په هره طریقه چه د مجاهدینو سره مدد کول کولې شي.هغه په جهادکښې داخل دي.خوپه اسلامی اصطلاح کښې دکافرانو سره قتال کولوته جهاد وائي.علامه ابن الهمام ﷺ د جهاد تعریف کړې دې.چه ،،جهاد خلقو ته د الله تعالی دحق دین دعوت ورکول، اود دعوت نه قبلولو په صورت کښې دهغوی سره جنګ کولوته ونیلې شي.

په شرعي اعتبارسره د جهاد مفهوم عام كيدو نتيجه دا ده.چه دجهاد څو قسمونه دي.جهاد بالقلم،جهاد باللسان،جهاد بالسيف،دغه شان نبی ﷺ د يوې غزوې نه د واپسۍ په موقع د نفس خلاف مجاهدې كولوته جهاد اكبر وئيلې وو.خو په دې كښې څه شك نشته.چه د جهاد د ټولو نه اهمه او لويه شعبه قتال دې.او چه جهاد فی سبيل الله اووئيلی شی.نو هم دا معنی ترې اخستې شی.اوهم ددې ذكر الله تعالى كړې دې.اوفرمائی.﴿ وقاتلوهم حتى لا تكون فتنة ويكون الدين كله لله﴾ (سورة انفال :۳۹) اوتاسودغه كافرانو سره ترهغه وخته پورې جنګيږئ.چه په دوی كښې فساد (د شرك عقيده) پاتې نشی.اودين خالص شی.دغه شان په سورة بقره كښې ئې فرمائيلی دی.﴿ كتب عليكم القتال وهو كره لكم عسى أن تكرهوا شيأ وهو خير لكم وعسى أن تحبوا شيأ وهو شرلكم والله يعلم وأنتم لا تعلمون﴾ (البقرة:۲۱۶) جهاد كول په تاسو باندې فرض كړې شو.اودا به طبعاً تاسوته ګران بنكاري.اودا كيدې شی.چه تاسو يو څيز بد ګنړئ.اوهغه ستاسو دپاره بهتر وی.اودا هم (ممكن ده) چه تاسو به يو څيز خوښ ګنړئ.اوپه هغې كښې به ستاسو دپاره شر وی.اوالله تعالى ښه پوهيږی.اوتاسو نه پوهيږئ،،

ددې آيت كريمه نه د جهاد فرضيت ثابتيږی.مولانا اشرف علي تهانوی رحمه الله ددې آيت په تفسير كښې ليكي.،، جهاد فرض دې.كله چه ددې شرطونو موجود شی.كوم چه د فقه په كتابونوكښې مذكور دی.او فرض په دوه قسمه دی.فرض عين او فرض كفايه.. كله چه د دين دشمنانان په مسلمانانو باندې حمله اوكړی.نوبيا جهاد فرض عين دې.ګنی فرض كفايه دې.(حاشيه برقرآن از مولانا اشرف علي تهانوی رحمه الله)،،

يعني جهاد دفرضيت په اعتبار سره په دوه قسمه دې.يوجهاد اقدامي او بل جهاد دفاعي،جهاد دفاعي(كله چه كافران په مسلمانانو باندې حمله اوكړی) نودا فرض عين دې.اوجهاد اقدامي (كله چه مسلمانان په كافرانوباندې حمله اوكړی) دا فرض كفايه دې.دامت مسلمه نه يوه ډله داسې پكار ده.چه هغه د ټول امت د طرفه دا فرض ادا كوی.ګنی ټول امت به ګناهګار وی.د جهاد د مشروعيت نه پس د نبی ﷺ زيات عمرهم په جهاد كښې تيرشوې دې.ددې اندازه ددې نه لګی.چه دهجرت نه پس په لس كاله كښې نبی ﷺ په خپله په ۲۶ يا ۲۷ غزواتوكښې شركت كړې دې.اودصحابو رضی الله عنهم هغه لښكرې كومې چه نبی ﷺ ليږلې وې.دهغې شمار پنځه ديرش دی. كومې ته چه په اصطلاح كښې ،سريه،، وائی.،،

د نبی ﷺ دوفات نه پس صحابه كرام رضی الله عنهم د جهاد دپاره اووتل.د ګرمو علاقو اوسيدونكی دې مجاهدينوپه يخو شيوكښې اود طوفانونو نه ډكو ورځوكښې دالله تعالی د كلمې اوچتولو دپاره اود دين حق په ټولو باطلو دينونو باندې د اوچتولودپاره چه خپله وينه ئې د اسلامی ونې د لويولو دپاره توېه كړې ده.د دنيا د قومونو په تاريخ كښې ددې مثال نه ملاويږی.د قرون اولی هم دا مسلمانان وو.چه هغوی ته د دنيا وسعتونه راتول شول.د قيصر اوكسرٰی قوتونه ټكړې ټكړې شول.كه تياره وه اوكه رڼرا ، كه هوا وه او كه اوبه،كه د شمنانو كثرت به وويا طاقت،كه صحراء به وه اوكه درياب،كه ځنګل به وو اوكه غر،كه وچه به وه كه لونده،هيڅ يو څيزددې مجاهدينو په لار كښې ركاوټ نشو جوړيدې.كومو چه خپل سر په تلی كښې كيخودې وو.دشهادت د شوق نه ډك،د جهاد په جذبه مست،ددې مجاهدينو يو اواز،يوعزم،يو مقصد وو.،،اعلاء كلمة الله،، هم په دې اميد كښې به هغوی خپل ځانونه قربانول. چه

شب ګريزاں ہوگی آخر جلوۂ خورشيد سے يہ چمن معمور ہوگا نغمۂ توحيد سے

د اسلام د ونې هغه ګورې ځانګې دكوم د آرام وركونكی او پرسكون سيورې د لاندې چه نن د دنيا مسلمانان آرام كوی.چاته معلومه ده چه ددې شاخونو جرړو ته اوبه وركولو او ددې د مضبوطولو دپاره دحجاز قافلې څومره وينه وركړې ده.داقبال اشعارو ددې ډيرښكلې عكس اخستې دې.

تھے وہی ایک ترے معرکہ آراؤں میں — خشکیوں میں کبھی لڑتے کبھی دریاؤں میں
دیں آذانیں کبھی یورپ کے کلیساؤں میں — کبھی افریقہ کے تپتے ہوئے صحراؤں میں
شان آنکھوں میں نہ جچتی تھی جہانداروں میں — کلمہ پڑھتے تھے وہ چھاؤں میں تلواروں میں
وہ جو جیتے تھے تو جنگوں کی معیبت کیلئے — اور مرتے تھے تیری نام کی عظمت کیلئے
تھی نہ کچھ تیغ زنی اپنی حکومت کیلئے — سربکف پھرتے تھے کیا دہر میں دولت کیلئے؟
جس کی ہیبت سے صنم سہمے ہوئے رہتے تھے — منہ کے بل گرکے ھواللہ احد کہتے تھے

په غیرمسلموکښې ددغه مجاهدینو د دعوت طریقه دا وه.چه عام طور به دمسلمانانو فوځ دهغوی ښاروته خبر کړل.اود ټولو نه وړاندې به ئې کافرانو ته د اسلام دعوت ورکړو.که هغوی به اسلام قبول کړو.نو دمسلمانانو ورونړه به شول.اوچه کوم حقوق به مسلمانانو ته حاصل وو.په هغې کښې به هغوی هم شریك شو.اوپه بل صورت کښې به هغوی د جزیه ورکولو ته تیارولې شول.اوکه د جزیه نه به ئې هم انکار اوکړو.نو دریم صورت د توري او قتال وو.دغه شان په څو کلونوکښې د قیصر او کسری په شاهی محلاتو باندې داسلام بیرغ اولګولې شو.اودهغه وخت د دنیا سپرطاقتونه داسلامی حکومت لاندې راغلل.د جهاد د تاریخ کړئ چه د هغې ابتداء د بدر راو احد نه شوې وه.د خورلس سوه کالو په موده باندې خوره ده.که په مینځ کښې چرته څه انقطاع راغلې ده.نوهغه ډیره موده نه ده پاتې شوې.خود جنګ بلقان او طرابلس نه پس د جهاد جذبه په عالم اسلام کښې لړه غوندې یخه شوې ده،،

مرحبا صد مرحبا دافغانستان په هغه مجاهدینو،چا چه بغیرد سروسامان نه په الله تعالی باندې داډګیره اوکړه.اود جهاد بیرغ ئې پورته کړو.اومسلمانانو ته ئې د ذلت نه د وتلو لاره اوخودله.هم د دغه مجاهدینو د قربانئ نتیجه ده.چه د روس طاقت دړې وړې شو.په دخپل واك په ریاستونو کښې تقسیم شو.هم ددې جهاد نتیجه ده.چه کشمیری مسلمانان راویخ شول.د برما او فلسطین مسلمانان رابیدار شول.اوټول عالم اسلام متحرك شو،

عروقِ مردہ مسلم میں خونِ زندگی دوڑا — سمجھ سکتے نہیں اس راز کو سینا و فارابی

د دعوت او جهاد په خپل مینځ کښې یوشان والې : جهاد او دعوت دواړه په خپل مینځ کښې مربوطې شعبې دی.هره یوه د بل نه بغیرناقصه اوناتمامه ده.جهاد که د فاسدې مادې اخراج،سکون قلب،انسداد د فتنې اوفساد زیرې دې.نو دعوت د نیکئ په لاره روانونکې،د بدئ نه منع کونکې، دصحت معاشرې آسمانی نسخه هدایت دې.جهاد ربانی که مسلمانان د ذلت دکندې نه راوباسی.په کافرانو باندې د اسلام رعب اچول اود دین فطرت باغیانواوسرکشانودپاره دالله تعالی تازیانه ده.نو دعوت مسلمانانوته د دوی د ژوند مقصد خودلو.ددې مقصد د مقام تعین کولو،د تعیش په وادیانو کښې ګرځیدونکو ته د لار خودلو الهی پیغام دې.جهاد که واسطه ده.ددې چه د کافرانو غلبه ختمه شی.اودهغوی حکومتونه د مسلمانانو ماتحت شی.اودین حق غالب شی.نو دعوت ذریعه ده د دې چه د نور ایمان نه ظلمت د کفر لرې شی.اوپه زړونو باندې داسلام غلبه اوحکومت پاتې شی.اولکه څنګه که دجهاد مقصد ،،اعلاء کلمة الله،، نه شی.نودا قتل اوفساد نه سوا بل څه نه دی.دغه شان دعوت که داشاعت اسلام د نیت او روح نه خالی وی.نود شګوګل د ښکاریدو نه سوا بل څه نه.دې.جهاد او دعوت د یوغشی دوه ښکاره دی.یا داسې اووایه.چه د یو ښکار دوه غشی دی.که صرف دعوت وی اوجهاد نه وی.نود کفر بربریت او ظلم به د اسلام په لار کښې رکاوټونه اچوی.اود تبلیغ اسلام لارې به بندیږی.وکه جهاد وی او دعوت نه وی.نوبیا هم اسلام ته د ډیرو خطرو پیښیدو ویره ده.په اسلامی تاریخ کښې دا واقعات موجود دی.چه د دعوت د اهمې فریضې په پریخودلو مسلمانانوته ډیرې خطرې پیدا شوی دی.د تاتاریانود فتنې اصلی وجه هم دا د دوعت الی الله پریخودل وو.مولانا ابوالحسن ندوی رحمه الله د تاتاریانود فتنې اسباب بیانوی اولیکی.

دخوارزم شاهي بادشاهانو نه په دې موقع هم هغه غلطي شوې وه..كومه چه په سپين كښې د عربو حاكمانو كړې وه.اوهغوى قانون مكافات معاف نكړل.يعنى دا چه هغوى خپل ټول طاقت د سلطنت په ډيرولو او استحكام،اود دشمنانو په مخالفت كښې صرف كړې دې.اوهغه انساني آبادى كومه چه دهغوى د سرحد سره متصله وه.اوپخپله يوه دنيا وه.د تبليغ اسلام او هغوى ته دالله تعالى آخرى پيغام رسولو فكر نه وو.د ديني جذبې نه قطع نظر... د سياسي فراست او دوربينئ هم دا تقاضا وه.چه هغوى دا وسيعه آبادى خپل هم خياله جوړه كړې.اود يوې عقيدې جوړولو كوشش اوكړې.اودغه شان د هميشه دپاره د دې خطرې نه به محفوظ شوې وې.كومه چه نه صرف دوى ته

بلكه پوره عالم اسلام ته پيښ شوه.(تاريخ دعوت وعزيمت جلد اول صفحه ٣١٢)،،

اوحقيقت دا دې.كه د دعوت اهمه فريضه نې پريخودې نه وې.اوپه اخلاص او داعيانه طريقه باندې نې دخپل ګاونډ دغه انساني آبادئ ته د اسلام دعوت وركړې وو.نو د تاتاريانو دا حادثه چه د هغې دبربريت په عالم اسلام كښې څه چه په تاريخ عالم كښې هم نه ملاويږى.اونه به پيښ شي.اګرچه په ظاهره د هغې سبب د خوارزم شاه د قراقرم نه د راتلونكى سوداګرو اود بيا د چنګيزخان د سفير قتلول وو.خوپه اصل كښې ترك دعوت ددې سبب وو.هم دا وجه وه.چه كله روسته تاتاريانو ته د اسلام دعوت اورسيدو.نوپه يو كال كښې دننه دننه ټول تاتار قوم مسلمان شو..،،

حرم رسوا ہوا پیر حرم کی کم نگاہی سے　　جوانان تتاری کس قدر صاحب نظر نکلے

مولانا ابوالحسن علي ندوى رحمه الله ليكلي دى،،

نزدې وه چه ټول عالم اسلام د دې مصيبت په سيلاب كښې بهيدلې وو.اولكه څنګه چه دهغه وخت اهل نظراو درمندو مسلمانانو مصنفين ويره ظاهره كړې وه.چه د اسلام نوم او نښان به هم ختم شوې وو.خوپه دې كښې په تاتاريانو كښې اشاعت اسلام شروع شو.اوكوم كار چه د مسلمانانو تورو او د مسلمانانو بادشاهانو نشو كولې.هغه د اسلام داعيانو او دالله تعالى مخلص بندګانو

اوكړو.،(تاريخ دعوت وعزيمت (١\٣٢٢)،،

اوبيا هغه قوم چه عالم اسلام ډير لوى نقصان رسولې وو.داسلام محافظين جوړ شول.اوپه هغوى كښې بيا لوى لوى مجاهدين ،عالمانو او فقهاء پيدا شول

ہے عیاں فتنۂ تاتار کے افسانے سے　　پاسباں مل گئے کعبے کو صنم خانے سے

نن عالم اسلام ته د دعوت او جهاد دواړو ضرورت دې:

نن چه عالم اسلام د تاريخ اسلام د نازك دور نه تيريږى.غيرمسلم قومونه دخپل ټولواسبابواو وسائلو د مسلمانانو خلاف متحد دى.هر صبا او هر بيګاه د اسلامي اتحاد ختمولو دپاره نوې حمله د كفر سره ښكاره كيږى.د كشمير په مسلمانانو باندې هغه تاريخ دوباره راوستې شي. كوم

چه هندوانو په ١٩٤٧ء كښې دپاكستان دمهاجرينو خلاف په هغه وخت كښې تيار كړې وو.په هندوستان كښې برهمني سماج مذهبي سادهو د جماتونو نه مندرونه جوړولو باندې ګلك ولاړ دى.د برما او دفلسطين مسلمانان خالي لاس د جلا وطنئ ژوند تيرولو باندې مجبور دى.داندلس هغه زمكه چه هغې اته سوه كاله د اسلام بيرغ پورته كتلې وه.نن د مسلمانانو په دې زمكه داسلام نوم او نښان هم نشته.د دې اندلس هغه جمات چه د خلور سوه كالو نه د رسول الله ﷺ د اذان په آوازونو باندې آباد وو.نن هغه د دنيا د سيلانو دپاره تفريح ګاه جوړه شوې ده.په بيت المقدس باندې د يهوديانو تسلط دې.اود الله تعالى دا مقدس كور د مسلمانانو د لاس نه بهر دې..،،

دیدۂ انجم میں ہے تیری زمیں آسماں　　آہ! کہ صدیوں سے ہے تیری فضا بے اذاں

په داسې حالاتوكښې ددې فرصت چرته شته.چه ددعوت او جهاد په فرضيت يا عدم فرضيت اويا په ضرورت او عدم ضرورت باندې دمناظرو مجلسونه ښانسته كولې شي.يا د يوې شعبې سره د تعلق په وجه د بلې شعبې په عدم اهميت باندې د دلائلو بازار ګرم ساتلې شي.

چمن بچاؤ کہ ہم آشیاں کا وقت نہیں ہے

[بقیہ حاشیہ پر دارالعلوم صفحہ.....

٦٧-کتاب المغازی

باب غزوة العُشَيرة أو العُسَيرة

قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ أَوَّلُ مَا غَزَا النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْأَبْوَاءَ ثُمَّ بُوَاطَ ثُمَّ الْعُشَيْرَةَ

[٣٧٣٣] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا وَهْبٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ كُنْتُ إِلَى جَنْبِ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ فَقِيلَ لَهُ كَمْ غَزَا النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ غَزْوَةٍ قَالَ تِسْعَ عَشْرَةَ قِيلَ كَمْ غَزَوْتَ أَنْتَ مَعَهُ قَالَ سَبْعَ عَشْرَةَ قُلْتُ فَأَيُّهُمْ كَانَتْ أَوَّلَ قَالَ الْعُسَيْرَةُ أَوِ الْعُشَيْرُ فَذَكَرْتُ لِقَتَادَةَ فَقَالَ الْعُشَيْرُ [ر: ٣٧٣٢و٤٢٠١]

په غزوه اوسریه کښې فرق: په کوم قتال اوجهاد کښې نبی ﷺ په خپله باندې شرکت کړې وی.هغې ته د سیردعالمانوپه اصطلاح کښې ،،غزوه،، وائی.اوپه کوم قتال اوجهاد کښې نبی ﷺ په خپله شرکت نه وی کړې.بلکه څوك ئې امیر مقرر کړې وی.اودصحابوﷺ دله ئې د قتال اوجهاد دپاره لیږلې وی.هغه ته ،،سریه،، او ،،بعث،، وائی.

دجهاد دسلسلې شروع د غزواتو نه شوې وه که د سرایا نه؟: خبره په دې کښې اوشوه.چه د جهاد دمشروعیت نه پس د جهاد ابتداء د سرایا نه شوې وه که د غزواتو نه،داکثرو اهل سیر دا رائې ده.چه ابتداء د سرایا نه شوې وه.د محمد بن سعد او واقدی هم دا رائې ده.(١) او ابن قیم رحمه الله په زاد المعاد کښې هم دا لیکلی دی.(٢) اوهم دا د حافظ ابن حجر رحمه الله او نورو محققینو رائې ده.(٣)

اولنۍ سریه دحمزه بن عبدالمطلب رضی الله عنه وه.دویمه سریه د عبیده بن الحارث رضی الله عنه وه. دریمه سریه د سعدبن ابی وقاص رضی الله عنه وه.(٤) او بیا ددې نه پس غزوه ابواء چه ،،غزوه ودان،، ورته هم وئیلی شی.پیښه شوې وه.

.....دتیرمخ بقیه حاشیه] د ګیرچاپیره ماحول تقاضا دا ده.چه هرمسلمان د دعوت اوجهاد آوازجوړ شی.اوپه دواړو شعبو کښې د هرې شعبې سره یا کم ازکم د یوې سره منسلك وی.بلکه په حدودو کښې دننه دننه دې فکرمند شی اوکار دې کوی.ځکه چه عالم اسلام ته نن د دې څومره ضرورت دی.کیدې شی چه چرته نه وو.

عالم همه ویرانه زچنګیزی افرنګ   معمار حرم باز به تعمیر جهاں خیز
از خواب ګراں، خواب ګراں خواب ګراں خیز

(١) اوګورئ طبقات ابن سعد (٦/٢) اوالکامل لابن الأثیر (٧٨/٢)_

(٢) زاد المعاد (١٢٩/١)_

(٣) فتح الباری (٢٨٠/٦)_

(٤) البته ابن اسحاق رحمه الله وغیره سریه عبیده بن الحارث ته اولنۍ سریه وائی.((قال ابن اسحاق فکانت رایة عبیدة بن الحارث .. فیما بلغنی .. أول رأیة عقدها رسول الله ﷺ ...[بقیه حاشیه په راروانه صفحه....

سریه حمزه بن عبدالمطلب: سریه حمزه بن عبدالمطلب رضی الله عنه په باره کښې دا حضرات وائی. چه په رمضان کال یو هجری کښې حضرت حمزه بن عبدالمطلب رضی الله عنه لره نبی ﷺ د دیرشو مهاجرینو د ډلې امیر مقرر کړو.او ،،سیف البحر،، طرف ته ئې ورته د روانیدو حکم اوکړو. او وې فرمائیل چه د قریشو په درې سوو کسانو باندې مشتمله یوه قافله ددې تعاقب دې اوکړې شی.کومه چه د ابوجهل په قیادت کښې د شام نه راروانه وه.دا حضرات لاړل.اود قریشو د قافلې تعاقب ئې اوکړو.اودواړه مخامخ شو.خودقتال نوبت رانغلو.(۱)

سریه عبیده بن حارث رضی الله عنه: ددې نه پس د شوال په میاشت کښې کال یو هجری کښې نبی ﷺ حضرت عبیده بن الحارث رضی الله عنه د شپیتو یا اتیا مهاجرینویوه ډله ،،رابغ،، ته اولیږله.اود قریشو د قافلې د تعاقب حکم ئې ورته ورکړو.دا حضرات اورسیدل.دلته هم مخامخ په مخامخ شول. حضرت سعدبن ابی وقاص رضی الله عنه یوغشې دکافرانو طرف ته گزار کړو.دا دمسلمانانو د طرفه نه د ټولو نه اولنې غشې وو.کوم چه د کافرانو سره په جهاد کښې ویشتلې شوې وو.خودلته هم د قتال نوبت رانغلو.(۲)

دکافرانود پنجې نه د مقداد او عتبه بن غزوان ازادی: یوه واقعه دا اوشوه.چه حضرت مقداد بن عمرو او عتبه بن غزوان رضی الله عنهما دواړه صحابه وو.ایمان ئې راوړې وو.خود کافرانو په پنجه کښې بندیوان وو.د هجرت موقع ورته نه ملاویده.دا دواړه د قریشو د قافلې سره شول.په دې خیال که چرته موقع ملاؤ شوه.نو اوبه تختی.او مدینې ته به اورسی.کله چه د دې شپیتو یا اتیا مهاجرینو سریه د قریشو د قافلې په تعاقب کښې دوی ته اورسیده.نو هغوی ته ډیره ښکلې موقع ملاؤ شوه، او د کافرانو نه اووتل.د مسلمانانو سره شامل شول.او مدینې طیبې ته راغلل.د قریشو د قافلې سردار عکرمه بن ابی جهل یا مکرزبن حفص وو.(۳)

سریه د سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه: دې نه پس په ذی قعده یو هجری کښې نبی ﷺ د حضرت سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه سره د شلومهاجرینو یوې ډله کښې اولیږل.وادی ،،حرار،،(۴) کومه چه جحفة سره نزدې ده.هلته ئې ﷺ دوی ته د رسیدوحکم کړې وو.اود قریشو دقافلې دتعاقب دپاره ئې ورته وئیلی وو.دلته هم د قتال نوبت رانغلو.اودا حضرات واپس راغلل.(۵)

......دتیرمخ بقیه حاشیه....]فی الإسلام لأحد من المسلمین (السیرة النبویة لابن هشام (۵۹۵۱۱) او نورو د سیرت عالمانو سریه د حمزة بن عبد المطلب رضی الله عنه ته اولنۍ وائی.حافظ ابن حجر رحمه الله لیکی.((وعند الأموی یقال أن حمزة بن عبد المطلب أول من عقد له رسول الله ﷺ فی الإسلام رایة وکذا جزم به موسی بن عقبة وابو معشر والواقدی (فتح الباری (۲۸۰۱۷)_~

(۱) طبقات ابن سعد(۶۱۲)_

(۲) تاریخ الطبری (۱۲۱۱۲)_

(۳) أیضاً دغه شان سیرة ابن هشام (ص،۵۹۲)_~

(۴) خرار .. موضع بالحجاز یقال هوقرب الجحفة وقیل واد من أودیة المدینة وقیل ما ء بالمدینة وقیل موضع بالخیبر (معجم البلدان (۳۵۰۱۲)_

(۵) طبقات ابن سعد (۸۱۲) وسیرة ابن هشام (۲۰۰۱۱)_

غزوه ابواء: بیا په صفر دویمه هجری کښې د غزوه ابواء واقعه پیښه شوه.په دې کښې رسول الله ﷺ په خپله تشریف اوړې وو.اود مهاجرینو یوه لویه ډله دوی سره شوه.حضرت سعدبن عباده رضی الله عنه لره نبی ﷺ د مدینې منورې حاکم جوړ کړو.د نبی ﷺ مقصد په بنو ضمره باندې حمله کول وو.اود قریشو د قافلې تعاقب,کول وو([1]) دقریشو قافله خو وتلې وه.البته د بنوضمره سره نبی ﷺ صلح اوکړه.په دې شرط چه هغوی به دمسلمانانو خلاف څه اقدام نه کوی.اود ضرورت په وخت به د مسلمانانو مدد کوی.اومسلمانان به د هغوی مدد کوی.([2]) دلته هم قتال اونشو.،،ودان،، او ،،ابواء،، چونکه نزدې نزدې دی.ددې وجې دې ته ،،غزوه ابواء ،، هم وائی.او ،،غزوه ودان،، هم.([3])

غزوه بواط: ددې نه پس په ربیع الاول کښې د ،،غزوه بواط،، واقعه پیښه شوه.بواط (بفتح الباء وبضم الباء) دواړه شان وئیلی شی.دا د یو غر نوم دې.کوم چه د ،،ینبع،، سره نزدې دې.([4]) رسول الله ﷺ دې دپاره روان شو.او د دوی سره دلته هم یوه لویه ډله وه.صحابه کرامو رضی الله عنهم ته په دې غزوه کښې هم د قتال نوبت رانغلو.د قریشو قافله د کومې په تعاقب کښې چه نبی ﷺ روان شوې وو.اوپه لږ څه کښې اووتله.او نبی ﷺ واپس تشریف راوړو په دې غزوه کښې نبی ﷺ سائب بن عثمان بن مظعون رضی الله عنه د مدینې حاکم جوړ کړې وو.([5])

غزوه عشیره: دې نه پس په جمادی الاولی دویمه هجری کښې د ،،غزوه عشیره ،، واقعه پیښه شوه.دا عشیره مقام هم د ،،ینبع،، سره نزدې وو.([6]) دلته نبی ﷺ د مهاجرینو په دوو سوو یا دوه نیمو سوو کسانو باندې مشتمل لښکر واخستل اولاړلو.دلته هم د قتال نوبت رانغلو. د قریشو قافله وتلې وه.نبی ﷺ په دې سفر کښې د بنی مدلج سره صلح اوکړه.([7])

---

[1]) طبقات ابن سعد (۷/۲) وسیرة ابن هشام (۵۹۱/۱) وفتح الباری (۲۷۹/۷)_

[2])وفی هذه الغزوة وداع مخشی بن عمروالضمری وکان سیدهم فی زمانه علی أن لا یغزو بنی ضمرة ولایکثروا علیه جمعاً ولایعینو عدواً وکتب بینه وبینهم کتاباً (طبقات ابن سعد (۸/۲)_

[3])الأبواء قریة ممن عمل الفرع بینها وبین الجحفة من جهة المدینة ثلاثة وعشرون میلاً والأبواء (بفتح الهمزة وسکون الموحدة) و ،،ودان،، مکانان متقاربان بینهما ستة أمیال أو ثمانیة (انظر فتح الباری(۲۷۹/۷) وطبقات ابن سعد (۸/۲) قال موسی ابن عقبة أول غزوة غزاها النبی ﷺ یعنی بنفسه ،،الأبواء،، (فتح الباری(۲۷۹/۷)_

[4])ینبع مدینة بین مکة والمدینة .. وهی قریبة من طریق الحاج الشامی أخذ أسمه من الفعل المضارع لکثرة ینابیعها (معجم البلدان (۴۵۰/۵) وفی طبقات ابن سعد وبین ینبع والمدینة تسعة برد (طبقات ابن سعد (۱۰/۲)

[5]) سیرة ابن هشام (۵۹۸) د ابن سعد د بیان مطابق حضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه د مدینې حاکم جوړ کړې شوې وو.اوګورئ (طبقات ابن سعد (۸/۲) والله اعلم_~

[6])قال الحافظ فی الفتح (۲۸۰/۷) وأما العشیرة فلم یختلف علی أهل المغازی أنها بالمعجمة والتصغیروآخرها هاء قال ابن اسحاق هی ببطن ینبع)_

[7])طبقات ابن سعد(۹/۲و ۱۰)_

په دې غزوه کښې ابوسلمه بن عبدالاسد مخزومي رضی الله عنه دمدينې حاکم مقرر کړې شوې وو.[1]
دا درې غزوات دی.د محمد بن اسحاق رائې دا ده.چه د ټولو نه وړاندې د ابواء واقعه پيښه شوې وه.اودا درې واړه سرايا کوم چه اکثر حضرات د اولنۍ هجرۍ واقعات ښائی.دا د غزوه ابواء نه پس شوی دی.او دا د دويمې هجرئ واقعات دی.[2]

بهرحال امام بخاری رحمه الله د سرايا ذکر نه دې کړې.هغوی ذکر کړی دی.((أبواء ثم بواط ثم العشيرة)) دا ترتيب د بخاری دی.او د جمهور هم دا رائې ده.اګرچه د بعضې خلقو رائې دا هم ده.چه په غزوات کښې ،،عشيره،، د ټولو نه وړاندې ده.[3]

غزوه بدر اولی: د غزوه عشيرۀ نه نبی ﷺ په جمادی الاولی دويمه هجری کښې واپس راغلو. اس تقريبا لس ورځې د دوی شوې وې.چه کرزبن جابر فهری د مدينې طيبې په چراګاه باندې دشپې حمله اوکړه.نبی ﷺ ته چه کله خبر ملاؤ شو.نو نبی ﷺ د مهاجرينو يو جماعت سره دهغوی په تعاقب کښې روان شو.او مقام ،،سفوان،، ته اورسيدل.کوم چه د بدر سره نزدې دې.او هغه د نيولو او حملې نه بچ شو.نبی ﷺ واپس راغلو.دې ته غزوه بدر اولی او غزوه سفوان هم وائی.په دې غزوه کښې هم قتال نه وو شوې.[4] په دې غزوه کښې نبی ﷺ حضرت زيدبن حارثه رضی الله عنه د مدينې حاکم مقرر کړې وو.[5]

کرزبن جابر فهری ته روستو الله تعالی د اسلام توفيق نصيب کړو.دعرينيين واقعه چه کله پيښه شوه.[6] هم ددوی په قيادت کښې د صحابو رضی الله عنهم يوه ډله نبی ﷺ د عرنيينو په تعاقب کښې اوليږله.

سريه د عبدالله بن جحش رضی الله عنه: ددې نه پس کله چه په رجب دويمه هجری کښې د عبدالله بن جحش دسريۀ واقعه پيښه شوه.دا سريه په دولسو کسانو باندې مشتمله وه.او

---

[1])طبقات ابن سعد(۲\۹)_

[2]) قال ابن اسحاق فی أمر کل هذه السرايا .. أن ذلک کله کان فی السنة الثانية من وقت التاريخ (تاريخ الطبری (۲\۱۲۰)_

[3])دبخاری شريف د کتاب المغازی په اولنی حديث کښې زيد بن ارقم رضی الله عنه ،،غزوه عشيره،، ته اولنۍ غزا ونيلې ده.ددې تفصيل په دې حديث کښې راځی)_

[4]) سيرة ابن هشام (۶۰۸) البته د سعد په نيز باندې دغزوه بدر اولی د غزوه عشيرۀ نه وړاندې ده.دهغوی په نيز غزوه بدر اولی په ربيع الاول دويمه هجرئ کښې او غزوه عشيره په جمادی الاخری دويمه هجرئ کښې پيښه شوې وه.(طبقات بن سعد (۲\۹)_

[5])طبقات ابن سعد(۲\۹) وسيرة ابن هشام (۶۰۱)_

[6])وفی الإصابة (۳\۲۹۰) کرزبن جابر رضی الله عنه القريشی الفهری کان من رؤساء المشرکين قبل أن يسلم .. ثم أسلم .. بعث النبی ﷺ فی آثارهم (أی العرنيين) خيلاً من المسلمين أميرهم کرزبن جابر .. وأمر النبی ﷺ خالدبن الوليد أن يدخل من أعلی مکة فقتل من خيل خالد يمئذ رجلان وهما حبيش بن الأشعر الخزاعی وکرزبن جابر الفهری)_

حضرت عبدالله بن جحش رضی الله عنه د دوی امیر مقرر کړې شوې وو.حضرت عبدالله بن جحش رضی الله عنه ته نبی ﷺ یو خط ورکړو.او دا ئې ورته اووئیل. چه دوه ورځې مزل کولونه پس به دا خط پرانیځې.اوکوم مضمون چه په دې کښې لیکلې شوې دې.دهغې مطابق به عمل اوکړې.

نودا دولس کسان روان شول.دوه ورځې د مزل کولونه پس چه ئې کله خط پرانستلو .نو په هغې کښې لیکلی وو.چه تاسو د مکې او طائف په مینځ کښې ،،مقام نخله،، ته تاسو اورسئ.نود قریشو خبرمونږ ته راولیږئ.اوملګرو ته اختیار ورکړئ.چه د چا زړه غواړی. تاسو سره دې لاړ شی.اوچه د چا زړه غواړی.نو واپس دې راشی.حضرت عبدالله بن جحش رضی الله عنه هغه خط پرانستلو.او خپلې ملګرو ته ئې واورولو.ټول ملګری حضرت عبدالله بن جحش رضی الله عنه په تلو باندې تیار شول.[1]

په دوی کښې حضرت سعدبن ابی وقاص،حضرت عتبه بن غزوان،حضرت واقد بن عبدالله، حضرت مقداد بن عمرو،حضرت ابوحذیفه بن عتبه،حضرت عامر بن ربیعه، حضرت خالدبن بکیر،حضرت عامربن ایاس،حضرت عکاشه بن محصن،حضرت سهیل بن بیضاء،حضرت صفوان بن بیضاء رضی الله عنهم دا یوولس کسان وو.اودولسم حضرت عبدالله بن جحش رضی الله عنه امیر وو. [2]

---

[1]) نبی ﷺ په اول کښې د تلو یا ایساریدو اختیار نه وو ورکړې.بلکه فرمائیلې ئې وو.چه دوه ورځې د مزل کولو نه پس اختیار دې.چه دچا خوښه وی.لاړ دې شی.اوچه دچا خوښه وی واپس دې شی.په دې کښې مصلحت دا وو.که په اول کښې نبی ﷺ اختیار ورکړې وو.نو ممکن وه.چه ټول په تلوباندې اماده شوی وو.خکه چه سړی ته د سفرد مشقت اندازه د اول نه نه کیږی.او چه روسته د سفر تکلیف اووینی.کیدې شی.چه څوک پښیمانه شوې وو.چه نبی ﷺ راته اختیار راکړې دې.نو بیا مونږ ولې نه پاتې کیږو.ددې وجې نبی ﷺ د دوو ورځو سفر کولو نه پس د وړاندې تلو او واپس کیدو اختیار ورکړو.خکه چه د دوو ورځو د سفر دمشقت اندازه به تولو ته شوې وی.دوه ورځې مزل کولونه پس چه کله ورته خط واورولې شو.نو د ابن اسحاق او ابن هشام د روایت مطابق ټول ښه په رضا باندې لاړل.اوڅوک هم واپس نشو.البته په معجم طبرانی کښې د جندب بجلی رضی الله عنه په روایت کښې دی.چه ((فرجع رجلان ومضی الباقون)) دوه کسان واپس شول.او نور ټول لاړل.والله اعلم. (اوګورئ سیرة ابن هشام (۶۰۱) وفتح الباری (۱۵۵/۱۱)دغه شان ابن کثیر رحمه الله د جندب بن عبدالله په روایت کښې هم د دوو کسانود واپس کیدو ذکرشته. اوګورئ تفسیرابن کثیر(۲۵۲/۱)_

[2])حضرت عبدالله بن جحش رضی الله عنه جلیل القدر صحابی دې.په سابقین اولینو کښې دې.جنګ بدر کښې دهجرت او حبشه طرف ته د هجرت کولو سعادت دوی ته حاصل دې.نبی کریم ﷺ چه کله دوی ددې سریه امیر جوړولو.نو وې فرمائیل.((لأبعثن علیکم رجلاً أصبرکم علی الجوع والعطش))زه په تاسو باندې داسې کس امیر جوړوم.چه هغه به په تاسو کښې د ټولونه زیات صبر کونکې وی.په جنګ احد کښې د دوی توره ماته شوه.نو نبی کریم ﷺ دوی ته د قجوری لخته ورکړه.هغه لخته ددوې په لاس کښې توره شوه.روسته دا توره په دوه سوه دیناره باندې خرڅ کړې شوه .هم په جنګ احد کښې دوی دخپل خان دپاره د شهادت دعا کړې وه.اودشهادت لویه درجه ئې بیا موندله.دسید الشهداء حضرت امیرحمزه رضی الله عنه سره په یو قبر کښې دفن کړې شو.رضی الله عنه ورضی عنه (اوګورئ الاصابة فی تمیزالصحابة (۲۸۶/۲و ۲۸۷)_

دا حضرات چه کله مقام نخله ته اورسیدل.نو عمروبن الحضرمی د قریشو قافله اخستې وه.اودوی سره ملاؤ شو.حضرت واقدبن عبدالله په غشی باندې ګزاراوکړو.په هغې باندې عمروبن الحضرمی اولګیدلو.اوهغه مړ شو.(۱) دهغه ملګری اوتختیدل.د هغوی په مالونوباندې مسلمانانو قبضه اوکړه.دااولنۍ غنیمت وو په اسلام کښې چه مسلمانانو ته په لاس راغلو.او عمروبن الحضرمی په تاریخ اسلام کښې دکافرانو اولنۍ مقتول وو.کوم چه د مسلمانانو دطرفه مړ کړې شو.

حضرت عبدالله بن جحش رضی الله عنه په خپل اجتهاد سره مال غنیمت تقسیم کړو.یوخمس ئې د بیت المال دپاره او ،،اربعة اخماس،، (څلورحصې) ئې په غانمینوکښې تقسیم کړو .بیا دوی نه پس مدینې منورې ته راغلل.او نبی ﷺ ته ئې ټول حالات بیان کړل.هغه مال غنیمت ټولوسره محفوظ وو.

چونکه د رجب میاشت وه.او رجب په اشهرالحرم کښې وه.صحابه کرامو رضی الله عنهم دا ګمان اوکړو.چه دا د جمادی الثانی آخرې تاریخ دې.او په اصل کښې هغه د رجب تاریخ وو.نوځکه مشرکانو دا وئیل شروع کړل.چه دوی په اشهرالحرم کښې هم قتال جائز اوګرځولو.د حضرت ابراهیم علیه السلام په ملت کښې په اشهرالحرم کښې د قتال اجازت نه وو. اشهرحرم ،ذی قعده،ذی الحجه،محرم او رجب څلور میاشتې دی.چونکه په ذی الحجه کښې حج کیدو.نو یوه میاشت ددې نه وړاندې کوم چه حج ته د راتلو دپاره ده.اویوه میاشت روسته کومه چه د حج نه دواپسئ دپاره ده.اویوه میاشت دحج،په دې درې واړو کښې قتال حرام کړې شوې وو.دې دپاره چه خلق په آرام او اطمینان سره حج اوکړی.د رجب میاشت به د عمرې دپاره وه.پنځلس ورځې بیت الله ته د راتګ دپاره اوپنځلس ورځې د واپس تلو دپاره،دا میاشت هم د قتال دپاره ممنوع وه.

په دې میاشتوکښې یوخود حج او عمرې د احترام د وجې قتال ممنوع شوې وو.او دویمه خبره دا وه.چه هم هغه زمانه وه.چه په دې کښې به غلة یوځای نه بل ځای ته منتقل کیده.دې دپاره چه دا محفوظ پاتې شی.په دې څلورو میاشتوکښې دحضرت ابراهیم علیه السلام د زمانې راسې قتال ممنوع وو.(۲) اود ملت ابراهیمی په بقایا کښې دا خبره په مشرکانو کښې

---

[۱])وقالت اليهود تفاول بذلک علی رسول الله ﷺ عمروبن الحضرمی قتله واقدبن عبدالله ،عمرو،عمرت الحرب، والحضرمي، حضرت الحرب،وواقدبن عبدالله وقدت الحرب، فجعل الله ذلک عليهم لا لهم (سيرة ابن هشام (۶۰۴۱۱)_

[۲])وفی الروض الأنف للسهيلی: ثم جعل الله الأشهر الحرم أربعة، ثلاثة سرداً وواحداً فرداً وهو رجب،أما الثلاثة فليّأمن الحجاج واردين إلى مكة وصادرين عنها شهراً قبل شهر الحج وشهراً بعده قدر ما يصل الراكب من أقصى بلاد العرب ثم يرجع حكمة من الله وأما رجب فللعمار يأمنون مقبلبين وراجعين نصف الشهر للإقبال ونصفه للإياب .. فكانت الأقوات تأتيهم فی المواسم وفی سائر العام تنقطع عنهم ذوبان العرب وقطاع السبل فكان فی رجب أمان للسالكين إليها مصلحة لأهلها ونظراً من الله لهم دبره وإبقاءه من ملة إبراهيم لم يغير ،،حتى جاء الإسلام (الروض الأنف (۶۰۱۲)_

مشهوره او رائجه وه.دا واقعه په دیرشم رجب باندې پیښه شوې وه.چه مشرکانو ډیر شور جوړ کړو.نو الله تعالى دا آيات نازل کړو. ﴿يَسْئَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ وَصَدٌّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتَّى يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا﴾ [1]

خلق تاسونه په شهرحرام کښې دقتال په باره کښې تپوس کوی.تاسو ورته اوفرمائی .چه په دې کښې (په قصد سره) قتال کول ډیره لویه ګناه ده.خودالله تعالى د لارې نه څوك منع كول او دالله تعالى سره شرك كول اود مسجد حرام نه منع كول اواهل حرم دحرم نه ويستل دالله تعالى په نيزلوې جرمونه دی.او فتنه پیدا کول د قتل نه په څوچنده لويه ګناه ده.اودا كافران به همیشه دپاره تاسو سره جنګ کوی.دې دپاره چه تاسو د دين نه واړوی.که طاقت ئې كيږى.

مطلب دا دې.چه په کومه طريقه په اشهرالحرم کښې قتال کول حرام اوګناه ده.هم په دغه طريقه دمسجد حرام نه منع کول د دې نه لويه ګناه ده.اودغه شان د الله تعالى سره كفر كول ددې نه لوی جرم دی.

کله چه دا آيت نازل شو.نو دغه مجاهدينو ته خيال راغلو.چه په دې قتال به مونږ ته اجر او ثواب هم ملاويږی که نه؟ نو آيت نازل شو. ﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللَّهِ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ [2]

کومو کسانو چه ایمان راوړې دې.اوهجرت ئې کړې دې.اودالله په لار کښې ئې جهاد كړې دې.هم داسې خلق د الله تعالى د رحمت امید ساتی.الله بښونکې او مهربانه دې.

په دې آيت كښې دوى ته بشارت وركړې شو.چه دوى دپاره اجر شته.نبى كريم ﷺ ددې آيت د نزول نه پس هغه مال غنیمت د کوم تقسيم چه عبدالله بن جحش رضی الله عنه په خپل اجتهاد سره کړې وو.د هغوی دغه تقسیم باقې اوساتلو.يو خمس ئې د بيت المال دپاره او څلور اخماس ئې د غانمينو دپاره مقرر کړو.[3]

او يوه واقعه دا پیښه شوه.چه د حضرت سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه او حضرت عتبه بن غزوان رضی الله عنه اوبښ په لاره کښې ورك شو.دا دواړه د دغه اوبښ په لټون کښې اووتل.اود دولسو صحابه کرامو رضی الله عنهم کومه ډله چه وه.[4] هغوی سره مدينې ته اونه رسیدل.هلته دغه صحابو رضی الله عنهم د کافرانو دوه کسان حکم بن کیسان او عثمان بن عبدالله اونیول.

---

[1])سورة البقرة:۲۱۷)_

[2])سورة البقرة:۲۱۸)_

[3])تفسير ابن كثير (۲۵٤|۱)_

[4])دلته دې دا خبره یاده وی.چه د واقدى اوابن سعدد روايت مطابق دولس تعداد دې.او په ابن اسحاق،ابن هشام او طبری کښې دعروه په روايت د جماعت د امیر نه بغيرد دوی تعداد اته وو.او د امیرسره ئې نهه ذکر کړی دی.اود سدی په روايت کښې د اوو کسانو ذکردې.(اوګورئ سيرة ابن هشام(۶۰۱) وتاريخ طبرى (۲٤|۱۲و ۱۲۶) وطبقات ابن سعد(۱۰|۲) دغه شان فتح البارى (۱۵۵|۱) باب ما يذكرفى المناولة كتاب أهل العلم بالعلم إلى البلدان وتفسير ابن كثير (۲۵۲|۱)_

قريشو د دغه دووكسانو فديه راوليږله.نبى ﷺ اوفرمائيل.چه زمونږ دوه ملگرى سعد بن ابى وقاس اوعتبه بن غزوان رضي الله عنهما چه ترڅو پورې صحيح سالم نه وى راغلى.مونږ دا قيديان نه پريږدو.که تاسو هغوى قتل کړل.نو مونږ به ستاسوکسان قتل کوو .
روسته حضرت سعداوعتبه رضي الله عنهما راورسيدل.نو نبى ﷺ د دغه قيديانو،فديه واخستله.او پرې ئې خودل.حکم بن كيسان رضي الله عنه خو مسلمان شو.او مکې ته واپس لاړلو.او دويم قيدى عثمان بن عبدالله واپس لاړو.اودکفر په حالت کښې مړ شو.
دغزواتو او سرايا په دې تاريخى منظرباندې د پوهيدو نه پس اوس لږکتاب طرف ته راشئ:
امام بخارى رحمه الله ددې كتاب عنوان قائم كړې دې.((كتاب المغازى)) مغازى د ،،مغزى،، جمع ده.مغزى مصدر ميمى هم كيدې شى.او ظرف مكان هم.دلته مصدرى معنى متعين ده.د ((غزايغزوغزواًومغزى))په معنى د قصد او ارادې راځى. (مغزى الكلام مقصده))
دلته دمغازى نه مراد ((ماوقع من قصد النبى ﷺ الكفار بنفسه أولجيش من قبله)) هغه قصد كوم چه نبى ﷺ كافرانو طرف ته كړې وى.برابره ده كه په هغې كښې نبى ﷺ په خپله شريك شوې وى.اوكه دخپل طرف نه ئې د يو لښكر په ليږلو باندې اكتفاء كړې وى.
امام بخارى رحمه الله په كتاب المغازى كښې د ټولو نه وړاندې د حضرت زيد بن ارقم رضي الله عنه روايت ذكركړې دې.چه د هغوى نه كله تپوس اوشو.چه د نبى ﷺ د غزواتو شمار څومره دې؟ نو هغوى اوفرمائيل.نورلس،تپوس كونكى تپوس اوكړوچه تاسو د نبى ﷺ سره په څومره غزاګانو كښې شركت كړې وو؟ نو وې فرمائيل.په اوولس غزاګانو كښې ،راوى تپوس اوكړو.چه د ټولونه وړاندې كومه غزا واقع شوې وه.حضرت زيد بن ارقم رضي الله عنه جواب وركړو.غزوه عشيره يا عسيره،د حديث راوى شعبه وائى.((فذكرت ذلك لقتادة رحمه الله فقال العشير))
تركومې پورې چه د غزوه عسيرة تعلق دې.نوهغه خو غزوه تبوك ده.دا د نبى ﷺ د ټولو نه آخرى غزوه وه.او په دې كښې مسلمانان د عسر او مشقت سره مخامخ شوى وو. هم ددې په باره كښې قرآن پاك وئيلى دى.﴿ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ ﴾ اوهم ددې وجې دې ته ،،عسيره،، وائى.
په حديث باب كښې دى.((قلت فأيهم كانت أول؟)) دعربئ قواعدو په رڼا كښې ((فأيها)) يا ((فأيتهن)) پكار وه.ځكه چه د ضمير مرجع غزوة يا غزوات دى.هم دا وجه ده.چه د ترمذى په روايت كښې ((فأيتهن)) دى.بعضې تاويل كړې دې.چه ((فأيهم)) كښې مضاف محذوف دې. تقدير د عبارت دا دې.((فأى غزوتهم)).
په دې حديث مبارك كښې حضرت زيدبن ارقم رضي الله عنه غزوه عشيره اولنئ غزوه ګرځولې ده. حالانكه ددې نه وړاندې غزوه ابواء اوغزوه بواط دوه غزاګانې واقع شوې وې.په دې لحاظ سره غزوه عشيره اولنئ نه دريمه غزوه ده.(دكومې تفصيل چه تيرشوې دې) علامه عينى رحمه الله په عمدة القارى كښې ددې په جواب كښې دا تاويلونه كړى دى.

① ((إما أن يكون زيد بن ارقم لم يكن يومئذ أسلم))

③ «أو كانت ثلاث غزوات صغيرة فإن من عد من الصحابة رضي الله عنهم ذكر أعظمها» يعني په صحابو رضي الله عنهم کښې به ځنی حضراتو لوی لوی غزاګانې شمارلې.او ورې غزاګانې ئې نه شمارلې.اود غزوه عشيره نه وړاندې چه کوم درې غزاګانې شوې وې.هغه ورې وې.ددې وجې زيد بن ارقم رضي الله عنه د هغې ذکر اونکړو.اوغزوه عشيرې ته ئې اولنۍ غزا اووئيله.(1)

④ «أو كانت.. بالنسبة إلى علمه»
علامه عينی رحمه الله دا درې واړه توجيهات کړی دی.په فتح الباری کښې حافظ ابن حجر رحمه الله په دې باره کښې ليکی.

① «فغات زيد بن ارقم رضي الله عنه ذكر ثنتين منها ولعلهما الأبواء وبواط وكان ذلك خفي عليه لصغره»

② «ويحمل قول زيد بن ارقم على أن العشيرة أول ما غزا هو أى زيد بن ارقم والتقدير فقلت ما أول غزوة غزاها أى وأنت معه؟ قال العشير»

③ «او عد الغزوتين وتهين واحدة.»
(الف) ددې توجيهاتو خلاصه دا شوه.چه حضرت زيدبن ارقم رضي الله عنه غزوه عشيره ته اولنۍ غزا د خپل علم مطابق وئيلی دی.اود اولنو دوو غزاګانو دوی ته علم نه وو.ددې وجې چه په هغه وخت کښې دوی اسلام نه وو قبول کړې.اويا دخپلې کم عمرۍ د وجې هغوی ته علم نه وو.
(ب) حضرت زيدبن ارقم رضي الله عنه دخپل شرکت په اعتبار سره دې ته اولنۍ غزا وئيلې ده. چه دا د دوی اولنۍ غزا وه.چه دوی په کښې شرکت کړې وو.د ټولوغزاګانو په اعتبارسره اولنۍ غزا وئيل دهغوی مقصود نه وو.
(ج) چونکه ابواء،بواط او عشيره درې واړه غزاګانې په نزدې نزدې زمانه کښې شوې وې.ددې وجې حضرت زيدبن ارقم رضي الله عنه اولنۍ دوه غزاګانې مستقل شمار نکړې.لکه څنګه چه ځنې اصحاب سير د غزوه احزاب نه پس غزوه قريظه مستقله نه ده شمار کړې. ځکه چه هغه د غزوه احزاب سره بيخی متصل وه.اودغه شان ځنی حضراتو غزوه حنين او طائف دوه غزاګانې د قرب د وجې يو شمار کړی دی.
دعلامه عينی رحمه الله په دويمه توجيه باندې دا اشکال کيږی.چه که د ورو او معمولی کيدو په وجه ئې د دوو غزاګانو ذکرنه وی کړې.نوبيا د عشيره د غزا ذکرهم نه ووپکار،ځکه چه هغه هم څه لويه غزوه نه وه.اود ابواء اوبواط پشان په دې کښې هم قتال نه ووشوې.(2) والله اعلم.

---

[1])دغزوه عشيره‌نه وړاندې اکثر اهل سير د دوو غزواتو (ابواء او بواط) ذکر کړې دې.البته ابن سعد د درې غزواتو ذکرکړې دې.د هغوی په نيز غزوه بدر اولی (غزوه د کرزبن جابر) هم دغزوه عشيره نه وړاندې ده.علامه عينی رحمه الله په دې دويمه توجيه کښې ((أوكانت ثلاث غزوات)) دابن سعد د روايت په وجه وئيلی دی.اوګورئ طبقات ابن سعد (۲/۸-۹)_~

[2])اوګورئ عمدة القاری (۱۷/۷٤) وفتح الباری (۷/۲۸۰و ۲۸۱)_~

دغزواتو تعداد: په حديث باب كښې دحضرت زيدبن ارقم رضی الله عنه نه د غزواتو په باره كښې تپوس شوې دې.دغزواتو په تعداد كښې د اصحاب سيرمختلف اقوال دى.

① د ابن سعد ،ابن اسحاق او واقدى رحمهم الله وغيره په نيز د غزواتو تعداد اوو ويش دى.

② په عبدالرزاق كښې په صحيح سند سره د حضرت سعيدبن المسيب رحمه الله نه د غزواتو تعداد څلورويش منقول دې.

③ دحضرت جابربن عبدالله نه يوويش غزوات منقول دى.([1])

④ دحضرت بريده رضی الله عنه نه په يو روايت كښې د شپاړسو تعداد مروى دې.([2])

⑤ دبخارى په ذكرشوى حديث كښې حضرت زيدبن ارقم رضی الله عنه د نورلس تعداد خودلې دې.

⑥ محمدبن جرير طبرى رحمه الله په خپل تاريخ كښې د غزواتو تعداد شپږ ويش خودلې دې.([3])

مشهوره او صحيح خبره هم دا ده،چه د نبى كريم صلی الله علیه وسلم د غزاګانو تعداد اوويش دې.([4])

په دې اوويش غزواتو كښې نبى صلی الله علیه وسلم په نهه كښې قتال كړې وو. بدر، احد، خندق، قريظه ،مصطلق،خيبر ،فتح مكه،حنين او طائف ([5])

د سرايا شمار: دغزواتو په شمار كښې د اختلاف پشان د سرايا په تعداد كښې هم اختلاف دې.① په اصحاب سير كښې د ا بن اسحاق اوابن هاشم په نيز باندې د سرايا شمار اته ديرش دې.([6]) ② ابن سعد رحمه الله په طبقات كبرى كښې د سرايا تعداد اووه څلويښت ليكلى دى.([7]) ③ د واقدى په نيزاته څلويښت دې.④ ابن جوزى رحمه الله په تلقيح كښې د ۵۶ خودلې دې.⑤ د مسعودى په نيز د سرايا تعداد شپيته (۶۰) دې.([8]) ⑥ محمدبن جرير طبرى رحمه الله په خپل سند سره د محمد بن اسحاق نه د ۳۵ سرايا تعداد نقل كړې دې.([9])

دغزواتو او سرايا په تعداد كښې دا اختلاف څه حقيقى اختلاف نه دې.يوخو ددې وجې چه

---

[1])طبقات ابن سعد(۵/۲) سيرة ابن هشام مع الروض الأنف (۳۵۴/۲) وفتح البارى (۲۸۱/۷)_

[2])عمدة القارى (۳۳/۱۷)_

[3])علامه طبرى رحمه الله ليكى، ((وكانت غزواته بنفسه ستا وعشرين غزوة ويقول بعضهم هن سبع وعشرون غزوة فمن قال هى ست وعشرون جعل غزوة النبى صلی الله علیه وسلم خيبر وغزوته من خيبر إلى وادى القرى غزوة واحدة .. ومن قال هى سبع وعشرون غزوة جعل غزوة خيبر وغزوة وادى القرى غزة أخرى فيجعل العدد سبعاً وعشرين (تاريخ الطبرى (۴۰۴/۲)

[4]) وړاندې ابن جرير ليكى،((قال محمد بن عمر: مغازى رسول الله صلی الله علیه وسلم ليس فيها إختلاف بين أحد فى عددها وهى سبع وعشرون غزوة تاريخ الطبرى (۴۰۵/۲)_

[5])اوګورئ الكمال لابن الاثير (۲۰۷/۲) سيرة ابن هشام مع الروض الأنف (۳۵۴/۲)_

[6])سيرة ابن هشام مع الروض ا لأنف (۳۵۴/۲)_

[7])طبقات كبرى (۶/۲)_

[8]) فتح البارى (۲۸۱/۷)_

[9])تاريخ طبرى (۴۰۵/۲)_

عدد اقل د عدد اکثر نفي نه کوي.ممکن ده.چه څنو ته د څه غزواتو علم نه وو.ددې وجې هرکس دخپل علم مطابق تعداد خودلې دې.
دويمه دا چه څنې اصحاب سير قريب الوقوع يا په يو سفر کښې واقع کيدونکې غزوات يو شماری.ددې وجې د هغوی خودلې شوې تعداد کم دې.اونورو اصحاب سير غزوات اوسرايا جدا جدا شماری.نودهغوی په نيزتعداد زيات شوې دې.لکه امام مغازی موسی بن عقبه غزوه احزاب اوغزوه خندق د قريب الوقوع په وجه يو شمار کړې ده.دغه شان بعضې اهل سيرو حنين او طائف دواړه غزاګانې يوشمارلی دی.[1]
دغه شان څنو غزوه خيبر او غزوه وادی قری په يوسفر کښې د واقع کيدو په وجه يوه شمارلې ده.اوبعضې اهل سيرجدا جدا شمارلی وی.[2]

① بَاب غَزْوَةِ الْعُشَيْرَةِ ② بَاب ذِكْرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ يُقْتَلُ بِبَدْرٍ ③ بَاب قِصَّةِ غَزْوَةِ بَدْرٍ ④ بَاب قَوْلِ اللهِ تَعَالَى إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ ⑤ باب بلا ترجمة ⑥ بَاب عِدَّةِ أَصْحَابِ بَدْرٍ ⑦ بَاب دُعَاءِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى كُفَّارِ قُرَيْشٍ ⑧ بَاب قَتْلِ أَبِي جَهْلٍ ⑨ بَاب فَضْلِ مَنْ شَهِدَ بَدْرًا ⑩ باب بلا ترجمة ⑪ بَاب شُهُودِ الْمَلَائِكَةِ بَدْرًا ⑫ باب بلا ترجمة ⑬ بَاب تَسْمِيَةُ مَنْ سُمِّيَ مِنْ أَهْلِ بَدْرٍ

امام بخاری په دې بابونو کښې دغزوه بدر سره متعلق هغه احاديث ذکر کړی دی.کوم چه ددوی د مخصوص شرطونو د داترې لاندې راځی.اودخپل عادت مطابق ئې داسې احاديث هم راوړی دی.کوم چه غزوه بدر سره متعلق نه دی.خود څه خاص مناسبت په وجه ئې هغه ذکر کړی دی.
په تقريرکښې حضرت شيخ الحديث مد ظلهم غزوه بدر اول بنه پوره په تاريخی تفصيل سره مربوط کړې ده.اوبيان کړې ده.اوددې نه پس ئې د ابواب بخاری سره متعلقه لفظی او نور ضروری بحثونه کړی دی.تاسو اول دا تفصيلی قصه واورئ.وړاندې به د بابونو په تشريح کښې صرف دهغه مباحثو ذکر کيږی.کوم چه دحديث لفظی تشريح ،او ترجمة الباب سره متعلق وی.يا هغه واقعات کوم چه په ماقبل کښې نه وی ذکر شوی.(ازمرتب)

۲= بَاب ذِكْرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ يُقْتَلُ بِبَدْرٍ

غزوه بدر کبری: نبی کريم ﷺ په غزوه عشيره کښې د قريشو کومې قافلې په تعاقب کښې وتلې وو. هغه قافله شام ته دتجارت په غرض باندې روانه وه.په هغه وخت کښې دغه قافله بچ شوه او په وتلو کښې کامياب شوه.اوس هم هغه قافله د سامان تجارت سره د شام نه مکې ته واپس راتلله.نبی کريم ﷺ ته معلومه شوه.چه قافله واپس راځی.نبی ﷺ صحابوﷺ ته اوفرمائيل.اود دغه قافلې په تعاقب کښې د وتلو ذکرئې اوکړو.
په مسند احمد کښې دحضرت عبدالله بن عباس ﷺ د روايت مطابق درې سوه ديارلس او

[1])تاريخ طبری (۲/ ٤٠٤)_
[2]) تاريخ طبری (۲/ ٤٠٤)_

په معجم طبرانی کښې د حضرت ابو ایوب انصاری رضی الله عنه د روایت مطابق درې سوه څوارلس اوپه بیهقی کښې دحضرت عبدالله بن عمروبن العاص رضی الله عنه د روایت مطابق درې سوه پنځلس صحابه کرام رضی الله عنهم د نبی ﷺ سره د قریشو د قافلې د تعاقب دپاره روان شول.(۱) د رمضان دولسم تاریخ وو.(۲) چونکه د څه مسلح فوځ او مسلح لښکرسره د مقابلې موقع نه وه. په صحابه کرامو رضی الله عنهم کښې چه څوك جمع وو.او څوك په تلوپاندې آماده شول.هغوی لاړل.اوهغوی د جنګ څه تیارې نه ووکړې.(۳) دوه اسونه وو،یو دحضرت مقداد بن اسود او بل د حضرت زبیربن العوام رضی الله عنه وه.او اویا اوښان وو.(۴) دا حضرات په دې اوښانو باندې وار په وار سوریدل.د دوو دوو او دریو دریو په حصه کښې یو یو اوښ راغلې وو.د رسول الله ﷺ سره حضرت علي او حضرت ابولبابه بن عبدالمنذر رضی الله عنهما وو.کله چه به د نبی ﷺ وار راغلو.نو نبی ﷺ به په اوښ باندې سور شو.اودا حضرات به پیدل روان وو.اوکله چه به دهغوی وار راغلو.نو یوبل پسې به سوریدل.او نبی ﷺ به پیدل تلل.حضرت علی رضی الله عنه په خپل وار باندې دوی ته درخواست اوکړو.چه حضرت تاسو په اوښ تشریف کیږدئ.زه به پیدل ځم.او حضرت ابولبابه رضی الله عنه هم دا درخواست کړې وو.خو نبی ﷺ اوفرمائیل.په تګ کښې تاسو زما نه زیات تکړه نه ئې.او زه په اجر کښې ستاسو نه زیات مستغنی نه یم.ماته هم د ثواب ضرورت دې.(۵)

بیرابی عنبه کوم چه د مدینې طیبې سره بیخی نزدې د یومیل په فاصله باندې دې.چه هلته اوسیدل.نو نبی ﷺ دلښکرمعائنه اوکړه.اوپه دوی کښې چه کوم د کم عمر وو.هغوی ئې واپس کړل.د هغه ځاې نه روان شو.او مقام روحاء ته اورسیدل.هلته نبی ﷺ حضرت ابولبابه بن عبدالمنذر رضی الله عنه دخپل قائم مقام په حیثیت د مدینې حاکم جوړ کړو.او مدینې منورې ته ئې اولیږلو.(۶) بیا د روحاء نه نبی ﷺ روان شو.او په لاره کښې ئې بسبس بن عمروجهنی

---

(۱) په جنګ بدر کښې د شریکو صحابو رضی الله عنهم په شمار کښې اختلاف د روایاتو او په هغې کښې تطبیق د پوره تفصیل سره په ((باب عدة أصحاب البدر)) لاندې راځی.

(۲) طبقات ابن سعد (۱۲/۲)

(۳) سیرة ابن هشام (۶۰۷) وطبقات ابن سعد (۱۲/۲) وفتح الباری (۲۸۵/۷)

(۴) دحضرت مقداد رضی الله عنه داس نوم «سبحه» وو.اود حضرت زبیر رضی الله عنه د اس نوم «سیل» وو.په څنې روایاتو کښې دی.چه دویم اس دحضرت مرثد بن ابی مرثد غنوی رضی الله عنه وو.اوګورئ (الکامل لابن الأثیر (۸۳/۲)

(۵) عن عبدالله قال کنا یوم بدر کل ثلاثة علی بعیر.وکان علی وأبو لبابة رضی الله عنهما زمیلی رسول الله ﷺ وکان إذا کانت عقبته قلنا إرکب حتی غشی فیقول (ﷺ) ما أنتما بأقوی منی وما أنا بأغنی عن الأجر منکم الحدیث أخرجه الحاکم فی المستدرک (۲۰/۳) وأقره الذهبی»

په حضرت علی رضی الله عنه باندې خو ټول روایات متفق دی.البته د بل صحابی رضی الله عنه په نوم کښې اختلاف دې.دحاکم د ذکرشوی روایت مطابق حضرت ابولبابه رضی الله عنه دې.دابن اسحاق په نیز مرثدبن ابی مرثد غنوی رضی الله عنه دې.اوابونعیم د زید بن حارثه رضی الله عنه نوم لیکلې دې.اوګورئ سیرت ابن هشام (۶۱۳/۱) وکامل ابن اثیر (۸۳/۲) که په مختلفو وختونو او مراحلوباندې محمول کړې شی.نو مطابقت راتلې شی)

(۶) طبقات ابن سعد (۱۲/۲)

اوعدي بن ابي الرغباء جهني رضي الله عنه ته حکم اوکړو چه هغوی د قريشو حالات معلوم کړی.اود قافلې په باره کښې دې هم معلومه کړی.ددې نه پس نبی ﷺ مقام صفراء ته اورسيدل.(۱) نونبي ﷺ ته معلومه شوه.چه قريش د تجارتی قافلې د حفاظت په غرض يو لوې لښکر راروان کړې دې.دا خبر بسبس بن عمرو رضي الله عنه او عدي بن ابي الرغباء رضي الله عنه ورکړو.

تراوسه پورې څلور سرايا او يو غزوه بدر اولی پيښنه شوې وه.اوپه يوه کښې هم انصارو شرکت نه وو کړې.دبيعت عقبه په موقع باندې هم دا معاهده شوې وه.(۲) چه انصار به په مدينه کښې دننه د نبی ﷺ امداد کوی.دمدينې نه بهر وتل اوپه دشمن باندې حملې کولو دپاره دانصارو سره څه معاهده نه وه شوې.اوس دلته نبی ﷺ د تجارتی قافلې په تعاقب کښې راوتلې وو.اودا ويره پيدا شوه.چه څرته لښکر ته مخامخ نشو.اود جنګ اوقتال نوبت رانشی.ددې وجې نبی ﷺ صحابو رضي الله عنهم ته اوونيل.((أشيروا علي أيها الناس)) خلقو ماته مشوره راکړئ.د نبی ﷺ په دې ارشاد باندې حضرت ابوبکر رضي الله عنه اودريدل.او وې ونيل.اوپه ډير مناسب انداز کښې ئې د وفادارئ او د خپل تعاون يقين ورکړو.نبی ﷺ بيا اوفرمائيل.

((أشيروا علي أيها الناس)) نوحضرت عمر رضي الله عنه اودريدل.اوهغوی هم په غوره عنوان سره دخپلې وفادارئ اود ډلې د وفادارئ اظهار اوکړو.

دحضرت مقداد بن اسود رضی الله عنه تقرير: خو نبی ﷺ بيا اوفرمائيل.((أشيروا علي أيها الناس)) نوحضرت مقداد بن اسود رضي الله عنه اودريدلو.او وې فرمائيل.

((أمض لما أمرك الله فنحن معك والله لا نقول كما قالت بنو اسرائيل لموسى إذهب أنت وربك فقاتلا إنا ههنا قاعدون،، ولكن إذهب أنت وربك فقاتلا إنا معكما مقاتلون))

دا الفاظ محمد بن اسحاق نقل کړی دی.(۳) د بخاری په روايت کښې دی.((ولكن نقاتل عن يمينك وعن شمالك وبين يديك وخلفك))(۴)

نبی اکرم ﷺ چه کله دحضرت مقداد بن اسود رضي الله عنه خبره واوريده.نو دخوشحالئ نه ئې مخ اوپرقيدو.اوځنی صحابه رضي الله عنهم فرمائي.چه مونږ ته خيال اوشو.چه کاش دا الفاظ مونږ ونيلی وو. اګرچه حضرت مقداد بن اسود رضي الله عنه (۵) دټولو د زړه خبره کړې وه.خوإظهار دهغوی په ژبه

---

(۱)وفي معجم البلدان (۴۱۲/۳) وادي الصفراء من ناحية المدينة .. وبينه وبين بدر مرحلة)_

(۲)وفي تاريخ الطبري (۱۴۰/۲) وذلک أنهم حين بايعوه بالعقبة قالوا: يا رسول الله إنا براء من ذمامک حتى تصل إلى دارنا وصلت إلينا فأنت في ذمامنا نمنعک مما نمنع منه أبناءنا ونساءنا)_

(۳)سيرة ابن هشام (۶۱۵/۱)_

(۴)بخاری کتاب المغازي باب نمبر ۴ حديث نمبر (۳۹۵۲)_

(۵)حضرت مقداد رضي الله عنه دحقيقي پلار نوم عمرو دې.اسودبن عبديغوث دې متنبی (په خوې توب سره نولې) جوړ کړې وو.ددې وجې دوی ته مقداد بن اسود رضي الله عنه هم ونيلی شی.اوهم په دې نسبت باندې دوی مشهور دی.ددوی د وفات په باره کښې حافظ ليکی.... [بقيه حاشيه په راروانه صفحه....

باندې اوشو.ددې وجې د نورو تمنا پيدا شوه.چه نبى ﷺ په دې خبره دومره خوشحاله شو. کاش چه مونږ ددې خوشحالۍ سبب جوړ شوى وو.

دحضرت سعد بن معاذرضى الله عنه جانثارانه تقرير: ددې باوجود نبى ﷺ بيا اوفرمائيل.

«أشيروا على أيها الناس» نو صديق الانصار حضرت سعدبن معاذ رضي الله عنه اودريدلو.اوهغوى عرض اوکړو.يارسول الله داسې معلوميږى. چه تاسو د انصارو رائې معلومول غواړئ.ابوبکر رضي الله عنه د ټولو ترجمانى اوکړه.خوهغه مهاجر وو.عمر رضي الله عنه دټولو ترجمانى اوکړه.خوهغه مهاجر وو. مقداد بن اسود رضي الله عنه هم د زړه خبره اوکړه .خوهغه هم مهاجر وو.خبره هم هغه ده.چه نن د مدينې نه بهر د قتال کولو موقع راغله. او د انصارو سره د مدينې منورې نه بهر د کافرانو سره دمقابلې معاهده نه وه شوې.نو دوى ددې دپاره نن په خوشحالۍ سره تيارهم دى که نه دى؟ نددې وجې نبى ﷺ دانصارو رائې معلومول غوښتل. دحضرت سعد بن معاذ رضي الله عنه په تپوس کولو سره نبى ﷺ اوفرمائيل .آو.زه د انصارو رائې معلومول غواړم.په دې باندې حضرت سعد بن معاذ رضي الله عنه يوځان قربانونکې تقرير اوکړو.

«يارسول الله قد آمنابك وصدقناك وشهدنا أن ما جئت به هو الحق،وأعطيناك على ذلك عهوداً ومواثيقاً، على السمع والطاعة ولعلك يارسول الله خرجت لأمر فأحدث الله غيره.. فامض ..لما شئت وصل حبال من شئت،واقطع حبال من شئت،وسالم من شئت،وعاد من شئت،وخذ من أموالنا ما شئت،وأعطنا ما شئت،وما أخذت منا كان أحب إلينا مما تركت ،وما أمرت به من أمرنا فأمرنا تبع لأمرك،لئن سرت حتى تأتى برك الغماد لنسيرن معنك فوالذى بعثك بالحق لو استعرضت بنا هذا البحر لخضناه ،وما تخلف منا رجل واحد،وماتكره أن تلقى عدونا إنا لصبر عند الحرب، صدق عند اللقاء،ولعل الله يريك منا ما تقربه عينك فسر بنا على بركة الله»[1]

اې دالله رسوله مونږ په تا باندې ايمان راوړې دې.اوستاسو تصديق مو کړې دې. اوددې خبرې ګواهى مو ورکړې ده.چه تاسو څه راوړى دى.هم هغه حق دى.اوتاسو ته مونږ په دې پخې وعدې اوميثاقونه هم درکړى دى.اې دالله رسوله تاسو د مدينې نه په يوه اراده راوتلې وئ.او الله تعالى بل صورت پيدا کړو.چرته چه غواړئ. لاړ شئ. چاسره چه غواړئ.تعلقات قائم کړئ.اوچا سره چه غواړئ تعلقات ختم کړئ.چا سره چه غواړئ.نو صلح اوکړئ.اوچا سره چه غواړئ.دشمنى اوکړئ.(او اې دالله رسوله) تاسو زمونږ په مالونوکښې چه څومره غواړئ.نو واخلئ.اوچه څومره غواړئ.مونږ ته ئې پريږدئ.اوتاسو چه زمونږ په مالونوکښې څه واخلئ.هغه به مونږ ته زيات خوښ وى.په مقابله دهغې چه تاسو ئې مونږ ته پريږدئ.

...دتيرمخ بقيه]((كان المقداد عظيم البطن وكان له غلام رومى فقال له أشق بطنك فأخرج من شحمه حتى تلطف فشق بطنه ثم خالطه فمات المقداد وهرب الغلام .. واتفقوا على أنه مات سنة ثلاث وثلاثين فى خلافة عثمان رضي الله عنه (الإصابة (۳\۴۵۵)_

[1])شرح مواهب لدنيه (۱\۴۱۳)_

اوتاسو چه څه حکم راکوئ.مونږ به د هغې تابعداری کوی.که تاسو مونږ برك الغماد پورې بوتلل غواړئ.نو مونږ به تاسو سره خامخا ځو.مونږ دالله په قسم سره وایو.چه تاسو ته چا دا حق دین درکړې دې.که تاسو مونږ ته دپه سمندر باندې د ورګډېدو حکم اوکړئ.نو مونږ به سمندر ته ورګډ شو.اوپه مونږ کښې به یو کس هم پاتې نشی.د دشمن سره مقابله کول په مونږ باندې بوجهه نه دې.مونږ دشمن سره د جنګیدو په وخت کښې ثابت قدم یو.اې دالله رسوله امید دې چه الله تعالی زمونږ نه تاسوته هغه عمل اوښائی.چه په هغې سره به ستاسو سترګې یخې شی. بس دالله په ډاډ باندې ځئ.

کله چه حضرت سعدبن معاذ رضی الله عنه (١) داسې په موثر انداز کښې دانصارو ترجمانی اوکړه.نو نبی ﷺ خوشحاله شو.او وې فرمائیل.الله تعالی ما سره وعده کړې ده.چه په تجارتی قافله اود قریشو په لښکر کښې به په یو باندې مونږ ته فتح راکوی.چونکه د فقر اومال د قلت زمانه وه.نو خواهش خو هم دا وو.چه د تجارتی قافلې سره مخامخ شی.خو دالله تعالی اراده بل څه وه.

وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ أَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ وَيُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَ ۝ لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ۝ (٢)

اویاد کړئ. هغه وخت کله چه الله تعالی په دوو ډلو کښې دیوې تاسو سره وعده کړې وه.چه هغه به ستاسو دپاره وی.اوتاسو خوښول.چه د قوت نه خالی ډلې سره تاسو مخامخ شئ. اوالله تعالی دا غوښتل.چه حق په خپل حکم سره ثابت کړی.اوباطل ختم کړی.اګرچه مجرمان په دې باندې خفه کیږی.

الله تعالی دا فیصله کړې وه.چه نن دکفر طاقت ختمول دی.اود کفرملا ماتول دی. د دې وجې یوم بدر الله تعالی ،،یوم الفرقان،، اوګرځولو.(٣) ځکه چه په دې کښې د خیراوشر په مینځ کښې فرق ښکاره شو.په دې کښې د نور اوظلمت په مینځ کښې فرق ښکاره شو. او ددې یوم الفرقان دپاره الله تعالی د رمضان د میاشت انتخاب کړې وو.په کومه کښې چه د فرقان حمید نزول شوې وو.دغه شان د رمضان روژې هم فرق کونکې وی.په مینځ دحق اود باطل کښې،چه څوك دالله تعالی غلامی کوی.اودهغه د حکم مطابق لوږه تنده زغمی.او څوك دخپلې خیټې غلام جوړیږی.اودالله تعالی حکم شا ته غورځوی.نوالله تعالی ددې دپاره د رمضان میاشت منتخب کړه.اودا یوم البدر ئې یوم الفرقان کړه.

مقام بدر: بدر د مدینې منورې نه د ٨٠ میله په فاصله باندې دیو کلی نوم دې.وئیلی شی. چه بدر بن یخلد بن نضر بن کنانه دا آباد کړې وو.د څنی خلقو خیال دې.چه بدر بن الحارث

---

١) دمسلم شریف په روایت کښې دحضرت سعد بن عباده رضی الله عنه نوم دې. خو د اصحاب سیر په ټولو روایاتو کښې د سعد بن معاذ رضی الله عنه نوم دې.ددې وجې د مسلم په روایت کښې د حضرت سعدبن عباده رضی الله عنه نوم د راوی وهم ګرځولې شوې دې.اوګورئ((تکملة فتح الملهم ،باب غزوة بدر حدیث نمبر ٤٣٨٥)

٢) سورة الأنفال :٧)_

٣) قال الله تعالی ﴿ وما أنزلنا علی عبدنا یوم الفرقان یوم التقی الجمعان﴾ سورة الأنفال:٤١)_

دا اباد کړې وو.اودځنو خيال دې.چه هلته يو کوهې وو.دهغې نوم بدر وو.ددې په بنياد ددې کلی نوم ،،بدر،، کيخودې شو.[1]

دابوسفيان ويره اود مکې خلقوته خبر ورکولو دپاره د سړی ليږل: بل طرف ته ابوسفيان چه تجارتی قافله ئې د شام نه رانه راروانه کړې وه.او مکې ته تلو. هغه سره فکر شو.چه چرته محمد (ﷺ) او دهغه ملګرې زمونږ د قافلې تعاقب اونکړی. ددې وجې هغوی په تاکيد سره ددې په لټون اوتحقيق پسې شو.کله چه حجاز ته نزدې شو.نو هغه ته پته اولګيده.چه د نبی ﷺ د قافلې د تعاقب دپاره روان شوې دې.ابو سفيان ضمضم بن عمرو غفاری ته اجرت ورکړو.او وې ليږلو.چه مکې ته زرترزره اورسه.اود خپلې تجارتی قافلې خبر ورکړه.چه هغه په خطره کښې ده.نو ضمضم غفاری مکې مکرمې ته روان شو.[2]

دعاتکه بنت عبدالمطلب خوب: اوس لا هغه رسيدلې هم نه وو.چه عاتکه بنت عبدالمطلب [3]يو خوب اوليدو.چه يو په اوښ سور کس په ،،ابطح،، کښې اوښ کينولې دې اواعلان کوی. ((ألا انفروا يا آل غدر لمصارعكم في ثلاث)) اې غدارانو! دخپل قتل ځايونو ته روان شئ. په درې ورځو کښې دننه دننه.

ددې نه پس دا کس مسجد حرام ته راځی.او هم دا اعلان کوی.او جبل ابی قبيس باندې خيژی.اودکانړی يوه ګټه ښکته راغورځوی.هغه ګټه ريزه ريزه کيږی.دمکې داسې يو کور پاتې نشی.چه دهغې ګټ ټوټې هغې کور کښې نه وې غورځيدلې[4]

عاتکه دا خوب خپل ورور عباس بن عبدالمطلب ته بيان کړو.اووې وئيل.داسې معلوميږی. چه ستا په قوم باندې څه مصيبت راتلونکې دې.او دا ئې ورته هم اووئيل.چه دا خوب چاته مه بيانوه.حضرت عباس داخوب خپل دوست وليدبن عتبه ته بيان کړو.اوهغه ته ئې اووئيل. چه دا مه بيانوه.وليد خپل پلار عتبه ته ددې ذکر اوکړو.اوخبره په ټول ښار کښې خوره شوه. حضرت عباس مسجد حرام ته لاړلو.نو ابوجهل پرې آواز راويستلو.او پيغور ئې ورکړو. چه اوس خو ستاسو په خاندان کښې ښځې هم پيغمبرانې جوړيږی.([5]) په دې دوران کښې ضمضم بن عمروغفاری راورسيدلو.ګريوان ئې شلولې وو.اود اوښ پوزه ئې پريکړې وه.او اعلان ئې کولو.((يا آل قريش أدركوا عيركم))([6])اې قريشو دخپلې قافلې خبر مو واخلئ.د ضمضم

---

[1])معجم البلدان (۱۱\۳۵۸)_

[2])ثقات ابن سعد(۳\۱۲) دغه شان سيرة ابن هشام (۱\۶۰۷)_~

[3])عاتکه بنت عبدالمطلب د نبیﷺ ترور او د ابوطالب سکه خور وه.اودام المومنين ام سلمه رضی الله عنها د پلار ابو اميه بن المغيره ښځه وه.ددوی په اسلام راوړو کښې اختلاف وو.د اکثرو رائې دا ده.چه دې اسلام قبول کړې وو(الإصابة (۴\۳۵۸)_~

[4])سيرة ابن هشام (۱\۶۰۸)_

[5])سيرة ابن هشام (۱\۶۰۸)_

[6])البدأية والنهاية (۳\۲۵۸)_

بن غفاری د پیغام رسیدو نه پس اوس د عاتکه بن عبدالمطلب دخوب حقیقت ذهنونو کښې راغلو.اوس خلق فکر مند شول[1] اوځه خلقو سره دا فکرهم پیدا شو.چه ځان بچ کړئ. خو دمکې یو کور هم داسې نه وو.چه دهغوی څه نا څه سرمایه په دې تجارتی قافله کښې نه وه لګیدلې.ځکه چه حالات بدل وو.قافلې د مسلمانان په ګیراؤ کښې وې.ددې وجې تجارت آزا نه وو.خودا لويه قافله وه.دابوسفیان غوندې مدبر ددې امیر وو.ددې وجې ټولو خلقو خپله سرمایه راټوله کړې وه.اودې قافلې ته ئې حواله کړې وه.[2]

په دې خبر سره په ټوله مکه کښې يوه غوغا شوه.او ابوجهل خلق تیارول شروع کړل.ټول خلق تلو ته تیار شو.خو ابولهب لانړلو.دهغه په عاص بن هشام باندې څلور زره درهم قرض وو.او دا مقروض دخپلې غریبئ په وجه د قرض په ادا کولوقادر نه وو.نو ابولهب پرې دباؤ واچولو.چه يا زما قرض ادا کړه.اويا زما په ځاې ته لاړشه.هغه د قرض د وجې د ابو لهب په ځاې باندې په لښکر کښې شامل شو.[3]

دجهیم بن الصلت خوب: کله چه دا خلق روان شو.او مقام جحفة [4] ته اورسيدل.هلته جهیم بن الصلت خوب اوليدو.چه يوسړې په اس باندې سور دې.اوهغه سره یو اوښ دې.هغه سړې وائی.«قتل أمية بن خلف، قتل ابوالحکم بن هشام،قتل عتبة بن ربيع، قتل شيبة بن ربيعة» ددې اعلان نه پس هغه سړې اوښ په يوه نیزه باندې وهی.اود نیزې په لګیدو د اوښ د بدن نه وینه راوځی.اوهغه وینه داسې ده.چه څومره خیمې د قریشو په دغه ځاې کښې وې.هغه ټولو ته دهغې دارې ورغلې.هغه دا خوب بیان کړو.ابوجهل ته چه کله ددې خوب خبر اوشو.نو وې ونیل چه په بنو مطلب کښې دا دویم پیغمبر پیدا شو.کله چه صبا ته د بدر په مقام کښې مقابله اوشی.نو مونږ به دا اوښایو.چه څوك به قتلیږی.[5]

دابوسفیان ویره او لټون: ابوسفیان برابرپه دې لټون کښې وو.چه محمد (ﷺ) چه زمونږد قافلې په تعاقب کښې دې.دهغوی حال معلوم کړی.د بدر په مقام باندې يوه ډيرئ وه.او هغې ډيرئ سره يوه چینه وه.دهغه چینې سره مجدی بن عمروجهنی او دوه ښځې وئ.په هغې کښې د يوې ښځې په بله باندې قرض وو.اوهغې ترې دخپل قرض مطالبه کوله.اوقرض دارې ښځې دهغې نه مهلت غوستلو.اوهغې ورته ونیل.چه د قریشو تجارتی قافله راروانه ده. هغه به دلته قیام کوی.ماته به د هغې دخدمت موقع ملاؤ شی.نو زه به مزدوری اوکړم .اوچه څه اوګټم.په هغې سره به ستا قرض خلاص کړم.د هغوی جګړه چه ئې

---

[1])البداية والنهاية (۲۵۸\۳)_
[2])طبقات ابن سعد (۱۳\۲)_
[3])سيرة ابن هشام (۱۰۱۱\۶)_
[4]) الجحفة بالضم ثم السكون كانت قرية كبيرة .. على طريق المدينة من مكة على أربع مراحل وهى ميقات أهل مصر والشام إن لم يمروا على المدينة فإن مروا بالمدينة فميقاتهم ذو الحليفة (معجم البلدان (۱۱۱\۲)_
[5])البداية والنهاية (۲۶۵\۳و ۲۶۶)_

اولیده.نو مجدی بن عمرودهغوی په مینځ کښې بچ بچاؤ اوکړو.اووې وئیل.او د قریشو قافله راروانه ده.په هغه وخت کښې به دا ستا قرض ادا کړی.(۱)
بسبس او عدی کوم چه نبی ﷺ د ابو سفیان د قافلې په جاسوسئ کښې لیږلی وو.دا دواړه حضرات مقام بدر ته رارسیدلی وو.چه ددې دواړو ښځو او مجدی بن عمرو خبرې ئې واوریدې.نو د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضر شول.او د حقیقت حال نه ئې خبر کړو(۲)اوس چه ابو سفیان بن حرب دلته راورسیدلو.نو مجدی بن عمرو ته ئې اووئیل.چه تا دلته د څه کسانو اوریدل راوریدل او ګرځیدل کتلی دی.مجدی ورته اووئیل.ما څوك نه دی لیدلی. البته یو دوه سوارهٔ راغلی وو.هغوی اوښانوته اوبه ورکړې.اومشك ئې ډك کړلو.اوبیا لاړل.
ابوسفیان چه اخوا دیخوا اوکتل.نود اوښ پچې هغه ته په نظر شوې.یوه پچه هغه راوچته کړه.اوهغه ئې ماته کړه.په هغې کښې دننه د قجورې هډوکې وو.چه دغه هډوکې ئې اولیدل.نوهغه سمدستی پوهه شو.چه دادیثرب(مدینې) دقجورو هډوکې دې.اودا د محمد (ﷺ) سړی وو.مونږ لره.پکاردی.چه خپله لاره بدله کړو.نوهغه لاره بدله کړه.اود سمندر غاړې لار باندې روان شو.(۳) اودغه شان د خپلې قافلې په بچ کولو کښې کامیاب شو.
د قریشو د واپسئ دپاره د ابوسفیان پیغام: کله چه دا اطمینان ورته اوشو.چه قافله اوس محفوظ ده.نو هغه قریشو ته پیغام اولیږلو.«إنكم إنما خرجتم لتمنعوا عيركم ورجالكم وأموالكم وقد نجاها الله فارجعوا»(۴)تاسو ددې دپاره راوتلي وئ.چه د خپلې قافلې سړو او مالونوحفاظت اوکړئ.الله تعالی ټول بچ کړو.نو تاسو واپس لاړ شئ.
دقریشولښکر ته دا پیغام اورسیدو.خو ابوجهل اووئیل، نه،مونږ سره د ګډیدونکې ښځې دی.اود طنبل وهونکی سړی دی.دخوراك ډیرمعقول او ښه انتظام دې.مونږ به بدر ته ځو. درې ورځې به هلته خوشحالی کوو.او د هغې نه پس به واپس راځو.(۵)
د بنو زهره واپسی: دبنو زهره سردار اخنس بن شریق اووئیل.مونږ خو دخپلې قافلې د حفاظت دپاره راغلی وو.قافله په حفاظت سره مکې ته روانه ده.اوس مونږ ته د وړاندې تلو ضرورت نشته.هغه خپل کسان ځان سره واخستل. او واپس لاړل.(۶).
دا خلق د بدرمقام ته د مسلمانانو نه وړاندې رارسیدلی وو.اوهلته چه کوم غوره ځای وو.په

(۱)سیرة ابن هشام (۶۱۷\۱)_
(۲)ایضاً)_
(۳)سیرة ابن هشام ((۶۱۸\۱)_
(۴)سیرة ابن هشام (۶۱۸\۱)_
(۵)فقال ابوجهل والله لا نرجع حتى نرد بدراً .. فنقيم عليه ثلاثاً فننحر الجزور . ونطعم الطعام ونسقى الخمر،وتعزف علينا القيان، وتجمع بنا العرب بمسيرنا وجمعنا فلا يزالون يهابوننا أبداً بعدها فامضوا (السيرة النبوية (۶۱۸) والبداية والنهاية (۲۶۶\۳)_
(۶)طبقات ابن سعد (۱٤\۲)_

هغې باندې دوی قبضه کړې وه.اوهلته چه د اوبو کومه چینه وه.په هغې باندې ئې هم قبضه کړې وه.مسلمانان روسته راورسیدل.هغوی ته چه کوم ځاې ملاؤ شو.هغه بس شګه وه.په هغې کښې به پښې ښخیدلې.الله تعالی باران اوکړو.[1] قرآن کریم ددې ذکر په دې آیت کښې کړې دې.

﴿ وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُم مِّنَ السَّمَآءِ مَآءً لِّيُطَهِّرَكُم بِهِ وَيُذْهِبَ عَنكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَٰنِ وَلِيَرْبِطَ عَلَىٰ قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ ﴾ [2]

او الله تعالی باران اوکړو.دې دپاره چه تاسو پاك کړي.اوتاسو نه د شیطان پلیتی لرې کړي. او ستاسو زړونه مضبوط کړي.او ستاسو قدمونه مضبوط کلك کړي.

د باران نتیجه دا شوه.چه دهغې په وجه هغه شګه کلکه شوه.اوپه کوم ځاې کښې چه مشرکان وو.هلته خټې جوړې شوې.اوهغوی ته مشکلات او ګرانی پیدا شوه.

په دغه دوران کښې نبی ﷺ حضرت علی،حضرت سعدبن ابی وقاص،اوحضرت زبیربن العوام رضی الله عنهم اولیږل.چه لاړ شئ.لږه د قریشو جائزه واخلئ.او راشئ.[3] اتفاقی خبره وه.چه د قریشو دوه غلامان [4] دوی ته لاس ورغلل.هغوی ئې اونیول.او رائې وستل.نبی ﷺ مونځ کولو.هغه حضراتو د دوو غلامانو نه د ابوسفیان د قافلې په باره کښې تپوس کولو.هغوی ورته اووئیل.مونږ د قریشو لښکرسره هغوی ته د اوبو ورکولو دپاره راغلی یو.دابوسفیان د قافلې مونږ ته علم نشته.کله چه به هغه غلامانو د ابوسفیان د قافلې په باره کښې دخپلې لا علمئ اظهار اوکړلو.نو دوی به هغوی لره وهل شروع کړل.چه کیدې شی.د دې ویرې نه د ابوسفیان د قافلې څه حال اوښائی.کله چه به هغوی وهل اوخوړل. نو هغوی به اووئیل. آو قافله شته.صحابو رضی الله عنهم به دهغوی وهل پریخودل.اوبیا به ئې ترې د قریشو د قافلې په باره کښې تپوس شروع کړل.نو هغوی به بیا وئیل.چه مونږ د قریشو مشکیان یو.د قافلې مونږ ته څه علم نشته.صحابو رضی الله عنهم به هغوی دوباره ویرول او دهمکی به ئې ورکوله.په دې دوران کښې نبی ﷺ سلام اوګرځولو.او وې فرمائیل.عجیبه خبره ده. کله چه هغوی دروغ وائی.نو تاسو ئې پریږدئ.اوچه کله رښتیا وائی.نو تاسو ئې وهئ.په الله قسم دا د قریشو سړی دی. بیا نبی ﷺ هغوی نه تپوس اوکړو.په لښکرکښې څومره کسان دی؟ هغوی ورته اووئیل. مونږ ته خو تعداد معلوم نه دې.البته دومره ده چه ډیر دی.نبی ﷺ ترې تپوس اوکړو.چه ښه

---

[1])سیرة ابن هشام (۲۶۶\۱)_

[2] سورة الأنفال :۱۱)_

[3])سیرة ابن هشام (۶۱۶\۱)_

[4]) په دوی کښې یو غلام د بنو الحجاج وو.دهغه نوم اسلم او دویم غلام د بنو العاص وو،دهغه نوم عریض ابو یسارلیکلې دې.(سیره ابن هشام (۶۱۶\۱) خو په کنز العمال کښې دمسند احمد وغیره په حوالې سره د حضرت علی رضی الله عنه روایت دې.چه مونږ ته دوه کسان ملاؤ شو.یو قریشی وو.او یو دعقبه بن ابی معیط غلام وو.قریش خو زمونږ نه ا ووتل اوتختیدل،اوغلام مونږ اونیولو.او دهغه نه مو تپوسونه شروع کړل... اوګورئ کنزالعمال (۳۹٤\۱۰) حدیث نمبر (۲۰۰٤۱)_

دا راته اوښائې چه هغوی روزانه څواوښان ذبح کوي؟ نو غلامانو اووئيل. يوه ورځ نهه او بله ورځ لس، نو نبی ﷺ اوفرمائيل.د نهه سوو نه تر يو زر پورې تعدا دې.او واقعی هم دغه شان وه.[1]

دجنګ په شپه د نبی عليه السلام دعا: د حضرت علي رضي الله عنه روايت دی چه په کوم صبا باندې جنګ کيدونکې وو.په دغه شپه ټول صحابه رضي الله عنهم اوده شول.خو نبی ﷺ اوده نشو.او نبی ﷺ برابر د الله تعالى نه دعا اوالتجاء کوله.[2]

د حضرت انس رضي الله عنه روايت دی.چه نبی ﷺ په دغه شپه صحابه رضي الله عنهم ميدان بدر طرف ته بوتلل.او د مکې د کافرانو د قتل ځايونه ئې دوی ته اوخودل.[3]

دحضرت سعد بن معاذ رضي الله عنه په تجويزباندې د نبی ﷺ دپاره د ډيرۍ دپاسه سپر تيارکړې شو.په هغه سپرکښې نبی ﷺ په دعا اوزارۍ اوعبادت کښې مصروف وو. حضرت ابوبکر رضي الله عنه دننه په سپرکښې ددوی سره موجود وو.او حضرت سعد بن معاذ رضي الله عنه بهر په دروازه باندې پهره ورکوله.[4]

کله چه صبا شو.نو نبی ﷺ مونځ ورکړو.اوددې نه پس نبی ﷺ د صحابه کرامو رضي الله عنهم صفونه برابر کړل.يو بيرغ د حضرت علي رضي الله عنه په لاس کښې وه.اويو بيرغ د حضرت مصعب بن عمير رضي الله عنه په لاس کښې وه.يو بيرغ د يو انصاري رضي الله عنه صحابی رضي الله عنه په لاس کښې وه.[5] دا د جمعې ورځ وه.اود رمضان د مياشتې اوولسم تاريخ وو.[6]

دمشرکانوصفونه جوړول: يوخوا مشرکانو برابر صفونه جوړ کړی وو.او د جنګ دپاره ولاړ وو.اوس لا جنګ نه وو شروع شوې.چه يومشرك اووئيل.ماته اجازت اوکړئ.چه زه اوګورم. دمسلمانانو دامداد دپاره نور فوځ چرته په پټ ځاې کښې خو نشته؟ نوهغه په اس باندې سور شو. او د ګيرچاپيره چکر ئې اولګولو.او واپس راغلو وې وئيل.بس هم دا دی.کوم چه مخامخ دی.نور فوځ د امداد دپاره نشته.خوزه دا وينم.چه دې کسانو د مدينې منورې نه سور مرګ په خپلو اوښانو باندې بار کړې دې.او راغلی دی.د تورې نه سوا دوی سره نور څه نشته.اوزما دا اندازه ده.چه په دوی کښې به هيڅ يوکس تر هغه وخته پورې مرګ قبول نکړي.ترڅو چه خپل مد مقابل مړ نکړي.که زمونږ کسان هم د هغوی په برابرۍ باندې مړه شول.نو بيا به د ژوند څه مزه پاتې شی؟ نوسوچ او فکر اوکړئ.اوڅه رائې قائمه کړئ.[7]

---

[1])سيرة ابن هشام (۱۱/۶۱۷) کنزالعمال (۱۰/۳۹۷) حديث نمبر(۲۹۹٤٤)_

[2])کنزل العمال (۱۰/۳۹۷) حديث نمبر(۲۹۹٤٤)_

[3])کنز لالعمال (۱۰/٤۲٤) حدث نمبر ۳۰۰۲۳)_

[4])سيرة ابن هشام (۱۱/۶۲۰)_

[5])سيرة ابن هشام(۱۱/۶۱۲)_

[6])سيرة ابن هشام (۱۱/۶۲۶)_

[7])ابن هشام دهغه الفاظ دا نقل کړی دی.((قال ما وجدت شيأ وقد رأيت يا معر قريش البلايا تحمل المنايا نواضح يثرب تحمل الموت الناقع ،قوم ليس لهم منعة ولا ملجأ إلا سيوفهم والله ما أرى أن يقتل رجل منهم حتى يقتل رجلاً منكم، فإذا أصابو منكم أعدادهم فما خيرالعيش بعد ذلك ؟ فروا رأيكم (سيرة ابن هشام (۱۱/۶۲۲)

دحکیم بن حزام عتبه ته د واپسئ مشوره ورکول: په دې دوران کښې حکیم بن حزام ،عتبه بن ربیعه ته ورغلو.او ورته ئې اووئیل.چه د عمروبن حضرمی خون بها په خپله ذمه واخله.او خلقو ته د واپس تلو اووایه.عتبه ددې دپاره تیار شو.دخلقو واپس تلو دپاره ئې خپله خطبه اووئیله.(۱)

خوابوجهل هغه سره اختلاف اوکړو.او پیغور ئې ورکړو.چه دخپل خوی ابوحذیفه رضی الله عنه د وجې د جنګ نه ډېره کوې.(۲)چه هغه د مسلمانانو په لښکر کښې دې.په جنګ کښې د هغه د قتلیدو ده ته ویره ده.

دعتبه دخپل ورور او پلار سره د مقابلې دپاره وتل: د ابوجهل د دې پیغور نتیجه دا راووته.چه عتبه دخپل ورور شیبه بن ربیعه اود خپل خوی ولید بن عتبه سره میدان جنګ ته د مقابلې دپاره راووتلو.اودوی نعره اولګوله. «هل من مبارز؟» څوك مقابله کونکې شته.په مسلمانانو کښې درې انصاری صحابه حضرت عوف بن الحارث، حضرت معوذ بن الحارث، او حضرت عبدالله بن رواحه رضی الله عنهم د مقابلې دپاره راوړاندې شول.(۳)

دحضرت عفراء رضی الله عنها یوخصوصیت: دحضرت عوف اوحضرت معوذ رضی الله عنهما دمور نوم حضرت عفراء دې.حضرت عفراء اولنې واده دحضرت حارث سره کړې وو.د حارث نه ددې درې خامن اوشول.حضرت عوف، حضرت معوذ او حضرت معاذ رضی الله عنهم.دحارث د وفات نه پس بیا حضرت عفراء د بکیربن یالیل سره واده اوکړو.اود بکیربن یالیل نه ددې څلور خامن پیدا شول.ایاس عاقل خالد او عامر،دحضرت عفراء رضی الله عنها دا خصوصیت وو.چه دهغې دا اووه خامن وو.او اووه په اووه واړه په جنګ بدر کښې شریك وو.(۴) بهرحال کله چه دا درې واړه صحابه د مقابلې دپاره راووتل.نو عتبه اووئیل «من أنتم» تاسو څوك ئې؟ هغوی ورته اووئیل «رهط من الأنصار» مونږ دانصارو ډله یو.عتبه اووئیل «مالنا بکم حاجة» زمونږ تاسو

---

[۱])وفی سیرة ابن هشام (۶۲۳/۱) ثم قام عتبة بن ربیعة خطیباً فقال یا معشرقریش إنکم والله ما تصنعون بأن تلقوا محمداً وأصحابه شیأ والله لئن أصبتموه لا یزال الرجل ینظر فی وجه رجل یکره النظر إلیه قتل ابن عمه ، ابن خاله، أو رجلاً من عشیرته، فارجعوا وخلوا بین محمد وبین سائر العرب فإن أصابوه فذلک الذی أردتم وإن کان غیر ذلک الفاکم ولم تعرضوا منه ما تریدون .)_

[۲])أبوحذیفة بن عتبة بن ربیعة إسمه مهشم وقیل هشیم وقیل هاشم وقیل قیس.. کان من السابقین إلی الإسلام وهاجر الهجرتین وصلی إلی القبلتین .. ألم بعد ثلاثة وأربعین إنساناً ... کان ممن شهد بدراً استشهد یوم الیمامة وهو ابن ست وخمسین سنة (الإصابة (۴۲/۴ - ۴۳)_

[۳])حضرت عبدالله بن رواحه رضی الله عنه مشهور انصاری صحابی دې.د لیلة العقبة په بیعت اوبه جنګ بدر کښې دشرکت شرف ورته حاصل دې.په غزوه موته کښې چه کله حضرت جعفرطیار رضی الله عنه شهید شو.نو د نبی صلی الله علیه وسلم د خودلی شوی ترتیب مطابق د اسلامی لښکربیرغ دوی واخستله.اوپه جنګیدو جنګیدو کښې د موته په میدان کښې ئې د شهادت پیالئ اوڅکله.(الإصابة (۳۰۶/۲)_

[۴])اوګورئ (الإصابة (۲۶۴/۴)_

سره څه کار نشته.بیا عتبه اووئیل «یا محمد أخرج إلینا أکفاءنا من قومنا» زمونږ د قوم کسان چه زمونږ پشان وی.هغوی د مقابلې دپاره راولیږه.نونبی ﷺ حضرت علی رضی الله عنه حضرت حمزه او حضرت عبیده بن الحارث رضی الله عنهم ته اوفرمائیل.ور وړاندې شئ:دا درې واړه وروړاندې شول.

چونکه ددوی په مخونو باندې پرده وه.څکه عتبه تپوس اوکړو.«من أنتم؟» دوی ورسره خپل تعارف اوکړو.نو عتبه اووئیل «نعم أکفاء کرام»آو دا کسان زمونږ پشان دی.اوعزتمند دی.(۱)

رسول الله ﷺ په دغه موقع باندې دا هم وئیلی وو.

«یا بنی هاشم قوموا قاتلوا بحقکم الذی بعث الله به نبیکم إذ جاؤوا بباطلهم لیطفئوا نور الله»(۲)

اې بنوهاشم تاسود هغه حق سره اوځئ:کوم چه الله تعالی ستاسو نبی ته ورکړې او رالیږلې نې دې.حالانکه دې کسانو باطل راوړې دې.اودالله تعالی نور (دین حق) مړکولو (ختمولو) دپاره راغلی دی.

په انفرادی مقابله کښې د عتبه، شیبه او ولید قتلیدل: حضرت علی حضرت حمزه او حضرت عبیده رضی الله عنهم انفرادی مقابلې دپاره اووتل. د حضرت علی رضی الله عنه مقابله د ولید سره اوشوه.اوهغه ئې جهنم ته اورسولو.اودحضرت حمزه رضی الله عنه مقابله د شیبه بن ربیعه سره اوشوه.اوهغوی هم په یو ګذار باندې دهغه کارختم کړو. اودحضرت عبیده بن الحارث رضی الله عنه مقابله د عتبه سره اوشوه.دواړه په یوبل باندې ګذارونه اوکړل.اوزخمیان شول.د عتبه ګذار باندې دحضرت عبیده پښه کټ شوه.حضرت علی اوحضرت حمزه رضی الله عنهما دخپل مقابل دقتلولونه پس دحضرت عبیده بن الحارث رضی الله عنه د مدد دپاره راغلل.اوچه راغلل نود عتبه کار ئې هم ختم کړو.(۳)

دحضرت عبیده بن الحارث رضی الله عنه شهادت: حضرت عبیده بن الحارث هم د زخم په حالت کښې نبی ﷺ ته راوستې شو.حضرت عبیده تپوس اوکړو.یارسول الله زه شهید یم؟ نبی ﷺ ورته اوفرمائیل بالکل ته شهید ئې.دشهادت نه وړاندې هغوی دا شعر اووئیل.

فإن یقطعوا رجلی فإنی مسلم أرجی به عیشا من الله عالیاً

والبسنی الرحمن من فضل منه لباساً من الإسلام غطی المساویا

که دوی زما پښه کټ کړه.نود څه پرواه خبره نه ده.زه مسلمان یم.اوزه دالله تعالی نه ددې په بدله کښې د اوچت ژوند امید ساتم.

الله تعالی په خپل فضل او رحم سره ماته د اسلام داسې جامې واغوستې.کوم چه ټولې خطاګانې پټې کړې.(۴)

باقاعده د جنګ شروع: ابوجهل د عتبه، شیبه او ولید د قتل نه پس لښکرته مخامخ تقریر

---

(۱) سیرة ابن هشام (۶۲۵\۱)_

(۲) طبقات ابن سعد (۱۷\۲)_

(۳) سیرة ابن هشام (۶۲۵\۱)_

(۴) سیرة مصطفی (۷۸\۲)_

اوکړو.چه دې کسانو د جلدبازئ نه کار واخستلو.ځکه قتل شول.په لات او عزی مې دې قسم وی.مونږ به تر هغه وخته پورې نه ځو.ترڅو پورې چه مونږ دوی په پړو باندې اونه تړو.[1] او سخت جنګ شروع شو.ابوجهل دعا اوکړه.اې الله څوك چه خپلولئ پریکوی.او د نیکئ په ځای بدئ ته رواج ورکوی.هغه تباه او برباد کړه.[2]

دجنګ شروع کیدو نه پس د نبی ﷺ په دعا کښې مشغوله کیدل: بل طرف نبی ﷺ د جنګ شروع کیدو نه پس په دعا الحاح او زارئ کښې مشغول شو.نبی ﷺ دعا اوکړه.

((اللهم إني أنشدك عهدك ووعدك اللهم إن شئت لم تعبد بعد اليوم أبداً))[3]

اې الله چه تا کومه وعده او عهد کړې وو.دهغې دپوره کیدو درخواست درته کوم.اې الله که تاسو غواړئ.چه په مخ د زمکې دنن نه پس همشیه دپاره ستاسو عبادت اونشی.(نو ټیك ده. دا یو موتې مسلمانان به ختم شی) اوپه ځنی روایاتوکښې راغلی دی.چه نبی ﷺ دا دعا کړې وه. ((اللهم أنجز لي ما وعدتني اللهم إن تهلك هذه العصابة من أهل الإسلام لا تعبد في الأرض))[4]

اې الله تاسو چه ما سره کومه وعده کړې وه.هغه پوره کړئ.اې الله که دمسلمانانو دا ډله هلاکه شی.نو بیا به په مخ د زمکې ستاسو عبادت اونشی.

په روایت کښې راځی.چه نبی ﷺ په دعا کښې دومره زاری او عاجزی اوکړه.چه د نبی ﷺ څادر مبارك د اوږې نه اوغورځیدل.حضرت ابوبکر رضی الله عنه دوی ته تشریف راوړو.او عرض ئې اوکړو.((كفاك مناشدتك ربك فإنه سينجزلك ما وعدك))[5] دخپل رب په در کښې دومره زاری او عاجزی کافی ده.بیشکه الله تعالی به خپله وعده پوره کوی.کومه چه ئې تاسو سره کړې ده.

یواشکال اودهغې جواب: دلته اشکال دا دې.چه نبی ﷺ په دعا کښې دومره مبالغه کوله.او زاری اوعاجزی ئې کوله.او حضرت ابوبکر ﷺ دوی د نورې دعا نه منع کولو.چه الله تعالی تاسو سره وعده کړې ده.چه تاسو ته به غلبه درکوی.اوتاسو ته به کامیابی درکوی.نوآیا دالله تعالی په دغه وعده باندې دحضرت ابوبکر رضی الله عنه یقین وو.اود نبی ﷺ نه وو؟

نوددې په باره کښې تاسو دا وئیلې شئ.چه د مقام الوهیت او ربوبیت ادب هم دا دې.چه د وعدې باوجود سړې په ویره کښې وی.اود وعدې باوجود سړې اوغواړی.اودا ګنړی چه د الله تعالی ذات بینیازه دې.((لا يسئل عما يفعل)) دهغه نه تپوس نشی کولې. چه هغه دا کار اوکړو. نو ولې ئې اوکړو؟

نبی ﷺ په مقام خوف کښې وو.هغوی د مقام الوهیت او مقام ربوبیت پوره پوره ادب کولو.

---

[1])سیرة مصطفی (۹۱/۲)_

[2])دابوجهل د دعا الفاظ داسې منقول دی ((اللهم اعطعنا للرحم، وأتانا لما لا يعرف ، فأحنه الغداة فكان هو المستفتح (سيرة ابن هشام (۶۲۸/۱)_

[3])البداية والنهاية (۲۷۶/۳)_

[4])كنز العمال (۳۹۲/۱۱) رقم الحديث ۲۹۹۳۹)_

[5])كامل لابن اثير (۸۷/۲)_

او حضرت ابوبکر رضی الله عنه په مقام رجاء کښې وو.په هغوی باندې د رجاء غلبه وه (۱)

دویمه خبره یوه دا هم ده.هغه دا چه ممکن ده.نبی ﷺ دا ګڼړلی وی.چه الله تعالی خو وعده کړې ده.خو کیدې شی.چه ددې وعدې د تکمیل دپاره څه شرطونه اوڅه اسباب داسې ضروری وی.چه د هغې نه بغیر دغه وعده پوره نشی.او زمونږ نه په دې شرطونو او دې اسبابو کښې کوتاهی اوشی.ددې وجې په نبی ﷺ باندې ویره غالبه وه.او نبی ﷺ دعا کوله. ددې نه پس نبی ﷺ د سپر نه رابهر شو.او نبی ﷺ اوفرمائیل.

((أبشر يا أبا بكر أتاك نصر الله هذا جبريل آخذ بعنان فرسه)) (۲)

ابوبکر زیرې! دالله تعالی مدد راغلو.دا جبریل دې ،دوی د خپل اس واګې نیولې دې.

په موټی خاورې سره د کافرانو اوترکیدل: جنګ شروع شو.او سخت جنګ وو.نبی ﷺ د خاورو یو موټې راواخستل.او کافرانو طرف ته ئې اوویشتل.او ((شاهت الوجوه)) ئې درې ځله اووئیل.هم ددې په باره کښې الله تعالی فرمائیلی دی.(۳) ﴿وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ﴾ (۴)

او تا نه دی ویشتلې هغه یو موټې خاورې کله چه تا ویشتل کول بلکه الله تعالی ویشتی دی.

د یو موټې خاورې به څه حقیقت وی.دکافرانو یو زر لښکر وو.خو ددې لښکر داسې یوکس هم پاتې نشو.چه د هغه په سترګو کښې دغه خاورې نه وی داخل شوې.هغه خاوره د هر یو کس په سترګو کښې ورداخل شوه.اوهغوی سترګې مګل شروع کړلې دې سره کافران اوتر شو.(۵) مسلمانانو به هغوی نیول.او قید کول،او قتلول.

---

(۱) حكى السهيلى عن شيخه أبى بكر بن العربى بأنه قال كان رسول الله ﷺ فى مقام الخوف والصديق فى مقام الرجاء وكان مقام الخوف فى هذا الوقت أكمل لأن الله أن يفعل ما يشاء فخاف أنا لا يعبد فى الأرض بعدها (البداية والنهاية (۲۷۲\۳)_

(۲) سيرة ابن هشام (۶۲۷\۱) وفى الكامل (۸۷\۲ و ۸۸) وخرج رسول الله ﷺ وهو يقول ﴿ سيهزم الجمع ويولون الدبر﴾ وحرض المسلمين وقال والذى نفس محمد بيده لا يقاتلهم اليوم رجل فيقتل صابراً محتسباً مقبلا غير مدبر إلا أدخله الله الجنة فقال عميربن الحمام الأنصارى .. وبيده تمرات يأكلهن بخ بخ ما بينى وبين أن أدخل الجنة إلا أن يقتلنى هولاء ثم ألقى التمرات من يده وقاتل حتى قتل و رمى مهجمع مولى عمربن الخطاب بسهم فقتل فكان أول قتيل وفى البداية والنهاية (۲۷۷\۳) فأخرج عمير تمرات فجعل يأكل منهن ثم قال لئن أنا أحييت حتى آكل تراتى هذه إنها حياة طويلة فرمى مان كان معه من التمر ثم قاتلهم حتى قتل رحمه الله وهو يقول حين قاتل،

ركضا إلى الله بغير زاد ۞ إلا التقى وعمل المعاد

والصبر فى الله على الجهاد ۞ وكل زاد عرضة النقاد

غير التقى والبر والرشاد

(۳) تفسير ابن كثير (۲۹۵\۲)_

(۴) سورة الأنفال:۱۷)_

(۵) أيضاً)_

د ابوالبختري قتل: نبي ﷺ صحابو رضي الله عنهم ته په دغه دوران کښې دا هم فرمائيلي وو.څنې خلق د مسلمانانو د مقابلې دپاره راتلل نه غوښتل.هغوی په زور باندې راوستې شوی دی.نو هغوی مه قتلوئ.په هغوی کښې حضرت عباس بن عبدالمطلب هم دې.او ابو البختري بن هشام.هم په زور باندې راوستې شوې دې.

یوانصاري صحابي رضي الله عنه ابوالبختري (۱) اونيولو.او ورته ئې اووئيل.چه رسول الله ﷺ ستا د قتل نه مونږ منع کړې يو.د ابو البختري يو ملګرې وو.هغه سره د مکې نه راغلې وو.هغه اووئيل.زما دا ملګرې (۲) هم مه قتلوئ.انصاري صحابي رضي الله عنه اووئيل. هرګز نه، نبي ﷺ صرف ستا په باره کښې حکم کړې دې.ستا د ملګري په باره کښې نه دی وئيلي. مونږ هغه نه پريږدو.ابوالبختري اووئيل.بيا داسې نشی کيدې.چه زما ملګرې دې زما وړاندې قتلولې شي.او زه دې ژوندې يم.او دا شعر ئې وئيل. او د حملې دپاره راغلو.

لن يسلم ابن حرة زميله حتى يموت أو يرى سبيله

د شريفې ښځې خوې خپل ملګرې قتل ته نه حواله کوی.تردې چه يا خو په خپله مړ شي.او يا بچ شي.خپله لار اووينی.آخری دا چه دغه انصاری صحابی رضي الله عنه هغه مړ کړو.(۳)

د عبيده بن سعيد قتل: عبيده بن سعيد يو لوې کافر وو.د هغه د بدن هيڅ يوه حصه هم د زغرې نه بهر نه وه. صرف سترګې ئې په نظر راتلې.حضرت زبير بن عوام رضي الله عنه ورته په سوو (انتظار) کښې وو. او هغه ئې په نيزه په سترګه اووهلو.کومه چه د هغه د سر نه اخوا اووتله.او هغه راپريوتلو .اومړ شو.حضرت زبير رضي الله عنه فرمائی.چه ما د هغه په سينه باندې پښه کيخوده.او ښه په زور سره مې ترې نيزه راوويستله.او د هغه نيزې څوکې کږې شوې وې.رسول الله ﷺ د حضرت زبير رضي الله عنه نه دغه نيزه ديادګار په طور واخستله.اود نبي ﷺ نه پس بيا هغه د حضرت ابوبکر رضي الله عنه سره وه.اود حضرت ابوبکر رضي الله عنه نه پس د حضرت عمر رضي الله عنه سره وه.بيا د حضرت عثمان رضي الله عنه اوبيا دحضرت علي رضي الله عنه او په آخر کښې حضرت عبدالله بن زبير رضي الله عنه ته راغله.(۴)

په دې جنګ کښې دقريشو تقريباً اويا کسان مړه شول.او اويا کسان قيديان کړې شول(۵)

د حضرت عباس رضی الله عنه نيول: په قيديانو کښې حضرت عباس بن عبدالمطلب رضي الله عنه هم وو. حضرت عباس ډير اوګدقدوالا،لحيم شحيم جسيم سړې وو.دې حضرت ابواليسر رضي الله عنه

---

(۱) دده نوم مجزر بن ذياد بلوی وو(اوګورئ البداية والنهاية (۲۸۵\۳)_~

(۲) دهغه نوم جناده بن مليحه وو(البداية (۲۸۵\۳)_

(۳) البداية والنهاية (۲۸۵\۳) وإنما نهى رسول الله ﷺ عن قتل أبي البختري لأنه كان أكف القوم عن رسول الله ﷺ وهو بمكة وكان لا يوذيه ولا يبلغه عنه شئ يكرهه وكان ممن قال فی نقض الصحيفة التی كتبت قريش على بنی هاشم وبنی المطلب (سيرة ابن هشام (۶۲۹\۱)_

(۴) اوګورئ بخاری غزوه بدر رقم الحديث ۳۹۹۸)_ .

(۵) طبقات ابن سعد (۱۸\۲۱)_

(۱) قيد كړې وو.دې ډير كم قد،ډير زيات كمزورې او نرې پرې سړې وو.نبي ﷺ د دوى نه تپوس اوكړو،ابواليسر تا عباس څنګه اونيولو؟ ابواليسر ورته اووئيل.په حقيقت كښې ما دې په يواځې نه دې نيولې،يو سړى زما مدد كړې وو،هغه كس ما نه وړاندې ليدلې وو اونه روسته،نبي ﷺ ورته اوفرمائيل،هغه د آسمان فرښته وه،(۲)

د جنګ نه پس د قريشو د سردارانو لعشونه په كوهى كښې د غورځولو حكم: د جنګ د ختميدونه پس نبي كريم ﷺ د قريشو سرداران په يوكوهى كښې د اچولو فيصله اوكړه. نو نبي ﷺ د هغه سردارانو لعشونه چه تعداد ئې خلورويش وو.په كوهى كښې اوغورځولو. او باقى مقتولين ئې هم دغه شان كندې اوكنستلې.اوېټ ئې كړل.(۳)په سردارانو كښې د اميه بن خلف لعش چونكه ډير خراب شوې وو.اوكله چه زغره دهغه د بدن نه اوويستې شوه.نو دهغه اندامونه جدا جدا شو.ددې وجې هغه هم په هغه ځاى كښې په خاورو كښې پټ كړې شو.او هغه په كوهى كښې اونه غورځولې شو. (۴)

د كافرانو مړو لعشونوته د نبي ﷺ خطاب: د نبي ﷺ دا عادت وو.چه كله به دوى په يو جنګ كښې فتح بيا مونده.نو د جنګ نه پس به ئې درې ورځې هلته قيام كولو.(۵) دوى دلته هم درې ورځې قيام اوكړو.كله چه دريمه ورځ شوه.نو نبي ﷺ د روانيدو حكم اوكړو نبي ﷺ زين برابر كړو.او په سورلئ باندې كيناستلو.او هغه كوهى طرف ته روان شو.په كوم كښې چه د قريشو سرداران غورځولې شوى وو.د صحابو ﷺ خيال شو.چه د څه بل ضرورت دپاره به ځى.خو نبي ﷺ كوهى ته راغلو.او وې فرمائيل.

«يا أمية، يا أباجهل بن هشام، يا عتبة بن ربيعة يا شيبة بن ربيعة هل وجدتم ما وعدربكم حقاً فإنى قد وجدت ما وعدنى ربى حقاً» اې اميه، اې ابوجهل اې عتبه اې شيبه الله تعالى چه كومه وعده تاسو سره كړې وه.آيا تاسو هغه صحيح اوبرحق بيا مونده.الله تعالى چه كومه وعده ما سره كړې وه.هغه خو ما په حق بيا مونده.

حضرت عمربن خطاب ﷺ اوفرمائيل.«هل تكلم من أجساد لا أرواح فيها؟» تاسو دې بې روحه مړو سره خبرې كوئ.نو نبي ﷺ اوفرمائيل.«والذى نفسى بيده ما أنتم بأسمع لما أقول منهم ولكن لا يستطيعون أن يجيبوا» قسم دې په هغه ذات د چا په قبضه كښې چه زما روح دې.د دوى په

---

۱) حضرت ابواليسر انصار بدرى صحابى ﷺ دې.ليلة العقبه ته حاضر شوې وو.په مدنيه منوره كښې ۵۵هـ دوى وفات شوى وو.دې د ټولو نه آخرى بدرى صحابى دې.چه په مدينه كښې وفات شوې دې.اوګورئ الاصابة فى تمييز الصحابة (۳۱۳\۲)۔

۲) تاريخ طبرى (۱۶۱\۲)۔

۳) كامل لابن اثير (۹۰\۲) البداية والنهاية (۲۹۳\۳)۔

۴) سيرة ابن هشام (۶۳۸\۱)۔

۵) البداية والنهاية (۲۹۳\۳)۔

مقابله كښې تاسو زما خبرې زياتې نه اورئ.خوصرف دومره ده چه دوى جواب نشى راكولې.(١)

مدينې منورې ته روانيدل او د دوو قيديانوقتل: ددې نه پس نبى اكرم ﷺ ددې ځاى نه روان شو.(٢) او انصارى صحابى عبدالله بن كعب رضی الله عنه ته ئې د مال غنيمت حفاظت اوسپارلو.(٣) مدينې منورې ته نزدې مقام صفراء ته چه كله نبى ﷺ اورسيدل.نوپه قيديانوكښې د نضربن حارث په باره كښې حكم اوكړو.چه هغه دې قتل كړې شى.نوحضرت على رضی الله عنه هغه قتل كړو.(٤) دمقام صفراء نه چه كله روان شو.اومقام عرق الظبيه ته اورسيدل.نونبى ﷺ د عقبه بن ابى معيط دقتلولوحكم وركړو.نوعاصم بن ثابت رضی الله عنه دهغه ځټ قلم كړو.(٥)

دا دواړه قولاً او فعلاً په دواړو طريقو نبى ﷺ ته په تكليف رسولو كښې مشغول وو. ټوقې اومسخرې به ئې كولې.عقبه بن ابى معيط بدبخته په يوځل د نبى ﷺ په مخ مبارك باندې لاړې (لعاب) توكلې وې.او يوځل نبى ﷺ په مسجد حرام كښې مونځ كولو.اود اوښ پليتى او بچه دانئ ئې راوړه.د نبى ﷺ په شا باندې ئې وروغورځوله.ددې وجې نبى ﷺ دهغه د

---

(١) البداية والنهاية (٢٩٢/٣و ٢٩٣) په بعضې رواياتو كښې د نبى ﷺ دخطاب الفاظ داسې نقل شوى دى،،يا أهل القليب بئس عشيرة النبى ﷺ كنتم لنبيكم كذبتمونى وصدقنى الناس وأخرجتمونى وآوانى الناس وقاتلتمونى نصرنى الناس هل وجدتم ما وعد ربكم حقاً قد وجدت ما وعدنى ربى حقاً (البداية والنهاية (٢٩٢/٣) اهل قليب ته چه كله نبى ﷺ خطاب اوكړو.نود حضرت ابوحذيفه په مخ باندې نبى ﷺ د غم او خفګان آثار اوليدل.نبى ﷺ اوفرمائيل.ابوحذيفه! كيدې شى د پلار دا حالت چه تا اوليدل.نو خفه شوې به ئې.وې وئيل نه،يارسول الله خبره صرف دومره ده.چه زما پلار د عقل او فضل مالك وو.كه ژوندې پاتې شوې وو.نو زما دا اميد دې.چه اسلام به ئې قبول كړې وو.اوس د كفر په حالت كښې دده مرګ ما خفه كوى.نبى ﷺ چه جواب واوريدو.نو دده دپاره ئې د خير دعا اوكړه.(كامل ابن اثير(٩٠/١٢)).

د نبى كريم ﷺ مړو سره په خطاب كولو باندې حضرت عمر رضی الله عنه ته اشكال پيښ شو.چه دبې روحه بدنونو سره خبرې كول څه معنى لرى؟ نبى ﷺ چه كوم جواب وركړو.د هغې نه دا ښكاره ده.چه الله تعالى كله اوغواړى.او څومره اوغواړى.مړو ته اورول كولې شى.حضرت عائشه رضى الله عنها چونكه د سماع موتى قائله نه وه.ددې وجې به هغوى په داسې رواياتو كښې تاويل كولو. حافظ ابن كثير په البداية كښې تبصره كوى اوليكى..،،

قلت وهذا مما كانت عائشةرضي الله عنها تتاوله من الأحاديث وتعتقد أنه معارض لبعض الآيات وهذا المقام مما كانت تعارض فيه قوله ﴿ وما أنت بمسمع من فى القبور﴾ وليس هو بمعارض له والصواب قول الجمهور من الصحابة رضی الله عنهم ومن بعدهم للأحاديث الدالة نصاً على خلاف ما ذهبت إليه رضی الله عنها (البداية والنهاية (٢٩٢/٣)»

د مسئله سماع موتى تفصيل وړاندې راځى۔

(٢) مدينې منورې ته د روانيدو نه وړاندې دفتحې خوشخبرئ ليږلو دپاره نبى كريم ﷺ د مدينې پورته او ښكته دواړو طرفونو ته قاصد اوليږلو.پورته طرف ته عبدالله بن رواحه رضی الله عنه او ښكته طرف ته زيد بن حارثه رضی الله عنه لاړل.(طبقات ابن سعد(١٩/٢)۔

(٣) سيرة ابن هشام (٦٣٤/١)۔

(٤) كامل ابن اثير (٩١/٢)۔

(٥) كامل ابن اثير(٩١/٢)۔

قتلولو حكم اوكړو.[1]

د مال غنيمت دتقسيم مسئله: ددې نه پس سوال پيدا شو د مال غنيت د تقسيم،مال غنيمت لا تقسيم شوې نه وو.په دې باره كښې په صحابوﷺ كښې اختلاف پيدا شو.چه كوم ځوانان وو. هغوى اووئيل.چه مونږ جنګ كړې دې.اوكافران مو قتل كړې اوبند كړې دى.نومال غنيمت مونږ ته ملاويدل پكار دى.اوچه كوم اكابرين او مشران وو.كه وړاندې وو.اوكه روستو وو.هغوى وئيل.كه تاسو شكست خوړلې وو.نو مونږ ته به راواپس كيدئ.تاسو وړاندې جنګ زمونږ په ډاډ او پشت پناهئ باندې كتلې دې.ددې وجې مونږ ته هم په مال غنيمت كښې حصه ملاويدل پكار دى.اوهغه حضرات كوم چه د رسول الله د حفاظت دپاره مقرر وو.هغوى وئيل.چه دمال غنيمت مونږ زيات مستحق يو.په دې باندې د قرآن شريف آيت نازل شو﴿يَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الْاَنْفَالِ ؕ قُلِ الْاَنْفَالُ لِلّٰهِ وَالرَّسُوْلِ﴾ [2] دا خلق ستا نه د مال غنيمت د حكم تپوس كوى.تاسو ورته اووائې.چه دا د دالله اودهغه د رسول دپاره دې. بهرحال نبىﷺ دا مال بيا په ټولو مسلمانانو كښې برابر تقسيم كړل.[3]

په غنيمت كښې حصه اخستونكې اته صحابه رضى الله عنهم: اته كسان داسې وو.چه هغوى په جنګ بدر كښې شريك شوى نه وو.خو په مال غنيمت كښې دهغوى حصه هم مقرر شوه.[4]

① يو حضرت عثمانﷺ وو.د نبىﷺ لور حضرت رقيه ﷺ دهغوى په عقد كښې ناسته وه.اوهغه د جنګ په وخت كښې بيماره وه.كله چه نبىﷺ دجنګ دپاره روانيدل. نو حضرت عثمانﷺ ورسره تلل غوښتل.خو نبىﷺ ورته په مدينه كښې د پاتې كيدو حكم اوكړو. اودحضرت رقيه په تيمارداري ئې هغه ماموره كړو.

(② -③) طلحه بن عبيدالله اوحضرت سعيد بن زيد ﷺ دا د واړه عشره مبشره دى.دوى نبىﷺ په يو مهم باندې روان كړى وو.ددې وجې دوى په جنګ كښې شركت اونكړې شو.په مال غنميت كښې نبىﷺ دهغوى حصه هم مقرر كړه.

④ دحضرت ابولبابه بن المنذرﷺ ذكر مخكښې تيرشوې دې.چه نبىﷺ دوى لره خپل قائم مقام جوړ كړو.اومدينې منورې ته ئې واپس ليږلې وو.ددې وجې دوى په جنګ كښې شريك نشو.هغوى هم نبىﷺ بدرى شمار كړې وو.اوپه مال غنيمت كښې ئې هغوى ته هم حصه وركړې وه.

⑤ حضرت عاصم بن عدىﷺ دوى لره نبىﷺ د مدينې منورې په پورته طرف كښې پريخودې وو.دوى ته هم حصه ملاوْ شوه.

⑥ حضرت حارث بن حاطبﷺ دوى هم نبىﷺ په څه وجه باندې واپس ليږلى وو.

---

[1])البداية والنهاية (۳۰۶/۳) دغه شان اوګورئ دلائل ابى نعيم (۴۷۱/۲)_

[2])سورة الأنفال:۱)_

[3])البداية والنهاية (۳۰۳/۳)_

[4])په دغه اتو كښې درې حضرات حضرت عثمان،حضرت طلحه،حضرت سعيدمهاجرين وو. او باقى پنځو د انصارو سره تعلق ساتل)_

(۷- ۸) حضرت حارث بن صمه رضي الله عنه او حضرت خوات بن جبیر رضي الله عنه .. دې دواړو ته هم په مال غنیمت کښې حصه ورکړې شوې وه.([1])

مال خمس: د بدر د غنیمت نه خمس ویستې شوې وو که نه؟ په دې کښې اختلاف دې.د بعضې حضراتو دا رائې ده.چه خمس نه وو ویستلې شوې.خو دمحققینو رائې دا ده.چه خمس ویستلې شوې وو.([2])

دبدر دقیدیانو په باره کښې مشوره: د بدرد قیدیانو په باره کښې نبی ﷺ صحابه کرامو رضي الله عنهم سره مشوره اوکړه.چه دوی سره څه اوکړې شي؟ دحضرت عمربن الخطاب، حضرت سعد بن معاذ او حضرت عبدالله بن رواحه رضي الله عنهم رائې دا وه.چه دوی قتل کړې شي.نبی ﷺ اوفرمائیل «إنما أمكنكم الله منهم» الله تعالی تاسوته په دوی باندې قدرت درکړې دې.اشاره دې خبرې ته وه.چه کله په دشمن باندې قدرت حاصل شي.نومعاف کول ئې ښه دي.حضرت ابوبکر رضي الله عنه عرض اوکړو. یارسول الله چه دوی نه فدیه واخستې شي.او آزاد کړې شي.کیدې شي.الله تعالی دوی ته د ایمان توفیق ورکړي.او دوی زمونږ لاس او متې جوړې شي.اود اسلام دفاع کوی.اود اسلام داشاعت او ترقۍ ذریعه جوړه شي.([3]) نبی ﷺ د فدیه اخستلو فیصله اوکړه.اود یو زر نه واخله تر څلورو زرو درهمو پورې فدیه ئې مقرر کړه.د هرکس حیثیت ته کتلې شوې وو.کوم کسان چه غریبانان وو.او فدیه ئې نشوه ورکولې.نو هغوی ئې د فدې ورکولو نه بغیر آزاد کړل.([4]) او کوم کسان چه په دوی کښې په لیکلو پوهیدل.هغوی سره ئې دا شرط اولګول.چه هغوی به دمسلمانانو لسو لسو ماشومانوته لیکل ښائی. نو حضرت

---

[1])طبقات ابن سعد(۱۲\۲)_

[2])وقد زعم أبوعبيدة القاسم بن سلام رحمه الله أن رسول الله ﷺ قسم غنائم بدر على السواء بين الناس ولم يخمسها ثم نزل بيان الخمس بعد ذلك ناسخاً لما تقدم .. وفي هذا نظر والله أعلم فإن في سياق الآيات قبل آية الخمس وبعدها كلها في غزوة بدر فيقتضي أن ذلك نزل جملة في وقت واحد غير متفاصل بتأخر يقتضي نسخ بعضه بعضا ثم في الصحيحين عن علي رضي الله عنه أنه قال في قصة شار فيه اللذين إجتب أسنمتهما حمزة رضي الله عنه أن أحداهما كانت من الخمس يوم بدر ما يرد صريحاً على أبي عبيد ان غنائم بدر لم تخمس والله أعلم بل خمست كما هو قول البخاري وابن جرير وغيرهما وهو الصحيح الراجح والله أعلم (البداية والنهاية ۳۰۳\۳)

[3])عن ابن عباس حدثني عمربن الخطاب قال إستشار رسول الله ﷺ أبابكر وعلياً وعمر رضي الله عنهم فقال ابوبكر رضي الله عنه يا رسول الله هولا بنو العم والعشيرة والإخوان وإكي أرى أن تطخذ منهم الفدية فيكون ما أخذناه قوة على الكفار وعسى أن يهديهم الله فيكون لنا عضداً فقال رسول الهل ﷺ ما ترى يا ابن الخطاب؟ قال قلت والله ما أرى ما رأى دبوبكر ولكن أرى أن تمكنني من فلان قريبب لعمر أضرب عنقه وتمكن علياً من عقيل فيضرب عنقه وتمک حمزة من فلان فيضرب عنقه حتى يعلم الله أنه ليست في قلوبنا هوادة للمشركين وهولاء صناديهم وأئمتهم وقادتهم فهوى رسول الله ﷺ ما قال أبوبكر ولم يهو ما قلت وأخذ منهم الفداء (البداية ولانهاية (۲۹۷\۳)_

[4])ابوعزه جمحی دوی لره نبی ﷺ بغیرفدیې آزاد کړو.(طبقات ابن سعد.(۱۸\۲)_

زيد بن ثابت رضي الله عنه هم په دغه موقع باندې ليكل زده كړل.([1])

د حضرت عباس رضى الله عنه فديه: حضرت عباس بن عبدالمطلب رضي الله عنه اوونيل.ما سره د فديې وركولو دپاره خو څه هم نشته.ما دغه شان آزاد كړئ.نبى ﷺ دحضرت عباس رضي الله عنه فديه څلور زره روپۍ مقرر كړې وې.دا د ټولونه زيات مقدار وو.([2]) كله چه حضرت عباس اوونيل.ما سره هيڅ هم نشته.نو نبى ﷺ ورته اوفرمائيل.تا او ستا بى بى ام الفضل چه كوم مال موندلې وو.او په فلانى ځاې كښې مو ښخ كړې دې.ولې هغه تا سره نه دې؟ حضرت عباس رضي الله عنه ورته اوونيل. هغه مال خوزما او د ام الفضل نه سوا بل هيچا ته معلوم نه وو.تاسو ته د هغې په باره كښې علم اوشو.يقيناً ته دالله تعالى رښتينې رسول يې.ددې نه پس عباس رضي الله عنه فديه وركړه.([3]) د قرآن مجيد آيت دې.﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُل لِّمَن فِي أَيْدِيكُم مِّنَ الْأَسْرَىٰ إِن يَعْلَمِ اللَّهُ فِي قُلُوبِكُمْ خَيْرًا يُؤْتِكُمْ خَيْرًا مِّمَّا أُخِذَ مِنكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ ([4])

دحضرت عباس رضي الله عنه بيان دې.چه په دې آيت كښې الله تعالى دوه وعدې كړې دى. يوه دا چه كوم مال ستاسو نه واخستې شو.الله تعالى به ددې نه غوره دركړى.كه ستاسو په زړونوكښې خير راغلو.حضرت عباس رضي الله عنه فرمائى چه ددې نه پس ماته څلويښت غلامان ددې په عوض كښې راكړې شول.او هرغلام د مال په ګټلو كښې ماهر وو.دويمه وعده د مغفرت ده.زما اميد دې.چه الله تعالى به خامخا زما مغفرت كوى.([5])

نوفل بن حارث: دغه شان نوفل بن حارث يوبل قيدى وو.هغه نبى ﷺ ته اوونيل. ما سره د فديې وركولو دپاره هيڅ څه نشته.نبى ﷺ ورته اوفرمائيل.هغه په ،،حره،، كښې چه تا نيزې ايخودې دى.آيا هغه مال نه دې؟ نوهغه ډير حيران شو.او وې وئيل.دهغې نيزو خو چاته علم نشته.يقينى ده چه الله تعالى په تاسو ته خودلې وى.اوته دالله تعالى رښتونې رسول ئې.او كلمه ئې اووئيله مسلمان شو.([6])

---

[1])طبقات ابن سعد(٢٢\٢)_

[2])حضرت عباس رضي الله عنه په دې موقع باندې دا هم وئيلى وو.چه ما اسلام قبول كړې دې.خود قريشو د بدو ردو وئيلو د وجې ما داسلام اعلان نشو كولې.نبى ﷺ ورته اوفرمائيل.كه په حقيقت كښې تا اسلام قبول كړې وى.نو الله تعالى ښه پوهيږى تا ته به د هغې اجر ملاويږى.خو فديه به په هر حالت كښې وركوې.انصارو د حضرت عباس نه د فديې نه اخستلو درخواست كړې وو.خو نبى ﷺ ورته اوفرمائيل.نه بلكه دې به فديه وركوى.ځكه چه حضرت عباس رضي الله عنه مالدار وو.نو نه يواځې دا چه نبى ﷺ دهغه نه فديه واخستله.بلكه هغه ته ئې د هغه د وراره عقيل او حليف عتبه بن عمرو د طرفه د فدې وركولو هم اوونيل نو حضرت عباس د هغه دوارو د طرفه هم فديه وركړه.(اوګورئ تاريخ طبرى (١٦٣\٣)، حضرات عباس ټوله سل اوقيې سره زر ادا كړى وو.دا د ټولو نه زياته وه.

[3])البداية والنهاية (٢٩٩\٣) دغه شان دلائل بيهقى (١٤١\٢)_

[4])سورة الأنفال: ٧٠)_

[5])ايضاً)_

[6])دلائل بيهقى (١٤٤\٣)_

ابوالعاص بن الربيع: هم په دې قيديانو كښې د نبى ﷺ زوم ابوالعاص بن الربيع هم وو.[١] حضرت زينب رضي الله عنها د مكې نه دخپل خاوند ابوالعاص په فديه كښې هغه هار راوليږل.كوم چه حضرت خديجې رضي الله عنها د واده موقع باندې حضرت زينب رضي الله عنها ته وركړې وو.كله چه نبى ﷺ ته هغه هار اورسيدل.نو دحضرت خديجې رضي الله عنها ياد ورته تازه شو.اود خپلې لور د بيكسۍ او غريبۍ خيال ورته راغلو.او د نبى ﷺ په سترګو كښې اوښكې راغلې.او نبى ﷺ صحابو رضي الله عنهم ته اووئيل.كه تاسو راضى ئې.نو دا هار به واپس كړې شى.اودې به بغير فديې آزاد كړې شى.تولو صحابو رضي الله عنهم د زړه په خوشحالۍ سره اجازت وركړو.او نبى ﷺ ابوالعاص نه دا وعده واخستله.چه ته به مكې ته د رسيدو نه پس زينب مدينې ته راليږې.هغه هار ئې ورته واپس كړو.او ابوالعاص ته ئې دتلو اجازت وركړو .ابوالعاص د خپلې وعدې مطابق حضرت زينب رضي الله عنها روانه كړه.او نبى ﷺ حضرت زيدبن ثابت او يوانصارى صحابى د حضرت زينب رضي الله عنها د راوستلو دپاره اوليږل .دا دواړه لاړل.اوحضرت زينب رضي الله عنها ئې مدينې ته راوستله.[٢]

دابوسفيان ځوې عمرو: په قيديانو كښې د ابوسفيان ځوې عمرو هم وو.دابوسفيان او ځو نورو كسانو دا خيال وو.چه د يو قيدى فديه دې هم ورنكړې شى.زمونږ دومره كسان مړه شول.او اوس به ورته مونږ د روپو ډيرې هم وركوو.داسې مونږ نه كوو.خود مطلب بن ابى وداعه پلار چونكه په قيديانو كښې وو.نو مطلب څلور زره روپۍ په پټه مدينې ته اوليږلې.او خپل پلار ئې آزاد كړل.چه هغه ته ئې اوكتل.نو نورو خلقو هم فديې ليږل شروع كړل.[٣] خو ابوسفيان په خپله اولنۍ خبره باندې ټينګ وو.هغه اووئيل.چه زما يو ځوې خنظله وژلې شوې دې.او اوس د دويم ځوې په بدله كښې زه دولت دهغوى په قدمونو كښې

---

[١] ابوالعاص بن الربيع د قريشويه شمارلې شوې امانت ګرسوداګرو كښې وو.حضرت خديجه رضى الله عنها د دوى ترور وه.د نبوت ملاوېدو نه وړاندې د حضرت خديجې رضى الله عنها په وينا باندې نبى ﷺ خپله مشره لور د حضرت زينب نكاح ده سره كړې وه.كله چه نبى ﷺ ته نبوت ملاؤ شو.نوحضرت خديجې او ددې ټولو لونړو ايمان راوړو.ابوالعاص په شرك باندې برقرار پاتې شو.قريشو ورته ډير اونيل.كومه جينۍ چه ستا خوښه وى.مونږ به د هغې واده تا سره اوكو.خو د محمد (ﷺ) لور پريږده.خو ابوالعاص تيار نشو.او حضرت زينب رضى الله عنها د هغه په عقد كښې پاتې شوه.د غزوه بدر نه پس هغوى د وعدې مطابق حضرت زينب رضى الله عنها مدينې ته روانه كړه.څوكاله پس د تجارت په غرض شام ته تلې وو.په واپسۍ كښې د سامان تجارت سره د مسلمانانو وړو لښكرو دې بنديوان كړو.دوى په پټه حضرت زينب رضى الله عنها ته اورسيدو.هغې ورته پناه وركړه.نبى ﷺ اوفرمائيل.كه مناسب ګنړئ.د ابوالعاص سامان واپس كړئ.صحابو رضي الله عنهم يو يو تار راوړل.او واپس ئې كړو.ابوالعاص ددې ځاې نه مكې ته واپس لاړلو.او ټول شريكان ئې په حساب پوهه كړل.اودخپل مسلمانيدو اعلان ئې اوكړو.او وې ونيل.زه ددې دپارهرډلته راغلم.حساب مې اوكړو.چه صبا تاسو دا نشى ونيلې.چه ابوالعاص زمونږ روپۍ اوخوړلې اود مطالبې د ويرې د وجې مسلمان شو.د حضرت ابوبكر رضي الله عنه په دور خلافت كښې په ذى الحجه ١٢هـ كښې وفات شورضى الله عنه (اوګورئ تاريخ طبرى (١٦٣/٢) دغه شان (الإصابة (١٢٣/٤)_

[٢])كامل ابن اثير (٩٤/٢)_

[٣])كامل ابن اثير (٩٣/٢)_

واچوم.دا زما نه نۀ کیږي.حضرت سعدبن النعمان انصاری رضی الله عنه دمدینې منورې نه د عمرې دپاره راغلې وو.ابوسفیان هغه بندی کړل.او اعلان ئې اوکړو.چه مسلمانانو ترڅو پورې زما خوئ آزاد کړې نه وي.ترهغه وخته پورې به زه دې نه آزادوم.نو نبي صلی الله علیه وسلم د انصارو په وینا باندې دابوسفیان خوئ آزادکړو.اودهغه په بدله کښې حضرت سعدبن النعمان رضی الله عنه آزادشو.[1]
سهیل بن عمرو: سهیل بن عمرو هم په قیدیانو کښې وو.دې ډیر لوئ شاعر وو.اواسلام ئې نه وو راوړې.ددې وجې به ئې د نبي صلی الله علیه وسلم خلاف اشعار وئیل.حضرت عمر رضی الله عنه عرض اوکړو. یا رسول الله که اجازت وي.نو دده مخکنې دواړه غاښونه به مات کړم.چه ستا خلاف د شعر وئیلو قابل پاتې نشي.خو رحمة للعالمین ورته اوفرمائیل.نه ته دده دوه غاښونه مه ماتوه. کیدې شي.چه الله تعالی دده نه تاسو ته څه خوشحالي اوښائي.اودا ئې اوفرمائیل.زما سره ویره ده.که زه دده مثله اوکړم.هسې نه چه الله تعالی زما مثله اوکړي.[2]
د عمیربن وهب قبول اسلام: مکې ته چه کله د قریشو دناکامۍ او قتل او بند خبر اورسیدل. نو یوه غوغا شوه.د اویا کسانو قتل اود اویا کسانو قید کیدل.څه معمولي نقصان نه وو.د قریشو خلق ډیرخفه او پریشانه وو.یوځل عمیربن وهب او صفوان بن امیه د خانه کعبې ددیوال په سیوري کښې ناست وو.او یوبل ته ئې وئیل.د ژوند مزه اوس ختمه شوه.د قریشو دسردارانو دقتل نه پس اوس د ژوند څه مزه پاتې نشوه.عمیر اووئیل. په ما باندې قرض دې.او زما د بچو د کفالت مسئله ده.که د قرض د بوج او دبچو دکفالت د بوج نه زه آزاد ووم.نویقیناً به مدینې ته تلې ووم.اومحمد (صلی الله علیه وسلم) به مې قتل کړې وو.
صفوان بن امیه ورته اووئیل.ستا د قرض خلاصولو اود بچو د کفالت ذمه واري زه اخلم.که ته دا کار اوکړې.نوعمیر یوه توره جوړه کړه.اودهغې تیره طرف ئې تیز کړو.اوپه زهرو کښې ئې غوپه کړو.اود نبي صلی الله علیه وسلم دقتل په اراده باندې مدینې منورې ته روان شو.دلته په مکه کښې صفوان خلقو ته دا خبره وئیل شروع کړله.چه په څو ورځو کښې دننه به تاسو ته دومره لویه خوشحالي واورم.چه ستاسو د خوشحالۍ به هډو څه انتها نه وي. د عمیر خوئ هم دمسلمانانو په قید کښې وو.چه حضرت عمر رضی الله عنه دې اولیدل.نو وې کتل. چه دې په څه بله اراده باندې راغلې دې.حضرت عمر رضی الله عنه ورورإندې شو.اودهغه توره باندې ئې قبضه اوکړه. اود نبي صلی الله علیه وسلم په خدمت کښې ئې حاضر کړو.نبي صلی الله علیه وسلم تپوس اوکړو.ته د څه دپاره راغلې ئې.ده

---

[1])ایضاً)_
[2])البدایة والنهایة (۳۱۰/۳) حضرت عمر رضی الله عنه دده د غاښونو ماتولو اجازت اوغوښتل.نو نبي صلی الله علیه وسلم ورته اوفرمائیل.((وأنه عسی أن یقوم مقاماً لاتذمه)) حافظ ابن کثیر رحمه الله لیکي.((قلت وهذا هوالمقام الذی قام سهیل بمکة حین مات رسول الله صلی الله علیه وسلم وارتد من ارتد من العرب ونجم النفاق بالمدینة وغیرها فقام بمکة فخطب الناس وثبتهم علی الدین الحنیف (البدایة والنهایة (۳۱۰/۳) وفی الإصابة (۹۴/۲) قال آبو سعد بن فضالة إصطحبت أنا وسهیل بن عمر إلی الشام فسمعته یقول سمت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول مقام أحدکم فی سبیل الله ساعة من عمره خیر من عمله فی أهله قال سهیل فإنما أرابط حتی أموت لاأرجع إلی مکة قال فلم یزل مقیماً بالشام حتی مات فی طاعون عمواس سنة ثمان عشرة)_

اووئيل.دخپل ځوي د خلاصولو دپاره راغلي يم.نبي ﷺ ترې بيا تپوس اوکړو.ده بيا اصلي خبره اونه خودله.نبي ﷺ ورته اوفرمائيل.د صفوان او ستا په مينځ کښې د خانه کعبې د ديوال لاندې چه تاسو ناست وئ.څه خبره شوې وه.اوس هغه حيران شو.او وې وئيل.((أشهد أن لا إله إلا الله وأشهد أنك رسول الله)) او هغه مسلمان شو.هغه اووئيل.زما اود صفوان په مينځ کښې چه کومه خبره شوې وه.هغه دالله تعالى نه سوا او زمونږ دواړو نه علاوه بل هيڅ چاته معلومه نه وه.که ته دالله تعالى نبي نه وې.نو الله تعالى به تاته دا خبره نه وه کړې.ددې نه پس نبي ﷺ دهغه قيدى آزاد کړلو.او نبي ﷺ صحابوﷺ ته اوفرمائيل. خپل وروړ عمير ته قرآن اوښائې.عمير اووئيل.يارسول الله ما چه د اسلام خلاف څومره کوششونه کړي دى.اوس تاسو ماته اجازت راکړئ.چه زه مکې ته لاړ شم.اودهغې تدارك اوکړم.اوهلته دکفرخلاف هغه ټول څه اوکړم.کوم چه ما تر اوسه پورې د اسلام خلاف کړى وو.نوعمير ددې ځائ نه واپس لاړلو.اوداسلام په دعوت اوتبليغ کښې لګيا شو.الله تعالى د دوى په وجه څو کسانوته داسلام دولت ورکړو.([1])

يو سوال اودهغې جواب: د اسيران بدر د فديې په باره کښې يوه قابل توجه خبره ده.هغه دا چه نبي ﷺ ته حضرت جبريل عليه السلام په دې موقع باندې راغلې وو.او خبر ئې ورکړې وو.چه ته خپلو صحابوﷺ ته اختيار ورکړه.که دوى غواړى.نو فديه دې واخلى.او د هغوى بنديان دې آزاد کړى.که فديه ئې واخستله او هغوى ئې آزاد کړل.نو په راروان کال کښې به د دوى اويا کسان شهيدان شى.او که غواړى نه دا قيديان دې قتل کړى([2]) لکه څنګه چه وړاندې تيرشو.چه دحضرت ابوبکرصديق،اود څه نورو کسانو رائې دا وه.چه ددې خلقو نه دې فديه واخستې شى.او آزاد دې کړې شى.اودحضرت عمر،حضرت سعدبن معاذ او حضرت عبدالله بن رواحهﷺ رائې دا وه.چه دا قيديان دې قتل کړې شى.نبي کريم ﷺ د حضرت ابوبکراود فديې اخستلو مشوره ورکونکو نورو حضراتو په رائې باندې عمل اوکړو.اوفديه ئې واخستله.او آزاد ئې کړل.نوپه دې باندې د قرآن کريم دا آيت نازل شو.

﴿مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُثْخِنَ فِي الْأَرْضِ تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ۝ لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ ([3]) د نبي ﷺ دشان سره مناسب نه

---

[1])اوګورئ دلائل بيهقى (۱۴۸/۳و ۱۴۹)..

حضرت عميرﷺ د حضرت عمرﷺ د دور خلافت پورې ژوندې وو.په جنګ احد اوتبوك وغيره کښې د نبي ﷺ سره شريك شوې وو.دحضرت عمرﷺ دخلافت په زمانه کښې دوى وفات شوى وو.(اوګورئ (الإصابة (۳۷/۳)_

[2])دا د حضرت علىﷺ روايت دې.پوره حديث داسې دې.،

عن علي ﷺ عن رسول الله ﷺ أن جبريل هبط عليه فقال له خيرهم =يعني أصحابك – في أسارى بدر القتل والفداء على أن يقتل منهم قابلاً مثلهم قالوا الفداء ويقتل منا .. رواه الترمذي وقال هذا حديث غريب (مشكواة المصابيح كتاب الجهاد باب حكم الأسراء رقم الحديث ۳۹۷۳)_

[3])سورة الأنفال:۶۷و ۶۸)_

دی.چه ددوی قیدیان باقی پاتې شی.(بلکه چه قتل کړې شی) ترڅوچه هغه په زمکه کښې د(دکافرانو) ښه وینه تویه نکړی.تاسو دنیا اوددې مال او اسباب غواړئ.او الله تعالی د آخرت (مصلحت) غواړی.اوالله تعالی د لوې حکمت خاوند دې.که دالله تعالی لیکل (د ازل) نه وو.نوکومه طریقه چه تاسو اختیار کړې ده.دهغې په باره کښې به په تاسو باندې لویه سزا واقع شوې وه.

په حدیث کښې راځی.چه نبی ﷺ نزدې یوې ونې طرف ته اشاره اوکړه.او وې فرمائیل.چه عذاب دې ونې ته نزدې راغلې وو.اووې فرمائیل.که عذاب راغلې وو.نود عمر او سعد بن معاذ رضی الله عنهما نه سوا به ترې بل څوك نه وو بچ شوی.[1]

اوس سوال دا دې.چه دحضرت علی رضی الله عنه ددې روایت مطابق چه الله تعالی په قتلولو اوفدیه اخستلو کښې اختیار ورکړې وو.اوصحابو رضی الله عنهم د فدیې صورت اختیار کړو .نو په دې باندې دا وعید ولې نازل شو.

علامه طیبی رحمه الله په شرح دمشکاة کښې فرمائیلی دی.چه په اصل کښې دا اختیار دامتحان دپاره ورکړې شوې وو.کله څنګه چه د قرآن کریم په آیت ﴿يَاأَيُّهَا النَّبِيُّ قُل لِّأَزْوَاجِكَ إِن كُنتُنَّ تُرِدْنَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ أُمَتِّعْكُنَّ وَأُسَرِّحْكُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا ۝ وَإِن كُنتُنَّ تُرِدْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالدَّارَ الْآخِرَةَ فَإِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنكُنَّ أَجْرًا عَظِيمًا ۝﴾ کښې ازواج مطهراتو ته اختیار د امتحان دپاره ورکړې شوې وو.دغه شان هاروت اوماروت دوه فرشتې چه د سحر دتعلیم دپاره کله راکوزې کړې شوې وې.نو د هغې مقصد هم امتحان وو.چه آیا دا خلق کفر کوی.او هلاکیږی. اوکه ددې نه بچ کیږی.او نجات مومی.دغه شان په معراج کښې نبی ﷺ ته د پیو اوشرابو پیاله ورکړې شوې وه.نبی ﷺ پئ اختیار کړلو.نو حضرت جبرئیل علیه السلام اوفرمائیل «لوأخذت الخمر لغوت أمتك». هلته هم چه نبی ﷺ ته کوم اختیار ورکړې شوې وو.هغه د امتحان دپاره وو.دغه شان دلته هم صحابه کرامو رضی الله عنهم ته اختیار د امتحان دپاره ورکړې شوې وو.چه مسلمانان به ددې قیدیانو په باره کښې د قتل صورت اختیاروی .کوم چه د الله تعالی په نیز زیات خوښ وو.اوکه فدیه اخلی.کله چه مسلمانانو د فدیهٔ صورت اختیار کړو.نو عتاب نازل شو.بهرحال علامه طیبی رحمه الله دا جواب ورکړې دې.[2]

---

[1] سیرة مصطفی (۲/۱۱٤) بحواله د زرقانی (۱/۴۴۳).~

[2] په اصل کښې دا اشکال واردیږی.د حضرت علی رضی الله عنه په ذکرشوی روایت باندې په کوم کښې چه داسیران بدر په باره کښې د قتل او فدیه اختیار دې.ځکه چه اختیار دا تقاضا کوی.چه عتاب دې نازل نشی.دعتاب نزول ددې خبرې دلیل دې.چه اختیار نه وو ورکړې شوې.صحابو رضی الله عنهم دخپل طرف نه رائې قائم کړه.اوعمل ئې اوکړو.په دې سلسله کښې مروی ټولو احادیثو کښې د الله تعالی د طرفه د قتل او فدیهٔ په مینځ کښې د اختیار ورکولو څه ذکر نشته.،،

ددې وجې دحضرت علی رضی الله عنه ذکرشوې روایت د قرآن پاك د عتاب د آیت سره اود احادیثو د ظاهری مفهوم سره په ظاهره صحیح نه ښکاری.هم دا وجه ده.چه حافظ ابن کثیر رحمه الله ددې حدیث د نقل کولو نه پس وائی.چه ((وهذا حدیث غریب جداً)) البدایة والنهایة (۲۹۸/۳)،،

علامه توربشتی رحمه الله ددې حدیث په باره کښې لیکی،، ....[بقیه حاشیه په راروانه صفحه....

دا خبره دې ضرور په ذهن کښې کېنولې شي.چه پخپله د نبی ﷺ او دحضرت ابوبکر رضی الله عنه رائې دا وه.چه فدیه دې واخستې شي.خو وعید ددوی دپاره نه وو.څکه چه دهغوی مقصد د فدیه اخستو نه د اسلام فلاح اوکامیابی اود اسلام نفاذ وو.څه نور حضرات وو. چه د هغوی مقصد مال وو.اګرچه د فدیه مال اخستل حلال وو.خو بیا هم د حلال مال اخستلو قصد د حضرات صحابه کرامو رضی الله عنهم د منصب سره مناسب نه وو.ددې وجې الله تعالی په دې باندې د خفګان اظهار اوکړو.دا په حقیقت کښې تربیت وو.دصحابو رضی الله عنهم چه دمحمد ﷺ په خدمت کښې د اوسیدو نه پس هم ستاسو نظر دنیا طرف ته څې. ددې وجې د دې آیت نه بعضې عالمانو دا استدلال کړې دې.چه انبياء علیهم السلام هم کله اجتهاد کوی.او دوی کله په خپل اجتهاد کښې غلط او خطا کیږی هم.خوالله تعالی خپل یو پیغمبر هم په غلطئ باندې نه پرېږدی.د وحی په ذریعه په هغې باندې تنبیه رالیږی.

د انبياء او فقهاؤ په اجتهاد کښې فرق: دې سره سره دا خبره هم په ذهن کښې ساتل پکار دی. چه دنبی ﷺ اجتهاد د فقهاؤ د اجتهاد پشان نه دې.دا اصولی خبره په ذهن کښې کېنول پکار دی.چه د انبياؤ علیهم السلام اجتهاد دوحی خفی په حکم کښې وی.اوکه په هغې باندې دالله تعالی د طرفه څه ترمیم نازل نشو.نو بیا هغه وحی خفی ،وحی جلی ګرځی.اوکه دهغې په باره کښې څه ترمیم راشی.دالله تعالی د طرفه، نو مونږ دا وئیلی شو.چه دهغه وحی خفی منسوخ شوه. په هغه وحی جلی سره کومه چه روستو د ترمیم او تبدیلئ دپاره

...دتیرمخ بقیه حاشیه]((هذا الحديث مشكل جداً لمخالفته ما يدل على ظاهر التنزيل ولما صح من الأحاديث في أمرأسارى بدر أن أخذ الفداء كان رأياً راؤه .. فعوقبوا عليه ولوكان هناک تخيير بوحي سماوى لم يتوجه المعاقبة عليهم ...)) بیا وراندې علامه توربشتی په دې حدیث کښې تاویل کوی او لیکی.عین ممکن ده.چه دا حدیث دغزوه احد په باره کښې وی.په هغه وخت کښې صحابو رضی الله عنهم ته اختیار ورکړې شوې وو.په راوی باندې اشتباه راغلې ده.اوهغه دا د بدرد قیدیانو په باره کښې بیان کړو.دغه شان هغوی ددې حدیث د تفرد په باره کښې لیکی،،

((ومما جرانا على هذا التقدير سوى ما ذكرناه هو أن الحديث تفرد به يحيى بن زكريا ابن ابى زائدة عن سفيان من بين أصحابه فلم يروه غيره والسمع قد يخطى والنسيان كثيراً يطرأ على الإنسان (شرح الطيبى (۱۹۱۸)

خو علامه طیبی رحمه الله دحضرت علی رضی الله عنه اوقرآن کښې د عتاب آیت په مینځ کښې تطبیق کړې دې.هغوی لیکی،،

((أقول وبالله التوفيق لا منافاة بين الحديث والآية وذلک أن التخيير فى الحديث وارد على سبيل الإختبار والإمتحان ولله أن يمتحن عباده بما شاء إمتحن الله تعالى أزواج النبى ﷺ بقوله ﴿ ياايها النبى قال لأزواجک إن كنتن تردن الحياة الدنيا وزينتها فتعالين أمتعكن ﴾ الآيتين، وامتحن الناس بتعليم السحر فى قول تعالى ﴿ وما يعلمان من أحد حتى يقولا إنما نحن فتنة ﴾ امتحن الناس بالملكين وجعل المحنة فى الكفر والإيمان بأن يقبل العامل تعلم السحر فيكفر ويؤمن بترک تعلمه ولعل الله تعالى إمتحن النبى ﷺ وأصحابه بين أمرين القتل والفداء وأنزل جبرئيل عليه السلام بذلک هل هم يختارون ما فيه رضا الله تعالى من قتل أعدائه أم يؤثرون الأعراض العاجلة من قبول الفدية؟ فلما إختاروا الثانى عوتبوا بقوله ﴿ ماكان لنبى أن يكون له أسرى..﴾ (شرح الطيبى على مشكاة المصابيح (۱۹۱۸و ۲۰)_

راغلې ده.د انبياؤ په اجتهاد کښې د خطاء او غلطۍ احتمال نه وی.بلکه صرف د افضل او فاضل فرق وی.چه د کوم څيز د تبديلۍ حکم ورکولې شی.هغه هم خطاء نه وی.البته هغه د ناسخ په مقابله کښې غيراولی اوغير افضل وی.دلته ډير لوې دليل ددې خبرې دپاره موجود دې.چه رسول الله ﷺ د فديې فيصله اوکړه.او آيت نازل شو.﴿مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرٰى﴾ الآية، د آيت د دې حکم د نزول نه پس هم نبی ﷺ فديه برقرار اوساتله. نومعلومه شوه.چه دغه فيصله خطا نه وه.بلکه امتحان اخستې شوې وو.اود امتحان مقصد دا وو. چه اعلی افضل او اولی اختياروی.اوکه غير اولی او غير افضل اختياروی.نو اختيار کړې شو.غير اولی او غير افضل،اوبيا هغه ددې دپاره برقرار اوساتلې شو.چه هغه هم جائز وو.نو د انبياؤ په اجتهاد کښې چه کومه خطا او لغزش اوشی.هلته فرق د جائز او نا جائز اود خطاء اوثواب نه وی.بلکه هلته د راجح او ارجح، د فاضل او افضل اولی او غير اولی وی. ددې وجې چه د نبی ﷺ نه چرته هم په اجتهاد کښې خطا شوې ده.نودهغې مطلب دا نه دې. چه والعياذبالله نبی ﷺ حق پريخودې دې.اود باطل مرتکب شوې دې. بلکه دهغې مطلب دا دې.چه نبی ﷺ په هيره باندې د اولی او افضل په مقابله کښې خلاف اولی کار اوکړو. هغه لغزش اگرچه د نبی ﷺ د شان په اعتبار سره قابل مواخذه وی.خوبيا هم په هرحال هغه صحيح او جائز وو.

بَابُ ذِكْرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ يُقْتَلُ بِبَدْرٍ

دغزوه بدر په اغاز کښې ددې ترجمة الباب وجه: امام بخاری رحمه الله دغزوه بدر شروع کوی.خود غزوه بدر شروع خو د وړاندې «باب قصة غزوة بدر» نه کيږی.سوال دا پيدا کيږی.چه امام بخاری رحمه الله لره پکار وو.چه دا ترجمه ئې ددې ځائې په ځائې دغزوه بدر په اختتام کښې راوړې وه.هغوی دا دلته د غزوه بدر نه وړاندې ولې ذکر کړه.دا ترجمه ئې وړاندې راوړه.په حقيقت کښې دې نکتې طرف ته اشاره وه.چه رسول الله ﷺ په جنګ بدرکښې دقتليدونکو کسان ذکر د غزوه بدر واقعه پيښيدو نه وړاندې کړې وو.چونکه امام بخاری رحمه الله د نبی ﷺ په اتباع کښې ډير ممتاز وو.ددې وجې هغوی دده ذکر وړاندې اوکړو.
دا شو ددې ترجمې دغزوه بدر سره د تعلق په وجه د غزوه بدر نه د وړاندې ذکر کولو سبب، ددې نه پس روايت دې.

[٣٦٣٢] حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ عُثْمَانَ حَدَّثَنَا شُرَيْحُ بْنُ مَسْلَمَةَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ يُوسُفَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ مَيْمُونٍ أَنَّهُ سَمِعَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حَدَّثَ عَنْ سَعْدِ بْنِ مُعَاذٍ أَنَّهُ قَالَ كَانَ صَدِيقًا لِأُمَيَّةَ بْنِ خَلَفٍ وَكَانَ أُمَيَّةُ إِذَا مَرَّ بِالْمَدِينَةِ نَزَلَ عَلَى سَعْدٍ وَكَانَ سَعْدٌ إِذَا مَرَّ بِمَكَّةَ نَزَلَ عَلَى أُمَيَّةَ فَلَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةَ انْطَلَقَ سَعْدٌ مُعْتَمِرًا فَنَزَلَ عَلَى أُمَيَّةَ بِمَكَّةَ فَقَالَ لِأُمَيَّةَ انْظُرْ لِي سَاعَةَ خَلْوَةٍ لَعَلِّي أَنْ أَطُوفَ بِالْبَيْتِ فَخَرَجَ بِهِ قَرِيبًا مِنْ نِصْفِ النَّهَارِ فَلَقِيَهُمَا أَبُو جَهْلٍ فَقَالَ يَا أَبَا صَفْوَانَ مَنْ هَذَا مَعَكَ فَقَالَ هَذَا سَعْدٌ فَقَالَ لَهُ أَبُو جَهْلٍ أَلَا أَرَاكَ تَطُوفُ بِمَكَّةَ آمِنًا وَقَدْ أَوَيْتُمُ

الصُّبَاةَ وَزَعَمْتُمْ أَنَّكُمْ تَنْصُرُونَهُمْ وَتُعِينُونَهُمْ أَمَا وَاللَّهِ لَوْلَا أَنَّكَ مَعَ أَبِي صَفْوَانَ مَا رَجَعْتَ إِلَى أَهْلِكَ سَالِمًا فَقَالَ لَهُ سَعْدٌ وَرَفَعَ صَوْتَهُ عَلَيْهِ أَمَا وَاللَّهِ لَئِنْ مَنَعْتَنِي هَذَا لَأَمْنَعَنَّكَ مَا هُوَ أَشَدُّ عَلَيْكَ مِنْهُ طَرِيقَكَ عَلَى الْمَدِينَةِ فَقَالَ لَهُ أُمَيَّةُ لَا تَرْفَعْ صَوْتَكَ يَا سَعْدُ عَلَى أَبِي الْحَكَمِ سَيِّدِ أَهْلِ الْوَادِي فَقَالَ سَعْدٌ دَعْنَا عَنْكَ يَا أُمَيَّةُ فَوَاللَّهِ لَقَدْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنَّهُمْ قَاتِلُوكَ قَالَ بِمَكَّةَ قَالَ لَا أَدْرِي فَفَزِعَ لِذَلِكَ أُمَيَّةُ فَزَعًا شَدِيدًا فَلَمَّا رَجَعَ أُمَيَّةُ إِلَى أَهْلِهِ قَالَ يَا أُمَّ صَفْوَانَ أَلَمْ تَرَيْ مَا قَالَ لِي سَعْدٌ قَالَتْ وَمَا قَالَ لَكَ قَالَ زَعَمَ أَنَّ مُحَمَّدًا أَخْبَرَهُمْ أَنَّهُمْ قَاتِلِيَّ فَقُلْتُ لَهُ بِمَكَّةَ قَالَ لَا أَدْرِي فَقَالَ أُمَيَّةُ وَاللَّهِ لَا أَخْرُجُ مِنْ مَكَّةَ فَلَمَّا كَانَ يَوْمُ بَدْرٍ اسْتَنْفَرَ أَبُو جَهْلٍ النَّاسَ قَالَ أَدْرِكُوا عِيرَكُمْ فَكَرِهَ أُمَيَّةُ أَنْ يَخْرُجَ فَأَتَاهُ أَبُو جَهْلٍ فَقَالَ يَا أَبَا صَفْوَانَ إِنَّكَ مَتَى مَا يَرَاكَ النَّاسُ قَدْ تَخَلَّفْتَ وَأَنْتَ سَيِّدُ أَهْلِ الْوَادِي تَخَلَّفُوا مَعَكَ فَلَمْ يَزَلْ بِهِ أَبُو جَهْلٍ حَتَّى قَالَ أَمَّا إِذْ غَلَبْتَنِي فَوَاللَّهِ لَأَشْتَرِيَنَّ أَجْوَدَ بَعِيرٍ بِمَكَّةَ ثُمَّ قَالَ أُمَيَّةُ يَا أُمَّ صَفْوَانَ جَهِّزِينِي فَقَالَتْ لَهُ يَا أَبَا صَفْوَانَ وَقَدْ نَسِيتَ مَا قَالَ لَكَ أَخُوكَ الْيَثْرِبِيُّ قَالَ لَا مَا أُرِيدُ أَنْ أَجُوزَ مَعَهُمْ إِلَّا قَرِيبًا فَلَمَّا خَرَجَ أُمَيَّةُ أَخَذَ لَا يَنْزِلُ مَنْزِلًا إِلَّا عَقَلَ بَعِيرَهُ فَلَمْ يَزَلْ بِذَلِكَ حَتَّى قَتَلَهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ بِبَدْرٍ

حضرت سعدبن معاذ رضي الله عنه فرمائي.چه دې دوست وو دامیه بن خلف ددوی په مینځ کښې د جاهلیت د زمانې نه دوستانه تعلقات وو.

قوله: وَكَانَ أُمَيَّةُ إِذَا مَرَّ بِالْمَدِينَةِ نَزَلَ عَلَى سَعْدٍ وَكَانَ سَعْدٌ إِذَا مَرَّ بِمَكَّةَ نَزَلَ عَلَى أُمَيَّةَ: اوامیه چه به کله په مدینه تیریدو.یعنی د تجارت په غرض چه به ئې کله د شام تجارت کولو.اومدینه به په لاره کښې راتله.نودهغه قیام به د حضرت سعدبن معاذ رضي الله عنه سره وو.اوکله چه حضرت سعد په مکه باندې تیریدلو.مثلاً دا چه کله به هغه دحج یا عمرې دپاره تلو.نود امیه سره به دیره کیدو.

قوله: فَلَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةَ انْطَلَقَ سَعْدٌ مُعْتَمِرًا فَنَزَلَ عَلَى أُمَيَّةَ بِمَكَّةَ فَقَالَ لِأُمَيَّةَ انْظُرْ لِي سَاعَةَ خَلْوَةٍ لَعَلِّي أَنْ أَطُوفَ بِالْبَيْتِ: نوکله چه نبی ﷺ مدینې منورې ته هجرت اوکړو.نو حضرت سعد رضي الله عنه دعمرې دپاره راغلو.اوامیه سره دیره شو.حضرت سعد رضي الله عنه امیه ته اووئیل.زما دپاره خالی وخت اوګوره.چه زه د بیت الله طواف اوکړم.

قوله: فَخَرَجَ بِهِ قَرِيبًا مِنْ نِصْفِ النَّهَارِ فَلَقِيَهُمَا أَبُو جَهْلٍ: نوامیه حضرت سعد رضي الله عنه د نصف النهار په وخت کښې بوتلو.او وې وئیل دا وخت د نمر دې.ګرمی زیاته وی.خلق په کورونو کښې دننه وی.خکه امیه دا وخت مناسب اوګڼړلو.خویه لاره کښې ورته ابوجهل ملاؤ شو.

قوله: فَقَالَ يَا أَبَا صَفْوَانَ مَنْ هَذَا مَعَكَ فَقَالَ هَذَا سَعْدٌ فَقَالَ لَهُ أَبُو جَهْلٍ أَلَا أَرَاكَ تَطُوفُ بِمَكَّةَ آمِنًا وَقَدْ أَوَيْتُمُ الصُّبَاةَ وَزَعَمْتُمْ أَنَّكُمْ تَنْصُرُونَهُمْ وَتُعِينُونَهُمْ أَمَا وَاللَّهِ لَوْلَا أَنَّكَ مَعَ أَبِي صَفْوَانَ مَا رَجَعْتَ إِلَى أَهْلِكَ سَالِمًا: ابوجهل اوونيل.اې ابوصفوان!! دا تاسره څوك دى.(ابوصفوان د اميه كنيت دى) اميه ورته اوونيل.دا سعد دى.نوابوجهل سعد ﷺ ته اوونيل.ولې زه نه ګورم.چه ته په مكه كښې داسې بغيرويرې په اطمينان سره ګرځې.حالانكه تاسو د خپل نيكه دين نه اوړيدونكى كسانو ته ځاى وركړې دې.(صباة، دصابى جمع ده.بعضې خلق وائى.صابى هغه كس ته وائى.چه د يو دين نه بل دين ته اوړيدلې وى.چونكه صحابو ﷺ د بت پرستئ طريقه پريخودې وه.او په دين اسلام كښې داخل شوى وو.ځكه ابوجهل ورته ،،صباة،، اوونيل.) اودا صرف نه چه ځاى مو ورته وركړې دې بلكه ستاسو دا وينا هم ده.چه تاسوبه د هغوى مدد كوئ.په الله قسم كه ته د ابوصفوان سره نه وې.او ده تا ته پناه نه وه دركړې.نو ته به په خيريت سره خپل كور ته نه وې تلې.

قوله: فَقَالَ لَهُ سَعْدٌ وَرَفَعَ صَوْتَهُ عَلَيْهِ أَمَا وَاللَّهِ لَئِنْ مَنَعْتَنِي هَذَا لَأَمْنَعَنَّكَ مَا هُوَ أَشَدُّ عَلَيْكَ مِنْهُ طَرِيقَكَ عَلَى الْمَدِينَةِ: نوحضرت سعد ﷺ ورته اوونيل.او خپل آواز ئې په هغه باندې اوچت كړو.(يعنى څومره په زوره چه ابوجهل خبره كړې وه.دهغې نه زياته په زوره خبره حضرت سعد ﷺ جواب وركړو) په الله قسم كه تا زه په مكه كښې په اطمينان سره د ګرځيدو نه منع كړم.نو زه به خامخا تاسو دهغه څيز نه منع كړم.كوم چه به ستاسو دپاره زيات سخت اوګران وى.يعنى ستاسو لاره چه په اهل مدينه باندې تيريږى.

قوله: طَرِيقَكَ عَلَى الْمَدِينَةِ: منصوب دې.اوبدل واقع شوې دې.د «ما هو أشد عليك» نه.او«ماهوأشد عليك» مفعول ثانى دي.د «لأمنعن» دپاره،دويم صورت دا دې.چه «طريقك على أهل المدينة» تاسو مرفوع اووائې.او مبتدا محذوف «هو» اوګرځولې شى.

قوله: فَقَالَ لَهُ أُمَيَّةُ لَا تَرْفَعْ صَوْتَكَ يَا سَعْدُ عَلَى أَبِي الْحَكَمِ سَيِّدِ أَهْلِ الْوَادِي: اميه آخر كافر وو.او دابوجهل خيال ساتل دهغه مقصود وو.ددې وجې اميه حضرت سعد ﷺ ته اووئيل.ته خپل آواز د «سيدأهل الوادى» په مقابله كښې مه اوچتوه.دا د ادب تعليم وركولې شى.چه دا د «أهل الوادى» سردار دې.ده سره په خبروكښې آواز پورته كول نه دى پكار.

قوله: فَقَالَ سَعْدٌ دَعْنَا عَنْكَ يَا أُمَيَّةُ: نو سعد ﷺ اووئيل.اميه زمونږ نه اخوا شه.په الله قسم ما د رسول الله ﷺ نه اوريدلى دى.چه د نبى ﷺ ملګرى به تا قتلوى.

اوس د اميه نه د ابوجهل د ادب اواكرام خبره هيره شوه.هغه سره دخپل ځان فكر شو.ځكه چه هغه ته پته وه.چه د نبى ﷺ ارشاد غلط نه وى.ددې وجې ئې سمدستى تپوس اوكړو. «قال بمكة» ما به په مكه كښې قتلوى. حضرت سعد بيا د عدم التفات اظهار اوكړو.او ورته ئې اووئيل.ماته څه پته نشته.«فَفَزِعَ لِذَلِكَ أُمَيَّةُ فَزَعًا شَدِيدًا» په دې خبره سره اميه ډير وارخطا شو.

اميه چه كله كور ته راغلو.نو وې وئيل ام صفوان تاته معلومه نه ده.چه سعد څه اووئيل.
ښځې ترې تپوس اوكړو.سعد تا ته څه اووئيل؟ وې وئيل سعد وائى.چه محمد (ﷺ) دوى ته خبر وركړې دې.چه هغه كسان (صحابه رضي الله عنهم) به ما قتلوى.ما چه ترې كله تپوس اوكړو.چه په مكه كښې نوهغه د لاعلمئ اظهار اوكړو.ددې نه پس اميه اووئيل.((والله لا أخرج من مكة)) په الله قسم زه به د مكې نه بهرته نه اوځم.ځكه چه مكه خپل وطن دې. اوپه وطن كښې دننه د حفاظت اسباب په آسانيتا سره ملاويږى.هسې هم مكه حرم دې.اوحرم د امن ځاې دې.ددې وجې هغه سوچ اوكړو.چه دمكې نه بهرته وتل خطراتو ته دعوت وركول دى.
كله چه د بدر ورځ شوه.نو ابوجهل دلښكر په صورت كښې د خلقو نه د وتلو مطالبه اوكړه.
او وې وئيل چه د خپلې تجارتى قافلې حفاظت اوكړئ.(ددې تفصيل تير شوې دې) نواميه وتل نه خوښول.هغه سره ويره وه.كه زه دمكې نه بهرته لاړم.نو وژلې به شم.ابوجهل راغلو.
اوده ته ئې اووئيل.اې ابوصفوان! چه كله خلق تا اوګورى.چه ته روسته پاتې شوې.او لښكركښې تلو ته تيار نه ئې.حالانكه ته د اهل مكه سردار ئې.نوهغوى به هم روسته پاتې شى.ابوجهل ورته مسلسل وينا كوله.آخردا چه اميه اووئيل.هركله چه ته په ما باندې غالب شوې.نوپه الله قسم چه زه به د خپلې سورلئ دپاره د مكې غوره اوښ اخلم.(اوكه په لاره كښې راته كله موقع ملاؤ شى.نو زر به واپس راځم)
بيا اميه اووئيل اې ام صفوان (دا د اميه ښځه وه) زما تيارې مكمل كړه.ښځې ورته اووئيل تا د خپل يثربى ورور (حضرت سعد رضي الله عنه) خبره هيره كړه.وې وئيل نه هغه چرته هيرولې شم.ما خو د نزدې ځاې پورې د تلو اراده كړې ده.مطلب دا چه نور خلق دې اوګورى.او ورسته پاتې نشى.كله چه لښكر روان شو.نو د اميه خيال وو.چه موقع ورته څنګه ملاؤ شى.واپس به راشى.

قوله: فَلَمَّا خَرَجَ أُمَيَّةُ أَخَذَ لَا يَنْزِلُ مَنْزِلًا إِلَّا عَقَلَ بَعِيرَهُ فَلَمْ يَزَلْ بِذَلِكَ حَتَّى قَتَلَهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ بِبَدْرٍ: اميه چه كله روان شو.نو په لاره كښې چه به په كوم منزل باندې هم كوزيدل.نو اميه به خپل اوښ تړل.مطلب دا چه كله په يوځاې كښې كوز شو.نو نورو خلقو به خپل اوښان د څريدو دپاره آزاد پريخودل.او اميه به خپل اوښ تړل.چه موقع ورته ملاؤ شى.نو په اوښ به سور شى.او مكې ته به واپس لاړ شى.اميه په ټوله لاره هم داسې كول.خو كامياب نشو.تردې چه الله تعالى هغه په بدر كښې هلاك كړو.

په جنګ بدركښې د اميه بن خلف د قتل واقعه: دده د قتل واقعه داسې پيښه شوه.چه د حضرت عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه او اميه په مينځ كښې تعلقات وو.دحضرت عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه خواهش وو.چه اميه قتل نشى. كيدې شى.ده ته روسته د اسلام سعادت نصيب شى.
ددې وجې حضرت عبدالرحمن رضي الله عنه د اميه اودهغه د ځوې لاس اونيولو.حضرت بلال رضي الله عنه اوكتل.او نعره ئې اوچته كړه.((لا نجوت إن نجا امية)) كه اميه بچ شو.نو زه به ژوندې نه اوسم.او انصار ئې هغه طرف ته متوجه كړل.نو انصار وريسې شول.اول خو عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه داميه ځوې هغوى ته مخامخ كړو.په دې خيال چه دده په قتلولوكښې به مشغول شى.او په

دومره وخت كښي به زه اميه اوباسم. خو انصارو ډير زر د اميه څوي هلاك كړو.اوبيا ئې د اميه تعاقب شروع كړو.كله چه عبدالرحمن ﷺ اوكتل.چه هغوى دوباره راځي.او اوس د تيختي څه لار نشته .نو هغه اميه لاندې سملولو.او په خپله دهغه په خيټه باندې سملاستلو.او مقصد ئې دا وو.چه ما وړباندې دپاسه اووينى.دا خلق به په دې خيال كه اميه قتلوى.هسې نه چه عبدالرحمن قتل شى.كيدې شى دې پريږدى.خودا كسان دهغې جذبې په وجه كومه چه د كفر په مقابله كښې ددوى په زړونو كښې موجود وه.مجبور وو.هغوى د عبدالرحمن دا چل هم ناكامه كړو.څكه چه د اميه لاش ښه غټ وو.عبدالرحمن ﷺ چه كله دهغه دپاسه سملاستلو.نو دهغه قتلول نور هم ښه آسان شو.اوپه اذيت ناكه طريقه ئې هغه قتل كړوز. اوهغه دا چه دښكته نه ئې هغه په نيزو او په تورو باندې وهل.په دې كښې د عبدالرحمن پښه هم زخمي شوه.خو بې وسه شو.او اميه بن خلف هم هغوى جهنم ته اورسولو.

ترجمة الباب سره مناسبت: نبي ﷺ چه دكومو كسانو د قتل پيشنګوئي كړې وه.په هغوى كښې اميه بن خلف هم وو.ددې وجې د ترجمة الباب ((باب ذكر النبى ﷺ من يقتل ببدر)) سره مناسبت ښكاره دې.

۳=باب قصة غزوة بدر

امام بخارى رحمه الله ددې ځاى نه غزوه بدر ذكر كوى.د غزوه بدر تفصيلات كوم چه تيرشو.هم دهغه تفصيلاتو اعاده به د بخارى په رواياتو اودبخارى د ابوابو په ضمن كښې كيږى.امام بخارى رحمه الله عنوان قائم كړې دې.((باب قصة غزوة بدر)) او ددې نه پس ئې آيت ﴿ وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ بِبَدْرٍ وَّاَنْتُمْ اَذِلَّةٌ ﴾ الآية .دا د امام بخارى رحمه الله عادت دې.چه دوى د ترجمة الباب سره اكثر د آياتونو ذكر هم كوى.د آياتونو ذكر يو خو ددې دپاره كوى.چه تاسو ته معلومه شى.چه په دې باب كښې چه د كوم مضمون ذكر دې.هغه په دې آيت كښې بيان شوې دې.اويوه وجه بله دا هم وى.چه امام بخارى رحمه الله دې خبرې طرف ته اشاره كوى.چه په باب كښې څومره تفصيلات بيان شوى دى.ټول ددې آيت نه ماخوذ دى.دا آيات ددې تفاصيلو او مسائلو ماخذ دې.نود آيت تعلق هم د باب د مضمون سره خودل مقصود وى.اودا هم خودل وى.چه كوم تفصيلات مونږ بيانوو.هغه ټول ددې آيت نه ماخوذ دى. دلته ارشاد ربانى دې.

وَقَوْلِ اللّٰهِ تَعَالٰى ﴿ وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ بِبَدْرٍ وَّاَنْتُمْ اَذِلَّةٌ ۚ فَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ۝ اِذْ تَقُوْلُ لِلْمُؤْمِنِيْنَ اَلَنْ يَّكْفِيَكُمْ اَنْ يُّمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلٰثَةِ اٰلٰفٍ مِّنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُنْزَلِيْنَ ۝ بَلٰٓى ۙ اِنْ تَصْبِرُوْا وَتَتَّقُوْا وَيَاْتُوْكُمْ مِّنْ فَوْرِهِمْ هٰذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ اٰلٰفٍ مِّنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُسَوِّمِيْنَ ۝ وَمَا جَعَلَهُ اللّٰهُ اِلَّا بُشْرٰى لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوْبُكُمْ بِهٖ ۗ وَمَا النَّصْرُ اِلَّا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ الْعَزِيْزِ الْحَكِيْمِ ۝ لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِّنَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اَوْ يَكْبِتَهُمْ فَيَنْقَلِبُوْا خَآئِبِيْنَ ۝ ﴾

او الله تعالى ستاسو مدد اوكړو.دبدر په جنګ كښې حالانكه تاسو كمزورى وئ. نوتاسو دالله نه ويريږئ.دې دپاره چه تاسو شكر اوكړې شئ.كله چه تا مسلمانانو ته وئيل .ولې ستاسو دپاره كافى نه ده.چه ستاسو رب د آسمان نه راكوزيدونكو درې زره فرښتې ستاسو د مدد دپاره راوليږى.اوكه تاسو صبر اوكړو.او بچ پاتې شوئ.اوهغوى په تاسو هم هغه وخت راغلو.نو ستاسو رب به په ښبه دارو اسونو باندې پنځه زره فرښتې راوليږى .اودا خو الله

تعالى ستاسو زړونه خوشحاله كړل.اودې دپاره چه ستاسو زړونوته په دې سره تسكين ملاو شي.او مدد صرف دالله تعالى د طرفه دى.چه زبردست اود حكمت خاوند دې.دې دپاره چه بعضې كافرانو لره هلاك كړي.يا هغوى ذليل كړي.اوهغوى محرومه واپس شي.

«وأنتم أذلة» دلته د «أذلة» لفظ د كمزور د معنى دپاره دې.يعنى الله تعالى ستاسو مدد اوكړو. په داسې حالت كښې چه تاسو كمزورى وئې. تاسو ضعيفان او عاجزان وئې. اوپه تاسو كښې د مشركانود لوې لښكر د مقابلې طاقت نه وو.«أذلة»چه د ذليل جمع ده.ددې معنى دا نه ده.چه تاسو حقير او سپك وئى.بلكه ددې معنى كمزورې او عاجز ده.

فائده: حضرت شاه اسماعيل شهيد رحمه الله په يوځاې كښې ليكلى دى.([1]) چه هرمخلوق د الله تعالى وړاندې ذليل دې.نو هلته د حضرت شاه صاحب رحمه الله مطلب دا دې.چه د الله تعالى هرمخلوق كمزورې دې.او الله تعالى طاقتور دې.مخلوق ضعيف دې.او الله تعالى قوى دې.دحضرت شاه صاحب دكلام مطلب دا نه دې.چه مخلوق د الله تعالى وړاندې حقير،ادنى اوخسيس دې.لكه څنګه چه بعضې حضراتو ددې دا مطلب راويستې دې.او وئيلې ئې دى.چه حضرت اسماعيل شهيد رحمه الله دالله تعالى وړاندې مخلوق ته ذليل وئيلى دى.او رسول الله ﷺ هم چونكه په مخلوق كښې شامل دې.د دې وجې شاه اسماعيل رحمه الله معاذالله د رسول الله ﷺ توهين كړې دې.

خودا الزام سراسر غلط او بهتان دې.وړاندې بيان اوشو.چه په آيت كښې د «أذلة» لفظ دكمزورى او ضعيف په معنى دې.دحقير او خسيس په معنى كښې نه دې.دغه شان شاه صاحب چه څه وئيلى دى.چه هر مخلوق دالله تعالى په مقابله كښې ذليل دې.د هغې مطلب دا دې.چه دالله تعالى وړاندې مخلوق كمزورې او عاجز دې.دحضرت شاه صاحب هرګزدا مطلب نه دې.چه مخلوق د الله تعالى وړاندې حقير او سپك دې.

﴿إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ﴾ په باره كښې د اكثرو حضراتو رائې دا ده. چه ددې تعلق د ﴿وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ﴾ سره دې.اودامام بخارى رحمه الله دعمل نه هم دا ثابتيږى.څكه چه دوى قصه د بدر بيانوى.اودهغې په ضمن كښې ﴿وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ﴾ ذكر كوى.او ﴿إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ....﴾ هم امام بخارى رحمه الله په غزوه بدر كښې بيان كړو.نو معلومه شوه.چه د امام بخارى رحمه الله په نيز هم د آيت ﴿وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ﴾ تعلق د بدر سره دې.اودا آيت د غزوه بدر سره متعلق دې.خود حضرت عكرمه رضي الله عنه او بعضې نورو حضراتو رائې دا ده.چه د ﴿إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ....﴾ تعلق د ﴿وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ﴾ سره دې.اود ﴿وَإِذْ غَدَوْتَ﴾ دا آيت د غزوه احد سره متعلق دې.نودحضرت عكرمه رحمه الله ددې تفسيرى قول په اعتبارسره د ﴿إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ....﴾ تعلق هم د احد سره دې.د غزوه بدر سره نه دې.([2])

---

[1])اوګورئ تاليفات رشيديه (ص،٨٩)_

[2])وأما قوله ﴿ إذ تقول للمؤمنين ﴾ فاختلف فيها أهل التاويل فمنهم من قال هى [بقيه حاشيه په راروان مخ...

خولكه څنګه چه معلومه شوه.چه امام بخارى رحمه الله دخپل طريقې نه دا ښکاره کړه.چه ددې آيت تعلق د غزوه بدر سره دې.د دې تائيد د ابن ابي حاتم د روايت نه هم کيږى.کوم چه هغوى د شعبى نه په صحيح سند سره نقل کړې دې.(١) چه په يوم بدر باندې مسلمانانو ته دا خبر ملاؤ شو.چه جابر فهرى دمشرکانود امداد دپاره يولوې لښکر راروان کړې دې. راځى. نوپه هغه وخت کښې الله تعالى د مسلمانانود تسلې او اطمينان دپاره دا آيت نازل کړو. د ابن ابى حاتم د روايت نه ښکاره واضحه ده.چه ددې آيت تعلق د غزوه بدر سره دې.

ددې نه پس دلته ذکر دې د درې زره فرشتو او ددې نه پس د پنځو زرو فرشتو ذکر دې.او په سورة انفال کښې د يو زر فرشتو ذکر دې.نو سوال دا پيدا کيږى.چه دا درې زره او پنځه زره او يو زر فرشتې راغلې وې که نه؟

په دې باره کښې يوه خبره خو دا هم شوې ده.چه يو زر فرشتې راغلې وې.او ددې نه پس درې زره فرشتې راغلې وې.اودهغې نه پس پنځه زره راغلې وې.حضرت قتاده د حضرت ربيع بن انس رحمه الله نه هم دا نقل کوى.چه ترپنځو زرو پورې فرشتې راغلې وې.(٢) اوقاضى بيضاوى رحمه الله هم دا نقل کړى دى.او د بعضې حضراتو رائې دا ده.چه د پنځو زرو فرشتو د راتلو نوبت نه وو راغلې.اوپه يو زر او درې زره فرشتو سره مدد شوې وو.(٣)

دلته دې دا خبره په ذهن کښې وى.چه فرشتې خو په احد کښې هم راغلې وې.او په حنين کښې هم،او په بدر کښې هم ،خود بدر خصوصيت دا دې.چه د بدر په موقع فرشتو په قتال کښې هم شرکت کړې دې.اوپه حنين کښې د دوى نزول صرف د خير اوبرکت دپاره وو.اود احد په باره کښې دا وثيلى شوى دى.چه هغوى په قتال کښې شرکت نه دې کړې.هغوى د رسول الله صلى الله عليه وسلم د حفاظت دپاره راغلې وې.

بهرحال چونکه د بدر واقعه ده.او دهغې يو عظيم الشان جزء دا دې.چه الله تعالى هلته د مسلمانانود مدد دپاره فرشتې راليږلې وې.ددې وجې امام بخارى رحمه الله په دې آيت کښې د هغوى ذکر کړې دې.اوښودلې ئې دى.چه په بدر کښې د فرشتو نزول د امداد دپاره وو.

قَالَ ابوعبدالله فورهم: غضبهم.

وَقَالَ وَحْشِيٌّ قَتَلَ حَمْزَةُ طُعَيْمَةَ بْنَ عَدِيِّ بْنِ الْخِيَارِ يَوْمَ بَدْرٍ

وَقَوْلُهُ تَعَالَى وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ أَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمُ الْآيَةَ(٤) الشَّوْكَةُ الْحَدُّ،

...دتيرمخ بقيه حاشيه] متعلقة بقوله ﴿ نصركم﴾ فعلى هذا هى فى قصة بدر،وعليه عمل المصنف وهو قول الأكثر وبه جزم الداودى وقيل هى متعلقة بقوله﴿وإذ غدوت﴾ فعلى هذا فهى متعلقة بغزوة أحد وهو قول عكرمة وطائفة انظر فتح البارى (٢٨٥\٧)_

[1])فتح البارى(٢٨٥\٧)_

[2])فتح البارى (٢٨٥\٧)-

[3])ايضاً)_

[4])الأنفال:٧)_

[۴۴۳۵] حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ كَعْبٍ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ كَعْبٍ قَالَ سَمِعْتُ كَعْبَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ لَمْ أَتَخَلَّفْ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةٍ غَزَاهَا إِلَّا فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ غَيْرَ أَنِّي تَخَلَّفْتُ عَنْ غَزْوَةِ بَدْرٍ وَلَمْ يُعَاتَبْ أَحَدٌ تَخَلَّفَ عَنْهَا إِنَّمَا خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرِيدُ عِيرَ قُرَيْشٍ حَتَّى جَمَعَ اللَّهُ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ عَدُوِّهِمْ عَلَى غَيْرِ مِيعَادٍ [ر:۲۶۰۶]

قوله: وَقَالَ وَحْشِيٌّ قَتَلَ حَمْزَةُ طُعَيْمَةَ بْنَ عَدِيِّ بْنِ الْخِيَارِ يَوْمَ بَدْرٍ: دلته د طعيمه بن عدى بن الخيار ذكر دې.خو دا د راوى وهم دې.صحيح ((طعيمة بن عدى بن نوفل)) دې.دا حضرت وحشى دې.چه د حضرت حمزه رضي الله عنه قاتل دې.دلته امام بخارى دا ښائى.چه حضرت حمزه رضي الله عنه په جنګ احد كښې وحشى ولې قتل كړې وو؟ځكه چه حضرت حمزه رضي الله عنه طعيمه بن عدى په بدر كښې قتل كړې وو.د طعيمه وارثانو د جنګ احد په موقع باندې حضرت وحشى ته لالچ وركړو.كه تا حمزه رضي الله عنه قتل كړو.نوموږ به تا آزاد كړو.نوهغه د خپلې آزادئ په لالچ كښې په غزوه احد كښې حضرت حمزه رضي الله عنه شهيد كړو.

دا واقعه به په تفصيل سره وړاندې راشي.دلته خو ئې صرف په دې مناسبت سره ذكر كوى.چه حضرت حمزه رضي الله عنه طعيمه په جنګ بدر كښې قتل كړې وو.چونكه ذكر د بدر دې.اودا جزء هم چه د حضرت حمزه رضي الله عنه طعيمه لره قتلول په جنګ بدر كښې پيښ شوې وو.ددې وجې ئې دلته بيان كړه.

وړاندې ددې نه پس دويم آيت دې.﴿وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ﴾الآية، امام بخارى رحمه الله دا ښائى.چه د الله تعالى دا وعده هم د بدر په باره كښې وه.د دې نه پس د حضرت كعب بن مالك رضي الله عنه روايت دې.هغوى فرمائى.

قوله: لَمْ أَتَخَلَّفْ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةٍ غَزَاهَا إِلَّا فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ غَيْرَ أَنِّي تَخَلَّفْتُ عَنْ غَزْوَةِ بَدْرٍ وَلَمْ يُعَاتَبْ أَحَدٌ: يعنى زه د رسول الله صلى الله عليه وسلم نه په هيڅ يوه غزوه كښې په كوم كښې چه هغوى شركت كړې وو.نه يم پاتې شوې.سوا د غزوه تبوك نه،خو په بدر كښې هم متخلف شوې ووم.

يوددوى تخلف دغزوه بدر نه دې.او بل ددوى تخلف د غزوه تبوك نه دې.ددې ددو غزواتو نه علاوه په باقى نورو ټولو غزواتو كښې دوى د نبى صلى الله عليه وسلم سره شريك شوې وو.

يوه نكته: دلته په ظاهره اشكال دې.چه حضرت كعب بن مالك رضي الله عنه ((الا فى غزوة تبوك وغزوة بدر))

ولې اونه وئيل.چه د ((الا)) حرف استثناء نه پس ئې د غزوه تبوك سره غزوه بدر هم ذكر كړې وې.خو دوى داسې اونكړل.بلكه ((الا فى غزوة تبوك)) نه ئې د ((غزوة تبوك)) استثناء جدا ذكر كړه.او ((غيرأنى تخلفت فى غزوة بدر)) سره ئې لفظ د ((غير)) راوړلو.او د غزوه بدر نه ئې تخلف جدا ذكر كړو.

ددې وجه دا ده.چه تخلف خو په غزوه تبوك کښې هم شوې وو.او په غزوه بدر کښې هم شوې وو.خو د دواړو تخلف يو شان نه وو.په ((غيرأنى تخلفت فى غزوة بدر)) کښې ئې لفظ د ((غير)) راوړلو.اودا ښودل غواړى.چه د غزوه تبوك د تخلف نه د غزوه بدر تخلف مختلف دې.اودا ددې وجې مختلف وو.چه په غزوه بدر کښې په متخلفينو باندې عتاب نه وو.ځکه چه په غزوه بدر کښې نبى ﷺ د قتال په اراده باندې نه وو وتلى.هلته خود قريشو دقافلې تعاقب مقصود وو.ددې وجې چه څوك تلى وو.دهغوى دپاره فضيلت وو. اوچه څوك نه وو تلى.په هغوى باندې نکير نه وو.په خلاف دغزوه تبوك، ځکه چه په غزوه تبوك کښې د تخلف اجازت نه وو.هلته چه کوم کسان روسته پاتې شوى وو.په هغوى باندې عتاب اوشو.ددې وجې په روايت کښې ((الا فى غزوة تبوك)) ئې جدا بيان کړو.او ((غيرأنى تخلفت فى غزوة بدر)) ئې جدا بيان کړو.(١)

قوله: وَلَمْ يُعَاتَبْ أَحَدٌ تَخَلَّفَ عَنْهَا إِنَّمَا خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرِيدُ عِيرَ قُرَيْشٍ حَتَّى جَمَعَ اللَّهُ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ عَدُوِّهِمْ عَلَى غَيْرِ مِيعَادٍ: دغزوه بدرنه چه کوم کسان روسته پاتې شوى وو.په هغوى باندې عتاب نه ووکړې شوې. حضرت کعب ﷺ ددې وجه دا خودلې ده.چه د نبى ﷺ اراده خو د قريشو تجارتى قافلې پسې تگ وو.خوالله تعالى دبغيرد څه اندازې نه مسلمانان او ددوى دشمنان جمع کړل.

په دې تجارتى قافله کښې ټول ديرش کسان وو.په بعضې رواياتوکښې دى.چه ټول څلويښت کسان وو.اوپه بعضوکښې د شپيتو کسانو ذکردې.په دې قافله کښې يوزر اوښان اود پنځوسو زرو دينارو سامان وو.(٢) رسول الله ﷺ ديرش يا څلويښت يا د شپيتو کسانود تعاقب اراده کړې وه.دهغوى په مقابله کښې دمسلمانانو ډله درې سوه او ديارلس کافى وه.ددې وجې که هلته څوك ايسارشوې وو.نوپه هغه باندې دڅه قسم خفگان اظهار نه وو شوې.ددې په عکس په غزوه تبوك کښې نبى ﷺ د ډيرلوې دشمن د مقابلې په نيت باندې وتلى وو.دلته نبى ﷺ د نفيرعام اعلان کړې وو.اود معذورو کسانونه سوا بل هيچاته د تخلف اجازت نه وو.حضرت کعب بن مالك ﷺ په بدرکښې متخلف وو.خوڅه عتاب پرې نه ووشوې.خوپه غزوه تبوك کښې کله چه دوى تخلف اختيارکړو.نو په دوى باندې ئې سخت خفگان اوکړو.ددې ذکر وړاندې په غزوه تبوك کښې راځى.(انشاءالله)

دشبلى نعمانى مرحوم رحمه الله يو غلط فهمى: ددې ځاې نه دا هم معلومه شوه.چه شبلى نعمانى مرحوم چه څه وئيلى دى.چه رسول الله ﷺ اقدامى جنگ نه دې کړې .اوپه اسلام کښې اقدامى جهاد نشته.ددوى دا وينا غلطه ده.ځکه چه نبى ﷺ دلته د قريشو د قافلې کومه اراده کړې وه.دا دنبى ﷺ د طرف نه هم اقدام وو.هغوى دا وائى.چه نه ،نبى ﷺ خو د

---

١)اوگورئ فتح البارى(٢٨٦/٧)_

٢)فتح البارى(٢٨٦/٧)_

قريشو دلښکرپه نيت (کوم چه په مدينه منوره باندې د حملې کولو په نيت د مکې نه راوتلى وو.) د دفاع اراده وه.([1])

خو ددوى دا وينا غلطه ده.ځکه چه د قريشو د لښکر روانيدو خوپه هغه وخت کښې وهم اوګمان هم نه وو.کله چه نبى ﷺ د قريشو د تجارتى قافلې دتعاقب اراده اوکړه .په روايت کښې هم دا دى ،چه((انما خرج رسول الله ﷺ يريد عير قريش)) ددې نه ښکاره ظاهره ده.چه نبى ﷺ د قريشو د لښکر د دفاع دپاره نه وو وتلې.بلکه نبى ﷺ خو د تجارتى قافلې په تعاقب کښې وتلې وو.اودا د نبى ﷺ د طرفه اقدام وو.وړاندې په روايت کښې دى.((حتى جمع الله بينهم وبين عدوهم على غير ميعاد)) د وتلوپه وخت کښې خو د مسلمانانو په وهم او ګمان کښې هم دا خبره نه وه.چه د قريشو د لښکر سره به جنګ کيږى.نودا وئيل چه په بدر کښې مسلمانان د قريشود حملې دفع کولودپاره وتلى وو .صحيح نه دى.اوددې روايت نه بيخى خلاف دى.

٣-باب قول الله تعالى ﴿إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُمْ بِأَلْفٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُرْدِفِينَ ۝ وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَى وَلِتَطْمَئِنَّ بِهِ قُلُوبُكُمْ ۚ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ۝ إِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسَ أَمَنَةً مِنْهُ وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ وَيُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَى قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ ۝ إِذْ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلَائِكَةِ أَنِّي مَعَكُمْ فَثَبِّتُوا الَّذِينَ آمَنُوا ۚ سَأُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ ۝ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُّوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ ۚ وَمَنْ يُشَاقِقِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ۝﴾

هغه وخت ياد کړه.کله چه تاسو خپل رب ته فرياد کولو.(خپل قلت اود کافرانو کثرت چه مو اوليدل) بيا الله تعالى ستاسوخبره واوريده.چه زه به په يو زر فرښتو سره ستاسو مدد اوکړم. کومې چه به پرله پسې راځى.اوالله تعالى دا صرف د مسلمانانو د خوشحالۍ او اطمينان قلب دپاره کړې وو.او فتح او نصرت خو د الله تعالى سره دې.بيشکه الله تعالى زبردست اود حکمت خاوند دې.هغه وخت ياد کړئ.کله چه الله تعالى په تاسو باندې پرکالى راوسته، دخپل طرف نه د آرام درکولودپاره، اودآسمان نه ئې اوبه راؤورولې.چه تاسو پاك کړى.اود شيطان ناپاکى تاسو نه لرې کړى.او ستاسو زړونه مضبوط کړى.او ستاسو قدمونه کلك کړى.ياد کړئ.کله چه الله تعالى فرښتو ته حکم ورکولو.چه زه تاسو سره يم.نوايماندار ثابت قدم کړئ.زه به د کافرانو په زړونو کښې رعب واچوم.نوتاسو د کافرانو ځټونه وهئ.اودوى په هربوبند باندې وهئ.ځکه چه دوى د الله تعالى اود هغه د رسول سره دشمنى کړې

[1] شبلى نعمانى مرحوم په خپل مشهور کتاب ((سيرة النبى) کښې په مستقل عنوان ((په غزوه بدر دوباره نظر)) قائم کړې دې.اوددې خبرې د ثابتولوکوشش ئې کړې دې.چه ددې غزا مقصد د قريشو د جنګى قافلې مقابله وه.د تجارت په قافله باندې حمله کول مقصد نه وو.اوګورئ ((سيرة النبى ﷺ (١/٢٠٢)ـ.

ده.اوځوك چه الله تعالى اود هغه د رسول سره دشمنى كوى.الله تعالى (هغه ته) سخته سزا وركونكې دې.

① ﴿إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ﴾ ددې د تركيب په باره كښې دا خبره شوې ده.چه دا د ﴿وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ﴾ نه بدل دې.([1])

② دويمه خبره دا شوې ده.چه ﴿لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ﴾ كښې د ﴿لِيُحِقَّ الْحَقَّ﴾ سره ددې تعلق دې. ([2])

③ اودريمه خبره دا هم شوې ده. چه ((اذكروا)) د محذوف سره متعلق دې.([3])

مسلمانانو چه كله اوكتل.چه دكافرانو دا دومره لوې لښكر دې.او زمونږ شمار دوى په مقابله كښې ډيركم دې.نو هغوى اووئيل.((رب انصرنا على عدوك، يا غياث المستغيثين أغثنا)) ([4]) د مسلمانانوپه دې درخواست باندې الله تعالى دا آيت نازل كړو.

د مردفين معنى: د ،،مردفين،، معنى يا خو دا ده.چه دوى به د مومنانونه پس راځى.او دويمه معنى دا هم بيان شوې ده.چه هغوى به يوبل پسې راځى.([5])

يوه شبه اودهغې جواب: دلته يوكس ته دا شبه كيدې شى.چه الله تعالى خو د يوې فرشتې په ذريعه هم د مسلمانانو مدد كولې شو.ددې يو زر او درې زرو او پنځو زرو د شمار څه ضرورت وو؟ يوې فرشتې ته دومره زيات طاقت وركړې شوې دې.چه هغه د زرګونو او لكهونو انسانانو د سترګې په رپ كښې خاتمه كولې شى.

نوتاسو دا وئيلې شئ:چه الله تعالى ته خو په دې باندې هم قدرت حاصل وو.چه هغه بغيرد فرشتې نه د((كن فيكون)) په ذريعه سره د كافرانو خاتمه كړې وه.خو چونكه ابليس په خپله د سراقه بن مالك په شكل كښې اودهغه لښكرد بنو مدلج د سړو په شكلونوكښې د كافرانود مدد دپاره راغلى وو.([6]) نودهغوى د مقابلې دپاره الله تعالى د فرشتو لښكر راؤليږل.يو خو ابليس ته په مخامخ د جواب وركولو په طور الله تعالى د مسلمانانو د اطمينان اود دوى د خوشحالئ دپاره د فرشتو دا لښكر راوليږل.او دويمه خبره دا هم وه.چه ددې دنيا معاملات الله تعالى ددې دنياوى عادت مطابق كوى.اوپه دنيا كښې عادت هم دا دې.چه د يو سړى په ذريعه مدد نشى كولې.بلكه كوم امداد چه ليږلې شى.هغه د لښكرپه صورت كښې وى.نو ددې وجې الله تعالى دلته د فرشتو امداد د لښكر په شكل كښې راوليږل.

---

[1])عمدة القارى(۱۷\۷۹)-

[2])عمدة القارى(۱۷\۷۹)_

[3]) تفسير كشاف(۲\۱۹۹)_

[4])عمدة القارى(۱۷\۷۹)_

[5])عمدة القارى(۱۷\۷۹)_

[6])تفسيرابن كثير(۲\۳۱۷)_

په بدر کښې د فرشتو د نزول فائدې: ① دفرشتو کوم راتګ چه شوې وو.په هغې سره خو یو خیر او برکت پیدا شو ،اودغه خیراو برکت په وجه مسلمانانو ته فتح ملاؤ شوه.
② دویمه خبره دا اوشوه.چه الله تعالی دغه فرشتې اموره کړې.چه هغوی د مسلمانانو په زړونو کښې د استقامت جذبه پیدا کړی.د ثابت قدمئ جذبه پیدا کړی.ځکه چه فرشتو ته الله تعالی دا قدرت ورکړې دې.چه هغوی خپل خیالات په زړونو کښې اچوی.
③ دریمه فائده د فرشتو په راتګ کښې دا وه.چه د کافرانو په زړونو کښې رعب پیدا کړې شي.نود فرشتو په راتګ سره د کافرانو په زړونو کښې رعب پیدا شو.
④ څلورمه فائده د فرشتو په راتګ سره دا هم اوشوه.چه الله تعالی باقاعده فرشتو ته د کافرانو په مقابله کښې د جنګ کولو حکم ورکړو.

قوله: ﴿وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُم مِّنَ السَّمَاءِ مَاءً لِّيُطَهِّرَكُم بِهِ﴾: دلته په آیت کښې د باران د نازلیدو ذکر دې.وړاندې بیان شوی دی.چه کافران راغلل.اود بدر په میدان کښې ئې په ښه ځاې باندې قبضه کړې وه.او مسلمانان روسته راورسیدل.ددې وجې مسلمانانو ته ښه ځاې ملاؤ نشو.د اوبو چه کومه علاقه وه.هغه دهغوی په قبضه کښې وه.او مسلمانانو سره اوبه نه وې.اود مسلمانانو په علاقه کښې شګه هم زیاته وه.په هغې کښې به پښې په زمکه کښې ښخیدې.ددې وجې الله تعالی باران نازل کړو.د هغې په وجه شګه کلکه شوه.اومسلمانانو دپاره په هغې باندې قدم کیخودل آسان او سهل شو.اودې سره مسلمانانو ته اوبه هم په زیات مقدار کښې ملاؤ شوې.
بهرحال ددې امورو په دې آیاتونو کښې ذکر دې.کوم چه ټول په ټول د غزوه بدر سره متعلق دی.

[۳۷۳۶] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ عَنْ مُخَارِقٍ عَنْ طَارِقِ بْنِ شِهَابٍ قَالَ سَمِعْتُ ابْنَ مَسْعُودٍ يَقُولُ شَهِدْتُ مِنَ الْمِقْدَادِ بْنِ الْأَسْوَدِ مَشْهَدًا لَأَنْ أَكُونَ صَاحِبَهُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا عُدِلَ بِهِ أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يَدْعُو عَلَى الْمُشْرِكِينَ فَقَالَ لَا نَقُولُ كَمَا قَالَ قَوْمُ مُوسَى اذْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا وَلَكِنَّا نُقَاتِلُ عَنْ يَمِينِكَ وَعَنْ شِمَالِكَ وَبَيْنَ يَدَيْكَ وَخَلْفَكَ فَرَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَشْرَقَ وَجْهُهُ وَسَرَّهُ يَعْنِي قَوْلَهُ [۴۳۳۳]
[۳۷۳۷] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ حَوْشَبٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ حَدَّثَنَا خَالِدٌ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ بَدْرٍ اللَّهُمَّ إِنِّي أَنْشُدُكَ عَهْدَكَ وَوَعْدَكَ اللَّهُمَّ إِنْ شِئْتَ لَمْ تُعْبَدْ فَأَخَذَ أَبُو بَكْرٍ بِيَدِهِ فَقَالَ حَسْبُكَ فَخَرَجَ وَهُوَ يَقُولُ سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ [رقم: ۲۷۵۸]

قوله: حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ عَنْ مُخَارِقٍ: دا دحضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه روایت دې.دوی فرمائی.چه ما مقداد بن اسود اولیدلو.په داسې مقام کښې چه په هغه مقام کښې کیدل زما دپاره زیات محبوب وو.دهرهغه څیزنه کوم چه د هغې په مقابله کښې راوستې شي.

مطلب دا دې.که د دنیا د لوې نه لوې دولت ماته راکړې شي.نودهغې په مقابله کښې به زه هغه خوښوم.چه کوم مقام حضرت مقدادبن اسود رضی الله عنه ته حاصل وو.هغه ماته حاصل وې. دهغه تقریر په وجه کوم چه هغوی د نبی ﷺ په وړاندې کړې وو.چه مونږ داسې نه یو.چه هغه شان اووایو.څنګه چه د حضرت موسی علیه السلام قوم وئیلی وو.چه ((اذهب أنت وربك فقاتلا)) ددې پوره تفصیل وړاندې تیرشوې دې.

قوله: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ حَوْشَبٍ: په دې باب کښې دویم روایت د حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنهما دې.په هغې کښې نبی کریم ﷺ دهغه دعا ذکردې.کومه چه نبی ﷺ د بدر په ورځ کړې وه.په دغه دعا کښې د مختلفو مروی الفاظو تفصیل هم تیرشوې دې.

٥=باب:

[٣٧٣٩\٣٧٤٢]بَاب حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا هِشَامٌ أَنَّ ابْنَ جُرَيْجٍ أَخْبَرَهُمْ قَالَ أَخْبَرَنِي عَبْدُ الْكَرِيمِ أَنَّهُ سَمِعَ مِقْسَمًا مَوْلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَارِثِ يُحَدِّثُ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ سَمِعَهُ يَقُولُ لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنْ الْمُؤْمِنِينَ عَنْ بَدْرٍ وَالْخَارِجُونَ إِلَى بَدْرٍ[٤٣٩]

دې ترجمې باب وجوهات: امام بخاری رحمه الله د باب ذکرکړې دې.او ترجمه موجود نه ده.داسې اکثر پیښیږی. ددې مختلف تاویلونه کیدی شي.

① دلته تاسو داسې وئیلې شئ.چه دامام بخاری رحمه الله دا باب ((كالفصل من الباب السابق)) دې. دا د باب سابق فصل دې.نو د ترجمې ضرورت نشته.په باب سابق کښې د فرشتو د شرکت بیان وو.اوپه دې باب کښې د هغه مجاهدینو ذکردې.دچا تعلق چه د انسانانو د ډلو سره دې.اوپه بدر کښې هغوی شرکت کړې وو.نودمجاهدین بدر ذکرپه اولنی باب کښې وو.او د مجاهدین بدر ذکر په دې باب کښې هم دې.صرف دومره خبره ده. چه هلته مجاهدین فرشتې دی.اودلته مجاهدین انسانان دی.ددې وجې د ترجمې ضرورت اونه ګڼړلې شو.

② دویم یو صورت په داسې موقعو کښې دا هم کیدې شي.څنګه چه حضرت شیخ الهند رحمه الله ذکرکړې دې.چه امام بخاری کله کله د شاګردانو امتحان هم اخلی.نود باب ذکر کوی. اود ترجمې ذکرنه کوی.په دې سره ،،تشحیذ اذهان،، یعنی د ذهن تیزول مقصود وی.چه مونږ خو ترجمې لګوو.اوتاسو د تراجمو د اسلوب او انداز نه آشنا کوو.اوس تاسو اوښائې. چه تاسو ته څومره واقفیت شوې دې.په دې باب کښې د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما حدیث ((لا یستوی القاعدون..)) امام بخاری رحمه الله بیانوی.اوتاسو اوګورئ چه په حدیث کښې فرمائیلی شوی دی.چه کوم خلق بدرته تلی وو.په هغوی کښې اوڅوك چه نه ووتلی.په هغوی کښې ډیر لوې فرق دې.نوتاسو دلته داسې ترجمه لګولې شئ.((کم من فرق بین البدریین وغیرهم)) یا ((باب فرق المراتب بین البدریین وغیرهم)) چه په بریین او غیر بدرین کښې ډیر فرق دې.چه د بدریین درجه اوچته ده.او د غیربدریین درجه دهغوی سره برابر نه ده.هم داوجه وه.چه د صحابه

کراموﷺ په دِله کښې خودا خبره منلې شوې وه.چه د بدريين درجه اوچته ده.دغه شان حضرت جبرئيل عليه السلام د نبیﷺ په خدمت کښې حاضرشوې وو.او تپوس ئې کړې وو.چه ستاسو په نيز په بدريين او غيربدريين کښې څه فرق دې؟نو نبیﷺ اوفرمائيل.بدريين غوره دی.د غيربدريين نه،نوحضرت جبرئيل عليه السلام اووئيل.چه زمونږ په نيز په آسمان کښې هم کومې فرشتې په بدرکښې شريکې شوې وې.هغوی د نورو فرشتو په مقابله کښې غوره شمارلی شی.([1])

امام بخاری رحمه الله د حضرت ابن عباسرضي الله عنهما روايت بيان کړې دې.ددې روايت حاصل دا دې.چه د قرآن شريف آيت ﴿لَا يَسْتَوِي الْقٰعِدُوْنَ﴾ د بدريينُ په باره کښې نازل شوې دې.چه کوم خلق په بدرکښې شريك شوی نه وو.دهغوی اوکم خلق چه شريك شوی وو.دهغوی درجې برابر نه دی.

دحضرت گنگوهی رحمه الله رائې: حضرت گنگوهی رحمه الله په ((لامع)) او((الكوكب الدری)) کښې فرمائيلی دی.چه دا آيت صرف د برريينوپه باره کښې نه دې نازل شوې.بلکه دا عام دې.دعام کيدو مطلب دا دې.چه کوم خلق جهادته لاړ شی.د هغوی درجه اوچته ده.دهغه خلقو په مقابله کښې چاچه په جهاد کښې شرکت نه وی کړې.بيا ددې عام حکم لاندې بدريين هم داخل دی.چه څوك جنگ بدرته تلی وو.د هغوی درجه اوڅوك چه نه وو تلی دهغوی درجه د تلونکو په مقابله کښې کمه ده.([2]) حضرت شيخ الحديث د بحرمحيط او علامه عينی رحمه الله نه د ((کوکب)) په حاشيه کښې ددې تائيد هم نقل کړې دې.([3]) حافظ ابن حجر رحمه الله د ابن التين رحمه الله نه هم دا نقل کړی دی.چه دا آيت عام دې صرف د بدريينو په باره کښې نه دې نازل شوې.البته بدريين ددې حکم په عموم کښې داخل دی.([4]) او ابوالسعود رحمه الله دمقاتل نه نقل کوی.چه دا آيت د غزوه تبوك په باره کښې نازل شوې دې.([5])

دحضرت شيخ الحديث رائې: اوس پاتې شوه دا خبره چه دا عام دې.اوکه بدريين په دې کښې داخل دی.يا دا چه دا صرف د بدريينوپه باره کښې نازل شوې دې.نودحضرت شيخ الحديث رحمه الله رائې دا ده.چه دا آيت د بدريينو په باره کښې نازل شوې دې.اوپه حديث کښې ﴿ لا يستوی القاعدون عن بدر)) نه دحضرت ابن عباسرضي الله عنهما هم دا مراد دی.

① اول خوددې وجې چه دامام بخاری رحمه الله د عمل نه ددې تائيد معلوميږی.څکه چه دوی په غزوه بدر کښې دا ذکرکړې دې.ددې نه معلوميږی.چه دا آيت د غزوه بدر په باره کښې نازل شوې دې.

---

[1])ددې تفصيل په ((باب فضل من شهد بدراً)) کښې وړاندې راغی.~
[2])لامع الدراری (۲۵۰/۸)_
[3])تعليقات لامع الدراری از شيخ الحديث مولانا زکريا رحمه الله (۲۵۰/۸)_
[4])فتح الباری(۲۶۲/۸)_
[5])تعليقات لامع الدراری (۲۵۰/۸)_

② ددې نه پس شيخ الحديث رحمه الله يوه خبره دا هم كړې ده.چه ددې آيت د تاريخ نزول نه هم ددې تائيد كيږى.چه دا د غزوه تبوك په باره كښې نه دې نازل شوې.نو كه د تاريخ نزول اعتبار اوكړې شى.نودهغې نه هم د غزوه بدر تائيد كيږى.د غزوه تبوك تائيد ترې نه كيږى. ځكه چه ددې آيت نزول هم په هغه زمانه كښې شوې وو.كله چه جنګ بدر پيښ شوې وو.

③ دريمه خبره حضرت شيخ الحديث صاحب يوه بله بيان كړې ده.چه په ترمذى كښې د حجاج به محمد رحمه الله روايت دې.په هغې كښې فرمائيلې شوى دى.چه «لما نزلت غزوة بدر قال عبدالله بن جحش وابن أم مكتوم: إنا أعميان يا رسول الله فهل لنا رخصة فنزلت لا يستوى القاعدون ..الخ»[1]

د ترمذى په دې روايت كښې دا صراحت موجود دې.چه كله د جنګ بدر واقعه پيښه شوه.نوپه هغه وخت كښې حضرت عبدالله بن جحش او عبدالله بن ام مكتوم رضى الله عنهما نبى صلى الله عليه وسلم ته راغلل. دواړه حضرات نابينا وو.هغې اوونيل.چه «هل لنا من رخصة؟» آيا مونږ ته به اجازت ملاؤ شى.كه مونږ شركت اونكړو.نو دا آيت نازل شو.

دامام ترمذى رحمه الله ددې روايت نه دا ثابته شوه.چه دا آيت د بدريينو رضى الله عنهم په باره كښې نازل شوې دې.

٦=بَاب عِدَّةِ أَصْحَابِ بَدْرٍ

[٣٧٤٢\٣٧٣٩] حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ الْبَرَاءِ قَالَ اسْتُصْغِرْتُ أَنَا وَابْنُ عُمَرَ حَدَّثَنِي مَحْمُودٌ حَدَّثَنَا وَهْبٌ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ الْبَرَاءِ قَالَ اسْتُصْغِرْتُ أَنَا وَابْنُ عُمَرَ يَوْمَ بَدْرٍ وَكَانَ الْمُهَاجِرُونَ يَوْمَ بَدْرٍ نَيِّفًا عَلَى سِتِّينَ وَالْأَنْصَارُ نَيِّفًا وَأَرْبَعِينَ وَمِائَتَيْنِ

[٣٧٤٠] حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ قَالَ سَمِعْتُ الْبَرَاءَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ حَدَّثَنِي أَصْحَابُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِمَّنْ شَهِدَ بَدْرًا أَنَّهُمْ كَانُوا عِدَّةَ أَصْحَابِ طَالُوتَ الَّذِينَ جَازُوا مَعَهُ النَّهَرَ بِضْعَةَ عَشَرَ وَثَلَاثَ مِائَةٍ قَالَ الْبَرَاءُ لَا وَاللَّهِ مَا جَاوَزَ مَعَهُ النَّهَرَ إِلَّا مُؤْمِنٌ

[٣٧٤١] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَجَاءٍ حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ الْبَرَاءِ قَالَ كُنَّا أَصْحَابَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَتَحَدَّثُ أَنَّ عِدَّةَ أَصْحَابِ بَدْرٍ عَلَى عِدَّةِ أَصْحَابِ طَالُوتَ الَّذِينَ جَاوَزُوا مَعَهُ النَّهَرَ وَلَمْ يُجَاوِزْ مَعَهُ إِلَّا مُؤْمِنٌ بِضْعَةَ عَشَرَ وَثَلَاثَ مِائَةٍ

[٣٧٤٢] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ سُفْيَانَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ الْبَرَاءِ وحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ

---

[1] الحديث أخرجه الترمذى فى كتاب تفسير القرآن باب ومن سورة النساء رقم (٣٠٣٢)۔

قَالَ كُنَّا نَتَحَدَّثُ أَنَّ أَصْحَابَ بَدْرٍ ثَلَاثُ مِائَةٍ وَبِضْعَةَ عَشَرَ بِعِدَّةِ أَصْحَابِ طَالُوتَ الَّذِينَ جَاوَزُوا مَعَهُ النَّهَرَ وَمَا جَاوَزَ مَعَهُ إِلَّا مُؤْمِنٌ

قوله: حدثنا مسلم بن ابراهيم حدثنا شعبة: ① په دې باب کښې اولنۍ روايت د حضرت براء رضي الله عنه دې.دوی فرمائي.چه زه او ابن عمر رضي الله عنهما لره صغيراوګرځولې شول.ددې نه پس ،،تحويل،، دې.اوامام بخاری رحمه الله خپل دويم سند بيانوی.په ،،وحدثني محمود،، سره،هلته بيا حضرت براء رضي الله عنه راوی دې.فرمائي.چه زه او ابن عمر رضي الله عنهما په يوم بدرکښې صغيرګرځولې شوی وو.اومهاجرين په دغه ورځ دشپيتو نه څه زيات وو.او انصار د دوو سوو نه زيات وو.

قوله: حدثنا عمرو بن خالد حدثنا زهير: ② ددې نه پس د حضرت عمروبن خالد رحمه الله روايت امام بخاری رحمه الله نقل کوی.په دې کښې هم حضرت براء رضي الله عنه راوی دې.فرمائي.چه د محمد صلى الله عليه وسلم په ملګرو کښې چه کوم په بدرييونوکښې شامل او شريك شوی وو.هغوی ماته بيان کړې وو.چه بدريين د اصحاب طالوت د شمار برابر وو.څوك چه د طالوت سره د نهر نه تيرشوی وو.اوهغوی درې سوه لس وو.او درې پرې دپاسه وو.يعنی درې سوه او ديارلس وو.

حضرت براء رضي الله عنه فرمائي.«لا والله ما جاوز معه النهر إلا مؤمن» په الله ... دلته ،،لا،، د قسم د تاکيد دپاره راوړې شوې ده.دطالوت سره صرف هغه کسان د نهر نه تيرشوی وو.څوك چه ايماندار وو.

قوله: حدثني عبدالله بن رجاء حدثنا إسرائيل: ③ ددې نه پس ددې باب دريم روايت دحضرت عبدالله بن رجاء دې.حضرت براء رضي الله عنه فرمائي.چه مونږ اصحاب محمد صلى الله عليه وسلم به په خپل مينځ کښې خبرې کولې.چه د اصحاب بدر شمارد طالوت د ملګرو د شمار برابر دې.څوك چه د طالوت سره د نهر نه تيرشوی وو. او د هغوی سره صرف اهل ايمان تيرشوی وو.چه د درې سوه او لسو نه څه زيات وو.

قوله: حدثني عبدالله بن ابي شيبة...: ④ ددې نه پس يو بل روايت راځي.د عبدالله بن ابی شيبه،دلته هم حضرت براء رضي الله عنه راوی دې.فرمائي.چه مونږ به خبرې کولې.چه اصحاب بدرددرې سروو اولسو نه څه زيات وو.اودهغوی سره صرف اهل ايمان د نهرنه تيرشوی وو.

د اصحاب بدر په تعداد کښې اختلاف د رواياتو اوددې په مينځ کښې تطبيق:

① رسول الله صلى الله عليه وسلم سره په بدر کښې درې سوه او ديارلس سړی وو.

② په بعضې رواياتوکښې درې سوه او څوارلسو ذکردې.

③ اوپه بعضې رواياتوکښې د درې سوه او پنځلسو ذکردې.

④ اوپه بعضې رواياتوکښې د درې سوه او نورلسو ذکردې.

که نبی صلى الله عليه وسلم او يوهغه صحابی څوك چه د شمارپه وخت موجود نه وو.خود لړې نه په اوبن باندې سوړ په نظر راتلو.شمار نکړې شی.نو تعداد به درې سوه او ديارلس شی.اوکه هغه صحابی شمارکړې شی.نوبيا به تعداد درې سوه او څوارلس شی.اوکه نبی صلى الله عليه وسلم ورسره هم

شمار کړې شي.نوبیا به تعداد درې سوه پنځلس شي.اوکه دغه ځلور صحابه کرام ﷺ کوم چه صغیرالسن وو.اوهغوی ته په جهاد کښې د شرکت اجازت نه وو ملاؤ شوې.خو ورسره وو.نو تعداد به درې سوه او نورلس شي.(۱)

په دغه ځلور صغیرالسن صحابو ﷺ کښې یوحضرت انس ﷺ وو.یوحضرت عبدالله بن عمر ﷺ وو.او یو حضرت جابر ﷺ وو.اویو حضرت براء بن عازب ﷺ وو.

امام بخاری ﷫ چه کوم روایات نقل کړی دی.په هغې کښې د اصحاب بدر تعداد د اصحاب طالوت برابر خودلې شوې دې.اود اصحاب طالوت تعداد درې سوه او دیارلس وو. ددې نه معلومه شوه.چه امام بخاری ﷫ د درې سوه او دیارلس شمار اعتبارکړې دې.

په دې کښې د شپیتو نه زیات مهاجرین وو.اود دوه سوه او څلویښتو نه زیات انصاروو. شپیته او دوه سوه اوڅلویښت درې سوه شول.که ته داسې اووایې.چه شپږ شپیته مهاجرین وو.او دوه سوه او اووه څلویښت انصار وو.نو درې سوه او دیارلس به برابر شي.اومورخینو او اصحاب السیر د شپږ شپیتو او دوه سوه او اووه څلویښتو عدد نقل کړې دې.

په اصحاب بدراواصحاب طالوت کښې مطابقت: دلته د اصحاب بدر شمار د اصحاب طالوت د شمارمطابق خودلې شوې دې.په شمارکښې خو موافقت دې چه دې.خو نور هم په څو وجوهاتو سره په دې دوارو ډلوکښې مطابقت شته.

① یو مطابقت دا دې.چه لکه څنګه د طالوت ملګری «فئة قليلة» وړوکې جماعت «فئة كثيرة» لوې جماعت باندې غالب راغلې وه.دغه شان د نبی ﷺ ملګری هم د «فئة قليلة» مصداق وو.اودغه شان ددوی دشمن د «فئة كثيرة» مصداق وو.

② لکه څنګه چه دلته اصحاب بدر په ایمان کښې کامل او اکمل اوګرځولې شول.دغه شان اصحاب طالوت هم په کمال ایمان باندې موصوف ګرځولی شوی وو.

③ لکه څنګه چه دلته اصحاب رسول ﷺ دالله تعالی په نصرت اودهغه په مددباندې بهروسه اوکړه.دغه شان هلته اصحاب طالوت هم دالله تعالی په نصرت او دهغه په امداد باندې بهروسه کړې وه.

مطلب دا چه په مختلفو وجوهاتوسره د بدرپه واقعه کښې د اصحاب طالوت د واقعې سره مشابهت موجود دې.

دلفظ ،،نيف،، تحقيق: «كان المهاجرون يوم بدر نيفاً على ستين» دا لفظ «نيف» هم دې.او «نيّف»

---

(۱) وفي الفتح (۷/۲۹۱) كان أهل بدر ثلاثمائة وثلاثة عشر وعن أبي أيوب الأنصاري قال خرج رسول الله ﷺ إلى بدر فقال لإصحابه تعادوا فوجدوهم ثلاث مائة وأربعة عشر رجلاً ثم قال لهم تعادوا فتعادوا مرتين فأقبل رجل على بكرله ضعيف وهم يتعادون فتمت العدة ثلاث مائة وخمسة عشر وروى البيهقي عن عبدالله بن عمروبن العاص قال خرج رسول الله ﷺ يوم بدر ومعه ثلاث مائة وخمسة عشر وهذه الرواية لا تنافي التي قبلها لإحتمال أن تكون الأولى لم يعد النبي ﷺ ولا الرجل الذي أتى آخراً وأما الرواية التي فيها وتسعة عشر فيحتمل أنه ضم إليهم من أستصغر ولم يؤذن له في القتال كالبراء وابن عمر ﷺ وكذا أنس ﷺ .. والله أعلم)

بالتشدید ،هم دي، ،نیف، ، د ، ،بضع، ،په وزن باندې دې.او د ، ،بضع، اطلاق لکه څنګه چه د درې نه واخله ترنهو پورې کيږي.دغه شان د ، ،نیف، ، اطلاق هم د دریو نه واخله ترنهو پورې کیږي.

په روایت کښې فرمائیلی شوی دی.چه ((ولم یجاوز معه إلا مؤمن بضعة عشر وثلاث مائة)) په دې کښې دلته د ، ،بضع، ، لفظ د دریو دپاره استعمال شوې دې.یعنی ((ثلاثة عشر وثلاث مائة)) درې سوه اودیارلس تعداد مراد دې.

لکه چه امام بخاری د درې سوه څوارلس ،درې سوه پنځلس او درې سوه نورلس روایاتوپه مقابله کښې د درې سوه او دیارلس روایت ته ترجیح ورکړې ده.اوهم دا زیاته مشهوره ده.
دا خبره وړاندې څودلې شوې ده.چه اته صحابه کرام رضی الله عنهم هغه دی.کوم چه بدریان شمارلی شی.اګرچه هغوی په جنګ بدر کښې شرکت نه وو کړې.دهغوی نومونه تیرشوی دی.

۷=بَاب دُعَاءِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى كُفَّارِ قُرَيْشٍ شَيْبَةَ وَعُتْبَةَ وَالْوَلِيدِ وَأَبِي جَهْلِ بْنِ هِشَامٍ وَهَلَاكِهِمْ

رسول الله ﷺ د کفارقریش یعنی شیبه،عتبه،ولیداو ابوجهل دپاره خیرې کول اودهغوی دهلاکت بیان.

[۳۷۴۳] حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ عَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ اسْتَقْبَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْكَعْبَةَ فَدَعَا عَلَى نَفَرٍ مِنْ قُرَيْشٍ عَلَى شَيْبَةَ بْنِ رَبِيعَةَ وَعُتْبَةَ بْنِ رَبِيعَةَ وَالْوَلِيدِ بْنِ عُتْبَةَ وَأَبِي جَهْلِ بْنِ هِشَامٍ فَأَشْهَدُ بِاللَّهِ لَقَدْ رَأَيْتُهُمْ صَرْعَى قَدْ غَيَّرَتْهُمْ الشَّمْسُ وَكَانَ يَوْمًا حَارًّا [ر: ۲۳۷]

روایت باب د حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه نه مروی دی.دوی فرمائی.چه نبی کریم ﷺ کعبې طرف ته مخ کړلو.اود قریشو یوې ډلې ته ئې خیرې اوکړې.په کومه کښې چه شیبه بن ربیعه،ولید بن عتبه،اوابوجهل بن هشام شامل وو.نبی ﷺ اوفرمائیل.واورئ.زه الله تعالی ګواه جوړوم.اودا خبره کوم.چه ما د بدرپه ورځ دا ټول راپرځولې شوې کتلی دی.نمردهغوی بدنونه خراب کړی وو.یعنی دهغوی بدنونه پړسیدلی وو.اوړژیدلی وو د هغوی د بدنونو نه بدبوئې راتله.اوهغه د ګرمئ ورځ وه.

دغزوه بدرسره د حدیث باب مناسبت: دلته امام بخاری رحمه الله دا روایت د بدر په باب کښې ذکرکړې دې.حالانکه دا واقعه د بدر نه ده.دا دهغه وخت واقعه ده.چه نبی ﷺ د خانه کعبې سره خواه کښې مونځ کولو.کله چه د مانځه په دوران کښې نبی ﷺ سجدې ته لاړو.نود سجدې په حالت کښې د نبی ﷺ په شا مبارکه باندې عقبه بن ابی معیط د اوښې بچې دانه اچولې وه.ښکاره ده.چه په دې سره د نبی ﷺ په مانځه کښې خلل راغلو.نو نبی ﷺ ورته خیرې اوکړې.چه ((اللهم علیك بشیبة بن ربیعة ،اللهم علیك بعتبة ،اللهم علیك بالولید،اللهم علیك بأبي جهل)) او دبدر واقعه د هجرت نه پس راغلې ده.اودا واقعه د هجرت نه وړاندې ده. خو

امام بخاري رحمه الله دا حديث دلته ددې وجې ذکرکړو.چه د نبي ﷺ د خيرو په نتيجه کښې د بدر په موقع د دوی هلاکت واقع شو.اوددغه خيرو اثر د بدرپه ورځ ښکاره شو.

يوسوال اودهغې جواب: دلته يوسوال کيږي.چه نبي ﷺ خو رحمة للعالمين وو.اونبي ﷺ خو هميشه دپاره خپلو دشمنانو ته دعا کړې ده.چه «اللهم اهد قومي فإنهم لايعلمون» اې الله زما قوم ته هدايت اوکړه.دوی نه پوهيږي.دوی زما مقام نه پيژني.دلته په نبي ﷺ کښې دا تبديلي ولې راغله.نو ددې په باره کښې زمونږ استاذ شيخ الادب والفقه حضرت مولانا اعزاز علي صاحب رحمه الله يوه عجيبه خبره کړې ده.هغوی فرمائي.وروره! خبره په اصل کښې دا وه.چه کله يوڅيز د خپلې فطري تقاضې نه.بند کړې شي.نوپه هغې کښې جوش پيدا شي. دا به تاسو کتلې وی.چه ريل ګاډې روان وی.او دانجن نه چليږي.د انجن نه څنګه چليږي؟دومره وزنی او دومره درون ريل او انجن دا اوړي.اودومره په تيزۍ سره ئې اوړي. د کراچۍ نه ترلاهوره پورې اووه نيم سوه ميلو سفر په اتلس ګهنټوکښې کوی.نوته به واې.چه وروره د ريل په انجن کښې براس پيدا کيږي.اوهغه براس دغه انجن او ريل ګاړی، براس څه څيز دې؟ نو مولانا صاحب اوفرمائيل.چه په اصل کښې داسې کيږي.چه د اوبونه يو لوښې ډك کړې شي. او د هغې لاندې اور اولګولې شي.د اور په لګيدو سره اوبه ګرمې شي.اودهغه اوبوپه ګرميدو سره براس پيدا شي.اوددغه براس فطرت دې.چه ته دا آزاد پريږده.چه دې په فضا کښې تحليل شي.خو ته دا کوې.چه دغه پيدا کيدونکې براس بندوې.اوهغه ډير لطيف څيز دی.ددې په وجه په دې کښې دومره طاقت پيدا شي.چه د هغې په ذريعه هغه په سوونو او زرګونو ټنه وزنی ريل اوړي.او تيز روان وی. دا مثال د موټر او بس هم دې.

ددې نه پس هغوی اوفرمائيل.چه چونکه مونځ د نبي ﷺ د سترګو يخوالې وو.په دې موقع باندې نبي ﷺ مونځ کولو.اوپه مانځه کښې چه دنبي ﷺ اود الله تعالى په مينځ کښې چه کوم ربط او تعلق قائم وو.ددې مشرکانوپه حرکت سره په دغه تعلق کښې اوپه دې فطرتی عمل کښې خلل واقع شو.نو د نبي ﷺ په فطری عمل کښې د رکاوټ اچولوپه وجه اونبي ﷺ دخپل فطرت خلاف عمل کولوباندې د مجبوره کولونتيجه دا شوه.چه د نبي ﷺ عام عادت وو.(اوهغه دا چه نبي ﷺ ته که به قوم تکليف اورسولو.نو دوی به ورته دعا کوله) ددې په خلاف نبي ﷺ دلته دهغه خلقو په حق کښې خيرې اوکړې کوم چه په دې حرکت کښې شريك وو.او نبي ﷺ دالله تعالى په دې تعلق او ربط کښې خلل برداشت نکړو.اوچونکه دا خيرې د نبي ﷺ د ژبې نه وتلې وې.اوداسې د کمزورۍ په حالت کښې وې. چه د نبي ﷺ دپاره به ددې نه زياته بې بسی او کمزوری نوره څه کيدې شوه.نوالله تعالى دغه دعا قبوله کړه.

يوخو د نبي ﷺ هسې خيرې کول کافي وو.او بيا د مظلوميت په انتهائي حالت کښې، ددې خيرود ژبې مبارکې نه وتل د قبوليت يوزياتی سبب جوړ شو.چه نتيجه ئې دا شوه.چه د کومو کسانو نومونه نبي ﷺ اخستی وو.په هغوی کښې هريو الله تعالى خپل انجام ته اورسول.

۸=بَاب قَتْلِ أَبِي جَهْلٍ

علامه عینی رحمه الله فرمائي.چه د ابوذر رحمه الله په نسخه کښې دا باب موجود نه دې.اوپه نورو نسخوکښې موجود دې.([1]) اوکه دې طرف ته نظر اوکړې شی.چه په دې باب کښې د ابوجهل د قتل نه علاوه د نورو خلقو د قتل ذکر هم شته.نو مناسب دا ده.چه دا باب نه وې.ځکه چه ددې باب په احادیثو کښې صرف د ابوجهل قتل ذکرنه دې.بلکه د نورو ذکرپه کښې هم شته.خو علامه عینی دا هم فرمائیلی دی.چه چونکه په بعضې نسخوکښې ددې باب ترجمه داسې قائمه کړې شوې ده.((باب قتل أبي جهل وغيره)) یعنی د ابوجهل او ددې نه پس د((وغيره)) لفظ په کښې هم موجود دې.نود ابوجهل د قتل نه علاوه د نورو ذکر چه په کښې راغلې دې. هغه د ((وغيره)) لاندې راتلې شی.نوچه په ترجمه کښې د ((وغيره)) لفظ ته اوکتې شی. مناسب هم دا معلومیږی.چه دا باب وی.([2])

علامه عینی رحمه الله چه کومه خبره کړې ده.هغه صحیح ده.خو ناکافی ده.ځکه چه په باب کښې بیشکه بعضې روایات داسې دی.چه په هغې کښې د ابوجهل نه علاوه د نورو کسانو د قتل ذکردې.لکه د عتبه،شیبه، وغیره د قتل ذکرپه کښې راغلې دې.یقیناً دوی د ((وغيره)) د لفظ لاندې شاملولې شی.

خو د حضرت زبیربن العوام رضی الله عنه په سلسله کښې یو روایت راځی.په هغه روایت کښې د چا د قتل ذکر هم نشته.نودهغه روایت مناسبت به ترجمة الباب سره څنګه وی؟ علامه عینی د ترجمة الباب سره دهغې دمناسبت په باره کښې دافرمائیلی دی.چه په دې روایت کښې د حضرت زبیر بن العوام په جنګ بدر کښې شرکت بیان شوې دې.نو ددې مطابقت د ترجمې سره راغلو([3])

خودعلامه عینی رحمه الله دا مناسبت بیانول کافی نه دی.ددې وجې د حضرت زبیر رضی الله عنه په غزوه بدر کښې دشرکت بیانولو سره د ((باب قتل أبي جهل وغيره)) سره مناسبت نه معلومیږی.ځکه چه په دغه روایت کښې نه د ابوجهل د قتل ذکرشته.اونه د غیر ابوجهل دقتل ذکر،نو صرف دا وئیل چه په دې سره د حضرت زبیر رضی الله عنه په جنګ بدر کښې شرکت ثابتیږی.اودا د باب سره مناسبت شو.خودا خبره کافی نه ده.([4])

---

[1])عمدة القاری(۸۵\۱۷)_

[2])دغه شان حافظ صاحب لیکی.((تثبت هذه الترجمة للأكثر وسقطت لأبي ذر.. وثبوتها أوجه إذ لا تعلق لحديثها بباب عدة أهل بدر(فتح الباري (۲۹٤\۷)_~

[3])علامه عینی رحمه الله د دې روایت د مطابقت په باره کښې لیکی.((مطابقته للترجمة ظاهرة فإنه يصرح بحضورالزبيربن العوام رضی الله عنه وقعة بدر فيدخل في العدة.(عمدة القاري (۹۰\۱۷)_~

[4])خو لکه څنګه چه علامه عینی رحمه الله فرمائیلی دی.چه د ابوذرپه نسخه کښې دا باب موجود نه دې.په نورو نسخوکښې موجود دې.نو که د ابوذرد نسخې اعتبار اوکړې شی.نو د علامه عینی رحمه الله بیان کړې مطابقت به صحیح شی.ځکه چه ((باب عدة أهل بدر)) سره ددې روایت مناسبت ښکاره دې.اود ابوذرپه نسخه کښې دا روایت اود دې باب نورتول روایات د ((باب عدة أهل بدر)) لاندې راغلې دې.

حافظ صاحب خو معامله بیخی ګول مول کړې ده.هغوی د مطابقت په باره کښې څه تسلی بخش خبره نه ده کړې.او زمونږ د بخاری شارحینو ﷫ هم ددې روایت د ترجمة الباب سره د مطابقت په باره کښې څه بحث نه دې کړې.حال دا چه د مطابقت مسئله اهمه ده.

د ترجمة الباب اوددې د ټولو روایاتوپه مینځ کښې دمطابقت ښه توجیه: په دې باره کښې یوه خبره دا کولې شي.چه «باب قتل أبي جهل وغيره» کښې «وغيره» کښې ضمیر ابوجهل طرف ته نه دې راجع.(لکه څنګه چه علامه عینی ﷫ ضمیرده طرف ته راجع کړې دې) بلکه چه دا ضمیر ،،قتل،، طرف ته راجع کړې شي.نو مسئله به بیخي ښکاره شي.

نواوس به د باب مطلب دا وی.چه په دې باب کښې د ابوجهل د قتل ذکر دې.او د قتل ابوجهل نه علاوه د بدر د نورو څیزنو ذکرهم دې.نو اوس د حضرت زبیربن العوام ﷛ د روایت په باره کښې څه اشکال نه پاتې کیږی.ځکه چه په دې روایت کښې د ابوجهل یا غیر ابوجهل د قتل ذکر نشته.خو دا ورایت بهر حال د جنګ بدر سره متعلق دې.او په دې کښې د حضرت زبیر په جنګ بدر کښې د شرکت بیان دې.اودغه شان په دې صورت کښې د باب د نورو روایتونه د ترجمة الباب سره مناسبت په آسانتیا سره راځي.

په جنګ بدرکښې د ابوجهل د قتل واقعه: ددې باب په اولنو روایتونو کښې د ابوجهل د قتل بیان شوی دې.د دې واقعې تفصیل د حضرت عبدالرحمن بن عوف ﷛ په روایت کښې دی.

دوی فرمائی.چه زه د بدر په ورځ په میدان جنګ کښې ولاړ ووم.او د انصارو دوه هلکان زما ښی او ګس طرف ته ولاړ وو.زما په خیال کښې راغلل.که ددې دوو هلکانو په مینځ کښې زه چا اولیدم.نو هغه به ما غیر محفوظ اوګنړی.اوپه ما به حمله اوکړی.ددې زما سره ویره شوه.زه هم په دغه خیال کښې وم.چه په دې کښې یو زما نه تپوس اوکړو.تره! تاسو ابوجهل پیژنئ.ما ورته اووئیل.آوزه ئې پیژنم.خوستاسودهغه سره څه کاردې؟ نوهغه اووئیل.چه ما اوریدلی دی.چه هغه به د رسول الله ﷺ په شان کښې ګستاخی کوله.ددې وجې ما دا عهد کړې دې.چه کله هغه ماته په نظر راشی.نو «يموت الأعجل منا» چه په مونږ دواړوکښې چه د چا مرګ وړاندې لیکلې شوې وی.هغه به مری.یابه زه مرم اویا به هغه وژنم.اوس لا یوخپله خبره نه وه ختمه کړې.چه بل رانه د ابوجهل په باره کښې تپوس اوکړو. مادهغه نه هم هغه تپوس اوکړو.اوهغه هم هغه خبره اوکړه.چه ابوجهل به د رسول الله ﷺ په حق کښې بد رد وئیل.نوما دا عهد کړې دې.چه زما سیورې به دهغه د سیورې نه ترهغه وخته پورې نه جدا کیږی.ترڅوچه زه هغه ختم نکړم.حضرت عبدالرحمن ﷛ فرمائی.چه ددې دواړو هلکانو خبرې چه ما واوریدې.زه په خپل اولنی خیال باندې ملامته شوم.په دې کښې ابوجهل په نظر راغلو.ما دغه ماشومانو ته اشاره اوکړه.چه ابوجهل دغه دې.نو لکه څنګه چه باز او شکرې په کونتره باندې حمله کوی.دغه شان دا دواړه هلکان په ابوجهل باندې حمله کونکی شو.اوهغوی ابوجهل زخمی کړلو.او د اس نه ئې راغزارکړلو.په دواړو هلکانو کښې د یو نوم معاذ او دبل معوذ وو.او دا دواړه د حضرت عفراء انصاریه ځامن وو.[1] دا د بخاری کتاب المغازی روایت دې.اود بخاری د کتاب الجهاد په روایت کښې دی.چه د

[1] صحيح بخاری کتاب الجهاد،،أبواب فرض الخمس باب من لم يخمس الأسلاب رقم (٣١٤١)_

ابوجهل په قتل کولو کښې حضرت معاذبن جموح وړاندې وو.(١)
حافظ ابن حجر رحمه الله فيصله کړې ده.چه د عفراء دواړه ځامن معاذ او معو هم په قتل کښې شريك وو.او معاذبن عمروبن جموح رضي الله عنه هم په دې کښې شريك وو.د حافظ ابن حجر رحمه الله وينا دا ده.چه د ابوجهل په قتل کښې زياته حصه د معاذبن عمرو رضي الله عنه وه.اوهم ددې وجې نه نبي ﷺ د ابوجهل سلب معاذبن عمروبن جموح ته ورکړې وه.(٢)
په معاذبن حارث باندې د ابوجهل ځوی عکرمه د خپل پلار بدلې اخستلودپاره په توره حمله اوکړه.د هغه لاس په دغه حمله باندې کټ شو.د لاس صرف يو رګ د بدن سره پاتې شوې وو.او باقي لاس بيکارزوړند وو.ټوله ورځ حضرت معاذ رضي الله عنه هم په دغه کيفيت کښې د کافرانو سره جنګيدل.او ماښام چه کله درد او تکليف ئې زيات محسوس کولو. نو هغه خپله دغه لاس په زمکه باندې کيخودلو.او دپاسه ئې پرې پښه کيخوده.اوهغه ئې د بدن نه جدا کړو.دوی ددې نه پس تر څه مودې پورې ژوندې وو.البته ددوی ورور معوذ رضي الله عنه په غزوه بدرکښې شهيد شو.
دجنګ نه پس نبي ﷺ اوفرمائيل.لاړ شئ. اوګورئ د ابوجهل څه اوشو؟ نو حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه لاړلو.عجيبه انتخاب دې.د حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنه په روايت کښې دی.چه په ليلة الجن کښې چه کله نبي ﷺ تشريف اوړلو.نوفرمائيلی ئې وو.زما سره به هغه کس ځی.چه دهغه په زړه کښې د ذرة برابر تکبر نه وی.حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه اودريدل.او نبي ﷺ هغه دځان سره بوتلې وو.لکه چه نبي ﷺ دهغه تصديق اوکړو.چه په ده کښې ذره برابر تکبر نشته.(٣) نو الله تعالی دلته د ابوجهل د سرکټ کولودپاره د حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه انتخاب اوکړو.ځکه چه په هغه کښې د ذرې برابر تکبر نه وو.او ابوجهل د تکبر مجسمه وه.د الله تعالی د حکمت بالغه تقاضا هم دا وه.چه ددې تکبر او غرور نه ډك کس د روح ويتسلو سامان دحضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه په ذريعه باندې اوکړی.کوم چه د تواضع او عاجزئ مجسمه وه.نو حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه لاړلو.د ابوجهل په سينه باندې کيناستلو.او وې ونيل.«أخزاك الله يا عدوالله» اې دالله دشمنه! الله تعالی ته ذليله کړې.بيا حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه دهغه سر د تنې نه جدا کړلو.په دغه وخت کښې ابوجهل اووئيل.سرمې لږ د لاندې نه کټ کړه.چه کله د سرنو قطار لګولی شی. نود سردار سر اوچت په نظرراځی.حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه دهغه سرکټ کړلو.او د نبي ﷺ په خدمت کښې ئې پيش کړو.اووې ونيل.«هذا رأس عدوالله» نبي ﷺ چه اوکتل نو وې فرمائيل.واقعی دا د ابوجهل سر دې.حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه اووئيل.په الله قسم دا دابوجهل سردې.نو نبي ﷺ اوفرمائيل.«الحمدلله الذي أعزالإسلام وأهله» شکر دې دالله چا

---

(١) ايضاً_
(٢) فتح الباري (٢٤٨١٦) کتاب فرض الخمس وفتح الباري(٢٩٦١٧)_
(٣) سيرة مصطفى (١٠٠١٢) بحواله بناية شرح هدايه للحافظ العينى (٢٨٦١١)_

چه اسلام او اهل اسلام ته عزت او ترقى وركړه.(۱)
حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ په دې موقع دا هم ونيلى دى.چه يارسول الله دې بدبخته د مرګ په وخت كښې ماته دا هم وئيلې وو.چه محمدته خبر وركړه.چه زما په زړه كښې تاسره كوم بغض اودشمنى وه.په دې وخت كښې هم په هغې كښې څه كمى نه دې راغلې.بلكه د وراندې نه زياته ده.نبى ﷺ اوفرمائيل.چه دا زما د امت فرعون دې.اود موسى ﷺ اودبنى اسرائيلو د فرعون نه په كفر كښې زيات سخت دې.ځكه چه د حضرت موسى ﷺ په مقابله كښې چه كوم فرعون وو.هغه چه ګله مړ كيدو.نوپه هغه وخت كښې ئې د موسى ﷺ د كلمې ونيلو كوشش كړې وو.او كله چه دې مړ كيدو.نو په كفركښې ئې د خپل كلك والى اظهار اوكړو.حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ چونكه دهغه سركټ كړې وو.ددې وجې نبى ﷺ دهغه توره عبدالله بن مسعود ﷺ ته وركړه.(۲)

[۳۷۴۴] حَدَّثَنَا ابْنُ نُمَيْرٍ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ أَخْبَرَنَا قَيْسٌ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ أَتَى أَبَا جَهْلٍ وَبِهِ رَمَقٌ يَوْمَ بَدْرٍ فَقَالَ أَبُو جَهْلٍ هَلْ أَعْمَدُ مِنْ رَجُلٍ قَتَلْتُمُوهُ

[۳۷۴۵] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ التَّيْمِيُّ أَنَّ أَنَسًا حَدَّثَهُمْ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ح وحَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ عَنْ سُلَيْمَانَ التَّيْمِيِّ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ يَنْظُرُ مَا صَنَعَ أَبُو جَهْلٍ فَانْطَلَقَ ابْنُ مَسْعُودٍ فَوَجَدَهُ قَدْ ضَرَبَهُ ابْنَا عَفْرَاءَ حَتَّى بَرَدَ قَالَ آأَنْتَ أَبُو جَهْلٍ قَالَ فَأَخَذَ بِلِحْيَتِهِ قَالَ وَهَلْ فَوْقَ رَجُلٍ قَتَلْتُمُوهُ أَوْ رَجُلٍ قَتَلَهُ قَوْمُهُ قَالَ أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ أَنْتَ أَبُو جَهْلٍ حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ عَنْ سُلَيْمَانَ التَّيْمِيِّ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ بَدْرٍ مَنْ يَنْظُرُ مَا فَعَلَ أَبُو جَهْلٍ فَانْطَلَقَ ابْنُ مَسْعُودٍ فَوَجَدَهُ قَدْ ضَرَبَهُ ابْنَا عَفْرَاءَ حَتَّى بَرَدَ فَأَخَذَ بِلِحْيَتِهِ فَقَالَ أَنْتَ أَبَا جَهْلٍ قَالَ وَهَلْ فَوْقَ رَجُلٍ قَتَلَهُ قَوْمُهُ أَوْ قَالَ قَتَلْتُمُوهُ

حَدَّثَنِي ابْنُ الْمُثَنَّى أَخْبَرَنَا مُعَاذُ بْنُ مُعَاذٍ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ أَخْبَرَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ نَحْوَهُ [۳۷۴۵]

[۳۷۴۶] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ كَتَبْتُ عَنْ يُوسُفَ بْنِ الْمَاجِشُونِ عَنْ صَالِحِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ فِي بَدْرٍ يَعْنِي حَدِيثَ ابْنَيْ عَفْرَاءَ [ر: ۲۹۷۲]

اوس لږ دا روايتونه اوګورئ.ددې باب په شروع كښې په روايتونوكښې هم دا خبره بيان شوې ده.چه حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ ابوجهل په ميدان جنګ كښې په زمكه باندې پريوتې اومندلو.نودهغه په سينه باندې كيناستلو.او ابوجهل ته ئې اووئيل.«أنت أبوجهل»

---

(۱) عمدة القارى (۱۷\۸۶)۔
(۲) السيرة الحلبية (۱۲\۱۷٤)۔

قوله: هَلْ أَعْمَدُ مِنْ رَجُلٍ قَتَلْتُمُوهُ؟ وَهَلْ فَوْقَ رَجُلٍ قَتَلَهُ قَوْمُهُ أَوْقَالَ قَتَلْتُمُوهُ:

دوه مطلبه: ابوجهل اووئیل.((هَلْ أَعْمَدُ([1]) مِنْ رَجُلٍ قَتَلْتُمُوهُ)) یا((وَهَلْ فَوْقَ رَجُلٍ قَتَلَهُ قَوْمُهُ أَوْ قَالَ قَتَلْتُمُوهُ))

① ددې جملې يو مقصد خو دا دې.چه په دې کښې ابوجهل دخپل تکبراظهار کوی.چه آيا دهغه کس نه زيات خوبښ بل څوک شته.کوم چه تاسو قتلوئ؟ يا د هغه کس نه اوچت څوک شته.کوم چه تاسو قتل کړلو.يعنی ددهنه زيات خوبښ او.دده نه زيات لوې بل څوک نشته.

② خو علامه عينی،حافظ ابن حجر، علامه نووی او ابوعبيده وغيره ﷺ ددې يو بل مطلب هم بيان کړې دې.چه د ابوجهل ددې قول مقصد دا دې.چه زما قتلول ددې نه زيات څه نه دی.چه يو کس خپل قوم پخپله قتل کړلو.نو په دې کښې نه ستاسو دپاره څه د فخر خبره شته.او نه زما دپاره څه د پيغور خبره ده.([2])

حافظ ابن حجر رحمه الله ددې معنی په تائيد کښې د طبرانی نه د عمروبن ميمون يو روايت هم نقل کړې دې.په هغې کښې دی.چه حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه کله د ابوجهل په سينه باندې اوختلو.نوهغوی ورته اووئيل.((أی عدوالله قد أخزاك الله)) اې د الله دشمنه الله تعالی نه رسوا کړې.نو ابوجهل په جواب کښې اووئيل.((وبما أخزانی من رجل قتله قومه)) حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی.چه ددې روايت نه معلوميږی.چه ابوجهل دا وئيل غوستل.چه ستاسو دپاره زما په قتل کښې څه کمال نشته.اوزما دپاره په دې کښې څه عار نشته.چه په هغې سره زه رسوا شم.ځکه چه يوکس هم خپل قوم قتل کړو.داڅه درسوائې خبره نه ده.دا خوهم داسې کيږی([3])

بهرحال دې ټولو حضراتوپه ((أعمد من رجل قتلتموه)) کښې استفهام انکاری مراد اخستې دې.اودا مطلب ئې راوستې دې.چه په دې کښې ابوجهل دخپل تکبراوفخر خبره نه کوی.بلکه د خپلې رسوائې او ذلت دفاع کوی.والله اعلم.

دلته د باب دريم حديث کم چه د حضرت انس رضي الله عنه نه مروی دې.په هغې کښې ((أنت أباجهل)) راغلې دې.اوپه بعضې نسخوکښې ((أنت أبوجهل)) راغلې دې.

د حافظ ابن حجر رحمه الله رائې دا ده.چه دا ((أنت أبوجهل)) دحضرت انس رضي الله عنه په روايت کښې د بعضې راويانو نه اصلاح ده.دې راويانوچه کله اوکتل.چه ((أنت أبا جهل)) دقاعدې نه خلاف

---

[1]) واعمد: افعل التفضيل من عمد أی هلک ، يقال عمدالبعير يعمد عمداً بالتحريک إذا ورم سنامه من عض القتب .. ويکنی بذلک عن الهالک وقيل معنی اعمد : أعجب، وقيل بمعنی أغضب (فتح الباری ۲۹٤/۷)_

[2])علامه عينی رحمه الله ليکی.((هل أعمد من رجل أی هل أعجب من رجل قتله قومه يعنی ليس قتلکم لی إلا قتل رجل قتله قومه لا يزد علی ذلک ولا هو فخرلکم ولا عار علی)) عمدة القاری (۸۵/۱۷)_

[3])فتح الباری(۲۹٤/۷)_

دي. نوهغوی دحضرت انس رضی الله عنه په روایت کښې تصحیح اوکړه.او «أبا جهل» ئې په «أبوجهل» بدل کړو.ځکه چه اسماء سته مکبره په حالت رفعي کښې په الف سره نه وی.بلکه په واو سره وی.خوحافظ رحمه الله فرمائی.چه د حضرت انس رضی الله عنه په روایت کښې معتبر اومعتمد هم دا دی.

چه «أبا جهل» الف سره وئیلې شی.او بعضې راویانو دخپل طرف نه چه کومه اصلاح کړې ده.هغه صحیح نه ده. حافظ رحمه الله ددې وجه دا بیان کړې ده.چه یو خو به د جنګ بدر په آخر کښې روایت راشی.هلته «أنا أبا جهل» موجود دې.دویمه وجه دا ده.چه ددې حدیث راوی سلیمان تیمی رحمه الله تصریح کړې ده.چه حضرت انس رضی الله عنه ددې تلفظ په «أنت أبا جهل» الف سره کړې دې.دغه شان یحیی بن سعید قطان هم ددې تلفظ په الف سره کړې دې.نو هرکله چه دې دواړو حضراتو ددې تلفظ په «أبا جهل» الف سره کړې دې.نو بیا روسته د راویانودخپل طرف نه اصلاح ځنګه تېنګ کیدې شی.ددې وجې صحیح خبره هم دا ده.چه دا لفظ «أنت أبا جهل» الف سره دې.([1]) نو اوس به سوال کیږی.چه بیا به د نحوی قاعدې مطابق ددې توجیه څه وی.نو ددې متعلق څوتوجیهات شوی دی.

① یوه خودا چه «أنت» مبتدا ،او «مقتول» خبرمحذوف دې.او «أبا جهل» منادی دې.یعنی «أنت مقتول یا أبا جهل» ([2])

② علامه عینی رحمه الله ددې توجیه کړې ده.«أنت تکون أبا جهل» ([3])

③ داودی رحمه الله یوه بله خبره کړې ده.هغه دا چه حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه د ابوجهل د تحقیر او تذلیل دپاره د صحیح «أبوجهل» مرفوع په ځائې قصداً دغه غلط «أنت أبا جهل» منصوب اووئیل.([4])

④ یوه توجیه دا هم شوې ده.چه په اصل کښې بعضې دعرب، قبائل اسماء سته مکبره په حالت رفعی،حالت نصبی اوحالت جری درې واړو حالتونوکښې په الف سره وائی.نو دا د دغه قبائلو دلغت مطابق دې.([5])

[۳۷۴۶] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الرَّقَاشِيُّ حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ قَالَ سَمِعْتُ أَبِي يَقُولُ حَدَّثَنَا أَبُو مِجْلَزٍ عَنْ قَيْسِ بْنِ عُبَادٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ أَنَا

[1])فتح الباری (۲۹۵\۷)-
[2])فتح الباری(۲۹۵\۷)-
[3])عمدة القاری(۸۵\۱۷)_
[4])فتح الباری(۲۹۵\۷)_
[5])فتح الباری(۲۹۵\۷)_

أَوَّلُ مَنْ يَجْثُو بَيْنَ يَدَيِ الرَّحْمَنِ لِلْخُصُومَةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَقَالَ قَيْسُ بْنُ عُبَادٍ وَفِيهِمْ أُنْزِلَتْ هَذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ قَالَ هُمُ الَّذِينَ تَبَارَزُوا يَوْمَ بَدْرٍ حَمْزَةُ وَعَلِيٌّ وَعُبَيْدَةُ أَوْ أَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ الْحَارِثِ وَشَيْبَةُ بْنُ رَبِيعَةَ وَعُتْبَةُ بْنُ رَبِيعَةَ وَالْوَلِيدُ بْنُ عُتْبَةَ [ر: ۳۷۴۹ و ۴۴۶۷]

[۳۷۴۸] حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَبِي هَاشِمٍ عَنْ أَبِي مِجْلَزٍ عَنْ قَيْسِ بْنِ عُبَادٍ عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ نَزَلَتْ هَذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ فِي سِتَّةٍ مِنْ قُرَيْشٍ عَلِيٍّ وَحَمْزَةَ وَعُبَيْدَةَ بْنِ الْحَارِثِ وَشَيْبَةَ بْنِ رَبِيعَةَ وَعُتْبَةَ بْنِ رَبِيعَةَ وَالْوَلِيدِ بْنِ عُتْبَةَ [۳۷۵۰ و ۳۷۵۱ و ۴۴۶۶]

[۳۷۴۹] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الصَّوَّافُ حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ يَعْقُوبَ كَانَ يَنْزِلُ فِي بَنِي ضُبَيْعَةَ وَهُوَ مَوْلًى لِبَنِي سَدُوسَ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ التَّيْمِيُّ عَنْ أَبِي مِجْلَزٍ عَنْ قَيْسِ بْنِ عُبَادٍ قَالَ قَالَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فِينَا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ هَذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ [ر: ۳۷۴۷]

[۳۷۵۰/۳۷۵۱] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ جَعْفَرٍ أَخْبَرَنَا وَكِيعٌ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ أَبِي هَاشِمٍ عَنْ أَبِي مِجْلَزٍ عَنْ قَيْسِ بْنِ عُبَادٍ سَمِعْتُ أَبَا ذَرٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يُقْسِمُ لَنَزَلَتْ هَؤُلَاءِ الْآيَاتُ فِي هَؤُلَاءِ الرَّهْطِ السِّتَّةِ يَوْمَ بَدْرٍ نَحْوَهُ

[۳۷۵۱] حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الدَّوْرَقِيُّ حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ أَخْبَرَنَا أَبُو هَاشِمٍ عَنْ أَبِي مِجْلَزٍ عَنْ قَيْسِ بْنِ عُبَادٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا ذَرٍّ يُقْسِمُ قَسَمًا إِنَّ هَذِهِ الْآيَةَ هَذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ نَزَلَتْ فِي الَّذِينَ بَرَزُوا يَوْمَ بَدْرٍ حَمْزَةَ وَعَلِيٍّ وَعُبَيْدَةَ بْنِ الْحَارِثِ وَعُتْبَةَ وَشَيْبَةَ ابْنَيْ رَبِيعَةَ وَالْوَلِيدِ بْنِ عُتْبَةَ [۳۷۴۸]

[۳۷۵۲] حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ سَعِيدٍ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ السَّلُولِيُّ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ يُوسُفَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ سَأَلَ رَجُلٌ الْبَرَاءَ وَأَنَا أَسْمَعُ قَالَ أَشَهِدَ عَلِيٌّ بَدْرًا قَالَ بَارَزَ وَظَاهَرَ

قوله: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الرَّقَاشِيُّ حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ: دا روايت د حضرت علي رضي الله عنه دي.دوى فرمائي.

قوله: أَنَا أَوَّلُ مَنْ يَجْثُو بَيْنَ يَدَيِ الرَّحْمَنِ لِلْخُصُومَةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: زه به اولني سړے يم.چه د قيامت په ورځ به د رحمان مخامخ د فيصلې دپاره كينم.او قيس بن عباد فرمائي. چه هم ددې حضراتو په باره كښې دا آيت نازل شوې وو. ﴿هَذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ﴾ دا هغه خلق دي.چاچه د جنګ بدره په ورځ مقابله او مبارزه اوكړه.د مسلمانانو دطرفه حضرت حمزه، حضرت علي اوحضرت عبيده رضي الله عنهم وو.اود كافرانو دطرفه شيبه، عتبه او وليد وو.

دآنا أول من يجثو معنى: د،،يجثو،، معنى دا ده((من يقعد على الركبتين للخصومة)) حافظ ابن حجر رحمه الله

دلته يو قيد لګولې دې.چه دا ئې د مجاهدينوپه اعتبارسره «أول من يجثو» فرمائيلي دی. ځکه چه د اسلام دټولونه اولنۍ دمجاهدينوډله چا چه کافران قتل کړی وو.هغه د حضرت حمزه،حضرت على او حضرت عبيده رضي الله عنهم ډله وه.نو «أنا أول من يجثو» هغوی په دې اعتبار سره فرمائيلي دی. (۱)

«أنا أول من يجثو للخصومة» کښې د خصومت نه څه مراد دې؟حضرت ګنګوهی رحمه الله فرمائيلي دی.چه د خصومت نه مراد دا دې.چه مشرکان به د قيامت په ورځ اووائی.چه مونږ په ظلم سره قتل کړې شوی وو.اودا حضرات به ددې په مقابله کښې دا ثابتوی.چه مونږ دوی په ظلم سره نه دی قتل کړی.بلکه د اعلاء کلمة الله او د اسلام د ترقۍ دپاره مو قتل کړی دی. (لامع الدراری ۲۵۳/۸)۔ حضرت ګنګوهی رحمه الله داتوجيه ددې دپاره کړې ده.چه هغوی فرمائيلي دی.د اهل کفرکلام به دا وی.چه مونږ په ظلم سره قتل شوی يو.اود اهل اسلام کلام به دا وی.چه مونږ په قتل کولوکښې په حق وو(۲)

څوک دچا په مقابله کښې وو؟: دجنګ بدر په ابتداء کښې درې سړی د مسلمانانو د طرفه او درې کسان د کافرانو د طرفه راوتلي وو.دکوموچه په دې حديث کښې ذکر دې.البته په دې روايت کښې دا نه دی خودلې شوې.چه څوک د چا په مقابله کښې وو.د ابن اسحاق او ابن سعد رحمهما الله د بيان مطابق حضرت عبيده رضي الله عنه،د عتبه په مقابله کښې او حضرت حمزه رضي الله عنه د شيبه په مقابله کښې او حضرت على رضي الله عنه د وليد په مقابله کښې وو.خود موسى بن عقبه په روايت کښې دی.چه حضرت عبيده رضي الله عنه د شيبه په مقابله کښې وو.او حضرت حمزه رضي الله عنه د عتبه په مقابله کښې وو.بعضې عالمانو رحمهم الله فرمائيلي دی.دحضرت على رضي الله عنه د وليد په مقابله کښې کيدل متفق عليه دی.خودا خبره صحيح نه ده.ځکه په بعضې رواياتوکښې دا هم شته.چه حضرت على رضي الله عنه د عتبه په مقابله کښې وو.حافظ رحمه الله د ابوداود نه د حارثه بن نضر په طريق سره ددې په ثبوت کښې روايت نقل کړې دې.(۳) نودا خبره متفق عليه خو پاتې نشوه.البته معقول هم دا معلوميږی.چه حضرت على رضي الله عنه د وليد په مقابله کښې وو.ځکه چه دا دواړه ځوانان وو.او حضرت حمزه رضي الله عنه او حضرت عبيده رضي الله عنه په مقابله کښې عتبه او شيبه وو.ځکه چه دوی د زيات عمر وو.د زيات عمرکسانود زيات عمرکسانوسره او د ځوان د ځوان سره مقابله معقوله په نظرراځی.(۴)

﴿هَٰذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ﴾ دا ايت دچا په باره کښې نازل شوې دې؟: دلته د بخاری د روايت نه معلوميږی.چه دا آيت د دې شپږو حضراتو په باره کښې نازل شوې دې.حالانکه صاحب جمل يو روايت نقل کړې دې.دهغې نه معلوميږی.چه دا آيت د اهل کتابو او اهل

---

(۱) فتح البارى (۲۹۷/۷)_
(۲) تعليقات لامع الدرارى ۲۵۳/۸)_
(۳) فتح البارى (۲۹۸/۷)_
(۴) ايضاً)_

اسلام په مينځ كښې د مخاصمة په باره كښې نازل شوې دې.(١)

(۲۵۳)_ او علامه قسطلانی رحمه الله هم د حضرت قتاده رحمه الله په حوالې سره دا روايت نقل كړې دې.نود بخارى د روايت نه معلوميږى.چه دا آيت د اهل بدر په باره كښې نازل شوې دې.اود صاحب جمل او قسطلانى رحمهما الله د بيان نه معلوميږى.چه دا آيت د اهل كتابود مجادلې په باره كښې نازل شوې دې.(٢)

① مجاهد وئيلى دى.چه په اصل كښې په دې آيت كښې مثال بيان شوې دې.د مومن او د كافر،چه مومن د الله تعالى د دين اوچت والې غواړى.او ددې دپاره جنګيږى.اوكافر دالله تعالى د نور او د دين د ختمولو په كوشش كښې لګيا وى.حضرت شيخ الحديث رحمه الله فرمائى.چه د آيت دا توجيه زياته ښه ده.ځكه چه په دې صورت كښې دا په اهل بدر باندې هم منطبق كيږى.او په اهل اسلام او اهل كتابوپه دې مذاكره باندې هم منطبق كيږى.(٣)

② اوداسودا هم وئيلې شى؛چه ممكن ده. دا آيت د اهل بدر په باره كښې نازل شوې وى. اود اهل اسلام او اهل كتابود مذاكرې په باره كښې هم نازل شوې وى.ځكه چه په كومه زمانه كښې د بدر واقعه پيښه شوې وه.داهل اسلام او اهل كتابو مناظره هم په دغه زمانه كښې شوې وه.نوچا داد بدر طرف ته منسوب كړې ده.اوچا داهل اسلام اواهل كتابوپه مينځ كښې مجادلې او مناظرې طرف ته منسوب كړې ده.

ايا مبارزه بالقتال جائزده؟: ددې روايت نه يوه خبره دا هم معلومه شوه.چه مبارزه بالقتال جائزده،حسن بصرى رحمه الله مبارزه بالقتال ته ناجائز وائى.

امام اوزاعى،سفيان ثورى،امام احمد امام اسحاق رحمهم الله فرمائى.چه مبارزه باذن الامام جائزده.اوددې نه بغيرجائز نه ده.(٤)

دلته حضرت حمزه،حضرت عبيده او حضرت على رضي الله عنهم مبارزه بالقتال كړې وه.ددې نه جواز معلوميږى.

[۳۷۵۳] حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي يُوسُفُ بْنُ الْمَاجِشُونِ عَنْ صَالِحِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ قَالَ كَاتَبْتُ أُمَيَّةَ بْنَ خَلَفٍ فَلَمَّا كَانَ يَوْمَ بَدْرٍ فَذَكَرَ قَتْلَهُ وَقَتْلَ ابْنِهِ فَقَالَ بِلَالٌ لَا نَجَوْتُ إِنْ نَجَا أُمَيَّةُ [ر:۲۱۷۹]

په دې روايت كښې د اميه بن خلف د قتل واقعه ده.ددې تفصيل تيرشوې دې.

[۳۷۵۴] حَدَّثَنَا عَبْدَانُ بْنُ عُثْمَانَ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبِي عَنْ شُعْبَةَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ الْأَسْوَدِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَرَأَ وَالنَّجْمِ فَسَجَدَ بِهَا

---

(١) لامع الدرارى (۲۵۳/۸)

(٢) لامع الدرارى (۸/۲۵٤)_

(٣) لامع الدرارى (۸/۲۵٤)_

(٤) دتفصيل دپاره اوګورئ المغنى لابن قدامة (۹/۱۷۶)_

وَسَجَدَ مَنْ مَعَهُ غَيْرَ أَنَّ شَيْخًا أَخَذَ كَفًّا مِنْ تُرَابٍ فَرَفَعَهُ إِلَى جَبْهَتِهِ فَقَالَ يَكْفِينِي هَذَا قَالَ عَبْدُ اللَّهِ فَلَقَدْ رَأَيْتُهُ بَعْدُ قُتِلَ كَافِرًا [ر: ١٠١٧]

په دې روايت كښې د شيخ نه (چاچه سجده نه وه كړې او.روسته كافر مړشوې وو) مراد اميه بن خلف دې.دده قتل چونكه په بدر كښې شوې وو.په دې وجه ددې مناسبت د «باب قتل أبي جهل وغيره» سره ښكاره دې.

په دې روايت كښې د سجدې ذكردې.چه نبي ﷺ سجده اوكړه.او نورو خلقو هم سجده اوكړه.په هغوى كښې مسلمانان هم وو او كافران هم،ددې سجدې وجه څه وه.نودا په «أبواب السجود» كښې تيره شوې ده.

[٣٧٥٥\٣٧٥٦] أَخْبَرَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ يُوسُفَ عَنْ مَعْمَرٍ أَخْبَرَنَا هِشَامٌ عَنْ عُرْوَةَ قَالَ كَانَ فِي الزُّبَيْرِ ثَلَاثُ ضَرَبَاتٍ بِالسَّيْفِ إِحْدَاهُنَّ فِي عَاتِقِهِ قَالَ إِنْ كُنْتُ لَأُدْخِلُ أَصَابِعِي فِيهَا قَالَ ضُرِبَ ثِنْتَيْنِ يَوْمَ بَدْرٍ وَوَاحِدَةً يَوْمَ الْيَرْمُوكِ قَالَ عُرْوَةُ وَقَالَ لِي عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ مَرْوَانَ حِينَ قُتِلَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الزُّبَيْرِ يَا عُرْوَةُ هَلْ تَعْرِفُ سَيْفَ الزُّبَيْرِ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ فَمَا فِيهِ قُلْتُ فِيهِ فَلَّةٌ فُلَّهَا يَوْمَ بَدْرٍ قَالَ صَدَقْتَ بِهِنَّ فُلُولٌ مِنْ قِرَاعِ الْكَتَائِبِ ثُمَّ رَدَّهُ عَلَى عُرْوَةَ قَالَ هِشَامٌ فَأَقَمْنَاهُ بَيْنَنَا ثَلَاثَةَ آلَافٍ وَأَخَذَهُ بَعْضُنَا وَلَوَدِدْتُ أَنِّي كُنْتُ أَخَذْتُهُ حَدَّثَنَا فَرْوَةُ حَدَّثَنَا عَلِيٌّ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ كَانَ سَيْفُ الزُّبَيْرِ بْنِ الْعَوَّامِ مُحَلًّى بِفِضَّةٍ قَالَ هِشَامٌ وَكَانَ سَيْفُ عُرْوَةَ مُحَلًّى بِفِضَّةٍ

[٣٧٥٦] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ أَصْحَابَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالُوا لِلزُّبَيْرِ يَوْمَ الْيَرْمُوكِ أَلَا تَشُدُّ فَنَشُدَّ مَعَكَ فَقَالَ إِنِّي إِنْ شَدَدْتُ كَذَبْتُمْ فَقَالُوا لَا نَفْعَلُ فَحَمَلَ عَلَيْهِمْ حَتَّى شَقَّ صُفُوفَهُمْ فَجَاوَزَهُمْ وَمَا مَعَهُ أَحَدٌ ثُمَّ رَجَعَ مُقْبِلًا فَأَخَذُوا بِلِجَامِهِ فَضَرَبُوهُ ضَرْبَتَيْنِ عَلَى عَاتِقِهِ بَيْنَهُمَا ضَرْبَةٌ ضُرِبَهَا يَوْمَ بَدْرٍ قَالَ عُرْوَةُ كُنْتُ أُدْخِلُ أَصَابِعِي فِي تِلْكَ الضَّرَبَاتِ أَلْعَبُ وَأَنَا صَغِيرٌ قَالَ عُرْوَةُ وَكَانَ مَعَهُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الزُّبَيْرِ يَوْمَئِذٍ وَهُوَ ابْنُ عَشْرِ سِنِينَ فَحَمَلَهُ عَلَى فَرَسٍ وَوَكَّلَ بِهِ رَجُلًا [ر: ٣٥١٦]

دحضرت زبير رضى الله عنه په بدن كښې د تورې نښې:

قوله: أَخْبَرَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ يُوسُفَ عَنْ مَعْمَرٍ أَخْبَرَنَا هِشَامٌ عَنْ عُرْوَةَ قَالَ كَانَ فِي الزُّبَيْرِ ثَلَاثُ ضَرَبَاتٍ بِالسَّيْفِ إِحْدَاهُنَّ فِي عَاتِقِهِ إلخ:

د معمر رحمه الله روايت: دا روايت دې.«عن معمرعن هشام عن عروة» حضرت عروه د حضرت زبيربن العوام ﷺ خوي وو.فرمائى.چه د حضرت زبير ﷺ په بدن كښې درې زخمونه وو.يعنې د درې گزارونو نښې وې.په دې كښې د يو گزار نښه دحضرت زبير ﷺ په اوږه

کښې وه. حضرت عروه فرمائي.چه ما به خپلې ګوتې د دغه نښوپه سورو کښې داخلولې.په دې کښې دوه نښې په جنګ بدرکښې راغلې وې.اويوه نښه په جنګ يرموك کښې راغلې وه. حضرت عروه فرمائي.چه کله عبدالله بن زبير رضي الله عنه قتل کړې شو.نو عبدالملك بن مروان زما نه تپوس اوکړو.چه ته د حضرت زبير رضي الله عنه توره پيژنې؟ ما ورته اووئيل.آو.عبدالملك اووئيل.په هغې کښې څه نښه ده؟ ما ورته اووئيل.«فيه فلة فلها يوم بدر» په هغې کښې خاپونه دې.(يعنی دهغې په تيره اړخ کښې لږه غوندې حصه ماته شوې ده) اودا خاپونه په کښې د بدرپه ورځ راغلې وو.عبدالملك اووئيل.صحيح واې.«بهن فلول من قراع الکتائب» ([1]) يعنی د لښکر سره د مقابلې په وجه په دې توروکښې خاپونه جوړ شوی دی. د حضرت زبير رضي الله عنه دا توره د عبدالملك سره وه.هغه بيا حضرت عروه رضي الله عنه ته دهغه د پلار توره واپس کړه.دعروه ځوې هشام وائی.چه مونږ په خپل مينځ کښې ددغه تورې درې زره درهمه قيمت لګولې وو.اوزمونږ بعضې وارثانو دغه په دې قيمت واخستله.([2]) «ولوددت أنی کنت أخذته» زما زړه دا غواړی.چه کاش دا ما اخستې وه.يعنی ما په هغه وخت کښې وانخستله.او اوس زه په دې خبره خفه يم.اوماته افسوس دې.چه کاش هم ما اخستې وه.

په وړاندينی روايت کښې دی.دحضرت زبير رضي الله عنه او حضرت عروه رضي الله عنه توره په سپينو زرو سره ښائسته کړې شوې وه.يعنی د هغې د لاسکی په لاندينی موتی باندې د سپينو زرو خول لګولې شوې وو.

دعبدالله بن مبارك رحمه الله روايت:

قوله: حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا هِشَامٌ: ددې نه وړاندې د «معمر عن هشام» روايت وو.او دا روايت د عبدالله بن مبارك رحمه الله دې.هغه د هشام نه نقل کوی.او هشام د خپل پلار عروه نه نقل کوی.چه په جنګ يرموك کښې د نبی کريم صلی الله عليه وسلم صحابو رضي الله عنهم حضرت زبير رضي الله عنه ته اووئيل.چه ته په روميانو باندې حمله ولې نه کوې؟ چه مونږ هم تاسره په حمله کښې شريك شو.نو حضرت زبير رضي الله عنه اووئيل.«إنی إن شددت کذبتم» که ما حمله اوکړه.نو

---

[1]) دا د نابغه ذبيانی د شعر دويمه مصرعه ده.پوره شعر دا دې.
ولا عيب فيهم غير أن سيوفهم..
بهن فلول من قراع الکتائب. ..
فلول أی کلال، والقراع بکسر القاف المضاربة بالسيف، والکتائب جمع الکتيبة وهی الجيش (عمدة القاری ۱۷/۹۰) د شعر ترجمه دا ده...
ددی خلقو په (توروکښې) ددې نه سوا بل څه عيب نشته.چه د لښکرو سره په مقابله کښې ددوی په توروکښې خاپونه جوړ شوی دی..
وهومن المدح فی معرض الذم لأن الفل فی السيف نقص حسی لکنه لما کان دليلاً علی قوة ساعدصاحبه کان من جملة کماله (انظرفتح الباری(۱۷/۳۰۰)_

[2]) دا توره د هشام ورور عثمان بن عروه اخستې وه.(فتح الباری(۱۷/۳۰۰)_

تاسو به دروغژن ثابت شئ. مطلب دا دې چه تاسو خو وائې چه مونږ به تا سره په حمله کښې شریك شو. خو چه کله زه حمله اوکړم. نو تاسو به بیا شرکت نه کوئ. صحابو رضی الله عنهم اووئیل. مونږ به داسې نه کوو. نو حضرت زبیر رضی الله عنه حمله اوکړه. او د رومیانو صفونه ئې څیرې کول او بل طرف ته اورسیدل. ((وما معه أحد)) او دوی سره څوك هم نه وو. حضرت زبیر رضی الله عنه ووئیلی وو چه ((إني إن شددت كذبتم)) هغه خبره صحیح ثابته شوه. بیا حضرت زبیر رضی الله عنه چه د رومیانو د صف نه په بل طرف واپس راغلو. نو رومیانو د حضرت زبیر رضی الله عنه د اس واګې اونیولو.

قوله: فَضَرَبُوهُ ضَرْبَتَيْنِ عَلَى عَاتِقِهِ بَيْنَهُمَا ضَرْبَةٌ ضُرِبَهَا يَوْمَ بَدْرٍ: هغوی ئې په اوږه باندې دوه ګذاره اووهل. دهغه دووګذارونو په مینځ کښې یوګذار بل وو. کوم چه په جنګ بدر کښې دوی ته لګیدلې وو.

په دې جنګ کښې حضرت عبدالله بن زبیر رضی الله عنه هم دوی سره وو. دوی په دغه وخت کښې د لسو کالو وو.

د معمراو ابن مبارک رحمهما الله په روایتونوکښې تعارض: تاسو ته وړاندې دوه روایتونه دی. یود ((معمر عن هشام)) روایت اوبل د ((عبدالله عن هشام)) په دې دواړو روایتونوکښې په ظاهره تعارض معلومیږی. د((معمر عن هشام)) د روایت نه خو دا معلومیږی. چه د حضرت زبیر رضی الله عنه په بدن کښې د توری درې نښې وې. په دغه دریو کښې دوه په بدرکښې لګیدلې وې. او یوه نښه په جنګ یرموك کښې، او د عبدالله بن مبارك رحمه الله د روایت نه معلومیږی. چه په جنګ یرموك کښې دوه زخمونه وو. او په جنګ بدر کښې یو ضرب وو. دغه شان د عبدالله بن مبارك د روایت نه معلومیږی. چه درې واړه زخمونه په اوږه کښې وو. ځکه چه په دغه روایت کښې تصریح ده. چه په اوږه کښې دیرموك د دوو زخمونوپه مینځ کښې یوزخم د بدر وو. اود معمر په روایت کښې دی. چه صرف یو ضرب په اوږه کښې وو. نوپه دواړو روایتونوکښې دوه قسمه تعارض راغلو.

① یو تعارض خو دا دې. چه د معمرد روایت نه معلومیږی. چه عاتق (اوږه) باندې یو ضرب وو. او د عبدالله بن مبارك رحمه الله د روایت نه معلومیږی. چه په عاتق باندې درې ضربونه وو.

② دویم تعرض دا دې. چه د معمر د روایت نه معلومیږی. چه په دې درې واړوکښې دوه د بدر او یو ضرب د یرموك وو. اود عبدالله بن مبارك رحمه الله د روایت نه معلومیږی. چه دوه د یرموك وو. او یو د بدر وو.

دتعارض دحل دپاره مختلف توجیهات: ① حافظ ابن حجر، علامه عینی او علامه قسطلانی رحمهم الله فرمائی. چه په دې دواړو روایتونوکښې اختلاف دې. اولنې روایت ((معمر عن هشام)) دې. او دویم روایت ((عبدالله بن المبارك عن هشام)) دې. او ابن مبارك ((أثبت عن معمر)) دې. دغه شان د معمرعن هشام په روایت کښې کلام هم شته. نو د عبدالله بن مبارك رحمه الله روایت ته به ترجیح وی. اودا به وئیلی شی. چه درې واړه ضربونه په عاتق وو. په دې کښې دوه د یرموك او یو د بدر وو.

② دويم جواب دې حضراتو دا ورکړې دې.چه په حقيقت کښې د حضرت زبير رضی الله عنه په بدن کښې درې نه بلکه پنځه ضربونه وو.په دې پنځو کښې درې د تورې وو.او دوه د نيزو وو.

نودمعمر په روايت کښې چه د کومو درې ضربونو ذکردې.په هغې کښې د «بالسيف» قيد دې.چه د تورې زخمونه درې وو. يوپه عاتق وو.او دوه په غير عاتق کښې وو.په اوږه کښې چه کوم زخم راغلې وو.هغه به بدرى منلې شى.او په غيرعاتق کښې چه د زخم کوم دوه نښې وې.په هغې کښې يو ضرب د بدر وو.اوبل د يرموک،

اود عبدالله بن مبارک رحمه الله په روايت کښې په اوږه باندې چه کوم درې ضربونه خودلى شوى دى.مينځنې بدرى خودلې شى.او هغه سيفى (يعنى د تورې ګزار) وو.او کوم دوه چه يرموکى وو.هغه د نيزې وو.

نو په دې طريقه د يرموک ټول درې زخمونه وو.دوه په عاتق کښې وو.او يو په غير عاتق کښې،د عاتق دواړه زخمونه د نيزې وو.اود غيرعاتق زخم د تورې وو.اود بدر دواړه زخمونه يو په عاتق کښې او يو په غيرعاتق کښې وو.اودا دواړه د تورې وو.[1]

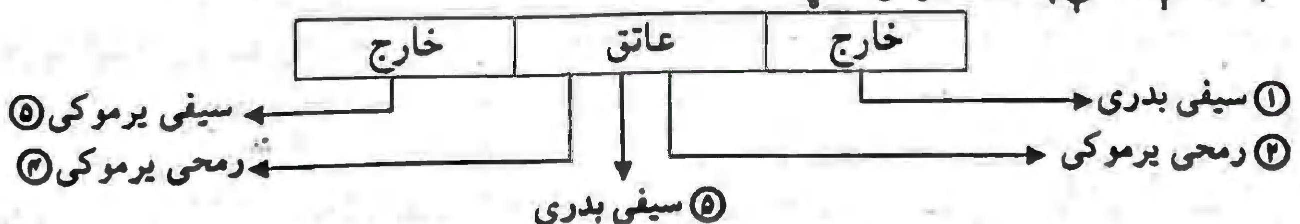
نوچه د زبير رضی الله عنه په بدن کښې پنځه زخمونه اومنلې شى.نود دواړو روايتونوپه مينځ کښې څه تعارض باقى نه پاتې کيږى.[2]

③ دريم جواب علامه کرمانى رحمه الله دا ورکړې دې.چه د معمر رحمه الله په روايت کښې «احداهن فى عاتقه» نه په عاتق کښې د يو ضرب ثبوت کيږى.اود ابن مبارک رحمه الله د رواياتو نه معلوميږى.چه درې واړه ضربونه په عاتق کښې وو.نو ددې ساده باده جواب دا دې.چه په عدد کښې د مفهوم مخالف اعتبارنه وى.نوکه د معمر رحمه الله په روايت کښې «احداهن فى عاتقه» دى.نوددې نه دا چرته لازميږى.چه په عاتق کښې بل ضرب نه وو.ځکه چه عدد اقل د عدد اکثر نفى نه کوى. نو د عبدالله بن مبارک رحمه الله روايت د معمر رحمه الله د روايت سره معارض نه دې.

④ علامه کرمانى رحمه الله يو جوب دا هم ورکړې دې.چه يو ضرب بيخى د اوږې په مينځ کښې

---

[1])دا ددې نقشې په مدد سره زده کړه.

[2]) حافظ ابن حجر ليکى.((فإن كان إختلافاً على هشام فرواية ابن المبارک أثبت لأن فى حديث معمر عن هشام مقالاً وإلا فيحتمل أن يكون فى غير عاتقه ضربان أيضاً فيجمع بذلک بين الخبرين (فتح البارى (۲۹۹\۷) وكذا فى عمدة القارى(۹۰\۱۷)_~.

وو.او نور دوه هم په اوږه كښې وو،خوبيخى په مينځ كښې نه وو.بلكه طرفونو ته وو.د معمر په روايت كښې د «إحداهن فى عاتقه» نه هغه بيخى مينځنى ضرب مراد دې. ([1])

علامه كرمانى رحمه الله دا دواړه خبرې د اولنى تعارض لرې كولو دپاره كړې دى.د روايتونو په مينځ كښې د تعارض لرې كولو دپاره هغوى هم هغه جواب وركړې دې.كوم چه علامه عينى وغيره وركړې دې.([2])

دحضرت گنگوهى رحمه الله توجيه: خو حضرت گنگوهى ددې ټولو نه جدا خبره كړې ده. اوډيره معقوله توجيه ده.دوى فرمائى.چه د حضرت زبير رضى الله عنه په بدن كښې ټول څلور ضربونه وو.اودهغې ترتيب دا وو.يرموك،بدر،يرموك ،بدر،دوه نښې د بدر وې.او دوه د يرموك وې. كله چه راوى د حضرت زبير رضى الله عنه د جنگ بدر د بهادرئ ذكركولو.نو د جنگ بدر د دوو ضربونو ذكر ئې اوكړو.اود جنگ يرموك د يو ضرب په بيان باندې ئې اكتفاء اوكړه .اوكله چه راوى د حضرت زبير رضى الله عنه د جنگ يرموك د بهادرئ ذكركولو.نو دجنگ يرموك د دوو ضربونو ذكر ئې اوكړو.اود جنگ بدرپه يوضرب باندې ئې اكتفاء اوكړه.

دمعمر رحمه الله په روايت كښې چونكه د راوى د حضرت زبير رضى الله عنه د جنگ بدر د بهادرئ بيان مقصود وو.نو ځكه ئې په دې كښې د بدر د دوو ضربونو ذكر اوكړو.او د يرموك د يو ضرب،اود عبدالله بن مبارك په روايت كښې د راوى د حضرت زبير رضى الله عنه په جنگ يرموك كښې د بهادرئ ذكرمقصود وو.نوځكه ئې په كښې د جنگ يرموك د دوو ضربونواود جنگ بدرد يوضرب بيان اوكړو. ([3]) والله اعلم

جنگ يرموك: په دې روايت كښې دجنگ يرموك ذكر دې.يرموك د فلسطين سره نزدې د يوې علاقې نوم دې.بعضې وائى.چه دا د شام د يوې علاقې نوم دې.او بعضې وائى.چه يرموك د ،،اذرعات،، او ،،دمشق،، په مينځ كښې ديوځاې نوم دې.په كوم كښې چه د مسلمانانو او روميانوپه مينځ كښې تاريخى جنگ شوې وو.كوم چه په تاريخ كښې د جنگ يرموك په نوم سره مشهور دې.([4])

دابن جريرطبرى رحمه الله د بيان مطابق د جنگ يرموك دا واقعه په ۱۳ھ كښې پيښه شوې وه.اود محمدبن اسحاق په نيز دا واقعه په ۱۵ھ كښې پيښه شوې وه.دا جنگ د حضرت

---

[1])شرح الكرمانى(۱۵\۱۶۵)_

[2])شرح الكرمانى (۱۵\۱۶۵)_

[3])په لامع الدرارى كښې دى.فالحاصل أن الضربات صارت أربعاً لكل يوم ضربتان غير أن ضربتى يوم اليرموك وقعتا بحيث صارت ضربة من ضربتى يوم بدر بينهما هكذا (۱ يرموك) (۱ بدر) (۱ يرموك) وكانت الضربة الثانية من ضربتى يوم بدر على طرف الضربات صورتها (۱ يرموك) (يرموك ۱) (۱ بدر) (۱ بدر) وعلى هذا فلا خلاف بين الروايات فمن روى ضربة يوم اليرموك بالإفراد فمراده منها الضربة المتوسطة بينهما لا مطلقاً ..انظرلامع الدرارى (۸\۲۵٤و ۲۵۵)_~

[4])عمدة القارى(۱۷\۹۰)_

عمر رضي الله عنه په زمانه كښې شوې وو.د اسلامي لښكر امير حضرت ابوعبيده بن الجراح رضي الله عنه وو.اود روميانو د لښكر جرنيل باهان ارمني وو.علامه عيني رحمه الله د هغه نوم ماهان ارمني خودلې دې.(۱)

په دې جنګ كښې څلور زره مسلمانان شهيدان شوي وو.اود روميانو يولاكھ پنځه زره سړي قتل شوي وو.اوڅلويښت زره بنديان شوي وو.(۲)

---

(۱) عمدة القاري(۱۷\۹۰)_

(۲) جنګ يرموك د تاريخ اسلام په عظيم جنګونوكښې دې.په دې جنګ كښې د شكست نه پس روميان بيا جنګ ته نه دى سم شوى.كله چه د اسلام لښكر نه بنديدونكې سيلاب د جزيره عرب نه اووتل اود قيصر او كسرى طرف ته ئې مخ كړل.اودمشق ،حمص اود شام سره نزدې علاقوكښې ئې روميانو ته شكست وركړو.نو روميان د دې علاقونه اووتل.اوپه دارالخلافه انطاكيه كښې جمع شول.اوهرقل ته ئې فرياد اوكړو.چه عربوټول شام باندې قبضه اوكړه.هرقل ترې تپوس اوكړو.عرب ستاسو نه په قوت كښې په شمار كښې او سازوسامان كښې كم دى.بيا تاسو ولې دهغوى په مقابله كښې نشئ ټينګيدې.نو يو تجربه كار بوډا ورته جواب وركړو.اودا وجې ئې ورته بيان كړه،،

دعربو اخلاق زمونږ نه ښه دى.هغوى د شپې عبادت كوى.او د ورځې روژې نيسى.ظلم نه كوى.اود يوبل سره د برابرئ سلوك كوى.زمونږ حال دا دې.چه مونږ شراب څكو.زناګانې كوو.د اصولو پابندى نه كوو.او ظلم كوو.ددې اثر دا دې.چه د هغوى په كار كښې جذبه او استقامت دې.او زمونږ هركار ددې نه خالي دې،،،

"قيصر ته چه هركله د هرښارنه عيسايان فريادى راتلل شروع شول.نو قيصر ډېر په جوش او جذبه كښې راغلو.اوخپل پوره طاقت ئې د عربوپه مقابله كښې خرچ كولو ته تيارشو.نود سلطنت ټولو طرفونو،قسطنطنې،جزيره ،آرمينې، وغيره ته ئې حكمونه اوليږل.چه ټول فوځ په انطاكيه كښې جمع شى.ددې احكاموپه تعميل كښې د فوځونوپوطوفان راغوند شو.د انطاكيه څلورو طرفونوته د ستركوپه نظرد فوځونولښكرلګه د ملخانو خور شو.د بحر اوبرنه د راتلونكى فوځيانود جذبې دا حالت وو. چه فوځ به په كومه لاره باندې تلل،نو راهبان اود ګرجو عبادت ګذاريه راوتل.او فوځ سره به شامليدل.

"د روميانود فوځ جمع كيدو خبر چه كله مسلمانانو ته ملاؤ شو.نود اسلامي فوځ جرنيل حضرت ابوعبيده بن الجراح رضي الله عنه په دغه وخت كښې حمص كښې وو.دمسلمانانو په مشوره د هغه ځاى نه روان شو.اوګيرچاپيره خور وور اسلامي لښكرئې.يرموك ته راجمع كړل.اودربارخلافت ته ئې د صورت حال نه خبرولودپاره خبر اوليږلو.حضرت عمر رضي الله عنه مهاجرين او انصار راجمع كړل. او صورت حال ئې ورته اوخودل.اومشوره اوشوه.چه يو زر نور امدادى فوځونه دې اوليږلى شي.او ورسره ئې د حضرت ابوعبيده رضي الله عنه په نوم يو پرتاثيرخط هم اوليكلو.اوقاصد ته ئې اووئيل.چه خط ورته واوره.او زبانى ورته دا پيغام وركړه.

*العمر يقرئك السلام ويقول لكم يا أهل الإسلام أصدقوا اللقاء وشدوا عليهم شدالليوث. وليكونوا أهون عليكم من الذر.فإنا قد كنا علمنا إنكم علهيم منصورون،

"د روميانو په دوه لاكھه فوځ باندې مشتمل لښكرراغلو.اويرموك ته مخامخ ،،ديرالجبل،، كښې ديره شول.د اسلامي لښكرتعداد د ۳۰ نه تر۳۵ زرو پورې وو.اوس دواړه فوځونه يوبل ته مخامخ وو.چه صبا شو.نو روميان داسې په جوش اوجذبې سره راووتل.چه مسلمانان حيران شول.خالد بن وليد رضي الله عنه چاچه په جنګ امورو كښې غيرمعمولى صلاحيت لرلو.اسلامي لښكرپه ۳۶ حصو باندې تقسيم كړل.اوپه هره يو حصه باندې ئې بهادر، اودجنګ په اموروكښې چه ښه مهارت لرلو.جرنيل مقرر كړلو.په اسلامي لښكركښې يو زر صحابه كرام رضي الله عنهم وو.... [بقيه حاشيه په بل مخ...

چونكه دحضرت عبدالله بن زبير رضي الله عنه سره د حضرت زبير رضي الله عنه زيات محبت وو.ددې وجې به حضرت زبير رضي الله عنه دې ځان سره جنګ ته هم بوتلو.په جنګ يرموك كښې د حضرت عبدالله بن زبير رضي الله عنه (چه عمرئې د يوقول مطابق لس كاله اودبل قول مطابق دولس كاله وو.او د دولسو كالو قول صحيح دې.په حديث كښې چه ئې لس كاله كوم وئيلى دى. نو دا ئې كسورحذف كړى دى.اووئيلې ئې دى) دحضرت زبير رضي الله عنه سره وو.دوى به ئې په اس باندې سور كړې وو. حضرت زبير رضي الله عنه چه به كله دحملې كولودپاره تلل.نوچونكه په حضرت عبدالله بن زبير رضي الله عنه كښې د ماشوموالى نه د بهادرئ آثار ښكاريدل.ددې وجې هغوى يوسړې (چه نوم ئې معلوم نشو) مقرركړو.چه هغه حضرت عبدالله بن زبير رضي الله عنه په قابو كښې ساتى. ځكه چه حضرت زبير رضي الله عنه سره ويره وه.چه دې چرته د جنګ كولودپاره مجاهدينوسره په جنګ كښې شريك نشى.د دوى د كم عمرئ د وجې حضرت زبير رضي الله عنه دا نه غوښتل.چه دوى په جنګ كښې شريك شى.خودعبدالله بن مبارك رحمه الله بيان دې.چه ددې باوجود حضرت عبدالله بن زبير رضي الله عنه به د اس نه راكوزيدو.اوپه ميدان جنګ به ئې زخمى كافران قتلول.(۱)

.....دتيرمخ بقيه حاشيه] يو سل هغه حضرات وو.چاته چه په جنګ بدر كښې دشركت سعادت حاصل شوې وو.بل طرف ته د روميانود د جوش دا حالت وو.چه ديرش زره كسانو به پښوكښې بيړئ اچولې وې.اود واپس كيدو خيال ورته هم نه راتلل.د جنګ ابتداء د روميانو د طرفه اوشوه.او دوه لاكه لښكرسره راوړاندې شول.مسلمانان ډيروخته پورې ثابت قدم وو.خو حمله دومره زوراوره وه.چه د مسلمانانو ميمنه ماته شوه.اود فوځ نه جدا شوه.او مسلمانان په واپس تلوتلو د ښځو خيموته اورسيدل.مسلمانانوښځوچه دا اوليدل.نوډيره غصه ورته ورغله.اود خيموګى ئې راوويستل. او چغې ئې كړې.نامرادو كه په دې طرف راغلئ؛نوپه دې لرګو به ستاسو سرونه مات كړو.چه دا ئې واوريدل.نو د ميمنه سپه سالارحضرت معاذبن جبل رضي الله عنه د اس نه راكوز شو.اوويدل ئې حمله شروع كړه.دهغوى خوى هم ورسره وو.اوداسې زبردسته حمله ئې اوكړله.چه دمسلمانانو خويدلې قدمونه بيا مضبوط شول.،،

"خالدفوځ روسته ايساركړې وو.ناځاپه ئې صفونه مات كړل.اوداسې زوروره حمله ئې اوكړه.چه د روميانو صفونه تتربتر(اخوا ديخوا) شول.دابوجهل ځوى حضرت عكرمه رضي الله عنه اووئيل.په مرګ به ځوك بيعت اوكړى.څلور سوه مجاهدينو ورسره په مرګ باندې بيعت اوكړو.اوداسې په ثابت قدمئ سره اوجنګيدل.چه په زرګونو روميان ئې قتل كړل.اوخپله هم ټول شهيدان شول.،،

"د جنګ دواړه طرفونه تراوسه پورې برابر وو.چه ناځاپه د قيس بن هبيره رضي الله عنه كوم چه حضرت خالد بن وليد رضي الله عنه د فوځ ديوى حصې سره د ميسرې شا ته متعين كړې وو.د شا نه راووتل .اوداسې حمله ئې اوكړه.چه رومى لښكرپه تيښته مجبوره شو.چه دجنګ نه پس اوكتلې شو.نو روميانو يولاكه پنځه زره لاشونه پريخودى وو.او تښتيدلى وو.اوځلويښت زره ژوندى بنديوان كړى شول.چه دربارخلافت ته ددې عظيم الشان فتحې خبر اورسيدل.نوحضرت عمر رضي الله عنه چه دا خبر واوريدو.په سجده پريوتلو.،، دصحيح روايت مطابق دجنګ يرموك دا واقعه په رجب ۱۵ھ كښې پيښه شوې وه.(تاريخ طبرى ۳۰) والله اعلم)~

(۱)عبدالله بن زبيريكنى أبا بكر الأسدى القرشى.كناه النبى ﷺ بكنية جده لأمه أبى بكرالصديق وسماه بإسمه وهو أول مولود ولد فى الإسلام للمهاجرين بالمدينة أول سنة من الهجرة أذن أبوبكر فى أذنه وولدته أمه أسماء (بقباء) وأتته به إلى النبى ﷺ فوضعته فى حجره فدعا بتمرة...[بقيه حاشيه په راروانه صفحه....

ترجمة الباب سره مطابقت: دترجمة الباب سره به ددې روايت مطابقت هم په داسې صورت كښې وى. چه دعلامه عينى رحمه الله بيان كړې شوې د ((وغيره)) لفظ ورسره په ترجمه كښې ملحوظ اوساتلې شى.او ((وغيره)) كښې ضمير دابوجهل طرف ته نه بلكه قتل طرف ته راجع كړې شى.يعنى په دې باب كښې به د ابوجهل د قتل واقعه هم ذكركيږى.اودقتل ابوجهل نه علاوه د نورو واقعاتو ذكربه په كښې هم راځى.
چونكه په دې روايت كښې د حضرت زبير رضی الله عنه په بدن كښې د بدر په ورځ د زخم راتلو ذكردې.نو ددې وجې د ((باب قتل أبى جهل وغيره)) سره مناسبت ښكاره دې.

[۳۷۵۷] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ سَمِعَ رَوْحَ بْنَ عُبَادَةَ حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي عَرُوبَةَ عَنْ قَتَادَةَ قَالَ ذَكَرَ لَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ عَنْ أَبِي طَلْحَةَ أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَ يَوْمَ بَدْرٍ بِأَرْبَعَةٍ وَعِشْرِينَ رَجُلًا مِنْ صَنَادِيدِ قُرَيْشٍ فَقُذِفُوا فِي طَوِيٍّ مِنْ أَطْوَاءِ بَدْرٍ خَبِيثٍ مُخْبِثٍ وَكَانَ إِذَا ظَهَرَ عَلَى قَوْمٍ أَقَامَ بِالْعَرْصَةِ ثَلَاثَ لَيَالٍ فَلَمَّا كَانَ بِبَدْرٍ الْيَوْمَ الثَّالِثَ أَمَرَ بِرَاحِلَتِهِ فَشُدَّ عَلَيْهَا رَحْلُهَا ثُمَّ مَشَى وَاتَّبَعَهُ أَصْحَابُهُ وَقَالُوا مَا نُرَى يَنْطَلِقُ إِلَّا لِبَعْضِ حَاجَتِهِ حَتَّى قَامَ عَلَى شَفَةِ الرَّكِيِّ فَجَعَلَ يُنَادِيهِمْ بِأَسْمَائِهِمْ وَأَسْمَاءِ آبَائِهِمْ يَا فُلَانُ بْنَ فُلَانٍ وَيَا فُلَانُ بْنَ فُلَانٍ أَيَسُرُّكُمْ أَنَّكُمْ أَطَعْتُمْ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّا قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا قَالَ فَقَالَ عُمَرُ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا تُكَلِّمُ مِنْ أَجْسَادٍ لَا أَرْوَاحَ لَهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ مَا أَنْتُمْ بِأَسْمَعَ لِمَا أَقُولُ مِنْهُمْ قَالَ قَتَادَةُ أَحْيَاهُمْ اللَّهُ حَتَّى أَسْمَعَهُمْ قَوْلَهُ تَوْبِيخًا وَتَصْغِيرًا وَنَقِيمَةً وَحَسْرَةً وَنَدَمًا [ر: ۲۹۰۰]

په دې روايت كښې د جنګ بدر په اختتام باندې د كفارقريش د سردارانو په كوهى كښې د غورځولو واقعه بيان شوې ده،چه رسول الله صلی الله علیه وسلم د صناديد قريشو په كوهى كښې د غورځولو حكم اوكړو.صناديد جمع د صنديد دى.سردار ته وائى.نبى صلی الله علیه وسلم هغه كوهى ته لاړل.اوهغوى ته ئې خطاب اوكړو.نو د حضرت عمر رضی الله عنه شك پيدا شو.او هغوى تپوس اوكړو. ((ماتكلم من اجساد لا أرواح لها؟)) نو نبى صلی الله علیه وسلم اوفرمائيل.((والذى نفس محمد بيده ما أنتم بأسمع لما أقول منهم)) حضرت قتاده رحمه الله فرمائى.چه الله تعالى دغه كافران د نبى صلی الله علیه وسلم د خبرو اوريدو دپاره ژوندى كړل.

.....دتيرمخ بقيه] فمضغها ثم تفل فى فيه، وحنكه فكان أول شئ دخل فى جوفه ريق رسول الله صلی الله علیه وسلم ثم دعا له وبرك عليه وكان أطلس لا شعرله فى وجهه ولا لحيته وكان كثيرالصيام والصلاة .. ذا أنفة شدد البأس قابلاً للحق وصولاً للرحم. إجتمع له مالم يجتمع لغيره،أبوه حوارى رسول الله صلی الله علیه وسلم أمه أسماءبنت الصديق وجدته صفية عمة رسول الله صلی الله علیه وسلم وخالته عائشةرضى الله عنها زوج النبى صلی الله علیه وسلم وبايع رسول الله صلی الله علیه وسلم وهو ابن ثمانى سنين قتله حجاج بمكة وصلبه يوم الثلثاء لسبع عشرة خلت من جمادى الأخرة سنة ثلاث وسبعين وكان بويع له بالخلافة سنة أربع وستين و روى عنه خلق كثير (انظرالإكمال فى أسماء الرجال لصاحب المشكاة،۲۶۸)_

[٣٧٥٨] حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا عَمْرٌو عَنْ عَطَاءٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ كُفْرًا قَالَ هُمْ وَاللّٰهِ كُفَّارُ قُرَيْشٍ قَالَ عَمْرٌو هُمْ قُرَيْشٌ وَمُحَمَّدٌ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نِعْمَةُ اللّٰهِ وَأَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ قَالَ النَّارَ يَوْمَ بَدْرٍ [ر: ٤٤٢٣]

دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما روايت دي.دوى فرمائي.چه د ﴿الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ كُفْرًا﴾ مصداق قريش دي.چا چه د الله د رسول چه د الله تعالى لوي نعمت او رحمت وو.دهغه اطاعت اونكړو. اوخپل قوم ئې دارالبوار يعنى په هلاكت كښې اوغورځول.

[٣٧٥٩] حَدَّثَنِي عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ ذُكِرَ عِنْدَ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَفَعَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ الْمَيِّتَ يُعَذَّبُ فِي قَبْرِهِ بِبُكَاءِ أَهْلِهِ عليه فَقَالَتْ وَهَلَ إِنَّمَا قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّهُ لَيُعَذَّبُ بِخَطِيئَتِهِ وَذَنْبِهِ وَإِنَّ أَهْلَهُ لَيَبْكُونَ عَلَيْهِ الْآنَ قَالَتْ وَذَاكَ مِثْلُ قَوْلِهِ إِنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَامَ عَلَى الْقَلِيبِ وَفِيهِ قَتْلَى بَدْرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ فَقَالَ لَهُمْ مَا قَالَ إِنَّهُمْ لَيَسْمَعُونَ مَا أَقُولُ إِنَّمَا قَالَ إِنَّهُمُ الْآنَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّ مَا كُنْتُ أَقُولُ لَهُمْ حَقٌّ ثُمَّ قَرَأَتْ إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَى وَمَا أَنْتَ بِمُسْمِعٍ مَنْ فِي الْقُبُورِ يَقُولُ حِينَ تَبَوَّءُوا مَقَاعِدَهُمْ مِنَ النَّارِ [ر: ١٢٠٥]

[٣٧٦٠] حَدَّثَنِي عُثْمَانُ حَدَّثَنَا عَبْدَةُ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ وَقَفَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى قَلِيبِ بَدْرٍ فَقَالَ هَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا ثُمَّ قَالَ إِنَّهُمُ الْآنَ يَسْمَعُونَ مَا أَقُولُ فَذُكِرَ لِعَائِشَةَ فَقَالَتْ إِنَّمَا قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّهُمُ الْآنَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّ الَّذِي كُنْتُ أَقُولُ لَهُمْ هُوَ الْحَقُّ ثُمَّ قَرَأَتْ إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَى حَتَّى قَرَأَتِ الْآيَةَ [ر: ١٣٠٤]

حضرت هشام دخپل پلار عروه نه روايت كوى.فرمائي.چه د حضرت عائشي رضي الله عنها وراندې ددې خبرې ذكر اوشو.چه حضرت ابن عمر رضي الله عنهما نبى صلى الله عليه وسلم ته نسبت كوى.او دا حديث بيانوى.

چه «إن الميت ليعذب فى قبره ببكاء أهله» چه مړى ته په قبر كښې دده د كور دخلقو په ژړا باندې عذاب وركولې شى.نوحضرت عائشي رضي الله عنها اوفرمائل.

قوله: إِنَّمَا قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّهُ لَيُعَذَّبُ بِخَطِيئَتِهِ وَذَنْبِهِ وَإِنَّ أَهْلَهُ لَيَبْكُونَ عَلَيْهِ الْآنَ: يعنى نبى كريم صلى الله عليه وسلم خودا فرمائيلى دى.چه هلته مړى ته دده د خطاء او ګناه په وجه عذاب وركولې شى.او بل طرف ته دكور خلق په هغې پسې ژاړى.

بيا حضرت عائشي رضي الله عنها اوفرمائيل.چه د ابن عمر رضي الله عنهما قول هم داسې دې.لكه څنګه چه د هغوى قول دې.چه نبى صلى الله عليه وسلم د بدر په ورځ د «اهل قليب» په باره كښې فرمائيلى وو.چه «إنهم ليسمعون ما أقول» حاالنكه نبى صلى الله عليه وسلم دا نه دى.فرمائيلې.بلكله «إنهم الآن ليعلمون أن ما كنت أقول لهم حق» ئې فرمائيلى وو.بيا حضرت عائشي رضي الله عنها دا آيت اولسوتلو.﴿إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَى﴾

دلته دوه مسئلې دی.یوه مسئله د سماع موتی ده.او دویمه مسئله دمړی ته د هغه د کور د خلقوپه ژړا باندې د عذاب ورکولو د.اوپه دواړو مسئلوکښې یوه رائې دحضرت عائشې رضي الله عنها ده.او یوه رائې د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما ده.او په دواړو مسئلوکښې د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما نه روایت صریحه صحیحه مرفوعه منقول دې.دکوم نه چه حضرت عائشه رضي الله عنها انکار کوی.

مسئله د سماع موتی: اولنۍ مسئله دا وه.چه نبی ﷺ قلیب بدر ته تشریف یوړو.او «إنهم الآن یسمعون ما أقول لهم» ئې اوفرمائل.حضرت ابن عمر رضي الله عنهما د «لیسمعون» لفظ نقل کړې دې.او حضرت عائشه رضي الله عنها ته چه ددې ذکر اوشو.نوهغوی اوفرمائیل.نبی ﷺ د«لیسمعون» لفظ نه دې فرمائیلې.بلکه«لیعلمون» ئې فرمائیلی دی.حضرت عائشه رضي الله عنها دسماع نفی کوی.اوعلم ثابتوی.

ددوی دلیل دا دې.چه په قرآن مجید کښې ﴿إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَىٰ﴾ (۱) وارد دی.او په یو آیت کښې دی.﴿وَمَا أَنتَ بِمُسْمِعٍ مَّن فِي الْقُبُورِ﴾ (۲) په دې دواړو آیاتونو کښې د سماع موتی نفی ده.

نو د ابن عمر رضي الله عنهما په روایت کښې د «منهم الآن یسمعون» څنګه ټیک کیدې شی.

دحضرت عائشې اوحضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهم اختلاف په دې مسئله کښې راغلو .دواړو ته شرف صحابیت حاصل دې.نو که روستنی خلق په دې مسئله کښې اختلاف کوی.نو څه بده خبره نه ده.کوم کسان چه د سماع موتی قائل دی.هغوی د حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما په روایت سره استدلال کی.نو د دوی د ملامته کولو څه ګنجائش نشته.اوکوم خلق چه ددې نه انکار کوی.نو هغوی د حضرت عائشې رضي الله عنها په روایت باندې استدلال کوی.په هغوی باندې هم دڅه ملامتیا ګنجائش نشته.

خو یوه خبره یاد ساتئ.چه په سماع موتی کښې چه کوم اختلاف دې.دا د انبیاء علیهم السلام په سماع کښې نه دې.د حضرات انبیاء علیهم السلام سماع په اتفاق سره او په اجماع سره ثابته ده.البته د نوور مړو په باره کښې اختلاف دې.

سماع موتی د قائلینو دلائل: ① دوی خو یو د حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما په ذکر شوی روایت باندې استدلال کوی.یعنی په قلیب بدرکښې د نبی ﷺ مړو ته خطاب کول اودهغوی دسماع تصریح.

② دویم دوی په هغه روایاتو باندې استدلال کوی.په کوموکښې چه مقبرې ته د تلو په وخت کښې د«السلام علیکم یا أهل القبور» تصریح ده.(۳)

③ دغه شان د حضرت انس رضي الله عنه روایت دې.چه نبی ﷺ فرمائیلی دی.کله چه مړې په قبر کښې کیخودې شی.اوخلق واپس لاړ شی.نو «انه یسمع قرع نعالهم» نو هغه مړې د دوی د پیزار آواز اوری.(۴)

---

(۱) سورة النمل:۸۰)_

(۲) سورة فاطر:۲۲)_

(۳) الحديث أخرجه الترمذى فى كتاب الجنائز باب ما يقول الرجل إذا دخل المقابر رقم ۱۰۵۳)_

(۴) الحديث أخرجه البخارى فى كتاب الجنائز باب الميت يسمع خفق النعال (۱۷۸۱۱)_

④ د مړو دپاره د علم ثبوت خو متفق علیه دې.لکه څنګه چه حضرت عائشه ﷺ فرمائی.چه نبی ﷺ ((انهم لیعلمون)) فرمائیلی وو.دا حضرات وائی.چه که په یو مړی کښې دا صلاحیت وی.چه هغه علم لری.نوکه د هغه دپاره سماع هم ثابته شی.نوڅه اشکال دې؟ دعلم د صلاحیت د ثبوت نه پس د سماع د صلاحیت په ثبوت کښې څه استبعاد دې؟

د قائلین سماع موتی د طرفه د ایت قرانی توجیهات: ① د آیت ﴿إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَىٰ﴾ او ﴿وَمَا أَنتَ بِمُسْمِعٍ مَّن فِي الْقُبُورِ﴾ په باره کښې دا حضرات فرمائی.چه په دې دواړو آیاتونو کښې د سماع نه نفی نه ده.د اسماع نفی ده.اودا بیخی بدیهی او ښکاره ده.چه په دواړو آیاتونو صیغو کښې دباب افعال صیغې دی.نویقیناً په دې کښې به نفی د اسماع وی.د سماع به نه وی.(1)

② حضرت شاه انورشاه کشمیری رحمه الله په فیض الباری کښې فرمائی.چه په آیت کښې د هغه سماع نفی ده.چه د هغې په جواب کښې مړې هم څه اووائی.د مطلق سماع نفی نه ده.بلکه د ,, خاص قسم سماع نفی ده.

③ حضرت شاه صاحب یوه توجیه د حضرت علامه سیوطی رحمه الله په حوالې هم نقل کړې ده.چه په دې دواړو آیاتونوکښې دا خودلې شوې ده.چه ته دې کافرانوته د مړو پشان اورول اوکړې خو څه هدایت نشې کولې.لکه څنګه چه مړوته اورول اوشی.خوپه دې اورولو سره هغوی نیغې لارې ته نشی راتلې.نودغه شان دا کافران هم نه په هدایت کیږی.نوپه دې آیت کښې د سماع نفی نه ده.بلکه د انتفاع باسماع نفی ده.(2)

په دې اجتهادی مسئلې کښې غلو صحیح نه ده: بهرحال دا مسئله اجتهادی ده.اوپه صحابه کراموﷺ کښې په دې مسئله باندې اختلاف موجوددې.نوکوم خلق چه د سماع موتی قائل نه دی.د هغوی په باره کښې دا وئیل چه دوی د اهل سنت والجماعت نه خارج دی.یا کوم خلق چه د سماع موتی قائل دی.هغوی د اهل سنت والجماعت نه خارج ګنړل دا غلو او زیاتې دې.(3)

---

(1) اوداسماع نفی د سماع نفی لره مستلزم نه ده، او په آیت کښې ,,ته اورول نشی کولې,د دې نه دا نه لازمیږی.چه هغوی اوریدل هم نشی کولې.دغه شان په قرآن په آیت کښې دی.چه ((إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ)) یعنی ته چه چاته غواړې هدایت نشې کولې.ددې نه دا نه لازمیږی.چه څوک د هدایت ادراك هم نشی کولې.

(2) فیض الباری(۴۶۸/۴)۔

(3) د مولانا اشرف علی تهانوی رحمه الله نه تپوس اوشو.چه اهل قبور اوری که نه،دوی ورته جواب ورکړو.دواړو طرفونو ته اکابرین او دلائل دی.د داسې اختلافی مسئلې حل څوك راوستې شی.اود علمی او عملی ضرورياتوځنی هم نه ده.چه د یوطرف ترجیح کښې تدقیق اوکړې شی.امداد الفتاوی (۵/۷۹۳) په یو بل ځای کښې فرمائی.دا مسئله نه د عقائد ضروریه سره تعلق ساتی.اونه د دین څه عمل په دې باندې موقوف دې.اونه د یو طرف جزم ضروری دې.په دې کښې د اشتغال ما لایعنی اهتمام دې (امدادالفتاوی(۵/۴۳۷)۔

دعلماء ديوبند رحمهم الله مسلک: د انبياء عليهم السلام د حيات په باره کښې د علماء ديوبند مسلك دا دې.چه انبياء عليهم السلام په خپلو قبرونوکښې د جسد عنصرى سره ژوندى دى. دا عقيده نه يواځې د علماء ديوبند ده.بلکه د ټول امت ده.حضرت مولانا خليل احمد سهارنپورى رحمه الله په «المهند على المفند» کښې ليکلى دى.«عندنا وعند مشائخنا حضرة الرسالة ﷺ حى فى قبره الشريف وحياته ﷺ دنيوية من غير تكليف وهى مختصة به ﷺ وبجميع الأنبياء صلوات الله عليهم والشهداء لابرزخية كما هى حاصلة لسائر المسلمين بل لجميع الناس»[1]

زمونږ او زمونږ د مشائخو په نيز نبى ﷺ په خپل قبر مبارك کښې ژوندې وې، اود دوى ژوند د دنيوى ژوند پشان دې.البته دا چه هغوى د احكامو مكلف نه دى.اودا حيات نبى كريم ﷺ اوټولو انبياوو او شهداء سره خاص دې.برزخى نه دې.کوم چه ټولو مسلمانانو بلکه ټولو خلقو ته حاصل دې.

ترکومې پورې چه د عام سماع موتى تعلق دې.نو په دې کښې دواړو طرفونو ته د اكابرينو دلائل دى.البته معتدله خبره دا معلوميږى.چه په کومو مواقعوکښې په رواياتو صحيحو سره اوريدل ثابت دى.هلته په اوريدو باندې عقيده ساتل پکار دى.او په کوم ځاى کښې چه ثابت نه دى.هلته دواړه احتماله شته.ځکه نه د قطعى اثبات ګنجائش شته.اونه د قطعى نفى[2]

دويمه مسئله :

قوله: إِنَّ الْمَيِّتَ يُعَذَّبُ فِي قَبْرِهِ بِبُكَاءِ أَهْلِهِ عليه: دا روايت د حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما دې.خو دحضرت عمر رضي الله عنه نه دا هم منقول دى.چه کله دحضرت عمر رضي الله عنه آخرى وخت شونوصهيب رومى دوى ته راغلو.اوپه ژړاشو،حضرت عمر رضي الله عنه صهيب ته تنبيه ورکړه.او وې فرمائيل.تاته معلومه نه ده.چه نبى ﷺ فرمائيلى دى.«إِنَّ الْمَيِّتَ يُعَذَّبُ فِى قَبْرِهِ بِبُكَاءِ أَهْلِهِ عليه»[3]

دغه شان د نورو صحابو رضي الله عنهم نه هم دا روايت منقول دې.خود ام المومنين حضرت عائشې رضي الله عنها مذهبددې روايت د ظاهره نه خلاف دې.هغوى فرمائى.چه دا روايت د قرآن شريف د آيت ﴿وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ﴾ او﴿وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ﴾ نه خلاف دې.ځکه چه ددې دواړو آياتونو نه معلوميږى.چه هرانسان ته به هغه څه ملاويږى.څه چه ده کړې وى.اود يو انسان بوج به په بل نشى اچولى.نو بيا د کور د خلقوپه ژړا سره مړى ته څنګه عذاب ملاويدې شى؟ نو د حضرت عمر رضي الله عنه دا حديث چه کله حضرت عائشې رضي الله عنها ته اورسيدو.نو هغې اوفرمائيل.«رحم الله عمر رضي الله عنه والله ما حدث رسول الله ﷺ إن الله ليعذب المؤمن ببكاء أهله عليه ولكن رسول الله ﷺ قال إن الله ليزيد الكافر عذاباً ببكاء أهله عليه»[4]

---

[1])المهند على المفند (ص،۳۸)_

[2])معارف القرآن موالنا مفتى محمد شفيع صاحب (۶۰۴۱۶)_

[3])فلما أصيب عمر رضي الله عنه دخل صهيب يبكى يقول واأخاه واصاحباه وقال عمر رضي الله عنه يا صيهب أتبكى على وقد قال رسول الله ﷺ إن الميت ليعذب ببعض بكاء أهله عليه أخرجه البخارى فى كتاب الجنائز. رقم ۱۲۸۷)

[4])أخرجه البخارى فى كتاب الجنائز رقم ۱۲۸۸)_

دا د بخاری د کتاب الجنائز روایت دې.اود بخاری په کتاب المغازی کښې د حضرت ابن عمر رضی الله عنهما روایت په باره کښې حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی.«إنما قال رسول الله ﷺ إنه ليعذب بخطيئته وذنبه وإن أهله ليبكون عليه الآن»

نوحضرت عائشې رضی الله عنها چه دا روایت وورېدو.نو دوه خبرې ئې بیان کړې.

① یوه دا چه «إن الميت ليعذب ببكاء أهله عليه» د کافر په باره کښې دې.د مومن په باره کښې نه دې.مومن ته به د اهل د ژړا په وجه عذاب نه وی.

② اودویمه خبره ئې دا اوکره.چه رسول الله ﷺ فرمائیلی دی.چه سړی ته دخپلې غلطۍ اوګناه په وجه عذاب ورکولې شی.کومه ګناه چه ده په خپل ژوند کښې کړې وه.اوددہ د کور خلق اوس ژاړی.(نو د کور دخلقوپه ژړا هغه ته پکارده چه عذاب نه ملاویږی)

وجوه تطبيق: علامه خطابی رحمه الله دا توجیه کړې ده.چه په «ببكاء أهله عليه» کښې ،،باء،، حالیه ده.او مطلب دا دې.«إن الميت ليعذب في حالة بكاء أهله عليه» یعنی دلته د کور خلق په هغې پسې ژاړی.او هلته مړی ته دهغه د بداعمالوپه وجه عذاب ورکولې شی.دوی هم په مصیبت کښې اخته او هغه هم په مصیبت کښې بندیوان (۱)

② داحنافو رحمهم الله مسلك لکه څنګه چه در مختار نقل کړې دې.اود اکثرو شوافعو مسلك دا دې.چه مړی ته د اهل د ژړا په وجه عذاب په هغه وخت کښې ورکولې شي.کله چه مړی خپل اهل ته د ژړا وصیت کړې وی.زما په مرګ به تاسو ما پسې ژړا کوئ (۲) که ده وصیت نه وی کړې.اود کور خلق ژړا کوی.نود دوی په ژړا باندې مړی ته عذاب نه ملاویږی.

③ بعضې حضراتو دا هم وئیلی دی.چه د کور دخلقو په ژړا باندې مړی ته دا عذاب په هغه وخت کښې ورکولې شی.چه مړکیدونکی ته دا علم وی.چه د کور د خلقو طریقه اوعادت دا دې. چه مړی پسې ژړا کوی.او ددې باوجود ده د کور خلق د ژړا کولو نه منع نکړل.نو چونکه ده دکور خلق نه دی منع کړی.ددې وجې ده ته عذاب ورکولې شی.

④ یوه توجیه دا هم شوې ده.چه «إن الميت ليعذب ببكاء أهله عليه» دا د عالم برزخ په باره کښې دې.اود قرآن شریف آیت ﴿وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ﴾ د آخرت په باره کښې دې.نو په دواړو کښې څه تعارض نشته.دا توجیه علامه کرمانی رحمه الله کړې ده.

⑤ حافظ ابن حجر رحمه الله ددې یوه بله توجیه کړې ده.هغه دا چه په زمانه د جاهلیت کښې به خلقو ډاکې وهلې.قتلونه به ئې کول.اوددې پشان نور حرام کارونه به ئې کول.کله چه به څوك مړ شو.نو د کور خلقو به دهغه د بهادرۍ،دهغه د قتل ،اوپه جنګونو کښې دلوټ مار

---

(۱) حکاه الخطابی ولا یخفی ما فیه من التکلف (فتح الباری ۱۵۴/۳)_

(۲) اودا ددې وجې چه په زمانه د جاهلیت کښې به کله څوك مړ کیدلو،نو د مرګ په وخت کښې به هغه د کور خلقو ته د ژړا کولو وصیت اوتاکید کولو.مشهورشاعر د طرفه شعر دې،،

إذا مت فانعيني بما أنا أهله   وشقي على الجيب يا إبنة معبد)_

ذکرپه ژړا کښې کولو.نو «إن الميت ليعذب ببكاء أهله عليه» مطلب دا دې.چه دا د کور خلق د مړی کومې کارنامې يادوی.او ژړا کوی.هم ددې کارونو په وجه ده ته عذاب ملاوېږی.(١)
بهرحال دا مختلف توجيهات شوی دی.

قوله: قال قتادة أحياهم الله ثم أسمعهم قولهم: د حضرت ابوطلحه د روايت په آخرکښې د قتاده رحمه الله دا قول منقول دې.چه اهل قليب ته الله تعالى د نبى کريم ﷺ د خطبې اوريدو دپاره ژوندی کړی وو.
حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی.چه قتاده رحمه الله په خپل دې قول سره د هغه کسانو رد کوی.څوك چه د سماع موتی نه انکار کوی.ځکه چه قتاده رحمه الله د سماع موتی قائل وو.(٢)
خو حضرت گنگوهی رحمه الله فرمائی.چه قتاده رضي الله عنه د سماع موتی قائل نه وو.بلکه هغه د حضرت عائشې رضي الله عنها هم خيال وو.ددې وجې هغوی «أحياهم الله» اووئيل.اوتاويل ئې اوکړل.
که حضرت قتاده رحمه الله د سماع موتی قائل وو.لکه څنګه چه حافظ رحمه الله ګڼړلې دی.نوبيا به «أحياهم الله حتى أسمعهم» دتاويل څه ضرورت وو.(٣)

٩=بَاب فَضْلُ مَنْ شَهِدَ بَدْرًا

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائيلی دی.چه د امام بخاری رحمه الله مقصد ددې باب نه د اهل بدر مطلق فضيلت بيانول نه دی.بلکه د افضيلت بيانول مقصود دی.يعنی دا بيانول مقصودنه دی. چه اهل بدر صاحب الفضل وو.بلکه دا بيانول مقصود دی.چه اهل بدر په ټولو صحابو رضي الله عنهم کښې افضل وو.(٤)

[٣٧٦١] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ عَمْرٍو حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ عَنْ حُمَيْدٍ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ أُصِيبَ حَارِثَةُ يَوْمَ بَدْرٍ وَهُوَ غُلَامٌ فَجَاءَتْ أُمُّهُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَدْ عَرَفْتَ مَنْزِلَةَ حَارِثَةَ مِنِّي فَإِنْ يَكُنْ فِي الْجَنَّةِ أَصْبِرْ وَأَحْتَسِبْ وَإِنْ تَكُ الْأُخْرَى تَرَى مَا أَصْنَعُ فَقَالَ وَيْحَكِ أَوَهَبِلْتِ أَوَجَنَّةٌ وَاحِدَةٌ هِيَ إِنَّهَا جِنَانٌ كَثِيرَةٌ وَإِنَّهُ فِي جَنَّةِ الْفِرْدَوْسِ [ر: ٢٦٥٤]

---

(١) ددې ټولو توجيهاتو دپاره اوګورئ فتح البارى (١٣/٥٤او ١٥٥او ١٥٦) حافظ ابن حجر رحمه الله ددې توجيهاتو په تفصيل سره د ذکر کولو نه پس ليکی.((ويحتمل أن يجمع بين هذه التوجيهات فينزل على إختلاف الأشخاص بأن يقال مثلاً من كانت طريقته النوح فمشى أهله على طريقته أوبالغ فأوصاهم بذلك عذب بصنعه ومنا كان ظالماً فندب بأفعاله الجائرة عذب بما ندب به ومن كان يعرف من أهله النياحة فأهمل نهيهم عنها .. عذب بالتوبيخ كيف أهمل النهى (وانظرفتح البارى ١٣/١٥٥)_~

(٢) فتح البارى (٧/٣٠٢)_

(٣) لامع الدرارى (٨/٢٥٦)_

(٤) فتح البارى(٧/٣٠٥)_

ددې باب اولنۍ روايت د حضرت انس ﷺ نه روایت دې.دوی فرمائی.چه حضرت حارثه ﷺ د بدر په ورځ شهید شوې وو.اوهغه اوس لا هلك وو.د هغه مور د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه.او وې وئیل.اې دالله رسوله! تاسو ته علم دې.چه د حارثه مقام زما په نیز څه وو؟(یعنی هغه زما خوښ خوږ وو) که د شهادت نه پس هغه په جنت کښې وی.نو زه به صبر کوم.اود الله نه به د ثواب امید ساتم.او که بله خبره وی.(چه هغه په جنت کښې نه وی) نو تاسو به اوګورئ چه زه به څه کوم.(یعنی زه به ښه ډیره ژړا او ویرکوم)

«فَقَالَ وَيْحَكِ» نو نبی ﷺ ورته اوفرمائی.«ویحك» په تا باندې افسوس دې.د «ویحك» په باره کښې داودی فرمائی.چه دا کلمه د زجر ده.خوصحیح خبره دا ده.چه دا کلمه د ترحم ده.نبی ﷺ دلته د ترحم دپاره «ویحك» فرمائیلی دی.د زجر او توبیخ دپاره نه دی.([1])

«أوهبلت» آیا ستا عقل تلې دې؟([2]) آیا یو جنت دې.هلته خو ډیر جنتونه دی. اوحارثه به په جنت الفردوس کښې وی.

حارثه بن سراقه رضی الله عنه: دحضرت حارثه ﷺ د پلار نوم سراقه وو.حضرت سراقه هم صحابي وو.او په جنګ حنین کښې شهید شوې وو.دحضرت حارثه ﷺ د مور نوم ربیع بنت النضر ﷺ وو.اودا د حضرت انس ﷺ ترور وه.(دپلارخور) حضرت حارثه ﷺ په انصاروکښې اول شهید وو.چه په جنګ بدر کښې شهید شوې وو.دحوض نه ئې اوبه څکلې.چه حبان بن العرقه هغه په تیر باندې اوویشتل.او دوی شهید شو.([3])

[۳۷۶۳] حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ إِدْرِيسَ قَالَ سَمِعْتُ حُصَيْنَ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ سَعْدِ بْنِ عُبَيْدَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيِّ عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ بَعَثَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبَا مَرْثَدٍ الْغَنَوِيَّ وَالزُّبَيْرَ بْنَ الْعَوَّامِ وَكُلُّنَا فَارِسٌ قَالَ انْطَلِقُوا حَتَّى تَأْتُوا رَوْضَةَ خَاخٍ فَإِنَّ بِهَا امْرَأَةً مِنْ الْمُشْرِكِينَ مَعَهَا كِتَابٌ مِنْ حَاطِبِ بْنِ أَبِي بَلْتَعَةَ إِلَى الْمُشْرِكِينَ فَأَدْرَكْنَاهَا تَسِيرُ عَلَى بَعِيرٍ لَهَا حَيْثُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْنَا الْكِتَابُ فَقَالَتْ مَا مَعَنَا كِتَابٌ فَأَنَخْنَاهَا فَالْتَمَسْنَا فَلَمْ نَرَ كِتَابًا فَقُلْنَا مَا كَذَبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَتُخْرِجِنَّ الْكِتَابَ أَوْ لَنُجَرِّدَنَّكِ فَلَمَّا رَأَتْ الْجِدَّ أَهْوَتْ إِلَى حُجْزَتِهَا وَهِيَ مُحْتَجِزَةٌ بِكِسَاءٍ فَأَخْرَجَتْهُ فَانْطَلَقْنَا بِهَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ عُمَرُ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَدْ خَانَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالْمُؤْمِنِينَ فَدَعْنِي فَلِأَضْرِبَ عُنُقَهُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا حَمَلَكَ عَلَى مَا صَنَعْتَ قَالَ حَاطِبٌ وَاللَّهِ

---

[1])ايضاً_

[2])أوهبلت ،الهمزة فيه للإستفهام والواو مفتوحة للعطف على مقدر .. من قولهم هبلته أى ثكلته وقد يرد بمعنى المدح والإعجاب (وانظر العمدة (۱۷\۹٤) والفتح (۷\۳۰۵)_

[3])عمدة القارى(۱۷\۹٤)_

مَا بِي أَنْ لَا أَكُونَ مُؤْمِنًا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرَدْتُ أَنْ يَكُونَ لِي عِنْدَ الْقَوْمِ يَدٌ يَدْفَعُ اللَّهُ بِهَا عَنْ أَهْلِي وَمَالِي وَلَيْسَ أَحَدٌ مِنْ أَصْحَابِكَ إِلَّا لَهُ هُنَاكَ مِنْ عَشِيرَتِهِ مَنْ يَدْفَعُ اللَّهُ بِهِ عَنْ أَهْلِهِ وَمَالِهِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَدَقَ وَلَا تَقُولُوا لَهُ إِلَّا خَيْرًا فَقَالَ عُمَرُ إِنَّهُ قَدْ خَانَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالْمُؤْمِنِينَ فَدَعْنِي فَلِأَضْرِبَ عُنُقَهُ فَقَالَ أَلَيْسَ مِنْ أَهْلِ بَدْرٍ فَقَالَ لَعَلَّ اللَّهَ اطَّلَعَ إِلَى أَهْلِ بَدْرٍ فَقَالَ اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ فَقَدْ وَجَبَتْ لَكُمُ الْجَنَّةُ أَوْ فَقَدْ غَفَرْتُ لَكُمْ فَدَمَعَتْ عَيْنَا عُمَرَ وَقَالَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ [ر: ۲۸۴۵]

دحاطب بن ابی بلتعه رضی الله عنه دمشرکانوپه نوم خط لیږل: دا د حضرت علی رضی الله عنه روایت دي. په دې کښې د حضرت حاطب بن ابی بلتعه د خط ذکردې.کوم چه هغوی په پټه دمکې خلقو ته لیږلې وو.

حضرت علی رضی الله عنه فرمائي.چه رسول الله صلی الله علیه وسلم زه او ابومرثد او زبیردرې وانړه په یو مهم باندې اولیږلو.(په بعضې روایاتو کښې د حضرت مقداد رضی الله عنه ذکر هم شته.نوبیا به څلور شي) او مونږ ټول په اسونو سوارۀ وو.نبی صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل.تاسو لاړ شئ.او،،روضة خاخ،، ته اورسئ. دا مقام د مدینې منورې نه په دولس میله فاصله کښې دی. هلته به یوه ښځه (ساره) تاسوته ملاؤ شی.دهغې تعلق دمشرکانو سره دې.د هغې سره یو خط دې.کوم چه د حاطب بن ابی بلتعه د طرفه دمشرکانو په نوم لیږلې شوې دې.هغه ترې واخلئ. او راوړئ.وائی.چه حضرت حاطب رضی الله عنه دغه ښځې ته مزدوری ورکړې وه.بعضې حضراتو یودینارمزدوری نقل کړې ده.او بعضو دولس دینارونه نقل کړی دی.( )

حضرت علی رضی الله عنه فرمائی.چه مونږ دغه ښځه په داسې حالت کښې اولیده.چه هغه په اوښ سوره روانه وه.او هم په هغه ځاې کښې مو اولیده.دکوم ځاې په باره کښې چه نبی صلی الله علیه وسلم فرمائیلی وو.یعنی ،،روضة خاخ،، کښې.«فقلنا الکتاب» مونږ هغې ته اووئیل.خط راوباسه. هغې اووئیل.ما سره خط نشته.«فانخنا» مونږ د هغې اوښه کینوله.او د هغې تلاشی مو شروع کړه.خو مونږ ته د هغې سره څه خط ملاؤ نشو.مونږ اووئیل.د رسول الله صلی الله علیه وسلم خبره خو غلطه نشی کیدې.ددې وجې مونږ هغې ښځې ته اووئیل.چه خط راکړه.ګنې مونږ به تا بربنډه کړو.

قوله: فَلَمَّا رَأَتِ الْجِدَّ أَهْوَتْ إِلَى حُجْزَتِهَا: کله چه هغې زمونږ سخته رویه اوکتله. نو پوهه شوه.که خط نه ورکوم.نو دوی په رښتیا ما بربنډه کوی.نوهغه خپلې حجزه (بډې) طرف ته ښکته شوه.«حجزة» معقد ازار ته وائی.په کوم ځاې چه لنګ تړلو شی.

قوله: وَهِيَ مُحْتَجِزَةٌ بِكِسَاءٍ: اوهغې په بډه باندې څادر تړلې وو.نو دې د هغې ځاې نه خط راوایسته.د بعضې روایاتو نه معلومیږی.چه دې د خپلو ویختو د کمسو نه خط را

---

[1])فتح الباری(۷۰۱/۵۲۰)_

اویسته.(۱) اودلته دی.چه دې د «حجزة» نه خط را اویسته،دې تعارض د لرې کولو دپاره مختلف توجیهات شوی دی.

① یوه توجیه دا شوې ده.چه په اول کښې خط په «وقاص شعر» د ویختوپه کمسوکښې وو.او روسته ئې د هغې نه معقد ازار ته منتقل کړه.اوکیخوده.

② دویمه توجیه دا ده.چه کیدې شی.هغې سره دوه خطونه وو.یو ئې په وقاص شعر کښې کیخودې وو.اوبل ئې په معقد ازار کښې ،

③ دریمه توجیه دا شوې ده.چه «حجزة» معنی دمطلق ماخذ اومعقدده.که هغه د ویختو وی اوکه د ازار وی.

④ یوه توجیه دا هم شوې ده.چه په اصل کښې ددغه ښځې ویخته ډیر اوږده وو.دغه ښځې اول خط په کمسئ کړې ویختوکښې،کیخودې وو.اوپه ویختوکښې چه په کومه حصه کښې دغه خط پروت وو.هغه ئې په معقد ازار کښې پټ کړې وو.نو خط د ویختود کمسونه هم راووتهٔ.اود معقدازارنه هم،په یو روایت کښې د ویختود کمسو نه د راوستو ذکردې.اوپه بل کښې د معقد ازارنه د راوینستو ذکردې.اوراویستې شوې د دواړو نه وو.نو څه تعارض نشته.(۲)

حضرت علی رضی الله عنه فرمائی.چه هغه تحریرمونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم ته راوړل.نو حضرت عمر رضی الله عنه اووئیل.یارسول الله حاطب الله اودهغه رسول سره اومومنانوسره خیانت اوکړو.ته ماته اجازت راکه.چه زه دده څټ قلم کړم.رسول الله صلی الله علیه وسلم حضرت حاطب رضی الله عنه ته متوجه شو.اووې وئیل.ته کوم څیز په دې عمل باندې آماده کړې ئې؟ حاطب رضی الله عنه اووئیل په الله قسم دا خبره بیخی نشته.چه په الله اود هغه په رسول باندې زما ایمان باقی نه دې.زما مقصد صرف دا وو.که په کافرانو زما یو احسان اوشی.اوالله تعالی د هغه اسان په ذریعه زما د اهل اوزما د مال حفاظت اوکړی.او ستاسو په صحابو رضی الله عنهم کښې دهریو کس څه نه څه دخاندان کس په مکه کښې موجود دې.چه د هغه په ذریعه الله تعالی دهغه اودهغه د اهل اومال حفاظت

کوی.نبی صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل«صدق» ده رښتینې اوصحیح خبره اوکړه.او تاسو دده په باره کښې د خیر نه سوا بل څه مه وائې .حضرت عمر رضی الله عنه بیا عرض اوکړو.یارسول الله صلی الله علیه وسلم «انه قد خان الله ورسوله والمومنین» نونبی صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل. ولې دې په بدریانو کښې نه دې؟ الله تعالی بدریانو خبر دې.اود بدریانوپه باره کښې د الله تعالی ارشاد دې.«اعملوا ما شئتم فقد وجبت لکم الجنة» چه څه غواړئ. هغه کوئ.ستاسو دپاره جنت واجب دې. چه دا ئې واوریده.نو

---

(۱) فتح الباری(۱۹۱/۶) کتاب الجهاد باب إذا إضطر الرجل إلی النظر فی شعورأهل الذمة)_

(۲) د دې څلورو واړه جوابونو دپاره اوګورئ فتح الباری(۱۹۱/۶) کتاب الجهاد باب إذا إضطرالرجل إلی النظر)_

دحضرت عمر ﷺ د ستر ګونه اوښکې روانې شوې.اووې ونیل «الله ورسوله أعلم» الله اوده رسول ښه پوهیږی.

په دې روایت کښې دحضرت حاطب بن ابی بلتعه ﷺ د مکې خلقو ته د خط لیږلو واقعه ذکرده.دحدیبیه په موقع نبی کریم ﷺ د مکې د مشرکانو سره د لسو کالولوپاره صلح کړې وه.خو اوس ددې صلحې دوه کاله هم نه وو پوره شوې.چه مشرکانو ددې صلحې خلاف ورزی اوکړه.

اهل مکه ؤ د صلحې د تجدید کوشش اوکړو.خو هغوی کامیاب نشول.اونبی ﷺ پټ په پټه په مکه باندې دحملې کولوتیاریانې شروع کړې.دتیارئ داسلسله روانه وه.اودا پته ساتلې شوه. په دې کښې حضرت حاطب بن ابی بلتعه دمشرکانوپه نوم یوخط اولیکل.ددې خط مضمون څه داسې وو.چه نبی کریم ﷺ یوزبردست لښکرراولی.چه دهغې د دوړو نه به داسې تیاره خوره شی.لکه څنګه چه د شپې تیاره وی.اورسول الله ﷺ که یواځې هم په تاسوحمله اوکړی.نوالله تعالی به د هغه مدد اوکړی.اوهغه ته به کامیابی ورکوی. تاسو خپل انتظام اوکړئ.والسلام ([1])

چونکه دخط په مضمون کښې داسې څه خبره نه وه.چه په هغې باندې مسلمانانوته د نقصان رسیدو ویره وه.بلکه دخط مضمون دمشرکانود مکې د مرعوبه کولویوه ښه ذریعه وه. خو چونکه بهرحال په هغې کښې د نبی ﷺ د راز ښکاره کول وو.ددې وجې نبی ﷺ ته د وحی په ذریعه خبر ورکړې شو.اوهغه خط مکې ته اونه رسیده.

حضرت حاطب ﷺ د مکې اوسیدونکې نه وو.اودده اهل وعیال هم په مکه کښې وو.هلته دده د خاندان کسان نه وو.چه دده د اهل وعیال حفاظت اوکړی.ددې دپاره دوی خط اولیکل.چه په اهل مکه ؤ باندې دده احسان اوشی.چه دهغې په ذریعه دې دخپل اهل وعیال حفاظت اوکړی.([2]) د خط لیکلو مقصد دمسلمانانو سره دشمنی یاددوی راز ښکاره کول نه وو.اونه د نفاق په وجه دوی داسې کړی وو.هم دا وجه وه.چه کله دوی نبی ﷺ ته خپل اصلی مقصد اوخودل.نو نبی ﷺ دده تصدیق اوکړو.

یواشکال: دلته یواشکال کیږی.چه کله رسول الله ﷺ دحاطب بن ابی بلتعه تصدیق اوکړو.او وې فرمائیل.«لاتقولوا له إلا خیراً» نوددې باوجود حضرت عمر ﷺ هغه ته،،خائن،،ولې اووئیل. اود هغه د څټ قلمولواجازت ئې ولې غوښتلو.په ظاهره حضرت عمر ﷺ د نبی کریم ﷺ

---

[1])دخط الفاظ داسې نقل دی.أما بعد یامعشرقریش، فإن رسول الله ﷺ جاءکم بجیش کالليل یسیر کالسیل فوالله لوجاءکم وحده لنصره الله وأنجزله وعده.فانظروا لأنفسکم والسلام ..)،. دا الفاظ علامه سهیلی ﷺ نقل کړی دی.ددې نه مختلف الفاظ هم په بعضې روایاتو کښې منقول دی.اوګورئ (فتح الباری ۷/۵۲۱)۔

[2] په بعضې روایاتوکښې د خط مضمون داسې نقل شوې دی...
إن رسول الله ﷺ أذن فی الناس بالغزو ولا أراه یریدغیرکم وقد أحببت أن یکون لی عندکم ید(فتح الباری ۷/۵۲۱)۔

مخالفت کولو.ددې اشکال مختلف جوابونه ورکړي شوی دی.

مختلف جوابونه: ① دعلامه قسطلانی رحمه الله جواب دا دې.چه حضرت عمر رضی الله عنه د کفر اونفاق په باره کښې سخت وو.اوډیره دتشدد رویه ئې ساتله.د هغوی خیال وو.چه دا کس په ژبه باندې د اسلام اظهارکوی.خو د ده په زړه کښې د کافرانو سره تعلق او محبت موجود دې.نو ځکه ده دا خط لیکلې دې.ددې وجې حضرت عمر رضی الله عنه ده ته خائن او منافق اووئیل.([1])

② شیخ ابوالحسن سندهی رحمه الله په شرح بخاری کښې یو بل جواب ورکړې دې.دوی فرمائی.چه په اصل کښې حضرت عمر رضی الله عنه د کفراونفاق په مسئله کښې ډیرسخت وو. نو هغه مغلوب الحال شو.اود رسول الله صلی الله علیه وسلم قول چه «لا تقولوا له إلا خيراً» دده په پوهه کښې رانغلو.نو د غلبه حال د وجې هغوی حضرت حاطب رضی الله عنه ته خائن او منافق اووئیل.([2])

③ علامه سندهی رحمه الله یو بل جواب دا هم ورکړې دې.چه حضرت عمر رضی الله عنه دا محسوس کړه. چه رسول الله صلی الله علیه وسلم د حاطب بن ابی بلتعه رضی الله عنه تالیف کوی.اوچونکه حضرت عمر رضی الله عنه د کفر او نفاق په باره کښې متشدد وو.ددې وجې د هغوی خپله رائې دا وه.چه دې د تالیف مستحق نه دې.بلکه د تادیب مستحق دې.دخپلې دې رائې په وجه دوی حضرت حاطب رضی الله عنه ته خائن اومنافق اووئیل.([3])

دحضرت ګنګوهی رحمه الله تسلی بخش جواب: خو یوجواب حضرت ګنګوهی رحمه الله ورکړې دې.او تاسو په خپله فیصله اوکړئ. چه دحضرت ګنګوهی رحمه الله په جواب کښې کم لطافت او حسن دې.دا جواب د «لامع» او «کوکب» دواړو ملاوولو نه تیارشوې دې.

دوی فرمائی.چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم بیشکه د حاطب بن ابی بلتعه رضی الله عنه نه د کفر او نفاق نفی کړې وه.خوددې کفر او نفاق د نفی دا مطلب نه وو.چه ده نه په هیڅ اندازه کښې هم د خیانت صدور نه دې شوې.فی الجمله خیانت خو په هرحال د هغوی نه شوې وو.چه هغوی د نبی صلی الله علیه وسلم پټ راز کافرانوته د ښکاره کولوکوشش کړې وو.نو حضرت عمر رضی الله عنه د «خان الله ورسوله» نه هم د دې مطلق خیانت ذکرکړې وو.دکوم چه نبی صلی الله علیه وسلم نفی نه وه کړې.دغه شان د حضرت عمر رضی الله عنه په قول «إنه منافق» ([4])کښې څه فرمائیلی شوی دی. د دې نه نفاق فی العقیده مراد نه دې ،بلکه ددې نه نفاق عملی مراد دې.

خلاصه د کلام دا شوه، چه فی الجمله ارتکاب د خیانت هم شوې وو.نبی صلی الله علیه وسلم ددې نفی نه

---

[1])لامع الدراری (۲۵۹/۸)_

[2])تعلیقات لامع الدراری (۲۵۹/۸)_

[3])اوګورئ تعلیقات لامع الدراری (۲۵۹/۸)_

[4]) په روایت باب کښې د حضرت عمر رضی الله عنه د طرفه حضرت حاطب ته دنفاق نسبت موجود نه دې.البته وړاندې د((باب غزوة الفتح)) په روایت کښې حضرت عمر رضی الله عنه دوی ته منافق وئیلی دی.(باب غزوة الفتح بخاری رقم ٤٢٧٤)_

وه كړې.دغه شان د نفاق في العمل ارتكاب هم شوې وو.اونبي ﷺ د نفاق في العمل نفي هم نه وه كړې.د نفاق في العقيدې نفي ئې كړې وه.حضرت عمر رضي الله عنه هغوى ته ،،خائن،، او ،،منافق،، ددې في الجمله خيانت او نفاق في العمل د وجې كړې وو.نود حضرت عمر رضي الله عنه قول د نبي ﷺ د ارشاد سره متصادم او معارض نه وو.

پاتې شوه دا خبره چه حضرت عمر رضي الله عنه د حضرت حاطب رضي الله عنه د قتل اجازت غوستې وو.ددې نه خو دا معلوميږى.چه حضرت عمر رضي الله عنه ده لره منافق في العقيده ګڼړلې وو. نو حضرت ګنګوهي فرمائي.چه حضرت عمر رضي الله عنه د كفر د وجې يا د نفاق في العقيده په وجه دا اجازت نه ووغوستې.بلكه د تعزير په طور ئې اجازت غوستې وو.اوپه داسې قسم خيانت كښې د تعزيز په طور دامام دپاره د قتل اجازت شته.دا جواب داسې دې.چه په دې سره اشكال بيخي ختميږى.(١)

قوله: اِعۡمَلُوا مَا شِئۡتُمۡ فَقَدۡ غَفَرۡتُ لَكُمۡ: الله تعالى د اهل بدر په باره كښې فرمائيلى دى.تاسوچه څه غواړئ.كوئ ما ستاسو مغفرت كړې دې.

يواشكال اودهغې جوابونه: دلته دا سوال پيدا كيږى.چه آيا الله تعالى اهل بدر د تكاليف شرعيه نه مستثنى كړى وو.ددې روايت د ظاهرنه خو هم دا معلوميږى.چه اهل بدر د تكاليف شرعيه نه مستثنى شوى وو.

① ددې يو جواب حافظ او نورو شارحينو رحمهم الله دا وركړې دې.چه ((اعملوا ما شئتم فقد غفرت لكم)) د تيرو شوو ګناهونو په باره كښې دې.كوم چه اهل بدرنه په تيره شوې زمانه كښې صادر شوى وو.الله تعالى فرمائى.چه ما دغه ګناهونه معاف كړل.خو بيا دا اشكال كيږى.چه ((اعملوا)) دامرصيغه ده.كومه چه د مستقبل دپاره راځى.تاسو دا په ((ذنوب ماضيه)) باندې څنګه محمول كولې شئ.خو دوى وائى.چه د ((فقد غفرت لكم)) الفاظ په دې باندې دليل دې.څكه چه ((غفرت)) د ماضى صيغه ده.

خودا جواب ضعيف دې.څكه چه د حضرت حاطب رضي الله عنه دا واقعه د بدر نه شپږ كاله پس واقع شوې وه.اوپه دغه موقع نبي ﷺ فرمائى.چه ((لعل الله إطلع على أهل بدر فقال إعملوا ما شئتم فقد غفرت لكم)) د دې نه په ظاهره دا ښكارى.چه ددې تعلق د امور مستقبله سره دې.

پاتې شوه دا خبره چه په ((فقد غفرت لكم)) كښې ئې د ماضى صيغه ولې استعمال كړې ده.نوددې په باره كښې وئيلې شوى دى.چه د ماضى صيغه د تحقيق او تيقن دپاره استعمال شوې ده.(٢) چه كومه ګناه به په راروانه زمانه كښې كيږى.هغه به يقيناً بخښلې شى.اودا مغفرت به بيخي قطعي اويقيني وى.لكه څنګه چه ماضى قطعي اويقيني ده.

---

(١) د تفصيل دپاره اوګورئ لامع الدرارى (٢٥٩/٨و ٢٦٠)_

(٢) فتح البارى (٣٠٥/٧) وتعليقات لامع الدرارى (٢٦٠/٨)_

④ دويم جواب دا وركړې شوې دې.چه دا خطاب د تشريف اوتكريم دپاره دې.دفع د تكليف نرې مراد نه ده.مقصود دا دې.چه الله تعالى د اهل بدرذنوب ماضيه خو معاف كوى.اوپه مستقبل كښې د ګناهونود صادريدو په باره كښې به الله تعالى په اهل بدركښې داسې صلاحيت پيدا كړى.اود دوى ايمان به داسې مضبوط اوقوى كړى.چه په تقاضه د بشريت د دوى نه په راروان ژوند كښې څه ګناه اوشى.نوسمدستى به توبه اوباسى.اوالله تعالى طرف ته به رجوع كوى.اوپه استغفارسره به د هغې كمې پوره كوى. نودا خطاب د تشريف اوتكريم دپاره دې.د اهل بدرنه تكاليف شرعيه پورته كول مقصود نه دې.

④ بعضې حضراتو وئيلى دى.چه په دې كښې اهل بدر ته د عدم وقوع فى الذنوب بشارت وركړې شوې دې.چه د اهل بدر نه به په راروانه زمانه كښې ګناه نه صادريږى. خودا خبره صحيح نه ده.ځكه چه په بدرى صحابو رضي الله عنهم كښې داسې حضرات هم شته.چه د هغوى نه د بدر نه پس ګناه شوې ده.حضرت قدامه بن مظعون بدرى صحابى رضي الله عنه دې. او دحضرت عمر رضي الله عنه په زمانه كښې د هغوى نه د شرب خمرګناه صادره شوې وه.په هغه باندې حد جارى شوې وو.ددې وجې دا خبره محل دنظر ده.([1])

دحضرت شاه ولى الله صاحب رحمه الله رائې: حضرت شاه ولى الله محدث دهلوى رحمه الله ډيره ښكلې خبره كړې ده.هغوى فرمائى.چه «اعملوا ماشئتم فقد غفرت لكم» تعلق د فضائلو او مندوباتو سره دې.د فرائضو او واجباتو سره ددې تعلق نه دې.هغوى فرمائى.چه مسئله بيانولې شى.نود هغې دپاره د عبارت يو خاص اسلوب وى.اوكومه خبره چه د محاورې په طور سره كولې شى. نو د هغې اسلوب جدا وى.په دې حديث كښې مسئله نشى بيانولې. بلكه په دې كښې د اهل بدر قربانى او په جنګ كښې د شركت عظمت بيانولې شى.نواهل بدرته دا خطاب د محاورې په طور شوې دې.دا مطلب نه دې.چه دوى د فرائضو نه مستثنى ګرځولې شوى دى.اودا مطلب هم نه دې.چه په آئنده كښې به اهل بدر د مندوباتو اهتمام نه كوى.بلكه مطلب دا دې.چه اهل بدرته الله تعالى د فضائلو اومندوباتو داهتمام نه بغيرهغه مقام وركړې دې.كوم چه اهل فضائلو ته نه نشى حاصليدې.([2]) والله اعلم

دا خبره دې په ذهن كښې وى،چه داهل بدر دپاره كوم بشارت بيان شوې دې، ددې تعلق د آخرت داحكامو سره دې،ددنياداحكامو سره د دې تعلق نشته.په دنيا كښې كه د يو بدرى نه څه غلطى اوشى(لكه څنګه چه د قدامه بن مظعون رضي الله عنه نه غلطى شوې وه،چه شراب ئې څكلى وو،نوپه هغه باندې حدجارى شوې وو) نودنيوى احكام به په هغه باندې جارى كيږى.

---

[1])فتح البارى(۳۰۱۷) وتعليقات لامع (۲۶۱۸)_

[2])فيض البارى(۹۱۱۴) په حواله د ..المسوى والمصفى)_

۱۰= باب

دا باب د ترجمة الباب نه بغير دې.او د«فيما يتعلق ببدر» په معنى کښې دې.د بدر متعلق په دې کښې روايات ذکر کولې شي.

[۳۷۶۳] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْجُعْفِيُّ حَدَّثَنَا أَبُو أَحْمَدَ الزُّبَيْرِيُّ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْغَسِيلِ عَنْ حَمْزَةَ بْنِ أَبِي أُسَيْدٍ وَالزُّبَيْرِ بْنِ الْمُنْذِرِ بْنِ أَبِي أُسَيْدٍ عَنْ أَبِي أُسَيْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ لَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ بَدْرٍ إِذَا أَكْثَبُوكُمْ فَارْمُوهُمْ وَاسْتَبْقُوا نَبْلَكُمْ
حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحِيمِ حَدَّثَنَا أَبُو أَحْمَدَ الزُّبَيْرِيُّ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْغَسِيلِ عَنْ حَمْزَةَ بْنِ أَبِي أُسَيْدٍ وَالْمُنْذِرِ بْنِ أَبِي أُسَيْدٍ عَنْ أَبِي أُسَيْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ لَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ بَدْرٍ إِذَا أَكْثَبُوكُمْ يَعْنِي كَثَرُوكُمْ فَارْمُوهُمْ وَاسْتَبْقُوا نَبْلَكُمْ [ر: ۲۷۴۳]

په اولنی روايت کښې د امام بخاری رحمه الله استاذ عبدالله بن محمد الجعفی دې، ده ته عبدالله بن محمد مسندی هم وائی،دوی روايت کوی د ابواحمد زبيری نه،اوهغه روايت کوی د عبدالرحمن بن غسيل نه.

عبدالرحمن بن الغسيل: ددوی د پلار نوم غسيل نه دې.بلکه سليمان دې.سلسله نسب ئې دا ده.«عبدالرحمن بن سليمان بن عبدالرحمن بن عبدالله بن حنظلة الغسيل» د غسيل د حنظله صفت دې. چونکه عبدالرحمن ددوی د اولاد په سلسله نسب کښې دې. ددې وجې دوی ته «ابن الغسيل» وائی.(۱) حضرت حنظله رضی الله عنه په جنګ احد کښې د جنابت په حالت کښې شهيد شوې وو.کله چه په مقتولين احد کښې ددوی لاش ملاؤ شو.نودده د سر د ويختو نه اوبه څڅيدې .رسول الله صلی الله علیه وسلم اوفرمائيل.فرشتو ده ته غسل ورکړې دې.ددې وجې دده لقب «غسيل الملائکة» شو.(۲)

ابوأسيد رضی الله عنه: دا صحابی رضی الله عنه دې.ددوی نوم مالك بن ربيعه دې.په انصاروکښې د خزرج قبيلې سره تعلق ساتی.فرمائی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم د بدرپه ورځ فرمائيلی وو.«إذا أكثبوا فارموهم» ددې معنى ده .«إذا قربوا منكم فأمكنوكم من أنفسهم فارموهم» (۳) يعنى کله چه کافران تاسو ته نزدې راشی.او په خپلو نفسونو تاسو ته قدرت درکړی.نوبيا تاسو په هغوی باندې د غشو ګذارونه اوکړئ.څکه که دښمن لرې وی.اود غشو ګذارونه کولی شی.نو غشی به

---

(۱) عمدة القارى (۱۷/۹۶)_

(۲) عمدة القارى (۱۷/۹۶)_

(۳) قال الحافظ فى الفتح (۷/۳۰۶) والهمزة فى قوله ..أكثبوكم ..للتعدية من كثب بفتحتين وهو القرب قال ابن فارس أكثب الصيد إذا أمكن من نفسه فالمعنى إذا قربوا منكم فأمكنوكم من أنفسهم فارموهم)_

ضائع کیږی.اود دشمن به څه نقصان نه کیږی.((واستبقونبلکم)) اوخپل غشی بچ کړئ.(چه ضائع نشی)

قوله: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عبدالرحيم قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو أَحْمَدَ الزُّبَيْرِيُّ : په دې روایت کښې محمدبن عبدالرحیم دامام بخاری رحمه الله استاذدې.دوی روایت کوی.چه د ابوامد زبیری نه وړاندې سند دې.((عبدالرحمن بن الغسيل عن حمزة بن أبي أسيد والمنذر بن أبي أسيد عن أبي أسيد))

د اولنی روایت سند وو.((عبدالرحمن بن الغسيل عن حمزة بن أبي أسيد والزبيربن المنذر بن أبي أسيد))

په اولنی روایت کښې د عبدالرحمن بن الغسیل دوه استاذان دی.یو حمزه بن ابی اسید او بل زبیربن المنذر بن ابی اسید،اوپه دویم روایت کښې د عبدالرحمن بن الغسیل په دوو استاذانوکښې یو خو هم هغه حمزه بن ابی اسید دې.خو بل استاذ ((زبيربن المنذربن أبي اسيد)) نه بلکه ((منذربن أبي اسيد)) دې.

دلته د حافظ ابن حجر رحمه الله نه تسامح شوې ده.هغوی فرمائیلی دی.چه ددې باب په دویم روایت کښې امام بخاری کوم سند نقل کړې دې.په دې کښې امام بخاری رحمه الله د ،،زبیربن المنذربن ابی اسید،، په ځاې ،،زبیربن ابی اسید،،وئیلې دې.حالانکه امام بخاری رحمه الله په دې دویم سند کښې ،،زبیربن ابی اسید،، نه دې وئیلې.بلکه هم ،،منذربن ابی اسید،، ئې وئیلې دې.

حضرت ابواسید رضی الله عنه فرمائی.چه رسول الله صلی الله علیه وسلم مونږ ته د بدر په ورځ فرمائیلی وو((اذا اکثبوکم)) یعنی ((اکثروکم – فارموهم)) حافظ او عینی رحمهما الله ((اکثرکم)) نقل کړی دی.([1])

زمونږ په نسخوکښې ((کثروکم)) مطلب دا دې.چه کله کافران په زیات تعداد کښې تاسو ته نزدې راشی.نو په دغه وخت کښې په هغوی باندې د غشو ګذارونه کوئ.داودی وئیلی دی.چه د ((فارموهم)) معنی ده.کله چه هغوی په زیات تعداد کښې تاسوته نزدې راشی.نو په دغه وخت کښې هغوی په کانړو باندې اولئ.([2])

[۳۷۶۳]حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ قَالَ سَمِعْتُ الْبَرَاءَ بْنَ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ جَعَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الرُّمَاةِ يَوْمَ أُحُدٍ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ جُبَيْرٍ فَأَصَابُوا مِنَّا سَبْعِينَ وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابُهُ أَصَابُوا مِنَ

---

[1])حافظ ابن حجر رحمه الله لیکلی دی.قوله: عن حمزة بن ابی اسید والزبیربن المنذر بن ابی أسید كذا فی هذه الرواية ووقع فی التی بعدها الزبیربن أبی أسيد فقيل هو عمه وقيل هو هولكن نسب إلى جده والأول أصوب ..(فتح الباری (۷/۳۰۶)_~

[2])فتح الباری(۳۰۶/۱) وعمدة القاری(۱۷/۹۷)_

الْمُشْرِكِينَ يَوْمَ بَدْرٍ أَرْبَعِينَ وَمِائَةً سَبْعِينَ أَسِيرًا وَسَبْعِينَ قَتِيلًا قَالَ أَبُو سُفْيَانَ يَوْمٌ بِيَوْمِ بَدْرٍ وَالْحَرْبُ سِجَالٌ [ر:٢٨٧٤]

دا د حضرت براء بن عازب رضی الله عنه روايت دې.دوى فرمائى.چه نبى ﷺ په جنګ احد کښې حضرت عبدالله بن جبير رضی الله عنه په غشى ويشتونکو باندې امير مقرر کړې وو.چونکه د دغه دستې نه غلطى اوشوه.اود نبى ﷺ د حکم تعميل ترې اونشو.ددې وجې حضرت عبدالله بن جبير رضی الله عنه او د هغه لس ملګرى شهيدان شول.او ګټلې شوې جنګ په شکست کښې بدل شو.نو حضرت براء رضی الله عنه فرمائى.چه په احد کښې کافرانو زمونږ اويا صحابه رضی الله عنهم شهيدان کړل.حالانکه نبى ﷺ او صحابو رضی الله عنهم د بدر په ورځ باندې يوسل څلويښتو کسانو ته نقصان رسولې وو.چه اويا په کښې قتل شوى وو.او اويا بنديوان شوى وو.په دغه وخت کښې ابوسفيان اووئيل.«يوم بيوم بدر» يعنې نن د احد ورځ د بدر د ورځې بدله شوه.

قوله: يَوْمٌ بِيَوْمِ بَدْرٍ وَالْحَرْبُ سِجَالٌ: دلته سجال د ،،سجل،، جمع ده.ډول ته وائى.دا محاوره ده.چه په کومه طريقه د کوهى نه د ډول راويستلو په وخت کښې ډول کله په يولاس کښې وى.اوکله په بل کښې،دغه شان په جنګ کښې کاميابى هم کله د يو فريق وى.او کله د بل فريق،

[٣٧٦٥] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ بُرَيْدٍ عَنْ جَدِّهِ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى أُرَاهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ وَإِذَا الْخَيْرُ مَا جَاءَ اللَّهُ بِهِ مِنَ الْخَيْرِ بَعْدُ وَثَوَابُ الصِّدْقِ الَّذِي آتَانَا بَعْدَ يَوْمِ بَدْرٍ [ر:٣٤٢٥]

«أراه» دا ياخوابوبرده قول دې.دوى فرمائى.چه زما خيال دې.چه ابوموسى رضی الله عنه دا حديث د نبى ﷺ نه مرفوعاً نقل کړې دې.اودا هم احتمال شته.چه دا د ابوبرده قول نه وى.بلکه د ښکته يو راوى قول وى.

قوله: قَالَ وَإِذَا الْخَيْرُ مَا جَاءَ اللَّهُ بِهِ مِنَ الْخَيْرِ بَعْدُ: دا حديث امام بخارى رحمه الله په «باب علامات النبوة» کښې په تفصيل سره بيان کړې دې.او وړاندې په غزوه احد کښې به هم راشى.دلته نې ددې حديث يو جزء نقل کړې دې.چه نبى ﷺ خوب اوليدلو.چه نبى ﷺ يوه توره اوخوزوله.اود هغې مخکنۍ حصه ماته شوه.ددې نه پس نبى ﷺ هغه دوباره اوخوزوله. نودهغې نه په زيات ښه صورت کښې شوه.څنګه چه وړاندې وه.(١) دلته چه کوم جزء نقل شوې دې.ددې ترجمه او ،،خير،، هغه دې.کوم چه روسته الله تعالى خير راوستل.

---

(١) پوره حديث دا دې،،
عن أبى موسى عن النبى ﷺ قال رأيت فى المنام أنى أهاجر من مكة إلى أرض بها نخل فذهب وهلى إلى أنها اليمامة أوالهجر فإذا هى المدينة يثرب و رأيت فى رؤياى أنى هزرت سيفاً فانقطع صدره فإذا هو ما أصيب من المؤمنين يوم أحد ثم هززته أخرى فعاد أشد ما كان فإذا هو ما جاء الله به من الفتح واجتماع المؤمنين ورأيت فيها بقراً والله خير فإذا هم المؤمنون يوم أحد .وإذا الخير ما جاء الله به ممن الخير وثواب الصدق الذى أتانا الله بعد يوم بدر (باب علامات النبوة بخارى (٥١١١١)_

① بعضې حضراتو وئيلي دي.چه ددې خيرنه مراد د احد د شهيدانو شهادت دې.چونكه شهادت د مومن دپاره تحفه ده.[1] د دې وجې ئې شهادت د دوی دپاره خير اوګرځولو،
② بعضې حضراتووئيلي دي.چه ددې نه مراد د مسلمانانو ثابت قدمي او فتوحات دي.كوم چه الله تعالى د غزوه احد نه پس راوستي وو.[2]
③ بعضې حضراتو وئيلي دي.چه ددې خيرنه په بدركښې د مسلمانانو كاميابي ده.[3]

قوله: وَثَوَابُ الصِّدْقِ الَّذِي آتَانَا بَعْدَ يَوْمِ بَدْرٍ: اوبهترين او ښه بدله او ثواب هغه دې.كوم چه الله تعالى مونږ ته د بدر نه پس راكړې دې.

قوله: ثَوَابُ الصِّدْقِ: ① بعضې حضراتو ددې ترجمه د صحيح او درست اعمالو په ثواب سره كړې ده.
② اوبعضې حراتو وئيلي دي.چه په دې كښې دموصوف اضافت صفت طرف ته كيږى. د دې معنى ((الثواب الصالح)) ((الثواب المرضى)) ((الثواب الجيد)) ده.[4]
حضرت شاه صاحب ددې دوه معنى بيان كړى دى.

① يوه دا چه ((بعد)) مبنى على الضم ده.او مبدل منه دې،او ((يوم بدر)) ددې نه بدل دې. دا خو تاسو ته معلومه ده.چه ((بعد)) كله بغيرد اضافت نه وى.نو مبنى على الضم وى. په دې صورت كښې به مطلب دا وى.چه بهترين ثواب او بدله هغه ده.كومه چه الله تعالى د بدر په ورځ مسلمانانو ته وركړې وه.دكوم په وجه چه دوى ته مقام تشريف او تكريم حاصل شو.[5]
② اوحضرت شاه صاحب رحمه الله دويمه توجيه دا كړې ده.چه ((بعد)) مضاف او ((يوم بدر)) مضاف اليه ده.او مطلب دا دې.چه بهترينه بدله او ثواب هغه دې.كوم چه الله تعالى مونږ ته ديوم بدرنه پس راكړو.خود ((يوم بدر)) نه پس خو ((غزوة احد)) پيښه شوې وه.اوپه هغې كښې مسلمانانو ته شكست شوې وو.ددې وجې شاه صاحب فرمائى.چه په دې صورت كښې د ((يوم بدر)) نه به بدرصغرى،، مراد وى.[6] واقعه د بدر صغرى په ۴هـ كښې واقع شوې

[1])عمدة القارى(١٥٣\١٦)_
[2]) عمدة القارى(١٥٣\١٦)_
[3])فيض البارى(٩١\١٤)-
[4])عمدة القارى (٩١\١٤)_
[5])فيض البارى(٩١\١٤)_
[6])غزوه بدر صغرى ته ((غزوة السويق)) هم وائى.نبى ﷺ مقام بدر ته تشريف يوړو او اته ورځې هلته ايسار وو.ابوسفيان هم د مكې د قريشو يوه ډله راوسته.او ،،مقام مرالظهران،، يا ،،مقام عسفان،، ته راغلل.اود هغه ځاې نه ئې اراده ملتوى كړه.اوواپس شو.په دې موقعه باندې نبى ﷺ حضرت عبدالله بن رواحه ﷺ په مدينه كښې خپل قائم مقام جوړ كړې وو.اوګورئ (الكامل لابن الأثير(١٢٠\٢)_~

وه.داحد نه چه تلل.نو ابوسفيان وئيلى وو.چه په راروان كال به د بدرپه مقام باندې مقابله كيږى.نو په راروان كال نبى ﷺ پنځلس سوه صحابه كرام ؓ واخستل.او مقام بدر طرف ته ئې تشريف يوړو.خوابوسفيان ته د مقابلې كولوجرات اوهمت اونشو.

بهرحال مطلب دا دې چه الله تعالى د بدر صغرى نه پس چه مسلمانانوته كوم انعامات او فتوحات وركړل.نبى ﷺ فرمائى.چه دا د الله تعالى د طرفه غوره او ښه بدله ده.

[٣٧٦٣] حَدَّثَنِي يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ قَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ إِنِّي لَفِي الصَّفِّ يَوْمَ بَدْرٍ إِذْ الْتَفَتُّ فَإِذَا عَنْ يَمِينِي وَعَنْ يَسَارِي فَتَيَانِ حَدِيثَا السِّنِّ فَكَأَنِّي لَمْ آمَنْ بِمَكَانِهِمَا إِذْ قَالَ لِي أَحَدُهُمَا سِرًّا مِنْ صَاحِبِهِ يَا عَمِّ أَرِنِي أَبَا جَهْلٍ فَقُلْتُ يَا ابْنَ أَخِي وَمَا تَصْنَعُ بِهِ قَالَ عَاهَدْتُ اللَّهَ إِنْ رَأَيْتُهُ أَنْ أَقْتُلَهُ أَوْ أَمُوتَ دُونَهُ فَقَالَ لِي الْآخَرُ سِرًّا مِنْ صَاحِبِهِ مِثْلَهُ قَالَ فَمَا سَرَّنِي أَنِّي بَيْنَ رَجُلَيْنِ مَكَانَهُمَا فَأَشَرْتُ لَهُمَا إِلَيْهِ فَشَدَّا عَلَيْهِ مِثْلَ الصَّقْرَيْنِ حَتَّى ضَرَبَاهُ وَهُمَا ابْنَا عَفْرَاءَ [ر: ٢٩٧٢]

دا سند مسلسل بالاباء دې.په دې كښې هر راوى د خپل پلار نه روايت كوى([1]) په دې روايت كښې په ابوجهل باندې حمله كونكو هغه دوو انصارى ماشومانو واقعه بيان شوې ده.كوم چه د حضرت عبدالرحمن بن عوف ؓ سره ولاړ وو.ددې تفصيل تيرشوې دې.

[٣٧٦٤] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ أَخْبَرَنَا ابْنُ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عُمَرُ بْنُ أَسِيدِ بْنِ جَارِيَةَ الثَّقَفِيُّ حَلِيفُ بَنِي زُهْرَةَ وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَشَرَةً عَيْنًا وَأَمَّرَ عَلَيْهِمْ عَاصِمَ بْنَ ثَابِتٍ الْأَنْصَارِيَّ جَدَّ عَاصِمِ بْنِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ حَتَّى إِذَا كَانُوا بِالْهَدَةِ بَيْنَ عَسْفَانَ وَمَكَّةَ ذُكِرُوا لِحَيٍّ مِنْ هُذَيْلٍ يُقَالُ لَهُمْ بَنُو لِحْيَانَ فَنَفَرُوا لَهُمْ بِقَرِيبٍ مِنْ مِائَةِ رَجُلٍ رَامٍ فَاقْتَصُّوا آثَارَهُمْ حَتَّى وَجَدُوا مَأْكَلَهُمُ التَّمْرَ فِي مَنْزِلٍ نَزَلُوهُ فَقَالُوا تَمْرُ يَثْرِبَ فَاتَّبَعُوا آثَارَهُمْ فَلَمَّا حَسَّ بِهِمْ عَاصِمٌ وَأَصْحَابُهُ لَجَئُوا إِلَى مَوْضِعٍ فَأَحَاطَ بِهِمُ الْقَوْمُ فَقَالُوا لَهُمُ انْزِلُوا فَأَعْطُوا بِأَيْدِيكُمْ وَلَكُمُ الْعَهْدُ وَالْمِيثَاقُ أَنْ لَا نَقْتُلَ مِنْكُمْ أَحَدًا فَقَالَ عَاصِمُ بْنُ ثَابِتٍ أَيُّهَا الْقَوْمُ أَمَّا أَنَا فَلَا أَنْزِلُ فِي ذِمَّةِ كَافِرٍ ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ أَخْبِرْ عَنَّا نَبِيَّكَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَمَوْهُمْ بِالنَّبْلِ فَقَتَلُوا عَاصِمًا وَنَزَلَ إِلَيْهِمْ ثَلَاثَةُ نَفَرٍ عَلَى الْعَهْدِ وَالْمِيثَاقِ مِنْهُمْ خُبَيْبٌ وَزَيْدُ بْنُ الدَّثِنَةِ وَرَجُلٌ آخَرُ فَلَمَّا اسْتَمْكَنُوا مِنْهُمْ أَطْلَقُوا أَوْتَارَ قِسِيِّهِمْ فَرَبَطُوهُمْ بِهَا قَالَ الرَّجُلُ الثَّالِثُ هَذَا أَوَّلُ الْغَدْرِ وَاللَّهِ لَا أَصْحَبُكُمْ إِنَّ لِي بِهَؤُلَاءِ أُسْوَةً يُرِيدُ الْقَتْلَى فَجَرَّرُوهُ وَعَالَجُوهُ فَأَبَى أَنْ يَصْحَبَهُمْ فَانْطُلِقَ بِخُبَيْبٍ وَزَيْدِ بْنِ الدَّثِنَةِ حَتَّى بَاعُوهُمَا بَعْدَ وَقْعَةِ بَدْرٍ فَابْتَاعَ بَنُو الْحَارِثِ بْنِ عَامِرِ بْنِ نَوْفَلٍ خُبَيْبًا وَكَانَ خُبَيْبٌ هُوَ قَتَلَ الْحَارِثَ بْنَ عَامِرٍ يَوْمَ بَدْرٍ فَلَبِثَ خُبَيْبٌ عِنْدَهُمْ أَسِيرًا حَتَّى أَجْمَعُوا قَتْلَهُ

---

[1] فتح البارى (٧/٣٠٨)_

فَاسْتَعَارَ مِنْ بَعْضِ بَنَاتِ الْحَارِثِ مُوسَى يَسْتَحِدُّ بِهَا فَأَعَارَتْهُ فَدَرَجَ بُنَيٌّ لَهَا وَهِيَ غَافِلَةٌ حَتَّى أَتَاهُ فَوَجَدَتْهُ مُجْلِسَهُ عَلَى فَخِذِهِ وَالْمُوسَى بِيَدِهِ قَالَتْ فَفَزِعْتُ فَزْعَةً عَرَفَهَا خُبَيْبٌ فَقَالَ أَتَخْشَيْنَ أَنْ أَقْتُلَهُ مَا كُنْتُ لِأَفْعَلَ ذَلِكَ قَالَتْ وَاللَّهِ مَا رَأَيْتُ أَسِيرًا قَطُّ خَيْرًا مِنْ خُبَيْبٍ وَاللَّهِ لَقَدْ وَجَدْتُهُ يَوْمًا يَأْكُلُ قِطْفًا مِنْ عِنَبٍ فِي يَدِهِ وَإِنَّهُ لَمُوثَقٌ بِالْحَدِيدِ وَمَا بِمَكَّةَ مِنْ ثَمَرَةٍ وَكَانَتْ تَقُولُ إِنَّهُ لَرِزْقٌ رَزَقَهُ اللَّهُ خُبَيْبًا فَلَمَّا خَرَجُوا بِهِ مِنَ الْحَرَمِ لِيَقْتُلُوهُ فِي الْحِلِّ قَالَ لَهُمْ خُبَيْبٌ دَعُونِي أُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ فَتَرَكُوهُ فَرَكَعَ رَكْعَتَيْنِ فَقَالَ وَاللَّهِ لَوْلَا أَنْ تَحْسِبُوا أَنَّ مَا بِي جَزَعٌ لَزِدْتُ ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ أَحْصِهِمْ عَدَدًا وَاقْتُلْهُمْ بَدَدًا وَلَا تُبْقِ مِنْهُمْ أَحَدًا ثُمَّ أَنْشَأَ يَقُولُ

فَلَسْتُ أُبَالِي حِينَ أُقْتَلُ مُسْلِمًا عَلَى أَيِّ جَنْبٍ كَانَ لِلَّهِ مَصْرَعِي
وَذَلِكَ فِي ذَاتِ الْإِلَهِ وَإِنْ يَشَأْ يُبَارِكْ عَلَى أَوْصَالِ شِلْوٍ مُمَزَّعِ

ثُمَّ قَامَ إِلَيْهِ أَبُو سِرْوَعَةَ عُقْبَةُ بْنُ الْحَارِثِ فَقَتَلَهُ وَكَانَ خُبَيْبٌ هُوَ سَنَّ لِكُلِّ مُسْلِمٍ قُتِلَ صَبْرًا الصَّلَاةَ وَأَخْبَرَ أَصْحَابَهُ يَوْمَ أُصِيبُوا خَبَرَهُمْ وَبَعَثَ نَاسٌ مِنْ قُرَيْشٍ إِلَى عَاصِمِ بْنِ ثَابِتٍ حِينَ حُدِّثُوا أَنَّهُ قُتِلَ أَنْ يُؤْتَوْا بِشَيْءٍ مِنْهُ يُعْرَفُ وَكَانَ قَتَلَ رَجُلًا عَظِيمًا مِنْ عُظَمَائِهِمْ فَبَعَثَ اللَّهُ لِعَاصِمٍ مِثْلَ الظُّلَّةِ مِنَ الدَّبْرِ فَحَمَتْهُ مِنْ رُسُلِهِمْ فَلَمْ يَقْدِرُوا أَنْ يَقْطَعُوا مِنْهُ شَيْئًا [ر: ۲۸۸۰]

عمروبن جاريه..ددوى په نوم كښې درې اقوال دى.عمرو،عمر، عمير، حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائيلى دى.چه صحيح هم دا ده.چه دده نوم ،،عمرو،، دې.دده د پلار نوم ،،اسيد،، دې.د اسيد كنيت ابوسفيان دې.د عمرو د نيكه نوم جاريه دې.كله هغه نيكه طرف ته منسوب كوى.او راوى ،،عمروبن جاريه،، وائى.اوكله ئې دې د پلار نوم يا كنيت طرف ته منسوب كوى.او عمروبن اسيد يا عمروبن ابى سفيان،، هم وائى.ثقفى دې.او د بنو زهره حليف دې.([1])

په مخكنى روايت كښې د اصحاب بيرمعونه قصه بيان شوې ده.كومه چه به انشاء الله په غزوه رجيع كښې په تفصيل سره راشى.چونكه په اصحاب بيرمعونه كښې خبيب بن عدى، حضرت زيدبن دثنه او حضرت عاصم بن ثابت انصارى رضى الله عنهم په بدر كښې شريك شوى وو.اوپه دې روايت كښې د دوى په بدر كښې د قتال ذكردې.په دې مناسبت سره امام بخارى رحمه الله دا حديث دلته ذكركړې دې.ددې روايت په آخر كښې دى.

[۳۷۶۸] وَقَالَ كَعْبُ بْنُ مَالِكٍ ذَكَرُوا مَرَارَةَ بْنَ الرَّبِيعِ الْعَمْرِيَّ وَهِلَالَ بْنَ أُمَيَّةَ الْوَاقِفِيَّ رَجُلَيْنِ صَالِحَيْنِ قَدْ شَهِدَا بَدْرًا [ر: ۴۱۵۶]

دا دهغه اوږد حديث يوه حصه ده.كوم چه به وړاندې په غزوه تبوك كښې په تفصيل سره راځى.دلته امام بخارى د كعب بن مالك رضى الله عنه په حواله سره بيان كوى. چه هغوى په غزوه تبوك كښې د خپل تخلف قصه بيانوى.او د مراره بن ربيع او هلال بن اميه رضى الله عنهما ذكركوى.چه

[1] فتح البارى (۳۱۰/۱۷)_

دا دواړه حضرات نیکان سړي وو.او حضرت کعب ﷺ فرمائی.چه «قد شهدا بدرا» دا دواړه په بدر کښې شریك شوی وو.امام بخاری دا ،،تعلیق،، دلته بیان کړو.په اصل کښې امام بخاری ﷫ د کعب بن مالك ﷜ دا قول نقل کوی،اوپه هغه کسانو باندې رد کوی.څوك چه وائی. چه حضرت مراره بن ربیع او حضرت هلال بن امیه ﷜ په جنګك بدرکښې نه وو شریك شوی.ددې قول نسبت امام زهری ﷫ طرف ته هم شوې دې.علامه دمیاطی او حافظ ابن القیم رحمهماالله هم ددې رائې اظهار کړې دې.چه دا دواړه حضرات په بدر کښې نه وو شریك شوی.نو امام بخاری ﷫ ددې رائې رد کوی.دوی د کعب بن مالك ﷜ په حوالې سره نقل کوی.چه دا دواړه حضرات په بدر کښې شریك شوی وو.اوښکاره ده چه د کعب بن مالك ﷜ ددې تصریح نه پس د دغه خلقو د رائې څه اهمیت پاتې نشو.کومو سره چه د حضرت مراره بن ربیع او حضرت هلال ﷠ په جنګك بدرکښې د نه شرکت څه صریح دلیل نشته.(۱)

[۳۷۶۹] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا لَيْثٌ عَنْ يَحْيَى عَنْ نَافِعٍ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا ذُكِرَ لَهُ أَنَّ سَعِيدَ بْنَ زَيْدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ نُفَيْلٍ وَكَانَ بَدْرِيًّا مَرِضَ فِي يَوْمِ جُمُعَةٍ فَرَكِبَ إِلَيْهِ بَعْدَ أَنْ تَعَالَى النَّهَارُ وَاقْتَرَبَتِ الْجُمُعَةُ وَتَرَكَ الْجُمُعَةَ

یعنی د حضرت عبدالله بن عمر ﷠ نه ذکرشوی دی.چه ذکرکونکې څوك دې، حافظ اوونیل «لم أقف» (۲) ماته معلوم نه دی.خود مصنف ابن ابی شیبه په روایت کښې په صراحت سره موجود دی.چه ذکرکونکې د سعیدبن زید خوې وو. (۳) دوی ذکر کړې دې.چه سعیدبن زید د جمعې په ورځ ناجوړه شو. «فرکب الیه بعدأن تعالی النهار» چه د هغه د بیمارئ خبر ئې واوریدو.نو حضرت عبدالله بن عمرد ورځ راختونه پس د دبیمارپرسئ په غرض هغه ته ورغلو.سعیدبن زید ﷜ بدری صحابی دې.اوپه عشره مبشره کښې دې،دحضرت عمر ﷜ خور حضرت فاطمه ﷜ د دوی په نکاح کښې وه.نودې د حضرت عبدالله بن عمر ﷠ د ترورخاوند وو.

قوله: وَاقْتَرَبَتِ الْجُمُعَةُ وَتَرَكَ الْجُمُعَةَ: د جمعې د مونځ وخت نزدې شو.خو حضرت عبدالله بن عمر ﷠ جمع پریخوه.اودهغه د بیمارپرسئ دپاره لاړل.

دلته دا نه معلومه نشوه،چه ابن عمر ﷠ د بیمارپرسئ دپاره کوم ځاې ته لاړلو؟ البته د ابن ابی شیبه د روایت نه معلومیږی.چه دحضرت سعیدبن زید قیام په ،،عقیق،، کښې وو.کوم چه د مدینې منورې نه د درې میلو په فاصله باندې دې.حضرت ابن عمر ﷠ دهغوی د عیادت دپاره هلته تلې وو.(۴)

---

(۱) فتح الباری(۳۱۱/۷)_

(۲) فتح الباری(۳۱۱/۷)_

(۳) مصنف ابن ابی شیبة (۱۰۵/۲) کتاب الصلاة باب من رخص فی السفر یوم الجمعة)_

(۴) مصنف ابن ابی شیبة کتاب الجمعة باب من رخص فی السفریوم الجمعة(۱۰۵/۲)_

دجمعې په ورځ د سفر مسئله: دلته يو سوال دا كيدې شي.چه حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما دجمعې مونځ پريخودو.اوعيادت دپاره ځنګه لاړلو.دجمعې مونځ پريخودل اود زوال نه وړاندې داسې
تلل جائزدى؟

① داكثروحنابلو، اومالكيه ؤ او قول قديم كښې دامام شافعى رحمه الله په نيز د زوال نه وړاندې دجمعې په ورځ تلل جائز دى.

② دامام مالك رحمه الله نه يو روايت اودامام احمدنه يو روايت او دامام شافعى رحمه الله د قول جديد مطابق داسې د جمعې په ورځ د زوال نه وړاندې دجهاد دپاره تلل جائزنه دى.

③احمد بن حنبل رحمه الله يو روايت دا هم دې.كه سفر د جهاد دپاره وى.نو جائز دې. اوكه نه وى نوناجائز دې.([1])

④دبعضې شوافعو او امام الحرمين رحمه الله په نيز كه سفر واجب او ضرورى وى. نوتلې شى. ګنى نشى تلې.

⑤ د اكثرو شوافو رحمهم الله راې دا ده.چه كه سفر د طاعت وى.(لكه دعيادت وغيهر نيك كار دپاره سفر وى) نو تلې شى.برابره ده كه سفرواجب وى اوكه نه وى.

دجمعې په ورځ د زوال نه پس جمعه پريخودل اودښارنه تلل: ① د جمهورو رحمهم الله په نيز ناجائز دى. ② دامام اوزاعى رحمه الله په نيز جائز دى.([2])

داحنافو رحمهم الله نه په دې مسئله كښې مختلف روايات مروى دى: ① قاضى خان رحمهما الله د احنافو رحمهم الله مذهب دا نقل كړې دې.چه د زوال نه وړاندې هم تلى شى.او د زوال نه پس هم تلې شى.([3])

② فتاوى ظهيريه دا نقل كړى دى.چه د زوال نه پس دجمعې مونځ پريخودل او تلل جائز نه دى.

③ په شرح منيه كښې ئې د احنافو رحمهم الله مذهب دا نقل كړې دې.چه د زوال نه وړاندې جائز دې او د زوال نه پس مكروه دې.او ابن عابدين هم دا فرمائيلى دى.([4])

خوكه يو كس دا خيال كوى.كه ده سفر اونكړو.نود قافلې نه روسته پاتې كيږى.او بيا ځانله د ده دپاره سفر كول ګران وى.اود مشكلاتوباعث وى.نود داسې كس دپاره دجمعې په ورځ د زوال نه پس هم جمعه مونځ پريخودل او تلل جائز دى.

---

[1] ذكرشوو درې واړه رواياتو دپاره اوګورئ المغنى لابن قدامة (١٠٨١٢) حكم السفر يوم الجمعة)_

[2])المغنى لابن قدامة)_

[3])إذا ارادالرجل أن يسافر يوم الجمعة لا بأس به إذا خرج من عمران المصر قبل خروج وقت الظهر لأن الجمعة إنما تجب فى آخر الوقت وانظر فتاوى قاضى خان على هامش الهندية (١٧٦١١) باب صلاة الجمعة والبحر الرائق (١٦٤١٢)_

[4])الدرالمختارعلى هامش ردالمختار (١٦٢١٢) باب الجمعة وغنية المستملى ص،٥٦٥فصل فى صلاة الجمعة)

[۳۷۷۰] وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي يُونُسُ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ حَدَّثَنِي عُبَيْدُ اللهِ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُتْبَةَ أَنَّ أَبَاهُ كَتَبَ إِلَى عُمَرَ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ الْأَرْقَمِ الزُّهْرِيِّ يَأْمُرُهُ أَنْ يَدْخُلَ عَلَى سُبَيْعَةَ بِنْتِ الْحَارِثِ الْأَسْلَمِيَّةِ فَيَسْأَلَهَا عَنْ حَدِيثِهَا وَعَمَّا قَالَ لَهَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ اسْتَفْتَتْهُ فَكَتَبَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ الْأَرْقَمِ إِلَى عَبْدِ اللهِ بْنِ عُتْبَةَ يُخْبِرُهُ أَنَّ سُبَيْعَةَ بِنْتَ الْحَارِثِ أَخْبَرَتْهُ أَنَّهَا كَانَتْ تَحْتَ سَعْدِ بْنِ خَوْلَةَ وَهُوَ مِنْ بَنِي عَامِرِ بْنِ لُؤَيٍّ وَكَانَ مِمَّنْ شَهِدَ بَدْرًا فَتُوُفِّيَ عَنْهَا فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ وَهِيَ حَامِلٌ فَلَمْ تَنْشَبْ أَنْ وَضَعَتْ حَمْلَهَا بَعْدَ وَفَاتِهِ فَلَمَّا تَعَلَّتْ مِنْ نِفَاسِهَا تَجَمَّلَتْ لِلْخُطَّابِ فَدَخَلَ عَلَيْهَا أَبُو السَّنَابِلِ بْنُ بَعْكَكٍ رَجُلٌ مِنْ بَنِي عَبْدِ الدَّارِ فَقَالَ لَهَا مَا لِي أَرَاكِ تَجَمَّلْتِ لِلْخُطَّابِ تُرَجِّينَ النِّكَاحَ فَإِنَّكِ وَاللهِ مَا أَنْتِ بِنَاكِحٍ حَتَّى تَمُرَّ عَلَيْكِ أَرْبَعَةُ أَشْهُرٍ وَعَشْرٌ قَالَتْ سُبَيْعَةُ فَلَمَّا قَالَ لِي ذَلِكَ جَمَعْتُ عَلَيَّ ثِيَابِي حِينَ أَمْسَيْتُ وَأَتَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَأَلْتُهُ عَنْ ذَلِكَ فَأَفْتَانِي بِأَنِّي قَدْ حَلَلْتُ حِينَ وَضَعْتُ حَمْلِي وَأَمَرَنِي بِالتَّزَوُّجِ إِنْ بَدَا لِي

تَابَعَهُ أَصْبَغُ عَنِ ابْنِ وَهْبٍ عَنْ يُونُسَ وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي يُونُسُ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ وَسَأَلْنَاهُ فَقَالَ أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ ثَوْبَانَ مَوْلَى بَنِي عَامِرِ بْنِ لُؤَيٍّ أَنَّ مُحَمَّدَ بْنَ إِيَاسِ بْنِ الْبُكَيْرِ وَكَانَ أَبُوهُ شَهِدَ بَدْرًا أَخْبَرَهُ [ر: ۵۰۱۳و۳۶۲۶]

په دې روايت کښې عبيدالله بن عبدالله بن عتبه وائي.چه د دوی پلارحضرت عبدالله بن عتبه عمروبن عبدالله بن ارقم زهری ته اوليکل.چه هغه دې سبيعه بنت الحارث اسلميه ته ورشي.اود هغې نه دې دهغه واقعه په باره کښې تپوس اوکړي. کومه چه هغې سره پيښه شوې وه.اورسول الله ﷺ هغې ته په دې معامله کښې څه ارشاد فرمائيلې وو.هغه معلوم کړي.نو عمروبن عبدالله بن ارقم حضرت سبيعه رضي الله عنها ته ورغلو.او د هغې نه ئې د تحقيق کولونه پس عبدالله بن عتبه ته په جواب کښې اوليکل.چه حضرت سبيعه رضي الله عنها ده ته دا خبر ورکړو.چه دا (سبيعه) د سعد بن خوله په نکاح کښې وه.او حضرت سعد په هغه خلقوکښې وو.کوم چه په بدرکښې شريك شوی وو(هم دا جمله د ترجمة الباب سره متعلق ده) دحجة الوداع په موقع باندې د حضرت سعد بن خوله وفات اوشو.او هغه (سبيعه)حامله وه.د خاوند د وفات نه پس څه ورځې تيرې شوې.چه د سبيعه بچې پيدا شو.د بچي د پيدائش نه پس کله چه سبيعه د نفاس نه پاکه شوه.نو پيغام راليږونکو دپاره دې ډول سنګارشروع کړو.بنی عبدالدارکښې يوکس ابوالسنابل بن بعکك دې ته راغلو.اودې ته ئې اوونيل.کيدې شي.ته د نکاح پيغام راليږونکوډپاره ډول سنګار کوې.غالباً چه ستاسو دنکاح خيال دې.خوپه الله قسم ته واده نشې کولې.تردې چه په تا څلورمياشتې اولس ورځې نيرې شوې نه وی.د حضرت سبيعه رضي الله عنها بيان دې.چه کله ابوالسنابل ماته دا خبره اوکړه.نوما هم مابنام خپلې جامې او څادر وغيره واچول.اود رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضره شوم.او د نبی ﷺ نه مې د مسئلې تپوس اوکړو.نبی ﷺ ماته فتوی راکړه.چه هرکله وضع د حمل شوې ده.نو اوس زه حلاله شوم.اوکه زما خواهش وی.نوزه نکاح کولې شم.

دې حدیث سره متعلق فقهي مسائل به انشاء الله په کتاب النکاح کښې راځي. چونکه په دې کښې دحضرت سعدبن خوله په باره کښې دی.چه دې د بدر په شرکاء کښې وو.په دې مناسبت سره امام بخاري رحمه الله په دې مقام کښې ددې تخریج اوکړو. والله اعلم.

۱۱ = بَابُ شُهُودِ الْمَلَائِكَةِ بَدْرًا

[۳۷۷۱] حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ أَخْبَرَنَا جَرِيرٌ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ مُعَاذِ بْنِ رِفَاعَةَ بْنِ رَافِعٍ الزُّرَقِيِّ عَنْ أَبِيهِ وَكَانَ أَبُوهُ مِنْ أَهْلِ بَدْرٍ قَالَ جَاءَ جِبْرِيلُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مَا تَعُدُّونَ أَهْلَ بَدْرٍ فِيكُمْ قَالَ مِنْ أَفْضَلِ الْمُسْلِمِينَ أَوْ كَلِمَةً نَحْوَهَا قَالَ وَكَذَلِكَ مَنْ شَهِدَ بَدْرًا مِنَ الْمَلَائِكَةِ

حضرت جبرئیل علیه السلام نبی کریم ﷺ ته راغلو.! تپوس ئې اوکړو.چه داهل بدرستا په نیزڅه مقام دې؟ نبی ﷺ اوفرمائیل.«من أفضل المسلمین» په ټولومسلمانانو کښې مونږ بدریان افضل شمارو.یا ددې پشان ئې بله څه کلمه اوونیله.نو جبرئیل علیه السلام اوونیل.هم دا شان د هغه فرښتو هم دې.کوم چه بدرته حاضرې شوې وې.

جنګ بدرکښې د فرښتو د نزول فائدې او دې سره متعلقه نور بحثونه وړاندې تیرشوی دی.

[۳۷۷۲] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ يَحْيَى عَنْ مُعَاذِ بْنِ رِفَاعَةَ بْنِ رَافِعٍ وَكَانَ رِفَاعَةُ مِنْ أَهْلِ بَدْرٍ وَكَانَ رَافِعٌ مِنْ أَهْلِ الْعَقَبَةِ فَكَانَ يَقُولُ لِابْنِهِ مَا يَسُرُّنِي أَنِّي شَهِدْتُ بَدْرًا بِالْعَقَبَةِ قَالَ سَأَلَ جِبْرِيلُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِهَذَا حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ أَخْبَرَنَا يَزِيدُ أَخْبَرَنَا يَحْيَى سَمِعَ مُعَاذَ بْنَ رِفَاعَةَ أَنَّ مَلَكًا سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَحْوَهُ وَعَنْ يَحْيَى أَنَّ يَزِيدَ بْنَ الْهَادِ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ كَانَ مَعَهُ يَوْمَ حَدَّثَهُ مُعَاذٌ هَذَا الْحَدِيثَ فَقَالَ يَزِيدُ فَقَالَ مُعَاذٌ إِنَّ السَّائِلَ هُوَ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ

قوله: مَا يَسُرُّنِي أَنِّي شَهِدْتُ بَدْرًا بِالْعَقَبَةِ: دا د حضرت رافع انصاري رضی الله عنه قول دې.کوم چه دوی خپل خوې ته کوی.د دوی خوې حضرت رفاعه رضی الله عنه دې.حضرت رفاعه رضی الله عنه په جنګ بدرکښې شریك شوې وو.خود دوی پلار حضرت رافع په جنګ بدرکښې نه وو شریك شوې. البته په بیعت عقبه کښې شریك شوې وو.

① د دوی په دې قول کښې چه کومه ،،ما،، ده.په دې کښې یو صورت خو دا دې. چه دا نافیه اومنلې شی.نو مطلب به دا شی.چه زما دپاره دا خبره د خوشحالۍ نه ده.چه زه د عقبه په ځاې په بدر کښې حاضر شوې وم.یعنی که زه بدرکښې نه یم حاضرشوې.نو زما په دې باندې خفګان نشته.څکه چه زه د بدر په ځاې په عقبه ته حاضرشوې وم.څکه چه عقبه خو هغه منزل وو.چه د هغې نه پس د نبی کریم ﷺ د هجرت اسباب پیدا شول.اوهم د بیعت عقبه په وجه اسلام ته د ترقۍ لارې پیدا شوې.اود اسلام دعوت اوتبلیغ او ددې نشر او اشاعت په لویه پیمانه باندې شروع شو.

② دویم صورت دا دې چه ،،ما،، استفامیه تسلیم کړې شي.نو په دې صورت کښې به مطلب دا وي.چه څه خوشحالي به وه ماته،چه د عقبه په ځاې زه بدر ته حاضر شوې وم.په دې صورت کښې دعقبه فضیلت بیانول مقصود نه دی.بلکه په بدر کښې د حاضرۍ ارمان مقصود دې.[1]

[۳۷۷۳]حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ حَدَّثَنَا خَالِدٌ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَوْمَ بَدْرٍ هَذَا جِبْرِيلُ آخِذٌ بِرَأْسِ فَرَسِهِ عَلَيْهِ أَدَاةُ الْحَرْبِ[ر:۳۸۱۵]

ددې روایت خصوصیت دا دې.چه دا روایت بعینه هم په دې سند سره اوهم په دې الفاظو سره وړاندې په غزه احد کښې راغې.[2] دا خوزیات کیږی.چه یو روایت تیر شی.اوبیا روایت هم په دغه سند سره راشی.خوپه متن کښې دالفاظو فرق وی.خودا روایت د سندا او متن په اعتبار سره بعینه مکرر راغلې دې.د بخاری شارحینو ﷭ د تحقیق مطابق داسې روایات د شلو نه څه زیات دی.چه په هغې کښې متن او سند بعینه مکرر دی.

خوکه یو کس ته توفیق ملاؤ شو.اوهغه ددې خبرې تحقیق اوکړی.نو هغه ته به د شلو نه زیات داسې روایات ملاؤ شی.چه په هغې کښې سند او متن بعینه مکرر وی.

۱۲=باب

دا باب د ((فیمایتعلق ببدر)) په معنی کښې دې.

[۳۷۷۴]حَدَّثَنِي خَلِيفَةُ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيُّ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ مَاتَ أَبُو زَيْدٍ وَلَمْ يَتْرُكْ عَقِبًا وَكَانَ بَدْرِيًّا

محمد بن عبدالله انصاری ،دامام بخاری ﷫ د مشرانو استاذانو نه دې. امام بخاری ﷫ د دوی نه براه راست هم روایات نقل کوی.دلته روایت د خلیفه بن خیاط په واسطه سره امام بخاری ﷫ نقل کوی.

حضرت ابوزید ﷛ وفات شو.اود دوی نارینه اولاد نه وو.دوی بدری وو.

---

[1])علامه عینی لیکی.((ما یسری نی ،، کلمة ما إستفهامية وفيه معنى التمنى لشهود بدر ويحتمل أن تكون نافية والباء فى ،،بالعقبة ،، باء البدل أى بدل العقبة (عمدة القارى (۱۷|۱۰٤)،،
البته کله چه ،ما،، نافیه اومنلې شي.نوپه دې صورت کښې اشکال کیدې شی.چه حضرت رافع بیعت عقبه ته په بدرباندې ولې ترجیح ورکوی.حالانکه نبی ﷺ تصریح کړې ده.چه اهل بدر په ټولو مسلمانانوباندې افضل دی.نو ددې اشکال جواب حافظ ابن حجر ﷫ لیکی،،،
والذى يظهر أن رافع بن مالک لم يسمع من النبى ﷺ التصريح بتفضيل أهل بدرعلى غيرهم فقال ما قال بإجتهاد منه وشبهته أن العقبة كانت منشأ نصرة الإسلام وسبب الهجرة التى نشأ منها الإستعداد للغزوات كلها لكن الفضل بيدالله يؤتيه من يشاء (فتح البارى (۳۱۳|۷)_

[2])باب غزوة أحد.. رقم الحديث (٤٠٤١)_

حضرت ابوزید رضی الله عنه: حضرت ابوزید انصاری رضی الله عنه صحابی دې.د دوی د نوم په باره کښې مختلف اقوال دی.

① علامه ذهبی رحمه الله په معجم الصحابة رضی الله عنهم کښې د دوی نوم ،،اوس بن السکن،، نقل کړې دې.[1] ② بعضې حضراتو ددوی نوم ،،معاذ،، نقل کړې دې.[2]

③ یحی بن معین او حافظ دمیاطی رحمهما الله ددوی نوم ،،ثابت بن زید،، خودلې دې.[3] خودوی په خپل کنیت سره مشهر دی.او په هغه صحابو رضی الله عنهم کښې دې.چاچه د نبی ﷺ په ژوند کښې ې قران پاك حفظ کړې وو.په بدر کښې شریك شوې وو.اود بدر نه علاوه په نورو ټولو ،،مشاهد،، کښې هم شریك پاتې شوې دې.د حضرت عمربن الخطاب رضی الله عنه په دور خلافت کښې وفات شوی وو.[4]

[۳۷۷۵] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ قَالَ حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ خَبَّابٍ أَنَّ أَبَا سَعِيدِ بْنَ مَالِكٍ الْخُدْرِيَّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَدِمَ مِنْ سَفَرٍ فَقَدَّمَ إِلَيْهِ أَهْلُهُ لَحْمًا مِنْ لُحُومِ الْأَضَاحِي فَقَالَ مَا أَنَا بِآكِلِهِ حَتَّى أَسْأَلَ فَانْطَلَقَ إِلَى أَخِيهِ لِأُمِّهِ وَكَانَ بَدْرِيًّا قَتَادَةَ بْنِ النُّعْمَانِ فَسَأَلَهُ فَقَالَ إِنَّهُ حَدَثَ بَعْدَكَ أَمْرٌ نَقْضٌ لِمَا كَانُوا يُنْهَوْنَ عَنْهُ مِنْ أَكْلِ لُحُومِ الْأَضْحَى بَعْدَ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ [ر:۵۲۴۸]

د دې روایت په سند کښې مسلسل درې تابعیان راغلی دی.یحی بن سعید ، قاسم بن محمد او ابن خباب رحمه الله چه نوم ئې عبدالله دې.دا درې واړه تابعیان دی.

په دې روایت کښې دی چه حضرت ابوسعید خدری رضی الله عنه د یو سفر نه واپس شو. دکور خلقو ورته د قربانۍ غوښه وړاندې کړه.حضرت ابوسعید رضی الله عنه اووئیل.زه خو نه خورم. ترڅو چه د نبی ﷺ نه تپوس اونکړم.(ځکه چه نبی ﷺ په اول کښې د دریو ورځو نه زیات د قربانۍ د غوښې ساتلونه منع کړې وه.اودلته په دې وخت کښې د درې ورځو نه زیاته موده تیره شوې وه) نو حضرت ابوسعید رضی الله عنه دخپل مور شریك ورور حضرت قتاده بن النعمان رضی الله عنه ته ورغلو.

«وکان بدریاً» اوقتاده رضی الله عنه بدری وو.(د دې جملې د مناسبت په وجه دا روایت امام بخاری رحمه الله دلته ذکرکړې دې) د هغوی نه حضرت ا بوسعید رضی الله عنه تپوس اوکړو.نو حضرت قتاده بن نعمان رضی الله عنه اووئیل.چه ستا په سفر باندې د تلونه پس هغه اولنې حکم مسوخ شوې دې.په کوم کښې چه به د قربانۍ غوښه د درې ورځو نه زیات استعمالولو نه منع شوې وه.اوس د درې ورځو نه زیات د قربانۍ د غوښې ساتلو اجازت شوې دې.نوتاسو د قربانۍ غوښه خوړلې شئ.

---

[1])عمدة القاری(۱۷\۱۰۶)۔

[2])عمدة القاری(۱۷\۱۰۶)۔

[3])عمدة القاری(۱۷\۱۰۶)۔

[4])فتح الباری(۳۱٤\۸) وعمدة القاری(۱۷\۱۰۶)۔

حضرت قتاده بن النعمان رضی الله عنه: حضرت قتاده بن النعمان بدری ﷺ صحابی دي.اوپه انصارو کښې دې.د دوی کنیت ،،ابوعمر،، دې.انصارو دده کنیت ،،ابوعبدالله،، کیخودې وو. بعضو وئیلی دی.چه د دوی کنیت ،،ابوعثمان،، دې.[1] د دوی یوه سترګه په جنګ احد کښې بهرته راوتلې وه.بعضې خلقو وئیلی دی.چه په غزوه بدرکښې دا واقعه پیښه شوې وه.[2] اوبعضو وئلی دی.چه په غزوه خندق کښې دا واقعه پیښه شوې وه.[3] خو صحیح دا ده.چه دا واقعه په جنګ احد کښې پیښه شوې وه.[4] دوی د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضر شو.او وې وئیل.یارسول الله زما یوه ښځه ده.زما د هغې سره محبت دې.او هغه زما سره محبت کوی.زما دا سترګه بهرته راوتلې ده.که هغه ما اووینی.نو زما نه به نفرت کوی.تاسو زما دپاره دعا اوکړئ.نو نبی ﷺ د دوی دپاره دعا اوکړه.اوددوی هغه سترګه د وړاندې زیاته ښه شوه.[5]

حضرت قتاده بن النعمان ﷺ په ۲۳ھ کښې د حضرت عمر ﷺ په دور خلافت کښې وفات شوې وو.۶۵ شپېته کاله عمر ئې وو.حضرت عمر ﷺ د دوی د جنازې امامت کړې وو. [6]

بهرحال د حضرت ابوسعید خدری ﷺ د دې دویم روایت اصلی مقام خو «کتاب الأضاحی» دې.خوچونکه په دې روایت کښې دحضرت قتاده بن النعمان ﷺ په بدر کښې د شرکت ذکر وو.ددې وجې امام بخاری ﷺ دلته په غزوه بدرکښې ددې تخریج اوکړو.

[۳۷۷۶] حَدَّثَنِي عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ قَالَ الزُّبَيْرُ لَقِيتُ يَوْمَ بَدْرٍ عُبَيْدَةَ بْنَ سَعِيدِ بْنِ الْعَاصِ وَهُوَ مُدَجَّجٌ لَا يُرَى مِنْهُ إِلَّا عَيْنَاهُ وَهُوَ يُكْنَى أَبُو ذَاتِ الْكَرِشِ فَقَالَ أَنَا أَبُو ذَاتِ الْكَرِشِ فَحَمَلْتُ عَلَيْهِ بِالْعَنَزَةِ فَطَعَنْتُهُ فِي عَيْنِهِ فَمَاتَ قَالَ هِشَامٌ فَأُخْبِرْتُ أَنَّ الزُّبَيْرَ قَالَ لَقَدْ وَضَعْتُ رِجْلِي عَلَيْهِ ثُمَّ تَمَطَّأْتُ فَكَانَ الْجَهْدَ أَنْ نَزَعْتُهَا وَقَدْ انْثَنَى طَرَفَاهَا قَالَ عُرْوَةُ فَسَأَلَهُ إِيَّاهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَعْطَاهُ فَلَمَّا قُبِضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخَذَهَا ثُمَّ طَلَبَهَا أَبُو بَكْرٍ فَأَعْطَاهُ فَلَمَّا قُبِضَ أَبُو

---

[1] الإصابة (۲۲۵/۳)_

[2] بیهقی په دلائل النبوة کښې د ابن غسیل نه په دې باره کښې دوه روایتونه نقل کړی دی.اوپه دغه دواړو روایتونوکښې ددې واقعه په جنګ بدرکښې د کیدو تصریح ده.دلائل بیهقی (۲۵۲/۳)

[3] عمدة القاری(۱۰۶/۱۷)_

[4] ابن سعد په طبقات (۴۵۳/۳) کښې ابونعیم په دلائل النبوة (۸۴/۲) کښې ابوبکر هیثمی په مجمع الزوائد (۱۱۳/۶) کښې دغه شان په (۲۹۷/۸) کښې اوحافظ ابن حجر ﷺ په الإصابة (۲۲۵/۳) کښې په غزوه احد کښې ددې واقعه د واقع کیدو روایات نقل کړی دی.~

[5] دلائل أبي نعیم (۲۵۳/۲) وطبقات ابن سعد(۴۵۳/۳)_

[6] الإصابة (۲۲۶/۳) وطبقات ابن سعد (۴۵۳/۳)_

بَكْرٍ سَأَلَهَا إِيَّاهُ عُمَرُ فَأَعْطَاهُ إِيَّاهَا فَلَمَّا قُبِضَ عُمَرُ أَخَذَهَا ثُمَّ طَلَبَهَا عُثْمَانُ مِنْهُ فَأَعْطَاهُ إِيَّاهَا فَلَمَّا قُتِلَ عُثْمَانُ وَقَعَتْ عِنْدَ آلِ عَلِيٍّ فَطَلَبَهَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الزُّبَيْرِ فَكَانَتْ عِنْدَهُ حَتَّى قُتِلَ

په دې روايت كښې د عبيده بن سعيد بن العاص د قتل ذكردې.كوم چه په بدر كښې حضرت زبيربن العوام رضي الله عنه قتل كړې وو.ددې تفصيل تيرشوې دې.(١)

دامام بخارى رحمه الله په دې مقام كښې د دې حديث ذكركولونه مقصود دا خودل دى.چه حضرت زبيربن العوام رضي الله عنه په جنګ بدر كښې شريك شوې وو.

[٣٧٧٧] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبُو إِدْرِيسَ عَائِذُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ عُبَادَةَ بْنَ الصَّامِتِ وَكَانَ شَهِدَ بَدْرًا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ بَايِعُونِي [ر:١٨]

په دې روايت كښې د حضرت عباده بن الصامت رضي الله عنه د بدرى كيدو ذكر دې.(٢) د دې وجې امام بخارى رحمه الله ددې تخريج دلته كړې دې.

[٣٧٧٨] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ أَبَا حُذَيْفَةَ وَكَانَ مِمَّنْ شَهِدَ بَدْرًا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَبَنَّى سَالِمًا وَأَنْكَحَهُ بِنْتَ أَخِيهِ هِنْدَ بِنْتَ الْوَلِيدِ بْنِ عُتْبَةَ وَهُوَ مَوْلًى لِامْرَأَةٍ مِنَ الْأَنْصَارِ كَمَا تَبَنَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زَيْدًا وَكَانَ مَنْ تَبَنَّى رَجُلًا فِي الْجَاهِلِيَّةِ دَعَاهُ النَّاسُ إِلَيْهِ وَوَرِثَ مِنْ مِيرَاثِهِ حَتَّى أَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ فَجَاءَتْ سَهْلَةُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَ الْحَدِيثَ [ر:٣٨٠٠]

حضرت ابوحذيفه رضي الله عنه كوم چه د نبى كريم صلى الله عليه وسلم سره په جنګ بدركښې شريك شوې وو.هغوى سالم بن معقبل متبنى (په خوى توب سره نيولې شوې)جوړ كړې وو.اود خپلې وريرې سره ئې د سالم واده كړې وو.د دوى د وريرې نوم ،،هند بنت الوليد،، وو.د بخارى ددې روايت نه علاوه د نسائى اوابوداود په رواياتوكښې هم ددوى نوم ،،هند بنت الوليد،، ذكردې.(٣) خود موطا امام مالك رحمه الله په روايت كښې د دې نوم ،،فاطمه،، خودلې شوې دې.اوحافظ ابن عبدالبر رحمه الله په شرح د موطاء كښې دامام مالك اقتداء كړې ده.دسالم د ښځې نوم ئې فاطمه بنت الوليد بيان كړې دې.(٤) ابن عبدلبر رحمه الله په ،،الاستيعاب،، كښې په صحابياتو كښې د ،،هندبنت الوليد،، ذكرنه دې كړې.ابن سعدپه طبقات كښې هم ،،هندبنت الليد

---

(١) اوګورئ د عبيده بن سعيد قتل (٦٧)۔

(٢) عبادة بن الصامت.. كان أحد النقباء بالعقبة وآخى رسول الله صلى الله عليه وسلم بينه وبين أبى مرثد الغنوى وشهد المشاهد كلها أنه كان طوالاً جميلاً جسيماً ومات بالرملة سنة أربع وثلاثين(وانظر الإصابة (٢٦٩|٢))۔

(٣) عمدة القارى(١٠٨|١٧)۔

(٤) عمدة القارى(١٠٨|١٧)۔

ذکر په صحابیاتو کښې نه دې کړې.(۱) خود بخاری، ابوداود او نسائی په روایاتونو کښې ددې نوم هند بنت ولید خودلې شوې دې.(۲)
په دواړه قسم روایاتو کښې تاسو تطبیق داسې کولې شئ چه ممکن ده چه ددې دوه نومونه وی.اودا هم وئیلې شئ چه یو نوم وی.اوبل لقب وی.نو چا په نوم سره ذکرکړې ده.او چا په لقب ،نو اوس د بخاری او موطاء په روایتونو کښې تضاد پاتې نشو.

قوله: وَهُوَ مَوْلًى لِامْرَأَةٍ مِنْ الْأَنْصَارِ: او حضرت سالم د یو انصاری ښځې آزاد کړې غلام وو.دا انصاری میرمن «ثبیتة بنت یعار» وه.دلته اشکال کیږی.چه په کتاب المناقب کښې یو باب دې.«باب مناقب سالم مولی أبي حذیفة» هلته سالم «مولی أبي حذیفة» وئیلی دی.او په دې روایت کښې «هو مولی لإمرأة من الأنصار» دی.چه دا د یوې انصاریې آزاد کرده غلام وو.په ظاهره په دواړو کښې تعارض دې.
حافظ ابن حجر رحمه الله ددې جواب دا ورکړې دې.چه په اصل کښې آزاده کرده غلام هم د «ثبیته انصاریه،،» دې
په کتاب المناقب کښې چه حضرت سالم ته ،،مولی ابی حذیفه،، وئیلی دی.هغه ئې ورته مجازاً وئیلی دی.ځکه چه حضرت سالم به د حضرت ابو حذیفه رضی الله عنه سره اوسیدل.اودهغوی سره ئې خصوصی تعلقات وو.ددې وجې هغوی ته ،،مولی ابی حذیفه،، وئیلی دی.(۳)

قوله: وَكَانَ مَنْ تَبَنَّى رَجُلًا فِي الْجَاهِلِيَّةِ دَعَاهُ النَّاسُ إِلَيْهِ: اوپه زمانه د جاهلیت کښې چه به ئې څوك په خوی توب سره اونیولو.نوخلقو به دهغه نسبت هغه کس ته کولو.چاچه به دې متنبنی نیولې وو.
اودا متبنی به دهغه متبنی نیونکی وارث هم وو.تردې چه الله تعالی د سورة احزاب دا آیت نازل کړو.﴿أُدْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ﴾(۴)

قوله: فَجَاءَتْ سَهْلَةُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَ الْحَدِيثَ: وړاندې هم هغه واقعه ده.چه سهله بنت سهیل کومه چه د حضرت ابوحذیفه ښځه وه.هغه نبی صلی الله علیه وسلم ته راغله.اوددوی په خدمت کښې ئې عرض اوکړو.چه د حضرت سالم سره زمونږ محبت او تعلق دومره دې.چه دې مونږ خپل خوې جوړ کړې وو.اوس هرکله چه آیت نازل شو.نو سالم چه زمونږ کورته راځی.ابوحذیفه دا ښه نه ګڼړی.حالانکه سالم سره قطع تعلق کول هم زمونږ

---

۱)فتح الباری(۳۱۵/۷)_
۲)فتح الباری(۳۱۵/۷)_
۳)فتح الباری(۳۱۵/۷)_
۴)پوره آیت دا دې﴿ ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ هُوَ أَقْسَطُ عِندَ اللَّهِ فَإِن لَّمْ تَعْلَمُوا آبَاءَهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَمَوَالِيكُمْ وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا أَخْطَأْتُم بِهِ وَلَٰكِن مَّا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴾ سورة الأحزاب:۵)_

دپاره گران دی.نو نبی ﷺ اوفرمائیل.چه ته هغه ته پئ ورکړه.نوحضرت سهلې هغه ته خپل پئ ورکړل.اودغه شان هغه ددې رضاعي خوئ شو.په دې عمرکښې د پیو ورکول او رضاعت معتبر گڼړل په خصوصیت باندې محمول دی.

ددې واقعه ددې باب سره څه تعلق نشته.په دې حدیث کښې چونکه د ا دی.چه حضرت ابوحذیفه رضی الله عنه په بدرکښې شریك شوې وو.ددې وجې امام بخاری رحمه الله دا حدیث دلته ذکرکړلو.

حضرت ابوحذیفه رضی الله عنه: حضرت ابوحذیفه رضی الله عنه بدری صحابی رضی الله عنه دې. ددوی نوم بعضې خلقو ،،مهشم،، اوبعضو ،،هشیم،، اوبعضو ،،هاشم،، او بعضو ،،قیس،، خودلې دې. دوی په فضلاء صحابه کرامو رضی الله عنهم کښې وو.او صاحب الهجرتین وو.د شپږ پنځوس کالو په عمرکښې د حضرت ابوبکرصدیق رضی الله عنه په دورکښې په جنگ یمامه کښې شهید شوې وو.([1])

[٣٧٧٩] حَدَّثَنَا عَلِيٌّ حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ الْمُفَضَّلِ حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ ذَكْوَانَ عَنِ الرُّبَيِّعِ بِنْتِ مُعَوِّذٍ قَالَتْ دَخَلَ عَلَيَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَدَاةَ بُنِيَ عَلَيَّ فَجَلَسَ عَلَى فِرَاشِي كَمَجْلِسِكَ مِنِّي وَجُوَيْرِيَاتٌ يَضْرِبْنَ بِالدُّفِّ يَنْدُبْنَ مَنْ قُتِلَ مِنْ آبَائِهِنَّ يَوْمَ بَدْرٍ حَتَّى قَالَتْ جَارِيَةٌ وَفِينَا نَبِيٌّ يَعْلَمُ مَا فِي غَدٍ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَقُولِي هَكَذَا وَقُولِي مَا كُنْتِ تَقُولِينَ [٤٨٥٢]

ربیع بنت معوذ فرمائی.چه ماته رسول الله ﷺ دهغې شپې په صبا باندې تشریف راوړو.په کومه شپه چه زما رخصتی شوې وه.(دعربودا رواج وو.چه هغوی به د ناوې ترهغه وخته پورې نه رخصت کوله.ترڅوچه به خاوند دهغې دپاره د جدا کور او مکان انتظام نه وو کړې.ددې وجې لفظ د ،،بنی،، د رخصتئ دپاره استعمالول شروع شو.څکه چه رخصتی به په بناء (دکور په جوړولو.) موقوف وه. نو د ((بنی علی)) مطلب دا شو.چه په کومه شپه زه رخصت شوې ووم.(دپلاردکورنه د خاوند کورته) او رسول الله ﷺ راغلو.زما په بستره داسې کیناستلو.لکه څنگه اې خالدبن ذکوان! چه ته ناست ئې.

یواشکال اودهغې جوابونه: دلته دا اشکال کیدې شی. چه خلوة بالاجنبیه نبی ﷺ څنگه کړې وو؟

① یوجواب دا ورکړې شوې دې.چه دا واقعه د نزول حجاب نه وړاندې وه.

② دویم جواب دا دې.چه دلته خلوت نه و.دلته خو ماشومانو جینکو سندرې وئیلې.لکه څنکه چه په روایت کښې وړاندې راځی.

③ خوحافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی.چه د قوی دلائلو نه مونږ باندې دا خبره ښکاره شوې ده.چه د نبی ﷺ دپاره خلوت بالاجنبیه جائز وو.څکه چه خلوت بالاجنبیه په شریعت کښې ددې وجې ناجائز دئ، چه په دې کښې د فتنې ویره وی. او نبی ﷺ معصوم وو.دلته د فتنې

---

[1] الإصابة (٤٢/٤و ٤٣)_

څه ويره موجود نه وه.([1])

قوله: وَجُوَيْرِيَاتٌ يَضْرِبْنَ بِالدُّفِّ: دف بالضم هم وئيلى شى.او بالفتح هم وئيلى شى.يعنى ماشوماني جينكئ وې.چه هغوى به طنبل وهل.([2])

قوله: يَنْدُبْنَ مَنْ قُتِلَ مِنْ آبَائِهِنَّ: ،،ندب،، د مړى محاسنو ذكركولو ته وائى.نودلته ماشومانوچه په بدر كښې كوم حضرات شهيدان شوى ووى.دهغوى په باره ښې چه كومې مرثې وئيلې شوې وې. هغه ئې لوستلې.ددې حديث نه د طنبل وهلو اوددې د آواز اوريدو اجازت معلوميږى.خو ددې نه د نن ورځې د مزاميرو استعمال او د سندرو په جوازباندې استدلال كول صحيح نه دى.ځكه چه نن صبا كوم خلق سندرې وائى.يا ډهول وهى. هغوى ددې فن د زده كولو دپاره ډېرمشقت كوى.د فن استاذان او ماهرين فن چه كوم كار كوى.هغه ددې ماشومانو جينكو په فعل سره نشى جائزثابتولې.د نكاح په موقع د طنبل وهلو صرف دومره اجازت شته.چه په دې سره د نكاح اعلان اوشى.

قوله: حَتَّى قَالَتْ جَارِيَةٌ وَفِينَا نَبِيٌّ يَعْلَمُ مَا فِي غَدٍ:يوې ماشومې په كښې اووئيل.په مونږ كښې نبى موجود دې ،هغوى د راتلونكې زمانې خبرې پيژنى.نو نبى ﷺ اوفرمائيل.((لاتقولى هكذا)) داسې مه وايه.ځكه چه د مستقبل علم خو صرف الله تعالى ته وى. كه الله تعالى چاته د مستقبل د څه واقعې خبر وركړى.نوهغه بله خبره ده.خوبغيرد څه سبب نه اوبغيرد الله تعالى د خودلو نه هيچا ته د مستقبل علم نشى كيدې.

[۳۷۸۰] حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا هِشَامٌ عَنْ مَعْمَرٍ عَنْ الزُّهْرِيِّ ح حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي أَخِي عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي عَتِيقٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ بْنِ مَسْعُودٍ أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ أَخْبَرَنِي أَبُو طَلْحَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ صَاحِبُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَكَانَ قَدْ شَهِدَ بَدْرًا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ لَا تَدْخُلُ الْمَلَائِكَةُ بَيْتًا فِيهِ كَلْبٌ وَلَا صُورَةٌ يُرِيدُ التَّمَاثِيلَ الَّتِي فِيهَا الْأَرْوَاحُ [ر: ۳۰۵۳]

دا دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما روايت دې.دوى فرمائى.چه حضرت ابوطلحه رضي الله عنه په بدركښې شريك شوې وو. حضرت ابوطلحه رضي الله عنه مشهور صحابى دې.اودحضرت ام سليم خاونددې.([3])

---

[1])قال الكرمانى هو محمول على أن ذلک كان من وراء حجاب أوكان قبل نزل آية الحجاب وأجاز النظر للحاجة أو عند الأمن من الفتننة .. والآخر هو المعتمد والذى وضح لنا بالأدلة القوية أن من خصائص النبى ﷺ جواز الخلوة بالأجنبية والنظر إليها (فتح البارى ۲۰۳/۹) كتاب النكاح)_

[2])عمدة القارى(۱۰۹/۱۷)_

[3])قال الحافظ ابن حجر فى الإصابة (۵۶۵/۱و ۵۶۶) زيدبن سهل بن الأسود بن حرام.. الأنصارى الخزرجى أبوطلحة مشهور بكنية .. كان من فضلاء الصحابة رضي الله عنه وهو زوج أم سليم....[بقيه حاشيه په راروانه صفحه....

قوله: لَا تَدْخُلُ الْمَلَائِكَةُ بَيْتًا فِيهِ كَلْبٌ وَلَا صُورَةٌ: په كوم كوركښې سپې يا تصوير وى.هغې ته فرشتې نه داخليږى.

قوله: يُرِيدُ التَّمَاثِيلَ الَّتِي فِيهَا الْأَرْوَاحُ: يا خودديې نه د ذى روح تصوير مراد دې.يا هغه بتان مراد دى.كوم چه د ذى روح څيزونو وى.[1] بهر حال داسې كورته فرشتې نه داخليږى. په كوم كښې چه سپې يا تصويرونه يا بتان وى.د فرشتونه مراد د رحمت فرشتې دى.بيا دلته سوال پيدا كيږى.چه ،،كلب،، عام دې.يا د ،،كلب،، نه مراد هغه ،،كلب دې.دكوم د ساتلو اجازت چه نه وى.دعلامه نووى او قرطبى رحمهما الله رايې دا ده.چه د دې نه عام كلب مراد دې.البته نور حضرات فرمائى.چه ددې نه هغه ،،كلب،، مراد دې.دكوم د ساتلو اجازت چه نشته.(ددې پوره تفصيل به په كتاب اللباس كښې راشى.انشاء الله) ([2])

[٣٧٨]حَدَّثَنَا عَبْدَانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا يُونُسُ ح وحَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ حَدَّثَنَا عَنْبَسَةُ حَدَّثَنَا يُونُسُ عَنْ الزُّهْرِيِّ أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ حُسَيْنٍ أَنَّ حُسَيْنَ بْنَ عَلِيٍّ عَلَيْهِمْ السَّلَام أَخْبَرَهُ أَنَّ عَلِيًّا قَالَ كَانَتْ لِي شَارِفٌ مِنْ نَصِيبِي مِنْ الْمَغْنَمِ يَوْمَ بَدْرٍ وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْطَانِي مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْهِ مِنْ الْخُمُسِ يَوْمَئِذٍ فَلَمَّا أَرَدْتُ أَنْ أَبْتَنِيَ بِفَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلَام بِنْتِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاعَدْتُ رَجُلًا صَوَّاغًا فِي بَنِي قَيْنُقَاعَ أَنْ يَرْتَحِلَ مَعِي فَنَأْتِيَ بِإِذْخِرٍ فَأَرَدْتُ أَنْ أَبِيعَهُ مِنْ الصَّوَّاغِينَ فَنَسْتَعِينَ بِهِ فِي وَلِيمَةِ عُرْسِي فَبَيْنَا أَنَا أَجْمَعُ لِشَارِفَيَّ مِنْ الْأَقْتَابِ وَالْغَرَائِرِ وَالْحِبَالِ وَشَارِفَايَ مُنَاخَانِ إِلَى جَنْبِ حُجْرَةِ رَجُلٍ مِنْ الْأَنْصَارِ حَتَّى جَمَعْتُ مَا جَمَعْتُ فَإِذَا أَنَا بِشَارِفَيَّ قَدْ أُجِبَّتْ أَسْنِمَتُهَا وَبُقِرَتْ خَوَاصِرُهُمَا وَأُخِذَ مِنْ أَكْبَادِهِمَا فَلَمْ أَمْلِكْ عَيْنَيَّ حِينَ رَأَيْتُ الْمَنْظَرَ قُلْتُ مَنْ فَعَلَ هَذَا قَالُوا فَعَلَهُ حَمْزَةُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ وَهُوَ فِي الْبَيْتِ فِي شَرْبٍ مِنْ الْأَنْصَارِ عِنْدَهُ قَيْنَةٌ وَأَصْحَابُهُ فَقَالَتْ فِي غِنَائِهَا أَلَا يَا حَمْزُ لِلشُّرُفِ النِّوَاءِ فَوَثَبَ حَمْزَةُ إِلَى السَّيْفِ فَأَجَبَّ أَسْنِمَتَهُمَا وَبَقَرَ خَوَاصِرَهُمَا وَأَخَذَ مِنْ أَكْبَادِهِمَا قَالَ عَلِيٌّ فَانْطَلَقْتُ حَتَّى أَدْخُلَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعِنْدَهُ زَيْدُ بْنُ حَارِثَةَ وَعَرَفَ

...د تيرمخ بقيه حاشيه] خطب أبوطلحة أم سليم فقالت ياأباطلحة مامثلك يرد ولكنك إمرؤ كافر وأنا مسلمة لا تحل لى فإن تسلم فذلک مهرى فأسلم فكان ذلک مهرها .. ووعن أنس ﷺ أنه كان يرمى بين يدى النبى ﷺ يوم أحد فرفع النبى ﷺ ينظر فرفع أبوطلحة صدره وقال هكذا لا يصيبک بعض القوم سهامهم نحرى دون نحرک.. واختلف فى وفاته فقال الواقدى مات سنة أربع وثلاثين وصلى عليه عثمان وقيل قبلها بسنتين وقال أبوزرعة الدمشقى عاش بعد النبى ﷺ أربعين سنة .. فعلى هذا يكون موته سنة خمسين أو سنة إحدى وخمسين .. وبه جزم المدائنى)_

[1])التماثيل جمع تمثال وهو الصورة (عمدة القارى(١١٠١١٧)_

[2])صحيح مسلم (٢٠٠١٢) كتاب اللباس والزينة باب تحريم تصويرصورة الحيوان)_

النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الَّذِي لَقِيتُ فَقَالَ مَا لَكَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا رَأَيْتُ كَالْيَوْمِ عَدَا حَمْزَةُ عَلَى نَاقَتَيَّ فَأَجَبَّ أَسْنِمَتَهُمَا وَبَقَرَ خَوَاصِرَهُمَا وَهَا هُوَ ذَا فِي بَيْتٍ مَعَهُ شَرْبٌ فَدَعَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِرِدَائِهِ فَارْتَدَى ثُمَّ انْطَلَقَ يَمْشِي وَاتَّبَعْتُهُ أَنَا وَزَيْدُ بْنُ حَارِثَةَ حَتَّى جَاءَ الْبَيْتَ الَّذِي فِيهِ حَمْزَةُ فَاسْتَأْذَنَ عَلَيْهِ فَأَذِنَ لَهُ فَطَفِقَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَلُومُ حَمْزَةَ فِيمَا فَعَلَ فَإِذَا حَمْزَةُ ثَمِلٌ مُحْمَرَّةٌ عَيْنَاهُ فَنَظَرَ حَمْزَةُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ صَعَّدَ النَّظَرَ فَنَظَرَ إِلَى رُكْبَتِهِ ثُمَّ صَعَّدَ النَّظَرَ فَنَظَرَ إِلَى وَجْهِهِ ثُمَّ قَالَ حَمْزَةُ وَهَلْ أَنْتُمْ إِلَّا عَبِيدٌ لِأَبِي فَعَرَفَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ ثَمِلٌ فَنَكَصَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى عَقِبَيْهِ الْقَهْقَرَى فَخَرَجَ وَخَرَجْنَا مَعَهُ

قوله: حَدَّثَنَا عَبْدَانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا يُونُسُ: دلته د امام بخارى رحمه الله شيخ عبدان دي.دا عبدالله بن عثمان بن جبله دي.او د دوى كنيت ابوعبدالرحمن دې.د حافظ ابن حجر رحمه الله رائې دا ده.چه د دوى نوم عبدالله دې. خلقو په دې كنبې ترميم كړې دې.او عبدان ئې ترې جوړ كړې دې،او حافظ ابن طاهر فرمائى.چه د دوى نوم عبدالله او كنيت ابوعبدالرحمن دې. د دوى د نوم نه ئې ،،عبد،، اخستې دې.اودغه شان ئې ددوى د كنيت نه هم ،،عبد ،، اخستې دې.اود دواړو تثنيه نه ئې ،،عبدان،، جوړ كړې دې،او هم په دې سره دوى مشهور دى.[1]

قوله: أَنَّ عَلِيًّا قَالَ كَانَتْ لِي شَارِفٌ مِنْ نَصِيبِي مِنَ الْمَغْنَمِ يَوْمَ بَدْرٍ:

حضرت على رضى الله عنه فرمائى.چه زما سره يوه اوښه وه.كومه چه د جنګ بدر د مال غنيمت په حصه كښې زما رسيدلې وه.

«شارف» مسن اوښې ته وائى[2]

«وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْطَانِي مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْهِ مِنَ الْخُمُسِ يَوْمَئِذٍ» د «أعطانى» مفعول محذوف دې.يعنى «أعطانى شارفا»

اويوه بله اوښه نبى صلى الله عليه وسلم ماته د هغه خمس نه راكړې وه.كوم چه الله تعالى نبى صلى الله عليه وسلم ته د بدر په ورځ وركړې وو.

يعنى دغنيمت نه خمس وستې شوې وو.اوهغه خمس نبى صلى الله عليه وسلم بيا تقسيم كړې وو. نوپه هغې كښې يوه بله اوښه حضرت على رضى الله عنه ته ملاؤ شوې وه.نودغه شان د حضرت على رضى الله عنه سره دوه اوښې شوې.

[1])عمدة القارى(١١/٧٤)_

[2])فتح البارى(٦/١٩٩)_

قوله: فَلَمَّا أَرَدْتُ أَنْ أَبْتَنِيَ بِفَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلَام بِنْتِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: كله چه ما د حضرت فاطمه بنت نبی ﷺ د رخصتئ (واده كولو) اراده اوكړه.د ،،بناء،، او ،،ابتناء،، لفظ د رخصتئ په معنى كښې استعماليږى.

قوله: وَاعَدْتُ رَجُلًا صَوَّاغًا فِي بَنِي قَيْنُقَاعَ أَنْ يَرْتَحِلَ مَعِي فَنَأْتِيَ بِإِذْخِرٍ فَأَرَدْتُ أَنْ أَبِيعَهُ مِنْ الصَّوَّاغِينَ فَنَسْتَعِينَ بِهِ فِي وَلِيمَةِ عُرْسِي: نوما د بنى قينقاع د يو زرګرسره دا خبره كړې وه.چه هغه به ماسره ځى.او مونږ به د اذخرګياه راوړو.ما اراده كړې وه.چه زه به دغه ګياه په زرګرانو باندې خرڅوم.اوپه دې سره به د خپل واده په وليمه مدد اخلم.

قوله: فَبَيْنَا أَنَا أَجْمَعُ لِشَارِفَيَّ مِنْ الْأَقْتَابِ وَالْغَرَائِرِ وَالْحِبَالِ: ①الاقتاب: د ،،قتب،، جمع ده.كټهې ته وائى.(يعنى هغه پيړه كپړه چه د خريا بل څه څاروى په شا باندې اچولې شى. چه د بوج په وجه دهغه ملا د خوږيدونه بچ وى ازمترجم)

②الغرائر:د ،،غرارة،، جمع ده.بورو ته وائى.(څه اذخرپه كښې جمع كړى از مترجم)

③الحبال: د ،،حبل،، جمع ده.رسئ ته وائى.

ترجمه: نوپه داسې وخت كښې چه ما دخپلو دواړو اوښودپاره كټهې،بورئ او رسئ جمع كولې.

قوله: وَشَارِفَايَ مُنَاخَانِ إِلَى جَنْبِ حُجْرَةِ رَجُلٍ مِنْ الْأَنْصَارِ: اوزما دواړه اوښې د يو انصارى د حجرې په خواه كښې ناستې وې.

قوله: حَتَّى جَمَعْتُ مَا جَمَعْتُ: تردې چه ما چه څه جمع كول هغه مې جمع كړل.

قوله: فَإِذَا أَنَا بِشَارِفَيَّ قَدْ أُجِبَّتْ أَسْنِمَتُهُمَا وَبُقِرَتْ خَوَاصِرُهُمَا وَأُخِذَ مِنْ أَكْبَادِهِمَا: ①اسنمة: د ،،سنام،، جمع ده.اوبن قب ته وائى.

② بقرت: «أى شقت وقطعت» څيرلې شوې وې.

③ خواصر: د ،،حاصر،، جمع ده.تشى ته وائى.

④ اكباد: د ،،كبد،، جمع ده.اينې (كليجى) ته وائى.

نوناګهانه ما اوكتل.چه زما د دواړو اوښو قبونه پرې كړې شوى دى.اودهغې تشى څيرلى شوى دى.او د دواړو اينې راوستې شوى دى.

قوله: فَلَمْ أَمْلِكْ عَيْنَيَّ حِينَ رَأَيْتُ الْمَنْظَرَ قُلْتُ مَنْ فَعَلَ هَذَا قَالُوا فَعَلَهُ حَمْزَةُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ وَهُوَ فِي هَذَا الْبَيْتِ فِي شَرْبٍ مِنْ الْأَنْصَارِ: كله چه ما دا منظراوليدل.نوما په خپلو سترګو قابو اونكړې شو،ما تپوس اوكړو دا چا كړى دى؟ خلقو راته اووئيل.چه (ستا تره) حمزه بن عبدالمطلب كړې دى.او دانصارو د شراب څكونكو يوې ډلې سره هغه په دې كوركښې موجود دې.

شرب: دا د ،،شارب،، جمع ده.لکه څنګه چه ،،راجل،، د ،،رجل،، جمع ده.مراد دی. شراب څکونکی خلق.

قوله: عِنْدَهُ قَيْنَةٌ وَأَصْحَابُهُ فَقَالَتْ فِي غِنَائِهَا أَلَا يَا حَمْزُ لِلشُّرُفِ النِّوَاءِ:

① قینة: سندرغاړې.

② شرف: دا د ،،شارف،، جمع ده.د پوخ عمراوښې ته وائی.

③ النواء:د ،،ناویة،، جمع ده.دا د ،،شرف،، صفت دې. په معنی د څربې او پیړې، دوی سره یوه سندرغاړې وه.اوددوی ملګری وو.نو سندرغاړې په خپله سندره کښې وئیلی وو.((ألایاحمزةللشرف النواء)) اې حمزه، دغه پیړو څربو اوښو ته طرف ته ورشه.

قوله: فَوَثَبَ حَمْزَةُ إِلَى السَّيْفِ فَأَجَبَّ أَسْنِمَتَهُمَا وَبَقَرَ خَوَاصِرَهُمَا وَأَخَذَ مِنْ أَكْبَادِهِمَا: نوحمزه رضی الله عنه راتوپ کړې.او توره ئې راواخستله.اود دواړو اوښو قبونه ئې کټ کړل.اودهغې تشې ئې اوڅیرل.اودهغې اینې ئې را اوویستلې.

قَالَ عَلِيٌّ فَانْطَلَقْتُ حَتَّى أَدْخُلَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعِنْدَهُ زَيْدُ بْنُ حَارِثَةَ وَعَرَفَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الَّذِي لَقِيتُ فَقَالَ مَا لَكَ: حضرت علی رضی الله عنه فرمائی.ماچه دا حالت اولیدل.نود نبی کریم ﷺ په خدمت کښې حاضر شوم.نبی ﷺ سره زیدبن حارثه هم و، .نبی ﷺ زماپه غم اوپریشانئ باندې پوهه شو.نبی ﷺ تپوس اوکړو.په تا څه شوی دی؟ ما ورته اووئیل.یا رسول الله ما د نن ورځې پشان د غم منظر چرته نه دې لیدلې.نن حضرت حمزه رضی الله عنه زما په دوو اوښو باندې ظلم کړې دې.دهغې قبونه ئې کټ کړی دی.اودهغوی تشې ئې څیرلی دی. اوهغه اودهغه ملګری دلته په یو کور کښې موجود دی.نو نبی ﷺ خپل څادر راوغوښتل.او ئې واچول، او روان شو.زیدبن حارثه رضی الله عنه هم دوی پسې شاته راروان شو.اوهغه کور ته ورغلل.په کوم کښې چه حضرت حمزه رضی الله عنه وو.نبی ﷺ د دننه تلواجازت اوغوستلو.نو نبی ﷺ ته اجازت ملاؤ شو.چه دننه لاړلو.نو نبی ﷺ حضرت حمزه رضی الله عنه د هغوی په دې فعل باندې ملامته کول شروع کړل.((فإذا حمزة ثمل محمرة عيناه)) ،،ثمل،، په نشه کښې د مدهوشه کیدوپه معنی کښې دې.یعنی حضرت حمزه رضی الله عنه د نشې په حالت کښې وو.اودواړه سترګې ئې سرې وې.حضرت حمزه رضی الله عنه نبی کریم ﷺ ته نظر راپورته کړو.(دپښو دطرف نه) اوبیا ئې نظرلږ نور پورته کړو.اود نبی ﷺ په زنګون نظرواچولو.اوبیا ئې نظر نور اوچت کړلو.او د نبی ﷺ مخ طرف ته ئې اوکتل.او وې وئیل.

قوله: وَهَلْ أَنْتُمْ إِلَّا عَبِيدٌ لِأَبِي: تاسوخلقو زما د پلار غلامان ئې.نبی ﷺ پوهه شو.چه دې په نشه کښې بیخوده دې.نو نبی ﷺ واپس دهغه خاې نه په پوندو راغلو.اومونږ هم دهغوی سره راووتلو.

حضرت حمزه رضی الله عنه دلته نبی ﷺ او حضرت علی رضی الله عنه ته اوونیل.چه تاسو زما د پلار غلامان یئ.حافظ ابن حجر رحمه الله ددي توجیه دا کړي ده.چه چونکه نبی ﷺ د حضرت عبدالمطلب نمسي وو.او حضرت علی رضی الله عنه هم د هغوی نمسي وو.او حضرت حمزه رضی الله عنه دهغوی نمسي نه وو. بلکه خوئ وو.نو هغوی عبدالمطلب (چه د نبی ﷺ او حضرت علی رضی الله عنه نیکه اود عربو سردار وو) په منزله د سید او مالك اوګرځول.او نبی ﷺ او حضرت علی رضی الله عنه ته ئې اوونیل.چه «هل أنتم إلا عبيد لأبي» اوبخپله چونکه دهغوی خوئ وو.او د عبدالمطلب سره دهغوی نسبت د نبی ﷺ او دحضرت علی رضی الله عنه په مقابله کښې زیات نزدې وو.نو ددې جملې نه د حضرت حمزه رضی الله عنه مقصود په دې خبره باندې فخر کول وو.چه زه ستاسو په نسبت عبدالمطلب ته زیات نزدې یم.(۱)

خو حضرت ګنګوهی رحمه الله فرمائي.چه دحضرت حمزه رضی الله عنه په دې کلام کښې د توجیه کولو ضرورت څه دې؟څکه چه هغوی په حالت د نشه کښې وو.د نشې په حالت کښې انسان نه عقل او هوش تلې وی.حضرت حمزه رضی الله عنه هم په دغه حالت کښې یوه بې معنی او بې مقصده خبرې کړې وه.نوددې د توجیه ضرورت څه دې؟ (۲)

بهرحال امام بخاری رحمه الله دا حدیث دلته د غزوه بدر په بیان کښې څکه ذکر کړو.چه په دې حدیث کښې دی.چه د جنګ بدر په مال غنیمت کښې حضرت علی رضی الله عنه ته اوښه ملاؤ شوې وه.ددې نه دحضرت علی رضی الله عنه بدری کیدل معلوم شو.او هم دا د امام بخاری رحمه الله مقصد دې.

[۳۷۸۳] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبَّادٍ أَخْبَرَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ قَالَ أَنْفَذَهُ لَنَا ابْنُ الْأَصْبَهَانِيِّ سَمِعَهُ مِنَ ابْنِ مَعْقِلٍ أَنَّ عَلِيًّا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ كَبَّرَ عَلَى سَهْلِ بْنِ حُنَيْفٍ فَقَالَ إِنَّهُ شَهِدَ بَدْرًا

دمحمدبن عباد کنیت ابوعبدالله دې.دامام بخاری رحمه الله استاذ دې.دووی قیام په بغداد کښې وو.ثقه او معروف او مشهور راوی دې.په ۲۳۴ کښې وفاتش وې دې.خصوصی خبره دا ده.چه د وی په بخاری کښې صرف دا یو روایت دې.(۳)

قوله: أَنْفَذَهُ لَنَا ابْنُ الْأَصْبَهَانِيِّ: د «ابن الأصفهاني» نوم ،،عبدالرحمن بن عبدالله،، دې. دکوفې اوسیدونکې وو.ددې جملې دوه مطلبه کیدې شی.

① یو مطلب دا دې.چه ابن الاصبهانی دا حدیث مونږ ته په پوره سند سره تر آخره پورې بیان کړې دې.

② دویمه معنی دا کیدې شی.چه ابن الاصبهانی دا حدیث مونږ ته لیکلې رالیږلې دې.مونږ

---

(۱) قال الحافظ أراد أن أباه عبدالمطلب جد للنبي ﷺ ولعلي رضی الله عنه أيضاً والجد يدعى سيداً وحاصله أن حمزة أراد الإفتخار عليهم بأنه أقرب إلى عبدالمطلب منهم (تعليقات اللامع (۲۶۸/۸)_

(۲) قال الشيخ رشيد أحمد الجنجوهي قدس سره في قوله ((وما أنتم إلا عبيد لأبي.. وما أبعد التلطف لتوجيه صحته مع أنه من كلام سكران الذي لم يكن له عقل إذا ذاک (لامع الدراری (۲۶۷/۸)_

(۳) عمدة القاری (۱۱۱/۱۷)_

دا حديث د هغه نه اوريدلې نه دې.چه نقل كوو ئې.بلكه بطريق المكاتبة ئې نقل كوو.(١)
په راروان روايت كښې دى.چه حضرت علىؓ د حضرت سهل بن حنيف په جنازه باندې تكبيرونه اووئيل.او وې فرمائيل.حضرت سهلؓ بدرته حاضرشوې وو.دجنازې په مانځه كښې ئې څومره تكبيرونه وئيلى وو.د ابن عبدالبر او امام بغوى رحمهما الله د روايت مطابق ئې شپږ تكبيرونه وئيلى وو.او د حافظ ابوذر د روايت مطابق حضرت علىؓ پنځه تكبيرونه وئيلى وو.(٢)

[٣٧٨٣] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّهُ سَمِعَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يُحَدِّثُ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ حِينَ تَأَيَّمَتْ حَفْصَةُ بِنْتُ عُمَرَ مِنْ خُنَيْسِ بْنِ حُذَافَةَ السَّهْمِيِّ وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ شَهِدَ بَدْرًا تُوُفِّيَ بِالْمَدِينَةِ قَالَ عُمَرُ فَلَقِيتُ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ فَعَرَضْتُ عَلَيْهِ حَفْصَةَ فَقُلْتُ إِنْ شِئْتَ أَنْكَحْتُكَ حَفْصَةَ بِنْتَ عُمَرَ قَالَ سَأَنْظُرُ فِي أَمْرِي فَلَبِثْتُ لَيَالِيَ فَقَالَ قَدْ بَدَا لِي أَنْ لَا أَتَزَوَّجَ يَوْمِي هَذَا قَالَ عُمَرُ فَلَقِيتُ أَبَا بَكْرٍ فَقُلْتُ إِنْ شِئْتَ أَنْكَحْتُكَ حَفْصَةَ بِنْتَ عُمَرَ فَصَمَتَ أَبُو بَكْرٍ فَلَمْ يَرْجِعْ إِلَيَّ شَيْئًا فَكُنْتُ عَلَيْهِ أَوْجَدَ مِنِّي عَلَى عُثْمَانَ فَلَبِثْتُ لَيَالِيَ ثُمَّ خَطَبَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَنْكَحْتُهَا إِيَّاهُ فَلَقِيَنِي أَبُو بَكْرٍ فَقَالَ لَعَلَّكَ وَجَدْتَ عَلَيَّ حِينَ عَرَضْتَ عَلَيَّ حَفْصَةَ فَلَمْ أَرْجِعْ إِلَيْكَ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ فَإِنَّهُ لَمْ يَمْنَعْنِي أَنْ أَرْجِعَ إِلَيْكَ فِيمَا عَرَضْتَ إِلَّا أَنِّي قَدْ عَلِمْتُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ ذَكَرَهَا فَلَمْ أَكُنْ لِأُفْشِيَ سِرَّ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَوْ تَرَكَهَا لَقَبِلْتُهَا [٤٨٣٠، ٤٨٣٦، ٤٨٥٠]

په روايت كښې دى.چه حضرت حفصه بنت عمردخپل خاوند حضرت خنيس بن حذافه سهمى په وفات سره كونډه شوه.او حضرت خنيسؓ د رسول اللهﷺ په صحابه كرامو كښې وو.اوپه بدركښې شريك شوې وو.دووى وفات په مدينه منوره كښې شوې وو.چونكه حضرت حفصه اوس هم دواده د عمروه.نودهغوى خيال شو.چه واده اوكړى.نوپه دې سلسله كښې حضرت عمر فاروقؓ حضرت عثمانؓ سره ملاؤ شو.او وې وئيل. كه تاسو غوارئ.نوستاسو نكاح به د حفصې سره اوكړم.خو حضرت عثمانؓ ورته اووئيل.زه به پرې سوچ اوكړم.او د سوچ نه پس ئې اووئي.زما فى الحال د نكاح كولو اراده نشته.حضرت عمرؓ ددې نه پس حضرت ابوبكرؓ سره ملاؤ شو.اوهغوى ته ئې د حضرت حفصې د نكاح په باره كښې اووئيل.حضرت ابوبكر چپ پاتې شو.او څه جواب ئې ورته ورنكړو.حضرت عمرؓ فرمائى.چه حضرت ابوبكرؓ ته د حضرت عثمانؓ په مقابله

---

(١) قال الحافظ أنفذه لنا إبن الأصبهانى أى بلغ منتهاه من الرواية وتمام السياق فنفذ فيه ،كقولك : إنفذت السهم أى رميت به فأصبت وقيل المراد بقوله أنفذه لنا أى أرسله فكأنه حمله عنه مكاتبة أو إجازة وانظرفتح البارى (٣١٨/٧)۔
(٢) فتح البارى(٣١٨/٧)۔

كښې ماته زياته غصه راغله.(يوخودې وجې چه دوى څه جواب رانكړو.او دويم ددې وجې چه د دوى سره تعلقات هم د حضرت عثمانؓ په مقابله كښې زيات وو.) بيا څو روځې پس نبى كريمﷺ پخپله حفصې ته دنكاح پيغام اوليږلو.نودنبىﷺ سره دحفصې نكاح اوشوه.
حضرت عمرؓ فرمائى.چه روستو ما سره حضرت ابوبكرؓ ملاو شو.او وې وئيل.كيدې شى.چه كله تاسو ته ما د حضرت حفصې دنكاح په باره كښې څه جواب درنكړو.نو ته به زما نه خفه شوې وې.ما ورته اووئيل.آو زه خفه شوې ووم.نو حضرت ابوبكرؓ اوفرمائيل.
ماتاسو ته ددې وجې جواب درنكړو.چه زما په علم كښې دا خبره راغلې وه.چه نبىﷺ د حضرت حفصې سره نكاح كول غواړى.نوما د رسول اللهﷺ راز ښكاره كول نه غوښتل.كه نبىﷺ اراده پريخودې وه.نو ما به ضرور قبلوله.
په دې حديث كښې چونكه د حضرت خنيس بن حذافهؓ د بدرى كيدو ذكر دې.ددې وجې امام بخارى دلته ذكركړو.والله اعلم.
حضرت خنيس بن حذافه: دوى د فضلاء صحابوؓ نه دې.او صاحب الهجرتين دې.په جنګ بدر كښې شريك وو.او په جنګ احد كښې زخمى شوې وو.اوهم ددغه زخم د وجې په مدينه منوره كښې وفات شو.دا د عبدالله بن حذافه ورور دې.([1])
وړاندې امام بخارىؒ درې رواياتونه ذكركړى دى.اوپه دغه درې واړه روايتونوكښې امام بخارىؒ حضرت ابومسعودؓ بدرى ثابتوى.

[۳۷۸۴] حَدَّثَنَا مُسْلِمٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَدِيٍّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يَزِيدَ سَمِعَ أَبَا مَسْعُودٍ الْبَدْرِيَّ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ نَفَقَةُ الرَّجُلِ عَلَى أَهْلِهِ صَدَقَةٌ [ر:۵۵]

[۳۷۸۵] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ سَمِعْتُ عُرْوَةَ بْنَ الزُّبَيْرِ يُحَدِّثُ عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ فِي إِمَارَتِهِ أَخَّرَ الْمُغِيرَةُ بْنُ شُعْبَةَ الْعَصْرَ وَهُوَ أَمِيرُ الْكُوفَةِ فَدَخَلَ عَلَيْهِ أَبُو مَسْعُودٍ عُقْبَةُ بْنُ عَمْرٍو الْأَنْصَارِيُّ جَدُّ زَيْدِ بْنِ حَسَنٍ شَهِدَ بَدْرًا فَقَالَ لَقَدْ عَلِمْتَ نَزَلَ جِبْرِيلُ فَصَلَّى فَصَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَمْسَ صَلَوَاتٍ ثُمَّ قَالَ هَكَذَا أُمِرْتُ كَذَلِكَ كَانَ بَشِيرُ بْنُ أَبِي مَسْعُودٍ يُحَدِّثُ عَنْ أَبِيهِ [ر:۴۹۹]

[۳۷۸۶] حَدَّثَنَا مُوسَى حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ الْأَعْمَشِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ عَنْ عَلْقَمَةَ عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ الْبَدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْآيَتَانِ مِنْ آخِرِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ مَنْ قَرَأَهُمَا فِي لَيْلَةٍ كَفَتَاهُ قَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ فَلَقِيتُ أَبَا مَسْعُودٍ وَهُوَ يَطُوفُ بِالْبَيْتِ فَسَأَلْتُهُ فَحَدَّثَنِيهِ [۴۷۲۲و۴۷۵۳و۴۷۶۳]

حضرت ابومسعود رضى الله عنه: د دوى نوم عقبه بن عمرو دې.او دې انصارى دې.دخزرج قبيلې سره ددوى تعلق دې. او په بيعت عقبه كښې شريك شوې وو.د دوى په بدرى كيدو كښې اختلاف دې.د ابن اسحاق او واقدى وغيرهﷺ رائې دا ده . چه دې په جنګ بدر

[1] الإصابة (۲/۴۵۶)_

کښې نه وو شریك شوې.دوی ته بدري ددې وجې وئیلې شي. چه د بدر په ځای کښې اوسیدلو.خودامام بخاری،امام مسلم ،طبرانی وابوعتبه بن سلام رحمهم الله وغیره راې دا ده.چه دې په بدرکښې شریك شوې وو.اوتاسوته معلومه ده.چه ((المثبت مقدم علی المنفي)) چه مثبت ته په منفي باندې ترجیح وی. نو ځکه به دې بدری شمارلې شي.([1])

امام بخاری رحمه الله دلت د ابومسعود رضي الله عنه د بدری کیدو د ثبوت دپاره د درې روایتونوتخریج کړې دې.په اولنی روایت کښې ئې د دوی د نوم سره صرف ،،بدری،،ذکرکړې دې.په دې کښې دا احتمال وو.چه چونکه دوی په بدر کښې اوسیدل. د دې وجې دوی ته بدری وئیلې شي.نو امام بخاری رحمه الله د دویم روایت تخریج اوکړو.په هغې کښې حضرت عروه د ((شهد بدرا)) تصریح کړې ده.دغه شان په دریم روایت کښې حضرت علقمه رحمه الله دوی ته بدری وئیلی دی.بهر حال د دې باب په درې واړه روایاتوکښې امام بخاری د ابو مسعود انصاری رضي الله عنه بدري کیدل ثابت کړی دی.

[۳۷۸۷] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ أَخْبَرَنِي مَحْمُودُ بْنُ الرَّبِيعِ أَنَّ عِتْبَانَ بْنَ مَالِكٍ وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِمَّنْ شَهِدَ بَدْرًا مِنَ الْأَنْصَارِ أَنَّهُ أَتَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ هُوَ ابْنُ صَالِحٍ حَدَّثَنَا عَنْبَسَةُ حَدَّثَنَا يُونُسُ قَالَ ابْنُ شِهَابٍ ثُمَّ سَأَلْتُ الْحُصَيْنَ بْنَ مُحَمَّدٍ وَهُوَ أَحَدُ بَنِي سَالِمٍ وَهُوَ مِنْ سَرَاتِهِمْ عَنْ حَدِيثِ مَحْمُودِ بْنِ الرَّبِيعِ عَنْ عِتْبَانَ بْنِ مَالِكٍ فَصَدَّقَهُ [ر: ۴۱۴]

په دې روایت کښې د حضرت عتبان بن مالك رضي الله عنه په باره کښې دی.چه دوی په جنګ بدر کښې شرکت کړې وو.حضرت عتبان بن مالك رضي الله عنه انصاری خزرجی دې.دوی د خپلې قبیلې بنو سالم امام هم وو.د جمهورو په نیز دوی بدر دی.البته ابن اسحاق دوی په بدرینو کښې نه دې شمار کړې.د حضرت امیر معاویه رضي الله عنه په دورخلافت کښې دوی وفات شوی وو.او دوی دهغه د جنازې مونځ ورکړې وو.([2])

[۳۷۸۸] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَامِرِ بْنِ رَبِيعَةَ وَكَانَ مِنْ أَكْبَرِ بَنِي عَدِيٍّ وَكَانَ أَبُوهُ شَهِدَ بَدْرًا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ عُمَرَ اسْتَعْمَلَ قُدَامَةَ بْنَ مَظْعُونٍ عَلَى الْبَحْرَيْنِ وَكَانَ شَهِدَ بَدْرًا وَهُوَ خَالُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ وَحَفْصَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ

دا حدیث د عبدالله بن عامر رحمه الله نه مروی دې.د دوی پلار عامربن ربیع رضي الله عنه دې.په جنګ بدر کښې شریك شوې وو.حضرت عامربن ربیعه رضي الله عنه خطیب الاسالم دې.په مکه مکرمه

---

[1])الإصابة ۲|۴۹۰و ۴۹۱)_

[2])الإصابة ۲|۴۵۲)_

کښې ئې ايمان راوړې وو.او حبشه طرف ته ئې هجرت کړې وو. بيامدينې ته راغلې وو.د بدر نه عالوه د نوروو ټول مشاهدو کښې شريك شوې وو.د دوى څوى عبدالله بن عامر کوم چه د دې حديث راوى دې.په ۲ ه کښې پيدا شوې وو.د حضرت عامر رضي الله عنه يو بل څوې هم وو.د هغه نوم هم عبدالله وو.او هغه په جنګ طائف کښې شريك شوې وو.او هم په هغې کښې شهيد شوې وو.د حضرت عامر بن ربيعه وفات په ۳۲ه يا ۳۳ه يا ۳۵ه کښې شوې وو.(۱)

قوله: أَنَّ عُمَرَ اسْتَعْمَلَ قُدَامَةَ بْنَ مَظْعُونٍ عَلَى الْبَحْرَيْنِ وَكَانَ شَهِدَ بَدْرًا:

حضرت عمر رضي الله عنه حضرت قدامه بن مظعون رضي الله عنه د بحرين عامل جوړ کړې وو.او حضرت قدامه رضي الله عنه په جنګ بدر کښې شريك شوې وو.

حضرت قدامه بن مظعون رضى الله عنه: حضرت قدامه بن مظعون رضي الله عنه د حضرت عثمان بن مظعون او عبدالله بن مظعون رضي الله عنهما ورور وو.اود حضرت عبدالله بن عمر او حضرت حفصې رضي الله عنهما ما ما وو.د دوى خور حضرت زينب بنت مظعون د حضرت عمر رضي الله عنه بى بى وه.دوى په جنګ بدر کښې شريك شوى وو،حضرت عمر رضي الله عنه دوى د بحرين عامل جوړ کړې وو.حضرت عمر ته شکايت ملاؤ شو.چه قدامه رضي الله عنه مسکر استعمال کړې دې.دوى تحقيق اوکړو.او ددې نه پس ئې حضرت قدامه رضي الله عنه معزول کړلو.اوپه دوى باندې ئې حد جارى کړو.او د دوى په ځاې ئې حضرت عثمان بن ابى العاص رضي الله عنه د بحرين والى مقرر کړو.(۲)

[۳۷۸۹] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَسْمَاءَ حَدَّثَنَا جُوَيْرِيَةُ عَنْ مَالِكٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ أَنَّ سَالِمَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ أَخْبَرَهُ قَالَ أَخْبَرَ رَافِعُ بْنُ خَدِيجٍ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ أَنَّ عَمَّيْهِ وَكَانَا شَهِدَا بَدْرًا أَخْبَرَاهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ كِرَاءِ الْمَزَارِعِ قُلْتُ لِسَالِمٍ فَتُكْرِيهَا أَنْتَ قَالَ نَعَمْ إِنَّ رَافِعًا أَكْثَرَ عَلَى نَفْسِهِ [ر:۲۲۰۲]

په دې حديث کښې هم دا خودل مقصود دى.چه د حضرت رافع بن خديج رضي الله عنه دوه ترونه وو.او دواړه جنګ بدر ته حاضر شوى وو.په دوى کښې د يونوم ،،ظهير ،،(په تصغيرسره) اودبل نوم ،،مظهر،، وو.ظهير په عقبه ثانيه کښې شريك شوې وو.مظهر دده دووغلامانوپه خيبر کښې د يهودو په سازش سره قتل کړې وو.دا د حضرت عمر رضي الله عنه زمانه وه.حضرت

---

(۱) عمدة القارى(۱۷\۱۱۳و ۱۱۴)_

(۲) وقد اورد الحافظ القصة عن عبدالرزاق فى مصنفه وقال فقدم الجارود العقدى على عمر فقال إن قدامة سكر،فقال من يشهد معک؟ فقال أبوهريرة فشهد أبوهريرة أنه سكران يقى فأرسل إلى قدامة فقال له الجارود أقم عليه الحد فقال له عمر إخصم أنت أم شاهد رضي الله عنه فصمت ثم عاوده فقال لتمسكن ،أ و لأسوانک فقال ليس فى الحق أن يشرب إبن عمک وتسوءنى فأرسل عمر إلى زوجته هند بنت الوليد فشهدت على زوجها فقال عمر لقدامة إنى أريد أن أحدک فقال ليس لک ذلک لقول الله عزوجل ﴿ليس على الذين آمنوا وعملوا الصالحات جناح فيما طعموا﴾ فقال أخطأت التاويل فإن بقية الآية ((إذا ما إتقوا)) فإنک إذا إتقيت أجتنبت ما حرم الله عليک ثم أمربه فجلد فغاضبه قدامة ثم حجا جميعاً فاستيقظ عمر من نومه فزعاً فقال عجلوا بقدامة أتانى آت فقال صالح قدامة فإنه أخوک فاصطلحا (وانظرفتح البارى(۷\۳۲۰))_

عمر رضی الله عنه ددې واقعه په وجه د یهودیانو د خیبر نه د جلا وطنۍ حکم اوکړو.اودغه شان یهود د خیبر نه هم اووتل.(١) په حدیث کښې وړاندې د. کراء الارض مسئله ده.کومه چه به پ کتاب المزارعة کښې راشي. (انشاء الله)

[٣٧٩٠] حَدَّثَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ حُصَيْنِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ شَدَّادِ بْنِ الْهَادِ اللَّيْثِيَّ قَالَ رَأَيْتُ رِفَاعَةَ بْنَ رَافِعٍ الْأَنْصَارِيَّ وَكَانَ شَهِدَ بَدْرًا

په دې روایت کښې د حضرت رفاعه بن رافع په باره کښې دی.چه دوی په جنګ بدر کښې شریك وو.(٢)

[٣٧٩١] حَدَّثَنَا عَبْدَانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ وَيُونُسُ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ أَنَّهُ أَخْبَرَهُ أَنَّ الْمِسْوَرَ بْنَ مَخْرَمَةَ أَخْبَرَهُ أَنَّ عَمْرَو بْنَ عَوْفٍ وَهُوَ حَلِيفٌ لِبَنِي عَامِرِ بْنِ لُؤَيٍّ وَكَانَ شَهِدَ بَدْرًا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ أَبَا عُبَيْدَةَ بْنَ الْجَرَّاحِ إِلَى الْبَحْرَيْنِ يَأْتِي بِجِزْيَتِهَا وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هُوَ صَالَحَ أَهْلَ الْبَحْرَيْنِ وَأَمَّرَ عَلَيْهِمُ الْعَلَاءَ بْنَ الْحَضْرَمِيِّ فَقَدِمَ أَبُو عُبَيْدَةَ بِمَالٍ مِنَ الْبَحْرَيْنِ فَسَمِعَتِ الْأَنْصَارُ بِقُدُومِ أَبِي عُبَيْدَةَ فَوَافَوْا صَلَاةَ الْفَجْرِ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا انْصَرَفَ تَعَرَّضُوا لَهُ فَتَبَسَّمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ رَآهُمْ ثُمَّ قَالَ أَظُنُّكُمْ سَمِعْتُمْ أَنَّ أَبَا عُبَيْدَةَ قَدِمَ بِشَيْءٍ قَالُوا أَجَلْ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ فَأَبْشِرُوا وَأَمِّلُوا مَا يَسُرُّكُمْ فَوَاللَّهِ مَا الْفَقْرَ أَخْشَى عَلَيْكُمْ وَلَكِنِّي أَخْشَى أَنْ تُبْسَطَ عَلَيْكُمُ الدُّنْيَا كَمَا بُسِطَتْ عَلَى مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ فَتَنَافَسُوهَا كَمَا تَنَافَسُوهَا وَتُهْلِكَكُمْ كَمَا أَهْلَكَتْهُمْ [ر:٢٩٨٨]

حضرت مسعودبن مخرمه رضی الله عنه فرمائی.چه عمروبن عوف کوم چه د بنی عامر بنی لوی حلیف وو.اوپه جنګ بدر کښې د نبی ﷺ سره شریك وو.بیان کړی دی.چه نبی ﷺ ابوعبیده بن الجراح رضی الله عنه بحرین ته اولیږلو.چه دهغه ځای نه جزیه راوړی.او نبی ﷺ د اهل بحرین سره صلح کړې وه.او حضرت علاء بن حضرمی رضی الله عنه ئې په هغوی امیر مقرر کړې و..دحضرت علاء بن حضرمی رضی الله عنه د پلار نوم عبدالله بن عماد حضرمی دی.علاء بن حضرمی د حضرت ابوبکر رضی الله عنه او حضرت عمر رضی الله عنه په زمانه کښې هم د بحرین امیر پاتې شوې دی.په ۱۴هـ کښې وفات شوی وو.ددوی نه پس حضرت عمر رضی الله عنه حضرت ابوهریره رضی الله عنه د بحرین امیر مقرر کړو.(٣) دحضرت ابوهریره رضی الله عنه نه پس ئې حضرت قدامه بن مظعون رضی الله عنه او بیا حضرت عثمان بن ابی العاص رضی الله عنه د بحرین امیر مقرر کړو.حضرت ابوعبیده بن الجراح د رضی الله عنه د

---

(١) عمدة القاری(١٧\١١٤)_

(٢) حضرت رفاعه بن رافع د انصارو د قبیلې خزرج سره تعلق ساتلو.دوی او ددوی پلار دواړه عقبه او نورو مشاهدو ته حاضرشوی وو.په یوځلویښت یا دوه ځلویښت هجرئ کښې وفات شوې وو. الإصابة (١\٥١٧)_

(٣) عمدة القاری(١٧\١١٥)_

بحرين نه مال راوړول. او راغلل.حضرات انصارو چه د ابوعبيده ﷺ د راتلو خبر واو ريدو.نود نبى ﷺ سره د صبا په مانځه كښې د ملاويدودپاره حاضر شول.نوكله چه نبى ﷺ د مانځه نه فارغ شو.انصار ورته مخامخ راغلل.نبى ﷺ چه دوى اوليدل نو مسكې شو.او بيا دوى ته مخاطب شو.او وې فرمائيل.زما خيال دې چه تاسو خلقو د ابوعبيده ﷺ د راتلو خبراوريدلې دې.چه هغه (دبحرين) نه څه (مال) راوړې دې.حضرات انصارو ﷺ جواب وركړو.آو،يا رسول الله! وئيل چه نبى ﷺ اوفرمائيل.

قوله: قَالَ فَأَبْشِرُوا وَأَمِّلُوا مَا يَسُرُّكُمْ فَوَاللَّهِ مَا الْفَقْرَ أَخْشَى عَلَيْكُمْ وَلَكِنِّي أَخْشَى أَنْ تُبْسَطَ عَلَيْكُمُ الدُّنْيَا كَمَا بُسِطَتْ عَلَى مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ فَتَنَافَسُوهَا كَمَا تَنَافَسُوهَا وَتُهْلِكَكُمْ كَمَا أَهْلَكَتْهُمْ: ناسوته دې زيرې وى.او كوم څيز چه تاسو خوشحاله كوى.د هغې اميد ساتئ.(يعنى مال او دولت) په الله قسم زما په تاسو د فقر او محتاجئ ويره او خوف نشته.بلكه زه ددې خبرې نه ويريږم.چه دنيا به په تاسو داسې فراخه كړې شى.لكه څنګه چه ستاسو نه په وړاندې خلقو فراخه كړې شوې وه.او تاسو به دې طرف ته مائله شئ.لكه څنګه چه مخكنى خلق مائله شوى وو.او دا دنيا به تاسو تباه او برباد كړى.لكه څنګه چه ئې ستاسونه وړاندې خلق تباه كړى وو.

په دې واقعه كښې د حضرت عمروبن عوف ﷺ بدرى ذكردې.ددې وجې امام بخارى ﷫ دا دلته ذكر كړه.

[۳۷۹۳]حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ حَدَّثَنَا جَرِيرُ بْنُ حَازِمٍ عَنْ نَافِعٍ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا كَانَ يَقْتُلُ الْحَيَّاتِ كُلَّهَا حَتَّى حَدَّثَهُ أَبُو لُبَابَةَ الْبَدْرِيُّ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ قَتْلِ جِنَّانِ الْبُيُوتِ فَأَمْسَكَ عَنْهَا [ر: ۳۱۳۰]

په دې روايت كښې دى.چه حضرت ابن عمر ﷺ به هرقسم ماران وژل. تردې چه حضرت ابولبابه بدرى ﷺ دوى ته بيان اوكړو.چه «أن النبى ﷺ نهى من قتل جنان البيوت» يعنى رسول اكرم ﷺ د ،،جنان البيوت،، د قتل نه منع كړې ده.

«جنان:بكسرالجيم، وتشديدالنون» جمع ده.د ،،جان،،دسپين رنګ مارته وائى. بعضې حضراتو فرمائيلى دى.چه نرې غوندې مار دې.هغې ته ،،جان،، وائى.(۱)

كله چه حضرت ابولبابه ﷺ دا حديث حضرت ابن عمر ﷺ ته واورول. نوهغوى بيا د مارانو د قتل كولونه منع شو.(۲) بهرحال په دې حديث كښې چونكه ابولبابه ﷺ ته بدرى وئيلې دې،ددې وجې امام بخارى دا دلته بيان كړو.

حضرت انس ﷺ فرمائى.چه د انصارو څو كسانود نبى ﷺ نه اجازت اوغوستلو اووې وئيل.چه تاسو مونږ ته اجازت راكړئ.چه مونږ د خپل خورييى حضرت عباس ﷺ فديه

---

۱)عمدة القارى(۱۷\۱۱۵)۔

۲)ددې حديث تشريح په ((بدء الخلق)) كښې تيره شوې ده۔

پریږدو.نو نبی ﷺ اوفرمائیل.په الله قسم،یو درهم به هم په دې کښې نه پریږدئ.(ددې تفصیل تیر شوې دې) چونکه په دې کښې د انصارو د هغه کسانو ذکردې،کوم چه بدر ته حاضر شوی وو.ددې وجې امام بخاری رحمه الله دا روایت دلته بیان کړو.

[۳۷۹۳] حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُلَيْحٍ عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ قَالَ ابْنُ شِهَابٍ حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ أَنَّ رِجَالًا مِنَ الْأَنْصَارِ اسْتَأْذَنُوا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا ائْذَنْ لَنَا فَلْنَتْرُكْ لِابْنِ أُخْتِنَا عَبَّاسٍ فِدَاءَهُ قَالَ وَاللَّهِ لَا تَذَرُونَ مِنْهُ دِرْهَمًا [ر: ۲۴۰۰]

قوله: وَاللَّهِ لَا تَذَرُونَ مِنْهُ دِرْهَمًا: ((لاتذرن)) هغه فعل دې چه ماضی ،مصدراو اسم فاعل ئې مستعمل نه دې. که څنګه چه د ((يدع،، ماضی مستعمل نه دې.(۱)

قوله: فَقَالُوا ائْذَنْ لَنَا فَلْنَتْرُكْ لِابْنِ أُخْتِنَا: د ((فلنترك)) په باره کښې حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائیلی دی.چه دا د امر صیغه ده.او لام د مبالغې دپاره دې.(۲)

علامه عینی رحمه الله فرمائیلی دی.دې ته فعل امر هغه کس وئیلې شی.دڅا چه دعلم صرف سره هیڅ واقفیت نه وی.دوی وائی.چه دا فعل مضارع ده.اولام د تاکید دپاره دې.(۳)

قوله: لِابْنِ أُخْتِنَا عَبَّاسٍ رضی الله عنهما: حضرات انصاروﷺ حضرت عباس رضی الله عنه ته خوریې اووئیل.دحضرت عباس رضی الله عنه مور د انصارو څنی نه وه.بلکه د دوی نیا د عبدالمطلب مور سلمی بنت عمرو د انصارو نه وه.حضرت عباس رضی الله عنه ته هغوی خوریې مجازاً وئیلی دی.(۴)

[۳۷۹۴] حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَزِيدَ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَدِيٍّ عَنِ الْمِقْدَادِ بْنِ الْأَسْوَدِ حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ سَعْدٍ حَدَّثَنَا ابْنُ أَخِي ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عَمِّهِ قَالَ أَخْبَرَنِي عَطَاءُ بْنُ يَزِيدَ اللَّيْثِيُّ ثُمَّ الْجُنْدَعِيُّ أَنَّ عُبَيْدَ اللَّهِ بْنَ عَدِيِّ بْنِ الْخِيَارِ أَخْبَرَهُ أَنَّ الْمِقْدَادَ بْنَ عَمْرٍو الْكِنْدِيَّ وَكَانَ حَلِيفًا لِبَنِي زُهْرَةَ وَكَانَ مِمَّنْ شَهِدَ بَدْرًا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ قَالَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرَأَيْتَ إِنْ لَقِيتُ رَجُلًا مِنَ الْكُفَّارِ فَاقْتَتَلْنَا فَضَرَبَ إِحْدَى يَدَيَّ بِالسَّيْفِ فَقَطَعَهَا ثُمَّ لَاذَ مِنِّي بِشَجَرَةٍ فَقَالَ أَسْلَمْتُ لِلَّهِ أَأَقْتُلُهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ بَعْدَ أَنْ قَالَهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ

---

[1])مختار الصحاح (۷۱۵) ماده ،،و،، ذ، ر،)_

[2])فتح الباری(۳۲۲/۷)_

[3])عمدة القاری(۱۱۶/۱۷)_

[4])فتح الباری(۳۲۲/۷) د حضرت عباس رضی الله عنه د مور نوم نشیله وو.د ،،تیم الله بن النمر،، په اولاد کښې وه.(عمدة القاری (۱۱۶/۱۷) البته حافظ ابن حجر رحمه الله د دوی نوم ،،نتیله،، په ،،تا،، سره لیکلې دې.فتح الباری(۳۲۲/۷)_

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَقْتُلْهُ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّهُ قَطَعَ إِحْدَى يَدَيَّ ثُمَّ قَالَ ذَلِكَ بَعْدَ مَا قَطَعَهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَقْتُلْهُ فَإِنْ قَتَلْتَهُ فَإِنَّهُ بِمَنْزِلَتِكَ قَبْلَ أَنْ تَقْتُلَهُ وَإِنَّكَ بِمَنْزِلَتِهِ قَبْلَ أَنْ يَقُولَ كَلِمَتَهُ الَّتِي قَالَ [ر:۶۴۷۲]

حضرت مقداد بن عمروکندی کوم چه د بنو زهره حلیف او د شرکاء بدرنه وو. فرمائی. چه دوی نبی ﷺ ته عرض اوکړو.چه په دې باره کښې تاسو د خپلې رايې ارشاد اوفرمائی.که د يو کافر سره زما مقابله شی.او مونږ د يوبل د قتل کولو کوشش کوو.په دې کښې هغه زما يو لاس په توره باندې کټ کړی.او بيا هغه زما نه دبچ کيدو دپاره ديوې وونې پناه واخلی.اود وونې شاته شی.ا واووائی .«أسلمت لله» زه مسلمان شوم.نو يارسول الله ﷺ دده د دې وينا نه پس زه دې قتلولې شم؟ نبی ﷺ ورته اوفرمائيل.«لاتقتله» ته هغه مه قتلوه.حضرت مقداد عرض اوکړو. يارسول الله هغه خو ورانډې زما يو لاس کټ کړې دې. اود هغې نه پس هغه بيا «أسلمت لله» اووئيل.د حضرت مقداد ؓ مطلب دا وو.چه هغه دا اقراردځان بچ کولودپاره کوی.نو دده قتل پکارده چه جائز وی.نو نبی ﷺ اوفرمائيل

قوله: لَا تَقْتُلْهُ فَإِنْ قَتَلْتَهُ فَإِنَّهُ بِمَنْزِلَتِكَ قَبْلَ أَنْ تَقْتُلَهُ وَإِنَّكَ بِمَنْزِلَتِهِ قَبْلَ أَنْ يَقُولَ كَلِمَتَهُ الَّتِي قَالَ: ته هغه مه قتلوه.که تا هغه قتل کړو،نو هغه به ستا هغه درجې ته اورسی. کومه چه د هغه د قتلولو نه ورانډې ستا وه.اوته به د هغه په هغه درجه کښې شې. کومه چه د کلمې وئيلو (اواسلام اعلان کولو) نه ورانډې دهغه وه.

دلته دوه تشبيهات دی.يوه تشبيه په ،،عصمت دم،، کښې ده.او دويمه تشبيه په ،،اباحت دم،، کښې ده.«فإنه بمنزلتك قبل أن تقتله» دا تشبيه ده.د عصمت دم،چه دده د قتل کولو نه ورانډې ته معصوم الدم وې.او هغه چه کلمه د اسلام اووئيله.او اوس هغه داسې معصوم الدم شو.لک څنګه چه ته د هغه د قتل نه ورانډې معصوم الدم وې.(څکه چه د اسلام دکلمې وئيلونه پس هغه مسلمان شو، اومسلمان معصوم الدم وی. «وإنك بمنزلته التی قبل أن يقول کلمته التی قال» د تشبيه په اباحت دم کښې ده.چه دهغه د قتلولونه پس ته داسې مباح الدم اوګرځيدې شی.لکه څنګه چه د اسلام دکلمې وئيلونه ورانډې هغه مباح الدم وو.(څکه څوک چه کلمه داسلام اووائی.نودهغه قتل موجب د قصاص دې.اوبه قصاص کښې قتل کيدونکې سړې مباح الدم وی.([1])

[۳۷۹۵] حَدَّثَنِي يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا ابْنُ عُلَيَّةَ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ التَّيْمِيُّ حَدَّثَنَا أَنَسٌ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ بَدْرٍ مَنْ يَنْظُرُ مَا صَنَعَ أَبُو جَهْلٍ

---

[1])قال الخطابی معنی هذا أن الکافر مباح الدم بحکم الدين قبل أن يقول کلمة التوحيد فإذا قالها صار محظورالدم کالمسلم فإن قتله المسلم بعد ذلک صار دمه مباحاً بحق القصاص کالکافر بحق الدين)ـ

فَانْطَلَقَ ابْنُ مَسْعُودٍ فَوَجَدَهُ قَدْ ضَرَبَهُ ابْنَا عَفْرَاءَ حَتَّى بَرَدَ فَقَالَ آنْتَ أَبَا جَهْلٍ قَالَ ابْنُ عُلَيَّةَ قَالَ سُلَيْمَانُ هَكَذَا قَالَهَا أَنَسٌ قَالَ أَنْتَ أَبَا جَهْلٍ قَالَ وَهَلْ فَوْقَ رَجُلٍ قَتَلْتُمُوهُ قَالَ سُلَيْمَانُ أَوْقَالَ قَتَلَهُ قَوْمُهُ قَالَ وَقَالَ أَبُو مِجْلَزٍ قَالَ أَبُو جَهْلٍ فَلَوْ غَيْرُ أَكَّارٍ قَتَلَنِي [ر:۳۷۴۵]

په دې روايت کښې د حضرت معاذ او حضرت معوذ په جنګ بدر کښې د شرکت بيان دې، چه هغوی په ابوجهل باندې حمله کړې وه.(تفصيل ئې تيرشوې دې) ددې روايت په آخر کښې د ابوجهل دا قول «ابومجلز» نقل کړې دې.

قوله: قَالَ أَبُو جَهْلٍ فَلَوْ غَيْرُ أَكَّارٍ (۱) قَتَلَنِي: ابوجهل د مرګ په وخت کښې وئيلی وو.ارمان د زميندارو نه علاوه بل چا زه قتل کړې وم.دا ددې وجې ده اووئيل چه حضرت معاذ او حضرت معوذ دواړه د انصارو ځني وو.او انصاروبه د زراعت او زميندارۍ کوله.

[۳۷۹۶]حَدَّثَنَا مُوسَى حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنِي ابْنُ عَبَّاسٍ عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ لَمَّا تُوُفِّيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُلْتُ لِأَبِي بَكْرٍ انْطَلِقْ بِنَا إِلَى إِخْوَانِنَا مِنْ الْأَنْصَارِ فَلَقِينَا مِنْهُمْ رَجُلَانِ صَالِحَانِ شَهِدَا بَدْرًا فَحَدَّثْتُ بِهِ عُرْوَةَ بْنَ الزُّبَيْرِ فَقَالَ هُمَا عُوَيْمُ بْنُ سَاعِدَةَ وَمَعْنُ بْنُ عَدِيٍّ [ر:۲۳۳۰]

دا روايت د حضرت عمرفاروق رضی الله عنه نه مروی دې.دوی فرمائی.چه کله نبی ﷺ وفات شو.نو ما حضرت ابوبکر رضی الله عنه ته اووئيل.چه تاسو ماسره زمونږ انصارو ورونړو ته لاړ شه.نو په هغوی کښې دوه داسې نيکان کسان زمونږ سره ملاؤ شو.کوم دواړه چه په جنګ بدر کښې شريك وو.دحديث راوی عبدالله وائی.چه ما دا روايت حضرت عروه رحمه الله ته واورولو.نو هغوی اوفرمائيل.هغه دوه کسان عويم بن ساعده او معن بن عدی رضی الله عنهما وو.(۲)

[۳۷۹۷]حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ سَمِعَ مُحَمَّدَ بْنَ فُضَيْلٍ عَنْ إِسْمَاعِيلَ عَنْ قَيْسٍ كَانَ عَطَاءُ الْبَدْرِيِّينَ خَمْسَةَ آلَافٍ وَقَالَ عُمَرُ لَأُفَضِّلَنَّهُمْ عَلَى مَنْ بَعْدَهُمْ

دا روايت د حضرت قيس رضی الله عنه نه مروی دې.دوی فرمائی چه د بدريانو د بيت الله نه سالانه وظيفه پنځه پنځه زره روپۍ وه.حضرت عمر رضی الله عنه اوفرمائيل.چه زه به دې بدريينو ته په هغه کسانو ترجيح ورکوم.څوك چه د دوی نه پس مسلمانان شوی دی.په دې روايت کښې چونکه د بدری صحابو رضی الله عنهم ذکر دې.ددې وجې امام بخاری رحمه الله دلته بيان کړو.

---

(۱) والأكار :بفتح الهمزة ،وتشديد الكاف ،الزراع والفلاح ،وكان الذين قتلوه من الأنصار وهم أهل الزراعة يريد بذلك إستخفافهم (عمدة القاری (۱۱۸\۱۷)_

(۲) عويم بضم العين .. وفتح الواو وسكون الياء .. ابن ساعدة .. شهد العقبتين جميعاً وشهدا بدراً وأحداً والخندق ومات فی خلافة عمر رضی الله عنه بالمدينة وهو ابن خمس أو ست وستين سنة .. ومعن بفتح الميم وسكون العين .. ابن عدی شهد العقبة وبدراً وأحداً والخندق وسائر المشاهد مع النبی ﷺ وقتل يوم اليمامة شهيداً فی خلافة أبی بكرصديق رضی الله عنه (عمدة القاری (۱۱۸\۱۷)_

[۳۷۹۸] حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ فِي الْمَغْرِبِ بِالطُّورِ وَذَلِكَ أَوَّلَ مَا وَقَرَ الْإِيمَانُ فِي قَلْبِي [ر: ۷۳۱]

[۳۷۹۹] وَعَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فِي أُسَارَى بَدْرٍ لَوْ كَانَ الْمُطْعِمُ بْنُ عَدِيٍّ حَيًّا ثُمَّ كَلَّمَنِي فِي هَؤُلَاءِ النَّتْنَى لَتَرَكْتُهُمْ لَهُ [ر: ۲۹۷۰]

امام زهری رحمه الله دمحمدبن جبیر نه اوهغه دخپل پلارجبیربن مطعم رضی الله عنه نه نقل کوی.چه حضرت جبیربن مطعم رضی الله عنه فرمائیلی دی.ما د نبی کریم صلی الله علیه وسلم نه واوریدل .چه هغوی د مابنام په مانځه کښې دسورة طور تلاوت کولو.اودا اولنۍ موقع وه.چه ایمان زما په زړه کښې ځاې اونیولو.

د روایت دترجمة الباب سره مطابقت: دلته امام بخاری رحمه الله صرف دومره حصه ذکرکړې ده.چه دهغې د جنګک بدرسره په ظاهره څه تعلق نه معلومیږی.خوپه کتاب الجهاد کښې دا دا روایت تیرشوې دې.په هغې کښې دی.چه حضرت جبیربن مطعم رضی الله عنه نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته د بدرد دقیدیانوپه باره کښې راغلې وو.نوپه دې لحاظ سره د بدر سره ددې روایت تعلق ښکاره دې.(۱) وړاندې ددې ماقبل سند سره امام بخاری نقل کړی دی.چه حضرت جبیربن مطعم رضی الله عنه فرمائی.چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم د جنګک بدرد قیدیانوپه باره کښې فرمائیلی وو.((لوکان المطعم بن عدی حیا ثم کلمنی فی هولاء النتنی(۲) لترکتهم له))

که مطعم بن عدی ژوندې وو.او ددې بدبودارو خلقو (د بدرقیدیانو) په باره کښې ئې ما ته سفارش کړې وو.نو ما به د هغوی په خاطر دا قیدیان بغیرد فدیې نه پریخودی وو.

دمطعم بن عدی په نبی صلی الله علیه وسلم باندې ځو احسانات وو.کله چه نبی صلی الله علیه وسلم د طائف نه واپس راغلو.اواهل طائف نبی صلی الله علیه وسلم ته ډیرتکلیف رسولې وو.نو اهل مکه نبی صلی الله علیه وسلم ته په مکې کښې د اوسیدو اجازت ورکولو ته تیار نه وو.په دې موقع باندې مطعم بن عدی اعلان کړې وو.چه زه محمدپه خپله پناه کښې اخلم.او خپل ځلورو واړه ځامن ئې مسلح کړل.اود بیت الله په ځلورو واړه ګوټونوکښې د نبی صلی الله علیه وسلم د حفاظت دپاره اودرول.قریشوته چه کله خبر ملاؤ شو.نووې وئیل.((أنت الرجل الذی لاتخفر ذمتك)) ته داسې سړې ئې.چه ستاسو عهد او پیمان نشی ماتولې.

دغه شان په شعب ابی طالب کښې بنوهاشم محصور کړې شوی وو.اودمکې قریشود

---

۱) حافظ لیکی.((ووجه إیراده هنا ما تقدم فی الجهاد أنه کان قدم فی أساری بدر أی فی طلب فدائهم .. (فتح الباری(۳۲٤/۷)_

۲) النتنی:بنونین مفتوحتیین بینهما تاء مثناة من فوق وهو جمع ،،نتن،، بفتح لانون وکسرالتاء کز من یجمع علی زمنی سمی أساری بدرالذین قتلوا وصاروا جیفاً بالنتنی لکفرهم کقوله تعالی ((إنما المشرکون نجس)) عمدة القاری (۱۱۹/۱۷)_

مقاطعة معاهده کړې وه.ددې معاهدې په ختمولو کښې مطعم بن عدی لوئې کردار ادا کړې وو. (۱) ددې وجې نبي اوفرمائیل.که مطعم ژوندې وو.اوسفارش ئې کړې وو.نو ما به دا قیدیان بغیرد فدیه نه آزاد کړی وو.

[۳۸۰۰]وَقَالَ اللَّيْثُ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ وَقَعَتِ الْفِتْنَةُ الْأُولَى يَعْنِي مَقْتَلَ عُثْمَانَ فَلَمْ تُبْقِ مِنْ أَصْحَابِ بَدْرٍ أَحَدًا ثُمَّ وَقَعَتِ الْفِتْنَةُ الثَّانِيَةُ يَعْنِي الْحَرَّةَ فَلَمْ تُبْقِ مِنْ أَصْحَابِ الْحُدَيْبِيَةِ أَحَدًا ثُمَّ وَقَعَتِ الثَّالِثَةُ فَلَمْ تَرْتَفِعْ وَلِلنَّاسِ طَبَاخٌ

دا تعلیق دې.د سند ابتدائی حصه ذکر نه ده.یحیی بن سعید انصاری د حضرت سعیدبن المسیب ﷫ نه نقل کوی.چه اولنۍ فتنه یعنی د حضرت عثمان ﷛ د شهید کولوفتنه واقع شوه. نو هغې په اصحاب بدرکښې څوك پرې نه خودل.

مطلب دا دې.چه دحضرت عثمان ﷛ د شهیدکولوکومه فتنه چه پیښه شوې وه.(۲) ددې نه پس بدری صحابه یوپه بل پسې وفات کیدل شروع شول.دا مطلب نه دې.چه په دې فتنه کښې هغوی قتل شوی وو.ځکه چه ددې واقعه نه پس حضرت علی،حضرت طلحه ،حضرت زبیر،او حضرت سعدبن ابی وقاص ﷡ وغیره بدری صحابه کرام ﷡ ژوندی وو.

دویمه فتنه: دویمه فتنه واقعه شوه. یعنی د ،،حره،، واقعه،نودې په اصحاب حدیبیه کښې څوك پرې نه خودل.مطلب دادې.چه دواقعه،،حره،،نه پس اصحاب حدیبیه پرله پسې وفات شول.

د ،،حره،، دواقعه تفصیل خو به په کتاب الفتن کښې په تفصیل سره راشي. دلته دومره خبره زده کړئ.چه دحضرت معاویه ﷛ د وفات نه پس کله چه یزید خلیفه شو.نواهل مدینې د یزیدپه لاس د بیعت کولونه انکار اوکړو.نو یزید د مسلم بن عقبه په سرکردګۍ کښې د ۲۷ زره کسانو یو لښکر روان کړلو.په کوم کښې چه دولس زره شهسواران وو.اوپنځلس زره پیدل وو.اوپه مدینه منوره کښې په حره مقام کښې کومه چه کانړیژنه زمکه ده.دغه لښکرقیام اوکړو.(د دې وجې دې فتنې ته فتنه حره وائی) او په مدینه منوره باندې ئې حمله اوکړه.د انصارو او مهاجرینو تقریباً اووه سوه کسان په دې واقعه کښې شیهدان کړې شول.

دا واقه په ۶۲ ھ یا ۶۳ھ کښې پیښه شوې وه.(۳) د یحیی بن سعید انصاری بیان دې. چه د عثمان ﷛ د شهادت د واقعه په وخت کښې په مسجد نبوی کښې اذان اومونځ موقوف شوې وو.اود فتنه حره د واقع کیدو په وخت کښې هم په مسجد نبوی کښې اذان او مونځ موقوف شوې وو.(۴)

---

(۱)د تفصیل دپاره اوګورئ فتح الباری (۳۲۴/۷)_

(۲)وکان مقتل عثمان ﷛ یوم الجمعة لثمان لیال خلت من ذی الحجة یوم الترویة سنة خمس وثلاثین قاله الواقدی وعنه أیضاً أنه قتل یوم الجمعة لیلتین بقیتا من ذی الحجة وحاصروه تسعة وأربعین یوماً.. عمدة القاری (۱۱۹/۱۷)_

(۳)عمدة القاری(۱۱۹/۱۷)_

(۴)فتح الباری(۳۲۵/۱۷)_

دریمه فتنه:

قوله: ثُمَّ وَقَعَتْ الثَّالِثَةُ فَلَمْ تَرْتَفِعْ وَلِلنَّاسِ طَبَاخٌ: بیا دریم فتنه واقع شوه.نو هغه ختمه شوې نه وه.په داسې حال کښې چه په خلقو کښې عقل اوخیرباقی وو.

«طباخ» بفتح الطاء، والباء» قوت او شدت ته وائی.خو د عقل او هوښیارتیا او خیردپاره هم استعمالیږی.([1]) مطلب دا دې.چه کله دریمه فتنه واقع شوه.نو د خلقو نه عقل او هوښیارتیا او خیر تللې وو.

ددې دریمې فتنې نه کومه فتنه مراد ده.دلته په روایت کښې ددې ذکر نشته. د اکثرو حضراتو رائې دا ده.([2]) چه ددې نه د ابوحمزه خارجی واقعه مراد ده.کومه چه په ۱۳۰ھ کښې پیښه شوې وه.واقعه دا ده،چه د،حضر موت،، مقام نه ابو حمزه خارجی د خپل ځان سره اووه سوه (۷۰۰) سوارهٔ واخستل.اوحجاز طرف ته روان شو.په هغه زمانه کښې مروان بن محمد بن مروان بن الحکم خلیفه وو. ابو حمزه خارجی د مکې ،مدینې او طائف حاکم عبدالواحد بن سلیمان د ځان سره ملګرې کړلو.او د مروان بن محمد خلاف ئې د بغاوت اعلان اوکړو.او لاړل په مکه مکرمه باندې ئې قبضه اوکړه.مروان ته چه کله خبر ملاؤ شو.نوهغه د خپل فوځ نه څلور زره کسان منتخب کړل.اود ابوحمزه د ختمولودپاره ئې روان کړل.عبدالملک بن محمدبن عطیه ئې ددې لښکر جرنیل او امیرمقرر کړو.د دواړو فوځونو په مینځ کښې جنګ اوشو.ابو حمزه خارجی اودهغه اوو سوه کسان قتل کړې شول. اود هغه حمایت کونکو نورو خلقوته هم شکت اوشو.([3])

امام بخاری رحمه الله د حضرت لیث دا تعلیق دلته ددې دپاره ذکر کړو.چه په دې کښې د اصحاب بدر ذکر دې.(یعنی د اولنۍ فتنې په بیان کښې چه په کوم ځای کښې د «فلم تبق من أصحاب بدر أحداً» ئې وئیلی دی)

[۳۸۰۱] حَدَّثَنَا الْحَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ النُّمَيْرِيُّ حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ يَزِيدَ قَالَ سَمِعْتُ الزُّهْرِيَّ قَالَ سَمِعْتُ عُرْوَةَ بْنَ الزُّبَيْرِ وَسَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ وَعَلْقَمَةَ بْنَ وَقَّاصٍ وَعُبَيْدَ اللَّهِ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ حَدِيثِ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كُلٌّ حَدَّثَنِي طَائِفَةً مِنَ الْحَدِيثِ قَالَتْ فَأَقْبَلْتُ أَنَا وَأُمُّ مِسْطَحٍ فَعَثَرَتْ أُمُّ مِسْطَحٍ فِي مِرْطِهَا فَقَالَتْ تَعِسَ مِسْطَحٌ فَقُلْتُ بِئْسَ مَا قُلْتِ تَسُبِّينَ رَجُلًا شَهِدَ بَدْرًا فَذَكَرَ حَدِيثَ الْإِفْكِ [ر: ۲۴۵۳]

په دې حدیث کښې د قصه افك بیان دې .دا حدیث به په تفصیل سره وړاندې راشی.چه په دې حدیث کښې چونکه د حضرت مسطح رضی الله عنه د بدری کیدو ذکر دې.ددې وجې امام بخاری دا حدیث دلته بیان کړو.

---

[1])عمدة القاری(۱۷/۱۲۰)_

[2])د داودی خیال دې.چه ددې نه فتنه ،،ازارقه،، مراد ده (عمدة القاری(۱۷/۱۲۰)_

[3])فتح الباری(۷/۳۲۵)_

[٣٨٠٢] حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُلَيْحِ بْنِ سُلَيْمَانَ عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ هَذِهِ مَغَازِي رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَ الْحَدِيثَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يُلْقِيهِمْ هَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَكُمْ رَبُّكُمْ حَقًّا قَالَ مُوسَى قَالَ نَافِعٌ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ قَالَ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ تُنَادِي نَاسًا أَمْوَاتًا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا أَنْتُمْ بِأَسْمَعَ لِمَا قُلْتُ مِنْهُمْ [ر: ٣٠٤٣]

[٣٨٠٣] قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ فَجَمِيعُ مَنْ شَهِدَ بَدْرًا مِنْ قُرَيْشٍ مِمَّنْ ضُرِبَ لَهُ بِسَهْمِهِ أَحَدٌ وَثَمَانُونَ رَجُلًا وَكَانَ عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ يَقُولُ قَالَ الزُّبَيْرُ قُسِمَتْ سُهْمَانُهُمْ فَكَانُوا مِائَةً وَاللَّهُ أَعْلَمُ

حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا هِشَامٌ عَنْ مَعْمَرٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ الزُّبَيْرِ قَالَ ضُرِبَتْ يَوْمَ بَدْرٍ لِلْمُهَاجِرِينَ بِمِائَةِ سَهْمٍ

قوله: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُلَيْحٍ إلخ: په دې روايت كښې په بدر كښې اهل قليب ته د نبي ﷺ د خطاب ذكر دې.ددې تفصيل بيان شوې دې.ددې روايت په آخر كښې د امام بخاري خپل قول دې. يا د موسى بن عقبه قول دې.چه په بدر كښې د شريك شوو قريشوتعداد ٨١ سړي وو.چاته چه په مال غنيمت كښې حصه وركړې شوې وه. او حضرت عروه د حضرت زبير رضي الله عنه په حواله سره وائي.چه دچا حصې تقسيم شوې وې.(په مهاجرينو كښې) نو هغه سل كسان وو.

قوله: حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا هِشَامٌ: ددې باب دا آخرى روايت د حضرت زبير رضي الله عنه نه مروى دى.دوى فرمائي.چه د بدر په ورځ د مهاجرينو دپاره سل حصې مقررشوې وې.

د رواياتوتعارض اود هغې توجيهات: دلته پورته د موسىٰ بن عقبه په روايت كښې دى.چه د يو اتيا مهاجرينودپاره په جنګ بدر كښې حصې مقرر شوې وې.اود حضرت زبير رضي الله عنه په روايت كښې دى.چه سل حصې مقرر شوې وې.په ظاهره په دواړو روايتونوكښې تعارض دې.

① په دواړو رواياتوكښې د تطبيق مختلف توجيهات شوى دى.داودى وئيلى دى. چه ممكن ده.حضرت زبير رضي الله عنه ته اشتباه شوى وى.اوهغه اشتباه په وجه هغوى ١٠٠ وئيلى وى.(١)

② ممكن ده.چه دحضرت زبير رضي الله عنه نه چه چا روايت كړې وى.هغوى ته اشتباه شوى وى.اوهغوى تعداد غلط خودلى وى.(٢) كنى تحقيقى خبره هم دا ده.چه مهارين سل نه وو.

③ داودى رحمه الله دريمه توجيه دا كړې ده.چه ټول مهاجرين څلور اتيا وو.او دوى سره درې اسونه وو.دوه حصې د هريواس وى.دغه شان شپږ حصې د اسونو شوې. څلور اتيا او شپږ لس كم سل شوې.او لس كسان هغه وو.كوم چه په جنګ كښې شريك شوى نه وو.خونبي ﷺ د هغوى دپاره حصې مقرر كړې وې.په دې حساب سره ټولې حصې سل شوې.نوبعضې

---

(١) فتح الباري (٧/٣٢۶)_
(٢) فتح الباري (٧/٣٢۶)_

راويان تول جمع كوى.او بيان كوى.اوبعضې حضرات صرف په جنګ کښې د شريکو خلقو حصه بيانوى.نودهغوى خودلې شوې تعداد کمیږی.

④ حافظ ابن حجر رحمه الله دا جواب ورکړې دېرچه په مال غنيمت کښې چه کومې حصې مهاجرينوته ملاؤ شوې وې، هغه اتيا وې،او شل حصې روسته په مال خمس کښې دوى ته ملاؤ شوې وې.په دې حساب سره ټولې حصې سل شوې.په بعضې رواياتوکښې د مال غنيمت او مال خمس دواړو تعداد خودلې شوې دې.اوپه بعضوکښې صرف د مال غنيمت د حصو تعداد خودلې شوې دې.نو د دې وجې په دواړه قسمه رواياتوکښې څه تعرض نشته.(١)

١٣=بَاب تَسْمِيَةُ مَنْ سُمِّيَ مِنْ أَهْلِ بَدْرٍ فِي الْجَامِعِ الَّذِي وَضَعَهُ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَى حُرُوفِ الْمُعْجَمِ

⊙النَّبِيُّ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْهَاشِمِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ⊙ إِيَاسُ بْنُ الْبُكَيْرِ ⊙ بِلَالُ بْنُ رَبَاحٍ مَوْلَى أَبِي بَكْرٍ الْقُرَشِيِّ ⊙ حَمْزَةُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ الْهَاشِمِيُّ ⊙ حَاطِبُ بْنُ أَبِي بَلْتَعَةَ حَلِيفٌ لِقُرَيْشٍ ⊙ حَارِثَةُ بْنُ الرَّبِيعِ الْأَنْصَارِيُّ قُتِلَ يَوْمَ بَدْرٍ وَهُوَ حَارِثَةُ بْنُ سُرَاقَةَ كَانَ فِي النَّظَّارَةِ ⊙ خُبَيْبُ بْنُ عَدِيٍّ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ خُنَيْسُ بْنُ حُذَافَةَ السَّهْمِيُّ ⊙ رِفَاعَةُ بْنُ رَافِعٍ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ رِفَاعَةُ بْنُ عَبْدِ الْمُنْذِرِ ⊙ أَبُو لُبَابَةَ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ الزُّبَيْرُ بْنُ الْعَوَّامِ الْقُرَشِيُّ ⊙ زَيْدُ بْنُ سَهْلٍ ⊙ أَبُو طَلْحَةَ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ أَبُو زَيْدٍ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ سَعْدُ بْنُ مَالِكٍ الزُّهْرِيُّ ⊙ سَعْدُ بْنُ خَوْلَةَ الْقُرَشِيُّ ⊙ سَعِيدُ بْنُ زَيْدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ نُفَيْلٍ الْقُرَشِيُّ ⊙ سَهْلُ بْنُ حُنَيْفٍ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ ظُهَيْرُ بْنُ رَافِعٍ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ وَأَخُوهُ ⊙ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُثْمَانَ ⊙ أَبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقُ الْقُرَشِيُّ ⊙ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ الْهُذَلِيُّ ⊙ عُتْبَةُ بْنُ مَسْعُودٍ الْهُذَلِيُّ ⊙ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ الزُّهْرِيُّ ⊙ عُبَيْدَةُ بْنُ الْحَارِثِ الْقُرَشِيُّ ⊙ عُبَادَةُ بْنُ الصَّامِتِ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ الْعَدَوِيُّ ⊙ عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ الْقُرَشِيُّ خَلَّفَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى ابْنَتِهِ وَضَرَبَ لَهُ بِسَهْمِهِ ⊙ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ الْهَاشِمِيُّ ⊙ عَمْرُو بْنُ عَوْفٍ حَلِيفُ بَنِي عَامِرِ بْنِ لُؤَيٍّ ⊙ عُقْبَةُ بْنُ عَمْرٍو الْأَنْصَارِيُّ ⊙ عَامِرُ بْنُ رَبِيعَةَ الْعَنَزِيُّ ⊙ عَاصِمُ بْنُ ثَابِتٍ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ عُوَيْمُ بْنُ سَاعِدَةَ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ عِتْبَانُ بْنُ مَالِكٍ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ قُدَامَةُ بْنُ مَظْعُونٍ ⊙ قَتَادَةُ بْنُ النُّعْمَانِ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ مُعَاذُ بْنُ عَمْرِو بْنِ الْجَمُوحِ ⊙ مُعَوِّذُ بْنُ عَفْرَاءَ ⊙ وَأَخُوهُ ⊙ مَالِكُ بْنُ رَبِيعَةَ ⊙ أَبُو أُسَيْدٍ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ مُرَارَةُ بْنُ الرَّبِيعِ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ مَعْنُ بْنُ عَدِيٍّ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ مِسْطَحُ بْنُ أُثَاثَةَ

(١) فتح البارى (٣٢۶/٧)_

بْنِ عَبَّادِ بْنِ الْمُطَّلِبِ بْنِ عَبْدِ مَنَافٍ ۞ مِقْدَادُ بْنُ عَمْرٍو الْكِنْدِيُّ حَلِيفُ بَنِي زُهْرَةَ ۞ هِلَالُ بْنُ أُمَيَّةَ الْأَنْصَارِيُّ رضی الله عنهم

په دې باب کښې امام بخاری رحمه الله په شرکاء بدر کښې د هغه حضراتو نومونه بیان کړی دی.د چا د شرکت تصریح چه په بخاری شریف کښې راغلې ده.د ټولو بدریانود نومونو ذکر مقصود نه دې.دغه شان بعضې داسې حضرات چه د هغوی په بدری کیدو کښې دچا اختلاف نشته.بلکه پخپله په صحیح بخاری کښې هم د هغوی د بدری کیدو ذکرموجود دې.خوچونکه په تنصیص او تصریح سره نه دېږدې وجې د هغوی نومونه امام بخاری دلته ذکرنکړل.لکه حضرت عبیده بن الجراح رضی الله عنه شو.ددوی د بدری کیدو ذکر خود په بخاری کښې موجود دې.خوچونکه په تنصیص او تصریح «أنه شهد بدراً» الفاظو سره موجود نه دې. ددې وجې د نومونو په دې فهرس کښې د هغوی نومونه نشته.([1])

امام بخاری رحمه الله دلته د څلور څلویښتو نومونو ذکر د حروف تهجي په ترتیب سره کړې دې.

د بدر د شرکاء تعداد د مشهور روایت مطابق درې سوه او دیارلس دې.ددې ټولو د نومونو ذکر حافظ ضیاء الدین مقدسی په ،،کتاب الاحکام،، کښې په استیعاب سره کړې دې.ابن سیدالناس او ابن اسحاق رحمهما الله په تفصیل سره د بدریین صحابو رضی الله عنهم نومونه ذکرکړی دی..

امام بخاری رحمه الله چه دلته کوم نومونه ذکر کړی دی. ددې په باره کښې مشهوره دا ده.چه کله دا نومونه اولوستې شي.نوپه هغه وخت کښې دعا قبلیږي.

بَاب: حَدِيثِ بَنِي النَّضِيرِ وَمَخْرَجِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَيْهِمْ فِي دِيَةِ الرَّجُلَيْنِ وَمَا أَرَادُوا مِنَ الْغَدْرِ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

قَالَ الزُّهْرِيُّ عَنْ عُرْوَةَ كَانَتْ عَلَى رَأْسِ سِتَّةِ أَشْهُرٍ مِنْ وَقْعَةِ بَدْرٍ قَبْلَ أُحُدٍ وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى ﴿هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ مَا ظَنَنْتُمْ أَنْ يَخْرُجُوا﴾ ([2]) وَجَعَلَهُ ابْنُ إِسْحَاقَ بَعْدَ بِئْرِ مَعُونَةَ وَأُحُدٍ

[۳۸۰۴] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ نَصْرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ حَارَبَتِ النَّضِيرُ وَقُرَيْظَةُ فَأَجْلَى بَنِي النَّضِيرِ وَأَقَرَّ قُرَيْظَةَ وَمَنَّ عَلَيْهِمْ حَتَّى حَارَبَتْ قُرَيْظَةُ فَقَتَلَ رِجَالَهُمْ وَقَسَمَ نِسَاءَهُمْ وَأَوْلَادَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بَيْنَ الْمُسْلِمِينَ إِلَّا بَعْضَهُمْ لَحِقُوا بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَآمَنَهُمْ وَأَسْلَمُوا وَأَجْلَى يَهُودَ الْمَدِينَةِ كُلَّهُمْ بَنِي قَيْنُقَاعَ وَهُمْ رَهْطُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَلَامٍ وَيَهُودَ بَنِي حَارِثَةَ وَكُلَّ يَهُودِ الْمَدِينَةِ

امام بخاری رحمه الله دلته د بنو نضیرو واقعه نقل کوی.غزوه بنو نضیر کله پیښه شوې وه؟ په دې باره کښې امام بخاری رحمه الله یوه رائې د حضرت عروه نه نقل کړې ده.او یوه رائې ئې د

---

[1])فتح الباری(۳۲۹/۷) وعمدة القاری(۱۲۱/۱۷)_

[2])الحشر:۲)_

ابن اسحاق نقل کړې ده.د حضرت عروه رائې دا ده. چه کله د غزوه بدر نه پس شپږ میاشتې تیرې شوې.نو د غزوه بنو نضیرواقعه پیښه شوې وه.او د ابن اسحاق رحمه الله رائې امام بخاری رحمه الله دا نقل کړی ده.چه د بنو نضیر دا واقعه د غزوه بیر معونه او جنګ احد نه پس رواقع شوې ده.

د نبی علیه السلام مدینې منورې ته د راتلو په وخت کښې د کافرانو قسمونه: نبی ﷺ چه کله مدینې منورې ته تشریف راوړې وو.په هغه وخت کښې د کافرانو درې قسمونه وو.

① دکافرانو یو قسم هغه وو.چه چه به ښکاره د دشمنئ اعلان کولو.-اوجنګ کولوته تیار وو.

② دویم قسم د هغه خلقو وو.کوم چه په دې انتظار کښې وو.چه د مسلمانانو انجام به څه وی.که غالب شو نو مونږ به هم د دوی سره شو.ګنی د خپل پلار نیکه په دین باندې به قائم پاتې یو.بیا په دوی کښې بعضو د زړه نه د مسلمانانو غلبه غوستله.لکه بنو خزاعه.اوځه کسانود زړه نه د مسلمانانو غلبه نه غوښتله.

③ دریم قسم د مدینې د یهود وو.د مدینې په یهودوکښې اصل دوه قبیلې وې.یو بنو قریظه او بله بنو نضیر،د بنو قینقاع او بنو حارثه ذکر هم راځی.خوپه حقیقت کښې هغه د بنو قریظه او بنو نضیر شاخونه وو[1]

د مدینې د یهودی قبیلو د مسلمانانو سره د امن معاهده شوې وه.چه نه به د یو بل سره جنګ کوو.اونه به دیوبل خلاف د بلې قبیلې سره مدد کوو.[2] خو یهودیانو.ددې معاهدې پابندی او خیال اونه ساتلو.نود ټولو نه وړاندې بنو قینقاع دا معاهده ماته کړه.اوپه یهودو کښې د ټولونه وړاندې بنو قینقاع د مدینې منورې نه جلا وطن کړې شول[3]

د بنو قینقاع د یهودو جلاوطنی: کله چه نبی ﷺ په جنګ بدر کښې د کامیابئ حاصلولو نه پس مدینې منورې ته تشریف راوړو.نو نبی ﷺ د مدینې یهود راجمع کړل.او هغوی ته ئې د اسلام دعوت ورکړل.او هغووی ته ئې اوفرمائیل.دالله نه اوویریږئ.تاسوته دا خبره ښه معلومه ده.چه زه د الله رسول یم.چه چرته داسې اونشی.(چه زما د مخالفت په وجه) په تاسو هم داسې عذاب نازل شی.لکه څنګه په بدر کښې په قریشو نازل شو.نو اسلام قبول کړئ.[4]

د بنوقینقاع یوهود د نبی ﷺ په دې خبره غصه شول.او وې وئیل.چه تاته د قریشو په مقابله کښې کامیابی حاصله شوه.خودا دې تا په غلطه فهمئ کښې وانچوی.قریشوچونکه د جنګ تجربه نه لرله.ددې وجې هغوی قتل کړې شول.کله چه زمونږ سره ستا مقابله راشی.نو بیا به معلومه شی.چه څوک به غالب راځی.کله چه بنو قینقاع جنګ ته اماده شول.او وعده ئې

---

[1])فتح الباری(۳۳۰\۱۷)-

[2])فتح الباری(۳۳۰\۱۷)_

[3])کالم ابن اثیر(۹۶\۲)_

[4])ابن کثیر د نبی ﷺ د خطاب الفاظ داسې ذکر کړی دی.یا معشریهود أحذروا من الله مثل ما نزل بقریش من النقمة وأسلموا فإنکم قد عرفتم أن نبی مرسل تجدون ذلک فی کتابکم وعهدالله إلیکم (البدایة والنهایة (۳\٤)_

ماته کړه.نو نبی ﷺ هغوی طرف ته خرج اوکړو.مسلمانانو ترڅو ورځو پورې د هغو
محاصره کړې وه.آخر دا چه دا خلق مجبوره شول.اود قلعې نه رابهر شول.نبی ﷺ دوی قتل
کول غوښتل.خود منافقانو سردارعبدالله بن ابی سفارش اوکړو.چه دوی مه قتلوه.نبی ﷺ
دوی قتل خونکړل.خودوی ته ئې د مدينې پريخود حکم اوکړو.دا واقعه په پنځلسم شوال ۲،
پيښه شوې وه.(۱)

قوله: وَمَخْرَجِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَيْهِمْ فِي دِيَةِ الرَّجُلَيْنِ وَمَا أَرَادُوا مِنَ الْغَدْرِ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: د نبی ﷺ د دوو کسانود ديت په باره کښې بنو نضيرطرف ته تلل،اوهغه غداری کومه چه بنو نضير د نبی ﷺ سره کول غوښتل دهغې بيان.

غزوه بنو نضير: په يهوديانوکښې د بنو قينقاع د غدارئ نه پس اوس بنو نضيرو وعده ماته کړه.ددې تفصيل دا دې.چه عمروبن اميه ضمری دبيرمعونه د واقعه نه اتفاقی طور ژوندې بچ شو.(د بير معونه تفصييل وړاندې راځی) د هغه ځائې نه مدينې منورې ته په راتلوکښې هغه ته دوه کافران ملاؤ شول.کوم چه د بنو عامرنه وو.نو عمروبن اميه دا اوګڼړل.چه ددې قبيلې سردار عامربن طفيل اويا مسلمانان (په بير معونه کښې) شهيدان کړل.دغه دواړه ئې قتل کړل.عمروبن اميه ﷺ ته دا معلومه نه وه.چه د مقتولينو د قبيلې سره نبی ﷺ معاهده کړې ده.کله چه نبی ﷺ ته خبراوشو.نو نبی ﷺ اوفرمائيل.هغوی سره خو زمونږ معاهده وه.نو ديت ورکول ضروری دی.(اګرچه عامربن طفيل معاهده ماته کړې وه.او اويا مسلمانان ئې شهيدان کړی وو.خوپه دې عهد شکنئ کښې توله قبيله شريکه نه وه.ددې وجې نبی ﷺ د بنو عامر د دغه دوو مقتولينو ديت ورکول ضروری اوګڼړل)

بنوعامرلکه څنګه چه د مسلمانان حليف وو.دغه شان د بنو نضير هم حليف وو.نود عربو د دستور مطابق په ديت کښې څه حصه د بنو نضيرو په ذمه هم واجب الاداء وه.نو نبی ﷺ ددې ديت په باره کښې حضرت ابوبکر حضرت عمر ا څو نرو صحابه کرام ﷺ واخستل.او بنو نضير ته ئې تشريف يوړلو،هلته چه لاړلو.نونبی ﷺ د يوديوال لاندې کيناستل.

په دغه دوران کښې بنو نضير په خپل مينځ کښې دا مشوره اوکړه.چه يوکس د کور چت ته اوخيژی.اود پورته نه يوه غټ کانړې په نبی ﷺ باندې راغوزار کړی.چه په دې طريقه نبی ﷺ قتل کړې شی.نبی ﷺ ته د وحی په ذريعه ددې سازش خبر ملاؤ شو.نبی ﷺ دهغه ځای نه پاسيدل.لکه چه د څه کار دپاره پاسيدلو.او اوس واپس راځی.او مدينې منورې ته ئې تشريف يوړلو.کله چه د نبی ﷺ په واپسئ کښې روستوالې اوشو.نو يهوديان ډير ملامته شول.او مايوس شول.او صحابه کرام ﷺ دهغه ځای نه پاسيدل.د نبی ﷺ په لټون کښې مدينې منورې ته راورسيدل.صحابه کرام ﷺ چه کله نبی ﷺ ته راورسيدل.نو نبی ﷺ ورته اوفرمائيل.بنو نضيرو معاهده ماته کړې ده.نو د دوی محاصره دې اوکړې شی.

---

(۱) البداية والنهاية (۳۱۴)_

عبدالله بن ام مكتوم رضی الله عنه نبی ﷺ د مدينې منورې عامل مقرر كړلو.(۱) او صحابه ئې واخستل.اود بنو نضيرو محاصره ئې اوكړه.
عبدالله بن ابی بنو نضيروته پيغام اوليږلو.چه مونږ تاسو سره يو.د ويرې ضرورت نشته.خود منافقانو په زړونوكښې الله تعالى رعب واچولو.اوهغوی د مسلمانانو د مقابلې دپاره رانغلل.
پنځلس ورځو د محاصرې كولونه پس بنو نضير مجبوره شول.اونبی ﷺ ته ئې درخواست اوكړو.چه مونږ ته دې امن راكړې شی.نبی ﷺ ورته اوفرمائېل.د لسو ورځو مهلت دې.په لسو ورځو كښې دننه دننه تاسو د مدينې نه اوځئ.اوځومره سامان چه تاسو خان سره اوړې شئ.نودهغې اجازت درته شته.خود وسلې د وړلو اجازت نشته.يهوديانود خپلو كورونو دروازې اوچوكاټونه راويستل هم شروع كړل .اوپه لسو ورځوكښې دننه دننه د مدينې نه اووتل.څه شام ته لاړل.اوڅه په خيبر كښې آباد شول.اودغه شان مدينه منوره نه د يهوديانوشرارت ختم شو.يامين بن عمير او ابوسعيدبن وهب دا دواړه كسان په دوی كښې مسلمانان شول.نودوی
جلاوطن نكړې شول.اونه دوی دمال او اسباب نه محروم كړې شول.(۲)
ابن اسحاق چه د غزوه بنو نضيركومه واقعه ليكلې ده.هغه دا وه.(۳) ددې نه به تاسو ته معلومه شوې وی.چه په بيرمعونه كښې د اويا قاريانو د شهادت نه پس عمروبن اميه ضمری چه د بنو عامر دوه كسان قتل كړل.اودهغوی د ديت په باره كښې نبی ﷺ بنو نضيرو ته تشريف اوړې وو.نوددې نه ثابته شوه.چه دا واقعه د بيرمعونه نه پس شوې ده.خود حضرت عروه د بيان مطابق دا واقعه د احد او بيرمعونه نه وړاندې ده.دوی فرمائی.چه غزوه بنو نضيرد جنګ بدرنه صرف شپږ ميشاتې پس شوې ده.نو كه د حضرت عروه روايت اومنلې شی.نو بيا به د بنو نضير د غزوه سبب كوم څيز وی.ښكاره ده چه په دې صورت كښې د عمروبن اميه ضمری د دوو كسانو قتل اود هغوی د ديت په باره كښې د نبی ﷺ يهودو د بنو نضيرته تلل اود يهوديانو غداری سبب نشی جوړيدې.ځكه چه د دوو كسانود قتل دا واقعه د احد نه لاڅه چه د غزوه بيرمعونه نه هم روستو خبره ده
نود دې په باره كښې وئيلې شوی دی.چه ابن مردويه رحمه الله په صحيح سند سره د زهری نه يو روايت نقل كړې دې.دهغه روايت حاصل دا دې.چه كله د جنګ بدر واقعه پيښه شوه.او مسلمانانو ته كاميابی ملاوه شوه.نود مكې مشركانو د مدينې يهودو ته خط اوليكل.چه تاسو سره قلعې او د جنګ سازوسمان شته.تاسو د مسلمانانو خلاف ولې آواز نه اوچتوئ.نو بنونضيرو ددې خط نه پس د يو سازش فيصله اوكړه.اوهغه دا چه نبی ﷺ ته ئې پيغام اوليږل. چه تاسو خان سره درې كسان راولئ.او زمونږ درې عالمان به تاسو سره مذاكره

---

(۱) البداية والنهاية (۷۵/٤)_
(۲) فتح البارى (۳۳۱/۷)_
(۳) د پوره تفصيل دپاره اوګورئ البداية والنهاية (٤/۷٤و ۷۶)_

اوکړی.که په دې مذاکره کښې زمونږ دغه درې کسان مطمئن شول.نو مونږ به اسلام قبول کړو.اوپه خپل مینځ کښې ئې دغه درې عالمانوته اووئیل.چه خپل ځان سره خنجر پټ اوساتئ .اوچه موقع ملاؤ شی.نو دې قتل کړئ.په بنو نضیروکښې یوانصاری ښځه وه.د هغې ورور مسلمان وو.هغې ددې سازش خبر خپل ورور ته ورکړو.ورور ئې راغلو. او نبی ﷺ ته ئې دهغې خبر ورکړو.نبی ﷺ د مذاکرې فیصله پریخوده.اوپه هغوی باندې ئې د حملې پروګرام جوړ کړو.(۱)

که دحضرت عروه رحمه الله روایت اومنلې شی.نوپه دغه وخت کښې د غزوه بنو نضیر سبب به دا واقعه وی.په دې کښې د بیرمعونه ذکرنشته.خواکثراصحاب سیردمحمدبن اسحاق سره موافقت کړې دې.او وئیلې ئې دی.چه غزوه بنونضیرد احد او غزوه بیر معونه نه پس شوې وه.اودا د ۴ھ د اولنو ورځو واقعه وه.

امام بخاری رحمه الله د ابن اسحاق او حضرت عروه رحمهما الله دواړو قولونه ذکر کړی دی.اوپه ترجمة الباب کښې ئې آیت ذکرکړې دې.

قوله: وَقَولِ اللهِ: هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتٰبِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ: الله تعالی هغه ذات دې.چه راوې ویستل. اهل کتابوکښې کافران،د هغوی د کورونو نه په اول حشر کښې،

د اول حشر نه د بنو نضیرود یهودو جلاوطنی ده.هسې خود بنو قینقاع جلا وطنی ددې نه وړاندې شوې وه.اول خوهغه څه لویه قبیله نه وه.بلکه یوشاخ وو.اودویمه دا چه د بنو نضیر د دې جلاوطنئ واقعه دهغې په نسبت ډیره لویه واقعه وه.ددې وجې قرآن پاك دې ته ،،اول حشر،، اووئیل.

قوله: حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ نَصْرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ حَارَبَتِ النَّضِيرُ وَقُرَيْظَةُ فَأَجْلَى بَنِي النَّضِيرِ وَأَقَرَّ قُرَيْظَةَ: قریظه او نضیرمحاربه اوکړه.ددې محاربې نه مراد دا دې.چه د مکې قریشو دجنګ بدر نه پس بنی قریظه اوبنی نضیروته خط اولیکلو. او د مسلمانانو مخالفت ته ئې هغوی اماده کړل.نو دې دواړو قبیلو دمعاهدې ماتولو منصوبه جوړه کړه.نو مسلمانانوبنو نضیر جلاوطن کړل.او د بنو قریظة سره ئې تجدید دمعاهدې اوکړو. هغوی برقرار پریخودل.تردې چه د غزوه خندق په موقع بنو قریظه دوباره عهد شکنی اوکړه.نو بیا دهغوی سړی قتل کړلاوښځې ،بچی او مالونه ئې په مسلمانانو تقسیم کړل. (دغزوه قریظه تفصیل د غزوه خندق نه روستو راځی)

---

(۱)فتح الباری(۳۳۱/۷)_

[٣٨٠٥] حَدَّثَنِي الْحَسَنُ بْنُ مُدْرِكٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَمَّادٍ أَخْبَرَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ أَبِي بِشْرٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ قَالَ قُلْتُ لِابْنِ عَبَّاسٍ سُورَةُ الْحَشْرِ قَالَ قُلْ سُورَةُ النَّضِيرِ تَابَعَهُ هُشَيْمٌ عَنْ أَبِي بِشْرٍ [ر: ٣٣٦٨ و ٣٦٠٠ و ٣٦٠١]

حضرت سعيد بن جبير رحمه الله فرمائى،چه ما د ابن عباس رضي الله عنهما وړاندې د ،،سورة الحشر،، ټکي اووئيل.نو دوى رضي الله عنه اوفرمائيل.((قل : سورى النضير)) دې سورة ته سورة نضير وايه.
مقصدا دې.چه دا سورت د بنو نضير په باره کښې نازل شوې دې،نو دې ته ،،سورة النضير،، هم وئيلې شى،او ،،سورة الحشر،، هم.

[٣٨٠٦] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي الْأَسْوَدِ حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ عَنْ أَبِيهِ سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ الرَّجُلُ يَجْعَلُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ النَّخَلَاتِ حَتَّى افْتَتَحَ قُرَيْظَةَ وَالنَّضِيرَ فَكَانَ بَعْدَ ذَلِكَ يَرُدُّ عَلَيْهِمْ [ر: ٢٩٦٠]

حضرت انس رضي الله عنه فرمائى.چه انصار صحابو رضي الله عنهم به د نبى صلى الله عليه وسلم په خدمت کښې د قجورو وونې پيش کولې،او وئيل به ئې چه تاسو دا په مهاجرينو کښې تقسيم کړئ.او د خپل ځان دپاره هم اوساتئ،کله چه نبى صلى الله عليه وسلم قريظه او بنو نضير فتح کړل،نو بيا نبى صلى الله عليه وسلم انصارو ته هغه وونې واپس کړې،ددې تفصيل دا دې،چه کله نبى صلى الله عليه وسلم قرظه او نضير فتح کړل،او د هغوى مالونه مسلمانانو ته په لاس راغلل،نو په هغه وخت کښې نبى صلى الله عليه وسلم انصارو ته اووئيل.که تاسو خوښوئ،نو زه به دا مالونه په مهاجرينو کښې تقسيم کړم،او ستاسو چه کومې وونې دى،هغه به تاسو ته واپس کړم،د انصارو سردارانو حضرت سعد بن معاذ رضي الله عنه او حضرت سعد بن عباده رضي الله عنه اووئيل،يارسول الله! زمونږ خو خوښه ده،چه دا مالونه هم تاسو ټول په مهاجرينو کښې تقسيم کړئ،او زمونږ چه کوم مالونه دوى سره دى،هغه هم دوى سره پريږدئ،نبى صلى الله عليه وسلم د هغوى د دې پرزونې تعريف اوکړو،خود انصارو کوم مالونه چه د مهاجرينو سره وو،هغه ئې هغوى ته واپس کړل،او د يهوديانو نه چه کوم مالونه ملاؤ شوى وو،هغه ئې په مهاجرينو کښې تقسيم کړل.([1])

خود مهاجريو سره نبى صلى الله عليه وسلم په انصارو کښې حضرت ابودجانه انصارى رضي الله عنه او سهل بن حنيف انصارى رضي الله عنه ته هم حصه ورکړه،ځکه چه د دې دواړو حضراتو مالى حالت ډير کمزورې وو.([2])

[٣٨٠٧\٣٨٠٨] حَدَّثَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ حَرَّقَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَخْلَ بَنِي النَّضِيرِ وَقَطَعَ وَهِيَ الْبُوَيْرَةُ فَنَزَلَتْ مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لِينَةٍ أَوْ تَرَكْتُمُوهَا قَائِمَةً عَلَى أُصُولِهَا فَبِإِذْنِ اللَّهِ

---

[1]) فتح البارى (٧\٣٣٣)_

[2]) علامه سهيلى د حضرت ابودجانه او حضرت سهل سره د انصارو نه د حضرت حارث بن صمه نوم هم ذکر کړې دې،.. اوګورئ البداية والنهاية (٤\٧٦)_

[۳۸۰۸] حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ أَخْبَرَنَا حَبَّانُ أَخْبَرَنَا جُوَيْرِيَةُ بْنُ أَسْمَاءَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَرَّقَ نَخْلَ بَنِي النَّضِيرِ قَالَ وَلَهَا يَقُولُ حَسَّانُ بْنُ ثَابِتٍ

وَهَانَ عَلَى سَرَاةِ بَنِي لُؤَيٍّ ... حَرِيقٌ بِالْبُوَيْرَةِ مُسْتَطِيرُ

قَالَ فَأَجَابَهُ أَبُو سُفْيَانَ بْنُ الْحَارِثِ

أَدَامَ اللَّهُ ذَلِكَ مِنْ صَنِيعٍ ... وَحَرَّقَ فِي نَوَاحِيهَا السَّعِيرُ

سَتَعْلَمُ أَيُّنَا مِنْهَا بِنُزْهٍ ... وَتَعْلَمُ أَيَّ أَرْضَيْنَا تَضِيرُ [ر:۲۲۰۱]

حضرت ابن عمر رضي الله عنهما فرمائي، چه نبي ﷺ د بن نضيرو د قجورو ووني سوزولي او كټ كړي وې، او هغه باغ كوم خائي كښې چه دا عمل كړې شوې وو، ،بويره، ، وو، نو په دې باندې دا آيت نازل شوو «ماقطعتم من لينة...»

يهوديانو دا اعتراض كړې و، چه دا څنګه پيغمبر دې، چه باغونه او د خلقو په كارلاتلونكى ځيزونه كټ كوى او سوزوى، چه ختم شي، نو الله تعالى د پيغمبر د طرف نه جواب وركړو، چه كومې ووني تاسو كټ كړې دى، اويا مو پريخودې دى، چه تر اوسه پورې هغه په خپلو جرړو ولاړې دى، دا ټول د الله تعالى په حكم سره دى. (۱)

يعني هريو په دواړو كښې د مصلحت نه خالي نه دى، په سوزولو او كټ كولو كښې په كافرانو باندې د رعب او غلبې اظهار دې، او په سالم پريخودو كښې د مسلمانانو دنيوى فائده ده.

البويرة (بضم الباء وفتح الواو....) دا د ، ،بورة، ، تصغير دې. ، ، بورة ، ، كندې ته وائى، د مدينې منورې سره نزدې په كوم خائي كښې چه د بنو نضيرو باغ واقع وو. چونكه هغه ښكته خائي وو، ددې وجې دغه باغ ته ، ،بويره، ، وئيلې شو. (۲)

«لينة» يو خاص قسم قجورې ته وائى. (۳)

حضرت ابن عمر رضي الله عنهما فرمائي، نبي ﷺ چه كله د بنو نضير ووني اوسوزولې، نو د هغې په باره كښې حضرت حسان بن ثابت رضي الله عنه دا شعر وئيلې وو.

قوله: وَهَانَ عَلَى سَرَاةِ بَنِي لُؤَيٍّ حَرِيقٌ بِالْبُوَيْرَةِ مُسْتَطِيرُ قَالَ فَأَجَابَهُ أَبُو سُفْيَانَ بْنُ الْحَارِثِ: اوآسان شو د بنو لوى د سردارانو دپاره په مقام بويره كښې داسې اور لګول چه د هغې لمبې خورې وې.

سراة: (بفتح السين) دا د ، ،سرى، ، جمع ده، سردار ته وائى، يعني د قريشو سردار مراد

---

(۱) اوګورئ تفسير ابن كثير (۳۳۴/۴)۔

(۲) فتح البارى (۳۳۳/۷) وعمدة القارى (۱۲۸/۱۷)۔

(۳) عمدة القارى (۱۲۸/۱۷)۔

نبي ﷺ او نور قريشي مهاجرين صحابه ﷺ دي.ډيرو حضراتو ، د ،،سراة بني لوئي،، نه د قريشو کافر سرداران مراد دی، په دواړو صورتونوکښې مطلب مختلف دې.

د شعرمطلب: حضرت حسان بن ثابت رضي الله عنه فرمائي،چه نبي ﷺ او د دوی صحابو رضي الله عنهم بغير د څه جنګک نه ډير په آسانئ سره په مقام بويره کښې باغوو ته اور اولګولو،په دې شعر کښې حضرت حسان د مکې قريشو ته پيغور ورکوی،ځکه چه قريشو بنو نضير په جنګک باندې راپارولي وو.

اوکه د ،،سراة بني لوی،، نه د قريشو کافر سرداران مراد وی.نو مطلب به دا وی،چه د قريشو سردارانو په مقام بويره کښې د اور لګولو معامله ډيره آسانه او وړه اوګڼړله،دا طنز (تو‌قې) دی،چه قريشو بنو نضير او بنو قريظه ته دا باور وزکړې وو،چه د مسلمانانو سره د جنګک په وخت کښې به دوی (کافران) د هغوی سره مدد کوی،اوس چه هرکله په دوی باندې مصيبت راغلو،او د دوی باغونه اوسوزولي شول،نو په قريشو کښې څوك هم مدد ته رانغلو،لکه چه دا څه لويه واقعه نه ده.

کله چه حضرت حسان رضي الله عنه دا شعر اووئيل.نو د دې په جواب کښې ابو سفيان بن الحارث (چه د نبي ﷺ د تره ځوئې وو،اوتردغه وخته پورې ئې اسلام نه وو راوړې) دا اشعار اووئيل.

قوله: أَدَامَ اللَّهُ ذَلِكَ مِنْ صَنِيعٍ وَحَرَّقَ فِي نَوَاحِيهَا السَّعِيرُسَتَعْلَمُ أَيُّنَا مِنْهَا بِنُزْهٍ وَتَعْلَمُ أَيُّ أَرْضَيْنَا تَضِيرُ: ① الله دې دا اور چه په بويره کښې لګيدلې دې،هميشه دپاره قائم ساتی.اود بويره چارچاپيردې هم دغه شان اوسوزوی.

② تاسو به ډير زر پوهه شئ،چه څوك د دې بويره (او د دې د اور نه) لرې دې،او تاسوته به دا پته هم اولګی،چه په مونږ کښې د چا زمکې ته دا اور نقصان رسوی.

ابو سفيان په اولنی شعر کښې خيرې کړې دی،چه بويره او ددې نه چارچاپيره يعني مدينه کښې دې دغه شان اور بليږی.او په دويم شعر کښې حضرت حسان رضي الله عنه ته وائی، چه په بويره کښې د اور پيغور مونږ ته څه راکوې،د بويره نه ګيرچاپيره خو تاسو اوسيږئ،په دې سره مونږ او زمونږ زمکو ته څه نقصان نه رسی.هم ستاسو د استوګنې زمکه به سوزی.[1]

[٣٨٠٩] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي مَالِكُ بْنُ أَوْسِ بْنِ الْحَدَثَانِ النَّصْرِيُّ أَنَّ عُمَرَبْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دَعَاهُ إِذْ جَاءَهُ حَاجِبُهُ يَرْفَا فَقَالَ هَلْ لَكَ فِي عُثْمَانَ وَعَبْدِ الرَّحْمَنِ وَالزُّبَيْرِوَسَعْدٍ يَسْتَأْذِنُونَ فَقَالَ نَعَمْ فَأَدْخِلْهُمْ فَلَبِثَ قَلِيلًا ثُمَّ جَاءَ فَقَالَ هَلْ لَكَ فِي عَبَّاسٍ وَعَلِيٍّ يَسْتَأْذِنَانِ قَالَ نَعَمْ فَلَمَّا دَخَلَا قَالَ عَبَّاسٌ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ اقْضِ بَيْنِي وَبَيْنَ هَذَا وَهُمَا يَخْتَصِمَانِ فِي الَّذِي أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ بَنِي النَّضِيرِ فَاسْتَبَّ عَلِيٌّ وَعَبَّاسٌ فَقَالَ الرَّهْطُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ اقْضِ

---

[1] بنزه:بضم النون وسكون الزاى ای ببعدوزناً ومعنى وهو فی الاصل من النزاهی وهی البعد من السوء وجاء فيه فتح النون (عمدی القاری :١٢٩/١٧)۔

بَيْنَهُمَا وَأَرِحْ أَحَدَهُمَا مِنَ الآخَرِ فَقَالَ عُمَرُ اتَّئِدُوا أَنْشُدُكُمْ بِاللّٰهِ الَّذِي بِإِذْنِهِ تَقُومُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ هَلْ تَعْلَمُونَ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا نُورَثُ مَا تَرَكْنَا صَدَقَةٌ يُرِيدُ بِذَلِكَ نَفْسَهُ قَالُوا قَدْ قَالَ ذَلِكَ فَأَقْبَلَ عُمَرُ عَلَى عَبَّاسٍ وَعَلِيٍّ فَقَالَ أَنْشُدُكُمَا بِاللّٰهِ هَلْ تَعْلَمَانِ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ قَالَ ذَلِكَ قَالَا نَعَمْ قَالَ فَإِنِّي أُحَدِّثُكُمْ عَنْ هَذَا الْأَمْرِ إِنَّ اللّٰهَ سُبْحَانَهُ كَانَ خَصَّ رَسُولَهُ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي هَذَا الْفَيْءِ بِشَيْءٍ لَمْ يُعْطِهِ أَحَدًا غَيْرَهُ فَقَالَ جَلَّ ذِكْرُهُ وَمَا أَفَاءَ اللّٰهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْهُمْ فَمَا أَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ إِلَى قَوْلِهِ قَدِيرٌ فَكَانَتْ هَذِهِ خَالِصَةً لِرَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ وَاللّٰهِ مَا احْتَازَهَا دُونَكُمْ وَلَا اسْتَأْثَرَهَا عَلَيْكُمْ لَقَدْ أَعْطَاكُمُوهَا وَقَسَمَهَا فِيكُمْ حَتَّى بَقِيَ هَذَا الْمَالُ مِنْهَا فَكَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُنْفِقُ عَلَى أَهْلِهِ نَفَقَةَ سَنَتِهِمْ مِنْ هَذَا الْمَالِ ثُمَّ يَأْخُذُ مَا بَقِيَ فَيَجْعَلُهُ مَجْعَلَ مَالِ اللّٰهِ فَعَمِلَ ذَلِكَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَيَاتَهُ ثُمَّ تُوُفِّيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ فَأَنَا وَلِيُّ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَبَضَهُ أَبُو بَكْرٍ فَعَمِلَ فِيهِ بِمَا عَمِلَ بِهِ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنْتُمْ حِينَئِذٍ فَأَقْبَلَ عَلَى عَلِيٍّ وَعَبَّاسٍ وَقَالَ تَذْكُرَانِ أَنَّ أَبَا بَكْرٍ فِيهِ كَمَا تَقُولَانِ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ إِنَّهُ فِيهِ لَصَادِقٌ بَارٌّ رَاشِدٌ تَابِعٌ لِلْحَقِّ ثُمَّ تَوَفَّى اللّٰهُ أَبَا بَكْرٍ فَقُلْتُ أَنَا وَلِيُّ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبِي بَكْرٍ فَقَبَضْتُهُ سَنَتَيْنِ مِنْ إِمَارَتِي أَعْمَلُ فِيهِ بِمَا عَمِلَ فِيهِ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبُو بَكْرٍ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ أَنِّي فِيهِ صَادِقٌ بَارٌّ رَاشِدٌ تَابِعٌ لِلْحَقِّ ثُمَّ جِئْتُمَانِي كِلَاكُمَا وَكَلِمَتُكُمَا وَاحِدَةٌ وَأَمْرُكُمَا جَمِيعٌ فَجِئْتَنِي يَعْنِي عَبَّاسًا فَقُلْتُ لَكُمَا إِنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا نُورَثُ مَا تَرَكْنَا صَدَقَةٌ فَلَمَّا بَدَا لِي أَنْ أَدْفَعَهُ إِلَيْكُمَا قُلْتُ إِنْ شِئْتُمَا دَفَعْتُهُ إِلَيْكُمَا عَلَى أَنَّ عَلَيْكُمَا عَهْدَ اللّٰهِ وَمِيثَاقَهُ لَتَعْمَلَانِ فِيهِ بِمَا عَمِلَ فِيهِ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبُو بَكْرٍ وَمَا عَمِلْتُ فِيهِ مُنْذُ وَلِيتُ وَإِلَّا فَلَا تُكَلِّمَانِي فَقُلْتُمَا ادْفَعْهُ إِلَيْنَا بِذَلِكَ فَدَفَعْتُهُ إِلَيْكُمَا أَفَتَلْتَمِسَانِ مِنِّي قَضَاءً غَيْرَ ذَلِكَ فَوَاللّٰهِ الَّذِي بِإِذْنِهِ تَقُومُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ لَا أَقْضِي فِيهِ بِقَضَاءٍ غَيْرِ ذَلِكَ حَتَّى تَقُومَ السَّاعَةُ فَإِنْ عَجَزْتُمَا عَنْهُ فَادْفَعَا إِلَيَّ فَأَنَا أَكْفِيكُمَاهُ

قَالَ فَحَدَّثْتُ هَذَا الْحَدِيثَ عُرْوَةَ بْنَ الزُّبَيْرِ فَقَالَ صَدَقَ مَالِكُ بْنُ أَوْسٍ أَنَا سَمِعْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَقُولُ أَرْسَلَ أَزْوَاجُ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عُثْمَانَ إِلَى أَبِي بَكْرٍ يَسْأَلْنَهُ ثُمُنَهُنَّ مِمَّا أَفَاءَ اللّٰهُ عَلَى رَسُولِهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَكُنْتُ أَنَا أَرُدُّهُنَّ فَقُلْتُ لَهُنَّ أَلَا تَتَّقِينَ اللّٰهَ أَلَمْ تَعْلَمْنَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ لَا نُورَثُ مَا تَرَكْنَا صَدَقَةٌ يُرِيدُ بِذَلِكَ نَفْسَهُ إِنَّمَا يَأْكُلُ آلُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي هَذَا الْمَالِ فَانْتَهَى أَزْوَاجُ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى مَا أَخْبَرَتْهُنَّ قَالَ

فَكَانَتْ هَذِهِ الصَّدَقَةُ بِيَدِ عَلِيٍّ مَنَعَهَا عَلِيٌّ عَبَّاسًا فَغَلَبَهُ عَلَيْهَا ثُمَّ كَانَ بِيَدِ حَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ ثُمَّ بِيَدِ حُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ ثُمَّ بِيَدِ عَلِيِّ بْنِ حُسَيْنٍ وَحَسَنِ بْنِ حَسَنٍ كِلَاهُمَا كَانَا يَتَدَاوَلَانِهَا ثُمَّ بِيَدِ زَيْدِ بْنِ حَسَنٍ وَهِيَ صَدَقَةُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَقًّا [ر: ۲۷۴۸]

[۳۸۰۰] حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا هِشَامٌ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ فَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلَامُ وَالْعَبَّاسَ أَتَيَا أَبَا بَكْرٍ يَلْتَمِسَانِ مِيرَاثَهُمَا أَرْضَهُ مِنْ فَدَكٍ وَسَهْمَهُ مِنْ خَيْبَرَ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَا نُورَثُ مَا تَرَكْنَا صَدَقَةٌ إِنَّمَا يَأْكُلُ آلُ مُحَمَّدٍ فِي هَذَا الْمَالِ وَاللَّهِ لَقَرَابَةُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَحَبُّ إِلَيَّ أَنْ أَصِلَ مِنْ قَرَابَتِي [ر: ۲۹۲۶]

مالك بن اوس بن الحدثان بيان كوى.چه حضرت عمر رضي الله عنه زه راوغوستم.ناڅاپه حضرت عمر رضي الله عنه ته د هغه دربان ((يرفاء)) راغلو[1] او ووې وئيل.چه حضرت عثمان ،حضرت عبدالرحمن بن عوف او حضرت زبير او حضرت سعد بن ابى وقاص رضي الله عنهم د دننه راتلو اجازت غواړى.حضرت عمر رضي الله عنه اوفرمائيل.آو هغوى دننه راوله.اوس لږ غوندې وخت تير شوى وو.چه يرفاء دوباره راغلو.او حضرت عمر رضي الله عنه ته ئې اووئيل.چه حضرت عباس او حضرت على رضي الله عنهما راغلى دى.او دننه راتلل غواړى.حضرت عمر رضي الله عنه اجازت ورکړو.کله چه دواړه حضرات دننه داخل شو.نو حضرت عباس رضي الله عنه اووئيل.اې اميرالمومنين زما او دده (حضرت على رضي الله عنه) په مينځ کښې فيصله اوکړه.

قوله: وَهُمَا يَخْتَصِمَانِ فِي الَّذِي أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ بَنِي النَّضِيرِ: اودې دواړو جګړه کوله د بنو نضيرو نه چه کوم مال فئ نبى صلى الله عليه وسلم ته ملاوه شوې وو.د هغې په باره کښې (دا جمله د ترجمة الباب سره متعلق ده)

د بنو نضيرو نه چه کوم مال فئ نبى کريم صلى الله عليه وسلم ته ملاؤ شوې وو.هغه نبى صلى الله عليه وسلم په مهاجرينو کښې تقسيم کړې وو.البته د هغې څه حصه نبى صلى الله عليه وسلم د خپل ځان سره ايساره کړې وه.کومه چه به ئې د مسلمانانو په حاجتوونو باندې خرچ کوله.او نبى صلى الله عليه وسلم به خپلو رشته دارانو ته هم په هغې کښې حصه ورکوله.هم ددغه مال په باره کښې د حضرت عباس او حضرت على رضي الله عنهما په مينځ کښې اختلاف راغلې وو.دحضرت عمر رضي الله عنه په مجلس کښې ددې دواړو په مينځ کښې توتو مئ مئ هم اوشو.نو د دوى نه وړاندې چه کم حضرات صحابه کرام رضي الله عنهم راغلى وو.هغوى اووئيل .اې امير المومنين د دوى په مينځ کښې فيصله اوکړه.او يودبل نه خلاص کړه.نو حضرت عمر رضي الله عنه اوفرمائيل. ((اتئدوا)) ([2])ايسار شئ:جلتى مکوئ.زه تاسو خلقو ته د هغه ذات قسم درکوم.چه د هغه په حکم آسمان او زمکه ولاړدى.آيا تاسوته

---

[1])يرفاء بفتح الياء وسكون الراء (عمدة القارى (۱۷\۱۳۰)۔

[2])إتئدوا: أى لا تستعجلوا وهى من التؤدة وهى التانى والمهلة عمدة القارى :۱۷\۱۳۰)۔

معلومه ده.چه رسول الله ﷺ فرمائيلى دى.«لانورث ما تركنا صدقة..» زمونږ د پيغمبرانو د مال څوك وارث نه وى.څه چه مونږ پريږدو.نو هغه صدقه وى.
ددې نه نبى ﷺ خپله خپل ځان مراد اخستو.چه د وفات نه پس چه كوم مالونه زه پريږدم.هغه به د صدقې مالونه وى.اوپه هغې كښې به ميراث نه جارى كيږى. هلته چه كوم صحابه كرام رضي الله عنهم موجود وو.هغوى د حضرت عمر رضي الله عنه تصديق اوكړو.او حضرت عمر رضي الله عنه بيا حضرت عباس او حضرت على رضي الله عنهما طرف ته متوجه شو.اوهغوى ته ئې اووئيل.چه زه تاسو ته دالله تعالى قسم دركوم.آيا تاسوته معلومه ده.چه نبى كريم ﷺ دا حديث فرمائيلې دې.هغه دواړو جواب وركړو.چه ،،نعم،، آو جى. او د دغه حديث په باره كښې ئې د حضرت عمر رضي الله عنه تصديق اوكړو.حضرت عمر رضي الله عنه اوفرمائيل.اوس زه ددې معاملې په باره كښې تاسوته بيان كوم.چه د (بنو نضير) دغه مال فئ الله تعالى دخپل رسول دپاره خاص كړې وو.اوپه هغې كښې بل چاته حق نه دې وركړې.دالله تعالى ارشاد دې.
وَمَآ اَفَآءَ اللهُ عَلٰى رَسُوْلِهٖ مِنْهُمْ فَمَآ اَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَّلَا رِكَابٍ وَّلٰكِنَّ اللهَ يُسَلِّطُ رُسُلَهٗ عَلٰى مَنْ يَّشَآءُ ۗ وَاللهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿٦﴾ [1]
نو دا مال صرف دالله اود هغه د رسول دپاره خاص دې.خوپه الله قسم نبى ﷺ دا مال صرف د خپل ځان دپاه نه وو جمع كړې او ساتلې،اونه ئې خپل ذات ته ترجيح وركړې وه.بلكه دا مال ئې په تاسو خلقوكښې تقسيم كړې وو.تردې چه په هغې كښې د مال دا حصه باقى پاتې شوه.رسول الله ﷺ به هم د هغې نه په خپل اهل وعيال باندې خرچ كولو.د ټول كال خرچ به ئې هم د هغې نه وركړه.او نوره به ئې دالله تعالى په لار (جهاد وسله او نورو داسې قسم كارونو كښې) خرچ كوله.نبى ﷺ به په خپل ژوند كښې هم داسې كولو.بيا نبى ﷺ وفات شو.نو حضرت ابوبكر رضي الله عنه اووئيل.بيشك زه د الله تعالى د رسول ولى (او خليفه) يم.نودا مال حضرت ابوبكر رضي الله عنه په خپل لاس كښې واخستلو،اوو د رسول الله ﷺ د عمل مطابق به ئې په دغه مال كښې تصرف كولو.يعنى هم په هغه مصارفوكښې به ئې ددې ګټه خرچ كوله.په كوموكښې چه به نبى ﷺ خرچ كوله.او تاسو ټول خلق په هغه وخت كښې موجود وې.(اوتاسو ته علم دې) بيا حضرت عمر رضي الله عنه حضرت عباس او حضرت على رضي الله عنهما طرف ته متوجه شو.او وې وئيل.

قوله: تَذْكُرَانِ أَنَّ أَبَا بَكْرٍ عَمِلَ فِيهِ كَمَا تَقُولَانِ : تاسو دواړه دا ذكر كوئ.او وائې.چه ابوبكر رضي الله عنه ددې مال په تصرف كښې هم هغه شان وو. څنګه چه تاسو وائې.خودل دا دى.چه ستاسو خيال دا وو.چه تصرف كول هم مونږ لره پكار دې.او توليت زمونږ په لاس كښې پكار دې.ابوبكر رضي الله عنه په خپل لاس كښې دا تصرف ساتلې دې او زياتې ئې كړې دې. حالانكه ابوبكر رضي الله عنه په دې تصرف كښې رښتينې او مخلص وو.په سمه لاره او په حق وو. (حضرت عباس اوحضرت على رضي الله عنهما ته د ابوبكر رضي الله عنه نه ګله په دې خبره وه.چه ددې مال

[1] سورة الحشر_

تولیت ئې مونږ ته ولې حوالنه نکړل،ولې ابوبکر رضي الله عنه مونږ عادلان او قابل اعتماد نه ګنړی.د دې دواړو بزرګانو د حضرت ابوبکر رضي الله عنه نه ددې خبرې ګله نه وه.چه دا مال مونږ ته په میراث کښې ولې ملاؤ نشو.ځکه چه هغوی ته هم دا معلومه وه.چه د نبی صلی الله علیه وسلم میراث نه وی.ګله صرف د تولیت اوپه دغه مال کښې د تصرف اختیارنه ورکولو وه.دا خو دهغوی نقطه نظر وو.خود ابوبکر رضي الله عنه نقصه نظردا وو.که په دې وخت کښې په دې مال کښې د تصرف اختیار او ددې تولیت دوی ته حواله کړې شی.نو په دې سره به خلقو ته دا شك شی.چه د نبی صلی الله علیه وسلم میراث تقسیم شوې وی.نو ددې شبې د وجې حضرت ابوبکر رضي الله عنه حضرت عباس او حضرت علی رضي الله عنه ته په هغې کښې د تصرف اختیار نه وو ورکړې.حضرت عمر رضي الله عنه فرمائی.چه د حضرت ابوبکر رضي الله عنه طرز عمل صحیح وو)

بیا حضرت ابوبکر رضي الله عنه وفات ش.نو زه د نبی صلی الله علیه وسلم اود حضرت ابوبکر رضي الله عنه په ځای کیناستم.اوخلیفه جوړ شوم.او ما دا مال د خپل امارت په اولنو دوو کالوکښې په خپله قبضه کښې اوساتلو.اوپه دې کښې مې هم هغه عمل کولو.کوم چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم او حضرت ابوبکر رضي الله عنه کولو.بیا تاسو دواړه ماته راغلئ.اوپه هغه وخت کښې ستاسو د دواړو خبره یوه وه.او ستاسوخبره اتفاقی وه.نو ما تاسودواړو ته اووئیل. چه رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمائیلی دی.«لا نورث ما ترکنا صدقة» بیا چه کله دوه کاله تیر شو.نوزما اطمینان راغلو.که اوس ددې مال تصرف تاسو دواړو ته حواله کړې شی. نو په دې کښې به څه قباحت نه وی.نو ما تاسو ته وئیلی وو.که تاسو غواړئ.نو زه به دا جدائداد تاسوته حواله کړم.خو په دې شرط سره چه تاسو به د الله تعالی سره عهد او وعده کوئ.چه تاوسو به په دې جائیداد کښې هم هغه عمل کوئ.کوم چه به نبی کریم صلی الله علیه وسلم او حضرت ابوبکر او ما کولو.ګنی تاسو په دې باره کښې زما سره خبرې مکوئ.تاسو دواړو وئیلی وو.چه هم په دې وعدې سره تاسو دا مال زمونږ حواله کړئ.نو ما تاسو دواړو ته حواله کړې وو.او چه اوس تاسو دواړه ماته راغلې ئې.آیا ددې نه علاوه تاسو په ما باندې څه بله فیصله کول غواړئ.

قوله: فَوَاللَّهِ الَّذِي بِإِذْنِهِ تَقُومُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ لَا أَقْضِي فِيهِ بِقَضَاءٍ غَيْرِ ذَلِكَ حَتَّى تَقُومَ السَّاعَةُ: په هغه الله قسم،د چا په حکم چه زمکه او آسمان ولاړ دی.ترقیامته پورې به زه په دې کښې ددې نه سوا بله فیصله اونکړم.

که تاسو دواړ ددې د انتظام نه عاجزه شوې ئې.نوماته ئې واپس کړئ.زه به ددې انتظام پخپله کوم.

قوله: فَحَدَّثْتُ هَذَا الْحَدِيثَ عُرْوَةَ بْنَ الزُّبَيْرِ: دا د زهری رحمه الله قول دې.دوی فرمائی.چه ما دا حدیث حضرت عروه بن الزبیر رضي الله عنه ته بیان کړلو.نو عروه اووئیل.چه مالك بن اوس صحیح وئیلی دی.ما هم د حضرت عائشې رضي الله عنها نه اوریدلی وو.چه فرمائیل ئې.د نبی صلی الله علیه وسلم ازواج مطهراتو رضي الله عنهن حضرت عثمان رضي الله عنه حضرت ابوبکرصدیق رضي الله عنه ته لیږلی وو.ازواج مطهراتود حضرت ابوبکر رضي الله عنه نه په هغه مال فئ کښې د خپلې اتمې حصې مطالبه کوله.کومه چه الله تعالی خپل نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته ورکړې وه.نو ما هغوی (ازواج مطهرات) منع کړلې.اوما هغوی

ته ونیل.چه تاسو دالله تعالی نه نه ویرېږئ. تاسو ته معلومه نه ده.چه نبی ﷺ فرمائیلی دی.«لانورث ماترکنا صدقة» اوددې نه مراد د نبی ﷺ خپل ذات وو.البته د آل محمد نفقه به د هغه مال نه وی.حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی، چه ما ازواج مطهراتو ته کله دا حدیث واورولو.نو هغوی منع شوې(او هغوی په میراث کښې دخپلې حصې مطالبه پرېخوده) حضرت عروه رحمه الله فرمائی.چه دا مالونه کوم چه د صدقې وو.د حضرت علی رضی الله عنه سره وو. حضرت علی رضی الله عنه حضرت عباس رضی الله عنه ددې نه جدا کړو.(اوپه انتظامی اومورو کښې داختلاق په وجه ئې حضرت عباس رضی الله عنه په دې کښې شریك نکړو) او په هغوی باندې زورآور پاتې شو.بیا دا اموال صدقه د حضرت حسن بن علی رضی الله عنه په قبضه کښې وو.اوبیا هغه د حضرت حسین بن علی رضی الله عنه په لاس کښې راغلل.اوبیا د علی بن حسین او حسن بن حسن په لاس کښې وو.او هغوی دواړو به وار په وار ددې انتظام کولو.او بیا دا د زید بن حسن په قبضه کښې راغلل.

قوله: وهي صدقة رسول الله ﷺ حقاً: اودا یقینی طور د رسول الله ﷺ صدقه وه.(ددې وجې په دې مال کښې نه میراث جاری شو.اونه دغه حضراتو د ذاتی ملکیت په طور دا استعمال کړې دی)

ترجمة الباب سره مطابقت: چونکه په دې روایت کښې چه د حضرت عباس او حضرت علی رضی الله عنهما دکومې مخاصمې ذکردې.هغه دهغه مالونوپه باره کښې وه.کوم چه د بنو نضیرو نه د فیء په طور حاصل شوی وو.ددې وجې امام بخاری رحمه الله دا حدیث په «باب حدیث بنی النضیر» کښې دلته ذکر کړو.(۱)

بَابُ قَتْلِ كَعْبِ بْنِ الْأَشْرَفِ

[۳۸۳] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ عَمْرٌو سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ لِكَعْبِ بْنِ الْأَشْرَفِ فَإِنَّهُ قَدْ آذَى اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَامَ مُحَمَّدُ بْنُ مَسْلَمَةَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَتُحِبُّ أَنْ أَقْتُلَهُ قَالَ نَعَمْ قَالَ فَأْذَنْ لِي أَنْ أَقُولَ شَيْئًا قَالَ قُلْ فَأَتَاهُ مُحَمَّدُ بْنُ مَسْلَمَةَ فَقَالَ إِنَّ هَذَا الرَّجُلَ قَدْ سَأَلَنَا صَدَقَةً وَإِنَّهُ قَدْ عَنَّانَا وَإِنِّي قَدْ أَتَيْتُكَ أَسْتَسْلِفُكَ قَالَ وَأَيْضًا وَاللَّهِ لَتَمَلُّنَّهُ قَالَ إِنَّا قَدِ اتَّبَعْنَاهُ فَلَا نُحِبُّ أَنْ نَدَعَهُ حَتَّى نَنْظُرَ إِلَى أَيِّ شَيْءٍ يَصِيرُ شَأْنُهُ وَقَدْ أَرَدْنَا أَنْ تُسْلِفَنَا وَسْقًا أَوْ وَسْقَيْنِ وحَدَّثَنَا عَمْرٌو غَيْرَ مَرَّةٍ فَلَمْ يَذْكُرْ وَسْقًا أَوْ وَسْقَيْنِ أَوْ فَقُلْتُ لَهُ فِيهِ وَسْقًا أَوْ وَسْقَيْنِ فَقَالَ أُرَى فِيهِ وَسْقًا أَوْ وَسْقَيْنِ فَقَالَ نَعَمِ ارْهَنُونِي قَالُوا أَيَّ شَيْءٍ تُرِيدُ قَالَ ارْهَنُونِي نِسَاءَكُمْ قَالُوا كَيْفَ نَرْهَنُكَ نِسَاءَنَا وَأَنْتَ أَجْمَلُ الْعَرَبِ قَالَ فَارْهَنُونِي أَبْنَاءَكُمْ قَالُوا كَيْفَ نَرْهَنُكَ أَبْنَاءَنَا فَيُسَبُّ

---

(۱) ددې حدېث سره متعلق نور مباحث په ((باب فرض الخمس)) کښې اوګورئ.

أَحَدُهُمْ فَيُقَالُ رُهِنَ بِوَسْقٍ أَوْ وَسْقَيْنِ هَذَا عَارٌ عَلَيْنَا وَلَكِنَّا نَرْهَنُكَ اللَّأْمَةَ قَالَ سُفْيَانُ يَعْنِي السِّلَاحَ فَوَاعَدَهُ أَنْ يَأْتِيَهُ فَجَاءَهُ لَيْلًا وَمَعَهُ أَبُو نَائِلَةَ وَهُوَ أَخُو كَعْبٍ مِنَ الرَّضَاعَةِ فَدَعَاهُمْ إِلَى الْحِصْنِ فَنَزَلَ إِلَيْهِمْ فَقَالَتْ لَهُ امْرَأَتُهُ أَيْنَ تَخْرُجُ هَذِهِ السَّاعَةَ فَقَالَ إِنَّمَا هُوَ مُحَمَّدُ بْنُ مَسْلَمَةَ وَأَخِي أَبُو نَائِلَةَ وَقَالَ غَيْرُ عَمْرٍو قَالَتْ أَسْمَعُ صَوْتًا كَأَنَّهُ يَقْطُرُ مِنْهُ الدَّمُ قَالَ إِنَّمَا هُوَ أَخِي مُحَمَّدُ بْنُ مَسْلَمَةَ وَرَضِيعِي أَبُو نَائِلَةَ إِنَّ الْكَرِيمَ لَوْ دُعِيَ إِلَى طَعْنَةٍ بِلَيْلٍ لَأَجَابَ قَالَ وَيُدْخِلُ مُحَمَّدُ بْنُ مَسْلَمَةَ مَعَهُ رَجُلَيْنِ قِيلَ لِسُفْيَانَ سَمَّاهُمْ عَمْرٌو قَالَ سَمَّى بَعْضَهُمْ قَالَ عَمْرٌو جَاءَ مَعَهُ بِرَجُلَيْنِ وَقَالَ غَيْرُ عَمْرٍو أَبُو عَبْسِ بْنُ جَبْرٍ وَالْحَارِثُ بْنُ أَوْسٍ وَعَبَّادُ بْنُ بِشْرٍ قَالَ عَمْرٌو جَاءَ مَعَهُ بِرَجُلَيْنِ فَقَالَ إِذَا مَا جَاءَ فَإِنِّي قَائِلٌ بِشَعَرِهِ فَأَشَمُّهُ فَإِذَا رَأَيْتُمُونِي اسْتَمْكَنْتُ مِنْ رَأْسِهِ فَدُونَكُمْ فَاضْرِبُوهُ وَقَالَ مَرَّةً ثُمَّ أُشِمُّكُمْ فَنَزَلَ إِلَيْهِمْ مُتَوَشِّحًا وَهُوَ يَنْفَحُ مِنْهُ رِيحُ الطِّيبِ فَقَالَ مَا رَأَيْتُ كَالْيَوْمِ رِيحًا أَيْ أَطْيَبَ وَقَالَ غَيْرُ عَمْرٍو قَالَ عِنْدِي أَعْطَرُ نِسَاءِ الْعَرَبِ وَأَكْمَلُ الْعَرَبِ قَالَ عَمْرٌو فَقَالَ أَتَأْذَنُ لِي أَنْ أَشَمَّ رَأْسَكَ قَالَ نَعَمْ فَشَمَّهُ ثُمَّ أَشَمَّ أَصْحَابَهُ ثُمَّ قَالَ أَتَأْذَنُ لِي قَالَ نَعَمْ فَلَمَّا اسْتَمْكَنَ مِنْهُ قَالَ دُونَكُمْ فَقَتَلُوهُ ثُمَّ أَتَوُا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرُوهُ [ر: ۲۳۷۵]

په جنګ بدر کښې کله چه مسلمانانو ته فتح نصيب شو.نو کعب بن اشرف ډير خفه شو.چه مسلمانانو ته غلبة حاصليږي.دې وئيل.اوس په دنيا کښې د ژوند مزه او خوند باقی پاتې نشو.اوس خو «بطن الأرض خير من ظهرها» کيفيت دې، د مکې د قريشو تعزيت دپاره دې مکې ته اورسيدل.او د قريشو چه کوم خلق قتل شوی وو.ده د هغوی مرثې اوليکلې.اوهغه مرثې به ئې په اجتماعاتو کښې اورولې. په خپله به ئې هم ژړل.او خلق به ئې هم ژړول.د خانه کعبې غلاف ئې اونيولو.او خلقو ته ئې اووئيل.تاسو هم د خانه کعبې غلاف اونيسئ.اوعهد اوکړئ.چه تول به يوځاې کيږو.اودمسلمانانو خلاف به يو فيصله کن جنګ کوو.[1] چه مدينې ته راغلو.نو ده د مسلمانانو ښځو په باره کښې په ،،تشبيب،، [2] عشقيه اشعار وئيل شروع کړل.او دوی سره به ئې د خپل عشق او محبت تذکره کول شروع کړل. ښکاره خبره ده.چه ددې ښځو دپاره دا خبره ډيره دردناکه اود پريشانئ باعث وه. اود هغوی د

---

[1])البداية والنهاية (٦١٤/٤)،،

ددې حرکتونونه علاوه دده د قتل يوبل سبب هم بيان شوې دې.حافظ ليکي.

((ووجدت فى فوائد عبدالله بن اسحاق .. لقتل كعب سببا آخر وهو أنه صنع طعاماً وواطأ جماعة من اليهود أنه يدعوا النبى ﷺ إلى الوليمة فإذا حضر فتكوا به (أى اقتلوه) ثم دعاء فجزم ومعه بعض أصحابه فأعلمه جبريل بما أضمروه بعد أن جالسه فقام فستره جبريل بجناحه فخرج فلما فقدوه تفرقوا فقال حينئذ :من ينتدب لقتل كعب ؟ ويمكن الجمع بتعدد الأسباب .. فتح البارى (٣٣٨/٧)_

[2]) تشبيب د قصيدې په شروع کښې د عشق او محبت کوم اشعار وی.هغې ته وائی.)_

سرودپاره هم دا خبره ډیره د تکلیف او افسوس وه.بیا ئې په دې باندې هم بس اونکړو،.د نبی ﷺ په شان کښې ئې د هجو قصیدې لکیل شروع کړې.[1]

کله چه دا حرکتونه ډیر زیات شو.نو نبی ﷺ یوه ورځ اوفرمائیل.«من لکعب بن أشرف؟ فإنه قد آذی الله ورسوله» څوك دې چه دې (دا یهودی) کعب بن اشرف قتل کړی.ده الله اودهغه رسول ته تکلیف اورسولو.حضرت محمدبن مسلمه اودریدل ،اوهغوی اووئیل.تاسودا خوښه وئ.چه زه هغه قتل کړم؟ نبی ﷺ ورته اوفرمائیل. «نعم» ،،(آو) نو حضرت محمدبن مسلمه عرض اوکو.«فأذن لى أن أقول شيأ» تاسو ماته اجازت راکړئ.که زه (مجمل او مبهم اندازکښې) څه خبرې اوکړم.(چه په هغې سره هغه خوشحالیږی.او بیا زما دپاره دهغه قابوکول آسان شی) نو نبی ﷺ ورته اجازت اوکړو.

دا خود بخاری روایت دې.د ابن اسحاق په روایت کښې دی.چه محمد بن مسلمه ﷺ ته کله نبی ﷺد کعب بن اشرف د قتل اجازت ورکړونو دې فکر مند شو. اوسوچ ئې کول.چه کومه طریقه اختیارکړې شی.دوه درې ورځې د سوچ کولونه پس د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضرشو.او عرض ئې اوکړو،حضرت ددې اجازت شته.چه زه هغه سره ملاؤ شم.اود ملاویدو نه پس د هغه د مطمئن کولودپاره د ابهام او اجمال په صورت کښې هغه سره څو خبرې اوکړم.نو نبی ﷺ ورته اجازت ورکړو.[2]

نومحمدبن مسلمه ﷺ د کعب بن اشرف د قتل په اراده باندې روان شو.د دوی سره ابونائله او د حضرت سعد بن معاذ ﷺ وراره حارث بن اوس هم وو.کعب بن اشرف ته راغلل.اوهغه ته ئې اووئیل.

قوله: إِنَّ هَذَا الرَّجُلَ قَدْ سَأَلَنَا صَدَقَةً وَإِنَّهُ قَدْ عَنَّانَا وَإِنِّي قَدْ أَتَيْتُكَ أَسْتَسْلِفُكَ: دا سړی (مراد نبی کریم ﷺ دی) زمونږ نه د صدقې مطالبه کوی.او مونږ ئې په مشقت کښې اچولی یو.زه تاسو ته د قرض غوستلو دپاره راغلې یم.کعب بن اشرف چه دا واوریدل.نو وې وئیل.«وأيضا والله لتملنه» په الله قسم تاسو به ددې نه زیات تنګ شئ.یعنی اوس خو لا شروع ده.وراندې به اوګورئ چه څه صورتال به پیدا کیږی.اوس خو به لا نور تنګیدل وی.

محمد بن مسلمه ورته اووئیل.مونږ د هغه تابعداری کړې ده.نواوس نه غوارو.چه هغه پریږدو.تردې چه مونږ اوګورو چه انجام به څه وی؟ دمحمد بن مسلمه ﷺ مقصد دا دې.چه زمونږ د اسلام د غلبې انتظار دې.اوس خو په امتحان کښې راغلی یو.او ان شاء الله اسلام ته به غلبه حاصلیږی.اود «يدخلون فى دين الله أفواجا» شان به ښکاره کیږی.خو کعب بن اشرف دخپل ذهنیت په وجه ددې کلام نه دا اوګنړل.چه مونږ چونکه دده اتباع کړې ده.او مونږ عرب خلق یو.دخپل قول او وعدې نه انحراف خو نشو کولې.ددې وجې اوس مونږ په دې

[1])البداية والنهاية (٦\٤)..
[2])البداية والنهاية (٧\٤)_

انتظار کښې یو.چه ددوی خاتمه به کله کیږی.چه خاتمه ئې اوشی.نو زمونږ ځان به خلاص شی.کعب بن اشرف دمحمدبن مسلمه رضی الله عنه د کلام نه د خپل ذهنیت مطابق دا تاثر واخستلو.

قوله: وَقَدْ أَرَدْنَا أَنْ تُسْلِفَنَا وَسْقًا أَوْ وَسْقَيْنِ : مونږ غواړو.چه ته مونږ ته قرض راکړې.یو وسق یا (راوی وئیلی دی) دوه وسق،کعب بن اشرف اووئیل.ها ،اوس دده خبث باطن ته اوګورئ،وې وئیل.ما سره څه څیزګانړه کیږدئ.محمد بن مسلمه رضی الله عنه اود هغه ملګرو اووئیل.ته څه څیز غواړې .مونږ کوم څیز تاسره ګانړه کیږدو.وې وئیل.خپلې ښځې ماسره ګانړه کړئ.هغوی ورته اووئیل.مونږ خپلې ښځې تا سره څنګه ګانړه کړو.ته خو د عربو ډیرښکلې سړې ئې.(ښځې ډیر په ښائست باندې عاشقې کیږی.که هغوی په تا عاشقانې شوې.نو زمونږ به څه کیږی) نو وې وئیل.ښه بیا خپل ځامن زما سره ګانړه کړئ. دوی ورته اووئیل.خپل ځامن تا سره څنګه ګانړه کولې شو.روستو به ټول عمر هغوی ته پیغور ورکولې شی.چه دا هغه دی.چه په وسق دوو وسقو کښې ګانړه شوی وو.دا زمونږ دپاره شرم دې.

قوله: وَلَكِنَّا نَرْهَنُكَ اللَّأْمَةَ :(¹) البته مونږ به تا سره خپلې وسلې ګانړه کیږدو.سفیان وائی. «اللامة» نه مراد وسله اوهتیار دی.

نو محمد بن مسلمه هغه سره د راتلو وعده اوکړه.اودشپې هغه ته راغلو.دوی سره ابونائیله رضی الله عنه هم وو.کوم چه د کعب بن اشرف رضاعی ورور وو.(د ابونائله نوم سلکان بن سلامه دې) کعب دوی قلعې ته راوغوښتل.اوپه خپله دقلعې نه هغه طرف ته راکوز شو.ښځې کعب ته اووئیل.د شپې په دې تیاره کښې چرته ځې.نو کعب ورته اووئیل.صرف محمد بن مسلمه او زما ورور ابونائله دې.

دعمروبن دینار نه علاوه د بل راوی بیان دې.چه د کعب بن اشرف ښځې په دې موقع دا هم وئیلی وو.چه ما خو داسې آواز واوریدل.لکه چه د هغې نه د وینې قطرې څاڅی.نو ته د کور نه مه اوځه.(²)

کعب اووئیل.خپل ورو محمد بن مسله او پیئ شرك ابونائله ته ورځم.هغوی مې غواړی.ځکه چه «إِنَّ الْكَرِيمَ لَوْ دُعِيَ إِلَى طَعْنَةٍ بِلَيْلٍ لَأَجَابَ» شریف سړې که د شپې د نیز بازئ دپاره راوبللې شی. نو هغه ئې قبلوې.

محمد بن مسلمه خپل ځان سره ابوعبس بن جبر،حارث بن اوس او عباد بن بشر رضی الله عنهم راوستی وو.یعنی عمرو وائی.چه هغه ځان سره دوه کسان راوستې وو.او د عمر نه علاوه بل

(¹) الأمة بتشديد اللام وس...كون الهمزة قال سفيان يعنى السلاح وقال غيره من أهل اللغة الدرع (فتح البارى ۳۳۹۱۷)_

(²) وفى البداية والهنهاية (۴۱۷) فأخذت إمرأة بناحيتها وقال أنت إمرو محارب وإن أصحاب الحرب لا ينزلون فى هذه الساعة قال إنه أبونائلة لو وجدنى نائماً ما أيظنى فقالت والله إنى لأعرف فى صوته الشر_

راوی وائی.چه هغه دا دريې کسان ځان سره راوستي وو.[1]

محمدبن مسلمه خپلو ملګروته وئيلي وو.چه کله کعب راشي.نو زه به د هغه ويخته د بويولوډپاره اونيسم.کله چه تاسو ته يقين اوشي.چه ما د هغه په سر باندې مکمل قابو بيا موندو.نو تاسو به ئې اونسئ:اوقتل به ئې کړئ.

قوله: فَنَزَلَ إِلَيْهِمْ مُتَوَشِّحًا وَهُوَ يَنْفَحُ مِنْهُ رِيحُ الطِّيبِ: نو کعب ښادر اغوستې وو.او د هغوی طرف ته راکوز شو.دهغه د بدن نه خوشبوئې تله.نو محمدبن مسلمه اووئيل.چه د نن پشان خوشبوی چرته نه ده محسوس کړې.کعب اووئيل.ما سره د عربو هغه حسين اوجميل ښځه ده.کومه چه هروخت په عطرواوخوشبوې کښې اوسيږي.په دې باندې محمدبن مسلمه اووئيل. که تاسو اجازت راکوئ:چه زه ستاسو سر بوې کړم.کعب اووئيل.بوئې کړه.نو محمد بن مسلمه دهغه سره بوې کړه.اوخپلو ملګروته ئې هم د بويولوډپاره اووئيل.محمد بن مسلمه دوباره د بويولواجازت اوغوستل.کعب بن اشرف ورته دوباره اجازت ورکړو.کله چه په بويول بويولو کښې محمد بن مسلمه ﷺ دهغه سره قابو کړو.نو خپلو ملګرو ته ئې اووئيل،((دونك)) حمله کوئ:نو هغوی حمله اوکړه. اودې ئې قتل کړو.اورغلل نبی ﷺ ته ئې خبر ورکړو.نبی ﷺ چه د دې شاتم رسول او موذی رسول د قتل خبر واوريدو.نو دالله تعالی شکرئې ادا کړو.روسته يهوديان دخپل سردار دقتل تپوس کولوډپاره نبی ﷺ ته راغلل.نو نبی ﷺ ورته دهغه د حرکتونو تفصيل اوخودل.نوهغوی چپ واپس شول.[2]

دا واقعه کله پيښه شوې وه: ① بعضې حضراتو په نيز د کعب بن اشرف د قتل واقعه په ۱۴ ربيع الاول ۳ھ کښې پيښه شوې وه.

② دمحمدبن اسحاق رائې دا ده.چه په رمضان ۳ھ کښې دا واقعه پيښه شوې وه.[3]

محمدبن مسلمه رضی الله عنه: ددوی تعلق د انصارو د اوس قبيلې سره وو.په بدر او.نورو تولو جنګوکښې شريك شوې وو.ددوی وفات په ۴۳ھ يا ۴۷ھ يا ۴۶ھ په مدينه منوره کښې د دوه اويا کالو په عمر کښې شوې دې. مروان بن حکم کوم چه په هغه وخت کښې دمدينې منورې حاکم وو.هغه ددوی د جنازې مونځ کړې وو.[4]

---

[1] په بعضې رواياتوکښې د محمد بن مسلمه سره صرف د ابونائيله ذکر دې.په بعضوکښې د دوو سرو ذکر دې.خوپه حقيقت کښې دا ټول پنځه ملګرې وو.① محمدبن مسلمه② ابونائله③ ابوعبس بن جبر④ حارث بن اوس ⑤ اوعباد بن بشر(فتح الباری(۷/۳۴۰)_

[2])فتح الباری(۳٤٠/۷)_

[3])عمدة القاری(۱۳۱/۱۷)_

[4])عمدة القاری(۱۳۲/۱۷)_

بَاب= قَتْلِ أَبِي رَافِعٍ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي الْحُقَيْقِ

وَيُقَالُ سَلَّامُ بْنُ أَبِي الْحُقَيْقِ كَانَ بِخَيْبَرَ وَيُقَالُ فِي حِصْنٍ لَهُ بِأَرْضِ الْحِجَازِ وَقَالَ الزُّهْرِيُّ هُوَ بَعْدَ كَعْبِ بْنِ الْأَشْرَفِ

[۳۸۱۲/۳۸۱۳] حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ نَصْرٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي زَائِدَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَهْطًا إِلَى أَبِي رَافِعٍ فَدَخَلَ عَلَيْهِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَتِيكٍ بَيْتَهُ لَيْلًا وَهُوَ نَائِمٌ فَقَتَلَهُ

[۳۸۱۳] حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ مُوسَى حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى عَنْ إِسْرَائِيلَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ قَالَ بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى أَبِي رَافِعٍ الْيَهُودِيِّ رِجَالًا مِنَ الْأَنْصَارِ فَأَمَّرَ عَلَيْهِمْ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَتِيكٍ وَكَانَ أَبُو رَافِعٍ يُؤْذِي رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَيُعِينُ عَلَيْهِ وَكَانَ فِي حِصْنٍ لَهُ بِأَرْضِ الْحِجَازِ فَلَمَّا دَنَوْا مِنْهُ وَقَدْ غَرَبَتِ الشَّمْسُ وَرَاحَ النَّاسُ بِسَرْحِهِمْ فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ لِأَصْحَابِهِ اجْلِسُوا مَكَانَكُمْ فَإِنِّي مُنْطَلِقٌ وَمُتَلَطِّفٌ لِلْبَوَّابِ لَعَلِّي أَنْ أَدْخُلَ فَأَقْبَلَ حَتَّى دَنَا مِنَ الْبَابِ ثُمَّ تَقَنَّعَ بِثَوْبِهِ كَأَنَّهُ يَقْضِي حَاجَةً وَقَدْ دَخَلَ النَّاسُ فَهَتَفَ بِهِ الْبَوَّابُ يَا عَبْدَ اللَّهِ إِنْ كُنْتَ تُرِيدُ أَنْ تَدْخُلَ فَادْخُلْ فَإِنِّي أُرِيدُ أَنْ أُغْلِقَ الْبَابَ فَدَخَلْتُ فَكَمَنْتُ فَلَمَّا دَخَلَ النَّاسُ أَغْلَقَ الْبَابَ ثُمَّ عَلَّقَ الْأَغَالِيقَ عَلَى وَتَدٍ قَالَ فَقُمْتُ إِلَى الْأَقَالِيدِ فَأَخَذْتُهَا فَفَتَحْتُ الْبَابَ وَكَانَ أَبُو رَافِعٍ يُسْمَرُ عِنْدَهُ وَكَانَ فِي عَلَالِيَّ لَهُ فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْهُ أَهْلُ سَمَرِهِ صَعِدْتُ إِلَيْهِ فَجَعَلْتُ كُلَّمَا فَتَحْتُ بَابًا أَغْلَقْتُ عَلَيَّ مِنْ دَاخِلٍ قُلْتُ إِنِ الْقَوْمُ نَذِرُوا بِي لَمْ يَخْلُصُوا إِلَيَّ حَتَّى أَقْتُلَهُ فَانْتَهَيْتُ إِلَيْهِ فَإِذَا هُوَ فِي بَيْتٍ مُظْلِمٍ وَسْطَ عِيَالِهِ لَا أَدْرِي أَيْنَ هُوَ مِنَ الْبَيْتِ فَقُلْتُ يَا أَبَا رَافِعٍ قَالَ مَنْ هَذَا فَأَهْوَيْتُ نَحْوَ الصَّوْتِ فَأَضْرِبُهُ ضَرْبَةً بِالسَّيْفِ وَأَنَا دَهِشٌ فَمَا أَغْنَيْتُ شَيْئًا وَصَاحَ فَخَرَجْتُ مِنَ الْبَيْتِ فَأَمْكُثُ غَيْرَ بَعِيدٍ ثُمَّ دَخَلْتُ إِلَيْهِ فَقُلْتُ مَا هَذَا الصَّوْتُ يَا أَبَا رَافِعٍ فَقَالَ لِأُمِّكَ الْوَيْلُ إِنَّ رَجُلًا فِي الْبَيْتِ ضَرَبَنِي قَبْلُ بِالسَّيْفِ قَالَ فَأَضْرِبُهُ ضَرْبَةً أَثْخَنَتْهُ وَلَمْ أَقْتُلْهُ ثُمَّ وَضَعْتُ ظِبَةَ السَّيْفِ فِي بَطْنِهِ حَتَّى أَخَذَ فِي ظَهْرِهِ فَعَرَفْتُ أَنِّي قَتَلْتُهُ فَجَعَلْتُ أَفْتَحُ الْأَبْوَابَ بَابًا بَابًا حَتَّى انْتَهَيْتُ إِلَى دَرَجَةٍ لَهُ فَوَضَعْتُ رِجْلِي وَأَنَا أُرَى أَنِّي قَدِ انْتَهَيْتُ إِلَى الْأَرْضِ فَوَقَعْتُ فِي لَيْلَةٍ مُقْمِرَةٍ فَانْكَسَرَتْ سَاقِي فَعَصَبْتُهَا بِعِمَامَةٍ ثُمَّ انْطَلَقْتُ حَتَّى جَلَسْتُ عَلَى الْبَابِ فَقُلْتُ لَا أَخْرُجُ اللَّيْلَةَ حَتَّى أَعْلَمَ أَقَتَلْتُهُ فَلَمَّا صَاحَ الدِّيكُ قَامَ النَّاعِي عَلَى السُّورِ فَقَالَ أَنْعَى أَبَا رَافِعٍ تَاجِرَ أَهْلِ الْحِجَازِ فَانْطَلَقْتُ إِلَى أَصْحَابِي فَقُلْتُ النَّجَاءَ فَقَدْ قَتَلَ اللَّهُ أَبَا رَافِعٍ فَانْتَهَيْتُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَحَدَّثْتُهُ فَقَالَ ابْسُطْ رِجْلَكَ فَبَسَطْتُ رِجْلِي فَمَسَحَهَا فَكَأَنَّهَا لَمْ أَشْتَكِهَا قَطُّ

[۳۸۳] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عُثْمَانَ حَدَّثَنَا شُرَيْحٌ هُوَ ابْنُ مَسْلَمَةَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ يُوسُفَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ سَمِعْتُ الْبَرَاءَ بْنَ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى أَبِي رَافِعٍ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَتِيكٍ وَعَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُتْبَةَ فِي نَاسٍ مَعَهُمْ فَانْطَلَقُوا حَتَّى دَنَوْا مِنَ الْحِصْنِ فَقَالَ لَهُمْ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَتِيكٍ امْكُثُوا أَنْتُمْ حَتَّى أَنْطَلِقَ أَنَا فَأَنْظُرَ قَالَ فَتَلَطَّفْتُ أَنْ أَدْخُلَ الْحِصْنَ فَفَقَدُوا حِمَارًا لَهُمْ قَالَ فَخَرَجُوا بِقَبَسٍ يَطْلُبُونَهُ قَالَ فَخَشِيتُ أَنْ أُعْرَفَ قَالَ فَغَطَّيْتُ رَأْسِي وَجَلَسْتُ كَأَنِّي أَقْضِي حَاجَةً ثُمَّ نَادَى صَاحِبُ الْبَابِ مَنْ أَرَادَ أَنْ يَدْخُلَ فَلْيَدْخُلْ قَبْلَ أَنْ أُغْلِقَهُ فَدَخَلْتُ ثُمَّ اخْتَبَأْتُ فِي مَرْبِطِ حِمَارٍ عِنْدَ بَابِ الْحِصْنِ فَتَعَشَّوْا عِنْدَ أَبِي رَافِعٍ وَتَحَدَّثُوا حَتَّى ذَهَبَتْ سَاعَةٌ مِنَ اللَّيْلِ ثُمَّ رَجَعُوا إِلَى بُيُوتِهِمْ فَلَمَّا هَدَأَتِ الْأَصْوَاتُ وَلَا أَسْمَعُ حَرَكَةً خَرَجْتُ قَالَ وَرَأَيْتُ صَاحِبَ الْبَابِ حَيْثُ وَضَعَ مِفْتَاحَ الْحِصْنِ فِي كَوَّةٍ فَأَخَذْتُهُ فَفَتَحْتُ بِهِ بَابَ الْحِصْنِ قَالَ قُلْتُ إِنْ نَذِرَ بِي الْقَوْمُ انْطَلَقْتُ عَلَى مَهَلٍ ثُمَّ عَمَدْتُ إِلَى أَبْوَابِ بُيُوتِهِمْ فَغَلَّقْتُهَا عَلَيْهِمْ مِنْ ظَاهِرٍ ثُمَّ صَعِدْتُ إِلَى أَبِي رَافِعٍ فِي سُلَّمٍ فَإِذَا الْبَيْتُ مُظْلِمٌ قَدْ طَفِئَ سِرَاجُهُ فَلَمْ أَدْرِ أَيْنَ الرَّجُلُ فَقُلْتُ يَا أَبَا رَافِعٍ قَالَ مَنْ هَذَا قَالَ فَعَمَدْتُ نَحْوَ الصَّوْتِ فَأَضْرِبُهُ وَصَاحَ فَلَمْ تُغْنِ شَيْئًا قَالَ ثُمَّ جِئْتُ كَأَنِّي أُغِيثُهُ فَقُلْتُ مَا لَكَ يَا أَبَا رَافِعٍ وَغَيَّرْتُ صَوْتِي فَقَالَ أَلَا أُعْجِبُكَ لِأُمِّكَ الْوَيْلُ دَخَلَ عَلَيَّ رَجُلٌ فَضَرَبَنِي بِالسَّيْفِ قَالَ فَعَمَدْتُ لَهُ أَيْضًا فَأَضْرِبُهُ أُخْرَى فَلَمْ تُغْنِ شَيْئًا فَصَاحَ وَقَامَ أَهْلُهُ قَالَ ثُمَّ جِئْتُ وَغَيَّرْتُ صَوْتِي كَهَيْئَةِ الْمُغِيثِ فَإِذَا هُوَ مُسْتَلْقٍ عَلَى ظَهْرِهِ فَأَضَعُ السَّيْفَ فِي بَطْنِهِ ثُمَّ أَنْكَفِئُ عَلَيْهِ حَتَّى سَمِعْتُ صَوْتَ الْعَظْمِ ثُمَّ خَرَجْتُ دَهِشًا حَتَّى أَتَيْتُ السُّلَّمَ أُرِيدُ أَنْ أَنْزِلَ فَأَسْقُطُ مِنْهُ فَانْخَلَعَتْ رِجْلِي فَعَصَبْتُهَا ثُمَّ أَتَيْتُ أَصْحَابِي أَحْجُلُ فَقُلْتُ انْطَلِقُوا فَبَشِّرُوا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَإِنِّي لَا أَبْرَحُ حَتَّى أَسْمَعَ النَّاعِيَةَ فَلَمَّا كَانَ فِي وَجْهِ الصُّبْحِ صَعِدَ النَّاعِيَةُ فَقَالَ أَنْعَى أَبَا رَافِعٍ قَالَ فَقُمْتُ أَمْشِي مَا بِي قَلَبَةٌ فَأَدْرَكْتُ أَصْحَابِي قَبْلَ أَنْ يَأْتُوا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَبَشَّرْتُهُ [ر: ۲۸۵۹]

په دې باب کښې د ابو رافع عبدالله بن ابی الحقيق د قتل بيان دې.ده ته سلام بن ابی الحقيق هم وائي.دې په خيبر کښې اوسيدل.يو قول دا هم دې.چه د حجاز په زمکه کښې په خپله يوه قلعه کښې اوسيدل.کيدې شي.چه دده قلعه د خيبر اوحجاز په مينځ کښې چه کوم سرحد وو.دهغې په مينځ کښې وه.په دې طريقه به په دواړو قولونوکښې تطبيق راشي.

ابورافع: ابورافع په مالداروېهوديانوکښې د کعب بن اشرف په هم خيالوخلقو کښې وو. دغطفان قبيلو ته د مسلمانانو خلاف ده ډير لوې امداد ورکړې وو.په انصاروکښې چه کله د اوس د قبيلې حضراتو د کعب بن اشرف قصه ختمه کړه.نو خزرج قبيلې د ابو رافع د قتل کولو اراده اوکړه.خکه چه د انصارو دې دوو قبيلو په نيکو کښې د يوبل نه د وړاندې والی کوشش کولو.

نو عبدالله بن عتيك ﷺ اوده سره څو خزرجي صحابوﷺ د نبی ﷺ نه اجازت اوغوستل.

چه ابو رافع قتل کړی.نبی ﷺ ورته اجازت ورکړو.(۱)
ددوی د قتل واقعه کله پیښه شوې وه.په دې کښې مختلف اقوال دی.

① د بعضې حضراتو رائې دا ده.چه په رجب کال ۳ھ کښې دې قتل شوې وو.

② د بعضې حضراتو په نیز په کال ۴ھ کښې دا واقعه پیښه شوې وه.

③ بعضې حضرات وائی.چه په کال ۵ھ ابو رافع قتل شوې وو.

④ د واقدی خیال دې.چه دا واقعه د کال ۶ھ وه.د واقدی خیال ته علامه عینی رحمه الله وهم وئیلې دې.خو حافظ ابن کثیر رحمه الله د غزوه خندق نه پس په ۶ھ کښې د ابو رافع قتل راجح ګرځولې دې،حافظ ابن حجر رحمه الله هم د ابن سعد په حوالې سره «سنة ست» نقل کړې دې.(۲)
امام بخاری رحمه الله د زهری رحمه الله د قول نه صرف دومره اوخودله.چه د کعب بن اشرف د قتل نه پس د ابورافع د قتل واقعه پیښه شوې وه.او د کعب بن اشرف د قتل واقعه په ۳ھ شوې وه.
د ابورافع د قتل تفصیل بیانوی:حضرت براء بن عازب رضی الله عنه فرمائی.(۳) چه نبی ﷺ د ابورافع یهودی د قتل دپاره د انصارو څو کسان اولیږل... کله چه دا کسان د ابو رافع قلعه ته نزدې اورسیدل.

قوله: وَقَدْ غَرَبَتِ الشَّمْسُ وَرَاحَ النَّاسُ بِسَرْحِهِمْ: په دغه وخت کښې نمر پریوتې وو.او خلقوخپل څاروی څرولی وو.اوواپس شوی وو.
سرح: هغه څارو ته وائی.چه په هغې کښې اوښ،غوا،چیلۍ او ګډې دی وی.(۴) عبدالله بن عتیك خپلو ملګرو ته وئیلې وو.تاسو هم دلته ایسار شئ.

قوله: فَإِنِّي مُنْطَلِقٌ وَمُتَلَطِّفٌ لِلْبَوَّابِ: زه لږ څم دربارن سره څه چل ول کوم.کیدې شی.چه دننه د تلو موقع ملاؤ شی.
نو دروازې ته نزدې راغلو.او خپلو جامو کښې ئې ځان داسې پټ کړلو،لکه چه د اودس ماتی دپاره ناست دې.کله چه قعلې ته ټول خلق دننه شول.نو دربان ورته آواز ورکړو.اې د الله بنده که دننه د راتلو اراده دې وی.نو راشی.زه دروازه بندوم.حضرت عبدالله بن عتیك رضی الله عنه فرمائی.چه دا آواز مې واوریدې.نود نورو خلقوسره یوځائې زه دننه داخل شوم.او د قلعې د دروازې دننه د خرو په غوجل کښې زه پټ کیناستم.کله چه ټول خلق دننه داخل شول.نو دربان دروازه بنده کړه.

---

(۱)فتح الباری(۳۴۳/۷ و ۳۴۲) والبدایة والنهایة (۱۳۷/۴)_
(۲)عمدة القاری(۱۳۴/۱۷) وفتح الباری(۳۴۳/۷) والبدایة والنهایة (۱۳۷/۴)_
(۳)امام بخاری رحمه الله د حضرت براء بن عاز رضی الله عنه دوه روایتونه د اسرائیل او یوسف په طریق سره تفصیلاً ذکر کړی دی.د ابو رافع د قتل واقعه چه دواړه روایاتوته نظراوکړې شی.بیان شوې ده.په دواړو روایاتوکښې په کوم ځای کښې اختلاف دې.د هغې خودلې هم شوې ده._
(۴)عمدة القاری(۱۳۶/۱۷)_

قوله: ثُمَّ عَلَّقَ الْأَغَالِيقَ عَلَى وَتَدٍ: بيا ئې چابيانې يو ميخ ته زوړندې کړې.

((وتد)) (فتح الواو وتشديد الدال) وقد (ميخ) ته وائي. علامه کرماني رحمه الله فرمائي. ((وتد)) کښې ،،تاء،، په ،،دال،، بدله شوې ده. اوبه دال کښې مدغمه شوې وه. ود ترې جوړ شوې دې.[1]

قوله: وَضَعَ مِفْتَاحَ الْحِصْنِ فِي كَوَّةٍ: دربان د قلعې چابيانې په يو تاخ کښې زوړندې کړې، په تاخ کښې يو ميخ وو. هغې ميخ ته به چابيانې زوړندولې شوې.

الاغاليق: دا د ،،غلق،، جمع ده. ددې نه مراد چابيانې دی.[2] په اصل کښې ،،غلق،، تالې ته وائي. خو څونکه په چابی باندې تاله کهولاويږی. ددې وجې چابئ ته هم ،،غلق،، وئيلې شی.

الکوة: روشن دا ته وائي. مراد ترې دلته تاخ دې.

قوله: فَقُمْتُ إِلَى الْأَقَالِيدِ فَأَخَذْتُهَا فَفَتَحْتُ الْبَابَ: عبدالله بن عتيك رضي الله عنه فرمائي. چه زه ورغلم. چابيانې مې راوچتې کړې. او دروازه مې پرانسته. يعنی د قلعې دروازه مې پرانسته. لکه څنګه چه په وړاندې روايت کښې راځي.

الاقاليد: دا د ،،اقليد،، جمع ده. چابئ ته وائي.

قوله: وَكَانَ أَبُو رَافِعٍ يُسْمَرُ عِنْدَهُ وَكَانَ فِي عَلَالِيَّ لَهُ: علالي: دا د ((علية)) (بضم العين وكسرها وكسر اللام وتشديدها وتشديد الياء) جمع ده. بالاخانې ته وائي.

نوکله چه قصه بر (قصې بيانونکی) خلق د ابورافع نه لاړل. نو زه د کمرې طرف ته ورغلم. کله چه به مې يوه دروازه پرانستله. نو د دننه به مې بندوله. ددې دپاره که چرته شور جوړ شی. او يته اولګی نو چه څوك دننه نشی راتلې. ترخوچه ما دې قتل کړې نه وی. نو زه ابو رافع ته اورسيدم. هغه په يوه تياره کمره کښې دخپل اهل وعيال سره يوځاې ملاست وو. خوماته دا معلومه نه وه. چه ابو رافع په کوم کښې کوم ځاې دې؟ ددې وجې ما آواز اوکړو ابو رافع، هغه اووئيل؟ څوك ئې؟ د کوم طرف نه چه دا آواز راغلو. هغ طرف ته زه وروړاندې شوم. اوبه توره مې يو ګذار اوکړو. خوم زه ويريدم. ددې وجې کامياب نشم. کله چه هغه چغه کړې. نو زه د کمرې نه رابهرشوم. اولږ وخت بهرايسارشوم. بيا کمرې ته ورغلم. او آواز مې بدل کړو. ما اووئيل. ابورافع دا په کمره کښې څه آواز وو. هغه اووئيل. ستا مور دې هلاکه شی. يوکس اوس لږ غوندې وړاندې په توره په ما ګذار اوکړو.[3] کله چه ما ښه تسلی اوړه. چه د کومې ځاې نه خبرې کوی. نو يو مضبوط ګذار مې پرې اوکړو . نو قتل نشو.

---

[1])عمدة القاری (۱۳۷/۱۷)_

[2])غلق.. ما يغلق به الباب والمراد بها المفاتيح كأنه كان يغلق بها وفتح بها (فتح الباری (۳٤۳/۷)_

[3])وزاد فی رواية قال فعمدت له أيضاً فاضربه أخرى فلم تغن شيأ فصاح وقام أهله ثم جئت وغيرت صوتی كهيئة المستغيث فإذا هو مستلق على ظهره وفی رواية ابن اسحاق فصاحت إمرأته فنوهت بنا فجعلنا نرفع السيف عليها ثم نذكر نهی رسول الله صلى الله عليه وسلم عن قتل النساء فنكف عنها (فتح الباری (۳٤٤/۷)_

قوله: ثُمَّ وَضَعْتُ ظَبةَ السَّيْفِ فِي بَطْنِهِ حَتَّى أَخَذَ فِي ظَهْرِهِ فَعَرَفْتُ أَنِّي قَتَلْتُهُ: (۱)
بیا ما د تورې تیره طرف دهغه په خیټه باندې کیخودو.تردې چه هغه دهغه د شا پورې اورسیدل.او زما یقین راغلو.چه ما هغه قتل کړو.

ضبیب السیف: د ضبیب معنی د وینې تویول راځی.د علامه خطابی رحمه الله خیال دې، چه دا لفظ دلته صحیح نه دې.صیحح لفظ «ظبة السیف» دې.چه معنی ئې د تورې تیرهٔ طرف راځی. د«ظبة» جمع «ظبات» ده.(۲)

اوس زه واپس شوم.اویوه یوه دروازه کومه چه ما د ننه نه بنده کړې وه.هغه به مې کهولاوهله. تردې چه زه پوړو ته راورسیدم.ما دا اوګنړل اوخپله ښۍ پښه مې لاندې کیخوده. چه جوړې زه زمکې ته راورسیدم.حالانکه زمکه لا لرې وه.دغه شان زه د پوړو نه راګذار شوم.دخوارلسمې سپوږمۍ شپه وه.د راپریوتو په وجه زما پنډۍ ماته شوه.نوما په خپل پټکی باندې هغه اوتړله.

په یو روایت کښې «فانکسرت ساقی» دی.پنډۍ مې ماته شوه.او په دویم روایت کښې «فانخلعت رجلی»زما دپښې جوړ بې ځایه شو.په دواړو روایاتونو کښې تعرض دې.ددې جواب دا دې.چه دواړه خبرې به شوې وی.جوړ به ئې هم بې ځایه شوې وی.اوپنډۍ به ئې هم مات شوې وی.یا داسې اووایه.چه د جوړ بې ځایه کیدو نه ئې د پنډۍ په ماتیدو سره تعبیر کړې دې.

فرمائی.چه ما دا فیصله اوکړه.چه ددې ځاې نه به ترهغه وخته پورې نه ځم. ترڅو چه دا معلومه شوې نه وی.چه ابورافع قتل شوې دې.نو زه د قلعې د دروازې سره ناست وم.کله چه چرګه د صبا د وخت آذان اوکړو.نودمرګ خبر ورکونکې د قلعې په دیوال باندې اوختل.او وې ونیل.«أنعی أبا رافع تاجر أهل الحجاز» د اهل حجاز دسوداګر ابورافع د مرګ اعلان کوم.

دعربورواج وو.چه کله به څوك لوې سړې مړ شو،نو په اوچت ځاې به اوختل. اودهغه د مرګ اعلان به ئې کولو.چه فلانی سړې مړ شو.

چه دا خبر مې واوریدو.نو زه خپلوملګروته راورسیدم.هغوی ته ما اووئیل. «النجاء» تادی کوئ۔ الله ابورافع قتل کړو.

په دویم روایت کښې دی.(۱))أَضَعُ السَّيْفَ فِي بَطْنِهِ ثُمَّ أَتَّكِئُ عَلَيْهِ» یعنی ما دهغه په خیټه باندې توره کیخوده.اوبیا مې هغې ته زور وکړو،.تردې چه هغه هډوکی ته اورسیده،په دغه دویم روایت کښې دا هم دی.چه دابورافع د مرګ د اعلان نه پس چه زه راپسیدم.او راروان شوم.نودډیرې زیاتې خوشحالۍ دوجې ماته دخپلې پښې د درداحساس نه کیدل.درد خو وو.

---

(۱))وفی روایة یوسف: فاضع السیف فی بطنه ثم أتکی علیه حتی سمعت صوت العظم)۔
(۲))فتح الباری(۳٤٤/۷)۔

خود خوشحالئ د وجې په هغه وخت کښې دهغې درد احساس ختم شوې وو.
دنبى ﷺ په خدمت کښې حاضر شوم.اوتفصيل مې ورته واورول.نبى ﷺ اوفرمائيل.خپله پښه دې اوغزوه.ما پښه اوغزوله.نبى ﷺ پرې لاس راښکل.پښه داسې ټيك شوه.لکه چه ما هډو په دې کښې څه تکليف نه وو محسوس کړې.
ددې مهم دپاره نبى ﷺ شپږ صحابه کرام ليږلى وو.① عبدالله بن عتيك② مسعود بن سنان③ عبدالله بن انيس④ ابوقتاده⑤ خزاعى بن اسود⑥ او عبدالله بن عتبه،.. نبى ﷺ حضرت عبدالله بن عتيك ﷺ دهغوى امير جوړ کړې وو.اوهم هغه ابو رافع قتل کړو.
حضرت عبدالله بن عتيك ﷺ په جنګ احد کښې شريك وو.اوبه جنګ يمامه کښې دوى شهيد شوى وو.بعضې حضرات وائى.چه عبدالله بن عتيك په جنګ صفين کښې دحضرت على ﷺ سره ملګرې وو.اود جنګ صفين نه پس وفات شوى دى.([1]) والله اعلم.

بَابِ غَزْوَةِ أُحُدٍ

امام بخارى رحمه الله غزوه احد په دولس بابونوکښې بيان کړې ده.

① بَابِ غَزْوَةِ أُحُدٍ ② بَاب إِذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا ... ③ بَاب قَوْلِ اللهِ تَعَالَى إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ ④ بَاب إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوُونَ ⑤ بَاب ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ... ⑥ بَاب لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ... ⑦ بَاب ذِكْرِ أُمِّ سَلِيطٍ ⑧ بَاب قَتْلِ حَمْزَةَ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ⑨ بَاب مَا أَصَابَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْجِرَاحِ يَوْمَ أُحُدٍ ⑩ بَاب الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلّٰهِ وَالرَّسُولِ ⑪ بَاب مَنْ قُتِلَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ يَوْمَ أُحُدٍ ⑫ بَاب أُحُدٌ جَبَلٌ يُحِبُّنَا وَنُحِبُّهُ

دغزوه بدرپشان غزوه احد هم حضرت شيخ الحديث مد ظلهم اول په تاريخى تفصيل سره بيان کړې ده.اوددې نه پس ئې ذ ابواب بخارى او په دې کښې د ذکرشوو احاديثو تشريح بيان کړه.البته د تکرار نه د بچ کيدو دپاره کوم واقعات چه د بخارى په احاديث کښې په تفصيل سره راروان دى.هغه ئې په ابتداء کښې نه دى ذکر کړې.لك دحضرت حمزه ﷺ د قتل واقعه ،چونکه دا واقعه پخپله په بخارى کښې د مستقل باب لاندې په تفصيل سره بيان شوې ده.څکه په شروع کښې نه ده ذکرشوې.
دې ځاې نه امام بخارى جنګ احد بيانوى.

احد: احد د يو غر نوم دې.کوم چه د مدينې منورې نه درې ميله فاصله باندې واقع دې.دې غرته احد ددېوجې وائى.چه دا جدا او يودې.([2])

دجنګ احد سبب او د مشرکانو تياری: په جنګ بدرکښې چونکه د قريشو کافرانو ته سخت زخم لګيدلې وو.ددې وجې هغوى سوزيدل.اودمسلمانانو نه د انتقام اخستلوسوچ ئې

[1])عمدة القارى(١٧\١٣٥)_
[2])البداية والنهاية)_

کول.د ابوسفیان قافله د تجارت دکومې په تعاقب کښې چه مسلمانان د مدینې منورې نه وتلی وو.هغه صحیح سلامت مکې ته رسیدلې وه.په دغه قافله کښې چه کوم سامان وو.هغه ډیر زیات وو.ابوسفیان بن حرب، عکرمه بن ابی جهل، صفوان بن امیه او حارث بن هشام وغیره د قریشو سرداران په ،،دارندوه،، کښې جمع شول، اوهغوی دا فیصله اوکړه.چه په دې قافله کښې چه کوم سامان تجارت وو.د هغې اصلی رقم (یعنی راس المال) خوبه تولو ته واپس کړې شی.البته کومه گټه چه شوې ده.هغه به د محمد(ﷺ) خلاف د جنګ په تیارئ کښې خرچ کولې شی.دې سره سره هغوی خواه اوشا قبیلو ته هم خبر اوکړو.او ورته نې اووئیل.چه د مسلمانانود مقابلې دپاره مونږ ډیرپه لویه تیارئ سره څو.تاسو خلق هم زمونږ سره شریك شئ.([1])

دغه شان دوی د درې زره ډیرلوې لښکرجمع کولوکښې کامیاب شول.دا لښکرپه ۵ شوال ۳ھ کښې د مکې نه روان شو.په لښکر کښې اووه سوه په زرغو کښې پټ کسان وو.([2]) درې زره اوښان وو.دوه سو اسونه وو.اوپنځلس ښځې هم په دې ارادې سره ورسره شوې وې.چه دوی به رجزیه اشعار وائی.([3]) اوجنګیدونکی به تیزوی.دغه شان د دوی د عزت او ناموس د وجې به خلق په جوش او جذبې سره جنګیږی.([4])

مسلمانانوته د حضرت عباس رضی الله عنه د وړاندې نه اطلاع ورکول: حضرت عباس بن عبدالمطلب رضی الله عنه کوم چه په دغه وخت کښې په مکه مکرمه کښې مقیم وو.هغوی سمدستی یو تیز تلونکې قاصد ته خط ورکړو.او مکې ته ئې روان کړو.اوورته ئې اووئیل.چه ته زر ترزره مدینې ته اورسه.او نبی ﷺ ته د قافلې خبر ورکړه.په درې ورځو کښې دننه ستا دپاره رسیدل پکار دی.نو هغه سور نبی ﷺ ته اورسیدل.او د صورتحال نه ئې دخبرولوخط نې دوی ته ورکړو.([5])

د قریشو د لښکرحال معلومولودپاره د صحابه کرامو رضی الله عنهم روانیدل: نبی ﷺ دوه انصاری صحابه حضرت انس او حضرت مونس رضی الله عنهما مقرر کړ.چه دوی لاړ شی.اود قریشو د لښکر حال معلوم کړی.دا حضرات لاړل.او واپس راغلل.خبر ئې ورکړو.چه لښکرنزدې رارسیدلی دې.حضرت حباب بن منذر رضی الله عنه نبی ﷺ اولیږلو.چه ته لاړه شه.او اوګوره چه د لښکرشمار څومره دې؟ هغوی لاړل اوټیك ټیك اندازه ئې اوکړه.او واپس راغلو.خبر ئې ورکړ.چه درې زرو ته نزدې کسان دی.([6])

---

[1])الکامل لابن اثیر(۱۰۳۱۲) وسیرة ابن هشام (۶۴۱۳)

[2])تاریخ الطنبری (۱۹۰۱۲)_

[3])ابن هاشم په خپل سیرت کښې ددې ښځو نومونه او د قبیلو ذکر کړې دې. سیرة ابن هشام (۶۶۱۳)

[4])تاریخ الطبری (۱۹۰۱۲)_

[5])طبقات ابن سعد (۳۷۱۲) سیرة المصطفی (۱۸۷۱۲) السیرة الحلبیة (۲۱۷۱۲)_

[6])طبقات ابن سعد(۳۷۱۲) السیرة الحلبیة (۲۱۸۱۲)_

د نبی ﷺ د صحابو رضی الله عنهم سره مشوره: د شپې حضرت سعد بن معاذ،حضرت سعد بن عباده او حضرت اسید بن حضیر رضی الله عنهم د نبی ﷺ د کورنه ګیرچاپیره څوکیرداری اوکړه.او څه دستې مقرر کړې شول.چه هغوی مدينې منورې ته چه کومې لارې د داخليدو دی.په هغې باندې کينی.دې دپاره چه د شپې ناڅاپي حمله دفع کړې شی.[1] راروان صبا د جمعې ورځ وه.نبی کريم ﷺ صحابه کرام رضی الله عنهم جمع کړل.اوهغوی سره ئې مشوره اوکړه.چه څه صورت اختيارول پکار دی؟ نبی ﷺ اوفرمائيل.چه ما خوب ليدلې دې.چه زه په يوه قلعه کښې يم.او يوه غوا ذبح کړې شوه.اوما خپله توره اوخوزوله.نودهغې مخکښې حصه ماته شوه.بيا ما دوباره اوخوزوله.نوهغه د اولنی صورت نه په زيات ښه حالت کښې شوه.صحابو رضی الله عنهم ترې دخوب د تعبيرتپوس اوکړو.نو نبی ﷺ اوفرمائيل. قلعه کومه چه ما په خوب کښې ليدله ده.هغه مدينه منوره ده.که هم دلته پاتې شو.اومقابله اوکړې شی.نو لکه څنګه چه په قلعه کښې په موجودتيا سره حفاظت وی.نودلته چه پاتې شو.هم به حفاظت وی.اود غوا ذبح کيدو تعبير دا دی.چه زمونږ څه صحابه به شهيدان کيږی.او توره خوزول جنګ دې.اوددې مخکښې حصه ماتيدل په دې کښې چه کوم ناخوښه حالات دی.دهغې راپيښيدل دی.اود تورې دوباره خوزيدو سره د اولنی نه زياته ښه کيدل ددې جنګ نه پس چه کوم حالات دی.هغه به د اولنی حالاتو په نسبت سره ښه اوموافق وی.[2]

دنبی ﷺ او نورو څو مشرانو صحابو رضی الله عنهم رائې دا وه.چه په مدينه کښې پاتې شو.اومقابله دې اوکړې شی،او د مدينې نه بهرته اونه څو.خود ډيرو صحابو رضی الله عنهم رائې دا وه.چه د مدينې نه بهرته وتل اومقابله پکار ده.خاص کرهغه حضرات کوم چه په جنګ بدر کښې شريک شوی نه وو.هغوی د شهادت ارمان په خپلو زړونوکښې اخستې وو.دهغوی شوق وو.چه بهرته دې اوځو.اومقابله دې اوکړو.نود شهادت دجام څکلو موقع به راته ښه ملاؤ شی.که په مدينه کښې دننه مقابله اوکړې شی.نوکيدې شی.ددې نوبت رانشی.حضرت حمزه رضی الله عنه خو قسم اوخوړلو . ((والله الذی أنزل عليك الكتاب لا أطعم اليوم طعاماً حتى أجادلهم بسيفي خارج المدينة)) [3] زما دې په هغه ذات قسم وی.چاچه په تاسو باندې کتاب نازل کړې دې.زه به ترهغه وخته پورې خوړك نه کوم.ترڅو چه مې د مدينې نه بهر د کافرانو سره په خپله توره باندې مقابله نه وی کړې.

حضرت سعد بن عباده او نورو بعضې مشرانوصحابو رضی الله عنهم هم دا رائې پيش کړه.که په مدينه کښې ايسار شو. مونږ دفاع کوو.نو کافران به اوګڼړی.چه مونږ کمزوری او ډرپوك يو.ددې

---

[1])طبقات ابن سعد(٣٧/٢) السيرة الحلبية (٢١٨/٢)_

[2])البداية والنهاية (١٢/٤)_

[3])په دې موقع باندې د بعضې صحابو رضی الله عنهم د شهادت عجيبه شوق وو.حضرت نعمان بن مالك انصاری رضی الله عنه د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضر شو.او وې فرمائيل.((يارسول الله لاتحرمني الجنة فوالذی بعثک بالحق لأدخلن الجنة فقال له بم؟قال بأني أشهد أن لا إله إلا الله وأنک رسو لاله وإني لا أفرمن الزحف قال صدقت فقتل يومئذ(تاريخ الطبری (٨٩/٢) والبداية والنهاية (١٢/٤)_ ~

وجي بهرته وتل مناسب دى.عبدالله بن ابى رئيس المنافقين هم يوتجربه كارسړي وو.هغه خپل ځان په مسلمانانوكښې شامل کړې وو.دهغه نه هم نبى ﷺ مشوره اوغوستله.هغه اووئيل.خبره په اصل کښې دا ده.چه په مدينه کښې چه کله هم داسې قسم واقعه پيښه شوې ده.نو كه د مدينې خلق په ښارکښې پاتې شوى دى.اومقابله ئې کړې ده.نودوى ته كاميابى ملاو شوې ده.او که دوى د مدينې نه بهرته وتلى دى.اومقابله ئې کړې ده.نوناكامه شوى دى.ددې وجې زما رائې دا ده.چه هم دننه پاتى شو.اومقابله اوکړې شى.(١)

خود ځوانانونه سوا بعضې مشران صحابه كرام رضي الله عنهم هم نبى ﷺ په دې خبره باندې کلك اوليدل.چه د مدينې نه بهرته وتل اومقابله کول پکار دى.نو چه د مازيگردمانځه نه فارغ شو.نبى ﷺ كورته تشريف يوړو.په دغه دوران کښې حضرت سعد بن معاذ او حضرت اسيد بن حضير رضي الله عنهما باقى صحابو رضي الله عنهم ته اووئيل. تاسوخلقو رسول الله ﷺ د ښارنه په بهرته وتلو باندې مجبوره کړو.د نبى ﷺ د رائې خلاف اصرار کول مناسب نه وو.تولوته د خپلې غلطۍ احساس اوشو.اوكله چه نبى ﷺ مسلح شو.او بهرته ئې تشريف راوړو.نو صحابو رضي الله عنهم عرض اوکړو.زمونږ نه غلطى اوشوه.مونږ ته په خپله رائې باندې کلکيدل نه وو پکار،ستاسو چه څنګه رائې وى.هم د هغې مطابق عمل اوکړئ.نبى ﷺ اوفرمائيل.دهيڅ پيغمبردپاره دا مناسب نه دى.چه هغه يوځل وسله واچوى.اود دشمن سره د مقابلې نه بغيراوباسى.اوس خو بس بهرته وتل دى.(٢)

دمدينې منورې نه روانيدل: نبى ﷺ ځان سره د زركسانو لښكر واخستل.او د جمعې په ورځ په ۱۵شوال ۳هـ د مدينې نه احد طرف ته روان شو.او عبدالله بن ام مکتم ئې په مسجد نبوى کښې په امامت باندې مقرر کړو(٣) دجمعې ورځ وه.احد خو نزدې وو.خو روانيدل چونکه د ماښام نه لږ غوندې وړاندې وو.ددې وجې په لاره کښې په يوځاې ،،شيخين،، کښې نبى ﷺ د شپې تيرولو اراده اوکړه.(٤)

دمنافقانو جدا كيدل: په راروانه ورځ دخالى په سحر نبى چه کله احد طرف ته د روانيدو اراده اوکړه.نو عبدالله بن ابى د خپلو درې سوو ملګرو سره دا اووئيل.اوواپس شو.چه مونږ بغيرد څه وجې نه خپل ځانونه په هلاکت کښې نشو اچولى.تا زمونږ په مشوره عمل اونکړو.(٥)

---

[١])تاريخ طبرى (۱۸۹\۲)_

[٢])سيرة ابن هشام (۶۸\۳) والبداية والنهاية (۱۳\٤)_

[٣])په مدينه منوره کښې نبى ﷺ حضرت عبدالله بن ام مکتوم رضي الله عنه خپل قائم مقام جوړ کړې وو(الكامل لابن الأثر(۱۰٤\۲)_

[٤])طبقات ابن سعد (۳۹\۲)_

[٥])په دې موقع د حضرت جابر رضي الله عنه پلار حضرت عبدالله بن حرام رضي الله عنه دغه منافقانو ته لاړلو.اوهغوى ئې ډير پوهه کړل.چه د الله تعالى پيغمبر داسې پريخودل په هيڅ طريقه مناسب نه دى.خو خو منافقانو جواب ورکړو((لونعلم أنم تقاتلون ما أسلمناكم)) حضرت عبدالله بن حرام رضي الله عنه اوفرمائيل.اې دالله دشمنانو الله تعالى به خپل پيغمبر ستاسو نه بې پرواه کړى.د سورة آل عمران آيت ﴿ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُواْ وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْاْ قَاتِلُواْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوِ ادْفَعُواْ قَالُواْ... [بقيه حاشيه په راروانه صفحه....

د خزرج د قبيلې د يوشاخ بنو سلمه او د اوس د قبيلې د يو شاخ بنوحارثه قدمونه اوخويدل. اوهغوی ته دا خيال شو.چه مونږ به هم واپس لاړ شو.نوالله تعالی دهغوی مدد اوکړو.د قرآن شريف آيت ﴿إِذْ هَمَّتْ طَّآئِفَتَانِ مِنكُمْ أَن تَفْشَلَا وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا﴾ کښې هم ددې دوو قبيلو ذکردې. چونکه دا دواړه په اسلام کښې مخلصې وې.اود بشری کمزورئ په وجه دوی ته دا خيال راغلې وو.ددې وجې الله تعالی دهغوی د اخلاص په برکت د هغوی حفاظت اوکړو.(۱)

د منافقانو د جدا کيدو په وجه د مسلمانانولښکر کم شو.او اووه سوه شو.په دې اووه سوه کسانوکښې سلو زغرې اچولې وې.يو اس د نبی ﷺ وو.او يو اس د حضرت ابوبرده بن نيار حارثی رضی الله عنه وو.په پوره لښکرکښې صرف دا دوه اسونه وو.(۲)

داسلامی لښکر ترتيب او صف بندی: په پنځلسم شوال خالی په ورځ د صبا مونځ نبی ﷺ د احد سره نزدې ادا کړل.اوددې نه پس د لښکرترتيب ته متوجه شو.د فوج ترتيب ئې داسې قائم کړو. چه مدينه دوی ته مخامخ وه.اواحد ددو شا ته وو.چونکه داحد د شا طرف نه د کافرانو دحملې کولوخطره وه.ددې وجې نبی ﷺ د پنځوسو بهترينو تيراندازو انتخاب اوکړو.اود احد شا ته ئې هغوی کينول.اودا تاکيد ئې ورته اوکړو.که مونږ غالب شو. اوکه مغلوب،په هيڅ صورت کښې تاسو خپل ځاې مه پريږدئ.د تيراندازو باندې ئې ددوی د دستې حضرت عبدالله بن جبير رضی الله عنه اميرمقرر کړو.(۳)

دابوعامرخروج او داسلامی لښکرجواب: د فريقينوصفونه يوبل ته مخامخ وو.داسلامی لښکر بيرغ د حضرت مُعصب بن عمير رضی الله عنه سره وه.د عربو د جنګی قاعدې مطابق په اول کښې د انفرادی مقابلې دپاره خلق راغلل.خود انفرادی مقابلې شروع کولونه وړاندې ابوعامر کوم چه داسلام نه وړاندې د قبيله اوس سردرا وو.د کافرانود لښکر نه راووتل.ابوعامر د ظهور اسلام نه پس د نبی ﷺ ډير لوی دشمن جوړ شوې وو.اود مدينې نه تلې وو.په مکه کښې مقيم شوې وو.هلته که ده قريشو ته دجنګ ترغيب ورکړې وو.اوورته ئې وئيلی وو.چه په ميدان جنګ کښې ما اووينی.نو د اوس خلق به زما طرف ته راشی.اودغه شان به د مسلمانانو لښکر کم شی.نود کافرانود لښکر نه راووتل.او آواز ئې اوکړو.اې د اوس خلقو زه ابو عامر يم.د اوس خلقو د ابوعامر د توقع نه بيخی خلاف جواب ورکړو.«لاأنعم الله بك عيناًيافاسق» (۴) اې فاسقه الله تعالی دې ستا سترګې چرته هم يخې نکړی.ابوعامر چه دا

.....دتير مخ بقيه حاشيه] لَوْ نَعْلَمُ قِتَالاً لَّاتَّبَعْنَاكُمْ هُمْ لِلْكُفْرِ يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلإِيمَانِ يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِم مَّا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ ﴾هم ددې خلقو په باره کښې نازل شوې دې.(البداية والنهاية (۱۴\۴)_

۱)ددې تفصيل وړاندې باب کښې راځی)_

۲)تاريخ الطبری(۱۹۰\۲)_

۳)الکامل لابن الأثير(۱۰۵\۲)_

۴)ابو عامر په جاهليت کښې په ،راهب،، مشهور وو.رسول الله ﷺ دده نوم فاسق کيخودې وو.ددې وجې د اوس خلقو ده ته ،،يافاسق، اووئيل.(سيرة ابن هشام (۷۱\۳)_

جواب واوریدو. نو مایوسه شو.اوقریشو ته واپس شو.او دا ئې اوونیل چه زما د تلو نه پس زما د قوم حالت بدل شوی دی.

په انفرادی مقابله کښې د کافرانو سخت ماتې: دمشرکانود طرفه د ټولونه وړاندې د مبارزت دپاره طلحه بن ابی طلحه میدان ته راووتل.او مسلمانانوته ئې د مقابلې دعوت ورکړو.د اسلای ملښکرنه حضرت علي ﷺ وراووتل.اوهغه ئې قتل کړو.ددې نه پس دطلحه بن ابی طلحه وروروعثمان بن ابی طلحه دکافرانو د لښکرنه راووتل.حضرت حمزه ﷺ دهغه د مقابلې دپاره وراووتل.اوهغه ئې قتل کړو.بیا ابوسعد بن ابی طلحه دریم ورور دکافرانو د لښکرنه د مقابلې دپاره راووتل.د مسلمانانو دطرفه حضرت سعدبن ابی وقاص ﷺ راووتل. اوهغه ئې جهنم ته اورسول.ددې نه پس د کافرانو د طرفه مسافع بن طلحه راووتل.حضرت عاصم بن ثابت ﷺ بس په یو ګذار سره هغه ختم کړو.بیا دهغه ورور حارث بن طلحه راغلل. حضرت عاصم بن ثابت ﷺ هغه هم قتل کړو.ددې نه پس دریم ورور جلاس بن طلحه راووتل.اودمبارزت دعوت ئې ورکړو.هغه طلحه بن عبید ﷺ قتل کړو.(۱)

په نفیرعام کښې دمسلمانانوفتح: دغه شان په انفرادی مقابله کښې دکافرانو ډیرتعداد قتل شول.اوښکاره ده چه په دې کښې د مسلمانانو تلۀ درنده شو.ددې نه پس عام جنګ شروع شو.حضرت ابودجانه د ډیرې بهادرۍ مظاهره اوکړه.(۲)حضرت علي اوحضرت حمزه ﷺ هم ډیر په بهادرۍ سره جنګیدل.ددې د وجې د کافراو قدمونه اوخویدل.سرې اوښخې ټول دغرطرف ته په تیښته باندې مجبوره شول.او مسلمانانو مال غنیمت جمع کول شروع کړل.

دګټلې جنګ په شکست کښې بدلیدل: د احد شا ته چه دحضرت عبدالله بن جبیر ﷺ په امیرۍ کښې د تیراندازوکومه د پنځوسو کسانودسته نبی ﷺ مقرر کړې وه.هغوی چه کله دا حالت اولیدل.نو هغوی هم د مال غنیمت راجمع کولو په غرض خپل ځای پریخودل.حضرت عبدالله

---

(۱)تاریخ الطبری (۲/۱۹۴) البداية والنهاية (۲۰/٤) الكامل لابن الأثير(۱۰۶/۲) طبقات ابن سعد(٤۱/۲)ـ

(۲)نبی ﷺ اعلان اوکړو.چه څوك دی.چه زه ورته خپله توره ورکړم.اوهغه ددې حق ادا کړی.ددې دپاره مختلف لاسونه پورته شول.خو نبی ﷺ توره حضرت ابودجانه ﷺ ته ورکړه.حضرت زبیربن العوام ﷺ هم لاس اوچت کړې وو.خو هغه ته نه وه ملاؤ شوې.حضرت زبیر ﷺ اووئیل.((وجدت في نفسي حين سألت رسول الله ﷺ السيف فمنعنيه وأعطاه أبودجانة وقلت أنا إبن صفية عمته ومن قريش وقد قمت إليه فسألته إياه قبله فأعطاه إياه وتركتني والله لأنظر ما يصنع فأتبعته فأخرج عصابة له حمراء فعصب بها رأسه فقالت الأنصار إخرج أبودجانة عصابة الموت وهكذا كانت تقول له إذا تعصب بها فخرج وهو يقول..

أنا الذي عاهدني خليلي ... ونحن بالسفح لدى النخيل

الا أقوم الدهر في الكيول ... أضرب بسيف الله والرسول

فجعل لا يلقى أحد إلا قتله.وكان في المشركين رجل لا يدع لنا جريحاً إلا وقف عليه.فجعل كل واحد منهما يدنو من صاحبه .فدعوت الله أن يجمع بينهما .فالتقيا. فاختلفا ضربتين .فضرب المشرک أبادجانة فاتقاه بدرقته.. وضربه أبودجانة فقتله، ثم رأيته .قد حمل السيف على مفرق رأس هند بنت عتبة ثم عدل السف عنها قال الزبير فقلت الله ورسوله أعلم (وانظر سيرة ابن هشام (۷۳/۳)ـ

بن جبیر ﷺ ورته د نبی ﷺ ارشاد وریاد کړو.د نبی ﷺ حکم یادولونه پس هغوی اووئیل.بیشکه نبی ﷺ دا حکم کړې وو.خو د نبی ﷺ مقصد دا وو.چه د جنګ د فیصلې نه وړاندې تاسو دا مورچه مه پریږدئ.او اوس خو فصله شوې ده.نو اوس دلته د ایساریدو څه ضرورت نشته ﷺ نتیجه دا شوه.چه حضرت عبدالله بن جبیر ﷺ سره صرف لس کسان پاتې شول.او نور ټول راغلل.

خالد بن ولید ﷺ کوم چه په دغه وخت کښې دکافرانود لښکر د میمنه امیر وو.هغوی چه د احد دا غاښې خالی اولیدل.نو د هغه طرف نه ئې حمله اوکړه.هلته چه دمسلمانانو دسته کوم چه یوولس کسان وو.هغه ټول ئې شهیدان کړل.اودشا نه ئې په مسلمانانو باندې حمله اوکړه.دا حمله دومره ناڅاپې وه.چه دا د مسلمانانو په خوا خاطرکښې هم نه وه.ددې حملې په وجه صورتحال بیخی بدل شو. او د کافرانوکوم لښکر چه تښتیدلې وو.هغوی هم واپس راغلل.اوس مسلمانان د دواړو طرفونو نه ګیرشول.اود دوست او دوشمن امتیاز پاتې نشو.نتیجه دا شوه. چه بعضې مسلمانان پخپله دخپلو مسلمانانو دلاسه شهیدان شول.(١)

دحضرت حذیفه ﷺ پلار حضرت یمان هم د مسلمانانو د لاسه شهید شو، حضرت حذیفه ﷺ چه کله اوکتل.چه زما په پلار باندې مسلمانان حمله کوی. نو هغه ډیرشورجوړکړو.خود چا خیال اونشو.په جنګ کښې هم داسې حالت پیښیږی. (٢)

دنبی ﷺ دشهادت غلط خبر: حضرت مصعب بن عمیر ﷺ دنبی ﷺ سره په شکل کښې مشابه وو.هغه یو کافر شیهد کړلو. اودا ئې مشهوره کړه.چه نبی ﷺ شهید شو.(٣) په دې خبر سره د مسلمانان وپه زړونو باندې یوه بې همتی غونده خوره شوه.اودبعضې مسلمانانو دا خیال شو.چه نبی ﷺ خو وفات شو.اوس دجنګ جاری ساتلو څه فائده ده.دحضرت عثمان ﷺ هم دا حال و.(٤) دغه شان مسلمانان د غل غوبل په حالت کښې مبتلاء شو.

هغه صحابه کرام ﷺ کوم چه د غل غوبل په وخت کښې د نبی ﷺ سره وو: ددغې غل غوبل په وخت کښې د نبی ﷺ سره چه کوم صحابه کرام ﷺ موجود وو.هغه دا دی.① حضرت ابوبکرصدیق ② حضرت عمرفارق③ حضرت عبدالرحمن بن عوف ④ حضرت ابوعبیده بن الجراح⑤ حضرت سعد بن ابی وقاص⑥ حضرت طلحه بن عبیدالله ⑦ حضرت زبیربن العوام ﷺ دا اووه په مهاجرینوکښې وو.

اواووه انصاری صحابه کرام ﷺ وو.① حضرت سعد بن معاذ ② حضرت سهل بن حنیف③ حضرت ابودجانه④ حضرت اسید بن حضیر⑤ حضرت عاصم بن ثابت⑥ حضرت حباب بن المنذر ⑦ اوحضرت حارث بن صمه ﷺ وو.

---

١) اوګورئ طبقات ابن سعد (٤٢/٢)۔
٢) اوګورئ بخاری کتاب المغازی رقم الحدیث ٤٠٦٥ وکامل ابن اثیر (١١٣/٢)۔
٣) الکامل لابن الأثیر(١٠٨/٢)۔
٤) الکامل لابن الأثیر(١١٠/٢)۔

په بخاري شريف كښې دحضرت براء بن عازب رضي الله عنه په روايت كښې د دولسو صحابو رضي الله عنهم ذكردى.اوپه نسائى او دلائل بيهقى كښې د يولسو ذكردې.(¹) او امام مسلم رحمه الله دحضرت انس رضي الله عنه نه روايت نقل كړې دې،په هغې كښې د اووه ذكر دى،خودا څه حقيقى تعارض نه دې.په مختلفو وختونوكښې مختلف صحابه كرام رضي الله عنهم د نبى ﷺ سره موجود وو.ددې وجې په بعضې رواياتوكښې زيات او په بعضو كښې د كم ذكر دې.خوپه هرحال ټول شمار څوارلس وو.(²)

د اوچتې بهادرئ ثبوت وركونكى صحابه كرام رضى الله عنهم: په دې موقع باندې بعضې صحابه كرامو رضي الله عنهم دډيرې بهادرئ ثبوت وركړو.كله چه كافرانو په نبى ﷺ د غشو باران شروع كړل. نوحضرت ابودجانه رضي الله عنه دكافرانو طرف ته شا كړه.او اودريدو.اودغه شان چه نبى ﷺ ته څومره غشى راتلل.هغه به ئې پخپله شا باندې تنبول.د ده په شا باندې اوياو ته نزدې زخمونه راغلى وو.خوالله تعالى هغه ژوندې اوساتل.(³) دغه شان حضرت طلحه رضي الله عنه هم د ډيرې مړانې اوبهادرئ مظاهره اوكړه.حافظ ابن حجر رحمه الله د ابوداود طيالسي په روايت سره د حضرت ابوبكرصديق رضي الله عنه قول نقل كړې دې.چه كله به دوى د غزوه احد ذكركولو.نو فرمائيل به ئې.«كان ذلك اليوم كله لطلحة» (⁴) د احد ټوله ورځ د طلحه رضي الله عنه په بهادرئ كښې وه.حضرت طلحه رضي الله عنه د نبى ﷺ دحفاظت دپاره برابر هلته موجود وو. اوهغوى د غشو نه د نبى ﷺ حفاظت دپاره خپل لاس ډهال جوړ كړې وو.تردې چه د ده لاس شل شو.حاكم په اكليل كښې نقل كړى دى.چه دحضرت طلحه رضي الله عنه په بدن باندې پنځه ديرش يا يوكم څلويښت زخمونه راغلى وو.(⁵) خود طيالسى په روايت كښې دى.چه دده په بدن اويا زخمونه راغلى وو.

دغه شان دحضرت انس رضي الله عنه ميرني پلارحضرت ابوطلحه انصارى رضي الله عنه بې مثاله كردار ادا كړې وو.چه كوم كس به ورسره هم تيريدل.نو نبى ﷺ به ورته ونيل.دخپل تركش نه غشي راوباسه.او ابوطلحه ته ئې وركړه.حضرت ابوطلحه رضي الله عنه په دې جنګ كښې څو كمانونه مات كړى وو.(⁶)

دغه شان سعدبن ابى وقاص رضي الله عنه هم په هغه صحابه كرامو رضي الله عنهم كښې وو.چاچه د بهادرئ

---

¹) د ذكرشوو نومونو اونورو صحابه كرامو رضي الله عنهم دتفصيل دپاره اوګورئ (فتح البارى(٣٦٠/٧) البته په مهاجرينوكښې د حضرت عمرفاروق رضي الله عنه په ځاې دحضرت على رضي الله عنه نوم ئې ذكركړې دې.والله أعلم

²) ابن سعد ليكلى دى.(وثبت منعه عصابة من أصحابه أربعة عشر رجلاً سبعة من المهاجرين .. وسبعة من الأنصار(طبقات ابن سعد(٤٢/٢)_

³)سيرة ابن هشام(٧٨/٢)_

⁴)فتح البارى(٣٦١/٧)_

⁵)فتح البارى(٣٦١/٧)_

⁶)بخارى كتاب المغازى باب ﴿ إذا همت طائفتان منكم أن تفشلا﴾ رقم الحديث (٤٠٥٥)_

مظاهره کړې وه.نبی ﷺ به دخپل ترکش نه غشی راویستل.اوده ته به ئې ورکول.اوفرمائیل به ئې.«ارم فداك ابي وامي» (١)

حضرت علی رضی الله عنه فرمائی.چه ما د نبی ﷺ نه چرته نه وو اریدلی.چه نبی ﷺ چاته «فداك ابي وامي» وئیلی وی.سوا دحضرت سعدبن ابی وقاص رضی الله عنه نه.

په نبی ﷺ باندې حملې:دحضرت سعدبن ابی وقاص رضی الله عنه ورور عتبه بن ابی وقاص موقع اولیده.نو په نبی ﷺ باندې ئې د کاڼړی ګذاراو کړل.په کوم سره چه د نبی ﷺ لاندینی غاښ مبارك شهید شو.او شوونډې زخمی شوې.عبدالله بن قمبه په نبی ﷺ باندې حمله اوکړه.په کوم سره چه د خود دوه کړئ په مخ مبارك کښې ورخخې شوې.عبدالله بن شهاب زهری نبی ﷺ په کاڼړی باندې اوویشته.په کوم سره چه د نبی ﷺ تندې مبارك د وینو نه رنګ شو.(٢) حضرت مالك بن سنان رضی الله عنه دغه وینه اوڅکله(یعنی خوله ئې پرې دپاسه کیخوده،او وې څکله)اوصفا کړه.نبی ﷺ په دغه موقع باندې اوونیل.دچا په خیټه کښې چه د نبی وینه وی.دجهنم اور هغه ته نشی رسیدې.(٣) ابوعامرفاسق د مسلمانانو دپاره یوه کنده تیاره کړې وه.نبی ﷺ د دغه زخمونونه د متاثر کیدو نه پس په دغه کنده کښې اوغورځیده. حضرت علی رضی الله عنه د نبی ﷺ لاس اونیولو.او رابهر ئې کړو.او حضرت طلحه بن عبیدالله رضی الله عنه د نبی ﷺ شا اونیوله.نوهله نبی ﷺ اودریدهٔ.(٤)

د ابی بن خلف قتل: ابی بن خلف یو اس ساتلې وو.د هغه خیال وو.چه په دیر اس به سوریږم. او نبی ﷺ به شهید کوم.کله چه هغه اس ته پونده ورکړه.او د نبی ﷺ طرف ته راروان شو.نو نبی ﷺ اوفرمائیل.دې به زه په خپل لاس باندې قتلوم.بل څوك دې ده ته څه نه وائی.کله چه هغه نزدې راغلو.نو نبی ﷺ د حضرت حارث بن صمه رضی الله عنه نه د هغه نیزه واخستله.او ابی بن خلف ئې په څټ باندې یومعمولی غونډې ګذار اوکړو . هغه چغه کړې.اوشور ئې جوړ کړو. واپس شو.او وئیل ئې.په الله قسم محمد (ﷺ) زه قتل کړم.خلقو هغه ته اووئیل.دا خو معمولی غونډې زخم دې.ته دومره چغې ولې وهې.وې وئیل.په الله قسم ددې زخم تکلیف که په ټول اهل حجاز باندې تقیم کړې شي.نو هغوی ټول به د دې د تکلیف د وجې هلاك شی.دغه شان هغه چغې وهلې.د مکې معظمې نه نهه لس میله فاصله باندې په مقام سرف کښې جهنم ته اورسیدل (٥)

د حضرت عمروبن جموح رضی الله عنه شهادت: د حضرت جابربن عبدالله رضی الله عنه پلار عبدالله بن عمروبن حرام غزوه احد کښې شیهد شو.د هغه دخور خاوند حضرت عمروبن جموح رضی الله عنه

---

(١) بخاری کتاب المغازی باب ﴿إذا همت طائفتان منكم﴾ رقم الحديث (٤٠٦٤)_

(٢) دتفصیل دپاره اوګورئ سیرة ابن هشام (٨٤١٣و ٨٥)_

(٣) سيرة ابن هشام (٨٥١٣)_

(٤) الكامل لابن اثیر(١١٠١٢)_

(٥) د تفصیل دپاره اوګورئ (البداية والنهاية (٣٢١٤)_

د پښو نه معذوره وو.هغه خپلو ځامنوته اووئيل.چه زه هم احد ته د جنګ دپاره ځم.ځامنو ورته اووئيل.ته معذور ئې.ددې وجې تاسو هم دلته ايسارشئ.عمروبن جموح رضي الله عنه د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضر شو.او وې وئيل.زما د شهادت شوق دې.اوزما ځامن ما جنګ ته د تلو نه منع کوی.نبی ﷺ اوفرمائيل.ته معذوره ئې.اوستا دپاره رخصت دې.خوبيا هم چه دهغه شو ق ا اصرار ئې اوليدلو.نو نبی ﷺ ورته اجازت ورکړو.اوهغه په احد کښې شهيد شو.([۱])

د حضرت جابررضی الله عنه د پلارحضرت عبدالله بن عمروشهادت: دحضرت جابربن عبدالله رضي الله عنه دپلار حضرت عبدالله بن حرام رضي الله عنه په باره کښې امام ترمذی په کتاب التفسير کښې يو روايت نقل کړې دې.چه رسول الله ﷺ حضرت جابر رضي الله عنه ته اووئيل.تاته معلومه ده.چه ستا پلارسره الله تعالى څه معامله اوکړه؟ هغه عرض اوکړو.تاسو اوفرمائيې.نو نبی ﷺ اوفرمائيل.ستا پلارسره الله تعالى براه راست مکالمه اوکړه.او د نورو شهيدانو سره ئې من وراء حجاب خبرې اوکړې.([۲])

علامه ابن القيم رحمه الله په زاد المعاد کښې نقل کړی دی.چه حضرت عبدالله بن عمروبن حرام رضي الله عنه د احد نه وړاندې يو خوب ليدلې وو.په خوب کښې هغه مبشربن عبدالمنذر اوليدل.چه هغه ورته وائی.اې عبدالله ته هم ډيرزر مونږ ته راتلونکې ئې.عبدالله ورته اووئيل.ته کوم ځاې ئې.نو مبشرورته اووئيل.مونږ په جنت کښې يو.او په جنت کښې چه چرته زمونږ زړه غواړی.سيل کوو.عبدالله اووئيل.ته خوپه بدرکښې شهيد شوې نه وې؟ نو هغوی اووئيل.شهيد شوې وم. څکه خو جنت ته تلې يم.([۳])

دحضرت ربيع شهادت: په شهيد شوو کښې يو صحابی حضرت سعد بن الربيع رضي الله عنه دې،د جنګ نه پس نبی ﷺ اوفرمائيل،لږ اوګورئ چه سعد کوم ځائی کښې دې؟ په لټون لټون په مقتولينو کښې ملاؤ شو،اوس په کښې لا ساه باقی وه،لټونکې صحابی رضي الله عنه اووئيل ،زه نبی ﷺ ستا د لټون دپاره راليږلې يم،حضرت سعد بن الربيع رضي الله عنه اووئيل ،چه نبی ﷺ ته زما سلام کوه،او زما ذ شهادت خبر ورکولو نه پس انصارو ته اووايه،چه ستاسو دپاره څه عذر قابل قبول نه دې،تاسو ته پکار دی،چه په هر حالت کښې د نبی ﷺ نصرت اوکړئ،څکه چه هم د نبی ﷺ په نصرت کښې انصارو فائده ده.([۴])

دحضرت اصيرم رضی الله عنه شهادت: يو بل عجيب اوناشنا صحابی حضرت اصيرم انصاری دې.ده دجنګ احد نه وړاندې اسلام نه وو راوړې،کله چه د احد واقعه پيښه

---

[۱])سيرة ابن هشام (۹۶\۳)_

[۲])أخرج الترمذی من طريق طلحة بن خراش سمعت جابربن عبدالله يقول لقينی رسول الله ﷺ فقال لی يا جابر مالی اراک منکسراً؟ قلت يا رسول الله استشهد أبی قتل يوم أحد وترک عيلاً وديناً قال أفلا أبشرک بما لقی الله به أباک ؟ قال قلت بلی يارسول الله قال ما کلم الله أحداً إلا من وراء حجاب وأحيا أباک فکلمه کفاحاً..... وانظر الجامع للإمام الترمذی کتاب التفسير باب من سورة آل عمران رقم ۳۰۱۰)_

[۳])سيرة المصطفی (۳۲۱\۱۲و ۲۳۲) په حواله د زادالمعاد)_

[۴])اوګورئ البداية والنهاية (۳۹\۴)_

شوه،نو دې هم په زخميانو كښې بيا موندې شو،او شهادت ته نزدې وو،خلقو چه كله هغه اوليدل،نو تپوس ئې اوكړو،ته دلته څنګه ئې؟ د اسلام د رغبت په وجه جنګيدلې ئې،او كه د قومي او قبائلي حميت په وجه،حضرت اصيرم رضي الله عنه اووئيل،زه د اسلام د دفاع، حفاظت او ترقئ دپاره په جنګ كښې شريك شوې يم،د شهيد كيدو نه پس كله چه نبي ﷺ ته د هغه قصه بيان كړې شوه،نو نبي ﷺ اوفرمائيل،«إنه لمن أهل الجنة» ([1])

حافظ ابن حجر رحمه الله په،،الاصابه،، كښې نقل كړى دى،چه حضرت ابوهريره رضي الله عنه به فرمائيل،حضرت اصيرم رضي الله عنه هغه صحابى دې،چه د يو وخت مونځ ئې هم نه وو كړې،او جنت ته داخل شو.

د اوياؤ مسلمانانو شهادت د اسيران بدر د فدې په بدله كښې وو: د بدر د بنديانو په باره كښې مسلمانانو ته اختيار وركړې شوې وو،كه دوى غواړى،نو دا ټول قيديان دې ختم كړى او كه غواړى، نو د دوى نه دې فديه واخلى،او آزاد دې كړى،خو د فديه په صورت كښې به په راروان كال اويا كسان د مسلمانانو نه شهيدان كيږى.چونكه مسلمانانو فديه اخستې وه،او دغه بنديان ئې آزاد كړى وو،ددې وجې په غزوه احد كښې د اويا صحابو رضي الله عنهم د شهادت واقعه پيښه شوه،په هغوى كښې حضرت حمزه، حضرت مصعب بن عمير، حضرت انس بن النضر ،حضرت معاذبن عمروبن جموح،حضرت ربيع بن انس، حضرت اصيرم رضي الله عنهم چه (نوم ئې عمروبن ثابت دې) وغيره اويا ته نزدې صحابه رضي الله عنهم شامل وو،په دوى كښې زيات شمار د انصارو وو.([2])

د نبي عليه السلام د خيريت دپاره د انصارو ليواله كيدل: د حضرت مصعب بن عمير رضي الله عنه په شهادت سره چونكه دا خبر مشهور شوې وو ،چه نبي ﷺ شهيد شوې دې،ددې وجې بعضې صحابو رضي الله عنهم جنګ پريخودې وو ،اومدينې ته واپس تلى وو،او وئيلى ئې وو،چه كله نبي ﷺ شهيد شو،نو په ميدان جنګ كښې د جنګيدو څه فائده ! ددې خبر په وجه په مدينه كښې يوه غوغا شوه،او سړى ،ښځې ،ماشومان او بوډاګان ټول د نبي ﷺ د عافيت او سلامتيا دپاره ليواله شول،د يو انصارى ميرمن خاوند ،ورور،او پلار ټول په دې غزا كښې شهيدان شوى وو،كله چه دغه ښځې ته ددوى د شهادت خبر وركړې شو،نو وې وئيل،ماته دا اووايئ ،چه نبي ﷺ په عافيت سره دې كه نه؟ خلقو ورته اووئيل،نبي ﷺ په خيريت او عافيت كښې دې،نو وې وئيل،زما تر هغه وخته پورې تسلى نه كيږى،تر څو چه مې په خپلو سترګو د نبي ﷺ زيارت نه وى كړې،چه نبي ﷺ ئې اوليدل،نو مطمئنه شوه،او وې وئيل «كل مصيبة بعدك جلل»([3]) چه تاسو په خير خيريت ئې،نو ددې نه پس ټول مصيبتونه آسان دى، په دې غزا كښې د مشركانو ټول ۲۲ كسان قتل شوى وو.([4])

---

[1]) د تفصيل دپاره اګورئ (البداية والنهاية (۳۷/٤)_
[2]) فتح البارى (۷/۱۷ ۵و ۳۵۲)_
[3]) الكامل لابن الثير (۱۱۳/۲)_
[4]) سيرة ابن هشام (۱۳۵/۳)_

په غزوه احد کښې د شکست مصلحتونه: په جنګ احد کښې ډير مسلمانان شهيدان شول.او مسلمانانوشکست بيا موندو،په دې کښې د الله سبحانه وتعالى د طرفه څو مصلحتونه وو.

① په دې جنګ کښې په اولنۍ مرحله کښې ميدان د مسلمانانو په لاس کښې وو.او کافرانو ته شکست ملاويدو،تردې چه هغوى د ميدان په پريخودواو تختيدو مجبوره شول، خو کله چه د غشو ويشتونکې دستې خپل ځائې پريخودو ، او د نبى ﷺ د حکم نافرمانى ئې اوکړه،نو د جنګ نقشه بدله شوه.ددې نه د رسول الله ﷺ په حکم د عمل اهميت او د نبى ﷺ د حکم د نافرمانۍ په صورت کښې د سوء عاقبت اندازه او احساس د مسلمانانو په زړونو کښې نور هم مضبوط اوزيات شو

② يو مصلحت په دې کښې دا هم وو،چه د اسلام په باره کښې د مخلصينو او منافينو امتياز اوشى،الله ته اګرچه د مخلصينو او منافقينو دواړو علم وو.خو په دې سره ئې مسلمانانو ته ښکاره کړه،چه څوك مخلص دې او څوك منافق.

③ دغه شان ډيرو صحابوﷺ ته د شهادت اوچته درجه ملاؤ شوه،او د الله د دين د ترقۍ دپاره هغوى خپل ځانونه قربان کړل.

④ د جنګ په شکست کښې چه ثابت قدم پاتې شول،نو مسلمانان د الله تعالى د طرف نه د لوې اجر او ثواب مستحق شول.

دغه شان نور څو مصلحتونه دى.کوم چه حافظ ابن جر ﷫ په تفصيل سره بيان کړى دى.([1])

۱ =بَاب غَزْوَةِ أُحُدٍ

قَوْلِ اللّٰهِ تَعَالٰى ((وَاِذْ غَدَوْتَ مِنْ اَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِيْنَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ ؕ وَاللّٰهُ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ)) ([2])

اوهغه وخت ياد کړه،کله چه ته د صبا په وخت کښې د خپل کور د خلقو نه راووتلې، تا مسلمانان دجنګ په مورچو باندې کينول،او الله تعالى ښه اوريدونکې اوپيژندونکې دې.

دلته په ((وَاِذْ غَدَوْتَ مِنْ اَهْلِكَ)) او ((تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِيْنَ)) کښې فصل دې، ځکه چه مسلمانان په مورچو باندې نبى ﷺ د خالى په ورځ دصبا په وخت کښې کينولى وو.اودجنګ احد دپاره د صحابه کرامو﷢ سره د مشورې کولو دپاره د جمعې په ورځ صبا وتل شوى وو.

اودا هم وئيلى شى،چه چونکه په دې غزوه کښې حضرت عائشه ﷞ ورسره وه،او کومه خيمه چه د نبى ﷺ دپاره هلته لګولې شوې وه،په هغې کښې حضرت عائشه ﷞ موجود وه،نو د دغه خيمې نه د خالى په ورځ د صبا په وخت کښې راووتل،او صفونه ئې برابرول،په دې صورت کښې به فصل نه وى.چه دِ کور دخلقو نه راوتل او د مجاهدينود صفونه برابرول دواړه د خالى په صبا شوى وو.

---

[1] اوګورئ فتح البارى (۳۴۷/۷)۔
[2] سورة ال عمران:۱۲۱)۔

ابن جرير طبري په غريب سند سره يو روايت د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما نه نقل كړې دې، چ
دا آيت د غزوه احد په باره كښې نازل شوې دې.[1] خود جمهور مفسرينو او محدثينو په دې
باندې اعتماد نشته، دجمهورو رائې دا ده، چه ذكر شوې آيت د غزوه احد په باره كښې نازل
شوې دې. ددې وجې امام بخارى دا آيت په غزوه احد كښې ذكر كړې دى.

قَوْلِهِ جَلَّ ذِكْرُهُ ((وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنتُمُ الْأَعْلَوْنَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ۝ إِن يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِّثْلُهُ ۚ وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنكُمْ شُهَدَاءَ ۗ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ۝ وَلِيُمَحِّصَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَمْحَقَ الْكَافِرِينَ ۝ أَمْ حَسِبْتُمْ أَن تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنكُمْ وَيَعْلَمَ الصَّابِرِينَ ۝ وَلَقَدْ كُنتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِن قَبْلِ أَن تَلْقَوْهُ فَقَدْ رَأَيْتُمُوهُ وَأَنتُمْ تَنظُرُونَ ۝))

وَقَوْلِهِ ((وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُّونَهُم بِإِذْنِهِ ۖ حَتَّىٰ إِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُم مِّن بَعْدِ مَا أَرَاكُم مَّا تُحِبُّونَ ۚ مِنكُم مَّن يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنكُم مَّن يُرِيدُ الْآخِرَةَ ۚ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ ۖ وَلَقَدْ عَفَا عَنكُمْ ۗ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ۝))

قوله: وَقَوْلِهِ ((وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا)): الْآيَةَ (او مه كمزوري
كيږئ چه همت بيلئ، او مه غمژن كيږئ، كه تاسو مومنان ئې، نو غالب به ئې، كه (په دې غزا
كښې) تاسو ته زخمونه اورسيدل، نو (ددې نه وړاندې په غزوه بدر كښې) هغه قوم (كافر) ته
هم دغه شان زخمونه رسيدلى وو، او دا خلقو په مينځ كښې مونږ د هغوى ورځې اړوو راړوو،
(چه كله يوه ډله غالبه شى، اوكله بله ډله، او دا تاسو چه مغلوب شوئ، او ستاسو ملګرى
شهيدان شول، دا دې دپاره) چه الله تعالى په تاسو كښې څه كسانو ته د شهادت مرتبه
وركړه، او الله تعالى ظالمانو سره محبت نه كوى. او (يو حكمت په دې كښې دا هم دې) چه
الله تعالى (د ګناهونو او معاصى) خيرې د ايمان داورونه صفا كړى. او كافران ختم كړى. (چه
د غالب راتلو په صورت كښې به د كافرانو جراءت زيات شى. او هغوى به د مقابلې دپاره
دوباره راشى. او هلاك به شى، يا دا چه په مسلمانانو به ظلم كوى. د الله تعالى په غضب
كښې به اخته شى. او تباه به شى) آيا تاسو دا خيال كوئ، چه تاسو به جنت ته داخل شئ، حال
دا چه تر اوسه پورې الله تعالى هغه خلق نه دى ليدلى، چا چه (ښه) جهاد كړې دې، او نه ئې
هغوى ليدلى دى، څوك چه (په جنګ كښې) ثابت قدم پاتې كيدونكى دى. او تاسو خو (ددې
غزا نه) وړاندې د شهادت ډير ارمان كولو، نو اوس تاسو په خپلو سترګو اوليدلو.[2]

---

[1]) فتح البارى (۳٤٧/٧)_

[2]) آل عمران: ۱۳۹-۱٤۳)_

[3]) چونكه مسلمانان په جنګ كښې د شكست په وجه ډير خفه وو. څكه الله تعالى په دې آياتونو
كښې تسلى وركړه، او د جنګ د شكست مصالح او اسباب ئې بيان كړل. دامام زهرى نه په دې باره
كښې دا روايت نقل كړې دې: ((كثر فى أصحاب النبى ﷺ القتل والجراح حتى خلص إلى كل امرئ
منهم نصيب فاشتد حزنهم فعزاهم الله أحسن تعزية)) ومن طريق قتادة نحوه. قال ((فعزاهم وحثهم على
قتال عدوهم ونهاهم عن العجز)) فتح البارى (٤٥٧/٧)_

وقوله «وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللّٰهُ وَعْدَهٗۤ اِذْ تَحُسُّوْنَهُمْ بِاِذْنِهٖ ۚ حَتّٰۤى اِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَازَعْتُمْ فِى الْاَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِّنْۢ بَعْدِ مَاۤ اَرٰىكُمْ مَّا تُحِبُّوْنَ ؕ مِنْكُمْ مَّنْ يُّرِيْدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَّنْ يُّرِيْدُ الْاٰخِرَةَ ۚ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ ۚ وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ ؕ وَاللّٰهُ ذُوْ فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ» (۱)

وقوله «وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِيْنَ قُتِلُوْا فِىْ سَبِيْلِ اللّٰهِ اَمْوَاتًا ؕ» الآية (۲)

او يقيناً الله تعالى تاسو سره خپله وعده رښتيې کړه،او وې خودله،په کوم وخت کښې چه تاسو دغه کافران د الله په حکم سره قتلول.يعنى قتلول مو اوجرړه مو ورله ختموله،تردې چه هم تاسو کمزورى شوئ.(چه په مورچه مقرر شوې پنځوسو کسانو کښې بعضو په غلط فهمئ سره خپل ځائې پرېخودلو) او په خپل مينځ کښې په حکم کښې ئې اختلاف شروع کړو،(چه بعضو وئيل،دلته کيناستل پکار دى،او بعضې پاسيدل ځائې ئې پرېخودل) اود رسول الله ﷺ د حکم نافرمانى ئې اوکړه،پس دددې نه چه تاسو څه غوښتل،الله درته هغه اوخودل،په تاسو کښې بعضې هغه وو،چه دنيا ئې غوښتله،او بعضې د آخرت طلبګار وو،نو الله تعالى تاسو په دغه کافرو باندې د غالب راتلو نه واړولئ:چه په تاسو امتحان اوکړى،او الله تعالى تاسو معاف کړى ئې،او الله تعالى په مومنانو ډير فضل کونکې دې.

[۳۸۱۵] حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ حَدَّثَنَا خَالِدٌ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ أُحُدٍ هَذَا جِبْرِيلُ آخِذٌ بِرَأْسِ فَرَسِهِ عَلَيْهِ أَدَاةُ الْحَرْبِ [ر:۳۷۷۳]

دا روايت د عزوه بدرپه بيان کښې تيرشوې دې.ددې روايت تعلق د غزوه بدر سره دې.دلته په روايت کښې د غزوه احد لفظ غلط دې.هم دا وجه ده.چه د بخارى په نورو تولو نسخو کښې دا روايت دلته ذکرنه دې.صرف ابوالوقت او اصيلى دلته د «يوم أحد» قيدلګولو سره دا روايت ذکرکړې دې.(۳)

[۳۸۱۶] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحِيمِ أَخْبَرَنَا زَكَرِيَّاءُ بْنُ عَدِيٍّ أَخْبَرَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ عَنْ حَيْوَةَ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ عَنْ أَبِي الْخَيْرِ عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ قَالَ صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى قَتْلَى أُحُدٍ بَعْدَ ثَمَانِي سِنِينَ كَالْمُوَدِّعِ لِلْأَحْيَاءِ وَالْأَمْوَاتِ ثُمَّ طَلَعَ الْمِنْبَرَ فَقَالَ إِنِّي بَيْنَ أَيْدِيكُمْ فَرَطٌ وَأَنَا عَلَيْكُمْ شَهِيدٌ وَإِنَّ مَوْعِدَكُمُ الْحَوْضُ وَإِنِّي لَأَنْظُرُ إِلَيْهِ مِنْ مَقَامِي هَذَا وَإِنِّي لَسْتُ أَخْشَى عَلَيْكُمْ أَنْ تُشْرِكُوا وَلَكِنِّي أَخْشَى عَلَيْكُمُ الدُّنْيَا أَنْ تَنَافَسُوهَا قَالَ فَكَانَتْ آخِرَ نَظْرَةٍ نَظَرْتُهَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر:۱۲۷۹]

حضرت عقبه بن عامر رضي الله عنه فرمائى.

---

۱) سورة آل عمران:۱۵۲)_

۲) آل عمران:۱۶۹)_

۳) فتح البارى(۳۴۹/۷) وعمدة القارى(۱۴۱/۱۷)_

قوله: صَلَّى رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى قَتْلَى أُحُدٍ بَعْدَ ثَمَانِي سِنِينَ كَالْمُوَدِّعِ لِلْأَحْيَاءِ وَالْأَمْوَاتِ: نبی کریم ﷺ د شهداء احد مونځ اته کاله پس کړ وو.په داسې انداز کښې چه نبی ﷺ رخصت کوی ژوندی هم او مړی هم.( ) د مړو د رخصت کولو دپاره. نبی ﷺ په دوی باندې دجنازې مونځ اوکړو.او د ژوندو د رخصت کولو ،،الوداع ،،وئیلو دپاره نبی ﷺ خطاب اوکړو.

قوله: إِنِّي بَيْنَ أَيْدِيكُمْ فَرَطٌ وَأَنَا عَلَيْكُمْ شَهِيدٌ وَإِنَّ مَوْعِدَكُمُ الْحَوْضُ وَإِنِّي لَأَنْظُرُ إِلَيْهِ مِنْ مَقَامِي هَذَا وَإِنِّي لَسْتُ أَخْشَى عَلَيْكُمْ أَنْ تُشْرِكُوا وَلَكِنِّي أَخْشَى عَلَيْكُمُ الدُّنْيَا أَنْ تَنَافَسُوهَا: فرط: هغه کس ته وائی چه هغه د قافلې نه وړاندې لاړ شی. او په راروان منزل کښې د قیام وغیره دپاره انتظام کوی.نبی ﷺ فرمائیلی دی.

،،زه ستاسود قیام د انتظاردپاره ستاسو نه وړاندې ځم.او زه ستاسو په حق کښې ګواه یم. (چه تاسو ایمان راوړې دې.اودایمان اواسلام دپاره مو خپل ټول هرڅه قربان کړل) او اوس تاسو سره د ملاقات ځاې حوض کوثر دې.اوزه ددې ځاې نه حوض کوثروینم.اوستاپه باره کښې زما د ویره نشته.چه تاسو به په شرك کښې اخته شئ. بلکه ما سره د دې ویره ده.چه تاسویه دنیا طرف رغبت اوکړئ.

عقبه بن عامر رضی الله عنه فرمائی.چه دا د نبی ﷺ آخری دیدار وو.کوم چه ما کړې وو.

یوه لطیفه:په دې حدیث کښې دی.چه رسول الله ﷺ اته کاله پس په شهداء احد باندې د جنازې مونځ اوکړو.مسئله خو د کتاب الجنائز ده.دلته یوه لطیفه اوروم.علامه کرمانی رحمه الله چه کله دا روایت اولیدلو.نو چونکه هغه شافعی وو.او شوافع په شهداو باندې د جنازې د مونځ قائل نه دی.ددې وجې هغوی په دې حدیث کښې تاویل اوکړو .چه دلته د ((صلاة)) نه مراد دعا ده.چه نبی ﷺ د احد د شهیدانو دپاره دعا اوکړه. نو ددې نه په شهید باندې د جنازې د مونځ ثبوت نه کیږی.

علامه عینی رحمه الله فرمائی((حفظ شیأ وغابت عنه أشیاء)) عینی فرمائی.چه هم دا روایت په بخاری او مسلم کښې په دې الفاظو سره مروی دې.((أن النبی ﷺ خرج یوما فصلی علی شهداء أحد صلاته علی المیت)) په دې کښې د ((صلاته علی المیت)) الفاظ په دې خبره کښې نص دې.چه نبی ﷺ د جنازې مونځ اوکړو.نوبیا د علامه کرمانی رحمه الله تاویل څنګه صحیح کیدې شی.دغه شان عبدالله بن عباس رضی الله عنهما عبدالله بن زبیر رضی الله عنهما سعیدبن المسیب،حسن بصری، امام اوزاعی، سفیان ثوری او امام مزنی رحمهم الله د دې ټولو دا مذهب دې.چه په شهید باندې به د جنازې

[1])وتودیع الأحیاء ظاهر لأن سیاقه یشعر بأن ذلک کان فی آخر حیاته ﷺ وأما تودیع الأموات فیحتمل أن یکون الصحابی أراد بذلک إنقطاع زیارته الأموات بجسده .. ویحتمل أن یکون المراد بتودیع الأموات ما أشار إلیه فی حدیث عائشة رضی الله عنها من الإستغفار لأهل البقیع (فتح الباری (۳۴۹۱۷)_

مونږ كولې شى.صرف احناف ﷺ د دې قائل نه دى.بلكه ددوى ټولو دا قول دې.(1)

[۳۸۱۷] حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى عَنْ إِسْرَائِيلَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنِ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَقِينَا الْمُشْرِكِينَ يَوْمَئِذٍ وَأَجْلَسَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَيْشًا مِنَ الرُّمَاةِ وَأَمَّرَ عَلَيْهِمْ عَبْدَ اللَّهِ وَقَالَ لَا تَبْرَحُوا إِنْ رَأَيْتُمُونَا ظَهَرْنَا عَلَيْهِمْ فَلَا تَبْرَحُوا وَإِنْ رَأَيْتُمُوهُمْ ظَهَرُوا عَلَيْنَا فَلَا تُعِينُونَا فَلَمَّا لَقِينَا هُمْ هَرَبُوا حَتَّى رَأَيْتُ النِّسَاءَ يَشْتَدِدْنَ فِي الْجَبَلِ رَفَعْنَ عَنْ سُوقِهِنَّ قَدْ بَدَتْ خَلَاخِلُهُنَّ فَأَخَذُوا يَقُولُونَ الْغَنِيمَةَ الْغَنِيمَةَ فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ عَهِدَ إِلَيَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ لَا تَبْرَحُوا فَأَبَوْا فَلَمَّا أَبَوْا صُرِفَتْ وُجُوهُهُمْ فَأُصِيبَ سَبْعُونَ قَتِيلًا وَأَشْرَفَ أَبُو سُفْيَانَ فَقَالَ أَفِي الْقَوْمِ مُحَمَّدٌ فَقَالَ لَا تُجِيبُوهُ فَقَالَ أَفِي الْقَوْمِ ابْنُ أَبِي قُحَافَةَ قَالَ لَا تُجِيبُوهُ فَقَالَ أَفِي الْقَوْمِ ابْنُ الْخَطَّابِ فَقَالَ إِنَّ هَؤُلَاءِ قُتِلُوا فَلَوْ كَانُوا أَحْيَاءً لَأَجَابُوا فَلَمْ يَمْلِكْ عُمَرُ نَفْسَهُ فَقَالَ كَذَبْتَ يَا عَدُوَّ اللَّهِ أَبْقَى اللَّهُ عَلَيْكَ مَا يُخْزِيكَ قَالَ أَبُو سُفْيَانَ اعْلُ هُبَلُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَجِيبُوهُ قَالُوا مَا نَقُولُ قَالَ قُولُوا اللَّهُ أَعْلَى وَأَجَلُّ قَالَ أَبُو سُفْيَانَ لَنَا الْعُزَّى وَلَا عُزَّى لَكُمْ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَجِيبُوهُ قَالُوا مَا نَقُولُ قَالَ قُولُوا اللَّهُ مَوْلَانَا وَلَا مَوْلَى لَكُمْ قَالَ أَبُو سُفْيَانَ يَوْمٌ بِيَوْمِ بَدْرٍ وَالْحَرْبُ سِجَالٌ وَتَجِدُونَ مُثْلَةً لَمْ آمُرْ بِهَا وَلَمْ تَسُؤْنِي [ر: ۲۸۷۴]

دريم روايت د حضرت براء ﷺ دې.د روايت په اول كښې د تير انداز د هغه دستې ذكر دې.كومه چه نبى ﷺ د احد د غريه شا مقرر كړې وه.او تاكيد.ئې ورته كړې وو.چه دخپل ځاى نه به په هيڅ حالت كښې نه اخوا كيږى.خو چه كله هغه كسان اخوا شو.نو ګټلې شوې جنګ په شكست كښې بدل شو.ددې نه پس ابوسفيان په غر باندې اوختلو.او ووې وئيل.

«أفي القوم محمد؟» آي په قوم كښې محمد (ﷺ) شته؟ نبى ﷺ اوفرمائيل.تاسو ورته جواب مه وركوئ.ابوسفيان بيا اووئيل.«أفي القوم ابن أبي قحافة؟» آي په قوم كښې ابن ابى قحافه (حضرت ابوبكر ﷺ) شته؟ نبى ﷺ اوفرمائيل.جواب مه وركوئ.او سفيان بيا آواز اوكړو.«أفي القوم عمرابن الخطاب؟» آيا عمر بن الخطاب شته؟ كله چه ورته جواب ملاؤ نشو.نو وې وئيل.دا ټول قتل شوى دى.كه دا خلق ژوندى وو.نو خامخا به ئې جواب راكړې وو.په دې باندې حضرت عمرفاروق ﷺ خپل ځان په قابوكښې اونشو ساتلې.او ووې وئيل.«كذبت يا عدوالله أبقى الله عليكم مايخزيك» اې دالله دشمنه ته دروغ واې.الله تعالى ستا د رسوا كولو دپاره دا ټول ژوندى ساتلى دى.ابوسفيان اووئې. «أعل هبل» اې هبل ته دې اوچت اوسه،«هبل» ديويت نوم وو.كوم چه عمروبن لحى قريشتو ته راوړې وو.او په كعبه كښې ئې

(1) د تفصيل دپاره اوګورئ عمدة القارى (۱۷/۱۴۲)_

كيخودې وو.نبي ﷺ ددې جواب صحابه كرامو ﷺ ته اوخودل.چه تاسو اووايئ.«الله أعلى وأجل» الله تعالى د ټولو نه زيات اوچت او لوئ دې؛ابوسفيان اووئيل.«لنا العزى ولا عزى لكم» زمونږ دپاره عزى شته اوستا عزى نشته.عزى د بت نوم وو.صحابو ﷺ د نبي ﷺ په حكم سره داسې جواب وركړو«الله مولانا ولا مولى لكم» الله تعالى زمونږ مددګار دې. او ستاسو مددګارنشته.

بيا ابوسفيان اووئې.نن ورځ د بدر د ورځې بدله شوه.اوجنګ د ډول پشان وى.(چه كله ډوى د يو په لاس كښې وى.اوكله د بل په لاس كښې وى.دغه شان كاميابى كله د يوبه لاس كښې وى. اوكله د بل په لاس كښې وى)

چونكه ابوسفيان په جنګ كښې د دمكې د قريشو سردار وو.ددې وجې هغه اووئيل.تاسوبه په خپلو مړو كښې مثله اوموميئ.ما ددې حكم نه ووكړې.خوكله چه ماته ددې علم اوشو.نو ماته بده هم ښكاره نشوه.

[۳۸۱۸] أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرٍو عَنْ جَابِرٍ قَالَ اصْطَبَحَ الْخَمْرَ يَوْمَ أُحُدٍ نَاسٌ ثُمَّ قُتِلُوا شُهَدَاءَ [ر: ۲۶۶۰]

دحضرت جابر ﷺ نه روايت دې.چه د احد په ورځ ډيرو مسلمانانو شراب څكلى وو اوهم په دغه ورځ هغوى شهيدان شول.خودل دا دى.چه تردغه وخته پورې شراب حرام شوى نه وو.

[۳۸۱۹] حَدَّثَنَا عَبْدَانُ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ عَنْ سَعْدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ إِبْرَاهِيمَ أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ عَوْفٍ أُتِيَ بِطَعَامٍ وَكَانَ صَائِمًا فَقَالَ قُتِلَ مُصْعَبُ بْنُ عُمَيْرٍ وَهُوَ خَيْرٌ مِنِّي كُفِّنَ فِي بُرْدَةٍ إِنْ غُطِّيَ رَأْسُهُ بَدَتْ رِجْلَاهُ وَإِنْ غُطِّيَ رِجْلَاهُ بَدَا رَأْسُهُ وَأُرَاهُ قَالَ وَقُتِلَ حَمْزَةُ وَهُوَ خَيْرٌ مِنِّي ثُمَّ بُسِطَ لَنَا مِنَ الدُّنْيَا مَا بُسِطَ أَوْ قَالَ أُعْطِينَا مِنَ الدُّنْيَا مَا أُعْطِينَا وَقَدْ خَشِينَا أَنْ تَكُونَ حَسَنَاتُنَا عُجِّلَتْ لَنَا ثُمَّ جَعَلَ يَبْكِي حَتَّى تَرَكَ الطَّعَامَ [ر: ۱۲۱۵]

دحضرت عبدالرحمن بن عوف ﷺ خوې ابراهيم فرمائى.چه يوه ورځ حضرت عبدالرحمن ﷺ ته د روژه ماتى په وخت كښې روټئ راوړې شوه.دوى په دغه ورځ روژه وو.نو دوى اوفرمائيل.حضرت معصب بن عمير ﷺ په جنګ احد كښې شهيد شوې وو.اوهغه زما نه غوره او افضل وو.په يو څادر كښې هغه كفن كړې شو.خو هغه څادر دومره وركوټې وو.كه دهغه سر به پټولې شو.نو پښې به ئې ښكاره كيدې.اوكه پښې به ئې پټولې شوې.نوسر به ئې ښكاره كيدو.اوحضرت حمزه په احد كښې قتل شوې وو.هغه هم زما نه غوره او افضل وو.ددې نه پس په مونږ باندې دنيا فراخه شوه.مونږ ته خو ددې خبرې ويره ده.چه هسې نه زمونږ د ټولو نيكو بدله هم په دنيا كښې راكولې شى.دا ئې اووئيل.او حضرت عبدالرحمن بن عوف ﷺ په ژړا شو.تردې چه روټئ ئې هم نشوه خورې.

چونكه په دې روايت كښې د حضرت مصعب او حضرت حمزه ﷺ د احد په جنګ كښې د شهادت ذكر دې.ددې وجې امام بخارى دا روايت دلته نقل كړو.

[۳۸۲۰] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرٍو سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَجُلٌ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ أُحُدٍ أَرَأَيْتَ إِنْ قُتِلْتُ فَأَيْنَ أَنَا قَالَ فِي الْجَنَّةِ فَأَلْقَى تَمَرَاتٍ فِي يَدِهِ ثُمَّ قَاتَلَ حَتَّى قُتِلَ

حضرت جابربن عبدالله رضي الله عنه فرمائي.چه د احد په ورځ یو سړي د نبي ﷺ نه تپوس اوکړو.که زه جنګ کوم. اوپه دې کښې قتل شم.نو کوم ځاې کښې به یم.؟ نبي ﷺ اوفرمائیل.په جنت کښې،نوهغه په لاس کښې قجورې وې.هغه نې اوغورځولې.او میدان جنګ ته ورګډ شو.تردې چه شهيد شو.

ددې صحابي رضي الله عنه د نوم په باره کښې حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي.«لم أقف على إسمه» (۱) د ابن بشکوال خیال دې.چه دا صحابي عميربن الحمام دې.(۲) دغه شان یوه واقعه په غزوه بدرکښې هم تیره شوې وه.د علامه عيني رحمه الله رائې دا ده.چه دا دواړه د جدا جدا کسانو واقعات دی.(۳)

[۳۸۲۱] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ عَنْ شَقِيقٍ عَنْ خَبَّابِ بْنِ الْأَرَتِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ هَاجَرْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَبْتَغِي وَجْهَ اللَّهِ فَوَجَبَ أَجْرُنَا عَلَى اللَّهِ وَمِنَّا مَنْ مَضَى أَوْ ذَهَبَ لَمْ يَأْكُلْ مِنْ أَجْرِهِ شَيْئًا كَانَ مِنْهُمْ مُصْعَبُ بْنُ عُمَيْرٍ قُتِلَ يَوْمَ أُحُدٍ لَمْ يَتْرُكْ إِلَّا نَمِرَةً كُنَّا إِذَا غَطَّيْنَا بِهَا رَأْسَهُ خَرَجَتْ رِجْلَاهُ وَإِذَا غُطِّيَ بِهَا رِجْلَاهُ خَرَجَ رَأْسُهُ فَقَالَ لَنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَطُّوا بِهَا رَأْسَهُ وَاجْعَلُوا عَلَى رِجْلِهِ الْإِذْخِرَ أَوْ قَالَ أَلْقُوا عَلَى رِجْلِهِ مِنَ الْإِذْخِرِ وَمِنَّا مَنْ قَدْ أَيْنَعَتْ لَهُ ثَمَرَتُهُ فَهُوَ يَهْدِبُهَا [ر:۱۲۱۷]

دامام بخاري رحمه الله استاذ احمدبن یونس رحمه الله د زهير رحمه الله نه نقل کوی. دا ,,زهيربن معاويه،، دې.هغه نقل کول.د اعمش نه.دا ،،سلیمان اعمش،، دې. هغه د ,,شقيق بن سلمه،، نه نقل کوی.هغه د حضرت خباب بن الارت رضي الله عنه نه روایت کوی.چه حضرت خباب رضي الله عنه فرمائي.مونږ د نبي کريم ﷺ سره د الله تعالى د رضا او خوشحاله کولو دپاره هجرت کړې وو.د الله د وعدې مطابق الله سره زمونږ اجر یقیني دې.زمونږ بعضې ملګری خو لاړل.او هغوی خپل اجر کښې (ددې دنيا نه) څه اونه خوړل.په هغوی کښې حضرت مصعب بن عمير رضي الله عنه هم وو.«منا من إينعت له ثمرته فهو يهدبها» ناو په مونږ کښې څه لږ هغه دی.چه د هغوی دپاره د هغوی میوه په دنیا کښې پخه شوه.او هغوی دغه میوې ګوری.«يهدبها أي يجنيها»

[۳۸۲۲] أَخْبَرَنَا حَسَّانُ بْنُ حَسَّانَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ طَلْحَةَ حَدَّثَنَا حُمَيْدٌ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ عَمَّهُ غَابَ عَنْ بَدْرٍ فَقَالَ غِبْتُ عَنْ أَوَّلِ قِتَالِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَئِنْ

---

۱)فتح الباری(۷/۳۵٤)_

۲)فتح الباری(۷/۳۵٤)

۳)عمدة القاری(۱۷/۱٤٤)_

أَشْهَدَنِي اللَّهُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيَرَيَنَّ اللَّهُ مَا أَجِدُّ فَلَقِيَ يَوْمَ أُحُدٍ فَهُزِمَ النَّاسُ فَقَالَ اللَّهُمَّ إِنِّي أَعْتَذِرُ إِلَيْكَ مِمَّا صَنَعَ هَؤُلَاءِ يَعْنِي الْمُسْلِمِينَ وَأَبْرَأُ إِلَيْكَ مِمَّا جَاءَ بِهِ الْمُشْرِكُونَ فَتَقَدَّمَ بِسَيْفِهِ فَلَقِيَ سَعْدَ بْنَ مُعَاذٍ فَقَالَ أَيْنَ يَا سَعْدُ إِنِّي أَجِدُ رِيحَ الْجَنَّةِ دُونَ أُحُدٍ فَمَضَى فَقُتِلَ فَمَا عُرِفَ حَتَّى عَرَفَتْهُ أُخْتُهُ بِشَامَةٍ أَوْ بِبَنَانِهِ وَبِهِ بِضْعٌ وَثَمَانُونَ مِنْ طَعْنَةٍ وَضَرْبَةٍ وَرَمْيَةٍ بِسَهْمٍ [ر: ۲٦۵۱]

حضرت انس بن مالک رضی الله عنه فرمائي.چه دده تره حضرت انس بن نضر رضی الله عنه په جنگ بدر کښې نه وو شریک شوی.هغوی ته د نبی ﷺ سره اولنی جهاد (بدر) کښې د نه حاضریدو ډیر خفګان وو.فرمائیل به ئې.که الله تعالی ماته آئنده د نبی ﷺ سره په جنګ کښې د حاضرئ توفیق راکړو.نو الله تعالی به په هغې کښې زما کوشش اوګوری.نو په جنګ احد کښې دوی لاړل.کله چه مسلمانانوته شکست اوشو.نو حضرت انس بن نضر رضی الله عنه اوفرمائیل.اې الله زه د مسلمانانو د طرفه (یعنی په جنګ کښې د دوی د تختیدو د غلطئ) تاسوته معذرت وړاندې کوم.او زه ویزاری ښکاره کوم.د مشرکانو د حرکاتونه.بیا ئې په لاس کښې توره واخستله.او وړاندې شو.نو دحضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه سره ئې ملاقات اوشو.وې وئیل اې سعد! چرته؟ زه د احد نه د جنت خوشبوئې محسوسوم.(۱) نو وړاندې شو.او شهید شو.

قوله: فَمَا عُرِفَ حَتَّى عَرَفَتْهُ أُخْتُهُ بِشَامَةٍ أَوْ بِبَنَانِهِ وَبِهِ بِضْعٌ وَثَمَانُونَ مِنْ طَعْنَةٍ وَضَرْبَةٍ وَرَمْيَةٍ بِسَهْمٍ: بیا د دوی لاش نشو پیژندلې.تردې چه د دوی خور (ربیع بنت نضر) په یو تور داغ (چه پښتو کښې ورته ماما وائی) یا د ګوتو په یو بند باندې ددوی لاش اوپیژندلو.د دوی په بدن کښې د نیزو.تورو او تیرونو د اتیا (۸۰) زخمونونه زیات وو.

شامة: په څرمن باندې چه تور غوندې کوم ټاکې وی.هغې ته ،،شامه،، وائی .په پښتو کښې ورته ،،ماما،، وائی.

[۳۸۲۳] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ حَدَّثَنَا ابْنُ شِهَابٍ أَخْبَرَنِي خَارِجَةُ بْنُ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ أَنَّهُ سَمِعَ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ فَقَدْتُ آيَةً مِنَ الْأَحْزَابِ حِينَ نَسَخْنَا الْمُصْحَفَ كُنْتُ أَسْمَعُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ بِهَا فَالْتَمَسْنَاهَا فَوَجَدْنَاهَا مَعَ خُزَيْمَةَ بْنِ ثَابِتٍ الْأَنْصَارِيِّ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَنْ قَضَى نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ فَأَلْحَقْنَاهَا فِي سُورَتِهَا فِي الْمُصْحَفِ [ر: ۲٦۵۲]

حضرت زید بن ثابت رضی الله عنه فرمائي.کله چه مونږ مصحف لیکل.نود سورة احزاب یو آیت ماته ملاؤ نشو.ما د رسول الله ﷺ نه هغه آیت اوریدل.نو مونږ د هغه آیت لټون شروع کړو. نود

(۱) یحتمل أن یکون ذلک علی الحقیقة بأن یکون شم رائحة طیبة زائدة عما یعهد فعرف أنها ریح الجنة ویتحتمل أن یکون أطلق ذلک بإعتبار ما عنده من الیقین حتی کان الغائب عنه صار محسوساً عنده والمعنی أن الموضع الذی أقاتل فیه یئول بصاحبه إلی الجنة .. (فتح الباری(۳۵۵/۷)_

حضرت خزیمه بن ثابت انصاری رضی الله عنه سره هغه آیت مونږ ته ملاؤ شو.

﴿مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ رِجَالٌ صَدَقُوْا مَا عَاهَدُوا اللّٰهَ عَلَيْهِ ۚ فَمِنْهُمْ مَّنْ قَضٰى نَحْبَهٗ وَمِنْهُمْ مَّنْ يَّنْتَظِرُ﴾

په مومنانوکښې څه خلق داسې دی.چه هغوی الله تعالی سره کومه وعده کړې وه.هغه ئې پوره کړه.اوپه هغې کښې رښتینې ثابت شول.اوبعضې په کښې هغه دی.چا چه خپل حاجت پوره کړې دې.(اوشهیدشوی دی) اوڅه خلق هغه دی.چه اوس(د شهادت) انتظارکونکی دی.

ددې حدیث بحث خو د کتاب فضائل القرآن سره متعلق دې.خو چونکه په دې آیت کښې د ﴿فَمِنْهُمْ مَّنْ قَضٰى نَحْبَهٗ﴾ مصداق هغه حضرات صحابه کرام رضی الله عنهم دی.کوم چه په احد کښې شهیدان شوی وو.ددې وجې امام بخاری رحمه الله دا روایت دلته ذکرکړو.

[۳۸۲۴]حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ سَمِعْتُ عَبْدَ اللّٰهِ بْنَ يَزِيدَ يُحَدِّثُ عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى أُحُدٍ رَجَعَ نَاسٌ مِمَّنْ خَرَجَ مَعَهُ وَكَانَ أَصْحَابُ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِرْقَتَيْنِ فِرْقَةٌ تَقُولُ نُقَاتِلُهُمْ وَفِرْقَةٌ تَقُولُ لَا نُقَاتِلُهُمْ فَنَزَلَتْ فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِئَتَيْنِ وَاللّٰهُ أَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوا وَقَالَ إِنَّهَا طَيْبَةُ تَنْفِي الذُّنُوبَ كَمَا تَنْفِي النَّارُ خَبَثَ الْفِضَّةِ

حضرت زید بن ثابت انصاری رضی الله عنه فرمائی.چه کله نبی صلی الله علیه وسلم د جنګ احد دپاره اووتل.نو کوم کسان چه دوی سره وتلی وو.په هغوی کښې څه واپس شو.(مراد ددې نه عبدالله بن ابی او دده درې سوه ملګری وو.کوم چه په لار کښې واپس شوی وو) د نبی صلی الله علیه وسلم صحابه رضی الله عنهم دهغوی په باره کښې په ددو ډلوکښې تقسیم شول.یوې ډلې وئیل.مونږ به دوی سره قتال کوو.ځکه چه دوی زمونږ ملګرتیا پریخوده.او دهوکه ئې اوکړه.نو دوی مسلمانان نه دی.دویمې ډلې وئیل.چه په واپس تللو باندې اګرچه دوی ګناه اوکړه.خو د دوی سره قتال کول نه دې پکار.په دې باندې د قرآن پاك آیت نازل شو.﴿فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنٰفِقِيْنَ فِئَتَيْنِ وَاللّٰهُ أَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوْا﴾ تاسوته د منافقانو په باره کښې څه اوشو.چه په دوو ډلو کښې تقسیم شوئ.حالانکه الله تعالی هغوی د هغوی دعمل د سپیرتوپ په وجه واپس کړی دی.

ددې آیت په شان نزول کښې نور هم ډیر روایتونه دی.یو روایت دا دې.چه د افك د واقعه متعلق کله چه نبی صلی الله علیه وسلم خطبه ورکوله. او وې وئیل.زما د کور والا په باره کښې ماته تکلیف رسولې شوې دې.عبدالله بن ابی په دې کښې لویه برخه اخستې وه.نو په دغه موقع باندې د عبدالله بن ابی په باره کښې د اوس او خزرج سره تعلق ساتونکې صحابو رضی الله عنهم کښې اختلاف پیدا شو.اوذکرشوې آیت د دوی په باره کښې نازل شوې دی.

خوراجح قول هم دا دې.چه دا د غزوه احد په موقع باندې نازل شوې وو.([1])

[1])قال الحافظ هذا هو الصحيح فی نزولها وأخرج ابن أبی حاتم .. عن ابی سعيد بن معاذ قا ل﴿ نزلت هذه الآية فی الأنصار خطب رسول الله صلی الله علیه وسلم فقال من لی بمن يؤذينی ؟ فذكر منازعة سعد بن معاذ وسعد بن عبادة واسيدبن حضير ومحمد بن مسلمة قال فأنزل الله هذه الآية وفی سبب نزولها قول آخر أخرجه أحمد .. إن قوما أتو المدينة فأسلموا فأصابهم الوباء فرجعوا واستقبلهم ناس من الصحابة فأخبرهم فقال بعضهم نافقوا وقال بعضهم لا فنزلت .. فإن كان محفوظاً أحتمل أن تكون نزلت فی الأمرين جميعاً (وانظرفتح الباری ۷/۳۵۶)

اوهم ددې وجې امام بخارى رحمه الله دا حديث دلته ذكر كړو.د روايت په آخر كښې دى.

قوله : طَيْبَةُ تَنْفِي الذُّنُوبَ كَمَا تَنْفِي النَّارُ خَبَثَ الْفِضَّةِ: دا مدينه منوره پاك ځاې دې دا ګناهونه داسې ختموى.لكه څګه چه اور د سپينو زرو نه خيرې او زنګ ختموى.

مطلب دا دې.چه كومو كسانو منافقانه حركات كړى وى.الله تعالى به يقيناً هغوى بيل اوجدا كړى.اود هغوى حثيت به مشتبه پاتې نشى.

۲=بَاب ﴿إِذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ﴾[1]

دا خبره په ماقبل كښې تيره شوې ده.چه بنو سلمه د قبيلې خزرج يو شاخ دې.اوبنو حارثه د قبيلې اوس يو شاخ دې.نوپه كوم وخت كښې چه عبدالله بن ابى درې سوه كسان واخستل. اود مقام ،،شيخين،، نه واپس شو.نو د بنو سلمه او بنو حارثه په زړه كښې هم د واپسۍ خيال راغلو.خوچونكه دا خلق مخلص وو،څكه الله تعالى د دوى امداد اوكو.اود واپسۍ اراده ئې د زړه نه اوويستله.دقران په دې آيت كښې هم د دې ذكردې.

[۳۸۲۵] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ عَنِ ابْنِ عُيَيْنَةَ عَنْ عَمْرٍو عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ فِينَا ﴿إِذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا﴾ بنى سلمة وبنى حارثة وما أحب أنا لم تنزل والله يقول ﴿وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا﴾ [ر:۴۲۸۲]

حضرت جابر رضي الله عنه چونكه هم ددې قبيلو سره تعلق ساتل.ددې وجې دوى فرمائى.چه ﴿إِذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ﴾ دا آيت د بنو سلمه او بنو حارثه په باره كښې نازل شوې وو.اوزه دا نه غوارم.چه دا آيت نه وى نازل شوې.څك چه په دې كښې الله تعالى ﴿وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا﴾ فرمائيلى دى.يعنى په دې آيت كښې اګرچه د دې دواړو قبيلو د بزدرلئ او كمزورئ ذكر دې.خو په دې كښې ﴿وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا﴾ زبردست انعام هم شته.ددې وجې د دې آيت په نزول مونږ خوشحاله يو.

[۳۸۲۶] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ أَخْبَرَنَا عَمْرٌو عَنْ جَابِرٍ قَالَ قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَلْ نَكَحْتَ يَا جَابِرُ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ مَاذَا أَبِكْرًا أَمْ ثَيِّبًا قُلْتُ لَا بَلْ ثَيِّبًا قَالَ فَهَلَّا جَارِيَةً تُلَاعِبُكَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ أَبِي قُتِلَ يَوْمَ أُحُدٍ وَتَرَكَ تِسْعَ بَنَاتٍ كُنَّ لِي تِسْعَ أَخَوَاتٍ فَكَرِهْتُ أَنْ أَجْمَعَ إِلَيْهِنَّ جَارِيَةً خَرْقَاءَ مِثْلَهُنَّ وَلَكِنِ امْرَأَةً تَمْشُطُهُنَّ وَتَقُومُ عَلَيْهِنَّ قَالَ أَصَبْتَ [ر:۴۳۲]

حضرت جابر رضي الله عنه فرمائى.چه نبى صلى الله عليه وسلم زمانه تپوس اوكړو،جابره! تا نكاح اوكړه.ما ورته عرض اوكړو،آو جى،نو نبى صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل.باكرې سره كه ثيبه سره؟ ما اووئيل. ثيبه سره، نبى صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل.د باكرې سره تا ولې نكاح اونكړه.چه هغې تاسره لوبې كولې اوتا هغې

---

[1] آل‌عمران:۱۲۲

سره، (اوبويل سره مو محبت کولو) ما اوونيل. يارسول الله زما پلار په احد کښې شهيد شوې وو. او هغوی نهه لونړه پريخودې وې. نو زما نهه خويندې دی.

قوله: فَكَرِهْتُ أَنْ أَجْمَعَ إِلَيْهِنَّ جَارِيَةً خَرْقَاءَ مِثْلَهُنَّ وَلَكِنِ امْرَأَةً تَمْشُطُهُنَّ وَتَقُومُ عَلَيْهِنَّ: ددې وجې ما دا مناسب اونه ګنړل. چه زه دوی ته هم د دوی پشان ناتجربه کاره جينۍ راولم. ما اوغوښتل. چه داسې ښځه وی. چه هغه د دوی سرونه ګومنځوی. او تربيت ئې کوی.

خرقاء: داسې جينۍ ته وائی. کومه چه کم عقله وی. اود کور په کارونو کښې ماهره نه وی. نبی ﷺ ورته اوفرمائيل «أصبت» تا ټيك کړی دی.

دلته يوه خبره خو دا معلومه شوه. چه حضرت جابر رضی الله عنه واده اوکړو. او نبی ﷺ ته پته نه وه. نن صبا چه په موږ کښې ودونه کيږی. نو هنګامې او ډرامې وی. ټولې دنيا ته د خبر ورکولو اهتمام کولې شی. د نبی ﷺ نه زيات محبوب د صحابو رضی الله عنهم په نظر کښې څوك کيدې شو؟ خو ددې باوجود دنبی کريم ﷺ ديوصحابی رضی الله عنه هم په مدينه کښې واده کيږی. خو هغوی ددې خبرې ضرورت محسوس نکړو. چه نبی ﷺ ته خبر ورکړی. دنکاح دپاره اعلان کول پکار دی. او هغه د څوکسانو په موجودګۍ کښې کيږی. ددې دپاره د کارډ چهاپ کول او شاميانې لګول او هال بك کول او د جشن منظر جوړول څه ضروری دی. د صحابه کرامو رضی الله عنهم په دور کښې دا تکلفات نه وو.

[۳۸۲۷] حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ أَبِي سُرَيْجٍ أَخْبَرَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى حَدَّثَنَا شَيْبَانُ عَنْ فِرَاسٍ عَنِ الشَّعْبِيِّ قَالَ حَدَّثَنِي جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ أَبَاهُ اسْتُشْهِدَ يَوْمَ أُحُدٍ وَتَرَكَ عَلَيْهِ دَيْنًا وَتَرَكَ سِتَّ بَنَاتٍ فَلَمَّا حَضَرَ جِدَاذُ النَّخْلِ قَالَ أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ قَدْ عَلِمْتَ أَنَّ وَالِدِي قَدِ اسْتُشْهِدَ يَوْمَ أُحُدٍ وَتَرَكَ دَيْنًا كَثِيرًا وَإِنِّي أُحِبُّ أَنْ يَرَاكَ الْغُرَمَاءُ فَقَالَ اذْهَبْ فَبَيْدِرْ كُلَّ تَمْرٍ عَلَى نَاحِيَةٍ فَفَعَلْتُ ثُمَّ دَعَوْتُهُ فَلَمَّا نَظَرُوا إِلَيْهِ كَأَنَّهُمْ أُغْرُوا بِي تِلْكَ السَّاعَةَ فَلَمَّا رَأَى مَا يَصْنَعُونَ أَطَافَ حَوْلَ أَعْظَمِهَا بَيْدَرًا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ثُمَّ جَلَسَ عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ ادْعُ لِي أَصْحَابَكَ فَمَا زَالَ يَكِيلُ لَهُمْ حَتَّى أَدَّى اللَّهُ عَنْ وَالِدِي أَمَانَتَهُ وَأَنَا أَرْضَى أَنْ يُؤَدِّيَ اللَّهُ أَمَانَةَ وَالِدِي وَلَا أَرْجِعَ إِلَى أَخَوَاتِي بِتَمْرَةٍ فَسَلَّمَ اللَّهُ الْبَيَادِرَ كُلَّهَا وَحَتَّى إِنِّي أَنْظُرُ إِلَى الْبَيْدَرِ الَّذِي كَانَ عَلَيْهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَأَنَّهَا لَمْ تَنْقُصْ تَمْرَةً وَاحِدَةً [ر: ۲۰۲۰]

دا روايت هم د حضرت جابر رضی الله عنه نه دې. دوی فرمائی. چه زما پلار په جنګ احد کښې شهيد شو. اوډيرقرض ئې پريخودو. شپږ لونړه هم هغوی پريخودې وې.

قوله: فَلَمَّا حَضَرَ جِدَاذُ النَّخْلِ: کله چه د قجورو کټ کولووخت راغلو.

جذاذ: دجيم په کسرې او فتحې دواړو سره وئيلی شی. کټ کول اوپريکولو ته وائی.

حضرت جابر رضی الله عنه فرمائی. چه زه په هغه موقع نبی ﷺ ته راغلم. اود نبی ﷺ په خدمت کښې مې عرض اوکړو. چه يا رسول الله تاسو ته معلومه ده. چه زما پلار په جنګ احد کښې شهيد

شوې دي.اودهغه په ذمه ډیرقرض دې.زه دا غوارم.چه قرض غوښتونکی تاسو اووینی.(ممکن ده.چه ستاسو په کتلو هغه څه رعایت او نرمی اوکړی) نو نبی ﷺ ورته اوفرمائیل.

«اذهب فبیدر کل تمر علی ناحیة» ځه لاړه شه. او هرقسم قجورو نه جدا جدا ډیرې جوړ کړه.

نوما د نبی ﷺ د حکم مطابق جدا جدا ډیرې جوړ کړو.او بیا مې نبی ﷺ راوبللو کله چه دغه قرض غوښتونکو نبی ﷺ اولیدو.چه راځي.(نوچونکه هغوی یهودیان وو.په دغه موقع د نبی ﷺ راتللو دهغوی ډیرناخوښه وو) نوداسې ښکاریده.لکه چه اوس هغوی په ما باندې حمله کوی.(چه په قرض کښې د نرمۍ کولودپاره ما نبی ﷺ ولې راوغوښتلو)

کله چه نبی ﷺ دهغوی اندازه واخستله.نونبی ﷺ د ټولونه غټ ډیرې نه ګیر چاپیره درې چکرې اولګولې.او بیا شاه کړې کیناستلو.اووې فرمائیل.خپل قرض غوښتونکي راوغواړه.نبی ﷺ شروع شو.مسلسل ئې تلل کول.اودهغوی قرضونه ئې خلاصول.تردې چه الله تعالي زما د پلار په ذمه چه څومره قرضونه وو.هغه ادا کړل.زه په دې خبره هم خوشحاله وم.چه الله تعالی زما دپلار قرضونه خلاص کړی. او زه خپلو خویندو ته یوه قجوره هم یونسم. (خو د نبی ﷺ برکت داسې ښکاره شو. چه) الله تعالی هغه ټول ډیری محفوظ اوساتل.اوپه کوم ډیری سره چه نبی ﷺ تشریف فرما وو.په هغې کښې ماته یوه قجوره هم ماته کمه نه ښکاریده.

یوتعارض اودهغې حل: په دې روایت کښې حضرت جابر رضی الله عنه فرمائی.چه زما پلار شپږ لونړه پریخودې وې.اودې نه وړاندینی روایت کښې دی.چه د دوی پلار نهه لونړه پریخودې وې.

حضرات شارحینو رحمهم الله ددې داسې تطبیق کړې دې.چه په اصل کښې نهه لونړه د حضرت جابر رضی الله عنه پلار رضی الله عنه پریخودې وې.خوپه هغې کښې درې واده شوې وې. د دې وجې په دې روایت کښې د دریو ذکرنه دې شوې.اوپه اولنی روایت کښې دهغوی ذکرهم شته.([1])

په دې دواړو روایاتوکښې چونکه د حضرت جابر رضی الله عنه د پلار په جنګ احد کښې دشهادت ذکر دې.ددې وجې امام بخاری رحمه الله دلته د دې تخریج اوکړو.

[۳۸۲۸] حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ أُحُدٍ وَمَعَهُ رَجُلَانِ يُقَاتِلَانِ عَنْهُ عَلَيْهِمَا ثِيَابٌ بِيضٌ كَأَشَدِّ الْقِتَالِ مَا رَأَيْتُهُمَا قَبْلُ وَلَا بَعْدُ [ر:۵۴۸۸]

حضرت سعدبن ابی وقاص رضی الله عنه فرمائی.چه ما د احد په ورځ د نبی کریم ﷺ سره دوه سړی اولیدل.چا چه د دوی د طرفه جنګ کولو.هغه دواړه په سپینو جاموکښې پټ وو.ما هغوی نه ددې نه وړاندې یدلی وو.اونه روستو.دا دواړه فرښتې وې. یو حضرت جبرئیل او بل حضرت میکائیل علیهما السلام وو.([2]) په احد کښې د فرښتو نزول شوې و.خو هغوی په عام جنګ کښې حصه نه وه اخستې.صرف د نبی ﷺ د دفاع دپاره په جنګ کښې شریکې شوې وې.

---

[1])فتح الباری(۳۵۸/۷)_
[2])فتح الباری(۳۵۹/۷)_

[٣٨٢٩\٣٨٣١] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُعَاوِيَةَ حَدَّثَنَا هَاشِمُ بْنُ هَاشِمٍ السَّعْدِيُّ قَالَ سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ يَقُولُ سَمِعْتُ سَعْدَ بْنَ أَبِي وَقَّاصٍ يَقُولُ نَثَلَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كِنَانَتَهُ يَوْمَ أُحُدٍ فَقَالَ ارْمِ فِدَاكَ أَبِي وَأُمِّي

[٣٨٣٠] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ قَالَ سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ قَالَ سَمِعْتُ سَعْدًا يَقُولُ جَمَعَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَبَوَيْهِ يَوْمَ أُحُدٍ

[٣٨٣١] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا لَيْثٌ عَنْ يَحْيَى عَنِ ابْنِ الْمُسَيَّبِ أَنَّهُ قَالَ قَالَ سَعْدُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ لَقَدْ جَمَعَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ أُحُدٍ أَبَوَيْهِ كِلَيْهِمَا يُرِيدُ حِينَ قَالَ فِدَاكَ أَبِي وَأُمِّي وَهُوَ يُقَاتِلُ [ر: ٣٥١٩]

[٣٨٢٢\٣٨٣٢] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا مِسْعَرٌ عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ شَدَّادٍ قَالَ سَمِعْتُ عَلِيًّا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ مَا سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَجْمَعُ أَبَوَيْهِ لِأَحَدٍ غَيْرَ سَعْدٍ

[٣٨٣٣] حَدَّثَنَا يَسَرَةُ بْنُ صَفْوَانَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَدَّادٍ عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ مَا سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَمَعَ أَبَوَيْهِ لِأَحَدٍ إِلَّا لِسَعْدِ بْنِ مَالِكٍ فَإِنِّي سَمِعْتُهُ يَقُولُ يَوْمَ أُحُدٍ يَا سَعْدُ ارْمِ فِدَاكَ أَبِي وَأُمِّي [ر: ٢٧٤٩]

حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا مَرْوَانُ

حضرت سعدبن ابی وقاص رضی الله عنه فرمائی «نَثَلَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كِنَانَتَهُ يَوْمَ أُحُدٍ فَقَالَ ارْمِ فِدَاكَ أَبِي وَأُمِّي» چه نبی ﷺ دخپل ترکش تیر راوویسته اومانه ئې راکړو.او وې فرمائیل.زما مور پلار دې په تا قربان شی.غشی اوله.

«نثل»ازباب ضرب ونصر،معنی ده.دترکش نه غشی راوباسه.«كنانة» ترکش ته وائی.

قوله: حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ: په دې روایت کښې هم هغه خبره ده.چه نبی ﷺ دحضرت سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه دپاره خپل والدین (په تفدیه) کښې جمع کړل.دا محاوره ده.کله چه چا سره ډیر زیات محبت وی.اودخپلې رضا اظهار مقصود وی.نو«فداك أبي وأمي» وائی.

[٣٨٣٤] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنْ مُعْتَمِرٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ زَعَمَ أَبُو عُثْمَانَ أَنَّهُ لَمْ يَبْقَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَعْضِ تِلْكَ الْأَيَّامِ الَّتِي يُقَاتِلُ فِيهِنَّ غَيْرُ طَلْحَةَ وَسَعْدٍ عَنْ حَدِيثِهِمَا [ر: ٣٥١٧]

[٣٨٣٥] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي الْأَسْوَدِ حَدَّثَنَا حَاتِمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يُوسُفَ قَالَ سَمِعْتُ السَّائِبَ بْنَ يَزِيدَ قَالَ صَحِبْتُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ عَوْفٍ وَطَلْحَةَ بْنَ عُبَيْدِ اللَّهِ وَالْمِقْدَادَ وَسَعْدًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ فَمَا سَمِعْتُ أَحَدًا مِنْهُمْ يُحَدِّثُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا أَنِّي سَمِعْتُ طَلْحَةَ يُحَدِّثُ عَنْ يَوْمِ أُحُدٍ [ر: ٢٦٦٩]

[٣٨٣٦] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا وَكِيعٌ عَنْ إِسْمَاعِيلَ عَنْ قَيْسٍ قَالَ رَأَيْتُ يَدَ طَلْحَةَ شَلَّاءَ وَقَى بِهَا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ أُحُدٍ [ر: ٣٥١٨]

[٣٨٣٧] حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا كَانَ يَوْمَ أُحُدٍ انْهَزَمَ النَّاسُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبُو طَلْحَةَ بَيْنَ يَدَيِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُجَوِّبٌ عَلَيْهِ بِحَجَفَةٍ لَهُ وَكَانَ أَبُو طَلْحَةَ رَجُلًا رَامِيًا شَدِيدَ النَّزْعِ كَسَرَ يَوْمَئِذٍ قَوْسَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا وَكَانَ الرَّجُلُ يَمُرُّ مَعَهُ بِجَعْبَةٍ مِنَ النَّبْلِ فَيَقُولُ انْثُرْهَا لِأَبِي طَلْحَةَ قَالَ وَيُشْرِفُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْظُرُ إِلَى الْقَوْمِ فَيَقُولُ أَبُو طَلْحَةَ بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي لَا تُشْرِفْ يُصِيبُكَ سَهْمٌ مِنْ سِهَامِ الْقَوْمِ نَحْرِي دُونَ نَحْرِكَ وَلَقَدْ رَأَيْتُ عَائِشَةَ بِنْتَ أَبِي بَكْرٍ وَأُمَّ سُلَيْمٍ وَإِنَّهُمَا لَمُشَمِّرَتَانِ أَرَى خَدَمَ سُوقِهِمَا تُنْقِزَانِ الْقِرَبَ عَلَى مُتُونِهِمَا تُفْرِغَانِهِ فِي أَفْوَاهِ الْقَوْمِ ثُمَّ تَرْجِعَانِ فَتَمْلَآنِهَا ثُمَّ تَجِيئَانِ فَتُفْرِغَانِهِ فِي أَفْوَاهِ الْقَوْمِ وَلَقَدْ وَقَعَ السَّيْفُ مِنْ يَدَيْ أَبِي طَلْحَةَ إِمَّا مَرَّتَيْنِ وَإِمَّا ثَلَاثًا [ر: ٢٧٢٤]

قوله: حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ: حضرت انس رضی الله عنه فرمائی.

قوله: لَمَّا كَانَ يَوْمَ أُحُدٍ انْهَزَمَ النَّاسُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبُو طَلْحَةَ بَيْنَ يَدَيِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُجَوِّبٌ عَلَيْهِ بِحَجَفَةٍ لَهُ: داحد په ورځ کله چه خلقو شکست اوخوړلو.او د نبی ﷺ نه منتشر شول.نوحضرت ابوطلحه رضی الله عنه د نبی ﷺ مخامخ د خپلې څرمنې ډال اخستې وو.اوپرده شوې وو.

مجوّب: اسم فاعل صیغه ده.

حجفة: (دحاء او جیم په فتحې سره (ډهال ته وائی.حضرت ابوطلحه رضی الله عنه ډیر تیر اندازوو. اوډیره تیزه به غشی راښکل (یعنی لینده به ئې راښکله).دوه درې لیندې په دغه ورځ دوی ماتې کړې وې.

قوله: وَكَانَ الرَّجُلُ يَمُرُّ مَعَهُ بِجَعْبَةٍ مِنَ النَّبْلِ فَيَقُولُ انْثُرْهَا لِأَبِي طَلْحَةَ: کله چه به څوك سړی د مسلمانانو نه دوی سره نزدې تیریدو.اودهغه په لاس کښې به دغشو ترکش وو.نو نبی ﷺ به ورته فرمائیل.غشی ابوطلحه ته راوغورځوه.

جعبة: (دجیم په فتحه اوعین په سکون سره) ترکش ته وائی.کله چه به نبی ﷺ د کافرانو لیدلو دپاره کتل.نوحضرت ابوطلحه رضی الله عنه به ورته وئیل.زما مور پلار دې په تاسو قربان وی.تاسو مه ګورئ.هسې نه چه د کافرانوپه غشی اولګی:زما سینه ستاسو د سینې وړاندې ده.(که غشې راځی.نو زما په سینه کښې به ننوځی)

قوله: وَلَقَدْ رَأَيْتُ عَائِشَةَ بِنْتَ أَبِي بَكْرٍ وَأُمَّ سُلَيْمٍ وَإِنَّهُمَا لَمُشَمِّرَتَانِ أَرَى خَدَمَ سُوقِهِمَا تُنْقِزَانِ الْقِرَبَ عَلَى مُتُونِهِمَا تُفْرِغَانِهِ فِي أَفْوَاهِ الْقَوْمِ: اوماحضرت عائشه او

حضرت ام سلیم ﷞ لیدلې وې.چه هغوی خپلې پینسې اوچتې کړې وې.اوما دهغوی د پنډو پانزیب لیدل.هغوی دواړو به په خپلو شاګانو باندې مشکونه راوړل.اوخلقوته به ئې اوبه ورکولې.

«تنقزان القرب» ترجمه حضرت شاه ولی الله ﷫ دا کړې ده.چه مشکونه به ئې برجق (پوره ډك شوي) راوړل.یعنی مشکونه به دومره ډك وو.چه اوبه به ترې بهر وتلې.(۱)

په روایت کښې دی.چه دحضرت ابوطلحه ﷜ نه دوه یا درې خله توره اوغورځیده چونکه په دې جنګ کښې الله تعالی په مسلمانانو باندې سکینه نازل کړې وه.د کومې ذکرچه د قرآن پاك په آیت ﴿ إِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسَ أَمَنَةً مِّنْهُ ﴾ کښې دی. د دې پرکالې او سکینې په وجه د حضرت ابوطلحه ﷜ نه دوه درې خله توره وغورځیده (۲)

[۳۸۳۸] حَدَّثَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ لَمَّا كَانَ يَوْمَ أُحُدٍ هُزِمَ الْمُشْرِكُونَ فَصَرَخَ إِبْلِيسُ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ أَيْ عِبَادَ اللَّهِ أُخْرَاكُمْ فَرَجَعَتْ أُولَاهُمْ فَاجْتَلَدَتْ هِيَ وَأُخْرَاهُمْ فَبَصُرَ حُذَيْفَةُ فَإِذَا هُوَ بِأَبِيهِ الْيَمَانِ فَقَالَ أَيْ عِبَادَ اللَّهِ أَبِي أَبِي قَالَ قَالَتْ فَوَاللَّهِ مَا احْتَجَزُوا حَتَّى قَتَلُوهُ فَقَالَ حُذَيْفَةُ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ قَالَ عُرْوَةُ فَوَاللَّهِ مَا زَالَتْ فِي حُذَيْفَةَ بَقِيَّةُ خَيْرٍ حَتَّى لَحِقَ بِاللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ بَصُرْتُ عَلِمْتُ مِنَ الْبَصِيرَةِ فِي الْأَمْرِ وَأَبْصَرْتُ مِنْ بَصَرِ الْعَيْنِ وَيُقَالُ بَصُرْتُ وَأَبْصَرْتُ وَاحِدٌ [ر:۳۱۱۶]

حضرت عائشه ﷞ فرمائی.چه کله په جنګ احد کښې مشرکانو ته شکست اوشو.نوابلیس آواز اوکړو.یا عبادالله خپل روستو خیال اوکړئ.چه د شانه په تاسوحمله اونکړې شی.نو مخکنئ ډله شاته شوه.اود شاتنئ ډلې سره مخامخ شول.اومسلمانانوپه خپل مینځ کښې جنګ شروع کړو.

داواقعه هغه وخت کښې پیښه شوې وه.کله چه تیراندازو خپل ځاې پریخودل او د مال غنیمت جمع کولو دپاره راکوز شول.نو په دغه موقع د حضرت حذیفه ﷜ پلار،حضرت یمان د مسلمانانو د لاسه شهیدشو.حضرت حذیفه ﷜ د مسلمانانو دلاسه خپل پلار په قتلیدو باندې لیدلې وو.خوچونکه په غلطئ سره داسې شوی وو.ددې وجې به هغوی د مسلمانانو په حق د مغفرت دعا کوله.حضرت عروه فرمائی.چه په حضرت حذیفه ﷜ کښې د خیر دا اثر همیشه دپاره وو.یعنی هغوی به دخپل پلار قاتلانومسلمانانو دپاره همیشه دپاره دمغفرت دعا کوله.ترڅو چه هغه خپل رب سره ملاؤ شو.

....

(۱) فیض الباری (۴۳٤/۳) تنقزان ضبط بعضهم هذا اللفظ بضم القاف من نصر وبعضهم بضم أوله من الإنقاذ)

(۲) حضرت ابوطلحه انصاری ﷜ حالات وړاندې په حاشیه باندې اوګورئ.)ـ~

٣=بَاب قَوْلِ اللّٰهِ تَعَالَى: إِنَّ الَّذِيْنَ تَوَلَّوْا مِنكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ لا إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا وَلَقَدْ عَفَا اللّٰهُ عَنْهُمْ إِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ (١)

هغه خلق چا چه تاسوته شا کړې وه.په هغه ورځ کله چه (د مسلمانانو او کافرانو) دوه ډلې (دجنګ دپاره) يوبل ته مخامخ شوې.سوا ددې نه نۀ چه شيطان دوی په لغزش کښې مبتلا کړې وو.دوی د بعضې اعمالوپه وجه (يعنې د نبی ﷺ د حکم نافرمانئ ئې کوله او د تيراندازو خپل ځای پريخودلوپه وجه) اوالله تعالی دوی معاف کړی دی.بيشکه الله تعالی غفور او رحيم دې.

[٣٨٣٩] حَدَّثَنَا عَبْدَانُ أَخْبَرَنَا أَبُو حَمْزَةَ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ مَوْهَبٍ قَالَ جَاءَ رَجُلٌ حَجَّ الْبَيْتَ فَرَأَى قَوْمًا جُلُوسًا فَقَالَ مَنْ هَؤُلَاءِ الْقُعُودُ قَالُوا هَؤُلَاءِ قُرَيْشٌ قَالَ مَنْ الشَّيْخُ قَالُوا ابْنُ عُمَرَ فَأَتَاهُ فَقَالَ إِنِّي سَائِلُكَ عَنْ شَيْءٍ أَتُحَدِّثُنِي قَالَ أَنْشُدُكَ بِحُرْمَةِ هَذَا الْبَيْتِ أَتَعْلَمُ أَنَّ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ فَرَّ يَوْمَ أُحُدٍ قَالَ نَعَمْ قَالَ فَتَعْلَمُهُ تَغَيَّبَ عَنْ بَدْرٍ فَلَمْ يَشْهَدْهَا قَالَ نَعَمْ قَالَ فَتَعْلَمُ أَنَّهُ تَخَلَّفَ عَنْ بَيْعَةِ الرِّضْوَانِ فَلَمْ يَشْهَدْهَا قَالَ نَعَمْ قَالَ فَكَبَّرَ قَالَ ابْنُ عُمَرَ تَعَالَ لِأُخْبِرَكَ وَلِأُبَيِّنَ لَكَ عَمَّا سَأَلْتَنِي عَنْهُ أَمَّا فِرَارُهُ يَوْمَ أُحُدٍ فَأَشْهَدُ أَنَّ اللّٰهَ عَفَا عَنْهُ وَأَمَّا تَغَيُّبُهُ عَنْ بَدْرٍ فَإِنَّهُ كَانَ تَحْتَهُ بِنْتُ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَكَانَتْ مَرِيضَةً فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ لَكَ أَجْرَ رَجُلٍ مِمَّنْ شَهِدَ بَدْرًا وَسَهْمَهُ وَأَمَّا تَغَيُّبُهُ عَنْ بَيْعَةِ الرِّضْوَانِ فَإِنَّهُ لَوْ كَانَ أَحَدٌ أَعَزَّ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ لَبَعَثَهُ مَكَانَهُ فَبَعَثَ عُثْمَانَ وَكَانَتْ بَيْعَةُ الرِّضْوَانِ بَعْدَ مَا ذَهَبَ عُثْمَانُ إِلَى مَكَّةَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِيَدِهِ الْيُمْنَى هَذِهِ يَدُ عُثْمَانَ فَضَرَبَ بِهَا عَلَى يَدِهِ فَقَالَ هَذِهِ لِعُثْمَانَ اذْهَبْ بِهَذَا الْآنَ مَعَكَ [ر: ٣٤٩٣]

عثمان بن موهب رحمه الله وائی.چه يوکس د بيت الله د حج دپاره راغلو.غالباً دا خوك مصری وو.ځکه چه هم په مصر کښې د ټولونه وړاندې د حضرت عثمان رضی الله عنه خلاف بغاوت پورته شوې وو.دا کس د حضرت عثمان رضی الله عنه په مخالفينوکښې وو.هغه د حضرت عثمان رضی الله عنه په باره کښې درې اعتراضونه اوکړل.اوکله چه حضرت ابن عمر رضی الله عنهما د هغه د خيالاتو تائيد اوکړو.او ((نعم)) ئې اووئيل.نو هغه ډير خوشحاله شو.او د الله اکبر نعره ئې اوچته کړه.

هغه د حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما نه اولنې سوال دا اوکړو.آيا تا ته معلومه ده.چه حضرت عثمان رضی الله عنه د جنګ احد په ورځ تختيدلې وو؟حضرت ابن عمر رضی الله عنهما اوفرمائيل ،،نعم،، او.هغه تپوس اوکړو.آيا تاته معلومه ده.چه حضرت عثمان رضی الله عنه په جنګ بدرکښې شريك شوې نه وو.حضرت ابن عمر رضی الله عنهما اووئيل.،نعم،، او.هغه تپوس اوکړو.،آيا تاته معلومه ده.چه حضرت عثمان رضی الله عنه په بيعت الرضوان کښې روستو پاتې شوې وو.ابن عمر رضی الله عنهما

---

(١) آل عمران:١٥٥_

اووئيل، ، نعم، او، په دې باندې دغه سائل ، ،الله اكبر، ، اووئيل حضرت ابن عمر رضي الله عنهما ورته اوفرمائيل راشه ته چه زه تاته ستا د دې درې سوالونو تفصيل اوښايم. ترکومې پورې چه دحضرت عثمان رضي الله عنه د جنګ احد نه د تختيدو تعلق دې نوزه ددې خبرې ګواهى ورکوم، چه الله تعالى دوى معاف کړى دى. (ځکه چه په قرآن پاك کښې الله تعالى د ﴿وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ﴾ اعلان کړې دې) پاتې شودحضرت عثمان رضي الله عنه د جنګ بدرنه غائب کيدل نو ددې وجه دا وه چه دحضرت عثمان رضي الله عنه په نکاح کښې د نبى ﷺ لور بى بى وه. هغه ته ئې په مدينه کښې د خپلې بى بى د تيمارداریٔ حکم کړې وو. اودوى ته ئې وئيلى وو چه تاته به دومره اجراوپه مال غنيمت کښې حصه ملاويږى. څومره چه شريکو ګسانوکښې يوته ملاويږى. (نوهغه د رسول الله ﷺ په حکم سره په مدينه کښې پاتې شو. اوحکماً هغه بدرى دې) باقى پاتې شوه ستا دريمه خبره، چه حضرت عثمان رضي الله عنه د بيعت رضوان نه روسته پاتې شوې وو. نوکه په وادى مکه کښې د حضرت عثمان رضي الله عنه نه څوك زيات معزز وو. نو نبى ﷺ به هم هغه ليږلې وو. (خوچونکه په وادى مکه کښې د ټولونه زيات معزز هغه وو. ددې وجې نبى ﷺ د دوى انتخاب اوکړو) کله چه حضرت عثمان رضي الله عنه مکې ته لاړل نوديبعت رضوان واقعه پيښه شوه. چونکه حضرت عثمان رضي الله عنه په دغه موقع موجود نه وو. ددې وجې نبى ﷺ خپل ښى لاس اوچت کړو. او وې فرمائيل «هذه يد عثمان» دا دعثمان لاس دې. اوهغه ئې خپل ګس لاس ته راپريخودل. او وې فرمائيل «هذه لعثمان» دا دعثمان بيعت دې.

حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما د سائل د درې واړو تپوسونو تفصيلى جواب ورکولونه پس اووئيل. «اذهب بهذا الآن معك» اوس ځان سره دا تفصيل واخله او لاړ شه.

چونکه په دې روايت کښې د حضرت عثمان رضي الله عنه په جنګ احد کښې په شا کيدو ذکردې. هم په دې مناسبت سره دا روايت امام بخارى دلته په غزوه احد کښې ذکرکړو. والله اعلم.

۴=بَاب: إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوُونَ عَلَىٰ أَحَدٍ

وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي أُخْرَاكُمْ فَأَثَابَكُمْ غَمًّا بِغَمٍّ لِكَيْلَا تَحْزَنُوا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَا أَصَابَكُمْ ۗ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ۝ (ال عمران: ۱۵۳) تُصْعِدُونَ تَذْهَبُونَ أَصْعَدَ وَصَعِدَ فَوْقَ الْبَيْتِ

هغه وخت ياد کړئ کله چه تاسو ختئ او تاسو شا ته دچا طرف ته نه راګرځيدئ، او پيغمبر عليه السلام ستاسو د شا طرفه تاسورابللې، (خوتاسودهغوى آواز نه اوريدل) نو الله تعالى (ستاسوپيغمبرته) د غم رسولو په وجه تاسوته غم اورسولو. (اود دې دپاره چه په تاسو کښې استقامت پيدا شى. چه د هغې پس) تاسو غمګين نشئ په هغه څيزکوم چه ستاسو دلاس نه اوځى. او نه په هغه مصيبت کوم چه تاسو ته اورسيږى. اوالله تعالى ښه پوهيږى په هغه کارونوکوم چه تاسو کوئ.

په دې آيت کريمه کښې هم هغه واقعه بيان شوې ده. کله چه حضرت عبدالله بن جبير رضي الله عنه د خپلو لسو ملګروسره شهيد کړې شو. کوم چه ئې د احد په مورچه باندې مقرر کړى وو. او نورو د اميردحکم مخالفت اوکړو. او مورچه ئې پريخودله. د دوى د شهادت نه پس کافرانود

شا طرف نه ناڅاپي حمله اوکړه.په هغه وخت کښې غل غوبل جوړ شو.نبی ﷺ صحابو رضی الله عنهم ته چغې وهلې.خوهغوی په دغه حالت کښې د نبی ﷺ آواز نه اوریدل.

په ﴿فَأَثَابَكُمْ غَمًّا بِغَمٍّ﴾ کښې د دوو غمونوذکردې.مفسرينو فرمائيلي دی. چه اولنی غم نه د شکست غم وو.او د دويم غم نه هغه غم مراد دې.کوم چه رسول الله ﷺ ته د هغوی د حکم د نافرمانۍ په وجه رسولې شوې وو.نبی ﷺ حکم ورکړې وو.چه مورچه به په هيڅ حالت کښې نه پريږدئ.خوهغوی پريخودله.په دې باندې د الله تعالی پيغمبرته غم اورسيدو.اوددغه غم په وجه مسلمانانوته شکست ملاؤ شو.(1) په روايت باب کښې حضرت براء رضی الله عنه هم دا خبره کړې ده.

[۳۸۳۰] حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ قَالَ سَمِعْتُ الْبَرَاءَ بْنَ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ جَعَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الرَّجَّالَةِ يَوْمَ أُحُدٍ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ جُبَيْرٍ وَأَقْبَلُوا مُنْهَزِمِينَ فَذَاكَ إِذْ يَدْعُوهُمُ الرَّسُولُ فِي أُخْرَاهُمْ [ر: ۲۸۷۴]

۵= بَاب: ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ أَمَنَةً نُعَاسًا

يَغْشَى طَائِفَةً مِنْكُمْ وَطَائِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنْفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ يَقُولُونَ هَلْ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ مِنْ شَيْءٍ قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ يُخْفُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ مَا لَا يُبْدُونَ لَكَ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَا قُتِلْنَا هَاهُنَا قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَى مَضَاجِعِهِمْ وَلِيَبْتَلِيَ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾(2)

بيا نازل کړو الله تعالی د اطمينان قلب دپاره په تاسو باندې پرکالی چه هغه خوريده. په تاسو کښې يوې ډلې باندې،او يوه ډله (کومه چه دمنافقانووه) هغوی ته هم دخپل ځان فکرووه.دغه خلقو الله تعالی سره خلاف حقيقت دجاهليت ګمان کولو.(او) وئيل ئې.چه زمونږ څه اختيارنشته؟ ته ورته اووايه.چه ټوله معامله او اختيارخو دالله تعالی په لاس کښې دې.دغه خلق په خپلو زړونوکښې داسې خبرې پټې ساتی.چه دهغې اظهارتاسوته نه کوی.وائی.که زمونږ اختيار چليدل.(اوزمونږ خبره منلې شوې وه) نو مونږ به دلت نه وو قتل شوی.ته ورته اووايه.که تاسو په خپلو کورونوکښې ئې.نوبيا هم چه دکوموکسانودپاره قتل کيدل ليکلی شوی وو.هغو به دخپل قتل ځايونوته وتل.اودا ټول هرڅه ددې وجې راپيښ شول.چه الله تعالی امتحان اوکړی.دهغه ايمان کوم چه ستاسوپه زړونوکښې دی.اوچه الله تعالی پاك کړی.هغه خيرې کوم چه ستاسو د ګناهونو په وجه ستاسوپه زړونوکښې پيدا شوې دی.اوالله تعالی خو د زړونو په خبروښه پوهيږی.

﴿ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ أَمَنَةً نُعَاسًا يَغْشَى طَائِفَةً مِنْكُمْ﴾

په ﴿أَمَنَةً نُعَاسًا﴾ کښې دنحوی ترکيب په اعتبارسره څو احتمالات دی.

---

(1) تفسير قرطبي (۲٤٠/١٤)_

(2) آل عمران: ۱۵٤)_

① یو احتمال دا دې چه «اَمَنَةً» مبدل منه د او «نُعَاسًا» بدل دې.اوبدل او مبدل منه چه دواړه ملاؤ شي.نو د «اَنْزَلَ» دپاره مفعول به دې.

② دویم احتمال دا دې،چه «اَمَنَةً» حال مقدم او «نُعَاسًا» ذوالحال موخر دې.لکه«رأیت راکباً رجلاً» کښې چه «راکباً» حال مقدم او «رجلاً» ذوالحال موخردې.

③ دریم احتمال دا دې.چه «اَمَنَةً» مفعول له دې.د «اَنْزَلَ» دپاره،او «نُعَاسًا» د «اَنْزَلَ» مفعول به دې.او ﴿يَّغْشٰى طَآىِٕفَةً مِّنْكُمْ﴾ صفت دې.د «نُعَاسًا» دپاره.(۱)

قوله: يَظُنُّوْنَ بِاللّٰهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ: په ﴿غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ﴾ کښې ﴿غَيْرَ الْحَقِّ﴾ مبدل منه دې.او﴿ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ﴾ بدل دې،یعنې منافقان د الله تعالی سره خلاف حقیقت دجاهلیت ګمان ساتي.دمنافقانو ګمان دا وو.چه الله تعالی به دمسلمانانو مدد نه کوی.(۲)

قوله: يُخْفُوْنَ فِيْٓ اَنْفُسِهِمْ مَّا لَا يُبْدُوْنَ لَكَ: دغه منافقانوپه خپلو زړونوکښې داسې خبرې پټوی.چه تاته ئې نه ښکاره کوی.منافقانوپه خپلو زړونوکښې څه پټ کړی وو؟

① یو احتمال دا خودلې شوې د.چه شرك کفر اوتکذیب ئې پټ کړې وو(۳)

② دویم احتمال دا خودلې شوې دې.چه دوی په زړه زړه کښې وئیل.که په مدینه کښې پاتی شوی وو.نو دقتل نه به بچ وو.نبی ﷺ ته خو ئې دخپل خیال اظهارنه کولو.خوپه زړه کښې ئې دا خبره پټه کړې وه.(۴)

③ یو احتمال دا بیان شوې دې.چه په جنګ احد کښې په شرکت سره دوی ته پیښمانتیا، افسوس اوپریشانی وه.خوپه ژبه ئې ددې اظهارنه کولو.(۵)

④ څلورم احتمال دا بیان شوې دې.چه د دوی په زړونوکښې دا خیال وو.چه دالله تعالی دطرفه به د نبی ﷺ مدد او نصرت اونشي.(۶)

خوپه دې اقوالوکښې څه تضاد نشته.ممکن ده.چه د هغوی په زړونوکښې دا ټول خیالات وو.

[۳۸۶] وَقَالَ لِيْ خَلِيْفَةُ حَدَّثَنَا يَزِيْدُ بْنُ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا سَعِيْدٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ عَنْ أَبِيْ طَلْحَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ كُنْتُ فِيْمَنْ تَغَشَّاهُ النُّعَاسُ يَوْمَ أُحُدٍ حَتّٰى سَقَطَ سَيْفِيْ مِنْ يَدِيْ مِرَارًا يَسْقُطُ وَآخُذُهُ وَيَسْقُطُ فَآخُذُهُ [ر:۳۸۶۲]

---

[۱] د ذکرشوی ترکیبی احتمالاتو دپاره اوګورئ تفسیر کبیر (۴۴۱۹)_

[۲] عمدة القاری(۱۵۴\۱۷)_

[۳] تفسیر قرطبی (۳۴۲\۱۴)_

[۴] عمدة القاری(۱۵۴\۱۷)_

[۵] عمدة القاری(۱۵۴\۱۷)_

[۶] عمدة القاری(۱۵۴\۱۷)_

دلته امام بخاری رحمه الله انداز بدل کړو. «حدثنا خلیفة» ئې اونه وئیل. علامه عینی رحمه الله فرمائی. چه «قال لی خلیفة» ئې ددې وجې اووئیل. چه د تحدیث او اخبار په طور خلیفه دا خبره امام بخاری رحمه الله ته نه وه بیان کړې. بلکه څه علمی مذاکره وه. په هغې کښې دوی د دې تذکره کړې وه. (۱)

په روایت الباب کښې حضرت ابوطلحه انصاری رضی الله عنه فرمائی. چه په جنګ احد کښې په ما باندې پرکالی غالبه شوه. زما دلاس نه به توره پریوتله. اوما به بار بار راوچتوله.

۲=بَاب لَيْسَ لَكَ مِنْ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ

قَالَ حُمَيْدٌ وَثَابِتٌ عَنْ أَنَسٍ شُجَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ أُحُدٍ فَقَالَ كَيْفَ يُفْلِحُ قَوْمٌ شَجُّوا نَبِيَّهُمْ فَنَزَلَتْ لَيْسَ لَكَ مِنْ الْأَمْرِ شَيْءٌ (۲)

دلته په «لیس لك» کښې ، ،لام، ،د، ،الی، ، په معنی کښې دې. یعنی «لیس إلیك من الأمرشئ» په دې معامله کښې ستا څه اختیار نشته. یعنی تاسو چه د دوی دپاره کومې خیرې کوندد دې اجازت تاسوته نشته.

«أو یتوب علیهم» کښې ، ،او، ، د ، ،حتی، ، په معنی کښې دې. تردې چه الله تعالی دوی ته د توبې توفیق ورکړی. اویا دوی ته عذاب ورکړی. دا د الله تعالی کار دې. اودهغه په اختیار کښې دې.

قوله: قَالَ حُمَيْدٌ وَثَابِتٌ عَنْ أَنَسٍ شُجَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ أُحُدٍ فَقَالَ كَيْفَ يُفْلِحُ قَوْمٌ شَجُّوا نَبِيَّهُمْ فَنَزَلَتْ لَيْسَ لَكَ مِنْ الْأَمْرِ شَيْءٌ: دا تعلیق دې. سند نه دې بیان کړی. چه د احد په ورځ د نبی ﷺ سر زخمی شې وو. د «شج» اطلاق د سر په زخم باندې کیږی. خو دلته صرف د سر زخم مراد نه دې. ځکه چه د نبی ﷺ سرمبارك هم زخمی شوې وو. او مخ مبارك هم زخمې شوې وو. نو په دې موقع باندې نبی ﷺ اوفرمائیل. داسې قوم به څنګه کامیاب شی. چا چه خپل پیغمبر زخمی کړو. نو دا آیت نازل شو. ﴿لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ﴾

[۳۸۴۳] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عَبْدِ اللَّهِ السُّلَمِيُّ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ حَدَّثَنِي سَالِمٌ عَنْ أَبِيهِ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنْ الرُّكُوعِ مِنْ الرَّكْعَةِ الْآخِرَةِ مِنْ الْفَجْرِ يَقُولُ اللَّهُمَّ الْعَنْ فُلَانًا وَفُلَانًا وَفُلَانًا بَعْدَ مَا يَقُولُ سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ رَبَّنَا وَلَكَ

---

(۱) عمدة القاری (۱۷\۱۵۵)_

(۲) آل عمران:۱۲۸)_

الْحَمْدُ فَأَنْزَلَ اللَّهُ لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ إِلَى قَوْلِهِ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ
وَعَنْ حَنْظَلَةَ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ سَمِعْتُ سَالِمَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ يَقُولُ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدْعُو عَلَى صَفْوَانَ بْنِ أُمَيَّةَ وَسُهَيْلِ بْنِ عَمْرٍو وَالْحَارِثِ بْنِ هِشَامٍ فَنَزَلَتْ لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ إِلَى قَوْلِهِ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ [ر: ۳۸۴۳و ۳۹۳]

د ايت اسباب نزول: د ذکرشوی ايت په شان نزول کښې اختلاف دې.

① يو قول خو هم دا دې چه کله کافرانو په جنګ احد کښې نبی ﷺ زخمی کړو.نو په دغه وخت کښې دا آيت نازل شو.

② بعضې حضراتو وئيلی دی.چه نبی ﷺ کله حضرت حمزه رضی الله عنه اوليدلو.چه هغه شهيد کړې شوې دې.نوپه هغه وخت کښې هغوی د کافرانوپه حق کښې خيرې اوکړې.نودا آيت نازل شو.([1])

③ د بعضو خيال دې.چه نبی ﷺ دهغه مسلمانانو دپاره د خيرو اراده کړې وه.کوم چه د ګروړ حالت پيښيدو په وخت کښې د ميدان جنګ نه تلی وو او مدينې ته رغلی وو.نوپه دغه وخت کښې دا آيت نازل شو.([2])

④ د دې باب په روايت کښې دی.چه حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما فرمائيلی دی.چه دوی د نبی ﷺ نه د صبا په مانځه کښې د دويم رکعت د رکوع نه سر پورته کولوپه وخت کښې اوريدلی وو.چه دوی فرمائيل.«اللهم العن فلاناً وفلاناً وفلاناً» دا خيرې به نبی ﷺ د «سمع الله لمن حمده» نه پس کولې.نو په دې باندې د ﴿لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ﴾ نه تر ﴿فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ﴾ پورې آيت نازل شو.

امام بخاری رحمه الله ددې نه پس هم په دې طريق سره د «حنظله بن ابی سفيان» نه نقل کوی.چه دا خيرې نبی ﷺ د صفوان بن اميه،سهيل بن عمرو اوحارث بن هشام په حق کښې کړې وې. ځکه چه دا د قريشو سرداران وو.اوددوی په مشرئ کښې مسلمانانوته نقصان رسيدلې وو. دا درې واړه حضرات د فتح مکه په موقع باندې مسلمانان شوی وو.چونکه د دوی په قسمت کښې اسلام وو.ددې وجې الله تعالی خپل نبی ﷺ د خيرو کولونه منع کړو.([3])
بهرحال ددې آيت په شان نزول کښې مختلف اقوال دی.خو راجح هم دا دې. چه واقعه داحد ددې آيت د نزول سبب دې.([4]) والله اعلم

....

[1])عمدة القای ر(۱۷\۱۵۵)_
[2])عمدة القاری (۱۷\۱۵۵)_
[3])فتح الباری(۷\۳۶۶)_
[4])ايضاً)_

٧ = بَاب ذِكْرِ أُمِّ سَلِيطٍ

[٣٨٤٣] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ يُونُسَ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ وَقَالَ ثَعْلَبَةُ بْنُ أَبِي مَالِكٍ إِنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَسَمَ مُرُوطًا بَيْنَ نِسَاءٍ مِنْ نِسَاءِ أَهْلِ الْمَدِينَةِ فَبَقِيَ مِنْهَا مِرْطٌ جَيِّدٌ فَقَالَ لَهُ بَعْضُ مَنْ عِنْدَهُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أَعْطِ هَذَا بِنْتَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الَّتِي عِنْدَكَ يُرِيدُونَ أُمَّ كُلْثُومٍ بِنْتَ عَلِيٍّ فَقَالَ عُمَرُ أُمُّ سَلِيطٍ أَحَقُّ بِهِ وَأُمُّ سَلِيطٍ مِنْ نِسَاءِ الْأَنْصَارِ مِمَّنْ بَايَعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ عُمَرُ فَإِنَّهَا كَانَتْ تُزْفِرُ لَنَا الْقِرَبَ يَوْمَ أُحُدٍ [ر: ٢٧٢٥]

حضرت عمر رضی الله عنه د مدينې منورې په ښځوباندې څادرونه تقسيم کړل.يو ښه څادر باقي پاتې شو.نوحضرت عمر رضی الله عنه سره نزدې يو سړې ناست وو.هغه اووئيل .اميرالمومنين دا څادر بنت رسول صلی الله علیه وسلم ته ورکړئ.کومه چه ستاسوپه نکاح کښې ده.د بنت رسول صلی الله علیه وسلم نه د هغه کس مراد د نبی صلی الله علیه وسلم نمسئ وه.يعنی د حضرت علی رضی الله عنه لور،،ام کلثوم،، کوه چه دحضرت عمر رضی الله عنه په نکاح کښې وه.حضرت عمر رضی الله عنه اوفرمائيل .ام سليط ددې څادرزياته حقداره ده.

مروط: (بضمتين) د ،،مرط،،(بكسرالميم) جمع ده.د سوت يا ريښمو څادرته وائی.

قوله: فَإِنَّهَا كَانَتْ تُزْفِرُ لَنَا الْقِرَبَ يَوْمَ أُحُدٍ: ځکه چه دې به په احد کښې زمونږ دپاره مشکونه راوړل.

د ،،تزفر،،معنی ده.څه څيز په شا باندې اوچتول.بعضې حضراتو وئيلی دی.چه ،،تزفر،، د ،،تخيط،، په معنی کښې دې.يعنی ام سليط رضی الله عنها به داحد په ورځ شليدلی مشکونه گنډل.[1]

حضرت ام سليط رضی الله عنها : دا دحضرت ابوسعيد رضی الله عنه مور وه.ددوی اولنې خاوند حضرت ابوسليط وفات شو.دوی بيا دمالك بن سنان رضی الله عنه سره نکاح اوکړه.اود هغوی نه ورله الله تعالی حضرت ابوسعيدخدری رضی الله عنه ورکړو.دوی ته د رسول الله صلی الله علیه وسلم سره دبيعت او په جنگ احد کښې د شرکت شرف حاصل دې.[2]

د روافضو خبث باطن: هم په دې روايت کښې دی.چه دحضرت علی رضی الله عنه لور د حضرت عمر رضی الله عنه په عقد نکاح کښې وه.دا ددې خبرې ډير لوې دليل دې.چه حضرت علی رضی الله عنه د حضرت عمر رضی الله عنه نه بيخی خفه نه وو.اوددوی په مينځ کښې دومره ښه تعلقات وو.چه حضرت علی رضی الله عنه خپله لور دوی ته په نکاح کړې وه.چه دا ښه تعلق ئې اوليدلو.نو روافض لمبه شول.اوهغوی وئيل شروع،کړو.چه دحضرت علی رضی الله عنه دا لور دحضرت فاطمې رضی الله عنها د خيټې نه نه وه.بيوقوف دا نه گوری.چه دا دحضرت فاطمې رضی الله عنها د بطن نه نه وه.نوبيا په

---

[1])عمدة القاری(١٥٧/١٧)_

[2])فتح الباری(٣٦٧/٧)_

روايت كښې دې ته ،،بنت رسول،، ولې وائي. دوی ته بنت رسول خو هم ددې وجې وائي.چه هغه د حضرت فاطمې رضي الله عنها د بطن نه وه.بعضې روافض دا هم وائي.چه ،،ام كلثوم،، دحضرت على رضي الله عنه سره پرورش بیامونډې وو.خود دوی لور نه وه.دبنت على رضي الله عنه ونيلو سره ددې خيال هم ترديد اوشو.

كله چه روافضو اوكتل.چه د تيختې څه لارنشته.نووې وئيل.چه حضرت عمر رضي الله عنه په زرو دحضرت على رضي الله عنه نه دا لور اخستې وه.((أول فرج غصب منا)) الفاظ دې بدبختانو استعمال كړې دی.([1]) هغوی ته څه بل تعبير هم ملاؤ نشو.اوددې مسئلې دپاره هغوی دا مكروه ترين عنوان اختياركړو.

سوال دا دې.چه يومعمولي غوندې سړې چه دهغه ديانت او شرافت خاص طورقابل ذكر نه وی.كه د داسې كس لور څوك په زور سره واخلي.نوهغه د ژوند پرواه نه كوی.اوشريعت هم هغه ته دخپلې لور د حفاظت دپاره د ځان قربانولو اجازت وركړې دې.نوحضرت على رضي الله عنه چه دهغوی ديانت او شرافت ډير اوچت دې. اودچا طاقت قوت او بهادری چه منلې شوې ده.دهغه لور غصب كولې شی. او د حضرت عمر رضي الله عنه نه دهغې بچې پيدا كيږی.خوحضرت على رضي الله عنه په دې باندې څه احتجاج نه كوی.كه د روافضو دا خبره اومنلې شی.نوپه دې سره دحضرت على رضي الله عنه معاذالله بزدلی ثابتيږی.چه ئې وئيلی دی.نو په دې وينا روافض دحضرت على رضي الله عنه په شان كښې د ډيرې سختې ګستاخئ مرتكب شوی دی.اوددې باوجود د ،،مولی على،، دمحبت دعوې كوی.دا ټول ددوی فريب اودهوكه ده.

٨=بَاب قَتْلِ حَمْزَةَ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ

[٣٨٤٣] حَدَّثَنِي أَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا حُجَيْنُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْفَضْلِ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ عَمْرِو بْنِ أُمَيَّةَ الضَّمْرِيِّ قَالَ خَرَجْتُ مَعَ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَدِيِّ بْنِ الْخِيَارِ فَلَمَّا قَدِمْنَا حِمْصَ قَالَ لِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَدِيٍّ هَلْ لَكَ فِي وَحْشِيٍّ نَسْأَلُهُ عَنْ قَتْلِ حَمْزَةَ قُلْتُ نَعَمْ وَكَانَ وَحْشِيٌّ يَسْكُنُ حِمْصَ فَسَأَلْنَا عَنْهُ فَقِيلَ لَنَا هُوَ ذَاكَ فِي ظِلِّ قَصْرِهِ كَأَنَّهُ حَمِيتٌ قَالَ فَجِئْنَا حَتَّى وَقَفْنَا عَلَيْهِ يَسِيرًا فَسَلَّمْنَا فَرَدَّ السَّلَامَ قَالَ وَعُبَيْدُ اللَّهِ مُعْتَجِرٌ بِعِمَامَتِهِ مَا يَرَى وَحْشِيٌّ إِلَّا عَيْنَيْهِ وَرِجْلَيْهِ فَقَالَ عُبَيْدُ اللَّهِ يَا وَحْشِيُّ أَتَعْرِفُنِي قَالَ فَنَظَرَ إِلَيْهِ ثُمَّ قَالَ لَا وَاللَّهِ إِلَّا أَنِّي أَعْلَمُ أَنَّ عَدِيَّ بْنَ الْخِيَارِ تَزَوَّجَ امْرَأَةً يُقَالُ لَهَا أُمُّ قِتَالٍ بِنْتُ أَبِي الْعِيصِ فَوَلَدَتْ لَهُ غُلَامًا بِمَكَّةَ فَكُنْتُ أَسْتَرْضِعُ لَهُ فَحَمَلْتُ ذَلِكَ الْغُلَامَ مَعَ أُمِّهِ فَنَاوَلْتُهَا إِيَّاهُ فَلَكَأَنِّي نَظَرْتُ إِلَى قَدَمَيْكَ قَالَ فَكَشَفَ عُبَيْدُ اللَّهِ عَنْ وَجْهِهِ ثُمَّ قَالَ أَلَا تُخْبِرُنَا بِقَتْلِ حَمْزَةَ قَالَ نَعَمْ إِنَّ حَمْزَةَ قَتَلَ طُعَيْمَةَ بْنَ عَدِيِّ بْنِ الْخِيَارِ بِبَدْرٍ فَقَالَ لِي مَوْلَايَ جُبَيْرُ بْنُ مُطْعِمٍ إِنْ قَتَلْتَ حَمْزَةَ بِعَمِّي فَأَنْتَ حُرٌّ قَالَ

[1])دشيعيت كې اصلی روپ (ص، ٧٦٣) په حواله د ،،فروع كافی،، (٤٤٦/٥) طبع تهران)_

فَلَمَّا أَنْ خَرَجَ النَّاسُ عَامَ عَيْنَيْنِ وَعَيْنَيْنِ جَبَلٌ بِحِيَالِ أُحُدٍ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُ وَادٍ خَرَجْتُ مَعَ النَّاسِ إِلَى الْقِتَالِ فَلَمَّا أَنْ اصْطَفُّوا لِلْقِتَالِ خَرَجَ سِبَاعٌ فَقَالَ هَلْ مِنْ مُبَارِزٍ قَالَ فَخَرَجَ إِلَيْهِ حَمْزَةُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فَقَالَ يَا سِبَاعُ يَا ابْنَ أُمِّ أَنْمَارٍ مُقَطِّعَةِ الْبُظُورِ أَتُحَادُّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ ثُمَّ شَدَّ عَلَيْهِ فَكَانَ كَأَمْسِ الذَّاهِبِ قَالَ وَكَمَنْتُ لِحَمْزَةَ تَحْتَ صَخْرَةٍ فَلَمَّا دَنَا مِنِّي رَمَيْتُهُ بِحَرْبَتِي فَأَضَعُهَا فِي ثُنَّتِهِ حَتَّى خَرَجَتْ مِنْ بَيْنِ وَرِكَيْهِ قَالَ فَكَانَ ذَاكَ الْعَهْدَ بِهِ فَلَمَّا رَجَعَ النَّاسُ رَجَعْتُ مَعَهُمْ فَأَقَمْتُ بِمَكَّةَ حَتَّى فَشَا فِيهَا الْإِسْلَامُ ثُمَّ خَرَجْتُ إِلَى الطَّائِفِ فَأَرْسَلُوا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَسُولًا فَقِيلَ لِي إِنَّهُ لَا يَهِيجُ الرُّسُلَ قَالَ فَخَرَجْتُ مَعَهُمْ حَتَّى قَدِمْتُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا رَآنِي قَالَ آنْتَ وَحْشِيٌّ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ أَنْتَ قَتَلْتَ حَمْزَةَ قُلْتُ قَدْ كَانَ مِنَ الْأَمْرِ مَا بَلَغَكَ قَالَ فَهَلْ تَسْتَطِيعُ أَنْ تُغَيِّبَ وَجْهَكَ عَنِّي قَالَ فَخَرَجْتُ فَلَمَّا قُبِضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَخَرَجَ مُسَيْلِمَةُ الْكَذَّابُ قُلْتُ لَأَخْرُجَنَّ إِلَى مُسَيْلِمَةَ لَعَلِّي أَقْتُلُهُ فَأُكَافِئَ بِهِ حَمْزَةَ قَالَ فَخَرَجْتُ مَعَ النَّاسِ فَكَانَ مِنْ أَمْرِهِ مَا كَانَ قَالَ فَإِذَا رَجُلٌ قَائِمٌ فِي ثَلْمَةِ جِدَارٍ كَأَنَّهُ جَمَلٌ أَوْرَقُ ثَائِرُ الرَّأْسِ قَالَ فَرَمَيْتُهُ بِحَرْبَتِي فَأَضَعُهَا بَيْنَ ثَدْيَيْهِ حَتَّى خَرَجَتْ مِنْ بَيْنِ كَتِفَيْهِ قَالَ وَوَثَبَ إِلَيْهِ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ فَضَرَبَهُ بِالسَّيْفِ عَلَى هَامَتِهِ قَالَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْفَضْلِ فَأَخْبَرَنِي سُلَيْمَانُ بْنُ يَسَارٍ أَنَّهُ سَمِعَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ يَقُولُ فَقَالَتْ جَارِيَةٌ عَلَى ظَهْرِ بَيْتٍ وَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ قَتَلَهُ الْعَبْدُ الْأَسْوَدُ

حضرت جعفرېن عمروبن اميه ضمري فرمائي.چه زه عبيدالله بن عدي بن الخيارسره د سفر دپاره اووتم.کله چه مونږ د شام ښار ،،حمص،، ته اورسيدو.نو عبيدالله بن عدي ماته اوونيل.چه ستا د وحشي سره د ملاقات شوق شته.چه دهغه سره ملاو شي.اودحضرت حمزه رضي الله عنه د قتل متعلق ترې تپوس اوکړې.(چه هغوی د حضرت حمزه رضي الله عنه غوندې بهادرکس څنګه قتل کړې وو) ما ورته اوونيل.ټيک ده. (هغه ته ورځو) حضرت وحشي رضي الله عنه په حمص کښې استوګنه کوله.مونږ دهغه په باره کښې تپوس اوکړو.(چه هغه چرته دې) نومونږ ته اوخودلې شو.چه

قوله: هُوَ ذَاكَ فِي ظِلِّ قَصْرِهِ كَأَنَّهُ حَمِيتٌ: هغه هلته دخپل محل په سوري کښې موجود دې.(کله چه مونږ اوکتل. نو داسې معلوميده.) لکه چه هغه ډک شوې مشک وی.(چه په د پاسه ويخته وغيره نه وی. او د تور رنګ وی.حضرت وحشي رضي الله عنه هم دغه شان غټ اوتور وو)

((حميت)) د رغيف په وز باندې ډک شوی غټ مشک ته وائي.

حضرت جعفر وائي.چه بيا مونږ هغه ته ورغلو.او لږ ساعت هغه سره ولاړ وو. بيا ورته مونږ سلام اوکړو.او هغوی د سلام جواب راکړو.

قوله: قَالَ وَعُبَيْدُ اللَّهِ مُعْتَجِرٌ بِعِمَامَتِهِ مَا يَرَى وَحْشِيٌّ إِلَّا عَيْنَيْهِ وَرِجْلَيْهِ: حضرت جعفر وائي.چه عبيدالله خپل پټكي داسې تاو كړې وو.چه وحشى صرف دهغه سترګې او پښې ليدې شوې.

د «معتجر» معنى ده رانښتلو ده.يعنى عبيدالله په سر او مخ دواړو باندې پټكي راتاو كړې وو.صرف د دوى سترګې ښكاريدې.او پښې ئې ښكاريدې.باقى ټول بدن ئې په جامو كښې پټ وو.عبيدالله تپوس اوكړ،. جناب وحشى صاحب آيا تاسو ما پيژنئ؟

حضرت وحشى ﷺ ده طرف ته اوكتل.او وې وئيل.په الله قسم نور خو ستا په باره كښې څه نه پيژنم.البته دومره خبره زما په علم كښې شته.چه عدى بن الخيار د يوې ښځې سره واده كړې وو.چا ته چه «أم القتال بنت أبي العيص» وئيلې شو.د هغه ښځې نه د عدى په مكه كښې يو بچې پيدا شوې وو.ما دهغه ماشوم دپاره د مرضعې لټون كړې و،.هغه ماشوم ما اوچت كړې وو.او دهغه (مرضعه) مور ته مې بوتلې وو.اوس چه زه ستا دا قدمونه وينم.ماته دا محسوسيږى.چه دا دهغه ماشوم قدمونه دى.

ددې نه پس عبيدالله د مخ نه ځادر لرې كړو،او هغوى ته ئې اووئيل.تاسو به ماته اوښائې. چه تاسو حضرت حمزه ﷺ څنګه قتل كړې وو؟

وحشى ﷺ اووئيل.آو.ددې قصه دا ده.چه حضرت حمزه طعيمه بن عدى بن الخيارقتل كړې وو،([1]) نو زما مالك مولى جبيربن مطعم ماته اووئيل.كه تا زما د تره په بدله كښې حمزه قتل كړو.نوته به آزاد ئې.

قوله: فَلَمَّا أَنْ خَرَجَ النَّاسُ عَامَ عَيْنَيْنِ وَعَيْنَيْنِ جَبَلٌ بِحِيَالِ ([2]) أُحُدٍ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُ وَادٍ: وحشى اووئيل.بيا كله چه خلق د عينين په كال د جنګ دپاره اووتل.اوعينين احد ته مخامخ يو غر دې.د دواړو په مينځ كښې يوه وادى حائل ده.

چونكه مشركانو په جنګ احد كښې د جبل عينين په لمن كښې ډيره اچولې وه. ددې وجې د مشركانو په نيزددې نوم جنګ عينين مشهور وو.وحشى ﷺ چونكه په دغه وخت كښې دمشركانودطرفه په جنګ كښې شريك شوې وو.ددې وجې هغوى د احد كال ته ،،عام عينين،، وئيل.

كله چه خلقو د جنګ دپهر صفونه جوړ كړل.نو دقريشو د طرفه سباع بن عبد العزى راووتل. هغه د «هل من مبارز؟» نعره اولګوله. د هغه په مقابله كښې حضرت حمزه ﷺ

---

[1])قوله طعيمة بن عدى بن الخيار وهو وهم والصحيح ط عيمة بن عدى بن نوفل وإلا لا يصح قوله بعد ذلك إن قتلت حمزة بعمي، لأګ طعيمة إن كان ابن عدى بن الخيار كان ابن أخيه لا عمه فافهم والنظرلامع الدرارى (۳۰۵۱۸)_

[2])قوله وعينين جبل بحيال أحد أى من ناحية أحد يقال فلان بحيال كذا (بكسر الحاء المهملة وتخفيف الياء) أى بمقابله وانظر عمدة القارى (۱۵۹۱۱۷)_

راووتلو. او وې وئيل.

قوله: يَا سِبَاعُ يَا ابْنَ أُمِّ أَنْمَارٍ مُقَطِّعَةِ الْبُظُورِ[1] أَتُحَادُّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اې سباع! اې د ام انمار بچيه،چه د خلقو ختنه کونکې وه.ته الله اودهغه د رسول سره د جنګ دپاره راغلې ئې.

بيا حضرت حمزه رضي الله عنه په هغه باندې حمله اوکړه.اوهغه د تير شوی صبا پشان نيست او نابود شو. وحشي وائي.چه زه حضرت حمزه رضي الله عنه ته په انتظار کښې د يو غټ ګټ لاندې پټ ووم.کله چه هغه زما خوا ته تيريدو.نو ما هغه په خپله نيزه باندې اووهلو .اوهغه نيزه د هغه د شا نه اووتله.اوهم د هغې نه هغه شهيد شو.

بيا چه کله خلق واپس شو.نو زه هم دخلقو سره واپس شوم.زه هم په مکه کښې مقيم وو.تردې چه هلته اسلام خور شو.نو زه د مکې نه اووتم.او طائف ته لاړم.د طائف خلقو (داسلام قبلولودپاره) نبي ﷺ ته د وفد ليږلو اراده اوکړه.نوماته چا اووئيل.چه نبي ﷺ قاصدانوته نه غصه کيږي.(ته هم لاړ شه.اواسلام قبول کړه) نو ددغه وفد سره زه هم لاړم.د نبي ﷺ په خدمت کښې حاضرشوم.کله چه نبي ﷺ زه اولیدم.نو ماته ئې اووئيل.ته وحشي ئې؟ ماورته عرض اوکړو.آو.نبي ﷺ راته اوفرمائيل.آياتا حمزه رضي الله عنه قتل کړې وو؟ ما ورته اووئيل. آو. څنګه چه تاسو ته خبر دررسيدلې دې.هم دغه شان شوی وو.([2]) (يعنی دحضرت حمزه رضي الله عنه دشهادت په باره کښې چه تاسو ته کوم خبر دررسيدلې دې.چه وحشي هغه قتل کړې دې.نودغه خبر صحيح دې.)

نبي ﷺ اوفرمائيل.آيا ته داسې کولې شې.چه خپل شکل زما نه پټ ساتې. (اوماته نه مخامخ کيږې)

نبي ﷺ دحضرت وحشي رضي الله عنه اسلام قبول کړو.او «الإسلام يهدم ما كان قبله» يعنی په اسلام سره سابقه ګناهونه معاف کيږي.خودرې باوجود نبي ﷺ وحشي رضي الله عنه ته اوفرمائيل.که کيدې شي.نوزما مخکښې مه راځه.په دې کښې په يو لحاظ سره د شفقت اړخ وو.که وحشي رضي الله عنه نبي ﷺ ته مخامخ راتلو.نو نبي ﷺ ته به د خپل تره د قتل واقعه وريادیده.اوپه دې باندې به د نبي ﷺ په زړه کښې د بشريت د تقاضا مطابق دوحشي دپاره انقباض پيدا کيدو.اود يوکس دپاره د نبي ﷺ په زړه کښې انقباض پيدا کيدل دهغه کس دپاره د نقصان سبب جوړيدې شی.ددې وجې نبي ﷺ هغ ته اووئيل.چه زما مخې ته مه راځه.څکه چه په دې کښې هم دهغه فائده وه. ([3])

---

[1])البظور: جمع بظر وهي اللحمة التي يقطع من فرج المرأة عند الختان قال ابن اسحاق كانت أمه ختانة بمكة تختن النساء والعرب تطلق هذا اللفظ في معرض الذم (فتح الباري (٣٦٩/٧)_

[2])دحضرت وحشي بلاغت او ادب ته اوګورئ.دا ئې ورته اونه وئيل.چه آو ما قتل کړې وو.بلکه ذکر شوې تعبيرئې اختيارکړو.دې دپاره چه د نبي ﷺ زړه نور خفه نشي.)_~

[3]) اوګورئ لامع الدراري (٢٠٧/٨)

حضرت وحشى رضي الله عنه وائى.چه زه د هغه ځاى نه لاړم.كله چه نبى ﷺ وفات شو.نو مسيلمه كذاب فتنه (د دعوى د نبوت) شروع كړه(هسې خو ده د نبوت دعوه د نبى ﷺ په ژوند كښې كړې وه.خو په هغه وخت كښې د ده څه اثراو رسوخ نه وو.د نبى ﷺ په وفات باندې دهغه په اثر او رسوخوكښې زيادت اوشو.) حضرت وحشى رضي الله عنه فرمائى.ما په خپل زړه كښې اووئيل. چه زه د مسيلمه د مقابلې دپاره خم.كيدې شى.چه زه هغه قتل كړم.او دحضرت حمزه رضي الله عنه د قتل تدارك اوكړم.(حضرت حمزه رضي الله عنه د الله تعالى په مخلصو بندګانوكښې اوچته مرتبه لرله. نو دهغوى دقتل د تدارك دپاره ضرورى وه.چه څوك لوې كافرقتل كړې شى.اود مسيلمه كذاب نه لوې كافربل څوك كيدې شو.ددې وجې د هغوى خواهش پيدا شو.چه مسيلمه كذاب قتل كړى.) نو زه دخلقو سره شوم.(اود مسيلمه د مقابلې دپاره اووتم) ناڅاپه ما اوكتل. چه يوسړې د ديوال په چوند كښې ولاړ دې.

قوله: كَأَنَّهُ جَمَلٌ أَوْرَقُ ثَائِرُ الرَّأْسِ: لكه چه د خاكى رنګ اوښ دې.دسر ويخته ئې خواره وو.(دا مسيلمه كذاب وو) حضرت وحشى رضي الله عنه وائى.چه ما دهغه د دواړو سينو د مينځ نښه مې واخستله .اوهغه طرف ته مې خپله نيزه اوويشتله.اوهغه نيز دهغه د دواړو اوږو په مينځ كښې ورخخه شوه.او اووتله.(ښكاره ده.چه ددې په وجه به هغه غوزيدلى وى) په دې كښې يو انصارى هغه طرف ته ورټوپ كړې.اوپه توره باندې ئې دهغه كپرئ اووهله.اوهغه ئې ختم كړو.

(دمسيلمه كذاب واقعه وړاندې د وفودو په بيان كښې راځى) نو يوه جينئ په چت باندې ولاړه وه. هغې اووئيل.اميرالمومنين يو حبشى غلام قتل كړو.

،،اميرالمومنين،، مسيلمه كذاب ته وئيلې شو.مسيلمه خپل ځان ته نبى او رسول وئيل. اواميرالمومنين هم وئيل.

۹-بَابٌ مَا أَصَابَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْجِرَاحِ يَوْمَ أُحُدٍ

په جنګ احد كښې چه نبى ﷺ ته كوم زخمونه رسيدلى وو.د هغې بيان په دې باب كښې كيږى.

[۳۸۴۵] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ نَصْرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ عَنْ هَمَّامٍ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اشْتَدَّ غَضَبُ اللَّهِ عَلَى قَوْمٍ فَعَلُوا بِنَبِيِّهِ يُشِيرُ إِلَى رَبَاعِيَتِهِ اشْتَدَّ غَضَبُ اللَّهِ عَلَى رَجُلٍ يَقْتُلُهُ رَسُولُ اللَّهِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

[۳۸۴۶] حَدَّثَنِي مَخْلَدُ بْنُ مَالِكٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ الْأُمَوِيُّ حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ اشْتَدَّ غَضَبُ اللَّهِ عَلَى مَنْ قَتَلَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ اشْتَدَّ غَضَبُ اللَّهِ عَلَى قَوْمٍ دَمَّوْا وَجْهَ نَبِيِّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر:۳۸۴۸]

قوله: حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ نَصْرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ: ددې باب اولنې روايت دحضرت ابوهريره رضي الله عنه نه مرى دې.دوى فرمائى.چه رسول الله ﷺ فرمائيلى دى.د الله تعالى سخت

غضب دې وي.په هغه قوم باندې چا چه دخپل نبی سره دا کار اوکړو.دوی اشاره کوله خپل رباعی غاښونو طرف ته ،(يعنی کومو کسانو چه غاښونه شهيدان کړل.دالله تعالی سخت غضب دې وي په هغوی باندې) دا ترجمه په هغه صورت کښې ده.کله چه دا جمله خبري اوګنړلې شي.اوکه دا جمله خبريه شي.نوبيا به ترجمه داسې وي.دالله تعالی غضب سخت وي.په هغه کسانوڅوك چه دخپل پيغمبر سره داسې معامله اوکړي.اوپه هغه کس باندې چا لره چه د الله تعالی نبی ﷺ په جهاد کښې قتل کړی.په ماقبل کښې د ابی بن خلف د قتل ذکر په تفصيل سره تيرشوې دې.

دلته په روايت کښې د«فی سبيل الله» قيد ياد ساتی: که دالله تعالی رسول څوك په قصاص يا حد کښې قتل کړي.نو د هغې حکم دا نه دې،دا حکم د هغه کس په باره کښې دې.څوك چه په جهاد کښې دالله تعالی د رسول د مقابلې دپاره مخامخ راشی.يعنی د الله تعالی رسول قتلول غواړی.نو د الله تعالی رسول چه کله هغه قتل کړی.په هغه باندې د الله تعالی غصه زياته وي.

قوله: حَدَّثَنِي مَخْلَدُ بْنُ مَالِكٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ الْأُمَوِيُّ: يويحيى بن سعيد انصاری رحمه الله دې.خو دلته په روايت کښې يحيى بن سعيد انصاری رحمه الله مراد نه دې.ځکه نې د ،،اموی،، قيد لګولې دې.د بنو اميه تعلق د مکې سره وو.نو ځکه دې انصاری نشی کيدې.دا روايت دحضرت ابن عباس رضی الله عنهما نه مروی دې.دوی فرمائی.چه دالله تعالی غصه زياته وي.په هغه کس باندې چا لره چه د الله تعالی نبی په جهاد کښې قتل کړي.اودالله تعالی غضب به هغه قوم باندې زيات وي.څوك چه دخپل پيغمبر مخ د وينې نه رنګ کړي.

د دې باب دواړه روايتونه په مراسيل صحابه کښې داخل دی.اولنی روايت د حضرت ابوهريره رضی الله عنه نه دې.او دويم روايت دحضرت ابن عباس رضی الله عنهما نه دې. اوبنکاره ده.چه دا دواړه حضرات په غزوه احد کښې شريك شوی نه وو.ددې وجې وئيلې شي.چه دوی د نورو صحابو رضی الله عنهم نه دا اوريدلی دی.اګرچه دا احتمال پاتې کيږی.چه په څه موقع باندې نبی ﷺ د دوی مخامخ هم ددې ذکر کړې وي.نوپه دغه صورت کښې به روايت مرسل نه وي.

[٣٨٤٧] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ عَنْ أَبِي حَازِمٍ أَنَّهُ سَمِعَ سَهْلَ بْنَ سَعْدٍ وَهُوَ يُسْأَلُ عَنْ جُرْحِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَمَا وَاللَّهِ إِنِّي لَأَعْرِفُ مَنْ كَانَ يَغْسِلُ جُرْحَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَنْ كَانَ يَسْكُبُ الْمَاءَ وَبِمَا دُووِيَ قَالَ كَانَتْ فَاطِمَةُ عَلَيْهَا السَّلَام بِنْتُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَغْسِلُهُ وَعَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ يَسْكُبُ الْمَاءَ بِالْمِجَنِّ فَلَمَّا رَأَتْ فَاطِمَةُ أَنَّ الْمَاءَ لَا يَزِيدُ الدَّمَ إِلَّا كَثْرَةً أَخَذَتْ قِطْعَةً مِنْ حَصِيرٍ فَأَحْرَقَتْهَا وَأَلْصَقَتْهَا فَاسْتَمْسَكَ الدَّمُ وَكُسِرَتْ رَبَاعِيَتُهُ يَوْمَئِذٍ وَجُرِحَ وَجْهُهُ وَكُسِرَتْ الْبَيْضَةُ عَلَى رَأْسِهِ [ر:٢٤٠]

[٣٨٤٨] حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ اشْتَدَّ غَضَبُ اللَّهِ عَلَى مَنْ قَتَلَهُ نَبِيٌّ وَاشْتَدَّ غَضَبُ اللَّهِ عَلَى

مَنْ دَمٍ وَجْهَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر:٣٨٣٦]

دحضرت شيخ الهند رحمه الله استدلال:

قوله: حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ.....: په دې روايت كښې دی.چه كله په جنګ احد كښې د نبی ﷺ مخ مبارك زخمی شو.نو د نبی ﷺ لور حضرت فاطمې رضي الله عنها ورته مخ وينځل.او حضرت علی رضي الله عنه به د ډول نه اوبه اچولولې.خوچه وينې په خيځ صورت نه بنديده.نو حضرت فاطمې رضي الله عنها د پوزكی ټكړه اوسوزوله.اوكله چه ئې دهغې ايره په زخم باندې اولګولو.نووينه بنده شوه.حضرت شيخ الهند رحمه الله فرمائی.چه ددې روايت نه دا معلوميږی.چه د «مس إمرأة» ناقض د اودس نه دی.ځكه چه دا خوظاهره ده.چه دجهاد پشان مقدسه فريضه به نبی ﷺ په اودس كښې كوله.نوكه «مس إمرأة» د اودس ماتونكې وو.نونبی ﷺ به حضرت فاطمې نه د اوبو اچولو كاراخستلو.اود زخمونو وينځول كاربه حضرت علی رضي الله عنه كولو.

پاتې شو دا اشكال چه د نبی ﷺ د مخ نه خو وينه بهيدله.اوخروج د دم ناقض د اودس دی.نو ددې جواب دا دې.چه دكومو حضراتو په نيز «مس إمرأة» د اودس ماتونكې ده.د هغوی په نيز په خروج د دم سره اودس نه ماتيږی.ددې حديث نه صرف په دې باندې دليل قائمول مقصود دی.دخپل مسلك اثبات مقصود نه دې.

باب ﴿اَلَّذِيْنَ اسْتَجَابُوْا لِلّٰهِ وَالرَّسُوْلِ﴾[1]

[٣٨٣٩] حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلّٰهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقَوْا أَجْرٌ عَظِيمٌ قَالَتْ لِعُرْوَةَ يَا ابْنَ أُخْتِي كَانَ أَبَوَاكَ مِنْهُمُ الزُّبَيْرُ وَأَبُو بَكْرٍ لَمَّا أَصَابَ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا أَصَابَ يَوْمَ أُحُدٍ وَانْصَرَفَ عَنْهُ الْمُشْرِكُونَ خَافَ أَنْ يَرْجِعُوا قَالَ مَنْ يَذْهَبُ فِي إِثْرِهِمْ فَانْتَدَبَ مِنْهُمْ سَبْعُونَ رَجُلًا قَالَ كَانَ فِيهِمْ أَبُو بَكْرٍ وَالزُّبَيْرُ

حضرت عروه دحضرت عائشې رضي الله عنها نه نقل كوی.چه هغوی فرمائيلی دی. ﴿اَلَّذِيْنَ اسْتَجَابُوْا لِلّٰهِ وَالرَّسُوْلِ مِنْۢ بَعْدِ مَآ اَصَابَهُمُ الْقَرْحُ ۛ لِلَّذِيْنَ اَحْسَنُوْا مِنْهُمْ وَاتَّقَوْا اَجْرٌ عَظِيْمٌ﴾ كومو كسانو چه د الله اودهغه درسول په قول باندې لبيك اووئيل ددې نه پس چه هغوی ته زخمونه رسيدلی وو.په دوی كښې چه څوك نيكان اومتقيان دی.د هغوی دپاره لوې اجر دی.حضرت عائشې رضي الله عنها حضرت عروه ته اووئيل.ستا پلا رزبير رضي الله عنه (اوستا نيكه) حضرت ابوبكر د اجرعظيم په دې مستحقينو كښې دی.

كله چه نبی ﷺ داحد په ورځ تكليف برداشت كړل.اومشركان واپس لاړل.نو نبی ﷺ ته ويره شوه.چه مشركان چرته واپس رانشی.او افواه هم خوره شوې وه.چه مشركان واپس راځی.او

[1] آل عمران:١٧٢)_

دوباره حمله كوى.ددي وجې نبﷺ اعلان اوكړو.«من يذهب فى أثرهم» څوك به دهغوى په تعاقب كښې لاړ شى؟ په دغه وخت كښې اويا كسانو لبيك اووئيل.په دغه اويا كسانو كښې حضرت ابوبكراو حضرت زبير رضی الله عنهما هم وو.(١)

١١=بَابُ مَنْ قُتِلَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ يَوْمَ أُحُدٍ

مِنْهُمْ حَمْزَةُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ وَالْيَمَانُ وَأَنَسُ بْنُ النَّضْرِ وَمُصْعَبُ بْنُ عُمَيْرٍ

په جنګ احد كښې چه كوم مسلمانان شهيدان شوى وو.دا باب د هغوى په بيان كښې دې.

[٣٨٥٠] حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ هِشَامٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ قَتَادَةَ قَالَ مَا نَعْلَمُ حَيًّا مِنْ أَحْيَاءِ الْعَرَبِ أَكْثَرَ شَهِيدًا أَعَزَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنَ الْأَنْصَارِ قَالَ قَتَادَةُ وَحَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ أَنَّهُ قُتِلَ مِنْهُمْ يَوْمَ أُحُدٍ سَبْعُونَ وَيَوْمَ بِئْرِ مَعُونَةَ سَبْعُونَ وَيَوْمَ الْيَمَامَةِ سَبْعُونَ قَالَ وَكَانَ بِئْرُ مَعُونَةَ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَيَوْمُ الْيَمَامَةِ عَلَى عَهْدِ أَبِي بَكْرٍ يَوْمَ مُسَيْلِمَةَ الْكَذَّابِ

[٣٨٥١] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَخْبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَجْمَعُ بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ مِنْ قَتْلَى أُحُدٍ فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ ثُمَّ يَقُولُ أَيُّهُمْ أَكْثَرُ أَخْذًا لِلْقُرْآنِ فَإِذَا أُشِيرَ لَهُ إِلَى أَحَدٍ قَدَّمَهُ فِي اللَّحْدِ وَقَالَ أَنَا شَهِيدٌ عَلَى هَؤُلَاءِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَمَرَ بِدَفْنِهِمْ بِدِمَائِهِمْ وَلَمْ يُصَلِّ عَلَيْهِمْ وَلَمْ يُغَسَّلُوا [ر:١٢٧٨]

[٣٨٥٢] وَقَالَ أَبُو الْوَلِيدِ عَنْ شُعْبَةَ عَنِ ابْنِ الْمُنْكَدِرِ قَالَ سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ لَمَّا قُتِلَ أَبِي جَعَلْتُ أَبْكِي وَأَكْشِفُ الثَّوْبَ عَنْ وَجْهِهِ فَجَعَلَ أَصْحَابُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

---

(١) مورخينو او سيرت نګارو دا يوه مستقله غزوه ،،حمراء الاسد،، په نوم باندې ذكركړې ده.د كافرو لښكركله چه د احد نه روان شو.او مقام روحاء ته اورسيدل.نوابوسفيان وغيره ته خيال راغلو.چه كار پوره اونشو.په مدينه باندې حمله كول پكار دى.چه د مسلمانانو پاتې شوې طاقت هم ختم كړې شى.بل طرف ته رسول اللهﷺ ته د وراندې نه ويره وه. نو نبىﷺ اعلان اوكړو.چه په كافرانو پسې وتل دى.اوصرف هغه كسان دې لاړ شى.كوم چه پرون په احد كښې شريك وو.نو نبىﷺ د ،،حمراء الاسد،، پورې كومه چه د مدينې منورې نه اووه ميله لرې دې. تشريف يورو.خزاعه قبيله اګرچه هغوى تر هغه وخته پورې اسلام نه وو راوړې.خوبيا په پټه د مسلمانانوطرفداره وه.دهغوى سردار ،،معبدخزاعى،، چه د شكست خبر واوريدو.نو د نبىﷺ په خدمت كښې حاضر شو. غمراخى ئې اوكړه.او ددې ځاى نه لاړو. ابوسفيان سره ملاو شو. ابوسفيان په مسلمانانو باندې د دوباره حملې كولو اراده ښكاره كړه.معبدخزاعى ورته اووئيل.محمدﷺ يو ډيرلوې لښكر راوران كړې دې.زما تا ته دا مشوره ده.چه واپس مكې ته نيغ لاړ شه.نوابوسفيان اراده پريخوده.اوواپس لاړلو.نبىﷺ په حمراء الاسد كښې د ګل،نهې او چارشنبې درې ورځې ايسار وو.اوددې نه پس مدينې منورې ته ئې واپس تشريف يورو.الكامل لابن عدى (١١٤١٢)_

وَسَلَّمَ يَنْهَوْنِي وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَنْهَهُ وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَبْكِيهِ أَوْمَا تَبْكِيهِ مَا زَالَتِ الْمَلَائِكَةُ تُظِلُّهُ بِأَجْنِحَتِهَا حَتَّى رُفِعَ [ر:١١٨٧]

[٣٨٥٣] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ بُرَيْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ جَدِّهِ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أُرَى عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ رَأَيْتُ فِي رُؤْيَايَ أَنِّي هَزَزْتُ سَيْفًا فَانْقَطَعَ صَدْرُهُ فَإِذَا هُوَ مَا أُصِيبَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ أُحُدٍ ثُمَّ هَزَزْتُهُ أُخْرَى فَعَادَ أَحْسَنَ مَا كَانَ فَإِذَا هُوَ مَا جَاءَ بِهِ اللَّهُ مِنَ الْفَتْحِ وَاجْتِمَاعِ الْمُؤْمِنِينَ وَرَأَيْتُ فِيهَا بَقَرًا وَاللَّهُ خَيْرٌ فَإِذَا هُمُ الْمُؤْمِنُونَ يَوْمَ أُحُدٍ [ر:٣٤٢٥]

[٣٨٥٤] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ عَنْ شَقِيقٍ عَنْ خَبَّابٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ هَاجَرْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَنَحْنُ نَبْتَغِي وَجْهَ اللَّهِ فَوَجَبَ أَجْرُنَا عَلَى اللَّهِ فَمِنَّا مَنْ مَضَى أَوْ ذَهَبَ لَمْ يَأْكُلْ مِنْ أَجْرِهِ شَيْئًا كَانَ مِنْهُمْ مُصْعَبُ بْنُ عُمَيْرٍ قُتِلَ يَوْمَ أُحُدٍ فَلَمْ يَتْرُكْ إِلَّا نَمِرَةً كُنَّا إِذَا غَطَّيْنَا بِهَا رَأْسَهُ خَرَجَتْ رِجْلَاهُ وَإِذَا غُطِّيَ بِهَا رِجْلَاهُ خَرَجَ رَأْسُهُ فَقَالَ لَنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَطُّوا بِهَا رَأْسَهُ وَاجْعَلُوا عَلَى رِجْلَيْهِ الْإِذْخِرَ أَوْ قَالَ أَلْقُوا عَلَى رِجْلَيْهِ مِنَ الْإِذْخِرِ وَمِنَّا مَنْ أَيْنَعَتْ لَهُ ثَمَرَتُهُ فَهُوَ يَهْدِبُهَا [ر:١٢١٧]

قوله: حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ هِشَامٍ: حضرت قتاده رحمه الله فرمائي چه مونږ ته علم نشته.چه د عربو په ټولو قبيلوکښې د شهيدانو په اعتبار سره د انصارو د تعداد نه زيات تعداد به دچا وى.اود قيامت په ورځ به د انصارو په مقابله کښې د زيات عزت خاوندان څوك وى.(انصاروچه د شهادت په صورت کښې کومې قربانيانې ورکړې دى.بل چا نه دى ورکړى.اوانصارچه به ددې شهادت په وجه د قيامت په ورځ څومره عزت حاصل کړى.دومره به بل څوك حاصل نکړې شى)

قتاده وائى.چه حضرت انس رضي الله عنه مونږ ته خودلى وو.چه د انصارونه په جنګ احد کښې ټول اويا کسان شهيدان شوى وو.(١) اوپه مهاجرينو صحابو رضي الله عنهم کښې ټول څلور يا د بل روايت مطابق شپږ کسان شهيدان شوى وو.او په بئر معونه کښې اويا انصارى شهيدان شوى وو.اوپه جنګ يمامه کښې هم اويا انصارى شهيدان شوى وو.بئر معونه د نبى ﷺ په زمانه کښې شوې وه،اود يمامه واقعه د حضرت ابوبکرصديق رضي الله عنه په دور کښې پيښه شوې وه.

---

(١)د احد د شهيدان په تعداد کښې د اصحاب سير مختلف روايات دى.مشهور روايت د (٧٠) دې. په کوم کښې چه د يو روايت مطابق مهاجرين څلور او باقى انصار وو.په مهاجرينوکښې حضرت حمزه رضي الله عنه حضرت مصعب بن عمير،حضرت عبدالله بن جحش، او حضرت شماس بن عثمان رضي الله عنه وو.البته د حاکم او ابن حبان په روايت کښې د مهاجرينو تعداد شپږ خودلې شوې دې.هغوى د دې څلورو سره حضرت سعد مولى حاطب بن ابى بلتعه او يوسف بن عمرو اسلمى هم زياتوى.داولنى روايت مطابق د انصار شهداؤ تعداد شپږ شپيته دى.اود دويم روايت په بناء د دوى تعداد څلور شپيته دى)-

قوله: حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ: حضرت جابر ﷺ فرمائی.چه نبی کریم ﷺ به شهیدانو نه دوه دوه کسان په یوه جامه کښې جمع کول.اودوی به ئې په یو قبر کښې ښخول.او نبی ﷺ به تپوس کولو.په دوی کښې چاته زیات قرآن یاد وو؟ دچا طرف ته به چه اشاره اوشوه.هغه به ئې قبلې طرف ته مقدم کولو.او نبی ﷺ اوفرمائیل.زه ګواه یم.ددې خلقو په حق کښې د قیامت په ورځ ،اونبی ﷺ هغوی لره په وینوکښې د ښخولوحکم کړې وو.نه ئې ورته غسل ورکړې وو.اونه ئې پرې دجنازې مونځ کړې وو.

قوله: وَقَالَ أَبُو الْوَلِيدِ عَنْ شُعْبَةَ: دا روایت هم د حضرت جابر ﷺ نه دې.دوی فرمائی.چه کله زما پلار په جنګ احد کښې شهید شو.نو زه په ژړا شو.اودهغه د مخ نه مې څادر لرې کړو.د هغه دیدن مې کولو.نو د نبی ﷺ صحابوﷺ زه منع کولم.(چه څادرمه اچتوه.اومه ئې ګوره) خو نبی ﷺ زه نه منع کولم.نبی ﷺ اوفرمائیل.

«لاتبکیه» که دا مضارع وی.نو وئیلې به شی.چه خبر په معنی د انشاء کښې دې.اوکه د نهی صیغه وی.نوبیا په خپل ظاهرباندې ده.خویه دې صورت کښې به «لاتبکه» وی. ته په ده باندې ژړا کوې.فرشتو برابر په خپلو وزرو په ده باندې سیورې کړې وو.تردې چه جنازه ئې اوچته شوه.

قوله: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ: په دې روایت کښې دجنګ احد نه وراندې دنبی ﷺ دخوب ذکردې.چه تفصیل ئې تیرشوې دې.البته په دې کښې یوه جمله ده.

قوله: وَرَأَيْتُ فِيهَا بَقَرًا وَاللَّهُ خَيْرٌ: ① یا خو ددې معنی ده.«وثواب الله خیر» یعنی الله تعالی چه کوم اجرورکوی.لکه څنګه چه دې شهیدانوته ورکړې شو.هغه ډیر ښه دې.

② اویا ئې معنی ده.«صنع الله بالشهداء خیر» یعنی الله تعالی چه دوی سره کومه معامله اوکره. هغه ډیره ښه ده.ددوی په دنیا کښې د ژوندی پاتې کیدوپه مقابله هغه معامله ډیره ښه ده.[1]

۱۲=بَابُ أُحُدٌ يُحِبُّنَا وَنُحِبُّهُ قَالَهُ عَبَّاسُ بْنُ سَهْلٍ عَنْ أَبِي حُمَيْدٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

[۳۸۵۵/۳۸۵۶] حَدَّثَنِي نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبِي عَنْ قُرَّةَ بْنِ خَالِدٍ عَنْ قَتَادَةَ سَمِعْتُ أَنَسًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ هَذَا جَبَلٌ يُحِبُّنَا وَنُحِبُّهُ

[۳۸۵۶] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ عَمْرٍو مَوْلَى الْمُطَّلِبِ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَلَعَ لَهُ أُحُدٌ فَقَالَ هَذَا جَبَلٌ يُحِبُّنَا وَنُحِبُّهُ

---

[1] فتح الباری(۳۷۷/۷) وعمدة القاری (۱۶۴/۱۷)_

اللّٰهُمَّ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ حَرَّمَ مَكَّةَ وَإِنِّي حَرَّمْتُ مَا بَيْنَ لَابَتَيْهَا [ر:٢٧٣٢]

[٣٨٥٧] حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ عَنْ أَبِي الْخَيْرِ عَنْ عُقْبَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَ يَوْمًا فَصَلَّى عَلَى أَهْلِ أُحُدٍ صَلَاتَهُ عَلَى الْمَيِّتِ ثُمَّ انْصَرَفَ إِلَى الْمِنْبَرِ فَقَالَ إِنِّي فَرَطٌ لَكُمْ وَأَنَا شَهِيدٌ عَلَيْكُمْ وَإِنِّي لَأَنْظُرُ إِلَى حَوْضِي الْآنَ وَإِنِّي أُعْطِيتُ مَفَاتِيحَ خَزَائِنِ الْأَرْضِ أَوْ مَفَاتِيحَ الْأَرْضِ وَإِنِّي وَاللَّهِ مَا أَخَافُ عَلَيْكُمْ أَنْ تُشْرِكُوا بَعْدِي وَلَكِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ أَنْ تَنَافَسُوا فِيهَا [ر:١٢٧٩]

په دې باب کښې بيان شوې دې.چه نبی کريم ﷺ فرمائيلی دی.چه احد (يعنی داحد غر) زمونږ سره مبحت کوی.اومونږ ده سره محبت کوو.

(١) بعضې حضراتو وئيلی دی.چه د احد نه مراد ،،اهل احد،، يعنی د مدينې انصاردی. او مطلب دادې.چه اهل احد يعنی انصار زمونږ سره محبت کوو.او زمونږ ددوی سره محبت دی.[1]

(٢) خوکه د احد غر طرفته د محبت نسبت اوشی.نو هم په دې کښې څه استبعاد نشته.[2]

تاسو به د کدو ونه کتلې وی.کله چه هغه په زمکه باندې سر راوباسی.او لويديل ئې شروع شی.نوکه د پورت نه په لاره کښې څه رکاوټ پيدا شی.نو هغه ددغه رکاوټ نه وړاندې تاؤ شی.اوخپله لار بدله کړی.دغه شان يو بوټې دې. ډير شرميدونکې اوحيا ناك دې.هغه ته په اردوکښې د ،،چهوئی موئی،، بوټې وائی. دې بوټې ته که لاس وروړې شی.نوسمدستی مراوې شی.اود هغې تازګی او شادابی انبساط او خوريدل ټول هرڅه ختم شی.د سړی په مسه کولوسره هغه سمدستی منقبض شی.دا خو دمشاهدې خيزونه دی.و ددې اقرار هغه خلق هم کوی.خوك چه په الله او د هغه په رسول باندې ايمان نه ساتی.خو چه کوم خلق په الله او په رسول باندې ايمان بالغيب راوړی.د هغوی دپاره که مشاهده نه وی.نوهم هغوی د قرآن او حديث هرې خبرې منلو ته غاړه بسته وی.په قرآن کښې دی.﴿وَإِنْ مِّنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهٖ وَلٰكِنْ لَّا تَفْقَهُوْنَ تَسْبِيْحَهُمْ﴾ ([3])اوبه يو بل ځاې کښې دی.﴿وَأَوْحٰى رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنِ اتَّخِذِيْ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوْتًا﴾ ([4]) او رسول الله ﷺ ته چه څه وخت نبوت نه وو ملاؤ شوې.اود نبوت بنياد اچولې شو.نو ونو به نبی ﷺ ته سلام کولو.د نبی ﷺ ارشاد دې.چه زه هغه ونه پيژنم.کومې سره چه به زه تيريدم.نوماته به ئې سلام اچولو.

داسې قسم واقعات کوم چه شرعی او عرفی لحاظ سره معلومې وی.که وړاندې کيخودې شی.نوکه داحد دطرفه د محبت اسناد حقيقی وی.په دې کښې څه استبعاد نشته.نبی ﷺ هم دې احد ته يو ځل تشريف يوړو.اود نبی ﷺ سره حضرت صديق اکبر،حضرت عمرفاروق

---

[1])عمدة القارى(١٧٣\١٤) كتاب الجهادباب فضل الخدمة فى الغزو)_

[2])عمدة القارى(١٧٣\١٤)_

[3])سورة بنى اسرائيل (٤٤)_

[4])سورة النحل:٦٨)_

او حضرت عثمان رضی الله عنه وو.کله چه دا حضرات په دې باندې اوختل.نواوحد رپيدل شروع کړل.نو نبی ﷺ احد په پښه باندې اووهل.او وې فرمائيل.«أثبت أحد فإنما عليك نبی وصديق و شهيدان» (۱) نو احد په قلارشو.اوهغه خوزيدل بند کړو.په دې وجه که دا اسناد حقيقی هم شی. نو څه باك په کښې نشته.

وړاندې دی.چه حضرت ابراهيم علیه السلام مکه حرام ګرځولې وو.اوزه مدينه حرامه ګرځوم.کومه چه د کاڼړی ژنه زمکې په مينځ کښې ده.

داحنافو په نيزدا حرمت اصطلاحی نه دې.بلکه ددې نه د نبی ﷺ مقصد دا وو. چه د مدينې منورې شينکې؛ او باغونه دې شاړ نکړې شی.او ددې رونق او تازګی دې برقراره پاتې کړې شی.دا مسئله د کتاب الحج ده.

بَاب غَزْوَةِ الرَّجِيعِ وَرِعْلٍ وَذَكْوَانَ وَبِئْرِ مَعُونَةَ

وَحَدِيثِ عَضَلٍ وَالْقَارَةِ وَعَاصِمِ بْنِ ثَابِتٍ وَخُبَيْبٍ وَأَصْحَابِهِ قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ حَدَّثَنَا عَاصِمُ بْنُ عُمَرَ أَنَّهَا بَعْدَ أُحُدٍ

د دې ځاې نه امام بخاری رحمه الله د دوو غزاګانو بيان کوی.يوه غزوه رجيع او بله غزوه بئر معونه.کومې ته چه «سرية القراء» هم وئيلی شی.

غزوه رجيع او غزوه بئرمعونه په يو باب کښې د ذکر کولو وجه: د غزوه رجيع په باره کښې د ابن اسحاق رائې دا ده.چه دا غزوه په ۳هجرئ کښې شوې ده.(۲) اود واقدی ابن سعد او ابن حبان رحمهم الله رائې دا ده.چه دا د ۴ه واقعه ده.(۳)

د غزوه بئر معونه په باره کښې د ټولو اهل سير تقريباً اتفاق دې.چه دا د ۴ هجرئ واقعه ده. امام بخاری رحمه الله دواړه غزوات په يو باب کښې جمع کړې.کيدې شی.په دې کښې د واقدی،ابن سعد او ابن حبان رحمهم الله د رائې تائيدمقصود وی.

ابن عبدالبر رحمه الله په ،،الاستيعاب،، کښې کله دا د ۳هجرئ واقعه ښائی. اوکله د ۴ هجرئ روايت نقل کوی.

بهرحال د امام بخاری رحمه الله دا دواړه غزوات په يو باب کښې جمع کول د حکمت نه خالی نه دی.اودغه حکمت په ظاهره هم دا دې.چه دا دواړه غزوات په ۴هجرئ کښې شوی دی.

د امام بخاری رحمه الله د ترجمة الباب د عبارت نه يوه غلط فهمی پيدا کيږی. په باب کښې د غزوه رجيع نه پس دوی د «رعل و ذکوان» ذکر کړې دې.د کوم نه چه په ظاهره دا معلوميږی.

---

[1])صحيح بخاری (۵۱۹۱۱) کتاب المناقب باب فضل ابی بکر)_

[2])سيرة ابن هشام (۱۷۸۱۳)_

[3])البداية والنهاية (۶۲۱۴) وطبقات ابن سعد(۵۵۱۲) وتاريخ الطبری (۲۱۳۱۲)_

چه غزوه رجيع د قبيله رعل او ذكوان د خلقو سره پيښه شوې وه.حالانكه داسې نه ده.لكه څنګه چه به د تفصيل نه معلومه شي.

دغه شان وراندې د ترجمة الباب كښې عبارت دې.((وبئرمعونة وحديث عضل والقارة)) ددې عبارت نه دا شبه پيدا كيږي.چه د غزوه بئر معونه تعلق د قبيله عضل او قاره سره دې. حالانكه دا غلطه ده.په حقيقت كښې د رعل اوذكوان تعلق د بئر معونه سره دې.او د عضل او قاره تعلق د غزوه رجيع سره دې.

رعل(د راء په كسره او عين په سكون سره) او ذكوان قبيله د بنو سليم شاخونه دى.او عضل او قاره د بنوالهول شاخونه دى.

[۳۸۵۸]حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا هِشَامُ بْنُ يُوسُفَ عَنْ مَعْمَرٍ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ عَمْرِو بْنِ أَبِي سُفْيَانَ الثَّقَفِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ بَعَثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَرِيَّةً عَيْنًا وَأَمَّرَ عَلَيْهِمْ عَاصِمَ بْنَ ثَابِتٍ وَهُوَ جَدُّ عَاصِمِ بْنِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ فَانْطَلَقُوا حَتَّى إِذَا كَانَ بَيْنَ عُسْفَانَ وَمَكَّةَ ذُكِرُوا لِحَيٍّ مِنْ هُذَيْلٍ يُقَالُ لَهُمْ بَنُو لَحْيَانَ فَتَبِعُوهُمْ بِقَرِيبٍ مِنْ مِائَةِ رَامٍ فَاقْتَصُّوا آثَارَهُمْ حَتَّى أَتَوْا مَنْزِلًا نَزَلُوهُ فَوَجَدُوا فِيهِ نَوَى تَمْرٍ تَزَوَّدُوهُ مِنْ الْمَدِينَةِ فَقَالُوا هَذَا تَمْرُ يَثْرِبَ فَتَبِعُوا آثَارَهُمْ حَتَّى لَحِقُوهُمْ فَلَمَّا انْتَهَى عَاصِمٌ وَأَصْحَابُهُ لَجَئُوا إِلَى فَدْفَدٍ وَجَاءَ الْقَوْمُ فَأَحَاطُوا بِهِمْ فَقَالُوا لَكُمْ الْعَهْدُ وَالْمِيثَاقُ إِنْ نَزَلْتُمْ إِلَيْنَا أَنْ لَا نَقْتُلَ مِنْكُمْ رَجُلًا فَقَالَ عَاصِمٌ أَمَّا أَنَا فَلَا أَنْزِلُ فِي ذِمَّةِ كَافِرٍ اللَّهُمَّ أَخْبِرْ عَنَّا نَبِيَّكَ فَقَاتَلُوهُمْ حَتَّى قَتَلُوا عَاصِمًا فِي سَبْعَةِ نَفَرٍ بِالنَّبْلِ وَبَقِيَ خُبَيْبٌ وَزَيْدٌ وَرَجُلٌ آخَرُ فَأَعْطَوْهُمْ الْعَهْدَ وَالْمِيثَاقَ فَلَمَّا أَعْطَوْهُمْ الْعَهْدَ وَالْمِيثَاقَ نَزَلُوا إِلَيْهِمْ فَلَمَّا اسْتَمْكَنُوا مِنْهُمْ حَلُّوا أَوْتَارَ قِسِيِّهِمْ فَرَبَطُوهُمْ بِهَا فَقَالَ الرَّجُلُ الثَّالِثُ الَّذِي مَعَهُمَا هَذَا أَوَّلُ الْغَدْرِ فَأَبَى أَنْ يَصْحَبَهُمْ فَجَرَّرُوهُ وَعَالَجُوهُ عَلَى أَنْ يَصْحَبَهُمْ فَلَمْ يَفْعَلْ فَقَتَلُوهُ وَانْطَلَقُوا بِخُبَيْبٍ وَزَيْدٍ حَتَّى بَاعُوهُمَا بِمَكَّةَ فَاشْتَرَى خُبَيْبًا بَنُو الْحَارِثِ بْنِ عَامِرِ بْنِ نَوْفَلٍ وَكَانَ خُبَيْبٌ هُوَ قَتَلَ الْحَارِثَ يَوْمَ بَدْرٍ فَمَكَثَ عِنْدَهُمْ أَسِيرًا حَتَّى إِذَا أَجْمَعُوا قَتْلَهُ اسْتَعَارَ مُوسَى مِنْ بَعْضِ بَنَاتِ الْحَارِثِ لِيَسْتَحِدَّ بِهَا فَأَعَارَتْهُ قَالَتْ فَغَفَلْتُ عَنْ صَبِيٍّ لِي فَدَرَجَ إِلَيْهِ حَتَّى أَتَاهُ فَوَضَعَهُ عَلَى فَخِذِهِ فَلَمَّا رَأَيْتُهُ فَزِعْتُ فَزْعَةً عَرَفَ ذَاكَ مِنِّي وَفِي يَدِهِ الْمُوسَى فَقَالَ أَتَخْشَيْنَ أَنْ أَقْتُلَهُ مَا كُنْتُ لِأَفْعَلَ ذَاكِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ وَكَانَتْ تَقُولُ مَا رَأَيْتُ أَسِيرًا قَطُّ خَيْرًا مِنْ خُبَيْبٍ لَقَدْ رَأَيْتُهُ يَأْكُلُ مِنْ قِطْفِ عِنَبٍ وَمَا بِمَكَّةَ يَوْمَئِذٍ ثَمَرَةٌ وَإِنَّهُ لَمُوثَقٌ فِي الْحَدِيدِ وَمَا كَانَ إِلَّا رِزْقٌ رَزَقَهُ اللَّهُ فَخَرَجُوا بِهِ مِنْ الْحَرَمِ لِيَقْتُلُوهُ فَقَالَ دَعُونِي أُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ انْصَرَفَ إِلَيْهِمْ فَقَالَ لَوْلَا أَنْ تَرَوْا أَنَّ مَا بِي جَزَعٌ مِنْ الْمَوْتِ لَزِدْتُ فَكَانَ أَوَّلَ مَنْ سَنَّ الرَّكْعَتَيْنِ عِنْدَ الْقَتْلِ هُوَ ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ أَحْصِهِمْ عَدَدًا ثُمَّ قَالَ

مَا أُبَالِي حِينَ أُقْتَلُ مُسْلِمًا : عَلَى أَيِّ شِقٍّ كَانَ لِلَّهِ مَصْرَعِي

وَذَلِكَ فِي ذَاتِ الْإِلَهِ وَإِنْ يَشَأْ : يُبَارِكْ عَلَى أَوْصَالِ شِلْوٍ مُمَزَّعِ

ثُمَّ قَامَ إِلَيْهِ عُقْبَةُ بْنُ الْحَارِثِ فَقَتَلَهُ وَبَعَثَتْ قُرَيْشٌ إِلَى عَاصِمٍ لِيُؤْتَوا بِشَيْءٍ مِنْ جَسَدِهِ يَعْرِفُونَهُ وَكَانَ عَاصِمٌ قَتَلَ عَظِيمًا مِنْ عُظَمَائِهِمْ يَوْمَ بَدْرٍ فَبَعَثَ اللَّهُ عَلَيْهِ مِثْلَ الظُّلَّةِ مِنَ الدَّبْرِ فَحَمَتْهُ مِنْ رُسُلِهِمْ فَلَمْ يَقْدِرُوا مِنْهُ عَلَى شَيْءٍ [ر: ٢٨٨٠]

[٣٨٥٩] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرٍو سَمِعَ جَابِرًا يَقُولُ الَّذِي قَتَلَ خُبَيْبًا هُوَ أَبُو سِرْوَعَةَ

غزوه رجيع: رجيع د يو ځاې نوم دې.کوم چه د بنو هذيل په قبضه کښې وو.([1]) چونکه دا غزوه هم په دې مقام کښې پيښه شوې وه.ددې وجې دې ته ((غزوة رجيع)) وائي. حضرت ابوهريره رضي الله عنه بيان کوی.چه نبی ﷺ په لسو کسانو باندې مشتمله يوه سريه د جاسوسئ په غرض باندې ليږلې وه.او حضرت عاصم بن ثابت رضي الله عنه ئې په دوی باندې امير مقرر کړې وو. داخود بخاری روايت دې.ابن سعد رحمه الله چه کوم روايت نقل کړې دې.په هغې کښې دی.چه دنبی ﷺ په خدمت کښې د عضل اوقاره خلق راغلل.او هغوی درخواست اوکړو.چه زمونږ قوم ته د قرآن تعليم ورکوول دپاره يو څوې صحابه رضي الله عنهم تاسو راوليږئ.([2]) نو.نبی ﷺ دوی سره دا لس کسان اوليږل.

خوپه دواړوروایاتوکښې تطبيق کيدې شی.چه د مشرکانو د حالاتو معلومولو په غرض ددې کسانو د وليږلو د وړاندې نه اراده وه.خو کله چه د عضل او قاره درخواست راغلو.نو نبی ﷺ داکار دوی ته اورسپارل.چه هلته لاړ شئ.اود قرآن تعليم ورته هم ورکړئ.

ددې جماعت د امير حضرت عاصم بن ثابت انصاری رضي الله عنه نه سوا چه په دې کښې کوم حضرات شامل وی.هغوی حضرت خبيب بن عدی،حضرت عبدالله بن طارق، حضرت زيد بن دثنه،حضرت مرثد بن ابی مرثد غنوی،او حضرت خالد بن ابی البکير رضي الله عنهم شامل ووکله چه دا حضرات د مکې او عسفان په مينځ کښې مقام ،،هداة،، ته اورسيدل.نود عضل او قاره خلقو غداری اودهوکه اوکړه.اود قبيله هزيل يوې قبيلې بنو لحيان ته ئې تذکره اوکړه.چه د محمد(ﷺ) ملګری راغلی دی. اوددغه قبيلې سلوتيرانداز و ددې صحابو رضي الله عنهم تعاقب اوکړو.اودقدمونوپه نښو باندې روان ووتردې چه داسې ځاې ته اورسيدل.کوم ځاې کښې چه د صحابو رضي الله عنهم دې ډلې دمه کړې وه.دې خلقو په دې مقام کښې د قجورو هډوکی بيامونډل.او وې وئيل. دا خود يثرب قجورې دی.نود قدمونو په نښو باندې ئې لټون شروع کړو.اوبيا روان شو.آخر دا چه د مسلمانانو دغه ډلې ئې بيامونده.

---

[1])وفی معجم البلدان (٢٩١٣) الرجيع ماء لهذيل قرب الهداة بين مكة وطائف وفی طبقات ابن سعد(٥٥١٢) هو ماء لهذيل بصدور الهدة والهدة على سبعة أميال منها)_

[2])طبقات ابن سعد(٥٥١٢) وسيرة ابن هشام (١٧٨١٣) و کامل لابن اثير(١١٠١٢) البته په سيرة ابن هشام او کامل ابن اثيرکښې د لسو په ځاې د شپږوکسانو دليږلو ذکردې.خوراجح او قوی د بخاری او ابن سعد رحمهما الله روايت دې)-~

قوله: فَلَمَّا انْتَهَى عَاصِمٌ وَأَصْحَابُهُ لَجَئُوا إِلَى فَدْفَدٍ: کله چه عاصم او هغه ملگری د تلو نه منع شول.نوهغوی یوې اوچتې ډیرۍ دپاسه پناه واخسته.

«فدفد» (د دوارو فاء فتحې سره) اوچتې اولوړې ډیرۍ ته وائی.

کافران راغلل.اوددې ډیرۍ نه گیرچاپیره ئې مسلمانان راگیرکړل.او ووې وئیل.تاسوسره وعده اومعاهده ده.چه تاسو رکوز شوئ.اومونږ ته مو ځان حواله کړو.نوپه تاسوکښې به څوک نه قتلوو.

په دې باندې د ډلې امیرحضرت عاصم ﷺ اووئیل.زه دکافر په پناه کښې نه کوزیږم.اودا دعا ئې اوکړه.«اللهم أخبرعنا نبيك» اې الله زمونږ دحالت نه خپل پیغبرخبرکړې.اوبیاکافرانو دوی سره جنگ شروع کړو.او په تیرونو سره ئې حضرت عاصم ﷺ اود هغه شپږ ملگری شیهدان کړل.([1])

حضرت خبیب،حضرت زید او یو بل سړی یعنی حضرت عبدالله بن طارق ﷺ پاتې شول.کافرانو هغوی سره داماں وعده اوکړه.ددوی داماں په وعده باندې درې واړه د ډیرۍ نه راکوز شول.

قوله: فَلَمَّا اسْتَمْكَنُوا مِنْهُمْ حَلُّوا أَوْتَارَ قِسِيِّهِمْ فَرَبَطُوهُمْ بِهَا: کله چه کافرانو په دوی باندې قابو بیا موندو.نو ددوی د لیندو مزی ئې پرانستل.اوپه هغه مزو باندې ئې دا درې واړه اوتړل.

«أوتار» د وتر جمع ده.د لیندې مزی ته وائی.«قسی» لیندې ته وائی.

په دې باندې عبدالله بن طارق ﷺ اووئیل.دا اولنۍ غداری ده.اوهغوی سره ئې د تلو نه انکار اوکړو.کافرانو هغه راښکل.اود هغه ئې د خپل ځان سره د بوتلو کوشش اوکړو.خو حضرت عبدالله بن طارق ﷺ هغوی سره تلو ته تیار نه وو. نو کافرانو هغه قتل کړو.اوحضرت خبیب او حضرت زید ﷺ ئې بوتلل اوپه مکه کښې ئې خرڅ کړل.حضرت خبیب دحارث بن عامربن نوفل ځامنو واخستل .چونکه حارث لره خبیب ﷺ په جنگ بدر کښې قتل کړې وو.ددې وجې د پلار د قصاص دپاره دحارث ځامنو دې واخستلو.حضرت خبیب ﷺ دوی سره قیدی شو. تردې چه کله هغوی د خبیب ﷺ د قتلولو عزم اوکړو.

قوله: اسْتَعَارَ مُوسَى مِنْ بَعْضِ بَنَاتِ الْحَارِثِ لِيَسْتَحِدَّ بِهَا: نوحضرت خبیب ﷺ د حارث دیوې لور نه پاکی(د نائی جاړه) اوغوښتله.چه د زیرناف صفائی پرې اوکړی.

---

[1])قال ابن هشام (۱۷۹|۳) فأما مرثد بن ابی مرثد وخالدبن البکیروعاصم بن ثابت فقالوا والله لا نقبل من مشرک عهداً ولا عقداً أبداً فقال عاصم بن ثابت ﷺ :

ما علتی وأنا جلد نابل والقوس فیها وتد عنابل ... نزل عن صفحتها المعابل الموت حق والحیاة باطل
وکل ما حم الإله نازل بالمرء والمرء إلیه آئل ... إن لم أقاتلکم فأمی هابل...

النابل صاحب النبل،عنابل: غلیظ شدید،المعابل : جمع معبلة وهو نصل عریض، حم الإله: قدرة آئل: صائر..)

«بعض بنات الحارث» نه مراد «زینب بنت الحارث» ده.په بعضې روایاتو کښې ددې ښځې نوم ماریه راغلې دې.خو په دواړو کښې تطبیق داسې کیدې شی.چه د کومې ښځې په کور کښې چه حضرت خبیب رضی الله عنه بندی وو.هغه ماریه وه.او کومه ښځه چه دحضرت خبیب رضی الله عنه په نګرانئ باندې مقرروه.هغه زینب وه.روسته مسلمانانه شوې وه.([1])

ددې نه یوه خبره دا هم معلومه شوه.کله چه یوسړې قتل کولې شی.نودقتل نه وړاندې هغه ته پکار دی.چه دخپلو نوکونواو زیرناف وختو صفائی اوکړی.

دغه ښځې ورته عاریة پاکی(دنائی جاړه) ورکړه.ددغه ښځې بیان دې.چه زه د خپل یو بچی نه غافله شوم.(اوزما خیال نه وو) هغه ماشوم دخبیب طرف ته ورغلو.حضرت خبیب رضی الله عنه ماشوم په خپل پتون باندې کینولې وو.کله چه ما ماشوم د هغه سره اولیدلو.نو زه اوویریدم. حضرت خبیب رضی الله عنه زما په ویره باندې پوهه شو.نو ووې وئیل.آیا ته ددې خبرې نه ویریږې.چه زه به دې قتل کړم.انشاءالله زه داسې نکوم.([2]) هغه ښځه وائی.

«ما رأیت أسیراً قط خیرا من خبیب لقد رأیته یأکل من قطف عنب وما بمکة یومئذ ثمرة وإنه لموثق في الحدید وماکان إلا رزق، رزقه الله»

ما دخبیب پشان ښه بندی نه دې لیدلې.ما هغه لیدل.چه د انګورد غنچو نه ئې خوراك کولو.حالانکه په دغه وخت کښې په مکه کښې میوه نه وه موجود ،اوهغه داوسپنې په بیړو کښې تړلې شوې وو.داصرف دالله تعالی دطرفه رزق وو.چه هغه ته الله تعالی ورکولو.

دحضرت خبیب رضی الله عنه شهادت: بیا دې خلقو حضرت خبیب رضی الله عنه د قتل دپاره د حرم نه بهرته بوتلل.حضرت خبیب رضی الله عنه ورته اووئیل.ماته موقعه راکړئ.چه زه دوه رکعته مونځ اوکړم.نو هغوی پریخودو.دوې دوه رکعته مونځ اوکړو.اوددې نه پس هغه خلقو ته متوجه شو.او وې وئیل.کا ما سره د دې خبرې ویره نه وه.چه تاسو به دا اوګنړئ،چه ګنی زه د مرګ نه ویریږم.(ددې وجې زه مونځ اوږدوم) نو ما به نور زیات (اوږد مونځ) کړې وو. (خوچونکه ماته ستاسود ګمان ویره وه.ځکه ما مختصر مونځ اوکړو) بیا دوی رضی الله عنه خلقوته خیرې اوکړې. چه«اللهم أحصهم عدداً»([3]) اې الله دوی یویوکس په شمارباندې اونیسه.اودوی دا شعر اووئیل.

---

[1])فتح الباری (۳۸۲/۷) وعمدة القاری(۱۶۸/۱۷)_

[2])ددغه ماشوم نوم نې ابوحسین بن الحارث بن عدی لیکلې دې.په یو روایت کښې دی.چه حضرت خبیب رضی الله عنه د ماشوم لاس اونیولو.او ښځې ته ئې اووئیل.الله تعالی ماته هم په په تاسو قدرت راکړې دې.ښځې اووئیل.زما ستا نه دا ویره نشته.(چه ته به دا ماشوم قتل کړې) حضرت خبیب رضی الله عنه پاکی ښځې طرف ته اوغورځوله.او ووې وئیل.مادرسره توقې کولې. فتح الباری (۳۸۲/۷)

[3])وفی سیر ابن هشام (۱۸۲/۳) فلما أوثقوه (أی خبیباً) قال اللهم إنا قد بلغنا رسالة رسولک فبلغه الغداة ما یصنع بنا ثم قال اللهم أحصهم عداً وقتلهم بدداً ولا تغادرمنهم أحداً. فکمان معاویة بن ابی سفیان یقول حضرته یومئذ فیمن حضره مع ابی سفینان فلقد رأیته یلقینی إلی الأرض فرقا من دعوة خبیب وکانوا یقولون إن الرجل إذا دعی علیه فاضطجع لجنبه زالت عنه)_

مَا أُبَالِي حِينَ أُقْتَلُ مُسْلِمًا عَلَى أَيِّ شِقٍّ كَانَ لِلّٰهِ مَصْرَعِي
وَذٰلِكَ فِي ذَاتِ الْإِلٰهِ وَإِنْ يَشَأْ يُبَارِكْ عَلَى أَوْصَالِ شِلْوٍ مُمَزَّعِ

① هركله چه زه د مسلمانئ په حالت كښې وژلې كېږم.نوزما په دې خبره څه پرواه نشته.چه دالله تعالى دپاره په كوم اړخ باندې زه (په زمكه) راغورځولې شم.

② اودا زما قتليدل د الله تعالى د رضا دپاره دى.كه هغه اوغواړى.نو د ټكړې شوى اندامونو په هرجوړ به بركت نازل كړى.

«أوصال» د وصل جمع ده.جوړ ته وائى.

«شلو» د شين په كسرې سره اندام ته وائى.

«ممزع» ټكړې ټكړې كړې شوى ته وائى.

بيا عقبه بن حارث هغه طرف ته پاځيدو.او هغه ئې قتل كړو.[1] كافرانو د حضرت خبيب رضي الله عنه لاش په سولئ زوړند پريخودو.طبرى په خپل تاريخ كښې ليلكى دى.چه نبى ﷺ حضرت زبير او حضرت مقداد رضي الله عنهما دهغوى د لاش راوړلو دپاره اوليږل.دا حضرات هلته اورسيدل.چه وې كتل نو مشركان د لاش نه ګير چاپيره د څوكئ كولو دپاره پراته دى.چه هغوى ئې غافله اوليدو.نو حضرت زبير او حضرت مقداد رضي الله عنهما لاش راوكوز كړل.بيخى تروتازه وو.حالانكه چه دوى شهيدشوى وو.نو څلويښت ورځې شوې وې.لاش ئې په خپل اوښ باندې كيخودو .او رااروان شو.كله چه د مشركانو سترګې غړې شوې.چه او ئې كتل نو لاش نشته، په منډو شو.اوحضرت زبيراوحضرت مقداد رضي الله عنهما ئې په لاره كښې اونيول .حضرت زبير رضي الله عنه په دې غرض چه بې حرمتى اونشى.لاش په آرام سره د اوښ نه په زمكه كيخودو.سمدستى زمكه څيرې شوه.اودحضرت خبيب رضي الله عنه لاش په هغې كښې غائب شو.[2]

هم ددې ځائې نه د «بليع الأرض» په لقب سره مشهور شو.[3]

دحضرت زيدبن دثنه رضى الله عنه شهادت: د بخارى په روايت كښې د حضرت خبيب رضي الله عنه د شهادت واقعه ذكرده.د دويم بندى حضرت زيد بن الدثنه رضي الله عنه قصه ذكر نه ده.

حضرت زيد بن الدثنه، صفوان بن اميه دخپل پلار اميه بن خلف د قتل د بدلې كښې

---

[1]) دا عقبه بن حارث روسته مسلمان شوې دې.ابن اسحاق د عقبه دا قول هم نقل كړې دې...،
ما أنا والله قتلت خبيباً لأني كنت أصغر من ذلك ولكن أبا ميسرة أخا بنى عبدالدارأخذ الحربة فجعلها فى يدى ثم أخذ بيدى وبالحربة ثم طعنه بها حتى قتله (وانظرسيرة ابن هشام (١٨٢١٣) والبداية (٦٣١٤)_

[2])تاريخ الطبرى (٢١٦١٢)_

[3])حافظ ابن حجر رحمه الله په ((الإصابة فى تميز الصحابة)) كښې د ذكرشوې واقعه نقل كولونه پس داهم ليكلى دى.چه حضرت خبيب رضي الله عنه كله شهيد كړې شو.نو مشركانو په سولئ باندې ددوى مخ دقبلې نه واړولو.خودهغوى مخ به په خپله قبلې طرف ته كيدو.كافرانو څوځله دهغه دمخ اړولو كوشش اوكړو.هوبه هرځل به هم دغه شان كيدو.آخردا چه عاجزه شول.اولاش ئې هم دغه شان قبلې طرف ته پريخودو. اوګورئ (الإصابة (٤١٩١٢)_~

واخستلو. صفوان خپل غلام نسطاس رومی ته زيد ﷺ حواله کړو.چه مقام تنعيم ته ئې بوځه. اوهلته دې قتل کړه.دتماشې کتلو دپاره د قريشو يوه ډله مقام تنعيم کښې جمع شول. کله چه د شهيد کولو دپاره دې مخامخ راوستې شو.نو ابو سفيان ورته اووئيل.اې زيد! آيا ته دا خبره خوښوې.چه ستا ځان بچ کړې شی. اوستا په ځاې محمد (ﷺ) قتل کړې شی. حضرت زيدبن الدثنه ﷺ په غصه شو. او هغه ئې اورټل.اووې وئيل.په الله قسم زه دا هم نشم برداشت کولې.چه دمحمد ﷺ په پښه کښې ازغی ننوځی.اوزما ځان دهغې په بدله کښې بچ شی.ابوسفيان چه جواب واوريدو.نو وې وئيل.په الله قسم ما داسې مخلص او عاشق نه دې دليدلې.لکه څنګه چه دمحمد (ﷺ) ملګری دهغه عاشقان او وفادار دی.([1])

ددې نه پس نسطاس دې شهيد کړو.دانسطاس روسته دفتح مکې په موقع مسلمان شوې وو.([2])

بل خوا چه قريشو ته د حضرت عاصم بن ثابت انصاری ﷺ د قتل اطلاع ملاؤ شوه.نو هغوی څو کسان اوليږل.چه دعاصم د بدن څه حصه راوړی.چه په هغې سره هغه پيژندې شی.ځکه چه حضرت عاصم ﷺ په جنګ بدر کښې د قريشو يو سردار قتل کړې وو.او ابن اسحاق په روايت کښې دی.چه حضرت عاصم ﷺ عقبه بن ابی معيط د نبی ﷺ په حکم باندې قتل کړې وو.([3])

د بعضې اهل سيرو په رواياتوکښې دا هم دی.چه حضرت عاصم ﷺ د سلافه بنت سعيد دوه خامن قتل کړی وو.ددې وجې سلافه دا نذر منلې وو.چه د عاصم د سرپه کنډول کښې به شراب څکم.اواعلان ئې کړې وو.چه کوم کس دعاصم سر راوړو.نو هغه ته به سل اوښان په انعام کښې ورکولی شی.([4])

بل طرف ته حضرت عاصم ﷺ دا وعده کړې وه.چه زه به دکافر د بدن سره خپل بدن نه لګوم.اودا دعا ئې کړې وه.چه «اللهم احمي لك اليوم دينك فاحمي لي لحمي» ([5])اې الله نن زه ستا د دين حفاظت کوم.ته زما د بدن حفاظت اوکړه.الله تعالی دهغه دعا قبولې کړې وه.اودلته د بخاری په روايت کښې دی.

قوله: فبعث الله عليه مثل الظلة من الدبر فحمته من رسلهم: الله تعالی دحضرت عاصم دبدن دپاره د څپر (دسيوری ځاې) پشان د ډمبرو يوه ډله راوليږله.هغوی د قريشو ليږلو شوو خلقو نه د دوی حفاظت اوکړل.

«الظلة» د ظاء په ضمه سره،څپر، (دسيوری ځاې) ته وائی.

«الدبر» د دال په فتح او باء په سکون سره، د ډنبرواو مچو ډلې ته وائی.

---

[1])سيرة ابن هشام (۱۸۱\۳) وتاريخ الطبری (۲۱۶\۲)

[2]) الإصابة (۵۵۳\۳)

[3])ددې تفصيل په غزوه بدر کښې تيرشوې دې.)~

[4])تاريخ الطبری (۲۱۴\۲) والبداية والنهاية (۶۴\۳)_

[5])فتح الباری(۳۸۱\۱۷)_

چه ډنبرې ئې اولیدې.نو هغه خلقو اووئیل.چه دشپې کله مچې لاړې شی.نو رابه شو.او دده سره به کټ کړو.خوکله چه شپه راغله.نوالله تعالی یو سیلاب راوستل.اوپه هغې کښې لاش غائب شو.اوبعضې حضراتو وئیلی دی.چه زمکه اوچوده.اوپه هغې کښې دحضرت عاصمؓ لاش پټ شو.بهرحال کافرانوته دهغه په بدن باندې طاقت حاصل نشو.(۱)

غزوه بئر معونه صفر ۵ هجری: د بئر معونه واقعه داسې پېښه شوه.چه د قبیلې بنو عامر سردار عامر بن مالك د نبیﷺ په خدمت کښې حاضر شو.او خان سره ئې هدیه هم راوړه. نبیﷺ هغه ته د اسلام دعوت ورکړو.نو هغه څو نه اسلام قبول کړو.اونه ئې انکار اوکړو. بلکه دا درخواست ئې اوکړو،چه ته خپل سړی زمونږ قبیلې ته د اسلام د دعوت په غرض راولیږه. نبیﷺ ورته اوفرمائیل.ماته د اهل نجد نه ویره ده.چه هغوی به زمونږ ملګرو ته نقصان اورسوی.عامر بن مالك چه کنیت ئې ،،ابوبراء،، وو. اووئیل.زه ستا ملګرو ته پناه ورکوم.(۲) نو نبیﷺ د هغه په غوښتنه د اویا قاریانو لیږلو فیصله اوکړه.د بخاری په کتاب الجهاد کښې دا هم دی.چه د رعل او ذکوان د قبیلې خلق د نبیﷺ په خدمت کښې حاضر شول.اوهغوی د اسلام اظهار اوکړو .اونبیﷺ ته ئې درخواست اوکړو.چه زمونږ د دشمنانوپه مقابله کښې زمونږ مدد اوکړئ.د هغوی د مدد په غرض سره نبیﷺ هغوی سره د اویا صحابوؓ یوه ډله اولیږله.(۳)

خودواړه خبرې جمع کیدې شی.عامر بن مالك چه کوم درخواست کړې وو،د هغه خواهش هم پوره کول وو.او د رعل او ذکوان امداد کول هم مقصود وو.

نودا حضرات روان شول.د دوی امیر نبیﷺ منذر بن عمرو ساعدیؓ مقرر کړو.او حضرت حرام بن ملحانؓ ته نبیﷺ خط د بنو عامر د سردارد عامر بن طفیل په نوم باندې اولیکلو.دا عامر بن طفیل د عامربن مالك وراره وو.حضرت حرامؓ د خپلو ملګرو سره هلته اورسیدل.اوخپل ملګرو ته ئې اووئیل.چه تاسو روستو ایسارشئ.زه عامر بن طفیل ته خط ورکوم.که هغه ماته امن راکړو.نو تاسو هم دلته اوسئ.اوکه هغه زه قتل کړم.نو تاسو د نورو ملګرو خاې ته څئ.حضرت حرامؓ لکه څنګه چه وړاندې په روایات کښې تفصیل راځی.شهید کړې شو.او بنو عامرئې دنورو ملګرو په قتل باندې راپار کړو. دعامر بن طفیل تره عامربن مالك ورته اووئې.چه ما دې کسانو ته امن ورکړې دې.دوی ته څه نقصان مه رسوه. خوعامربن طفیل د خپل تره خبره اونه منله.خوبنو عامر اووئیل.هرکله چه دوی ته امن ورکړې شوې دې.نو بیا غداری او وعده ماتول نه دی پکار.(۴) کله چه بنو

---

(۱) حضرت عاصم بن ثابت انصاریؓ جلیل القدرصحابیؓ وو.اوپه سابقین اولین کښې وو،په غزوه بدرکښې ئې شرکت کړې وو.اوپه لیلة العقبه ورته د بیعت شرف حاصل شوې وو.د حالاتودپاره اوګورئ (الإصابة (۲۴۴/۳)_

(۲) طبقات ابن سعد(۵۲/۲) وسیرة ابن هشام (۱۹۳/۳، ۱۹۴)_

(۳) فتح الباری(۳۸۶/۷)_

(۴) سیرة ابن هشام (۱۹۴/۳)_

عامرد عامربن طفيل خبره اونه منله.نو عامر د رعل او ذكوان نه مدد اوغوستل .رعل او ذكوان سره ددې نه چه د نبى ﷺ نه د صحابو ﷺ ليږلو درخواست كړې وو.د وعده ماته كړه.اود عامر بن طفيل سره ملاؤ شو.اوصحابه ﷺ ئې شهيدان كړل.

صرف درې صحابه بچ شول.يو حضرت كعب بن زيد انصارى ﷺ وو.دده په باره كښې دا اوګڼړلى شو.چه دا مړې شوې دې.حالانكه هغه ژوندې وو.حضرت كعب بن زيد ﷺروستو د غزوه خندق په موقع باندې شهيد شوې وو.نور دوه صحابو كښې يو منذر بن محمد ﷺ وو.او يو عمروبن اميه ضمرى ﷺ وو.دا دواړه حضرات د څاروو څرڅولوذپاره څنګل ته تلى وو.ناڅاپه هغوى ته په آسمان كښې مرغئ الوتونكې په نظرراغلې.چه مرغئ ئې اوليدې.نودا دواړه اوويريدل.اووې وئيل.چه څه حادثه ضرور پيښه شوې ده.كله چه نزدې ورغلل.چه وې كتل. نو ټول صحابه شهيدان شوى وو.دواړو مشوره اوكړه.چه څه كول پكار دى.عمروبن اميه ﷺ اووئيل.مدينې ته تلل پكار دى.او نبى ﷺ ته خبر وركول دى.خو منذ ربن محمد ﷺاووئيل.په كوم ځاې كښې چه منذر بن عمرو(د ډلې امير) شهيد كړې شوې دى. د هغه ځاې نه زه ولې اوتختم. وروړاندې شو.اودكافرانو سره اوجنګيدو.اود شهادت پيالئ اوڅكله.عمروبن اميه خلقو ژوندې ګرفتار كړو.او عامرين طفيل ته ئې حواله كړو. عامر دهغه د سر ويخته اونيول.او وې وئيل.دې پريږدئ.ځكه چه زما مور د يوغلام آزادولو نذر منلې وو.دا دهغې دطرفه شو.(١)

كله چه نبى ﷺ ته خبراوشو.نو هغوى د رعل اوذكوان په حق كښې تريوې مياشتې پورې په قنوت نازله كښې خيرې كولې.په دې حادثه باندې نبى ﷺ ته دومره تكليف ملاؤ شوې وو. چه په ټول عمر كښې ورته دومره تكليف نه وو ملاؤشوې.اوس لږ د بخارى روايتونه اوګورئ.

[٣٨٦٥/٣٨٦٠]حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ بَعَثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَبْعِينَ رَجُلًا لِحَاجَةٍ يُقَالُ لَهُمُ الْقُرَّاءُ فَعَرَضَ لَهُمْ حَيَّانِ مِنْ بَنِي سُلَيْمٍ رِعْلٌ وَذَكْوَانُ عِنْدَ بِئْرٍ يُقَالُ لَهَا بِئْرُ مَعُونَةَ فَقَالَ الْقَوْمُ وَاللَّهِ مَا إِيَّاكُمْ أَرَدْنَا إِنَّمَا نَحْنُ مُجْتَازُونَ فِي حَاجَةٍ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَتَلُوهُمْ فَدَعَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَيْهِمْ شَهْرًا فِي صَلَاةِ الْغَدَاةِ وَذَلِكَ بَدْءُ الْقُنُوتِ وَمَا كُنَّا نَقْنُتُ قَالَ عَبْدُ الْعَزِيزِ وَسَأَلَ رَجُلٌ أَنَسًا عَنِ الْقُنُوتِ أَبَعْدَ الرُّكُوعِ أَوْ عِنْدَ فَرَاغٍ مِنَ الْقِرَاءَةِ قَالَ لَا بَلْ عِنْدَ فَرَاغٍ مِنَ الْقِرَاءَةِ

دباب په اولنى روايت كښې د غزوه رجيع بيان شوې دې.او دباب د دويم روايت نه واخله تر آخره پورې ټول روايات د غزوه بئر معونه سره متعلق دى.

دغزوه بئر معونه سره متعلق اولنې روايت د حضرت انس ﷺ دې.دوى فرمائى.

چه رسول الله ﷺ اويا كسان د يو كار دپاره ليږلى وو.چه هغو ته به ((قراء)) وئيلى شو.د بنو سليم دوه قبيلې رعل او ذكوان دوى ته په لاركښې يوكوهى سره چه ،،بئر معونه ،، ورته

---

(١)تاريخ طبرى (٢٢٠/٢) وسيرة ابن هشام (١٩٥/٣)_

ونيلې شو.مخامخ راغلل.صحابوﷺ ورته اووئيل.تاسو زمونږ لاره نيسئ؛ په الله قسم مونږ ستاسو په اراده باندې نه يو راغلى.مونږ خو نبي ﷺ د يوكاردپاره راليږلى يو.خو هغه خلقو صحابه ﷺ قتل كړل.نبي ﷺ تر يوې مياشتې پورې د رعل او ذكوان په حق كښې خيرې كولې.او هم ددې نه د قنوت نازله شروع اوشوه.ددې نه وړاندې به مونږ قنوت نه وئيل.

حضرت عبدالعزيز بن صهيب فرمائي.چه يو سړي حضرت انس ﷺ ته اووئي.چه قنوت د ركوع نه پس دى او كه د قراءت د فراغت نه پس او د ركوع نه وړاندې؟ حضرت انس ﷺ ورته اوفرمائيل.د قراءت نه د فارغ كيدو نه پس اود ركوع نه وړاندې،اوظاهره ده.چه د وترو قنوت د ركوع نه وړاندې وى.

[٣٨٦١]حَدَّثَنَا مُسْلِمٌ حَدَّثَنَا هِشَامٌ حَدَّثَنَا قَتَادَةُ عَنْ أَنَسٍ قَالَ قَنَتَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَهْرًا بَعْدَ الرُّكُوعِ يَدْعُو عَلَى أَحْيَاءٍ مِنَ الْعَرَبِ

د بئر مونه سره متعلق دويم روايت هم د حضرت انس ﷺ نه مروى دې.دلته حضرت قتاده، د حضرت انس ﷺ نه روايت كوى.په دې كښې دى چه د ركوع نه پس نبي ﷺ يو مياشت قنوت وئيلې وو.مراد ترې قنوت نازله دې.د عربو د څو قبيلو دپاره نبي ﷺ خيرې كولې.

[٣٨٦٢]حَدَّثَنِي عَبْدُ الْأَعْلَى بْنُ حَمَّادٍ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رِعْلًا وَذَكْوَانَ وَعُصَيَّةَ وَبَنِي لَحْيَانَ اسْتَمَدُّوا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى عَدُوٍّ فَأَمَدَّهُمْ بِسَبْعِينَ مِنَ الْأَنْصَارِ كُنَّا نُسَمِّيهِمُ الْقُرَّاءَ فِي زَمَانِهِمْ كَانُوا يَحْتَطِبُونَ بِالنَّهَارِ وَيُصَلُّونَ بِاللَّيْلِ حَتَّى كَانُوا بِبِئْرِ مَعُونَةَ قَتَلُوهُمْ وَغَدَرُوا بِهِمْ فَبَلَغَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَنَتَ شَهْرًا يَدْعُو فِي الصُّبْحِ عَلَى أَحْيَاءٍ مِنْ أَحْيَاءِ الْعَرَبِ عَلَى رِعْلٍ وَذَكْوَانَ وَعُصَيَّةَ وَبَنِي لَحْيَانَ قَالَ أَنَسٌ فَقَرَأْنَا فِيهِمْ قُرْآنًا ثُمَّ إِنَّ ذَلِكَ رُفِعَ بَلِّغُوا عَنَّا قَوْمَنَا أَنَّا لَقِينَا رَبَّنَا فَرَضِيَ عَنَّا وَأَرْضَانَا

دغزوه بئر معونه سره متعلق دريم روايت د «سعيد عن قتادة عن أنس ﷺ» دې.حضرت انس ﷺ فرمائي.

رعل اوذكوان عصيه اوبنى لحيان د نبي ﷺ نه د دشمن خلاف مدد اوغوښتلو .نو نبي ﷺ اويا انصار د هغوى دمدد دپاره وركړو.چاته چه مونږ ،،قراء،، وئيل.د هغوى په زمانه كښې (يعنى په هغه زمانه كښې چه نبي ﷺ هم لاژوندې وو.اولوې لوې صحابه ﷺ هم موجود وو.هغوى ته ،،قراء،،وئيلې شو) دې خلقوبه د ورځې لرګى راجمع كول.(اوهغه به ئې خرڅول.اوخپل ضروريات به ئې پوره كول) اودشپې به ئې مونځونه كول.

دلته په روايت كښې د بنو لحيان ذكر شوې دې.حالانكه د بنو لحيان تعلق د غزوه رجيع سره دې.ددې وجې د بنو لحيان ذكر وهم ګرځولې شوې دې.ځكه چه دا روايت د غزه رجيع سره نه بلكه غزوه بئر معونه سره متعلق دې.(١) حضرت انس ﷺ فرمائي.چه ددې اويا

---

[1] فتح البارى(٣٨٧/٧)۔

قاريانوپه باره كښې مونږ د قران يوايت لوستل.خوبيا هغه آيت پورته كړې شو.(اودهغې تلاوت منسوخ شو.) هغه آيت دا وو.((بَلِّغُوا عَنَّا قَوْمَنَا أَنَّا لَقِينَا رَبَّنَا فَرَضِيَ عَنَّا وَأَرْضَانَا)) زمونږ دطرفه زمونږ قوم (مسلمانانو) ته دا خبر ورکړئ.چه مونږ د خپل رب سره ملاقات اوکړو. نو هغه زمونږ نه راضى شو.اومونږ دهغه نه راضى يو.په دې آيت كښې د ((قراء سبعين)) قول نقل شوې دې.

[٣٨٦٣]وَعَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ حَدَّثَهُ أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَنَتَ شَهْرًا فِي صَلَاةِ الصُّبْحِ يَدْعُو عَلَى أَحْيَاءٍ مِنْ أَحْيَاءِ الْعَرَبِ عَلَى رِعْلٍ وَذَكْوَانَ وَعُصَيَّةَ وَبَنِي لِحْيَانَ زَادَ خَلِيفَةُ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ حَدَّثَنَا أَنَسٌ أَنَّ أُولَئِكَ السَّبْعِينَ مِنَ الْأَنْصَارِ قُتِلُوا بِبِئْرِ مَعُونَةَ قُرْآنًا كِتَابًا نَحْوَهُ

ددې روايت سند دماقبل سره ملاؤ نه دې.دا خانله تعليق دې.ددې روايات په باره كښې امام بخارى رحمه الله فرمائى.چه زما استاذ خليفه (بن خياط) دا اضافه كړې ده.چه يزيد بن زريع مونږ ته بيان كړې وو.چه ((أن أولئك السبعين من الأنصار قتلوا ببئر معونة)) چه اويا صحابه رضي الله عنهم كوم چه په بئر معونه كښې شهيد كړې شوى وو.هغه د انصارو ځنى وو.

((قرآنا كتاباً نحوه)) په پورتنى روايت كښې د حضرت انس رضي الله عنه قول وو.او ((وقرأنا فيهم قرآنا)) دلته ئې ((قرآنا كتاباً)) اووئيل.دا ئې اوخودل.چه دقرآن نه مراد كتاب الله دې.-اومطلب دا دې.چه ددې قاريانو د شهادت نه پس ددوى په باره كښې آيت نازل شو.(١)

په دې ذكرشوو څلورو واړو روايتونو كښې دى.چه نبى صلى الله عليه وسلم قنوت وئيل.د ((عبدالعزيزعن أنس رضي الله عنه)) په روايت كښې ددې تصريح ده.چه دا قنوت قبل الركوع وو.او د ((قتادة عن أنس رضي الله عنه)) په روايت كښې دى.چه دا قنوت بعدالركوع وو.

په دواړو روايتونو كښې تطبيق ښكاره دې.چه په اولنى روايت كښې د كوم قنوت ذكر دې،هغه د وترو قنوت دې ،او په دويم روايت كښې قنوت نازله مراد دې.او قنوت نازله د ركوع نه پس وى.په دريم روايت كښې د ((صلاة الصبح)) تصريح ده.وړاندې هم په دې باب كښې يوبل روايت راځى.هغه د فيصله كن درجه لرى.چه د صبا په مانځه كښې قنوت صرف يومياشت پورې وئيلى شو.اوهغه قنوت نازله وو.اوددې نه علاوه چه نور كوم قنوت دى.هغه د وترو قنوت دى.كوم چه قبل الركوع دى.

[٣٨٦٤]حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا هَمَّامٌ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ قَالَ حَدَّثَنِي أَنَسٌ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ خَالَهُ أَخٌ لِأُمِّ سُلَيْمٍ فِي سَبْعِينَ

---

(١)علامه عينى ليكى. ((قرانا كتاباً نحوه غرضه تفسير القرآن بالكتاب كما ذكرناه قوله ،،نحوه،، أى نحو رواية عبدالأعلى بن حماد عن يزيد بن زريع إلى آخره وانظر عمدة القارى (١٧٠/١١٧))_

رَاكِبًا وَكَانَ رَيِسَ الْمُشْرِكِينَ عَامِرُ بْنُ الطُّفَيْلِ خَيَّرَ بَيْنَ ثَلَاثِ خِصَالٍ فَقَالَ يَكُونُ لَكَ أَهْلُ السَّهْلِ وَلِي أَهْلُ الْمَدَرِ أَوْ أَكُونُ خَلِيفَتَكَ أَوْ أَغْزُوكَ بِأَهْلِ غَطَفَانَ بِأَلْفٍ وَأَلْفٍ فَطُعِنَ عَامِرٌ فِي بَيْتِ أُمِّ فُلَانٍ فَقَالَ غُدَّةٌ كَغُدَّةِ الْبَكْرِ فِي بَيْتِ امْرَأَةٍ مِنْ آلِ فُلَانٍ ائْتُونِي بِفَرَسِي فَمَاتَ عَلَى ظَهْرِ فَرَسِهِ فَانْطَلَقَ حَرَامٌ أَخُو أُمِّ سُلَيْمٍ هُوَ وَرَجُلٌ أَعْرَجُ وَرَجُلٌ مِنْ بَنِي فُلَانٍ قَالَ كُونَا قَرِيبًا حَتَّى آتِيَهُمْ فَإِنْ آمَنُونِي كُنْتُمْ وَإِنْ قَتَلُونِي أَتَيْتُمْ أَصْحَابَكُمْ فَقَالَ أَتُؤْمِنُونِي أُبَلِّغْ رِسَالَةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَجَعَلَ يُحَدِّثُهُمْ وَأَوْمَئُوا إِلَى رَجُلٍ فَأَتَاهُ مِنْ خَلْفِهِ فَطَعَنَهُ قَالَ هَمَّامٌ أَحْسِبُهُ حَتَّى أَنْفَذَهُ بِالرُّمْحِ قَالَ اللَّهُ أَكْبَرُ فُزْتُ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ فَلُحِقَ الرَّجُلُ فَقُتِلُوا كُلُّهُمْ غَيْرَ الْأَعْرَجِ كَانَ فِي رَأْسِ جَبَلٍ فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْنَا ثُمَّ كَانَ مِنَ الْمَنْسُوخِ إِنَّا قَدْ لَقِينَا رَبَّنَا فَرَضِيَ عَنَّا وَأَرْضَانَا فَدَعَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَيْهِمْ ثَلَاثِينَ صَبَاحًا عَلَى رِعْلٍ وَذَكْوَانَ وَبَنِي لَحْيَانَ وَعُصَيَّةَ الَّذِينَ عَصَوُا اللَّهَ وَرَسُولَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

حضرت انس رضی الله عنه فرمائي.چه نبی کریم ﷺ ددوی ماما چه د ام سلیم ورور وو.په اویا سورو کښې ليږلې وو.دمشرکانو سردار عامربن طفیل وو.دې مدینې منورې ته راغلې وو.اونبی ﷺ ته ئې په دريو خبروکښې د يوې خبرې اختيارورکړې وو.نوهغه اوونيل.

قوله: يَكُونُ لَكَ أَهْلُ السَّهْلِ وَلِي أَهْلُ الْمَدَرِ أَوْ أَكُونُ خَلِيفَتَكَ أَوْ أَغْزُوكَ بِأَهْلِ غَطَفَانَ بِأَلْفٍ وَأَلْفٍ: په کلوبه ستا حکومت وی.اوپه ښارونو به زما حکومت وی.یا ستا نه پس به ستا خلیفه زه یم.(که په دې دواړو خبروکښې درته یوهم منظور نه وی نو) بیا به د غطفان په زرګونو کسان راولم.اوتا سره به جنګ کوم.

قوله: بِأَلْفٍ وَأَلْفٍ: ددې یومطلب خو دا دې.چه چه یو زر سواره به وی.او یو زر اسونه به وی.او یو مطلب دا اخستې شي.چه یو زر اسونه به سره وی.او یو زر اسونه به سره او سپین وی. اوښکاره ده چه کله دوه زره اسونه وی.نو دوه زره سواره به هم وی([1]) مقصد دا چه ډیر لوئ فوځ به راولم.اوتاسره به جنګیږم.

قوله: فَطُعِنَ عَامِرٌ فِي بَيْتِ أُمِّ فُلَانٍ فَقَالَ غُدَّةٌ كَغُدَّةِ الْبَكْرِ: بیا عامر د ام فلان په کور کښې په طاعون کښې اخته شو.لکه څنګه چه د ځوان اوښ په بدن کښې غټه دانه راوخيژی.دغه شان دهغه په بدن کښې هم غټه دانه راوخته.

قوله: فِي بَيْتِ امْرَأَةٍ مِنْ آلِ فُلَانٍ: دلته خو وضاحت نشته.خو داهل سیر یو روایت نقل کړې دې.چه د آل سلول د یوښځې په کور کښې په ده باندې د طاعون دانه راوخته.([2])

---

[1])فتح الباری(۳۸۷\۷) وعمدة القاری(۱۷۱\۱۷)

[2])فتح الباری(۳۸۷\۶) وعمدة القاری(۷۱\۱۷)_

هغه مرګ ته نزدې شو.نوهغه اوونیل.زما اس راوله.-(زه به په بستره باندې نه مرم) او سور شو.اود اس په شا باندې مړ شو.دا روایت د غزوه بئر معونه د قصې سره متعلق دې.خو چونکه په بئر معونه کښې د شهیدشوو صحابه کرامو ﷺ اصلی قاتل عامر بن طفیل وو.نو ځکه د جمله معترضه په طور په مینځ کښې دهغه قصه بیان شوه.

قوله: فَانْطَلَقَ حَرَامٌ أَخُو أُمِّ سُلَيْمٍ وَهُوَ رَجُلٌ أَعْرَجُ وَرَجُلٌ مِنْ بَنِي فُلَانٍ: دلته په عبارت کښې غلطی شوې ده.صحیح عبارت دا دې.((فانطلق حرام هو ورجل أعرج و رجل من بنی فلان)) دا ،،واو،، د ،،هو،، نه پس دې.ځکه که ((وهو رجل أعرج)) اولوستې شی.نودوه خرابیانې لازمیږی.

① یودا چه په دې صورت کښې د حضرت حرام ﷺ اعرج کیدل ثابتیږی.حالانکه حضرت حرام اعرج (یعنی ګډ) نه وو.

② دویمه دا چه په دې صورت کښې به ترجمه داسې وی.چه یوحضرت حرام ﷺ لاړلو.کوم چه اعرج وو.اویوسړې د بنی فلان نه لاړو.حالانکه تلونکی درې کسان وو.یو حضرت حرام بن ملحان ﷺ.دویم اعرج چه نوم ئې کعب بن زید ﷺ خودلې شوې دې.اودریم منذربن محمد ﷺ وو.

په وړاندینی روایت کښې د حضرت حرام ﷺ قول دې.((کونا قریبا)) تاسو دواړه نزدې اوسئ.ددې خبرې دلیل ښکاره دې.چه د دوی ﷺ سره دوه کسان وو. دغه شان په یوبل روایت کښې دی.((فانطلق حرام ورجلان معه ، رجل أعرج ورجل من بنی فلان)) ددې وجې پکارده چه ،،واو،، د ،،هو،، نه پس وی.خود غلطۍ نه ،،واو،، مقدم شوې دې.([1])

په وړاندی روایت کښې هم هغه خبره ده.چه عامربن طفیل ته کله حضرت حرام بن ملحان ﷺ د نبی ﷺ خط یوړلو.نوحرت حرام ﷺ هم هلته شهید کړې شو.او رعل ذکوان او عصیه درې واړو په شریکه نور صحابه کرام ﷺ ئې شهیدان کړل.

قوله: فَلَحِقَ الرَّجُلُ: ① په دې کښې یوصورت خو دا دې.چه ((لحق)) معروف اووئلی شی.او ((الرجل)) نه مراد هغه کافرواخستې شی.چاچه حضرت حرام ﷺ په نیزه وهلو باندې شهید کړې وو.او بیا دخپلوکافرانو ملګروسره ملاؤ شوې وو.یعنی ((لحق الرجل بالمشرکین بعدقتل حرام بن ملحان ﷺ))

② دویم صورت دا دې،چه ((لحق الرجل)) کښې ((الرجل)) نه مراد دحضرت حرام ﷺ ملګرې شی.چه هغه د حضرت حرام ﷺ د شهادت نه پس د خپلو مسلمانانوملګرو سره ملاؤ شو.

یعنی ((لحق الرجل بالمسلمین))

---

[1])فتح البارى(۳۸۷/۷) وعمدة القارى (۱۷/۱۷)_

③ دريم صورت دا دې، چه «لحق» مجهول اولوستې شى.او «الرجل» نه مراد حضرت حرام رضي الله عنه وى.په دې صورت كښې به مطلب دا شى.چه حضرت حرام رضي الله عنه په نيزه اووهلې شو.نو هغوى «الله أكبر فزت ورب الكعبة» اوونيل.او وفات شو.اودمرګ په غيږه كښې ورغلو.يعنى «لحق الرجل بالموت»

④ يو صورت دا دې.چه «الرجل» (دجيم په سكون سره وى) د «راجل» جمع شى.

اود«رجل» نه مراد د مشركانو ډله واخستې شى.په دې صورت كښې به مطلب دا وى.چه «لحق الرجل المشركون بالمسلمين فقتلوهم»يعنى دكافرانوپيدله ډله د مسلمانانو سره ملاؤ شوه.او هغوى ئې شهيدان كړل.([1])

[۳۸۶۵]حَدَّثَنِي حِبَّانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللّٰهِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ قَالَ حَدَّثَنِي ثُمَامَةُ بْنُ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ أَنَسٍ أَنَّهُ سَمِعَ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ يَقُولُ لَمَّا طُعِنَ حَرَامُ بْنُ مِلْحَانَ وَكَانَ خَالَهُ يَوْمَ بِئْرِ مَعُونَةَ قَالَ بِالدَّمِ هَكَذَا فَنَضَحَهُ عَلَى وَجْهِهِ وَرَأْسِهِ ثُمَّ قَالَ فُزْتُ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ[ر:۲۶۴۷]

په دې روايت كښې دى.چه حضرت حرام د بئر معونه په موقع په نيزه وهلې شوې وو.

قوله قَالَ بِالدَّمِ هَكَذَا يعنى فعل بالدم هكذا: هغه وينه په خپل مخ او سر باندې اومږله.او وې وئيل«فزت ورب الكعبة» حضرت حرام رضي الله عنه خپل مظلوميت الله تعالى ته د ښكاره كولو دپاره اوپه وينه ككړ مخ او سر،سره دالله تعالى په دربار كښې د پيش كيدو دپاره دا صورت اختيار كړو.

[۳۸۶۶/۳۸۶۷]حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ اسْتَأْذَنَ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَبُو بَكْرٍ فِي الْخُرُوجِ حِينَ اشْتَدَّ عَلَيْهِ الْأَذَى فَقَالَ لَهُ أَقِمْ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ أَتَطْمَعُ أَنْ يُؤْذَنَ لَكَ فَكَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنِّي لَأَرْجُو ذَلِكَ قَالَتْ فَانْتَظَرَهُ أَبُو بَكْرٍ فَأَتَاهُ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ يَوْمٍ ظُهْرًا فَنَادَاهُ فَقَالَ أَخْرِجْ مَنْ عِنْدَكَ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ إِنَّمَا هُمَا ابْنَتَايَ فَقَالَ أَشَعَرْتَ أَنَّهُ قَدْ أُذِنَ لِي فِي الْخُرُوجِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ الصُّحْبَةَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصُّحْبَةَ قَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ عِنْدِي نَاقَتَانِ قَدْ كُنْتُ أَعْدَدْتُهُمَا لِلْخُرُوجِ فَأَعْطَى النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِحْدَاهُمَا وَهِيَ الْجَدْعَاءُ فَرَكِبَا فَانْطَلَقَا حَتَّى أَتَيَا الْغَارَ وَهُوَ بِثَوْرٍ فَتَوَارَيَا فِيهِ فَكَانَ عَامِرُ بْنُ فُهَيْرَةَ غُلَامًا لِعَبْدِ اللّٰهِ بْنِ الطُّفَيْلِ بْنِ سَخْبَرَةَ أَخِي عَائِشَةَ لِأُمِّهَا وَكَانَتْ لِأَبِي بَكْرٍ مِنْحَةٌ فَكَانَ يَرُوحُ بِهَا وَيَغْدُو عَلَيْهِمْ وَيُصْبِحُ فَيَدَّلِجُ إِلَيْهِمَا ثُمَّ يَسْرَحُ فَلَا يَفْطُنُ بِهِ أَحَدٌ

[1])فتح البارى(۷/۳۸۸) وعمدة القارى(۱۷/۱۸۲)_

مِنْ الرِّعَاءِ فَلَمَّا خَرَجَ خَرَجَ مَعَهُمَا يُعْقِبَانِهِ حَتَّى قَدِمَا الْمَدِينَةَ فَقُتِلَ عَامِرُ بْنُ فُهَيْرَةَ يَوْمَ بِئْرِ مَعُونَةَ
[٣٨٦٧] وَعَنْ أَبِي أُسَامَةَ قَالَ قَالَ هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ فَأَخْبَرَنِي أَبِي قَالَ لَمَّا قُتِلَ الَّذِينَ بِبِئْرِ مَعُونَةَ وَأُسِرَ عَمْرُو بْنُ أُمَيَّةَ الضَّمْرِيُّ قَالَ لَهُ عَامِرُ بْنُ الطُّفَيْلِ مَنْ هَذَا فَأَشَارَ إِلَى قَتِيلٍ فَقَالَ لَهُ عَمْرُو بْنُ أُمَيَّةَ هَذَا عَامِرُ بْنُ فُهَيْرَةَ فَقَالَ لَقَدْ رَأَيْتُهُ بَعْدَ مَا قُتِلَ رُفِعَ إِلَى السَّمَاءِ حَتَّى إِنِّي لَأَنْظُرُ إِلَى السَّمَاءِ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْأَرْضِ ثُمَّ وُضِعَ فَأَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَبَرُهُمْ فَنَعَاهُمْ فَقَالَ إِنَّ أَصْحَابَكُمْ قَدْ أُصِيبُوا وَإِنَّهُمْ قَدْ سَأَلُوا رَبَّهُمْ فَقَالُوا رَبَّنَا أَخْبِرْ عَنَّا إِخْوَانَنَا بِمَا رَضِينَا عَنْكَ وَرَضِيتَ عَنَّا فَأَخْبَرَهُمْ عَنْهُمْ وَأُصِيبَ يَوْمَئِذٍ فِيهِمْ عُرْوَةُ بْنُ أَسْمَاءَ بْنِ الصَّلْتِ فَسُمِّيَ عُرْوَةُ بِهِ وَمُنْذِرُ بْنُ عَمْرٍو سُمِّيَ بِهِ مُنْذِرًا [ر: ٣٧٣٣]

قوله: حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ: حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائی.چه کله په حضرت ابوبکرصدیق رضي الله عنه باندې په مکه کښې د کافرانو د طرفه تکلیفونه او مصیبتونه سخت شول.نو هغوی دنبی ﷺ نه د مکې نه دوتلو اوهجرت کولواجازت اوغوستلو. دا واقعه دهغه واقعه نه پس ده.کله چه حضرت ابوبکر رضي الله عنه د مکې نه وتلې وو.او ابن الدغنه دوی واپس راوستل.نبی کریم ﷺ حضرت ابوبکر رضي الله عنه ته اوونیل.ته صبر کوه. اوس مه څه.حضرت ابوبکر رضي الله عنه عرض اوکړو.یارسول الله آیا تاسو ته ددې خبرې امید شته. چه د الله تعالی دطرفه به تاسو ته دمکې نه د وتلو حکم اوشی؟ نو نبی ﷺ ورته اوفرمائیل. او زما امید شته.

حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائی.چه حضرت ابوبکر رضي الله عنه به انتظارکولو.یوه ورځ نبی کریم ﷺ د ماسپخین په وخت کښې دحضرت ابوبکر رضي الله عنه کورته راغلو.اووې فرمائیل ((أخرج أخرج من عندك)) دلته او ((أخرج)) دې.اوددې نه پس ((أخرج من عندك)) دې. خو حافظ او عینی چه کوم روایت نقل کړې دې.په هغې کښې صرف ((أخرج من عندك)) دې.([1]) اوهم دا ظاهر دې.

د نبی ﷺ د ارشاد مطلب دا دې چه کوم خلق تاسو سره دی.هغه اوباسه،اوکه د ((أخرج)) روایت صحیح شی.نوونیلی به شی.چه لږ غوندې بهرته راوځه.اوکوم کسان چه تا سره دی. هغه بیل کړه.مطلب دا وو.چه زمونږ خبره بل څوك واونه ری.حضرت ابوبکر رضي الله عنه اوونیل. حضرت زما سره خو زما دوه لونړه دی.کومې چه زما رازدارې دی.اودهغوی نه د څه خبرې پټولوضرورت نشته.نبی ﷺ اوفرمائیل.تا ته معلومه ده.چه ماته د مکې نه د هجرت کولو حکم اجازت راکړې شوې دې.حضرت ابوبکر رضي الله عنه ورته اوونیل. ((الصحبة)) یعنی زه د ملګرتیا درخواست کوم.

اول ئې هم درخواست کړې وو،اود دې نه وړاندې دا خبره متعینه وه،چه ورسره به ځی،او

---

[1])فتح الباری(حدیث نمبر ۴۰۹۳) ۷\۳۸۹) وعمدة القاری(۱۷\۱۷۳) حدیث نمبر ۱۲۹)_

رسول الله ﷺ هم ددې خودلو دپاره راغلې وو،چه اوس تلل دی،خود ادب په وجه حضرت ابوبکر رضی الله عنه دوباره درخواست اوکړو،

قوله: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصُّحْبَةَ: ((الصحبة)) خومنصوب دې.يعنى ((اخترالصحبة)) اويا د مبتدا په وجه مرفوع دی.اوددې خبر محذوف دې.يعنى ((لك الصحبة)) حضرت ابوبکر رضی الله عنه عرض اوکړو.یا رسول الله ما سره دوه اوښانې دی.ما دا دواړه د سفر دپاره تیارې کړې دی.ځکه چه انتظار وو.چه نبی ﷺ ته به اجازت ملاویږی.اوبیا به ورسره سفرکوی نویوه اوښه ئې د نبی ﷺ دپاره اویوه اوښه ئې د ځان دپاره تیاره کړې وه.نو یوه اوښه ئې نبی ﷺ ته ورکړه.دې ځاې کښې نشته.په بل ځاې کښې به راشی.چه نبی ﷺ ورته اووئیل.ددې قیمت واخله.حضرت ابوبکر رضی الله عنه د قیمت اخستلو نه معذرت اوکړو.نو نبی ﷺ پرې اصرار اوکړو.اووجه دا وه.چه نبی ﷺ غوښتل چه د هجرت پشان مقدس عمل په خپله خرچه اومال سره اوکړی. حضرت ابوبکر رضی الله عنه ته خو چونکه د نبی ﷺ خوشحالی مطلوب وه.ددې وجې هغوی قیمت قبول کړو،.

قوله: وهى الجدعاء: د نبی ﷺ په اوښوکښې د یوې نوم ((قصواء)) راځی.د بعضې حضراتو خیال دې ،چه حضرت ابوبکر رضی الله عنه چه کومه اوښه د دوی په خدمت کښې پیش کړې وه. هغه ((ناقه قصواء)) وه.([1]) خو دلته روایت دې،چه هغه ((جدعاء)) وه.بعضې خلقو وئیلی دی. چه ((جدعاء)) ددې وجې وه.چه د هغې غوږونه کټ شوی وو.علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی.چه ددې غوږ کټ شوې نه وو.بلکه ددې نوم ((جدعاء)) وو.نو په خپلو خپلو اوښو باندې دواړه د شپې په تیاره کښې سوارۀ شول.اوروان شول.دجبل ثور یو غار ته اورسیدل. او دواړه حضرات په هغې کښې پټ شول.

دنبی ﷺ دخپل تحفظ په غرض په غار کښې پټیدل په دې خبره دلالت کوی .چه داسبابو اختیارول د توکل خلاف نه دی.ځکه چه نبی ﷺ پخپله دخپل ځان دپاره د حفاظت دا طریقه اختیار کړه.نبی ﷺ په دې غار کښې درې ورځو پورې پټ وو.([2])

دحضرت قاسم نانوتوی رحمه الله د اتباع جذبه: د حضرت مولانا قاسم نانوتوی رحمه الله متعلق دهغوی په سوانحوکښې لیکلی شوی دی.چه کله د انګریزانو په مقابله کښې هغوی جهاد اوکړو.اوپه هغې کښې ناکامه شول.نو انګریزانو د ظلم اووینې تویولو بازارګرم کړو.په دې موقع باندې انګریزانو په زرګونو عالمان قتل کړی.په چوکونوکښې به هغوی دپانسۍ په تخته باندې ئې زوړند کړل.اوبعضې د خنزې په څرمن کښې ژوندی اوګنډلو.اودفن ئې کړلو. حضرت مولانا قاسم نانوتی رحمه الله خو د انګریزانو خلاف برېنده توره وه. اوهغوی په عملو توګه دهغوی خلاف قتال اوجهاد کړې وو.د دوی د ګرفتارولو دپاره انګریزانو کوشش شرو

---

[1] زاد المعاد (۱۳٤/۱)_

[2] د هجرت سره متعلق تفصیل دپاره اوګورئ ابواب الهجرة بخاری جلد اول (۵۵۱)_

کړو.خلقو مولانا ته مشوره ورکړه.چه تاسو پټ شئ. نو دوی د خلقوپه ډیر اصرار باندې صرف درې ورځې پټ شو.ځکه چه نبی ﷺ درې ورځې پټ شوې وو.اودرې ورځې پس بیا ښکاره شو.خلقو به ورته ډیرمنت کول.چه د پټیدوپه جواز کښې څه اشکال هم نشته.خوددې باوجود د سنت د تابعدارئ غلبه وه.چه هغوی د درې ورځو نه زیات پټیدل اونه زغمل.

یوځل حکومت ته خبر ملاؤ شو.چه مولانا قاسم په فلانی ځاې کښې دې. د نیولودپاره سرکاری سپایان راغلل.اومولانا صاحب ورته ملاؤ هم شو.خوالله تعالی ورته څومره جراءت ورکړې وو.اوڅومره حوصله اوبهادری په کښې وه.چه دغه کسان کله د ګرفتارئ دپاره وراورسیدل.نوچونکه هغوی د مولانا د شکل او صورت نه ناخبر وو.نو هم د مولانا نه ئې تپوس اوکړو.چه مولوی قاسم کوم ځاې دې؟ مولانا صاحب د خپل ځاې نه یو دوه قدمونه وړاندې شو.او وې فرمائي.اوس خو هم دلته وو.هغوی دا اوګڼړل. چه د بل چا په باره کښې وائی.چه هغه دلته اوس وو.نوهغوی هغه بل کس اونه موندل.دغه شان ناکامه واپس لاړل.اودغه شان مولانا صاحب د نیولونه بچ شو.

یوځل مولانا دیوبند سره نزدې په خپلو پټو کښې په یو کور کښې مقیم وو. خبر ورته ملاؤ شو.چه مولانا په فلانی ځاې کښې موجود دې.ګرفتارونکی کسان هلته اورسیدل.مولانا موجود وو.ملاقات ورسره اوشو.هغه خلقو تپوس اوکړو.چه مولوی قاسم کوم ځاې دې؟ نولانا قاسم نانوتوی رحمه الله ورته اوفرمائیل.مولوی قاسم سره ملاؤ شوئ.کینئ چئ اوڅکئ. دڅه خبرې جلتی ده.هغوی ئې کینول.اوښه قدر اوعزت ئې ورله اوکړو.هغه کسانو اوګڼړل. چه دا کس دومره بې ویرې مونږ سره ملاویږی.اوزمونږ قدر اوعزت هم کوی.نویقیناً دا به بل څوک وی.اومولانا به بل څوک وی.دغه شان هغوی پاسیدل. لاړل. اومولانا صاحب د ګرفتارئ نه بچ شو.

خبره د مولانا قاسم نانوتی رحمه الله د اتباع سنت کیدله.په حدیث کښې راغلی دی.که دچا تبه شوه.نو هغه دې بهر ته لاړشی او سحروختی دې د اوبو د بهیدو طرف ته مخ کړی.اوغسل دې اوکړی.چه څومقرر ورځې داسې اوکړی.نو د تبې نه به ښه شی.مولانا صاحب رحمه الله چه به کله هم تبې اونیولو.نوددې باوجود چه د دیوبند سره نزدې نهرنه وو.خوبیا به هم مولانا صاحب څومیله لرې تلو.اوپه نهر کښې به ئې غسل کولو.اوشفا به ورته ملاویده.ځکه چه په حدیث کښې دا علاج خودلې شوې وو.خودا دهرچا کار نه دې.بلکه دا د پوخ یقین خبره ده.هغه یقین کوم چه الله تعالی چاته ورکړی.نودهغې مطابق نتائج اوثمرات ښکاره کیږی.

قوله: فَكَانَ عَامِرُ بْنُ فُهَيْرَةَ غُلَامًا لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ الطُّفَيْلِ: عامربن فهیره د عبدالله بن طفیل بن سخبره غلام وو.دلته هم دا نقل شوی دی.خو د رجالو په کتابوکښې په عامه توګه دا لیکلې شوې دی.چه دا عبدالله بن طفیل نه وو.بلکه طفیل بن عبدالله وو.دلته قلب شوې دې.(۱) دا عبدالله بن سخبره د حضرت عائشې رضی الله عنها د مور ام رومان اولنی خاوند

۱)فتح الباری(۷/ ۳۹۰)_

وو.عبدالله بن سخبره د حضرت ابوبكر ﷺ حليف وو.كله چه هغه وفات شو.نو د ام رومان سره حضرت ابوبكر ﷺ واده اوكړو،د هغې نه حضرت عائشه او حضرت عبدالرحمن بن ابى بكر ﷺ پيدا شول.طفيل هم د ام رومان د بطن نه پيدا شوې وو.خوهغه د اولنى خاوند عبدالله بن سخبره څوې وو.نوپه دې طريقه طفيل د حضرت عائشې ﷺ مور شريك وررور وو.عامربن فهيره د طفيل بن عبدالله غلام وو.حضرت ابوبكر ﷺ هغه اخستې وو.او بيا ئې آزاد كړې وو.حضرت ابوبكر ﷺ سره لنګه د پيو اوښه وه. عامربن فهيره به هم دغه اوښه د څرولو دپاره دمابنامې ځنګل طرف ته بوتله.ټوله شپه به ئې په ځنګل كښې تيروله.اوبيا به سحرمكې ته راتله.دشپې په آخرى حصه كښې به ئې د اوښې نه پئ اولوشل.اونبى كريم ﷺ او ابوبكر ﷺ ته به ئې اوړل .او هغوى باندې به ئې پئ څكول.كله چه نبى ﷺ د درې ورځو نه پس د غار ثور نه راووتل.او مدينې منورې ته روان شو.نوعامربن فهيره ورسره هم د هجرت په سفر كښې وو.اودوى دواړو حضراتو به وار په وار په خپلو خپلواوښوباندې كينول. حضرت ابوبكر ﷺ ښكاره خبره ده.چه په دې راضى وو.چه نبى ﷺ مستقل طورپه اوښه باندې سوركړى.خو د نبى ﷺ خواهش دا وو.چه ماته هم اجرملاويدل پكار دى.تردې چه درې واړه حضرات مدينې ته اورسيدل.

قوله: فَقُتِلَ عَامِرُبْنُ فُهَيْرَةَ يَوْمَ بِئْرِمَعُونَةَ: دامام بخارى ﷺ اصلى مقصد هم دا جمله ده.چه په غزوه بئر معونه كښې حضرت عامربن فهيره شهيدكړې شوې وو.د هجرت دباقى حصې تعلق د غزوه بئر معونه سره نشته.

قوله: وَعَنْ أَبِي أُسَامَةَ قَالَ قَالَ هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ فَأَخْبَرَنِي أَبِي قَالَ لَمَّا قُتِلَ الَّذِينَ بِبِئْرِ مَعُونَةَ إلخ: دا دماقبل سند سره دې.خودا ئې جدا خكه ذكركړ،چه وړاندې كومه واقعه بيانولې شى.په هغې كښې دبير معونه ذكردې.او په ماقبل كښې چه كومه واقعه بيان شوې ده.په هغې كښې صرف د هجرت ذكر دې.حضرت عامر بن فهيره د هجرت په واقعه كښې هم شريك وو.او د بئر معونه په واقعه كښې هم،البته اولنى روايت موصوله وو.او دا روايت مرسله دې. دلته هشام بن عروه د حضرت عروه نه نقل كوى. اوحضرت عروه تابعى دې.د صحابى ﷺ واسطه ئې نه ده ذكركړې.ددې دواړو دا فرق ښكاره كول هم مقصود وو.ددې وجې ى په «وعن ابى اسامة» سند سره ذكركړو.حضرت عروه فرمائى.كله چه په بير معونه كښې اويا قاريان شهيدان كړې شول.اوعمروبن اميه ضمرى ﷺ قيد كړې شو،نو عامر بن طفيل يو قتيل طرف ته اشاره اوكړه.او تپوس ئې اوكړو.چه دا څوك دې؟ نو هغوى ورته اووئيل.دا عامر بن فهيره ﷺ دې.عامربن طفيل اووئيل.

قوله: لَقَدْ رَأَيْتُهُ بَعْدَ مَا قُتِلَ رُفِعَ إِلَى السَّمَاءِ حَتَّى إِنِّي لَأَنْظُرُ إِلَى السَّمَاءِ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْأَرْضِ ثُمَّ وُضِعَ: مادې كتل كله چه دې قتل كړې شو.نودده لاش آسمان طرف ته پورته كړې شو.تردې چه ما آسمان طرف ته كتل.چه د دې لاش د آسمان او زمكې په مينځ كښې معلق دې.بيا هغه لاش په زمكه باندې كيخودې شو.

دلته د بخاى په روايت كښې دى.چه هغه لاش په زمكه باندې كيخودې شو ﷺ خو بعضې اهل سيرو نقل كړى دى.چه هغه لاش بيا زمكې طرف ته رانغلو.(١)

قوله: أُصِيبَ يَوْمَئِذٍ فِيهِمْ عُرْوَةُ بْنُ أَسْمَاءَ بْنِ الصَّلْتِ فَسُمِّيَ عُرْوَةُ بِهِ وَمُنْذِرُ بْنُ عَمْرٍو سُمِّيَ بِهِ مُنْذِرًا: عروه بن اسماء بن الصلت په دې اويا قاريانوكښې شهيد شوې وو.نود عروه بن زبير ﷺنوم هم ددې عروه بن اسماء په نوم باندې كيخودې شو.(ځكه چه د بزرگانو په نوم باندې د تبرك دپاره دماشومانونوم كيخودې شى.خو يوه نكته بله هم ده.چه هغه عروه بن اسماء بن الصلت وو.اود د عروه د مور نوم هم اسماء بنت ابى بكر وو.د هغوى د پلار نوم اسماء وو.اود دوى د مور نوم اسماء وو) دغه شان په شهيدانوكښې يو منذر بن عمرو هم وو.د حضرت زبير ﷺ يوبل خوې شوې وو. هغوى دهغه نوم (ددې شهيد په نوم باندې) منذر كيخودو.

[٣٨٦٨/٣٨٧٠] حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا سُلَيْمَانُ التَّيْمِيُّ عَنْ أَبِي مِجْلَزٍ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَنَتَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ الرُّكُوعِ شَهْرًا يَدْعُو عَلَى رِعْلٍ وَذَكْوَانَ وَيَقُولُ عُصَيَّةُ عَصَتِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ

[٣٨٦٩] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ دَعَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الَّذِينَ قَتَلُوا يَعْنِي أَصْحَابَهُ بِبِئْرِ مَعُونَةَ ثَلَاثِينَ صَبَاحًا حِينَ يَدْعُو عَلَى رِعْلٍ وَلَحْيَانَ وَعُصَيَّةَ عَصَتِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَنَسٌ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى لِنَبِيِّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الَّذِينَ قُتِلُوا أَصْحَابِ بِئْرِ مَعُونَةَ قُرْآنًا قَرَأْنَاهُ حَتَّى نُسِخَ بَعْدُ بَلِّغُوا قَوْمَنَا فَقَدْ لَقِينَا رَبَّنَا فَرَضِيَ عَنَّا وَرَضِينَا عَنْهُ

[٣٨٧٠] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ حَدَّثَنَا عَاصِمٌ الْأَحْوَلُ قَالَ سَأَلْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ الْقُنُوتِ فِي الصَّلَاةِ فَقَالَ نَعَمْ فَقُلْتُ كَانَ قَبْلَ الرُّكُوعِ أَوْ بَعْدَهُ قَالَ قَبْلَهُ قُلْتُ فَإِنَّ فُلَانًا أَخْبَرَنِي عَنْكَ أَنَّكَ قُلْتَ بَعْدَهُ قَالَ كَذَبَ إِنَّمَا قَنَتَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ الرُّكُوعِ شَهْرًا أَنَّهُ كَانَ بَعَثَ نَاسًا يُقَالُ لَهُمُ الْقُرَّاءُ وَهُمْ سَبْعُونَ رَجُلًا إِلَى نَاسٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَبَيْنَهُمْ وَبَيْنَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَهْدٌ قِبَلَهُمْ فَظَهَرَ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ كَانَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَهْدٌ فَقَنَتَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ الرُّكُوعِ شَهْرًا يَدْعُو عَلَيْهِمْ [ر: ٩٥٧و ٣٦٤٧]

د قنوت فى الصلاة په باره كښې دا هغه فيصله كن روايت دې.دكوم ذكرچه وړاندې راغلې وو.په دې تصريح ده.چه رسول الله ﷺ د ركوع نه پس قنوت صرف يو مياشت وئيلې وو.په كوم كښې چه نبى ﷺ د عربو مشركو قبيلوپه حق كښې خيرې كولې.چا چه په بئر معونه

(١)السيرة الحلبية (١٧٣/٣) سرية القراء إلى بئر معونة)_

کښې اویا صحابه ﷺ شهیدان کړی وو.(دقنوت متعلق فقهی اختلاف دپاره کتاب الصلاة ته مراجعت اوکړئ)

بَاب غَزْوَةِ الْخَنْدَقِ وَهِيَ الْأَحْزَابُ

قَالَ مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ كَانَتْ فِي شَوَّالٍ سَنَةَ أَرْبَعٍ

[۳۸۷۱] حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ قَالَ أَخْبَرَنِي نَافِعٌ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَرَضَهُ يَوْمَ أُحُدٍ وَهُوَ ابْنُ أَرْبَعَ عَشْرَةَ سَنَةً فَلَمْ يُجِزْهُ وَعَرَضَهُ يَوْمَ الْخَنْدَقِ وَهُوَ ابْنُ خَمْسَ عَشْرَةَ سَنَةً فَأَجَازَهُ [ر:۲۵۲۱]

غزوه خندق: نبی ﷺ چه کله د یهودو قبیله بنو نضیر د مدینې منورې نه اوویستل.نود دې قبیلې یوه ډله په خیبر کښې آباده شوه.اودمسلمانانوخلاف په سازشونوکښې لګیا شول.

کله چه مسلمانانوته په جنګ احد کښې شکست ملاؤ شو.نودوی ته ډیره ښه موقع ملاؤ شوه. نو د دوی په سردارانوکښې حیي بن اخطب،سلام بن ابی الحقیق ، کنانه بن الربیع، مکې معظمې ته لاړل.اوقریش ئې د رسول الله اود مسلمانانو خلاف په جنګ کولوباندې اماده کړل.کنانه بن الربیع د بنوغطفان خلقوته ورغلل. اوورته ئې اووئیل.چه د خیبر په قجورو کښې به مونږ تاسوته هرکال نیمې قجورې درکووخوپه دې شرط چه تاسو د مسلمانانو خلاف دجنګ دپاره تیار شئ.په دې لالچ باندې دا خلق هم د جنګ دپاره تیارشو. دغه شان بنواسد د بنوغطفان حلیف وو. دوی هغوی ته هم دملګرتیا کولودپاره اووئیل. هغوی هم تیارشول.دغه شان بنو سلیم او بنو سعید هم تیارشول.(۱) نودا لسو زروته نزدې لوئې لښکر تیار شو. او مدینې منورې طرف ته روان شو.په دې کښې د قریشو څلور زره کسان وو.دوی سره درې سوه اسونه اوپنځلس سوه اوښان وو.ابوسفیان د ټول لښکر قیادت کولو. او د احد سره نزدې ډیره شول.(۲)

نبی کریم ﷺ ته چه کله ددې خبر ملاؤ شو.نو دوی د صحابو ﷺ سره مشوره اوکړه.حضرت سلمان فارسی ﷺ د خندق کنستلومشوره ورکړه.د مدینې منورې نه درې طرفونو ته کورونه او د قجورو باغونه وو.دهغه طرفونو نه حمله کول خود کافرانو دپاره ګرانه وه.صرف د شام طرف ته چه کومه حصه کهولاؤ وه.اود دشمن حمله هم ددغه طرف نه کول وو.نونبی ﷺ د حضرت سلمان فارسی ﷺ مشوره قبول کړه.اوهم دغه طرف ته ئې دخندق کنستلوحکم ورکړو.نبی ﷺ سره درې زره صحابه کرام ﷺ د دې خندق په کنستلوکښې شریک وو. نبی ﷺ پخپله حدود مقرر کړل. او کرښې ئې واچولې.په لسو لسو کسانوباندې ئې لس لس ګزه زمکه تقسیم کړه. د خندق ژوروالې پنځه ګزوته نزدې مقرر کړې شوې وو.اوددې اوږدوالې تقریباً درې نیم میله وه.نبی ﷺ په خپله د خندق په کنستلوکښې شریک

---

(۱) الکامل لابن اثیر (۱۲۲/۲) وطبقات ابن سعد(۶۵/۲) وزادالمعاد (۲۷۰/۳)۔

(۲) طبقات ابن سعد(۶۶/۲)۔

وو.انصاراومهاجرينو ټول په جمع باندې رجزيه اشعار وئيل.اودخپلې خپلې حصې په کنستلو کښې لګيا وو.بعضې صحابه ﷺ چه کله دخپلې حصې نه اوزګار شول.نوهغوی د نورو په حصه کښې شريك شول.(١) دغه شان د ابن سعد رحمه الله د روايت مطابق په شپږو ورځو کښې دا خندق تيارشو.(٢) په دې کښې نور روايات هم شته.دبعضو په نيز پنځلس ورځې د بعضو په نيز شل ورځې او د بعضو په نيز څلورويش ورځې.اوپه يو روايت کښې يوه مياشت هم خودلې شوې ده.علامه سمهودی فرمائی.چه په اصل کښې د خندق په کنستلو خو شپږ ورځې لګيدلې وې.البته د
محاصرې موده شل ورځې وه.(٣)

دا د سختې يخنئ موسم وو.د تيزو او يخو هواګانو طوفانونه چليدل .او د قحط زمانه وه.څوورځې مسلمانان په نهره وو.پخپله دنبی ﷺ په خيټه پورې ګټې تړلې شوې وې.خوداسلام دپاره د قربانئ ورکولو يوه جذبه وه.دکوم په وجه چه د دنيا هرتکليف داسلام دپاره برداشت کول هغوی ته آسان وو.

چه مسلمانان د خندق کنستلونه فارغ شو.نود کافرانو لښکرراورسيدل.اود احد سره ئې ډيره واچوله.مسلمانان مقام سلع ته نزدې ورغلل.ښځو او ماشومان ئې محفوظ قلعه ګانوته د ليږلو حکم اوکړو.اوڅه صحابه ﷺ ئې دهغوی په حفاظت باندې مقررکړل.(٤)

دکافرانولښکرچه کله راغلل.اوخندق ئې اوليدلو.نوددې څيزسره وړاندې دهغوی چرته واسطه نه وه راغلې.ددې وجې هغوی نه پوهيدل،چه څنګه حمله اوکړی.صرف يو صورت وو.چه د غشو په ويشتلوسره حمله اوکړی.نود دواړو طرفونو نه غشی ويشتلی کيدل.په دې تيراندازئ کښې حضرت سعدبن معاذ ﷺ زخمی شو.دکومې په وجه چه هغوی روسته بيا وفات شو.

دا سلسله شلو ورځو پورې اودبعضې په نيز يوې مياشتې پورې جاری وه. کافرانو څو منصوبې جوړې کړې.خويوه هم فائده منده نشوه.آخری دا چه يوه ورځ هغوی مشوره اوکړه.چه نن به راجمع شو.اويوه عامه او سخته حمله اوکړې شی. نو کافرانو يوه سخته حمله اوکړه.د غشو او د کاڼړو باران ئې جوړ کړو.اود عربو مشهورپهلوان عمروبن عبدود، او دده سره عکرمه بن ابی جهل،نوفل بن عبدالله، اوضراربن خطاب وغيره د يوځای نه په

---

(١)ابن اثير رحمه الله ليکلی دی.چه دخندق د تقسيم په وخت کښې د مهاجرينواوانصارو دحضرت سلمان فارسی ﷺ په باره کښې اختلاف پيدا شو.هره ډله په دې باندې ټينګه وه.چه دوی ځان سره شريك کړی.دمهاجرينودعوه وه.چه دې مهاجردی.نو دې به مونږ سره شريك وی.انصارو ده ته انصاری وئيل.اوخپل ځان سره ئې شريکول غوښتل.نو نبی ﷺ اوفرمائيل. ((سلمان منا أهل البيت)) سلمان زمونږ اهل بيتو نه دې.اوګورئ (الکامل لابن اثير(١٢٢/٢)_~

(٢)طبقات ابن سعد(٦٧/٢)_

(٣)سيرة مصطفی (٣١١/٢) په حواله د زرقانی (١١٠/٢)_

(٤)سيرة ابن هشام (٢٣١/٣)_

خندق واوړيدل. او مسلمانانوته ئې د مبارزت دعوت ورکړو.عمروبن عبدود په بدرکښې زخمي شوې وو.اوهغه قسم خوړلې وو.چه ترڅو پورې د مسلمانانو نه بدله وانخلم.په سر کښې به تيل نه لګوم. د عمروبن عبدود د مقابلې دپاره حضرت علي رضي الله عنه وراووتل.[1] عمرو ورته اووئيل. ته ورکوټې ئې.تراوسه پورې تا د ژوند څه خوند نه دې اخستې،نو ته واپس لاړه شه،ځوك غټ سړې زما مقابله کښې راوله.زه ستا قتلول نه خوښوم.حضرت علي رضي الله عنه ورته اوونيل.خو زه ستا قتلول خوښوم.ددې په وجه عمرو په غصه کښې راغلو. اود اس نه راكوز شو.په حضرت علي رضي الله عنه باندې ئې ګذار اوکړو.حضرت علي رضي الله عنه د هغه ګذار په ډهال سره منع کړو.خوبه تندی باندې زخمي شو.په جواب کښې حضرت علي رضي الله عنه ګذار اوکړو.اوپه اولني ګذار باندې ئې هغه جهنم ته او رسول. او نعره تکبير ئې اوونله.اود فتح اعلان ئې اوکړو.[2] چه دعمرو مرګ ئې اوليدل. نو د هغه سره چه باقي کوم کسان وو.هغوی اوتختيدل.نوفل بن عبدالله په تختيدو ته کښې په خندق کښې وريريوتل.حضرت علي رضي الله عنه ورکوز شو.هغه ئې هم په خندق کښې ختم کړو.[3] دا ډيره سخته ورځ وه.ټول ورځ د غشو ګذارونه کيدل.کافرانود غشو او کاڼرو باران جوړ کړې وو.په دغه ورځ مسلسل د نبي صلی الله علیه وسلم نه څلور مونځونه قضا شول.

محاصره هم هغه شان جاري وه.يوه ورځ نعيم بن مسعود اشجعي رضي الله عنه د نبي رضي الله عنه په خدمت کښې حاضر شو.او عرض ئې اوکړو.يارسول الله صلی الله علیه وسلم ما ايمان راوړې دې. اوزما قوم ته زما د ايمان راوړو علم نشته.که تاسو اجازت کوئ.نو زه به څه چل اوکړم.نبي صلی الله علیه وسلم ورته اجازت ورکړو.اووې فرمائيل«فإن الحرب خدعة» جنګ خوهم د حيله او تدبيرنوم دې.[4] نعيم بن مسعود اشجعي د بنو غطفان د قبيلې سردار وو.د قريشو اويهودو دواړو په ده باندې اعتماد وو.هغوی د قريشو او يهودو په مينځ کښې د اختلاف راوستلوعجيبه تدبير اوکړو. هغه داسې چه اول د بنو قريظۀ يهودو ته راغلل.اوهغوی ته ئې اوونيل.چه تاسوخو په جنګ

---

[1])ابن كثير رحمه الله ليکلي دي.چه کله عمروبن عبدود مسلمانانوته د مبارزت دعوت ورکړو.نوحضرت علي رضي الله عنه اودريدل.اود نبي صلی الله علیه وسلم نه ئې د اجازت اوغوستل.چه زه دمقابلې دپاره خم.نبي صلی الله علیه وسلم ورته اوفرمائيل.دا عمرو دې.مقصد ئې دا وو.چه ته کم عمره ئې.اودې مشهور او تجربه کارپهلوان دې.هغه دوباره مسلمانانوته دعوت ورکړو.حضرت علي رضي الله عنه دوباره اودريدل.نبي صلی الله علیه وسلم ورته دوباره هم هغه خبره اوکړه.په دريم ځل چه کله بيا عمرود مبارزت دعوت ورکړو.نو حضرت علي رضي الله عنه اودريدل.نبي صلی الله علیه وسلم ورته اوفرمائيل دا عمرو دې.حضرت علي رضي الله عنه عرض اوکړو.که دې عمرو دې.خوبيا هم زه د ده مقابله کول غواړم.نبي صلی الله علیه وسلم اجازت ورکړو.حضرت علي رضي الله عنه لاړل.اوهغه ئې قتل کړو.واپس راغلو.البداية والنهاية (۱۰۶|٤)_

[2])الكامل لابن اثير(۱۲٤|۲)_

[3])اوګورئ البداية والنهاية (۱۰۷|٤) البته ابن سعد په طبقات (۶۸|۲) کښې ليکلي دي.چه حضرت زبيربن العوام رضي الله عنه په نوفل باندې په توره ګذار اوکړو.هغه ئې دوه ټکړې کړو.کيدې شي.چه حضرت علي رضي الله عنه اوحضرت زبير رضي الله عنه دواړو قتل کړې وی.)_

[4])سيرة ابن هشام (۲٤۰|۳) وزاد المعاد(۲۷۳|۳)_

کښې شریك شوې ئې. خو تاسو دا سوچ کړې دې. که په جنګ کښې شکست اوشو.نو قریش او بنو غطفان خو به خپلو کورونو ته واپس لاړ شی.خو تاسو به کوم خوا ځئ.تاسو خو به هم دلته په مدینه کښې د مسلمانانو سره اوسیږئ.په دغه وخت کښې به ستاسو څه حال وي؟ بنو قریظو ورته اووئیل.چه بیا څه کول پکار دی.حضرت نعیم بن مسعود رضی الله عنه ورته اووئیل.اول اطمینان اوکړئ.دقریشو او بنوغطفان څه کسان ځان سره ګانړه کړئ. که هغوی خپل کسان تاسو سره ګانړه کوی.نو جنګ اوکړئ.ګنی مه کوئ.بنو قریظو ته دا خبره خوښه شوه. اوټولواووئیل.د قریشونه د کسانو ګانړه کولومطالبه کول پکار ده.حضرت نعیم بن مسعود رضی الله عنه دهغه ځاې نه قریشوته راغلل.اوورته ئې اووئیل.تاسوته معلومه ده.چه یهود د مسلمانانو سره په جنګ کولوباندې پښیمانه شوی دی.اوهغوی محمد (صلی الله علیه وسلم) ته پیغام لیږلې دې.که مونږ دقریشو او بنوغطفان څه کسان ګرفتارکړو.اوتاسو ته ئې حواله کړو.نوآیا ته به راضی شې.اومحمد(صلی الله علیه وسلم) ورسره رضا ښکاره کړې ده.نواوس د یهودیانو اراده ده.چه ستاسو نه څه کسان په ګانړه کښې واخلی.اوهغه مسلمانانوته حواله کړی.([1])

قریشو اوبنو غطفان عکرمه بن ابی جهل بنو قریظو ته اولیږل.چه د جنګ محاصره ډیره اوږده شوه.اوس تاسو بهرته راوځئ.چه یوځاې شو.اوحمله اوکړو. عکرمه چه هلته ورغلو.نوهغوی ورته اووئیل.چه مونږ به هغه وخت په جنګ کښې شرکت کوو.کله چه تاسو څه کسان مونږ سره ګانړه کړئ.کله چه تاسو مونږ سره څه کسان د ګانړې په توګه کینوئ. نو مونږ ته به اطمینان اوشی.هسې نه چه تاسو مونږ یواځې پریږدئ.په دې جواب سره د نعیم بن مسعود رضی الله عنه د خبرې دصداقت قریشواو بنوغطفان ته یقین اوشو.چه هغه چه څه وئیلی وو. هغه صحیح دی.هغوی ورته اووئیل.چه مونږ د ګانړې په توګه تاسوسره خپل کسان نشی ایسارولې.که جنګ کوئ.خوراشئ.دغه شان د کافرانو په ډلو کښې افتراق راغلو.اوپه خپل منیځ کښې مختلف شو.

دې سره سره الله تعالی یوه تیزه سیلئ راولیږله.هغې د کافرانو د لښکر د خیمو لرګی راویستل.اودهغې طنابونه مات شول.کټوئ او نور سامان ئې ګډ وډ شو.دڅه په وجه چه کافران بدحواسه شول.اواوویریدل.اوآخردا چه ابوسفیان اعلان اوکړو.چه بنوقریظو زمونږ ملګرتیا پریخودو.زمونږ څاروی هلاك شول.زول (تیزې هوا) زمونږ خیمې اودهغې طنابونه راوویستل.د دې وجې سمدستی واپس روان شئ.دا ئې اووئیل.اوابوسفیان په خپل اوښ سور شو.اودغه شان قریش اونور ټول خلق روان شول.([2])

چه صبا شو.نونبی صلی الله علیه وسلم هم دا وئیل اومدینې منورې طرف ته روان شو.چه «لا اله الا الله وحده لا شریك له، له الملك وله الحمد، وهو علی کل شئ قدیر، آئبون تائبون عابدون ساجدون لربنا حامدون صدق الله وعده ونصر عبده وهزم الأحزاب وحده» دا د چارشنبې ورځ وه.اود ذوالقعدې ۲۳ تاریخ وو.([3])

---

[1])اوګورئ البدایة والنهایة (۱۱۱/٤و ۱۱۳) وسیرة ابن هشام (۲٤۰/۳)_~

[2])طبقات ابن سعد(۶۹/۲)_

[3])طبقات ابن سعد(۷۰/۲)_

په دي غزا کښې شپږ مسلمانان شهيدان شول.① حضرت سعدبن معاذ② حضرت عبدالله بن سهل③ حضرت انس بن اويس④ حضرت طفيل بن نعمان⑤ حضرت کعب بن زيد ⑥ حضرت ثعلبه بن عنمه رضي الله عنهم.

دکافرانو درې کسان قتل شوی وو.① عمروبن عبدود② نوفل بن عبدالله ③ عثمان بن منبه ([1])

په غزوه خندق کښې نبی ﷺ حضرت عبدالله بن ام مکتوم رضي الله عنه په مدينه منوره کښې خپل نائب پريخودې وو.([2])

په غزوه خندق کښې د مسلمانانوشعار (علامتی ټکې) ﴿حم، لاينصرون﴾ ([3]) وو.

دحضرت حسان بن ثابت رضي الله عنه په باره کښې راځي.چه دوی په غزوه خندق کښې دهغه قلعې په حفاظت باندې مامور وو.په کومه کښې چه ښځې وې.د نبی ﷺ ترور يو يهودی د قلعې نه ګيرچاپيره چکرلګونکې اوکتل.نودوی حضرت حسان بن ثابت رضي الله عنه ته اووئيل.چه دې قتل کړه.ځرته داسې اونشی.چه دې زمونږ جاسوسی اوکړي. حضرت حسان دهغه د قتلولونه معذرت اوکړو.حضرت صفيې رضي الله عنها په خپله دقلعې يو لرګې راوچت کړو.اوپه هغه يهودی پسې ورغله.هغه لرګي ئې د هغه سر ته راپريخودو.اوهغه ئې قتل کړو.اوبيا راغله.حضرت حسان رضي الله عنه ته ئې اووئيل.اوس دده وسله خو ترې راپرنيزه.حضرت حسان رضي الله عنه ددې نه هم معذرت اوکړو.اووې وئيل.ماته ددې ضرورت نشته.([4])

خوعلامه سهيلی رحمه الله ليکلی دی.چه دا روايت صحيح نه دې.يوخود دې وجې چه دا منقطع الاسناد دې.دويمه دا چه حضرت حسان رضي الله عنه د قريشو شاعرانو په مذمت کښې اشعار وئيل.اوپه جواب کښې به هغوی هم اشعار وئيل.نوکه حضرت حسان رضي الله عنه دومره بزدل وې.نود هغه مخالف شاعرانوبه دهغوی خلاف په اشعاروکښې دهغه د بزدلئ ضرور ذکرکولو. حالانکه دهغوی خلاف چه کوم اشعار وئيلی شوی دی.په هغې کښې چرته هم دهغوی د بزدلئ ذکرنشته.([5])

دغزوه خندق په تاريخ وقوع کښې اختلاف: دغزوه خندق په باره کښې ابن اسحاق،قتاده،او دعامو اهل سيرو اومغازی دا رائې ده.چه دا په ٥ ھ کال کښې واقع شوې وه.([6]) امام بخاری رحمه الله د موسی بن عقبه قول نقل کړې دې.چه دا په ٤ھ کښې واقع شوې وه.اودمحمدبن حزم

---

[1])طبقات ابن سعد(۷۰\۲) وکامل ابن اثير(۱۲٤\۲)_
[2])البداية والنهاية (۱۰۳\٤)_
[3])سيرة ابن هشام (۲۳۷\۳) وزادالمعاد (۲۷۳\۳)_
[4])سيرة ابن هشام (۲۳۹\۳)_
[5])الروض الأنف (۱۹۳\۲و ۱۹٤)_
[6])زادالمعاد(۲۶۹\۳) فصل فی غزوة الخندق)_

ظاهری رحمه الله هم دا رائې ده.هم دا قول د امام مالك رحمه الله هم دې.(۱) اوداما‌م بخاری رحمه الله میلان هم دې طرف ته معلومیږی.ځکه چه دوی د موسی بن عقبه رحمه الله قول نقل کړې دې.د ابن اسحاق رحمه الله قول ئې نه دې نقل کړې.

وجه تسمیه: غزوه خندق ته ددې وجې غزوه خندق وائی.چه د جبل سلع مخامخ نبی ﷺ خندق کنستلې وو.روسته جبل سلع وو.اومخامخ خندق وو.اودهغې نه اخوا د مشرکانو دلې جمع شوې وې.ددشمن د مخ نیوی دپاره په عربوکښې د خندق کنستلو طریقه نه وه.البته په ایرانیانوکښې دا طریقه وه.اودحضرت سلمان فارسی رضی الله عنه تعلق چونکه د ایران سره وو.هغه ددې نه واقف وو.نوهغوی ددې مشوره ورکړه .او نبی ﷺ هغه منظور کړه.

ددې نه یوه خبره دا هم معلومه شوه.که ددشمن مغلوب کولو دپاره اودخپلې دفاع دپاره که د نورو قومونو ایجاد کړې وسله اوتدبیرونه استعمال کړې شی.نوپه دې کښې څه قباحت نشته.وئیلې شی.چه منو شهربن ابیرج افریدون دحضرت موسی علیه السلام په وخت کښې یوسړې وو.د تېولونه وړاندې هغه د خندق طریقه ایجاد کړې وه.اود هغې نه پس دا بیا په مختلفو قومونو کښې جاری شوه.(۲)

غزوه خندق ته غزوه احزاب هم وائی.احزاب ورته ددې وجې وائی.چه په دې غزوه کښې مشرکانو مختلفې قبیلې د ځان سره کړې وو.اود نبی ﷺ دمقابلې دپاره راغلی وو.چه شمارئې لس زره وو.حالانکه دهغوی په مقابله کښې دمسلمانانوټول تعداد درې زره وو. نوچونکه دکافرانود احزابو راجمع.کیدل په دې غزوه کښې شوی وو.ددې وجې دې غزوې ته غزوه احزاب هم وائی.

قوله: حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ: دحضرت ابن عمر رضی الله عنهما نه روایت دې.چه دوی په غزوه احد کښې نبی ﷺ ته پیش شوې وو.په دغه وخت کښې دحضرت ابن عمر رضی الله عنهما عمر څورلس کاله وو.نو نبی ﷺ هغه ته اجازت نه وو ورکړې.بیا دغزوه خندق په موقع دوی نبی ﷺ ته پیش شو.په دغه وخت کښې ددوی عمر پنځلس کاله وو.نو نبی ﷺ اجازت ورکړو.

امام بخاری رحمه الله دا روایت نقل کړې دې.په دې روایت کښې د غزوه احد په موقع ددوی عمر څورلس کاله خودلې شوې دې.اوغزوه احد په اتفاق سره په ۳ھ کښې شوې وه.ددې نه پس په غزوه خندق کښې د دوی عمر پنځلس کاله خودلې شوې دې.نومعلومه شوه.چه غزوه خندق په ۴ھ کښې شوې ده.امام بخاری رحمه الله د «كانت في شوال سنة أربع» په تائید کښې دا روایت پیش کړې دې.

① خولکه څنګه چه وئیلی شوې دی.چه دعام اهل سیراومغازی په ۵ھ کښې د دې غزوې د

---

[1])زادالمعاد (۲۶۹۱۳)_

[2])علامه سهیلی رحمه الله لیکلی دی.((وحفر الخندق لم يكن من عادة العرب ولكن من مكائدالفرس وحروبها . وأول من خندق الخنادق من ملوک الفرس منوشهربن ابیرج ابن افریدون.. وانظر(الروض الأنف (۱۸۷۱۲)

واقع كيدو قائل دى.هغوى ددې روايت جواب دا كوى.چه د غزوه احد په موقع د حضرت ابن عمر رضی الله عنهما عمردڅورلسم كال شروع وه.اوپه غزوه خندق كښې د دوى دعمر دپنځلسم كال آخر وو.نوپه دې طريقه به د دوو كالو فاصله شى.اوپه ۵هجرئ كښې واقع كيدو سره به د روايت باب څه تعارض رانشى.

② بعضې حضراتوددې روايت دا جواب وركړې دې.چه په غزوه خندق كښې دحضرت ابن عمر رضی الله عنهما عمر دپنځلسوكالونه زيات وو.خوچونكه د جهاد د شركت دپاره پنځلس كاله عمرچونكه شرط دې.په دې وجه په روايت كښې دپنځلسوكالو ذكردې.خوددې نه دا نه لازميږى.چه د دوى عمرد پنځلسوكالونه زيات نه وو.(1)

③ دريمه خبره بعضې حضراتودا كړې ده.چه هجرت په ربيع الاول كښې شوې وو. اوهم په دغه كال دربيع الاول نه وړاندې چه كوم محرم وو.نودهغې نه د هجرى كال حساب لګولې شوې دې.هم دا دعامو عالمانوقول دې.البته د يعقوب بن سفيان وغيره خيال دې.چه دهجرى كال د شروع كولوحساب د راروان محرم نه شوې دې. يعنى دهجرت نه لس مياشتې پس چه كوم محرم وو.د هغې نه ددې هجرى كال ابتداء شوې ده.په دې لحاظ سره غزوه بدرپه اولنئ هجرى غزوه احد په ۲ويمه هجرى اوغزوه خندق په څلورمه هجرى كښې واقع شوى دى.نوكوم كسان چه د غزوه خندق په ۴ هجرئ كښې د واقع كيدو قائلين دى.نوهغوى د هجرى تاريخ شروع د يعقوب بن سفيان قول اختيار كړې دې.اوكوم حضرات چه ددې په ۵ هجرئ كښې د واقع كيدو قائلين دى.نودهجرى كال په ابتداء كښې د جمهورو قول اختيار كړې دې.نودا څه حقيقى اختلاف نه دې.د كال دوقوع په تعين كښې خو ټول متفق دى.البته د هجرى كال په ابتداء كښې د اختلاف په وجه د ۴ه او۵ه فرق راغلې دې.(2)

خودهجرى كال په ابتداء كښې ديعقوب بن سفيان رائې صحيح نه معلوميږى .څكه چه ددې په وجه د هجرت نه پس لس مياشتې دهجرى كال په مياشتوكښې نشى شمارلې.اوددې څه معقوله وجه نشته.نوصحيح خبره هم هغه ده.چه د هجرى كال ابتداء دهجرت دمياشتې يعنى ربيع الاول نه وړاندې چه كوم محرم وو.دهغې نه اوكړې شى.(3)

دامام مالك رحمه الله رائې دا ده.پكارده چه د هجرى كال تاريخ دې هم د ربيع الاول نه اوكړې شى.څكه چه هم دا مياشت د هجرت ده.(4) والله اعلم

[۳۸۷۲] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْخَنْدَقِ وَهُمْ يَحْفِرُونَ وَنَحْنُ نَنْقُلُ

---

(1) دذكرشووتوجيهاتودپاره اوګورئ (زادالمعاد (۲۷۰/۳) ودلائل بيهقى (۳۹۶/۳و ۳۹۷)_

(2) دتفصيل دپاره اوګورئ دلائل بيهقى (۳۹۶/۳) باب التاريخ لغزوة الخندق والبداية والنهاية (۹۳/۴و ۹۴)

(3) البداية والنهاية (۹۴/۴)_

(4) البداية والنهاية (۹۴/۴)_

التُّرَابَ عَلَى أَكْتَادِنَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اللَّهُمَّ لَا عَيْشَ إِلَّا عَيْشُ الْآخِرَهْ فَاغْفِرْ لِلْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ [ر:۳۵۸۶]

حضرت سهل بن سعد رضي الله عنه فرمائي چه په خندق کښې مونږ د رسول الله ﷺ سره وو.صحابو رضي الله عنهم به خندق کنستلو.او مونږ به خاوره په خپلو اوږو باندې ديوخاې نه بل خاې ته اوړله.نو نبي ﷺ اوفرمائيل.

قوله: اللَّهُمَّ لَا عَيْشَ إِلَّا عَيْشُ الْآخِرَهْ فَاغْفِرْ لِلْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ: اې الله اصلي ژوند خود آخرت دې.تاسو مهاجرين اوانصارو اوبخښې.

[۳۸۵۳/۳۸۵۴] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ عَمْرٍو حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ عَنْ حُمَيْدٍ سَمِعْتُ أَنَسًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْخَنْدَقِ فَإِذَا الْمُهَاجِرُونَ وَالْأَنْصَارُ يَحْفِرُونَ فِي غَدَاةٍ بَارِدَةٍ فَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ عَبِيدٌ يَعْمَلُونَ ذَلِكَ لَهُمْ فَلَمَّا رَأَى مَا بِهِمْ مِنَ النَّصَبِ وَالْجُوعِ قَالَ اللَّهُمَّ إِنَّ الْعَيْشَ عَيْشُ الْآخِرَهْ فَاغْفِرْ لِلْأَنْصَارِ وَالْمُهَاجِرَهْ فَقَالُوا مُجِيبِينَ لَهُ نَحْنُ الَّذِينَ بَايَعُوا مُحَمَّدَا عَلَى الْجِهَادِ مَا بَقِينَا أَبَدَا

عبدالله بن محمد مسندي رحمه الله دامام بخاري رحمه الله استاذ دې.«حدثنا ابواسحاق» يعنی ابراهيم بن محمد بن حارث فزاری.

نبي ﷺ اوکتل.چه صحابو رضي الله عنهم د سختې يخنۍ په موسم کښې خندق کنولو.کله چه نبي ﷺ دهغوی مشقت او ولوږې ته اوکتل.نو وې فرمائيل.

اللَّهُمَّ إِنَّ الْعَيْشَ عَيْشُ الْآخِرَهْ ❊ فَاغْفِرْ لِلْأَنْصَارِ وَالْمُهَاجِرَهْ

صحابو رضي الله عنهم به ددې په جواب کښې وئيل.

نَحْنُ الَّذِينَ بَايَعُوا مُحَمَّدَا ❊ عَلَى الْجِهَادِ مَا بَقِينَا أَبَدَا

مونږ يو هغه خلق چا چه بيعت کړې دې د محمد ﷺ سره چه ترڅو پورې مونږ باقي او ژوندي يو.نوهميشه به ددوی په ملګرتيا کښې جهاد کوو.

[۳۸۵۴] حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ جَعَلَ الْمُهَاجِرُونَ وَالْأَنْصَارُ يَحْفِرُونَ الْخَنْدَقَ حَوْلَ الْمَدِينَةِ وَيَنْقُلُونَ التُّرَابَ عَلَى مُتُونِهِمْ وَهُمْ يَقُولُونَ نَحْنُ الَّذِينَ بَايَعُوا مُحَمَّدَا عَلَى الْإِسْلَامِ مَا بَقِينَا أَبَدَا قَالَ يَقُولُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يُجِيبُهُمْ اللَّهُمَّ إِنَّهُ لَا خَيْرَ إِلَّا خَيْرُ الْآخِرَهْ فَبَارِكْ فِي الْأَنْصَارِ وَالْمُهَاجِرَهْ قَالَ يُؤْتَوْنَ بِمِلْءِ كَفِّي مِنَ الشَّعِيرِ فَيُصْنَعُ لَهُمْ بِإِهَالَةٍ سَنِخَةٍ تُوضَعُ بَيْنَ يَدَيِ الْقَوْمِ وَالْقَوْمُ جِيَاعٌ وَهِيَ بَشِعَةٌ فِي الْحَلْقِ وَلَهَا رِيحٌ مُنْتِنٌ [ر:۲۶۷۹]

قوله: قَالَ يُؤْتَوْنَ بِمِلْءِ كَفِّي مِنَ الشَّعِيرِ فَيُصْنَعُ لَهُمْ بِإِهَالَةٍ سَنِخَةٍ تُوضَعُ بَيْنَ يَدَيِ الْقَوْمِ وَالْقَوْمُ جِيَاعٌ وَهِيَ بَشِعَةٌ فِي الْحَلْقِ وَلَهَا رِيحٌ مُنْتِنٌ: حضرت انس رضي الله عنه فرمائي.چه چونکه اوربشې به صحابو رضي الله عنهم ته ورکولې شو.اوهغه اوربشې به په بدبوداره وازګه

كنبې پخولې شو. او مسلمانانو ته به مخامخ كيخودې شو. هغه حضرات وږى وو. او هغه خوراك به ئې په حلق كنبې انختل. (خود ولوږې په وجه به ئې مجبوراً خوړل) او په هغې كنبې به بدبوئى هم وه. «يصنع» يطبخ- اهالة، وازګې ته وائى. «بشعة» بفتح الباء وكسر الشين، د خوراك داسې سخا شوې څيز چه په حلق كنبې انخلى. «سنخة» بفتح السين وكسر النون وفتح الحاء، بدبودار څيز ته وائى.

يوه شبه او دهغې جوابونه: دلته يوه شبه ده. چه په قرآن كريم كنبې د نبى ﷺ په صفاتو كنبې راځى. چه ﴿وَمَا عَلَّمْنَٰهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنۢبَغِى لَهُۥ﴾ او دلته نبى ﷺ اشعار وائى.

① ددې جواب امام بيهقى رحمه الله دا وركړې دې. چه په اصل كنبې دا اشعار نه دى. بلكه رجز دې. او د شعر د عالمانو په نيز رجز په اشعارو كنبې داخل نه دى. نو څكه دا د آيت خلاف نه دې. [1]

② بعضې حضراتو فرمائيلى دى. چه په آيت كنبې چه كومه خبره شوې ده. دهغې مقصدا دې. چه د شعر جوړول د نبى ﷺ د شان مناسب نه دى. او دا د شعر جوړول نه دى. بلكه د شعر ونيل دى. نو د قرآن د آيت سره ددې څه تعارض نشته.

[٣٨٧٥، ٣٨٧٦] حَدَّثَنَا خَلَّادُ بْنُ يَحْيَى حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ أَيْمَنَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ أَتَيْتُ جَابِرًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَقَالَ إِنَّا يَوْمَ الْخَنْدَقِ نَحْفِرُ فَعَرَضَتْ كُدْيَةٌ شَدِيدَةٌ فَجَاءُوا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا هَذِهِ كُدْيَةٌ عَرَضَتْ فِي الْخَنْدَقِ فَقَالَ أَنَا نَازِلٌ ثُمَّ قَامَ وَبَطْنُهُ مَعْصُوبٌ بِحَجَرٍ وَلَبِثْنَا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ لَا نَذُوقُ ذَوَاقًا فَأَخَذَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمِعْوَلَ فَضَرَبَ فِي الْكُدْيَةِ فَعَادَ كَثِيبًا أَهْيَلَ أَوْ أَهْيَمَ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ ائْذَنْ لِي إِلَى الْبَيْتِ فَقُلْتُ لِامْرَأَتِي رَأَيْتُ بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَيْئًا مَا كَانَ فِي ذَلِكَ صَبْرٌ فَعِنْدَكِ شَيْءٌ قَالَتْ عِنْدِي شَعِيرٌ وَعَنَاقٌ فَذَبَحْتُ الْعَنَاقَ وَطَحَنَتْ الشَّعِيرَ حَتَّى جَعَلْنَا اللَّحْمَ فِي الْبُرْمَةِ ثُمَّ جِئْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالْعَجِينُ قَدْ انْكَسَرَ وَالْبُرْمَةُ بَيْنَ الْأَثَافِيِّ قَدْ كَادَتْ أَنْ تَنْضَجَ فَقُلْتُ طُعَيِّمٌ لِي فَقُمْ أَنْتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَرَجُلٌ أَوْ رَجُلَانِ قَالَ كَمْ هُوَ فَذَكَرْتُ لَهُ قَالَ كَثِيرٌ طَيِّبٌ قَالَ قُلْ لَهَا لَا تَنْزِعْ الْبُرْمَةَ وَلَا الْخُبْزَ مِنْ التَّنُّورِ حَتَّى آتِيَ فَقَالَ قُومُوا فَقَامَ الْمُهَاجِرُونَ وَالْأَنْصَارُ فَلَمَّا دَخَلَ عَلَى امْرَأَتِهِ قَالَ وَيْحَكِ جَاءَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَمَنْ مَعَهُمْ قَالَتْ هَلْ سَأَلَكَ قُلْتُ نَعَمْ فَقَالَ ادْخُلُوا وَلَا تَضَاغَطُوا فَجَعَلَ يَكْسِرُ الْخُبْزَ وَيَجْعَلُ عَلَيْهِ اللَّحْمَ وَيُخَمِّرُ الْبُرْمَةَ وَالتَّنُّورَ إِذَا أَخَذَ مِنْهُ وَيُقَرِّبُ إِلَى أَصْحَابِهِ ثُمَّ يَنْزِعُ فَلَمْ يَزَلْ يَكْسِرُ الْخُبْزَ وَيَغْرِفُ حَتَّى شَبِعُوا وَبَقِيَ بَقِيَّةٌ قَالَ كُلِي هَذَا وَأَهْدِي فَإِنَّ النَّاسَ أَصَابَتْهُمْ مَجَاعَةٌ

[٣٨٧٦] حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ أَخْبَرَنَا حَنْظَلَةُ بْنُ أَبِي سُفْيَانَ أَخْبَرَنَا سَعِيدُ بْنُ مِينَاءَ قَالَ سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ لَمَّا حُفِرَ الْخَنْدَقُ رَأَيْتُ

---

[1] السيرة النبوية والآثار المحمدية للسيد أحمد زينى دحلان (١٠٥/٢) على هامش السيرة الحلبية)_

بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَمَصًا شَدِيدًا فَانْكَفَأْتُ إِلَى امْرَأَتِي فَقُلْتُ هَلْ عِنْدَكِ شَيْءٌ فَإِنِّي رَأَيْتُ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَمَصًا شَدِيدًا فَأَخْرَجَتْ إِلَيَّ جِرَابًا فِيهِ صَاعٌ مِنْ شَعِيرٍ وَلَنَا بُهَيْمَةٌ دَاجِنٌ فَذَبَحْتُهَا وَطَحَنَتِ الشَّعِيرَ فَفَرَغَتْ إِلَى فَرَاغِي وَقَطَّعْتُهَا فِي بُرْمَتِهَا ثُمَّ وَلَّيْتُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ لَا تَفْضَحْنِي بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبِمَنْ مَعَهُ فَجِئْتُهُ فَسَارَرْتُهُ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ ذَبَحْنَا بُهَيْمَةً لَنَا وَطَحَنَّا صَاعًا مِنْ شَعِيرٍ كَانَ عِنْدَنَا فَتَعَالَ أَنْتَ وَنَفَرٌ مَعَكَ فَصَاحَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا أَهْلَ الْخَنْدَقِ إِنَّ جَابِرًا قَدْ صَنَعَ سُورًا فَحَيَّ هَلًا بِكُمْ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تُنْزِلُنَّ بُرْمَتَكُمْ وَلَا تَخْبِزُنَّ عَجِينَكُمْ حَتَّى أَجِيءَ فَجِئْتُ وَجَاءَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْدُمُ النَّاسَ حَتَّى جِئْتُ امْرَأَتِي فَقَالَتْ بِكَ وَبِكَ فَقُلْتُ قَدْ فَعَلْتُ الَّذِي قُلْتِ فَأَخْرَجَتْ لَهُ عَجِينًا فَبَصَقَ فِيهِ وَبَارَكَ ثُمَّ عَمَدَ إِلَى بُرْمَتِنَا فَبَصَقَ وَبَارَكَ ثُمَّ قَالَ ادْعُ خَابِزَةً فَلْتَخْبِزْ مَعِي وَاقْدَحِي مِنْ بُرْمَتِكُمْ وَلَا تُنْزِلُوهَا وَهُمْ أَلْفٌ فَأُقْسِمُ بِاللَّهِ لَقَدْ أَكَلُوا حَتَّى تَرَكُوهُ وَانْحَرَفُوا وَإِنَّ بُرْمَتَنَا لَتَغِطُّ كَمَا هِيَ وَإِنَّ عَجِينَنَا لَيُخْبَزُ كَمَا هُوَ [ر:۳۹۰۵]

قوله: حَدَّثَنَا خَلَّادُ بْنُ يَحْيَى حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ أَيْمَنَ عَنْ أَبِيهِ: د «أبيه» نه مراد ایمن حبشی دې.دا د ابن ابی عمرومخزومی ازاد کړې غلام وو.اود بخاری رحمه الله په راویانو کښې دې.دا حدیث د «من افراد البخاری» څنې دې.په صحیح مسلم کښې نشته.ایمن حبشی وائی.چه زه حضرت جابر رضی الله عنه ته ورغلم.

قوله: فَقَالَ إِنَّا يَوْمَ الْخَنْدَقِ نَحْفِرُ فَعَرَضَتْ كُدْيَةٌ شَدِيدَةٌ: حضرت جابر رضی الله عنه فرمائی.چه مونږ په غزوه خندق کښې خندق کنستل.چه یو سخت ګټ مخامخ راغلل.صحابو رضی الله عنهم دغه ګټه ماته نکړې شوه.نونبی صلی الله علیه وسلم ته راغلل.او عرض ئې اوکړو.چه دلته په خندق کښې یوه ګټه راوتلې ده.(چه ماتیږی نه)نبی صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل.زه درکوزیږم.نو نبی صلی الله علیه وسلم اودریدل.اود نبی صلی الله علیه وسلم په خیټه مبارکه پورې ګانړې تړلې شوې وې.د روایت الفاظ دی.«وبطنه معصوب بحجر» ابن حبان رحمه الله دا وهم ګرځولې دې.اوونیلې ئې دی.چه د لفظ «معصوب بحجر» دې.(په زاء سره) اومطلب دا دې.چه نبی صلی الله علیه وسلم شا کلکه تړلې وه.[1] د نبی صلی الله علیه وسلم په خیټه باندې د ګانړې د تړلو څه حاجت دې. نبی صلی الله علیه وسلم خوبه په خپله فرمائیل.«انی أبیت یطعمنی ربی ویسقینی»

حافظ ضیاء الدین مقدسی رحمه الله د ابن حبان رحمه الله تردید کړې دې .خو د هغوی نه وړاندې علامه کرمانی رحمه الله هم د دوی تردید کړې دې.البته کرمانی رحمه الله دابن حبان رحمه الله نوم نه دې ذکرکړې.هغوی فرمائیلی دی.چه د ولوږې د سختۍ په وخت کښې خیټه د شا سره لګی.

---

[1])عمدة القاری(۱۸۰۱۱۷)_

اوشا ښکته کیږي.نوپه داسې حالت کښې په اهل حجاز کښې دا طریقه رائجه وه.چه هغوی به دلاس د ورغوی په اندازه په خیټه پورې ګانړې تړل.د دغه ګانړې د یخوالی په وجه به په خیټه کښې د ولوږې حرارت کمیدل.اوشا ته به اړانه ملاویده.نوهغه به نیغه وه.(۱)

رسول الله ﷺ سره داسې قسم واقعه پیښیدل د قیاس نه لرې نه ده.تعجب دې. چه ابن حبان رحمه الله په خپل صحیح کښې په خپله د حضرت ابوایوب انصاری رضی الله عنه واقعه نقل کړې ده. چه یوخل نبی ﷺ دخپل عادت نه خلاف د ماسپخین په وخت کښې دکور نه رابهرشو. او بهر ئې دحضرت ابوبکراوحضرت عمر رضی الله عنهما سره ملاقات اوشو.هغوی ته ئې اوفرمائیل. تاسو ولې د کور نه راوتلی ئې.هغوی ورته عرض اوکړو.د ولوږې د تکلیف د وجې د کورنه رابهر شوی یو.نبی ﷺ ورته اوفرمائیل.زه هم د ولوږې د تکلیف د وجې د کور نه رابهر شوې یم.ددې نه پس د درې واړه حضرات دحضرت ابوایوب انصاری رضی الله عنه کورته لاړل.اوهغه د دوی ملمستیا اوکړه.(۲)

ددې روایت نه معلومه شوه.چه نبی ﷺ ته هم د ولوږې شکایت کیدل.باقی پاتې شود نبی ﷺ ارشاد چه «إني أبيت يطعمني ربي ويسقيني» نوهغه د صوم وصال په موقع باندې دی.د عامو حالاتو په باره کښې نه دی.

قوله: وَلَبِثْنَا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ لَا نَذُوقُ ذَوَاقًا فَأَخَذَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمِعْوَلَ فَضَرَبَ فِي الْكُدْيَةِ فَعَادَ كَثِيبًا أَهْيَلَ أَوْ أَهْيَمَ: حضرت جابر رضی الله عنه فرمائی.چه مونږ د درې ورځو راسې څه څکلی نه وو.نبی ﷺ په کداله باندې هغه کانړې اووهل.نوهغه د شګو ډيرې شو.

د«اهیل»او«اهیم»دواړه معنی یوه ده.اومطلب دادې.لکه څنګه چه بهیدونکې شګه وی.چه په هغې باندې پښه کیخودې شی.نوهغه لاندې ځی.دغه شان د نبی ﷺ په ګذار سره هغه ګټه بهیدونکې شګه شوه.(۳)

حضرت جابر رضی الله عنه فرمائی.چه ما د رسول الله ﷺ په خدمت کښې عرض اوکړو ،یارسول الله ماته د کور تلو اجازت راکړئ.نو کور ته راغلم.ما خپلې ښځې ته اووئیل،ما نبی کریم ﷺ په داسې حالت کښې اولیدل.،چه صبر مې اونکړې شو .تاسره د خوراك دپاره څه شته؟ ښځې اووئیل.ما سره څه جوار دی.او د چیلۍ یو بچې دې.نو ما د چیلۍ هغه بچې ذبح کړو،او بی بی جوار میچن کړل.تردې چه غوښه مونږ (د پخیدو دپاره) په کټوۍ کښې کیخوده.

قوله: ثُمَّ جِئْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالْعَجِينُ قَدِ انْكَسَرَ: بیا زه د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضر شوم.او اوړه مات شوی وو. یعنی اوړه اخکلې شوې وو.اوبنه

---

(۱) اوګورئ شرح کرمانی (۱۶/۳۰)_

(۲) اوګورئ ((الإحسان بترتيب صحيح ابن حبان (۳۲۴۱۸) باب ذكر الأمر بتحميدالله جل وعلا عند الفراغ من الطعام على ما أسبغ وأفضل وأنعم))_

(۳) فتح الباری(۳۹۷/۷)_

ناوختنه شوې وو.په اوړو کښې خمبیره راپورته کیدل شروع شوی وو.کله چه په اوړو کښې خمبیره راپورته شی.نو دهغې پاسنې طرف ماتیدل شروع شی.اوپه هغې کښې درازونه جوړ شی.((والعجین قد انکسر)) سره هم ددې بیان کوی.

قوله: وَالْبُرْمَةُ بَيْنَ الْأَثَافِيِّ قَدْ كَادَتْ أَنْ تَنْضَجَ: اوکټوئ په نغری وه.اوپخیدو ته نزدې وه.

((الأثافی)) هغه درې کاڼړو ته وائی.کومه چه د نغری جوړولو دپاره کیخودې شی.ددې مفرد ((الأثفية)) دې[1]

حضرت جابر رضی الله عنه د نبی کریم ﷺ په خدمت کښې حاضر شو.او عرض ئې اوکړو .لوږه غوندې روټئ ده.تاسو تشریف راوړئ.یو یا دوه کسان خان سره راولئ.نبی ﷺ تپوس اوکړو. څومره روټئ ده.ما ورته اوخودل.نو نبی ﷺ اوفرمائیل.((کثیر طیب)) اودا ئې هم اوفرمائیل. ترڅو چه زه نه یم راغلې.نو بی بی ته اووایه.چه نه کټوئ د نغری نه راکوزوی.اونه په تندور کښې روټئ لګوی.بیا نبی ﷺ اعلان اوکړو.جابر دعوت کړې دې.ټول راشئ.بل خوا حضرت جابر رضی الله عنه کورته لاړل.اوبی بی ته ئې اووئیل.((ویحك)) غرقه شې.نبی ﷺ خو مهاجرین او انصار ټول خان سره راولی.

داخو معلومه ده.چه د حضرت جابر رضی الله عنه ښځه ناتجربه کاره نه وه.هغې د حضرت جابر رضی الله عنه نه تپوس اوکړو.چه نبی ﷺ ستا نه د روټئ په باره کښې تپوس کړې وو.حضرت جابر رضی الله عنه ورته اووئیل. آو.تپوس خو ئې رانه کړې وو.په دې باندې هغه مطمئنه شوه.چه به نبی ﷺ په خپل خان او په الله باندې بهروسه کوی.او راخی به.[2] نبی ﷺ صحابو رضی الله عنهم ته اوفرمائیل. ((ادْخُلُوا وَلَا تَضَاغَطُوا)) یعنی دننه راځئ.خو رش مه جوړوئ.نو نبی ﷺ روټئ شوکوله.اوپه هغې باندې ئې د غوښې ټکړې کیخودلې.اود کټوئ نه غوښه او د تنور نه ئې روټئ راخستلې.اوهغه (کټوئ او تنور) به ئې بیا پټول.دغه شان به نبی ﷺ د روټو نه ټکړې جوړولې.اود کټوئ نه به ئې سمسئ راډکوله.تردې چه ټول ماړه شول.اوخه روټئ پاتې هم شوه.بیا نبی ﷺ دحضرت جابر رضی الله عنه بی بی ته مخاطب شو.او وې فرمائیل.

قوله: كُلِي هَذَا وَأَهْدِي فَإِنَّ النَّاسَ أَصَابَتْهُمْ مَجَاعَةٌ: دا تاسو په خپله هم اوخورئ. اومحلې اوګاوندیانو کره هم هدیه اولیږئ.ځکه چه خلقو باندې ولوږه ده.یعنی دقحط زمانه ده.خلق په ولوږه اوتنده کښې اخته دی.

قوله: حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ..: په دې حدیث کښې هم د حضرت جابر رضی الله عنه د دعوت واقعه بیان شوې ده.

---

[1])شرح الکرمانی (۱۸/۳۰)_

[2])فتح الباری(۷/۳۹۸)_

قوله: وَلَنَا بُهَيْمَةٌ دَاجِنٌ فَذَبَحْتُهَا: داجن هغه چيلۍ ته وائي.کوم چه په کور کښې ساتلی شي،اوهغه چراګاه ته نشی لیږلې.

قوله: إِنَّ جَابِرًا قَدْ صَنَعَ سُورًا: ،،سور،، هغه دعوت ته ونيلی شی.کوم چه د واده په موقع باندې کولې شی.اوپه واده کښې شکاره ده.چه لوې دعوت وی.ددې وجې دلته ونيلی شوی دی.چه جابر رضی الله عنه د يو ډير لوی دعوت اهتمام کړې دې.هسې خو ،،سور،، د قلعې ديوال ته هم وائي.خودا غيرعربی لفظ دې.([1])

قوله: فَحَيَّ هَلًا بِكُمْ: «فحی حلا بکم، ای هلموا مسرعین» يعنی ټول په جلتئ سره زر لاړ شئ.([2])

[۳۸۷۷] حَدَّثَنِي عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا عَبْدَةُ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا إِذْ جَاءُوكُمْ مِنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنْكُمْ وَإِذْ زَاغَتِ الْأَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ قَالَتْ كَانَ ذَاكَ يَوْمَ الْخَنْدَقِ

[۳۸۷۸] حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنِ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْقُلُ التُّرَابَ يَوْمَ الْخَنْدَقِ حَتَّى أَغْمَرَ بَطْنَهُ أَوْ اغْبَرَّ بَطْنُهُ يَقُولُ وَاللَّهِ لَوْلَا اللَّهُ مَا اهْتَدَيْنَا وَلَا تَصَدَّقْنَا وَلَا صَلَّيْنَا فَأَنْزِلَنْ سَكِينَةً عَلَيْنَا وَثَبِّتِ الْأَقْدَامَ إِنْ لَاقَيْنَا إِنَّ الْأُلَى قَدْ بَغَوْا عَلَيْنَا إِذَا أَرَادُوا فِتْنَةً أَبَيْنَا وَرَفَعَ بِهَا صَوْتَهُ أَبَيْنَا أَبَيْنَا [ر:۲۶۸۱]

[۳۸۷۹] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ شُعْبَةَ قَالَ حَدَّثَنِي الْحَكَمُ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ نُصِرْتُ بِالصَّبَا وَأُهْلِكَتْ عَادٌ بِالدَّبُورِ [ر:۹۸۸]

قوله: حَدَّثَنِي عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا عَبْدَةُ: عبده: دا د راوی لقب دې.ددوی نوم عبدالرحمن بن سليمان کلابی رحمه الله دې.([3])

حضرت عائشه صديقه رضی الله عنها فرمائی.چه ﴿إِذْ جَاءُوكُمْ مِنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنْكُمْ﴾ ([4]) ددې آيت تعلق د غزوه خندق سره دې.

---

[1])أيضاً)_

[2])فتح الباری(۳۹۹/۷)_

[3])عمدة القاری(۱۸۲/۱۷)_

[4])دا دسورة احزاب د لسم آيت حصه ده.پوره آيت داسې دې. ((إِذْ جَاؤُوكُم مِّن فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنكُمْ وَإِذْ زَاغَتِ الْأَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِاللَّهِ الظُّنُونَا ..))
(اوياد کړئ هغه وخت) کله چه دغه خلق په تاسوراوختل.د پورته طرف نه هم او د ښکته طرف نه هم،اوکله چه سترګې وازې پاتې شوې.اوزړونه خولې ته راورسيدل.اوتاسوخلقو په الله تعالی باندې قسم قسم ګمانونه کول)_

قوله: حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ: حضرت براء فرمائي.چه غزوه خندق كښې نبی ﷺ خاورې اوړلې.تردې چه هغې د نبی ﷺ خيټه مبارکه پټه کړې وه.د نبی ﷺ خيټه د خاورو شوې وه.د راوی شك دې.چه «أغمر» ئې وئيلی دی.اوکه «أغبر» ئې وئيلی دی.په دې موقع باندې نبی ﷺ د حضرت عبدالله بن رواحه ؓ دا اشعار وئيل.

وَاللّٰهِ لَوْلَا اللّٰهُ مَا اهْتَدَيْنَا وَ لَا تَصَدَّقْنَا وَلَا صَلَّيْنَا

فَأَنْزِلَنْ سَكِينَةً عَلَيْنَا وَ ثَبِّتِ الْأَقْدَامَ إِنْ لَاقَيْنَا

إِنَّ الْأُلَى قَدْ بَغَوْا عَلَيْنَا إِذَا أَرَادُوا فِتْنَةً أَبَيْنَا

① په الله قسم: كه چرته دالله تعالى رحمت نه وو.نو مونږ به نه هدايت بياموندې وو.اونه به مو صدقه وركوله.اونه به مو مونځونه كول.

② اې الله په مونږ باندې سكينه نازله كړې.اودجنګ په وخت كښې مونږ ثابت قدم كړې.

③دې خلقو په مونږ باندې ظلم كړې دې.كله چه دا خلق مونږ په فتنه كښې د اچولو اراده كوی.نو مونږ به انكار كوو.

دا آخری كلمه «أبينا» به نبی ﷺ په اوچت آواز سره بار بار وئيله.

قوله: حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ: ابن عباس ؓ د نبی كريم ﷺ نه روايت كوی.چه د باد صبا په ذريعه زما مدد كړې شوې دې.او د دبور په ذريعه قوم عاد تباه شوې دې.صبا د مشرق طرف نه راتلونكی باد ته وائی.اود بوردمغرب طرف نه راتلونكی باد ته وائی.[1]
چونكه په غزوه خندق كښې الله تعالى په مشرقی بادسره دنبی ﷺ او مسلمانانو مدد كړې وو.ددې وجې امام بخاری ؒ دا روايت په دې باب كښې ذكركړو.

[٣٨٨٠]حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ عُثْمَانَ حَدَّثَنَا شُرَيْحُ بْنُ مَسْلَمَةَ قَالَ حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ يُوسُفَ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ سَمِعْتُ الْبَرَاءَ بْنَ عَازِبٍ يُحَدِّثُ قَالَ لَمَّا كَانَ يَوْمُ الْأَحْزَابِ وَخَنْدَقَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأَيْتُهُ يَنْقُلُ مِنْ تُرَابِ الْخَنْدَقِ حَتَّى وَارَى عَنِّي الْغُبَارُ جِلْدَةَ بَطْنِهِ وَكَانَ كَثِيرَ الشَّعْرِ فَسَمِعْتُهُ يَرْتَجِزُ بِكَلِمَاتِ ابْنِ رَوَاحَةَ وَهُوَ يَنْقُلُ مِنَ التُّرَابِ يَقُولُ

اللّٰهُمَّ لَوْلَا أَنْتَ مَا اهْتَدَيْنَا وَلَا تَصَدَّقْنَا وَلَا صَلَّيْنَا

فَأَنْزِلَنْ سَكِينَةً عَلَيْنَا وَثَبِّتِ الْأَقْدَامَ إِنْ لَاقَيْنَا

إِنَّ الْأُلَى قَدْ بَغَوْا عَلَيْنَا وإن أَرَادُوا فِتْنَةً أَبَيْنَا

ثُمَّ يَمُدُّ صَوْتَهُ بِآخِرِهَا [ر:٢٦٨٠]

---

[1])فيض الباری(٤\٩٩) باب غزوة الخندق)_

په دې روایت کښې هم هغه خبره شوې ده.چه نبی ﷺ په غزوه خندق کښې رجزیه اشعار وئیل. البته په دې روایت کښې یوه جمله ده.چه «وکان کثیرالشعر» یعنی د نبی ﷺ په سینه مبارکه باندې ویخته زیات وو.ددې سره په ظاهره د شمائل ترمذی روایت متعارض معلومیږی.په کوم کښې چه دی.چه نبی ﷺ «طویل المسربة» وو،، مسربه،، د ویختو هغه نرئ کرښې ته وائی.کومه چه د سینې نه تر نامه پورې څی.نو ددې روایت تقاضا دا ده.چه ویخته کم وی.دهغه روایت تقاضا دا ده.چه ویخته کم وو.او دلته ورته «کثیرالشعر» وئیلې شوې دې.

① په دواړو روایتونوکښې یوتطبیق داسې شوې دې.چه هغه کرښه اګرچه وه نرئ لکه څنګه چه د شمائل ترمذی په روایت کښې دی.خوپه دغه نرئ کرښه کښې ویخته زیات وو.ددغه ویختو د ګڼړوالی نه دلته په کثرت شعر سره تعبیر شوې دې.[1]

② دویمه خبره حضرت انورشاه کشمیری رحمه الله کړې ده.چه داسې قسم څیزونه نشی منضبط کولې.یو کس به کتلې وی.هغه به محسوس کړی دی.چه ویخته زیات دی.نو هغه «کثیر الشعر» نقل کړی دی.بل کس لیدلی دی.اوهغه کم محسوس کړی دی.نوهغه دخپلې مشاهدې مطابق روایت نقل کړې دې.اوښکاره ده چه د هرسړی مشاهده اود دده تاثرجدا جدا وی.[2]

[۳۸۸۱]حَدَّثَنِي عَبْدَةُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ هُوَابْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ أَوَّلُ يَوْمٍ شَهِدْتُهُ يَوْمُ الْخَنْدَقِ

[۳۸۸۲]حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا هِشَامٌ عَنْ مَعْمَرٍ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَالِمٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ وَأَخْبَرَنِي ابْنُ طَاوُسٍ عَنْ عِكْرِمَةَ بْنِ خَالِدٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ دَخَلْتُ عَلَى حَفْصَةَ وَنَسْوَاتُهَا تَنْطُفُ قُلْتُ قَدْ كَانَ مِنْ أَمْرِ النَّاسِ مَا تَرَيْنَ فَلَمْ يُجْعَلْ لِي مِنْ الْأَمْرِ شَيْءٌ فَقَالَتْ الْحَقْ فَإِنَّهُمْ يَنْتَظِرُونَكَ وَأَخْشَى أَنْ يَكُونَ فِي احْتِبَاسِكَ عَنْهُمْ فُرْقَةٌ فَلَمْ تَدَعْهُ حَتَّى ذَهَبَ فَلَمَّا تَفَرَّقَ النَّاسُ خَطَبَ مُعَاوِيَةُ قَالَ مَنْ كَانَ يُرِيدُ أَنْ يَتَكَلَّمَ فِي هَذَا الْأَمْرِ فَلْيُطْلِعْ لَنَا قَرْنَهُ فَلَنَحْنُ أَحَقُّ بِهِ مِنْهُ وَمِنْ أَبِيهِ قَالَ حَبِيبُ بْنُ مَسْلَمَةَ فَهَلَّا أَجَبْتَهُ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ فَحَلَلْتُ حُبْوَتِي وَهَمَمْتُ أَنْ أَقُولَ أَحَقُّ بِهَذَا الْأَمْرِ مِنْكَ مَنْ قَاتَلَكَ وَأَبَاكَ عَلَى الْإِسْلَامِ فَخَشِيتُ أَنْ أَقُولَ كَلِمَةً تُفَرِّقُ بَيْنَ الْجَمْعِ وَتَسْفِكُ الدَّمَ وَيُحْمَلُ عَنِّي غَيْرُ ذَلِكَ فَذَكَرْتُ مَا أَعَدَّ اللَّهُ فِي الْجِنَانِ قَالَ حَبِيبٌ حُفِظْتَ وَعُصِمْتَ قَالَ مَحْمُودٌ عَنْ عَبْدِ الرَّزَّاقِ وَنَوْسَاتُهَا

حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما فرمائی.

---

[1])فتح الباری(۴۰۱/۷)_

[2])فیض الباری(۹۹/۴) باب غزوة الخندق)_

قوله: دَخَلْتُ عَلَى حَفْصَةَ وَنَسْوَاتُهَا تَنْطُفُ: زه حضرت حفصې رضي الله عنها ته ورغلم.اودهغوی د ویختونه د اوبو څاڅکی څڅیدل.«نوساة» د «نوسة» جمع ده.د «ناس ینوس» معنی خوزیدل دی.دلته زلفو اوویختو ته ،،نوساة،، وئیلې شوې دې.غالباً چه هغوی سر وینځلې وو.اود اوبو څاڅکی دهغې نه څڅیدل.ددې وجې په هغې باندې د«نوساة» اطلاق شوې دې.[1]

دلته دوه نسخې دی.زمونږ په نسخه کښې «نوساتها» دې.اوپه بعضې نسخو کښې «نسواتها» دې.علامه عینی اوعلامه قسطلانی رحمهما الله هم «نسواتها» نقل کړې دې. خو کرمانی رحمه الله وئیلی دی.چه «نسواتها لیس بشئ».[2]

امام بخاری رحمه الله هم ددې روایت په آخر کښې د عبدالرزاق نه روایت نقل کوی.په هغې کښې دی.«قال محمد عن عبدالرزاق،، نوساتها» دی.دا تائید امام بخاری ددې دپاره پیش کوی.چه«نسوات» نقل کونکی هم موجود دی.اودا نقل صحیح نه دې.نود «نوسات» نسخې ته به صحیح وئیلې شی.

حضرت ابن عمر رضي الله عنهما حضرت حفصې رضي الله عنها ته اووئیل.دخلقو معامله ته وینې.یعنی د امارت په باره کښې د حضرت علی اوحضرت امیرمعاویه رضي الله عنهما په مینځ کښې د اختلاف تاسوته علم دې.ما سره په دې باره کښې نه څه مشوره شوې ده.اونه څه قسم خبره شوې ده.حضرت حفصې رضي الله عنها ورته اووئیل.ته لاړه شه خلق به ستا انتظار کوی.او زما ویره ده.که ته لاړ نشې.او ایسار شې.نوپه مسلمانانوکښې به تفریق او انتشار پیدا شی.نوحضرت حفصې رضي الله عنها حضرت ابن عمر رضي الله عنهما په تلو باندې مجبوره کړو.حضرت ابن عمر رضي الله عنهما هلته لاړلو.حض ت امیرمعاویه رضي الله عنه خطبه ورکوله او ووې وئیل.

قوله: مَنْ كَانَ يُرِيدُ أَنْ يَتَكَلَّمَ فِي هَذَا الأَمْرِ فَلْيُطْلِعْ لَنَا قَرْنَهُ فَلَنَحْنُ أَحَقُّ بِهِ مِنْهُ وَمِنْ أَبِيهِ: کوم کس چه ددې خلافت په باره کښې خبره کول غواړی.نوهغه دې خپل مخ مونږ ته رابنکاره کړی.مونږ دهغه (ابن عمر رضي الله عنهما) اودهغه د پلارنه د خلافت زیات حقدار یو. په دې جمله کښې حضرت معاویه رضي الله عنه په حضرت عبدالله بن عمراودهغه په پلار رضي الله عنهما باندې تعریض کوی.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمانی.چه حضرت معاویه رضي الله عنه خود حضرت عمربن الخطاب رضي الله عنه ډیر تعریف کولوبلکه ددوی په تعریف کښې به ئې د مبالغې نه کار اخستل.نودا خبره د هغوی د شان نه ډیره لرې ده.چه هغوی حضرت عمر رضي الله عنه باندې تعریض کړې وی.بلکه په بعضې روایاتوکښې دی.چه دا تعریض په حضرات حسنینو او حضرت علی رضي الله عنهم باندې وو.[3]

---

[1])فتح الباری(۷/۴۰۳)_

[2])شرح الکرمانی (۱۶/۳۳)_

[3])فتح الباری(۷/۴۰۴)_

خود عبدالرزاق په روايت کښې په حضرت عبدالله بن عمر او حضرت عمر ﷺ باندې د تعريض تصريح ده.د روايت الفاظ دا دى.«فقام معاوية عشية فأثنى على الله بما هو أهله ثم قال أما بعد فمن كان متكلماً فى هذا الأمر فليطلع لى قرنه فوالله لا يطلع فيه أحد إلا كنت أحق به منه ومن أبيه قال يعرض بعبدالله بن عمر» (١)

دغه شان وړاندې د حبيب بن مسلمه قول هم په دې روايت کښې راغې.چه هغوى حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما ته اووئيل.تاسو معاويه رضي الله عنه ته جواب ولې ورنکړو.نوحضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما اوفرمائيل.ما په هغه وخت کښې خپل څادر د احتباء په طريقه تړلې وو.او دا اراده مې کړې وه.چه هغه ته اووايم .«أحق بهذا الأمر من قاتلك وأباك على الإسلام» چه ددې خلافت زيات حقدار هغه څوك دې.چه تا سره او ستا د پلار سره ئې د اسلام دپاره جنګ کړې وو.خوددې ويرې د وجې چه زما په خبره به په مسلمانانو کښې انتشارپيدا شى.اووينې به توى شى.ما دهغې جواب ورنکړو.ما په دغه موقعه هغه نعمتونه ياد کړل.کوم چه الله تعالى د صبرکونکو دپاره تيارکړى دى.ددې نه ښکاره ده.چه دحضرت معاويه رضي الله عنه دا تعرض په حضرت عبدالله بن عمر اوحضرت عمرفاروق رضي الله عنهما باندې وو.

دا حضرت معاويه رضي الله عنه لغزش وو.هغه ته د حضرت عمر فاروق په باره کښې د داسې تعريض حق حاصل نه وو.مونږ خودا ګنړو.چه هغه ته په حضرت على رضي الله عنه باندې هم د داسې تعريض کولو حق حاصل نه وو.ځکه چه حضرت على رضي الله عنه دخپل مقام اومرتبې اود فضائلو په اعتبار سره د حضرت معاويه رضي الله عنه نه ډير اوچت وو. باقى دا خبره چه د حضرت على رضي الله عنه اوحضرت معاويه رضي الله عنه په مينځ کښې د حضرت عثمان رضي الله عنه د قصاص په باره کښې کومه جګړا پيدا شوې وه.نوهغه بله خبره ده. خود خلافت بهرصورت حضرت على رضي الله عنه حقدار وو.اګرچه راجحه دا ده.چه د خلافت استحقاق وى.اوکه د قصاص معامله،په هغې کښې حق د حضرت على رضي الله عنه سره وو.اودحضرت معاويه رضي الله عنه دپاره دهغوى په اجتهاد کښې سره د غلطئ نه اجر دې.

په اصل کښې دحضرت معاويه رضي الله عنه په خيال کښې د خلافت زيات حقدار هغه سړې دې.څوك چه ذى رائې وى.د فضائلو په دې کښې څه اعتبار نه وى.(٢) او حضرت معاويه رضي الله عنه بهرحال د عربو په مشهورو مدبرينوکښې وو.دعربو څلور ،،دهاة،،مشهوردى.

① حضرت امير معاويه ② حضرت عمروبن العاص ③ حضرت مغيره بن شعبه رضي الله عنهم

④ اوزياد بن ابى سفيان.دا خلق ډير ذهين اوپه سياسى اموروکښې ډيرزيات ماهر وو.

د ترجمة الباب سره د روايت مناسبت: چونکه حضرت ابوسفيان او حضرت معاويه رضي الله عنهما د جنګ خندق په موقع د مسلمانانو خلاف په جنګ کښې دکافرانوپه مرسته کښې په جنګ کښې شريك وو.اوحضرت عبدالله بن عمر،اوحضرت عمراونوروصحابو رضي الله عنهم دهغوى مقابله

---

(١) مصنف عبدالرزاق غزوة ذات السلاسل وخبر على ومعاوية رضى الله عنهما (٤٦٥/٥)_

(٢) فتح البارى (٤٠٤/٧)_

كړې وه. په روايت كښې په «أحق بهذا الأمر منك من قاتلك وأباك على الإسلام» سره غزوه خندق ته اشاره ده. او هم په دې مناسبت سره امام بخارى رحمه الله د دې روايت تخريج كړې دې.[1] والله اعلم.

[٣٨٨٣/٣٨٨٤] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ صُرَدٍ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْأَحْزَابِ نَغْزُوهُمْ وَلَا يَغْزُونَنَا

[٣٨٨٤] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ سَمِعْتُ أَبَا إِسْحَاقَ يَقُولُ سَمِعْتُ سُلَيْمَانَ بْنَ صُرَدٍ يَقُولُ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ حِينَ أَجْلَى الْأَحْزَابَ عَنْهُ الْآنَ نَغْزُوهُمْ وَلَا يَغْزُونَنَا نَحْنُ نَسِيرُ إِلَيْهِمْ

د سليمان بن صرد رضى الله عنه په بخارى كښې صرف دوه روايتونه دى.[2] يو دا روايت دې. اوبل په «باب صفة إبليس» كښې دې. فرمائى. چه رسول الله ﷺ د غزوه خندق په ورځ فرمائيلى وو.

«نغزوهم ولا يغزوننا» اوس به مونږ هغوى سره جنګيږو. اوهغوى به (اقدام نه كوى. چه) مونږ سره اوجنګيږى. نو هم داسې اوشوه. چه دغزوه خندق نه پس د كافرانو نه بيا اقدام اونشو. بلكه مسلمانانو په فتح مكه كښې اقدام اوكړو.

[٣٨٨٥] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ حَدَّثَنَا رَوْحٌ حَدَّثَنَا هِشَامٌ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ عَبِيدَةَ عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ يَوْمَ الْخَنْدَقِ مَلَأَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ بُيُوتَهُمْ وَقُبُورَهُمْ نَارًا كَمَا شَغَلُونَا عَنْ صَلَاةِ الْوُسْطَى حَتَّى غَابَتِ الشَّمْسُ [ر: ٢٧٧٣]

[٣٨٨٦] حَدَّثَنَا الْمَكِّيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا هِشَامٌ عَنْ يَحْيَى عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ جَاءَ يَوْمَ الْخَنْدَقِ بَعْدَ مَا غَرَبَتِ الشَّمْسُ جَعَلَ يَسُبُّ كُفَّارَ قُرَيْشٍ وَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا كِدْتُ أَنْ أُصَلِّيَ حَتَّى كَادَتِ الشَّمْسُ أَنْ تَغْرُبَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاللَّهِ مَا صَلَّيْتُهَا فَنَزَلْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بُطْحَانَ فَتَوَضَّأَ لِلصَّلَاةِ وَتَوَضَّأْنَا لَهَا فَصَلَّى الْعَصْرَ بَعْدَ مَا غَرَبَتِ الشَّمْسُ ثُمَّ صَلَّى بَعْدَهَا الْمَغْرِبَ [ر: ٥٧١]

قوله: حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ حَدَّثَنَا رَوْحٌ حَدَّثَنَا هِشَامٌ: حضرت على رضى الله عنه فرمائى. چه نبى ﷺ په غزوه خندق كښې فرمائيلى وو. الله تعالى دې د دوى كورونه او ددوى قبرونه د اور نه ډك كړى. چه دوى مونږ د صلاة وسطى نه بند كړو. تردې چه نمر پريوتلو. (اود مازيګر مونځ قضاء شو) دا روايت اوددې نه مخكښې روايت په «مواقيت الصلاة» كښې تيرشوې دى.

[٣٨٨٧] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ عَنِ ابْنِ الْمُنْكَدِرِ قَالَ سَمِعْتُ جَابِرًا يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْأَحْزَابِ مَنْ يَأْتِينَا بِخَبَرِ الْقَوْمِ فَقَالَ الزُّبَيْرُ أَنَا ثُمَّ

---

[1] فتح البارى (٤٠٤/٧)_

[2] عمدة القارى (١٨٦/١٧)_

قَالَ مَنْ يَأْتِينَا بِخَبَرِ الْقَوْمِ فَقَالَ الزُّبَيْرُ أَنَا ثُمَّ قَالَ مَنْ يَأْتِينَا بِخَبَرِ الْقَوْمِ فَقَالَ الزُّبَيْرُ أَنَا ثُمَّ قَالَ إِنَّ لِكُلِّ نَبِيٍّ حَوَارِيَّ وَإِنَّ حَوَارِيَّ الزُّبَيْرُ [ر: ٢٦٩١]

حضرت جابر ﷺ فرمائي.چه نبي ﷺ د غزوه احزاب په موقع باندې فرمائيلي وو.مونږ ته به د قوم خبر څوك راوړي.نوحضرت زبير ﷺ اوفرمائيل.زه ،نبي ﷺ بيا اوفرمائيل.«من يأتينا بخبر القوم» نو حضرت زبير ﷺ اوفرمائيل. «أنا» نو نبي ﷺ اوفرمائيل.«إن لكل نبي حواريا وإن حواري الزبير» دهر پيغمبر يو حواري (خاص مددګار) وي.اوزما حواري زبير دې.

دصحيح مسلم په روايت كښې دي.([1]) چه د قوم د خبر راوړو دپاره حضرت حذيفه ﷺ لاړلو.او دلته د بخاري په روايت كښې دي.چه حضرت زبير ﷺ د تلو دپاره تيار شو.

① په دواړو رواياتونوكښې دتطبيق دپاره دا وئيلې شي.چه ممكن ده.دا واقعه د يو وخت وي.اوهغه واقعه د بل وخت وي.

② خوحقيقت دا دې.چه حضرت زبير ﷺ نبي ﷺ د بنوقريظه د خبر راوړو دپاره ليږلې وو. اوحضرت حذيفه ﷺ ئې د مكې د مشركانو اود بنو غطفان د خبر راوړو دپاره ليږلې وو.([2]) دا دواړه بيخي جداجدا واقعات دي.نوځكه د تعارض هډو څه سوال پيدا كيدل نه دي پكار.

[٣٨٨٨] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ أَعَزَّ جُنْدَهُ وَنَصَرَ عَبْدَهُ وَغَلَبَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ فَلَا شَيْءَ بَعْدَهُ

[٣٨٨٩] حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ أَخْبَرَنَا الْفَزَارِيُّ وَعَبْدَةُ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِي أَوْفَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يَقُولُ دَعَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الْأَحْزَابِ فَقَالَ اللَّهُمَّ مُنْزِلَ الْكِتَابِ سَرِيعَ الْحِسَابِ اهْزِمْ الْأَحْزَابَ اللَّهُمَّ اهْزِمْهُمْ وَزَلْزِلْهُمْ [ر: ٢٧٧٥]

[٣٨٩٠] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُقَاتِلٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ عَنْ سَالِمٍ وَنَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا قَفَلَ مِنْ الْغَزْوِ أَوْ الْحَجِّ أَوْ الْعُمْرَةِ يَبْدَأُ فَيُكَبِّرُ ثَلَاثَ مِرَارٍ ثُمَّ يَقُولُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ آيِبُونَ تَائِبُونَ عَابِدُونَ سَاجِدُونَ لِرَبِّنَا حَامِدُونَ صَدَقَ اللَّهُ وَعْدَهُ وَنَصَرَ عَبْدَهُ وَهَزَمَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ [ر: ١٧٠٣]

---

[1] اوګورئ صحيح مسلم باب غزوة الأحزاب كتاب الجهاد والسير رقم الحديث ٤٤٠٤)_~

[2] فتح البارى(٤٠٧/٧)_

بَاب مَرْجِعِ النَّبِیِّ صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَسَلَّمَ مِنْ الْأَحْزَابِ وَمَخْرَجِهِ إِلَی بَنِی قُرَيْظَةَ وَمُحَاصَرَتِهِ إِيَّاهُمْ (غزوة بنی قریظة)

ددې ځاې نه امام بخاری رحمه الله د غزوه بنی قریظه بیان کوی.د بنی قریظه د یهودو سره د مسلمانانو معاهده وه.چه د یوبل خلاف به د چا سره په جنګ کښې حصه نه اخلو.په غزوه خندق کښې چه کله قریشو د لس زره کسانو لښکرپه مدینه باندې د حملې کولودپاره راوستل. نوپه هغه وخت کښې یهودیانو خپله معاهده ماته کړه.اود قریشو سره د مسلمانانو خلاف ملګری شول.(۱)

په ۲۳ ذی قعده ۵ هجرئ باندې کله چه احزاب د کفارو واپس لاړل.اونبی ﷺ مسلمانان واخستل مدینې ته واپس راغلل.اوټولو مسلمانانو وسلې پرانستلې.هم په دغه ورځ د ماسپخین په وخت کښې حضرت جبرئیل علیه السلام راغلو.وې وئیل.تاسو وسله پرانستله.نبی ﷺ ورته اوفرمائیل.آو.حضرت جبرئیل علیه السلام اووئیل.خو فرشتو تر اوسه پورې وسلې نه دی پرانستې.اوواپس شوې نه دی.اوس سمدستی بنیٔ قریظو طرف ته وتل دی.

نو نبی ﷺ اعلان اوکړو.چه ټول صحابه رضی الله عنهم دې د مازیګر مونځ په بنی قریظه کښې اوکړی.مطلب دا وو.چه ترمازیګره پورې هلته رسیدل دی.اودهغوی محاصره کول دی.درې زره لښکرو.اوپه هغوی کښې شپږ دیرش اسونه وو. د مسلمانانودا لښکرهلته اورسیدل. اوتقریباً پنځه ویشت ورځې ئې دهغوی محاصره جاری اوساتله.(۲) د محاصرې په دوران کښې د بنی قریظه سردار کعب بن اسد هغوی راجمع کړل.او وې وئیل.زه تاسو ته درې خبرې پیش کوم.په دې کښې یوه خوښه کړئ.

① اولنئ خبره دا ده.چه تاسوته دا خبره ښیخی ښکاره شوې ده.چه دا کس (نبی ﷺ) دالله تعالی هم هغه نبی اوپیغمبردې.دچا ذکرچه تاسو په خپل کتاب تورات کښې مومئ.نو ټول ایمان راوړئ.او دده تابع اوفرمانبردار شئ.په دې سره به ستاسو مال جان او بچی ښځې ټول محفوظ او مامون شی.

---

(۱) حافظ ابن قیم رحمه الله ددې غزوه د سبب په باره کښې لیکی...

وکان سبب غزوهم أن رسول الله لما خرج إلى غزوة الخندق والقوم معه صلح جاء حيي بن اخطب إلى بني قريظة في ديارهم فقال قد جئتكم بعزالدهر.جئتكم بقريش على سادتها،وغطفان على قادتها وأنتم أهل الشوكة والسلاح فهلم حتى نناجز محمداً ونفرغ منه.فقال لهم رئيسهم بل جئتني والله بذل الدهر.جئتني بسحاب قد أراق ماءه.فهو يرعد ويبرق فلم يزل حيي يخادعه ويعده.. حتى أجابة بشرط أن يدخل معه في حصنه .يصيبه ما أصابهم.ففعل.ونقضوا عهد رسول الله ﷺ وأظهروا سبه فبلغ رسول الله ﷺ الخبر فأرسل يستعلم الأمر فوجدهم قد نقضوا العهد فكبر وقال أبشروا يا معشر المسلمين (وانظرزادالمعاد (۱۳۰/۳)_

(۲) الكامل لابن اثير(۱۲۷/۲) وفتح الباری(۴۱۳/۷ ودلائل بيهقی (۲۰/۴)_

② دويم صورت دا دى.چه خپل بچى اوښځې ټولې په خپله قتل كړئ.اوبيا ويرې د مسلمانانو سره ټول دجنګ كولودپاره وړاندې شئ.كه په جنګ كښې شكست ملاؤ شى.نود بچو او ښځو به راسره څه فكر نه وى.اوكه فتح ملاؤ شوه.نو د ښځو څه كمې نشته.ښځې به نورې هم ملاؤ شى.اودهغوى نه به بچى هم پيدا شى.

③ دريم صورت دا دې.چه نن د خالى ورځ ده.كيدې شى.چه مسلمانان دا اوګنړى. چه د خالې ورځ د يهوديانو د احترام ورځ ده.په دې كښې به دوى جنګ جګړه نه كوى. زمونږ دحملې نه به مطمئن اوغافله وى.نو ټول ملاؤ شئ.اونن د شپې په مسلمانانو باندې حمله اوكړئ.اوددوى دغفلت نه فائده واخلئ.

خو بنو قريظه د كعب بن اسد دريې واړه خبرې اونه منلې.هغوى اووئيل.نه خو مونږ خپل دين پريخودې شو.اونه خپل بچى اوښځې قتلولې شو.اونه د خالى په شپه حمله كولى شو.چه ددې محترمې ورځې بې حرمتى اوشى.ځكه چه هم ددې ورځې د بې حرمتئ په وجه خو زمونږ د مشرانو نه شادوګانو او خنزيران جوړ شوى وو.([1]) چه محاصرې نه تنګ شو.نو هغوى دې خبرې ته غاړه كيخوده.چه نبى ﷺ د دوى په باره كښې كومه فيصله كوى.هغه دوى ته منظور ده.د بنو قريظه سره د انصارو حليفانه تعلقات وو.د اوس قبيلې كسانو د نبى ﷺ په خدمت كښې عرض اوكړو.يا رسول الله د قبيله خزرج په درخواست سره چه تاسو د بنو نضيرسره څنګه معامله كړې وه.هغه شان زمونږ په درخواست د بنو قريظه سره هم اوكړئ.نبى ﷺ اوفرمائيل. ټيك ده.د اوس قبيلې كسان د فيصلې اختيار خپل سردار حضرت سعد بن معاذ رضي الله عنه ته وركړو.اودا ئې اووئيل.چه كومه فيصله هغه اوكړى.هغه مونږ ته منظوره ده.

حضرت سعد بن معاذ رضي الله عنه زخمى وو.هغه راوستې شو.هغه فيصله اوكړه.چه د بنوقريظه ټول جنګجوسړى دې قتل كړې شى.اودهغوى ښځې اوبچى دې وينځې وغلامان جوړ كړې شى.اود دوى ټول مال دې په مسلمانانو كښې تقسيم كړې شى. ددې تفصيل وړاندې د بخارى په روايت كښې راځى.

نود بنو قريظه ټول كسان ګرفتار كړې شول.او مدينې منورې ته راوستې شول.اود يوې

---

[1])سيرة ابن هشام (۲۴۶\۳و۲۴۷) والبداية والنهاية (۱۲۰\۱۴) د محاصرې په دوران كښې يهودو نبى ﷺ ته درخواست كړې وو.چه حضرت ابولبابه دوى ته راوليږه.چه هغوى دده سره مشوره اوكړى.ځكه چه د يهودو د ابولبابه سره حليفانه تعلقات وو.حضرت ابولبابه رضي الله عنه چه دننه ورغلل.نوټول ماشومان اوښځې جمع شول.اوپه ژړا شول.چه دا منظر ئې اوليدل.نود ابولبابه زړه نرم شو.بنوقريظه ابو لبابه رضي الله عنه ته اووئيل. آيا مونږ د رسول الله ﷺ حكم او فيصله اومنو.او ورته ئې اووئيل.آؤ قبلوله كړئ.او ورسره ئې مرئ طرف ته اشاره اوكړه.چه ذبح كولې به شئ.اوس ابولبابه رضي الله عنه دخپل ځاې نه لا اخوا شوې هم نه وو.چه دخپلې غلطئ اوخيانت احساس ورته اوشو.نيغ مسجد نبوى ته لاړل.اوخپل ځان ئې په ستنه پورې اوتړل.اوقسم ئې اوخوړل.چه ترڅو پورې الله تعالى زما توبه قبوله كړې نه وى.نو دخپل ځاې نه به نه اخوا كيږم.ترڅې چه الله تعالى د دوى توبه په نبى ﷺ باندې نازله كړه.(سيرة ابن هشام (۲۴۱\۳و ۲۴۸)_~

انصاری ښځې په کور کښې ټول بند کړې شول.دقتل ګاه په طور د هغوی دپاره خندقونه اوکنستلی شول.دوه دوه او څلور څلور به راوستې شول.اوپه دغه خندقونوکښې به دهغوی څټونه وهلی شول.دغه شان څلور سوه یهودیان قتل کړې شول.[1] حي بن اخطب کوم چه ددې ټولو سازشونواو فتنو جوړونکې وو. مقتل ته راوستې شو.نو هغه نبی ﷺ ته اوکتل.او وې وئیل.«أما والله ما لمت نفسی فی عداوتك ولکنه من یخذل الله یخذل» [2] په الله قسم زه خپل ځان ستا په دشمنئ باندې نه ملامته کوم.خو خبره دا ده.چه الله تعالی دچا مدد نه کوی.د هغه څوك مددګار نه وی.اوبیا خلقو ته مخاطب شو.او وې وئیل.«أیها الناس أنه لا بأس بأمر الله کتاب وقدر، وملحمة، کتبها الله علی بنی إسرائیل» اې خلقو د الله تعالی د حکم په منلوکښې څه باك نشته.دا یوه لیکلې شوې فیصله او سزا وه.کومه چه الله تعالی په بنی اسرائیلو باندې لیکلې وه.ددې نه پس دهغه څټ قلم کړې شو.[3]

په ښځو کښې یوه هم قتل نکړې شوه.سوا د یوې ښځې نه چه د هغې نوم د سیر په کتابونو

---

[1])په دې موقع د قتل شوو یهودیانو په تعداد کښې اختلاف دې.ابن اسحاق شپږ سوه اوابن اثیرپه خپل تاریخ ،،الکامل،، کښې د اووه سوو تعداد خودلې دې.علامه سهیلی رحمه الله لیکلی دی.چه داکثرو قول دا دی.چه د اته او نهه سوو په مینځ کښې د دوی تعداد وو.اوامام ترمذی،امام نسائی او ابن حبان په خپل صحیح سند سره د حضرت جابر رضی الله عنه نه د څلورو سوو تعداد نقل کړې دې.حافظ ابن حجر رحمه الله په دې مختلفو روایاتوکښې تطبیق کوی.اوفرمائی.ممکن ده.چه د اصلی یهودیانو تعداد څلور سوه وو.اوباقی دهغوی تابعدار وو.(اوګورئ فتح الباری (۷\۴۱۴) وابن اثیر (۲\۱۲۷)

[2])سیرة ابن هشام (۳\۲۵۲)_

[3])امام مغازی ابن اسحاق د بنو قریظه په دې قیدیانو کښې د یوقیدی ،،زبیر بن باطا،،واقعه لیکلې ده.چه هغه د جاهلیت د زمانې په مشهور جنګ ،،بعاث،، کښې د انصارو په مشهور صحابی حضرت ثابت بن قیس رضی الله عنه باندې څه احسان کړې وو.زبیربن باطا په دغه وخت کښې بوډا شوې او نابینا شوې وو.ثابت بن قیس رضی الله عنه ته راغلو. او وې وئیل.ما پیژنې.هغه ورته اووئیل.ما پشان کس ستا پشان کس چرته هیرولې شی.حضرت ثابت رضی الله عنه ورته اووئیل. زه دا غوارم.چه نن ستا د احسان بدله درکړم.نو وې وئیل. ((إن الکریم یجزی الکریم)) حضرت ثابت رضی الله عنه راغلو.اود نبی ﷺ په دربار کښې ئې د زبیر د آزادئ درخواست اوکړو.نبی ﷺ د هغه په درخواست باندې هغه آزاد کړو.هغه راغلو. اوخبر ئې ورکړو.نو زبیر اووئیل.د داسې بوډا په ژوند کښې به څه مزه ده.چه د هغه اهل وعیال نه وی.حضرت ثابت رضی الله عنه لاړو.اود نبی ﷺ نه ئې دهغه د اهل وعیال د آزادئ اجازت هم واخستلو.واپس راغلو.اوهغه ته ئې اوخودله.نو هغه اووئیل.چه په حجاز کښې ئې اهل وعیال وی.خو مال ورسره نه وی.نو ژوند به څنګه تیروی.حضرت ثابت رضی الله عنه لاړو.او مال ئې هم واپس کړو.اوس رړند یهودی د حضرت ثابت رضی الله عنه نه تپوس اوکړو.دکعب بن اسد څه اوشو.وې وئیل. قتل شو.بیا ئې تپوس اوکړو.حیی بن اخطب اوعزال بن شموال څه شو؟ وې فرمائیل. قتل شوی دی.بیا ئې تپوس اوکړو.د باقی کسانو څه حشراوشو.حضرت ثابت ورته اووئیل.ټول قتل کړې شول.نوبوډا یهودی اووئیل. زما د احسان بدله دا ده.چه ته ما هم د خپل قوم سره ملګرې کړه.ددې نه پس په ژوند کښې څه خیر دې.حضرت ثابت رضی الله عنه هغه وړاندې کړو.اود هغه څټ هم قلم کړې شو.(سیرة ابن هشام (۳\۲۵۳و ۲۵۴)_

كنبي ،،بنانه،، خودلي شوې دې.څکه چه هغې د چت نه د جرندې پل راګزار کړې وو.او حضرت خلادبن سويد رضي الله عنه ئې شهيد کړې وو.نوځکه هغه په قصاص کښې قتل کړې شوه.[1]

[۳۸۹]حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا ابْنُ نُمَيْرٍ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ لَمَّا رَجَعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْخَنْدَقِ وَوَضَعَ السِّلَاحَ وَاغْتَسَلَ أَتَاهُ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَام فَقَالَ قَدْ وَضَعْتَ السِّلَاحَ وَاللَّهِ مَا وَضَعْنَاهُ فَاخْرُجْ إِلَيْهِمْ قَالَ فَإِلَى أَيْنَ قَالَ هَا هُنَا وَأَشَارَ إِلَى بَنِي قُرَيْظَةَ فَخَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَيْهِمْ [ر:۲۶۵۸]

اولنې روايت دحضرت عائشې رضي الله عنها دې.په دې کښې هم هغه واقعه بيان شوې ده.چه نبي ﷺ کله دخندق نه راواپس شو.نو نبي ﷺ وسله کوزه کړه.نو حضرت جبرئيل عليه السلام راغلو. او وې وئيل.په الله قسم مونږ لا تراوسه پورې وسله نه ده کوزه کړې.ته بنو قريظه طرف ته لاړ شه.نو نبي ﷺ بني قريظه طرف ته روان شو.

[۳۹۰]حَدَّثَنَا مُوسَى حَدَّثَنَا جَرِيرُ بْنُ حَازِمٍ عَنْ حُمَيْدِ بْنِ هِلَالٍ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى الْغُبَارِ سَاطِعًا فِي زُقَاقِ بَنِي غَنْمٍ مَوْكِبَ جِبْرِيلَ حِينَ سَارَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى بَنِي قُرَيْظَةَ [ر:۳۰۴۲]

حضرت انس رضي الله عنه فرمائى.چه دحضرت جبرئيل عليه السلام دشاهانه سورلۍ په وجه د بنو غنم دکوڅو دوړې لکه اوس هم زه وينم.کله چه نبي ﷺ بني قريظه طرف ته روان شول.

موكب جبريل عليه السلام: ① ((موكب)) د ((هو)) محذوف خبر دې.ددې په وجه مرفوع دې.
② يا دا د ((الغبار)) نه بدل اوګرځولې شو.اومجرور وئيلی شي.③ دا هم ممکن ده.چه دا د ((أرى)) وغيره فعل محذوف مفعول تسليم کړې شي.نوپه دې صورت کښې به منصوب وي.

حضرت شاه صاحب رحمه الله د ((موكب)) ترجمه كړې ده. شاهانه سورلۍ.[2] يعنى د شاهانه سورلۍ په رفتار سره حضرت جبرئيل عليه السلام د بنو غنم د کوڅو نه تيريدل.اودهغې نه دوړه الوته.اوما ورته کتل.

په دې کښې اختلاف دې.چه حضرت جبرئيل عليه السلام د پيغمبر عليه السلام نه سوا بل څوك کتلې شي

[1])دغه ښځې ته معلومه شوې وه.چه د مقتولينو په فهرس کښې ددې نوم شامل دې.خوددې باوجود د قتل نه لږ وخت مخکښې ئې د حضرت عائشې سره خبرې کولې.اوپه خبره خبره به ئې خندل.په دې کښې دهغې نوم واخستې شو.پاسيده اود قتل ګاه طرف ته روانه شوه.حضرت عائشې رضى الله عنها ترې تپوس اوکړو.چرته ځې.نوهغې ورته اووئيل. قتل ګاه ته ورځم.ما يو جرم کړې وو.د هغې سزا خورم.نودهغې ښځ هم قلم کړې شو.حضرت عائشه رضى الله عنها فرمائى.چه د قتل نه خو لمحې وړاندې دهغه ښځې د خندا په خبرو اوس هم ماته تعجب راځى.(اوګورئ البداية والنهاية(۱۴۹/۴))_

[2])فيض البارى(۱۰۰/۴) باب مرجع النبى ﷺ من الأحزاب)_

که نه؟ بعضې حضرات د قول اول قائل دی.اوبعضې د قول ثانی.دلته د حدیث د ظاهرنه دا معلومیږی.چه کله هغوی پورته کیدونکې دوړه اولیده.نودا ګمان ئې اوکړو.چه دا حضرت جبرئیل علیه السلام دې.د نه لیدلو وجه دا وه.اوددې وجه چه جبرئیل علیه السلام ئې نه وو لیدلې.ځکه چه حضرت جبرئیل علیه السلام په خپل اصلی شکل کښې وو.ځکه چه کله حضرت جبرئیل د چا سړی په شکل کښې متشکل شوې دې.هلته نورو هغه لیدلې دې.لکه په کتاب الایمان کښې چه تیرشوی دی.((هذا جبرئیل جاء کم یعلمکم دینکم)) (۱)

[۳۸۹۳]حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَسْمَاءَ حَدَّثَنَا جُوَيْرِيَةُ بْنُ أَسْمَاءَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْأَحْزَابِ لَا يُصَلِّيَنَّ أَحَدٌ الْعَصْرَ إِلَّا فِي بَنِي قُرَيْظَةَ فَأَدْرَكَ بَعْضُهُمُ الْعَصْرَ فِي الطَّرِيقِ فَقَالَ بَعْضُهُمْ لَا نُصَلِّي حَتَّى نَأْتِيَهَا وَقَالَ بَعْضُهُمْ بَلْ نُصَلِّي لَمْ يُرِدْ مِنَّا ذَلِكَ فَذُكِرَ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمْ يُعَنِّفْ وَاحِدًا مِنْهُمْ [ر: ۹۰۴]

دا روایت هم په دې سند او متن سره په ((أبواب الخوف)) کښې په ((باب صلاة الطالب والمطلوب)) کښې تیرشوې دې.په دې روایت کښې دی.چه نبی ﷺ اوفرمائیل. د مازیګرمونځ هم په بنې قریظه کښې اوکړئ.اودمسلم په روایت کښې د مازیګر په ځاې د ماسپخین ذکردې.(۲) دعاموکتب حدیث نه د ماسپخین د روایت تائید معلومیږی.اواهل سیراو مغازی د مازیګرذکرکوی.

په دواړو کښې تطبیق داسې کیدې شی.ممکن ده.چه لښکربه دوو حصو کښې تقسیم شوې وی. یوه حصه به د ماسپخین نه وړاندې روانه کړې شوې وی. اوهغه ته ئې وئیلی وی.چه دماسپخین مونځ به په بنو قریظه کښې کوئ.او بله حصه ئې د ماسپخین نه پس روانه کړې وی.اوهغوی ته ئې وئیلی وی.چه دمازیګر مونځ به په بنو قریظه کښې کوئ.یا داسې وئیلی شی.چه په لښکرکښې داسې کسان هم وو.چاچه د ماسپخین مونځ نه وو کړې.هغوی ته ئې وئیلی وی.چه د ماسپخین مونځ هلته اوکړئ.او نور کسان چاچه دماسپخین مونځ کړې وو.هغوی ته ئې وئیلی وی.چه تاسو هلته د مازیګر مونځ اوکړئ.

قوله: فَأَدْرَكَ بَعْضُهُمُ الْعَصْرَ فِي الطَّرِيقِ: بعضې صحابوﷺ په لار کښې مازیګر رالاندې کړو.یعنی د مازیګروخت پرې په لار کښې راغلو. نو بعضو اووئیل.چه مونږ خو به بنو قریظه ته ځو.اوهلته به مونځ کوو.ځکه چه نبی ﷺ دا فرمائیلی وو.چه په بنو قریظه

---

(۱)حضرت شاه صاحب رحمه الله فرمائی.((واختلفوا فی رؤية جبرئیل علیه السلام هل تجوز لغیرالنبی ﷺ أو لا؟ فمنهم من جوزها ومنهم من أنکرها.والظاهر من هذا اللفظ أنه لما رأی الغبار ساطعاً ولم یر راکباً ظن أنه جبریل علیه السلام وذلک إذا کان فی صورته أما إذا تمثل فی صورة رجل فقد راه أخرون أیضاً کما مر فی الإیمان ..هذا جبرئیل جاء کم یعلمکم دینکم)) (فیض الباری(۱۰۰/۴))_

(۲)صحیح مسلم کتاب الجهاد باب المبادرة بالغزو رقم الحدیث (۴۳۶۵)_

كښې به مونځ كوئ. او بعضو اوونيل. چه مونږ مونځ كوو.ځكه چه د نبى ﷺ د وينا مقصد دا نه وو.كه لاره كښې درباندې د مازيګر مونځ راشى.نو هم مونځ مه كوئ.بلكه د نبى ﷺ مقصد تعجيل وو.چه زرترزره بنو قريظه ته اورسئ.بيا روسته د نبى ﷺ په وړاندې ددې ذكر اوشو.نو نبى ﷺ په چا باندې هم د خفګان اظهار اونكړو.

سوال دا دې.چه دلته دچا عمل غوره دې.په لار كښې د مونځ كونكو.او كه د هغه حضراتو څوك چه بنو قريظه ته لاړل.او مونځ ئې اوكړو.ابومحمد بن حزم ظاهرى رحمه الله فرمائى.كه مونږ په دغه ځاې كښې وو.نو كه د بنو قريظه رسيدو كښې څو كاله لګيدل.هم به مونږ د مازيګر مونځ د بنوقريظه نه وړاندې نه كولو. خوحافظ ابن قيم رحمه الله په زادالمعاد كښې د هغه كسانو فعل ته ترجيح وركړې ده.چا چه په لار كښې مونځ اوكړو.اود مازيګر مونځ ئې په خپل وخت كښې اوكړو.ځكه چه دغه كسانو دوه فضيلتونه حاصل كړل.يو فضيلت د مونځ په خپل وخت كښې د ادا كولو.او دويم فضيلت په جهاد كښې د حصې اخستلو.اوزر ترزره بنو قريظه ته د رسيدو فكر خو هغوى سره هم وو.نو هغوى په لاره كښې مونځ اوكړو.اوچه څنګه اورسيدل.نو مورچې جوړول ئې شروع كړې.ددې وجې د دوى فعل ته ترجيح وركړې شوه.([1])

[۳۸۹۳] حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي الْأَسْوَدِ حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ وَحَدَّثَنِي خَلِيفَةُ حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ قَالَ سَمِعْتُ أَبِي عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ الرَّجُلُ يَجْعَلُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ النَّخَلَاتِ حَتَّى افْتَتَحَ قُرَيْظَةَ وَالنَّضِيرَ وَإِنَّ أَهْلِي أَمَرُونِي أَنْ آتِيَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَسْأَلَهُ الَّذِي كَانُوا أَعْطَوْهُ أَوْ بَعْضَهُ وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ أَعْطَاهُ أُمَّ أَيْمَنَ فَجَاءَتْ أُمُّ أَيْمَنَ فَجَعَلَتْ الثَّوْبَ فِي عُنُقِي تَقُولُ كَلَّا وَالَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَا يُعْطِيكَهُمْ وَقَدْ أَعْطَانِيهَا أَوْ كَمَا قَالَتْ وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَكِ كَذَا وَتَقُولُ كَلَّا وَاللَّهِ حَتَّى أَعْطَاهَا حَسِبْتُ أَنَّهُ قَالَ عَشَرَةَ أَمْثَالِهِ أَوْ كَمَا قَالَ [ر: ۲۹۶۰]

حضرت انس رضي الله عنه فرمائى.چه دانصارو كسانو به د نبى ﷺ دپاره د قجورو وونې متعين كولې.(اونبى ﷺ به هغه قجورې مهاجرينوته وركولې) تردې چه د بنو قريظه او بنو نضيرقبائل فتح شول.(نو نبى ﷺ هغه قجورې دمهاجرينو نه واخستې. او انصارو ته ئې واپس كړې.اود قريظه او نضير مالونه ئې په مهاجرينوكښې تقسيم كړل) په دغه وخت كښې زما كوروالا زه د نبى ﷺ په خدمت كښې اوليږم.چه دهغه ونو په باره كښې كومې چه د كور خلقو هغوى ته وركړې دى.تپوس ترې اوكړئ. (چه هغه وونې به مونږ ته واپس كولې شى كه نه ؟) نبى ﷺ هغه وونې حضرت ام ايمن رضي الله عنها ته وركړې وې.په دې كښې حضرت ام ايمن رضي الله عنها راغله.اوزما په څټ كښې ئې څادر واچولو.او وې وئيل.هيڅ كله نه، قسم دى وى په

[1])حافظ ابن قيم رحمه الله ليكى.((بل الذين صلوها فى الطريق فى وقتها حازوا قصب السبق،وكانوا أسعد بالفضيلتين فإنهم بادروا إلى إمتثال أمره فى الخروج وبادروا إلى مرضاته فى الصلاة فى وقتها ثم بادروا إلى اللحاق بالقوم فحازوا فضيلة الجهاد وفضيلة الصلاة فى وقتها وفهموا ما يراد منهم وكانوا أفقه من الآخرين (وانظرزاد المعاد (۳/۱۳۱)_

هغه ذات چه دهغه نه سوا بل څوك معبود نشته.نبی ﷺ به دا ووني تاته درنکړی.دا خو هغوی ماته راکړی دی.او نبی ﷺ ام ایمن ته اووئیل. مونږ به تا ته ددې په بدله کښې نورې درکړو.او هغې به وئیل.په الله قسم زه خو ئې نه واپس کوم.تردې چه نبی ﷺ حضرت ام ایمن رضی الله عنها ته دهغه وونو په لس چنده نورې ورکړې.نوهله هغه د حضرت انس رضی الله عنه د وونو په واپس کولو باندې راضی شوه.

حضرت ام ایمن رضی الله عنها د نبی ﷺ رضاعیه (پئ ورکونکې) وه.هغې په ورکوتوالی کښې نبی ﷺ ته په خپله جولئ کښې خوراك ورکړې وو.او نبی ﷺ به هغې ته مور وئیل.نودهغې قدر به ئې کولو.دې د حبشه سره تعلق ساتل.او عربی ژبه ئې سمه نشوه وئیلې.یوځل د جنګ په موقع هغې مسلمانانوته د دعا په طور اووئیل.«سبت الله أقدامکم» د ،،ثاء، په ځای ئې ،،س،، اووئیل.ددې جملې معنی ده.الله تعالی دې ستاسو پښې کټ کړی.حالاتکه هغې د غوښتل.چه الله تعالی دې ستاسو قدمونه مضبوط کړی.نبی ﷺ چه کله دا واوریدل.نو وې وئیل.«أسکتی یا أم أیمن إنك عفراء اللسان» [1] اې ام ایمن ته چپ شه.ستا ژبه ډیره سخته ده.یعنی غوارې یو څه واې بل څه.

د روایت مذکوره نه د حضرت ګنګوهی رحمه الله استدلال: حضرت ګنګوهی رحمه الله فرمائی.چه انصارو دا وونې د هبې په طور ورکړې وې.اونبی ﷺ وراندې حضرت ام ایمن رضی الله عنها ته هم هبه کړې وې.اوس دهغې واپسی کیږی.معلومه شوه.چه رجوع فی الهبه جائز ده.کوم چه د احنافو رحمهم الله مسلك دې.حافظ ابن حجر رحمه الله چونکه شافعی المذهب دې.ددې وجې رجوع فی الهبه ته جائز نه وائی.ددې وجې هغوی وائی.چه دا عاریت وو.[2]

حضرت ګنګوهی رحمه الله فرمائی.که دا عاریت وو.نو عاریت وراندې هبه کول څنګه صحیح کیدې شی.حالاتکه نبی ﷺ وراندې دا ام ایمن رضی الله عنها ته هبه کړې وې.اوکه ته دا اووائې.چه

---

[1] دحضرت ام ایمن نوم برکته وو.ایمن ددې خوې وو.کوم چه ددې د اولنی خاوند عبیدبن زید نه پیدا شوې وو.ایمن ته د نبی ﷺ د صحبت اوپه جنګ خیبر کښې د شهادت سعادت حاصل شوې وو.د عبیدبن زید نه پس حضرت ام ایمن رضی الله عنها د نبی ﷺ متبنی او مشهور صحابی حضرت زید بن حارثه رضی الله عنه سره نکاح اوکړه.اود هغې نه حضرت اسامه پیدا شو.حضرت ام ایمن رضی الله عنها چونکه د نبی ﷺ تربیت کړې وو.ددې وجې به نبی ﷺ وخت په وخت حضرت ام ایمن رضی الله عنها کره تشریف اوړل.کله چه نبی کریم ﷺ وفات شو..نوحضرت صدیق اکبر رضی الله عنه عمر فاروق رضی الله عنه ته اووئیل.چه رسول الله ﷺ به ام ایمن رضی الله عنها کره تشریف اوړل.راځه چه نن مونږ هم هغې کره لاړ شو.کله چه دا دواړه حضرات د هغې کور ته ورداخل شول.نو ام ایمن رضی الله عنها په ژړا شوه.هغوی ورته اووئیل. ته ولې ژاړې.د الله تعالی سره چه د نبی ﷺ دپاره څه دی.هغه د دنیا نه غوره دی.نو دوی اووئیل. زه ددې وجې نه ژاړم.چه نبی ﷺ وفات شو.بلکه ددې وجې ژاړم.چه د آسمانی وحی سلسله بنده شوه.چه دا ئې واوریدل.نو حضرت ابوبکرصدیق اوحضرت عمررضی الله عنهما هم په ژړا شول.دحضرت ام ایمن رضی الله عنها وفات د حضرت عثمان رضی الله عنه په دور خلافت کښې شوې وو.(دتفصیل دپاره اوګورئ) الإصابة (۴۳۲/۴)_~

[2] فتح الباری(۴۱۱/۷)_

حضرت ام ایمن ﷺ ته په عاریت ورکړې شوې وې.نودا خبره په پوهه کښې نه راځي.که هغې ته د عاریت په طور ورکړې شوې وې.نو بیا هغې د واپس کولونه ولې انکار کولو.د هغې انکار کول دلالت کوي.چه دا هبه وه.او هبه واپس اخستل دلیل دې.ددې خبرې چه رجوع فی الهبه جائز ده.([1]) والله اعلم

[۳۸۹۵] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ سَعْدٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا أُمَامَةَ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ نَزَلَ أَهْلُ قُرَيْظَةَ عَلَى حُكْمِ سَعْدِ بْنِ مُعَاذٍ فَأَرْسَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى سَعْدٍ فَأَتَى عَلَى حِمَارٍ فَلَمَّا دَنَا مِنْ الْمَسْجِدِ قَالَ لِلْأَنْصَارِ قُومُوا إِلَى سَيِّدِكُمْ أَوْ خَيْرِكُمْ فَقَالَ هَؤُلَاءِ نَزَلُوا عَلَى حُكْمِكَ فَقَالَ تَقْتُلُ مُقَاتِلَتَهُمْ وَتَسْبِي ذَرَارِيَّهُمْ قَالَ قَضَيْتَ بِحُكْمِ اللَّهِ وَرُبَّمَا قَالَ بِحُكْمِ الْمَلِكِ [ر: ۲۸۷۸]

دا روایت د حضرت ابوسعید خدری ﷺ دې.دحضرت ابوسعید خدری ﷺ نوم سعد بن مالك ﷺ دې.فرماني.چه ((نزل أهل قريظة على حكم سعدبن معاذ ﷺ)) بنو قریظه د سعدبن معاذ ﷺ په حکم او فیصله باندې راکوزیدل منظور کړل.

په حقیقت کښې بنو قریظه د قلعونه راکوزیدو ته بیخي تیار نه وو.خو چه کله هغوی ته معلومه شوه.چه سعدبن معاذ ﷺ زمونږ فیصله کوي.نو راکوزیدو ته تیار شول.ځکه چه حضرت سعدبن معاذ ﷺ د اوس قبیلې سردار وو.اود اوس او بنو قریظه په مینځ کښې حلیفانه تعلقات وو.بنوقریظه خیال اوکړو.چه اوس زمونږ فیصله د سعد بن معاذ ﷺ په لاس کښې ده.اوهغه به خامخا زمونږ په حق کښې د آسانو نه آسانه فیصله کوي.هغه خلق راکوز شو.نبی ﷺ د حضرت سعد بن معاذ ﷺ د راغوستلو دپاره سړې اولیږل.حضرت سعد ﷺ نزدې جمات سره یوې خیمه کښې مقیم وو.([2]) نوهغه په خر باندې سور راغلو.

قوله: فَلَمَّا دَنَا مِنْ الْمَسْجِدِ: کله چه هغه جمات ته نزدې شو.بعضې خلق وائي.چه دلته د جمات نه مراد مسجد نبوی دې.خودا غلطه ده.بلکه دلته د جمات نه هغه عارضي ځای مراد دې.کوم چه د محاصرې په دوران کښې نبی ﷺ د بنو سلمه په کوروکښې عارضي

---

[1])حضرت گنگوهی ﷺ فرمانی.،،
قوله فأسالة الذى كاوا أعطوه فيه دلالة على على جواز الرجوع فى الهبة .وأن الموهوب له إذا وهبه الآخر لم يملك الواهب الأول ردها من الموهوب له الأول ولذلک أمر النبى ﷺ أم أيمن أن تردها إليهم ولو ملک ردها بنفسه النفسية لما إفتقر إلى ذلک .. وجواز الرجوع فى الهبة ظاهر برجوع الأنصار فيما كانوا أعطوه ولايمكن حمله على أنه كان عارية لا هبة لأنه لوكان العارية لما أعطى النبى ﷺ عطية أم أنس لأم أيمن إذ لا يجوز هبة العارية .. وانظرلامع الدرارى (۳۳۲/۸)_~

[2])دا خیمه نبی ﷺ جمات سره نزدې د هغه دپاره لګولې وه.دې دپاره چه هغه تپوس په آسانتیا سره کوی.اوګورئ دلائل بیهقی (۲۶/۳)_~

طور جوړ کړې وو.(١) دا ځاې بنو قريظه ته نزدې وو.بنو قريظه د مدينې منورې نه د شپږ ميله په فاصله باندې وو.(٢)

قوله: قَالَ لِلْأَنْصَارِ قُومُوا إِلَى سَيِّدِكُمْ أَوْ خَيْرِكُمْ: نبى ﷺ انصارو ته اوفرمائيل. دخپل سردار د تعظيم دپاره اودريږئ.يا تاسوکښې د غوره د تعظيم دپاره اودريږئ.

د قيام تعظيم مسئله: دچا د تعظيم دپاره ا ودريدل جائز دى که ناجائز. په دې کښې د عالمانو ﷺ مختلف اقوال دى.امام نووى د تعظيم قيام د ثبوت دپاره يوه مستقله رساله ليکلې ده.ابن الحاج د هغوى ترديد کړې دې.اودهغوى دموقف د غلط ثابتولو کوشش ئې کړې دې.دغه شان د فريقينو د طرفه په مسئله کښې ليکلى شى.

خو قول فيصل دا دې.چه د اهل کرم او اهل فضل په تعظيم کښې اودريدل نه صرف دا چه جائز دى بلکه بهتر او غوره دى.خودا اجازت په دوو شرطونو پورې مشروط دې.

① يو دا چه د چا دپاره اودريږى.دهغه په زړه کښې دا طلب نه وى.چه خلق دې زما دپاره اودريږى.که د هغه په زړه کښې دا خواهش وى.نو بيا اودريدل جائز نه دى.

② دويم شرط دا دې.چه د اودريدونکى په زړه کښې د اودريدو داعيه وى.که په زړه کښې ئې هغه ته د اودريدو داعيه نه وى.صرف د خودلې اوتملق په وجه اودريدلى وى.نو بيا اودريدل جائز نه دى.(٣)

---

(١)اوګورئ فتح البارى (٤١٢/٧)_~

(٢)البدرى السارى حاشية فيض البارى (١٠١/٤)_

(٣) دچا دپاره د اودريدو مختلف صورتونه کيدى شى.په هغې کښې صرف يو صورت د (قيام تعظيمى) په حکم کښې اختلاف دې.دباقى صورتونو حکم ښکاره او متفق عليه دې.،،

① اولنې صورت دا دې.چه سردار ناست وى.اوحاضرين دهغه په تعظيم اوتکريم کښې مسلسل ولاړ وى.دا صورت بالاتفاق ناجائز دى.

② دويم صورت دا دې.چه د راتلونکى په زړه کښې تکبر وى.دهغې په وجه هغه غواړى.چه خلق زما دپاره اودريږى.دا صورت هم په اتفاق سره ناجائز دې.

③ دريم صورت دا دې.چه د راتلونکى په زړه کښې لوې والې اوتکبر نه وى.خو دا ويره وى.چه د خلقو په اودريدو سره به دده په زړه کښې لوې پيدا شى.نو د داسې کس دپاره اودريدل مکروه دى.

④ څلورم صورت دا دې.چه د چا په راتلو د خوشحالئ د وجې انسان د هغه د استقبال دپاره اودريږى.نو دا صورت نه يواځې دا چه جائز دې.بلکه مستحب او مندوب هم دې.

⑤ پنځم صورت دا دې.چه يوکس ته د الله تعالى دطرفه څه نعمت ملاؤ شوې وى.هغه کس ته د مبارکئ دپاره څوك اودريږى.نودا صورت هم مستحب اومندوب دې.

⑥ شپږم صورت دا دې.چه په چا باندې څه مصيبت راغلې وى.دهغه د تسلئ دپاره څوك هغه ته اودريږى.نودا هم مستحب اومندوب دې.

⑦ اووم صورت دا دې.چه د راتلونکى د تعظيم دپاره څوك اودريږى.خو د راتلونکى په زړه کښې د خپل ځان دپاره د دې تعظيمى اودريدو خواهش اوتمنا نه وى.،، ...[بقيه حاشيه په راروانه صفحه.

حضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه چه کله راغلو.نو نبی ﷺ ورته اوفرمائیل. دا خلق ستا په فیصله باندې راضی شوی دی.حضرت معاذ رضی الله عنه په دغه موقع باندې د نبی ﷺ نه دا تپوس هم اوکړو.چه زما فیصله به په چا باندې نافذ کیږی.نبی ﷺ اوفرمائیل.په ټولو به نافذ کیږی.عرض ئې اوکړو.په تاسو به هم نافذ کیږی.نبی ﷺ اوفرمائیل. آو په ما به هم نافذ کیږی.(۱) په دغه وخت کښې حضرت سعد رضی الله عنه فیصله اوکړه.چه د دوی جنګجو سړی دې قتل کړې شی.اوددوی ښځې اوماشومان دې قید کړې شی.نبی ﷺ حضرت سعد رضی الله عنه ته اوفرمائیل. تا د الله تعالی د حکم مطابق فیصله اوکړه.

مولانا شبلی رحمه الله فرمائیلی دی.چه په تورات کتاب تثنیه ،اصبحاح نمبر شل آیت نمبر لسم کښې دی.که یو قوم په محاصره کښې بندیوان کړې شی.نوپه هغوی کښې چه څومره سړی وی.هغه دې قتل کړې شی.اوکوم څیزونه چه په هغوی کښې وی.هغه ټول دې مال غنیمت شمار کړې شی.(۲) چونکه حضرت سعد رضی الله عنه د تورات دحکم مطابق فیصله اوکړه.ددې وجې نبی ﷺ هغه ته اوفرمائیل.((قضیت بحکم الله))

خوظاهره دا ده.چه په دغه وخت کښې په نبی ﷺ باندې وحی راغلې وه.اود هغې په ذریعه نبی ﷺ ته د الله تعالی فیصله خودلې شوې وه.حضرت سعد رضی الله عنه چه کله ټیك هم هغه شان فیصله اوکړه.دکومې خبر چه نبی ﷺ ته د وحی په ذریعه شوې‌وه.نو نبی ﷺ اوفرمائیل. ((قضیت بحکم الله)) والله اعلم.

[۳۸۹۶] حَدَّثَنَا زَكَرِيَّاءُ بْنُ يَحْيَى حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ نُمَيْرٍ حَدَّثَنَا هِشَامٌ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ أُصِيبَ سَعْدٌ يَوْمَ الْخَنْدَقِ رَمَاهُ رَجُلٌ مِنْ قُرَيْشٍ يُقَالُ لَهُ حِبَّانُ بْنُ الْعَرِقَةِ رَمَاهُ فِي الْأَكْحَلِ فَضَرَبَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْمَةً فِي الْمَسْجِدِ لِيَعُودَهُ مِنْ قَرِيبٍ فَلَمَّا رَجَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ الْخَنْدَقِ وَضَعَ السِّلَاحَ وَاغْتَسَلَ فَأَتَاهُ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَام وَهُوَ يَنْفُضُ رَأْسَهُ مِنْ الْغُبَارِ فَقَالَ قَدْ وَضَعْتَ السِّلَاحَ وَاللَّهِ مَا وَضَعْتُهُ اخْرُجْ إِلَيْهِمْ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَيْنَ فَأَشَارَ إِلَى بَنِي قُرَيْظَةَ فَأَتَاهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى

..دتیرمخ بقیه] نودااووم صورت مختلف فیه دې.د طرفینو دلائل وراندې په ((کتاب الاستیذان باب قول النبی ﷺ قوموا إلى سیدکم)) لاندې حافظ ابن حجر رحمه الله بیان کړی دی.انشاء الله پوره تفصیل به هلته کښې راشی.(د ذکرشوو اووه صورتونو دپاره اوګورئ تکملة فتح الملهم (۱۳۶/۳و ۱۲۷)

د حضرت شیخ الحدیث مد ظلهم په تقریر کښې د مذکوره قیام تعظیمی نه هم دا اووم صورت مراد دې،کوم ته چه د دوو شرطونو سره افضل او غوره وئیلې شوې دی،او هم دې ته مولانا ظفر احمد عثمانی رحمه الله په ،،اعلاء السنن،، کښې ،،احق بالعمل،، وئیلې دې.. اوګورئ اعلاء السنن (۳۹۱/۱۷) والله اعلم.

(۱)السیرة الحلبیة (۳۳۹/۲)_

(۲)اوګورئ سیرة النبی ﷺ از شبلی نعمانی رحمه الله (۲۵۳/۱)_~

اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَنَزَلُوا عَلَى حُكْمِهِ فَرَدَّ الْحُكْمَ إِلَى سَعْدٍ قَالَ فَإِنِّي أَحْكُمُ فِيهِمْ أَنْ تُقْتَلَ الْمُقَاتِلَةُ وَأَنْ تُسْبَى النِّسَاءُ وَالذُّرِّيَّةُ وَأَنْ تُقْسَمَ أَمْوَالُهُمْ

قوله: رَمَاهُ رَجُلٌ مِنْ قُرَيْشٍ يُقَالُ لَهُ حِبَّانُ بْنُ الْعَرِقَةِ، رَمَاهُ فِي الْأَكْحَلِ:

حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائي.چه د قریشو یو سړی چه هغه ته ئې حبان بن عرقه وئیل.حضرت سعد بن معاذ رضي الله عنه په تیر باندې ویشتلې وو.او تیر باندې ئې دهغه د مټ رګ ویشتلې وو. مارکولوس یو عیسائی پادری دې.هغه وائی.چه حضرت سعد رضي الله عنه یو قرظی په تیر باندې ویشتې وو.ددې وجه هغه سخته فیصله د انتقام په وجه اوکړه.خودا دروغ دی.دلته د بخاری رحمه الله په روایت کښې تصریح ده.چه حضرت سعد بن معاذ رضي الله عنه یو قریشي په تیر باندې ویشتې وو.

قوله: فَأَتَاهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَنَزَلُوا عَلَى حُكْمِهِ: نبی ﷺ بنو قریظه ته راغلو.(یعنی نبی ﷺ دهغوی محاصره کړې وه) نوبنو قریظه د نبی ﷺ په فیصله باندې راکوز شول.چه کومه فیصله تاسو کوئ.مونږ ته منظور ده.دا هم په روایاتوکښې راغلی دی.چه یهود اول د حضرت سعد رضي الله عنه په فیصله باندې راضی شوی وو.([1]) او دلته د بخاری په روایت کښې دی.چه د نبی ﷺ په فیصله باندې راضی شوی وو.په دواړه قسمه روایتونو کښې تطبیق ممکن دې.کیدې شی چه هغوی ته علم شوې وو.چه نبی ﷺ فیصله په خپله نه کوی.بلکه حضرت سعد رضي الله عنه ته به ئې حواله کوی.ددې وجې دوی د نبی ﷺ په فیصله باندې راضی شوی وو.

قَالَ هِشَامٌ فَأَخْبَرَنِي أَبِي عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ سَعْدًا قَالَ اللَّهُمَّ إِنَّكَ تَعْلَمُ أَنَّهُ لَيْسَ أَحَدٌ أَحَبَّ إِلَيَّ أَنْ أُجَاهِدَهُمْ فِيكَ مِنْ قَوْمٍ كَذَّبُوا رَسُولَكَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَخْرَجُوهُ اللَّهُمَّ فَإِنِّي أَظُنُّ أَنَّكَ قَدْ وَضَعْتَ الْحَرْبَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ فَإِنْ كَانَ بَقِيَ مِنْ حَرْبِ قُرَيْشٍ شَيْءٌ فَأَبْقِنِي لَهُ حَتَّى أُجَاهِدَهُمْ فِيكَ وَإِنْ كُنْتَ وَضَعْتَ الْحَرْبَ فَافْجُرْهَا وَاجْعَلْ مَوْتَتِي فِيهَا فَانْفَجَرَتْ مِنْ لَبَّتِهِ فَلَمْ يَرُعْهُمْ وَفِي الْمَسْجِدِ خَيْمَةٌ مِنْ بَنِي غِفَارٍ إِلَّا الدَّمُ يَسِيلُ إِلَيْهِمْ فَقَالُوا يَا أَهْلَ الْخَيْمَةِ مَا هَذَا الَّذِي يَأْتِينَا مِنْ قِبَلِكُمْ فَإِذَا سَعْدٌ يَغْذُو جُرْحُهُ دَمًا فَمَاتَ مِنْهَا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ [ر: ۴۵۱]

داتعلیق نه دې.بلکه د ماقبل سند سره دې.حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائی. چه حضرت سعد رضي الله عنه دا دعا کړې وه.اې الله تاته ښه پته ده.چه ددې خبرې نه زیاته خوښه ماته بل څه نشته.چه زه ستا په لار کښې دهغه قوم سره جهاد کوم.چا چه ستا د رسول تکذیب کړې دې.اوهغه ئې د خپل وطن نه راویستې دې.اې الله اوس زما ګمان دی.چه د هغوې او زمونږ په مینځ کښې تاسو جنګ ختم کړې دې.خو که د قریشو سره څه جنګ باقی وی.نو ما دهغې دپاره ژوندې اوساته.تردې پورې چه زه ستا په لاره کښې دهغوی سره جهاد اوکړم.اوکه تاسو دهغوی سره

---

[1])ددې روایتونو د تفصیل دپاره اوګورئ دلائل بیهقی (۱۸/۴ تا ۲۵) باب نزول بنی قریظة علی حکم سعد بن معاذ رضي الله عنه)۔

زمونږ جنګ ختم کړې وی.نوزما ددې زخم (دا وینه) اوبیوه.اوپه دې کښې زما مرګ واقع کړه.

قوله: فَانْفَجَرَتْ مِنْ لَبَّتِهِ فَلَمْ يَرُعْهُمْ وَفِي الْمَسْجِدِ خَيْمَةٌ مِنْ بَنِي غِفَارٍ إِلَّا الدَّمُ يَسِيلُ إِلَيْهِمْ: دسینې نه دهغه د زخم وینه روانه شوه.په جمات کښې د بنی غفاریوه خیمه وه.کله چه وینه دهغوی طرف ته اوبیدله.نوهغوی اوویریدل.

خلقو چه کله وینه اولیده.نو وې وئیل. دا وینه د کوم ځای نه راغله.چه وې کتل نو دحضرت سعد رضی الله عنه د زخم نه هغه روانه وه.هم دهغې د وجې هغوی وفات شو

دلته چا ته دا ګمان کیدې شی.چه حضرت سعد رضی الله عنه چه کومه دعا کړې وه.هغه قبوله نشوه.ځکه چه هغوی دعا کړې وه.که د قریشو سره دجنګ څه سلسله باقی وی.نو ما ژوندې اوساته.نو د فتح مکه په ورځ د قریشو سره جنګ اوشو. خو حضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه د هغه زخم د وجې وفات شوې وو.

① دلته ددې یو جواب دا ورکړې شوې دې.چه د هرې دعا په دنیا کښې قبلیدل څه ضروری نه وی.بعضې دعاګانې په دنیا کښې نه قبلیږی.خو الله تعالی په آخرت کښې هغه د ترقئ ذریعه جوړه کړی.دحضرت سعد رضی الله عنه دا دعا هم الله تعالی د آخرت د ترقئ ذریعه جوړه کړه.

② خوغوره جواب دا دې.چه دحضرت سعد رضی الله عنه مقصد دا وو.که داسې جنګ وی.چه په هغې کښې قریش اقدام اوکړی.نو دهغه جنګ دپاره ما ژوندې اوساته.اودفتح مکې په موقع باندې قریشو اقدام نه وو کړې.بلکه مسلمانان په مکه باندې د قبضې کولو دپاره تلی وو.اوپه هغې کښې هم د قریشو سره د څه د سخت جنګ نوبت نه وو راغلې.بلکه خالد بن ولید رضی الله عنه سره د مسلمانانو یوه وړه غوندې ډله وه.هغوی ته د کافرانو د معمولی مقابلې نوبت راغلې وو.نوالله تعالی په دنیا کښې هم د حضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه دعا قبوله کړې وه.اوهغه ئې خپل طرف ته اوبللو.

حافظ ابن حجر رحمه الله د مستدرک حاکم روایت نقل کړې دې.چه کله حضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه وفات شو.نو دهغه دپاره د آسمان ټولې دروازې پرانستې شوې. اودهغوی د روح په تلو باندې فرښتې خوشحاله شوې.([1])

اوحافظ ابن کثیر رحمه الله په «البداية والنهاية» کښې نقل کړی دی.چه کله حضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه وفات شو.نودهغوی په جنازه کښې د شرکت دپاره اویا زره فرښتې راغلې وې. کومې چه ددې نه وړاندې چرته د آسمان نه نه وې راکوزې شوې.([2]) دحضرت جابر رضی الله عنه نه روایت دې.چه نبی صلی الله علیه وسلم فرمائیلی دی.چه دحضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه په مرګ سره عرش خوزیدلې وو.([3])

---

[1])فتح الباري (۱۲۴\۷) باب مناقب سعد بن معاذ رضی الله عنه_

[2])اوګورئ البداية والنهاية (۱۲۸\۱۴)_~

[3])اوګورئ ((الإصابة ۳۷\۲)) حافظ ابن کثیر په ((البداية والنهاية)) کښې داسې قسم ډیر روایات جمع کړی دی.اوګورئ (البداية والنهاية باب وفاة سعد بن معاذ رضی الله عنه (۱۲۶\۱۴و ۱۳۰)_

[۳۸۹۷] حَدَّثَنَا الْحَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ قَالَ أَخْبَرَنِي عَدِيٌّ أَنَّهُ سَمِعَ الْبَرَاءَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِحَسَّانَ اهْجُهُمْ أَوْ هَاجِهِمْ وَجِبْرِيلُ مَعَكَ وَزَادَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ عَنِ الشَّيْبَانِيِّ عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ قَالَ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ قُرَيْظَةَ لِحَسَّانَ بْنِ ثَابِتٍ اهْجُ الْمُشْرِكِينَ فَإِنَّ جِبْرِيلَ مَعَكَ [ر: ۳۰۴۱]

بَاب = غَزْوَةِ ذَاتِ الرِّقَاعِ

وَهِيَ غَزْوَةُ مُحَارِبِ خَصَفَةَ مِنْ بَنِي ثَعْلَبَةَ مِنْ غَطَفَانَ فَنَزَلَ نَخْلًا وَهِيَ بَعْدَ خَيْبَرَ لِأَنَّ أَبَا مُوسَى جَاءَ بَعْدَ خَيْبَرَ

رقاع د رقعه جمع ده.پټئ او چیرړې ته وائی.ددې غزوې په وجه تسمیه کښې مختلف اقوال دی.① یوه خبره په دې باره کښې دا شوې ده.چه چونکه په دې غزوه کښې د زیات مزل د وجې د صحابه کرامو رضی الله عنهم په پښو کښې پولۍ راختلې وې.ددې وجې هغوی د خپلو جامو پټئ اوچیرړې په خپلو پښوباندې اوتړلې.د دې وجې دې ته ،،غزوه ذات الرقاع،، وائی.هم په دې باب کښې وړاندې د حضرت ابوموسی اشعری رضی الله عنه روایت راځی.په هغې کښې دی.((فسمیت غزوة ذات الرقاع لما كنا نعصب من الخرق علی أرجلنا))

② بعضې حضراتوونیلی دی.چه دې غزوۀ ته ،،غزوه ذات الرقاع،، د دې وجې وائی.چه ((انهم رقعوا رأياتهم)) یعنی په دې غزوه کښې صحابو رضی الله عنهم رنګ په رنګ بیرغونه جوړ کړی وو.(1)

③ واقدی اوابن سعد رحمهما الله وئیلی دی.چه ،،ذات الرقاع،، د یوغر نوم دې.په کوم کښې چه دمختلفو رنګونو نښې وې.چونکه ددې غزوې په موقع نبی ﷺ هلته قیام کړې وو.ددې وجې ددې غزوې نوم ،،ذات الرقاع،، کیخودې شو(2)

④ ابن حبان رحمه الله فرمائیلی دی.چه ددې غزوې نوم ذات الرقاع ددې وجې کیخودې شوې دې.چه ددوی لمحونه د مختلفو رنګونو وو.حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی.چه دابن حبان رحمه الله دا قول په تصحیف باندې مبنی ده.هغه ((جمل)) لره ((خیل)) وئیلی دی.(3)

⑤ بعضې مالکیانوعالمانو رحمهم الله د غزوه ذات ا لرقاع دنوم یوه عجیبه وجه بیان کړې ده.هغوی فرمائیلی دی.چه دې غزوې ته ،،غزوه ذات الرقاع،، د دوې وجې وائی.چه

---

1)البداية والنهاية (۸۳\٤)_
2)طبقات ابن سعد(۶۱\۲) والبداية والنهاية (۸۳\٤)_
3)فتح الباری(۴۱۹\۷)_

صحابوﷺ په دې کښې صلاة الخوف ادا کړې وو.اوپه مانځه کښې پیوند لګولې شوې وو.چه یوې ډلې یو رکعت کړې وو.اوتلې وه.اوبیا بله ډله راغلې وه. اویو رکعت ئې کړې وو.او بیا واپس تلې وه.اوبیا اولنۍ ډله راغلې وه.اوهغې مونځ پوره کړې وو.اوددې نه پس بیا دویمه ډله راغلې وه.اوهغې مونځ پوره کړې وو .نو چونکه صحابوﷺ مونځ ټکړې ټکړې او حصې حصې کړې وو.ددې وجې دې غزوې ته غزوه ذات الرقاع وائی.([1])

علامه نووی رحمه الله فرمائیلی دی.چه په دې ټولو توجیهاتوکښې څه تعارض نشته.چه ددې ټولو اسبابو او وجوهو په بناء باندې ددې غزوې نوم دا کیخودې شوې وی.([2])

دغزوه ذات الرقاع سبب: ددې غزوې سبب دا وو.چه نبیﷺ ته خبر ملاؤ شو.چه د بنو غطفان دوه قبیلې بنو محارب اوبنو ثعلبه لښکرجمع کوی.اودغه خلق د مسلمانانو خلاف منظم کیږی.نو نبیﷺ ددې نه وړاندې چه هغه خلق حمله اوکړی.څلور سوه صحابهﷺ ځان سره واخستل.اوپیش قدمی ئې اوکړه.([3])

دغزوه ذات الرقاع د تاریخ په واقع کیدو کښې اختلاف: ددې غزوې د واقع کیدو په تاریخ کښې د اهل سیر اختلاف دې.

① د یوې ډلې راې دا ده.چه دا غزوه په ۴ھ کښې واقع شوې وه.

② دبعضې حضراتو خیال دې.چه دا په ۵ھ کښې واقع شوې وو.([4])

③ دامام بخاری رحمه الله دا رائې ده.چه دا غزوه په ۷ھ کښې د غزوه خیبر نه پس واقع شوې وه.او امام بخاری رحمه الله په دلائلو سره دا ثابته کړې ده.نوامام بخاری رحمه الله فرمائی.((وهی بعد خیبرلأن أباموسی جاء بعد خیبر))

① دامام بخاری رحمه الله اولنې دلیل دا دې.چه په دې غزوه کښې حضرت ابوموسی اشعریﷺ شرکت کړې دې.لکه څنګه چه ددوی روایت هم په دې باب کښې راغې. بل طرف ته دا خبره متفق علیه ده.چه حضرت ابوموسی اشعریﷺ د خیبر د فتحې نه پس مدینې ته تشریف راوړې وو.نو په غزوه ذات الرقاع کښې د دوی شرکت ددې خبرې واضح دلیل دې.چه دا غزوه د فتح خیبر نه پس واقع شوې ده.

ابن سید الناس رحمه الله د امام بخاری رحمه الله دا استدلال رد کوی. اوفرمائی. چه دحضرت ابو موسی اشعریﷺ په دې روایت باندې چه غزوه ذات الرقاع د غزوه خیبر نه پس واقع شوې ده.څه دلالت نه کوی.حافظ ابن حجر رحمه الله د ابن سید الناس رحمه الله په دې قول باندې د تعجب اظهار کړې دې.او فرمائیلی ئې دی.چه د ابن سید الناس د امام بخاری رحمه الله دا استدلال رد

---

[1])وفی فتح الباری (۴۱۹/۷) وأغرب الداودی فقال سمیت ذات الرقاع لوقوع صلاة الخوف فیها فسمیت بذلک لترقیع الصلاة فیها)_

[2])فتح الباری(۴۱۹/۷)_

[3])طبقات ابن سعد(۶۱/۲)_

[4])البدایة والنهایة (۸۳/۴)_

کول تیك نه دی.د دې روایت نه د امام بخاري رحمه الله په خپله مدعا باندې استدلال بیخي ښکاره دی.[1]

② دامام بخاري رحمه الله دویم استدلال د حضرت ابوهریره رضي الله عنه په روایت باندې دې. کوم چه وړاندې امام بخاري رحمه الله تعلیقاً ذکرکړې دې.خوپه ابوداود ،نسائي، طحاوي،مسند احمد او صحیح ابن حبان کښې دا روایت موصولاً منقول دې.په کومو کښې چه د حضرت ابوهریره رضي الله عنه په غزوه ذات الرقاع کښې د شرکت دې. او حضرت ابوهریره رضي الله عنه په اتفاق سره په غزوه خیبر کښې راغلې وو.نو په غزوه ذات الرقاع کښې د دوی شرکت ددې خبرې ښکاره دلیل دې.چه غزوه ذات الرقاع د خیبر نه پس شوې وه.حافظ ابن قیم او تقي الدين سبکي رحمهماالله هم د امام بخاري رحمه الله تائید کوی.

③ هغوی دا دلیل ورکړې دې.چه په ابوداود کښې په یو روایت کښې ددې خبرې تصریح ده.چه رسول الله ﷺ د ټولو نه وړاندې صلاة الخوف په عسفان کښې ادا کړې وو.او غزوه عسفان د غزوه حدیبیه نه پس واقع شوې ده.اودلته د بخاري په روایت کښې هم د صلاة ا لخوف ادا کول مصرح دی.ظاهره ده چه دا صلاة الخوف په غزوه عسفان کښې د صلاة الخوف نه پس شوې دې.اوکله چه غزوه عسفان د حدیبیه نه پس شوې ده.نو یقیناً اوس به درې احتمالات وی.

یو خو دا چه غزوه ذات الرقاع د شپږمې هجرئ بیخي په آخره کښې اومنلې شی.چه په ٦ هجرئ کښې غزوه عسفان او حدیبیه واقع شوې وې.اوپه دې کښې آخری دا غزوه تسلیم کړې شی.

دویم احتمال به دا وی.چه دا غزوه د ۷هجرئ بیخي په اوائیلو کښې په محرم کښې اومنلې شی.په دې دواړو احتمالاتوکښې به د غزوه ذات الرقاع وقوع د غزوه خیبر نه وړاندې وی.

دریم احتمال دا دې.چه دا غزوه د خیبر نه پس اومنلې شی.نودا حضرات فرمائی. چه دلته دا درې واړه احتمالات شته.خوپه دې کښې اولنی دوه احتمالات داسې دی.چه د هغې تائید په هیڅ قسم روایت سره نشی کیدې.حالانکه د دریم روایت تائید د حضرت ابو موسی اشعری اوحضرت ابوهریره رضي الله عنه په روایاتو سره کیږی.نو هم دا روایت به قابل قبول وی.او وئیلې به شی.چه غزوه ذات الرقاع د خیبر نه پس واقع شوې وه.[2]

بعضې حضرات وائی.چه په حقیقت کښې غزوه ذات الرقاع دوه دی.یوه هغه د کومې ذکر چه اهل سیر او اصحاب مغازی کوی.او دویمه هغه په کومه کښې چه حضرت ابوموسی اشعری رضي الله عنه شریك وو.نود کومې ذات الرقاع ذکرچه اصحاب سیر کوی.هغه د خیبر نه وړاندې واقع شوې وه.اوپه کوم کښې چه د حضرت ابوموسی اشعری رضي الله عنه شرکت شوې دې. هغه د غزوه خیبر نه پس شوې ده.

---

[1])فتح الباري(۷/۱۸ ٤)_
[2])زادالمعاد (۳/۲۵۱و ۲۵۲) وفتح الباري(۷/۱۸ ٤)_

د غزوه ذات الرقاع په تعدد باندې دوی دا دلیل پیش کوی.چه حضرت ابوموسی اشعری رضي الله عنه چه په کوم روایت کښې په غزوه ذات الرقاع کښې دخپل شرکت ذکر کوی.په هغې کښې هغوی وئیلی دی.چه مونږ شپږ کسان وو.اوپه یو اوښ به وار په وار سوریدو.اود کومې ذات الرقاع ذکرچه اصحاب مغازی کوی.په هغې کښې د نبی ﷺ سره دځلورو سوه صحابو رضي الله عنهم دله وه.ددې نه معلومیږی.چه دا دواړه جدا جدا غزاګانې وې.په یوه کښې شپږ اوپه بله کښې ځلور سوه کسان وو.(۱)

خو د غزوه ذات الرقاع په تعدد باندې دا استدلال ډیر ضعیف دې.ځکه چه د حضرت ابو موسی اشعری رضي الله عنه دا وئیل چه مونږ به شپږ کسان وار په وار په یو اوښ باندې سوریدو.دا نه لازمیږی.چه د دوی سره په لښکر کښې بل څوك نه وو. ځکه چه کله لوئې لښکر وی.نو خلق چه څې په مختلفو ټولګو کښې تقسیمیږی. او بیا هغوی جدا جدا په خپلو خپلو ټولګو کښې ځی.ددې وجې حضرت ابو موسی اشعری رضي الله عنه چه دا کوم وئیلی دی.چه مونږ شپږ کسان وو.د دې دا مطلب نه دې.چه ټول شپږ وو.بلکه مطلب دا دې.چه زمونږ ټولګې د شپږو کسانو وو.(۲)

امام بخاری رحمه الله غزوه ذات الرقاع د غزوه خیبر نه وړاندې ولې ذکر کړه؟ خو دا اشکال کیږی. چه هرکله امام بخاری رحمه الله غزوه ذات الرقاع د غزوه خیبر نه پس تسلیموی.نو پکار ده چه دا ئې د غزوه خیبر نه پس ذکر کړې وه.د غزوه خیبر نه ئې وړاندې ولې ذکر کوی.

① ددې یو جواب خو دا ورکړې شوې دې.چه امام بخاری رحمه الله غزوه ذات الرقاع د غزوه خیبر نه وړاندې ځکه ذکر کړه.چه په تاریخ وقوع کښې د عامو اهل سیر خبرې تسلیمولو ته ئې اشاره کړې ده.

② دویمه وجه دا ده.چه امام بخاری رحمه الله نه بلکه د دوی نه د بخاری روایت کونکو روستنو راویانو دا د غزوه خیبر نه وړاندې ذکر کړې ده.(۳)

③ او دا هم ممکن دی.چه اختلاف طرف ته د اشارې کولو دپاره امام بخاری رحمه الله داسې کړې وی.والله اعلم.

قوله: وَهِيَ غَزْوَةُ مُحَارِبِ خَصَفَةَ مِنْ بَنِي ثَعْلَبَةَ مِنْ غَطَفَانَ: امام بخاری رحمه الله په ترجمة الباب کښې دوه دعوې کړې دی.یوه دا چه غزوه ذات الرقاع د غزوه خیبر نه پس واقع شوې ده.اودویمه دعوه دا ده.چه غزوه ذات الرقاع او غزوه محارب خصفه دواړه یوه غزا ده. او د دې باب د آخره پورې امام بخاری رحمه الله دا دواړه دعوې په دلائلو سره ثابتې کړې دی. په ،محارب خصفه، کښې د محارب اضافت ،،خصفه،، ته ددې وجې شوې دې.چه په عربو کښې دمحارب په نوم نورې قبیلې هم وې.محارب عبدالقیس .محارب فهر،د هغوی نه د

---

(۱) فتح الباری(۴۱۸/۷) والبدایة والنهایة (۸۳/۴)_

(۲) فتح الباری(۴۱۹/۷)_

(۳) اوګورئ د دې دواړو توجیهاتو دپاره فتح الباری (۴۱۷/۷)_

فرق دپاره ئې ، ،محارب خصفه ، ، اووئیل. (۱)

قوله: مِنْ بَنِي ثَعْلَبَةَ مِنْ غَطَفَانَ: دا عبارت د امام بخاری رحمه الله د اوهامو ځنې دې.ځکه چه ددې مطلب دا راوځي.چه محارب بن خصفه د ثعلبه په اولاد کښې دې.اود ثعلبه د محارب جد امجد دې.حالانکه حقیقت ددې نه خلاف دې.ثعلبه د محارب جد نه دې.بلکه پخپله ثعلبه د غطفان په اولاد کښې داخل دې.اوغطفان اوثعلبه دواړه د ترۀ ځامن وو.ځکه چه غطفان د سعد بن قیس ورور وو.اومحارب دخصفه بن قیس خوئې وو. دغه شان خصفه او غطفان د سعد بن قیس ځامن وو.اومحارب د خصفه بن قیس په خپله مینځ کښې د ترۀ ځامن وو.نو ځکه عبارت د «من بنی ثعلبة» په ځائې په واو عاطفه «وبنی ثعلبة» سره کیدل پکار دی.هم دا وجه ده.چه حافظ ابن حجراوعلامه عینی رحمهما الله صحیح عبارت هم داسې نقل کړې دې.«مِنْ بَنِي ثَعْلَبَةَ مِنْ غَطَفَانَ» (۲)

قوله: فنزل نخلاً وهي غزوة محارب خصفة وبني ثعلبة من غطفان: کله چه نبی ﷺ د غزوه ذات الرقاع دپاره تشریف یوړلو.نومقام نخل ته کښې دوی نزول اوکړو.دې ځائې ته بطن نخل هم وائی.اونخل هم،دا ځائې په بلاد غطفان کښې واقع دې.او د مدینې منورې نه د دوو ورځو په فاصله باندې دې.(۳) غالباً په دې ځائې کښې د قجورو ونې زياتې وې.ځکه دې ځائې ته ، ،بطن نخلة، ، وئیلې شو.

[۳۸۹۸] قَالَ أَبُوعَبْدِ اللَّهِ وَقَالَ لِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَجَاءٍ أَخْبَرَنَا عِمْرَانُ الْقَطَّانُ عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى بِأَصْحَابِهِ فِي الْخَوْفِ فِي غَزْوَةِ السَّابِعَةِ غَزْوَةِ ذَاتِ الرِّقَاعِ

قوله: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَجَاءٍ: عبدالله بن رجاء دوه دی.یوعبدالله بن رجاء مکی دې.اوبل عبدالله بن رجاء بصری دې.دعبدالله بن رجاء بصری نه دامام بخاری رحمه الله سماع شته.اود عبدالله بن رجاء مکی نه د امام بخاری رحمه الله سماع نشته.اودلته عبدالله بن رجاء بصری مراد دې.ددوی نه دامام بخاری رحمه الله سماع شته.خود ، ،قال، ، صیغه امام بخاری رحمه الله د تعلیق دپاره استعمالوی.ددې وجې په ظاهره دا تعلیق دې.دا تعلیق ابوالعباس السراج په خپل مسند کښې موصولاً نقل کړې دې.البته د بخاری ابوذرپه نسخه کښې د «وقال عبدالله بن رجاء» په ځائې «وقال لی عبدالله بن رجاء» دی.په دې صورت کښې به دا تعلیق نه وی.(۴)

---

(۱) فتح الباری (۴۱۸/۷) وعمدة القاری (۱۹۳/۱۷)_

(۲) فتح الباری (۴۱۸/۷) وعمدة القاری (۱۹۴/۱۷)_

(۳) فتح الباری (۴۱۸/۷) وعمدة القاری (۱۹۴/۱۷)_

(۴) عمدة القاری (۱۹۴/۱۷)_

قوله: أَخْبَرَنَا عِمْرَانُ الْقَطَّانُ : دا عمران بن داود القطان رحمه الله دې.امام بخاری رحمه الله ددوی روایات صرف په استشهاد کښې ذکرکوی.دوی د قوت اوضبط په اعتبارسره د دومره اوچتې مرتبې نه دې.چه امام بخاری رحمه الله د دوی د روایت نه استدلال اوکړی.([1])

قوله: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى بِأَصْحَابِهِ فِي الْخَوْفِ فِي غَزْوَةِ السَّابِعَةِ غَزْوَةِ ذَاتِ الرِّقَاعِ: حضرت جابر رضی الله عنه فرمائی.چه رسول الله صلی الله علیه وسلم په اوومه غزوه ، غزوه ذات الرقاع کښې صحابو رضی الله عنهم ته صلاة الخوف کړې وو.

((فی غزوة السابعة))کښې دموصوف اضافت صفت طرف ته کیږی.په اصل کښې دی.((فی الغزوة السابعة)) په دې روایت سره دامام بخاری رحمه الله په خپله دعوه چه ((غزوه ذات الرقاع))دخیبرنه پس واقع شوې ده.استشهاد مقصود دې.ځکه چه د دې نه وړاندې شپږ لوې غزاګانې شوې وې.① غزوه بدر② غزوه احد③ غزوه خندق④غزوه بنو قریظه ⑤ غزوه مریسیع ⑥او غزوه خیبر.. اوددې نه پس اوومه غزوه ،،ذات الرقاع،، ده.

بعضې خلقو د ((غزوة السابعة)) اضافت ته کتلی دی،دا ئې ګڼړلی دی،چه د دې نه مراد د ۷هجرئ غزوة ذات الرقاع ده،اوهغوی وئیلی دی،چه اصلی عبارت ((غزوة السنة السابعة)) دې،

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی.که د ((غزوة السابعة)) نه ((غزوة السنة السابعة)) مراد واخستې شی.نوپه دې صورت کښې به دا روایت په مراد باندې نص شی. (یعنی دا روایت به په دې خبره باندې ښکاره دلالت کونکې شی.چه غزوة ذات الرقاع د غزوه خیبرنه پس واقع شوې وه.ځکه چه غزوه خیبر د اوومې هجرئ په اولنئ میاشت محرم کښې پیښه شوې وه.نود غزوة الرقاع په اووم کال کښې د واقع کیدو ښکاره مطلب به دا وی.چه دا د خیبر نه پس ده) اوبیا امام بخاری رحمه الله ته د حضرت ابوموسی اشعری رضی الله عنه وغیره په روایاتو باندې د استدلال تکلف کولوته څه ضرورت نه وو.خوامام بخاری رحمه الله د داسې قسم روایاتو نه وړاندې استدلال کوی.چه دهغې نه معلومیږی.چه ددې روایت نص بالمراد معنی ((غزوة السنة السابعة)) مراد نه دې.بلکه ((الغزوة السابعة)) مراد ده.کومه چه دامام بخاری رحمه الله په دعوی باندې نص نه دې.البته د امام بخاری رحمه الله د دعوې تائید په دې سره ضرور کیږی.ځکه چه امام بخاری رحمه الله وړاندې نور دلائل پیش کوی. ([2]) والله اعلم.

قوله: قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ صَلَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْخَوْفَ بِذِي قَرَدٍ:
حضرت ابن عباس رضی الله عنهما فرمائی.چه نبی صلی الله علیه وسلم په ،،ذی قرد،، کښې صلاة الخوف کړې وو.

---

[1])فتح الباری(۴۱۹/۷)_

[2])اوګورئ فتح الباری(۴۱۹/۷)_

دا تعليق دې.امام نسائی او طبرانی رحمهماالله دا موصولاً نقل کړې دې.([1]) امام بخاری رحمه الله يوه دعوه په ترجمة الباب سره دا کړې ده.چه غزوه ذات الرقاع او غزوه محارب خصفه دواړه يو دی.په ذکرشوی تعليق سره امام بخاری رحمه الله خپله دا دعوه ثابتوی.په دې طريقه چه په ،،ذی قرد،، کښې نبی صلی الله عليه وسلم صلاة الخوف ادا کړې وو.،،ذی قرد،، د مدينې منورې نه د يوې ورځې په مزل باندې لرې د بلاد غطفان سره پيوست د يو ځاې نوم دې.او ذات رقاع هم د ذی قرد سره متصل په بلاد غطفان کښې د يو غر نوم دې.په ذی قرد کښې غزوه محارب خصفه شوې وو. او په ذات الرقاع کښې غزوه ذات الرقاع شوې وو.اودا دواړه ځايونه يوبل ته نزدې نزدې دی.ددې نه معلوميږی.چه دا دواړه غزوات څه جدا جدا نه دی.بلکه دواړه يو دی.يو خو ددې وجې چه ذی قرد او ذات رقاع دواړه د يو بل سره نزدې دی.او دويمه ددې وجې چه په دواړو کښې د صلاة الخوف ادا کول په رواياتو کښې ذکر دی.دا دواړه ځيزونو ددې خبرې دلالت دې.چه غزوه محارب خصفه او غزوه ذات رقاع دواه يو دی.

خودامام بخاری رحمه الله دا استدلال کمزورې دې.يو خو ددې وجې چه صلاة الخوف څو څو ځله شوې دې.د دواړو غزواتو په اتحاد باندې د صلاة الخوف په ادا کولو سره به استدلال په هغه وخت کښې صحيح وو.چه دا يوځل ادا شوې وی. دويمه ددې وجې که ذی قرد او ذات رقاع دواړه د متصل ځايونو نومونه وی.نو د دې نه دا نه لازميږی.چه غزوه محارب او غزوه ذات رقاع دواړه يو دی.عين ممکن ده.چه ذی قرد مستقله غزوه وی.اوذات رقاع ځانله غزوه وی.ددې وجې دامام بخاری رحمه الله دا دليل څه قوی او مضبوط دليل نه دې.والله اعلم.

قوله: وَقَالَ بَكْرُ بْنُ سَوَادَةَ حَدَّثَنِي زِيَادُ بْنُ نَافِعٍ عَنْ أَبِي مُوسَى أَنَّ جَابِرًا حَدَّثَهُمْ صَلَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِهِمْ يَوْمَ مُحَارِبٍ وَثَعْلَبَةَ: «وَقَالَ بَكْرُ بْنُ سَوَادَةَ» بكربن سواده بصری دې.اود مصر په فقهاؤ کښې د دوی شمار کيږی.حضرت عمربن عبدالعزيز رحمه الله دوی لره افريقې طرف ته د فقه دتعليم په غرض باندې ليږلې وو. دوی په ۱۲۸ھ کښې وفات شو.ابن معين او نسائی رحمهماالله د دوی توثيق کړې دې.د دوی کنيت ،،ابوثمامه،، دې.([2])

قوله: حَدَّثَنِي زِيَادُ بْنُ نَافِعٍ: دوی مصری دی.او په صغارو تابعينو کښې.ددوی شمار کيږی.ددې مقام نه علاوه د بخاری په بل ځاې کښې د دوی نه روايت ذکر نه دې.([3])

«عن أبي موسى» دا ابوموسی اشعری رضی الله عنه نه دې.بلکه د دوې نوم علی بن رباح خودلې شوې دې.ددوی صرف دا يو حديث په بخاری کښې راغلې دې.([4])

[1])فتح الباری(۴۲۰۱۷) وعمدة القاری (۱۹۴۱۱۷)_
[2])عمدة القاری (۱۹۴۱۱۷، ۱۹۵)_
[3])فتح الباری (۴۲۰۱۷) وعمدة القاری (۱۹۵۱۱۷)_
[4])فتح الباری(۴۲۰۱۷) وعمدة القاری (۱۹۵۱۱۷)-

قوله: صَلَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِهِمْ يَوْمَ مُحَارِبٍ وَثَعْلَبَةَ: ددې عبارت نه د امام بخاری رحمه الله هم هغه مقصود دی.چه نبی ﷺ په غزوه محارب او ثعلبه کښې مونځ ورکړې وو.او په ذات الرقاع کښې ئې هم د صلاة خوف ذکر دې... نو معلومه شوه.چه دا دواړه غزاګانې يو دی.

قوله: وَقَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ سَمِعْتُ وَهْبَ بْنَ كَيْسَانَ سَمِعْتُ جَابِرًا خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى ذَاتِ الرِّقَاعِ مِنْ نَخْلٍ فَلَقِيَ جَمْعًا مِنْ غَطَفَانَ فَلَمْ يَكُنْ قِتَالٌ وَأَخَافَ النَّاسُ بَعْضُهُمْ بَعْضًا فَصَلَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَكْعَتَيِ الْخَوْفِ: ددې روايت په ذکر کولو کښې دامام بخاری رحمه الله مقصود دا دی.چه د حضرت جابر رضی الله عنه ټول روايات په دې خبره متفق دی.چه نبی ﷺ په غزوه ذات الرقاع کښې صلاة الخوف ادا کړې وو.نو په کومو رواياتو کښې چه په غزوه نخل کښې د صلاة الخوف د ادا کولو ذکر راغلې دې.نو هلته به د غزوه نخل نه غزوه ذات الرقاع مراد وی.ځکه چه غزوه ذات الرقاع د غطفان دخلقو سره شوې وه.او غطفان په بطن نخل کښې اوسيدل.البته امام بخاری رحمه الله د ابن اسحاق په حوالې سره دا روايت دلته ذکر کړې دې.خو د ابن اسحاق په سيرت کښې په دې سند سره دا رايت هډو موجود نه دې.

ځنو حضراتو دا وئيلی دی.چه د امام بخاری رحمه الله نه تسامح شوې دې.ځکه چه په سيرت ابن اسحاق کښې په دې سند سره د حضرت جابر رضی الله عنه نه يو بله واقعه هم ددې غزوې موجود ده.امام بخاری رحمه الله په غلطئ سره د صلاة خوف د ادا کولو قصه ذکرکړې ده.

علامه عينی رحمه الله فرمائی.چه چا دامام بخاری رحمه الله تسامح ثابت کړې دې .نو آيا دهغه حافظه د امام بخاری رحمه الله د حافظې نه زياته ده.که په سيرت ابن اسحاق کښې په دې سند سره دا واقعه ذکر شوې نه وی.نو ددې نه دا چرته لازميږی .چه په بل ځای کښې به هم نه وی.عين ممکن ده.چه امام بخاری رحمه الله د ابن اسحاق په دې سند سره دا واقعه چرته په بل ځای کښې ليدلې وی.[1]

قوله: وَقَالَ يَزِيدُ عَنْ سَلَمَةَ غَزَوْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْقَرَدِ[ر:۳۹۰۱،وانظر:۲۷۵۳]

دايزيدبن ابی عبيده دې.دې د سلمه بن الاکوع رضی الله عنه آزاد کړې غلام دې.[2] دوی د حضرت سلمه بن اکوع رضی الله عنه نه روايت کوی.چه هغوی فرمائيلی دی.ما د رسول الله ﷺ سره په غزوه ذی قرد کښې شرکت کړې وو.

دحضرت سلمه بن اکوع رضی الله عنه ددې تعليق نه د امام بخاری رحمه الله مقصد د غزوه محارب خصفه او ذات الرقاع يو ثابتول دی.په دې طريقه چه په ذی قرد کښې غزوه محارب شوې

---

[1])عمدة القاری (۱۷\۱۹۵)_

[2])عمدة القاری (۱۷\۱۹۵)_

وه.اوذى قرد او ذات الرقاع دواړه د متصل ځايونو نومونه دى.نو په دې سره ددې دواړو غزاگانو يو والي ثابت شو.خو لكه ځنگه چه اوخودلې شو.چه دامام بخارى رحمه الله دا استدلال كمزورې دې.ځكه چه د دوو ځايونو د اتصال نه د غزواتو اتصال او اتحاد نه لازميږى.

دحافظ ابن حجر رحمه الله خيال: حافظ ابن حجر رحمه الله ددې روايت نه اوددې نه وړاندې چه د حضرت ابن عباس رضي الله عنه كوم روايت وو.په كوم كښې چه په غزوه ذى قرد كښې د صلاة الخوف د ادا كولو ذكر دې.د امام بخارى رحمه الله دا منشاء گنړلې ده.چه امام بخارى غزوه ذات الرقاع او غزوه ذى قرد يوه ثابتوى.[1]

خولكه ځنگه چه اوخودلې شو.چه دامام بخارى رحمه الله مقصد د غزوه محارب خصفه او غزوه ذات الرقاع يوثابتول مقصود دى.د غزوه ذى قرد او غزوه ذات الرقاع يو ثابتول دوى منشاء او مقصود نه دى.لكه ځنگه چه حافظ رحمه الله گنړلى دى.ځكه چه وړاندې امام بخارى رحمه الله غزوه ذى قرد مستقل بيانوى.او هلته امام بخارى رحمه الله دا تصريح كړې ده.چه ((وهي قبل خيبر بثلاث)) يعنى غزوه ذى قرد د غزوه خيبر نه درې ورځې وړاندې شوې وه.ددې وجې د حافظ رحمه الله دا وئيل چه دامام بخارى رحمه الله مقصود د غزوه ذى قرد او غزوه ذات ا لرقاع يو خودل دى.صحيح نه دى. والله اعلم.

[۳۸۹۹]حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ بُرَيْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ خَرَجْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةٍ وَنَحْنُ سِتَّةُ نَفَرٍ بَيْنَنَا بَعِيرٌ نَعْتَقِبُهُ فَنَقِبَتْ أَقْدَامُنَا وَنَقِبَتْ قَدَمَايَ وَسَقَطَتْ أَظْفَارِي وَكُنَّا نَلُفُّ عَلَى أَرْجُلِنَا الْخِرَقَ فَسُمِّيَتْ غَزْوَةَ ذَاتِ الرِّقَاعِ لِمَا كُنَّا نَعْصِبُ مِنْ الْخِرَقِ عَلَى أَرْجُلِنَا وَحَدَّثَ أَبُو مُوسَى بِهَذَا ثُمَّ كَرِهَ ذَاكَ قَالَ مَا كُنْتُ أَصْنَعُ بِأَنْ أَذْكُرَهُ كَأَنَّهُ كَرِهَ أَنْ يَكُونَ شَيْءٌ مِنْ عَمَلِهِ أَفْشَاهُ

دا د ابوموسى اشعرى رضي الله عنه هم هغه روايت دې.په كوم چه امام بخارى رحمه الله په ترجمة الباب كښې استدلال كړې دې.حضرت ابوموسى رضي الله عنه فرمائى.چه مونږ د رسول الله صلى الله عليه وسلم سره په يوه غزوه كښې اووتلو.مونږ شپږ كسان وو.او وار په وار به په اوښ باندې سوريدو.زما د ملگرو پښې چودې وې.د كومې د وجې چه مونږ په پښو باندې د چړرو پټئ تړلې وې.حضرت ابوموسى اشعرى رضي الله عنه په دې غزوه كښې خپل شركت خو بيان كړو.خوبيا دوى دا خوښه نكړه.چه د دوى څه نيك عمل ښكاره شى.او په هغې كښې خامخا د ريا شبه پيدا شى.

حضرت ابوموسى اشعرى رضي الله عنه د حبشې نه مدينې منورې ته د فتح خيبر نه پس راغلې وو.

نوپه غزوه ذات الرقاع كښې د دوى شركت ددې خبرې دليل دې.چه دا غزوه د فتح خيبر نه پس شوې وه.او هم دا د امام بخارى رحمه الله مقصود دې.

---

[1]) فتح البارى (۴۲۱/۷)_

[۳۹۰۰] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ عَنْ مَالِكٍ عَنْ يَزِيدَ بْنِ رُومَانَ عَنْ صَالِحِ بْنِ خَوَّاتٍ عَمَّنْ شَهِدَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ ذَاتِ الرِّقَاعِ صَلَّى صَلَاةَ الْخَوْفِ أَنَّ طَائِفَةً صَفَّتْ مَعَهُ وَطَائِفَةٌ وِجَاهَ الْعَدُوِّ فَصَلَّى بِالَّتِي مَعَهُ رَكْعَةً ثُمَّ ثَبَتَ قَائِمًا وَأَتَمُّوا لِأَنْفُسِهِمْ ثُمَّ انْصَرَفُوا فَصَفُّوا وِجَاهَ الْعَدُوِّ وَجَاءَتِ الطَّائِفَةُ الْأُخْرَى فَصَلَّى بِهِمُ الرَّكْعَةَ الَّتِي بَقِيَتْ مِنْ صَلَاتِهِ ثُمَّ ثَبَتَ جَالِسًا وَأَتَمُّوا لِأَنْفُسِهِمْ ثُمَّ سَلَّمَ بِهِمْ قَالَ مَالِكٌ وَذَلِكَ أَحْسَنُ مَا سَمِعْتُ فِي صَلَاةِ الْخَوْفِ [ر: ۳۹۰۲]

قوله: حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ عَنْ مَالِكٍ عَنْ يَزِيدَ بْنِ رُومَانَ....: یزیدبن رومان د حضرت زبیربن العوام رضی الله عنه آزاد کړې غلام دې.(۱)

قوله: عَنْ صَالِحِ بْنِ خَوَّاتٍ عَمَّنْ شَهِدَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: د صالح بن خوات هم دا یو روایت په بخاری کښې راغلې دې.(۲) د. «عمن شهد بدراً» د مصداق په باره کښې ځنی حضراتو وئیلی دی.چه حضرت سهل بن ابی حشمه مراد دې.(۳) خو امام غزالی اوامام نووی رحمهما الله خوات بن جبیر ددې مصداق ګرځولې دې.کوم چه د صالح بن خوات پلار دې.حافظ ابن حجر رحمه الله هم دې ته ترجیح ورکړې ده. او فرمائی.دابن منده او بیهقی په روایاتو کښې د «صالح بن خوات عن أبیه» تصریح ده.ددې نه دا خبره متعین کیږی.د «عمن شهد بدراً» مصداق دصالح بن خوات پلار حضرت خوات بن جبیر دې.(۴)

په دې روایت کښې په غزوه ذات الرقاع کښې د صلاة الخوف د ادا کولو کیفیت بیان شوې دې.چه اول یوې ډلې د نبی ﷺ سره صف جوړ کړو.او بله ډله د دشمن د مقابلې دپاره ولاړه وه.کومه ډله چه د دوئ سره ولاړه وه.هغوی ته ئې یو رکعت اوکړو.او نبی ﷺ په خپل ځاې ولاړ وو.اوهغه ډلې خپل مونځ پوره کړو.چه دمانځه نه فارغ شو.تودا خلق راغلل د دشمن په مقابله کښې ئې صفونه جوړ کړل.او دویمه ډله راغله.نبی ﷺ دخپل مونځ باقی یو رکعت دوی ته اوکړو.او بیا نبی ﷺ په خپله قاعده کښې ناست وو.او دویمې ډلې خپل مونځ پوره کړل.اوبه التحیات کښې کیناستل.د تشهد وغیره نه چه فارغ شو.نو بیا نبی ﷺ دوی سره سلام اوګرځولو.

قوله: قَالَ مَالِكٌ وَذَلِكَ أَحْسَنُ مَا سَمِعْتُ فِي صَلَاةِ الْخَوْفِ: په ذکرشوی روایت کښې چه د صلاة الخوف د ادا کولو کوم کیفیت بیان شو.امام مالک رحمه الله فرمائی.چه د صلاة الخوف په باره کښې چه څومره صورتونه ما اوریدلی دی.په هغو ټولو کښې دا صورت ښه

---

(۱) عمدة القاری (۱۷\۱۹۶)_

(۲) قال الحافظ وصالح تابعی ثقة لیس له فی البخاری إلا هذا الحدیث الواحد .فتح الباری (۷\۴۲۲)_

(۳) فتح الباری (۷\۴۲۲) وعمدة القاری (۱۷\۱۹۷)_

(۴) فتح الباری (۷\۴۲۲)_

دي.په دې کښې چه نبی ﷺ دویم رکعت پوره کړو.نو د دویمې ډلې د فارغ کیدو انتظار ئې کولو.اوکله چه دویمې ډلې خپل مونځ پوره کړو.نو نبی ﷺ هغوی سره سلام اوګرځولو.
خوپه دارقطنی کښې دابن وهب نه دا نقل دی.چه امام مالك رحمه الله اول دا صورت خوښولو.خو روسته د قاسم بن محمد په وجه د دوی فیصله دا وه.چه دامام دپاره د دویمې ډلې د مونځ پوره کولو انتظار نه دی کول پکار.بلکه امام دې سلام اوګرځوی.او خپل مونځ دې پوره کړی.(١)

[۳۹۰۱] وَقَالَ مُعَاذٌ حَدَّثَنَا هِشَامٌ عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ عَنْ جَابِرٍ قَالَ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِنَخْلٍ فَذَكَرَ صَلَاةَ الْخَوْفِ تَابَعَهُ اللَّيْثُ عَنْ هِشَامٍ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ أَنَّ الْقَاسِمَ بْنَ مُحَمَّدٍ حَدَّثَهُ صَلَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةِ بَنِي أَنْمَارٍ [ر: ۳۸۹۸]

د دې نه وړاندې د معاذ روایت تیرشوې وو.امام بخاری رحمه الله فرمائی.چه د معاذ متابعت لیث کړې دې.دلته دې دا خبره یاده وی.چه د متابعت نه متابعت اصطلاحی مراد دې.بلکه ددې متابعت نه «موافقة في صفة الصلاة» مراد دې.یعنی څنګه چه د معاذ په روایت کښې د صلاة الخوف د ادا کولو کیفیت او صورت بیان شوې دې.تیك هم هغه شان دصلاة الخوف د ادا کولو کیفیت او طریقه لیث هم په خپل روایت کښې بیان کړې ده.اصطلاحی متابعت ځکه مراد نه دې.چه د معاذ روایت د حضرت جابر رضی الله عنه نه موصولاً منقول دې.او د لیث روایت مرسلاً منقول دې.اود متابعت اصطلاحی مطلب دا وی.چه د یو صحابی یو روایت دهغه نه په یو سند سره منقول وی.هم هغه روایت د دوی نه په بل سند سره منقول شی.او دلته داسې نه ده.(٢)

ددې متابعت د پیش کولو نه د امام بخاری رحمه الله مدعا دا ده.چه غزوه بنی انمار او غزوه ذات الرقاع دواړه یو دی.ځکه چه غزوه بنی انمار په بلاد غطفان کښې شوې وه.او بله ددې وجې د غزوه بنی انمار او غزوه ذات الرقاع کښې په روایاتو کښې د صلاة الخوف د ادا کولو ذکر راغلې دې.(٣) خوتاسو ته خودلی شوی دی.چه دامام صاحب رحمه الله دا استدلال ضعیف دې.

[۳۹۰۲] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ الْقَطَّانُ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ الْأَنْصَارِيِّ عَنْ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ صَالِحِ بْنِ خَوَّاتٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ أَبِي حَثْمَةَ قَالَ يَقُومُ الْإِمَامُ مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةِ وَطَائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَهُ وَطَائِفَةٌ مِنْ قِبَلِ الْعَدُوِّ وُجُوهُهُمْ إِلَى الْعَدُوِّ فَيُصَلِّي بِالَّذِينَ

---

(١) سنن دارقطنی (٦١/٢) باب صفة صلاة الخوف وأقسامها_
(٢) د متابعت دتعریف او د دې د قسمونو د تفصیل دپاره اوګورئ (مقدمة ابن الصلاح (٣٨و٣٩) النوع الخامس عشر،معرفة الإعتبار والمتابعات والشواهد دغه شان اوګورئ (نزهة النظرفی توضیح نخبة الفکر(ص،٥٢و ٥٣)_
(٣) اوګورئ فتح الباری (٤١٧/٧و٤٢٥)_

مَعَهُ رَكْعَةً ثُمَّ يَقُومُونَ فَيَرْكَعُونَ لِأَنْفُسِهِمْ رَكْعَةً وَيَسْجُدُونَ سَجْدَتَيْنِ فِي مَكَانِهِمْ ثُمَّ يَذْهَبُ هَؤُلَاءِ إِلَى مَقَامِ أُولَئِكَ فَيَجِيءُ أُولَئِكَ فَيَرْكَعُ بِهِمْ رَكْعَةً فَلَهُ ثِنْتَانِ ثُمَّ يَرْكَعُونَ وَيَسْجُدُونَ سَجْدَتَيْنِ

حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ شُعْبَةَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ صَالِحِ بْنِ خَوَّاتٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ أَبِي حَثْمَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ

حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي ابْنُ أَبِي حَازِمٍ عَنْ يَحْيَى سَمِعَ الْقَاسِمَ أَخْبَرَنِي صَالِحُ بْنُ خَوَّاتٍ عَنْ سَهْلٍ حَدَّثَهُ قَوْلَهُ [ر: ۳۹۰۰]

[۳۹۰۲\۳۹۰۳] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي سَالِمٌ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ غَزَوْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قِبَلَ نَجْدٍ فَوَازَيْنَا الْعَدُوَّ فَصَافَفْنَا لَهُمْ

[۳۹۰۴] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى بِإِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ وَالطَّائِفَةُ الْأُخْرَى مُوَاجِهَةُ الْعَدُوِّ ثُمَّ انْصَرَفُوا فَقَامُوا فِي مَقَامِ أَصْحَابِهِمْ أُولَئِكَ فَجَاءَ أُولَئِكَ فَصَلَّى بِهِمْ رَكْعَةً ثُمَّ سَلَّمَ عَلَيْهِمْ ثُمَّ قَامَ هَؤُلَاءِ فَقَضَوْا رَكْعَتَهُمْ وَقَامَ هَؤُلَاءِ فَقَضَوْا رَكْعَتَهُمْ [ر: ۹۰۰]

[۳۹۰۵\۳۹۰۶] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ حَدَّثَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ حَدَّثَنِي سِنَانٌ وَأَبُو سَلَمَةَ أَنَّ جَابِرًا أَخْبَرَ أَنَّهُ غَزَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قِبَلَ نَجْدٍ

حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي أَخِي عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي عَتِيقٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ سِنَانِ بْنِ أَبِي سِنَانٍ الدُّؤَلِيِّ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَخْبَرَهُ أَنَّهُ غَزَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قِبَلَ نَجْدٍ فَلَمَّا قَفَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَفَلَ مَعَهُ فَأَدْرَكَتْهُمُ الْقَائِلَةُ فِي وَادٍ كَثِيرِ الْعِضَاهِ فَنَزَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَتَفَرَّقَ النَّاسُ فِي الْعِضَاهِ يَسْتَظِلُّونَ بِالشَّجَرِ وَنَزَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَحْتَ سَمُرَةٍ فَعَلَّقَ بِهَا سَيْفَهُ قَالَ جَابِرٌ فَنِمْنَا نَوْمَةً ثُمَّ إِذَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدْعُونَا فَجِئْنَاهُ فَإِذَا عِنْدَهُ أَعْرَابِيٌّ جَالِسٌ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ هَذَا اخْتَرَطَ سَيْفِي وَأَنَا نَائِمٌ فَاسْتَيْقَظْتُ وَهُوَ فِي يَدِهِ صَلْتًا فَقَالَ لِي مَنْ يَمْنَعُكَ مِنِّي قُلْتُ اللَّهُ فَهَا هُوَ ذَا جَالِسٌ ثُمَّ لَمْ يُعَاقِبْهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

قوله: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ .... عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: حضرت جابر رضی الله عنه فرمائي.چه دوی د رسول الله ﷺ سره د نجد طرف ته د غزا دپاره تلي وو.کله چه ددغه غزا نه واپسی اوشوه.

قوله فَأَدْرَكَتْهُمُ الْقَائِلَةُ فِي وَادٍ كَثِيرِ الْعِضَاهِ: نو د قيلولې وخت دوی په داسې خوړ كښې بيا اوموندلو.چه په هغې كښې غټې غټې ازغی دارې ونې وې.د كيكر ونې مراد دی.

((العضاة)) داسې غټې ونې ته وائی.چه په هغې كښې زيات ازغی وی.

نبی ﷺ په دغه ځاې كښې نزول اوكړو.اوخلق د لويو لويو ازغی دارو ونو لاندې د سيورې حاصلولو دپاره خوارۀ شول.نبی ﷺ د يوې لوې ونې د لاندې آرام كولو.اوتوره ئې په هغه ونه پورې زوړنده كړه.حضرت جابر رضی الله عنه فرمائی.چه مونږ څه لږ وخت اوده شول.چه نبی ﷺ مونږ راوغوښتلو.چه مونږ راغلو.نو د نبی ﷺ سره يو باندېچی ناست وو.نبی ﷺ اوفرمائيل.چه دې كس زما توره نيولې وه.يعنی اول ئې توره د ونې نه راكوزه كړې وه.اود تيكی نه راويستې وه.اواودريدل.زه اودۀ ووم. كله چه زما سترګې كهولاؤ شوې.نو تياره توره دده په لاس كښې وه.وې وئيل.زه تا ته وايم.چه تا به زما نه څوك بچ كړی.نو ما ورته اووئيل. الله. اوس اوګورئ دې ناست دې.نبی ﷺ هغه معاف كړو.او هغه ته ئې سزا ورنكړه.

[٤٠٦٦] وَقَالَ أَبَانُ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي كَثِيرٍ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ جَابِرٍ قَالَ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِذَاتِ الرِّقَاعِ فَإِذَا أَتَيْنَا عَلَى شَجَرَةٍ ظَلِيلَةٍ تَرَكْنَاهَا لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَجَاءَ رَجُلٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَسَيْفُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُعَلَّقٌ بِالشَّجَرَةِ فَاخْتَرَطَهُ فَقَالَ تَخَافُنِي قَالَ لَا قَالَ فَمَنْ يَمْنَعُكَ مِنِّي قَالَ اللَّهُ فَتَهَدَّدَهُ أَصْحَابُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأُقِيمَتِ الصَّلَاةُ فَصَلَّى بِطَائِفَةٍ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ تَأَخَّرُوا وَصَلَّى بِالطَّائِفَةِ الْأُخْرَى رَكْعَتَيْنِ وَكَانَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْبَعٌ وَلِلْقَوْمِ رَكْعَتَانِ
وَقَالَ مُسَدَّدٌ عَنْ أَبِي عَوَانَةَ عَنْ أَبِي بِشْرٍ اسْمُ الرَّجُلِ غَوْرَثُ بْنُ الْحَارِثِ وَقَاتَلَ فِيهَا مُحَارِبَ خَصَفَةَ

ددې نه وړاندې د حضرت جابر رضی الله عنه په روايت كښې وو.چه مونږ نجد طرف ته د غزا دپاره تلی وو او د غزوه نجد نه مراد غزوه محارب خصفه ده.اوس حضرت جابر رضی الله عنه د ذات الرقاع لفظ استعمال كړو.ددې نه د امام بخاری رحمه الله ددې دعوی تائيد كيږی.چه غزوه محارب خصفه او غزوه ذات الرقاع يوه غزوه ده.او د حضرت جابر رضی الله عنه د دې دواړو روايتونو پيش كولو نه د امام بخاری رحمه الله هم دا مقصود دې.

امام بخاری رحمه الله د ابان دا روايت دلته تعليقاً ذكر كړې دې.امام مسلم دا روايت موصولاً نقل كړې دې.(١)

قوله فَتَهَدَّدَهُ أَصْحَابُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: د نبی ﷺ صحابو رضی الله عنهم دغه اعرابی ته ډېر وړاندې تيرشوی دی.چه نبی ﷺ هغه معاف كړې وو.ظاهره ده.چه كله صحابو رضی الله عنهم هغه رټل نو نبی ﷺ به منع كړی وی. واقدی نقل كړی دی.چه دغه اعرابی په

(١) فتح البارى (٧/٤٤٨)_

دغه موقع باندې مسلمان شو.اوخپلې قبيلې ته لاړلو.هغوى ته ئې د اسلام دعوت ورکړو.په دې سره ډير خلق په اسلام کښې داخل شول.[1]

قوله: فَصَلَّى بِطَائِفَةٍ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ تَأَخَّرُوا وَصَلَّى بِالطَّائِفَةِ الْأُخْرَى رَكْعَتَيْنِ وَكَانَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْبَعٌ وَلِلْقَوْمِ رَكْعَتَانِ: دا روايت د ټولو دپاره د اشکال باعث جوړيږى.ځکه چه په دې خبره باندې تقريبا د ټولو امامانو اتفاق دې.چه که امام او قوم دواړه مسافر وى.نوقوم سره به امام يو يو رکعت کوى.دغه شان به د امام هم دوه رکعته شى.اوقوم به هم باقى يو يو رکعت دامام نه جدا ځانله اوکړى.او دوه رکعته به کوى.اوکه امام او قوم دواړه مقيم وى.نوپه دې صورت کښې به امام هرې يوې ډلې ته دوه دوه رکعته کوى.دغه شان به دامام څلور رکعته شى.اود قوم به دامام سره دوه رکعته شى.او باقى دوه رکعته به هغوى د امام نه ځانله پوره کوى.

خو د بخارى په دې روايت کښې چه کوم صورت حال بيان شوې دې.په دې کښې نبى ﷺ هم مسافر وو.او قوم هم مسافر،ددې تقاضا خو دا وه.چه نبى ﷺ هرې يوې ډلې ته يو يو رکعت کړې وو.خو نبى ﷺ د يو رکعته په ځاې هرې يوې ډلې ته دوه دوه رکعته اوکړو.ددې اشکال مختلف جوابونه ورکړې شوى دى.

① چونکه دامام شافعى رحمه الله په نيز اوپه يو روايت کښې د امام احمد په نيز او په يو قول کښې دامام مالک رحمهم الله په نيز اقتداء د مفترض په متنفل پسې جائز ده. ددې وجې دا حضرات فرمائى.چه اولنۍ ډلې ته چه نبى ﷺ کوم دوه رکعته کړى وو .په هغې کښې نبى ﷺ مفترض وو.او اولنۍ ډله هم مفترضه وه.او دويمې ډلې ته چه نبى ﷺ کوم دوه رکعته کړى وو.په هغې کښې هغه دويمه ډله مفترضه وه.او نبى ﷺ متنفل وو.[2]

خو په دې باندې دا اعتراض کيږى.که نبى ﷺ اولنۍ ډلې ته دمفترض په حيثيت باندې مونځ کړې وى.اودويمې ډلې ته ئې د متنفل په حيثيت مونځ کړې وى.نو پکار ده.چه د دواړو په مينځ کښې ئې سلام ګرځولې وى.دلته په روايت کښې ددې ذکر نشته.ددې په جواب کښې دا حضرات دا وائى.چه داسې روايات موجود دى.په کومو کښې چه د دوو رکعتو نه پس د نبى ﷺ د سلام ذکر شته.اګرچه په دغه کښې ځنې منقطع او ځنې ضعيف دى.خو چونکه د هغې طرق متعدد دى. د دې وجې په هغې سره استدلال کيدې شى.[3]

② داحنافو رحمهم الله په نيز چونکه اقتداء د مفترض خلف المتنفل جائز نه ده.ددې وجې داجواب دهغوى په نيز نه صحيح کيږى.هغوى ددې روايت په بل انداز کښې جوابونه ورکړى دى.

---

[1] اوګورئ سيرت مصطفى (۲۷۵\۲)_

[2] شرح مسلم للنووى (۲۷۸\۱) باب صلاة الخوف)_

[3] د دارقطنى او ابوداود په رواياتو کښې: نبى ﷺ د دوو رکعتو نه پس د سلام ګرځولو ذکر راغلې دې.(سنن دارقطنى (۶۰\۲) سنن أبى داود (۱۷\۲) کتاب الصلاة باب من قال يصلى بکل طائفة رکعتين)

امام طحاوی رحمه الله فرمائی.چه دا دهغه وخت خبره وه.کله چه یو فرض دوه خله کول جائز ور.اودا د اسلام په شروع کښې وو.روسته منسوخ شو.([1])

③ بعضې حضرات فرمائی.چه دا د نبی ﷺ خصوصیت وو.چه هغوی به مفترضینو ته هم د نفلو په نیت مونځ کولو شو.([2]) خودا جواب تسلی بخش نه دې.ځکه چه د نبی ﷺ د خصوصیت د ثبوت دپاره د صریحی نص او دلیل ضرورت وی.اوداسې څه صریحی دلیل موجود نشته.چه دهغې نه د نبی ﷺ خصوصیت معلومیږی.

قوله: وَقَالَ مُسَدَّدٌ عَنْ أَبِي عَوَانَةَ عَنْ أَبِي بِشْرٍ اسْمُ الرَّجُلِ غَوْرَثُ بْنُ الْحَارِثِ:([3]) یعنی ددغه اعرابی نوم ،،غورث بن الحارث،، وو.چا چه توره راویستې وه.

---

[1] امام طحاوی رحمه الله لیکی.((والفریضة تصلی حینئذ مرتین فیکون کل واحدة منها فریضة وقد کان ذلک یفعل فی أول الإسلام ثم نسخ (وانظر شرح معانی الآثار للطحاوی (۲۱۸/۱))_

[2] بذل المجهود (۳۶۴/۶و۳۶۷)_

[3] دا کس مسلمان شوې وو.که نه. د واقدی په حواله سره تیر شوی وو.چه دغه اعرابی په دغه موقع اسلام قبول کړې وو.او خپلې قبیلې ته لاړلو.د اسلام دعوت ئې شروع کړې وو.د کومې په وجه چه څو کسان په اسلام کښې داخل شول.مولانا ادریس کاندهلوی رحمه الله په ،،سیرة المصطفی،، کښې هم دا لیکلی دی.خو د واقدی د روایت نه سوا بل څه قطعی روایت داسې نه دې ملاؤ شوې.چه په هغې سره ددې اعرابی د مسلمان کیدو متعلق څه یقینی خبره اوکړې شی.بلکه حافظ بیهقی په ،،دلائل النبوة،، کښې په خپل سند سره په دې باره کښې د یو روایت تخریج کړې دې.په هغې کښې ددغه کس په دغه موقع د اسلام نه قبلولو تصریح ده.د روایت الفاظ دا دی.،،

فجاء رجل منهم یقال له غورث بن الحارث حتی قام علی رأس رسول الله ﷺ بالسیف فقال من یمنعک منی؟ قال: الله . قال فسقط السیف من یده قال فأخذ رسول الله ﷺ السیف فقال من یمنعک منی؟ قال کن خیر آخذ قال تشهد أن لا إله إلا الله وأنی رسول الله؟ قال لا،ولکن أعاهدک علی أن لا أقاتلک ولا أکون مع قوم یقاتلونک فخلی سبیله .. إلخ (دلائل النبوة للبیهقی (۳۷۶/۳)).،

په دې روایت سره دا خبره بیخی بې غباره شوه.چه په دغه موقع پورې دا اعرابی نه وو مسلمان شوې.بیا دویمه خبره دا ده.ه واقدی د کوم کس د مسلمانیدو ذکر کړې دې.د هغه نوم واقدی ،،دعثور بن الحارث،، خودلې دې.(فتح الباری (۴۲۸/۷) عین ممکن ده.چه هغه بل کس وی.او د غزوه ذات الرقاع د ذکر شوې واقعه سره دهغې څه تعلق نه وی.خود علامه ذهبی رحمه الله میلان دې طرف ته دې.چه واقدی چه کومه واقعه بیان کړې ده.اود ،،دعثوربن الحارث،، د اسلام قبلولو کوم ذکر چه ئې کړې دې.هغه هم د ذات الرقاع واقعه ده.اود ،،دعثور،، نه هم دا ،،غورث بن الحارث،، مراد دې.البته دا ده.چه حافظ ابن حجر رحمه الله د امام ذهبی رحمه الله په رائې باندې تبصره کوی.اوپه ،،الاصابة،، کښې لیکی.،

کان الذهبی لما رأی ما فی ترجمة دعثوربن الحرث أن الواقدی ذکر له شبهاً بهذه القصة وأنه ذکر أنه أسلم جمع بین الروایتین فأثبت إسلام غورث .فإن کان کذلک ففیما صنعه نظر من حیث أنه عزاه للبخاری لیس فیه أنه أسلم ومن حیث أنه یلزم منه الجزم بکون القصتین واحدة مع إحتمال کونهما واقعتین .إن کان واقدی أتقن ما نقل وفی الجملة علی الإحتمال (الإصابة (۱۸۹/۳)).... [بقیه حاشیه په راروانه صفحه.....

وَقَالَ أَبُو الزُّبَيْرِ عَنْ جَابِرٍ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِنَخْلٍ فَصَلَّى الْخَوْفَ وَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ صَلَّيْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَزْوَةَ نَجْدٍ صَلَاةَ الْخَوْفِ وَإِنَّمَا جَاءَ أَبُو هُرَيْرَةَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيَّامَ خَيْبَرَ [ر: ۲۷۵۳]

دغزوه نجد نه مراد غزوه ذات الرقاع ده.حضرت ابو هريره رضي الله عنه په دې کښې شرکت کړې وو.اوحضرت ابوهريره رضي الله عنه د فتح خيبر نه پس مدينې منورې ته راغلې وو.نو معلومه شوه.چه غزوه ذات الرقاع د فتح خيبرنه پس شوې ده.

د صلاة الخوف سره متعلقه نور مباحث د بخاری جلد اول «أبواب صلاة الخوف» سره متعلق دی.هلته په دې باندې تفصيلی بيان هم شته.

بَاب غَزْوَةِ بَنِي الْمُصْطَلِقِ مِنْ خُزَاعَةَ وَهِيَ غَزْوَةُ الْمُرَيْسِيعِ

بنو المصطلق د بنو خزاعه شاخ دې.،مصطلق،، د جذيمه بن سعدلقب دې. ،مصطلق. د ،صلق.، نه مشتق دې.چه معنى ئې،رفع الصوت،راځى.د جذيمه بن سعدآواز چونکه ډير ښه او اوچت وو.ددې وجې د ده لقب ،مصطلق،،کيخودې شو (١)

امام بخاری رحمه الله د غزوه بنى المصطلق نوم غزوه مريسيع هم نقل کړې دې. مريسيع د چينې نوم دې.(٢) کوم ځاې کښې چه دا غزوه شوې وه.د هغه ځاې په مناسبت سره دې ته غزوه مريسيع هم وئيلی شی.او بنو المصطلق د قوم نوم دې.
کوم سره چه دا غزوه شوې وه.ددې وجې دې ته غزوه بنى المصطلق هم وائی.
غزوه بنى المصطلق او غزوه مريسيع يو دی اوکه دوه؟ امام بخاری رحمه الله خو اووئيل.چه دا يو ده.خو ابو حاتم ابن حبان بستى رحمه الله او د دوی په اتباع کښې علامه محمد طاهر پټنى ..صاحب د مجمع البحار، وئيلی دی.چه دا دوه جدا جدا غزاګانې دی.غزوه مريسيع په۲ شعبان ۵ه کښې شوې وه.اوپه غزوه بنى المصطلق په ٦ه کښې.(٣)
خودددوی دا رائې صحيح نه دد.صحيح خبره هم هغه ده.کومه چه امام بخاری رحمه الله کوی.چه

..دتيرمخ بقيه حاشيه] بعضې حضراتو د ،،غورث بن الحارث،، داسلام قبلولو په باره کښې د دلائل بيهقى په هغه روايت باندې هم استدلال کړې دې.په کوم کښې چه د هغوی په باره کښې دا الفاظ راغلی دی.((فجاء إلى قومه فقال جئتكم من عند خير الناس)) دلائل بيهقى (۳۷٦|۳).،
خوحقيقت دا دې.چه د نبى ﷺ په باره کښې د ((خيرالناس)) لفظ د يو غيرمسلم د خولې نه هم وتلی شی.او وتلی دی.دا الفاظ د غورث په اسلام قبلولو کښې صريح نه دی.البته په دې سره د هغه د اسلام قبلولو تائيد ضرور کيږی.((والله اعلم بحقيقة الحال)).~

(١)فتح البارى (۴۳۰|۷) وفى العمدة (۲۰۱|۱۷) وأصله مصتلق فأبدلت الطاء من التاء لأجل الصاد)-

(٢)وفى الفتح (۴۳۰|۷) وأما المريسيع فبضم الميم وفتح الراء وسكون التحتانيتين بينهما مهملة مكسورة وآخره عين مهملة هو ماء لبنى خزاعة)_

(٣)اوګورئ مجمع البحار الأنوار(ج۵ ص۲٦۳-۲۵٦)_~

دا دواړه د یوې غزا دوه نومونه دی.اوهم په دې باندې د ټولو اهل سیرو او مغازی اتفاق دې.
عجیبه خبره دا ده.چه ابن حبان بستی رحمه الله او محمد طاهرپټنی رحمه الله یو طرف ته خودا وائی.
چه غزوه بنی المصطلق اوغزوه مریسیع دواړه جداجدا غزاګانې دی.اوبل طرف د حضرت
جویریه بنت الحارث رضی الله عنها په باره کښې وائی.چه هغه نبی ﷺ ته په غزوه بنی المصطلق
کښې حاصل شوې وه.او بیا دواړه دا هم وائی.چه هغه نبی ﷺ ته په غزوه مریسیع کښې
حاصل شوې وه.ظاهره ده.چه دا قول په هغه وخت کښې صحیح کیدې شی.چه غزوه بنی
المصطلق او غزوه مریسیع دواړه یو اومنلې شی.[1]

قوله: قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ وَذَلِكَ سَنَةَ سِتٍّ: داامام مغازی محمد بن اسحاق،ابن
جریرطبری، خلیفه بن خیاط اوابو محمد بن حزم ظاهری رحمهم الله رائې دا ده.چه دا غزوه د ۶ھ
ده.[2] د ابن سعد، بیهقی، حاکم قتاده او عروه رحمهم الله رائې دا ده.چه دا غزوه د ۵ھ ده.[3]

قوله: وَقَالَ مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ سَنَةَ أَرْبَعٍ: دا سبقت د قلم دې.ځکه چه حاکم، ابوسعید
او نورو اصحاب دمغازی د موسی بن عقبه رحمه الله قول «سنة خمس» نقل کړې دي.[4] اوټول په
دې خبره متفق دی.چه د موسی بن عقبه په نیزدا غزوه په ۵ ھ کښې واقع شوې ده.

حافظ ابن حجر رحمه الله په ۵ ھ کښې ددې غزوې وقوع راجح ګرځولې ده.وجه ئې ددې دا
خودلې ده.چه د حضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه په دې غزوه کښې شرکت په بخاری کښې ذکر
دې.بل طرف ته د احادیثو صحیحو نه دا ثابته ده.چه په غزوه بنوقریظه په زمانه کښې
حضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه وفات شوې وو.دکومې تفصیل چه تیر شوې دې.او غزوه بنو
قریظه په ۵ ھ کښې واقع شوې وه.اوس که غزوه مریسیع په ۶ ھ کښې د غزوه بنی قریظه نه
یوکال روسته تسلیم کړې شی.نو په دې کښې د حضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه شرکت څنګه
صحیح کیدې شی.[5]

---

[1])صاحب د مجمع بحار الانوار په پنځمه هجریٔ کښې د غزوه مریسیع په باره کښې لیکی.((وفیها غزوه المریسیع فی ثانی شعبان فاقتتلوا وقتل العشرة وأسرالباقون وکانت فیهم جویریة بنت الحارث فأعتقها وتزوجها)) ددې نه پس په شپږمه هجری کښې د غزوه بنی المصطلق په باره کښې لیکی.((ثم غزافی شعبان بنی المصطلق فهزموا فاغتم أبناء هم ونساءهم وأموالهم وأصاب جویریة بنت الحارث فتزوجها رسول الله ﷺ) مجمع بحار الأنوار (۲۶۳/۵و ۲۶۵)_

[2])فتح الباری (۴۳۰/۷)_

[3])اوګورئ عمدة القاری (۲۰۱/۱۷) ودلائل بیهقی (۴۱۴/۴) وطبقات ابن سعد(۶۳/۲)_

[4])اوګورئ عمدة القاری (۲۰۱/۱۷)_

[5]) فتح الباری (۴۳۰/۷)_

قوله: وَقَالَ النُّعْمَانُ بْنُ رَاشِدٍ عَنْ الزُّهْرِيّ كَانَ حَدِيثُ الْإِفْكِ فِي غَزْوَةِ الْمُرَيْسِيعِ: دا تعلیق دې.امام بیهقي په دلائل النبوة کښې دا موصولاً ذکر کړې دې.(۱) دا ئې خودلی دی.چه په حضرت عائشه رضي الله عنها باندې د تهمت لګولو واقعه د غزوه مریسیع نه د واپسۍ په وخت کښې پیښه شوې وه.

غزوه مریسیع: ددې د وقوع سبب دا بیان شوې دې.چه نبي ﷺ ته خبر ملاو شو.چه د بنو مصطلق سردار حارث بن ابی ضرار دمسلمانانو د مقابلې دپاره لښکر جمع کوی. نبي ﷺ حضرت بریده بن حصیب اسلمي رضي الله عنه د صورتحال معلومولو دپاره اولیږل. هغوی واپس راغلو. او خبر ئې ورکړو.چه خبره صحیح ده.اوهغه خلق د جنګ دپاره جمع کیږی.نبي ﷺ سمدستي د صحابو رضي الله عنهم یوه لویه ډله واخستله.او دهغوی طرف ته روان شو.د ابن سعد بیان دې چه دا د دویم شعبان ګل د ورځې پنځمې هجرئ واقعه ده.(۲) کله چه دوی اورسیدل.نو هغه خلقو خپلو څاروو ته وبه ورکولې.او بیخي غافله وو.د نبي ﷺ د ناڅاپي حملې هغوی قدرت اونه لرلو.او شکست ئې اوخوړلو.د دوو سوو کورونو خلق قید شول.او دوه زره اسونه په مال غنیمت کښې راغلل.پنځه زره چیلۍ په قبضه کښې راغلې.او تقریباً د هغوی لس کسان قتل شول.(۳)

حضرت جویریه بنت حارث رضی الله عنهما: په مال غنیمت کښې حضرت جویریه بنت الحارث رضي الله عنها هم وه.هغه د حضرت شماس بن قیس رضي الله عنه په حصه کښې راغلې وه.څو صحابو رضي الله عنهم نبي ﷺ ته مشوره ورکړه.چه حضرت جویریه رضي الله عنها د بنو مصطلق د سردار لور ده.هغه هم ستاسو دپاره مناسب ده.بل کس سره نه ده پکار.او په څنی روایاتو کښې راغلی دی.چه چونکه حضرت جویریه رضي الله عنها حضرت شماس بن قیس رضي الله عنه مکاتبه جوړه کړې وه.ددې وجې هغه په خپله د نبي ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه.او عرض ئې اوکړو.چه زه د سردار لور یم.په بدل کتابت کښې دې زما مدد اوکړې شی.نبي ﷺ ورته اوفرمائیل.زه تا ته یوه غوره خبره کوم.چه ستا بدل کتابت زه ادا کړم.اوددې نه پس زه تا په خپل زوجیت کښې واخلم.حضرت جویریه رضي الله عنها چه دا واوریدل. نوډیره خوشحاله شوه.اود نبي ﷺ په رائې باندې ئې دخپلې خوشحالۍ اظهار اوکړو . نو نبي ﷺ د هغې بدل کتابت ادا کړو.او دا ئې آزاده کړه.اوددې نه پس ئې په خپل عقد نکاح کښې واچوله.(۴)

دحضرت جویریه رضي الله عنها پلار حارث بن ابی ضرار ډیر اوښان راوستل. او د خپلې لور د آزادۍ دپاره مدینې منورې ته راغلو.په هغه اوښانو کښې دوه اوښان ډیرښه وو.اول خو په دې خیال

(۱) عمدة القارى (۲۰۱\۱۷)_

(۲) اوګورئ طبقات ابن سعد (۶۳\۲) واقدی لیکلی دی.چه نبي ﷺ سره اووه سوه کسان وو.دلائل بیهقی (۴۶\۴)_

(۳) اوګورئ طبقات ابن سعد (۵۴\۲)_

(۴) البداية والنهاية (۱۵۹\۴)_

باندې راغلې وو.چه تول به پیش کړم.اوددې په عوض به خپله لور آزاده کړم.خوپه لار کښې نې نیت خراب شو.او هغه دوه اوښان هغه په یوه کنده کښې پټ کړل.باقی اوښان نې راوستل.او حاضر شو.او نبی ﷺ ته نې خپله مدعا پیش کړه.نبی ﷺ ورته اوفرمائیل.هغه دوه اوښان کوم ځاې دی.کوم چه تا په فلانئ کنده کښې پټ کړی دی.اوراغلې نې.نو هغه اووئیل. «أشهد أنك رسول الله» یقیناً ته دالله تعالی رسول نې.دهغه دوو اوښانو چاته علم نه وو.یقینی ده چه الله تعالی به تاسو ته د وحی په ذریعه خودلی وی.اودغه شان هغوی اسلام قبول کړو.ددې نه پس نبی ﷺ هغه ته اووئیل.ته د خپلې لور نه معلومه کړه.که هغه تاسره په تلو باندې راضی وی.نو تیك ده.

حارث رضی الله عنه د جویریه رضی الله عنها نه معلومه کړه.نو هغوی ورته اووئیل.چه زه الله اودهغه رسول اختیاروم.اوبیا د اسلام راوړو نه د حضرت حارث رضی الله عنه هم هغه خواهش پاتې نشو.ځکه چه د هغوی دپاره ددې نه غوره خبره بله څه کیدې شوه.چه نبی ﷺ د هغه خوم شی.([1])

دحضرت عائشې رضی الله عنها بیان دې.چه ما د حضرت جویریه رضی الله عنها نه د خپل قوم په حق کښې زیاته بابرکته ځوك نه ده لیدلې.ځکه چه کله نبی ﷺ هغه په خپله عقد نکاح کښې واخستله.نو تولو صحابو رضی الله عنهم په بنی مصطلق کښې هغه دوه سوه کورونه چه هغوی په قید کښې راوستی وو.دا اووئیل. اوآزاد کړل.چه «إنهم أصهار رسول الله ﷺ» دا خلق د رسول الله سخرګنئ ده.([2])

په دې غزوه کښې نبی ﷺ حضرت زیدبن حارثه رضی الله عنه په مدینه منوره کښې خپل قائم مقام ګرځولې وو.په ازواج مطهراتو کښې حضرت عائشه او حضرت حفصه رضی الله عنهما د دوی سره وې.([3])

[۳۹۰۷] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ رَبِيعَةَ بْنِ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى بْنِ حَبَّانَ عَنِ ابْنِ مُحَيْرِيزٍ أَنَّهُ قَالَ دَخَلْتُ الْمَسْجِدَ فَرَأَيْتُ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ فَجَلَسْتُ إِلَيْهِ فَسَأَلْتُهُ عَنِ الْعَزْلِ قَالَ أَبُو سَعِيدٍ خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةِ بَنِي الْمُصْطَلِقِ فَأَصَبْنَا سَبْيًا مِنْ سَبْيِ الْعَرَبِ فَاشْتَهَيْنَا النِّسَاءَ وَاشْتَدَّتْ عَلَيْنَا الْعُزْبَةُ وَأَحْبَبْنَا الْعَزْلَ فَأَرَدْنَا أَنْ نَعْزِلَ وَقُلْنَا نَعْزِلُ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ أَظْهُرِنَا قَبْلَ أَنْ نَسْأَلَهُ فَسَأَلْنَاهُ عَنْ ذَلِكَ فَقَالَ مَا عَلَيْكُمْ أَنْ لَا تَفْعَلُوا مَا مِنْ نَسَمَةٍ كَائِنَةٍ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ إِلَّا وَهِيَ كَائِنَةٌ [ر: ۲۱۱۶]

حضرت ابوسعید خدری رضی الله عنه فرمائی.چه مونږ د رسول الله ﷺ سره په غزوه بنی المصطلق کښې تلی وو.مونږ ته دعربو په قیدیانو کښې څه قیدیان ملاؤ شول. (چه په هغوی کښې ښځې هم وې)دبیبیانو نه دلری والی په وجه زمونږ ښځوته رغبت پیداشو.اومجرد پاتې

---

[1])اوګورئ (الإصابة فی تمیزالصحابة (۲۸۱/۱) ترجمة الحارث بن ابی ضرار)_~

[2])دلائل بیهقی (۵۰/۱٤)_

[3])طبقات ابن سعد(۶۳/۲و ۶٤)_

کیدل زمونږ دپاره ډیرګران شوموږ عزل کول اوغوښتل (مطلب چه وینځې خو زمونږ سره وې.دوی سره به وطی کوو.اوعزل به کوو.ځکه چه د عزل نه کولو په صورت کښې دحاملې جوړیدو احتمال وو.او د ام ولده کیدو په وجه د وینځې خرڅول جائز نه دی.ددې وجې مونږ اوغوښتل چه عزل اوکړو) نو مونږ درسول الله ﷺ نه د عزل په باره کښې تپوس اوکړو.نبی ﷺ اوفرمائیل.

قوله: مَا عَلَيْكُمْ أَنْ لَا تَفْعَلُوا مَا مِنْ نَسَمَةٍ كَائِنَةٍ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ إِلَّا وَهِيَ كَائِنَةٌ:

څه حرج نشته په دې کښې که تاسو عزل نه کوئ.ځکه چه ترقیامته پورې چه کوم روح پیدا کیږی.هغه خو به خامخا پیدا کیږی.

مقصدا دا دې چه اصل مدارخو دالله تعالی د طرفه لیکلی شوی تقدیرباندې دې.که الله تعالی تاسو ته د اولاد درکولو اراده کړې وی.هغه اولاد به خامخا پیدا کیږی.تاسو برابره ده که کمزوری ئې اوکه طاقتور،برابره ته که تاسو عزل کوئ اوکه نه کوئ.ددې وجې نبی ﷺ «ماعلیکم أن تفعلوا» اونه فرمائیل.بلکه دا ئې اوفرمائیل.«ماعلیکم أن لا تفعلوا» مطلب هم دا دې.چه کوم بچې پیدا کیږی.هغه به خامخا پیدا کیږی.ستاسو عزل کول بې فائدې دی.معلومه شوه.چه نبی ﷺ عزل نه دې خوښ کړې.

خاندانی منصوبه بندی او ددې حکم: دا نن صبا چه د خاندانی منصوبه بندئ سلسله روانه ده.ددې شا ته په حقیقت کښې د انسان دا غلط فکرعامل دې.چه انسان خپل ځان د رزق ذمه وار ګڼړی.درزق ذمه واری چه الله تعالی اخستې ده.او دکوم تصریح چه په قرآن پاك کښې شوې ده.چه ﴿وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا﴾ (۱) دایوحقیقت دې. خوجاهل انسان دا حقیقت هیر کړې دې.اودغه.شان د خاندانی منصوبه بندئ په عنوان سره د انسانی پیدائش شرح کمولو دپاره یو عوامی مهم سرکاری سرپرستئ کښې چلولې شی.دا شرعاً حرام او ناجائز دې.په انفرادی مخصوص صورتونوکښې او په شخصی واقعاتو کښې شریعت د عزل اجازت هم ورکړې دې.مثلاً ښځه ناجوړه وی.اود هغې صحت د بچې راوړو صلاحیت نه لری.په داسې صورت کښې که مانع حمل تدابیر اختیار کړې شی.نو جائز دی. زمونږ اعتراض د منصوبه بندئ په دې نظام باندې دې .دکوم د خورولو دپاره چه په ټول ملك کښې په لکهونو کروړونو روپئ خرچ کولې شی.او دا وئیلې شی.چه زمونږ وسائل، د رزق او معاش دپاره ناکافی دی.که ژوند غواړئ.نو په خاندانی منصوبه بندئ باندې عمل اوکړئ .دا ټیك نه دی.

خاندانی منصوبه بندی څو خرابیانې پیدا کوی.ددې په وجه په معاشره کښې زناعام کیږی. بې حیائی خوریږی.تردې چه دانسان په عقیده کښې هم فساد راځی .پخپله هغه غیرمسلم قومونه چا چه په دې باندې عمل کړې دې.هغوی ددې د غلطو نتائجو څخکلو نه پس په خپله غلطئ ښکاره اعتراف اواقرار کوی.بلکه په څو ملکونو کښې د شرح پیدائش زیاتولو دپاره

---

(۱) سورة هود (۶)-

انعامات مقرر کولی شی. دمعیشت صحیح منصوبه بندی خو مونږ کوو نه، د قدرتی وسائل معاش دپاره صحیح منصوبه بندی خو مونږ کوو نه، او ټول زور په خاندانی منصوبه بندئ باندې ورکولې شی.

په روایت باب باندې یو اشکال اودهغې نه جواب: د روایت باب متعلق چاته دا اشکال کیدې شی. چه دبنو مصطلق کومې ښځې چه وینځې شوې. اود مسلمانانو په قبضه کښې راغلې. هغه مشرکانې وې. اود جمهورو عالمانو په نیز د مشرکانو ښځو سره وطی کول جائز نه دی. په ملك یمین سره وطی کول صرف هغې وینځې سره جائز ده. کومه چه مسلمانه یا کتابیه وی. بیا دلته مسلمانانو د بنو مصطلق د مشرکانو وینځو سره وطی ولې اوکړه. ددې اعتراض مختلف جوابونه ورکړې شوی دی.

① قاضی ابوالولید باجی رحمه الله فرمائیلی دی. چه دا مشرکانې نه وې. بلکه کتابیات وې. خودا جواب صحیح نه دې. هغه هم مشرکانې وې. کتابیات نه وې. [1]

② ابن عبدالبرمالکی رحمه الله فرمائی. چه دا د هغه وخت واقعه ده. په کوم وخت کښې چه د مشرکانو سره د وطی کولو حرمت نه وو نازل شوې. دا دنزول حرمت نه وړاندې واقعه ده. [2]

③ امام احمد بن حنبل رحمه الله فرمائی. «ویحتمل أنهن کن أسلمن» یعنی ممکن ده. د مسلمانانو په قبضه کښې دراتلو نه پس هغوی مسلمانانې شوې وې. هغوی اوکتل. چه اوس د عزت ژوند تیرولو دپاره هم دا صورت دې. چه اسلام قبول کړې شی. اود مسلمانیدو نه پس خو هغوی سره وطی کولو کښې څه شبه نشته. دا جواب دټولو نه راجح معلومیږی. [3]

[۳۹۰۸] حَدَّثَنَا مَحْمُودٌ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ غَزَوْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَزْوَةَ نَجْدٍ فَلَمَّا أَدْرَكَتْهُ الْقَائِلَةُ وَهُوَ فِي وَادٍ كَثِيرِ الْعِضَاهِ فَنَزَلَ تَحْتَ شَجَرَةٍ وَاسْتَظَلَّ بِهَا وَعَلَّقَ سَيْفَهُ فَتَفَرَّقَ النَّاسُ فِي الشَّجَرِ يَسْتَظِلُّونَ وَبَيْنَا نَحْنُ كَذَلِكَ إِذْ دَعَانَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَجِئْنَا فَإِذَا أَعْرَابِيٌّ قَاعِدٌ بَيْنَ يَدَيْهِ فَقَالَ إِنَّ هَذَا أَتَانِي وَأَنَا نَائِمٌ فَاخْتَرَطَ سَيْفِي فَاسْتَيْقَظْتُ وَهُوَ قَائِمٌ عَلَى رَأْسِي مُخْتَرِطٌ صَلْتًا قَالَ مَنْ يَمْنَعُكَ مِنِّي قُلْتُ اللَّهُ فَشَامَهُ ثُمَّ قَعَدَ فَهُوَ هَذَا قَالَ وَلَمْ يُعَاقِبْهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر: ۲۷۵۳]

په دې روایت کښې چه د اعرابی کومه واقعه بیان شوې ده. هغه په تفصیل سره په «غزوة ذات الرقاع» کښې تیره شوې ده. دعلامه عینی رحمه الله رائې دا ده. چه دلته د کاتب د غلطئ د وجې دا ذکر شوې ده. [4] وړاندې امام بخاری رحمه الله دا واقعه په بل سند سره بیان کړې وه. اودلته

---

[1] أوجز المسلک (۱۰\۲۶۴) ما جاء فی العزل)_

[2] اوګورئ التمهید لابن عبدالبر (۱۳\۱۳۵)_

[3] فتح الباری (۹\۳۱۰) باب العزل)_

[4] عمدة القاری (۱۷\۲۰۲)_

ني په بل سند سره بيان كړې ده. او يو حديث په مختلفو اسنادو سره بيانول دامام بخارى رحمه الله عادت او اسلوب دې. البته ددې محل غزوه ذات الرقاع وو.

بَاب غَزْوَةِ أَنْمَارٍ

[٣٩٠٠] حَدَّثَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي ذِئْبٍ حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سُرَاقَةَ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيِّ قَالَ رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةِ أَنْمَارٍ يُصَلِّي عَلَى رَاحِلَتِهِ مُتَوَجِّهًا قِبَلَ الْمَشْرِقِ مُتَطَوِّعًا [ر:٣٩١]

ددې غزوې په باره كښې د بعضې حضراتو رائې دا ده چه دا غزوه امر ده. او د واقدى وغيره په نيز په ربيع الاول ٣هـ كښې پيښه شوې وه. دابن اسحاق رائې دا ده چه دا په صفر ٣هـ كښې واقع شوې وه. خو داكثر اصحاب سيرپه نيز غزوه انمار او غزوه ذات الرقاع هم يوه غزوه ده. او دلته د دې ذكر بې موقعې دې. ځكه چه په غزوه مريسيع كښې د افك واقعه پيښه شوې وه. او دهغې نه پس «حديث الإفك» راځى. په مينځ كښې د غزوه انمار ذكر د ترتيب نه خلاف دې. حافظ رحمه الله ليكلى دى. «والذى يظهر أن التقديم والتاخير فى ذلك من النساخ» (١)

بَاب=حَدِيثِ الْإِفْكِ

وَالْأَفَكِ بِمَنْزِلَةِ النِّجْسِ وَالنَّجَسِ يُقَالُ إِفْكُهُمْ /الصفات:٥١) والأحقاف:٢٨) وَأَفْكُهُمْ فَمَنْ قَالَ أَفَكَهُمْ يَقُولُ صَرَفَهُمْ عَنْ الْإِيمَانِ وَكَذَّبَهُمْ كَمَا قَالَ يُؤْفَكُ عَنْهُ مَنْ أُفِكَ /الذاريات:٩) يُصْرَفُ عَنْهُ مَنْ صُرِفَ

امام بخارى رحمه الله حديث افك درې ځايه په تفصيل سره ذكر كړې دې. يو ځاې په كتاب الشهادات كښې. بل ځاې دلته په مغازى كښې. او دريم په كتاب التفسير كښې د سورة نور په تفسير كښې ضمناً. حافظ ابن حجر رحمه الله په كتاب التفسير كښې په حديث افك باندې تفصيلى بيان كړې دې. ددې درې تفصيلى مقاماتو نه علاوه داحديث مختصراً په ډير مقاماتو كښې ذكر كړې دې. اوچه په كوم ځاې كښې ئې ذكر كوى. هلته مختلف مسائل د دوى د نظر وړاندې وى. دغه مسائل د حديث د اجزاؤ نه ثابتول ئې مقصود وى. (٢)

---

(١) فتح البارى (٤٢٩/٧)_

(٢) امام بخارى دا حديث په ذكرشوو درې مقاماتو كښې په تفصيل سره ذكر كړې دې. ددې درې مقاماتو نه علاوه ئې مختصراً په پنځلس مقاماتو كښې ذكر كړې دې. دغه شان تول په اتلس مقاماتوكښې ئې دا بيان كړې دې. ددې مقاماتو تفصيل لاندې دې...
(١) كتاب الهبة باب الهبة المرأة لغيرزوجها رقم ٢٥٩٣ (٢) كتاب الشهادات باب إذا عدل رجل رجلاً رقم الحديث ٢٦٣٧ (٣) كتاب الشهادات باب تعديل النساء بعضهن بعضاً رقم الحديث ٢٦٦١ (٤) كتاب الشهادات باب القرعة فى المشكلات رقم الحديث ٢٦٨٨ (٥) كتاب الجهاد باب حمل الرجل إمرأته فى الغزو رقم الحديث ٢٨٧٩ (٦) كتاب المغازى باب غزوة بدر رقم الحديث ٤٠٢٥ ....[بقيه حاشيه په راروانه صفحه.....

قوله: وَالْأَفَكِ بِمَنْزِلَةِ النِّجْسِ وَالنَّجَسِ: يعنى دا لفظ ((إفك)) دهمزه په كسره او فاء په سكون سره، هم دي.او ((أفك)) دهمزه او فاء په فتحې سره هم دي.لکه څنګه چه ((نجس)) او ((نَجَس)) دي.

قوله: يُقَالُ إِفْكُهُمْ وَأَفْكُهُمْ وَأَفَكُهُمْ: په دې سره امام بخاري رحمه الله مشهور لغت طرف ته اشاره اوکړه.چه په قرآن مجيد کښې آيت ﴿بَلْ ضَلُّوا عَنْهُمْ وَذَلِكَ إِفْكُهُمْ وَمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ﴾ کښې مشهور قراءت بكسر الهمزة وسكون الفاء دې.البته په دې کښې ((أفكهم)) مجرد نه د ماضى صيغه،او ((أفّكهم)) د باب تفعيل نه هم د ماضى صيغه مستعمل ده. خودا دواړه قراءتونه شاذ دى.(١)

[٣٩١٠] حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ صَالِحٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ حَدَّثَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ وَسَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ وَعَلْقَمَةُ بْنُ وَقَّاصٍ وَعُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ بْنِ مَسْعُودٍ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ قَالَ لَهَا أَهْلُ الْإِفْكِ مَا قَالُوا وَكُلُّهُمْ حَدَّثَنِي طَائِفَةً مِنْ حَدِيثِهَا وَبَعْضُهُمْ كَانَ أَوْعَى لِحَدِيثِهَا مِنْ بَعْضٍ وَأَثْبَتَ لَهُ اقْتِصَاصًا وَقَدْ وَعَيْتُ عَنْ كُلِّ رَجُلٍ مِنْهُمُ الْحَدِيثَ الَّذِي حَدَّثَنِي عَنْ عَائِشَةَ وَبَعْضُ حَدِيثِهِمْ يُصَدِّقُ بَعْضًا وَإِنْ كَانَ بَعْضُهُمْ أَوْعَى لَهُ مِنْ بَعْضٍ قَالُوا قَالَتْ عَائِشَةُ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَرَادَ سَفَرًا أَقْرَعَ بَيْنَ أَزْوَاجِهِ فَأَيَّتُهُنَّ خَرَجَ

.....دتيرمخ بقيه] ⑦ كتاب المغازى باب حديث الإفک ⑧ كتاب التفسير باب بل سولت لكم أنفسكم أمراً فصبر جميل رقم الحديث ٤٦٩٠ ⑨ كتاب التفسير باب ﴿ إن الذين جآوا بالإفک عصبة منكم﴾ رقم الحديث ٤٧٤٩ ⑩ كتاب التفسير باب ﴿لولا إذ سمعتموه قلتم ما يكون لنا.. ﴾ رقم الحديث ٤٧٥٠ ⑪ كتاب التفسير باب ﴿ إن الذين يحبون أن تشيع الفاحشة .. ﴾ رقم الحديث ٤٧٥٧ ⑫ كتاب النكاح باب المرأة تهب يومها من زوجها لضرتها.. رقم الحديث ٥٢١٣ ⑬ كتاب الأيمان والنذور باب قول الرجل لعمرالله .. رقم الحديث ٦٦٦٢ ⑭ كتاب الأيمان والندور باب اليمين فيما لا يملك رقم الحديث (٦٦٧٩ ⑮ كتاب الإعتصام بالكتاب والسنة باب قول الله تعالى ﴿ وأمرهم شورى بينهم ﴾ رقم الحديث ٧٥٠٠ ⑯ كتاب التوحيد باب قول الله تعالى﴿ يريدون أن يبدلوا كلام الله﴾ رقم الحديث ٧٥٠٠ ⑱ كتاب التوحيدباب قول النبي صلى الله عليه وسلم الماهر بالقرآن مع سفرة الكرام البررة وزينو القرآن بأصواتكم رقم الحديث (٧٥٤٥).

په ذکرشوو مقاماتو کښې ،③، ⑦ او ⑩ نمبر باندې امام بخاري رحمه الله حديث افك په تفصيل سره ذکر کړې دې.حافظ ابن حجر رحمه الله په دې حديث باندې په كتاب التفسير کښې د سورة نور په ضمن کښې تقريباً په اوويشتو صفحاتو باندې مشتمل تفصيلى كلام کړې دې.اوګورئ فتح البارى (٨\٤٥٥و ٤٨١)_~

(١)عمدة القارى (١٧\٢٠٣)_

سَهْمُهَا خَرَجَ بِهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَعَهُ قَالَتْ عَائِشَةُ فَأَقْرَعَ بَيْنَنَا فِي غَزْوَةٍ غَزَاهَا
فَخَرَجَ فِيهَا سَهْمِي فَخَرَجْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ مَا أُنْزِلَ الْحِجَابُ فَكُنْتُ
أُحْمَلُ فِي هَوْدَجِي وَأُنْزَلُ فِيهِ فَسِرْنَا حَتَّى إِذَا فَرَغَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ غَزْوَتِهِ
تِلْكَ وَقَفَلَ دَنَوْنَا مِنَ الْمَدِينَةِ قَافِلِينَ آذَنَ لَيْلَةً بِالرَّحِيلِ فَقُمْتُ حِينَ آذَنُوا بِالرَّحِيلِ فَمَشَيْتُ
حَتَّى جَاوَزْتُ الْجَيْشَ فَلَمَّا قَضَيْتُ شَأْنِي أَقْبَلْتُ إِلَى رَحْلِي فَلَمَسْتُ صَدْرِي فَإِذَا عِقْدٌ لِي مِنْ
جَزْعِ ظَفَارِ قَدِ انْقَطَعَ فَرَجَعْتُ فَالْتَمَسْتُ عِقْدِي فَحَبَسَنِي ابْتِغَاؤُهُ قَالَتْ وَأَقْبَلَ الرَّهْطُ الَّذِينَ
كَانُوا يُرَحِّلُونِي فَاحْتَمَلُوا هَوْدَجِي فَرَحَلُوهُ عَلَى بَعِيرِي الَّذِي كُنْتُ أَرْكَبُ عَلَيْهِ وَهُمْ يَحْسِبُونَ
أَنِّي فِيهِ وَكَانَ النِّسَاءُ إِذْ ذَاكَ خِفَافًا لَمْ يُهَبَّلْنَ وَلَمْ يَغْشَهُنَّ اللَّحْمُ إِنَّمَا يَأْكُلْنَ الْعُلْقَةَ مِنَ
الطَّعَامِ فَلَمْ يَسْتَنْكِرِ الْقَوْمُ خِفَّةَ الْهَوْدَجِ حِينَ رَفَعُوهُ وَحَمَلُوهُ وَكُنْتُ جَارِيَةً حَدِيثَةَ السِّنِّ فَبَعَثُوا
الْجَمَلَ فَسَارُوا وَوَجَدْتُ عِقْدِي بَعْدَ مَا اسْتَمَرَّ الْجَيْشُ فَجِئْتُ مَنَازِلَهُمْ وَلَيْسَ بِهَا مِنْهُمْ دَاعٍ وَلَا مُجِيبٌ
فَتَيَمَّمْتُ مَنْزِلِي الَّذِي كُنْتُ فِيهِ وَظَنَنْتُ أَنَّهُمْ سَيَفْقِدُونِي فَيَرْجِعُونَ إِلَيَّ فَبَيْنَا أَنَا جَالِسَةٌ فِي
مَنْزِلِي غَلَبَتْنِي عَيْنِي فَنِمْتُ وَكَانَ صَفْوَانُ بْنُ الْمُعَطَّلِ السُّلَمِيُّ ثُمَّ الذَّكْوَانِيُّ مِنْ وَرَاءِ
الْجَيْشِ فَأَصْبَحَ عِنْدَ مَنْزِلِي فَرَأَى سَوَادَ إِنْسَانٍ نَائِمٍ فَعَرَفَنِي حِينَ رَآنِي وَكَانَ رَآنِي قَبْلَ
الْحِجَابِ فَاسْتَيْقَظْتُ بِاسْتِرْجَاعِهِ حِينَ عَرَفَنِي فَخَمَّرْتُ وَجْهِي بِجِلْبَابِي وَوَاللَّهِ مَا تَكَلَّمْنَا
بِكَلِمَةٍ وَلَا سَمِعْتُ مِنْهُ كَلِمَةً غَيْرَ اسْتِرْجَاعِهِ وَهَوَى حَتَّى أَنَاخَ رَاحِلَتَهُ فَوَطِئَ عَلَى يَدِهَا فَقُمْتُ إِلَيْهَا
فَرَكِبْتُهَا فَانْطَلَقَ يَقُودُ بِي الرَّاحِلَةَ حَتَّى أَتَيْنَا الْجَيْشَ مُوغِرِينَ فِي نَحْرِ الظَّهِيرَةِ وَهُمْ نُزُولٌ
قَالَتْ فَهَلَكَ فِيَّ مَنْ هَلَكَ وَكَانَ الَّذِي تَوَلَّى كِبْرَ الْإِفْكِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أُبَيِّ ابْنُ سَلُولَ قَالَ
عُرْوَةُ أُخْبِرْتُ أَنَّهُ كَانَ يُشَاعُ وَيُتَحَدَّثُ بِهِ عِنْدَهُ فَيُقِرُّهُ وَيَسْتَمِعُهُ وَيَسْتَوْشِيهِ وَقَالَ عُرْوَةُ أَيْضًا لَمْ
يُسَمَّ مِنْ أَهْلِ الْإِفْكِ أَيْضًا إِلَّا حَسَّانُ بْنُ ثَابِتٍ وَمِسْطَحُ بْنُ أُثَاثَةَ وَحَمْنَةُ بِنْتُ جَحْشٍ فِي نَاسٍ
آخَرِينَ لَا عِلْمَ لِي بِهِمْ غَيْرَ أَنَّهُمْ عُصْبَةٌ كَمَا قَالَ اللَّهُ تَعَالَى وَإِنَّ كِبْرَ ذَلِكَ يُقَالُ لَهُ عَبْدُ
اللَّهِ بْنُ أُبَيِّ ابْنُ سَلُولَ قَالَ عُرْوَةُ كَانَتْ عَائِشَةُ تَكْرَهُ أَنْ يُسَبَّ عِنْدَهَا حَسَّانُ وَتَقُولُ
إِنَّهُ الَّذِي قَالَ فَإِنَّ أَبِي وَوَالِدَهُ وَعِرْضِي لِعِرْضِ مُحَمَّدٍ مِنْكُمْ وِقَاءُ قَالَتْ عَائِشَةُ فَقَدِمْنَا
الْمَدِينَةَ فَاشْتَكَيْتُ حِينَ قَدِمْتُ شَهْرًا وَالنَّاسُ يُفِيضُونَ فِي قَوْلِ أَصْحَابِ الْإِفْكِ لَا أَشْعُرُ
بِشَيْءٍ مِنْ ذَلِكَ وَهُوَ يَرِيبُنِي فِي وَجَعِي أَنِّي لَا أَعْرِفُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
اللُّطْفَ الَّذِي كُنْتُ أَرَى مِنْهُ حِينَ أَشْتَكِي إِنَّمَا يَدْخُلُ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ فَيُسَلِّمُ ثُمَّ يَقُولُ كَيْفَ تِيكُمْ ثُمَّ يَنْصَرِفُ فَذَلِكَ يَرِيبُنِي وَلَا أَشْعُرُ بِالشَّرِّ حَتَّى خَرَجْتُ حِينَ
نَقَهْتُ فَخَرَجْتُ مَعَ أُمِّ مِسْطَحٍ قِبَلَ الْمَنَاصِعِ وَكَانَ مُتَبَرَّزَنَا وَكُنَّا لَا نَخْرُجُ إِلَّا لَيْلًا إِلَى لَيْلٍ وَذَلِكَ
قَبْلَ أَنْ نَتَّخِذَ الْكُنُفَ قَرِيبًا مِنْ بُيُوتِنَا قَالَتْ وَأَمْرُنَا أَمْرُ الْعَرَبِ الْأُوَلِ فِي الْبَرِّيَّةِ قِبَلَ الْغَائِطِ
وَكُنَّا نَتَأَذَّى بِالْكُنُفِ أَنْ نَتَّخِذَهَا عِنْدَ بُيُوتِنَا قَالَتْ فَانْطَلَقْتُ أَنَا وَأُمُّ مِسْطَحٍ وَهِيَ ابْنَةُ أَبِي

رُهمِ بْنِ الْمُطَّلِبِ بْنِ عَبْدِ مَنَافٍ وَأُمُّهَا بِنْتُ صَخْرِ بْنِ عَامِرٍ خَالَةُ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ وَابْنُهَا مِسْطَحُ بْنُ أُثَاثَةَ بْنِ عَبَّادِ بْنِ الْمُطَّلِبِ فَأَقْبَلْتُ أَنَا وَأُمُّ مِسْطَحٍ قِبَلَ بَيْتِي حِينَ فَرَغْنَا مِنْ شَأْنِنَا فَعَثَرَتْ أُمُّ مِسْطَحٍ فِي مِرْطِهَا فَقَالَتْ تَعِسَ مِسْطَحٌ فَقُلْتُ لَهَا بِئْسَ مَا قُلْتِ أَتَسُبِّينَ رَجُلًا شَهِدَ بَدْرًا فَقَالَتْ أَيْ هَنْتَاهْ وَلَمْ تَسْمَعِي مَا قَالَ قَالَتْ وَقُلْتُ وَمَا قَالَ فَأَخْبَرَتْنِي بِقَوْلِ أَهْلِ الْإِفْكِ قَالَتْ فَازْدَدْتُ مَرَضًا عَلَى مَرَضِي فَلَمَّا رَجَعْتُ إِلَى بَيْتِي دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَلَّمَ ثُمَّ قَالَ كَيْفَ تِيكُمْ فَقُلْتُ لَهُ أَتَأْذَنُ لِي أَنْ آتِيَ أَبَوَيَّ قَالَتْ وَأُرِيدُ أَنْ أَسْتَيْقِنَ الْخَبَرَ مِنْ قِبَلِهِمَا قَالَتْ فَأَذِنَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ لِأُمِّي يَا أُمَّتَاهْ مَاذَا يَتَحَدَّثُ النَّاسُ قَالَتْ يَا بُنَيَّةُ هَوِّنِي عَلَيْكِ فَوَاللَّهِ لَقَلَّمَا كَانَتِ امْرَأَةٌ قَطُّ وَضِيئَةٌ عِنْدَ رَجُلٍ يُحِبُّهَا لَهَا ضَرَائِرُ إِلَّا كَثَّرْنَ عَلَيْهَا قَالَتْ فَقُلْتُ سُبْحَانَ اللَّهِ أَوَلَقَدْ تَحَدَّثَ النَّاسُ بِهَذَا قَالَتْ فَبَكَيْتُ تِلْكَ اللَّيْلَةَ حَتَّى أَصْبَحْتُ لَا يَرْقَأُ لِي دَمْعٌ وَلَا أَكْتَحِلُ بِنَوْمٍ ثُمَّ أَصْبَحْتُ أَبْكِي قَالَتْ وَدَعَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ وَأُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ حِينَ اسْتَلْبَثَ الْوَحْيُ يَسْأَلُهُمَا وَيَسْتَشِيرُهُمَا فِي فِرَاقِ أَهْلِهِ قَالَتْ فَأَمَّا أُسَامَةُ فَأَشَارَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالَّذِي يَعْلَمُ مِنْ بَرَاءَةِ أَهْلِهِ وَبِالَّذِي يَعْلَمُ لَهُمْ فِي نَفْسِهِ فَقَالَ أُسَامَةُ أَهْلَكَ وَلَا نَعْلَمُ إِلَّا خَيْرًا وَأَمَّا عَلِيٌّ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ لَمْ يُضَيِّقِ اللَّهُ عَلَيْكَ وَالنِّسَاءُ سِوَاهَا كَثِيرٌ وَسَلِ الْجَارِيَةَ تَصْدُقْكَ قَالَتْ فَدَعَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَرِيرَةَ فَقَالَ أَيْ بَرِيرَةُ هَلْ رَأَيْتِ مِنْ شَيْءٍ يَرِيبُكِ قَالَتْ لَهُ بَرِيرَةُ وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ مَا رَأَيْتُ عَلَيْهَا أَمْرًا قَطُّ أَغْمِصُهُ أَكْثَرَ مِنْ أَنَّهَا جَارِيَةٌ حَدِيثَةُ السِّنِّ تَنَامُ عَنْ عَجِينِ أَهْلِهَا فَتَأْتِي الدَّاجِنُ فَتَأْكُلُهُ قَالَتْ فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ يَوْمِهِ فَاسْتَعْذَرَ مِنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أُبَيٍّ وَهُوَ عَلَى الْمِنْبَرِ فَقَالَ يَا مَعْشَرَ الْمُسْلِمِينَ مَنْ يَعْذِرُنِي مِنْ رَجُلٍ قَدْ بَلَغَنِي عَنْهُ أَذَاهُ فِي أَهْلِي وَاللَّهِ مَا عَلِمْتُ عَلَى أَهْلِي إِلَّا خَيْرًا وَلَقَدْ ذَكَرُوا رَجُلًا مَا عَلِمْتُ عَلَيْهِ إِلَّا خَيْرًا وَمَا يَدْخُلُ عَلَى أَهْلِي إِلَّا مَعِي قَالَتْ فَقَامَ سَعْدُ بْنُ مُعَاذٍ أَخُو بَنِي عَبْدِ الْأَشْهَلِ فَقَالَ أَنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ أَعْذِرُكَ فَإِنْ كَانَ مِنَ الْأَوْسِ ضَرَبْتُ عُنُقَهُ وَإِنْ كَانَ مِنْ إِخْوَانِنَا مِنَ الْخَزْرَجِ أَمَرْتَنَا فَفَعَلْنَا أَمْرَكَ قَالَتْ فَقَامَ رَجُلٌ[11] مِنَ الْخَزْرَجِ وَكَانَتْ أُمُّ حَسَّانَ بِنْتَ عَمِّهِ مِنْ فَخِذِهِ وَهُوَ سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ وَهُوَ سَيِّدُ الْخَزْرَجِ قَالَتْ وَكَانَ قَبْلَ ذَلِكَ رَجُلًا صَالِحًا وَلَكِنِ احْتَمَلَتْهُ الْحَمِيَّةُ فَقَالَ لِسَعْدٍ كَذَبْتَ لَعَمْرُ اللَّهِ لَا تَقْتُلُهُ وَلَا تَقْدِرُ عَلَى قَتْلِهِ وَلَوْ كَانَ مِنْ رَهْطِكَ مَا أَحْبَبْتَ أَنْ يُقْتَلَ فَقَامَ أُسَيْدُ بْنُ حُضَيْرٍ وَهُوَ ابْنُ عَمِّ سَعْدٍ فَقَالَ لِسَعْدِ بْنِ عُبَادَةَ كَذَبْتَ لَعَمْرُ اللَّهِ لَنَقْتُلَنَّهُ فَإِنَّكَ مُنَافِقٌ تُجَادِلُ عَنِ الْمُنَافِقِينَ قَالَتْ فَثَارَ الْحَيَّانِ الْأَوْسُ وَالْخَزْرَجُ حَتَّى هَمُّوا أَنْ يَقْتَتِلُوا وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَائِمٌ عَلَى الْمِنْبَرِ قَالَتْ فَلَمْ يَزَلْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُخَفِّضُهُمْ حَتَّى سَكَتُوا وَسَكَتَ قَالَتْ فَبَكَيْتُ يَوْمِي ذَلِكَ كُلَّهُ لَا يَرْقَأُ لِي دَمْعٌ وَلَا

أكتحل بنوم قالت وأصبح أبواي عندي وقد بكيت ليلتين ويوما لا يرقأ لي دمع ولا أكتحل
بنوم حتى إني لأظن أن البكاء فالق كبدي فبينا أبواي جالسان عندي وأنا أبكي
فاستأذنت علي امرأة من الأنصار فأذنت لها فجلست تبكي معي قالت فبينا نحن على
ذلك دخل رسول الله صلى الله عليه وسلم علينا فسلم ثم جلس قالت ولم يجلس عندي منذ
قيل ما قيل قبلها وقد لبث شهرا لا يوحى إليه في شأني بشيء قالت فتشهد رسول الله
صلى الله عليه وسلم حين جلس ثم قال أما بعد يا عائشة إنه بلغني عنك كذا وكذا فإن
كنت بريئة فسيبرئك الله وإن كنت ألممت بذنب فاستغفري الله وتوبي إليه فإن العبد إذا
اعترف ثم تاب تاب الله عليه قالت فلما قضى رسول الله صلى الله عليه وسلم مقالته قلص
دمعي حتى ما أحس منه قطرة فقلت لأبي أجب رسول الله صلى الله عليه وسلم عني فيما
قال فقال أبي والله ما أدري ما أقول لرسول الله صلى الله عليه وسلم فقلت لأمي
أجيبي رسول الله صلى الله عليه وسلم فيما قال قالت أمي والله ما أدري ما أقول لرسول
الله صلى الله عليه وسلم فقلت وأنا جارية حديثة السن لا أقرأ من القرآن كثيرا إني والله لقد
علمت لقد سمعتم هذا الحديث حتى استقر في أنفسكم وصدقتم به فلئن قلت لكم إني بريئة
لا تصدقوني ولئن اعترفت لكم بأمر والله يعلم أني منه بريئة لتصدقني فوالله لا أجد لي
ولكم مثلا إلا أبا يوسف حين قال فصبر جميل والله المستعان على ما تصفون ثم تحولت
واضطجعت على فراشي والله يعلم أني حينئذ بريئة وأن الله مبرئي ببراءتي ولكن والله
ما كنت أظن أن الله منزل في شأني وحيا يتلى لشأني في نفسي كان أحقر من
أن يتكلم الله في بأمر ولكن كنت أرجو أن يرى رسول الله صلى الله عليه وسلم في
النوم رؤيا يبرئني الله بها فوالله ما رام رسول الله صلى الله عليه وسلم مجلسه ولا خرج أحد من
أهل البيت حتى أنزل عليه فأخذه ما كان يأخذه من البرحاء حتى إنه ليتحدر منه من
العرق مثل الجمان وهو في يوم شات من ثقل القول الذي أنزل عليه قالت فسري عن
رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو يضحك فكانت أول كلمة تكلم بها أن قال يا
عائشة أما الله فقد برأك قالت فقالت لي أمي قومي إليه فقلت والله لا أقوم إليه فإني لا أحمد
إلا الله عز وجل قالت وأنزل الله تعالى إن الذين جاءوا بالإفك عصبة منكم العشر الآيات
ثم أنزل الله هذا في براءتي قال أبو بكر الصديق وكان ينفق على مسطح بن أثاثة
لقرابته منه وفقره والله لا أنفق على مسطح شيئا أبدا بعد الذي قال لعائشة ما قال فأنزل
الله ولا يأتل أولو الفضل منكم إلى قوله غفور رحيم قال أبو بكر الصديق بلى والله إني
لأحب أن يغفر الله لي فرجع إلى مسطح النفقة التي كان ينفق عليه وقال والله لا أنزعها
منه أبدا قالت عائشة وكان رسول الله صلى الله عليه وسلم سأل زينب بنت جحش عن

أَمْرِي فَقَالَ لِزَيْنَبَ مَاذَا عَلِمْتِ أَوْ رَأَيْتِ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللّٰهِ أَحْمِي سَمْعِي وَبَصَرِي وَاللّٰهِ مَا عَلِمْتُ إِلَّا خَيْرًا قَالَتْ عَائِشَةُ وَهِيَ الَّتِي كَانَتْ تُسَامِينِي مِنْ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَعَصَمَهَا اللّٰهُ بِالْوَرَعِ قَالَتْ وَطَفِقَتْ أُخْتُهَا حَمْنَةُ تُحَارِبُ لَهَا فَهَلَكَتْ فِيمَنْ هَلَكَ قَالَ ابْنُ شِهَابٍ فَهَذَا الَّذِي بَلَغَنِي مِنْ حَدِيثِ هَؤُلَاءِ الرَّهْطِ ثُمَّ قَالَ عُرْوَةُ قَالَتْ عَائِشَةُ وَاللّٰهِ إِنَّ الرَّجُلَ الَّذِي قِيلَ لَهُ مَا قِيلَ لَيَقُولُ سُبْحَانَ اللّٰهِ فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا كَشَفْتُ مِنْ كَنَفِ أُنْثَى قَطُّ قَالَتْ ثُمَّ قُتِلَ بَعْدَ ذَلِكَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ

دلته په سند کښې د ابن شهاب زهري رحمه الله څلور استاذان دي.① حضرت عروه بن زبير② حضرت سعيدبن المسيب ③ حضرت علقمة بن وقاص④ او حضرت عبدالله بن عبدالله بن عتبه بن مسعود،دا څلور واړه جليل القدر تابعين دي.اوددوی شهرت ،امامت، عظمت او جلالت منلې شوې دې.ددې څلورو واړه حضراتو نه امام زهري رحمه الله حديث افك روايت کړې دې.او دا ټول د حضرت عائشې رضي الله عنها نه روايت کوي.امام زهري رحمه الله فرمائي.چه دې څلورو واړه حضراتو د حديث عائشې رضي الله عنها نه ددې حديث يوه يوه حصه بيان کړې ده. مطلب دا دې.چه چا يوه حصه بيان کړې ده.اوچا بله حصه،پوره حديث راته يو کس نه دې بيان کړې.او په دې څلور واړه حضراتوکښې څه حضرات دحضرت عائشې رضي الله عنها ددې حديث دپاره زيات محفوظ ساتونکې وو.يعنې دوی سره ددې حديث زياته حصه وه.اوهغوی ډير په پوخوالي او يقين سره دا حديث بيانولو .يو خو ددې حضراتو عظمت او جلالت شان او بيا د حضرت امام زهري رحمه الله د دوی په باره کښې دا اعتراف اواقرار چه دا حديث هغوی ته ښه ياد وو.او «وقدوعيت...» او بيشکه ما دا حديث ددې حضراتو نه ښه محفوظ کړې دې.کوم چه هغوی د حضرت عائشې رضي الله عنها نه ماته بيان کړې دې.اګرچه دغه حديث بعضې حضراتو ته د بعضو په مقابله کښې زيات ښه ياد وو.(خودا مه ګنړئ. چه د يو بيان کړې حديث د بل د حديث سره متعارض وو.بلکه) په دوی کښې د يوحديث د بل دحديث تصديق اوتائيد کوي. خلاصه دا چه امام بخاري رحمه الله حديث افك د امام زهري رحمه الله په سند سره پيش کړې دې.اوامام زهري رحمه الله چه دکومو څلورو استاذانو نه دا حديث بيانوی .دهغوی په باره کښې دوی دا تصريح کړې ده.چه هغوی پوره حديث نه بيانولو .يوه يوه حصه به ئې بيانوله.څه حصه يو استاذ بيان کړې ده.اوڅه حصه بل استاذ بيان کړې ده.دغه شان پوره حديث ددې حضراتو د بيان نه مرتب دې.

دحديث افک ترجمه: حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائي.چه رسول الله ﷺ به کله د سفر اراده کوله. نو په ازواج مطهراتو کښې به ئې خسنړې اچولو .دچا نوم چه به په خسنړې کښې راووتلو. نبی ﷺ به هغه د ځان سره بوتله.نو په دې غزوه کښې نبی ﷺ زمونږ په مينځ کښې خسنړې واچولو.په هغې کښې زما نوم راووتلو.نو زه د رسول الله ﷺ سره راووتم.دا د نزول حجاب نه پس واقعه ده.زه به هم په کجاوه کښې ووم.چه کوزولې به شوم.اوهم په هغې کښې به ووم چه خيژولې به شوم.مونږ روان شو.ترڅو چه رسول الله ﷺ ددې غزوې نه فارغ شو.او واپس شو.په واپسئ کښې مونږ خلق مدينې سره نزدې وو.(چه قافله په يوځاې کښې ډيره شوه)

دشپې په اخرې حصه کښې رسول اللهﷺ د روانیدو اعلان اوکړو.(د نبیﷺ مطلب دا وو. چه خلق دخپلو خپلو ضرورتونو نه فارغ شي.اوتیارشي.ځکه چه قافله تلونکې وه.چه اعلان مې واوریدل.نو زه پاسیدم.او(دقضاء حاجت دپاره) لاړم.تردې چه زه د لښکرنه تیره شوم.او ډیره لرې لاړم.نوکله چه زه د خپل ضرورت نه فارغه شوم.اوخپلې سورلۍ ته راغلم.نوماچه په خپله سینه باندې لاس اووهلو.نو زما هغه هارغورځیدلې وو. کوم چه د ،،ظفار،، دښارد مرجان (غمو) نه جوړ شوې وو.زه دخپل هار په لټون کښې واپس شوم.دهغې لټون زه ایساره کړې ووم.(او په ما باندې ناوخته شو) بل طرف ته هغه خلق چا چه به زه سورولم.هغوی زما کیجاوه پورته کړه.او زما د سورلۍ په اوښ باندې ئې کیخوده.هغوی دا ګنړل.چه زه په کجاوه کښې یم.ځکه چه ښځې به په هغه زمانه کښې نرۍ وې.غټې او درنې به نه وې.اونه به په هغوی باندې زیاته غوښه وه.ځکه چه هغوی به ډیر معمولی خوراك کولو.ددې وجې خلقو چه هغه اوچتوله.نودهغې د سپکوالی په وجه په څه فرق باندې پوهه نشو.بله دا چه په هغه وخت کښې زه کم عمره هم ووم.نو هغوی اوښ اوشړل.او روان شو.ما خپل هارد لښکردروانیدو نه پس بیا موندو.د ایساریدو ځاې ته چه کله زه راغلم .نو هلته نه څوك داعی وو.اونه څوك مجیب،(بلکه ټول تلې وو) ما په دې خیال هم په خپل زوړ ځاې کښې د ایساریدو اراده اوکړه.چه دغه خلق کله ما اونه مومی.نو په لټون کښې به هم دې ځاې ته راځي.زه هم په خپل ځاې باندې ناسته ووم.چه په ما باندې خوب غالب شو.او زه اوده شوم. صفوان بن معطل سلمیؓ به د لښکر نه روسته وو.(که د لښکر نه څه څیز پاتې شوې وی. چه هغه راوچتوی) هغه د صبا په وخت کښې زما ځاې ته راورسیدل.هغه د یو اوده انسان جوثه اولیده .کله چه هغه ماته نزدې راغلو.نو زه ئې اوپیژندم.ځکه چه د پردې حکم نازلیدو نه وړاندې هغه زه لیدلې ووم.زه دهغه په استرجاع «انا لله وانا الیه راجعون» باندې رابیداره شوم.ما خپل ځان په خپل څادر کښې پټ کړلو.په الله قسم مونږ بله یوه خبره هم نه ده کړې.اونه دهغه د استرجاع د کلمې نه ما دهغه نه بل څه اوریدلی دی.هغه دسورلۍ نه راکوز شو.اوخپله سورلۍ ئې کینوله.اودهغې مخکنۍ پښې ئې چو کړې.(چه ماته په سوریدو کښې آسانتیا وی) زه پاسیدم.او سوره شوم. نو هغه به سورلۍ د وړاندې نه راښکله.تردې چه مونږ په تکنره غرمه کښې لښکر ته راورسیدو.اولښکر ډیره شوې وو.بس زما په باره کښې چه د چا هلاکیدل وو. هغوی هلاك شو.اوکوم کس چه په تهمت کښې لویه حصه اخستې وه.هغه عبدالله بن ابی بن سلول وو... حضرت عروه فرمائی.ماته خودلی شوی دی.چه عبدالله بن ابی به د تهمت خورول کولو.دهغه سره به دتهمت په باره کښې خبرې کیدلې.هغه به دهغې تصدیق کولو.اوهغه به ئې اوریدلې.اومبالغه به ئې په کښې کوله.دغه شان د تهمت لګونکو نورو خلقو کښې صرف حسان بن ثابت،مسطح بن اثاثه، حمنه بنت جحش نومونه اخستې شوی دی.دباقی حضراتو ماته علم نشته.(چه نور کوم کسان په دې کښې شامل وو) البته دومره خبره ضرور ده.چه دا یو پوره ډله وه. لکه څنګه چه الله تعالی فرمائیلی دی.﴿اِنَّ الَّذِیْنَ جَآءُوْ بِالْاِفْكِ عُصْبَةٌ مِّنْكُمْ﴾ بیشکه هغه کسان چه تهمت ئې لګولې دې.په تاسو کښې یوه ډله ده.حضرت عروه رحمه الله فرمائی.چه حضرت عائشې رضی الله عنها ته دا خبره

خوښه نه وه.چه دهغې په مخامخ حضرت حسان بن ثابت رضي الله عنه ته بد رد اوونيلى شى.فرمائيل
ئې چه حسان خو دا شعر هم وئيلې دې.

فإن أبي ووالده وعرضي لعرض محمد منكم وقاء

زما پلاراوزما دپلار،بلار،اوزما عزت دې دمحمد ﷺ د عزت دپاره تاسو ته مخامخ ډهال وى.
حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائى.چه بيا مونږ مدينې ته راغلومدينې ته د رارسيدونه پس زه يوه
مياشت بيماره ووم.البته دبيمارئ په موده کښې به دې خبره زه په شك کښې اوچولم.چه ما
د بيمارئ په دوران کښې هغه مينه او محبت د نبى ﷺ نه نۀ موندلو.کوم چه به وړاندې د
بيمارئ په موده کښې وو.صرف دومره وه.چه رسول الله ﷺ به ماته تشريف راوړلو.سلام به
ئې واچولو.اوتپوس به ئې اوکړو .څنګه حال دې؟ او بيا به ئې واپس تشريف اوړلو.نود
رسول الله ﷺ ددې طرز عمل د وجې به زما شك پيدا کيدو.خود شر ماته څه علم نه وو.کله
چه زه لږه جوړه شوم.دحضرت مسطح مورسره ، ،مناصع،، طرف ته اووتلم.هغه زما د قضاء
حاجت ځاې وو.اومونږ به د قضاء حاجت دپاره صرف د شپې وتلو.دا دهغه وخت خبره ده.په
کوم وخت کښې چه د کورونو سره نزدې د بيت الخلاء رواج نه وو.زمونږ د اولنو عربو پشان
رواج وو.هغوى به د قضاء حاجت دپاره د کورونو نه لرې صحراء ته تلو.کورونوسره د بيت
الخلاء په جوړلو به مونږ ته تکليف وو.نو زه او ام مسطح اووتلو.،،ام مسطح،، د ابورهم بن
المطلب بن عبد مناف لورده.اودهغې مور صخربن عامر لور وه.اودحضرت ابوبکر رضي الله عنه تزور
وه.او مسطح بن اثاثه بن عباد بن المطلب د ام مسطح خوې دې.
نو مونږ دواړه د قضاء حاجت نه فارغ شو.او کور طرف ته راتلو.چه ام مسطح په خپل لوې
خادر کښې اونخته او راپريوته.نو وې وئيل «تعس مسطح» مسطح دې هلاك شى.ما ام
مسطح ته اووئيل.تا ډيره غلطه جمله استعمال کړه.ته داسې کس ته بد رد واې.چه هغه په
جنګ بدر کښې شريك شوې دې.په دې باندې ام مسطح اووئيل.الله دې په نيکه کړه.تا نه
دى اوريدلى.چه مسطح څه وائى.او ګرځى.نوبياهغې ماته د تهمت لګونکو خبرې بيان
کړې.دهغې په وجه زما بيمارى نوره هم زياته شوه.کله چه زه کور ته واپس راغلم.نو رسول
الله ﷺ ماته راغلل.او د سلام کولو نه پس ئې راته اووئيل. ستا طبيعت څنګه دى.ما هغوى
ته عرض اوکړو .آيا تاسو ماته اجازت کوئ.چه زه خپل مور پلار کره لاړه شم.زما مطلب دا
وو.چه دهغوى نه ددې خبرې تحقيق اوکړم.رسول الله ﷺ ماته اجازت راکړو.نو ما د خپلې
مور نه تپوس اوکړو.مورې دا خلق څه وائى؟ هغې راته اووئيل لورې خفه کېږه مه، ډير کم
داسې شوى دى.چه يو ښائسته ښځه د داسې کس سره وى.چه هغه ورسره محبت کوى.او
دهغې بنې (د خاوند نورې ښځې) هم وى.اوبيا دې هم په هغې باندې تهمت نه لګى.ما
اووئيل «سبحان الله» آيا واقعى خلق داسې خبرې کوى. نو ما په دغه شپه تر صبا پورې ژړل.
ټوله شپه نه خو زما د سترګو اوښکې اودريدې .اونه ماته خوب راغلو.
بل طرف ته رسول الله ﷺ حضرت على بن ابى طالب او حضرت زيد بن اسامه رضي الله عنهما
راوغوښتل. تردغه وخته پورې وحى بنده وه.(چونکه دا دواړه د کور کسان وو) نبى ﷺ د
دوى دواړو نه تپوس اوکړو.اودخپلې بى بى نه د جدا کيدو (طلاق) متعلق ئې ورسره مشوره

اوكړه.اسامه بن زيد رضي الله عنه رسول الله ﷺ ته دهغوى د بى بى د پاكدامنۍ په باره كښې دخپل علم مطابق او د اهل بيت په باره كښې چه څه ورته علم وو.دهغې مشوره ورکړه.هغوى اوفرمائيل.ستاسوبى بى ده.د دې متعلق مونږ صرف خېر پيژنو.
البته حضرت على رضي الله عنه نبى ﷺ ته مشوره وركوله.او ورته ئې اووئيل.الله تعالى په تاسو باندې څه تنګى نه ده راوستې.(كه د افواهګانوپه وجه مو د عائشې رضي الله عنها نه په طبعيت كښې خړوالې پيدا شوې وى نو)ښځې نورې ډيرې دې. (او ستاسودا تكدر داسې هم لرې كيدې شى.چه د وينځې (حضرت بريريره رضي الله عنها چه د حضرت عائشې رضي الله عنها وينځه پاتې شوې وه.اودهغې حالات پيژنى) نه تپوس اوكړئ.هغه به تاسو ته صحيح صحيح خبره اوكړى.نو رسول الله ﷺ حضرت بريره رضي الله عنها راوغوستله.او تپوس ئې ترې اوكړو.بريرې! د عائشې رضي الله عنها نه تا داسې څه خبره ليدلې ده.چه هغې ته په شك كښې اچولې ئې؟ حضرت بريرې رضي الله عنها جواب وركړو.قسم دې وى په هغه ذات چه تاسو ئې په حقه پيغمبر راليږلې ئې.ما چرته هم داسې څه خبره نه ده ليدلې.چه هغه معيوبه وى.صرف دومره خبره مې ليدلې ده.چه هغه د كم عمر جينۍ ده.دخپل كور اوړه ښكاره پريږدى.او اوده شى.او چيلۍ راشى.اوړه اوخورى.(هغه خو دومره ساده باده ده.دهغې په پاكدامنۍ اوعفت كښې څه شك كيدې شى)
نونبى ﷺ په دغه ورځ د عبدالله بن ابى خلاف د منبر دپاسه مدد طلب كړو.او وې فرمائيل.يا معشرالمسلمين څوك دى ، چه دهغه كس په مقابله كښې زما مدد اوكړى.چا چه ماته زما د كور والا په باره كښې تكليف رارسولې دې.په الله قسم زه د خپلې بى بى په حق كښې صرف خير پيژنم. او دوى د يو داسې كس ذكر كړې دې.د كوم په باره كښې چه هم ما ته صرف د نيكۍ اوخير علم دې.اوهغه زما كور ته داخل شوې هم نه دې.مګر زما سره.
چه د نبى ﷺ دا خطاب ئې واوريدل.نوسعدبن معاذ رضي الله عنه اودريدل.او عرض ئې اوكړو.يا رسول الله زه به ستاسو مدد اوكړم.كه ددغه كس تعلق د بنو اوس سره وى.زه به دهغه څټ قلم كړم.اوكه هغه زمونږ د خزرجى وررونړو سره تعلق ساتى.نو چه تاسو څه حكم كوئ.مونږ به هغه منو.په دې باندې د خزرج قبيلې سردار حضرت سعد بن عباده اودريدلو.دحضرت حسان رضي الله عنه مور دهغه د ترۀ لور وه. (او چونكه حضرت حسان رضي الله عنه په دې تهمت كښې شريك وو.ددې وجې حضرت سعد بن عباده رضي الله عنه دا اوګڼړل.چه حضرت سعد بن معاذ رضي الله عنه په مونږ باندې تعرض اوكړو) هغوى ددې نه وړاندې نيك سړې وو.خوپه دغه وخت كښې خاندانى حميت په هغه باندې غالب شو.هغه حضرت سعد بن معاذ رضي الله عنه ته اووئيل.تا غلطه اووئيله.په الله قسم نه خو ته هغه قتلولې شې.اوكه هغه (تهمت لګونكې) ستاسو د قبيلې سره تعلق ساتلو.نو تا به دهغه قتل هركز نه غوستل.(خوچونكه دهغه تعلق زمونږ د قبيلې سره دې.ددې وجې ته د قتل خبره كوې) په دې كښې د حضرت سعد بن معاذ رضي الله عنه د ترۀ ځوى حضرت اسيد بن حضير رضي الله عنه اودريدل.او حضرت سعد بن عباده رضي الله عنه ته ئې اووئيل.غلطه خبره خو تا اوكړه.په الله قسم مونږ به هغه خامخا قتلوو.ته منافق ئې.ځكه خو ته د منافقانو د طرفه جګړه كوې.ددې تو تو مېۍ مېۍ د وجې د اوس او خزرج دواړو قبيلو خلق ژاپورته شول.تردې چه دوى په خپل مينځ كښې د جنګ اراده اوكړه.رسول الله ﷺ د منبر نه هغوى چپ كولو.تردې چه ټول چپ شول.او نبى ﷺ هم چپ شو.

حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائی.چه په دغه ورځ هم ما ټوله ورځ مسلسل اوژړل.په دغه موده کښې نه زما د سترګو اوښکې اوچې شوې.اونه ماته خوب راغلو.د صبا په وخت کښې زما مور پلار ما سره کیناستل.او ما ژړل.په دې کښې یوې انصاری ښځې ماته د راتلو اجازت اوغوستلو.ما هغې ته د راتلو اجازت ورکړو.هغه هم راغله.او ما سره په ژړا شوه.مونږ هم په دې حالت کښې وو.چه رسول الله ﷺ مونږ ته راغلو.سلام ئې اوکړو.او وې فرمائیل.چه ډکوم وخت نه په ما باندې تهمت لګولې شوې وو.دهغه وخت نه رسول الله ﷺ ما سره نه وو ناست.تریوې میاشتې پورې په نبی ﷺ زما په باره کښې څه وحی نه وه نازله شوې...
نبی ﷺ د تشریف راوړلونه پس کلمه شهادت اوونیل.اوبیائې اوفرمائیل.
اما بعد! عائشې رضي الله عنها ستا په باره کښې ماته دا خبره رارسیدلې ده.که ته بې ګناه ئې.نو الله تعالی به خامخا تا بې ګناه ثابته کړی.اوکه ستا نه څه غلطی شوې وی.نو الله تعالی ته توبه اوباسه.اواستغفار وایه.ځکه چه بنده کله د خپلو ګناهونو اقرار اوکړی.اوتوبه اوباسی.نو الله تعالی دهغه توبه قبلوی.
کله چه نبی ﷺ خپله خبره پوره کړه.نو زما اوښکې داسې اوچې شوې.چه یوه قطره مې هم محسوس نکړه.نو ما خپل پلار ته اوونیل.چه تاسو د رسول الله ﷺ د سوال جواب ورکړئ.
هغه اوونیل په الله قسم زه نه پوهیږم.چه رسول الله ﷺ ته څه اووایم.بیا ما خپلې مور ته اوونیل.چه ته جواب ورکړه.هغې هم معذرت اختیار کړو.چه زه نه پوهیږم.چه رسول الله ﷺ ته څه جواب ورکړم.اوس مجبوراً ما ته پخپله خبره کول شروع کول شو.په هغه وخت کښې زه د کم عمر جینۍ وو.او قرآن شریف هم ما څه زیات نه وو وئیلې.ما اوونیل.
په الله قسم ماته معلومه شوې ده.چه تاسو خلقو دا خبره اوریدلې ده.تردې چه ستاسو په زړونو کښې کیناستلې ده.او تاسو ددې تصدیق هم (ترڅه حد پورې) کړې دې.اوس که زه تاسو ته اووایم.چه زه رښتینې یم.نو تاسو خلق به زما تصدیق اونکړئ.اوکه زه دهغه تهمت اقرار اوکړم.د کوم نه چه زه پاکه یم.الله تعالی ته ښه معلومه ده.نو تاسو خلق به اووائې.چه دې رښتیا وینا اوکړه.په الله قسم اوس زه د خپلې اوستاسو د معاملې مثال ددې نه بغیر بل څه نه وینم.کومه چه د حضرت یوسف علیه السلام پلار (حضرت یعقوب علیه السلام) چه (دخپلو ځامنو غلطه خبره ئې واوریده.) فرمائیلې وه.﴿فَصَبْرٌ جَمِيلٌ ۖ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَىٰ مَا تَصِفُونَ﴾ اوس به زه صبرجمیل اختیارکړم.اوڅه چه تاسو وائې.دالله تعالی نه زه د هغې په باره کښې مدد غواړم.
چه دا مې اوونیل. نو زه لاړم.اوپه خپله بستره باندې سملاستم.او زما یقین وو.چه الله تعالی ته زما دبراءت علم دې.اوهغه به زما براءت بیانوی.خو په الله قسم چه دا خبره خو زما په وهم او ګمان کښې هم نه وه.چه الله تعالی به زما په باره کښې پخپله خبره کوی.البته زما دا امید ضرور وو.چه رسول الله ﷺ به څه خوب اووینی.چه دهغې په ذریعه به ورته الله تعالی زما براءت بیان کړی.په الله قسم چه نبی ﷺ اوس لا دخپل دغه مجلس نه پاسیدلې هم نه وو.اونه د کور په خلقو کښې څوك پاسیدلی وو.چه په نبی ﷺ باندې وحی نازلیدل شروع شو.نو په نبی ﷺ باندې هغه سختی شروع شوه.(کومه چه به د نزول وحی په وخت) په نبی ﷺ باندې شروع کیده.تردې چه د نبی ﷺ (د مخ مبارك) نه د ملغلرو پشان د خولې

قطرې بهیدلې .حالانکه ورځ د یخنۍ وه.دا دهغه کلام الهی د ثقل د وجې وو.کوم چه به په نبی ﷺ باندې نازلیدل.صدیقه رضی الله عنها فرمائی.چه دنبیﷺ نه کله دا کیفیت ختم شو.نو نبی ﷺ مسکې شو.نو د ټولو نه اولنۍ کلمه کومه چه د نبی ﷺ د خولې مبارکې نه وتلې وه. هغه دا وه.اې عائشې الله تعالی ستا براءت نازل کړو.نو زما مور ماته اوونیل.رسول اللهﷺ ته اودریږه.(دتعظیم دپاره) ما اوونیل. په الله قسم زه نه اودریږم.زه به صرف دالله تعالی حمد او شکر اوباسم.(چه هغه زما د براءت اعلان اوکړو)الله تعالی د ﴿إِنَّ الَّذِينَ جَاءُو بِالْإِفْكِ﴾ لس آیاتونو پورې آیاتونه (زما په براءت کښې) نازل کړو.

کله چه الله تعالی زما د براءت اعلان په دې آیاتونو کښې اوکړو.نو حضرت ابوبکرصدیق رضی الله عنه اوونیل.اوهغوی به په حضرت مسطح بن اثاثه باندې د قرابت او دهغوی د غریبۍ په وجه خرچ کولو.چه په الله قسم زه به په آئنده کښې په مسطح بن اثاثه باندې هیڅ خرچ نه کوم.ځکه چه هغه هم په عائشه رضی الله عنها باندې تهمت لګولې وو.په دې باندې د قرآن مجید دا آیت﴿وَلَا يَأْتَلِ أُولُوا الْفَضْلِ مِنكُمْ وَالسَّعَةِ أَن يُؤْتُوا أُولِي الْقُرْبَىٰ وَالْمَسَاكِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۖ وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا ۗ أَلَا تُحِبُّونَ أَن يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ پورې نازل شو.ددې آیت د نزول نه پس حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه اوفرمائیل.ولې نه زما خو هم دا خواهش دې چه الله تعالی زما مغفرت اوکړي.نودوی دحضرت مسطح خرچه دوباره ورکول شروع کړه. او وې وئیل په الله قسم چه دده دا نفقه به زه هیڅ کله بنده نکړم.

حضرت صدیقه رضی الله عنها فرمائی.چه رسول اللهﷺ د حضرت زینب بنت جحش رضی الله عنها نه هم زما په باره کښې تپوس کړې وو.چه د عائشې متعلق ته څه پیژنې.نوحضرت ام المومنین زینب رضی الله عنها ورته اوونیل.«أحمي سمعي وبصري والله ما علمت إلا خيراً» یعنی زه خپل غوږونه د داسې فضولو خبرو نه او خپلې سترګې د داسې ناخوبنه مناظرو کتلو نه محفوظ ساتم.په الله قسم ماته د حضرت عائشې رضی الله عنها په باره کښې د خیراونیکۍ نه سوا بله څه خبره نه ده معلومه ...حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی.چه په ازواج مطهراتو کښې صرف زینب داسې وه.چه هغې زما مقابله (په حسن او جمال عقل اوذکاوت وغیره کښې) کوله.خو الله تعالی د ورع او تقوی په وجه دهغې حفاظت اوکړو.اودهغې خور حمنه بنت جحش د هغې د طرف نه جګړه کوله.(چه زما مرتبه د نبیﷺ په نیز کمه شي.او دهغې خور زینب بنت جحش اوچته شي) نو په هلاکیدونکو کښې هغه هم هلاکه شوه.

حدیث افک کښې د بعضو جملوتشریح:

قوله: قَالَتْ عَائِشَةُ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَرَادَ سَفَرًا أَقْرَعَ بَيْنَ أَزْوَاجِهِ: حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی.چه نبی ﷺ به کله د سفر اراده کوله.نو په خپلو بیبیانوکښې به ئې خسنړې اچولو.

په ازواج مطهراتوکښې خسنړې (قرعه) اچول اوددې حکم: په دې مسئله کښې د حضرات احنافو رحمهم الله موقف دا دې.چه چه خسنړې په نبیﷺ باندې واجب نه وو.نبیﷺبه د ازواج

مطهراتو رضي الله عنهن د تطييب قلوب دپاره خسنړې اچولو.ځکه که نبي ﷺ به په خپله خوښه باندې څوك متعين كوله.نونورې بيبيانې به پرې خفه كيدې.چه مونږ ولې پريږدى. د شوافعو رحمهم الله نه امام غزالي رحمه الله په ،،خلاصه،، كښې هم دا اختيار كړې دى.اوعلامه زرقانى رحمه الله په ،،شرح مواهب،، كښې د اكثرو مالكيانو رحمهم الله مختارهم دا خودلې دې.

داكثروحنابلو اواكثروشوافعو رحمهم الله رائې دا ده.چه ((قسم بين الأزواج)) په نبي ﷺ باندې واجب وو.اودا خسنړې به نبي ﷺ هم د واجب په حيثيت باندې اچولو.(١)

قوله: فَأَقْرَعَ بَيْنَنَا فِي غَزْوَةٍ غَزَاهَا فَخَرَجَ فِيهَا سَهْمِي: د ابن اسحاق او طبراني رحمه الله په روايت كښې دا تصريح راغلې ده.چه دا غزوه دكومې چه حضرت عائشه رضي الله عنها دلته ذكر كوى. دا غزوه مريسيع وه.(٢) كومې ته چه غزوه بنى مصطلق هم وائى.په قرعه كښې د حضرت عائشې رضي الله عنها نوم راووتلو.

قوله: فَخَرَجْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ مَا أُنْزِلَ الْحِجَابُ: زه د رسول الله ﷺ سره اووتلم.دا دنزول حجاب نه پس واقعه ده.

د نزول حجاب حكم كله راغلې وو؟ په دې باره كښې مختلف اقوال دى.

① د واقدى،قتاده،ابن جرير او حافظ ابن كثير رائې دا ده.چه دا د ٥هـ واقعه ده.

② د حافظ شرف الدين دمياطى خيال دې.چه دا د ٤هـ واقعه ده.د حافظ ابن حجر او علامه ابن قيم رحمهما الله ميلان هم دې طرف ته دې.

③ دابوعبيده رحمه الله وغيره رائې دا ده،چه دا د ٣هـ واقعه ده.(٣)

قوله: فَكُنْتُ أُحْمَلُ فِي هَوْدَجِي وَأُنْزَلُ فِيهِ: زه به د كجاوې سره اوچتولې شوم.اوهم په كجاوې كښې به وو.او راكوزولې به شوم.

،،هودج،،يوخاص قسم پرده وى.كُمه چه په سورلۍ دپاره اچولې شى.چه ښځه په كښې په پرده كښې ناسته وى.(٤) هغه محل ته ،،هودج،، وائى.په كوم باندې چه پرده تړلې شى.

قوله: فَإِذَا عِقْدٌ لِي مِنْ جَزْعِ ظَفَارِ قَدِ انْقَطَعَ: ناڅاپه چه ما اوكتل.نو زما هار كوم چه د ظفارد غمو وو.هغه شليدلې وو.

((جزع)) مرجان (يوقسم غمى دى) ته وائى.

---

١) ددې مسئلې دتفصيل دپاره اوګورئ فتح القديرمع الكفاية (٢٩٩١٣) ٣٠٣) باب القسم والمغنى لابن قدامة (٢٣٨١٧)_

٢) فتح البارى(٤٥٨١٨)_

٣) ددې درې واړه اقوالو دپاره اوګورئ (فتح البارى(٤٣٠١٧) وفتح البارى (٤٦٢١٨)_~

٤) فتح البارى(٤٥٨١٨)-

«ظفار» د یمن په علاقه کښې دیوښارنوم دې.چونکه دغه مرجان ددغه ځاې نه راغلی وو.ددې وجې د «جزع» اضافت هغې طرف ته اوشو.ابن التین د هغې قیمت دولس درهم نقل کړې دې.په بعضې نسخو کښې(من جزأظفار)راغلی دی. «أظفار»د«ظفر» جمع ده.او«ظفر» یوخاص قسم خوشبوی ده.د «جزع أظفار» مطلب دا دې.چه د دغه خوشبو نه د غمو په شکل کښې مرجان جوړولی شو.اوبیا به د هغې نه هارجوړولې شو. (۱)

قوله: وَكَانَ النِّسَاءُ إِذْ ذَاكَ خِفَافًا لَمْ يَهْبُلْنَ وَلَمْ يَغْشَهُنَّ اللَّحْمُ: ښځې به په هغه زمانه کښې نرئ وې.غټې به نه وې.اونه به په هغوی باندې زیاته غوښه وه.بلکه هغوی به سپکې وې.

«لم یهبلن» په باء باندې درې واړه اعراب وئیلی شوی دی.دغه شان د باب افعال او تفعیل نه هم راځی.اومعنی دلته د ټولودا ده.چه دوی درنې نه وې. (۲)

قوله: حَتَّى أَتَيْنَا الْجَيْشَ مُوغِرِينَ فِي نَحْرِ الظَّهِيرَةِ وَهُمْ نُزُولٌ: تردې چه مونږ په ټکنړه غرمه کښې لښکرته راورسیدو.او لښکر پړاؤ اچولې وو.

«موغرین»دباب افعال اوباب تفعیل په دواړوکښې مستعمل وو.په دواړو صورتونو کښې د«موغرین» معنی «داخلین فی الظهیرة» ده.او «وغرة» د ماسپخین وخت وائی. (۳)

قوله: وَيَسْتَمِعُهُ وَيَسْتَوْشِيهِ: عبدالله بن ابی به دا الزام اوریدل.اودا به ئې خورول. د استثناء معنی ده.د څه مسئلې په باره کښې استفسار کول دې دپاره چه د خلقوموضوع اوګرځی. (۴)

قوله: فَدَعَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَرِيرَةَ فَقَالَ أَيْ بَرِيرَةُ هَلْ رَأَيْتِ مِنْ شَيْءٍ يَرِيبُكِ: دلته دا اشکال کیدې شی.چه حضرت بریره رضی الله عنها تر دغه وخته پورې وینځه وه.دهغې مولی هغه مکاتبه جوړه کړې وه.اوحضرت عائشې رضی الله عنها د هغې بدل کتابت ادا کړې وو.ددې نه پس به د حضرت عائشې رضی الله عنها سره اوسیدله.خو د دوی د آزادئ دا واقعه د فتح مکې نه پس راغلې وه.خو واقعه د افك په ۵ھ کښې پیښه شوې وه.د افك د واقعه په وخت کښې حضرت بریره رضی الله عنها د حضرت عائشې رضی الله عنها سره نه وه.نودهغې نه تحقیق حال ولې کولې شو؟

(۱) فتح الباری(۴۵۹/۸)_
(۲) فتح الباری(۴۶۰/۸)_
(۳) عمدة القاری(۳۰۷/۱۷)_
(۴) وفی شرح الکرمانی (۳۵/۱۶) یستوشیه أن یستخرجه بالبحث عنه ثم یفشیه ولایدعه یخمد)_

باقي پاتې شوددې خبرې دليل چه دحضرت بريره رضي الله عنها آزادي د فتحې مکې نه پس شوې وه.نوهغه دا ده.چه حضرت بريره رضي الله عنها کله د خيار عتق په بنياد دخپل خاوند مغيث نه جدائي اختيارکړه.نو حضرت مغيث رضي الله عنه به د مدينې په کوڅوکښې په حضرت بريره رضي الله عنها پسې ژړل.اوګرځيدل.او وئيل به ئې.چه ته زما نه جدا والې مه اختياروه،خو حضرت بريره رضي الله عنها د هغه سره په اوسيدو باندې نه تياريده.په دغه وخت کښې نبي ﷺ خپل ترۀ حضرت عباس رضي الله عنه ته اوفرمائيل .ګوره د مغيث د بريره سره څومره محبت دې.اودبريرې د مغيث سره څومره بغض دې.([1]) اوحضرت عباس رضي الله عنه د مکې د فتحې نه پس راغلې وو.معلومه شوه.چه د حضرت بريره رضي الله عنها آزادي د فتح مکې نه پس ده.نو په ۵ه کښې په واقعه د افک کښې د حضرت عائشې رضي الله عنها په باره کښې د دې نه تحقيق حال کولوڅه مطلب دې؟
حافظ ابن قيم رحمه الله فرمائي.چه په روايت کښې د بريره نوم وهم دې.([2]) او علامه زرکشي هم د حافظ ابن قيم تائيد کړې دې.([3])
خو صحيح خبره دا ده.چه دې ته د وهم وئيلو ضرورت نشته.حضرت بريره رضي الله عنها اګرچه د واقعه افک په وخت کښې آزاده نه وه.او هم د خپل مولى سره د وينځې په حيثيت اوسيده.خو چونکه مسلمانه وه.او حضرت عائشې رضي الله عنها ته دکشروالي دوجې د تجربه کارې ښځې ضرورت وو.نو عين ممکن ده.چه هغه د خپلې مولى سره اوسيده.اوپه هغې سره سره د حضرت عائشې رضي الله عنها دمدد دپاره به دلته ورتله.ددې وجې نبي ﷺ د حضرت عائشې رضي الله عنها په باره کښې دهغې نه تپوس اوکړو.([4])

قوله: غَيْرَ أَنَّهَا جَارِيَةٌ حَدِيثَةُ السِّنِّ تَنَامُ عَنْ عَجِينِ أَهْلِهَا فَتَأْتِي الدَّاجِنُ فَتَأْكُلُهُ: بس دومره خبره ده.چه هغه د کم عمرجينۍ ده.د خپل کور اوړه پرانستې پريږدي.او اوده شي ترې،نو چيلۍ راشي هغه اوخوري.
په دې جملې سره حضرت بريره رضي الله عنها د حضرت عائشې رضي الله عنها د عفت مزيد تاکيد اوکړو.چه هغه خو دومره ساده باده ده.چه هغې ته د خپل کور د اوړو په باره کښې څو څوځله خيال نه پاتې کيږي.په داسې معصومه باندې دا الزام ([5])

قوله: فَقَامَ سَعْدُ بْنُ مُعَاذٍ فَقَالَ أَنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ أَعْذِرُكَ: نو حضرت سعد بن معاذ رضي الله عنه اودريدو.او وې وئيل.يارسول الله زه ستاسو مدد کوم.دلته اشکال کيږي.چه

---

[1] ولفظه يا عباس ألا تعجب من حب مغيث بريرة ومن بغض بريرة مغيثاً الحديث أخرجه البخاري في كتاب الطلاق باب شفاعة النبي ﷺ في زوج بريرة رقم الحديث ۵۲۸۳)_
[2] زاد المعاد (۲۶۷/۳) فصل (ما وقع في حديث الإفک من الوهم)_
[3] فتح الباري(۴۶۹/۸)_
[4] فتح الباري(۴۶۹/۸)_
[5] فتح الباري(۴۷۰/۸)_

حضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه خو په غزوه بنی قریظه کښې وفات شوې وو.او غزوه بنی قریظه په کال ۴ھ یا ۵ھ کښې شوې وه.حالانکه د افک د واقعې تعلق د غزوه مریسیع او بنو المصطلق سره ذې.کومه چه په ۶ھ کښې شوې وه.نو په روایت کښې دحضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه نوم څنګه راغلې دې.ددې اشکال مختلف جوابونه شوی دی.

① ابن عبدالبر مالکی او قاضی ابوبکر بن العربی رحمهما الله وئیلی دی.چه دلته د حضرت سعدبن معاذ رضی الله عنه نوم غلط دې.اودا د راوی وهم دې.او د عادت مطابق قاضی ابو بکر بن العربی رحمه الله دا هم وئیلی دی.چه د سعد بن معاذ رضی الله عنه د نوم په غلطئ باندې اتفاق دې.(۱)

② قاضی اسماعیل مالکی وغیره رحمهم الله فرمائیلی دی.چه غزوه مریسیع د غزوه خندق نه وړاندې پیښه شوې ده.(۲) او کله چه دا تسلیم کړې شی.چه غزوه مریسیع د غزوه خندق نه وړاندې شوې ده.نو په واقعه د افک کښې د حضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه په موجودګئ باندې هډو څه اشکال نه پاتې کیږی.

البته چه غزوه مریسیع دغزوه خندق نه وړاندې اومنلې شی.نو په دې کښې یوبل اشکال پیدا کیږی.هغه دا چه حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما ته چه نبی ﷺ د ټولونه اول په کومه غزا کښې د شرکت اجازت ورکړې وو.هغه غزوه خندق وو.بل طرف ته دا ثابته ده.چه حضرت ابن عمر رضی الله عنهما په غزوه مریسیع کښې شرکت کړې وو.که غزوه مریسیع دغزوه خندق نه وړاندې اومنلې شی.نو په غزوه مریسیع کښې به د ټولونه اوله غزا وه.چه شرکت په کښې شوې وو.(۳)

بعضې عالمانو رحمهم الله ددې اشکال جواب ورکړې دې.اوفرمائیلی ئې دی.چه حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما به په غزوه مریسیع کښې دخپل پلارسره تبعاً تلې وی.مستقلاً په کومه غزا کښې چه دوی شرکت کړې وو.اوپه کوم کښې چه هغوی ته اجازت شوې وو.هغه غزوه خندق وه.(۴)

③ امام بیهقی رحمه الله یوبل جواب ورکړې دې.چه دا غزوه مریسیع د غزوه خندق نه پس اودحضرت سعدبن معاذ رضی الله عنه د وفات نه وړاندې شوې ده.حضرت سعدبن معاذ رضی الله عنه لا زخمی وو.چه په دې کښې غزوه مریسیع او واقعه دافک پیښه شوه.اودافك د واقعه نه پس دوی وفات شوی دی.(۵) نو په حدیث افک کښې د حضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه په نوم راتلو باندې څه اعتراض پاتې نشو.

قوله: فَقَالَ أَبِي وَاللَّهِ مَا أَدْرِي مَا أَقُولُ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

دحضرت صدیق اکبر رضی الله عنه په رګونوکښې صدق داسې اخکلې شوې وو.چه د حضرت عائشې رضی الله عنها غوندې پاکدامنې لورد دفاع اودهغوی د براءت ښکاره کولوباندې اماده نه وو.ځکه چه

(۱) فتح الباری(۴۷۲/۸)_

(۲) فتح االباری(۴۷۲/۸)_

(۳) فتح الباری(۴۷۲/۸)_

(۴) فتح الباری (۴۷۲/۸)_

(۵) دلائل النبوة بیهقی (۸۸/۴) باب حدیث الإفک)_

هغوی ته دحقیقت حال معلومات نه وو.روسته چه کله الله تعالی د حضرت عائشې صدیقې ﷺ دبراءت اعلان په قرآن کښې اوکړو.نوحضرت عائشې ﷺ خپل پلار ته اووئیل.تاسو ولې زما دطرفه عذر پیش نکړو.نو حضرت صدیق اکبر ﷺ ورته جواب ورکړو.«أی سماء تظلنی وأی أرض تقلنی إذا قلت مالم أعلم» کوم آسمان به په ما باندې سیورې کوی.اوکومه زمکه به ماته په خپل ځان باندې ځاې راکوی.چه زه هغه څه اووایم.دکوم چه ماته علم نه وی. (۱)

قوله: فَأَخَذَهُ مَا كَانَ يَأْخُذُهُ مِنَ الْبُرَحَاءِ حَتَّى إِنَّهُ لَيَتَحَدَّرُ مِنْهُ مِنَ الْعَرَقِ مِثْلُ الْجُمَانِ وَهُوَ فِي يَوْمٍ شَاتٍ مِنْ ثِقَلِ الْقَوْلِ الَّذِي أُنْزِلَ عَلَيْهِ: نوراغله په نبی ﷺ باندې هغه سختنه کومه چه د نزول وحی په وخت به په دوی باندې راتله.تردې چه د نبی ﷺ دمخ مبارک نه د غمو پشان د خولو څاڅکی څڅیدل .حالانکه د سختې یخنۍ ورځ وه.دا دهغه کلام د بوج د وجې وو.کوم چه په هغوی باندې نازلولې شو.

«البرحاء»برح دګرمۍ سختۍ ته وائی.کومه چه د تبې دوجې یا دسختې ګرمۍ د وجې د خولې وتلو سبب اوګرځی.«برحاء» (دباء په ضمه او راء په فتحه) هم دې ته وائی.(۲)

«الجمان» بضم الجيم وتخفيف الميم، ملغلرو ته وائی.(۳)

قوله: فَقُلْتُ وَاللَّهِ لَا أَقُومُ إِلَيْهِ فَإِنِّي لَا أَحْمَدُ إِلَّا اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ: حضرت عائشې ﷺ قسم اوخوړلو.او وې وئیل.چه زه دهغه د شکریه ادا کولوډپاره نه اودریږم.زه صرف دالله تعالی شکراداکوم.په حضرت عائشه ﷺ باندې دبیخودې حالت شروع شوې وو.چه دالله تعالی نه سوا هرڅه ئې د نظرنه اخوا شوی وو.اوصرف په یوالله ئې نظرپاتې شوې وو.په هغې خوقیامت تیر شوې وو.اوالله تعالی د وحی په ذریعه دهغې دبراءت اعلان اوکړو.په داسې حالت کښې په یوالله باندې نظرپاتې کیدل اود غیرالله نه نظراوړیدل څه بعیده خبره نه ده.

دویمه دا چه حضرت عائشې ﷺ دا په ناز کښې وئیلی وو.اوپه ناز کښې خو وی داسې،چه په زړه کښې کوم کیفیت راسخ او مضبوط شوې وی.په ظاهردهغې نه د خلاف اظهار کیږی.د حضرت عائشې ﷺ په زړه کښې هم د نبی ﷺ بې انتهاء عظمت اومحبت موجود وو. خوپه هغوی باندې په دغه وخت کښې دناز کیفیت طاری شوې وو.اوهغوی دهغې خلاف اظهار اوکړو. په ظاهره نیاز وو،او په زړه کښې په زرچنده نیاز موجود وو(۴) ګنې په دې کښې څه شک دې.اوپخپله حضرت عائشې ﷺ هم دا خبره ښه پیژندله.چه دا هرڅه د محمد ﷺ په وجه دوی ته نصیب شو.

---

(۱) فتح الباری(۴۷۷/۸)_

(۲) عمدة القاری(۲۰۹/۱۷)_

(۳) عمدة القاری(۲۰۹/۱۷)_

(۴) قال ابن الجوزی:إنما قالت ذلک إدلالاً کما یدل الحبیب علی حبیبه- فتح الباری (۴۷۷/۸)_

قوله: قَالَتْ عَائِشَةُ وَاللّٰهِ إِنَّ الرَّجُلَ الَّذِي قِيلَ لَهُ مَا قِيلَ لَيَقُولُ سُبْحَانَ اللّٰهِ فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا كَشَفْتُ مِنْ كَنَفِ أُنْثَى قَطُّ: حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائی.چه په کوم کس دا الزام لګولې شوې وو. هغه چه دا الزام واوریدل.نو وئیل به ئې.په هغه ذات مې دې قسم وی.دچا په لاس کښې چه زما روح دې.ما چرته هم دچا ښځې پرده نه ده اخستې.دهغوی نوم صفوان بن معطل رضي الله عنه وو.

دلته یواشکال دا کیږی.چه د حضرت ابوسعید خدری رضي الله عنه په روایت کښې ابوداود ،طحاوی، حاکم، احمد او ابن حبان نقل کړې دې.په هغې کښې دی.چه دحضرت صفوان بن معطل رضي الله عنه بی بی د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه. او شکایت ئې اوکړو.چه زه مونځ کوم.نو دې ما وهی.اوچه روزه نیسم.نودې مې رتی. او پخپله د صبا مونځ د نمر راختونه پس کوی.

نبی کریم ﷺ د حضرت صفوان بن معطل رضي الله عنه نه تپوس اوکړو.نوحضرت صفوان رضي الله عنه ورته تفصیلی صورتحال اوخودل.اوخپله صفائی ورته پیش کړه.ددې روایت نه معلومیږی.چه دده ښځه وه.نوبیا ددوی د وینا چه «ما کشفت من کنف أنثی قط» څنګه صحیح کیږی.ددې اشکال مختلف جوابونه ورکړې شوی دی.

① ابوبکربزار رحمه الله فرمائی.چه دحضرت ابوسعید خدری رضي الله عنه دا روایت منکر دې. ځکه چه دا روایت اعمش د ابوصالح نه د«عن»په صیغه سره نقل کړې دې.اود اعمش عنعنه مقبول نه ده.ځکه چه هغوی په تدلیس کولو.خوحافظ ابن حجر رحمه الله فرمائیلی دی.چه د ابن سعد رحمه الله په روایت کښې«عن أبي صالح» په ځای«سمعت أباصالح» دی.دا د سماع تصریح ده.اواعمش داسې مدلس دې.چه کله دوی د سماع تصریح اوکړی.نومحدثین رحمهم الله ددوی روایت ته اعتبار ورکوی.نود ابوبکر بزاردا وینا چه دا روایت منکر دې.اوپه دې کښې تدلیس شوې دې. صحیح نه ده.(1)

علامه قرطبی رحمه الله دا جواب ورکړې دې.چه دحضرت صفوان رضي الله عنه مراد دا وو.چه«ما کشفت من کنف أنثی قط علی وجه الحرام» چه ما په حرامه طریقه دچا ښځې پرده نه ده پرانستې.خو دعلامه قرطبی رحمه الله په دې جواب باندې اعتراض دې.چه دابوعوانه رحمه الله په روایت کښې داسې الفاظ راغلی دی.«ما کشفت من کنف أنثی قط علی وجه الحلال وعلی وجه الحرام» (2)

② امام بیهقی رحمه الله فرمائی.چه کومه واقعه ئې په بخاری کښې بیان کړې ده. نو دا د واده' نه وړاندې وه.تردغه وخته پورې واده لا نه وو شوې.اود ابوداود واقعه روستنۍ دهغه وخت ده.چه واده شوې وو.نو څه تعارض نشته(3)

1) فتح الباری(۸/۴۶۲)_

2) فتح الباری(۸/۴۶۲)_

3) فتح الباری(۸/۴۶۲)_

حضرت صفوان بن معطل رضی الله عنه: دوی دمديني منورې اوسيدونکې وو.خندق يا مريسيع ددوی اولنۍ غزوه وه. په کوم کښې چه دوی شرکت کړې وو.رسول الله ﷺ د دوی په باره کښې فرمائيلی وو.«ماعلمت عليه إلا خيراً» ددوی د وفات په باره کښې مختلف اقوال دی. بعضو وئيلی دی.چه ددوی وفات د حضرت عمر رضي الله عنه په دورخلافت کښې شوې وو.ابن اسحاق ليکلی دی.چه دې په ۱۹ هجرئ کښې د آرمنيا په جهاد کښې شهيد شوې وو. بعضې حضراتو د وفات کال ۵۸ھ اوبعضو ۶۰ھ هم خودلې دې.(۱) والله اعلم.

[۳۹۱] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ أَمْلَى عَلَيَّ هِشَامُ بْنُ يُوسُفَ مِنْ حِفْظِهِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ قَالَ لِي الْوَلِيدُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ أَبَلَغَكَ أَنَّ عَلِيًّا كَانَ فِيمَنْ قَذَفَ عَائِشَةَ قُلْتُ لَا وَلَكِنْ قَدْ أَخْبَرَنِي رَجُلَانِ مِنْ قَوْمِكَ أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ وَأَبُو بَكْرِ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَارِثِ أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ لَهُمَا كَانَ عَلِيٌّ مُسَلِّمًا فِي شَأْنِهَا فَرَاجَعُوهُ فَلَمْ يَرْجِعْ وَقَالَ مُسَلِّمًا بِلَا شَكٍّ فِيهِ وَعَلَيْهِ كَانَ فِي أَصْلِ الْعَتِيقِ كَذَلِكَ

قوله: حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ: دا عبدالله بن محمد مسندی دې.اوددوی کنيت ابوجعفردې.(۲)

په بنوامیه کښې روستو داسې خلق راغلل.چه هغوی د حضرت علی رضي الله عنه په شان کښې ادب اواحترام نه کولو.نودا وليدبن عبدالملک بن مروان د امام زهری رحمه الله نه تپوس کوی.چه په حضرت عائشه رضي الله عنها باندې تهمت لګونکوکښې حضرت علی رضي الله عنه هم شامل وو؟(۳) داامام زهری رحمه الله جواب اوکوړئ.وې وئيل ماته داسې قسم څه خبر نه دې رارسيدلې.بلکه هم ستا د قوم دوو کسانو ابوسلمه بن عبدالرحمن او ابوبکربن عبدالرحمن ماته خودلی دی.چه حضرت عائشې رضي الله عنها دې دواړو ته وئيلي وو.

قوله: كَانَ عَلِيٌّ مُسَلِّمًا فِي شَأْنِهَا: دا «مسلماً» اسم فاعل او اسم مفعول په دواړو طريقو سره لوستلې شوې دې. د اسم فاعل په باره کښې به ترجمه دا وی.چه حضرت علی رضي الله عنه دحضرت عائشې رضي الله عنها په باره کښې چپوالې اختيارکړې وو.په دې صورت کښې به ،،تسليم،، د سکوت په معنی کښې وی.(٤) اومطلب به دا وی.چه حضرت علی رضي الله عنه د

---

(۱) الإصابة (۹۱|۲)_

(۲) عمدة القاری (۲۰۹|۱۷)_

(۳) وفي ترجمة الزهری عن حلية الأولياء من طريق ابن عيينه عن الزهری کنت عند الوليدبن عبدالملک فتلا هذه الآية ﴿والذی تولی کبره منهم له عذاب عظيم﴾ فقال نزلت فی علی بن ابی طالب قال الزهری أصلح الله الأمير ليس الأمرکذلک ..أخبرنی عروة عن عائشة أنها نزلت فی عبدالله بن أبی بن سلول (فتح الباری (٤۳۷|۷)_

(٤) عمدة القاری (٤۳۷|۱۷)_

حضرت عائشې رضي الله عنها دبراءت ذكركولو.دتهمت نه بلكه چپ به وو.اود اسم مفعول په صورت كښې به معنى دا شى.چه((كان على رضي الله عنه سالماً من الخوض فى شأنها)) يعنى د حضرت عائشې رضي الله عنها په باره كښې هغوى غورفكراوخوض نه كولو.دهغوى په نيزدا معامله داسې نه وه.چه په دې باندې سوچ اوكړې شى.اوپه دې كښې غور او فكر اوكړې شى.ځكه چه دحضرت عائشې رضي الله عنها برائت دغوراوفكرمحتاج نه وو.[1] يا ((مسلماً)) صيغه داسم مفعول د ((محفوظاً)) په معنى كښې ده.يعنى هغوى د تهمت لګولونه محفوظ وو.

عبدالرزاق د معمربن راشد نه د ((مسلماً)) په ځاې د ((مسيئا)) لفظ نقل كړې دې.[2] په دې صورت كښې به معنى دا وى.چه حضرت على رضي الله عنه دحضرت عائشې رضي الله عنها په باره كښې د ګناه ارتكاب كونكې وو.ددې نه دا مطلب راوځى.چه حضرت على رضي الله عنه والعياذبالله په تهمت لګولوكښې دلچسپى اخستله.اودا ((بداهةً)) غلطه ده.ددې وجې امام بخارى د عبدالرزاق د روايت په ځاې د هشام بن يوسف روايت نقل كوى.اودعبدالرزاق د روايت ترديد كوى.

په حقيقت كښې بعضې ناصبيو بنو اميه ته د نزديكت په غرض دحضرت على رضي الله عنه دشان كمولو دپاره په دې روايت كښې تحريف كړې دې.او ((كان على مسلماً فى شأنها)) نه ئې ((كان على مسيئا فى شأنها)) جوړ كړې دې.[3] خوامام زهرى رحمه الله غوندې جليل القدر محدث ددې تصحيف ترديد كوى.او وائى.چه دا لفظ هم ((مسلمٌ)) دې.د وړاندې روايت الفاظ دى.

قوله: فَرَاجَعُوهُ فَلَمْ يَرْجِعْ وَقَالَ مُسَلِّمًا بِلَا شَكٍّ فِيهِ: يعنى خلقو امام زهرى ته مراجعت اوكړو.چه دا لفظ ((مسلماً)) دې اوكه ((مسيأ)) دې.نوامام زهرى رحمه الله ددې نه سوا بل څه اونه وئيل.(يعنى دمسيأ تائيد ئې اونكړو)اودوى اوفرمائيل.دا لفظ هم ((مسلماً)) دې.دكرمانى اوعينى رحمه الله مطابق دا مراجعت امام زهرى ته شوې وو. او د حافظ صاحب رحمه الله خيال دې.چه دهشام بن يوسف رحمه الله شاګردانودا مراجعت دهشام نه د تحقيق په غرض باندې كړې وو.

دغه شان د بادشاه وخت د رائې خلاف امام زهرى رحمه الله حق خبره بيان كړه. اوپه روايت كښې دتصحيف كونكوكسانوتصحيف ئې په نبنه كړو.((فجزاه الله عنا وعن سائر المسلمين خير الجزاء))[4]

---

[1])عمدة القارى(٢٠٩١١٧) وشرح الكرمانى(٦١١١٦)_

[2])فتح البارى(٤٣٧١٧)_

[3])عمدة القارى(٢١٠١١٧)_

[4]) د وليد بن عبدالملك پشان د هشام بن عبدالملك رائې هم دا وه.چه په حضرت عائشه رضى الله عنها باندې الزام لګونكوكښې د تولو نه لوې كرداروالعياذبالله دحضرت على رضي الله عنه وو.هشام ته يوځل مشهور محدث سليمان بن يسار رحمه الله راغلو.هشام دهغوى نه تپوس اوكړو.سليمان! لږ خودا وښايه. چه د ﴿والذى تولى كبره﴾ مصداق څوك دې.؟سليمان اووئيل.عبدالله بن ابى هشام بغيرڅه سوچ نه اووئيل.دروغ، ددې مصداق على رضي الله عنه دې.سليمان اووئيل..... [بقيه حاشيه په راروان مخ.

[۳۹۱۲] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ حُصَيْنٍ عَنْ أَبِي وَائِلٍ قَالَ حَدَّثَنِي مَسْرُوقُ بْنُ الْأَجْدَعِ قَالَ حَدَّثَتْنِي أُمُّ رُومَانَ وَهِيَ أُمُّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَتْ بَيْنَا أَنَا قَاعِدَةٌ أَنَا وَعَائِشَةُ إِذْ وَلَجَتْ امْرَأَةٌ مِنْ الْأَنْصَارِ فَقَالَتْ فَعَلَ اللَّهُ بِفُلَانٍ وَفَعَلَ فَقَالَتْ أُمُّ رُومَانَ وَمَا ذَاكَ قَالَتْ ابْنِي فِيمَنْ حَدَّثَ الْحَدِيثَ قَالَتْ وَمَا ذَاكَ قَالَتْ كَذَا وَكَذَا قَالَتْ عَائِشَةُ سَمِعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ نَعَمْ قَالَتْ وَأَبُو بَكْرٍ قَالَتْ نَعَمْ فَخَرَّتْ مَغْشِيًّا عَلَيْهَا فَمَا أَفَاقَتْ إِلَّا وَعَلَيْهَا حُمَّى بِنَافِضٍ فَطَرَحْتُ عَلَيْهَا ثِيَابَهَا فَغَطَّيْتُهَا فَجَاءَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مَا شَأْنُ هَذِهِ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَخَذَتْهَا الْحُمَّى بِنَافِضٍ قَالَ فَلَعَلَّ فِي حَدِيثٍ تُحُدِّثَ بِهِ قَالَتْ نَعَمْ فَقَعَدَتْ عَائِشَةُ فَقَالَتْ وَاللَّهِ لَئِنْ حَلَفْتُ لَا تُصَدِّقُونِي وَلَئِنْ قُلْتُ لَا تَعْذِرُونِي مَثَلِي وَمَثَلُكُمْ كَيَعْقُوبَ وَبَنِيهِ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ قَالَتْ وَانْصَرَفَ وَلَمْ يَقُلْ شَيْئًا فَأَنْزَلَ اللَّهُ عُذْرَهَا قَالَتْ بِحَمْدِ اللَّهِ لَا بِحَمْدِ أَحَدٍ وَلَا بِحَمْدِكَ [ر: ۲۴۵۳]

قوله: حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ: دابوعوانه نوم وضاح بن عبدالله یشکری دې.( )

قوله: إِذْ وَلَجَتْ امْرَأَةٌ مِنْ الْأَنْصَارِ...قالت ابْنِي فِيمَنْ حَدَّثَ الْحَدِيثَ: دلته اشکال کیږی.چه دافك خبروکونکوکښې یوپه انصاروکښې حسان بن ثابت رضی الله عنه وو.اوبل عبدالله بن ابی منافق وو.اوپه دوی کښې دیوکس هم په دغه وخت کښې مور موجود نه وه.نوبیا دغه انصاری ښځې دا څنګه اووئیل.چه زما څوی هم د افك خبرې کړی دی.ددې جواب دا ورکړې شوې دې.چه ممکن ده د رضاعت د تعلق په وجه انصاری ښځې ورته خپل څوې وئیلې وی.

په دې رضاعت باندې یوبل اشکال کیږی.چه دا روایت مسروق بن الاجدع د حضرت ام رومان رضی الله عنها نه نقل کوی.اومسروق بن اجدع تابعی دې.حالانکه د ام رومان وفات د نبی صلی الله علیه وسلم په ژوند کښې شوې وو.نوبیا دمسروق اجدع ملاقات دې سره څنګه شوې وو.نوخطیب بغدادی اونورو څو حضراتو رحمهم الله دا روایت منقطع ګرځولې دې.

......بقیه حاشیه] ((أمیر المؤمنین أعلم بما یقول)) په دې کښې امام زهری رحمه الله راغلو.هشام دهغه نه هم دا تپوس اوکړو.((یا ابن شهاب من الذی تولی کبره ؟)) زهری رحمه الله اوفرمائیل.عبدالله بن ابی هشام اووئیل ((کذبت)) ددې مصداق علی (رضی الله عنه) دې.امام زهری رحمه الله ورته څه ښه جواب ورکړو.وې فرمائیل.((أنا أکذب لاأبا لک والله لونادی مناد من السماء إن الله أحل الکذب ما کذبت)) تباه نشې.زه دروغ وایم.په الله قسم که څوك دآسمان نه دا آواز اوکړی.چه الله تعالی دروغ وئیل حلا ل کړل.نو بیا به هم زه دروغ اونه وایم.(فتح الباری(۲۳۷/۷))

[1])عمدة القاری(۱۱۷:۲۱۰)_

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه خصیب بغدادی او نورو حضراتو چه په دې روایت باندې د انقطاع کوم حکم لګولې دې.دا په حقیقت کښې د واقدی په کلام باندې مبنی دې.چه هغوی ونیلی دی.د ام رومان وفات د نبی ﷺ په ژوند کښې شوې وو.اوواقدی ددې درجې سړې نه دې.چه دهغه په وجه صحیح روایات معلول اوګرځولی شی.نو په روایت باندې د انقطاع حکم قابل قبول نه دې.ددې وجه دا ده.چه امام بخاری رحمه الله په تاریخ کبیر اوتاریخ اوسط کښې نقل کړی دی.چه دام رومان وفات په ١٥ھ کښې شوې وو.نو که مسروق تابعی دې.هم دده ملاقات د ام رومان سره کیدې شی.(١)

[٣٣]حَدَّثَنِي يَحْيَى حَدَّثَنَا وَكِيعٌ عَنْ نَافِعِ ابْنِ عُمَرَ عَنِ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا كَانَتْ تَقْرَأُ إِذْ تَلِقُونَهُ بِأَلْسِنَتِكُمْ وَتَقُولُ الْوَلْقُ الْكَذِبُ قَالَ ابْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ وَكَانَتْ أَعْلَمَ مِنْ غَيْرِهَا بِذَلِكَ لِأَنَّهُ نَزَلَ فِيهَا [ر:٢٣٢٥]

قوله: يَحْيَى...:دا یحی بن جعفر بن اعین دې.ابوزکریا ئې کنیت دې.اود بخارا بیکند اوسیدونکې وو.(٢)

قوله: عَنْ نَافِعِ بْنِ عُمَرَ:دا نافع دعبدالله بن عمر رضی الله عنهما خوې نه دې.بلکه دوی د عمربن عبدالله حجمی قریشی خوې دې.(٣)

د قرآن شریف آیت ﴿إِذْ تَلَقَّوْنَهُ بِأَلْسِنَتِكُمْ﴾ کښې مشهور قراءت ((تَلَقَّوْنَهُ)) د قاف په تشدید سره دې.خوحضرت عائشې رضی الله عنها به دا ﴿تَلِقُونَهُ﴾ په تخفیف وئیل.اوفرمائیل به ئې چه د ،،ولق،، معنی دروغ ده.دآیت معنی به شی. کله چه تاسو خپلو ژبو باندې دا دروغ خبره کوله.ابن ابی ملیکه به فرمائیل. چونکه دا آیت د حضرت عائشې رضی الله عنها په حق کښې نازل شوې دې.ددې وجې هغوی ته ددې په باره کښې زیات علم وو.نوکه هغوی دا ﴿تَلِقُونَهُ﴾ وئیلی وی.نوهم ټیک او صحیح ده.(٤)

---

(١) اوګورئ فتح البارى(٣٨١٧) علامه ابن القيم رحمه الله هم په زاد المعاد کښې دا خبره راجحه کړې ده.چه دام رومان وفات د نبی دوفات نه پس شوې دې.(زادالمعاد(٢٦٦١٣و ٢٦٨)_

(٢) عمدة القارى(٢١١١١٧)_

(٣) عمدة القارى(٢١١١١٧)_

(٤) دحضرت عائشې رضى الله عنها قراءت ټيک اوصحيح خومخامخا دې.خوراجح مشهور قراءت دې.باقى د ابن ابى مليکه رحمه الله دا قول چه دا آيت د حضرت عائشې رضى الله عنها په باره کښې نازل شوې دې.نوددې د قراءت په باره کښې به هغې ته زيات علم وى.دا څه قوى خبره نه ده.ځکه چه د حضرت عائشې رضى الله عنها په باره کښې ددې آيت نزول دې خبرې لره مستلزم نه دې.چه دهغوى علم به هم د دې آيت په باره کښې زيات وى.مولانا رشيد احمد ګنګوهى رحمه الله فرمائى((قوله لأنه نزل فيها)) وأنت تعلم أن نزولها فيها لايستلزم مزية فى علمها بها) اوګورئ لامع الدرارى (٣٣٧٨)_

[۳۹۱۳] حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا عَبْدَةُ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ ذَهَبْتُ أَسُبُّ حَسَّانَ عِنْدَ عَائِشَةَ فَقَالَتْ لَا تَسُبَّهُ فَإِنَّهُ كَانَ يُنَافِحُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَالَتْ عَائِشَةُ اسْتَأْذَنَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي هِجَاءِ الْمُشْرِكِينَ قَالَ كَيْفَ بِنَسَبِي قَالَ لَأَسُلَّنَّكَ مِنْهُمْ كَمَا تُسَلُّ الشَّعَرَةُ مِنَ الْعَجِينِ وقال مُحَمَّدُ بْنُ عُقْبَةَ حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ فَرْقَدٍ سَمِعْتُ هِشَامًا عَنْ أَبِيهِ قَالَ سَبَبْتُ حَسَّانَ وَكَانَ مِمَّنْ كَثَّرَ عَلَيْهَا [ر: ۳۳۳۸]

حضرت هشام دخپل پلارحضرت عروه رحمه‌الله نه نقل کوی.چه هغوی اوفرمائیل .ما د حضرت عائشې رضی الله عنها سره د حسان بن ثابت رضی الله عنه په باره کښې غلطې خبرې شروع کړې.نوحضرت عائشې رضی الله عنها اوفرمائیل.ته د هغه په باره کښې بد رد مه وایه.ځکه چه هغوی به دنبی ﷺ د طرفه دفاع کوله.یوځل هغوی د نبی ﷺ نه د مشرکانو دهجوې بیانولواجازت اوغوښتلو. نبی ﷺ ورته اوفرمائیل.زما د نسب سره به څه کوې؟ ځکه چه د قریشو د ټولو بطونو او شاخونو سره زما رشته داریانې دی. په دې باندې حضرت حسان بن ثابت رضی الله عنه اووئیل.

قوله: قَالَ لَأَسُلَّنَّكَ مِنْهُمْ كَمَا تُسَلُّ الشَّعَرَةُ مِنَ الْعَجِينِ: زه به تاسو د هغوی نه داسې اوباسم.لکه څنګه چه د اوړو نه ویښته ویستلې شی.

یعنی څنګه چه د اوړو نه ویښته اوباسی.اوبه ویښته باندې د اوړو څه اثرنه وی.دغه شان به زه تاسوددغه هجویه اشعارونه پاك اوباسم.چه په تاسوبه ددغه هجوې اومذمت څه اثرنه وی.

حضرت حسان بن ثابت رضی الله عنه: حضرت حسان بن ثابت رضی الله عنه یوجلیل القدرصحابی رضی الله عنه دې.د دوی تعلق د انصارو د خزرج قبیلې سره وو.حافظ ابن حجر رحمه‌الله په «الإصابة» کښې د ابو عبیده رحمه‌الله قول نقل کړې دې.چه هغوی فرمائیل.«فضل حسان بن ثابت رضی الله عنه علی الشعراء بثلاث كان شاعر الأنصار في الجاهلية وشاعر النبي ﷺ في أيام النبوة وشاعر اليمن كلها في الإسلام» [1]

د نبی ﷺ دوفات نه پس یوځل دوی په مسجد نبوی کښې ناست وو. او اشعار ئې وئیل. حضرت عمر رضی الله عنه راغلو.هغوی ده ته په غصه کښې اوکتل.او وې وئیل. «أوفي مسجد رسول الله ﷺ تنشد الشعر» ته په مسجد نبوی کښې اشعار وایې. حضرت حسان بن ثابت رضی الله عنه ورته جواب ورکړو.«قد كنت أنشد وفيه من هو خير منك» یعنی ما به په مسجد نبوی کښې اشعار وئیل.اوبه دې کښې ستانه غوره انسان (نبی ﷺ) تشریف فرما وو.نبی کریم ﷺ د دوی دپاره په مسجدنبوی کښې یومنبر جوړ کړې وو.دوی به په هغې باندې کیناستل.اودمکې دمشرکانو د قصیدو جواب به ئې ورکولو.اونبی ﷺ به ددوی دپاره دعا کوله.«اللهم أيده بروح القدس» [2]

[1] الإصابة فی تمیز الصحابة (۳۶۲/۱)_
[2] الإصابة فی تمیز الصحابة (۲۲۶/۱)_

حضرت حسان بن ثابت رضي الله عنه د مکې دمشرکانوښه مذمت کړې دې.اوهغوی په خپلو اشعارو کښې ددوی په ډیربلیغ انداز سره د هغوی هجو بیان کړې ده.اوکمال دا وو.چه په نبی ﷺ باندې ددغه هجو اومذمت سیورې هم نه وې لګیدلې.د دوی د تره ځوې ابوسفیان بن حارث بن عبدالمطلب وو.دهغه د نبی ﷺ سره په ورکوتوالی اوځوانۍ کښې ښه دوستانه وه.خو کله چه نبی ﷺ د نبوت اعلان اوکړو.نوهغه د نبی ﷺ په آزارولوپسې شو.اوچونکه شاعروو. ځکه به ئې دنبی ﷺ په شان کښې د مذمت او هجو اشعار وئیل.هغه د ډیر تکلیف رسولو نه روسته د مکې د فتحې په موقع باندې مسلمان شو.اوبیا هغه د خپلو ټولو کوتاهیانو او غلطیانو تلافی اوکړه.([1])

حضرت حسان بن ثابت رضي الله عنه یوځل دهغه هجو اوکړه.د هغه په هجو کښې ګرانه دا وه.چه هغه د نبی ﷺ د ترهٔ ځوې وو.دشاعرکار دا وی.چه کله هغه دچا هجو او مذمت کوی.نوبیا پلار نیکه ټول راګیروی.کله چه حسان بن ثابت رضي الله عنه د ابوسفیان د هجویه قصائدو جواب ورکولو. نو ددې خبرې ضرورت وو.چه دهغه هجو هم اوشی.اوپه نبی ﷺ باندې هم څه اثر پرېونځی.دا ډیرګران کار وو.خوحضرت حسان بن ثابت رضي الله عنه هم دغه شان اوکړو.او وې خودل.

وإن سنام المجد من آل هاشم بنو بنت مخزوم ووالدك العبد

ومن ولدت أبناء زهرة منكم كرام ولم يقرب عجائزك المجد

① بیشکه ډیرعزت او شرافت په بنوهاشم کښې بنو بنت مخزوم ته حاصل دې. او اې ابوسفیان ستا پلار غلام دې.

② اودزهره اولاد ته نه ئې زیږولې.ځکه چه هغه خو شریفان خلق وو.خوستاسو بوډیګانو (امهات) دغه بزرګی مسه کړې هم نه ده.

د بنومخزوم نه د نبی ﷺ نیا فاطمه بنت عمروبن عائذبن عمران بن مخزوم مراد دې.کومه چه د نبی ﷺ د پلارحضرت عبدالله اوابوطالب مور وه.حضرت حسان فرمائی.چه په شرافت اوبزرګی په بنومخزوم یعنی فاطمې په اولاد کښې ده.اوابوسفیان بن حارث ته ئې اووئیل.((ووالدك العبد)) په حقیقت کښې دابوسفیان پلارحارث دهغه د مور نوم ،،سمیه،، وو. هغه د ،،موهب،، لور وه.موهب د بنوعبدمناف غلام وو.نودغه شان د ابوسفیان د پلار په نسب کښې غلامی موجود ده.په ((ووالدك العبد)) سره حضرت حسان رضي الله عنه دغه طرف ته اشاره کوی.پخپله د ابوسفیان د مور هم دا حال وو.چه دهغې پلار (دابوسفیان دمور دطرفه نیکهٔ) غلام وو.دغه شان د ابوسفیان په ماماګانواوترونو دواړو کښې د غلامۍ ذکر دې.

حضرت حسان رضي الله عنه په خپل قول ((ولم يقرب عجائزك المجد)) کښې هم دا مراد ده.چه ستا ماماګانو اوترونوته نزدې هم بزرګی اوشرافت نه دې تیرشوې.اود نبی ﷺ د ماماګانوتعلق د ،،بنوزهره،، سره دې.اوبنو زهره ټول احراراو آزاد وو.ددې وجې د هغوی ټول اولاد کرام دی.

[1])وړاندې د فتحې مکې په موقع به ددوی تذکره راشی.)ـــ

اود بزرګئ په صفاتوباندې متصف دى.(١)

ليکلى شوى دى.چه کله ابوسفيان بن حارث په خپله هجوه کښې دا قصيده واوريده.نو وې وئيل.«هذا شعرلم يغب عنه ابن ابى قحافة» (٢)يعنى دا قصيده هم د حضرت ابوبکر رضي الله عنه په موجودګئ کښې وئيلې شوې ده.ځکه چه حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه د قريشود نسبونو لوې عالم وو.اوحضرت حسان رضي الله عنه ته نبى ﷺ فرمائيلى وو.دمکې د قريشوپه باره کښې چه شعر وائې.نود حضرت ابوبکر رضي الله عنه نه د انسابو تحقيق کوه.

دحضرت حسان بن ثابت رضي الله عنه د وفات په کال کښې روايات مختلف دى.په بعضې رواياتو کښې ددوى دوفات کال ۴۰ھ خودلې شوې دې.اوپه بعضوکښې ۵۰ھ اوپه بعضو کښې ۵۴ھ خودلې شوې دې.(٣) حافظ ابن حجر رحمه الله په «الإصابة» کښې ليکلى دى.چه د دوى يوسل اوشل کاله عمروو.(٤)

[۳۹۱۵]حَدَّثَنِي بِشْرُ بْنُ خَالِدٍ أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ أَبِي الضُّحَى عَنْ مَسْرُوقٍ قَالَ دَخَلْنَا عَلَى عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا وَعِنْدَهَا حَسَّانُ بْنُ ثَابِتٍ يُنْشِدُهَا شِعْرًا يُشَبِّبُ بِأَبْيَاتٍ لَهُ وَقَالَ

حَصَانٌ رَزَانٌ مَا تُزَنُّ بِرِيبَةٍ وَتُصْبِحُ غَرْثَى مِنْ لُحُومِ الْغَوَافِلِ

فَقَالَتْ لَهُ عَائِشَةُ لَكِنَّكَ لَسْتَ كَذَلِكَ قَالَ مَسْرُوقٌ فَقُلْتُ لَهَا لِمَ تَأْذَنِينَ لَهُ أَنْ يَدْخُلَ عَلَيْكِ وَقَدْ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى وَالَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ فَقَالَتْ وَأَيُّ عَذَابٍ أَشَدُّ مِنَ الْعَمَى قَالَتْ لَهُ إِنَّهُ كَانَ يُنَافِحُ أَوْ يُهَاجِي عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ[ر:۳۳۲۷و۴۳۲۸]

حضرت مسروق فرمائى.چه حضرت عائشې رضي الله عنها ته ورغلم.هلته حضرت حسان رضي الله عنه موجود وو.اوحضرت ام المومنين رضي الله عنها ته ئې اشعاروئيل.هغه د تشبيب اشعاروئيل.دتشبيب اشعار هغه وى.کوم چه دقصيدې په اول کښې شاعر وائى.په هغې کښې دمحبوب دحسن اوجمال اودخوانئ دمحبت قصې وى. نوحضرت حسان رضي الله عنه دتشبيب اشعار وئيل.دا شعر ئې اووئيل.

حَصَانٌ رَزَانٌ مَا تُزَنُّ بِرِيبَةٍ وَتُصْبِحُ غَرْثَى مِنْ لُحُومِ الْغَوَافِلِ

د«حصان» معنى عفيف اوپاکدامن ده.

«رزان» باوقارته وائى.«امرأة رزان» باوقاره ښځه.

---

١)دذکرشوى تفصيل دپاره اوګورئ شرح نووى على صحيح مسلم (۳۰۰) باب فضائل حسان بن ثابت رضي الله عنه)_

٢)شرح ديوان حسان بن ثابت الانصارى رضي الله عنه لعبدالرحمن البرقوقى (ص،۲۱۷)_

٣)الإصابة فى تميز الصحابة(۳۲۶/۱۱)_

٤)الإصابة فى تميز الصحابة (۳۲۶/۱۱)_

د ((غرثی)) معنی ((جائعة)) ده.

دشعرمعنی ده.زما محبوبه پاکدامن او ډیره باوقارده.په هغې باندې څه شك اوشبهې تهمت نشی لګولې.اوهغه صبا کوی په داسې حال کښې چه هغه وږې وی. د بې خبره ښځو د غوښې نه،یعنی کومې ښځې چه د زنا اود اسبابود زنانه بې خبره وی.هغه د دغه ښځوغیبت نه کوی.

حضرت صدیقه رضی الله عنها چه دا شعرواوریدو.نوحضرت حسان رضی الله عنه ته ئې اوویل.ته خوداسې نه ئې. (ځکه چه حضرت حسان رضی الله عنه په حضرت عائشه رضی الله عنها باندې تهمت لګونکو کښې شامل شوې وو)

حضرت مسروق وائی.ما حضرت عائشې رضی الله عنها ته عرض اوکړو.((لم تأذنی له أن یدخل علیك)) ته ده خپل ځائې ته د راتلو اجازت ولې ورکوې؟ حالانکه الله تعالی فرمائیلی دی.﴿وَالَّذِیْ تَوَلّٰی کِبْرَهٗ مِنْهُمْ لَهٗ عَذَابٌ عَظِیْمٌ۝﴾ په دې باندې حضرت عائشې رضی الله عنها اوفرمائیل.((وأی عذاب أشد من العمی)) د نابینا کیدونه بل عذاب سخت شته.حضرت حسان رضی الله عنه په آخری عمرکښې نابینا شوې وو.

دحضرت عائشې رضی الله عنها دا جواب علی سبیل التنزل دې.ځکه چه د﴿وَالَّذِیْ تَوَلّٰی کِبْرَهٗ مِنْهُمْ لَهٗ عَذَابٌ عَظِیْمٌ۝﴾ مصداق عبدالله بن ابی دې.حضرت حسان رضی الله عنه نه دې.حضرت عائشې رضی الله عنها مسروق ته علی سبیل التنزل جواب ورکړو.بالفرض که ستا خبره اومنلې شی.چه حضرت حسان رضی الله عنه د ﴿وَالَّذِیْ تَوَلّٰی کِبْرَهٗ مِنْهُمْ لَهٗ عَذَابٌ عَظِیْمٌ۝﴾ مصداق دې.نود ړندوالی نه بل سخت بل کوم یوعذاب کیدې شی.[1]

بَاب=غَزْوَةِ الْحُدَیْبِیَةِ

وَقَوْلِ اللّٰهِ تَعَالٰی ﴿لَقَدْ رَضِیَ اللّٰهُ عَنِ الْمُؤْمِنِیْنَ اِذْ یُبَایِعُوْنَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ﴾[2]

حافظ ابن حجر رحمه الله د کتاب الشروط په پنځم جلد کښې د غزوه حدیبیه باندې ډیرپه تفصیل سره بحث کړې دې.ددې وجې دا ده.چه امام بخاری رحمه الله د غزوه حدیبیه واقعه په کتاب الشروط کښې ډیرپه تفصیل سره بیان کړې ده.[3] دې ته غزوه حدیبیه اوعمرة الحدیبیه وائی.دسفر ابداء د عمرې دپاره وه.ددې وجې ورته ((عمرة الحدیبیة)) وائی.اوورانديې دبیعة الرضوان واقعه راغله.اودجنګ نقشه جوړه شوه.ددې وجې دې ته ((غزوة الحدیبیة)) هم وائی.

د غزوه حدیبیه تفصیل دا دې.چه رسول الله صلی الله علیه وسلم خوب اولیدو.چه زه اوزما د صحابو رضی الله عنهم یوه ډله په امن سره مکې مکرمې ته داخل شو.اوعمره مو اوکړه.نبی علیه السلام چه کله دا خوب

---

[1] لامع الدراری (۸/٤۳۸)_

[2] الفتح:۱۸)_

[3] حافظ ابن حجر رحمه الله تقریباً شل صفحو باندې مشتمله په حدیث حدیبیه باندې تفصیلی کلام کړې دې.اوګورئ لامع الدراری (۳۵۲/۵) باب الشروط فی الجهادوالمصالحة مع أهل الحرب وکتابة الشروط)_

صحابو رضي الله عنهم ته بیان کړو.نوصحابه کرام رضي الله عنهم چه د وړاندې نه مکې مکرمې اود بیت الله په محبت کښې ددې خبرې خواهشمند وو.چه هلته لاړ شی.اوطواف اوعمره اوکړی.هلته تلوته لیواله شول.نو نبی ﷺ په یکم ذی قعده د ګل په ورځ ۶ﻫ صحابه کرام رضي الله عنهم خان سره واخستل. اوعمرې په قصد باندې دمکې مکرمې طرف ته روان شول.(۱) هشام بن عروه د شوال په میاشت کښې ددوی روانیدل ذکرکړی دی.(۲) خودا صحیح نه ده.صحیح قول اولنې دې.

دنبی ﷺ سره څومره صحابه کرام رضي الله عنهم وو.په دې باره کښې روایات مختلف دی. د دیارلس سوو نه واخله تراتلس سوو پورې تعداد منقول دی.په خپله په بخاری کښې دحضرت جابربن عبدالله رضي الله عنه په روایت کښې څوارلس سوه اود حضرت عبدالله بن ابی اوفی رضي الله عنه په روایت کښې ددیارلس سوو عدد منقول دې.البته مشهور قول د څورلسو سوو دې.

چه ذوالحلیفه ته اورسیدل.نواحرام ئې اوتړل.اوبسربن سفیان رضي الله عنه دوی جاسوس جوړ کړو.او وړاندې ئې اولیږل.چه هغه د قریشو دحالاتو خبر واخلی. او مونږ ته اوښائی.چه په هغوی باندې زمونږ ددې سفر ردعمل څه دې؟ کله چه دی «غدیراشطاط» ته اورسیدل.نو بسربن سفیان رضي الله عنه راغلو.نو نبی ﷺ ته ئې د قریشو دلښکرجمع کولوخبر ورکړو.چه هغوی دا فیصله کړې ده.چه تاسودمکې مکرمې داخلیدو ته نه پریږدی.(۳) قریشو دمقدمة الجیش په توګه خالدبن ولید ته د دوو سوو کسانو دسته ورکړه.اومسلمانانوطرف ته ئې راولیږل. خالدبن ولید چه کله مقام غمیم ته راورسیدو.نو نبی ﷺ ته دهغه د راتلوعلم اوشو.نو نبی ﷺ هغه لاره پریخوده.اوپه بله لار باندې ئې سفر شروع کړو.

مکې مکرمې ته نزدې چه یوځاې ته نبی ﷺ اورسیدل.نوهلته د نبی ﷺ اوښه ،،قصوا،، کیناستله.دهغې دپاسولودپاره ډیر کوشش اوکړې شو.خو هغه دخپل ځاې نه نه پاسیده. صحابو رضي الله عنهم اووئیل.«خلأت القصواء،خلأت القصواء»یعنی قصواء لټه شوه .نبی ﷺ اوفرمائیل.«ماخلأت القصواء وماذاك لها بخلق ولكن حبسها حابس الفيل» (۴) د دې نه پس نبی ﷺ اوفرمائیل.په الله قسم زه به د قریشو هره هغه خبره منم.په کومه کښې چه د حرم تعظیم وی.ددې نه پس ئې قصواء پاسوله.نوهغه پاسیده.اوروانه شوه.اوپه حدیبیه کښې نبی ﷺ قیام اوکړو.(۵)

په حدیبیه کښې یوکوهې وو.په هغې کښې لږې غوندې اوبه وې.هغه د مسلمانانوپه اولنی استعمال سره ختمې شوې وې.اوبه کمې شوې.اودسختې ګرمئ زمانه وه.صحابو رضي الله عنهم نبی ﷺ ته د اوبود کم والی شکایت اوکړو.نبی ﷺ دخپل ترکش نه یوغشې راوویستلو،

---

(۱) البدایة والنهایة (۱۶٤\۱٤) وسیرة الحلبیة(۹\۱۳)_

(۲) البدایة والنهایة (۱۶٤\۱٤) وسیرة الحلبیة(۹\۱۳)_

(۳) عدة القاری(۲۲۵\۱۷)_

(۴) زادالمعاد(۲۸۹\۱٤) ودلائل النبوة بیهقی (۱۰۱\۱٤)_

(۵) صحیح بخاری کتاب الشروط باب الشروط فی الجهاد رقم الحدیث (۲۲۳۱)_

اووې فرمائيل. دا په دې کوهى کښې ښخ کړئ. صحابو ﷺ د حکم تعميل اوکړو. دهغې په وجه په دغه کوهى کښې دومره اوبه راغلې چه ټول خلق هډوب شول.([1])
دحديبيه نه حضرت خراش بن اميه خزاعى ﷺ نبى دمکې خلقوته اوليږل چه لاړ شه. هغوى ته اووايه. مونږ صرف دعمرې دپاره راغلى يو. جنګ کول زمونږ مقصود نه دې. دنبى ﷺ مطلب دا وو. چه په بيت الله باندې خو د چا اجاره دارى نه ده. آخرټول عرب راځى. حج اوعمره کوى. نوکه مونږ هم دعمرې دپاره راغلو. نود منع کولوڅه وجه ده؟ خراش بن اميه ﷺ چه مکې ته لاړل. نو قريشو دهغه اوښ ذبح کړو. اودهغه قتلول ئې اوغوښتل. خوپه مينځ کښې څه کسانو بچ بچاؤ اوکړو. اوهغه ئې خلاص کړو. هغه په څه طريقه باندې اووتل. اونبى ﷺ ته اورسيدل. ټوله واقعه ئې ورته بيان کړه.([2])
ددې نه پس نبى ﷺ حضرت عمر ﷺ مکې مکرې ته ليږل اوغوښتل. خوحضرت عمر ﷺ معذرت پيش کړو. اووې فرمائيل. يارسول الله د مکې دخلقو چه زما سره کوم بغض او دشمنى ده. هغه تاسوته معلومه ده. اوپه مکه کښې زما داسې څوک رشته دار نشته. چه هغه سره زه پناه واخلم. که حضرت عثمان ﷺ تاسو اوليږئ. نو زياته غوره به وى. ځکه چه په مکه کښې دهغوى ډيرخپلوان دى. نبى ﷺ حضرت عثمان ﷺ ته پيغام ورکړو. او وې ليږلو.([3])
حضرت عثمان ﷺ تشريف يوړو. اوپه مکه کښې د ابان بن سعيد سره ډيره شو. دقريشوسره ئې خبره اوکړه. خوقريش د نبى ﷺ مکې معظمې ته په داخليدو باندې راضى نشو. البته هغوى حضرت عثمان ﷺ ته اووئيل. که ته غواړې. نو طواف کولې شې. خوحضرت عثمان ﷺ ورته اووئيل. زه دنبى ﷺ نه بغيرطواف نه کوم. قريشو حضرت عثمان ﷺ په مکه کښې ايسارکړو. اوعام طوردا خبرمشهور شو. چه هغه شهيد کړې شو.([4])
بيعت رضوان: نبى ﷺ ته چه کله دا خبر اورسيدو. نونبى ﷺ ډير خفه شو. اووې فرمائيل. د حضرت عثمان ﷺ د وينې قصاص اخستل ضرورى دى. دا ئې اووئيل. اوهلته د کيکرديوې وونې لاندې کيناستو. اونبى ﷺ دصحابو ﷺ نه دځان قربانولوبيعت واخستلو. ټولو صحابو ﷺ ډير په جوش او جذبې د نبى ﷺ سره بيعت اوکړو. اودا عهد ئې اوکړو. چه ترڅو پورې په بدن کښې ساه وى. مونږ به د کافرانو سره جهاد اوقتال جارى ساتو. دا داسلامى

[1] دلائل النبوة للبيهقى (۱۱۲/۴) باب ما ظهر فى البئر التئ دعا فيها رسول الله ﷺ وهى الحديبة ممن دلالات النبوة)_
[2] طبقات ابن سعد(۹۶/۲)_
[3] سيرة ابن هشام (۳۲۹/۳)_
[4] سيرة ابن هشام (۳۲۹/۳) بعضې صحابو ﷺ په حديبيه کښې رسول الله ﷺ ته اووئيل. چه حضرت عثمان ﷺ چه مکې ته لاړو. نوهغه به طواف کړې وى. نبى ﷺ اوفرمائيل. نه عثمان به زمونږ نه بغيرطواف اونکړى. کله چه حضرت عثمان ﷺ د مکې نه حديبيه ته راغلو. نو صحابو ﷺ ترې پوښتنه اوکړه. چه ته طواف اوکړو. دوى ورته اوفرمائيل. که زه تريوکاله پورې په احرام کښې باقى پاتې وم. هم به ما د رسول الله ﷺ نه بغير طواف نه ووکړې. (السيرة الحلبية (۱۶/۳)_

تاريخ يوه لويه واقعه ده.دتبولونه وړاندې ابوسنان اسدي رضي الله عنه بيعت اوكړو.([1]) كله چه ټول صحابه رضي الله عنهم دبيعت نه فارغ شول.نو نبي ﷺ خپل ښى لاس په ګس لاس باندې كيخودو. اووې فرمائيل.دا بيعت عثمان د طرفه دې.([2])

دحضرت عثمان رضي الله عنه په مكه كښې د ايسارولووجه دا وه.چه قريشوخپل پنځوس كسان په دې سازش باندې لګيا كړي وو.چه هغوى نبي ﷺ ته نزدې ورشي. اوچه موقع ورته ملاؤ شي.نو(معاذالله) نبي ﷺ قتل كړي.دا كسان په دې انتظار كښې ناست وو.چه دنبي ﷺ محافظ حضرت محمدبن مسلمه رضي الله عنه هغه ټول ګرفتار كړل.اود نبي ﷺ په خدمت كښې ئې پيش كړل.هلته چه قريشو ته دخپلو پنځوسو كسانود ګرفتارئ خبرملاؤ شو.نوهغوى حضرت عثمان رضي الله عنه ايساركړو.

درسول الله ﷺ دصحابو رضي الله عنهم نه د بيعت اخستلو خبر چه كله قريشوته اوشو. نو هغوى ډيرمرعوبه شول.اومصالحت اومفاهمت طرف ته مائيله شول.([3]) د خزاعه قبيلې سردار دخپلې قبيلې څوكسان ځان سره واخستل.اود نبي ﷺ په خدمت كښې حاضر شول.

بنوخزاعه قبيله اګرچه تراوسه پورې اسلام نه وو قبول كړې.خود اسلام اومسلمانانو خيرخواه وه.دمكې مشركانوچه به د مسلمانانوخلاف كومې منصوبې اوسازشونه جوړول.ددې قبيلې كسانوبه نبي ﷺ ته دهغې خبروركولو.بديل بن ورقاء نبي ﷺ ته عرض اوكړو.چه دمكې قريش پوره طاقت سره دمقابلې دپاره راوتلي دى .اوهغوى اخوا ديخوا چه د اوبوڅومره چينې دي.په هغې باندې قبضه كړې ده.هغه خلق به هركز تاسو د مكې معظمې داخليدو ته پرې نږدي.نبي ﷺ ورته اوفرمائيل .چه مونږ چا سره دجنګ په اراده نه يو راغلي.مونږ صرف دعمرې په نيت راغلي يو.څوجنګونو قريش كمزوري كړي دي.كه دوى غواړي.نودځه

---

[1])دلته دا اشكال كيږي.چه دا بيعت د حضرت عثمان رضي الله عنه د شهادت خبر وركولوباندې شروع شوې وو.چه د قريشوكافرانونه به د هغوى قصاص اخستې شي.نوبيا دحضرت عثمان رضي الله عنه دطرفه نبي ﷺ څنګه بيعت اوكړو.څكه چه بيعت خود ژوندي دطرفه كيږي.دمړي د طرفه خوممكن نه وي،،

ددې جواب علامه حلبي رحمه الله دا وركړې دې.چه دحضرت عثمان رضي الله عنه دطرفه نبي ﷺ په هغه وخت كښې بيعت اخستې وو.كله چه نبي ﷺ ته دا معلومه شوه.چه د حضرت عثمان رضي الله عنه دشهادت خبر صحيح نه وو.اوهغه ژوندې دې،،،

خوبيا اشكال واردېږي.چه ددې بيعت سبب د حضرت عثمان رضي الله عنه د شهادت خبر ملاويدو نه پس دهغه قصاص اخستل وو.نوهركله چه دا تصديق اوشو.چه هغه ژوندې دې.نوبيا دحضرت عثمان رضي الله عنه دطرفه په كوم څيزباندې بيعت اخستې شو،،

علامه حلبي رحمه الله فرمائي.چه ددې بيعت سبب صرف دحضرت عثمان قصاص اخستل نه وو.بلكه دحضرت عثمان رضي الله عنه سره لس صحابه رضي الله عنهم هم مكې ته تلي وو.اودهغوى په باره كښې هم دا خبر ملاؤ شوې وو.چه هغوى هم شهيدان كړې شوى دى.دهغوى قصاص اخستل هم په دې بيعت كښې شامل وو.كله چه نبي ﷺ ته دا خبر ملاؤ شو.چه حضرت عثمان رضي الله عنه ژوندې دې.نودحضرت عثمان رضي الله عنه د طرفه ئې دهغه دملګرو قصاص دپاره بيعت واخستلو.والله اعلم (السيرة الحلبية (۱۷\۳)_~

[2])السيرة الحلبية (۱۹\۳)_

[3])السيرة الحلبية(۱۹\۳)_

مودې پورې به دوی سره صلح اوکړو.اومونږ او نور عرب دې پرېږدي.که نور عرب په مونږ باندې غالب راشي.نو دوی به په خپل کورناست وي.اومراد به ئې پوره شي.اوکه مونږ ته غلبه حاصله شوه.نو دوی ته به اختیاروی.که اسلام قبلوي.اوکه مونږ سره جنګ کوي. اوپه دغه مودهٔ کښې به دوی خپل قوت جمع او مرتب کړي.خوکه قریش دا خبره نه مني.نوپه هغه ذات مې دې قسم وي.چه د هغه په قدرت کښې زما روح دې.چه زه به دوی سره ترهغه وخته پورې جهاد اوقتال کوم.ترڅو چه زما د تن نه سرقلم شوې نه وي.([1])

بدیل د نبی ﷺ دخدمت نه پاسیدل.اوقریشو ته ورغلل.اود نبی ﷺ خبره رسول ئې غوښتل. د قریشوجذباتي ځوانانو خو اول دده دڅه خبرې اوریدو نه انکار اوکړو.خوسنجیده او باوقاره کسانو اووئیل.چه خبره اوریدل خو پکار دي.نو بدیل د نبی ﷺ د راتلو مقصد هغوی ته اوخودل. اودنبی ﷺ هغه خبره ئې ورته هم اوکړه. کومه چه قریشو سره دصلحې په باره کښې نبی ﷺ کړې وه.قریشو اووئیل.بیشکه هغه دجنګ په نیت باندې نه دې راغلې.خو مونږ هغه دمکې داخلیدو ته نه پرېږدو.([2])

دثقیف قبیلې سردارعروه بن مسعود اووئیل.محمد (ﷺ) چه کومه خبره کړې ده.هغه ستاسود بهترئ اوخیګړې ده.دا قبوله کړئ.اوماته اجازت راکړئ.چه زه په دې باره کښې هغه سره خبره اوکړم.هغه د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضر شو. او د هغوی پیغام ئې ورته اورسول.او ورته ئې اووئیل.بالفرض که ته د قریشو خاتمه هم اوکړې.نودا کومه ښه خبره ده.تا چرته اوریدلی دی.چه یوکس خپل قوم هلاك کړې دې.ددې په خلاف که د جنګ رخ بدل شو.اوقریشو ته غلبه اوشوه.نود ګیرچاپیره خوشې تشې چه ستا نه راجمع شوی دی.زیات وخت به لانه وی تیر چه دوی به تا پرېږدي.حضرت ابوبکر ﷺ ته د عروه په دې بدګمانئ باندې ډیره سخته غصه ورغله.اوعروه ته ئې کنځل اوکړل.«أمصص بظر اللات نفر عنه ودعه» ته لاړ شه دخپل لات شرمګاه اوڅټه.مونږ به محمد ﷺ پرېږدو.او تختو به ترې او لات د ثقیف قبیلې د لوې بت نوم وو.د عربو په نیزد ډیره سخته کنځل وه.عروه د نبی ﷺ نه تپوس اوکړو.چه دا څوك دې؟نبی ﷺ ورته اوفرمائیل.دا ابوبکر ﷺ دې.عروه اووئیل .دده د دې سختې خبرې جواب به مې ضرور ورکړې وو.خو دده یواحسان په ما باندې دې.دکومې بدله چه تراوسه پورې ماورنکړې شوه.([3])

عروه به د خبروپه دوران کښې د نبی ﷺ ږیرې ته لاس وراوړل.دا په بې تکلفانه خبرو کښې د عربو طریقه وه.دعروه وراره حضرت مغیره بن شعبه ﷺ ته د خپل تره دا جراءت ښه ښکاره نشو.چه دا پلیت لاس دې پاکې ږیرې ته اورسي.مغیره بن شعبه ﷺ به د تورې

---

[1])سیرة ابن هشام (۲۳۵\۳)_

[2])البدایة والنهایة (۱۶۶\٤)_

[3])هغه احسان دا وو.چه حضرت ابوبکر ﷺ یوځل ددیت په سلسله کښې لس اوښان ورکړی وو. اود عروه مدد ئې کړې وو(فتح الباری(۵\۴۰۵)-~

لاسکې د عروه لاس ته وراورل.چه دهغه لاس د نبی ﷺ ږیرې ته اونه رسی.حضرت مغیره چونکه په خود اوزغره کښې پټ وو.ددې وجې عروه هغه نه پیژندل.عروه تپوس اوکړو.دا څوك دې؟ اوخودلې شو ورته چه دا ستا وراره مغیره دې.عروه چه کله اوپیژندل.نو وې وئیل.اې غداره! تاته پته نشته.چه ما ستا دغدارئ تلافی کړې ده.

ددې واقعه داسې وه.چه دمقوقس بادشاه دربار ته حضرت مغیره بن شعبه رضی الله عنه او څه نور کسان یوځاې لاړل.شاه مقوقس څه تحفې ورکړې.بادشاه دمغیره په نسبت دهغه ملګرو ته څه تحفې زیاتې ورکړې.حضرت مغیره رضی الله عنه په دې باندې ډیر په غصه شو.په واپسئ کښې ټول په یوځاې کښې ایسارشول.خوراك څکاك ئې اوکړو.اوشراب ئې ښه اوڅکل.حضرت مغیره رضی الله عنه په دغه موقع باندې ټول قتل کړل. اودهغوی مال ئې واخستل.مدینې کښې د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضر شو.نبی ﷺ ددوی اسلام خو قبول کړو.او مال ئې ورته واپس کړو. اووې وئیل.چه دا د غدر اودهوکې مال دې.ددغه مقتولینو فدیه عروه دخپل طرف نه ورکړه.عروه خپله جمله اووئیله. او غدار ئې ورته اووئیل.دغه طرف ته ئې اشاره اوکړه.

عروه بن مسعود دخپلو خبرو په دوران کښې په نبی ﷺ باندې د ملګرود څان قربانولومشاهده کوله.تردې که نبی ﷺ به لاړې توکلې.نوهغه به هم صحابو رضی الله عنهم په خپلو لاسونو باندې اخستلې.اوپه مخونو به ئې راښکلې.کله چه به نبی ﷺ اودس کولو.نوصحابه کرامو رضی الله عنهم به ورمنډه کړه.اوهغه اوبه به ئې واخستلې.اوپه خپلو مخونو به ئې مګلې.کله چه نبی ﷺ خبره شروع کوله.نو صحابه کرام رضی الله عنهم به خاموش شول.اوپه پوره توجه سره به نبی ﷺ ته متوجه شول.عروه چه کله په دربار رسالت نبوت کښې د آدابو اوقربانئ د آثار اوکتل.نو ډیر متاثره شو.او چه واپس لاړلو.نو قریشو ته ئې اووئیل.

((یامعشرقریش إنی قد جئت کسری فی ملکه وقیصر فی ملکه والنجاشی فی ملکه وإنی والله ما رأیت ملکاً فی قومه قط مثل محمد فی أصحابه ولقد رأیت قوماً لایسلمونه لشیء أبداً فروْوا رأیکم))[1]

اې قریشوزه د کسری اوقیصراونجاشي دربارونوته تلې یم.خوپه الله قسم چه ما هیڅ یو بادشاه په خپل قوم کښې داسې معزز نه دې موندې.څنګه چه محمد (ﷺ) په خپلو ملګرو کښې معزز دې.ماهغه سره داسې قوم اولیدو.چه هغوی به هغه په هیڅ حالت کښې یواځې پرې نږدی.نوتاسو سوچ اوکړئ.اوفیصله اوکړئ.

ددې نه پس د قریشو حلیف یوحبشي سردار حلیس بن علقمه هم اوغوښتل .چه د نبی ﷺ سره ملاقات اوکړي.او اوګورئ چه دهغوی څه اراده ده.دې خلقو به د قربانئ دځاروو ډیر تعظیم کولو.اونبی ﷺ ته معلومه وه.کله چه نبی ﷺ اوکتل.چه حلیس راځي.نو صحابو رضی الله عنهم ته ئې اوفرمائیل.چه دقربانئ ځاروی کوم چه تاسو د مدینې منورې نه راوستی دی.ټول په قطار کښې اودروئ.حلیس چه کله د قربانئ ځاروی په قطارکښې اولیدل.نود نبی ﷺ سره دملاویدو نه بغیر د لارې نه واپس شو.اوقریشو ته ئې اووئیل.په الله قسم هغه خلق خو

---

[1])البدایة والنهایة (١٤\١٦٨)_

دعمرې ادا كولو په نيت باندې راغلي دي.دهغوى سره د قرباني څاروى موجود دي.دوى مكې ته د داخليدو نه هرگز منع كول نه دى پكار.بعضې كسانوهغه ته اوونيل.چه ته حبشى اوځنګلي سړې ئې.په خبره نه پوهيږې.هغه غريب چونكه حبشي وو.څكه د قريشو مغروره خلقودهغه بې عزتى اوكړه.حليس هغوى ته اووئيل.چه مونږ تاسو سره معاهده او حلف ددې دپاره نه وو كړې.چه تاسوبه خلق د بيت الله د طواف نه منع كوئ.كه تاسو محمد (ﷺ) د عمرې كولونه منع كړل.نو زه به خپل ټول كسان ځان سره ددې ځاې نه بوځم.اوزمونږ او ستاسوپه مينځ كښې به څه معاهده نه وى.دده دا خفګان چه ئې اوكتل.نود قريشو بعضې سنجيده خلقو هغه ته اووئيل.ته كينه خفه كيږه مه.سوچ اوفكركولې شى.نوهغه كيناستل.([1])
آخردا چه قريشو دصلحې دپاره د نبى ﷺ په خدمت كښې سهيل بن عمرو راوليږل.اوهغه ته ئې اووئيل.چه صرف په دې شرط باندې كيدې شى.چه محمد (ﷺ) په دې كال واپس لاړ شى.دې دپاره چه د عربو په قبيلوكښې دا خبره مشهوره نشى.چه مسلمانان په زوره مكې ته داخل شو.كله چه نبى ﷺ سهيل په راتلو باندې اوليدل.نوصحابو ﷺ ته ئې اووئيل.

«قدسهل الله لكم من أمركم» اوس الله تعالى ستاسو معامله څه آسانه كړه.نبى ﷺ د ده دنوم نه ښه فال اوويستل.([2])

صلحه حديبيه اوددې شرطونه: سهيل بن عمرو دنبى ﷺ په خدمت كښې حاضرشو.اوپه ادب سره كيناستل.د دواړو طرفو نه خبرې اترې شروع شوې.سهيل د قريشو پيغام نبى ﷺ ته واورول. چه قريشو د صلحې دپاره د ټولو نه اولنې شرط دا كيښودې دې.چه مسلمانانوته په دې كال كښې د عمرې كولواجازت نشته.زيات صحابه كرام ﷺ په دې باندې راضى نه وو.چه د عمرې كولونه بغيراحرام پرانيزى.اومدينې ته واپس لاړ شى. صحابو ﷺ د سهيل سره سختې خبرې اوكړې.په مينځ كښې آوازونه د طرفينو ښكته پورته شول.([3]) عباد بن بشر ﷺ سهيل اورټل.چه د نبى ﷺ مخامخ آواز مه اوچتوه.د اوږدو خبرو نه پس د صلحې شرطونه مقرر شول.نبى ﷺ حضرت على ﷺ راغوښتل.چه هغه صلحنامه اوليكى.نبى ﷺ حضرت على ﷺ ته اوفرمائيل.اوليكه «بسم الله الرحمن الرحيم» سهيل اووئيل.زمونږ په نيز «الرحمن» او«الرحيم» نه دې مستعمل.زمونږ د زړې طريقې مطابق به «باسمك» ليكې. نبى ﷺ حضرت على ﷺ ته اوفرمائيل.هم داسې اوليكه.اووړاندې فقره پرې نبى ﷺ دا اوليكله.چه «هذا ما قضى عليه محمد رسول الله» يعنى دا هغه معاهده ده.چه په كومه باندې چه محمد دالله تعالى رسول صلح كوى.سهيل په دې جمله باندې هم اعتراض اوكړو.چه صرف «محمد بن عبدالله» اوليكه.نبى ﷺ ورته اوفرمائيل.«أنا محمد رسول الله وأنا محمد بن عبدالله

---

[1])سيرة ابن هشام (٣٢٦\٣) ودلائل النبوة (١٠٤\٤)_
[2])سيرة ابن هشام (٣٣١\٣)_
[3])سيرة ابن هشام (٣٣١\٣)_

اکتب محمدبن عبدالله» يعنى صرف زما نوم اوليکه.اود «رسول الله» لفظ وروان کړه.خو حضرت علی رضی الله عنه ورته عرض اوکړو.زه ستاسو نوم هڅکله نشم وراتولي(١)
حضرت علی رضی الله عنه په ظاهره د نبی صلی الله علیه وسلم دحکم نافرمانی اوکړه.خودا مخالفت چه په کومه پاکه جذبه اودکو عظيم عقيدت او محبت په بنياد سره کولې شو.دهغې محبت قدراوقيمت پيژندونکی پيژنی.چه دا بې ادبی نه وه.په دې کښې اختلاف دې.چه «الأمرفوق الأدب» صحيح دې.او «الأدب فوق الأمر» صحيح دې.بعضې حضرات «الأمرفوق الأدب» ته غوره وائی.او بعضې د «الأدب فوق الأمر» د اولويت قائل دی.خوپه دې کښې دا ضروری ده.چه د ادب خيال ساتلوکښې د آمر د خفګان ويره نه وی.حضرت ابوبکر رضی الله عنه هم (چه کله مونځ ورکولو.او نبی صلی الله علیه وسلم دامامتئ په دوران کښې تشريف راوړو.نو نبی صلی الله علیه وسلم هغوی ته د مونځ جاری ساتلو اشاره کړې وه) په «الأدب فوق الأمر» باندې عمل کړې وو.دواړو طرفونو ته دلائل دی.دلته حضرت علی رضی الله عنه د «الأمرفوق الأدب» په ځاې په «الأدب فوق الأمر» باندې عمل اوکړو.دحضرت علی رضی الله عنه په انکارباندې نبی صلی الله علیه وسلم خفه نشو.البته هغه ته ئې اووئيل.بنه ماته اوښايه.چه زما نوم کوم ځاې دې؟ حضرت علی رضی الله عنه په هغه ځاې باندې ګوته کيخوده.نو نبی صلی الله علیه وسلم په خپل لاس سره د «رسول الله» ټکې وران کړو.(٢) ددې نه پس په رواياتوکښې اختلاف دې.چه «محمد بن عبدالله» نبی صلی الله علیه وسلم په خپله اوليکه.اوکه حضرت علی رضی الله عنه اوليکل.دقاضی عياض رحمه الله رائې ده.چه نبی صلی الله علیه وسلم د معجزې په طور پخپله باندې اوليکل.اوحافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی.چه حضرت علی رضی الله عنه اوليکل.اوپه «فکتب رسول الله صلی الله علیه وسلم» کښې نبی صلی الله علیه وسلم ته مجازاً نسبت شوې دې.لکه څنګه چه په «کتب إلى قيصر وکسرى» کښې مجازی نسبت شوې دې.په کومو شرطونو چه صلح شوې وه.هغه دا دی.

① مسلمانان به دې کال واپس ځی.دعمرې دپاره به په راروان کال باندې راځی. او صرف درې ورځې به قيام کوی.واپس به ځی.جنګی وسله به نه راوړی.دعاموعربو مسافروپشان به په تيکی کښې بندو تورو سره راځی.

② په قريشوکښې که څوك د خپل ولی يا آقا د اجازت نه بغيرمدينې ته لاړشی. نو هغه به واپس کولې شی.برابره ده که هغه مسلمان وی اوکه کافر وی.خوکه په مسلمانانوکښې څوك د مدينې نه مکې ته لاړ شی نو هغه به واپس کولې نشی.

③ نورو قبيلوته به اختيار وی چه هغوی په فريقينوکښې دچا سره په معاهده کښې شريکيږی. شريك دې شی.دا صلح به د لسو کالودپاره وی.(٣)

(١) سيرة حلبية (٣/٢٠) وصحيح مسلم كتاب الجهاد باب صلح الحديبية رقم الحديث (٤٣٩٥)_
(٢) سيرة حلبية (٣/٢٠)_
(٣) د ذکرشوو شرطونو دپاره اوګورئ (البداية والنهاية (٤/١٦٨و ١٦٩)_

نوبنوخزاعه د نبی ﷺ په عهد کښې اوبنوبکرد قریشو په عهد کښې شریك شول.دغه شان بنوخزاعه د نبی ﷺ حلیف شول.اوبنوبکرد قریشو حلیف شول.
چونکه دا شرطونه په ظاهره د مسلمانانو خلاف وو.ددې وجې مسلمانان سخت پریشانه وو. اوس لا معاهده لیکلې شوه.چه دسهیل بن عمروځوې ابوجندل [1] دې مسلمان شوې وو.او په مکه کښې قید وو.دوی ته قسم قسم سخت تکلیفونه ورکولې شو.په څه طریقه باندې اوتختیدو.په پښوکښې ئې بیړۍ وې. او نبی ﷺ ته مخامخ راغلو.راؤغوزیدو.اود نبی ﷺ ته نه ئې پناه اوغوښتله.څه مسلمانان رامخکې شو.اودې ئې په خپله پناه کښې واخستلو. سهیل اووئیل (محمد! ﷺ) د معاهدې مطابق دې راواپس کړه.نبی ﷺ ورته اووئیل. تراوسه پورې خو معاهده پوره لیکلې شوې نه ده.مطلب دا وو.چه صلحنامه پوره اولیکلې شی. اود فریقینو دسخطونه پرې اوشی.نوبیا په دې باندې عمل کول پکار دی.خوسهیل اووئیل،که ابوجندل نه واپس کوئ.نودا صلح نامنظوره ده.نبی ﷺ ابوجندل رضی الله عنه د خپل ځان سره ایسارولو دپاره ډیراصرار اوکړو.خوهغه نه منل.چه ډیره مجبوره شو.نونبی ﷺ ابوجندل رضی الله عنه کافرانوته حواله کړو.په ابوجندل رضی الله عنه باندې چه کافرانوکوم ظلم اوزیاتی کړې وو.دهغې څه نښې اوس هم د ابوجندل رضی الله عنه په بدن موجود وې. هغوی مسلمانانوته خپل زخمونه اوخودل. اود سلګونه په ډك آواز کښې ئې مسلمانانوته چغه کړه.((یامعشرالمسلمین اُرد إلی المشرکین یفتنونی فی دینی)) [2] دا ډیر دلسوزمنظروو.یوطرف ته دصلحې په شرطونو دمسلمانانو جذبات ډیر مجروح شوی وو.بل طرف ته د عمرې نه بغیرواپس تلل وو.بل طرف ته دابوجندل رضی الله عنه داسې واپسی.په هغه باندې کولې شوی ظلمونه،اوبیا چه هغه مسلمانانوته چغه کړې. نو د هغه په دردناك آواز سره به د صحابوﷺ دجذباتوڅه حالت وو.ددې اندازه لګول څه ګران کارنه دې.ټول مسلمانانو په دغه وخت کښې (دډیرغم اوغصې نه) پړقونه وهل. (تاویدل) [3] دا موقعه دمسلمانانودپاره ډیره سخته وه.یوطرف ته مسلمانان د صلحې په شرطونو خفه وو.بل طرف ته د ابوجندل په بیړو راتلل وو.دهغه دمظلومیت داستان ،اود مسلمانانونه پناه

---

[1])دابوجندل نوم ،،عاص،، وو.حافظ ابن حجرؒ ددوی نوم ،عبدالله،، لیکلې دې.دوی په سابقین اولینوکښې وو.اوبه هغه صحابه کراموﷺ کښې وو.چاته چه داسلام قبلولوبه وجه سخت تکلیفونه رسولی شو.دوی د صلح حدیبیه په وخت کښې مکې ته واپس کړې شو.خوڅه وخت پس دوی د مکې نه اووتلو.اوابوبصیر رضی الله عنه سره ملګرې شو.اود سمندرغاړې سره ډیره شو.دوی به د قریشوبه تجارتی قافلوباندې ډاکه اچوله.ددې نه تنګ شو.اوبخپله دمکې خلقواووئیل.چه دا خلق دې دمدینې منورې مسلمانانو سره اوسیږی.حضرت ابوجندل رضی الله عنه د اته ځلوېښت کالوبه عمرکښې په جنګ یمامه کښې شهید شو.(الإصابة(۳۴/۴) وسیرة حلبیة (۲۳/۳)_

[2])البدایة والنهایة (۱۶۹/۴)_

[3])وئیلی شی.چه ابوجندل رضی الله عنه کله واپس کړې شو.نو حضرت عمرفاروق رضی الله عنه هغه سره سره نزدې روان شو.اوخپله توره ئې هغه ته نزدې کړه.اووې وئیل.((إن دم الکافرعندالله کدم الکلب)) حضرت عمر رضی الله عنه غوښتل.چه ابوجندل رضی الله عنه توره واخلی.اوسهیل قتل کړی.خوابوجندل رضی الله عنه دخپل پلارسهیل دقتلولو وس نه لرلو.(البدایة والنهایة (۱۶۹/۴) وتاریخ الخمیس(۲۲/۲)_

غوستل.اودهغه چغې مسلمانان ډير زيات خفه كړل.خونبی كريم ﷺ په خپله معاهده باندې برقرار پاتې شو.اوابوجندل رضي الله عنه ته ئې اوفرمائيل.

«يا أبا جندل اصبر: واحتسب، فإن الله جاعل لك ولمن معك من المستضعفين فرجاً ومخرجاً إنا عقدنا بيننا وبين قومنا صلحاً وإنا لا نغدر بهم»

ابوجندل اصبر كوه.اودالله تعالى نه د ثواب اميد ساته.الله تعالى به ستا دپاره او ستا د نورو مظلومو ملګرو دپاره څه لار راوباسى.چونكه زمونږ او ددوى په مينځ كښې صلح شوې ده.ددې وجې اوس مونږ وعده خلافى نشو كولې.

دصلح كولونه پس نبی ﷺ صحابه كرامو رضي الله عنهم ته د قربانئ كولواوسرونو خرئيولو حكم اوكړو.خوصحابه كرام رضي الله عنهم دومره د زړه نه خفه وو.چه نبی ﷺ درې ځله حكم اوكړو.خوڅوك هم پانه سيدل.د دې په وجه نبی ﷺ خفه شو.

په دې سفركښې په ازواج مطهراتوكښې حضرت ام سلمه رضي الله عنها د نبی ﷺ سره وه.دوى هغې ته تشريف يوړو.اودخپل خفګان اظهار ئې ورته اوكړو.حضرت ام سلمې رضي الله عنها ډيره مفيده اوښه مشوره وركړه.عرض ئې اوكړو.يارسول الله دا صلح مسلمانانوته ډيره سخته ده.ددې په وجه دوى خفه او زړه ماتى دى.ددې وجې تاسو دوى ته څه مه وائې.بهرته لاړ شئ.اوخپل خلق اوكړئ.احرام پرانيزئ .نو صحابه رضي الله عنهم به په خپله ستاسواتباع اوكړى.نو نبی ﷺ دهغې په مشوره باندې عمل اوكړو.اول ئې خپل سره اوخرئيل.اوقربانى ئې ذبح كړه.صحابه كرامو رضي الله عنهم چه كله اوكتل.نو ټول پاسيدل.اوحلق اوقربانى ئې اوكړه.نبی ﷺ د ټولودپاره دعا اوكړه.([1])

نبی كريم ﷺ په مقام حديبيه كښې تقريباً شل ورځې قيام كړې وو.([2]) اوددې نه پس نبی ﷺ دمدينې منورې رخ اوكړو.په لاره كښې كله چه واپسى كيده. نو حضرت عمر رضي الله عنه نبی ﷺ ته ورغلو.او ورته ئې عرض اوكړو.يارسول الله آيا تاسو دالله تعالى په حقه پيغمبرنه ئې؟ نبی ﷺ اوفرمائيل.ولې نه يم.حضرت عمر رضي الله عنه اووئيل.آيا مونږ په حق اوهغه خلق په باطل نه دى.نبی ﷺ ورته اوفرمائيل.ولې نه.حضرت عمر رضي الله عنه بيا عرض اوكړو.آيا زمونږ مقتولين به په جنت كښې اودهغوى مقتولين به په جهنم كښې نه وى.نبی ﷺ اوفرمائيل. ولې نه.په دې باندې حضرت عمر رضي الله عنه اووئيل. بيا په دين كښې ولې مونږ ذلت برداشت كوو.

نبی ﷺ ورته اوفرمائيل.«وأنا عبدالله ورسوله لن أخالف أمره ولن يضيعني» زه دالله تعالى بنده اودهغه رسول يم.اودالله تعالى دحكم نافرمانى نشم كولې.الله تعالى به هركز ما رسوا نكړى. حضرت عمر رضي الله عنه اووئيل.يارسول الله ولې تاسو مونږ ته نه وو وئيلى.چه مونږ به بيت الله ته څو.اود بيت الله طواف به كوو.نبی ﷺ اوفرمائيل.بيشكه دا مې فرمائيلى وو.خودا مې نه وو وئيلى.چه هم په دې كال كښې به دا كارونه كوو.حضرت عمر رضي الله عنه ابوبكر رضي الله عنه ته ورغلو.اوهغوى ته ئې هم هغه شان خبرې اوكړې.حضرت ابوبكر رضي الله عنه ورته اوفرمائيل.اې دالله

---

[1])صحيح بخارى كتاب الشروط فى الجهاد رقم الحديث (٢٧٣٢)_

[2])طبقات ابن سعد(٩٨\٢)_

بنده محمد ﷺ دالله تعالى رسول دې.هغه چه څه فيصلې کوى.دالله تعالى دحکم مطابق ئې کوى.ددې وجې هم دهغه رکاب اونيسه.[۱]
حضرت عمر رضی الله عنه فرمائى.چه روستو ماته په خپلودې گستاخانه خبرو باندې ډيرافسوس کيږى.اومسلسل توبه اواستغفار وايم.مونځونه کوم.اود تلافئ دپاره صدقات ورکوم.[۲] هم ددې واپسئ په سفرکښې سورة فتح نازل شو. ﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا﴾ حضرت عمربن الخطاب رضی الله عنه عرض اوکړو.يارسول الله ولې دا فتح ده؟ نبى ﷺ اوفرمائيل.قسم دې وى په هغه ذات چه زما روح دهغه په قدرت کښې دې.دا فتح مبين ده.[۳] دا خود دغزوه حديبيه تاريخى تفصيل وو.

د صلح حديبيهٔ په نتائجو يوه نظر: دصلح حديبيه واقعه دنبى ﷺ د فراست يوه روښانه واقعه ده. په دغه وخت کښې کله چه نبى ﷺ مکې ته نزدې اورسيدل.نوددوى اوښه ،،قصواء،، کيناسته.په هغه وخت کښې نبى ﷺ ډير په اعتماد سره دا وئيلى وو.که قريشو داسې څه تجويز پيش کړو.چه په هغې کښې دالله تعالى د حدودو اوحرماتوتعظيم وى.اوهغه د شعائرالله د ادب سره منافى نه وى.زه به ضرور هغه قبلوم.بس دا وئيل.چه اوښه پاسيده. او نبى ﷺ دمکې په څاې حديبيه طرف ته روان شو.اوبيا صلح اوشوه.کومه چه په ظاهره په کمزورئ خودلو سره اوشوه.صحابه کرام رضی الله عنهم ډيردلگير وو.اوحضرت عمر رضی الله عنه درسول الله سره د محبت جوش داسلام دعظمت په وجه په قابوکښې پاتې نشو.هغوى خو نبى ﷺ ته وئيل.چه تاسو خو وئيل.چه مونږ په حق يو.نوبيا ولې دخپل دين دپاره ددې صلحې په وجه مونږ ذلت برداشت کوو.چونکه د صلحې په شرطونو کښې دا هم وو.چه مسلمانان به بغيرعمرې واپس ځى.او راروان کال ته به د عمرې دپاره راځى.بل طرف ته ابوجندل رضی الله عنه واپس کول وو.دا هم نبى ﷺ اومنل.که يومسلمان دمکې نه مدينې ته لاړ شى.هغه به بيرته کافرانوته واپس کولې شى.اوکه د مدينې نه څوك مرتد شى.اومکې ته لاړشى.هغه به نشى واپس کولې.

کله چه نبى ﷺ صلح اوکړه.نودا اگرچه په ظاهره باندې په کمزورئ سره شوې وه.خوددې شانداراوحيرانکونکى نتائج ښکاره شول.

اول خو سياسى طور قريش چه دمسلمانانو ئې څه قانونى حيثيت نه منل.د هغوى خيال وو.چه دا څوسروهلى بروهلى څوانان دى.دوى انتشاراوافراتفرى جوړه کړې ده.پلاردځوې سره اوښځه دخاوند سره اوورورډورورسره جنگوى.دوى دهشت گردى شروع کړه.په څوورځو کښې به خپل انجام ته اورسى.اوختم به شى.اوس د صلحې په ذريعه دقريشوکافرانو مسلمانان خپل مد مقابل يوه ډله تسليم کړه. او باقاعده ئې صلح اوکړه.

دويمه ددې صلحې په ذريعه دمسلمانانو په شمارکښې ډيره زياته اضافه اوشوه.دعمرې

---

[۱])بخارى كتاب الشروط باب الشروط فى الجهاد رقم الحديث (۲۷۳۲)_
[۲])زادالمعاد(۲۹۵\٤)_
[۳])دلائل النبوة للبيهقى (۳۳۹\٤) باب غزوة خيبر)_

دپاره دوی سره څوارلس يا پنځلس سوه صحابه ﷺ وو.دومره يا د دې نه كم اوزيات نور مسلمانان وو.كوم چه په دې سفركښې ورسره ملګرى نه وو.خوصرف د دوو كالونو نه په كمه موده كښې د نبى ﷺ سره كله چه هغوى د فتح مكې دپاره د سفركولو.نولس زره لښكرد دوى سره وو.بيا د تبوك په موقع په ٩ﻫ كښې دنبى ﷺ سره ديرش زره يا ددې نه هم زيات مجاهدين وو.اوددې نه يوكال پس په ١٠ﻫ كښې په حجه الوداع كښې يولاكهه پنځه ويشت زره كسان شريك وو.دصلح حديبيه واقعه د ٦ﻫ ده.ديارلس كاله د مكې شپږ كاله د مدينې په دې كښې د مسلمانانوتعداد درې يا څلور زرو ته رسيدل.خود صلح حديبيه نه پس صرف په څلورو كالوكښې د مسلمانانوتعداد لكهونوته اورسيدل.وجه دا وه.چه دصلحې نه وړاندې د جنګ حالت وو.په خپل مينځ كښې د بدئ اونفرت په وجه ددوى په مينځ كښې د ګډون نوبت نه راتلو.اوكه كله به داسې موقع راغله هم.نودنفرتونو په وجه په صحيح طريقه باندې به سوچ اوفكرنشوكولې.يوخواول په صلحې سره په خپل مينځ كښې نفرتونو كم شول.اود ګډون مواقع پيښې شوې.مسلمانان مكې ته تلل.اوكافران مدينې ته راتلل شروع شو.كله چه داسې اوشو.نو كافرانو اوكتل.اوباربار ئې اوكتل.چه دا زمونږ وروڼړه د اسلام په دائره كښې د داخليدو نه پس بيخى بدل شوى دى.په دوى كښې خو عجيبه انقلاب پيدا شوې دې.دوى خود صدق اووفا مجسمې جوړې شوى دى.امانت اوديانت خو د دوى په رګ رګ كښې داخل شوې دې.شرافت اوعظمت خوددوى نښه اوپيژند ګلو ګرځيدلې ده.دوى د ضعيفانواوكمزور مددګاران جوړ شوى دى.اود ظالمانواو سركشو دختمولودپاره طاقتوراو مضبوط دى.نوددې مشاهدې نه پس هغوى اسلام طرف ته مائل شول.اوډير په اسلام كښې داخل شول.

دريم د صلح حديبيه دواقعه نه وړاندې صورتحال دا وو.چه دمدينې منورې په جنوب كښې مكه وه.اوهلته قريش داسلام دشمنان اوسيدل.چاسره چه څو جنګونه هم شوى وو.اوشمال ته خيبر وو.كوم ځاې كښې چه يهود آباد وو.داهل كتاب كيدو په وجه هغوى هم خپلې لوې په ګمان كښې پراته وو.اودخپل ځان نه سوا د بل چا دپاره د سيادت اوقيادت منلوته تيار نه وو. بل طرف د مدينې منورې نه د بنو نضيرود ويستلوواقعه پيښه شوه.اودا خلق د مدينې نه اووتل.اوپه خيبر كښې آباد شول.د بنوقريظو د غدر په وجه په مدينه منوره كښې دهغوى د قتل عام واقعه پيښه شوې وه.نويوطرف ته دمكې قريش دمسلمانانو دسردشمنان وو.چاسره چه د بدر،احد اوخندق غونډې جنګونه شوى وو.اوهغوى دبدراوخندق د شكست غم نه وو هيركړې.بل طرف ته د خيبريهود وو.دوى د بنونضيروجلاوطنئ اود بنو قريظو دقتل عام غم خوړل.اوداسلام ترقى هغوى په هيڅ صورت كښې نشوه برداشت كولې.بيا په قريشواويهوديانوكښې مسلمانانوخلاف اتحاد هم كيدو لكه څنګه چه د بدرنه پس يهودو قريش د جنګ دپاره آماده كړى وو.اود احد واقعه راغله.بيا دخندق په موقع باندې هم د خيبر يهوديانواوبنوقريظه د مسلمانانو خلاف سازش كړې وو.په دغه حالاتوكښې نبى ﷺ سوچ اوكړو.چه مدينه مينځ كښې ده.اودواړو طرفونو شمال اوجنوب ته دشمنان موجود دى.دا هم ويره وه.چه دا دواړه ملګرى شى.اوپه يوځل په مدينه حمله اوكړى.اوپه دې صورت

کښې دا هم ممکن نه وه.چه نبی ﷺ په مکه باندې حمله اوکړی.اودقریشو څه بندوبست
اوکړی .ځکه چه په دغه صورت کښې دخیبرد یهودو دحملې ویره وه.چه هغوی مدینه خالی
اوګوری.اوپه مدینه حمله اوکړی.اوکه نبی ﷺ د یهودو د شر دفع کولودپاره په خیبر باندې
حمله کوله.نوویره وه.چه قریش مدینه خالی اوګوری.اوپه مدینه حمله اوکړی.عجیبه
دپریشانۍ حالت وو.ددې وجې نبی ﷺ فیصله اوکړه.چه په دواړوکښې دیوفریق سره صلح
اوکړی.برابره ده چه هغه په هرصورت کښې وی. او دهرڅومره مودې دپاره وی.دوی د
صلحې دپاره قریشوته ترجیح ورکړه.اول خو د دې وجې چه هغوی سره خپلولۍ وې.هغوی د
یو وطن هم وو.دهغوی خبث باطن هم کیدې شی د یهودو نه څه کم وو.د یهودو نه وړاندې
غدر هم ثابت شوې وو. او خیال ئې دا وو.چه ددې صلحې نه سمدستی روسته خوپه دې
شرط چه دحرمات الله په تعظیم کښې څه فرق نه راځی.په یهودو باندې حمله
اوکړی.اودهغوی د شرنه دحفاظت انتظام اوکړې شی.اوبیا قریش پاتې شی.نوچه تر څوپورې
هغوی د صلحې پابندی کوی.صحیح ده.صلح به وی.اوکه هغوی د صلحې خلاف ورزی
اوکړی.نوبیا دهغوی انتظام کول به هم څه ګران نه وی.نورددې مصلحتونو په رڼړا کښې
نبی ﷺ د کمزورئ اظهاراوکړو.اوصلح اوکړه.او اوس ددې صلحنامې سیاهی هم لا وچه
شوې نه وه.چه نبی ﷺ دمکې نه واپس راغلو.نوپه محرم کښې په صلح حدیبیه کښې چه
کوم صحابه کرام شریك وو.هغوی ځان سره واخستل.اوپه خیبر ئې حمله اوکړه.اویهود ئې
داسې برابر کړو.چه هغوی بیا سرنشو پورته کولې.د ذوالقعده په آخرکښې صلح حدیبیه
شوې وه.اویوه میاشت په مینځ کښې هم نه وه تیره شوې.چه په محرم کښې ئې په یهودیانو
باندې فتح حاصله کړه.اوس قریش پاتې شول.څه وخته پورې هغوی د صلحې پابندی
کوله.دوه کاله هم نه وو تیر شوی .چه هغوی د صلحې خلاف ورزی اوکړه.اونبی ﷺ په
رمضان ۸ھ کښې په مکه باندې حمله اوکړه.اومکه ئې داسې فتح کړه.لکه چه دا هډو څه
ګران کار نه وو. او دغه شان ئې ټول عرب سره د یمن نه دارالاسلام جوړ کړو.ددې وجې
دفتح مبین مصداق د فتح مکې په ځاې صلح حدیبیه اوګرځولې شو.چونکه هم دا صلح په
حقیقت کښې دفتح مکې یو تمهید وو.اوپه نورومصالحوباندې هم دا مشتمله وه.

[۴۱۴۷] حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ قَالَ حَدَّثَنِي صَالِحُ بْنُ كَيْسَانَ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ الْحُدَيْبِيَةِ فَأَصَابَنَا مَطَرٌ ذَاتَ لَيْلَةٍ فَصَلَّى لَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصُّبْحَ ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَيْنَا فَقَالَ أَتَدْرُونَ مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ قُلْنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ فَقَالَ قَالَ اللَّهُ أَصْبَحَ مِنْ عِبَادِي مُؤْمِنٌ بِي وَكَافِرٌ بِي فَأَمَّا مَنْ قَالَ مُطِرْنَا بِرَحْمَةِ اللَّهِ وَبِرِزْقِ اللَّهِ وَبِفَضْلِ اللَّهِ فَهُوَ مُؤْمِنٌ بِي كَافِرٌ بِالْكَوْكَبِ وَأَمَّا مَنْ قَالَ مُطِرْنَا بِنَجْمِ كَذَا وَكَذَا فَهُوَ مُؤْمِنٌ بِالْكَوْكَبِ كَافِرٌ بِي [ر:۸۱۰]

دا خالد بن مخلد بجلي رحمه الله دې.د كوفې اوسيدونكې وو.اود امام مسلم استاذ هم وو.دا روايت په كتاب الصلاة كښې تيرشوې دې.(١)

[۳۹۷] حَدَّثَنَا هُدْبَةُ بْنُ خَالِدٍ حَدَّثَنَا هَمَّامٌ عَنْ قَتَادَةَ أَنَّ أَنَسًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَخْبَرَهُ قَالَ اعْتَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْبَعَ عُمَرٍ كُلُّهُنَّ فِي ذِي الْقَعْدَةِ إِلَّا الَّتِي كَانَتْ مَعَ حَجَّتِهِ عُمْرَةً مِنَ الْحُدَيْبِيَةِ فِي ذِي الْقَعْدَةِ وَعُمْرَةً مِنَ الْعَامِ الْمُقْبِلِ فِي ذِي الْقَعْدَةِ وَعُمْرَةً مِنَ الْجِعْرَانَةِ حَيْثُ قَسَمَ غَنَائِمَ حُنَيْنٍ فِي ذِي الْقَعْدَةِ وَعُمْرَةً مَعَ حَجَّتِهِ [ر:۱۶۸۷]

دا روايت په كتاب الحج كښې دحسان بن ثابت رضي الله عنه په طريق سره تيرشوې دې.(٢)

[۳۹۸] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ الرَّبِيعِ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْمُبَارَكِ عَنْ يَحْيَى عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي قَتَادَةَ أَنَّ أَبَاهُ حَدَّثَهُ قَالَ انْطَلَقْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ الْحُدَيْبِيَةِ فَأَحْرَمَ أَصْحَابُهُ وَلَمْ أُحْرِمْ [ر:۱۷۲۵]

دا سعيد بن الربيع عامري دې.دعلي بن مبارك بصري رحمه الله نه روايت كوي.اودوى د يحى بن ابى كثيريمامي طائي نه نقل كوي.

قوله: عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي قَتَادَةَ....: حضرت ابوقتاده رضي الله عنه صحابى دې.دانصارو بنو خزرج قبيلې سره تعلق ساتي. د دوى د نوم په باره كښې اختلاف دې.امام واقدى اوكلبى رحمهما الله ددوى نوم نعمان خودلې دې.بعضې حضراتو ،،عمرو،، وئيلې دې.خوزيات مشهور قول دا دې.چه دده نوم ،حارث،، دې.دده د پلارنوم ربعى وو.دوى ته ،،فارس رسول الله،، وئيلى شى.وئيلى شى.چه اوياكالوته نزدې عمرئې وو.په كوفه يا مدينه كښې دحضرت على رضي الله عنه يا حضرت اميرمعاويه رضي الله عنه په زمانه كښې وفات شوې وو.(٣) دا حديث په ((أبواب العمرة)) كښې په تفصيل سره تيرشوې دې.

[۳۹۹-۳۹۰۰] حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى عَنْ إِسْرَائِيلَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنِ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ تَعُدُّونَ أَنْتُمُ الْفَتْحَ فَتْحَ مَكَّةَ وَقَدْ كَانَ فَتْحُ مَكَّةَ فَتْحًا وَنَحْنُ نَعُدُّ الْفَتْحَ بَيْعَةَ الرِّضْوَانِ يَوْمَ الْحُدَيْبِيَةِ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْبَعَ عَشْرَةَ مِائَةً وَالْحُدَيْبِيَةُ بِئْرٌ فَنَزَحْنَاهَا فَلَمْ نَتْرُكْ فِيهَا قَطْرَةً فَبَلَغَ ذَلِكَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَتَاهَا فَجَلَسَ عَلَى شَفِيرِهَا ثُمَّ دَعَا بِإِنَاءٍ مِنْ مَاءٍ فَتَوَضَّأَ ثُمَّ مَضْمَضَ وَدَعَا ثُمَّ صَبَّهُ فِيهَا فَتَرَكْنَاهَا غَيْرَ بَعِيدٍ ثُمَّ إِنَّهَا أَصْدَرَتْنَا مَا شِئْنَا نَحْنُ وَرِكَابَنَا

قوله: تَعُدُّونَ أَنْتُمُ الْفَتْحَ فَتْحَ مَكَّةَ وَنَحْنُ نَعُدُّ الْفَتْحَ بَيْعَةَ الرِّضْوَانِ: حضرت براء بن

---

(١) بخارى كتاب الصلاة باب قول الله عزوجل ﴿ وتجعلون رزقكم إنكم تكذبون ﴾ (١٠٤١/١)_

(٢) بخارى كتاب الحج أبواب العمرة باب كم إعتمر النبى صلى الله عليه وسلم (٢٣٩/١)_

(٣) الإصابة فى تميز الصحابة (١٥٨/٤) بخارى أبواب العمرة باب جزاء الصيد (٢٤٥/١)_

عازب رضی الله عنه اوفرمائیل.تاسوخلق فتح مکې ته فتح وائې.او مونږ بیعة الرضوان فتح شمارو.په حقیقت کښې هم صلح حدیبیه د اسلام د لوې اشاعت اوتبلغ دپاره مقدمه شوه.ددې نه وړاندې تول عمرعرب داسلام د اوچتو اقدارونه بیخي خبر نه وو.هره ورځ دمسلمانانواواهل مکې په مینځ کښې دجنګنې مقابلوپه وجه دعربو عامو قبیلو ته مسلمانانوته د نزدیکیدو او د مسلمانانو د اخلاقو مواقع کمې ملاویدې.کله چه صلح حدیبیه اوشوه.اولارې په امن شوې.نود عربوقبیلوته براه راست د مسلمانانومعاشرت،د دوی اخلاق، اوژوندتیرولوطور طریقود لیدو موقع ملاؤ شوه.اوهغوی د اسلام اومسلمانانونه متاثره شول.اوډلې ډلې په اسلام کښې داخلیدل.هم دا وجه ده.چه دغزوه حدیبیه په موقع دنبی صلی الله علیه وسلم سره صرف څورلس سوه صحابه کرام رضی الله عنهم وو.خودوه کاله پس کله چه دمکې دفتحې په اراده باندې نبی صلی الله علیه وسلم تلل.نود دوی سره د عربو د قبیلوپه لس زره کسانوباندې مشتمل لښکروو.کله چه د فتح مکې په موقع د بیت الله شریف چابیانې د نبی صلی الله علیه وسلم لاس ته ورغلې.نو نبی صلی الله علیه وسلم تولوصحابو رضی الله عنهم ته اوبیا خاص کرحضرت عمر رضی الله عنه ته خطاب اوکړو.اووې فرمائیل.دا هغه فتح ده.کومه چه ما تاسوته وئیل.حضرت عمر رضی الله عنه عرض اوکړو.بیشکه دصلح حدیبیه نه بله لویه فتح نه وه.

قوله: کُنَّا مَعَ النَّبِیِّ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ أَرْبَعَ عَشْرَةَ مِائَةً: حضرت براء بن عازب رضی الله عنه «ألفا وأربع مائة» نه دی وئیلی.بلکه «أربع عشرة مائة» ئې وئیلی دی.کوم چه دعام اسلوب نه خلاف دې.عالمانو رحمهم الله لیکلی دی. چه په اصل کښې صحابه کرام رضی الله عنهم په ,,مئات،، کښې تقسیم وو.دسلو یوه ډله وه. اودسلو بله ډله وه.نود ,,مئات،، دې تقسیم طرف ته داشاره کولو دپاره دا تعبیر اختیارکړې شوې دې.که «ألفا وأربع مائة» ئې فرمائیلی وو.نود ,,مئات،، دې تقسیم طرف ته به اشاره نه وه.([1])

مخکښې فرمائی.چه حدیبیه یو کوهی وو.مونږ دهغې نه اوبه راوویستلې. (چونکه څوارلس سوه کسان وو.اوپه هغې کښې اوبه کمې وې) یوه قطره هم مونږ په هغې کښې پرې نخودې.نبی صلی الله علیه وسلم ته ددې خبر ملاؤ شو.نبی صلی الله علیه وسلم کوهی ته راغلو. او د کوهی په غاړه باندې کیناستل.بیا نبی صلی الله علیه وسلم د اوبو یو لوښې راوغوښتل.اوبیا ئې اودس اوکړو.اوپه خوله کښې ئې اوبه واچولې.اودعا ئې اوکړله.او هغه د اودس اوخولې اوبه به ئې په کوهی کښې ورواچولې.

قوله: فَتَرَکْنَاهَا غَیْرَ بَعِیدٍ: نومونږ لږ وخت دپاره هغه کوهې پریخودل.یعنی سمدستی موتږ اوبه راویستل شروع نکړل.په یو روایت کښې دی.چه نبی صلی الله علیه وسلم صحابو رضی الله عنهم ته اوفرمائیل.«دعوها ساعة» دلږ ساعت دپاره دا پریږدئ.([2])

قوله: ثُمَّ إِنَّهَا أَصْدَرَتْنَا مَا شِئْنَا نَحْنُ وَرِکَابَنَا: بیادغه کوهی مونږ ته دومره اوبه

---

[1])عمدة القاری(۱۷\۲۱٤) وشرح کرمانی(۱٦\٦٦)_

[2])فتح الباری(۷\٤٤۲)_

راکړلې. اوواپس شو.چه څومره مونږ غوښتلې.اوزمونږ سورلو غوښتلې.د «أصدرتنا» معنی «أرجعتنا» ده.وئیلې شی. «أصدرته أی أرجعته فرجع» [1] «صادرالماء» هغه کس ته وائی.چه څوك چه د ګودرنه واپس راځی.ددې جملې مقصد دا دې.چه د نبی ﷺ دخولې اوبو غورځولو نه پس په هغې کښې دومره اوبه راغلې.کومې چه زمونږ د ضرورت دپاره بس وې. او زمونږ د سورلو ضرورت هم په هغې پوره شو.دا دنبی ﷺ معجزه وه.

[۳۹۲۰] حَدَّثَنِي فَضْلُ بْنُ يَعْقُوبَ حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَعْيَنَ أَبُو عَلِيٍّ الْحَرَّانِيُّ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ قَالَ أَنْبَأَنَا الْبَرَاءُ بْنُ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّهُمْ كَانُوا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْحُدَيْبِيَةِ أَلْفًا وَأَرْبَعَ مِائَةٍ أَوْ أَكْثَرَ فَنَزَلُوا عَلَى بِئْرٍ فَنَزَحُوهَا فَأَتَوْا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَتَى الْبِئْرَ وَقَعَدَ عَلَى شَفِيرِهَا ثُمَّ قَالَ ائْتُونِي بِدَلْوٍ مِنْ مَائِهَا فَأُتِيَ بِهِ فَبَصَقَ فَدَعَا ثُمَّ قَالَ دَعُوهَا سَاعَةً فَأَرْوَوْا أَنْفُسَهُمْ وَرِكَابَهُمْ حَتَّى ارْتَحَلُوا [ر: ۳۳۸۴]

دحضرت براء بن عازب ﷺ اولنې روایت امام بخاری ﷫ د عبدالله بن موسی په طریق سره نقل کړی وو.اودلته ئې د فضیل بن یعقوب په طریق سره نقل کوی.

[۳۹۲۱/۳۹۲۲] حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ عِيسَى حَدَّثَنَا ابْنُ فُضَيْلٍ حَدَّثَنَا حُصَيْنٌ عَنْ سَالِمٍ عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ عَطِشَ النَّاسُ يَوْمَ الْحُدَيْبِيَةِ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ يَدَيْهِ رَكْوَةٌ فَتَوَضَّأَ مِنْهَا ثُمَّ أَقْبَلَ النَّاسُ نَحْوَهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا لَكُمْ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ لَيْسَ عِنْدَنَا مَاءٌ نَتَوَضَّأُ بِهِ وَلَا نَشْرَبُ إِلَّا مَا فِي رَكْوَتِكَ قَالَ فَوَضَعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَهُ فِي الرَّكْوَةِ فَجَعَلَ الْمَاءُ يَفُورُ مِنْ بَيْنِ أَصَابِعِهِ كَأَمْثَالِ الْعُيُونِ قَالَ فَشَرِبْنَا وَتَوَضَّأْنَا فَقُلْتُ لِجَابِرٍ كَمْ كُنْتُمْ يَوْمَئِذٍ قَالَ لَوْ كُنَّا مِائَةَ أَلْفٍ لَكَفَانَا كُنَّا خَمْسَ عَشْرَةَ مِائَةً

[۳۹۲۲] حَدَّثَنَا الصَّلْتُ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ عَنْ سَعِيدٍ عَنْ قَتَادَةَ قُلْتُ لِسَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ بَلَغَنِي أَنَّ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ كَانَ يَقُولُ كَانُوا أَرْبَعَ عَشْرَةَ مِائَةً فَقَالَ لِي سَعِيدٌ حَدَّثَنِي جَابِرٌ كَانُوا خَمْسَ عَشْرَةَ مِائَةً الَّذِينَ بَايَعُوا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْحُدَيْبِيَةِ قَالَ أَبُو دَاوُدَ حَدَّثَنَا قُرَّةُ عَنْ قَتَادَةَ تابعه محمد بن بشار حدثنا أبوداود وحدثنا شعبة

[۳۹۲۳] حَدَّثَنَا عَلِيٌّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ عَمْرٌو سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ لَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْحُدَيْبِيَةِ أَنْتُمْ خَيْرُ أَهْلِ الْأَرْضِ وَكُنَّا أَلْفًا وَأَرْبَعَ مِائَةٍ وَلَوْ كُنْتُ أُبْصِرُ الْيَوْمَ لَأَرَيْتُكُمْ مَكَانَ الشَّجَرَةِ تَابَعَهُ الْأَعْمَشُ سَمِعَ سَالِمًا سَمِعَ

[1])عمدة القاری(۱۷\۲۱٤)_

جَابِرٌ أَلْفًا وَأَرْبَعَ مِائَةٍ [ر: ٣٣٨٣]

[٣٩٢٣] وَقَالَ عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُعَاذٍ حَدَّثَنَا أَبِي حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي أَوْفَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا كَانَ أَصْحَابُ الشَّجَرَةِ أَلْفًا وَثَلَاثَ مِائَةٍ وَكَانَتْ أَسْلَمُ ثُمُنَ الْمُهَاجِرِينَ تَابَعَهُ مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ

قوله: حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ عِيسَى: دا يوسف بن عيسى مروزى رحمه الله دې.ددوى لقب ابويعقوب دى.اودا دامام مسلم رحمه الله استاذ هم دې.(١)

حضرت جابر رضی الله عنه فرمائى.چه د غزوه حديبيه په موقع خلق تګى شول.اود نبى ﷺ مخامخ يوه ،،رکوه،، يعنى د څرمنې يو لوښى موجود وو.په کوم کښې چه څه اوبه وې.نبى ﷺ دهغې نه اودس اوکړو.بيا نبى ﷺ طرف ته (داوبودپاره) متوجه شول. نبى ﷺ خلقوته اوکتل.او وې فرمائيل ((مالکم؟)) په تاسو څه اوشو؟هغوى اووئيل. مونږ سره اوبه نشته.چه مونږ پرې اودسونه اوکړو.اووې څکو.سوا دهغه اوبو نه.کومې چه ستاسو په ،،رکوه،، (دڅرمنې په لوښى کښې) دى.نبى ﷺ خپل لاس په هغه لوښى کښې کيخودو.نو د نبى ﷺ د ګوتود مينځ نه داسې اوبه راوتې.لکه څنګه چه دچينې نه راوخى.نومونږ اوبه اوڅکلې. او اودسونه مواوکړل.ما (سالم) د حضرت جابر رضی الله عنه نه تپوس اوکړو.په دغه وخت کښې تاسو څومره وئ.نوهغوى راته اوفرمائيل.که مونږ لاکه هم وو.نوبيا به هم هغه زمونږ دپاره کافى وې.هسې خو مونږ پنځلس سوه وو.

يوسوال اودهغې جواب: دلته يوسوال کيږى.چه دحضرت جابر رضی الله عنه حديث د ماقبل حضرت براء بن عازب رضی الله عنه د حديث سره په ظاهرمتعارض دې.ځکه چه په هغې کښې دى.چه نبى ﷺ په کوهى کښې دخولې اوبه ورواچولې.دهغې نه پس په هغې کښې اوبه راغلې.اود حضرت جابر رضی الله عنه په دې روايت کښې د نبى ﷺ د ګوتود مينځ نه د اوبو راوتو ذکردې.

① ددې جواب ورکړې شوې دې.چه دحضرت جابر رضی الله عنه دا روايت په کتاب الاشربه کښې مفصل دې.ددې نه دا معلوميږى.چه دحضرت جابر رضی الله عنه د روايت واقعه د ماز يګروخت ده. اود حضرت براء بن عازب رضی الله عنه د روايت د مانځه په وخت کښې نه وه.دا دوه جدا جدا واقعات دى.نو څه تعارض په کښې نشته.(٢)

② اودويم جواب دا هم هم ورکولې شى.چه نبى ﷺ کله خپل لاس په لوښى کښې کيخودو. اود نبى ﷺ د ګوتونه اوبه روانې شوې.نوصحابو رضی الله عنهم ددغه اوبو نه خپل ضرورت پوره کړو.ددې نه پس نبى ﷺ حکم اوکړو.چه کومې اوبه بچ شوى وى.هغه په دې کوهى کښې ورواچوئ.نوکله چه هغه په کوهى کښې ورواچولولې شوې.نوهغه وچ کوهې د اوبو نه ډک شو.نودا واقعه هم د يو وخت ده.البته د معجزې ښکاره کيدل دوه ځله شوى دى.دحضرت

---

(١) عمدة القارى (١٧/٢١٤)_

(٢) فتح البارى (٧/٤٤٢)_

جابر رضي الله عنه په روايت کښې د اولنۍ معجزې ذکردې.اودحضرت براء بن عازب رضي الله عنه په روايت کښې د دويمې معجزې ذکردې.ددې وجې په دواړو رواياتوکښې څه تعارض پاتې نشو.(۱)

داصحاب حديبيه په تعداد کښې اختلاف د رواياتواوددې حل: دحضرت جابر رضي الله عنه په روايت کښې په صلح حديبيه کښې د صحابوﷺ شمار پنځلس سوه خودلې شوې دی.اوددې روايت سره متصل په وړاندينی روايت کښې هم د حضرت جابر رضي الله عنه په روايت کښې د څوارلس سوه عدد منقول دې.دحضرت براء بن عازب رضي الله عنه په روايت کښې هم د څورلس سوو ذکروو.او وړاندې دحضرت عبدالله بن ابی اوفی رضي الله عنه روايت راځی.په هغې کښې د ديارلس سوو عدد منقول دې.

امام نووی رحمه الله تطبيق کوی.اوفرمائی.چه اصلی تعداد د څورلس سوو نه زيات وو.لکه څنګه چه د حضرت براء رضي الله عنه په روايت کښې د«ألفا وأربعمائة» نه پس «أوأکثر» لفظ راغلې دې.نوچا چه کسر پوره کړې دې.هغه پنځلس سوه ذکرکړی دی.اوچا چه د کسراعتبارنه دې کړې.هغه څورلس سوه وئيلی دی.دا خود جمع بين الروايتين صورت وو.کوم چه امام نووی رحمه الله اختيارکړې دې.(۲) امام بيهقی رحمه الله د ترجيح طريقه اختيارکړې ده.او فرمائيلی ئې دی.چه د څورلس سوه روايت راجح دې.(۳)

ترڅوپورې چه د حضرت عبدالله بن ابی اوفی رضي الله عنه د روايت تعلق دې.په کوم کښې چه ديارلس سوه دی.نودهغې مطابق دا وئيلی شی.چه هغوی دخپل علم مطابق دا وئيلی وی.اوچه چا ته د ديارلس سوو نه د زيات علم وو.هغه د خپل علم مطابق روايت کړې دې.يا داسې وئيلی شی.چه د مدينې منورې نه د وتلو په وخت کښې شمارديارلس سوه وو.خو روستو بيا تعداد زيات شو.نوعبدالله بن ابی اوفی رضي الله عنه د مدينې منورې نه د وتلوپه وخت کښې تعداد خودلې دې.اودا هم وئيلی شی. چه په اصل کښې دمجاهدينوتعداد خو ديارلس سوه وو.اوچه په کومو رواياتو کښې د ددې نه د زيات ذکردې.نو په هغې کښې دخادمانو ښځو اوماشومانو اعتبارهم شوې دې.(۴)

قوله: حَدَّثَنَا الصَّلْتُ بْنُ مُحَمَّدٍ: دحضرت جابر رضي الله عنه روايت د دې نه وړاندې دحضرت يوسف بن عيسی په طريق سره راغلې وو.او اوس امام بخاری رحمه الله دحضرت جابر رضي الله عنه روايت د ،،الصلت بن محمد،، په طريق سره بيانوی.دا صلت بن محمدبصری دې.په دې روايت کښې دپنځلس سوو ذکردې.

قوله: تَابَعَهُ أَبُودَاوُدَ: يعنی ابوداود طيالسی رحمه الله دصلت بن محمد متابعت کړې دې.دا

---

۱)فتح الباری(۷\۴۴۲)_
۲)شرح الکرمانی(۱۶\۶۷)_
۳)دلائل بيهقی(۴\۹۸)_
۴)فتح الباری(۷\۴۴۰)_

متابعت اسماعیلي موصولاً ذکر کړې دې.(١)

قوله: تَابَعَهُ مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ: حافظ ابن حجر رحمه الله دا متابعت دلته نقل کړې دې.خو په دې ځای کښې نې په دې باندې څه کلام نه دې کړی.علامه عینی رحمه الله دلته دا هډو نقل کړې دې. خو زمونږ په نسخو کښې دا موجود دې.مطلب دا دې.چه د ابوداود طیالسی رحمه الله پشان محمدبن بشار رحمه الله هم ددې متابعت کړې دې.

قوله: حَدَّثَنَا عَلِيٌّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ: دحضرت جابر رضی الله عنه روایت امام بخاری رحمه الله په یوبل طریق سره بیانوی.په دې روایت کښې تعداد څورلس سوه خودلې شوې دې.

قوله: تَابَعَهُ الْأَعْمَشُ سَمِعَ سَالِمًا سَمِعَ جَابِرًا: د «تابعه» ضمیر «سفیان» طرف ته راجع کیږی.یعنی اعمش رحمه الله د سفیان بن عیینه رحمه الله متابعت کړې دې.سفیان روایت کوی«عمرو بن دینارعن جابر رضی الله عنه» او اعمش رحمه الله نقل کوی.«سالم عن جابر رضی الله عنه» نه،

قوله: وَقَالَ عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُعَاذٍ: دا تعلیق دې.دا تعلیق ابونعیم په ،،مستخرج علی مسلم،، کښې موصولاً نقل کړې دې.(٢)

قوله: وَكَانَتْ أَسْلَمُ ثُمُنَ الْمُهَاجِرِينَ: حضرت عبدالله بن ابی اوفی رضی الله عنه فرمائی.چه په صلح حدیبیه کښې د اسلم قبیلې خلق د مهاجرینو په اتمه حصه وو.اوس چه د مهاجرینو رضی الله عنهم تعداد معلوم وی.نوهله د بنواسلم دتعداد چه اتمه حصه ده.دهغې پته لګیدې شی.البته واقدی نقل کړې دی.چه د بنو اسلم تعداد یوسل وو.په دې لحاظ سره د مهاجرینوتعداد به اته سوه وی.(٣)

[٣٩٣٥]حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا عِيسَى عَنْ إِسْمَاعِيلَ عَنْ قَيْسٍ أَنَّهُ سَمِعَ مِرْدَاسًا الْأَسْلَمِيَّ يَقُولُ وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ الشَّجَرَةِ يُقْبَضُ الصَّالِحُونَ الْأَوَّلُ فَالْأَوَّلُ وَتَبْقَى حُفَالَةٌ كَحُفَالَةِ التَّمْرِ وَالشَّعِيرِ لَا يَعْبَأُ اللَّهُ بِهِمْ شَيْئًا [ر:٦٠٧٠]

قیس بن حازم رحمه الله د مرداس رضی الله عنه نه روایت کوی.امام بخاری،امام ابوحاتم رازی، اوامام مسلم رحمهم الله دا روایت په ،،وحدان،، کښې شمارلې دې.مطلب دا دې.چه دحضرت مرداس اسلمی رضی الله عنه نه دا روایت د قیس بن حازم رحمه الله نه سوا بل نقل کونکې نشته.خوحافظ جمال الدین مزی او حافظ شمس الدین ذهبی رحمهما الله فرمائی.چه دا روایت دمرداس اسلمی نه روایت کونکې ،،زیادبن علاقه،، هم دې. نوددې روایت شمیرپه ،،وحدان،، کښې نه کیږی. خوحافظ ابن حجر رحمه الله د حافظ مزی اوحافظ ذهبی رحمهما الله د قول تردید کوی.

---

١)عمدة القاری(١٧\٢١٤)-
٢)فتح الباری(٧\٤٤٤)_
٣)عمدة القاری(١٧\٢١٦)_

اوفرمائی.(١) چه مرداس دوه دی.يومرداس اسلمی دې.چه دلته ئې ذکردې.اوبل مرداس بن عروه دې.زيادبن علاقه د ،،مرداس ابن عروه نه روايت کوی.د مرداس اسلمی نه روايت نه کوی.نود مرداس اسملی نه روايت کونکې صرف قيس بن حازم دې.اودا روايت په ،،وحدان ،، کښې دی.لکه څنګه چه حافظ ابن منده.ابن ابی حاتم.اوامام بخاری رحمهم الله فرمائيلی دی. باقی پاتې شوه دا خبره چه مرداس اسلمی اومرداس بن عروه دواړه جدا جدا کسان دی.اوکه دا يودی.حافظ ابن حجر رحمه الله په ((الإصابة فی تميز الصحابة)) کښې تحقيق کړې دې.خو خودلی ئې دی.چه دا دوه دی يو نه دې.(٢) حضرت مرداس اسلمی رضی الله عنه داصحاب حديبيه څنې دې.هم په دې مناسبت سره ئې دا روايت دلته نقل کړې دې.دوی فرمائی.چه کوم کسان نيکان دی.هغوی د ((الأول فالأول)) قاعدې مطابق د دنيا نه رخصتيږی.اولکه څنګه چه د قجورو اود اوربشو ردی اوبې کاره بهوس روستو پاتې شی.دغه شان به سرې هم په آخرکښې ردی اوبيکاره پاتې شی.الله تعالی د داسې کسانو څه پرواه نه کوی.

[٣٩٢٦] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ مَرْوَانَ وَالْمِسْوَرِ بْنِ مَخْرَمَةَ قَالَا خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ الْحُدَيْبِيَةِ فِي بِضْعَ عَشْرَةَ مِائَةً مِنْ أَصْحَابِهِ فَلَمَّا كَانَ بِذِي الْحُلَيْفَةِ قَلَّدَ الْهَدْيَ وَأَشْعَرَ وَأَحْرَمَ مِنْهَا لَا أُحْصِي كَمْ سَمِعْتُهُ مِنْ سُفْيَانَ حَتَّى سَمِعْتُهُ يَقُولُ لَا أَحْفَظُ مِنَ الزُّهْرِيِّ الْإِشْعَارَ وَالتَّقْلِيدَ فَلَا أَدْرِي يَعْنِي مَوْضِعَ الْإِشْعَارِ وَالتَّقْلِيدِ أَوِ الْحَدِيثَ كُلَّهُ [ر:١٦٠٨]

داعلی بن عبدالله مدينی رحمه الله دې.دامام بخاری اوامام مسلم رحمهما الله شيخ دې.په روايت کښې دی.کله چه نبی صلی الله عليه وسلم مقام ذوالحليفه ته اورسيدل.نوهدی ته ئې غاړکۍ واچوله. اواشعار ئې اوکړو.اود هغه ځاې نه نبی صلی الله عليه وسلم احرام اوتړل.

قوله لَا أُحْصِي كَمْ سَمِعْتُهُ مِنْ سُفْيَانَ : دا دعلی بن مدينی رحمه الله قول دې.دوی فرمائی.چه زه نشم شمارلې چه ما دا حديث د سفيان نه څوځله اوريدلې دې.ددې جملې دوه مطلبونه بيان شوی دی.

① يومطلب دا دې.چه علی بن مدينی رحمه الله فرمائی.ما دا حديث د سفيان رحمه الله نه دومره په کثرت سره اوريدلې دې.چه ماته صحيح تعداد ياد نه دې.مقصود دا دې.چه ډيرزيات مې اوريدلې دې.

② دويم مطلب علامه کرمانی رحمه الله بيان کړې دې.چه حضرت مدينی رحمه الله دا وئيل غواړی.چه سفيان رحمه الله د اصحاب حديبيه څومره تعداد بيان کړې دې. ماته ياد نه دې.خودا مطلب صحيح نه دې.ځکه چه دابن شهاب زهری رحمه الله نه دا روايت په متعددو طرقو سره

(١) حافظ ابن حجر رحمه الله دا ترديد دابن سکن په حواله سره کړې دې.اوګورئ فتح البارى(٧/٤٤٥)_
(٢) اوګورئ (الإصابة فی تميز الصحابة (٣/٤٠١)_

مروی دی.اوپه ټولو طرقو کښې «بضع عشرة مائة» لفظ منقول دې.بیا داوئیل چه ماته یاد نه دی.چه زما استاذ څومره تعداد بیان کړې دې.نشی صحیح کیدې.(۱)

قوله: حَتّٰی سَمِعْتُهُ يَقُولُ لَا أَحْفَظُ مِنَ الزُّهْرِيِّ الْإِشْعَارَ وَالتَّقْلِيدَ: علی بن مدینی رحمه الله فرمائی.چه ما دسفیان رحمه الله نه دا اوریدلې دی.چه وئیل ئې.چه ماته د زهری نه اشعاراوتقلید یاد نه دې.یعنی په دې حدیث کښې چه د «قلد الهدی وأشعر» کوم الفاظ راغلی دی.دا ماته دزهری نه یاد نه دی.

قوله: فَلَا أَدْرِي يَعْنِي مَوْضِعَ الْإِشْعَارِ وَالتَّقْلِيدِ أَوِ الْحَدِيثَ كُلَّهُ: علی بن مدینی رحمه الله فرمائی.چه زه نه پوهیږم.چه ددې نه د حضرت سفیان رحمه الله په دې حدیث کښې صرف اشعار اوتقلید مراد دې.اوکه پوره حدیث، یعنی سفیان چه څه وئیلی دی.چه ماته د زهری رحمه الله نه اشعار او تقلید یاد نه دې.نوعلی بن مدینی رحمه الله فرمائی.چه ماته دا معلومه نه ده.چه په دې سره سفیان رحمه الله د ټول حدیث دعدم حفظ تصریح کوی.یا صرف د اشعار اوتقلید په باره کښې بنائی.چه دا ورته یاد نه دی.باقی حدیث ورته یاد دې.علی بن مدینی رحمه الله خودلته دا فرمائیلی دی.خو وړاندې هم دا روایت د عبیدالله بن محمد جعفی رحمه الله په طریق سره راغلې دې.په هغې کښې سفیان رحمه الله فرمائی. چه «حفظت بعضه وثبتنی معمر» یعنی ددې حدیث بعضې حصه خو ماته یاده ده.اوبعضې حصه راته معمر رحمه الله رایاده کړه.پهدې سره دا خبره بې غباره کیږی. چه سفیان رحمه الله د پوره حدیث په باره کښې نه بلکه دبعضې حصې په باره کښې فرمائی.د عبیدالله بن محمدجعفی رحمه الله په روایت سره د علی بن مدینی رحمه الله په روایت کښې چه کوم تردد دې.هغه لرې کیږی.(۲)

[۳۹۲۷] حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ خَلَفٍ قَالَ حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ يُوسُفَ عَنْ أَبِي بِشْرٍ وَرْقَاءَ عَنِ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ عَنْ مُجَاهِدٍ قَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي لَيْلَى عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَآهُ وَقَمْلُهُ يَسْقُطُ عَلَى وَجْهِهِ فَقَالَ أَيُؤْذِيكَ هَوَامُّكَ قَالَ نَعَمْ فَأَمَرَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَحْلِقَ وَهُوَ بِالْحُدَيْبِيَةِ لَمْ يَتَبَيَّنْ لَهُمْ أَنَّهُمْ يَحِلُّونَ بِهَا وَهُمْ عَلَى طَمَعٍ أَنْ يَدْخُلُوا مَكَّةَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ الْفِدْيَةَ فَأَمَرَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُطْعِمَ فَرَقًا بَيْنَ سِتَّةِ مَسَاكِينَ أَوْ يُهْدِيَ شَاةً أَوْ يَصُومَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ [ر: ۱۷۱۹]

حسن بن خلف واسطی رحمه الله دامام بخاری رحمه الله په صغارو شیوخوکښې دې.امام بخاری رحمه الله چه د کومو استاذانو نه استفاده کړې ده.په هغوی کښې دې د ټولونه کم عمر اوکشروو.اوپه

(۱) وأغرب الكرمانی فحمل قول علی بن المدینی «لاأحصی کم سمعته من سفیان» علی أنه شك فی العدد الذی سمع منه .. ویکفی فی التعقب علیه أن حدیث سفیان هذا لیس فیه تعریض للتردد فی عددهم بل الطرق کلها جازمة بأن الزهری قال فی روایته «کانوا بضع عشرة مائة» وانظرفتح الباری(۷/٤٤٥)۔

(۲) فتح الباری(۷/٤٤٥)۔

بخارى كښې ددوى نه صرف دا روايت دې.([1]) دا روايت په كتاب الحج كښې د «باب النسك شاة» لاندې تيرشوې دې.([2])

[۳۹۲۸] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ خَرَجْتُ مَعَ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ إِلَى السُّوقِ فَلَحِقَتْ عُمَرَ امْرَأَةٌ شَابَّةٌ فَقَالَتْ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ هَلَكَ زَوْجِي وَتَرَكَ صِبْيَةً صِغَارًا وَاللَّهِ مَا يُنْضِجُونَ كُرَاعًا وَلَا لَهُمْ زَرْعٌ وَلَا ضَرْعٌ وَخَشِيتُ أَنْ تَأْكُلَهُمُ الضَّبُعُ وَأَنَا بِنْتُ خُفَافِ بْنِ إِيمَاءَ الْغِفَارِيِّ وَقَدْ شَهِدَ أَبِي الْحُدَيْبِيَةَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَوَقَفَ مَعَهَا عُمَرُ وَلَمْ يَمْضِ ثُمَّ قَالَ مَرْحَبًا بِنَسَبٍ قَرِيبٍ ثُمَّ انْصَرَفَ إِلَى بَعِيرٍ ظَهِيرٍ كَانَ مَرْبُوطًا فِي الدَّارِ فَحَمَلَ عَلَيْهِ غِرَارَتَيْنِ مَلَأَهُمَا طَعَامًا وَحَمَلَ بَيْنَهُمَا نَفَقَةً وَثِيَابًا ثُمَّ نَاوَلَهَا بِخِطَامِهِ ثُمَّ قَالَ اقْتَادِيهِ فَلَنْ يَفْنَى حَتَّى يَأْتِيَكُمُ اللَّهُ بِخَيْرٍ فَقَالَ رَجُلٌ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أَكْثَرْتَ لَهَا قَالَ عُمَرُ ثَكِلَتْكَ أُمُّكَ وَاللَّهِ إِنِّي لَأَرَى أَبَا هَذِهِ وَأَخَاهَا قَدْ حَاصَرَا حِصْنًا زَمَانًا فَافْتَتَحَاهُ ثُمَّ أَصْبَحْنَا نَسْتَفِيءُ سُهْمَانَهُمَا فِيهِ

زيد بن اسلم د خپل پلاراسلم نه روايت كوى.اسلم د حضرت عمر رضي الله عنه آزاد كړې غلام وو. دوى د يمن په قيديانوكښې راغلې وو.حضرت عمر رضي الله عنه دوى په مكه كښې واخستل.اوبيا ئې آزاد كړو.([3])

په دې روايت كښې چه كومه واقعه بيان شوې ده.هغه دا ده.چه حضرت اسلم رحمه الله فرمائى. زه دحضرت عمر رضي الله عنه سره بازار طرف ته لاړم.هلته يوه ځوانه ښځه حضرت عمر رضي الله عنه سره ملاؤ شوه.او وې وئيل.زما خاوند مړشوې دې.اوهغه واړه واړه ماشومان پريخودى دى.زه په دغه ماشومانو د فقراوفاقې نه ويريږم.زه د «خفاف بن ايماء غفارى» لور يم.او زما پلار په صلح حديبيه كښې د نبى كريم صلى الله عليه وسلم سره شريك وو.حضرت عمر رضي الله عنه چه كله دا واوريده.نودهغه ښځې سره اودريدل.اومخكښې لاړنلو.بيا دوى خپل اوښ طرف ته وړاندې شو.اودوه بورئ ئې په هغې باندې بار كړې.په كوموكښې چه د خوراك،خرچ كولوسامان،او جامې وغيره وې.اود اوښ مهارئې ښځې ته په لاس كښې وركړو.او ورته ئې اووئيل.ته دا يوسه.دا به لا ختم نه وى.چه الله تعالى به تاته نور مال دراورسوى.مطلب دا وو.چه ددې مال ختميدو پورې به مونږ نور مال تاته دراوليږو.يوسړى حضرت عمر رضي الله عنه ته اووئيل امير لمومنين تا دې ښځې ته ډير څه وركړو.اميرالمومنين اوفرمائيل.«ثكلتك أمك» ستا مور دې تا ورك كړى.په الله قسم زه ګورم.(يعنى نن هم هغه منظر زما د سترګوو‌ړاندې دې) چه ددې ښځې پلار او

---

[1])عمدة القارى (۱۷\۲۱۷)_
[2])كتاب الحج بخارى (۱\۲۴۴)_
[3])عمدة القارى(۱۷\۲۱۸)_

وور د يوې قلعې محاصره كړې وه. د يوې زمانې پورې.اوهغوى دغه قلعه فتح كړه.([1]) اوبيا مونږ په داسې حال كښې صبا كړو.چه مونږ په هغه قلعه كښې خپلې حصې حاصلولې.مطلب دا دې.چه هغوى كومه قلعه فتح كړې وه.هغه د مال غنيمت په طور سره تقسيم شوه.اومونږ تراوسه پورې دهغه قلعې نه فائده اخلو.نوكه دې ښځې ته مونږ څه زيات وركړو نو دا خبره مونږ ته بده نه دى معلوميدل پكار،

دترجمة الباب سره ددې حديث مناسبت دا دې ميرمن دا قول دې.چه ((وقد شهد الحديبية مع النبى ﷺ)) يعنى زما پلار په غزوه حديبيه كښې شريك شوې وو.د روايت لاندينو جملو باندې هم لږ څان پوهه كړئ.

قوله: وَاللَّهِ مَا يُنْضِجُونَ كُرَاعًا وَلَا لَهُمْ زَرْعٌ وَلَا ضَرْعٌ: په الله قسم هغه ماشومان كراع (د چيلئ پښې) نشى پخولې.اونه دهغوى پټى شته.اونه پى ئ.

ددې جملې دوه مطلبه كيدې شى.يومطلب دا دې.چه هغه ماشومان دومره فقيران او غريبانان دى.چه د چيلئ د سوى په پخولو هم قادر نه دى.نوددې نه دهغوى دغريبئ اندازه لګولې شى.اوددې جملې دويم مطلب دا هم كيدې شى.چه هغه ماشومان دومره دكم عمر دى.چه هغوى ته د پخلى طريقه هم دخپلې كم عمرئ په وجه نه ورځى.حالانكه پانچو(پښو) په پخلوكښې دڅه كاريګرئ ضرورت هم نه وى.داولنئ معنى په اعتبارسره د ماشومانو غربت مقصوددې.اود دويمې معنى په لحاظ سره د بچو كم عمرى خودل مقصود دى.([2])

قوله: وَخَشِيتُ أَنْ تَأْكُلَهُمُ الضَّبُعُ: ((الضبع)) د ضاد به فتحې او باء په ضمې سره، كوګ، (يوځناور دې.چه څټ ئې كوګ وى.او انسان ماتوى) په اصل كښې ((ضبع)) قحط سالئ ته وائى.په قحط سالئ كښې خلق ډيرمرى.د كثرت موتى په وچه د دې نوبت نه راځى.چه د ټولو دپاره دكفن دفن انتظام اوشى.لاشونه بهرپراته وى.نودا كوګ راشى.اوددې لاشونو غوښې خورى.ددې په مناسبت سره ده ته هم ((ضبع)) وئيلى شى.([3])

قوله: مَرْحَبًا بِنَسَبٍ قَرِيبٍ: دا جمله حضرت عمر رضي الله عنه فرمائيلې ده.په دې سره دې خبرې ته اشاره ده.چه تاسو د بنو غفارسره تعلق ساتئ.اومونږد قريشو سره تعلق ساتو.اود قريشو اوبنوغفارنسب وراندې په ،،كنانه،، باندې يوبل سره ملاويږى.([4])

قوله: بَعِيرٍ ظَهِيرٍ: دا هغه اوښ ته وائى.چه د مضبوطې شا والا او طاقتور وى.

---

[1])حافظ ابن حجر رحمه الله ليكلى دى.چه دا معلومه نشوه.چه دا دكومې غزا واقعه ده.ممكن ده.چه د غزوه خيبر واقعه وى.ځكه چه د قلعو محاصره هم په خيبر كښې شوې وه.(فتح البارى(٤٤٦/٧)_

[2])عمدة القارى(٢١٨/١٧)_

[3])عمدة القارى(٢١٨/١٧)_

[4])فتح البارى(٤٤٦/٧)_

[٣٩٢٩\٣٩٢٢] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ حَدَّثَنَا شَبَابَةُ بْنُ سَوَّارٍ أَبُو عَمْرٍو الْفَزَارِيُّ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِيهِ قَالَ لَقَدْ رَأَيْتُ الشَّجَرَةَ ثُمَّ أَتَيْتُهَا بَعْدُ فَلَمْ أَعْرِفْهَا

قال ابوعبدالله قال محمود ثم أنسيتها بعد

سعيد بن مسيب رحمه الله دخپل پلار مسيب نه روايت کوي.چه هغوی فرمائيلی دی.چه ما هغه وونه ليدلې وه (د کومې لاندې چه د صلح حديبيه په موقع نبی ﷺ بيعت اخستې وو) روسته زه هغه وونې ته راغلم.نوهغه مې اونه پيژندله.چه هغه د کيکر وونه کومه ده.دکومې دلاندې چه نبی ﷺ بيعت اخستې وو.

قوله: قال محمود ثم أنستها بعد: دا محمود بن غيلان رحمه الله دامام بخاری رحمه الله شيخ دې.په دې کنبې د «لقد رأيت الشجرة ثم أتيتها بعد فلم أعرفها» په ځای «لقد رأيت الشجرة ثم أنسيتها بعد» دی.

[٣٩٣٠] حَدَّثَنَا مَحْمُودٌ حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ عَنْ إِسْرَائِيلَ عَنْ طَارِقِ بْنِ عَبْدِ اللهِ قَالَ انْطَلَقْتُ حَاجًّا فَمَرَرْتُ بِقَوْمٍ يُصَلُّونَ قُلْتُ مَا هَذَا الْمَسْجِدُ قَالُوا هَذِهِ الشَّجَرَةُ حَيْثُ بَايَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْعَةَ الرِّضْوَانِ فَأَتَيْتُ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ فَأَخْبَرْتُهُ فَقَالَ سَعِيدٌ حَدَّثَنِي أَبِي أَنَّهُ كَانَ فِيمَنْ بَايَعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ قَالَ فَلَمَّا خَرَجْنَا مِنَ الْعَامِ الْمُقْبِلِ أُنْسِينَاهَا فَلَمْ نَقْدِرْ عَلَيْهَا فَقَالَ سَعِيدٌ إِنَّ أَصْحَابَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَعْلَمُوهَا وَعَلِمْتُمُوهَا أَنْتُمْ فَأَنْتُمْ أَعْلَمُ

[٣٩٣١] حَدَّثَنَا مُوسَى حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ حَدَّثَنَا طَارِقٌ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِيهِ أَنَّهُ كَانَ مِمَّنْ بَايَعَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَرَجَعْنَا إِلَيْهَا الْعَامَ الْمُقْبِلَ فَعَمِيَتْ عَلَيْنَا

[٣٩٣٢] حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ طَارِقٍ قَالَ ذُكِرَتْ عِنْدَ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ الشَّجَرَةُ فَضَحِكَ فَقَالَ أَخْبَرَنِي أَبِي وَكَانَ شَهِدَهَا

قوله: حَدَّثَنَا مَحْمُودٌ....: طارق بن عبدالرحمن بجلی رحمه الله فرمائی.چه زه د حج دپاره تلې ووم.نود يو قوم په خوا کښې تيرشوم.چه هغوی مونځ کولو.ما تپوس اوکړو.چه دا کوم جمات دې؟ خلقو راته اووئيل.دا هغه وونه ده.د کومې لاندې چه نبی ﷺ د صحابو رضی الله عنهم نه بيعت رضوان اخستې وو(يعنی چونکه دا مقدم مقام دې.ددې وجې د تبرک په وجه خلق دلته مونځ کوی) بيا زه سعيدبن مسيب رحمه الله ته راغلم. ما هغوی ته دا واقعه بيان کړه.نوسعيد ماته اووئيل. زما پلار ماته وئيلی وو.چه زه په هغه کسانو کښې شامل وم.چا چه ددې لاندې د رسول الله ﷺ سره بيعت کړې وو.زما پلار اوفرمائيل.چه کله مونږ په راروان کال (دوباره دغه ځای) لاړو.نو زمونږ نه هغه وونه هيره شوه.اود لټون اوتلاش باوجود مونږ ته دهغې وونې پته اونه لګيده.بيا سعيد بن مسيب رحمه الله اوفرمائيل.چه دمحمد ﷺ صحابو رضی الله عنهم خو هغه وونه پيژندله نه.اوتاسونې پيژنئ:(چه هلته مو جمات جوړ کړې دې.اومونځونه کوئ)

ددې مطلب خو دا شو.چه تاسو دنبی ﷺ د صحابو رضی الله عنهم نه ښه پيژنئ.
دا وونه الله تعالى د صحابه کرامو رضی الله عنهم نه هيره کړه.اوهغوی د ښه لټون باوجود هغه بيا نه موندله.په دې کښې دا حکمت خودلې شوې دې.که دا وونه متعين او موجود وه.نو دا ويره وه.هسې نه خلق ددې سجده شروع کړی.اود شريعت د حدودو نه تجاوز اوکړی.ځکه چه په عربو کښې دا رواج هم وو.چه هغوی به بعضې وونې متبرك ګنړلې.اوبيا به د هغې په سجده کښې لګيا کيدل.ددې وجې الله تعالى د هغه وونې پيژندګلو د زړونو نه اوويستله.
خو هم په دې باب کښې د حضرت جابر رضی الله عنه روايت تيرشوې دې.«ولوكنت أبصر اليوم لرأيتكم الشجرة» ددې نه معلوميږی.چه حضرت جابر رضی الله عنه د ډيرې زمانې تيريدو باوجود د هغه وونې ځاې پيژندل.اوبيا روسته خو هلته جمات هم جوړ کړې شو.لکه څنګه چه په دې روايت کښې د جمات ذکردې.ددې وجې د سعيد بن مسيب رحمه الله دا انکار محل دنظر دې.
ابن سعد رحمه الله په صحيح سند سره دحضرت عمر رضی الله عنه نه نقل کړی دی.چه حضرت عمر رضی الله عنه ته ددې خبرې اطلاع ملاؤ شوه.چه څه خلق دغه وونې ته ورځی. اوهلته مونځ کوی.حضرت عمر رضی الله عنه هغه خلق اورټل.اودهغه وونې د کټ کولو حکم ئې اوکړو.نوهغه پرې کړې شوه.([1])
فاروق اعظم رضی الله عنه د کټ کولو دا حکم هم ددې ويرې د وجې ورکړې وو.چه هسې نه خلق د وونې عبادت شروع کړی.والله اعلم.

[۳۹۲۳] حَدَّثَنَا آدَمُ بْنُ أَبِي إِيَاسٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِي أَوْفَى وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ الشَّجَرَةِ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَتَاهُ قَوْمٌ بِصَدَقَةٍ قَالَ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَيْهِمْ فَأَتَاهُ أَبِي بِصَدَقَتِهِ فَقَالَ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى آلِ أَبِي أَوْفَى [ر: ۱۴۲۶]

قوله: وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ الشَّجَرَةِ..: ددې روايت هم دا جزء د ترجمة الباب سره متعلق دې.اودا روايت په کتاب الزکاة کښې تير شوې دې.([2])

[۳۹۲۴] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ عَنْ أَخِيهِ عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ عَمْرِو بْنِ يَحْيَى عَنْ عَبَّادِ بْنِ تَمِيمٍ قَالَ لَمَّا كَانَ يَوْمُ الْحَرَّةِ وَالنَّاسُ يُبَايِعُونَ لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَنْظَلَةَ فَقَالَ ابْنُ زَيْدٍ عَلَى مَا يُبَايِعُ ابْنُ حَنْظَلَةَ النَّاسَ قِيلَ لَهُ عَلَى الْمَوْتِ قَالَ لَا أُبَايِعُ عَلَى ذَلِكَ أَحَدًا بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَكَانَ شَهِدَ مَعَهُ الْحُدَيْبِيَةَ [ر: ۲۷۹۹]

قوله: وَكَانَ شَهِدَ مَعَهُ الْحُدَيْبِيَةَ: يعنى عبدالله بن زيد رضی الله عنه د رسول الله ﷺ سره په حديبيه کښې موجود وو.

---

[1])طبقات ابن سعد (۱۲/۱۰۰)_
[2])بخاری کتاب الزکاة باب صلاة الإمام دعائه لصاحب الصدقة (۲۰۳/۱)_

ددې اخری جملې په وجه ئې دا روایت دلته ذکر کړو.دا روایت په کتاب الجهاد کښې تیرشوې دې.(١)

ددې روایت د سند خصوصیت دا دې.چه ددې ټول راویان مدنی دی.(٢) په دې روایت کښې د ،،حره،، دواقعې څه ذکردې.د کومې تفصیل چه تیرشوې دې. دلته ددې بیان دې.چه خلقو د عبدالله بن حنظله په لاس باندې بیعت کولو.نو عبدالله بن زید تپوس اوکړو.دا حنظله په څه خبره باندې بیعت کوی.هغه ته اوخودلی شو.چه په مرګ باندې بیعت کوی.نوحضرت عبدالله بن زید بن عاصم رضی الله عنه اوفرمائیل.چه زه د رسول الله ﷺ نه پس د بل چا په لاس باندې د مرګ دپاره بیعت کولوته تیار نه یم.دوی په حدیبیه کښې د نبی ﷺ سره شریك وو.

[۳۹۳۵] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَعْلَى الْمُحَارِبِيُّ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي حَدَّثَنَا إِيَاسُ بْنُ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ الشَّجَرَةِ قَالَ كُنَّا نُصَلِّي مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْجُمُعَةَ ثُمَّ نَنْصَرِفُ وَلَيْسَ لِلْحِيطَانِ ظِلٌّ نَسْتَظِلُّ فِيهِ

دایحیی بن یعلی کوفی دې.دامام بخاری په پخوانو شیوخو رحمهم الله کښې داخل دې.په ۲۱۶ھ کښې وفات شوې وو.(٣)

دا روایت د حضرت سلمه بن اکوع رضی الله عنه نه دې.دوی فرمائی. چه مونږ د نبی ﷺ سره د جمعې مونځ کولو.اوبیا به واپس راتلو.نو د دیوالونو به دومره سیورې نه وو.چه په هغې کښې به کیناستو.او دمه به مو کړې وه.چونکه حجازد خط استواء سره نزدې دې.ددې وجې هلته د زوال په وخت کښې سایه اصلی ډیره کمه وی.په کوم کښې چه په کیناستو سره دمه نشوه کولې.

امام احمدبن حنبل رحمه الله ددې روایت نه استدلال کوی.چه دجمعې مونځ د زوال نه وړاندې کولې شی.خوجمهور اماماﻥ رحمهم الله دهغوی استدلال نه قبلوی. هغوی وائی.چه ددې روایت مقصود صرف دومره دې.چه مونږ به د جمعې په مانځه باندې تعجیل کولو.دا مطلب نه دې.چه دا به مو د زوال نه وړاندې کولو.(٤)

[۳۹۳۶] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا حَاتِمٌ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي عُبَيْدٍ قَالَ قُلْتُ لِسَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ عَلَى أَيِّ شَيْءٍ بَايَعْتُمْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْحُدَيْبِيَةِ قَالَ عَلَى الْمَوْتِ [ر: ۲۸۰۰]

دحضرت سلمه بن اکوع رضی الله عنه نه تپوس اوشو.چه تاسو خلقو په حدیبیه کښې د نبی ﷺ سره په کومه خبره بیعت کړې وو.نو هغوی اوفرمائیل.«علی الموت» چه مونږ په مرګ باندې بیعت

---

(١) صحیح بخاری کتاب الجهاد باب البیعة فی الحرب (١١٥١٤)_
(٢) عمدة القاری (١٧\٢٢٠)_
(٣) عمدة القاری (١٧\٢٢١)_
(٤) فتح الباری (١٧\٤٥٠)_

كړې وو.په بعضې رواياتوكښې راځي.چه مونږ بيعت كړې وو.«على أن لا نفر» چه مونږ به نه تختو.په دوارو رواياتوكښې څه تعرض نشته.د نه تختيدو مطلب هم دا دې.چه مره به شو. خو ستا ملګرتيا به پرې نږدو.(١)

[۳۹۳۷]حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ إِشْكَابٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ عَنْ الْعَلَاءِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِيهِ قَالَ لَقِيتُ الْبَرَاءَ بْنَ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا فَقُلْتُ طُوبَى لَكَ صَحِبْتَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبَايَعْتَهُ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَقَالَ يَا ابْنَ أَخِي إِنَّكَ لَا تَدْرِي مَا أَحْدَثْنَا بَعْدَهُ

حضرت مسيب رحمه الله فرمائى.چه زه حضرت براء بن عازب رضی الله عنه سره ملاؤ شوم .اوهغوى ته مې اووئيل.«طوبى لك صحبت النبى صلى الله عليه وسلم وبايعته تحت الشجرة» مبارك شى: تاسو درسول الله صلى الله عليه وسلم سره صحبت كړې دې.او د ونې د لاندې درته د بيعت كولو شرف حاصل شوې دې.نوحضرت براء رضی الله عنه اوفرمائيل «إنك لا تدرى ما أحدثنا بعده» يعنى تا ته معلومه نه ده.چه مونږ د رسول الله صلى الله عليه وسلم نه پس كوم نوى نوى څيزونه راوويستل.

دا دحضرت براء رضی الله عنه تواضع اوعاجزى وه.چه هغوى اووئيل.مونږ روسته كوتاهيانې كړى دى.مونږ روستو تقصيرات كړى دى.معلومه نه ده.چه د صحبت او بيعت كوم فضائل چه مونږ ته حاصل وو.هغه به باقى پاتې هم شى او كه نه.او دا په اصل كښې هغه واقعاتو ته اشاره ده.كوم چه د حضرت عائشې اوحضرت على رضی الله عنهما په مينځ كښې اودحضرت معاويه او حضرت على رضی الله عنهما په مينځ كښې واقع شوى وو.اګرچه په صحابه كرامو رضی الله عنهم كښې دهريو نيت حمايت حق اوحفاظت دين وو.خودا ده چه مقابله هم شوې ده.اوتصادم هم.اوپه هغې كښې كسان هم مړه شوى دى.ددې وجې حضرت براء رضی الله عنه به فرمائيل.«إنك لا تدرى ما أحدثنا بعده»

[۳۹۳۸]حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ صَالِحٍ قَالَ حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ هُوَ ابْنُ سَلَّامٍ عَنْ يَحْيَى عَنْ أَبِي قِلَابَةَ أَنَّ ثَابِتَ بْنَ الضَّحَّاكِ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ بَايَعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ [ر:۳۵۶۲]

[۳۹۳۹]حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ إِسْحَاقَ حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ عُمَرَ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا قَالَ الْحُدَيْبِيَةُ قَالَ أَصْحَابُهُ هَنِيئًا مَرِيئًا فَمَا لَنَا فَأَنْزَلَ اللَّهُ لِيُدْخِلَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ قَالَ شُعْبَةُ فَقَدِمْتُ الْكُوفَةَ فَحَدَّثْتُ بِهَذَا كُلِّهِ عَنْ قَتَادَةَ ثُمَّ رَجَعْتُ فَذَكَرْتُ لَهُ فَقَالَ أَمَّا إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَعَنْ أَنَسٍ وَأَمَّا هَنِيئًا مَرِيئًا فَعَنْ عِكْرِمَةَ [۳۵۵۴]

قتاده بن دعامه دحضرت انس بن مالك رضی الله عنه نه روايت كوى.چه هغوى فرمائيلى دى.﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا﴾ نه مراد ،،حديبيه،، ده.چونكه په دې آيت كښې خطاب نبى صلى الله عليه وسلم ته دې.د دې

(١)فتح البارى (۴۵۰/۱۷)_

وجې صحابه کرامو ﷺ نبی ته اووئیل.«هنیئا مرئیا فمالنا» یعنی تاسوته دې مبارك شی.بنه دې وی.ځکه چه الله تعالی د سورة فتح د اولنی آیت نه پس نبی ﷺ ته زیرې ورکړې دې.
﴿لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِن ذَنبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ﴾ نوصحابو ﷺ عرض اوکړو.«فمالنا» یعنی زمونږ دپاره څه دی.زمونږ په حق کښې خو څه زیرې رانغلو.نوپه دې باندې الله تعالی دا آیت نازل کړو.
﴿لِيُدْخِلَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾ [1] نود مومنانو دپاره هم زیرې راغلو.
د قتاده رحمه الله شاګرد شعبه رحمه الله فرمائی.چه دا حدیث چه مې د قتاده رحمه الله نه واوریدل.نو زه کوفې ته لاړم.اوپوره حدیث مې دهغې سنده یعنی «قتادة عن أنس رضی الله عنه» سره بیان کړو.بیا چه کله زه قتاده رحمه الله ته راغلم.اودا حدیث مې هغوی ته ذکرکړو.نوپه هغه وخت کښې قتاده رحمه الله اووئیل.چه د ﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا﴾ تفسیرما براه راست د حضرت انس رضی الله عنه نه بلاواسطه اوریدلی دې.او«هنیئا مرئیا فمالنا» زه د عکرمه رحمه الله په واسطه سره روایت کوم.
په اصل کښې قتاده رحمه الله اول تدلیس کړې وو.ددې حدیث دوه حصې دی. په اولنۍ حصه کښې د ﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا﴾ تفسیر بیان شوې دې.چه د دې نه مراد صلح حدیبیه ده.اوپه دویم جزء کښې د﴿لِيُدْخِلَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ﴾ سبب نزول بیان شوې دې.چه صحابو ﷺ عرض اوکړو.چه زمونږ دپاره خو څه زیرې نه دې نازل شوې.نوالله تعالی دا آیت نازل کړو.دحدیث اولنۍ حصه قتاده رحمه الله براه راست دحضرت انس رضی الله عنه نه روایت کوله.اودویمه حصه ئې براه راست د حضرت انس رضی الله عنه نه نه روایت کوله.بلکه په مینځ کښې دعکرمه رحمه الله واسطه وه.
قتاده چه په اول ځل دا حدیث شعبه ته بیان کړې وو.نود عکرمه رحمه الله واسطه ئې په کښې نه وه ذکرکړې.بیا چه کله هغه دوباره قتاده رحمه الله ته ورغلو.نوهغوی اووئیل.چه دحدیث دا دویمه حصه زه د عکرمه رحمه الله نه روایت کوم.
قتاده رحمه الله په مدلسینوکښې مشهور دې.خوامام بخاری اوامام مسلم رحمهما الله ددې مدلسینو هغه روایت نقل کوی.په کوم کښې چه د سماع تصریح وی.

[۳۹۳۰] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ عَنْ مَجْزَأَةَ بْنِ زَاهِرٍ الْأَسْلَمِيِّ عَنْ أَبِيهِ وَكَانَ مِمَّنْ شَهِدَ الشَّجَرَةَ قَالَ إِنِّي لَأُوقِدُ تَحْتَ الْقِدْرِ بِلُحُومِ الْحُمُرِ إِذْ نَادَى مُنَادِي رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْهَاكُمْ عَنْ لُحُومِ الْحُمُرِ وَعَنْ مَجْزَأَةَ عَنْ رَجُلٍ مِنْهُمْ مِنْ أَصْحَابِ الشَّجَرَةِ اسْمُهُ أُهْبَانُ بْنُ أَوْسٍ وَكَانَ اشْتَكَى رُكْبَتَهُ فَكَانَ إِذَا سَجَدَ جَعَلَ تَحْتَ رُكْبَتِهِ وِسَادَةً

دمجزاه بن زاهر اسلمی رحمه الله په بخاری کښې صرف دوه روایتونه دی.یودا او یو دې سره

[1] سورة الفتح (۵)_

متصل مخکښې روايت دې.[1] دوى دخپل پلار زاهر اسلمى رضی الله عنه نه روايت کوى.«وكان ممن شهد الشجرة» اوهغوى دصلح حديبيه په شريکانو کښې وو.هم ددې جملې په مناسبت سره امام بخارى رحمه الله دلته دا ذکرکوى.په روايت کښې د'لحوم حمر(دخرو د غوښې) حرمت بيان شوې دې.ددې تفصيل به وړاندې د غزوه خيبر په بيان کښې راشى.ځکه چه نبى صلی الله علیه وسلم دلحوم حمر د حرمت اعلان په غزوه خيبر کښې کړې وو.

قوله: وَعَنْ مَجْزَأَةَ عَنْ رَجُلٍ مِنْهُمْ مِنْ أَصْحَابِ الشَّجَرَةِ اسْمُهُ أُهْبَانُ بْنُ أَوْسٍ: دا دماقبل سند سره متصل دې.مجزاه ديويل سړى نه روايت کوى.کوم چه د اصحاب الشجره نه وو.دهغه نوم ،،اهبان بن اوس،، دې.[2] ددوى په زنګون کښې تکليف وو.نوسجدې په وخت کښې به ئې دزنګون لاندې بالخ کيخودو .اوښکاره ده چه دعذر په وجه په داسې کولو کښې څه حرج نشته.

[۳۹۴۳]حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ بُشَيْرِ بْنِ يَسَارٍ عَنْ سُوَيْدِ بْنِ النُّعْمَانِ وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ الشَّجَرَةِ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابُهُ أُتُوا بِسَوِيقٍ فَلَاكُوهُ تَابَعَهُ مُعَاذٌ عَنْ شُعْبَةَ[ر:۲۰۶]

حضرت سويدبن نعمان رضی الله عنه چه د «اصحاب الشجرة» ځنى وو.فرمائى.چه نبى صلی الله علیه وسلم ته ستوان راغلل.نو نبى صلی الله علیه وسلم هغه په اوبو کښې ګډ کړل.اووې ځکل.

قوله: تَابَعَهُ مُعَاذٌ عَنْ شُعْبَةَ: يعنى معاذ د شعبه نه روايت کړې دې.اود ابن ابى عدى متابعت کوى.دا متابعت اسماعيلى موصولاً نقل کړې دې.[3]

[۳۹۴۴]حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمِ بْنِ بَزِيعٍ حَدَّثَنَا شَاذَانُ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ أَبِي جَمْرَةَ قَالَ سَأَلْتُ عَائِذَ بْنَ عَمْرٍو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ أَصْحَابِ الشَّجَرَةِ هَلْ يُنْقَضُ الْوِتْرُ قَالَ إِذَا أَوْتَرْتَ مِنْ أَوَّلِهِ فَلَا تُوتِرْ مِنْ آخِرِهِ

د،،شاذان، معنى ،،فرحان،، راځى.دا لقب دې. ددوى نوم ،،اسود بن عامر ،، دې.[4] دوى دشعبه نه نقل کوى.چه شعبه د ،،ابوجمره،، نه روايت کوى.د ،،ابوجمره،، نوم نصربن عمران،، دې.دوى د عائذبن عمرو نه تپوس اوکړو.او دوى د اصحاب الشجره ځنى دى.چه آيا نقض وتر کولې شى؟ نو هغوى جواب ورکړو.کله چه د شپې په اوله حصه کښې تا وتر کړې وى.نو په آخرى حصه کښې وتر مکوه.

---

[1])عمدة القارى(۲۲۳\۱۷)_

[2])اهبان (بضم الهمزة وسكون الهاء) بن أوس الأسلمى وكان ابتنى داراً فى الكوفة ومات بها فى صدر أيام معاوية رضی الله عنه .. يقال أنه هوالذى كلمه الذئب (وانظرعمدة القارى(۲۲۳\۱۷)_

[3])فتح البارى(۴۵۲\۷)_

[4])عمدة القارى (۲۲۴\۱۷)_

مسئله د نقض وتر اسحاق بن راهویه رحمه الله دنقض وتر قائل دې.اود بعضې صحابو رضی الله عنهم نه هم نقض وتر منقول دی.خواحناف رحمهم الله فرمائی.چه نقض وتر څه څیز نه دې.اود امام مالك اوامام شافعی رحمهما الله په نیز هم نقض وتر څه څیز نه دې.امام احمد بن حنبل رحمه الله فرمائی.چه اصل هم دا دې.چه نقض وتر به نشی کولې.خوکه څوك ئې اوکړی.نو زما خیال دې.چه دده دپاره به په جواز کښې گنجائش راوځی.ځکه چه دبعضې صحابو رضی الله عنهم نه نقض وتر منقول دی.([1])

د نقض وتر مطلب دا دې.چه د شپې اول کښې یوکس وتر اوکړی.اوبیاد شپې په آخر کښې دهغه سترګې اوغړیدې.اوهغه تهجد کول غواړی.نو څونکه نبی ﷺ فرمائیلی دی.«اجعلوا آخر صلاتکم باللیل الوتر» ([2])(په شپه کښې وتر آخرې مونځ اوګرځوئ) ددې وجې چه د شپې په اول کښې ئې کوم وتر کړی وی.هغه دې مات کړې شی.اودا نقض وتر به داسې وی.چه د تهجدوکولونه وړاندې دې یو رکعت د ماخستن نه پس چه ئې کوم درې رکعته وتر کړی وی.هغې سره د ملاوهلو په نیت سره اوکړی.نودا څلور رکعتونه به نفل شی.اود شپې په اول کښې چه ئې کوم وتر کړی وی.هغه به مات شی.

په روایت باب کښې د نقض وترنفی منقول ده.باقی د«اجعلوا آخر صلاتکم باللیل وترا» مطلب دا دې.که دچا یقین وی.چه دې به دتهجدو په وخت کښې پاسی.نوهغه دې وتر دهغه وخت دپاره پریږدی.اود تهجدو نه پس دې هغه اوکړی. خوکه یوکس د شپې په اول کښې وتر کړې وی.نودتهجدو په وخت کښې دې دوباره نه کوی.ځکه چه دطلق بن علی رضی الله عنه روایت په ابوداود کښې موجود دې.اوهغه نسائی اوترمذی رحمهما الله هم نقل کړې دې.امام ترمذی رحمه الله هغې ته حسن وئیلې دې.اوابن حبان او ابن خزیمه رحمهما الله هغه صحیح ګرځولې دې.چه نبی ﷺ فرمائیلی دی.«لا وتران فی لیلة» ([3])یعنی په یوه شپه کښې دوه وتره نشته.

[۳۳۲] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَسِيرُ فِي بَعْضِ أَسْفَارِهِ وَعُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ يَسِيرُ مَعَهُ لَيْلًا فَسَأَلَهُ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ عَنْ شَيْءٍ فَلَمْ يُجِبْهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ سَأَلَهُ فَلَمْ يُجِبْهُ ثُمَّ سَأَلَهُ فَلَمْ يُجِبْهُ فَقَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ ثَكِلَتْكَ أُمُّكَ يَا عُمَرُ نَزَرْتَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَلَاثَ

---

[1])په مسند احمد کښې د حضرت ابن عمررضی الله عنهما نه نقض وتر منقول دی.اوګورئ مجمع الزوائد (۲/۲۴۶)_

[2])صحیح بخاری باب لیجعل آخر صلاته وتراً کتاب الصلاة (۱/۱۳۶) وصحیح مسلم باب صلاة اللیل وعدد رکعات النبی ﷺ (۱/۲۵۷)_

[3])رواه أبوداودرقم ۱۴۳۹ فی الصلاة باب فی نقض الوتر رقم ۴۵۰، والترمذی فی الصلاة باب ماجاء لا وتران فی لیلة والنسائی (۲۲۹و ۲۳۰) فی قیام اللیل باب نهی النبی ﷺ عن الوتر فی لیلة وانظر تفصیل المسئلی فی الفتح (۲/۴۸۱) کتاب الوتر)_

مَرَّاتٍ كُلَّ ذَلِكَ لَا يُجِيبُكَ قَالَ عُمَرُ فَحَرَّكْتُ بَعِيرِي ثُمَّ تَقَدَّمْتُ أَمَامَ الْمُسْلِمِينَ وَخَشِيتُ أَنْ يُنْزَلَ فِيَّ قُرْآنٌ فَمَا نَشِبْتُ أَنْ سَمِعْتُ صَارِخًا يَصْرُخُ بِي قَالَ فَقُلْتُ لَقَدْ خَشِيتُ أَنْ يَكُونَ نَزَلَ فِيَّ قُرْآنٌ وَجِئْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ فَقَالَ لَقَدْ أُنْزِلَتْ عَلَيَّ اللَّيْلَةَ سُورَةٌ لَهِيَ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ ثُمَّ قَرَأَ إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا [ر: ۴۲۷۵ و ۳۵۵۳]

حضرت اسلم رضی الله عنه فرمائی.چه رسول الله ﷺ په یوسفرباندې تشریف اوړلو.دلته د سفر تعین نشته.دطبرانی رحمه الله په روایت کښې تصریح ده.چه دا د حدیبیه سفر وو.([1]) نبی ﷺ د حدیبیه نه واپس راتلو.حضرت عمر رضی الله عنه ورسره رِوان وو.د شپې وخت وو.حضرت عمر فاروق رضی الله عنه د نبی ﷺ نه د څه خبرې تپوس اوکړو.نبی ﷺ ورته جواب ورنکړو.جواب ددې وجې نبی ﷺ ورنکړو.چه په ذکرقلبی کښې مشغول وو. اوالتفات ئې اونشو اودا هم ممکن ده.چه په دغه وخت کښې په نبی ﷺ باندې وحی نازلیده.ځکه ئې جواب ورنکړو.حضرت عمر رضی الله عنه دا اوګنړل.چه نبی ﷺ تپوس نه دې اوریدلې.نودوباره ئې تپوس اوکړو.خو نبی ﷺ جواب ورنکړو.په دریم ځل تپوس کولوباندې هم نبی ﷺ جواب ورنکړو.کله چه ئې درې ځله تپوس اوکړو.او دنبی ﷺ نه جواب ملاؤ نشو.نوحضرت عمر رضی الله عنه اووئیل.

قوله: ثَكِلَتْكَ أُمُّكَ يَا عُمَرُ نَزَرْتَ (۲) رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ كُلَّ ذَلِكَ لَا يُجِيبُكَ: عمره! ستا مور دې تا ورك كړي.تا د رسول الله ﷺ نه درې ځله (دسوال د جواب دپاره) اصرار اوکړو.خو رسول الله په یوځل هم تا ته جواب درنکړو.حضرت عمر رضی الله عنه ته تشویش اوپریشانی شوه.حضرت عمر رضی الله عنه فرمائی.چه ما خپل اوښ ته پونده ورکړه(یعنی تیز مې کړو) او د مسلمانانو ته وړاندې لاړم.حضرت عمر رضی الله عنه ددې نه وړاندې چونکه څه جذباتی خبرې د رسول الله ﷺ او حضرت ابوبکر رضی الله عنه سره کړې وې.ددې وجې اوویریدل.او دا ویره شوه ورسره.چه زما په باره کښې به د قرآن پاك څه آیت نازل شی. حضرت عمر رضی الله عنه فرمائی.چه اوس لږ غوندې وخت تیرشوې وو.چه ما د یوآواز کونکی آواز واوریدو.هغه ماته آواز کولو.وائی.چه ما سره ویره شوه.چه زما په باره کښې به قرآن پاك نازل شوې وی.(اوبه هغې کښې به په ما باندې عتاب راغلی وی)نوزه نبی ﷺ ته راغلم.او سلام مې واچولو.نبی ﷺ اوفرمائیل .په نن شپه کښې ما باندې داسې سورت نازل شوې دې.چه هغه ماته دهرهغه څیزنه زیات محبوب دې.په کوم باندې چه نمر راختلی وی.مطلب دا دې.چه هغه څیزماته د دنیا دهریوڅیز نه زیات خوښ اومحبوب دې.ددې نه پس نبی ﷺ د سورة فتح تلاوت اوکړو.

[۳۹۴۳] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ سَمِعْتُ الزُّهْرِيَّ حِينَ حَدَّثَ هَذَا الْحَدِيثَ حَفِظْتُ بَعْضَهُ وَثَبَّتَنِي مَعْمَرٌ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنِ الْمِسْوَرِ بْنِ مَخْرَمَةَ وَمَرْوَانَ بْنِ الْحَكَمِ يَزِيدُ

---

[1] فتح الباری(۵۸۳/۸)_

[2] نزرت (بفتح النون وتشدید الزاء) أی الححت وضیقت علیه حتی احرجته (عمدة القاری (۲۲۵/۱۷)_

أَحَدُهُمَا عَلَى صَاحِبِهِ قَالَا خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ الْحُدَيْبِيَةِ فِي بِضْعَ عَشْرَةَ مِائَةً مِنْ أَصْحَابِهِ فَلَمَّا أَتَى ذَا الْحُلَيْفَةِ قَلَّدَ الْهَدْيَ وَأَشْعَرَهُ وَأَحْرَمَ مِنْهَا بِعُمْرَةٍ وَبَعَثَ عَيْنًا لَهُ مِنْ خُزَاعَةَ وَسَارَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى كَانَ بِغَدِيرِ الْأَشْطَاطِ أَتَاهُ عَيْنُهُ قَالَ إِنَّ قُرَيْشًا جَمَعُوا لَكَ جُمُوعًا وَقَدْ جَمَعُوا لَكَ الْأَحَابِيشَ وَهُمْ مُقَاتِلُوكَ وَصَادُّوكَ عَنِ الْبَيْتِ وَمَانِعُوكَ فَقَالَ أَشِيرُوا أَيُّهَا النَّاسُ عَلَيَّ أَتَرَوْنَ أَنْ أَمِيلَ إِلَى عِيَالِهِمْ وَذَرَارِيِّ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ يُرِيدُونَ أَنْ يَصُدُّونَا عَنِ الْبَيْتِ فَإِنْ يَأْتُونَا كَانَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ قَطَعَ عَيْنًا مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَإِلَّا تَرَكْنَاهُمْ مَحْرُوبِينَ قَالَ أَبُو بَكْرٍ يَا رَسُولَ اللَّهِ خَرَجْتَ عَامِدًا لِهَذَا الْبَيْتِ لَا تُرِيدُ قَتْلَ أَحَدٍ وَلَا حَرْبَ أَحَدٍ فَتَوَجَّهْ لَهُ فَمَنْ صَدَّنَا عَنْهُ قَاتَلْنَاهُ قَالَ امْضُوا عَلَى اسْمِ اللَّهِ [ر: ۱۶۰۸]

قوله: حَفِظْتُ بَعْضَهُ وَثَبَّتَنِي مَعْمَرٌ: ددې جملې متعلق په تفصيل سره كلام تيرشوی دی.

قوله: وَبَعَثَ عَيْنًا لَهُ مِنْ خُزَاعَةَ: دهغه خزاعی جاسوس نوم ما، بسربن سفيان، خودلي وو.([1]) بعضې حضراتو بشربن سفيان دهغه نوم نقل كړي دی.([2])

قوله: حتى كان بغدير الأشطاط أتاه عينه....: دابن اسحاق بيان دی چه په مقام عسفان كښې جاسوس راغلي وو.([3]) اود بخاری ددې روايت نه معلوميږی چه په غديرا شطاط كښې جاسوس راغلي وو.خو په دې كښې څه تعارض نشته.امام احمدبن حنبل چه كوم روايت نقل كړي دی.د هغې نه وضاحت كيږی.((أتاه عينه بغدير الأشطاط وهو قريب من عسفان)) چونكه غديراشطاط او عسفان دواړه نزدې نزدې وو.ددې وجې ئې په يو روايت كښې د يو نوم او په بل كښې د بل مقام نوم ذكر كړی دی.([4])

يواشكال اود هغې جواب: دلته دا اشكال كيږی چه د بخاری د كتاب الشروط د روايت نه خو دا پته لګی چه نبی ﷺ په مقام غميم كښې د خالد بن وليد د راتلو خبر صحابو ﷺ ته وركړي وو.([5]) حضرت شيخ الحديث په ((جزء الحج والعمرة)) كښې هم دا نقل كړی دی.چه نبی ﷺ ته اطلاع علی الغيب په طور الله تعالى دا خبره اوخودله.اوتركومې پورې چه د جاسوس خبره ده.نوهغه صرف د قريشو د جمع كيدو نبی ﷺ ته خبر وركړو.دخالدبن وليد د

---

[1])عمدة القاری(۱۷\۲۲۵و ۲۲۶)_

[2])فتح الباری (۷\۴۵۴)_

[3])سيرة ابن هشام (۳\۳۲۲)_

[4])فتح الباری (۵\۳۴۱)_

[5])د بخاری دكتاب الشروط د په روايت كښې دی.((حتی إذا كانوا ببعض الطريق قال النبی ﷺ إن خالد بن وليد بالغميم فی خيل لقريش طليعة فخذوا ذات اليمين ...)) صحيح البخاری كتاب الشروط باب الشروط فی الجهاد رقم (۲۷۳۱)_

راتلو خبر هغه نه وو ورکړې.خود ابن اسحاق په روایت کښې دا صراحت موجود دې.چه جاسوس د خالد بن ولید د راتلو خبر هم ورکړو.او د قریشو دجمع کیدو اطلاع هم ورکړه.([1])

په دې روایاتو کښې د تطبیق صورت هم دا کیدې شی.چه په اصل کښې هغه جاسوس نبی ﷺ ته د دواړو خبرو خبر ورکړې وو.او هغه د خبر ورکولونه پس نبی ﷺ صحابه کرامو رضی الله عنهم ته هغه خبره بیان کړه.نو په کومو روایاتو کښې چه دی.چه نبی ﷺ دخالد بن ولید د راتلو خبر صحابه کرامو رضی الله عنهم ته ورکړو.نود هغې مطلب دا دې.چه د جاسوس د خبر ورکولو نه پس نبی ﷺ صحابو رضی الله عنهم ته وئیلی وی.والله اعلم.

قوله: وَقَدْ جَمَعُوا لَكَ الْأَحَابِيشَ: «أحابيش» د «أحبوش» جمع ده.([2]) بعضې حضرات فرمائی. چه په اصل کښې احبوش ډلې ته وائی.نود «أحابيش» معنی شوه ،،ډلې،، اوابن درید رحمه الله فرمائی. چه ،،حبشی،، د یو غر نوم دې.دهغې لاندې جمع شوی وو.مختلفو قبیلو دا معاهده کړې وه.چه د مسلمانانو خلاف به په شریکه جنګ کوو.ددې ،،حبشی،، غر په مناسبت سره دې خلقو ته ،،احابیش،، وئیلی شی.([3])

«الأشطاط» دا لفظ دبخاری په اکثرونسخو کښې نشته.اوبه ظاهره معلومیږی . چه دا د راوی وهم دې.که دا صحیح اومنلې شی.نو بیا به دې وئیلو ته ضرورت پیښیږی.چه دا د «شطط» جمع ده.او ددې معنی تجاوز راځی.([4])

د «الأحابيش الأشطاط» معنی به وی.دا ډلې چه هغوی د تعداد او شمار نه تیر شوی دی.اودا به کنایه وی.د هغوی د کثرت نه،نو معنی به شی.«جمعوالك الجماعات الكثيرة»

قوله: فَقَالَ أَشِيرُوا أَيُّهَا النَّاسُ عَلَيَّ أَتَرَوْنَ أَنْ أَمِيلَ إِلَى عِيَالِهِمْ وَذَرَارِيِّ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ يُرِيدُونَ أَنْ يَصُدُّونَا عَنِ الْبَيْتِ: نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل.خلقو ماته مشوره راکړئ.ستاسو څه خیال دې.دا کوم خلق چه مونږ د بیت الله نه منع کول غواړی.آیا ددوی د بچو او عیال طرف ته لاړ شم.

قوله: فَإِنْ يَأْتُونَا كَانَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ قَطَعَ عَيْنًا مِنَ الْمُشْرِكِينَ: نوکه دا خلق مونږ ته (د خپلو بچو د حفاظت په غرض) راشی.نو الله تعالی به د مشرکانو نه یو ډله جدا کړی.اوکه دغه خلق مونږ ته رانغلل.نومونږ به دوی ته شکست ورکړو.

[1] ،اوګورئ (سيرة ابن هشام (۳۲۲/۳)_~

[2] ،تعليقات لامع الدرارى للشيخ زكريا رحمه الله (۳۴۷۸)_

[3] ،اوګورئ النهاية لابن الأثير (۳۳۰/۱)_

[4] ، وفى مختار الصحاح (۳۳۷و ۳۳۸) الشطط بفتحتين مجاوزة القدر فى كل شئ وفى الحديث ((لها مهرمثلها لا وكس ولا شطط)) أى لانقصان ولا زيادة)_

«عين» معنى جاسوس راځي.دغه شان ددې معنى ډله هم راځي.دلته دواړه معانى مراد كيدې شي.دلته د جملې مختلف مطلبونه بيان شوى دى.

① يو مطلب ددې دا دې.چه قريشو سره ډيرې قبيلې جمع شوى دى.او روسته دهغوى اهل وعيال غير محفوظ دى.نومونږ به ددې قبيلو په كورونو باندې حمله اوكړو.چه د حملې خبر دې قبيلو ته اورسى.نو دوى خو به يا دخپلو بچو د حفاظت دپاره مونږ سره دجنګ دپاره راځى..نوقريش به كمزورى شى.ځكه چه دهغوى جمع شوې لښكريه منتشر شى.او هم دا مطلب دې د «كان الله عزوجل قد انقطع عيناً من المشركين» يعنى «كان الله عزوجل قطع من المشركين جماعة» يعنى الله تعالى د مشركانو نه يو جماعت او ډله قطع او جدا كړه.اوكه دغه خلق دخپل اهل وعيال د حفاظت دپاره رانشى.نو مونږ به هغوى شكست خوړلې پريږدو.ځكه چه دهغوى په بچو، ښځو او كورونو به مو قبضه كړې وى.

په دې صورت كښې د «عين» معنى ډله اخستې شوې ده.دا مطلب په زاد المعاد كښې حافظ ابن قيم د امام احمد بن حنبل رحمه الله په حوالې سره متعين كړې دې.هلته د روايت الفاظ دا دى.«وإن يجيئوا تكن عنقا قطعها الله»[1] «عنق» ډلې ته وائى.اوچونكه د «عين» معنى د ډلې هم راځى.[2] ځكه ددې روايت په بناء باندې به دلته هم د «عين» نه ډله مراد وى.اوهم دا مطلب مولانا رشيد احمد ګنګوهى رحمه الله په «لامع الدرارى» كښې بيان كړې دې.هغوى فرمائى «ومعنى قوله قطع عيناً من المشركين أى جماعة من المشركين فإن الكفار لما رجعوا إلى أهليهم لم يبق مع أهل مكة منهم أحد فتقل جماعتهم..» [3]

② خوكه په «قطع عيناً من المشركين» كښې د «عين» نه مراد جاسوس واخستې شى.نو په دغه وخت كښې به مطلب دا وى.چه كله مونږ ددې كافرانو په كورونو باندې حمله اوكړواوهغوى دخپل اهل وعيال دحفاظت دپاره مونږ ته راشى.نوبيا به مونږ ته اهل مكه طرف ته د جاسوس ليږلو ضرورت نه وى.ځكه چه جاسوس د دشمن د تعداد وغيره معلومولو دپاره ليږلې شى.اوهركله چه مونږ ته معلومه شى. چه هلته صرف قريش دى.باقى قبيلې تلى دى. نود جاسوس ضرورت به باقى پاتې نشى.د«قطع عيناً من المشركين» مطلب به وى.الله تعالى مشركانو طرف ته د جاسوس ليږلو ضرورت زمونږ نه ختم او قطع كړو.

③ اوصاحب د لامع الدرارى رحمه الله فرمائى.«ويمكن أن يكون المعنى أنهم إذا رجعوا إليهم لم تحتج إلى بعث جاسوس، إلى مكة ليعلم لنا علم من اجتمع فيها من الكفار، إذ لا يبقى هناك غير قريش ، فلا يحتاج إلى بعث

---

[1] زاد المعاد (۲۸۹\۳)_

[2] تعليقات لامع الدرارى (۳۴۵\۸)_

[3] لامع الدرارى (۳۴۶\۸و ۳۴۷)_

جاسوس، لحصول العلم بأنه ليس فيها أحد ممن سواهم»(۱) په «قطع عينا من المشركين» كنبي ,,عيناً،، د جاسوس په معنى كنبي اخلى. د دې جملې معنى علامه عينى،قسطلانى او محشى هم بيان كړې ده.اوهغه دا كه دا مشركانو د جنګ كولو دپاره مونږ ته راشى.نو په دغه صورت كنبي كه مونږ هغوى ته جاسوس اوليږو.ددې به څه فائده نه وى.دجاسوس د خبر راوړو نه پس هم كه د مشركانو سره د جنګ نوبت راشى.نوددې مطلب به دا وى.چه مونږ هډو جاسوس ليږلې نه وو.الله تعالى زمونږ جاسوس كوم چه مونږ د مشركانو خبر راوړو دپاره ليږلې وو.قطع كړو.يعنى بې فائدې او بې اثره كړو.(۲)
خو ددې جملې دا مطلب صحيح نه دى.ځكه چه ددې مطلب بنياد په دې مفروضه باندې دى.چه د جاسوس فائده د جنګ نه بچ كيدل دى.نوكه جنګ اوشو.نو د جاسوس څه فائده اونشوه.خودا مفروضه صحيح نه ده.ځكه چه ډيركرته د جاسوس ليږلو باوجود جنګ اوشى.خود جاسوس په خبرونو سره په نورو احتياطى تدبيرونو كنبي مدد ملاويږى.او دجاسوس فائده وى.

[۳۹۳۵]حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ أَخْبَرَنَا يَعْقُوبُ حَدَّثَنِي ابْنُ أَخِي ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عَمِّهِ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ أَنَّهُ سَمِعَ مَرْوَانَ بْنَ الْحَكَمِ وَالْمِسْوَرَ بْنَ مَخْرَمَةَ يُخْبِرَانِ خَبَرًا مِنْ خَبَرِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي عُمْرَةِ الْحُدَيْبِيَةِ فَكَانَ فِيمَا أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ عَنْهُمَا أَنَّهُ لَمَّا كَاتَبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُهَيْلَ بْنَ عَمْرٍو يَوْمَ الْحُدَيْبِيَةِ عَلَى قَضِيَّةِ الْمُدَّةِ وَكَانَ فِيمَا اشْتَرَطَ سُهَيْلُ بْنُ عَمْرٍو أَنَّهُ قَالَ لَا يَأْتِيكَ مِنَّا أَحَدٌ وَإِنْ كَانَ عَلَى دِينِكَ إِلَّا رَدَدْتَهُ إِلَيْنَا وَخَلَّيْتَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُ وَأَبَى سُهَيْلٌ أَنْ يُقَاضِيَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا عَلَى ذَلِكَ فَكَرِهَ الْمُؤْمِنُونَ ذَلِكَ وَامَّعَضُوا فَتَكَلَّمُوا فِيهِ فَلَمَّا أَبَى سُهَيْلٌ أَنْ يُقَاضِيَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا عَلَى ذَلِكَ كَاتَبَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَدَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَبَا جَنْدَلِ بْنَ سُهَيْلٍ يَوْمَئِذٍ إِلَى أَبِيهِ سُهَيْلِ بْنِ عَمْرٍو وَلَمْ يَأْتِ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَحَدٌ مِنَ الرِّجَالِ إِلَّا رَدَّهُ فِي تِلْكَ الْمُدَّةِ وَإِنْ كَانَ مُسْلِمًا وَجَاءَتِ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَكَانَتْ أُمُّ كُلْثُومٍ بِنْتُ عُقْبَةَ بْنِ أَبِي مُعَيْطٍ مِمَّنْ خَرَجَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهِيَ عَاتِقٌ فَجَاءَ أَهْلُهَا يَسْأَلُونَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَرْجِعَهَا إِلَيْهِمْ حَتَّى أَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى فِي الْمُؤْمِنَاتِ مَا أَنْزَلَ

[۳۹۳۶]قَالَ ابْنُ شِهَابٍ وَأَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَمْتَحِنُ مَنْ هَاجَرَ

---

۱) لامع الدرارى (۸/۲۴۶و ۲۴۷)_
۲) عمدة القارى (۱۷/۲۲۶)_

مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ بِهَذِهِ الْآيَةِ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ
وَعَنْ عَمِّهِ قَالَ بَلَغَنَا حِينَ أَمَرَ اللَّهُ رَسُولَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَرُدَّ إِلَى الْمُشْرِكِينَ مَا أَنْفَقُوا عَلَى مَنْ هَاجَرَ مِنْ أَزْوَاجِهِمْ وَبَلَغَنَا أَنَّ أَبَا بَصِيرٍ فَذَكَرَهُ بِطُولِهِ

قوله: حدثنی اسحاق .. حدثنی ابن أخی بن شهاب: دابن شهاب د وراره، نوم ،،محمد بن عبدالله،، دي.

قوله: فَكَرِهَ الْمُؤْمِنُونَ ذَلِكَ وَامَّعَضُوا فَتَكَلَّمُوا فِيهِ: ((امعضوا)) اصل کښې ((انمعضوا)) وو. دنون په میم کښې ادغام اوشو، ((امعضوا)) ترې جوړ شو. ددې معنی ده. بې مزې، ناخوښول. مطلب دا دې چه اهل ایمان په دې صلح بې خونده شول. او هم په زړه کښې دننه دننه ئې خفګان کولو.

قوله: وَجَاءَتِ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ ....: مسلمانانې ښځې د صلح حديبيه نه پس نبی ﷺ ته راغلې. مشرکانو د دوی د واپسئ مطالبه اوکړه. خو نبی ﷺ د دوی د واپس کولو نه انکار اوکړو. يو خو ددې وجې چه په صلح کښې د ((رجل)) لفظ وو. نو ښځه د صلحې د شرائطو په پابندئ کښې داخله نه وه. او دويم د دې وجې چه قرآن کريم حکم ورکړې وو. چه ﴿فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ﴾ (۱)

دلته دا سوال کيږی. چه د ﴿فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ﴾ حکم د صلح په عام حکم کښې تخصيص وو. او که د صلحې دحکم نسخ وه. په دې باره کښې د ابن عربی او د نورو حضراتو رائې دا ده. چه دقرآنی حکم په وجه د صلح په عام حکم کښې تخصيص اوشو. البته د بعضې نورو حضراتو رائې ده. چه حکم قرآنی ددې حکم ناسخ دې.

په دې صورت کښې دا مسئله پيدا کيږی. چه آيا قرآن د سنت دپاره ناسخ کيدې شی؟ دامام شافعی رحمه الله مشهور قول دا دې. چه قرآن د سنت دپاره ناسخ نشی کيدې. خو نور حضرات فرمائی، چه لکه څنګه د قرآن يو آيت د بل آيت دپاره ناسخ جوړيدې شی. دغه شان قرآن د حديث دپاره هم ناسخ کيدې شی. (۲)

[۳۹۳۷/۳۹۳۶] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ عَنْ مَالِكٍ عَنْ نَافِعٍ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا خَرَجَ مُعْتَمِرًا فِي الْفِتْنَةِ فَقَالَ إِنْ صُدِدْتُ عَنِ الْبَيْتِ صَنَعْنَا كَمَا صَنَعْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَهَلَّ بِعُمْرَةٍ مِنْ أَجْلِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ أَهَلَّ بِعُمْرَةٍ عَامَ الْحُدَيْبِيَةِ

[۳۹۳۸] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ أَنَّهُ أَهَلَّ وَقَالَ إِنْ حِيلَ بَيْنِي وَبَيْنَهُ لَفَعَلْتُ كَمَا فَعَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ حَالَتْ كُفَّارُ قُرَيْشٍ

---

(۱) سورة الممتحنة: ۱۰)_

(۲) اوګورئ كشف الأسرار على أصول فخر الإسلام (۱۷۵/۳ و ۱۷۶) باب تقسيم الناسخ)_

بَيْنَهُ وَتَلَا لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ

[٣٩٤٩] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَسْمَاءَ حَدَّثَنَا جُوَيْرِيَةُ عَنْ نَافِعٍ أَنَّ عُبَيْدَ اللَّهِ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ وَسَالِمَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ أَخْبَرَاهُ أَنَّهُمَا كَلَّمَا عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ ح وحَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا جُوَيْرِيَةُ عَنْ نَافِعٍ أَنَّ بَعْضَ بَنِي عَبْدِ اللَّهِ قَالَ لَهُ لَوْ أَقَمْتَ الْعَامَ فَإِنِّي أَخَافُ أَنْ لَا تَصِلَ إِلَى الْبَيْتِ قَالَ خَرَجْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَحَالَ كُفَّارُ قُرَيْشٍ دُونَ الْبَيْتِ فَنَحَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَدَايَاهُ وَحَلَقَ وَقَصَّرَ أَصْحَابُهُ وَقَالَ أُشْهِدُكُمْ أَنِّي أَوْجَبْتُ عُمْرَةً فَإِنْ خُلِّيَ بَيْنِي وَبَيْنَ الْبَيْتِ طُفْتُ وَإِنْ حِيلَ بَيْنِي وَبَيْنَ الْبَيْتِ صَنَعْتُ كَمَا صَنَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَارَ سَاعَةً ثُمَّ قَالَ مَا أُرَى شَأْنَهُمَا إِلَّا وَاحِدًا أُشْهِدُكُمْ أَنِّي قَدْ أَوْجَبْتُ حَجَّةً مَعَ عُمْرَتِي فَطَافَ طَوَافًا وَاحِدًا وَسَعْيًا وَاحِدًا حَتَّى حَلَّ مِنْهُمَا جَمِيعًا [ر:١٥٥٨]

قوله: حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ عَنْ مَالِكٍ: حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما د فتنې په زمانه کښې د عمرې په اراده روان شو.(د فتنې نه د حضرت عبدالله بن زبير رضي الله عنهما او حجاج بن يوسف قضيه مراد ده) وې فرمائيل.که مونږ د بيت الله د تګ نه منع کړې شو.نو بيا به هم هغه طريقه اختياروو،کومه چه رسول الله ﷺ اختيار کړې وه.نو دوی د عمرې احرام اوتړلو،خکه چه نبی ﷺ هم د حديبيه په کال د عمرې احرام تړلې وو.

قوله: حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ: په دې روايت کښې هم د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما د عمرې واقعه ذکر ده.

قوله: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ: دا په دريم سند سره امام بخاری رحمه الله د حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما واقعه ذکر کوی.اودا تفيصلی دې.

[٣٩٥٠/٣٩٥١] حَدَّثَنِي شُجَاعُ بْنُ الْوَلِيدِ سَمِعَ النَّضْرَ بْنَ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا صَخْرٌ عَنْ نَافِعٍ قَالَ إِنَّ النَّاسَ يَتَحَدَّثُونَ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ أَسْلَمَ قَبْلَ عُمَرَ وَلَيْسَ كَذَلِكَ وَلَكِنْ عُمَرُ يَوْمَ الْحُدَيْبِيَةِ أَرْسَلَ عَبْدَ اللَّهِ إِلَى فَرَسٍ لَهُ عِنْدَ رَجُلٍ مِنْ الْأَنْصَارِ يَأْتِي بِهِ لِيُقَاتِلَ عَلَيْهِ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُبَايِعُ عِنْدَ الشَّجَرَةِ وَعُمَرُ لَا يَدْرِي بِذَلِكَ فَبَايَعَهُ عَبْدُ اللَّهِ ثُمَّ ذَهَبَ إِلَى الْفَرَسِ فَجَاءَ بِهِ إِلَى عُمَرَ وَعُمَرُ يَسْتَلْئِمُ لِلْقِتَالِ فَأَخْبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُبَايِعُ تَحْتَ الشَّجَرَةِ قَالَ فَانْطَلَقَ فَذَهَبَ مَعَهُ حَتَّى بَايَعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَهِيَ الَّتِي يَتَحَدَّثُ النَّاسُ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ أَسْلَمَ قَبْلَ عُمَرَ

شجاع بن الوليد دامام بخاری رحمه الله د زمانې وو.اودهغوی په بخاری کښې صرف دا يو روايت دې.([1]) دوی د نضربن محمد نه روايت کوی.د نضربن محمد هم په بخاری کښې صرف دا يو روايت دې.([2])

[1] عمدة القاری(۱۷\۲۲۸)_

[2] عمدة القاری(۱۷\۲۲۸)_

نافع وائي.چه خلق دا وائي،چه حضرت ابن عمر رضي الله عنهما د حضرت عمر رضي الله عنه نه وړاندې مسلمان شوې دې.حال دا چه دا خبره صحيح نه ده،بلکه داسې شوې وه.چه حضرت عمر رضي الله عنه د صلح حديبيه په موقع باندې حضرت ابن عمر رضي الله عنهما يو انصارى د خپل اس راوستو دپاره اوليږلو.په دغه دوران کښې نبى ﷺ د ونې لاندې بيعت اخستل شروع کړو.حضرت عمر رضي الله عنه ته لا معلومه نه وه.چه د بيعت سلسله شروع شوې ده.حضرت عبدالله اول بيعت اوکړو.او بيا د اس راوستو دپاره لاړلو .کله چه دوى حضرت عمر رضي الله عنه ته اس راوستلو.نو دوى د جنګ دپاره زغره اغوستله.حضرت ابن عمر رضي الله عنهما ورته اووئيل.چه نبى ﷺ بيعت اخلى.نو حضرت عمر رضي الله عنه لاړلو.نو د نبى ﷺ سره ئې بيعت اوکړو.بس دومره خبره وه،اوخلقو مشهوره کړه.چه حضرت ابن عمر رضي الله عنهما د حضرت عمر رضي الله عنه نه وړاندې مسلمان شوې دې.

[۳۹۵۱] وَقَالَ هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْعُمَرِيُّ أَخْبَرَنِي نَافِعٌ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّاسَ كَانُوا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْحُدَيْبِيَةِ تَفَرَّقُوا فِي ظِلَالِ الشَّجَرِ فَإِذَا النَّاسُ مُحْدِقُونَ بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا عَبْدَ اللَّهِ انْظُرْ مَا شَأْنُ النَّاسِ قَدْ أَحْدَقُوا بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَوَجَدَهُمْ يُبَايِعُونَ فَبَايَعَ ثُمَّ رَجَعَ إِلَى عُمَرَ فَخَرَجَ فَبَايَعَ

دا تعليق دې.اسماعيلى دا موصولاً نقل کړې دې.(۱)

حضرت ابن عمر رضي الله عنهما فرمائي.چه د نبى ﷺ سره په حديبيه کښې کوم کسان وو.هغوى هلته د وونو په سيورى کښې خوارۀ وارۀ شول.ناڅاپه ما اوکتل.چه خلق دنبى ﷺ نه ګيرچاپيره راتاؤ شوى دى.نوحضرت عمر رضي الله عنه اووئيل.عبدالله لږ اوګوره ،چه دا څه قصه ده؟ ابن عمر رضي الله عنه چه کله لاړلو.او وې کتل.چه خلق بيعت کوى. نو هغوى پخپله بيعت اوکړو.او بيا راغلو.حضرت عمر رضي الله عنه ته ئې خبر ورکړو.نو هغوى هم لاړلو.او بيعت ئې اوکړو.

ددې نه په وړاندينى روايت کښې وو.چه حضرت عمر رضي الله عنه عبدالله رضي الله عنه ته اووئيل.چه انصارى سره زما اس دى.هغه راوله.او په دې روايت کښې دى.چه حضرت عمر رضي الله عنه اووئيل.لږ اوګوره، چه دا خلق د نبى ﷺ نه ګيرچاپيره ولې راجمع کيږى؟

خويه دې دواړو خبرو کښې څه تعارض نشته.کيدې شى،حضرت عمر رضي الله عنه ابن عمر رضي الله عنهما ته دواړه خبرې کړې وى.چه اس راوله.او اوګوره چه دا خلق ولې راجمع کيږى.يو راوى دا خبره بيان کړې ده.اوبل راوى دويمه خبره ذکر کړې ده.(۲)

[۳۹۵۲] حَدَّثَنَا ابْنُ نُمَيْرٍ حَدَّثَنَا يَعْلَى حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِي أَوْفَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ اعْتَمَرَ فَطَافَ فَطُفْنَا مَعَهُ وَصَلَّى وَصَلَّيْنَا مَعَهُ وَسَعَى بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ فَكُنَّا نَسْتُرُهُ مِنْ أَهْلِ مَكَّةَ لَا يُصِيبُهُ أَحَدٌ بِشَيْءٍ

---

(۱) عمدة القارى (۲۲۹/۱۷)_

(۲) فتح البارى (٤٥٦/۷)_

دامحمدبن عبدالله بن نمیردې فرمائي. چه حضرت عبدالله بن ابی اوفی فرمائي. چه مونږ د رسول الله ﷺ سره د عمرة القضاء ادا کولو دپاره تلی وو. نبی ﷺ طواف اوکړو. مونږ هم د دوی سره طواف اوکړو. نبی ﷺ مونځ اوکړو. مونږ هم دوی سره مونځ اوکړو. بیا نبی ﷺ د صفا مروه په مینځ کښې سعی اوکړه. مونږ نبی ﷺ د اهل مکه د شراو دهغوی د ضرر رسولو د ویرې د وجې پټ کړې وو. یعنی نبی ﷺ مونږ په خپله ګیره کښې اخستې وو. او روان وو. چه نبی ﷺ ته څوك تکلیف اونه رسوی.

په دې روایت کښې د عمرة القضاء واقعه ده. ددې تعلق په ظاهره د صلح حدیبیه سره نشته. خوهرکله چه د عمرة القضاء فیصله د صلح حدیبیه په موقع شوې وه. ددې مناسبت په وجه امام بخاری رحمه الله دا روایت دلته ذکر کړو.

[۳۹۵۲] حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ إِسْحَاقَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَابِقٍ حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ مِغْوَلٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا حَصِينٍ قَالَ قَالَ أَبُو وَائِلٍ لَمَّا قَدِمَ سَهْلُ بْنُ حُنَيْفٍ مِنْ صِفِّينَ أَتَيْنَاهُ نَسْتَخْبِرُهُ فَقَالَ اتَّهِمُوا الرَّأْيَ فَلَقَدْ رَأَيْتُنِي يَوْمَ أَبِي جَنْدَلٍ وَلَوْ أَسْتَطِيعُ أَنْ أَرُدَّ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمْرَهُ لَرَدَدْتُ وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ وَمَا وَضَعْنَا أَسْيَافَنَا عَلَى عَوَاتِقِنَا لِأَمْرٍ يُفْظِعُنَا إِلَّا أَسْهَلْنَ بِنَا إِلَى أَمْرٍ نَعْرِفُهُ قَبْلَ هَذَا الْأَمْرِ مَا نَسُدُّ مِنْهَا خُصْمًا إِلَّا انْفَجَرَ عَلَيْنَا خُصْمٌ مَا نَدْرِي كَيْفَ نَأْتِي لَهُ [ر: ۱۵۲۳]

دحسن بن اسحاق په بخاری کښې صرف دا یو روایت راغلې دې. [1]

قوله: قَالَ قَالَ أَبُو وَائِلٍ لَمَّا قَدِمَ سَهْلُ بْنُ حُنَيْفٍ مِنْ صِفِّينَ أَتَيْنَاهُ نَسْتَخْبِرُهُ: د ابو وائل نوم شقیق بن سلمه دې فرمائي، کله چه سهل بن حنیف د صفین نه راغلو. نو مونږ هغه ته ورغلو. چه دحالاتو تپوس ترې اوکړو.

یواشکال او دهغې جواب: دلته یو اشکال کیږی. چه ددې روایت نه په ظاهره دا معلومیږی، چه ابووائل په جنګ صفین کښې شریك نه وو، حضرت سهل بن حنیف په جنګ کښې شریك وو. کله چه هغه د جنګ صفین نه واپس شو. نودهغه نه د حالاتو معلومولو دپاره ابو وائل هغه ته ورغلو. حال دا چه امام بخاری رحمه الله دا روایت په کتاب الجهاد کښې نقل کړې دې. په هغې کښې دا تصریح ده. چه ابووائل په جنګ صفین کښې په خپله شریك وو. [2] او په بعضې روایاتو کښې دا هم راغلی دی. چه د سهل بن حنیف نه ابو وائیل تپوس هم په جنګ صفین کښې کړې وو.

---

[1] وکان حسن بن اسحاق من أصحاب ابن المبارک ومات سنة أحدی وأربعین ومائتین وماله فی البخاری سوی هذا الحدیث وانظرفتح الباری (۴۵۸/۷)_

[2] د روایت الفاظ دا دی. ((الأعمش قال: سألت أبا وائل، شهدت صفین ؟ قال: نعم... کتاب الجهاد باب إثم من عاهد ثم غدر رقم الحدیث: ۳۱۸۱)_

ددې اشکال جواب دا دې.چه په جنګ صفين کښې ابووائل شريک وو.په دې کښې څه شک نشته.دغه شان په کومو رواياتوکښې چه راغلی دی.چه د سهل بن حنيف نه ابووائل هم په جنګ صفين کښې تپوس کړې وو.هغه هم صحيح دی.البته دلته په روايت باب کښې د حضرت ابو وائل دا وينا چه کله سهل بن حنيف د جنګ صفين نه راواپس شو.نو مونږ دهغه نه تپوس اوکړو.ددې په باره کښې تاسو دا وئيلې شی:چه د جنګ د واپسۍ نه پس د ابو وائل دهغه نه تپوس کول د نورو خلقو اورولو دپاره وو.په خپله خو هغوی د دوی نه هم په جنګ صفين کښې سوال کړې وو.خو اوس سوال ددې وجې کوی.چه نور خلق هم سوال او جواب واوری.

په اصل کښې په حضرت سهل بن حنيف باندې د حضرت علی رضی الله عنه د ملګرو دا اعتراض وو.چه ته په قتال کښې د اهل شام په مقابله کښې د زياتې دلچسپۍ مظاهره نه کوې.[1] دا تپوس چه کله د حضرت سهل بن حنيف نه اوشو.نو هغه اووئيل.

قوله : اتَّهِمُوا الرَّأْيَ فَلَقَدْ رَأَيْتُنِي يَوْمَ أَبِي جَنْدَلٍ وَلَوْ أَسْتَطِيعُ أَنْ أَرُدَّ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمْرَهُ لَرَدَدْتُ وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ: تاسو خپله رائې متهمه اوګڼرئ.ما په يوم ابی جندل (صلح حديبيه) کښې خپل ځان ليدلې دې.که په دغه ورځ زما دپاره د نبی صلی الله عليه وسلم فيصله رد. کول ممکن وو.نو ما به خامخا رد کړې وه.خوالله اودهغه رسول ښه پوهيږی.(چه فائده په کوم څيز کښې ده)

دحضرت سهل بن حنيف رضی الله عنه ددې جواب مطلب او پس منظر دا دې.چه ملګرو ته د حضرت علی رضی الله عنه او حضرت اميرمعاويه رضی الله عنه په مينځ کښې جنګ شروع شو.نو په جنګ کښې حضرت علی رضی الله عنه ته غلبه حاصله شوه.دحضرت اميرمعاويه رضی الله عنه ملګری زيات قتليدل.او نزدې وه چه هغوی پوره ماتې خوړلې وو.په دغه دوران کښې حضرت عمروبن العاص رضی الله عنه حضرت امير معاويه رضی الله عنه ته مشوره ورکړه.چه يو صورت داسې دې.که مونږ هغه اختيار کړو.نودا د وينې تويدل به اودريږی.اود هغوی غلبه به موقوف شی.هغه دا چه حضرت علی رضی الله عنه ته قرآن اوليږه.او ورته اووايه.چه دا به زمونږ او ستاسو په مينځ کښې فيصله کوی. زما اميد دې.چه حضرت علی رضی الله عنه به دا پيشکش قبول کړی.اودغه شان به جنګ موقوف شی.

نوحضرت معاويه رضی الله عنه دحضرت عمروبن العاص رضی الله عنه په مشوره باندې عمل اوکړو.اوحضرت علی رضی الله عنه ته ئې اووئيل.چه زمونږ او ستاسو په مينځ کښې به فيصله قرآن کوی.حضرت علی رضی الله عنه اووئيل.ددې نه غوره بله کومه فيصله کيدې شی.په دې موقع باندې د حضرت علی رضی الله عنه بعضې ملګرو دهغوی سره اختلاف اوکړو.او وې وئيل.چه ته په دې وخت کښې قرآن حکم مه منه.په دې وخت کښې جنګ جاری ساتل پکار دی.ځکه چه زمونږ تله درنه ده.او مونږ پوره غلبه حاصلولې شو.په دې باندې حضرت سهل بن حنيف رضی الله عنه خلقو ته خطاب اوکړو.او وې وئيل.«أيها الناس اتهموا أنفسكم...» يعنی تاسو خپل ځان (او خپله رائې) هم

[1] عمدة القاری (۱۱۷/۲۳۰)_

متهمه اوګنړئ.دا مه ګنړئ.چه صرف ستاسو رائې صحیح ده.کیدې شی.چه د فریق مخالف رائې صحیح وی.ځکه چه په صلح حدیبیه کښې زه موجود ووم.اوپه هغه وخت کښې زما هم دا رائې وه.چه جنګ کیدل پکار دی.صلح نه ده پکار،خوپه هغه وخت کښې مونږ خپله رائې پریخوده.او د نبی ﷺ په رائې مو عمل اوکړو .دهغې نتیجه ښه او انجام د خیر شو.حال دا چه هلته معامله د کفر او داسلام وه. اودلته خود مسلمانانو په خپل مینځ کښې مسئله ده.نو په دې کښې هم خپله رائې صحیح ګنړل اود مسلمانانو قتل بې دریغه جاری ساتلو باندې اصرار کول نه دی پکار.

ددې روایت دا تفصیل امام احمد بن حنبل رحمه الله په خپل مسند کښې بیان کړې دې.دلته د بخاری روایت مختصر دې.([1])

قوله: وَمَا وَضَعْنَا أَسْيَافَنَا عَلَى عَوَاتِقِنَا لِأَمْرٍ يُفْظِعُنَا ([2]) إِلَّا أَسْهَلْنَ بِنَا إِلَى أَمْرٍ نَعْرِفُهُ قَبْلَ هَذَا الْأَمْرِ مَا نَسُدُّ مِنْهَا ([3]) خُصْمًا إِلَّا انْفَجَرَ عَلَيْنَا خُصْمٌ مَا نَدْرِي كَيْفَ نَأْتِي لَهُ: اومونږ خپلې اوږې د یو داسې کار دپاره کوم چه مونږ په ویرې کښې واچوی. توریې نه دی اوچتې کړې.خو ددې دپاره چه دا توری هغه معامله زمونږ دپاره آسانه کړی.خود جنګ صفین دا معامله دومره ګرانه او مشکله جوړه شوې وه.چه اوس مونږ ددې یو طرف لا بند (اوصحیح) کړې نه وی،چه بل طرف ئې شلیږی.په پوهه کښې نه راځی.چه څنګه به دا معامله حل کړو.

د حضرت سهل بن حنیف د دې جملې مقصد دا دې.چه دحضرت عثمان رضي الله عنه د شهادت نه پس چه په مسلمانانو کښې د فتنې کومه دروازه پرانستې شوې ده.په پوهه کښې نه راځی.چه دا دروازه به څنګه بنده کړې شی.ددې نه وړاندې چه به کله مونږ د جهاد دپاره توره اوچتوله.او د کومې فتنې د ختمولو دپاره به تلو. نو هغه فتنه به ختمه شوه.خود موجوده فتنې نوعیت دهغې نه بیخی مختلف دې.

چونکه په دې روایت کښې حضرت سهل بن حنیف رضي الله عنه په صلح حدیبیه کښې د خپلې موجودګئ ذکر کړې دې.هم ددې مناسبت په وجه امام بخاری رحمه الله دا روایت دلته تخریج کړې دې.والله اعلم.

[۳۹۵۳/۳۹۵۵] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ ابْنِ أَبِي لَيْلَى عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ أَتَى عَلَيَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

---

[1] اوګورئ تعلیقات لامع الدراری (۳۵۰/۸)_

[2] الأمر الفظيع: الشنيع الشديد، وقوله : يفظعنا أي : يوقعنا فى أمر فظيع شديد علينا. خصماً : الخصم: الطرف، وخصم كل شئ طرفه- والظر جامع الأصول (۳۳۱/۸)_

[3] دمنها ضمیر،،الامر،،طرف ته راجع دې.دقواعده په لحاظ سره په ظاهره ،،منه،، پکاروو.هم دا وجه ده.چه په یو روایت کښې ،،منه،، دې.عمدة القاری (۲۲۰/۱۷)_

زَمَنَ الْحُدَيْبِيَةِ وَالْقَمْلُ يَتَنَاثَرُ عَلَى وَجْهِي فَقَالَ أَيُؤْذِيكَ هَوَامُّ رَأْسِكَ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ فَاحْلِقْ وَصُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ أَوْ أَطْعِمْ سِتَّةَ مَسَاكِينَ أَوْ انْسُكْ نَسِيكَةً قَالَ أَيُّوبُ لَا أَدْرِي بِأَيِّ هَذَا بَدَأَ

[۳۹۵۵] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ هِشَامٍ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ عَنْ أَبِي بِشْرٍ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ قَالَ كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْحُدَيْبِيَةِ وَنَحْنُ مُحْرِمُونَ وَقَدْ حَصَرَنَا الْمُشْرِكُونَ قَالَ وَكَانَتْ لِي وَفْرَةٌ فَجَعَلَتْ الْهَوَامُّ تَسَاقَطُ عَلَى وَجْهِي فَمَرَّ بِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَيُؤْذِيكَ هَوَامُّ رَأْسِكَ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ وَأُنْزِلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ [ر:۱۷۱۹]

بَاب = قِصَّةِ عُكْلٍ وَعُرَيْنَةَ

[۳۹۵۶/۳۹۵۷] حَدَّثَنِي عَبْدُ الْأَعْلَى بْنُ حَمَّادٍ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ أَنَّ أَنَسًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حَدَّثَهُمْ أَنَّ نَاسًا مِنْ عُكْلٍ وَعُرَيْنَةَ قَدِمُوا الْمَدِينَةَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَتَكَلَّمُوا بِالْإِسْلَامِ فَقَالُوا يَا نَبِيَّ اللَّهِ إِنَّا كُنَّا أَهْلَ ضَرْعٍ وَلَمْ نَكُنْ أَهْلَ رِيفٍ وَاسْتَوْخَمُوا الْمَدِينَةَ فَأَمَرَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِذَوْدٍ وَرَاعٍ وَأَمَرَهُمْ أَنْ يَخْرُجُوا فِيهِ فَيَشْرَبُوا مِنْ أَلْبَانِهَا وَأَبْوَالِهَا فَانْطَلَقُوا حَتَّى إِذَا كَانُوا نَاحِيَةَ الْحَرَّةِ كَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ وَقَتَلُوا رَاعِيَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاسْتَاقُوا الذَّوْدَ فَبَلَغَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَبَعَثَ الطَّلَبَ فِي آثَارِهِمْ فَأَمَرَ بِهِمْ فَسَمَرُوا أَعْيُنَهُمْ وَقَطَعُوا أَيْدِيَهُمْ وَتُرِكُوا فِي نَاحِيَةِ الْحَرَّةِ حَتَّى مَاتُوا عَلَى حَالِهِمْ قَالَ قَتَادَةُ بَلَغَنَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ ذَلِكَ كَانَ يَحُثُّ عَلَى الصَّدَقَةِ وَيَنْهَى عَنْ الْمُثْلَةِ وَقَالَ شُعْبَةُ وَأَبَانُ وَحَمَّادٌ عَنْ قَتَادَةَ مِنْ عُرَيْنَةَ وَقَالَ يَحْيَى بْنُ أَبِي كَثِيرٍ وَأَيُّوبُ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَنْ أَنَسٍ قَدِمَ نَفَرٌ مِنْ عُكْلٍ

۵۶ه کښې د عکل او عرینه واقعه بیانیږي.د اتو کسانو ډله د نبي ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه.په هغې کښې د څلورو تعلق د قبیله عرینه سره وو.او د دریو تعلق د عکل سره وو.او یو کس د بلې یوې قبیلې وو.(۱) هغوی راغلل.او په مدینه منوره کښې ئې اسلام قبول کړو.اوهلته ئې استوګنه شروع کړه.خود مدینې منورې اوبه پرې موافق رانغلې.اودا خلق ناجوړه شول.نبي ﷺ ته ئې شکایت اوکړو. نبي ﷺ ورته د مدینې نه بهر خپل اوښانو ته د تګ وینا اوکړه.او ورته ئې اوفرمائیل د اوښانو پیئ او متیازې څکئ.نوصحیح به شئ.دا کسان لاړل.اود پیو او متیازو په څکلو سره بیخي صحتمند شول.

کله چه هغوی صحتمند شول.نو د اوښانو محافظ اود رسول الله ﷺ راعي حضرت

---

(۱) فتح الباری (۱/۳۳۷) باب أبوال الإبل)_

يسار ﷺ هغوی قتل کړلو.او اوښان ئې اوتختول.نبی ﷺ ته چه کله ددې واقعې خبر اوشو.
نو نبی ﷺ شل کسان د حضرت کرزبن جابرفهری ﷺ په قيات کښې دهغوی په تعاقب
کښې روان کړل.حضرت کرزبن جابر فهری ﷺ هغوی ټول بندیوان کړل.رسول الله ﷺ
دهغوی د قتلولو حکم اوکړلو.نودهغوی په سترګو کښې ګرم سيخونه راښکلی شول. او
دهغوی لاسونه او پښې کټ کړې شول.اوپه حره(يو کاڼړې ځنه زمکه) په يو طرف کښې
هغوی واچولی شول.او دغه شان ټول هلته مړه شول.([1])

قوله: وَاسْتَوْخَمُوا الْمَدِينَةَ :يعنی مدینه هغوی دخپل ځان دپاره د آب هوا په اعتبار سره
موافق بيا نه مونده .((أرض وخيمة)) هغه زمکې ته وائی،چه د هغې آب هوا موافق نه وی.

قوله: إِنَّا كُنَّا أَهْلَ ضَرْعٍ وَلَمْ نَكُنْ أَهْلَ رِيفٍ : مونږاهل ضرع وو،اهل ریف نه
وو.،،ضرع،، غولاونځې ته وائی.او ،،ريف،، شين پټی ته وائی.
مطلب دا دې.چه مونږ د ځنګل او دباندو اوسيدونکی يو.هلته څاروی څروو اودهغې په پيو
ګذاره کوو.ښاريان نه يو.چه پټی او کاشتکاری کوو.(دمدينې منورې خلقو به زمينداری
کوله)

قوله: فَسَمَرُوا أَعْيُنَهُمْ وَقَطَعُوا أَيْدِيَهُمْ:دلته اشکال کيږی.چه په اسلام کښې،مثله،، جائز
نه ده.نبی ﷺ د ،،مثله،، نه منع کړې ده.نوبيا ددې کسانو،،مثله،، ولې اوکړې شوه؟
ددې مختلف جوابونه ورکړې شوی دی.

① ابن شاهين ددې سوال په جواب کښې فرمائی.چه دا واقعه د مثله د حرمت نه وړاندې
وه.تراوسه پورې د مثله د حرمت اعلان نه وو شوې.روسته مثله حرامه اوګرځولې شوه.([2])

② علامه ابن الجوزی رحمه الله فرمائی.چه تر دغه وخته پورې عامه مثله خو منسوخه شوې
وه.خو تر اوسه پورې دمثله په بدله کښې د مثله جواز برقرار وو. اوچونکه دې کسانو د
رسول الله ﷺ راعی قتل کړې وو.او دهغه مثله ئې کړې وه. ددې وجې قصاصاً دهغوی مثله
هم اوکړې شوه.روسته قصاصاً مثله هم حرامه کړې شوه.او اوس مثله په هيڅ صورت کښې
هم جائز نه ده.([3])

قوله: قَالَ ابو عبدالله وَقَالَ شُعْبَةُ وَأَبَانُ وَحَمَّادٌ عَنْ قَتَادَةَ مِنْ عُرَيْنَةَ: امام
بخاری رحمه الله فرمائی.چه شعبه،ابان او حماد رحمهم الله د قتاده نه صرف ((من عرينة)) نقل کړی دی.د
عکل قبيلې نوم دې حضراتو نه دې اخستې.د شعبه تعليق امام بخاری په کتاب الزکاة

---

[1] د تفصيل دپاره اوګورئ فتح الباری (۳۳۷/۱.۱) د واقدی په نيز دا دشوال ۶هـ اود ابن اسحاق په نيز
د جمادی الثانيه ۶هـ واقعه ده.)_

[2] فتح الباری (۳٤۱/۱۱)_

[3] فتح الباری (۳٤۰/۱۱و۳٤۱)_

کښې موصولاً ذکر کړې دې.د ابان بن زيد تعليق ابن ابى شيبه موصولاً نقل کړې دې.او دحماد تعليق امام ابوداود موصولاً نقل کړې دې.([1])

قوله: وَقَالَ يَحْيَى بْنُ أَبِي كَثِيرٍ وَأَيُّوبُ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَنْ أَنَسٍ قَدِمَ نَفَرٌ مِنْ عُكْلٍ: يحيى او ايوب چه د حضرت انس رضی الله عنه نه د ابوقلابه په واسطه باندې کوم روايت نقل کړې دې.په هغې کښې صرف د عکل قبيلې ذکر دې.د عرينه نوم نشته.د يحيى بن کثير دا تعليق امام بخارى په کتاب المحاربين کښې موصولاً نقل کړې دې.([2]) او د ايوب روايت امام بخارى په کتاب الطهارة کښې موصولاً نقل کړې دې.([3])

[۳۹٦۷] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحِيمِ حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ أَبُو عُمَرَ الْحَوْضِيُّ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ وَالْحَجَّاجُ الصَّوَّافُ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو رَجَاءٍ مَوْلَى أَبِي قِلَابَةَ وَكَانَ مَعَهُ بِالشَّامِ أَنَّ عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ اسْتَشَارَ النَّاسَ يَوْمًا قَالَ مَا تَقُولُونَ فِي هَذِهِ الْقَسَامَةِ فَقَالُوا حَقٌّ قَضَى بِهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَضَتْ بِهَا الْخُلَفَاءُ قَبْلَكَ قَالَ وَأَبُو قِلَابَةَ خَلْفَ سَرِيرِهِ فَقَالَ عَنْبَسَةُ بْنُ سَعِيدٍ فَأَيْنَ حَدِيثُ أَنَسٍ فِي الْعُرَنِيِّينَ قَالَ أَبُو قِلَابَةَ إِيَّايَ حَدَّثَهُ أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ

قَالَ عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ صُهَيْبٍ عَنْ أَنَسٍ مِنْ عُرَيْنَةَ وَقَالَ أَبُو قِلَابَةَ عَنْ أَنَسٍ مِنْ عُكْلٍ ذَكَرَ الْقِصَّةَ [ر: ۲۳۱]

قوله: حَدَّثَنِي أَبُو رَجَاءٍ مَوْلَى أَبِي قِلَابَةَ: په دې سند باندې اشکال کيږى.چه د حماد بن زيد دوه استاذان دى.ايوب او حجاج صواف.نود «حدثني» په ځائې «حدثاني» د تثنيه صيغه پکار وه.علامه عينى ددې اشکال جواب ورکوى اوفرمائى،چه د ايوب په باره کښې اختلاف دې. چه آيا هغوى دا روايت د ابو قلابه نه بلا واسطه نقل کوى.اوکه د ابو رجاء په واسطه ئې نقل کوى.اودحجاج صواف په باره کښې دا خبره متعينه ده.چه هغوى د ابو رجاء په واسطه سره نقل کوى.د دې وجې ئې د مفرد صيغه استعمال کړه.چه ضمير حجاج طرف ته راجع دې.ايوب په دې کښې شامل نه دې.والله اعلم

قوله: وَكَانَ مَعَهُ بِالشَّامِ: يعنى ابو رجاء د ابو قلابه سره په شام کښې وو.دا روايت دلته ډير په اختصار سره نقل شوې دې.وړاندې په کتاب الديات کښې به مفصل راشى.ان شاء الله هلته به په دې باندې تفصيلى خبره کيږى.

---

[1] عمدة القارى (۱۷\۲۳۲)_

[2] صحيح بخارى كتاب الردة والمحاربين باب لم يحسم النبى صلى الله عليه وسلم المحاربين من أهل الردة حتى هلكوا رقم الحديث ٦٨٠٣)_

[3] صحيح بخارى كتاب الطهارة باب أبوال الإبل رقم ۲۳۳)_

بَاب=غَزْوَةِ ذِي قَرَدَ

وَهِيَ الْغَزْوَةُ الَّتِي أَغَارُوا عَلَى لِقَاحِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَبْلَ خَيْبَرَ بِثَلَاثٍ

((ذی قرد)) یا ((ذات قرد)) د یوې چینې نوم دې.کومه چه د مدینې منورې نه د یوې ورځې په فاصله باندې په بلاد غطفان کښې واقع ده.

دا غزوه کله پیښه شوې وه؟ د اهل سیر او مغازی په دې باندې اتفاق دې.چه غزوه ذی قرد په ۶ھ کښې د حدیبیه نه وړاندې پیښه شوې وه.ابن سعد په طبقات کښې په ربیع الاول کښې([1] بعضې حضراتو په جمادی الاولی۶ھ کښې او محمدبن اسحاق په شعبان ۶ھ کښې ددې وقوع بیان کړې ده([2]) دا ټول اقوال په دې باندې دلالت کوی.دا ټول اقوال په دې باندې دلالت کوی.چه غزوه ذی قرد د حدیبیه نه وړاندې ده.ځکه چه حدیبیه په ذی قعده ۶ھ کښې واقع شوې وه.اوکله چه غزوه ذی قرد وقوع د حدیبیه نه وړاندې ده.نو ظاهره ده.چه د خیبر نه به هم وړاندې وی.ځکه چه غزوه خیبرد حدیبیه نه پس په ۷ھ کښې پیښه شوې وه.

خو امام بخاری رحمه الله فرمائی.چه دا غزوه د غزوه خیبر نه صرف درې ورځې وړاندې واقع شوې ده.ددې ښکاره مطلب دا دې.چه امام بخاری دا د حدیبیه نه پس منی.حافظ ابن قیم او علامه بیهقی رحمه الله هم د امام بخاری رحمه الله مطابقت کړې دې.هغوی هم دا د حدیبیه نه پس اود د خیبر نه وړاندې گڼړی.([3]) امام مسلم دحضرت سلمه بن اکوع رضی الله عنه یو مفصل روایت ذکرکړې دې.د هغې نه هم ددې خبرې تائید کیږی.چه دا دخیبر نه درې ورځې وړاندې ده.([4])

① ابوالعباس قرطبی رحمه الله تطبیق کړې دې اوفرمائی.چه دحضرت سلمه بن اکوع رضی الله عنه په تفصیلی روایت کښې چه د کوم خیبر ذکر دې.ممکن ده.چه هغه مشهوره غزوه خیبر نه وی.ځکه چه رسول الله صلی الله علیه وسلم خیبر طرف ته څو خله لښکر روان کړې وو. خو دهغوی خبره ددې وجې وزنی نه ده.چه په دغه روایت کښې دا هم ذکر دی.چه حضرت علی رضی الله عنه مرحب یهودی سره مقابله اوکړه.اودا مشهوره مقابله هم په غزوه خیبر کښې شوې وه.نودا بغیر دڅه دلیل

---

[1] طبقات ابن سعد (۱۱\۸۰ و ۸۱) غزوة رسول الله صلی الله علیه وسلم الغابة)_

[2] فتح الباری (۱۷\۳۶۰)_

[3] قال ابن القیم هذه الغزوة کانت بعد الحدیبیة وقد وهم فیها جماعة من أهل المغازی والسیر فذکرو أنها کانت قبل الحدیبیة)) وانظر زاد المعاد(۳\۲۷۹) امام بیهقی رحمه الله هم دا د حدیبیه نه روسته ذکر کړې ده.اوگورئ دلائل بیهقی (۴\۱۷۸)_

[4] ځکه چه د دغه روایت په آخر کښې دی.((فرجعنا .. أی من غزوة ذات قرد .. إلی المدینة ،فوالله ما لبثنا بالمدینة إلا ثلاث لیال حتی خرجنا إلی خیبر صحیح مسلم کتاب الجهاد والسیر باب غزوة ذی قرد وغیرها)

نه په بله غزوه باندې محمول کول صحیح نه دي.(۱)

۲ حافظ ابن حجرپه دواړه قسم روایاتوکښې دتطبیق دپاره په ځائې د دې چه غزوه خیبرمتعدد اوګنړي.غزوه ذی قردمتعدد ګنړلې ده.هغوی فرمائي.چه عبد الرحمن بن حفص فزاری په مقام ذی قرد کښې د نبی ﷺ په اوښانو باندې څو ځله د شپې حمله کړې وه.نو کومه ذی قرد چه عام اهل سیر ذکر کوی.هغه دحدیبیه نه وړاندې پیښه شوې وه.او امام بخاری رحمه الله چه کومه غزوه ذی قرد د خیبر نه درې ورځې وړاندې بیان کړې ده.هغه بله واقعه ده.اودا دحدیبیه نه پس واقع شوې وه.نو اوس په دواړه قسم اقوالوکښې څه تعارض نه پاتې کیږی.(۲)

د غزوه ذی قرد تفصیل په وړاندینی روایت کښې راځی.

[۳۹۵۸] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا حَاتِمٌ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي عُبَيْدٍ قَالَ سَمِعْتُ سَلَمَةَ بْنَ الْأَكْوَعِ يَقُولُ خَرَجْتُ قَبْلَ أَنْ يُؤَذَّنَ بِالْأُولَى وَكَانَتْ لِقَاحُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَرْعَى بِذِي قَرَدَ قَالَ فَلَقِيَنِي غُلَامٌ لِعَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ فَقَالَ أُخِذَتْ لِقَاحُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُلْتُ مَنْ أَخَذَهَا قَالَ غَطَفَانُ قَالَ فَصَرَخْتُ ثَلَاثَ صَرَخَاتٍ يَا صَبَاحَاهْ قَالَ فَأَسْمَعْتُ مَا بَيْنَ لَابَتَيِ الْمَدِينَةِ ثُمَّ انْدَفَعْتُ عَلَى وَجْهِي حَتَّى أَدْرَكْتُهُمْ وَقَدْ أَخَذُوا يَسْتَقُونَ مِنَ الْمَاءِ فَجَعَلْتُ أَرْمِيهِمْ بِنَبْلِي وَكُنْتُ رَامِيًا وَأَقُولُ: أَنَا ابْنُ الْأَكْوَعْ وَالْيَوْمُ يَوْمُ الرُّضَّعْ

وَأَرْتَجِزُ حَتَّى اسْتَنْقَذْتُ اللِّقَاحَ مِنْهُمْ وَاسْتَلَبْتُ مِنْهُمْ ثَلَاثِينَ بُرْدَةً قَالَ وَجَاءَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالنَّاسُ فَقُلْتُ يَا نَبِيَّ اللَّهِ قَدْ حَمَيْتُ الْقَوْمَ الْمَاءَ وَهُمْ عِطَاشٌ فَابْعَثْ إِلَيْهِمُ السَّاعَةَ فَقَالَ يَا ابْنَ الْأَكْوَعِ مَلَكْتَ فَأَسْجِحْ قَالَ ثُمَّ رَجَعْنَا وَيُرْدِفُنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى نَاقَتِهِ حَتَّى دَخَلْنَا الْمَدِينَةَ [ر: ۲۸۷۶]

حضرت سلمه بن اکوع رضی الله عنه په دې روایت کښې د غزوه ذی قرد واقعه بیانوی .چه زه دصبا د اذان نه وړاندې د مدینې منورې نه بهر غابه (صحرا) طرف ته اووتم .اود رسول الله ﷺ اوښې په ذی قرد کښې څریدلې.نو دعبدالرحمن بن عوف رضی الله عنه غلام ماته ملاؤ شو.دلته ئې دغلام نوم نه دې بیان کړی.د مسلم په روایت کښې دغلام نوم ،،رباح،، راغلې دې.خود مسلم په روایت کښې ئې هغه ته د رسول الله ﷺ غلام وئیلې دې.خوپه دې کښې څه تعارض نشته.ځکه چه ممکن ده.غلام د عبدالرحمن بن عوف وو.خود رسول الله ﷺ دخدمت دپاره هم حاضریدل.ددې وجې هغه ته د رسول الله ﷺ غلام هم وئیلې شوې دې.(۳)

رباح اووئیل، چه د رسول الله ﷺ اوښې اونیولې شوې.ما اووئیل.چا؟ هغه اووئیل عطفان،

---

۱ فتح الباری(۱۷/۴۶۰و ۴۶۱)_

۲ ،فتح الباری(۱۷/۴۶۱)_

۳ ،فتح الباری(۱۷/۴۶۰)_

نو ما درې خله په اوچت آواز سره ((یاصباحاه)) اووئیل.اود مدینې د شګلوړې زمکې ټولې آبادۍ ته ما خپل آواز اورسولو.(کیدې شی.چه د دوی آواز ډیراوچت وو.یا کیدې شی.چه دا ددوی کرامت وو)او بیا زه مخکښې طرف ته روان شوم.تردې چه ما هغه د شپې حمله ګربیا رالاندې کړل.هغوی اوبه څکلې. نو ما په هغوی باندې د غشی ورول شروع کړل.زه ډیرښه غشی ویشتونکې ووم.اودا رجز مې هم وئیل.

قوله: أَنَا ابْنُ الْأَكْوَعِ وَالْيَوْمُ يَوْمُ الرُّضَّعِ :زه د اکوع څوې یم.نن د سپکو خلقو د بربادۍ ورځ ده.

((رضع))دا د((راضع)) جمع ده.راضع پۍ څکونکی ته وائی.خود کمینه او ذلیل په معنی کښې هم استعمالیږی.په دې معنی کښې د استعمال پس منظر دا دې.چه یو بخیل کس به خپله خوله د اوښانو په تیوباندې لګولې وه.او پۍ به ئې څکل. هغه سره دا ویره وه.که پۍ په لوښی کښې لوشلی شی.نو هسې نه چه ګاونډیان د پیو لوشلو آواز واوری.او پۍ اوغواړی.نودغه شان پۍ څکل یو ذلیله حرکت وو. د دې وجې ،،راضع،، دکمینه په معنی کښې هم استعمال شو.([1])

حضرت سلمه رضی الله عنه وائی.ما دا رجز وئیل.او د هغوی نه مې ټولې اوښې خلاصې کړې.او دیرش څادرې هم ما د هغوی نه واخستې.(د بدحواسۍ په حالت کښې څادرې هم هغوی ته بوج ښکاریدې.ددې وجې ئې څادرونه پریخودل.او اوتختېدل) په دې کښې نبی کریم صلی الله علیه وسلم او صحابه راغلل.ما اووئیل.اې دالله رسوله ما هغه کسان اوبوڅکلو ته پرې نخودل.اوهغوی تږی دی.تاسو هغوی طرف ته اوس لښکر اولیږۍ.نو نبی صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل.((یا ابن الاکوع ملکت فاسجح))اې ابن ا لاکوع هرکله چه تا غلبه حاصله کړه.نو اوس د نرمۍ نه کار واخله.فرمائی. بیا مونږ راواپس شو. رسول الله صلی الله علیه وسلم د شفقت په وجه زه خپل ردیف جوړ کړم(خپل ځان پسې ئې په سورلۍ سور کړم) تردې چه مونږ مدینې ته داخل شو.

بَاب=غَزْوَةِ خَيْبَرَ

د غزوه خیبر په باره کښې دعام اهل سیر او مغازی رائې دا ده.چه دا په ۷ھ کښې واقع شوې ده.نبی کریم صلی الله علیه وسلم چه کله د حدیبیه نه واپس شو.نو د ذی الحجه او محرم په اوائلو کښې نبی صلی الله علیه وسلم په مدینه کښې پاتې شو.او د محرم په آخر کښې دوی د خیبر طرف ته خروج اوکړو.([2]) خیبر د مدینې نه اته منزل (یعنی تقریباً دوه سوه میله) په فاصله باندې شام طرف ته واقع د یو ځائې نوم دې.([3])

---

[1])فتح الباری(۴۶۲\۷)_

[2])البدایة والنهایة (۱۸۱\٤)_

[3])طبقات ابن سعد (۱۰۶\۲) وسیرت النبی (۲۷۵\۱) بعضې حضراتو ۹۶میله او بعضو ۱۸۴ کلومیتره یعنی تقریباً پنځویش دپاسه سل میله فاصله لیکلې ده)۔

دغزوه خیبر سبب: یهود چه کله نبی ﷺ د مدینې منورې نه جلا وطن کړل.نودا خلق خیبر کښې آباد شو.اود مسلمانانو خلاف په سازشونو کښې مشغول شول.یوطرف ته خو دوی د مکې مشرکان د مسلمانانو خلاف جنګ کولو ته د اماده کولو کوشش کولو ،او بل طرف ته ئې په مدینه کښې منافقانو ته د مسلمانانو خلاف ډاډ ورکولو.د دې وجې اوس ضرورت وو.چه په هغوی باندې حمله اوکړې.اودهغوی طاقت ختم کړې شی.اود دعوت اسلام په باب کښې د هغوی د رکاوټونوسدباب اوکړې شی.کله چه نبی ﷺ د حدیبیه نه واپس تشریف راوړلو.نو په لاره کښې سورة فتح نازل شو . ﴿وَعَدَكُمُ اللّٰهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هٰذِهِ﴾ د«هذه»اشاره غزوه خیبر طرف ته وه.(١)

د نبی ﷺ روانیدل: چونکه نبی ﷺ څان سره شپاړس سوه صحابه اخستی وو.په هغوی کښې دوه سوه سوارهٔ وو.او څوارلس سوه پیدل وو.(٢) دې غزوې ته د روانیدو نه وړاندې الله تعالی د وحی په ذریعه نبی ﷺ ته حکم کړې وو.چه منافقانوته په دې سفر کښې د تلو اجازت مه ورکوه.ځکه چه په صلح حدیبیه کښې داکسان تاسوسره نه وو تلی.بعضو معذرت کړې وو. او بعضو ښکاره انکار کړې وو.ددې وجې په دې غزوه کښې منافقان شامل نکړې شو.(٣) په ازواج مطهراتوکښې نبی ﷺ څان سره ام سلمه رضی الله عنها بوتلې وه.(٤) او په مدینه منوره کښې دصحیح روایت مطابق حضرت سباع بن عرفطه ئې خپل قائم مقام مقرر کړو.(٥)

نبی ﷺ لاړلو او په «رجیع» کښې ئې ډیره واچوله.دا مقام د خیبر او عطفان ترمینځ واقع دې.دلته د قیام وجه دا وه.چه عطفانی د اهل خیبر حلیف وو.او هغوی د خیبر د یهودو د مدد دپاره لښکر هم جمع کړې وو.که مسلمانان نیغ تلی وو.او په خیبر باندې ئې حمله کړې وه.نو دا کسان به د مسلمانانو خلاف د یهودو مدد ته رارسیدلی وو.د هغوی د مرغوب کولو دپاره رسول الله ﷺ په رجیع کښې قیام اوکړو.اوهغه خلقو سره دا ویره شوه.که مونږ د یهودو د مدد پاره خیبر ته لاړ شو.نو مسلمانان به د شانه زمونږ په کورونو باندې حمله اوکړې.نودې خلقو خپله ویره محسوس کړه.او واپس شو.اود خیبر د یهودو د مدد اراده ئې پریخوده.(٦)

کله چه نبی ﷺ خیبرته نزدې اورسیدلو.نو د داخلیدونه وړاندې ئې صحابوؓ ته اوفرمائیل. اودریږئ.اودا دعا ئې اوکړه.«اللهم رب السماوات وما أظللن،ورب الأرضين وما أقللن،ورب الشياطين وما أضللن ورب الرياح وما أذرين ، نسألك خيرهذه القرية وخيرأهلها وخيرما فيها

---

١) دلائل النبوة بیهقی (١٩٧١٤)_
٢) سیرت النبی ﷺ (٤١٥١٣) په حواله د زرقانی (٢١٧١٢)_
٣) اوګورئ الدرالمنثور فی التفسیر الماثور (٧٣١٦)_
٤) طبقات ابن سعد (١٠٦١٢)_
٥) طبقات ابن سعد (١٠٦١٢)_
٦) الکامل لابن اثیر (١٤٧١٢)_

«نعوذبك من شرها وشرأهلها وشرما فيها، أقدموا بسم الله» په رواياتو كښې ددې الفاظو نه مختصر الفاظ هم راغلي دي. خوابن اثير مذكوره الفاظ نقل كړي دي. (۱)

په خيبر باندې حمله او محاصره: خيبر ته نبي ﷺ د شپې په وخت كښې اورسيدلو. اوچونكه د نبي ﷺ د شپې د حملې كولو عادت نه وو. بلكه نبي ﷺ به د صبا انتظار كولو. كه نبي ﷺ ته به د صبا د اذان آواز ترغوږ و شو. نو حمله به ئې نه كوله. اوكه د اذان آواز به ئې واونريدلو. نو حمله به ئې كوله. ددې وجې نبي ﷺ د صبا انتظار اوكړو. چه د اذان آواز ئې واونريدل. نو نبي ﷺ دحملې اراده اوكړه. يهوديان صبا دخپلو باغونو اوپټو ته دكاردپاره اووتل. كله چه ئې نبي ﷺ اوليدل. نوچغې ئې كړې. «محمد والخميس» او لاړل په قلعو كښې محصور شول. نبي ﷺ په دې موقع باندې اوفرمائيل. «الله أكبر خربت خيبر، إنا إذا نزلنا بساحة قوم فساء صباح المنذرين» (۲)

په خيبر كښې څو قلعه ګانې وې. نبي ﷺ هغه قلعو طرف ته روان شو. اوهغه ئې پرله پسې فتح كولې. ددغه قلعو دتعداد اودهغې د فتح كولو په ترتيب كښې روايات مختلف دي. خواكثر اهل مغازى د شپږوقلعو تعداد ذكر كړې دې.

① د ټولونه اولنۍ قلعه ، ،ناعم، ، فتح شوه. ددې قلعې په فتح كښې يو صحابى محمود بن سلمه رضي الله عنه ډيرپه مړانه او دلاورۍ سره حمله اوكړه. او رضي الله عنه شهيد شو. حضرت محمود بن سلمه رضي الله عنه د څه وخته پورې د آرام كولو دپاره د ديوال په سيورى كښې كيناستلو. كنانه به ربيع د قلعې د فصيل نه د جرندې پل په هغه باندې ډير وخته پورې جنګيدلو. چه ستړې شو. نو د څه وخته پورې د آرام كولو دپاره د ديوال په راګوزار كړلو. اوهغه شهيد شو. خودا قلعه ډيره زر فتح شوه. (۳)

② د ، ،ناعم قلعه، ، نه پس مسلمانان ، ،قموص، ، قلعې طرف ته وروړاندې شو. دا قلعه په ټولو قلعو كښې دټولو نه زياته مضبوطه او مستحكمه وه. د يهودو مشهور پهلوان ، ،مرحب، ، هم په دې قلعه كښې وو. كوم چه د زرو سورو برابر ګڼړلې شو. د دې قلعې محاصره تقريباً شلو ورځو پورې جارى وه. نبي ﷺ د درد شقيقه (دنيم سر درد) د وجې پخپله ميدان ته نشو راتلې. نبي ﷺ حضرت ابوبكر رضي الله عنه ته بيرغ وركړو. او وې ليږلو. خوپه دغه ورځ قلعه فتح نشوه. بيا نبي ﷺ په بله ورځ حضرت فاروق أعظم رضي الله عنه ته بيرغ وركړو، او روان ئې كړو. خوپه دغه ورځ هم د سخت جنګ باوجود قلعه فتح نشوه. بيوه ورځ د مابنامې نبي ﷺ اوفرمائيل. «أما والله لأعطينها غدا رجلا يحب الله ورسوله ويحبه الله ورسوله يأخذها عنوة» په الله قسم صبا به زه داسې كس ته بيرغ وركوم. چه هغه به دالله اودهغه د رسول سره محبت كوى. اوالله اودهغه رسول به هغه سره هم محبت كوى. هغه به دا قلعه په زور سره فتح كوى. په دغه

---

(۱) الكامل لابن الأثير (۱۴۷/۲)۔

(۲) البداية والنهاية (۱۸۳/۴)۔

(۳) الكامل لابن أثير (۱۴۸/۲)۔

شپه هرصحابي ته انتظار وو.چه نبي ﷺ به چا ته بيرغ ورکوي.اود هريوکس خواهش وو. چه بيرغ ده ته ملاو شي.په راروان ورځ نبي ﷺ حضرت علي رضي الله عنه راوغوستل .حضرت علي رضي الله عنه دسترګو د بيمارئ دوجې هلته موجود نه وو.نبي ﷺ هغوی راوغوښتل .او د هغوی په سترګو ئې د خولې لياړې اومګلې.دهغې په وجه الله تعالى دهغه سترګو ته شفا ورکړه.بيا نبي ﷺ هغه ته بيرغ ورکړو.د يهودو مشهور پهلوان د رجز وئيل. اوميدان ته راکوز شو.

قد علمت خيبر أني مرحب شاكي السلاح بطل مجرب

خيبر ته معلومه ده،چه زه مرحب يم،سلاح پوش او تجربه کاريم.

دخضرت سلمه بن الاکوع رضي الله عنه ورور حضرت عامربن الاکوع دهغه په مقابله کښې دا رجز وئيل او راووتل.

قد علمت خيبر أني عامر شاكي السلاح بطل مغامر

مرحب په هغه باندې ګزار ا وکړو.حضرت عامر په خپل ډهال سره منع کړو.بيا عامر رضي الله عنه په هغه باندې ګذاراوکړو.توره راتاؤ شوه.اوخپله دده په پنډئ کښې ورننوته.دهغې نه هغوی شهيد شو.

ددې نه پس حضرت علي رضي الله عنه دا رجز وئيل اودمرحب د مقابلې دپاره پخپله راوتلو.

أنا الذي سماني أمي حيدره كليث غابات كريه المنظره

زه هغه يم.چه زما مور زما نوم حيدر(زمرې) کيخودې دې.دځنګل د زمری پشان ډير مهيب يم. مرحب ډير په زور سره راغلو.خو حضرت علي رضي الله عنه دومره په زور سره د تورې ګذار اوکړوچه دهغه سرئې دوه ټکرې کړو.بيادمرحب ورور ،،ياسر،،راغلو .د مسلمانانو دپاره حضرت زبير رضي الله عنه هغه قتل کړو.دغه شان آخر الله تعالى د حضرت علي رضي الله عنه په لاس باندې د قموص دا مضبوطه قلعه فتح کړه.(۱)

ددې قلعې نه مسلمانانو ته ډير قيديان په لاس راغلل.هم په دې قيديانو کښې د بنونضير د سردار حيي بن اخطب لور حضرت صفيه رضي الله عنها وه.کومه چه روسته د نبي ﷺ په عقد نکاح کښې راغله.(۲)

③ د ،،قموص،،قلعې فتح کولو نه پس مسلمانان ،،قلعه صعب بن معاذ،، طرف ته ور. وراندې شو.دا قلعه د خوراک څښاک د ښيزونو په اعتبار سره د ټولو قلعه ګانو نه لويه وه. دلته يهودو دخوراک ډيره لويه ذخيره جمع کړې وه.مسلمانانو په آسانئ سره هغه هم فتح کړه.اوپه دې سره په اسلامی لښکرکښې دخوراک څښاک دښيزونو دکمې شکايت لرې شو(۳)

---

(۱) اوګورئ البدايه والنهايه (۱۸۴\۴ و ۱۹۰) البدايه والنهايه کښې داذکر نشته.چه کومه قلعه حضرت علي رضي الله عنه فتح کړې وه.هغه قموص وه.بلکه ابن اثير ليکلی دی.چه دا قلعه ،،وطيح وسلالم،، وه. البته حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي.چه حضرت علي رضي الله عنه کومه قلعه فتح کړې وه.هغه قموص وه.هغوی ليکي.((وكان إسم الحصن الذى فتحه على رضي الله عنه ،،القموص،،وهو من أعظم حصونهم (فتح البارى(۴۷۸\۷)_

(۲) فتح البارى(۴۷۸\۷)_

(۳) سيره ابن هشام (۳۴۶\۳)_

④ ددې نه پس مسلمانان د ،،قله،، نومې قلعې طرف ته وړاندې شو.دا د غر په سوكه باندې واقع وه.ددې وجې ورته ،،حصن قله،،وئيله.دا قلعه هم ډيره مضبوطه وه.درې ورځو پورې د دې محاصره جارى وه.په دې دوران كښې يو يهودى نبى ﷺ ته راغلو. او عرض ئې اوكړو.كه ته يوه مياشت هم ددوى محاصره اوكړې.بيا هم دا قلعه نشى فتح كيدې.ځكه چه دخوراك ذخيره دوى سره په كافى مقدار كښې موجود ده.او اوبه دا خلق د شپې راكوزيږى. اود غريه لمن كښې د واقع چينې نه اوبه ډكوى.او اوړى.نو كه ته قلعه فتح كول غواړې.نو د دوى د اوبو لاره بنده كړه. نو نبى ﷺ دهغوى اوبه بندې كړې.د هغې په وجه هغوى مجبوره شو.او جنګ دپاره رابهرشو.جنګ اوشو.تقريباً لس يهوديان مړه شول.اوبعضې مسلمانان هم شهيدان شول.او په قلعه باندې آخر دا چه مسلمانانو قبضه اوكړه.[1]

⑤ ددې نه پس مسلمانانو نورې ورې قلعې هم فتح كړې.او د ټولو نه په آخر كښې ،،قلعه وطيح،، او ،،قلعه سلالم،، طرف ته متوجه شو.يهوديان د نورو قلعو نه راوتلى وو.اوپه دې دوو قلعو كښې جمع شوى وو.مسلمانانو تقريباً څوارلس ورځې ددې دواړو قلعو محاصره جارى اوساتله.آخردا چه يهوديان مجبوره شو.او سلام بن ابى الحقيق ئې د صلح دپاره د نبى ﷺ په خدمت كښې راوليږلو.نبى ﷺ ورته اوفرمائيل.صلح كيدې شى.خو په دې شرط چه خيبر به خالى كول وى.دويم شرط دا دې.چه ددې ځائې نه به نه سرۀ زر او نه سپين زر ځان سره اوړئ.دريم شرط دا دې.چه څه وسله او د جنګ سامان به ځان سره د اوړلو اجازت نه وى.اونه به د څه څيز پټولو اجازت وى.[2]

د نبى ﷺ دا ټولې خبرې يهوديانو قبولې كړې.خوپه مينځ كښې يهوديانو وعده خلافى اوكړه.اود كالو يوه تيلئ ئې چرته پټه كړې وه.نبى ﷺ كنانه بن الربيع راغوښتلو.او دهغه تيلئ په باره كښې ئې ترې تپوس اوكړو.هغه اووئيل.هغه خو په جنګ كښې خرچ شوه.نبى ﷺ ورته آووئيل.په هغې كښې مال زيات وو.اود جنګ موده دومره اوږده نه ده.دغه شان نبى ﷺ د نورو دوو يهوديانو نه تپوس اوكړو.خو چا هم حقيقت ښكاره نكړو.نو نبى ﷺ يو انصارى صحابى ته حكم اوكړو.چه لاړ شه په فلانى ځائې ديوې ونې جرړه اوكنه.تيلئ هلته ده.هغه لاړلو.اوزمكه ئې اوكنسته .نود لس زرو ديناروقيمت باندې مشتمله د كالو تيله دهغه ځائې نه رابهر شوه. چونكه دغه خلقو مال پټ كړې وو.اود صلح د شرطونو نه ئې مخالفت اوكړو.. ددې وجې هغوى قتل كړې شو.كنانه بن ربيع خو ددې وجې هم د قتل مستحق وو.چه هغه د قلعه ناعم د فتحې په موقع محمود بن سلمه ﷺ شهيد كړې وو.[3]

نوهغوى د محيصه بن مسعود په ذريعه نبى ﷺ ته پيغام راوليږلو.په هغې كښې هغوى په ذكر شوو شرطونو باندې دصلحې اهل فدك ته چه كله خبر اوشو.چه نبى ﷺ خيبر فتح كړو.

[1] دلائل النبوة للبيهقى (٢٢٤\٤)_
[2] دلائل النبوة للبيهقى (٢٢٦\٤)_
[3] سيرة حلبية (٤٢\٣)_

دپاره امادګی ښکاره کړه.نبی ﷺ اهل فدک سره په نصف اموال باندې صلح اوکړه.او وې فرمائیل.چه کله هم مونږ اوغواړو.تاسو به اوباسو .اودغه شان فدک هم فتح شو.[1]

په غزوه خیبر کښې تقریباً څوارلس پنځلس صحابه شهیدان شو.او۹۳ یهودیان قتل شو.[2]

[۳۹۵۹]حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ بُشَيْرِ بْنِ يَسَارٍ أَنَّ سُوَيْدَ بْنَ النُّعْمَانِ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ خَرَجَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ خَيْبَرَ حَتَّى إِذَا كُنَّا بِالصَّهْبَاءِ وَهِيَ مِنْ أَدْنَى خَيْبَرَ صَلَّى الْعَصْرَ ثُمَّ دَعَا بِالْأَزْوَادِ فَلَمْ يُؤْتَ إِلَّا بِالسَّوِيقِ فَأَمَرَ بِهِ فَثُرِّيَ فَأَكَلَ وَأَكَلْنَا ثُمَّ قَامَ إِلَى الْمَغْرِبِ فَمَضْمَضَ وَمَضْمَضْنَا ثُمَّ صَلَّى وَلَمْ يَتَوَضَّأْ [ر:۲۰۶]

په کتاب الوضوء کښې دا روایت تیرشوې دې.

[۳۹۶۰]حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ حَدَّثَنَا حَاتِمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي عُبَيْدٍ عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ خَرَجْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى خَيْبَرَ فَسِرْنَا لَيْلًا فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ لِعَامِرٍ يَا عَامِرُ أَلَا تُسْمِعُنَا مِنْ هُنَيْهَاتِكَ وَكَانَ عَامِرٌ رَجُلًا شَاعِرًا فَنَزَلَ يَحْدُو بِالْقَوْمِ يَقُولُ

اللَّهُمَّ لَوْلَا أَنْتَ مَا اهْتَدَيْنَا ... وَلَا تَصَدَّقْنَا وَلَا صَلَّيْنَا

فَاغْفِرْ فِدَاءً لَكَ مَا أَبْقَيْنَا ... وَثَبِّتِ الْأَقْدَامَ إِنْ لَاقَيْنَا

وَأَلْقِيَنْ سَكِينَةً عَلَيْنَا ... إِنَّا إِذَا صِيحَ بِنَا أَبَيْنَا

وَبِالصِّيَاحِ عَوَّلُوا عَلَيْنَا

فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ هَذَا السَّائِقُ قَالُوا عَامِرُ بْنُ الْأَكْوَعِ قَالَ يَرْحَمُهُ اللَّهُ قَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ وَجَبَتْ يَا نَبِيَّ اللَّهِ لَوْلَا أَمْتَعْتَنَا بِهِ فَأَتَيْنَا خَيْبَرَ فَحَاصَرْنَاهُمْ حَتَّى أَصَابَتْنَا مَخْمَصَةٌ شَدِيدَةٌ ثُمَّ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى فَتَحَهَا عَلَيْهِمْ فَلَمَّا أَمْسَى النَّاسُ مَسَاءَ الْيَوْمِ الَّذِي فُتِحَتْ عَلَيْهِمْ أَوْقَدُوا نِيرَانًا كَثِيرَةً فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا هَذِهِ النِّيرَانُ عَلَى أَيِّ شَيْءٍ تُوقِدُونَ قَالُوا عَلَى لَحْمٍ قَالَ عَلَى أَيِّ لَحْمٍ قَالُوا لَحْمِ حُمُرِ الْإِنْسِيَّةِ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَهْرِيقُوهَا وَاكْسِرُوهَا فَقَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَوْ نُهَرِيقُهَا وَنَغْسِلُهَا قَالَ أَوْ ذَاكَ فَلَمَّا تَصَافَّ الْقَوْمُ كَانَ سَيْفُ عَامِرٍ قَصِيرًا فَتَنَاوَلَ بِهِ سَاقَ يَهُودِيٍّ لِيَضْرِبَهُ وَيَرْجِعُ ذُبَابُ سَيْفِهِ فَأَصَابَ عَيْنَ رُكْبَةِ عَامِرٍ فَمَاتَ مِنْهُ قَالَ فَلَمَّا قَفَلُوا قَالَ سَلَمَةُ رَآنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ آخِذٌ بِيَدِي قَالَ مَا لَكَ قُلْتُ لَهُ فَدَاكَ أَبِي وَأُمِّي زَعَمُوا أَنَّ عَامِرًا حَبِطَ عَمَلُهُ

---

[1] دلائل النبوة للبيهقي (۲۲۶\۴) فدک د حجاز په شمال کښې دمدینې منورې نه د دوو دریو ورځو په فاصله باندې خیبر ته نزدې د یهودیانو یو کلې وو.اوګورئ معجم البلدان (۲۳۸\۴)_

[2] سیرة مصطفی (۴۲۴\۲)_

قَالَ النَّبِیُّ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ كَذَبَ مَنْ قَالَهُ إِنَّ لَهُ لَأَجْرَیْنِ وَجَمَعَ بَیْنَ إِصْبَعَیْهِ إِنَّهُ لَجَاهِدٌ مُجَاهِدٌ قَلَّ عَرَبِیٌّ مَشَی بِهَا مِثْلَهُ حَدَّثَنَا قُتَیْبَةُ حَدَّثَنَا حَاتِمٌ قَالَ نَشَأَ بِهَا [ر:۲۳۴۵]

دا روایت دحضرت سلمه بن اکوع رضی الله عنه دی.وړاندې په روایت کښې دحضرت عامر بن اکوع رضی الله عنه دشهادت واقعه بیانولې شی.حضرت عامربن الاکوع د حضرت سلمه بن اکوع ورور نه وو.بلکه د هغه تره وو.دحضرت سلمه د پلار نوم ،،عمرو،، وو.عمروبن الاکوع د حضرت عامر بن الاکوع ورور وو.خوعام طور د حضرت سلمه نسبت دهغه نیکه ،،اکوع،،ته کولې شی.اوسلمه بن الاکوع به ئې وئیل. ،،الاکوع ،،لقب دې.اود ده نوم ،،سنان،، وو.([1])

قوله: أَلَا تُسْمِعُنَا مِنْ هُنَيْهَاتِكَ: هنیهات،دهنیهة،جمع ده.او هنیهة د ،،هنة،، تصغیر دې. لکه څنګه چه ،،سنیهة ،د ،،سنة،، تصغیر دې.دا لفظ د کنایه په طور استعمالیږی. لکه څنګه چه ،،فلان بن فلان،، کنایه ده.دغه شان ،،هن بن هن،، او ،،هنته بن هنته،، هم اهل عرب استعمالوی.دلته د ،،هنیهات،، نه مراد رجزیه اشعار دی.([2])

حضرت عامربن الاکوع ته یو کس اووئیل.ته مونږ ته رجزیه اشعار نه وائې.نو حضرت عامرد سورلۍ نه راکوز شو.اود قوم مخامخ ئې خدی خوانی شروع کړه.

اللّٰهُمَّ لَوْلَا أَنْتَ مَا اهْتَدَيْنَا وَلَا تَصَدَّقْنَا وَلَا صَلَّيْنَا

فَاغْفِرْ فِدَاءً لَكَ مَا أَبْقَيْنَا وَثَبِّتِ الْأَقْدَامَ إِنْ لَاقَيْنَا

وَأَلْقِيَنْ سَكِينَةً عَلَيْنَا إِنَّا إِذَا صِيحَ بِنَا أَبَيْنَا

وَبِالصِّيَاحِ عَوَّلُوا عَلَيْنَا

اې الله که ستا توفیق نه وې.نومونږ به په هدایت نه وو.اونه به مونږ صدقه ورکوله. ونه به مونځ کولو.

اومونږ چه کوم ګناهونه خپل شا ته پریخودی دی.هغه معاف کړه.او دجنګ په وخت کښې زمونږ قدمونه مضبوط کړه.زمونږ ځانونه ستا د رضا دپاره قربان دی.

اوهم دا په دې رجز کښې دمسلم شریف په روایت «ما ابقینا» په ځائې «ما اقتفینا» دی.([3]) اشهرالروایات ګرځولې شوې دې.د«اقتفاء»معنی اتباع.ده.د «اقتفینا» معنی به وی «ماتبعنا من الخطایا وما ارتکبنا من الذنوب»

یعنی د کومو ګناهونو شاته چه مونږ تلی یو.اود کومو معاصیو چه مونږ ارتکاب کړې دې.اې الله ته هغه معاف کړه.([4])

---

[1] ،عمدة القاری (۲۳۵\۱۷وفتح الباری(۴۶۵\۷)_

[2] ،عمدة القاری(۲۳۵\۱۷)_

[3] ،صحیح مسلم باب غزوة خیبر رقم الحدیث (۴۴۳۲)_

[4] ،فتح الباری(۴۶۵\۷و ۴۶۶)_

او په مونږ باندې سکينه نازل کړه.که څوک دځپل مدد دپاره چيغې وهي.اومونږ راوغواړي.
نو مونږ به سمدستی د مدد دپاره ورځو.په بعضې رواياتوکښې د «أتينا» په ځائې «أبينا»
دی.په دې صورت کښې به معنی وی.که دا کافرشور پکر جوړکړی.اوکفر طرف ته واپس
کيدو باندې مونږ مجبوره کړی.نو مونږ به انکار کوو.([1])اومونږ د مدد دپاره دراغوبنتونکو
په خپل آواز باندې اعتماد دې.يعنی کوم کسان چه مونږ د مدد دپاره رابلي. دهغوی دا
اعتماد او بهروسه وی.چه مونږ به د هغوی د مدد دپاره حاضريږو.په دې صورت کښې
،عولو،،د تعويل نه ماخوذ دې.د تعويل معنی اعتماد او بهروسه ده.علامه خطابی
«وبالصياح عولو علينا» معنی په «أجلبوا علينا بصوت» بيان کړې دې.يعنی دغه کافران په زور او
شورسره زمونږ خلاف جنګ دپاره نن راځی.په دې صورت کښې به دا قول د «عويل» نه
ماخوذ وی.اود،،غويل،، معنی شور او رفع الصوت ده.خو ابن التين په دې باندې اعتراض
کړې دې.اوفرمائيلی ئې دی.که دا د«عويل»نه ماخوذ وی.نو بيا ،،اعولو ،،کيدل پکار وو.
حال دا چه په روايت کښې «عولوا» دې.([2]) يوه ترجمه د دې دا کيدې شی.چه دېکافرانو شور
جوړ کړو.او زمونږ خلاف ئې مدد اوغوښتلو.د ،،عول،، په صله کښې چه کله ،،حرف
باء،، راشی.نو ددې معنی مدد طلب کول دی.نو«بالصياح عولوا علينا» مطلب به
وې.«استغاثوبالصياح من أعدائنا علينا» والله اعلم.

يواشکال اودهغې جوابونه:دلته ئې په دويم شعر کښې «فداء لك» وئيلی دی.په دې باندې
اشکال کيږی.چه تفديه هلته وی.کوم ځائې کښې چه فناء او مرګ متصور وی.کله چه وئيلی
شی. (زه په تا قربان يم.) نو مطلب دا دې.چه په تا باندې د مرګ راتلو په ځائې دې په ما
باندې مرګ راشی.او زما ژوند دې تاسو ته ملاؤ شی.اودا خبره مسلمه ده.چه د الله تعالی
دپاره نه مرګ تصور شته او نه د فناء.نو بيا «فداء لك» وئيل څنګه صحيح دی؟ ددې
اشکال مختلف جوابونه ورکړې شوی دی.

① يو جواب دا ورکړې شوې دې.چه د «فداء لك» ظاهری معنی دلته مراد نه ده. بلکه دلته
د الله تعالی سره دخپل محبت اظهار اود الله جل شانه تعظيم بيانول مقصود دی.([3])

② دويم جواب علامه مازری ورکړې دې.چه «فداء لك» کښې مضاف محذوف دې. «أی،
فداء لرضاك» ستا درضا دپاره دې زمونږ ځانونه قربان وی.اود الله تعالی رضا فوت کيدی شی
څومره کافران دی.چه دالله تعالی رضا ورته حاصله نه ده. دهغوی په حق کښې د الله تعالی

---

[1] ،فتح البارى(۴۶۶/۷)_
[2] ،فتح البارى(۴۶۶/۷)_
[3] ،فتح البارى(۴۶۵/۷) وعمدة القارى(۲۳۵/۱۷)_

ضا فوت شوې ده.(١)

④ دريمه خبره په دې باره كښې دا وئيلى شوې ده.چه په ((فداءلك)) كښې خطاب الله تعالى ته نه دې.بلكه سامع ته دا خطاب د جمله معترضه په طور وئيلې شوې دى.د سامع توجه خپل طرف ته راړولو دپاره شاعران داسې كوى.(٢) والله اعلم

په كوم وخت كښې چه حضرت عامر رضي الله عنه دا رجزيه اشعار وئيل.په هغه وخت كښې رسول الله ﷺ اوفرمائيل.((من هذا السائق)) دا داوښانو راښكونكې څوك دې. خلقو اووئيل.عامر دې.نبى ﷺ اوفرمائيل.((يرحمه الله)) الله تعالى دې په ده باندې رحم اوكړى.اود اياس بن سلمه په روايت كښې الفاظ دى.((غفرلك ربك))

قوله: قَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ وَجَبَتْ يَانَبِىَّ اللَّهِ لَوْلَا أَمْتَعْتَنَا بِهِ: په قوم كښې يو كس اووئيل.دا حضرت عمر رضي الله عنه وو.لكه څنګه چه د حضرت اياس په روايت كښې تصريح ده.(٣)

اې دالله نبى! جنت دده دپاره واجب شو.تاسو دده د بهادرئ نه د نورې فائدې اخستلو موقع مونږ ته ولې رانكړه.د جهاد وغيره په موقع چه به كله نبى ﷺ د چا په باره كښې داسې الفاظ اووئيل.نو ددې مطلب به دا وو.چه دې به شهيد كيږى.نو حضرت عمر رضي الله عنه ته دا خبره معلومه وه.ددې وجې هغوى نبى ﷺ ته دا جمله اووئيله.نوهركله چه قوم صفونه جوړ كړل.نو عامر يو يهودى په پنډئ باندې وهلو دپاره خپله توره اوچته كړه.توره وړه وه.كله چه ئې هغه اوچته كړه.نو دهغې نوكه واپس د حضرت عامر رضي الله عنه په پنډئ كښې په اړخ كښې ورننوته. دهغې په وجه د هغوى انتقال اوشو.

حضرت سلمه بن اكوع رضي الله عنه فرمائى.كله چه صحابه رضي الله عنهم د خيبر نه واپس راغلل. نو رسول الله ﷺ زه (غمګين)بيا موندم.زما لاس ئې اونيولو.او وې فرمائيل څه خبره ده؟ ما عرض اوكړو. زما مور پلار دې په تاسو قربان وى.خلق وائى.چه د عامر رضي الله عنه عمل حبط (ضائع) شو.(څكه چه هغه خودكشئ اوكړه) نبى ﷺ اوفرمائيل. چا چه دا وئيلى دى.هغه غلط وئيلى دى.عامر ته خو به دوه ثوابونه ملاويږى.دواړه ګوتې نبى ﷺ جمع كړې او اشاره ئې اوكړه. چه هغه ته به دوه اجرونه ملاويږى.هغه خو د كافرانو په مقابله كښې مشقت اوچتونكې او يو مجاهد سړې وو.

---

[١] فتح البارى(٤٦٥\١٧) وعمدة القارى (٢٣٥\١٧)۔

[٢] فتح البارى (٤٦٥\١٧) وعمدة القارى (٢٣٥\١٧) دلته چاته دا اشكال كيدې شى.چه په كتاب الجهاد كښې تير شوى دى.چه دا اشعار د عبدالله بن رواحه دى.او د روايت باب نه معلوميږى.چه دا اشعار د عامر رضي الله عنه دى.ددې جواب دا دې.چه ممكن ده.دواړو ته توارد شوې وى.او داسې كيږى.چه بعضې وخت كښې يو شاعر داسې اشعار نظم كوى.كوم چه بل د وړاندې نه نظم كړى وى.او دويم جواب حافظ ابن حجر رحمه الله دا وركړې دې.چه ممكن ده.حضرت عامر به خپلو دې اشعارو كښې د حضرت عبدالله بن رواحه رضي الله عنه اشعار هم شامل كړى وى.يعنې په دې كښې څه اشعار خو د حضرت عامر رضي الله عنه دى.او باقى د حضرت ابن رواحه دى.(فتح البارى (٤٦٥\١٧)۔

[٣] فتح البارى(٤٦٦\١٧)۔

قوله قَلَّ عَرَبِيٌّ مَشَى بِهَا مِثْلَهُ: داسې عربی چه په زمکه باندې ګرځی.د عامر پشان ډير کم دی.اوپه بعضې نسخو کښې دی.«مشابها مثله» يعنې بل عربی د عامر سره مشابه او مماثل نشته. هغه خو به مثاله سرې وو.په دې سره دهغه فضيلت او فوقيت بيانول مقصود وو.([1])

[٤١٩٧/٤١٩٦] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ حُمَيْدٍ الطَّوِيلِ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَى خَيْبَرَ لَيْلًا وَكَانَ إِذَا أَتَى قَوْمًا بِلَيْلٍ لَمْ يُغِرْ بِهِمْ حَتَّى يُصْبِحَ فَلَمَّا أَصْبَحَ خَرَجَتِ الْيَهُودُ بِمَسَاحِيهِمْ وَمَكَاتِلِهِمْ فَلَمَّا رَأَوْهُ قَالُوا مُحَمَّدٌ وَاللَّهِ مُحَمَّدٌ وَالْخَمِيسُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرِبَتْ خَيْبَرُ إِنَّا إِذَا نَزَلْنَا بِسَاحَةِ قَوْمٍ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ

«المساحی» د «مسحاة» جمع ده.كدال ته وائی.

«المكاتل» د «مكتل» جمع ده.توكرئ ته وائی.

«قالوا: محمد والله محمد والخميس»

يعنی محمد (ﷺ) دخپل لښكر سره راغلې دې.لښكر ته ..خميس.. وائی. ځكه چه لښكر په پنځو حصو باندې تقسيم وی.① ميمنه② ميسره③ قلب④ مقدمه⑤ اوساقه ([2])

[٤١٩٨] أَخْبَرَنَا صَدَقَةُ بْنُ الْفَضْلِ أَخْبَرَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ صَبَّحْنَا خَيْبَرَ بُكْرَةً فَخَرَجَ أَهْلُهَا بِالْمَسَاحِي فَلَمَّا بَصُرُوا بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالُوا مُحَمَّدٌ وَاللَّهِ مُحَمَّدٌ وَالْخَمِيسُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اللَّهُ أَكْبَرُ خَرِبَتْ خَيْبَرُ إِنَّا إِذَا نَزَلْنَا بِسَاحَةِ قَوْمٍ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ فَأَصَبْنَا مِنْ لُحُومِ الْحُمُرِ فَنَادَى مُنَادِي النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يَنْهَيَانِكُمْ عَنْ لُحُومِ الْحُمُرِ فَإِنَّهَا رِجْسٌ [ر: ٣٦٣]

د ..حمر..دوه قسمونه دی.يو اهليه اوانسيه.او بل وحشيه .د حمر وحشيه غوښه په اتفاق سره جائز ده.د حمر اهليه غوښه د جمهورو صحابوﷺ او ائمه په نيز حرامه ده.البته د حضرت ا بن عباس ﷺ او امام مالكﷺ نه په يو روايت كښې ددې حلت منقول دې.د طرفينورحمهما الله دلائل به وړاندې په ..كتاب الصيد والذبائح.. كښې د ..باب لحوم الحمر الاهلية.. لاندې راشی.

په حمر اهليه كښې . د حرمت لحم صحابوﷺ مختلف علتونه بيان كړی دی. چا ددې علت دا بيان كړې دې.چه دا د بوج اوړلو ځناور دې.كه ددې غوښه حلاله كړې شی.نو د سورلئ او بوج اوړو په كار كښې به مشكل پيښ شی.چا وئيلی دی. چه دې ګندګی

---

[1] عمدة القاری(١٧\٢٣٧)_

[2] عمدة القاری (١٧\٢٣٧)_

خورى.ددې وجې حرام ګرځولې شوې دى.خو اصل علت هم هغه دې.کوم چه په حديث کښې ذکر شوې دې.«فإنها رجس» چه دا پليت دې.ددې وجې حرام دې.[1]

[٣٩٦٣]حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَاءَهُ جَاءٍ فَقَالَ أُكِلَتْ الْحُمُرُ فَسَكَتَ ثُمَّ أَتَاهُ الثَّانِيَةَ فَقَالَ أُكِلَتْ الْحُمُرُ فَسَكَتَ ثُمَّ أَتَاهُ الثَّالِثَةَ فَقَالَ أُفْنِيَتْ الْحُمُرُ فَأَمَرَ مُنَادِيًا فَنَادَى فِي النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يَنْهَيَانِكُمْ عَنْ لُحُومِ الْحُمُرِ الْأَهْلِيَّةِ فَأُكْفِئَتْ الْقُدُورُ وَإِنَّهَا لَتَفُورُ بِاللَّحْمِ[ر:٥٢٠٨وانظر:٣٦٤]

په دې روايت کښې دى.چه رسول الله ﷺ ته يو سړې راغلو.او دوه ځله ئې د دوى نه د خرو د غوښې خوړلو تپوس اوکړو.خو نبى ﷺ چپ پاتې شو.په دريم ځل چه کله راغلو.نو نبى ﷺ ددې د حرمت اعلان اوکړو.

په اول ځل او دويم ځل د چپ پاتې کيدو وجه دا کيدې شى.چه په دغه وخت کښې نبى ﷺ په څه کار کښې مشغول وو.دهغه تپوس طرف ته التفات اونشو.او دا هم کيدې شى.چه تر دغه وخته پورې وحى نه وه نازل شوې.ددې وجې نبى ﷺ چپ پاتې شو.روسته د وحى په ذريعه ددې حرمت راغلو.نو نبى ﷺ اعلان اوکړو.

[٣٩٦٤/٣٩٦٥]حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ صَلَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصُّبْحَ قَرِيبًا مِنْ خَيْبَرَ بِغَلَسٍ ثُمَّ قَالَ اللَّهُ أَكْبَرُ خَرِبَتْ خَيْبَرُ إِنَّا إِذَا نَزَلْنَا بِسَاحَةِ قَوْمٍ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ فَخَرَجُوا يَسْعَوْنَ فِي السِّكَكِ فَقَتَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمُقَاتِلَةَ وَسَبَى الذُّرِّيَّةَ وَكَانَ فِي السَّبْيِ صَفِيَّةُ فَصَارَتْ إِلَى دَحْيَةَ الْكَلْبِيِّ ثُمَّ صَارَتْ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَجَعَلَ عِتْقَهَا صَدَاقَهَا فَقَالَ عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ صُهَيْبٍ لِثَابِتٍ يَا أَبَا مُحَمَّدٍ آنْتَ قُلْتَ لِأَنَسٍ مَا أَصْدَقَهَا فَحَرَّكَ ثَابِتٌ رَأْسَهُ تَصْدِيقًا لَهُ

[٣٩٦٥]حَدَّثَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ صُهَيْبٍ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ سَبَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَفِيَّةَ فَأَعْتَقَهَا وَتَزَوَّجَهَا فَقَالَ ثَابِتٌ لِأَنَسٍ مَا أَصْدَقَهَا قَالَ أَصْدَقَهَا نَفْسَهَا فَأَعْتَقَهَا[ر:٣٦٤]

قوله: حدثنا سليمان بن حرب.. فجعل عتقها صداقها: نبى ﷺ دحضرت صفيه رضي الله عنها عتق ،لره مهر مقرر کړو.د احنافو رحمهم الله د مذهب په لحاظ سره ددې تاويل دا کيدې شى.چه اول ئې هغه مکاتبه ګرځولې وى.او بيا ئې بدل کتابت ددې مهر ګرځولې وى.او دا د رسول الله ﷺ په خصوصيت باندې محمول کولې شى.دا بحث به په کتاب النکاح کښې راشى.

[1] زاد المعاد (٢١٣/٣٤٢و٣٤٣)_

[٣٩٦٦] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْتَقَى هُوَ وَالْمُشْرِكُونَ فَاقْتَتَلُوا فَلَمَّا مَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى عَسْكَرِهِ وَمَالَ الْآخَرُونَ إِلَى عَسْكَرِهِمْ وَفِي أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلٌ لَا يَدَعُ لَهُمْ شَاذَّةً وَلَا فَاذَّةً إِلَّا اتَّبَعَهَا يَضْرِبُهَا بِسَيْفِهِ فَقِيلَ مَا أَجْزَأَ مِنَّا الْيَوْمَ أَحَدٌ كَمَا أَجْزَأَ فُلَانٌ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَا إِنَّهُ مِنْ أَهْلِ النَّارِ فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ أَنَا صَاحِبُهُ قَالَ فَخَرَجَ مَعَهُ كُلَّمَا وَقَفَ وَقَفَ مَعَهُ وَإِذَا أَسْرَعَ أَسْرَعَ مَعَهُ قَالَ فَجُرِحَ الرَّجُلُ جُرْحًا شَدِيدًا فَاسْتَعْجَلَ الْمَوْتَ فَوَضَعَ سَيْفَهُ بِالْأَرْضِ وَذُبَابَهُ بَيْنَ ثَدْيَيْهِ ثُمَّ تَحَامَلَ عَلَى سَيْفِهِ فَقَتَلَ نَفْسَهُ فَخَرَجَ الرَّجُلُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَشْهَدُ أَنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ قَالَ وَمَا ذَاكَ قَالَ الرَّجُلُ الَّذِي ذَكَرْتَ آنِفًا أَنَّهُ مِنْ أَهْلِ النَّارِ فَأَعْظَمَ النَّاسُ ذَلِكَ فَقُلْتُ أَنَا لَكُمْ بِهِ فَخَرَجْتُ فِي طَلَبِهِ ثُمَّ جُرِحَ جُرْحًا شَدِيدًا فَاسْتَعْجَلَ الْمَوْتَ فَوَضَعَ نَصْلَ سَيْفِهِ فِي الْأَرْضِ وَذُبَابَهُ بَيْنَ ثَدْيَيْهِ ثُمَّ تَحَامَلَ عَلَيْهِ فَقَتَلَ نَفْسَهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِنْدَ ذَلِكَ إِنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ عَمَلَ أَهْلِ الْجَنَّةِ فِيمَا يَبْدُو لِلنَّاسِ وَهُوَ مِنْ أَهْلِ النَّارِ وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ عَمَلَ أَهْلِ النَّارِ فِيمَا يَبْدُو لِلنَّاسِ وَهُوَ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ [ر: ٢٧٤٢]

[٣٩٦٧] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ شَهِدْنَا خَيْبَرَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِرَجُلٍ مِمَّنْ مَعَهُ يَدَّعِي الْإِسْلَامَ هَذَا مِنْ أَهْلِ النَّارِ فَلَمَّا حَضَرَ الْقِتَالُ قَاتَلَ الرَّجُلُ أَشَدَّ الْقِتَالِ حَتَّى كَثُرَتْ بِهِ الْجِرَاحَةُ فَكَادَ بَعْضُ النَّاسِ يَرْتَابُ فَوَجَدَ الرَّجُلُ أَلَمَ الْجِرَاحَةِ فَأَهْوَى بِيَدِهِ إِلَى كِنَانَتِهِ فَاسْتَخْرَجَ مِنْهَا أَسْهُمًا فَنَحَرَ بِهَا نَفْسَهُ فَاشْتَدَّ رِجَالٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ صَدَّقَ اللَّهُ حَدِيثَكَ انْتَحَرَ فُلَانٌ فَقَتَلَ نَفْسَهُ فَقَالَ قُمْ يَا فُلَانُ فَأَذِّنْ أَنَّهُ لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ إِلَّا مُؤْمِنٌ إِنَّ اللَّهَ يُؤَيِّدُ الدِّينَ بِالرَّجُلِ الْفَاجِرِ تَابَعَهُ مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ وَقَالَ شَبِيبٌ عَنْ يُونُسَ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ أَخْبَرَنِي ابْنُ الْمُسَيَّبِ وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ كَعْبٍ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ قَالَ شَهِدْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حُنَيْنًا وَقَالَ ابْنُ الْمُبَارَكِ عَنْ يُونُسَ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَعِيدٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَابَعَهُ صَالِحٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ وَقَالَ الزُّبَيْدِيُّ أَخْبَرَنِي الزُّهْرِيُّ أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ كَعْبٍ أَخْبَرَهُ أَنَّ عُبَيْدَ اللَّهِ بْنَ كَعْبٍ قَالَ أَخْبَرَنِي مَنْ شَهِدَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْبَرَ قَالَ الزُّهْرِيُّ وَأَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ وَسَعِيدٌ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

قوله: حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا .... سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: په دې روايت كښې حضرت سهل بن سعد ساعدی رضی الله عنه د يو كس د خودكشۍ واقعه نقل كوی.او

ددې روايت سره متصل وړاندې روايت کښې حضرت ابوهريره رضي الله عنه هم د يو کس د خودکشئ واقعه نقل کوي.چه دواړه روايتونه مخې ته کيخودې شي.نو ښکاره معلوميږي.چه د حضرت سهل بن سعد رضي الله عنه په روايت کښې د ،خيبر،ذکر نشته.اود حضرت ابوهريره رضي الله عنه په روايت کښې د «شهدنا خيبر» تصريح موجوده ده.

د حضرت سهل بن سعد رضي الله عنه د روايت په باره کښې د ابن التين رائې دا ده.چه دا واقعه د غزوه خيبرسره تعلق نه ده.دا د بلې غزوې واقعه ده.علامه ابن الجوزي رحمه الله په مشکل الصحيحين کښې ددې تصريح کړې ده.چه د حضرت سهل د روايت دا واقعه د جنګ احد سره متعلق ده.خود حافظ ابن حجر رحمه الله د رائې نه معلوميږي.چه د حضرت سهل د روايت واقعه هم د غزوه خيبر سره متعلق ده. هغوی فرمائي.دحضرت ابوهريره رضي الله عنه او حضرت سهل په روايتونوکښې په حقيقت کښې هم يوه واقعه بيان شوې ده.کومه چه خيبر سره متعلق ده.البته په دواړو رواياتو کښې معمولي غوندې فرق دا دې.چه د حضرت سهل په روايت کښې دی. چه دغه کس په توره باندې خودکشي اوکړه.اودحضرت ابوهريره رضي الله عنه په روايت کښې دی.چه هغه په غشي سره خپل ځان ختم کړو.خو حافظ فرمائي.چه کيدې شي.اول هغه په غشي باندې دخودکشئ کوشش کړې وي.کله چه په هغې کښې ورته کاميابي اونشوه.نو بيا ئې په توره خپل ځان ختم کړو.په يو حديث کښې د يو څيز ذکراوشو.او په بل کښې د بل څيز.([1])

امام بخاري رحمه الله دحضرت سهل رضي الله عنه روايت په غزوه خيبر کښې بيان کړې دې. ددې نه معلوميږي.چه د دوی رجحان هم دې طرف دې.چه دا واقعه د خيبر ده.والله اعلم.

قوله: فَقِيلَ مَا أَجْزَأَ مِنَّا الْيَوْمَ أَحَدٌ كَمَا أَجْزَأَ فُلَانٌ:

دحضرت شيخ الهند رحمه الله استدلال: حضرت شيخ الهند رحمه الله چه به کله دې مقام ته راورسيدل. نو تبسم به ئې کولو،اوددې نه پس به وړاندې تلو.يوځل ئې د دې تبسم وجه بيان کړه، چه په حديث کښې راځي.«لاتجزئ صلاة إلا بفاتحة الکتاب»شوافع حضرات رحمهم الله دا حديث نص في ايجاب الفاتحه ګرځوي.او وائي.چه دنبي صلى الله عليه وسلم ددې ارشاد مقصد دا دې.چه مونځ د فاتحې نه بغير نه کيږي.احناف حضرات رحمهم الله فرمائي.چه په «لاتجزئ صلاة»کښې د اجزاء نه ،اجزاء کامل مراد ده.او مطلب دا دې.چه مونځ بغيرد فاتحې نه کامل نه دې.داحنافو دا توجيه په حديث الباب کښې دټولو په نيز متفق عليه ده.دلته ټول دا وائي.چه په «ما أجزأ منا» کښې چه د کوم اجزاء ذکر دې. د هغې نه اجزاء کامل مراد دې.ځکه چه ګنی قتال خو نورو کسانو هم کړې وو. يهوديان نورو کسانو هم قتل کړي دی.خو دلته مطلب دا دې.چه څنګه په پوره بهادرئ سره دې کس قتال کړې وو.په مونږ کښې بل چا داسې نه وو کړې.([2])

---

[1] فتح الباري(٤٧٣/٧)_
[2] فيض الباري(١٣٣/٤)_

کوم کس چه خودکشی کړې وه.د هغه نوم ،،قزمان ظفری،، وو.اوده‌غه کنیت ،،ابوالغیداق،، وو.(۱) دکتاب المغازی په شروع کښې د جهاد په اغراضو او مقاصدو کښې ما دا قصه تاسو ته بیان کړې وه.

قوله: فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ أَنَا صَاحِبُهُ: ددې کس نوم حافظ ابن حجر رحمه الله ((اکثم بن ابی الجون خزاعی)) بیان کړې دې.(۲) هغه اووئیل.زه به ددې سړی سره یم.

قوله: حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ ..... إِنَّ اللَّهَ يُؤَيِّدُ الدِّينَ بِالرَّجُلِ الْفَاجِرِ: که دفاجر نه مراد فاسق وی.نو خبره آسانه ده.یوګناهګار سړې فاسق وی.خو الله تعالی د خپل دین خدمت دهغه نه اخلی.ددې نه دا هم معلومه شوه.که یو کس د دین په خدمت کښې لګیا وی.نو ضروری نه ده.چه هغه به د الله تعالی په نیز مقبول وی. اوکه د فاجر نه مراد کافر وی.نو بیا خبره ډیره سخته ده.یعنی هغه کس چه کله به هم جنت ته نه ځی.الله تعالی د هغه نه هم دخپل دین کار اخلی.ددې وجې ډیر ویریدل پکار دی.چه د دین که څه خدمت زمونږ او ستاسو نه اخستې شی.نودا ضروری نه ده.چه دا د الله تعالی په نیز د مقبولیت دلیل دې.هغه خو دخپل دین تائید په کافرانو او فاسقانو سره هم کولې شی.

قوله: تَابَعَهُ مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ: د دې نه وړاندې روایت شعیب د زهری نه نقل کړې وو.امام بخاری رحمه الله فرمائی.چه شعیب د معمر متابعت کړې دې.معمر هم دا روایت د زهری نه نقل کړې دې.دا متابعت امام بخاری په ابواب القدر کښې موصولاً نقل کړې دې.په کتاب الجهاد کښې هم دا متابعت امام بخاری رحمه الله موصولاً ذکر کړې دې.البته هلته د زهری نه معمر څانله روایت نه کوی.بلکه معمراو شعیب دواړه د زهری نه روایت کوی.(۳)

قوله: وَقَالَ شَبِيبٌ عَنْ يُونُسَ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ.... أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ قَالَ شَهِدْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حُنَيْنًا: په دې تعلیق سره امام بخاری رحمه الله دا خودل غواړی.چه د ابن الشهاب زهری نه یونس بن یزید هم د حضرت ابوهریره رضی الله عنه ذکر شوې روایت نقل کړې دې. خودیونس روایت د شعیب عن الزهری او معمر عن الزهری دواړو د روایاتو نه خلاف دې.ځکه چه شعیب او معمر دواړو په خپلو روایتونو کښې د ،،خیبر،، تصریح کړې ده.اود یونس په دې روایت کښې د ،،خیبر،، په ځائې د ،،حنین،، تصریح ده.

قوله: وَقَالَ ابْنُ الْمُبَارَكِ عَنْ يُونُسَ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَعِيدٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ددې نه وړاندې تعلیق د ((شبیب عن یونس)) وو.اودا تعلیق د ((ابن

---

(۱) فتح الباری(۴۷۲/۷)_

(۲) فتح الباری(۴۷۳/۷)_

(۳) عمدة القاری (۲۴۰/۱۷)_

المبارك عن يونس» دې.البته هغه موصولاً وو.اودامرسلاً دې.ځکه چه د سعيد نه پس د صحابي رضي الله عنه ذکر نشته.

دامام بخاری رحمه الله مقصد دا دې.چه لکه څنګه د شبيب عن يونس په روايت کښې د ,,حنين،، ذکردې.دغه شان د ابن المبارك عن يونس په روايت کښې هم د ,,حنين،، ذکر دې.

قوله: تَابَعَهُ صَالِحٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ: يعنی د ابن المبارك متابعت صالح بن کيسان کړې دې.مطلب دا دې.چه د ابن المبارك عن يونس عن الزهری روايت مرسلا منقول دې.نودغه شان د زهری نه صالح هم دا روايت مرسلاً ذکر کوی.دا متابعت امام بخاری په خپل تاريخ کښې موصولاً نقل کړې دی.(١)

قوله: وَقَالَ الزُّبَيْدِيُّ أَخْبَرَنِي الزُّهْرِيُّ أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ كَعْبٍ أَخْبَرَهُ أَنَّ عُبَيْدَ اللَّهِ بْنَ كَعْبٍ قَالَ أَخْبَرَنِي مَنْ شَهِدَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْبَرَ:

ددې نه وړاندې يو تعليق «قال شبيب» تيرشوې وو.امام بخاری رحمه الله په «قال الزبيدی» سره دواړو په مينځ کښې فرق بيانول غواړی.په اولنی روايت کښې عبدالرحمن بن عبدالله بن کعب دې.اود زبيدی په دې تعليق کښې عبدالرحمن بن کعب دې.عبدالله کوم چه د عبدالرحمن والد دې.دهغه نوم ئې د اختصار د وجې حذف کړې دې.حال دا چه عبدالرحمن بن عبدالله بن کعب وئيل پکار وو.دغه شان په هغه تعليق کښې عبدالرحمن براه راست د حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه نقل کوی. او دلته دعبيدالله بن کعب نه نقل کوی.دغه شان هلته د ابوهريره د نوم تصريح ده.او دلته د يو صحابی د نوم تصريح نشته.بلکه «من شهد مع النبی صلی الله عليه وسلم خيبر» ئې وئيلی دی.البته هلته د حنين تصريح ده.او دلته د خيبر تصريح ده.

قوله: قَالَ الزُّهْرِيُّ وَأَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ وَسَعِيدٌ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: بعضو د عبيدالله بن عبدالله په ځائې عبدالله بن عبدالله نقل کړی دی.دا دواړه د حضرت عمر رضي الله عنه د خوی ځامن (نمسی) وو. دا روايت هم مرسل دې.

په دې تعليقاتو سره امام بخاری رحمه الله د دې روايت طرق مختلفه ته اشاره کوی. د معمر او شعيب روايت ته ترجيح ورکول غواړی.دمعمر او شعيب په روايت کښې د خيبر تصريح راغلې ده.د «يونس عن الزهری» په روايت کښې د ,,حنين،، ذکر دې.د يونس دغه روايت د عبدالرحمن په واسطه سره دحضرت ابوهريره رضي الله عنه نه موصولاً منقول دې.امام بخاری ددې نه پس د زبيدی تعليق ذکر کړې دې.په کوم کښې چه عبدالرحمن د خيبر تصريح کړې ده.نوپه کومو رواياتوکښې چه د حنين ذکر راغلې دې.هغه موصولاً هم منقول دی.او مرسلاً هم.بيا په دې کښې په بعضې طرقو کښې د حنين په ځائې د ,,خيبر،، ذکر راغلې دې.نوځکه د

---

(١) فتح الباری(۲۷۳/۷)_گ

معمر او شعيب روايت هم صحيح او راجح دي.علامه ذهلي هم د معمر او شعيب روايت راجح ګرځولې دې.([1]) اوامام نووی د مسلم شریف په شرح کښې د قاضي عياض رحمه الله قول نقل کړې دې.چه دحنين په ځائې هم خيبر صحيح دې.([2]) امام بخاری د حنين روايات تعليقاً ذکر کړل.اود حنين په غلطۍ باندې ئې تنبيه ورکړه.

[۳۹۶۸] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ عَنْ عَاصِمٍ عَنْ أَبِي عُثْمَانَ عَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا غَزَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْبَرَ أَوْ قَالَ لَمَّا تَوَجَّهَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَشْرَفَ النَّاسُ عَلَى وَادٍ فَرَفَعُوا أَصْوَاتَهُمْ بِالتَّكْبِيرِ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ارْبَعُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ إِنَّكُمْ لَا تَدْعُونَ أَصَمَّ وَلَا غَائِبًا إِنَّكُمْ تَدْعُونَ سَمِيعًا قَرِيبًا وَهُوَ مَعَكُمْ وَأَنَا خَلْفَ دَابَّةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَمِعَنِي وَأَنَا أَقُولُ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ فَقَالَ لِي يَا عَبْدَ اللَّهِ بْنَ قَيْسٍ قُلْتُ لَبَّيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ أَلَا أَدُلُّكَ عَلَى كَلِمَةٍ مِنْ كَنْزٍ مِنْ كُنُوزِ الْجَنَّةِ قُلْتُ بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ فَدَاكَ أَبِي وَأُمِّي قَالَ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ [ر: ۲۸۳۰]

حضرت ابو موسى اشعرى رضي الله عنه فرمائی.چه کله نبی صلى الله عليه وسلم د خيبر نه مدينې منورې ته واپس راتلو.نو په لاره کښې صحابو رضي الله عنهم په يو وادئ کښې په اوچت آواز سره تکبير ونيل شروع کړل.نو نبی صلى الله عليه وسلم هغوی ته اوفرمائيل.((اربعوا([3]) أنفسكم إنكم لاتدعون أصم ولاغائباً إنكم تدعون سميعاً قريباً وهومعكم)) يعنى خپلو نفسونو سره نرمی اوکړئ.(په زيات زور سره نعره مه وهئ) ځکه چه تاسو کونړ يا غائب نه رابلئ.کوم ذات چه تاسو رابلئ هغه سميع او نزدې دې.او هغه تاسو سره دې.

حضرت ابوموسى اشعرى رضي الله عنه فرمائی.زه د رسول الله صلى الله عليه وسلم د سورلئ نه روسته ووم. رسول الله صلى الله عليه وسلم چه کله زما نه ((لاحول ولا قوة إلا بالله)) واوريدل.نو وې فرمائيل. عبدالله بن قيس! زه تاته داسې کلمه اونه ښنائم.کومه چه دجنت د خزانو نه يوه خزانه ده.ما عرض اوکړو. ولې نه يا رسول الله! نبی صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل.((لاحول ولا قوة إلا بالله)) په يو بل روايت کښې راځي چه د.((لاحول ولا قوة إلا بالله)) وظيفه د يو کم سل بيمارو علاج دې.اوپه هغې کښې معمولى او د ټولو نه وړه بيمارى ،،هم،، دې.([4]) په کومه کښې چه سړې پريشانه وى.اود سړى د زړه سکون ختميږى.د ،،هم،، په وجه نورې هم ډيرې بيمارئ پيدا کيږى.نبی صلى الله عليه وسلم دې ته دجنت

---

[1] فتح البارى(۴۷۴/۷)_

[2] شرح مسلم للنووى (۳۱۱/۷)_

[3] اربعوا: معناه ارفقوا.: يقال: ربع عليه يربع ربعاً إذا كف عنه. واربع على نفسه كف عنها وارفق بها (عمدة القارى(۲۱/۱۷)_

[4] اوګورئ مستدرک حاکم (۵۴۲/۱) دغه شان اتحاف السادة المتقين (۴۶۶/۹)_

خزانه وئيلې ده.دا ډير لوړ خيز دې.

په دې روايت كښې د «لما توجه رسول الله ﷺ» نه خيبر طرف ته متوجه كيدل مراد نه دى.بلكه د خيبر فتح كولو نه مدينې منورې طرف ته متوجه كيدل مراد دى.ځكه چه حضرت ابو موسى اشعرى رضي الله عنه فرمائى.زه د رسول الله ﷺ د سورلۍ د شاته ووم.او په دې باندې د ټولو اتفاق دې.چه حضرت ابو موسى اشعرى رضي الله عنه د خيبر نه پس د حبشې نه راغلې وو.لكه څنګه چه وړاندې روايت راغلې.ددې وجې په روايت كښې «توجه إلى خيبر» مراد اخستل صحيح نه دى. (۱)

[۳۹۶۹] حَدَّثَنَا الْمَكِّيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ أَبِي عُبَيْدٍ قَالَ رَأَيْتُ أَثَرَ ضَرْبَةٍ فِي سَاقِ سَلَمَةَ فَقُلْتُ يَا أَبَا مُسْلِمٍ مَا هَذِهِ الضَّرْبَةُ فَقَالَ هَذِهِ ضَرْبَةٌ أَصَابَتْنِي يَوْمَ خَيْبَرَ فَقَالَ النَّاسُ أُصِيبَ سَلَمَةُ فَأَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَنَفَثَ فِيهِ ثَلَاثَ نَفَثَاتٍ فَمَا اشْتَكَيْتُهَا حَتَّى السَّاعَةِ

حضرت يزيد بن ابى عبيد وائى.چه ما د حضرت سلمه بن اكوع رضي الله عنه په پنډۍ كښې د تورې د ګزار نښه اوليدله.نو دهغه نه ما تپوس اوكړو.چه دا د كوم خيز نښه ده.؟ وې فرمائيل.په جنګ خيبر كښې د تورې دا ګزار راته لګيدلې وو.په هغه وخت كښې خلقو اووئيل. سلمه زخمى شو.(يعنى اوس بچ كيدل ګران دى.د دې زخم نه به پاتې نشى) زه د نبى ﷺ خدمت ته حاضر شوم.نبى ﷺ درې ځله په هغې باندې دم واچولو.نو زما تكليف داسې ختم شو.چه ترنن ورځې پورې ما بيا چرته تكليف نه دې محسوس كړې.

[۳۹۷۰] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَهْلٍ قَالَ الْتَقَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالْمُشْرِكُونَ فِي بَعْضِ مَغَازِيهِ فَاقْتَتَلُوا فَمَالَ كُلُّ قَوْمٍ إِلَى عَسْكَرِهِمْ وَفِي الْمُسْلِمِينَ رَجُلٌ لَا يَدَعُ مِنْ الْمُشْرِكِينَ شَاذَّةً وَلَا فَاذَّةً إِلَّا اتَّبَعَهَا فَضَرَبَهَا بِسَيْفِهِ فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا أَجْزَأَ أَحَدٌ مَا أَجْزَأَ فُلَانٌ فَقَالَ إِنَّهُ مِنْ أَهْلِ النَّارِ فَقَالُوا أَيُّنَا مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ إِنْ كَانَ هَذَا مِنْ أَهْلِ النَّارِ فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ الْقَوْمِ لَأَتَّبِعَنَّهُ فَإِذَا أَسْرَعَ وَأَبْطَأَ كُنْتُ مَعَهُ حَتَّى جُرِحَ فَاسْتَعْجَلَ الْمَوْتَ فَوَضَعَ نِصَابَ سَيْفِهِ بِالْأَرْضِ وَذُبَابَهُ بَيْنَ ثَدْيَيْهِ ثُمَّ تَحَامَلَ عَلَيْهِ فَقَتَلَ نَفْسَهُ فَجَاءَ الرَّجُلُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَشْهَدُ أَنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ فَقَالَ وَمَا ذَاكَ فَأَخْبَرَهُ فَقَالَ إِنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ فِيمَا يَبْدُو لِلنَّاسِ وَإِنَّهُ لَمِنْ أَهْلِ النَّارِ وَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ فِيمَا يَبْدُو لِلنَّاسِ وَهُوَ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ [ر:۲۷۴۲]

[۳۹۷۱] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَعِيدٍ الْخُزَاعِيُّ حَدَّثَنَا زِيَادُ بْنُ الرَّبِيعِ عَنْ أَبِي عِمْرَانَ قَالَ نَظَرَ أَنَسٌ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَرَأَى طَيَالِسَةً فَقَالَ كَأَنَّهُمْ السَّاعَةَ يَهُودُ خَيْبَرَ

---

۱) عمدة القارى(۱۷/۲۴۱)۔

د محمد بن سعيد خزاعى په بخارى كښې صرف دوه روايتونه دى.يو دا او بل په كتاب الجهاد كښې تيرشوې دې.(١) او دزياد بن ربيع صرف دا يو روايت په بخارى كښې دې.

قوله: نَظَرَ أَنَسٌ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَرَأَى طَيَالِسَةً فَقَالَ كَأَنَّهُمُ السَّاعَةَ يَهُودُ خَيْبَرَ: حضرت انس رضي الله عنه د جمعې په ورځ خلقو ته اوکتل.چه ټولو څادرې راخستى دى.وې فرمائيل.دا خلق په دې وخت كښې د خيبر د يهودو پشان ښكارى.

،طيالسة،،د،،طيلسان،جمع ده.څادر ته وائى.چونكه يو خاص قسم تور څادر وو.كوم چه يهودو اچول.ددې وجې حضرت انس رضي الله عنه ته دا خبره ښه ښكاره نشوه.چه دهغوى سره مسلمانان مشابهت اختيار كړى.تركومې پورې چه د مطلق څادر د استعمال تعلق دې.نو په هغې كښې څه حرج او كراهت نشته.

[٣٩٧٢] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ حَدَّثَنَا حَاتِمٌ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي عُبَيْدٍ عَنْ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ تَخَلَّفَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي خَيْبَرَ وَكَانَ رَمِدًا فَقَالَ أَنَا أَتَخَلَّفُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَحِقَ بِهِ فَلَمَّا بِتْنَا اللَّيْلَةَ الَّتِي فُتِحَتْ قَالَ لَأُعْطِيَنَّ الرَّايَةَ غَدًا أَوْ لَيَأْخُذَنَّ الرَّايَةَ غَدًا رَجُلٌ يُحِبُّهُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ يُفْتَحُ عَلَيْهِ فَنَحْنُ نَرْجُوهَا فَقِيلَ هَذَا عَلِيٌّ فَأَعْطَاهُ فَفُتِحَ عَلَيْهِ [ر:٢٨١٢]

په دې روايت كښې ئې حضرت على رضي الله عنه ته د جنډې وركولو واقعه نقل كړې ده.ددې تفصيل د قلعه قموص په فتح كښې تير شوې دې.

[٣٩٧٣] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي حَازِمٍ قَالَ أَخْبَرَنِي سَهْلُ بْنُ سَعْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَوْمَ خَيْبَرَ لَأُعْطِيَنَّ هَذِهِ الرَّايَةَ غَدًا رَجُلًا يَفْتَحُ اللَّهُ عَلَى يَدَيْهِ يُحِبُّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيُحِبُّهُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ قَالَ فَبَاتَ النَّاسُ يَدُوكُونَ لَيْلَتَهُمْ أَيُّهُمْ يُعْطَاهَا فَلَمَّا أَصْبَحَ النَّاسُ غَدَوْا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كُلُّهُمْ يَرْجُو أَنْ يُعْطَاهَا فَقَالَ أَيْنَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ فَقِيلَ هُوَ يَا رَسُولَ اللَّهِ يَشْتَكِي عَيْنَيْهِ قَالَ فَأَرْسِلُوا إِلَيْهِ فَأُتِيَ بِهِ فَبَصَقَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي عَيْنَيْهِ وَدَعَا لَهُ فَبَرَأَ حَتَّى كَأَنْ لَمْ يَكُنْ بِهِ وَجَعٌ فَأَعْطَاهُ الرَّايَةَ فَقَالَ عَلِيٌّ يَا رَسُولَ اللَّهِ أُقَاتِلُهُمْ حَتَّى يَكُونُوا مِثْلَنَا فَقَالَ انْفُذْ عَلَى رِسْلِكَ حَتَّى تَنْزِلَ بِسَاحَتِهِمْ ثُمَّ ادْعُهُمْ إِلَى الْإِسْلَامِ وَأَخْبِرْهُمْ بِمَا يَجِبُ عَلَيْهِمْ مِنْ حَقِّ اللَّهِ فِيهِ فَوَاللَّهِ لَأَنْ يَهْدِيَ اللَّهُ بِكَ رَجُلًا وَاحِدًا خَيْرٌ لَكَ مِنْ أَنْ يَكُونَ لَكَ حُمْرُ النَّعَمِ [ر:٢٧٨٣]

---

(١) فتح البارى (٤٧٥/٧)_

((انفذ على رسلك)) هم دغه شان په خپل حال باندې خه.((ثم أدعهم إلى الإسلام)) بيا دوى ته د اسلام دعوت ورکړه.

دجهاد نه وړاندې د اسلام دعوت: په دې مسئله کښې د امامانو اختلاف دې.چه کافرانو سره د اسلام د دعوت ورکولو نه وړاندې جهاد کول جائز دې که نه،عام طور په دې مسئله کښې درې مذاهب بيانولې شي.

① دعوت الى الاسلام مطلقاً واجب دې.ترهغه وخته پورې کافرانو سره قتال کول جائز نه دې.ترڅوچه هغوى ته د اسلام دعوت نه وى ورکړې شوې.برابره ده چه هغه ته ددې نه وړاندې داسلام دعوت رسيدلې وى اوکه نه،حافظ ابن حجر رحمه الله او د امام مالك رحمه الله مذهب دې.

② دعوت الى الاسلام مطلقاً واجب نه دې.يعنى برابره ده که د اسلام دعوت کافرانو ته رسيدلى وى اوکه نه وى.خو دوى سره د قتال کولو نه وړاندې د اسلام دعوت ورکول ضرورى نه دى.دا مذهب د امام شافعى رحمه الله نه په يو روايت کښې منقول دې.

③ دريم مذهب د جمهورو امامانو دې.اوهغه دا که يو قوم ته د قتال نه وړاندې داسلام دعوت نه وى رسيدلې،په داسې صورت کښې دعوت الى الاسلام واجب دې.او د دعوت نه بغير قتال جائز نه دې.اوکه دغه قوم ته ئې د اسلام دعوت د قتال نه وړاندې ورکړې وو.نو دقتال نه وړاندې هغه ته د اسلام دعوت ورکول مستحب دى.هم دا صحيح روايت دې.اود جمهور مذهب دې.

تنبيه: حافظ ابن حجر د احنافو حضراتو دا مذهب نقل کړې دې.چه د هغوى په نيز دعوت الى الاسلام مستحب دې.(١) خوحافظ صاحب د احنافو مذهب صحيح نه دې نقل کړې،د احنافو مذهب هم هغه دې،کوم چه د جمهورو دې،صاحب د هدايه تصريح کړې ده،((لا يجوز أن يقاتل من لم تبلغه الدعوة إلى الإسلام إلا أن يدعوه.. ويستحب أن يدعو من بلغته الدعوة))(٢) والله اعلم.

[٣٩٧٣/٣٩٧٤] حَدَّثَنَا عَبْدُ الْغَفَّارِ بْنُ دَاوُدَ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ ح وحَدَّثَنِي أَحْمَدُ حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ قَالَ أَخْبَرَنِي يَعْقُوبُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الزُّهْرِيُّ عَنْ عَمْرٍو مَوْلَى الْمُطَّلِبِ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَدِمْنَا خَيْبَرَ فَلَمَّا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْحِصْنَ ذُكِرَ لَهُ جَمَالُ صَفِيَّةَ بِنْتِ حُيَيِّ بْنِ أَخْطَبَ وَقَدْ قُتِلَ زَوْجُهَا وَكَانَتْ عَرُوسًا فَاصْطَفَاهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِنَفْسِهِ فَخَرَجَ بِهَا حَتَّى بَلَغْنَا سَدَّ الصَّهْبَاءِ حَلَّتْ فَبَنَى بِهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ صَنَعَ حَيْسًا فِي نِطَعٍ صَغِيرٍ ثُمَّ قَالَ لِي آذِنْ مَنْ حَوْلَكَ فَكَانَتْ تِلْكَ وَلِيمَتَهُ عَلَى صَفِيَّةَ ثُمَّ

---

(١) حافظ ليکى.((لا يجوز من لم تبلغه الدعوة إلى الإسلام إلا أن يدعوه .. ويستحب أن يدعو من بلغته الدعوة)) (هدايه کتاب السير بشرح فتح القدير(١٩٧/٥)ـ

(٢) هدايه کتاب السير بشرح فتح القدير (١٩٧/٥)ـ

خرجنا إلى المدينة فرأيت النبي صلى الله عليه وسلم يحوي لها وراءه بعباءة ثم يجلس عند بعيره فيضع ركبته وتضع صفية رجلها على ركبته حتى تركب

[٣٩٧٥] حدثنا إسماعيل قال حدثني أخي عن سليمان عن يحيى عن حميد الطويل سمع أنس بن مالك رضي الله عنه أن النبي صلى الله عليه وسلم أقام على صفية بنت حيي بطريق خيبر ثلاثة أيام حتى أعرس بها وكانت فيمن ضرب عليها الحجاب

[٣٩٧٦] حدثنا سعيد بن أبي مريم أخبرنا محمد بن جعفر بن أبي كثير قال أخبرني حميد أنه سمع أنسا رضي الله عنه يقول أقام النبي صلى الله عليه وسلم بين خيبر والمدينة ثلاث ليال يبنى عليه بصفية فدعوت المسلمين إلى وليمته وما كان فيها من خبز ولا لحم وما كان فيها إلا أن أمر بلالا بالأنطاع فبسطت فألقى عليها التمر والأقط والسمن فقال المسلمون إحدى أمهات المؤمنين أو ما ملكت يمينه قالوا إن حجبها فهي إحدى أمهات المؤمنين وإن لم يحجبها فهي مما ملكت يمينه فلما ارتحل وطأ لها خلفه ومد الحجاب

قوله: حدثنا عبد الغفار...: دا روايت او دې سره وړاندې دوه روايتونه دحضرت انس رضي الله عنه نه مروى دى.په دې درې واړه رواياتو کښې حضرت انس رضي الله عنه د حضرت صفيه رضي الله عنها د نبى ﷺ سره د نکاح واقعه بيان کړې ده.

حضرت صفيه رضى الله عنها: دا د بنو نضيرو د سردار حيى بن اخطب لور وه.اول ددې نکاح د سلام بن مشکم نومې يهودى سره شوې وه.د هغه د انتقال نه پس د کنانته بن ابى الحقيق په نکاح کښې راغلې وه.کله چه قلعه قموص فتح شوه.نو حضرت صفيه رضي الله عنها هم د نورو قيديانو سره قيد کښې راغله.کنانه ورستو دخپل عهد خلافئ په وجه قتل کړې شوې وو.(تفصيل ئې وړاندې تير شوې دې) حضرت دحيه کلبى د نبى ﷺ نه يوه وينځه اوغوښتله.نو نبى ﷺ حضرت صفيه رضي الله عنها هغه ته حواله کړه.خو صحابو رضي الله عنهم نبى ﷺ ته اووئيل.چه حضرت صفيه رضي الله عنها د سردار لور ده.اود حسن او جمال په اعتبار سره هم ممتاز ده.نودا تاسو خان سره اوساتئ.نو نبى ﷺ حضرت دحيه کلبى رضي الله عنه ته بله وينځه ورکړه.او د حضرت صفيه رضي الله عنها سره نبى پخپله نکاح اوکړه.[١]

په واپسئ کښې چه مقام صهباء ته نبى ﷺ راورسيدل.نو حضرت صفيه دماهوارئ نه پاکه شوه.په دې مقام باندې نبى ﷺ هغې سره د واده شپه تيره کړه.او درې ورځې ئې هلته قيام اوکړو.ساده وليمه اوکړې شوه.دسترخوان خور کړې شو.اودقجورو،پنيراو غوړو نه جوړشوې ،،حيس،، صحابو رضي الله عنهم اوخوړلو.

حضرت صفيه ډيره عاقله،حليمه او فاضله ميرمن وه.حافظ ابن حجر په ،،الاصابة،، کښې ليکلى دى.چه نبى ﷺ د مقام صهباء نه وړاندې حضرت صفيه ته تشريف يوړو.دحضرت

---

[١] السيرة الحلبية (٤٣/٣)_

صفیه رضی الله عنها خواهش وو.چه په دې وخت کښې نبی ﷺ دې ته تشریف راوړې.نو نبی ﷺ واپس شو.روسته چه کله د دې نه ددې تپوس اوشو.نو وې وئیل.چونکه دغه مقام د خیبر د یهودیانو سره نزدې وو.چه نبی ﷺ ئې زما سره نزدې لیدلې وو.نو یهودیانو د دوی خلاف سازش کولې شو.ددې خطرې په وجه ما اوغوښتل.چه نبی ﷺ ما سره په دغه ځائې کښې نزدې نه اوسیږی.([1])

امام احمد بن حنبل رحمه الله په خپل مسند کښې روایت نقل کړې دې.چه نبی ﷺ حضرت صفیه رضی الله عنها ته اختیار ورکړې وو.که هغه غواړی.نو آزاده به شی.او خپل کور ته به واپس شی.او که غواړی.نود نبی ﷺ په نکاح کښې راتلل دې قبول کړی.حضرت صفیه رضی الله عنها دویم صورت غوره کړو.اود نبی ﷺ په نکاح کښې راتلل ئې خوښ کړو.([2])

ابن اسحاق نقل کړی دی.چه حضرت صفیه د غزوه خیبر نه وړاندې خوب لیدلې وو.چه سپوږمۍ زما په غیږ کښې راپریوته.چه دا خوب ئې خپل خاوند کنانه ته واورولو.نوهغه په پړق باندې اووهله.او وې وئیل.ته د د مدینې د بادشاه (محمد ﷺ) خواهش کوې.ددې پړق نښه دحضرت صفیه په مخ باندې وو.رسول الله ﷺ ددغه نښې په باره کښې تپوس اوکړو.نوهغې ورته دا واقعه واوروله.([3])

کله چه نبی ﷺ په مرض الوفات کښې وو.نو ټولې ازواج مطهرات د نبی ﷺ نه ګیرچاپیره جمع شوې.حضرت صفیه رضی الله عنها چه د نبی ﷺ تکلیف اولیدلو. نو وې وئیل.«والله یا نبی الله لوددت أن الذی بك بی»اې دالله نبی په الله زه غواړم.چه تاسو باندې کوم تکلیف وی.دا په ما شی.په دې جمله وئیلو باندې نورو بیبیانو دې ته په بد نظر سره اوکتل.نبی ﷺ د نورو بیبیانو دا په بد نظر سره کتل خوښ نکړل.او وې فرمائیل.«والله إنها لصادقة» د نبی ﷺ مطلب دا وو.چه دا جمله دې څه د تصنع دپاره نه ده وئیلې.بلکه ربښتیا ئې وئیلی دی.او د زړه نه ئې وئیلی دی.([4])

دحضرت صفیه رضی الله عنها وفات په ٥٠ھ یا ٥٢ ھ کښې د حضرت امیر معاویه رضی الله عنه په دور خلافت کښې شوې وو.([5])اوس لږ دروایاتو ګرانو الفاظو ته اوګورئ .

قوله: فَاصْطَفَاهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِنَفْسِهِ: د دې جملې یو مطلب دا دې.چه رسول الله ﷺ حضرت صفیه په مال غنیمت کښې د خپل ځان دپاره منتخب کړه. عامو مسلمانانو ته چه په مال غنیمت کښې څومره حصه ملاویدله.نو رسول الله ﷺ ته هم د

---

[1] الإصابة فی تمییز الصحابة (٣٤٧/٤)_

[2] مسند احمد بن حنبل (١٣٨/٣)_

[3] سیرة ابن هشام (٣٥٠/٣و٣٥١)_

[4] الإصابة فی تمییز الصحابة (٣٤٧/٤و ٣٤٨)_

[5] الإصابة فی تمیز الصحابة (٣٤٧/٤، ٣٤٨)_

خمس نه سوا هغه هومره حصه ملاويده.نو كومه حصه چه د خيبر په عام مال غنيمت كښې نبى ﷺ ته ملاويده،هم په هغې كښې نبى ﷺ د حضرت صفيه انتخاب اوكړو.او دويم مطلب دا هم كيدې شى.نو نبى ﷺ د ،،صفى،، په طور دا دخپل ځان دپاره متعينه كړه. رسول الله ﷺ د تقسيم غنيمت نه وړاندې دا اختيار وو.چه كوم څيز د هغوى خوښ وو.هغه نبى ﷺ واخلى.كوم ته چه په اصطلاح كښې ،صفى،، وائى.حافظ رحمه الله په فتح البارى كښې ليكلى دى.چه دحضرت صفيه رضي الله عنها نوم زينب وو.كله چه رسول الله ﷺ د ،،صفى،، په طور ددې انتخاب د خپل ځان دپاره اوكړو.نو د هغه وخت نه ددې نوم ،،صفيه رضي الله عنها،، شو.[1]

قوله: ثُمَّ صَنَعَ حَيْسًا فِي نِطَعٍ صَغِيرٍ: ،حيس،،د قجورو، پينر اوغوړو نه تيار شوې مخصوص خوراك ته وائى. كوم چه عربيان زيات خوښولو.«نطع» د څرمن دسترخوان ته وائى.ددې جمع «أنطاع»راځى.

قوله: فَرَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُحَوِّي لَهَا وَرَاءَهُ بِعَبَاءَةٍ: يعنى ما اوكتل.چه نبى ﷺ د حضرت صفيه رضي الله عنها دپاره خپلې شا ته د څادر په ذريعه ځائې جوړوى.مطلب دا چه نبى ﷺ خپل ځان پسې روستو كينولو دپاره په څادر باندې ځائې برابرولو،دې دپاره چه هغه په دې باندې كينى.د «يحوى لها» معنى ده «يجعل لها حوية» ،،حويه،، هغه څادر ته وائى.كوم چه په اوښ وغيره باندې سور سړې خپل ګيرچاپيره خوروى.[2] د «عباءة»نه مراد هم څادر دې.

[٣٩٧٧] حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ ح وحَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا وَهْبٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ حُمَيْدِ بْنِ هِلَالٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُغَفَّلٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كُنَّا مُحَاصِرِي خَيْبَرَ فَرَمَى إِنْسَانٌ بِجِرَابٍ فِيهِ شَحْمٌ فَنَزَوْتُ لِآخُذَهُ فَالْتَفَتُّ فَإِذَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاسْتَحْيَيْتُ[ر:٢٩٨٣]

حضرت عبدالله بن مغفل رضي الله عنه فرمائى.چه چه مونږ د خيبر محاصره كړې وه.يو كس تيلو اوغورځوله، په هغې كښې وازګه وه.دهغې د راخستلو دپاره ما ورټوپ كړې.چه مې اومتل نو نبى ﷺ نزدې تشريف فرما وو.نو زه اوشرميدم.چونكه د لوږې شكايت عام وو.ددې وجې حضرت عبدالله د وازګې دغه تيلۍ ته ورټوپ كړې.ددې روايت نه دا معلومه شوه.كه خوراك څښاك د څيزونو چا ته ضرورت وى.نو د مال غنيمت د تقسيم نه وړاندې د ضرورت مطابق اخستل جائز دى.دغه شان وسله وغيره كه جهاد كښې د استعمال دپاره د مال غنيمت د تقسيم نه وړاندې واخستې شى.نو څه حرج نشته.خو روسته به هغه واپس كول وى.

---

[1] فتح البارى (٤٨٠/٧)_
[2] فتح البارى(٤٨٠/٧)_

[٣٩٧٨] حَدَّثَنِي عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنْ أَبِي أُسَامَةَ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ عَنْ نَافِعٍ وَسَالِمٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى يَوْمَ خَيْبَرَ عَنْ أَكْلِ الثُّومِ وَعَنْ لُحُومِ الْحُمُرِ الْأَهْلِيَّةِ نَهَى عَنْ أَكْلِ الثُّومِ هُوَ عَنْ نَافِعٍ وَحْدَهُ وَلُحُومِ الْحُمُرِ الْأَهْلِيَّةِ عَنْ سَالِمٍ [ر: ٨١٥، ٣٩٨٠، ٣٩٨١، ٥٢٠٢، ٥٢٠٣ وانظر: ٨١٥]

دا روايت عبيدالله د نافع او سالم نه نقل كوى.وړاندې چه خې نو دوى بيانوى .چه د اكل ثوم مسئله ما د نافع نه روايت كړې ده.اود لحوم الحمر الاهليه مسئله مې د سالم نه روايت كړې ده. دواړه ئې چونكه وړاندې جمع كړى وو.نو چا ته شك كيدې شو.چه د دواړو نه دواړه مسئلې منقول دى.نوځكه ئې وړاندې وضاحت اوكړو.

دجمهورو په نيز باندې اوګه خوړل جائز دى.البته ددې خبرې احتياط كول پكار دې.چه پخه كړې شى.نو ددې استعمال پكار دې.دې دپاره چه بدبوئى ئې د اذيت سبب نشى.

[٣٩٧٩] حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ قَزَعَةَ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ وَالْحَسَنِ ابْنَيْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِمَا عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ مُتْعَةِ النِّسَاءِ يَوْمَ خَيْبَرَ وَعَنْ أَكْلِ لُحُومِ الْحُمُرِ الْإِنْسِيَّةِ

دا روايت دحضرات اهل بيت نه منقول دې.دحضرت ابن شهاب نه پس ټول راويان د اهل بيت سره تعلق ساتى.

نكته: ددې روايت يو راوى حضرت محمد بن على ،، دې.د هغه د مور نوم ،،حنفيه،، وو. اودا د حضرت على رضي الله عنه خوئې دې.عام طور مور طرف ته منسوب كولې شى.او ده ته محمد بن حنفيه وائى.حنفيه د حضرت على رضي الله عنه وينځه وه.

رافضى دوى ته «اله اصغر» وائى.عجيبيه خبره ده.چه محمد بن حنفيه د كومې وينځې نه پيدا شوې وو.هغه د حضرت ابوبكر رضي الله عنه په زمانه كښې په جهاد كښې په مال غنيمت كښې راغلې وه.اوحضرت على رضي الله عنه ته ملاؤ شوې وه.بيا دهغې نه د حضرت على رضي الله عنه خوئې محمد بن حنفيه پيدا شو.نو العياذبالله ثم العياذ بالله حضرت ابوبكرصديق رضي الله عنه كه په حق نه وې.او معاذ الله هغه د ايمان نه خارج وو.او هغه ظالم او غاصب وو.نو بيا به دهغه جهاد ته هم اسلامى جهاد نشى وئيلې.اوبه دغه جهاد كښې چه كوم مال غنيمت راشى هغې ته هم اسلامى غنيمت نشى وئيلې.نوبه دې غنيمت كښې وينځه ملاويږى. په هغې باندې هم ملك يمين صحيح نه ثابتيږى.نودغه شان كمه د اله اصغر نسب مشكوك شى.ددې وجې روافضو ته پكار دى.چه د حضرت ابوبكر په شان كښې د بدو ردو وئيلو نه مآل او انجام به څه راوځى.د دوى د اله اصغر په نسب كښې په دې سره د طعن موقع پيدا كيږى.

حرمت متعه: په دې روايت كښې د متعه حرمت بيان شوې دې.دا خبره خو به بيا روسته راشى.چه متعه په خيبر كښې حرامه ګرځولې شوې وه.كه په فتح مكه كښې كه په غزوه اوطاس كښې كه په حجة الوداع كښې،اوكه په تبوك كښې،البته د متعه حرمت كوم چه په اجماع دامت يوه متفق عليه مسئله ده.په دې باره كښې څو خبرې پيش كول دى.

د روافضو په نیز متعه او ددې مرتبه: د اهل تشیع او روافضو په نیز متعه نه یواځې دا چه حلاله ده بلکه عظیم الشان عبادت دې.ددوی دا نظریه ده.که یو سړې یو ځل متعه اوکړي. نودهغه درجه د حضرت حسین رضی الله عنه برابریږي.اوکه دا سعادت هغه ته دوباره حاصل شي.نو هغه د حضرت حسن رضی الله عنه د مرتبې برابریږي.اوچه څوك درې ځله متعه اوکړي.نودهغه درجه دحضرت علی رضی الله عنه د مرتبې سره برابریږي.اوڅوك چه څلور ځله متعه اوکړي،نودهغه درجه نعوذ بالله د نبی ﷺ د درجې سره برابریږي. وائي.چه متعه کونکې کله د متعې نه پس غسل کوي.نو دغسل په دوران کښې چه کوم څاڅکي غورځیږي.د هریو څاڅکي نه یوه فرشته پیدا کیږي.اوهغه د دغه متعه کونکې دپاره د مغفرت او رفع درجات دعا کوي.د متعه دا فضیلت دهغوی په خپلو کتابونو کښې موجود دې.([1])

د روافضو متعه خالصه زنا ده: د روافضو په نیز چه کومه متعه رائج ده.دا خالصه زنا ده.د دوی په متعه کښې ګواهان نه وي.ولی نه وي.نفقه نه وي واجب،سکنی،عدت،میراث او نسب نومې هیڅ څه څیز ثابت نه وي.بس یو سړې د یوې ښځې نه د تمتع حاصلولو دپاره د اجرت په بدله کښې معاهده کوي.([2]) اوښکاره ده چه هم دې خپل مینځ کښې رضا مندئ سره زنا هم کیږي.دا بیله خبره ده. چه په زنا کښې د اجرت مقرر کول څه ضروری نه وي.زنا بغیر اجرته هم کیږي.او اجرت سره هم کیږي.اوپه متعه کښې اجرت وي.په هیڅ یو آسمانی دین کښې کله هم زنا نه ده حلاله شوې.نودغه شان د روافضو مذکوره متعه هم حلاله نه ده.

د حلت متعه دپاره په ایت قرانی باندې د روافضو غلط استدلال: متعه په حلت باندې روافض د قرآن مجید په دې آیت باندې استدلال کوي.

﴿فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً ۚ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾ ([3])

روافض وائي.چه په دې آیت کښې د متعه ذکر هم شته.او د اجرت هم،دغه شان دحضرت ابی بن کعب اوحضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنهما په قراءت کښې د «إلى أجل مسمى» اضافه هم شته

---

[1] د شیعه ګانو مشهور کتاب ،،تفسیر منهاج الصادقین،، چه شیعه ګان ورته تفسیر کبیر وائي.او د دې مفسر فتح الله کاشانی شیعه مجتهد دې.په دې کښې د متعه فضائل بیانوي.او رسول الله ﷺ ته منسوب دا روایت نقل کوي.چه نبی ﷺ فرمائیلی دي.((من تمتع مرة كان درجته كدرجة الحسن، ومن تمتع مرتين فدرجته كدرجة الحسن،ومن تمتع ثلاث مرات كان درجته كدرجة علي بن ابی طالب ومن تمتع أربع مرات فدرجته كدرجتي –(منهاج الصادقين:٤٩٣)،
دغه شان شیعه مجتهد سید ابوالقاسم په خپل کتاب ،،برهان المتعه،، کښې دامام جعفر صادق نه دا روایت نقل کوي.
((قال ابوعبدالله :ما من رجل تمتع ثم اغتسل إلا خلق الله من كل قطرة تقطر منه سبعين ملكاً يستغفرون له إلى يوم القيامة) شیعیت کا اصلی رو پ صفحه ٣٠ په حواله د برهان المتعه:٥٠)_

[2] اوګورئ شیعیت کا اصلی رو پ(٢٩٨) په حواله د تهذیب الاحکام (٤٥١/٥و ٤٥٥و ٤٥٦) طبع تهران)

[3] سورة النساء (٢٤)_

د دوی قراءت دي «فما استمتعتم به منهن إلى أجل مسمى..» [1] کښې د اجل، متعه او اجرت درې واړو څيزونو ذکر دې.او ددې نوم متعه ده.نو دمتعه ثبوت په قرآن کښې موجود دې.

د ايت صحيح مفهوم: خوداتلبيس دې.که د قرآن کريم د آيت په سياق او سباق کښې غور اوکړې شی.نو خبره بې غباره کيږی.چه د آيت کريمه صحيح مفهوم ښکاره کيږی.ددې آيت نه وړاندې آيت کښې الله تعالی د محرماتو تفصيل بيان کړې دې.﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهٰتُكُمْ وَبَنٰتُكُمْ﴾ الخ) ددې نه پس متصل په دويم آيت کښې د هغه ښځو خودنه شوی ده.چا سره چه نکاح حلاله او جائز ده.نوفرمائی.﴿ وَأُحِلَّ لَكُمْ مَّا وَرَآءَ ذٰلِكُمْ أَنْ تَبْتَغُوْا بِأَمْوَالِكُمْ مُّحْصِنِيْنَ غَيْرَ مُسٰفِحِيْنَ﴾ يعنی د ذکر شوو محرماتو نه علاوه باقی ښځو سره نکاح جائز ده.بيا په «وَأُحِلَّ لَكُمْ» باندې تفريع کوی.او فرمائی.﴿فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهٖ﴾ الخ. يعنی کله چه په تاسو په دې حلالو ښځوکښې د چا سره نکاح اوکړه.اودهغې نه مو استمتاع هم اوکړه.نو دهغې پوره مهر هغې ته ورکړئ.ددې سياق او سباق کتلو نه دا خبره ښه ښکاره معلوميږی.چه په .﴿فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهٖ﴾ سره د څه مستقل څيز نشی ورکولې.بلکه دا په ماقبل کلام باندې تفريع او د هغې تتمه ده.

پاتې شوه دا خبره چه په دې کښې د«أُجُوْرَهُنَّ» لفظ راغلې دې.نو اطلاعاً عرض دې.چه دلته «أجورهن» په اتفاق سره د «مهورهن» په معنی کښې دې.د مهر دپاره قرآن په نورو آياتونو کښې هم د ،،اجر،، لفظ استعمال کړې دې.لکه ﴿فَانْكِحُوْهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ وَآتُوْهُنَّ أُجُوْرَهُنَّ﴾ [2] او ﴿وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَنْ تَنْكِحُوْهُنَّ إِذَآ آتَيْتُمُوْهُنَّ أُجُوْرَهُنَّ﴾ [3] په دې آياتونو کښې«أُجُوْرَهُنَّ» په اتفاق سره د «مهورهن» په معنی کښې دې.

د مهر دپاره داجرت د لفظ د استعمال وجه دا ده.چه مهرد ښځې دمنافعو عوض وی.د هغې د ذات عوض نه وی.اوکوم څيز چه د منافعو عوض وی.هغې ته اجرت وائی.

ترکومې پورې چه د حضرت عبدالله بن عباس او ابی بن کعب رضي الله عنهم د قراءت تعلق دې.نو د دوی دا قراءت شاذه دې.چه استدلال ترې نشی کيدې.[4]

«فما استمتعم به..»نه که د رافضيانو متعه مراد واخستې شی.نو په دې سره يو بله خرابی دا لازميږی.چه دآيت په اولنئ او آخرنئ حصه کښې به تعارض پيدا شی.ځکه چه د آيت په اولنئ حصه کښې ونيلی شوی دی.چه دمحرماتو نه سوا چه د کومو ښځو سره تاسو نکاح کوی.چه په دغه نکاح سره د عفت او پاکدامنئ طلبګار شئ.د نکاح نه د شهوت پوره کول

---

[1] اوګورئ الجامع لأحکام القرآن للقرطبی (١٣٠/٥) ومعالم السنن للخطابی (١٩/٣)۔

[2] سورة النساء ٢٥)۔

[3] سورة الممتحنة ١٠۔

[4] د تفصيلی بحث دپاره اوګورئ تفسير قرطبی (١٢٩/٥و ١٣٤)۔

مقصد جوړول نه دی پکار.نو فرمائيلی شوی دی.((محصنين غير مسافحين..)) اوس که ((فما استمتعتم به..)) نه د روافضو متعه مراد شی.نوهغه خو ده د شهوت پوره کولو دپاره،او ددې نه وړاندې ممانعت شوې دې.نودغه شان به د کلام په اول او آخر کښې تعارض پيدا شی.

په حرمت متعه باندې قرانی اياتونه: د حديث نه علاوه د قران کريم هم ګڼړ آياتونه د متعه په حرمت باندې دلالت کوی.په سورة معارج کښې فرمائيلی شوی دی.

﴿وَالَّذِيْنَ هُمْ لِفُرُوْجِهِمْ حٰفِظُوْنَ۝ اِلَّا عَلٰٓى اَزْوَاجِهِمْ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ فَاِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُوْمِيْنَ۝ فَمَنِ ابْتَغٰى وَرَآءَ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْعٰدُوْنَ۝﴾ (١)

په دې آياتونوکښې دوه قسمه ښځو سره دهمبسترئ اجازت ورکړې شوې دې .يوازواج يعنی هغه ښځې دکومو نه چه دعقد نکاح په ذريعه انسان تمتع حاصلولې شی.اودويم چه دملك يمين په ذريعه دانسان په ملکيت کښې راتلونکې وينځې،ددې دوو نه سوا د بل چا نه خپل شهوت پوره کونکو باره کښې وئيلې شوی دی.چه داسې خلق سرکش او باغيان دی.اوښکاره ده چه د کومې ښځې سره متعه کولې شی.هغه د دې دوو قسمونو نه په يو کښې هم نه ده داخله،هغې ته ته ښځه نشی وئيلې.ځکه چه زوجې دپاره ميراث، سکنی، عدت، او ددې نه د پيدا شوی بچی نسب ثابتيږی.حال دا چه په متعه کښې د ښځې دپاره په ذکر شوو څيزونو کښې روافض د هيڅ څيز ثبوت نه منی.دغه شان په دې باندې د وينځې اطلاق هم نشی کيدې.ځکه چه وينځه خرڅولې شی.خوچه کومې ښځې سره متعه کولې شی.هغه نشی خرڅولې.ددې وجې متعه کونکی خلق په﴿ فَمَنِ ابْتَغٰى وَرَآءَ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْعٰدُوْنَ۝﴾ کښې داخل دی.او ددې آيت نه د متعه حرمت بيخی ښکاره ثابتيږی.

دغه شان د سورة نساء د دې آيت نه هم حرمت متعه ثابتيږی﴿وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوْا فِى الْيَتٰمٰى فَانْكِحُوْا مَا طَابَ لَكُمْ مِّنَ النِّسَآءِ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبٰعَ ۚ فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تَعْدِلُوْا فَوَاحِدَةً اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ ؕ﴾ (٢)

دلته هم يا دنکاح اجازت دې اويا د ملك يمين،اومتعه نه نکاح ده اونه په دې کښې د ملك يمين صورت موندلې شی.دغه شان دلته دا قيد دې.چه نکاح په يو وخت کښې صرف د څلورو ښځو سره کيږی.عدد مقرر دې.اومتعه په يو وخت کښې د روافض په نيز د لسو ښځو سره هم کولې شی.بلکه زرو ښځو سره هم کولې شی.(٣)

دغه شان د قرآن پاك ددې آيت نه هم حرمت متعه ثابتيږی.﴿ وَلْيَسْتَعْفِفِ الَّذِيْنَ لَا يَجِدُوْنَ نِكَاحًا حَتّٰى يُغْنِيَهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ ؕ﴾ (٤) اوڅوك چه د نکاح قدرت نه لری.هغوی دې خپل ځان په قابو

---

(١) سورة المعارج (٢٩و ٣٠از ٣١)_

(٢) سوة النساء (٣)_

(٣) د شيعه ګانو په کتاب ،،تهذيب الاحکام،، کښې دی((تزوج منهن ألفاً فإنهن مستاجرات)) ص،٤٥٢)_

(٤) سورة النور:٣٣)_

كښې ساتي.ترڅو چه الله تعالى په خپل فضل سره غنيان كړى.(نو بيا دې نكاح كوى)
دا آيت ښكاره ښائى.كه د يو كس مالى طاقت دومره نه وى.چه هغه د نكاح اونفقې وغيره
اخراجات برداشت كړى.نوهغه دپاره دا حكم دې.چه هغه دې د پاكدامنه اوسيدو كوشش
كوى.او خپل نفس دې په ضبط او قابو كښې ساتى.كله چه الله تعالى دده مالى حالت
مستحكم كړى.نو بيا دې نكاح كوى.كه دمتعه د جواز څه صورت په اسلام كښې جائز وو.
نو په آيت كښې د دې اسلوب اختيارولو څه ضرورت وو.د غناء نه وړاندې به ده ته د عفيف
اوېه قابو كښې د اوسيدو په ځائې د متعه حكم وركړې شوې وو.([1])
دغه شان د قرآن پاك د سورة فرقان آيت ،﴿وَهُوَ الَّذِىْ خَلَقَ مِنَ الْمَآءِ بَشَرًا فَجَعَلَهٗ نَسَبًا وَّصِهْرًا﴾([2])
كښې نسب او مصاهرت د الله تعالى د نعمتونو په سلسله كښې شمارلى شوى دى.اوښكاره
ده چه د نسب او مصاهرت ترتب په نكاح باندې كيږى.په متعه باندې نه كيږى.بيا كه چرته
متعه د روافضو د قول مطابق لوئې عبادت وى.نو لكه څنگه چه په نكاح كښې اظهار او
اعلان كيږى.تهنيئت او مباركى پيش كولې شى.نودا خلق په متعه كښې داسې ولې نه
كوى.تر نن ورځې پورې د هيڅ يو رافضى نه چا په فخر سره دا نه دى اوريدلى.چه هغه د
خپلې مور يا خور د متعو ذكر كړى وى.او د دې عظيم عبادت په اظهار باندې ئې د
خوشحالئ اظهار كړې وى.
حقيقت دا دې.چه د دوى زړه په خپله دننه په دې باندې مطمئن نه دې.نو د شهوت پوره
كولو اود دين اسلام نه د ډډې او انحراف په وجه دوى خالص زنا ته د متعه نوم وركړې
دې.او ددې د جواز ډنډورا وهل ئې شروع كړى دى.الله تعالى دې مونږ ته د دين اسلام د
صحيح پوهې توفيق راكړى.اود شيطان د چالونو نه دې مونږ بچ كړى.(آمين)
په ابتداءِ اسلام كښې چه كومه متعه حلاله وه.هغه په حقيقت كښې نكاح موقت وه: دلته چه په
روايت كښې د كومې متعه حرمت ذكر دې.چه رسول الله ﷺ د متعه نه ممانعت اوكړو.ددې
نه د رافضيانو متعه مراد نه ده.لكه څنگه چه بيان شو.چه د رافضيانو متعه زنا ده.اود زنا
اجازت په اسلام كښې هيڅ كله هم نه دې وركړې شوې.په ابتداء اسلام كښې چه د كومې
متعه اجازت وو.هغه په حقيقت كښې نكاح موقت وه.نكاح موقت د زنا اود صحيح نكاح
په مينځ كښې يو څيز دى.په نكاح موقت باندې نه د صحيح نكاح اطلاق صحيح دى.اونه
دې ته زنا وئيلى شى.نكاح صحيح ورته څكه نشى وئيلې.چه په نكاح صحيح كښې

---

[1]) خود قرآن ددې حكم بيخى په عكس باندې دې د ايران د صدر دا حكم اوكتې شى.د ايران صدر مسټرعلى اكبر هاشمي رفسنجانى په ايران كښې تولو كونډو او پيغلو جينكو ته دا مشوره وركړې ده.چه دوى د جنسي خواهش پوره كولو دپاره د عارضى مودې دپاره غيررسمى ودونه اوكړى.ده دا خبره د تهران په يونيورسټۍ كښې د جمعې په خطبه كښې كړې وه.هغه دا هم وئيلى دى.چه دا ودونه دې صرف هغه كسان كوى.چه هغوى غيرشادى شده وى.(شيعيت كا اصلى روپ په حواله د روزنامه خادم وطن سندهى مورخه دسمبر ۱۹۹۰ ه اردو ترجمه)۔

[2]) سورة الفرقان : ۵۴۔

میراث، اود فرقت نه پس عدت وی.او نکاح موقت کښې دا څیزونه نه وی.خو دې ته زنا هم نشی وئیلې.ځکه چه دا عقد د ګواهانو په موجودګئ کښې کیږی.اوپه دې کښې استبراء هم وی.دغه شان د ولی اجازت په کښې هم وی.ددې وجې دې ته زنا نشی وئیلې.

په نکاح موقت اود روافضو په متعه کښې فرق دا خبره خو ستاسو په علم کښې راغله، چه په ابتداء داسلام کښې د کومې متعه جواز وو.هغه نکاح موقت وه.خوکومه متعه چه په روافضو کښې رائج ده.دا نکاح موقت نه ده.زنا ده.په نکاح موقت او متعه روافض کښې فرق دا دې چه په نکاح موقت کښې ګواهان وی.د ولی اجازت وی.استبراء (بحیضة واحدة) وی.اوپه روافضوکښې چه کومه متعه ده.په دې کښې نه ګواهان وی.اونه د ولی اجازت اونه استبراء.

د متعه یا نکاح موقت جواز په ابتداء د اسلام کښې بیخی هم داسې وو.لکه څنګه چه د سود او شرابو جواز په ابتداء د اسلام کښې وو.نولکه څنګه چه د سود اوشرابو د حرمت نه پس ددې د جواز څه صورت پاتې نشو. دغه شان د نکاح موقت او متعه د جواز هم ددې د حرمت د اعلان نه پس څه صورت پاتې نشو.

حضرت ابن عباس رضی الله عنهما طرف ته د جواز متعه نسبت حضرت ا بن عباس رضی الله عنهما ته په بعضې روایاتوکښې دا خبره منسوب ده.

چه هغوی دمتعه د جواز قائل وو.خو هغوی ته ددې نسبت دهغوی د اقوال شاذه په بنیاد باندې دې.نو ددې اعتبار به نشی کولې.دغه شان دحضرت ابن عباس رضی الله عنهما نه رجوع هم ثابته ده.[1]

حضرت سعید بن جبیر رحمه الله یو ځل حضرت ابن عباس رضی الله عنهما ته اووئیل .چه تا څه فتوی ورکړې ده.((سارت بها الرکبان وقالت فیها الشعراء)) یعنی ستا دې فتوې ته خلق شهرت ورکوی.شاعرانو هم ددې فتوې په باره کښې شاعری کړې ده.حضرت ابن عباس رضی الله عنهما اووئیل.شاعرانو څه وئیلی دی.نو سعید بن جبیر رحمه الله د یو شاعر دا اشعار واورول.

وقد قلت للشیخ لما طال محبسه ... یاصاح هل لک فی فتیا ابن عباس

هل لک فی رخصة الأطراف آنسة ... تکون مثواک حتی مصدر الناس

ترجمه: ما شیخ ته اووئل.کله چه د هغه استوګنه ډیره اوږده شوه.چه صاحبه! تا ته د (دجواز متعه په باره کښې) د ابن عباس په فتوی کښې څه دلچسپی شته.او آیا نرم او نازکو اندامو پیغله کښې ستا څه رغبت شته.چه هغه دخلقو د تلو نه پس ستا ټکانه شی.(اوته هغې سره متعه اوکړې)

حضرت ابن عباس رضی الله عنهما چه کله دا اشعار واوریدل.نو د استغفار وئیلو نه پس ئې اوفرمائیل ((وما هی إلا کالمیتة والدم والخنزیر))[2]

---

[1] امام ترمذی فرمائی.((وإنما روی عن ابن عباس رضی الله عنهما شئ من الرخصة فی المتعة ثم رجع عن قوله حیث أخبر عن النبی صلی الله علیه وسلم)) الجامع الصحیح للترمذی (۲۱۳/۱) باب ما جاء فی نکاح المتعة)_

[2] اوګورئ التعلیق الصبیح علی مشکاة ا المصابیح (۲۶/۴و۲۷) ومعالم التنزیل للخطابی (۱۹/۳)_

پاتې شوه دا چه د متعه د جواز هغه په ابتداء کښې ولې قائل وو.نو ددې وجه دا وه.چه نبی ﷺ کله د متعه د حرمت اعلان کړې وو.په هغه وخت کښې حضرت ابن عباس رضی الله عنهما د کم عمر وو.ددې وجې هغه ته ددې خبر اونشو.دې سره سره دا خبره دې یاده وی.چه حضرت ابن عباس رضی الله عنهما د کومې متعه د جواز قائل وو.هغه نکاح موقت وه.د رافضیانو متعه نه وه.

قوله: نهی رسول الله ﷺ عن متعة النساء یوم خیبر: دحضرت علی رضی الله عنه په دې روایت کښې د غزوه خیبر په موقع باندې د متعه حرمت بیان شوې دې.د نسخ په روایاتو خو اتفاق دې.چه متعه منسوخ شوې ده.البته په دې کښې روایات مختلف دی.چه کله او په کومه موقع دا منسوخ شوې ده.د بعضې روایاتونه په غزوه خیبر کښې (۱) اود بعضې نه په فتح مکه کښې (۲) د بعضې نه په غزوه اوطاس کښې (۳) دبعضې نه په تبوک کښې (۴)اودځه روایاتو نه په حجة الوداع کښې (۵) ددې د حرمت اعلان معلومیږی.

خود تبوک روایات د ضعف د وجې قابل اعتبار نه دی.(۶) په کومو روایاتو کښې چه دحجة الوداع په موقع باندې د متعه د حرمت د اعلان ذکر دې.هغه روایات صحیح دی.خوچونکه د حجة الوداع په موقع باندې د مسلمانانو ډیره لویه جمع وه.ددې وجې خلقو ته د خبر ورکولوډپاره نبی ﷺ ددې د حرمت دوباره اعلان اوکړو.دحرمت اعلان خو نبی ﷺ وړاندې کړې وو.په دې موقع ئې د تحریم سابق نه خبرلو دپاره دوباره اعلان اوکړو.(۷)

ترکومې پورې چه دهغه روایاتو تعلق دې.د کومو نه چه معلومیږی.چه په غزوه اوطاس کښې د متعه د حرمت اعلان شوې وو.نو په دغه روایاتو کښې د غلط فهمۍ دخل دې.چونکه غزوه اوطاس د فتح مکې نه پس متصل واقع شوې وه.ځکه بعضې راویانو د فتح مکې په ځائې د غزوه اوطاس ذکر کړې دې.(۸)

اوس دوه قسمه روایات باقی پاتې کیږی.په هغې کښې د بعضو نه په غزوه خیبر کښې ددې د حرمت اعلان معلومیږی.او په بعضوکښې د فتح مکه په موقع د متعه د حرمت د

---

(۱) لکه څنګه چه په حدیث کښې باب کښې دی.

(۲) په کنزالعمال کښې روایت دې.((عن سبرة أن رسول الله ﷺ نهی عن متعة النساء فی حجة الوداع)) کنز العمال (۱۶\۵۲۵) رقم (۴۵۷۳۷).

(۳) حضرت سلمه بن اکوع رضی الله عنه فرمائی.((رخص النبی ﷺ عام أوطاس فی المتعة ثلاثا ثم نهی عنها(صحیح مسلم (۱۱\۴۵۱) باب ما جاء فی متعة النکاح).

(۴) وفی روایة إسحاق بن راشد عن الزهری .. أن النبی ﷺ نهی فی غزوة تبوک عن نکاح المتعة (فتح الباری (۹\۱۶۸).

(۵) عن محمد بن حنفیة قال تکلم علی وابن عباس فی متعة النساء قال له علی إنک إمرأ تأته إن رسول الله نهی عن متعة النساء فی حجة الوداع) کنز العمال (۱۶\۶۲۸).

(۶) اوګورئ فتح الباری(۹\۱۷۰).

(۷) فتح الباری (۹\۱۷۰).

(۸) فتح الباری (۹\۱۷۰).

اعلان ذكر دي.

دامام شافعي رحمه الله او بعضې نور ملګرو رائې دا ده.چه د متعه حرمت اول په غزوه خيبر کښې شوې وو.د دې نه پس د فتح مکه په موقع د درې ورځو دپاره دا مباح ګرځولې شوې وه.او د درې ورځو نه پس هميشه دپاره دا حرام کړې شوه .دغه شان ددې حرمت او اباحت دواړه مکرر دي.او د قبلې پشان په دې کښې هم دوه ځله نسخ شوې ده.[1]

امام نووی رحمه الله دا راجح او مختار ګرځولې ده.[2] والله اعلم

[٣٩٨٠/٣٩٨١] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُقَاتِلٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ عَنْ نَافِعٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى يَوْمَ خَيْبَرَ عَنْ لُحُومِ الْحُمُرِ الْأَهْلِيَّةِ

[٣٩٨١] حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ نَصْرٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ عَنْ نَافِعٍ وَسَالِمٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ أَكْلِ لُحُومِ الْحُمُرِ الْأَهْلِيَّةِ [ر:٣٩٧٨]

[٣٩٨٢] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ عَمْرٍو عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ خَيْبَرَ عَنْ لُحُومِ الْحُمُرِ الْأَهْلِيَّةِ وَرَخَّصَ فِي الْخَيْلِ [ر:٥٢٠١و٥٢٠٣]

[٣٩٨٣/٣٩٨٦] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ سُلَيْمَانَ حَدَّثَنَا عَبَّادٌ عَنْ الشَّيْبَانِيِّ قَالَ سَمِعْتُ ابْنَ أَبِي أَوْفَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَصَابَتْنَا مَجَاعَةٌ يَوْمَ خَيْبَرَ فَإِنَّ الْقُدُورَ لَتَغْلِي قَالَ وَبَعْضُهَا نَضِجَتْ فَجَاءَ مُنَادِي النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَأْكُلُوا مِنْ لُحُومِ الْحُمُرِ شَيْئًا وَأَهْرِقُوهَا قَالَ ابْنُ أَبِي أَوْفَى فَتَحَدَّثْنَا أَنَّهُ إِنَّمَا نَهَى عَنْهَا لِأَنَّهَا لَمْ تُخَمَّسْ وَقَالَ بَعْضُهُمْ نَهَى عَنْهَا الْبَتَّةَ لِأَنَّهَا كَانَتْ تَأْكُلُ الْعَذِرَةَ

[٣٩٨٤] حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ أَخْبَرَنِي عَدِيُّ بْنُ ثَابِتٍ عَنْ الْبَرَاءِ وَعَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ أَنَّهُمْ كَانُوا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَصَابُوا حُمُرًا فَطَبَخُوهَا فَنَادَى مُنَادِي النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَكْفِئُوا الْقُدُورَ

[٣٩٨٥] حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ حَدَّثَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا عَدِيُّ بْنُ ثَابِتٍ سَمِعْتُ الْبَرَاءَ وَابْنَ أَبِي أَوْفَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ يُحَدِّثَانِ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ يَوْمَ خَيْبَرَ وَقَدْ نَصَبُوا الْقُدُورَ أَكْفِئُوا الْقُدُورَ

حَدَّثَنَا مُسْلِمٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ عَنْ الْبَرَاءِ قَالَ غَزَوْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَحْوَهُ

---

[1] زاد المعاد (٣\٣٤٤)_

[2] اوګورئ شرح مسلم للنووی (١١\٤٥٠)_

[٣٩٨٦] حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا ابْنُ أَبِي زَائِدَةَ أَخْبَرَنَا عَاصِمٌ عَنْ عَامِرٍ عَنْ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ أَمَرَنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةِ خَيْبَرَ أَنْ نُلْقِيَ الْحُمُرَ الْأَهْلِيَّةَ نِيئَةً وَنَضِيجَةً ثُمَّ لَمْ يَأْمُرْنَا بِأَكْلِهِ بَعْدُ

[٣٩٨٧] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي الْحُسَيْنِ حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا أَبِي عَنْ عَاصِمٍ عَنْ عَامِرٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ لَا أَدْرِي أَنَهَى عَنْهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ أَجْلِ أَنَّهُ كَانَ حَمُولَةَ النَّاسِ فَكَرِهَ أَنْ تَذْهَبَ حَمُولَتُهُمْ أَوْ حَرَّمَهُ فِي يَوْمِ خَيْبَرَ لَحْمَ الْحُمُرِ الْأَهْلِيَّةِ

قوله: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ .....وَرَخَّصَ فِي الْخَيْلِ: د اس د غوښي په باره کښې د امامانو اختلاف دې.

① دامام شافعي امام ابويوسف امام محمد او اکثرو عالمانو رحمهم الله په نيز دده غوښه جائز او مباح ده.([1])

② دامام ابوحنيفه او امام مالك رحمهما الله په نيز مکروه ده.([2]) بعضې مالکيانو دې ته مکروه تحريمي وئيلې ده.او بعضو مکروه تنزيهی.([3]) په احنافو کښې صاحب د هدايه د لحم خيل مکروه تحريمي کيدو طرف ته مائل دې.او دامام ابوبکر جصاص ميلان کراهت تنزيهی طرف ته دې.([4])

دجمهورو استدلال په حديث باب باندې دې.اود امام اعظم او امام مالك رحمهما الله استدلال دحضرت خالد بن وليد رضي الله عنه په روايت باندې دې.کوم چه امام ابوداود ،امام نسائی،او ابن ماجه رحمهم الله روايت کړې دې.((نهی رسول الله ﷺ عن أكل لحوم الخيل والبغال والحمر...))([5])

دامام ابوحنيفه رحمه الله نه د صاحبينو رحمهما الله قول طرف ته رجوع هم منقول ده.([6])

[٣٩٨٨] حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ إِسْحَاقَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَابِقٍ حَدَّثَنَا زَائِدَةُ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ عَنْ نَافِعٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَسَمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ خَيْبَرَ لِلْفَرَسِ سَهْمَيْنِ وَلِلرَّاجِلِ سَهْمًا قَالَ فَسَّرَهُ نَافِعٌ فَقَالَ إِذَا كَانَ مَعَ الرَّجُلِ فَرَسٌ فَلَهُ ثَلَاثَةُ أَسْهُمٍ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ فَرَسٌ فَلَهُ سَهْمٌ [ر: ٢٧٠٨]

---

[1] اوګورئ شرح مهذب (٤١٩)_

[2] شرح المهذب (٤١٩)_

[3] اوګورئ اوجز المسالک (١٨٠١٩)_

[4] اوجز المسالک (١٨١١٩)_

[5] إعلاء السنن (١٤٤١١٧)_

[6] اوجز المسالک (١٨٠١٩)_

قوله: قَسَمَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ خَيْبَرَ لِلْفَرَسِ سَهْمَيْنِ وَلِلرَّاجِلِ سَهْمًا: دا مشهوره اختلافى مسئله ده.

① دجمهورو اوصاحبينو ﷺ په نيز د فارس دپاره درې حصې دى.دوه حصې د اس او يوه حصه د فارس خپله،اود راجل دپاره يوه حصه ده.

② دامام ابوحنيفه رحمه الله په نيز د فارس دپاره دوه او د راجل دپاره يوه حصه ده.[1]

دخيبر دغنيمتونو تقسيم: دخيبر د غنيمت نه اول شپږ ديرش حصې جوړې کړې شوې.په کومو کښې چه اتلس حصې د مسلمانانود عامو ضروورياتو دپاره مختص کړې شوې.او باقى اتلس حصې په مجاهدينو باندې تقسيم کړې شوې.[2]

په مجاهدينو کښې دا اتلس حصې څنګه تقسيم کړې شوې.په دې کښې روايات مختلف دى.مشهوره دا ده.چه ټول څوارلس سوه صحابه وو.په دې کښې دوه سوه فارسان وو.د څوارلس سوه صحابو رضي الله عنهم څوارلس حصې شوې.په يو حصه کينبې سل کسان شريك شو.او باقى څلور حصې د اسونو شوې.ځکه چه دهر يو اس دوه حصې وې.نود دوو سوو اسونو څلور سوه حصې شوې.دغه شان دا اتلس حصې تقسيم شوې.[3]

دا تقسم د جمهورو او صاحبينو ﷺ د مذهب مطابق دې.چه فارس ته درې او راجل ته يوه حصه ملاؤ شوه.خوامام ابوداود په خپل سنن کښې د مجمع بن جاريه رضي الله عنه نه روايت نقل کړې دې.چه په خيبر کښې د مجاهدينو تعداد پنځلس سوه ووپه هغوى کښې درې سوه سوارۀ وو.نبى ﷺ هريو سور ته دوه دوه حصې ورکړې.او هرپيدل ته يوه يوه حصه ورکړه.نو په اتلس حصو کښې شپږ حصې درې سوه فارسانو ته ملاؤ شوې.او باقى دولس حصې دولس سوه راجلينو ته ملاؤ شوې.[4]

ددې روايت مطابق د خيبر د غنيمت تقسيم د امام اعظم رحمه الله د مذهب مطابق شوې دې.ددې مسئلې مکمل تحقيق او د طرفينو دلائل په کتاب الجهاد باب سهام الفرس کښې تير شوى دى.

[٣٩٩٩] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ يُونُسَ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ أَنَّ جُبَيْرَ بْنَ مُطْعِمٍ أَخْبَرَهُ قَالَ مَشَيْتُ أَنَا وَعُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْنَا أَعْطَيْتَ بَنِي الْمُطَّلِبِ مِنْ خُمُسِ خَيْبَرَ وَتَرَكْتَنَا وَنَحْنُ بِمَنْزِلَةٍ وَاحِدَةٍ مِنْكَ

---

[1] بذل المجهود فى حل أبى داود (١٢/٣٣٤) دغه شان فتح البارى (٦/٦٨) كتاب الجهاد باب سهام الفرس)

[2] وفى زاد المعاد (٣/٣٢٨) وقسم رسول الله ﷺ خيبر على ستة وثلاثين سهماً جمع كل سهم مائة سهم فكانت ثلاثة آلاف وستمأة سهم فكان لرسول الله ﷺ وللمسلمين النصف من ذلك وهو ألف وثمان مائة سهم وعزل النصف الآخر وهو ألف وثمان مائة سهم لنوائبه وما ينزل به من أمور المسلمين)۔

[3] زاد المعاد (٣/٣٣٠)۔

[4] سنن ابى داود كتاب الجهاد باب فى من أسهم له سهم رقم ٢٧٣٦)۔

فَقَالَ إِنَّمَا بَنُو هَاشِمٍ وَبَنُو الْمُطَّلِبِ شَيْءٌ وَاحِدٌ قَالَ جُبَيْرٌ وَلَمْ يَقْسِمِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِبَنِي عَبْدِ شَمْسٍ وَبَنِي نَوْفَلٍ شَيْئًا [ر: ۲۹۷۱]

حضرت جبیربن مطعم ﷺ فرمائي، چه زه اوحضرت عثمان دواړه د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضر شو، اوهغوی ته مونږ وئیله اوکړه چه تاسو د خیبر په مال خمس کښې بنوالمطلب ته حصه ورکړه او مونږ مو پریخودو. حال دا چه مونږ او هغوی تاسو سره په قرابت کښې برابر یو.

په اصل کښې د عبد مناف څلور ځامن وو. ① هاشم ② مطلب ③ عبدشمس ④ نوفل، نبی ﷺ د هاشم په اولاد کښې وو. حضرت جبیر ﷺ د نوفل په اولاد کښې وو. او حضرت عثمان ﷺ د عبدشمس په اولاد کښې وو. نود رشته دارئ او قرابت په لحاظ سره بنو هاشم ته بنو المطلب، بنو عبدالشمس اوبنو نوفل یوشان وو. ددې وجې جبیر او عثمان ﷺ راغلل. او ګیله ئې اوکړه. چه هرکله په قرابت کښې مونږ ټول برابر یو. نو بیا مونږ ته هم په مال خمس کښې حصه ملاویدل پکاروو. خو رسول الله ﷺ اوفرمائیل.

قوله: إِنَّمَا بَنُو هَاشِمٍ وَبَنُو الْمُطَّلِبِ شَيْءٌ وَاحِدٌ: دابوداود وغیره په روایت کښې ددې نه پس دا زیادت هم شته. «أنا وبنوالمطلب لم نفترق فی جاهلیة ولا فی إسلام» دا دې طرف ته اشاره وه. چه کله قریشو د بنو هاشم سره مقاطعه اوکړه. نوپه دغه وخت کښې بنو المطلب د بنو هاشم سره ملګرتیا کړې وه. او بنو نوفل او بنو عبد شمس ملګرتیا نه وه کړې. نو چونکه بنو هاشم او بنو المطلب د قرابت سره سره په نصرت او مدد کښې هم په خپلو کښې شریك وو. ددې وجې نبی ﷺ دوی «شيء واحد» اووئیل. (۱)

[۳۹۹۰/۳۹۹۲] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ حَدَّثَنَا بُرَيْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ بَلَغَنَا مَخْرَجُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَنَحْنُ بِالْيَمَنِ فَخَرَجْنَا مُهَاجِرِينَ إِلَيْهِ أَنَا وَأَخَوَانِ لِي أَنَا أَصْغَرُهُمْ أَحَدُهُمَا أَبُو بُرْدَةَ وَالْآخَرُ أَبُو رُهْمٍ إِمَّا قَالَ بِضْعٍ وَإِمَّا قَالَ فِي ثَلَاثَةٍ وَخَمْسِينَ أَوْ اثْنَيْنِ وَخَمْسِينَ رَجُلًا مِنْ قَوْمِي فَرَكِبْنَا سَفِينَةً فَأَلْقَتْنَا سَفِينَتُنَا إِلَى النَّجَاشِيِّ بِالْحَبَشَةِ فَوَافَقْنَا جَعْفَرَ بْنَ أَبِي طَالِبٍ فَأَقَمْنَا مَعَهُ حَتَّى قَدِمْنَا جَمِيعًا فَوَافَقْنَا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ افْتَتَحَ خَيْبَرَ وَكَانَ أُنَاسٌ مِنَ النَّاسِ يَقُولُونَ لَنَا يَعْنِي لِأَهْلِ السَّفِينَةِ سَبَقْنَاكُمْ بِالْهِجْرَةِ وَدَخَلَتْ أَسْمَاءُ بِنْتُ عُمَيْسٍ وَهِيَ مِمَّنْ قَدِمَ مَعَنَا عَلَى حَفْصَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زَائِرَةً وَقَدْ كَانَتْ هَاجَرَتْ إِلَى النَّجَاشِيِّ فِيمَنْ هَاجَرَ فَدَخَلَ عُمَرُ عَلَى حَفْصَةَ وَأَسْمَاءُ عِنْدَهَا فَقَالَ عُمَرُ حِينَ رَأَى أَسْمَاءَ مَنْ هَذِهِ قَالَتْ أَسْمَاءُ بِنْتُ عُمَيْسٍ قَالَ عُمَرُ الْحَبَشِيَّةُ هَذِهِ الْبَحْرِيَّةُ هَذِهِ قَالَتْ أَسْمَاءُ نَعَمْ قَالَ سَبَقْنَاكُمْ بِالْهِجْرَةِ فَنَحْنُ أَحَقُّ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْكُمْ فَغَضِبَتْ وَقَالَتْ كَلَّا وَاللَّهِ كُنْتُمْ مَعَ

---

(۱) فتح البارى (۶/۲۴۵)_

رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُطْعِمُ جَائِعَكُمْ وَيَعِظُ جَاهِلَكُمْ وَكُنَّا فِي دَارِ أَوْ فِي أَرْضِ الْبُعَدَاءِ الْبُغَضَاءِ بِالْحَبَشَةِ وَذَلِكَ فِي اللَّهِ وَفِي رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَايْمُ اللَّهِ لَا أَطْعَمُ طَعَامًا وَلَا أَشْرَبُ شَرَابًا حَتَّى أَذْكُرَ مَا قُلْتَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَنَحْنُ كُنَّا نُؤْذَى وَنُخَافُ وَسَأَذْكُرُ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَسْأَلُهُ وَاللَّهِ لَا أَكْذِبُ وَلَا أَزِيغُ وَلَا أَزِيدُ عَلَيْهِ فَلَمَّا جَاءَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ يَا نَبِيَّ اللَّهِ إِنَّ عُمَرَ قَالَ كَذَا وَكَذَا قَالَ فَمَا قُلْتِ لَهُ قَالَتْ قُلْتُ لَهُ كَذَا وَكَذَا قَالَ لَيْسَ بِأَحَقَّ بِي مِنْكُمْ وَلَهُ وَلِأَصْحَابِهِ هِجْرَةٌ وَاحِدَةٌ وَلَكُمْ أَنْتُمْ أَهْلَ السَّفِينَةِ هِجْرَتَانِ قَالَتْ فَلَقَدْ رَأَيْتُ أَبَا مُوسَى وَأَصْحَابَ السَّفِينَةِ يَأْتُونِي أَرْسَالًا يَسْأَلُونِي عَنْ هَذَا الْحَدِيثِ مَا مِنَ الدُّنْيَا شَيْءٌ هُمْ بِهِ أَفْرَحُ وَلَا أَعْظَمُ فِي أَنْفُسِهِمْ مِمَّا قَالَ لَهُمْ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَبُو بُرْدَةَ قَالَتْ أَسْمَاءُ فَلَقَدْ رَأَيْتُ أَبَا مُوسَى وَإِنَّهُ لَيَسْتَعِيدُ هَذَا الْحَدِيثَ مِنِّي

[٣٩٩١] قَالَ أَبُو بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنِّي لَأَعْرِفُ أَصْوَاتَ رُفْقَةِ الْأَشْعَرِيِّينَ بِالْقُرْآنِ حِينَ يَدْخُلُونَ بِاللَّيْلِ وَأَعْرِفُ مَنَازِلَهُمْ مِنْ أَصْوَاتِهِمْ بِالْقُرْآنِ بِاللَّيْلِ وَإِنْ كُنْتُ لَمْ أَرَ مَنَازِلَهُمْ حِينَ نَزَلُوا بِالنَّهَارِ وَمِنْهُمْ حَكِيمٌ إِذَا لَقِيَ الْخَيْلَ أَوْ قَالَ الْعَدُوَّ قَالَ لَهُمْ إِنَّ أَصْحَابِي يَأْمُرُونَكُمْ أَنْ تَنْظُرُوهُمْ

قوله: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ...: په دې روايت كښې حضرت ابو موسى اشعرى رضي الله عنه دخپل هجرت واقعه بيان كړې ده.چه د رسول الله ﷺ د هجرت خبرمو واوريدل.نو زه او زما سره دوه ورونړه مدينې ته د هجرت په اراده باندې راووتل.خو په درياب كښې سفر كولو كښې درياب مونږ حبشه طرف ته بوتلو.هلته مو دحضرت جعفرطيار رضي الله عنه سره ملاقات اوشو.اوبيا مونږ ټول مدينې ته راغلو.اود فتح خيبرنه پس مو د نبى ﷺ سره ملاقات اوشو. په دې سفر كښې د حضرت جعفرطيار رضي الله عنه بى بى حضرت اسماء بنت عميس رضي الله عنها هم وه.هغه د هجرت نه پس دحضرت حفصې رضي الله عنها سره د ملاقات په غرض لاړه.په دې كښې حضرت عمر فاروق رضي الله عنه حضرت حفصې رضي الله عنها ته راغلو .چه حضرت اسماء ئې اوليدله. نو تپوس ئې اوكړو. ((من هذه)) دا څوك ده؟ حضرت حفصې رضي الله عنها ورته اووئيل.اسماء بنت عميس رضي الله عنها حضرت عمر رضي الله عنه اووئيل .((الحبشية هذه؟البحرية؟)) يعنى دا هغه ده.چه دحبشه نه ئې بحرى سفر كړې دې. حضرت اسماء رضي الله عنها ورته اووئيل.اوجى،حضرت عمر رضي الله عنه ورته اووئيل. ((سبقناكم بالهجرة فنحن أحق برسول الله منكم)) دحضرت عمر رضي الله عنه په دې جمله باندې حضرت اسماء ډيره غصه شوه.او وې وئيل،هرګز داسې نه ده.تاسو خلق خو د رسول الله ﷺ سره وئې.په تاسو كښې په اوګى باندې به هغه روټئ خوړله.او ناواقفه ته به ئې وعظ نصيحت كولو.((وكنافى دار البعداء البغضاء بالحبشة)) حال دا چه مونږ په حبشه كښې د دښمن په لرې زمكه كښې وو.اودا ټول

تکليفونه مونږ د الله او د هغه د رسول ﷺ دپاره برداشت کړي دي.
ددې نه پس حضرت اسماء رضي الله عنها رسول الله ﷺ ته د حضرت عمر رضي الله عنه د دې قول ذکر اوکړو.نو نبي ﷺ اوفرمائيل.تاسوخلقو دوه هجرتونه کړي دي.ستاسوحق په دې اعتبار سره زيات جوړيږي.

قوله: وَمِنْهُمْ حَكِيمٌ إِذَا لَقِيَ الْخَيْلَ أَوْ قَالَ الْعَدُوَّ قَالَ لَهُمْ إِنَّ أَصْحَابِي يَأْمُرُونَكُمْ أَنْ تَنْظُرُوهُمْ: اوپه دې اشعريينو کښې يو صاحب حکيم دې.(حکيم يا خو دده نوم دې يا صفت دې)کله چه هغه د سوروو سره ملاويږي.نوهغوی ته وائي.زما ملګرې تاسو ته حکم کوی.چه تاسو دهغوی انتظار کوئ.

که د((خيل))نه مراد د دشمنانو لښکر وی.لکه څنګه چه په بعضې رواياتو کښې د((اذا لقى الخيل))په ځائې ((اذا لقى العدو))لفظ راغلې دې.نو په دې صورت کښې ددې جملې دوه مطلبه کيدې شي.

① يو دا چه کله هغه حکيم د دشمنانو سره ملاويږي.نو هغوی ته غيرت ورکوی. چه زما ملګری وائی.چه اودريږئ.چرته تختئ.يعنی هغه حکيم دومره مړنې دې.چه جنګ باندې آماده کولو دپاره دشمنانو ته غيرت ورکوی.([1])

② اودويم دا چه د دشمنانو د مرعوب کولو دپاره هغه هغوی ته خطاب کوی،او وائی.چه زما د ملګرو حکم دې.چه مه تختئ.ايسار شئ.مونږ هم راځو.په دې جملې سره هغه دشمنانو ته دا تاثر ورکول غواړی.چه زه يواځې نه يم.زما ملګری هم راروان دی.

او که د ،،خيل،، نه مراد د دشمنانو لښکر نه وی،بلکه ((خيل المسلمين)) مراد وی.نو په دې صورت کښې به مطلب دا وی،چه اې مسلمانانو اس سورو زما پيدل ملګری تاسو ته دا درخواست کوی.چه تاسو دهغوی انتظار اوکړئ.هغوی ځان سره بوځئ.په سورلو باندې يواځې وړاندې منډې مه وهئ.([2]) والله اعلم.

[٣٩٩٣] حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ سَمِعَ حَفْصَ بْنَ غِيَاثٍ حَدَّثَنَا بُرَيْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى قَالَ قَدِمْنَا عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ أَنِ افْتَتَحَ خَيْبَرَ فَقَسَمَ لَنَا وَلَمْ يَقْسِمْ لِأَحَدٍ لَمْ يَشْهَدِ الْفَتْحَ غَيْرَنَا [ر:٢٩٦٧]

حضرت ابو موسی اشعری رضي الله عنه فرمائی.چه مونږ د فتح خيبر نه پس رسول الله ﷺ ته راغلو. نبي ﷺ مونږ ته حصه راکړه.او زمونږ نه سوا بل داسې هيڅ يو کس ته ئې حصه ورنکړه.کوم چه په فتح خيبر کښې شريک نه وو.

د جهاد نه پس د راتلونکی کس په غنيمت کښې حصه : که يوکس په جهاد کښې شريک وی. نوهغه خو په غنيمت کښې حصه اخلی . دغه شان د جهاد ختميدو نه وړاندې که يوکس

---

[1] فتح البارى (٤٨٧/٧)_
[2] فتح البارى (٤٨٧/٧) وعمدة القارى (٢٥٣/١٧) وتعليقات لامع الدرارى (٣٥٦/٨٧)_

غانمينو سره راشي ملاو شي.نو په اتفاق سره دهغه هم په مال غنيمت كښې حصه كيږى.
خوكه يو كس دجهاد ختميدونه پس اومال غنيمت تقسيميدو نه وړاندې راشي.نو هغه ته به هم په مال غنيمت كښې حصه وركولې شى كه نه ؟په دې كښې اختلاف دې.د امام شافعى او امام احمد بن حنبل رحمهما الله دوه قولونه دى.يو قول دا دې.چه دې كس ته به حصه نشى وركولې.ځكه چه ده په جهاد كښې شركت نه دې كړې.دويم قول دا دې.چه ده ته به حصه ملاويږى.ځكه چه دې د مال غنيمت نه وړاندې رارسيدلې دې.([1]) خو دشوافعو رحمهم الله مشهور قول اولنې دې.

د احنافو حضراتو مسلك دا دې.چه ترڅو پورې مال غنيمت د دارالاسلام سرحدونو ته داخل شوې نه وى.د دې نه وړاندې وړاندې كه څوك راشى.غانمينو سره ملاو شى.نوهغه ته به حصه وركولې شى ګنى نه.([2])

داحنافو رحمهم الله په مسلك باندې د حديث باب د وجې اشكال كيږى.چه په دې كښې وئيلى شوى دى.«ولم يقسم لأحد لم يشهد الفتح غيرنا» ددې نه معلوميږى .چه كوم كسان د جهاد د ختميدو نه پس اود مال غنيمت د تقسيم نه وړاندې خيبر ته راغلى وو.نبى ﷺ هغوى ته حصه نه وه وركړې.

داحنافو رحمهم الله د طرفه دا جواب وركړې شوې دې،چه ممكن ده، د كومو خلقويه باره كښې چه حضرت ابوموسى اشعرى رضي الله عنه فرمائى،چه هغوى ته حصه ورنكړې شوه،چه هغوى د دارالاسلام حدودو ته د رارسيدو نه پس راغلى وى.او دا هم ممكن ده.چه نبى ﷺ هغوى ته حصه وركړې وى، خوابو موسى اشعرى رضي الله عنه ته علم نه وى شوې.ددې وجې هغوى «ولم يقسم لأحد» وئيلى دى.([3]) والله اعلم

---

[1] ، فتح البارى (۶\۴۴۲) كتاب فرض الخمس وبذل المجهود باب من جاء بعد الغنيمة .كتاب الجهاد (۱۲\۳۱۶)وعمدة القارى (۱۷\۲۵۳)_

[2] ،عمدة القارى (۱۷\۳۵۳) وبذل المجهود (۱۲.۳۲۰)_

[3] ، حضرت سهارنپورى رحمه الله فرمائى.چه كومو حضراتو ته په مال غنيمت كښې څه نه وو وركړې شوې.په حقيقت كښې دا حضرات د فتح خيبر نه پس راغلى وو.او خيبر د فتح نه پس دارالاسلام اوګرځيدو.او په دارالاسلام كښې غنيمت صرف غانمينو ته ملاويږى.كوم كسان چه په جهاد كښې شريك شوى نه وى.هغوى ته نه ملاويږى.
په دې باندې اشكال كيږى.چه حضرت ابو موسى اشعرى رضي الله عنه هم د فتح خيبر نه پس راغلې وو.كه خيبر دارالاسلام ګرځيدلې وو.نو بيا هغه ته حصه ځنګه ملاو شوه.
ددې جواب حضرت سهارنپورى رحمه الله دا وركړې دى.چه رسول الله ﷺ هغوى ته په خمس كښې وركړې وه.په مال غنيمت كښې نه وه وركړې.اودا هم كيدې شي.چه د غانمينو په رضا سره ئې ورته د عام مال غنيمت نه وركړې وى.اوكله چه غانمين راضى.نوداسې كس ته په غنيمت كښې حصه وركول جائزدى.چه په جهاد كښې شريك شوې نه وى.(بذل المجهود (۱۲.۳۲۰) باب من جاء بعد الغنيمة)

[۳۹۹۳] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ عَمْرٍو حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ عَنْ مَالِكِ بْنِ أَنَسٍ قَالَ حَدَّثَنِي ثَوْرٌ قَالَ حَدَّثَنِي سَالِمٌ مَوْلَى ابْنِ مُطِيعٍ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ افْتَتَحْنَا خَيْبَرَ وَلَمْ نَغْنَمْ ذَهَبًا وَلَا فِضَّةً إِنَّمَا غَنِمْنَا الْبَقَرَ وَالْإِبِلَ وَالْمَتَاعَ وَالْحَوَائِطَ ثُمَّ انْصَرَفْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى وَادِي الْقُرَى وَمَعَهُ عَبْدٌ لَهُ يُقَالُ لَهُ مِدْعَمٌ أَهْدَاهُ لَهُ أَحَدُ بَنِي الضِّبَابِ فَبَيْنَمَا هُوَ يَحُطُّ رَحْلَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذْ جَاءَهُ سَهْمٌ عَائِرٌ حَتَّى أَصَابَ ذَلِكَ الْعَبْدَ فَقَالَ النَّاسُ هَنِيئًا لَهُ الشَّهَادَةُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَلْ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِنَّ الشَّمْلَةَ الَّتِي أَصَابَهَا يَوْمَ خَيْبَرَ مِنَ الْمَغَانِمِ لَمْ تُصِبْهَا الْمَقَاسِمُ لَتَشْتَعِلُ عَلَيْهِ نَارًا فَجَاءَ رَجُلٌ حِينَ سَمِعَ ذَلِكَ مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِشِرَاكٍ أَوْ بِشِرَاكَيْنِ فَقَالَ هَذَا شَيْءٌ كُنْتُ أَصَبْتُهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شِرَاكٌ أَوْ شِرَاكَانِ مِنْ نَارٍ

قوله: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ....: دا روايت دحضرت ابوهريره ﷺ دي.دوی فرمائی، چه مونږ خيبر فتح کړو،په مال غنيمت کښې هلته مونږ ته سرۀ او سپين زر نه وو ملاؤ شوي.بلکه غواګانې ،اوښان،د کور سامان او باغونه وغيره ملاؤ شوی وو.بيا مونږ د نبی ﷺ سره وادی قری طرف ته واپس شو.د رسول الله ﷺ يو غلام وو.چه ،،مدعم،، ورته وئيلی شو هغه د بنو ضباب يوکس نبی ﷺ ته هديه ورکړې وو.(د دغه کس نوم رفاعه بن زيد بن وهب خزاعی نقل شوې دې[1])هغه غلام د رسول الله ﷺ کجاوه راکوزوله،چا ناڅاپه يو سهم غائر راغلو.اوهغه پرې اولګيدلو.(سهم غائر هغه غشی ته وائی.چه دهغې ويشتونکې معلوم نه وی) د هغې په وجه هغه وفات شو.خلقو اووئيل.((هنيئا له الشهادة)) نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل.((کلا والذی نفسی بيده أن الشملة التی أصابها يوم خيبر من المغانم لم تصبها المقاسم لتشتعل عليه نارا))

يعنی هرګز نه دې،په هغه ذات مې قسم دې، دچا په قبضه کښې چه زما ساه ده، هغه څادر کوم چه ده په خيبر کښې د مال غنيمت د تقسيم نه وړاندې اخستې وو ،هغه دده دپاسه اورجوړ شوې دې.اوبليږی.

دلته زمونږ په نسخو کښې د ((کلا)) په ځائې ((بل)) دې.د حموی او سرخسی په روايت کښې ((بل)) دې.حافظ ابن حجر او قسطلانی رحمهما الله ((بل))صحيح ګرځولې دې.د موطا امام مالك په روايت کښې ((کلا)) دې.([2])

---

[1] ،فتح الباری (۴۸۹\۷) وعمدة القاری (۲۵۴\۱۷و ۲۵۵)_
[2] ،فتح الباری (۴۸۹\۷) وعمدة القاری (۲۵۵\۱۷)_

د «کلا» او «بل» دواړو صورتونو کښې مفهوم او معنی صحیح کیږي.خو د «بلی» په صورت کښې معنی نه صحیح کیږي،ځکه چه رسول الله ﷺ د خلقو هغه ته د شهادت مبارکئ ورکولو تردید کول غوښتل.او ښکاره ده،چه دغه تردید د «کلا» او «بل» په صورت کښې کیدې شي. د لفظ د «بلی» که چرته وی.نو دا تردید نه دې بلکه تائید دې.اودا د نبی ﷺ د مدعا او مقصد نه خلاف دې.ددې وجې په کومو نسخو کښې چه «بلی» دې.هغه وهم گرځولې شوې دې.

د ،مدعم،، په باره کښې نبی ﷺ چه کله دا جمله اوونیله،نو یو صحابی د پنړې یوه یا دوه تسمې راوړې،او د نبی ﷺ په خدمت کښې ئې پیش کړې.او وې وئیل.چه ما دمال غنیمت د تقسیم نه وړاندې دا اخستې وې.نبی ﷺ اوفرمائیل.دا یوه یا دوه تسمې هم اور دې.مطلب دا که تا دا نه وې ورکړې.نو ددې نه به هم اور جوړ شوې وو،اوته به ئې سوزولې وې.

یو اشکال او دهغې جواب: دلته په روایت باب کښې حضرت ابوهریره ﷺ فرمائی.چه «افتتحنا خیبر» دا د جمعې متکلم صیغه ده.حال دا چه حضرت ابوهریره ﷺ د فتحې خیبر نه پس راغلې وو.په فتح خیبر کښې شریك شوې نه وو.ځکه امام دارقطنی د موسی بن هارون نه نقل کړې دی،چه «افتتحنا خیبر» الفاظ وهم دې.[1]

حافظ ابن حجر ﷺ فرمائی،چه دا د «افتتح المسلمون الخیبر» په معنی کښې دې.[2] لکه څنګه چه د ذوالیدین په قصه کښې حضرت ابوهریره ﷺ فرمائیلي دی .«صلینا خلف رسول الله ﷺ» حال دا چه دغه قصه د بدر نه وړاندې وه.او حضرت ابوهریره ﷺ په دغه وخت کښې شریك صلاة نه وو.هلته هم د «صلینا» معنی ده «صلی المسلمون» د مسلمانانو د فعل نه کله حضرت ابوهریره ﷺ د جمع متکلم په صیغې سره تعبیر کوی.

[٣٩٩٤] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ قَالَ أَخْبَرَنِي زَيْدٌ عَنْ أَبِيهِ أَنَّهُ سَمِعَ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ أَمَا وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْلَا أَنْ أَتْرُكَ آخِرَ النَّاسِ بَبَّانًا لَيْسَ لَهُمْ شَيْءٌ مَا فُتِحَتْ عَلَيَّ قَرْيَةٌ إِلَّا قَسَمْتُهَا كَمَا قَسَمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْبَرَ وَلَكِنِّي أَتْرُكُهَا خِزَانَةً لَهُمْ يَقْتَسِمُونَهَا

[٣٩٩٥] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا ابْنُ مَهْدِيٍّ عَنْ مَالِكِ بْنِ أَنَسٍ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَوْلَا آخِرُ الْمُسْلِمِينَ مَا فُتِحَتْ عَلَيْهِمْ قَرْيَةٌ إِلَّا قَسَمْتُهَا كَمَا قَسَمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْبَرَ [ر:٢٢٠٩]

حضرت عمربن الخطاب ﷺ چه کله د کافرانو ښارونه فتح کول.نو هغوی به زمکې په

---

[1] فتح الباری (٤٨٨/٧)_

[2] فتح الباری (٤٨٨/٧)_

غانمينو كښې نه تقسيمولي.دهغوی خيال وو.كه زه زمكې په غانمينو باندې تقسيموم نو.
چه كوم كلي يا كومه زمكه د چا په حصې كښې راشي.نوهم هغه به د هغې مالك
شي.اودهغه نه پس به بيا هغه دهغه وارثانو ته ملاويږي.اود نورو خلقو به په هغې كښې څه
حق نه وی.ددې وجې هغوی هغه دهميشه دپاره وقف كولې،چه ترقيامته پورې ددې د آمدن
نه ټول مسلمانانو ته فائده رسی.(١)

د ټولو نه ورمبې د شام په فتح كښې دا واقعه پيښه شوه.د شام د زمكو په باره كښې د
حضرت عمر رضي الله عنه رائې دا وه.چه دا تقسيم نكړې شي.دحضرت بلال رضي الله عنه اصرار وو.چه تاسو
تقسيم اوكړئ.حضرت عمر رضي الله عنه فرمائيل.بې شكه لكه څنګه چه نبى ﷺ د خيبر زمكې په
غانمينو كښې تقسيم كړې وې.ما به هم هغه شان ټولې زمكې په غانمينو كښې تقسيم كړې
وې.خو ماته د راتلونكو مسلمانانو خيال دې. نن كه په غانمينو كښې دا زمكې تقسيم
شوې.نو دوی به ئې مالكان شي.او روسته چه كوم مسلمانان راځى.هغوی به ددې زمكو نه
فائده نشى اخستې.

د حضرت بلال رضي الله عنه اصرار وو.چه فتح خو مونږ كړې ده.او ته دا زمكې وقف كوې.او
غانمينوته حصه نه وركوې.حضرت عمر رضي الله عنه تنګ شو.او دعا ئې اوكړله .«اللهم اكفني بلالاً
وأصحابه» اې الله ته د بلال او دهغه د ملګرو د طرفه زما دپاره كافي شې.د راوی بيان دې.
چه «ما حال حول ومنهم عين تطرف» چه اوس لا يو كال هم نه وو شوې.چه حضرت بلال رضي الله عنه
اودهغه په ملګرو كښې د يو كس ستركه هم د خوزيدو دپاره باقى نه وه.ټول الله تعالى ته
خوښ شو.(٢)

دحضرت عمر رضي الله عنه دعا قبوله شوه.حضرت بلال رضي الله عنه هم په حق باندې وو.او حضرت عمر رضي الله عنه
هم په حق باندې وو.دحضرت بلال رضي الله عنه په نظر كښې د غانميو فائده وه.اود حضرت عمر رضي الله عنه
په نظر كښې د ټول امت فائده وه.او دالله تعالى په نيز هغه كس زيات محبوب وی،څوك چه
د ټول انسانيت او د ټول امت فائده غواړی.دهغه كس په مقابله كښې چه د يو فرد يا يوې
ډلې فائده غواړی.د حضرت عمر رضي الله عنه په زړه كښې د ټول امت غم او فكر وو.

فائده«ببان» په اوله باء باندې فتحه ده.او په دويمه باء باندې تشديد دې.ددې معنى برابر
يا يوشان يا محتاج يا نادار ده.علامه خطابى رحمه الله فرمائى.دا لفظ د عربئ ژبې نه دې.
بعضې خلقو دې ته د يمنى ژبې لفظ وئيلې دې.

---

١) د روايت الفاظ دا دی.((لولا أن أترک آخرالناس ببانا ليس لهم شئ ..قا ل العينى قوله ببانا معناه شيأ
واحداً وقال الخطابى ولا أحسب هذه اللفظة عربية .. قال الأزهرى بل هى لغة صحيحة لكنها غير فأشية وقال
صاحب العين :يقال هم على ببان واحد أى على طريقة واحدة قال الطبرى :لولا أن أتركهم فقراء معدومين لا
شئ لهم أى متساويين فى الفقر (وانظر التفصيل فى عمدة القارى (١٧/٢٥٥)_
٢) السنن الكبرى للبيهقى (٩/١٣٨) كتاب السير باب من راى قسمة الأراضى المغنومة ومن لم يرها)_

[٣٩٩٦/٣٩٩٧] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللّٰهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ سَمِعْتُ الزُّهْرِيَّ وَسَأَلَهُ إِسْمَاعِيلُ بْنُ أُمَيَّةَ قَالَ أَخْبَرَنِي عَنْبَسَةُ بْنُ سَعِيدٍ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَأَلَهُ قَالَ لَهُ بَعْضُ بَنِي سَعِيدِ بْنِ الْعَاصِ لَا تُعْطِهِ فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ هٰذَا قَاتِلُ ابْنِ قَوْقَلٍ فَقَالَ وَاعَجَبَاهُ لِوَبْرٍ تَدَلَّى مِنْ قَدُومِ الضَّأْنِ

وَيُذْكَرُ عَنِ الزُّبَيْدِيِّ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عَنْبَسَةُ بْنُ سَعِيدٍ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يُخْبِرُ سَعِيدَ بْنَ الْعَاصِ قَالَ بَعَثَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَبَانَ عَلَى سَرِيَّةٍ مِنَ الْمَدِينَةِ قِبَلَ نَجْدٍ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ فَقَدِمَ أَبَانُ وَأَصْحَابُهُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِخَيْبَرَ بَعْدَ مَا افْتَتَحَهَا وَإِنَّ حُزُمَ خَيْلِهِمْ لَلِيفٌ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ لَا تَقْسِمْ لَهُمْ قَالَ أَبَانُ وَأَنْتَ بِهٰذَا يَا وَبْرُ تَحَدَّرَ مِنْ رَأْسِ ضَأْنٍ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا أَبَانُ اجْلِسْ فَلَمْ يَقْسِمْ لَهُمْ

[٣٩٩٧] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ قَالَ أَخْبَرَنِي جَدِّي أَنَّ أَبَانَ بْنَ سَعِيدٍ أَقْبَلَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ هٰذَا قَاتِلُ ابْنِ قَوْقَلٍ وَقَالَ أَبَانُ لِأَبِي هُرَيْرَةَ وَاعَجَبًا لَكَ وَبْرٌ تَدَأْدَأَ مِنْ قَدُومِ ضَأْنٍ يَنْعَى عَلَيَّ امْرَأً أَكْرَمَهُ اللّٰهُ بِيَدِي وَمَنَعَهُ أَنْ يُهِينَنِي بِيَدِهِ [ر٢٦٧٢]

قوله: حدثنا علي بن عبدالله....: حضرت ابوهریره رضی الله عنه د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضر شو. اود خیبر په غنیمتونو کښې ئې د خپل ځان دپاره د حصې مطالبه اوکړه. نود سعید بن العاص رضی الله عنه یو ځوئې (ابان) نبی کریم ﷺ ته اووئیل. «لاتعطه» ده ته مه ورکوه. نو حضرت ابوهریره رضی الله عنه اووئیل. دا د نعمان بن قوقل قاتل دې. دده خبره مه منئ، نو ابان اووئیل.

قوله: واعجباً لوبر تدلی من قدم الضان: حیرانتیا ده بلونګړی لره، چه د غر د سوکې راغلې دې.

وبر (بفتح الواو وسکون الراء) دپیشوپشان یو ځناور دې. چه په پښتو کښې ورته بلونګړې وائی.

«تدلی» په دې روایت کښې د «تدلی من قدوم» نه دې. د دې نه په وړاندینی تعلیق کښې «تحدر من قدوم الضان» دې. اود موسی بن اسماعیل په روایت کښې «تدأدأ من قدوم الضان» دې. معنی تقریباً د ټولو د غورزیدو. راکوزیدواو زوړندیدو ده.

«قدوم» سوکه، طرف، «الضان» دا د دوس قبیلې په علاقه کښې د یو غر نوم دې.(۱)

حضرت ابوهریره رضی الله عنه چه کله د ابان بن سعید په باره کښې اووئیل. چه دا د نعمان بن قوقل قاتل دې، ځکه چه ابان بن سعید په جنګ احد کښې حضرت نعمان بن قوقل انصاری بدری رضی الله عنه شهید کړې وو. په هغه وخت کښې ابان اسلام نه وو راوړې. نود ابوهریره رضی الله عنه په دې جمله

(۱) فتح الباری (۷/۴۹۲) وعمدة القاری (۱۷/۲۵۶)_

باندې ابان ته غصه ورغله.او د حضرت ابوهريره رضي الله عنه تحقير ئې اوکړو.او وې وئيل.((واعجباً لوبر،تدلی من قدوم الضان))اود موسی بن اسماعیل په روایت کښې دا زیادت هم شته.((ینعی علی امرأ اکرمه الله بیدی، ومنعه أن یهیننی بیده)) يعنې دې په ما باندې د يو داسې کس په باره کښې عيب لګوی.چه هغه ته الله تعالی زما په لاس باندې عزت (شهادت) ورکړو.اوهغه ئې منع کړو.چه ما په خپل لاس باندې ذليل کړی.

دحضرت ابان بن سعيد رضي الله عنه مطلب دا وو.که ما په خپله زمانه کفر کښې نعمان بن قوقل رضي الله عنه شهيد کړې دې.نو هغه ته د هغې په وجه د شهادت مرتبه ملاؤ شوه.او ورسره ورسره د الله تعالی دا فضل او احسان اوشو.چه زه ئې دهغه نه بچ کړم.که هغه په هغه وخت کښې زه قتل کړې ووم.نو په آخرت کښې زه به ذليل ووم.خو الله تعالی زه د دغه ذلت نه بچ کړم.نو په دې کښې د پيغور ورکولو څه خبره ده.

دا حضرت ابان بن سعيد رضي الله عنه هم هغه کس دې.چه د صلح حديبيه په موقع ئې حضرت عثمان رضي الله عنه ته په مکه مکرمه کښې پناه ورکړې وه.او هغه ئې خپل خان سره ميلمه ساتلې وو.دوی د صلح حديبيه نه پس په اسلام کښې داخل شوی وو.([1])

قوله: ويذكر عن الزبيدي...:دا تعليق دې.امام ابوداود دا په خپل سنن کښې موصولاً نقل کړې دې.([2]) په هغې کښې دی.چه رسول الله صلی الله علیه وسلم ابان بن سعيد رضي الله عنه د مدينې منورې نه نجد طرف ته د څه خاص مهم دپاره ليږلې وو.ابوهريره رضي الله عنه فرمائی.

قوله: فَقَدِمَ أَبَانُ وَأَصْحَابُهُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِخَيْبَرَ بَعْدَ مَا افْتَتَحَهَا وَإِنَّ حُزُمَ خَيْلِهِمْ لَلِيفٌ: يعنې ابان او دهغه ملګری د فتح خيبر نه پس د رسول الله صلی الله علیه وسلم په خدمت کښې ددغه مهم نه واپس حاضر شو.په داسې حال کښې چه د هغوی د اسونو رسۍ د قجورو د پوستکی نه جوړې شوې وې.

,,حزم،،(بضم الحاء وسكون الزاء) د ،،حزام،، جمع ده.حزام هغه رسۍ ته وائی کومه چه دشا سره تړلې شي.او ,,ليف،، د قجورو شاخ او پوستکی ته وائی.مطلب دا دې.چه د اس د خيټې نه چه کومه رسۍ شا طرف ته تړلې شي.هغه د قجورو د پوستکو نه جوړه شوې وه.او بيخی په بې سروسامان او خراب حالت کښې دا کسان د نبی صلی الله علیه وسلم خدمت ته راغلل.

حضرت ابوهريره رضي الله عنه فرمائی.چه ما رسول الله صلی الله علیه وسلم ته اووئيل.يا رسول الله! ده ته په غنيمت کښې څه حصه مه ورکوه.نوپه دې باندې ابان حضرت ابوهريره رضي الله عنه ته اووئيل... ((وأنت بهذا يا وبر تحدر من رأس الضان)) رسول الله صلی الله علیه وسلم اوفرمائيل.ابان! کينه،اوهغه ته ئې په غنيمت کښې حصه ورنکړه.

---

[1] عمدة القاري (۱۷\۲۵۶)_

[2] سنن أبی داود کتاب الجهاد باب من جاء بعد الغنيمة لا سهم له رقم ۲۷۲۳)_

دلته اشكال كيږي.چه د زبيدى ددې تعليق نه خو معلوميږي.چه ابان حصه غوستې وه.او حضرت ابوهريره رضي الله عنه رسول الله ﷺ ته د حصې نه وركولو وئيلى وو.او ددې نه وړاندې د على بن عبدالله د روايت نه معلوميږي.چه حضرت ابوهريره رضي الله عنه حصه غوستې وه.او ابان نبى ﷺ ته وئيلى وو.چه مه وركوه.په ظاهره په دواړو روايتونو كښې تعارض دې.

د محمد بن يحيى ذهلى رحمه الله رائې دا ده.چه د زبيدى روايت راجح دې.په كوم كښې چه د ابوهريره رضي الله عنه منع كول مذكور ده.([1])اوحافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى .ممكن ده.چه دواړو دپاره منع كړې وى.د ابان دپاره حضرت ابوهريره رضي الله عنه دا دليل وركړې وو.چه دې د ابن قوقل قاتل دې.او د ابوهريره رضي الله عنه دپاره ابان رضي الله عنه دا دليل پيش كړې وو.چه دې د جنګ او جهاد لائق نه دې.ده ته دې حصه نشى وركولې.([2]) نو په دواړو رواياتو كښې څه تعارض نشته.

تنبيه:امام ابوداود دا روايت نقل كړې دې.او په هغې كښې داىان په ځائې ،سعيد بن العاص، نوم دې.د سعيد بن ا لعاص رضي الله عنه حضرت ابوهريره رضي الله عنه ته د حصې وركولو نه منع كړې وو.([3])خود سعيد نوم صحيح نه دې.دا مغالطه يا د امام ابوداود نه شوې ده.اويا د هغه د استاذ نه،صحيح روايت د بخارى دې.په كوم كښې چه د ابان ذكر دې.

دويمه خبره دا زده كړئ.چه د بخارى په دې رواياتو كښې د «من قدوم الضان» الفاظ راغلى دى.او ابوعبيد بكرى رحمه الله په خپل معجم كښې د همدانى د روايت په حوالې سره د «ضان» په ځائې د «ضال» لفظ نقل كړې دې.اوهم دا ئې صحيح ګرځولې دې.([4]) «ضال» ځنګلى بېر ته وائى.په كوم كښې چه غټه مره اوسيږى.

خود محققينو رائې دا ده.چه هم «ضان» صحيح دې.اودا د دوس قبيلې په علاقه كښې د يو غر نوم دې.دكوم ځائې نه چه حضرت ابوهريره رضي الله عنه راغلې وو.والله اعلم.

[٢٩٩٨]حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ فَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلَام بِنْتَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْسَلَتْ إِلَى أَبِي بَكْرٍ تَسْأَلُهُ مِيرَاثَهَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْهِ بِالْمَدِينَةِ وَفَدَكٍ وَمَا بَقِيَ مِنْ خُمُسِ خَيْبَرَ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا نُورَثُ مَا تَرَكْنَا صَدَقَةٌ إِنَّمَا يَأْكُلُ آلُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي هَذَا الْمَالِ وَإِنِّي وَاللَّهِ لَا أُغَيِّرُ شَيْئًا مِنْ صَدَقَةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ حَالِهَا الَّتِي كَانَ عَلَيْهَا فِي عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَأَعْمَلَنَّ فِيهَا بِمَا عَمِلَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَبَى أَبُو بَكْرٍ

---

[1] فتح البارى (٧/ ٤٩٢)_

[2] فتح البارى (٧/ ٤٩٢و ٤٩٣) دغه شان بذل المجهود (١٢/ ٣٢٠)_

[3] سنن أبى داود كتاب الجهاد باب من جاء بعد الغنيمة لا سهم له رقم ٢٧٢٤)_

[4] عمدة القارى (١٤/ ١٢٥) كتاب الجهاد باب الكافر يقتل المسلم)_

أَنْ يَدْفَعَ إِلَى فَاطِمَةَ مِنْهَا شَيْئًا فَوَجَدَتْ فَاطِمَةُ عَلَى أَبِي بَكْرٍ فِي ذَٰلِكَ فَهَجَرَتْهُ فَلَمْ تُكَلِّمْهُ حَتَّى تُوُفِّيَتْ وَعَاشَتْ بَعْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سِتَّةَ أَشْهُرٍ فَلَمَّا تُوُفِّيَتْ دَفَنَهَا زَوْجُهَا عَلِيٌّ لَيْلًا وَلَمْ يُؤْذِنْ بِهَا أَبَا بَكْرٍ وَصَلَّى عَلَيْهَا وَكَانَ لِعَلِيٍّ مِنَ النَّاسِ وَجْهٌ حَيَاةَ فَاطِمَةَ فَلَمَّا تُوُفِّيَتْ اسْتَنْكَرَ عَلِيٌّ وُجُوهَ النَّاسِ فَالْتَمَسَ مُصَالَحَةَ أَبِي بَكْرٍ وَمُبَايَعَتَهُ وَلَمْ يَكُنْ يُبَايِعُ تِلْكَ الْأَشْهُرَ فَأَرْسَلَ إِلَى أَبِي بَكْرٍ أَنِ ائْتِنَا وَلَا يَأْتِنَا أَحَدٌ مَعَكَ كَرَاهِيَةً لِمَحْضَرِ عُمَرَ فَقَالَ عُمَرُ لَا وَاللَّهِ لَا تَدْخُلُ عَلَيْهِمْ وَحْدَكَ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ وَمَا عَسَيْتَهُمْ أَنْ يَفْعَلُوا بِي وَاللَّهِ لَآتِيَنَّهُمْ فَدَخَلَ عَلَيْهِمْ أَبُو بَكْرٍ فَتَشَهَّدَ عَلِيٌّ فَقَالَ إِنَّا قَدْ عَرَفْنَا فَضْلَكَ وَمَا أَعْطَاكَ اللَّهُ وَلَمْ نَنْفَسْ عَلَيْكَ خَيْرًا سَاقَهُ اللَّهُ إِلَيْكَ وَلَكِنَّكَ اسْتَبْدَدْتَ عَلَيْنَا بِالْأَمْرِ وَكُنَّا نَرَى لِقَرَابَتِنَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَصِيبًا حَتَّى فَاضَتْ عَيْنَا أَبِي بَكْرٍ فَلَمَّا تَكَلَّمَ أَبُو بَكْرٍ قَالَ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَقَرَابَةُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَحَبُّ إِلَيَّ أَنْ أَصِلَ مِنْ قَرَابَتِي وَأَمَّا الَّذِي شَجَرَ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ مِنْ هَذِهِ الْأَمْوَالِ فَلَمْ آلُ فِيهَا عَنِ الْخَيْرِ وَلَمْ أَتْرُكْ أَمْرًا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصْنَعُهُ فِيهَا إِلَّا صَنَعْتُهُ فَقَالَ عَلِيٌّ لِأَبِي بَكْرٍ مَوْعِدُكَ الْعَشِيَّةَ لِلْبَيْعَةِ فَلَمَّا صَلَّى أَبُو بَكْرٍ الظُّهْرَ رَقِيَ عَلَى الْمِنْبَرِ فَتَشَهَّدَ وَذَكَرَ شَأْنَ عَلِيٍّ وَتَخَلُّفَهُ عَنِ الْبَيْعَةِ وَعُذْرَهُ بِالَّذِي اعْتَذَرَ إِلَيْهِ ثُمَّ اسْتَغْفَرَ وَتَشَهَّدَ عَلِيٌّ فَعَظَّمَ حَقَّ أَبِي بَكْرٍ وَحَدَّثَ أَنَّهُ لَمْ يَحْمِلْهُ عَلَى الَّذِي صَنَعَ نَفَاسَةً عَلَى أَبِي بَكْرٍ وَلَا إِنْكَارًا لِلَّذِي فَضَّلَهُ اللَّهُ بِهِ وَلَكِنَّا نَرَى لَنَا فِي هَذَا الْأَمْرِ نَصِيبًا فَاسْتَبَدَّ عَلَيْنَا فَوَجَدْنَا فِي أَنْفُسِنَا فَسُرَّ بِذَلِكَ الْمُسْلِمُونَ وَقَالُوا أَصَبْتَ وَكَانَ الْمُسْلِمُونَ إِلَى عَلِيٍّ قَرِيبًا حِينَ رَاجَعَ الْأَمْرَ الْمَعْرُوفَ [ر: ٢٩٢٦]

دا روايت متفق عليه دې.امام مسلم هم په كتاب الجهاد كښې د محمد بن رافع نه ددې روايت كړې دې.([1]) محمد بن رافع د حجين نه روايت كوى.او حجين د ليث نه روايت كوى. په ليث بن سعد باندې دبخارى اومسلم د دواړو سندونه ملاويږى.حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائى.

قوله: أَنَّ فَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلَامُ بِنْتَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْسَلَتْ إِلَى أَبِي بَكْرٍ تَسْأَلُهُ مِيرَاثَهَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْهِ بِالْمَدِينَةِ وَفَدَكٍ وَمَا بَقِيَ مِنْ خُمُسِ خَيْبَرَ: د نبى كريم ﷺ د وفات نه پس د نبى ﷺ لور بى بى حضرت فاطمې رضي الله عنها حضرت ابوبكر رضي الله عنه ته اووئيل.چه رسول الله ﷺ ته كوم غنيمت په مدينه او فدك كښې ملاؤ شوى وو.او د خيبر په خمس كښې څه پاتې شوى دى.په هغې كښې ددې حصه ميراث راكړه.

دحضرت فاطمې رضي الله عنها د ميراث غوښتلو سبب د مال محبت نه وو.بلكه د تبركات نبوى

[1] صحيح مسلم كتاب الجهاد باب قول النبى ﷺ لا نورث ما تركنا فهو صدقة رقم ٤٣٤٣)_

حاصلول مقصود وو.ځکه چه ددغه مالونو نسبت رسول اللهﷺ ته وو.اودا متروکات په حقیقت کښې تبرکات نبوی وو.ددې وجې د حضرت فاطمې رضي الله عنها خواهش پیدا شو.چه دا تبرکات د دې په حصه کښې راشي.نوځکه هغوی د میراث مطالبه اوکړه.

د نبیﷺ په تصرف کښې درې قسمه مالونه وو.یو په مدینه کښې اموال بنی نضیرکوم چه الله تعالی دوی ته د فئ په طور ورکړی وو.او په دویم نمبر د فدك زمکې،د اهل فدك سره رسول اللهﷺ په نصف زمکه باندې صلح کړې وه.نصف زمکې اهل فدك سره پاتې شوې وې.او نصف رسول اللهﷺ ته ملاؤ شوې وې. او چونکه دا مال فئ وو.ددې وجې د فدك نصف زمکې د نبیﷺ په تصرف کښې وې. په دریم نمبر دخیبر هغه زمکې او باغونه کوم چه په خمس کښې پاتې شوی وو.او پخپله د نبیﷺ حصه کومه چه دعامو مسلمانانو پشان هغوی ته ملاؤ شوې وه.(١)

دخیبراو فدك د زمکو چه به کوم آمدن وو.هغه به رسول اللهﷺ د عامو مسلمانانو په ضرورتونو او مصلحتونو کښې خرچ کول،او په مدینه منوره کښې اموال بنو نضیر کوم چه نبیﷺ ته د فئ په طور ملاؤ شوی وو.په هغې باندې به ئې عام طور د ازواج مطهراتو نفقه وغیره انتظام کولو.

کله چه نبیﷺ وفات شو.نو حضرت فاطمې رضي الله عنها د حضرت ابوبکرصدیق رضي الله عنه نه دمیراث مطالبه اوکړه.حضرت ابوبکر رضي الله عنه اووئیل. رسول اللهﷺ فرمائیلی دی.«لا نورث ما ترکنا صدقة» زمونږ څوك وارث نه جوړیږی.څه چه پریږدو.هغه صدقه وی.البته آل محمد به دهغې نه خپل ضروریات پوره کوی.اوپه الله قسم زه د رسول اللهﷺ صدقه کړې مال کښې د خپل طرف نه تصرف نشم کولې.اولکه څنګه چه د نبیﷺ په ژوند کښې وو.هم هغه شان به ئې ساتم.او هم هغه به کوم څه چه رسول اللهﷺ کړی وو.نو حضرت فاطمې رضي الله عنها ته د میراث ورکولو نه حضرت ابوبکرصدیق رضي الله عنه انکار اوکړو.

قوله: فَوَجَدَتْ فَاطِمَةُ عَلَى أَبِي بَكْرٍ فِي ذَلِكَ فَهَجَرَتْهُ فَلَمْ تُكَلِّمْهُ حَتَّى تُوُفِّيَتْ:

نوحضرت فاطمه رضي الله عنها دحضرت ابوبکرصدیق رضي الله عنه نه خفه شوه.اودهغه سره ئې ترك تعلق اوکړو.نوتر وفاته پورې ئې هغه سره خبرې اونکړې.

یو اشکال اودهغې جوابونه: دلته دا اشکال کیږی.چه حضرت فاطمې رضي الله عنها د حضرت ابوبکرصدیق رضي الله عنه نه د میراث مطالبه اوکړه.حضرت ابوبکرصدیق رضي الله عنه د رسول اللهﷺ د ارشاد مبارك په وجه هغې ته د میراث ورکولو نه انکار اوکړو.چه د نبیانو په مال کښې میراث نه جاری کیږی.او وې فرمائیل.چه زه به په دې مالونوکښې هم هغه شان تصرف کوم،څنګه چه رسول اللهﷺ کړې وو.او زه به هم هغه شان عمل کوم.څنګه چه د رسول اللهﷺ په خپل ژوند کښې معمول وو.نود حضرت ابوبکر رضي الله عنه خبره صحیح وه.اود رسول اللهﷺ د ارشاد مبارك د وجې ئې د میراث ورکولو نه انکار اوکړو.په دې کښې د هغه څه

(١) عمدة القاري (١٧\٢٥٨)_

ذاتي فائده نه وه.نوپه دې باندې حضرت فاطمه رضي الله عنها ولې خفه شوه.اوبيا خاص كركله چه هغوى ورته د نبى ﷺ صريح ارشاد مبارك ((لانورث ماتركنا صدقة)) هم بيان كړو.ددې نه پس د حضرت ابوبكرصديق رضي الله عنه نه د خفګان څه جواز شته.چه هغه سره ئې تعلق پريخودو.اوتر وفاته پورې ئې ورسره خبرې اونكړې؟ ددې اشكال مختلف جوابونه وركړې شوى دى.

① د ((وجدت فاطمة على أبي بكر)) معنى بعضې حضراتو ((حزنت فاطمة)) بيان كړې ده.لكه څنګه چه د ((وجدت)) معنى غصه كيدل او خفه كيدل راځى.دغه شان غمګين كيدل هم راځى.هغوى فرمائى.چه حضرت فاطمې رضي الله عنها كله د حضرت ابوبكرصديق رضي الله عنه نه ميراث طلب كړو.او په جواب كښې حضرت صديق رضي الله عنه د نبى ﷺ ارشاد نقل كړو.نود نبى ﷺ د دې ارشاد نه د ناواقفيت په وجه حضرت فاطمه رضي الله عنها غمژنه شوه.اوهغې ته دكهه اودرد ملالۀ شو.چه د نبى ﷺ د ارشاد نه د لاعلمئ په وجه ولې ما د ميراث مطالبه اوكړه.(١)

خو په دې باندې اشكال كيږى.چه وړاندې جملې ((فهجرته فلم تكلمه حتى توفيت))نه ددې معنى تائيد نه كيږى.نو ددې متعلق حضرت شاه انور شاه كشميرى رحمه الله فرمائى.چه د ((هجرته)) ضمير د مطالبه ميراث طرف ته راجع دې.اومطلب دا دې.چه فاطمې رضي الله عنها د ميراث مطالبه د نبى ﷺ د ارشاد مبارك اوريدو په وجه پريخوده.او تروفاته پورې ئې د ميراث په باره كښې بيا څه خبره نه ده كړې.(٢)

البته د بخارى په يو روايت كښې د ((وجدت فاطمة)) په ځائې ((غضبت فاطمة)) راغلى دى.ددې نه معلوميږى.چه دلته ((وجدت)) په معنى د ((غضبت))دې.

مولانا رشيد احمد ګنګوهى په لامع الدرارى كښې فرمائيلى دى.چه په حقيقت كښې راوى د خپلې پوهې مطابق روايت بالمعنى كړې دې.او ((غضبت فاطمة)) ئې وئيلى دى.(٣)

ددې توجيه تائيد د هغه روايت نه هم كيږى،كوم چه عمربن شبه په تاريخ مدينه كښې نقل كړې دې.دهغې الفاظ دادى.((فلم تكلمه فى ذلك المال حتى ماتت)) (٤) ددې نه ښكاره معلوميږى.چه حضرت فاطمې رضي الله عنها تروفاته پورې د دغه مال او ميراث په باره كښې مطالبه اونكړه.دا مطلب نه دې.چه حضرت فاطمې رضي الله عنها د حضرت ابوبكرصديق رضي الله عنه سره مطلقاً قطع كلامى اوكړه.

② دبعضې عالمانو خيال دې، چه ((وجدت فاطمة على أبي بكر...الخ)) د اصل روايت حصه نه ده.بلكه دا دامام زهرى رحمه الله د طرف نه مدرج دې.او امام زهرى رحمه الله په ادراج كښې مشهور دې.هغوى حديث بيانوى او په مينځ كښې په كښې خپله رائې داخلوى.او ددې وضاحت

---

١ خود ((وجدت)) په صله كښې د ((على)) موجودګى ددې معنى تائيد نه كوى.

٢ فيض البارى (١٤/١٤١)

٣ لامع الدرارى (٢٩٠/١٧) باب ما يكره من ذبح الإبل.

٤ تاريخ المدينة لابن شبيه (١/١٩٧)

بعضې وخت کښې هغه نه کوی.د هغې د وجې د هغه ادراج هم د اصل روایت حصه ګڼړلې شی. دامام مالك شیخ ربیعه الرائی به د زهری ﷺ نه تپوس اوکړو.((یا أبا بکر إذا حدثت الناس برأیك فاخبرهم أنه رأیك، وإذا حدثت الناس بشئ من السنة فاخبرهم أنه سنة فلا یظنون أنه رأیك))[1] حافظ هم په ((النکت علی ابن الصلاح)) کښې لیکلی دی.((وکذا کان الزهری یفسر الأحادیث کثیراً وربما أسقط أداة التفسیر))[2]

ددې ا لفاظو د ادراج دلیل دا دې.چه حضرت ابوبکر رضی الله عنه ته د حضرت فاطمې رضی الله عنها دمیراث په باره کښې مراجعت تقریباً په شپږ دیرش طرقو سره مروی دې.په دې شپږ دیرش طرقو کښې د پنځویشتو مدار په امام زهری رحمه الله دې.او یوولس طرق دامام زهری رحمه الله نه علاوه د نورو راویانو نه مروی دی.د امام زهری رحمه الله نه علاوه چه نورځومره طرق دی.په هغې کښې په یو کښې هم د حضرت فاطمې د خفګان اوحضرت ابوبکر رضی الله عنه سره د قطع کلامۍ ذکر نشته.دامام زهری نه هم په نهو طرقو کښې هم د حضرت فاطمې رضی الله عنها د خفګان ذکر نشته. البته د زهری په باقی شپاړس طرقو کښې د حضرت فاطمې د خفګان ذکر شته. نودغه شان په شلو طرقو کښې د خفګان ذکر نشته.او چه په کوموکښې دی.هغه صرف د امام زهری مرویات دی.ددې وجې ظاهره هم دا ده.چه دا د امام زهری ادراج دې. ګنی ددې نه علاوه چه په کومو یوولسو طرقوکښې داقصه منقول ده.په هغې کښې په یوه کښې هم ددې ذکر نشته.[3] اوس که دا ادراج امام زهری رحمه الله د خپل طرف نه کړی وی.نوبیا خو ددې څه اعتبار نشته.او که هغوی د چا نه اوریدلی وی.نو په دې صورت کښې به دا ارسال وی.او مراسیل زهری د محدثینو په نیز څه زیات قوی او معتبر نه دی.بیا خاص کر چه د هغې خلاف روایات موجود وی.[4]

ابن سعد په،طبقات،کښې اومحب طبری په ،،الریاض النضرة،، کښې روایت نقل کړې دې. په هغې کښې تصریح ده،چه ((أن فاطمة لم تمت إلا راضیة عن أبي بکر)) دغه شان بیهقی په خپل ،،سنن،، کښې هم ددې مفهوم روایت د ،،شعبی،، نه نقل کړې دې.[5] نوچه دا روایات موجود وی.د زهری د ادراج څه اعتبار نه پاتې کیږی.

---

[1] الفقیه والمتفقه للخطیب البغدادی (١٢/١٤٨)_

[2] النکت علی ابن الصلاح (١١/٨٢٩)_

[3] مولانا محمد نافع صاحب زیدمجدهم کتاب ،،رحماء بینهم،، (١١/١٢٦و١٢٧)_

[4] تهذیب التهذیب (١٩/٤٥١)_

[5] اوګورئ طبقات ابن سعد (٨/٢٧) والریاض النضرة (١١/١٥٤) او د بیهقی د روایت الفاظ دا دی.((لما مرضت فاطمة أتاه أبوبکر الصدیق فاستأذن علیها، فقال علي یا فاطمة هذا أبوبکر یستأذن علیك. فقالت أتحب أن آذن له ؟ قال نعم. فأذنت له. فدخل علیها یترضاها وقال والله ما ترکت الدار والمال والأهل والعشیرة إلا إبتغاء مرضاة الله ومرضاة رسوله ومرضاتکم أهل البیت ثم ترضاها حتی رضیت)) سنن بیهقی (٦/٣٠١) کتاب قسم الفئ والغنیمة)_

③ د «وجدت فاطمة على أبي بكر» يوه توجيه دا هم شوې ده،چه د حضرت فاطمې ﷺ خيال وو. چه د انبياؤ په مال کښې د وراثت نه جاري کيدو مطلب په مال منقول (درهم ،دينار وغيره) کښې نه جاري کيدل دي.په يو روايت کښې دا الفاظ راغلي دي.«لايقتسم ورثتي ديناراً ولا درهماً»(١) خو دلته خبره د مال غير منقول (زمکې) وه.ددې وجې کيدې شي.چه د حضرت فاطمې ﷺ دا خيال وو.چه په دې کښې ميراث جاري کيدې شي.او حضرت ابوبکر ﷺ دا عام حکم گنړلو.ددې وجې هغوى ددې تقسيم صحيح نه گنړلو.(٢)

④ خوچه ټول روايات وړاندې کړې شي.او کومه خبره زړه راښکونکې او فيصله کن معلوميږي. هغه دا ده.چه حضرت فاطمې ﷺ اول د ميراث مطالبه ا وکړه.اوچه کله حضرت ابوبکر ﷺ هغې ته د نبى ﷺ ارشاد واورولو.نو هغې د ميراث د مطالبې نه لاس واخستلو.خوهغوى د مالونو د توليت مطالبه کوله.چه د بنو نضيروغيره مالونو نه به رسول الله ﷺ سالانه داهل بيتو دپاره کوم نفقات خرچ کول .اود اهل بيتود ضرورياتو چه څنګه اهل بيتو ته علم کيدو شو.نورو ته هغومره نشو کيدې.ددې وجې روسته د حضرت فاطمې ﷺ د ابوبکر ﷺ نه مطالبه د دې وه.چه تاسو ددې مالونو توليت، ددې انتظام او خسمانه حضرت علي او عباس ﷺ ته حواله کړئ (٣) خو حضرت ابوبکرصديق ﷺ هغوى ته د توليت حواله کولو نه انکار اوکړو.چه د رسول الله ﷺ د وفات حادثه اوس تازه وه.دهغوى خيال وو.که اهل بيت ددې مالونو منتظمين جوړ شي.نو د لرې خائې خلق به په دې غلط فهمۍ کښې مبتلا شي.چه د نبى ﷺ ميراث تقسيم شو.خلق ددې مغالطې نه لرې بچ کولو دپاره هغوى اهل بيتو ته د توليت سپارلو نه انکار اوکړو.او دا ئې اوفرمائيل،چه لکه څنګه به رسول الله ﷺ د اهل بيتو ضروريات ددې نه پوره کول. زه به هم په هغه نهج او طريقې مطابق د اهل بيتو اخراجات پوره کوم.

دتوليت سپارلو نه د انکار په وجه حضرت فاطمه ﷺ د حضرت ابوبکر ﷺ نه خفه شوه.د حضرت فاطمې ﷺ دا خيال وو.چه دخليفه رسول ﷺ دپاره ددې خبرې گنجائش اوجواز شته.چه هغه زمونږ جائز خواهش پوره کړي.خو حضرت ابوبکر ﷺ دا دذکرشوى مصلحت نه خلاف گنړلو.دواړه په خپلو رائې کښې مجتهد وو.اود دواړو دپاره خپل خپل عذر وو.او دواړه په حق وو.

خود حضرت فاطمې ﷺ خفگان داسې نه وو،لکه څنګه چه دلته د امام زهرى ﷺ په ادارج کښې دې.چه تروفاته پورې ئې خبرې اونکړې.بلکه کله چه په څه مسئله کښې د اجتهادى رائې د اختلاف په وجه بعضې وخت د انسان په زړه کښې لږ شان خفگان پيدا کيږي.بس ددې خفگان حيثيت هم د دې نه زيات نه وو.

---

(١) اوگورئ التمهيد لابن عبدالبر (١٨٣/٨)_

(٢) المرتضى للشيخ أبي الحسن علي الندوي (ص،١٣٧)_

(٣) البداية والنهاية (٢٨٩/٥)_

خود دواړو جهانونو د خوږې لور دې معمولي غوندې خفګان هم حضرت ابوبکر رضي الله عنه بې قراره کړې وو.اوحضرت ابوبکر رضي الله عنه چه ترڅو پورې هغه راضي کړې نه وه.ترهغه وخته پورې په اطمينان سره نه وو ناست.د ابن شاهين په روايت کښې حافظ ابن کثير په،البداية والنهاية کښې او شاه ولي الله رحمه الله په ، ،ازالة الخفاء کښې نقل کړی دی.چه «إن أبا بكر قال لفاطمة يا بنت رسول الله ﷺ ما خير عيش حياء أعيشها وأنت على ساخطة ،فإن كان عندك في ذلك عهد من رسول الله ﷺ فأنت الصادقة المصدقة المامونة على ما قلت، قال فما قام أبوبكر حتى رضيت ورضي»[1]

دغه شان بيهقي په خپل ،،سنن،، کښې ابن سعد په طبقات کښې او محب طبري په ،،الرياض النضرة،، کښې هغه روايات نقل کړی دی.په کومو کښې چه د حضرت ابوبکر رضي الله عنه حضرت فاطمې رضي الله عنها لره د راضي کولو تصريح شوې ده.[2] اوهم دا خبره د حضرت ابوبکرصديق رضي الله عنه د لوړ مقام،اوخاندان نبوت سره د هغوی غيرمعمولي محبت او وفادارئ سره موافق او لائق دې.اود کوم اعلان چه هغوی د حضرت علي رضي الله عنه په وړاندې کړې وو.او فرمائيلي ئې وو.«والذي نفسي بيده لقرابة رسول الله ﷺ أحب إلى أن أصل من قرابتي،وأما الذي شجر بيني وبينكم من هذه الأموال فإني لم آل فيها عن الخير،ولم أترك أمراً رأيت رسول الله ﷺ يصنعه فيها إلا صنعته»[3]

بيا د حضرت فاطمې رضي الله عنها د حضرت ابوبکر رضي الله عنه نه د راضي کيدو ذکر صرف دا نه چه د اهل سنت په کتابونو کښې دې.بخپله د رافضيانو او شيعه ګانو د معتبرو عالمانو په کتابونوکښې داسې روايات نقل دی.په کوموکښې چه دحضرت فاطمې رضي الله عنها د راضي کيدو تصريح ده.ابن ابی الحديد او ابن ميثم بحراني دواړه شيعه عالمانو د نهج البلاغة په شرح کښې ددې رواياتو تخريج کړې دې.[4] بلکه ابن ابی الحديد د نهج البلاغة په شرح کښې د شيعه ګانو د مشهور امام زيد بن علي دا قول هم نقل کړې دې.چه «لو رجع الأمر إلى لقضيت فيها بقضاء أبي بكر»[5]

دلته دې دا خبره هم ياده وی.چه حضرت علي رضي الله عنه هم په خپل دور خلافت کښې دا اراضي په اهل بيتو باندې نه ووتقسيم کړی.ددې نه ښکاره معلوميږی.چه حضرت علي رضي الله عنه هم د حضرت ابوبکرصديق رضي الله عنه پشان «لا نورث ما تركنا صدقة» عام کنټرول. او هغوی د حضرت ابوبکر رضي الله عنه په بيان کړی حديث باندې اعتماد کولو.

---

[1] البداية والنهاية (٥/٢٨٩)_

[2] سنن بيهقي (٦/٣٠١) وطبقات ابن سعد (٨/٢٧) والرياض النضرة (١/١٥٦)_

[3] لکه څنګه چه د روايت باب په آخر کښې دا الفاظ راځي.

[4] شرح نهج البلاغة لابن ابی الحديد (٤/٧٩) وشرح نهج البلاغة لابن ميثم البحراني (٥/١٠٧)_

[5] شرح نهج البلاغة لابن أبي الحديد (٤/٨٢)_

رافضي وائي.چه حضرت علیؓ په خپل دور خلافت کښې دغه مالونه ځکه تقسیم نکړل.چه دغه مالونه حضرت ابوبکرصدیق او حضرت عمرؓ په خپل دور خلافت کښې غصب کړي وو.اوکوم څیز چه به غصب شو.نوامام معصوم به هغه واپس نه اخستو.
سوال دا دې.چه بیا امام معصوم لره پکار وو.چه د هغې تولیت ئې هم نه وو قبول کړې.ځکه چه لکه څنګه دمالك جوړیدو نه پس انسان تصرف کوی.دغه شان د متولی جوړیدو نه پس هم کوی.حال دا چه حضرت علیؓ د دغه مالونو تولیت قبول کړې وو.دغه شان بیا پکاردا ده، چه حضرت علیؓ خلافت هم نه وو قبول کړې.ځکه چه د روافضو په نیز حضرت ابوبکر او حضرت عمر ؓ خلافت غصب کړې وو.نو د روافضو د قول مطابق که امام معصوم غصب شوې څیز واپس نه اخلی.نو خلافت بیا هغه ولې قبول کړو؟

خرد کا نام جنوں رکھدیا جنوں کا نام خرد — جو چاہے آپ کا حسن کرشمہ ساز کرے

قوله: فلما توفیت ،دفنها زوجها علی رضی الله عنه لیلاً : حضرت فاطمې ؓ وصیت کړې وو.چه ما د شپې په وخت کښې دفن کړئ.ځکه چه د ورځې په نسبت په شپه کښې تستر (پرده) زیات وی.او د شپې په وخت کښې په دفن کولو کښې د حضرت فاطمې ؓ هم دا مقصد وو.لکه څنګه چه حافظ په فتح الباری کښې تصریح کړې ده.بلکه په بعضې روایاتو کښې دی.چه هغوی ددې وصیت هم کړې وو.چه زما د جنازې دپاره دې جنازه پټونکې څیز(زمونږ په علاقوکښې ورته ډولئ وائی) اوبیا دې دهغې دپاره څادر واچولې شی.دې دپاره چه څوك زما د قدوقامت او بدن اندازه اونکړې شی.[1] ددې نه د حضرت فاطمې ؓ د حیا د اوچت مقام اندازه کولې شی.

قوله: ولم یؤذن بها أبا بکر: حضرت علیؓ حضرت ابوبکرؓ ته د حضرت فاطمېؓ د وفات خبر ورنکړو.ددې وجې نه،چه حضرت علیؓ خفه وو.بلکه ددې وجې د حضرت علیؓ یقین وو.چه د وفات د حادثې خبر به هغوی ته شوې وی.او ددې دلیل دا دې.چه د حضرت فاطمې د بیمارئ نه واخله تر وفاته پورې چه لکه څنګه حضرت علیؓ ددې تیمارداری کوله.دغه شان د حضرت ابوبکرصدیقؓ بی بی اسماء بنت عمیس ؓ هم برابر دهغې تیمارداری او خدمت کولو.تردې چه د وفات نه پس د حضرت فاطمې ؓ د وصیت مطابق دهغې نعش ته حضرت علیؓ اوحضرت اسماء بنت عمیس ؓ غسل ورکړو.حاکم په مستدرك کښې [2] ابن سعد په طبقات کښې [3] عبدالرزاق په مصنف کښې [4] او بیهقی په خپل سنن کښې [5] ،هغه روایات نقل کړی دی.په کومو کښې چه د حضرت

---

[1] ،فتح الباری (۷\۴۹۴)_
[2] ،مستدرک حاکم (۳\۱۶۲)_
[3] ،طبقات ابن سعد (۸\۲۸)_
[4] ،مصنف عبدالرزاق (۳\۴۱۰)_
[5] ،سنن بیهقی (۳\۳۹۶)_

أسماء بنت عميس د حضرت فاطمې تيمارداري اودهغې د وفات نه پس هغې ته دغسل وركولو ذكر دې.بلكه پخپله شيعه عالم ابوجعفر طوسى په ،،امالى،، كښې ليكى ((وكان على رضي الله عنه يمرضها بنفسه وتعينه على ذلك أسماء بنت عميس على إستمرار بذلك))[1] باقر مجلسى هم په ،،جلاء العيون،، كښې ددې تصريح كړې ده.[2]

اوس ښكاره ده، چه د حضرت ابوبكرصديق رضي الله عنه بى بى د تيمارداري نه واخله تر وفاته پورې په ټولو مراحلو كښې شريكه وه.نو حضرت ابوبكرصديق رضي الله عنه ته د وفات خبر كيدل يو بديهى او يقينى خبره وه.ددې وجې حضرت على رضي الله عنه په دې خيال چه هغوى ته به خبر شوى وى.د خپل طرف زياتى مستقله اطلاع اونكړه.

دغه شان په رواياتو كښې دا هم دى.چه حضرت على رضي الله عنه به د حضرت فاطمې رضي الله عنها د بيمارئ په دوران كښې پنځه وخته مونځونو دپاره جمات ته راتلو.او حضرت ابوبكر او حضرت عمر رضي الله عنهما به مسلسل دهغه نه دفاطمې رضي الله عنها دبيمارپرسئ اودهغې دحالت تپوس كولو.[3]

قوله: وصلى عليها على رضى الله عنه: دحضرت فاطمة الزهراء رضي الله عنها جنازه چا كړې وه.په دې كښې روايات مختلف دى.دلته خو دى.چه حضرت على رضي الله عنه ددې جنازه كړې وه.اوپه بعضې رواياتو كښې دى.چه حضرت عباس رضي الله عنه د دې جنازه كړې وه.[4] او په ډيرو رواياتو كښې دى،چه خليفه رسول صلى الله عليه وسلم حضرت ابوبكر صديق رضي الله عنه د دې جنازه كړې وه.

ابن سعد په طبقات كښې روايت نقل كړې دې.چه دحضرت فاطمې رضي الله عنها وفات د ماښام او ماخستن ترمينځه اوشو.چه د وفات خبرئې واوريدو،نو حضرت ابوبكر،حضرت عمر حضرت زبير،حضرت عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنهم تشريف راوړل.كله چه نعش د جنازې دپاره راوړې شو.نو حضرت على رضي الله عنه حضرت ابوبكر رضي الله عنه ته اووئيل.چه جنازه ئې اوكړئ.هغوى ورته اووئيل.ستاسو په موجودګئ كښې؟ حضرت على رضي الله عنه جواب وركړو.آو وراندې شئ.په الله قسم ستاسو نه سوا بل څوك به مونځ نه وركوى.نو حضرت ابوبكر رضي الله عنه مونځ اوكړو.او هم په شپه كښې تدفين اوشو.[5]

د طبقات نه علاوه امام بيهقى په ،،جنائز،، كښې د خطيب بغدادى په حواله سره،على متقى په،كنزالعمال،،كښې اومحب طبرى په ،،الرياض النضرة،، كښې داسې روايات نقل كړى دى.په كوموكښې چه د حضرت ابوبكرصديق رضي الله عنه په باره كښې دى.چه دحضرت فاطمې رضي الله عنها د جنازې مونځ هغوى وركړې وو.[6]

---

[1] الامالى (١٠٧\١)_
[2] جلاء العيون :١٧٢)_
[3] تكملة فتح الملهم (١٠٢\٣) په حواله د كتاب سليم بن قيس العامرى (٢٢٤و٢٢٥)_
[4] د طبقات ابن سعد روايت دې.((صلى العباس بن عبدالمطلب على فاطمة بنت رسول الله صلى الله عليه وسلم (طبقات ابن سعد (٢٨\١١)_
[5] طبقات ابن سعد (٢٩\٨)_
[6] سنن بيهقى (٢٩\٤) وكنز العمال (٣١٨\٦)رقم ٥٢٩٩ والرياض النضرة(١٥٦\١)_

ابونعیم په حلیة الاولیاء کښې د میمون بن مهران په تذکره کښې روایت نقل کړې دې.په هغې کښې دحضرت صدیق اکبر رضی الله عنه په باره کښې دی.((وکبرابوبکرعلی فاطمة أربعاً))(1)
اود قیاس تقاضا هم دا ده.چه دجنازې مونځ حضرت ابوبکرصدیق رضی الله عنه ورکړې وی.ځکه چه بنو هاشمو به ددې خبرې اهتمام کولو.چه دهغوی د مړوجنازې خلیفه او د ښار والي اوکړی.
د ابوسفیان بن الحارث رضی الله عنه جنازه حضرت عمر رضی الله عنه کړې وه.(2)دحضرت عباس رضی الله عنه جنازه حضرت عثمان رضی الله عنه کړې وه.(3) دحضرت حسن جنازه حضرت سعیدبن العاص رضی الله عنه کړې وه(4) دې په هغه وخت کښې د مدینې امیر وو.اودمحمد بن حنفیه جنازه د مدینې امیر ابان بن عثمان کړې وه(5) ددې وجې په دې پس منظر کښې هغه روایات زیات راجح معلومیږی. په کومو کښې چه د حضرت ابوبکرصدیق رضی الله عنه د جنازې مونځ ورکولو ذکر دې. والله اعلم.

قوله: ولم يكن يبايع تلك الأشهر: حضرت فاطمه رضی الله عنها د نبی کریم صلی الله علیه وسلم د وفات نه پس شپږ میاشتې ژوندئ وه.راوی وائی.چه په دغه شپږو میاشتو کښې حضرت علی رضی الله عنه د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه سره بیعت نه وو کړې.
امام بیهقی په خپل کتاب ،،الاعتقاد علی مذهب السلف،، کښې تصریح کړې ده.چه دا جمله د زهری ده.د اصل روایت سره د دې څه تعلق نشته.روستو راویانو دا جمله د اصل روایت سره درج کړې ده.(6)
ددې وجه دا ده.چه ابوداود طیالسی، ابن سعد ،ابن جریر،ابن ابی شیبه، بیهقی اوابن حبان رحمهم الله روایات نقل کړی دی.په هغې کښې تصریح ده.چه د سقیفه بن ساعده د بیعت په بله ورځ په مسجد نبوی کښې عام بیعت اوشو.په هغه وخت کښې حضرت علی رضی الله عنه بیعت کړې وو.حافظ ابن کثیر په ،،البدایة والنهایة،، اوشاه ولی الله په،ازالة الخفاء،، کښې هم دا واقعه ذکر کړې ده.چه کله عام بیعت کیدلو.نو حضرت ابوبکرصدیق رضی الله عنه اوکتل.چه حضرت علی او حضرت زبیر رضی الله عنهما دواړه حضرات موجود نه وو.دوی دا دواړه راطلب کړل.دې دواړو حضراتو تشریف راوړلو.هغوی اونیل.چه ددې نه سوا زمونږ بله څه ګیله نشته.چه پرون په سقیفه بنی ساعده کښې خبره اوشوه.او نن په مسجد نبوی کښې بیعت کیږی.خو په دې باره کښې مونږ سره څه مشوره نه ده شوې.او مونږ پوهیږو.چه د خلافت د ټولو نه زیات حق د

---

[1] حلية الأولياء (٤/٩٦)_
[2] اسدالغابة (٥/٢١٤و ٢١٥)_
[3] الإستيعاب (٣/١٠٠و١٠١)_
[4] الإستيعاب (١/٣٧٣)_
[5] طبقات ابن سعد (٥/٩١)_
[6] والذى روى أن علياً لم يبايع أبا بكر ستة أشهر ليس من قول عائشة رضي الله عنها إنما هو من قول الزهرى فأدرجه بعض الرواة فى الحديث عن عائشة رضي الله عنها فى قصة (وانظر الإعتقاد على مذهب السلف للبيهقى (١٨٠)_

حضرت ابوبکر ﷺ دي.دحضرت علی ﷺ یو قول ملا علی قاری ﷺ په شرح شمائل کښې هم نقل کړې دي.((أن رسول الله ﷺ رضي أبا بكر لديننا أفلا نرضاه لدنيانا)) دغه شان ابن حبان د حضرت ابوسعید خدری ﷺ روایت نقل کړې دي.((أن علياً بايع أبابكر في أول الأمر))

داټول روایات او اقوال په دې باندې صراحت سره دلالت کوی.چه حضرت علی ﷺ د حضرت ابوبکر ﷺ سره په بیعت کولو کښې تاخیر نه دې کړې.بلکه په بله ورځ د عامو خلقو سره دوی بیعت کړې وو.

پاتې شوه دا خبره چه کله ئې یو ځل بیعت اوکړو.نو بیا د حضرت فاطمې ﷺ د وفات نه پس د دوباره بیعت کولو څه مقصد وو؟نو ددې وجه دا وه.چه دحضرت علی ﷺ د بیمارئ په دوران کښې حضرت علی ﷺ د هغې په تیمارداریٔ کښې مشغول وو.او د حضرت ابوبکر ﷺ سره ئې په ربط او ملاقات کښې کمې راغلې وو.ددې وجې د اولنی بیعت د توثیق او تجدید دپاره دوی دوباره بیعت اوکړو.د اکثرو اهل علمو رجحان دې طرف ته دې.اوهم دا حافظ ابن کثیر په ،،البدایة والنهایة،، کښې حق او حقیقت گرځولې دې.[1]

البته دومره خبره باقی پاتې کیږی.چه حضرت ابوبکر ﷺ د حضرت علی ﷺ سره د بیعت په سلسله کښې مشوره ولې اونکړه.نو ددې وجې دا ده،چه د رسول الله ﷺ د وفات نه پس صورتحال ډیر سخت اومشکل وو.حضرات انصار په سقیفه بنی ساعده کښې د وړاندې نه جمع شوی وو.او نزدې وه چه په اوس او خزرج کښې د یوې قبیلې د سردار په لاس باندې بیعت شوې وو.اودغه شان د مسلمانانو اتفاق او اتحاد ختم شوې وو.ځکه چه په اوس او خزرج کښې چه د کومې په لاس کښې هم که واړې راغلې وې.نو بله به په هغې باندې راضی نه وه.

حضرت عمر ﷺ د خپل خدادا صلاحیت ،بصیرت،بالغ نظرئ او ژور نظر سره ددې نازك صورتحال اندازه واخسته.اوپه دې باندې پوهه شو.چه مسلمانان په کوم نازك صورتحال کښې مبتلا دی.په دې کښې د یوې ورځې د تاخیر گنجائش هم نشته.حضرت عمر ﷺ دا هم پیژندله.چه د جزیره عرب خلق به صرف قریش خپل سرداران منی.ځکه چه د قریشو د سردارئ صلاحیتونه منلی شوی وو.ددې وجې هغوی په ډیره بیړه کښې د خپل خدادا صلاحیت نه کار واخستلو.او په ثقیفه بنی ساعده کښې ئې انصار د حضرت ابوبکر صدیق ﷺ په بیعت باندې راجمع کړل.او په بله ورځ په مسجدنبوی کښې عام بیعت اوشو.چونکه صورتحال ډیر نازك او پیچیده شکل اختیار کړې وو.ددې وجې د حضرت علی ﷺ او نورو څو صحابو ﷺ سره دمشورې کولو موقع ملاؤ نشوه.والله اعلم ،وړاندې په روایت کښې د حضرت علی ﷺ د دوباره بیعت کولو ذکر دې.

فائده:دنبی ﷺ ارشاد چه ((لا نورث ما ترکنا صدقة)) کښې څه حکمت دې؟ ددې یوه وجه خو ښکاره ده.چه انبیاء علیهم السلام به په ټول ژوند کښې دا اعلان کولو.((لا أسئلكم عليه أجراً)) مونږ چه ستاسو کوم خدمت کوو.تاسو صراط مستقیم طرف ته رابلو.اودې ته د راوستلو

---

[1] البدایة والنهایة (٢٤٩١٥) دغه شان (٣٠٢١٦)ــ

دپاره کوم کوشش او سعی کوو.دا د څه عوض او دنیوی منفعت دپاره نه ده.د حضرات انبیاء دا طریقه پاتې شوې ده.او هم دهغې مطابق نبی ﷺ د خپل وفات نه پس د میراث تقسیمولونه منع کړې ده.اووې فرمائیل.چه د انبیاء علیهم السلام میراث نه جاری کیږی.(۱)
او ورسره ورسره دا خبره هم ده.چه په کوم منصب باندې هغه فائز کیږی.هغه د خلقو د محبت مرکز وی.ددې وجې خلق تحفې،عطیات او هدیې دهغوی په خدمت کښې زیاتې پیش کوی.که دغه هدایا او تحفې هغه جمع کوی.اودهغوی د انتقال نه پس هغه د هغوی په وارثانو کښې تقسیمولې شی.نودشمنانو ددې وینا موقع په لاس ورتلې شوه.چه د نبوت کاروبار ددې دپاره جاری وو.چه د نبوت په زمانه کښې د راجمع شوی مالونو نه روستنی نسلونه اسوده مالداران شی.اود هغوی د پرورش یو معقول بندوبست او انتظام اوشی.(۲) نو څنګه چه به د نبی ﷺ په ژوند کښې څه راغلل.هغه به نې تقسیم کړل.دغه شان کوم مالونه چه الله تعالی دوی ته ورکړی وو.د هغې په باره کښې نبی ﷺ وصیت کړې وو.چه هغه دې زما د وفات نه دمسلمانانوپه مصالحوکښې خرچ کړې شی.اود میراث په طور دې هغه نه تقسیمیږی.
دویمه خبره دا ده.چه د انبیاء علیهم السلام حیثیت د ټولو امت دپاره د ابوت درجه لری.نو که میراث تقسیمیږی.پکار ده چه په ټول امت باندې وی.اوښکاره ده.چه دا ممکن نه ده.نو ددې وجې هغه مالونه دعامو مسلمانانو د ضروریاتو دپاره وقف پاتې کیږی.(۳)
دریمه خبره دا ده.چه د انبیاء علیهم السلام شان د الله تعالی سره د تعلق په اعتبار سره داسې وی.چه هغه په څه څیز باندې خپل ملکیت نه تصور کوی.څکه چه په هریو څیز باندې حقیقی ملکیت الله تعالی ته حاصل وی.زمونږ نه دالله تعالی د ملکیت هغه تصور ډیر کرته پاتې کیږی.خو د انبیاء علیهم السلام د نظر نه هغه تصور هیڅ کله نه لرې کیږی.«الأنبياء لا يشهدون لأنفسهم ملكاً مع الله» نو چه دکومو څیزونو هغوی مالکان جوړ کړې شی.نو هغوی دا ګڼړی.چه زمونږ قبضه په دې باندې د متولی په حیثیت باندې ده.د مالك په حیثیت نه ده.د دې وجې هغوی منع کړې ده.چه زمونږ د وفات نه پس دې زمونږ هیڅ مال په میراث کښې نشی تقسیمولې.
په قرآن شریف کښې «وورث سليمان داود» او «رب هب لي من لدنك وليا يرثني» راغلی دی.په دې سره د انبیاء علیهم السلام دمیراث ثبوت کیږی.خود اکثرو عالمانو خیال دې.چه په دې آیاتونو کښې د وراثت نه وراثت د علم او حکمت مراد دې.د مال وراثت مراد نه دې.(۴)
[۳۹۹۹] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا حَرَمِيٌّ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ أَخْبَرَنِي عُمَارَةُ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ لَمَّا فُتِحَتْ خَيْبَرُ قُلْنَا الْآنَ نَشْبَعُ مِنَ التَّمْرِ

---
۱) فتح البارى (۱۲/۸)_
۲) فتح البارى (۱۲/۸)_
۳) فتح البارى (۱۲/۹)_
۴) التمهيد لابن عبدالبر (۸/۱۷۴و ۱۷۵) وفتح البارى (۱۲/۸)_

[۴۰۰۰] حَدَّثَنَا الْحَسَنُ حَدَّثَنَا قُرَّةُ بْنُ حَبِيبٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ مَا شَبِعْنَا حَتَّى فَتَحْنَا خَيْبَرَ

بَاب = اسْتِعْمَالِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى أَهْلِ خَيْبَرَ

[۴۰۰۱] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ عَبْدِ الْمَجِيدِ بْنِ سُهَيْلٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ وَأَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اسْتَعْمَلَ رَجُلًا عَلَى خَيْبَرَ فَجَاءَهُ بِتَمْرٍ جَنِيبٍ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَكُلُّ تَمْرِ خَيْبَرَ هَكَذَا فَقَالَ لَا وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّا لَنَأْخُذُ الصَّاعَ مِنْ هَذَا بِالصَّاعَيْنِ بِالثَّلَاثَةِ فَقَالَ لَا تَفْعَلْ بِعْ الْجَمْعَ بِالدَّرَاهِمِ ثُمَّ ابْتَعْ بِالدَّرَاهِمِ جَنِيبًا

رسول الله ﷺ په خيبر باندې يو كس عامل جوړ كړو.دا د قبيله بنى عدى حضرت سواد بن غزيه وو.(١) دوى د نبى ﷺ په خدمت كښې يو خاص قسم قجورې چه،جنيب، ورته وائى. او ډيرې ښې وى.هغه راوړلې.نبى ﷺ اوفرمائيل. آيا دخيبر ټولې قجورې هم داسې دى؟ هغوى عرض اوكړو.نه مونږ د داسې قسم ښو قجورو يو صاع د نورو قجورو په دوو صاعو په بدله كښې اخلو.اودوه صاع د درې صاعو په بدله كښې اخلو.مطلب دا چه دا قجورې چونكه ښې دى.ددې وجې ددې يو صاع د نورو معمولى قجورود دوو صاعو سره برابر وى. دغه شان كله چه مونږ دوه صاع اخلو.نونورې قجورې درې صاع وركول وى. نبى ﷺ اوفرمائيل.داسې مكوئ. (ځكه چه دا خو سود دې.په متحد الجنس كښې تفاضل جائز نه دې) بلكه ناقصې قجورې اول د دوو درهمو په عوض خرڅې كړئ.او بيا په هغې دراهم باندې عمده قجورې واخلئ.

قوله: وَقَالَ عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ عَبْدِ الْمَجِيدِ عَنْ سَعِيدٍ أَنَّ أَبَا سَعِيدٍ وَأَبَا هُرَيْرَةَ حَدَّثَاهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ أَخَا بَنِي عَدِيٍّ مِنْ الْأَنْصَارِ إِلَى خَيْبَرَ فَأَمَّرَهُ عَلَيْهَا: دا تعليق ابوعوانه او دارقطنى موصولاً نقل كړې دې.

قوله: وَعَنْ عَبْدِ الْمَجِيدِ عَنْ أَبِي صَالِحٍ السَّمَّانِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ وَأَبِي سَعِيدٍ مِثْلَهُ: دا هم د عبدالعزيز د سند سره دې.هلته د عبدالمجيد سعيد بن المسيب نه نقل كوى.اودلته د ابوصالح سمان نه نقل كوى.

---

(١) فتح البارى (٣٩٦/٧) وعمدة القارى (١١٧-٢٦٠)_

بَاب=مُعَامَلَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَهْلَ خَيْبَرَ

[۴۰۰۲] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا جُوَيْرِيَةُ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ أَعْطَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْبَرَ الْيَهُودَ أَنْ يَعْمَلُوهَا وَيَزْرَعُوهَا وَلَهُمْ شَطْرُ مَا يَخْرُجُ مِنْهَا [ر:۲۲۸۵]

نبی کریم ﷺ د فتح خیبر په موقع دا فیصله کړې وه.چه یهود به خیبر خالی کوی.کله چه خیبر فتح شو.او نبی ﷺ یهودو ته د خیبر نه د وتلو دپاره اووئیل.نو هغوی درخواست اوکړو،چه ته مونږ ته د خیبر په زمکو او باغونو کښې د کار کولواجازت راکړه.او چه کوم پیداوار کیږی. هغه به مونږ او تاسو تقسیموو.دې معاملې ته ،مخابره،وائی.څکه چه د خیبر نه د دې ابتداء شوې وه.د کټ کولو په وخت کښې به نبی ﷺ حضرت عبدالله بن رواحه ﷺ لیږلو.هغه به پیداوار په دوو حصوکښې تقسیمولو.او یهودو ته به ئې اختیار ورکولو،چه کومه حصه هغوی خوښوی.هغه دې اخلی.یهودو چه به دا انصاف اوکتل.نو وئیل به ئې.زمکه او آسمان هم ددې عدل په وجه قائم دی.[1]

بَاب=الشَّاةِ الَّتِي سُمَّتْ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِخَيْبَرَ رَوَاهُ عُرْوَةُ عَنْ عَائِشَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

[۴۰۰۳] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ حَدَّثَنِي سَعِيدٌ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا فُتِحَتْ خَيْبَرُ أُهْدِيَتْ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَاةٌ فِيهَا سُمٌّ [ر:۲۹۹۸]

د خیبر د فتحې نه پس رسول الله ﷺ څو ورځې هم په خیبر کښې قیام اوکړو،په دې دوران کښې د سلام بن مشکم ښځې زینب بنت حارث یو ورته شوې چیلۍ نبی ﷺ ته د هدیه په طور راولیږله.اوپه هغې کښې ئې زهر ملاؤ کړې وو.نبی ﷺ چه کله اوڅکله.نو وې فرمائیل. اودریږئ.په دې کښې زهراچولې شوی دی. البته بشربن براء څه خوړلې وه.زینب ئې راغوښتله.او ددې سازش تپوس ئې ترې اوکړو.نو هغې اقرار اوکړو.او وې وئیل.چه دا زهر مې ددې وجې ګډ کړی وو.چه زما خیال وو،که ته په حق پیغمبر ئې.نو الله تعالی به تا خبر کړی.اوکه ته په حق پیغمبر نه ئې.نو خلقو ته به ستا نه نجات ملاؤ شی.

نبی ﷺ د خپل ذات دپاره د چا نه هم انتقام نه اخستلو.ددې وجې تبی ﷺ زینب ته څه اونه وئیل.خو روسته چه کله د هغې د زهرو د اثر نه حضرت بشربن براء ﷺ وفات شو.نو زینب د بشر بن براء وارثانو ته حواله کړې شوه.او هغوی دا په قصاص کښې قتل کړه.[2]

په حدیث باب کښې حضرت ابوهریره ﷺ هم دا واقعه بیان کړې ده.دا روایت په تفصیل سره هم په دې سند په کتاب الجزیه کښې تیر شوې دې.[3]

---

[1] سنن ابی داود (۲۶۳/۳) رقم الحدیث ۳۴۲۰ باب فی المساقات کتاب البیوع)_

[2] فتح الباری (۴۹۷/۷) وزاد المعاد (۳۳۵/۳و ۳۳۶)_

[3] کتاب الجزیة والموادعة باب إذا غدر المشرکون بالمسلمین هل یعفی عنهم رقم (۳۱۶۹)_

باب = غزوة زيد بن حارثة

[۱۰۰۳] حدثنا مسدد حدثنا يحيى بن سعيد حدثنا سفيان بن سعيد حدثنا عبد الله بن دينار عن ابن عمر رضي الله عنهما قال أمر رسول الله صلى الله عليه وسلم أسامة على قوم فطعنوا في إمارته فقال إن تطعنوا في إمارته فقد طعنتم في إمارة أبيه من قبله وايم الله لقد كان خليقا للإمارة وإن كان من أحب الناس إلي وإن هذا لمن أحب الناس إلي بعده [ر: ۳۵۲۴]

حضرت زید بن حارثه رضي الله عنه نبی ﷺ په څو مواقعو کښې امير مقرر کړې وو.(١) د دې وجې دا تعيين ګران دې. چه دلته امام بخاری رحمه الله د کومې غزا ذکر کوی. دا په کوم کال کښې واقع شوې وه. اودا کومه غزا ده؟ په ظاهره دا معلومیږی.چه دا د رمضان ٦ھ کښې پیښه شوې واقعه ده.په کومه کښې چه د بنو فزاره سره مقابله شوې وه.په دې غزا کښې ،،ام قرفه،، قتل کړې شوې وه. ،،ام قرفه،، د فزاره قبيلې سرداره وه.حضرت زید بن حارثه رضي الله عنه د تجارت په غرض شام ته تلې وو.د صحابو رضي الله عنهم مال هم ورسره وو.په واپسئ کښې بنی فزاره حمله اوکړه.ټول مال ئې ترې واخستل.اودې ئې زخمی کړو.حضرت زید رضي الله عنه مدينې ته راغلو.نو رسول الله ﷺ دهغه په امارت کښې یو لښکر روان کړو.هغې په بنو فزاره باندې حمله اوکړه.څه کسان ئې قتل کړل.په هغې کښې د هغوی سرداره ،،ام قرفه،، هم وه.(٢) د ،،ام قرفه،، د قتل ذکرڅوځایونو کښې راغلې دې.حافظ ابن حجر رحمه الله په ،،التلخيص الحبير، کښې نقل کړی دی.چه رسول الله ﷺ ،،ام قرفه،، قتل کړه.اوپه بعضې روایاتو کښې راځی. چه حضرت ابوبکرصديق رضي الله عنه په ،،یوم الردة،، کښې ،،ام قرفه،، د قتل حکم ورکړې وو. او په ذکرشوې غزوه بنی فزاره کښې هم د ،،ام قرفه،، دقتل ذکر دی.کیدې شی چه د ،،ام قرفه، نومې څو ښځې وی.کومې چه په مختلفو وختونو کښې مسلمانانو قتل کړې وی.

---

[1] ،وقد تتبعت ما ذكره أهل المغازى من سرايا زيد بن حارثة فبلغت سبعا كما قاله سلمة , وإن كان بعضهم ذكر ما لم يذكره بعض , فأولها : فى جمادى الأخيرة سنة خمس قبل نجد فى مائة راكب , والثانية فى ربيع الآخر سنة ست إلى بنى سليم , والثالثة : فى جمادى الأولى منها فى مائة وسبعين فتلقى عيرا لقريش وأسروا أبا العاص بن الربيع , والرابعة : فى جمادى الآخرة منها إلى بنى ثعلبة , والخامسة : إلى حسمى بضم المهملة وسكون المهملة مقصور فى خمسمائة إلى أناس من بنى جذام بطريق الشام كانوا قطعوا الطريق على دحية وهو راجع من عند هرقل , والسادسة : إلى وادى القرى , والسابعة : إلى ناس من بنى فزارة , وكان خرج قبلها فى تجارة فخرج عليه ناس من بنى فزارة فأخذوا ما معه وضربوه فجهزه النبى صلى الله عليه وسلم إليهم فأوقع بهم وقتل أم قرفة بكسر القاف وسكون الراء بعدها فاء وهى فاطمة بنت ربيعة بن بدر زوج مالك بن حذيفة بن بدر عم عيينة بن حصن بن حذيفة وكانت معظمة فيهم , فيقال ربطها فى ذنب فرسين وأجراهما فتقطعت , وأسر بنتها وكانت جميلة , ولعل هذه الأخيرة مراد المصنف والنظر فتح البارى (۴۹۸\۷و ۴۹۹)

[2] ،فتح البارى (۴۹۸\۷) وعمدة القارى (۲۶۱\۱۷)_

امام بخاری رحمه الله چه په دې باب کښې کوم روایت ذکر کړې دې.په دې کښې د ،جیش اسامه،، ذکر دې.چه رسول الله ﷺ د خپل وفات نه يو څو ورځې وړاندې حضرت اسامه بن زید د يو لښکر امير جوړ کړواو وې ليږلو.په دې باندې بعضې کسانو اعتراض اوکړو.چه دا کم عمر هلك دې.(د حضرت اسامه عمر رضي الله عنه په دغه وخت کښې يوويشت کاله وو) اودې په لويو صحابو باندې امير جوړ کړې شو.دا خبره نبى ﷺ ته راورسيده.نو نبى ﷺ خفه شو.او خطبه ئې اووئيله.او ارشاد ئې اوفرمائيلو.((ان تطعنوا فى أمارته فقد طعنتم فى أمارته أبيه من قبله)) نن تاسو داسامه په امارت باندې اعتراض کوئ.ددې نه وړاندې تاسو د ده د پلار (حضرت زيد بن حارثه رضي الله عنه) په امارت باندې هم اعتراض کولو.حالانکه هغه ماته په خلقو کښې زيات خوښ وو.اودهغه نه پس دې زما زيات خوښ او محبوب دې.

چونکه په دې روايت کښې د حضرت زيد بن حارثه رضي الله عنه د امارت ذکر هم ضمناً راغلې دې.په دې مناسبت سره امام بخارى دا روايت په دې باب کښې ذکر کړو. والله اعلم.

بَاب=عُمْرَةِ الْقَضَاءِ ذَكَرَهُ أَنَسٌ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

[۴۰۰۵] حَدَّثَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى عَنْ إِسْرَائِيلَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنِ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا اعْتَمَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي ذِي الْقَعْدَةِ فَأَبَى أَهْلُ مَكَّةَ أَنْ يَدَعُوهُ يَدْخُلُ مَكَّةَ حَتَّى قَاضَاهُمْ عَلَى أَنْ يُقِيمَ بِهَا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ فَلَمَّا كَتَبُوا الْكِتَابَ كَتَبُوا هَذَا مَا قَاضَى عَلَيْهِ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ قَالُوا لَا نُقِرُّ لَكَ بِهَذَا لَوْ نَعْلَمُ أَنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ مَا مَنَعْنَاكَ شَيْئًا وَلَكِنْ أَنْتَ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ فَقَالَ أَنَا رَسُولُ اللَّهِ وَأَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ ثُمَّ قَالَ لِعَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ امْحُ رَسُولَ اللَّهِ قَالَ عَلِيٌّ لَا وَاللَّهِ لَا أَمْحُوكَ أَبَدًا فَأَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْكِتَابَ وَلَيْسَ يُحْسِنُ يَكْتُبُ فَكَتَبَ هَذَا مَا قَاضَى عَلَيْهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ لَا يُدْخِلُ مَكَّةَ السِّلَاحَ إِلَّا السَّيْفَ فِي الْقِرَابِ وَأَنْ لَا يَخْرُجَ مِنْ أَهْلِهَا بِأَحَدٍ إِنْ أَرَادَ أَنْ يَتْبَعَهُ وَأَنْ لَا يَمْنَعَ مِنْ أَصْحَابِهِ أَحَدًا إِنْ أَرَادَ أَنْ يُقِيمَ بِهَا فَلَمَّا دَخَلَهَا وَمَضَى الْأَجَلُ أَتَوْا عَلِيًّا فَقَالُوا قُلْ لِصَاحِبِكَ اخْرُجْ عَنَّا فَقَدْ مَضَى الْأَجَلُ فَخَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَبِعَتْهُ ابْنَةُ حَمْزَةَ تُنَادِي يَا عَمِّ يَا عَمِّ فَتَنَاوَلَهَا عَلِيٌّ فَأَخَذَ بِيَدِهَا وَقَالَ لِفَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلَام دُونَكِ ابْنَةَ عَمِّكِ حَمَلَتْهَا فَاخْتَصَمَ فِيهَا عَلِيٌّ وَزَيْدٌ وَجَعْفَرٌ قَالَ عَلِيٌّ أَنَا أَخَذْتُهَا وَهِيَ بِنْتُ عَمِّي وَقَالَ جَعْفَرٌ ابْنَةُ عَمِّي وَخَالَتُهَا تَحْتِي وَقَالَ زَيْدٌ ابْنَةُ أَخِي فَقَضَى بِهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِخَالَتِهَا وَقَالَ الْخَالَةُ بِمَنْزِلَةِ الْأُمِّ وَقَالَ لِعَلِيٍّ أَنْتَ مِنِّي وَأَنَا مِنْكَ وَقَالَ لِجَعْفَرٍ أَشْبَهْتَ خَلْقِي وَخُلُقِي وَقَالَ لِزَيْدٍ أَنْتَ أَخُونَا وَمَوْلَانَا وَقَالَ عَلِيٌّ أَلَا تَتَزَوَّجُ بِنْتَ حَمْزَةَ قَالَ إِنَّهَا ابْنَةُ أَخِي مِنَ الرَّضَاعَةِ [ر:۱۶۸۹]

امام بخاری رحمه الله د عمرة القضاء باب دلته په كتاب المغازى کښې ذکر کړو،حال دا چه دا د كتاب الحج سره متعلق دې.هلته ددې ذكركول پکار وو.

ددې وجې دا بیان شوې ده.چه چونکه د غزوه حدیبیه په نتیجه کښې د عمرة القضاء نوبت راغلې وو.غزوه حدیبیه هم ددې عمرې سبب جوړ شوې وو.ددې وجې امام بخاري په کتاب المغازي کښې ددې ذکر کړې دې.[1]

خودویم سوال دا پیدا کیږي،چه په داسې صورت کښې خودابیادغزوه حدیبیه سره یوځائې ذکرکول پکاروو.نو ددې جواب دا دې.چه چونکه دا په ۷هـ کښې واقع شوې وه.او غزوه حدیبیه په ۶هـ کښې،ددې وجې ئې د حدیبیه سره دا ذکر نکړه.د ۷هـ په واقعاتو کښې ئې دا ذکر کړه.دا عمره په څلورو نومونو باندې مشهوره ده.

① ددې یو نوم ،،عمرة القضاء،، دې.چونکه نبی ﷺ د حدیبیه په کال باندې عمره ادا نکړې شوه.دا عمره د هغې د قضاء په طور باندې نبی ﷺ ادا کړې وه.ددې وجې دې ته ،،عمرة القضاء،، وائي.بعضې حضرات ددې وجه دا بیانوي،چه دلته قضاء د اداء په مقابله کښې نه ده،بلکه د قضاء معنی فیصله ده.اومطلب دا دې.چه ددې عمرې فیصله د حدیبیه په موقع باندې شوې وه.چه په راروان کال به نبی ﷺ د عمرې دپاره تشریف راوړي.ددې وجې دې ته عمرة القضاء وائي.[2]

② ددې دویم نوم،عمرة القصاص،، دې.د قصاص معنی بدل ده.اودا عمره چونکه دعمرة الحدیبیه په بدل کښې وه.ددې وجې دې ته ،،عمرة القصاص،، هم وائي [3]

③ دریم نوم ،عمرة الصلح،، دې.ځکه چه په صلح حدیبیه کښې ددې عمرې فیصله شوې وه.[4] ④ ددې څلورم نوم ،، عمرة القضیه،، دې.د قضیه معنی هم فیصله ده.او دا عمره د فیصلې مطابق شوې وه.[5]

په صلح حدیبیه کښې د مکې د کافرانو سره معاهده شوې وه.چه راروان کال ته به رسول الله ﷺ مکې ته راځي.او عمره به کوي.اودرې ورځې قیام به کوي.،او واپس به ځي.بله دا اولیده.نو د عمرې ادا کولو اعلان ئې اوکړو،اودا ئې هم اووئیل.چه کوم کسان په حدیبیه کښې شریك وو.په هغوی کښې دې څوك هم نه پاتې کیږي.[6] نبی ﷺ د احتیاط دپاره ځان سره وسله هم یوړه.که چرته د مشرکانو دطرفه د جنګ نوبت راشي.نو مسلمانان به خالي لاس نه وي.د مکې مکرمې نه د اته میله په فاصله باندې ،،بطن یاجج، کښې دجنګ هغه

---

[1] فتح الباري (۱۷/۵۰۰)_

[2] فتح الباري (۱۷/۵۰۰) والروض الأنف (۳/۲۵۴)_

[3] علامه سهیلي رحمه الله دا راجح نوم ګرځولې دې.هغوی فرمائي.((یقال لها عمرة القصاص،وهذا الإسم أولى بها لقوله تعالى :الشهر الحرام بالشهر الحرام والحرمات قصاص)) وهذه الآية فيها نزلت فهذا الإسم أولى بها)

[4] عمدة القاري (۱۷/۲۶۲)_

[5] عمدة القاري (۱۷/۲۶۲)_

[6] عمدة القاري (۱۷/۲۶۲)_

وسله نبی ﷺ پریخوده .او دهغې د حفاظت دپاره ئې د دوو سوو کسانو ډله مقرر کړه.([1])
نبی ﷺ لبیك وئیل .چه په حرم مکه باندې ورداخل شو.مشهور انصاری صحابی رضی الله عنه حضرت عبدالله بن رواحه رضی الله عنه په اوچت آواز سره دا شعر وئیل.

خلوا بنی الکفار عن سبیله   الیوم نضربکم علی تنزیله
ضربا یزیل الهام عن مقیله   ویذهل الخلیل عن خلیله

حضرت عمر رضی الله عنه چه دهغه نه دا اشعار واوریدل.نو وې وئیل.د الله اودهغه د رسول ﷺ وړاندې اوپه حرم کښې ته شاعری کوې.نبی ﷺ ورته اوفرمائیل.پریږ ئې ده. دا اشعاردې کافرانو دپاره د غشو نه هم زیات تکلیف ناك دی.([2])
دقریشو سردارانو د بغض او دشمنئ په وجه دمکې په حرم کښې د مسلمانانو د راتلو دا منظر نشو لیدې.ددې وجې اکثرو خلقو مکه پریخوده.او غرونو ته لاړل .اوددرې ورځو نه پس قریشو د نبی ﷺ په خدمت کښې څوکسان دې پیغام سره راولیږل.چه محمد (ﷺ) ته اووایه. د معاهدې مودهٔ پوره شوه.ته اوځه.نو نبی ﷺ د معاهدې مطابق په هغه وخت کښې روان شو.([3]) په دې عمره کښې تقریباً دوه زره صحابه رضی الله عنهم د نبی ﷺ سره دعمرې ادا کولو سعادت حاصل کړې وو.([4])

قوله: فَأَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْكِتَابَ وَلَيْسَ يُحْسِنُ يَكْتُبُ فَكَتَبَ هَذَا مَا قَاضَى عَلَيْهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ:

ایا رسول الله ﷺ په لیکلو لوستلو پوهیدلو؟: دجمهورو عالمانو دا رائې ده.چه رسول الله ﷺ چونکه امی وو.لیکل لوستل ئې نه پیژندل.ددې وجې د لیکلو نسبت چه دلته کوم شوې دې.دا اسناد مجازی دې. نبی ﷺ په خپله کتابت نه وو کړې.خوچونکه دوی د لیکلو حکم ورکړې وو.ددې وجې نسبت دوی ته اوشو.دغه شان په نورو څو روایاتوکښې راځی.چه ((کتب النبی ﷺ الی قیصر وکسری...))په دې ټولو کښې نبی ﷺ ته نسبت مجازی دې.([5])
البته ابوالولید باجی رحمه الله د روایت د ظاهر نه استدلال کوی.او وائی،چه نبی ﷺ بیشکه امی وو.خود معجزې په طور نبی ﷺ کاتب هم وو.او قاری هم وو.([6])
دابوالولیدباجی سره نزدې اوسیدونکو عالمانو ددې رائې سره سخت اختلاف کړې وو. ابوبکر بن الصائغ،عبدالله بن سهل، ابومحمد بن مسعود وغیره عالمانو په ده باندې تنقید

---

[1] السیرة الحلبیة (۶۲\۳) عمرة القضاء ودلائل النبوة للبیهقی (۳۲۱\۳)_
[2] شمائل ترمذی باب ما جاء فی صفة کلام رسول الله ﷺ فی الشعر ۱۶ _
[3] السیرة الحلبیة (۶۴\۳)_
[4] السیرة الحلبیة (۶۲\۳) وفتح الباری (۵۰۰\۷)_
[5] فتح الباری (۵۰۴\۷)_
[6] فتح الباری (۵۰۳\۷)_

کړې دي.تردې چه بعضې عالمانو په ده باندې د زنديق فتوي هم لګولې وه.او وئيلې وو،چه دا د قرآن د آيت ﴿وَمَا كُنْتَ تَتْلُوْا مِنْ قَبْلِهٖ مِنْ كِتٰبٍ وَّلَا تَخُطُّهٗ بِيَمِيْنِكَ اِذًا لَّارْتَابَ الْمُبْطِلُوْنَ﴾ ([1]) نه صريح مخالفت دې.بعضو دده خلاف دا شعر هم وئيلې وو.

برئت ممن شرى دنيا بآخرة وقال أن رسول الله قد كتبا

وئيلې شي.چه دهغه وخت امير ابوالوليد باجي او دده مخالفين راجمع کړل. مناظره اوشوه. اوباجي دخپلو دلائلو په وجه غالب پاتې شو.باجي اووئيل. زما رائې د قرآن نه مخالف نه ده.د قرآن د آيت نه د نبي ﷺ اميت ثابت دې.خود اميت باوجود او د څه تعليم حاصلولو نه بغير په ليکلو او لوستلو د نبي ﷺ قدرت د نبوت يوه بله معجزه ده.ابوذرهروي، ابوالفتح نيسابوري او بعضې نورو عالمانو د دوی تائيد هم اوکړلو.دا حضرات د عون بن عبدالله په هغه روايت سره هم استدلال کوي.کوم چه ابن ابی شيبه نقل کړې دې.«ما مات رسول الله ﷺ حتى كتب وقرأ»([2])

خو امام بيهقي رحمه الله په دې روايت باندې دوه اعتراضه کړې دی.يو دا چه د دې په سند کښې مجاهيل او ضعفاء دی.اودويم دا چه په دې کښې انقطاع ده. طبراني دې روايت ته منکر وئيلې دی.څکه دا قابل استدلال نه دې.([3])

بعضې حضراتو وئيلې دی.چه ذکرشوي روايت کښې د«حتى كتب وقرأ» ضمير رسول الله ﷺ ته نه دې راجع،بلکه دا د ،،عون،، والد ،،عبدالله بن عتبه،، ته راجع دې.او مطلب دا دې.چه عبدالله بن عتبه د رسول الله ﷺ د وفات نه وړاندې هوښيار او پوهيدونکې شوې وو.او ليکل لوستل ئې زده کړی وو.

د امام تقی الدين بن دقيق العيد وړاندې چه کله د ابوالوليد باجي نقطه نظر پيش کړې شو.نو هغوی دې طرف ته څه خاص التفات اونکړو.او وې وئيل.چه د باجي سره په خپله دې نظريه باندې څه مضبوط دليل نشته.څکه دا قابل قبول نه دې.

حافظ شمس الدين ذهبي رحمه الله په ،،ميزان الاعتدال،، کښې نقل کړی دی ،چه رسول الله ﷺ امي وو.خوچونکه نبي ﷺ ته به ډير خطونه او تحريرونه راتلل.ددې وجې نبي ﷺ خپل نوم ليکل زده کړی وو.ډير اميان خلق څپل دستخط زده کولې شي.نو د صلح حديبيه په موقع د نبي ﷺ په خپله خپل نوم ليکلو له دا نه لازميږي .چه نبي ﷺ امي نه وو.اونه دا په معجزه باندې محمول کولې شي.([4])

نبي ﷺ امي وو.اوهم امي پاتې شوې وو.دا خو هم هغه خبره وه.چه ددې په وجه دمخالفينو

---

[1])سورة العنكبوت :٤٨)_

[2])فتح البارى (٥٠٣/٧و ٥٠٤)_

[3])سنن كبرى للبيهقى (٥٠٣/٧و ٥٠٤)_

[4]) د ميزان الاعتدال په ټولو ممکن ځايونو کښې لټون باوجود احقر ته د علامه ذهبي دا قول ملاؤ نشو.والله اعلم.

ملاګانې ماتې شوې وې.چه يو داسې کس چه ليکل لوستل نه پيژنى.څلويښت کاله ئې هم په داسې حال کښې تير کړى دى.او ناڅاپه اوس هغه د علومو سمندر بيوى. حقائق بيانوى،د حکم ،معارفو،او رموز تلقين کوى.هغه نه څه کتاب لوستې دې.اونه هغوى په مطالعه باندې پوهيدل.خودهغوى هره خبره دعلم او معرفت چينه وه.

نگار من بمکتب نرفت وخط نه نوشت بغمزه مسئله آموز صد مدرس شد

زما محبوب (محمد ﷺ) چه نه چرته مکتب ته تلې دې.اونه ئې چرته ليکل کړى دى.خو په يوه اشاره کښې به هغوى په سوونو مدرسين په مسائلو پوهول.

قوله: فتبعته إبنة حمزة تنادى ياعم ياعم: نبى ﷺ چه کله د مکې مکرمې نه روان شو. نو د حضرت حمزه رضي الله عنه وړه لور نبى ﷺ پسې شا شا ته راروانه شوه.او وئيل ئې.«ياعم ياعم» دا په رشته کښې د نبى ﷺ د تره لور وه.ددې باوجود ورته «ياعم» وئيل د عربو د محاورې مطابق وو. کشر مشرته ,,عم،، وائى.(1) اود ,,عم،، وئيلو يوه وجه دا هم کيدې شى. چه حضرت حمزه رضي الله عنه نسبى اعتبار سره اګرچه د نبى ﷺ تره وو.خود رضاعت په تعلق سره هغه د نبى ﷺ ورور وو.ددې وجې د هغوى لور نبى ﷺ ته ,,ياعم،، سره آواز اوکړو.(2)

قوله: فاختصم فيها على وزيد وجعفر: حضرت على رضي الله عنه اووئيل.دا زما د تره لور ده. زه ددې زيات حقدار يم.حضرت جعفر رضي الله عنه اووئيل.دا زما د تره لورده.او ددې ترور (دمور خور) زما بى بى ده. نو دا به زه اخلم.حضرت زيد رضي الله عنه اووئيل. حمزه رضي الله عنه زما دينى ورور وو. په دې رشتې سره دا زما وريره ده.دا زما حق جوړيږى.نبى ﷺ د حضرت جعفر رضي الله عنه د بى بى حضرت اسماء بنت عميس په حق کښې فيصله واوروله.او وې وئيل. ترور د مور سره برابر وى.

د ټولو امامانو په دې خبره باندې اتفاق دې،چه په باب د حضانت (پالنې) کښې د ,,عمه،، (دپلار خور) په مقابله کښې ،، خاله،، (دمور خور) ته ترجيح ده.

د حضرت حمزه رضي الله عنه ددې لور نوم په باره کښې مختلف اقوال دى.① عماره② فاطمه ③ امامه ④ امة الله ⑤ سلمى،دا پنځه نومونه ذکر شوى دى.خو مشهور اولنې قول دې.(3)

قوله: وقال لجعفر: أشبهت خلقى وخلقى: حضرت جعفر رضي الله عنه ته نبى ﷺ اوفرمائيل. ته د اخلاقو په اعتبار سره هم زما پشان ئې.اوما سره تاته بدنى مشابهت هم حاصل دې.او دا ډير لوې فضيلت او منقبت دې.

وائى چه.په عربو کښې د نبى ﷺ په شکل او صورت کښې مشابهت لرونکى ديارلس صحابه رضي الله عنهم وو.په هغوى کښې د نبى ﷺ د وفات نه پس څلور پاتې شوى وو .اوباقى د الله تعالى خوښ شوى وو.(يعنى وفات شوى وو) (4)

---

(1) فتح البارى (٧\٥٠٥) وعمدة القارى (١٧\٣٦٤)_
(2) فتح البارى (٧\٥٠٥) وعمدة القارى (١٧\٣٦٤)_
(3) فتح البارى (٧\٥٠٥)_
(4) فتح البارى (٧\٥٠٥)_

[٤٠٠٦] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ حَدَّثَنَا سُرَيْجٌ حَدَّثَنَا فُلَيْحٌ ح وحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي حَدَّثَنَا فُلَيْحُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَ مُعْتَمِرًا فَحَالَ كُفَّارُ قُرَيْشٍ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْبَيْتِ فَنَحَرَ هَدْيَهُ وَحَلَقَ رَأْسَهُ بِالْحُدَيْبِيَةِ وَقَاضَاهُمْ عَلَى أَنْ يَعْتَمِرَ الْعَامَ الْمُقْبِلَ وَلَا يَحْمِلَ سِلَاحًا عَلَيْهِمْ إِلَّا سُيُوفًا وَلَا يُقِيمَ بِهَا إِلَّا مَا أَحَبُّوا فَاعْتَمَرَ مِنَ الْعَامِ الْمُقْبِلِ فَدَخَلَهَا كَمَا كَانَ صَالَحَهُمْ فَلَمَّا أَنْ أَقَامَ بِهَا ثَلَاثًا أَمَرُوهُ أَنْ يَخْرُجَ فَخَرَجَ [ر: ٢٥٥٣]

[٤٠٠٧] حَدَّثَنِي عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ مُجَاهِدٍ قَالَ دَخَلْتُ أَنَا وَعُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ الْمَسْجِدَ فَإِذَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا جَالِسٌ إِلَى حُجْرَةِ عَائِشَةَ ثُمَّ قَالَ كَمِ اعْتَمَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَرْبَعًا ثُمَّ سَمِعْنَا اسْتِنَانَ عَائِشَةَ قَالَ عُرْوَةُ يَا أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ أَلَا تَسْمَعِينَ مَا يَقُولُ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اعْتَمَرَ أَرْبَعَ عُمَرٍ فَقَالَتْ مَا اعْتَمَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عُمْرَةً إِلَّا وَهُوَ شَاهِدُهُ وَمَا اعْتَمَرَ فِي رَجَبٍ قَطُّ [ر: ١٦٨٥]

دا روايت په ابواب العمرة اوغزوة الحديبية كښې تيرشوې دې. زمونږ په نسخو كښې دى. «كم إعتمرالنبى ﷺ؟ قال أربعاً» په مصرى نسخو كښې د «أربعاً» نه پس د «إحداهن فى رجب» زيادت دې. كه دا اضافه نه وى. نو وړاندې چه حضرت عائشې ﵂ دحضرت عبدالله بن عمر ﵄ په بيان باندې كوم انكار كړې دې. هغه به صحيح نه وى. زمونږ په هندوستانى نسخو كښې دا سقم (غلطى) ده. او مصرى نسخې صحيح دى. ځكه چه حضرت عائشې ﵂ د حضرت عبدالله ﵁ په روايت كښې د «إحداهن فى رجب» د الفاظو ترديد كړې دې. حال دا چه زمونږ په نسخو كښې د حضرت عبدالله ﵁ نه دا الفاظ هډو منقول نه دى. ([1])

[٤٠٠٨] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ سَمِعَ ابْنَ أَبِي أَوْفَى يَقُولُ لَمَّا اعْتَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَتَرْنَاهُ مِنْ غِلْمَانِ الْمُشْرِكِينَ وَمِنْهُمْ أَنْ يُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر: ١٥٢٣]

[٤٠٠٩] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ هُوَ ابْنُ زَيْدٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابُهُ فَقَالَ الْمُشْرِكُونَ إِنَّهُ يَقْدَمُ عَلَيْكُمْ وَفْدٌ وَهَنَهُمْ حُمَّى يَثْرِبَ وَأَمَرَهُمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَرْمُلُوا الْأَشْوَاطَ الثَّلَاثَةَ وَأَنْ يَمْشُوا مَا بَيْنَ الرُّكْنَيْنِ وَلَمْ يَمْنَعْهُ أَنْ يَأْمُرَهُمْ أَنْ يَرْمُلُوا الْأَشْوَاطَ كُلَّهَا إِلَّا الْإِبْقَاءُ عَلَيْهِمْ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ وَزَادَ ابْنُ سَلَمَةَ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ

[1] زمونږ چه كومه نسخه د ډاكټر مصطفى ديب البغا اختيار كړې ده. په دې تحقيقى نسخه كښې هم د ((إحداهن فى رجب)) الفاظ نشته. البته د حافظ او عينى په نسخو كښې شته.

ابنِ عَبَّاسٍ قَالَ لَمَّا قَدِمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِعَامِهِ الَّذِي اسْتَأْمَنَ قَالَ ارْمُلُوا لِيَرَى الْمُشْرِكُونَ قُوَّتَهُمْ وَالْمُشْرِكُونَ مِنْ قِبَلِ قُعَيْقِعَانَ [ر ١٥٢٥]

دا روایت په کتاب الحج کښې تیرشوې دې. (1)

[٤٠١٠] حَدَّثَنِي مُحَمَّدٌ عَنْ سُفْيَانَ بْنِ عُيَيْنَةَ عَنْ عَمْرٍو عَنْ عَطَاءٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ إِنَّمَا سَعَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْبَيْتِ وَبَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ لِيُرِيَ الْمُشْرِكِينَ قُوَّتَهُ [ر: ١٥٦٦]

[٤٠١١] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا وُهَيْبٌ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ تَزَوَّجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَيْمُونَةَ وَهُوَ مُحْرِمٌ وَبَنَى بِهَا وَهُوَ حَلَالٌ وَمَاتَتْ بِسَرِفَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ وَزَادَ ابْنُ إِسْحَاقَ حَدَّثَنِي ابْنُ أَبِي نَجِيحٍ وَأَبَانُ بْنُ صَالِحٍ عَنْ عَطَاءٍ وَمُجَاهِدٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ تَزَوَّجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَيْمُونَةَ فِي عُمْرَةِ الْقَضَاءِ [ر: ١٧٤٠]

په دې روایت کښې دمحرم دنکاح مسئله راغلې ده.اوپه کتاب الحج کښې تیره شوې ده. (2)

بَاب=غَزْوَةِ مُؤْتَةَ مِنْ أَرْضِ الشَّامِ

،موته،،د شام په ملك کښې بلقاء نومې ځائې کښې د يو مقام نوم دې.(3) کوم ځائې کښې چه دا غزا پيښه شوې وه.

نبیﷺ چه کله د مختلفو اميرانو او بادشاهانو په نوم باندې ددعوت اسلام خطونه اوليږل،نويوخط ئې حضرت حارث بن عميرؓ ته ورکړو،اوقيصر روم طرف ته ئې اوليږلو، دعربو او شام په سرحدی علاقو کښې چه کوم سرداران حکمرانان وو.په هغوی کښې يو شرحبيل بن عمرو هم وو.دې د بلقاء د علاقې سردار وو.اود قيصر ماتحت وو.شرحبيل د رسول اللهﷺ سفير حضرت حارث ؓ شهيد کړو.(4)

رسول اللهﷺ ته چه کله ددې خبر اوشو.نودهغه د قصاص دپاره ئې د درې زره کسانو لښکر اوليږل.او حضرت زيد بن حارثه ئې په هغوی باندې امير مقرر کړو. او وې فرمائيل. که زيد قتل شی نو جعفربن ابی طالب به امير وی.او که جعفرؓ هم قتل شی.نو عبدالله بن رواحه به امير وی.او که هغه هم قتل شی.نو بيا به مسلمانانو ته اختيار وی.چه څوك غواړی.خپل امير دې جوړ کړی.(5)

---

1 ،صحيح بخاری کتاب الحج باب کيف کان بدء الرمل (١\٢١٨)_

2 ،صحيح بخاری کتاب الحج باب تزويج المحرم (١\٢٤٨)_

3 ،فتح الباری (٧\٥١١) نن صبا دا علاقه د اردن په مملکت کښې شامل ده_

4 ،فتح الباری (٧\٥١١) والسيرة الحلبية (٣\٦٦)_

5 ،طبقات ابن سعد (٢\٦٦)_

حضرت زيدبن حارثه ﷺ ته رسول الله ﷺ يوه سپينه جنډا ورکړه.او تر ،،ثنية الوداع،، پورې دده سره پخپله لاړلو.اوهغه ته ئې وعظ نصيحت اوکړو.اوددې نه پس ئې رخصت کړو.[1] بل طرف ته شرحبيل ته چه کله د مسلمانانو د لښکر علم اوشو.نو هغه تقريباً يو لاکه فوځ دمسلمانانو دمقابلې دپاره جمع کړل.اوهرقل نوريولاکه فوځ راواخستل .په خپله د شرحبيل د مدد دپاره راورسيدلو.مقام معان ته چه کله اورسيدو.نو مسلمانانو ته خبر اوشو چه دوه لاکه فوځ د مسلمانانو د مقابلې دپاره راغلې دې. نو مسلمانان متردد شو.چه د درې زره لږ غوندې لښکر دپاره هغوی سره مقابلې دپاره تلل پکار دی که نه؟ اسلامي لښکر تر دوو ورځو پورې په معان کښې ايسار شو.او مشوره ئې کوله.د اکثرو صحابوﷺ رائې دا وه.چه رسول الله ﷺ د صورتحال نه خبرول پکاردی.اود هغوی د حکم انتظار پکار دې.خو حضرت عبدالله بن رواحه ﷺ صحابه په جنګ باندې د اماده کولو دپاره يو جوشي تقرير اوکړو.په هغې کښې دوی اووئيل. زمونږ د جنګ دارومدار په قوت او تعداد باندې نه دې.بلکه د هغه دين په بنياد باندې دې.په کوم باندې چه الله تعالى مونږ کامياب کړی يو.او عزت ئې راکړې دې.بس روانيږئ.په دوو نيکو کښې خو به يوه ضرور حاصله شي.يا به په کافرانو باندې غلبه حاصله شي.او يا به د شهادت کاميابي حاصله شي.ابن اثير د تقرير الفاظ داسې نقل کړی دی.

((ياقوم، والله إن التي تكرهون للتي خرجتم أياها تطلبون الشهادة، وما نقاتل الناس بعدد ولا قوة ولا كثرة، ما نقاتلهم إلا بهذا الدين الذي أكرمنا الله به فانطلقوا فما هي إلا إحدى الحسنيين، إما ظهور وإما شهادة))[2]

خلقوچه د دوی تقرير واوريدل.نو وې وئيل ((صدق والله)) او په درې زره کسانو باندې مشتمل لښکر د دوه لاکه ملخانو طرف ته روان شو.[3]

---

[1] اصحاب سير ليکلي دی.چه کله رسول الله ﷺ حضرت عبدالله بن رواحه ﷺ رخصتولو،نو هغه په ژړا شو.خلقو تپوس اوکړو.نو وې وئيل.زه د دنيا سره د محبت يا عشق د وجې نه ژاړم.بلکه ددې وجې ژاړم.چه ما د رسول الله ﷺ نه د دې آيت تلاوت واوريدلو.((وإن منكم إلا واردها كان على ربك حتماً مقضياً)) يعنى په تاسو کښې داسې څوک نشته.چه هغه به په جهنم نه تيريږي.دا د الله تعالى يقيني او اټله فيصله ده.معلومه نه ده،چه په هغې باندې تيريدل دی. نو زما به څه کيږي؟ مسلمانانو ورته تسلي ورکړه.اووې وئيل.الله تعالى دې تا مونږ ته صحيح سالم راواپس کړی.په دې باندې حضرت عبدالله دا اشعار اووئيل.په کومو کښې چه هغوی د خپل ځان دپاره د شهادت دعا کړې ده.

لكنني أسأل الرحمن مغفرة	وضربة ذات فزع تقذف الزبدا
أو طعنة بيدي حران مجهزة	بحرية تنفذ الأحشاء والكبدا
حتى يقولوا : إذا مروا على جدثي	أرشدک الله من غاز وقد رشداً

اوګورئ الکامل لابن اثير (١٥٤\٢) وتاريخ طبری (٣١٩\٢)_

[2] الکامل لابن اثير(١٥٩\٢)_

[3] الکامل لابن الاثير (١٥٩\٢)_

د موته په ميدان كښې د جنګ شروع اوشوه.د اسلام جنډا د حضرت زيد رضي الله عنه په لاس كښې وه.هغه وړاندې شو.او په جنګيدو جنګيدو شهيد شو.د هغوى نه پس حضرت جعفر رضي الله عنه جنډا اوچته كړه.كله چه دشمن د څلورو واړه طرفونو نه حمله اوكړه.نو هغه د اس نه راكوز شو.او ډير په مړانه باندې جنګيدل په غشو او.تورو او نيزو باندې سيورې سيورى شو.او راپريوتلو.هم په دې باب كښې د بخارى روايت دې. چه دهغه بدن كښې د لس كم سلو نه زيات زخمونه وو.او ټول د مخې طرف نه وو.د شا طرف نه يو زخم هم نه وو.دحضرت جعفر رضي الله عنه نه پس حضرت عبدالله بن رواحه رضي الله عنه جنډا اوچته كړه.او وړاندې شو.د څو ګهړو دپاره متردد شو. خو ددې نه پس ئې توره راواخستله.په كافرانو كښې ورننوتل.اود بهادرئ ثبوت ئې وركړو،او شهيد شو.دهغوى د شهادت نه پس حضرت ثابت بن ارقم انصارى رضي الله عنه جنډا په لاس كښې واخستله.اومسلمانانو ته ئې اووئيل.«يا معشر المسلمين إصطلحوا على رجل منكم» اې مسلمانانويه خپلو كښې په يو كس باندې اتفاق اوكړئ.خلقو اووئيل.هم په تا باندې مونږراضى يو.هغه اووئيل.زه دا كار نشم كولې. مسلمانانو حضرت خالدبن وليد رضي الله عنه امير مقرر كړو.هغوى اسلامى جنډا واخستله وړاندې شو. او ډير په بهادرئ باندې جنګيدلو.[1] هم په دې باب كښې د دوى نه روايت دې. چه په ،،موته،، كښې په جنګيدو جنګيدو زما په لاس كښې نهه تورې ماتې شوې وې.

حضرت خالد بن وليد رضي الله عنه د ميدان جنګ په پوهيدو او لښكرته ترتيب وركولو كښې ډير لوې مهارت او صلاحيت لرلو.د جنګ په دويمه ورځ هغه د لښكر په حصو كښې مختلفې تبديلئ اوكړې.او يوه ډله ئې د ميدان جنګ نه بهر اوساتله .چه دا به د جنګ په دوران كښې داسې ميدان كښې راګډه شي.چه دشمن ته دا خيال اوشي.چه نوې امداد او مدد راورسيدل.نو هم دغه شان اوشو.چه په لښكر كښې ئې تبديلى اوليدله.اوچه كومه ډله ئې مقرر كړې وه.د هغې په ليدو سره دشمن اوګنړل.چه كيدې شي دوى ته نوې مدد راورسيدل. ددې وجې مرعوب شو. اوميدان ئې پريخودل.حضرت خالد رضي الله عنه په هغوى پسې تلل مُناسب اونه ګنړل.اود مسلمانانو ډله ئې واخسته. واپس مدينې ته راغلو.دغه شان خالد بن وليد رضي الله عنه د مسلمانانو په بچ كولو كښې كامياب شو.او هم دا خبره د ټولو نه لويه فتح وه.[2] په روايت كښې دى.چه د غزوه موته نه كله خلق واپس شو.نو د مدينې منورې حضرات دهغوى استقبال دپاره بهرته راوتلى وو.اوهغوى ته ئې اووئيل.«أنتم الفرارون» تاسو د شكست خوړلو نه پس راوتختيدئ.نبى كريم صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل.«بل أنتم العكارون»[3] نه تاسو راتختيدلى نه ئې.بلكه تاسو د دوباره حملې كولو دپاره ځان تيارولو دپاره راغلى ئې.

داروايت چه مولانا شبلى نعمانى مرحوم اوكتل.نو فيصله ئې اوكړه.چه په غزوه موته كښې

---

[1] الكامل لابن الأثير (١٦٠/٢) وتاريخ طبرى (٣٢١/٢و ٣٢٢)_

[2] فتح البارى (٥١٣/٧)_

[3] البداية والنهاية (٢٤٨/٤)_

مسلمانانو ته شکست شوی وو(۱)

خوحقیقت دادې.چه داخبره صحیح نه ده.په اصل کښې یوې دستې ته شکست شوې وو.او هغه تختیدلې وه.دویمه دسته د مسلمانانو هغه هم وه.چه هغې د غنیمت مال حاصل کړې وو. او هغې د کافرانو یوې ډلې ته شکست ورکړې وو. مطلقاً دا وئیل چه په غزوه موته کښې مسلمانانو ته شکست شوی وو.صحیح نه ده.(۲)

غزوه موته په جمادی الاولی ۸ھ کښې پیښه شوې وه.د ابن اسحاق او موسی بن عقبه رائې دا ده.چه د خلیفه بن خیاط خیال دې.چه دا په ۷ ھ کښې واقع شوې وه.خو راجح هم اول قول دې.(۳) په دې غزا کښې تقریباً دولس مسلمانان شهیدان شوی وو.(۴)

[۴۰۱۲/۴۰۱۳] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ عَنْ عَمْرٍو عَنِ ابْنِ أَبِي هِلَالٍ قَالَ وَأَخْبَرَنِي نَافِعٌ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ وَقَفَ عَلَى جَعْفَرٍ يَوْمَئِذٍ وَهُوَ قَتِيلٌ فَعَدَدْتُ بِهِ خَمْسِينَ بَيْنَ طَعْنَةٍ وَضَرْبَةٍ لَيْسَ مِنْهَا شَيْءٌ فِي دُبُرِهِ يَعْنِي فِي ظَهْرِهِ

د حضرت جعفر رضی الله عنه دشهادت نه پس حضرت ابن عمر رضی الله عنهما لاړلو،هغوی سره اودریدل،ابن عمر رضی الله عنهما فرمائی،چه ما دهغوی په بدن کښې د غشو او نیزو پنځوس زخمونه شمار کړل.او یو هم د شا طرفه نه وو.

[۴۰۱۳] أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ حَدَّثَنَا مُغِيرَةُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ أَمَّرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةِ مُؤْتَةَ زَيْدَ بْنَ حَارِثَةَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنْ قُتِلَ زَيْدٌ فَجَعْفَرٌ وَإِنْ قُتِلَ جَعْفَرٌ فَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَوَاحَةَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ كُنْتُ فِيهِمْ فِي تِلْكَ الْغَزْوَةِ فَالْتَمَسْنَا جَعْفَرَ بْنَ أَبِي طَالِبٍ فَوَجَدْنَاهُ فِي الْقَتْلَى وَوَجَدْنَا مَا فِي جَسَدِهِ بِضْعًا وَتِسْعِينَ مِنْ طَعْنَةٍ وَرَمْيَةٍ

ددې نه په وړاندینی روایت کښې «خمسين بين طعنة وضربة» وو.په دواړو کښې په ظاهره تعارض دې.① ددې یو جواب دا دې.چه عدد اقل د عدد اکثر نفی نه کوی.

②دویم جواب دا دې.چه کیدې شی.پنځوس نښې خو بیخی مخامخ وې.اوباقی بنی او گس طرف ته وې.په اولنی روایت کښې صرف مخامخ نښې شمارلې شوی دی.اوپه دویم روایت کښې د بدن ټول زخمونه بیان شوی دی.(۵)

③ دریم جواب دا دې.چه په اولنی روایت کښې د «طعنة» او «ضربة» ذکر وو.اوپه دې روایت

---

(۱) اوگورئ سیرت النبی صلی الله علیه وسلم (شبلی نعمانی مرحوم، (۲۹۲/۱)_

(۲) د تفصیل دپاره اوگورئ البدایه والنهایه (۲۴۸/٤)_

(۳) فتح الباری (۵۱۱/۷) وعمدة القارى (۲۶۸/۱۷)_

(٤) سیرت مصطفی (۴۶۱/۲)_

(۵) فتح الباری (۵۱۲/۷)_

کښې د«طعنة»سره د «رمية» ذکر دې.ددې مطلب دا دې.چه په اولنۍ روایت کښې صرف د نیزو او تورو سره لګیدلې زخمونوبیان شوې دې.او په دې روایت کښې د نیزو،او تورو سره سره د غشو سره راغلې زخمونه ئې هم ذکر شامل کړې دې.ددې وجې عدد «بضعا ستين» شو. (۱) والله اعلم.

[۴۰۳] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ وَاقِدٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ حُمَيْدِ بْنِ هِلَالٍ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَعَى زَيْدًا وَجَعْفَرًا وَابْنَ رَوَاحَةَ لِلنَّاسِ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَهُمْ خَبَرُهُمْ فَقَالَ أَخَذَ الرَّايَةَ زَيْدٌ فَأُصِيبَ ثُمَّ أَخَذَ جَعْفَرٌ فَأُصِيبَ ثُمَّ أَخَذَ ابْنُ رَوَاحَةَ فَأُصِيبَ وَعَيْنَاهُ تَذْرِفَانِ حَتَّى أَخَذَ الرَّايَةَ سَيْفٌ مِنْ سُيُوفِ اللَّهِ حَتَّى فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ [ر:۱۱۸۹]

حضرت انس رضی الله عنه فرمائی.چه رسول الله صلی الله علیه وسلم د حضرت زید،حضرت جعفراو حضرت عبدالله بن رواحه رضی الله عنهم د شهادت خبر صحابو رضی الله عنهم ته ورکولو اووې فرمائيل.زید بیرغ واخستلو، او شهیدشو.اوبیا جعفربیرغ واخستو،او شهیدشو.بیا ابن رواحه بیرغ واخستو،اوشهید شو. تردې چه د الله تعالی په تورو کښې یوې تورې بیرغ واخستو،او الله تعالی هغه ته فتح ورکړه.ددې نه مراد حضرت خالدبن ولد رضی الله عنه دې.هم ددې ځائې نه د هغوی لقب «سیف الله» اوګرځیدو.

فائده: کشف نبوت او کشف ولایت کښې فرق: په دې روایت کښې د کشف نبوت ذکر دې.یو کشف ولایت وی.او بل کشف نبوت وی.دحضرت محمد قاسم نانوتوی رحمه الله نه د هغوی خادم ،،الله داد،، تپوس اوکړو.حضرت په دې خبره نه پوهیږم.چه کشف انبیاء علیهم السلام ته هم کیږی.اواولیاء کرام ته هم،خو د انبیاء علیهم السلام کشف بیخی صحیح وی.په هغې کښې څه تبدیلی او تغیر نه کیږی.اود اولیاء الله په کشف کښې خبره وړاندې روسته کیږی. نوکه د اولیاء الله کشف صحیح نه وی.نودا بیا ولې بیانوی.او که صحیح وی.نو بیا په دې کښې غلطی ولې کیږی.؟

حضرت نانوتوی رحمه الله ته الله تعالی ډیر ذکاوت ورکړې وو.کله چه دغه کس دحضرت نه دا تپوس اوکړو.په دغه وخت کښې هغوی دخپل یو دوست ملاویدو دپاره تلو.کوم چه دجیل خانې منتظم وو.اوجیل خانه څه فاصله باندې مخامخ وه. حضرت اوفرمائيل.الله داد! چرته څې.هغه عرض اوکړو.حضرت تاسو سره جیل خانې طرف ته ځم.وې فرمائيل.جیل خانه کوم ځائې ده؟ وې وئیل هغه مخامخ ده. وې فرمائيل څومره فاصله ورته ده.عرض ئې اوکړو.دوه سوه قدمه فاصله به وی. وې فرمائيل دوه سوه قدمونه یقینی دی.که کم او بیش په کښې هم ممکن دی.وې وئیل کمې بیشې به یقینی وی.ددې نه پس وړاندې لاړل.کله چه جیلخانه صرف د څلورو قدمونو فاصله پاتې شوه.وې فرمائيل اوس جیلخانه څومره لرې ده؟ عرض ئې اوکړو.صرف د څلور قدمه،وې فرمائيل کمې بیشې کیدې شی.عرض ئې اوکړو،نه. فاصله هم څلور قدمه ده.وې فرمائيل.بس هم دا فرق دې په کشف نبوت اوکشف ولایت

(۱) فتح الباری (۵۱۲/۷)

كښې،نبي د ډير نزدې نه كتل كوي.ددې وجې بيخي صحيح او ټيك وائي.او ولې څه فاصلې نه كتل كوي.او د لرې نه كتل كوي.نو په اندازه لګولوكښې كله غلطي كيږي.ددې وجې هم د اولياؤ په كشف كښې غلطي كيږي. اودغه شان ئې په يو حسي مثال سره يوه باريكه مسئله هغه ته اوخودله.

مولانا قاسم نانوتوى رحمه الله به په حسي مثالونو سره ډير دقيق مسائل خودل .يوځل ئې دمظفر نګر په استيشن باندې دګاډي انتظار كولو،په رياضئ (د حساب مضمون) كښې د مولانا ډير لوې شهرت وو.او حقيقت هم دا وو،چه مولانا په رياضئ كښې غيرمعمولي مهارت لرلو.هلته يو هندو ته كوم چه د خپلې علاقې د رياضئ ډير ماهر وو.معلومه شوه.چه مولانا محمد قاسم نانوتوى رحمه الله دلته په استيشن كښې موجود دې.نوخيال ئې اوكړو.چه مولانا سره ملاويدل پكار دى.چه څه استفاده ترې اوكړم.نوهغه راغلو.او مولانا سره ئې ملاقات اوكړو.او وې وئيل. كه اجازت وى چه يو تپوس اوكړم؟ حضرت ورته اوفرمائيل.او تپوس اوكړه .هغه تپوس اوكړو.تاسو مسلمانان وائې.چه الله تعالى يو لوح محفوظ پيدا كړې دې.او په هغې كښې د ټول «ماكان ومايكون» ټول اعمال درج دى.دا په پوهه كښې نه راځي.چه الله تعالى دومره لويه تختئ په كوم ځائې كښې كيخودې ده.مثلاً زه يو سړې يم.زما عمر پنځوس كاله دې.ماته د ماشوموالى نه تر ننه پورې خپل ټول واقعات ياد دى.كه زما د ژوند دغه ټول واقعات په كاغذ باندې اوليكلى شى.نو ترميلونو پورې به هغه كاغذ خور شى.او زه خو يو سړې يم.اوتاسو وائې.چه په لوح محفوظ كښې د ټولو انسانانو ټول واقعات ليكلى شوى دى.كه دا واقعات اوليكلى شى.نو ددې دپاره به الله خبر چه دځومره لوې ځائې ضرورت وى.نودغه تختئ او لوح محفوظ آخر په كوم ځائې كښې راغلې ده.مولانا صاحب ورته اووئيل.ته به دخپل ژوند دا واقعات د كوم ځائې نه منتقل كوې.هغه اووئيل. زما په دماغو كښې محفوظ دى.وې فرمائيل.بس هم دا ستا د سوال جواب دې.ستا وركوټې غوندې سر دې.په دې سر كښې دماغ كوم چه ستا لوح محفوظ دې.هغه به نور هم وركوټې وى.اوپه دې كښې ستا د ژوند واقعات كوم چه كه چرته په كاغذ باندې اوليكلى شى.نو تر ميلونو پورې به خور شى.په دې وركوټې شان ډبى كښې بند دى.نو كه د الله تعالى په لوح محفوظ كښې ټول واقعات موجود وى.او ا لله تعالى هغه په آسمانونو كښې كيخودې وى.نوپه دې كښې څه استبعاد او اشكال دې؟چه دا ئې واوريدو.نو هغه هندو اووئيل.خبره باندې بيخي پوهه شوم.

[۴۰۱۵]حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ قَالَ سَمِعْتُ يَحْيَى بْنَ سَعِيدٍ قَالَ أَخْبَرَتْنِي عَمْرَةُ قَالَتْ سَمِعْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا تَقُولُ لَمَّا جَاءَ قَتْلُ ابْنِ حَارِثَةَ وَجَعْفَرِ بْنِ أَبِي طَالِبٍ وَعَبْدِ اللَّهِ بْنِ رَوَاحَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ جَلَسَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعْرَفُ فِيهِ الْحُزْنُ قَالَتْ عَائِشَةُ وَأَنَا أَطَّلِعُ مِنْ صَائِرِ الْبَابِ تَعْنِي مِنْ شَقِّ الْبَابِ فَأَتَاهُ رَجُلٌ فَقَالَ أَيْ رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ نِسَاءَ جَعْفَرٍ قَالَتْ وَذَكَرَ بُكَاءَهُنَّ فَأَمَرَهُ أَنْ يَنْهَاهُنَّ قَالَ فَذَهَبَ الرَّجُلُ ثُمَّ أَتَى فَقَالَ قَدْ نَهَيْتُهُنَّ وَذَكَرَ أَنَّهُ لَمْ يُطِعْنَهُ قَالَ فَأَمَرَ أَيْضًا فَذَهَبَ ثُمَّ أَتَى فَقَالَ وَاللَّهِ لَقَدْ غَلَبْنَنَا

فَزَعَمَتْ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فَاحْثُ فِي أَفْوَاهِهِنَّ مِنَ التُّرَابِ قَالَتْ عَائِشَةُ فَقُلْتُ أَرْغَمَ اللّٰهُ أَنْفَكَ فَوَاللّٰهِ مَا أَنْتَ تَفْعَلُ وَمَا تَرَكْتَ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْعَنَاءِ[ر:١٢٣٧]

حضرت عائشه ﷵ فرمائی.کله چه د حضرت زید بن حارثه،جعفربن ابی طالب او عبدالله بن رواحه ﷺ د شهادت خبر راغلو، نونبی ﷺ په جمات کښې ناست وو،اوپه مخ باندې ئې د غم او حزن آثار معلومیدل.حضرت صدیقه ﷵ فرمائی.ماد دروازې د سورې نه کتل.چه یو سړې نبی ﷺ ته راغلو.او وې وئیل (ددغه سړی نوم معلوم نشو.چه څوك وو؟([1]) یارسول الله ﷺ د جعفر د کور زنانه ژاړی.نبی ﷺ هغه ته حکم اوکړو.چه لاړ شه.هغوی منع کړه.هغه لاړلو.او بیا راغلو .وې وئیل ما هغوی منع کړې.خو هغه ښځو خبره اونه منله.نبی ﷺ بیا حکم ورکړو .چه لاړ شه هغوی منع کړه.هغه لاړلو.او واپس راغلو، وې وئیل، په الله قسم هغه ښځې خو په مونږ باندې غالبې راغی.او خبره نه منی.نو نبی ﷺ اوفرمائیل.لاړه شه دهغوی په خولو کښې ته خاورې واچوه.حضرت عائشې ﷵ فرمائی.ما په زړه کښې دهغه کس دپاره اووئیل.

قوله: أرغم الله أنفك ما أنت تفعل وما تركت رسول الله ﷺ من العناء: الله دې ستا پوزه په خاورو ککړه کړی.نه خو ته د رسول الله ﷺ په حکم باندې عمل کوې.اونه رسول الله ﷺ د مشقت نه بچ کوې.یعنې هرکله چه ته د رسول الله ﷺ د حکم په تعمیل باندې قادر نه ئې.نو ولې نه راځې.چه ښکاره ورته اووائې.چه زه دا کار نشم کولې.تاسو بل څوك اولیږئ.چه نبی ﷺ د بار بار حکم کولو د مشقت نه محفوظ شی.علامه نووی ﷫ ددې جملې هم دا مقصود بیان کړې دې.([2])

یوه شبه او دهغې جوابونه: دلته چاته دا شبه کیدې شی.چه د نبی ﷺ حکم ئې واوریدو.نو د حضرت جعفرد کور ښځو د نبی ﷺ دحکم تعمیل ولې اونکړو.

① د نه منلو یوه وجه دا هم کیدې شی.چه هغه کس نبی ﷺ ته د ممانعت نسبت نه وو ذکر کړې.ددې وجې هغوی تعمیل اونکړو.([3])

② یووجه دا هم بیان شوې ده.چه دغه ښځودا نهی او ممانعت په تنزیه باندې محمول کړې وو.ددې وجې ئې ژړا بنده نکړه.([4])

③ یوه توجیه دا هم شوې ده.چه د شدت غم د وجې هغوی د ژړا په بندولو قادرې نه وې.ځکه ئې ژړا موقوف نکړه.دا ژړا د هغوی په اختیار کښې نه وه.اود قرآن کریم آیت دې

---

[1]) حافظ لیکی.((ألم أقف علی إسمه)) فتح الباری (٥١٤/٧)_

[2]) قال النووی معنی کلام عائشة رضی الله عنها إنک قاصر عن القیام بما أمرت به من الإنکار ،فینبغی أن تخبر النبی ﷺ بقصورک عن ذلک لیرسل غیرک وتستریح أنت من العناء (فتح الباری (٥١٥/٧)_

[3]) اوګورئ فتح الباری (٥١٤/٧)_

[4]) فتح الباری ٥١٤/٩)_

﴿لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا مَآ اٰتٰهَا﴾ [1]

④ اوڅلورمه وجه دا بيان شوې ده.چه كيدې شي.هغوى دجاهليت د وير طريقه خو پريخودې وه.خونفس بكاء باقى وه.اودې كس غوښتل.چه دوى بيخى ژړا بنده كړى.او راغلو،نبى ﷺ ته ئې وئيل.چه هغوى نه منى.حال دا چه هغوى د نبى ﷺ د حكم تعميل كړې وو.اود وير مروجه طريقه ئې پريخودې وه.او مطلقاً ژړا په اسلام كښې ممنوع نه ده. ددې وجې هغه ښځو دنبى ﷺ د حكم مخالفت نه وو كړې.([2]) والله اعلم.

[٤٢٦٤] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ عَلِيٍّ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ عَنْ عَامِرٍ قَالَ كَانَ ابْنُ عُمَرَ إِذَا حَيَّا ابْنَ جَعْفَرٍ قَالَ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا ابْنَ ذِي الْجَنَاحَيْنِ [ر:٣٥٠٦]

دا روايت په ابواب المناقب كښې تيرشوې دې.([3]) په دې كښې دى.چه حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما چه به د حضرت جعفرخوى ته سلام كولو، نو وئيل به ئې.«السلام عليك يا ابن ذى الجناحين» اودا به ئې ددې وجې وئيل.چه د ترمذى په روايت كښې دى.چه دحضرت جعفر دواړه لاسونه په جنګ موته كښې كټ شوى وو.نو الله تعالى دهغه د دواړو لاسونو په بدله كښې ورته دوه وزرې وركړې.په هغې سره هغه دجنت په باغونو كښې چرته چه غواړى الوزى.

ددې وجې حضرت ابن عمر رضی الله عنهما به دحضرت جعفر رضی الله عنه خوئې ته «ابن ذى الجناحين» وئيل.

علامه سهيلى رحمه الله فرمائى.چه حضرت جعفر رضی الله عنه ته د جناحينو وركولو مطلب دا دې.چه الله تعالى هغه ته صفت ملكيت وركړو.چه هغه كله غواړى.خپلو لاسونو ته حركت وركوى.او الوتل شروع كوى.په حقيقت كښې د لاسونو په ځائې جناح وركول مراد نه دى.ددې وجې دا ده.چه الله تعالى ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فِيْٓ اَحْسَنِ تَقْوِيْمٍ﴾ فرمائيلى دى.نوڅنګه شكل او صورت چه الله تعالى انسان ته وركړې دې.داسې ښه او بهترين شكل ئې بل نشى كيدې.نوداسې به وئيلى شى. چه د هغه كوم لاسونو په دنيا كښې كټ شوى وو.هغه ورته په جنت كښې ملاؤ شو.اوپه دغه لاسونو كښې الله تعالى دا قدرت پيدا كړو.چه هغه د وزرو پشان هغه په هوا كښې اوچتوى.([4])

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى.چه دا په حقيقت باندې محمولو كولو كښې څه اشكال نشته.كه دحضرت جعفر رضی الله عنه شكل په خپل صورت باقى وى.اود لاسونو په ځائې ورته وزرې وركړې شوې وى.نوپه دې كښې څه استحاله او اشكال دى.؟([5])

خوحافظ د علامه سهيلى په خبره نه دې پوهه شوې.اشكال خو په دې وجه دې.چه د لاسونو

---

[1]) فتح البارى(٥١٤\٧)_
[2]) فتح البارى(٥١٤\٧)_
[3]) صحيح بخارى كتاب فضائل الصحابة باب مناقب جعفربن ابى طالب رقم الحديث ٣٧٠٩)_
[4]) الروض الأنف للسهيلى(٢٥٩\٢)_
[5]) فتح البارى(٥١٦\٧)_

پشان جناح داسې ښکلې نه معلومېږي.لكه څنګه چه لاسونو معلومېږي.د پښو په ځائې كه لرګى اولګولې شى.نوهغه به دپښو پشانۍ ښکلې نه وى.اګرچه هغه دهغې رنګ روغن څومره ښکلې وى.دعلامه سهيلى رحمه الله مقصد دا دى.چه الله تعالى په انسانى بدن كښې كوم اندامونه پيدا كړى دى.هغه په خل ځائې دومره ښکلې او ښائسته دى.كه په هغې كښې د كوم يو اندام په ځائې بل څيز اولګولې شى.نو ښائست ختميږي.ددې وجې هغوى فرمائيلى دى.چه حضرت جعفر رضي الله عنه ته د جناحين وركولو نه مراد هغوى ته د صفت ملكيت وركول دى.چه هغه يدين ته حركت وركوى.اودى جناحين پشان الوزى.او چكر لګوى.والله اعلم.

تنبيه:دا روايت حاكم په مستدرك كښې د عمربن على په طريق سره نقل كړې دې.او عمر دا د اسماعيل بن ابى خالد نه نقل كړې دې.دلته بخارى كښې امام بخارى دا د عمربن على نه او عمربن على د اسماعيل بن ابى خالد نه نقل كوى.حاكم ددې ورايت نقل كولو نه پس فرمائى.«صحيح على شرط الشيخين ولم يخرجاه» اوحافظ شمس الدين ذهبى رحمه الله هم د دوى تائيدكړې دې.(١) خو ددې دواړو حضراتو نه تسامح شوې دې.دلته په بخارى كښې دا روايت موجود دى.

[٤٠١٧/٤٠١٨] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ إِسْمَاعِيلَ عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ قَالَ سَمِعْتُ خَالِدَ بْنَ الْوَلِيدِ يَقُولُ لَقَدْ انْقَطَعَتْ فِي يَدِي يَوْمَ مُؤْتَةَ تِسْعَةُ أَسْيَافٍ فَمَا بَقِيَ فِي يَدِي إِلَّا صَفِيحَةٌ يَمَانِيَةٌ

[٤٠١٨] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ إِسْمَاعِيلَ قَالَ حَدَّثَنِي قَيْسٌ قَالَ سَمِعْتُ خَالِدَ بْنَ الْوَلِيدِ يَقُولُ لَقَدْ دُقَّ فِي يَدِي يَوْمَ مُؤْتَةَ تِسْعَةُ أَسْيَافٍ وَصَبَرَتْ فِي يَدِي صَفِيحَةٌ لِي يَمَانِيَةٌ

خالدبن وليد رضي الله عنه فرمائى.چه په جنګ موته كښې زما په لاس كښې نهه توري ماتې شوې وې.صرف،صفيحه يمانيه،زما په لاس كښې پاتې شوې وه. ،،صفيحه ، پلنې تورې ته وائى. ددې روايت نه معلومېږي.چه په جنګ موته كښې مسلمانانو په زيات تعداد كښې كافران قتل كړى وو.حال دا چه په مسلمانانو كښې صرف دولس صحابه كرامو شهادت موندې وو.

[٤٠١٩/٤٠٢٠] حَدَّثَنِي عِمْرَانُ بْنُ مَيْسَرَةَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ عَنْ حُصَيْنٍ عَنْ عَامِرٍ عَنْ النُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ أُغْمِيَ عَلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ رَوَاحَةَ فَجَعَلَتْ أُخْتُهُ عَمْرَةُ تَبْكِي وَاجَبَلَاهْ وَاكَذَا وَاكَذَا تُعَدِّدُ عَلَيْهِ فَقَالَ حِينَ أَفَاقَ مَا قُلْتِ شَيْئًا إِلَّا قِيلَ لِي آنْتَ كَذَلِكَ

حضرت نعمان بن بشير رضي الله عنه فرمائى.چه حضرت عبدالله بن رواحه رضي الله عنه بيهوشه شو.نو دهغه خور عمروبنت رواحه په ژړا شروع كړه.او په «واجبلاه وا كذا» وغيره الفاظو سره ئې دهغه صفتونه بيانول.عبدالله بن رواحه چه كله په هوش كښې راغلو.نو خور ته ئې اووئيل.چه تا به

(١) مستدرک حاكم (٤١/٣) كتاب المغازى،ذكر فضيلة جعفر رضي الله عنه)۔

څه ونيل.ما نه به تپوس کولې شو.چه واقعي ته داسې ني.آيا ته واقعي غر نې.سمندر نې.اوبنکاره ده چه زه نه غر ووم.اونه سمندر،ددې وجې زه شرمنده او حجالت شوم.د ابونعيم په روايت کښې دا زيادت دې.((فنهاها عن البكاء عليه))([1])

په ظاهره ددې روايت د ترجمة الباب سره څه جوړ اومناسبت نه معلوميږي. ځکه چه باب د غزوه موته متعلق دې.اود روايت تعلق د غزوه موته سره نه ده.خوپه اصل کښې امام بخاری دا روايت د وړاندې روايت دپاره د تمهيد په طور ذکر کوی.او د وړاندې راتلونکی روايت تعلق د غزوه موته سره دې.

[٤٠٢٠] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا عَبْثَرٌ عَنْ حُصَيْنٍ عَنِ الشَّعْبِيِّ عَنِ النُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ قَالَ أُغْمِيَ عَلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ رَوَاحَةَ بِهَذَا فَلَمَّا مَاتَ لَمْ تَبْكِ عَلَيْهِ

په دې روايت کښې دعبدالله به رواحه رضي الله عنه د بيهوشئ واقعه ذکرده.البته په دې کښې دا زيادت دې.چه ((فلما مات لم تبك عليه)) يعنی دحضرت عبدالله بن رواحه رضي الله عنه په جنګ موته کښې انتقال اوشو.نو دهغه خور پرې اونه ژړيدله.ځکه چه هغوی منع کړې وه.

په دې روايت کښې چونکه د حضرت عبدالله بن رواحه رضي الله عنه د وفات ذکر دې.اودهغوی وفات په غزوه موته کښې شوې وو.په دې مناسبت سره امام بخاری دا روايت دلته ذکر کړو.والله اعلم.

تنبيه:دا روايت هم امام حاکم په مستدرك کښې نقل کړې دې.او وئيلې ئې دی. ((صحيح على شرط الصحيحن ولم يخرجاه)) اوحافظ شمس الدين ذهبي رحمه الله هم د دوی تائيد اوتقليد کړې دې.حال دا چه دا روايت په بخاری کښې موجود دې.([2])

بَابُ بَعْثِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ إِلَى الْحُرُقَاتِ مِنْ جُهَيْنَةَ

حرقات د ،،حرقه،، طرف ته منسوب دې.حرقه د يو کس لقب ګرځيدلې وو. چه نوم ئې جهيش بن عامربن ثعلبه بن مودعه بن جهينه وو.هغه په يو جنګ کښې بعضې کسان سوزولی وو.ددې وجې دهغه لقب حرقه کيخودې شو.بيا وړاندې دهغه اولادته ،،حرقات،، ونيل شروع شو.([3])

هغوی طرف ته رسول الله صلی الله عليه وسلم اسامه بن زيد رضي الله عنه د لښکر امير جوړکړو او اوليږلو .دامام بخاری د اسلوب او عادت نه معلوميږي.چه حضرت اسامه هم ددې لښکر امير وو.خوداهل سير او مغازی په نيز ددې لښکر امير ،غالب بن عبدالله ليثی رضي الله عنه وو.اوهغوی دا د ،،سرية

---

[1]) فتح الباری (٧/٥١٧)_

[2]) المستدرک للحاکم التلخيص للذهبی (٣/٤٢) کتاب المغازی ذکر فضيلة جعفر رضي الله عنه)_

[3]) فتح الباری (٧/٥١٧)_

غالب بن عبدالله ليثى،، په نوم سره ليكى.اوس سوال دا پيدا كيږى.چه دا سريه غالب بن عبدالله ليثى اوكرخولې شى.او كه سريه اسامه بن زيد،دسريه غالب بن عبدالله په باره كښې د اهل سير رائې دا ده.چه دا د رمضان ۷ھ واقعه ده. (۱)

امام بخارى رحمه الله دا د غزوه موته نه پس ذكر كوى.او غزوه موته په ۸ھ كښې شوې وه.نودا واقعه د امام بخارى رحمه الله په نيز د ۷ھ نه ده.بلكه د ۸ھ ده.حضرت اسامه به زيد نبى ﷺ د دهغه د پلار زيد بن حارثه په حيات كښې چرته هم د يو لښكر امير نه وو جوړ كړې.كله چه زيد بن حارثه رضي الله عنه په جمادى الاولى ۸ھ كښې شهيد شو.نو د دې نه پس نبى ﷺ حضرت اسامه د مختلفو سرايو امير جوړ كړې وو.او ليږلې وو.دعام اهل سره په خلاف دامام بخارى رحمه الله رائې دا ده.چه د دې لښكر امير حضرت اسامه بن زيد رضي الله عنه وو.اودا د ۸ھ واقعه ده.(۲) اوښكاره ده چه امام بخارى په دې باب كښې د چا مقلد نه دې.

[۴۰۲١] حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ أَخْبَرَنَا حُصَيْنٌ أَخْبَرَنَا أَبُو ظَبْيَانَ قَالَ سَمِعْتُ أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يَقُولُ بَعَثَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْحُرَقَةِ فَصَبَّحْنَا الْقَوْمَ فَهَزَمْنَاهُمْ وَلَحِقْتُ أَنَا وَرَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ رَجُلًا مِنْهُمْ فَلَمَّا غَشِينَاهُ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَكَفَّ الْأَنْصَارِيُّ عنه فَطَعَنْتُهُ بِرُمْحِي حَتَّى قَتَلْتُهُ فَلَمَّا قَدِمْنَا بَلَغَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا أُسَامَةُ أَقَتَلْتَهُ بَعْدَ مَا قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ قُلْتُ كَانَ مُتَعَوِّذًا فَمَا زَالَ يُكَرِّرُهَا حَتَّى تَمَنَّيْتُ أَنِّي لَمْ أَكُنْ أَسْلَمْتُ قَبْلَ ذَلِكَ الْيَوْمِ [ر:۶۴۷۸]

حضرت اسامه بن زيد رضي الله عنه فرمائى.چه رسول الله ﷺ مونږ د قبيله حرقه طرف ته اوليږلو.مونږد صبا په وخت كښې په هغوى حمله اوكړه.اوهغوى ته موشكست وركړو.په دې دوران كښې زه او يو انصارى صحابى دهغې قبيلې يو كس سره ملاؤ شو.كله چه مونږ هغه د قتل كولو او وژلو دپاره راګير كړو.نو هغه اووئيل «لا إله إلا الله» انصارى چه واوريدل.نو اودريدو.خوما هغه په نيزه باندې اووهل.او قتل مې كړو.ددې نه پس كله چه مونږ مدينې ته راغلو.او رسول الله ﷺ ته ددې خبر اوشو.نو نبى ﷺ اوفرمائيل.«يا أسامة أقتلته بعد ما قال لا إله إلا الله» اې اسامه د لااله الا الله وئيلو باوجود تا هغه قتل كړو.ما اووئيل.هغه خود ځان بچ كولو دپاره كلمه وئيله.خو نبى ﷺ مسلسل دا وئيل.«أقتلته بعد ما قال لا إله إلا الله»

قوله: حَتَّى تَمَنَّيْتُ أَنِّي لَمْ أَكُنْ أَسْلَمْتُ قَبْلَ ذَلِكَ الْيَوْمِ: تردې چه ما دا تمنا اوكړه.چه د نن نه وړاندې ما اسلام راوړې نه وې.

ددې جملې مطلب دا دې.چه د نبى ﷺ د بار بار وئيلو نه حضرت اسامه ته دخپلې غلطۍ د سختوالى احساس اوشو.او هغه تمنا اوكړه.چه كاش زه اوس مسلمان شوې ووم.چه د

---

(۱) فتح البارى(۷/۵۱۷)_

(۲) فتح البارى(۷/۵۱۷)_

((الإسلام يهدم ما كان قبله)) مطابق زما ددې غلطۍ كفاره او تدارك شوې وې.دا مطلب نه دې.چه حضرت اسامه بن زيد رضي الله عنه العياذبالله د كفر تمنا كړې وه.چه زه اول كافر وې.او اوس مې روسته اسلام راوړې وې.په دې تمنا سره ئې دخپلې لوئې غلطۍ تدارك مقصود وو.داسې نه چه د كفر.دواړه خبرې جدا جدا دی.(١)

[٤٠٢٢/٤٠٢٣] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا حَاتِمٌ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي عُبَيْدٍ قَالَ سَمِعْتُ سَلَمَةَ بْنَ الْأَكْوَعِ يَقُولُ غَزَوْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَبْعَ غَزَوَاتٍ وَخَرَجْتُ فِيمَا يَبْعَثُ مِنَ الْبُعُوثِ تِسْعَ غَزَوَاتٍ مَرَّةً عَلَيْنَا أَبُو بَكْرٍ وَمَرَّةً عَلَيْنَا أُسَامَةُ وَقَالَ عُمَرُ بْنُ حَفْصِ بْنِ غِيَاثٍ حَدَّثَنَا أَبِي عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي عُبَيْدٍ قَالَ سَمِعْتُ سَلَمَةَ يَقُولُ غَزَوْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَبْعَ غَزَوَاتٍ وَخَرَجْتُ فِيمَا يَبْعَثُ مِنَ الْبَعْثِ تِسْعَ غَزَوَاتٍ عَلَيْنَا مَرَّةً أَبُو بَكْرٍ وَمَرَّةً أُسَامَةُ

قوله: حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ...: حضرت سلمة بن اكوع رضي الله عنه فرمائی.((غَزَوْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَبْعَ غَزَوَاتٍ وَخَرَجْتُ فِيمَا يَبْعَثُ مِنَ الْبَعْثِ تِسْعَ غَزَوَاتٍ)) ما د رسول الله ﷺ سره په اووه غزواتو كښې شركت كړې دې.او نهه داسې غزواتو كښې مې شركت كړې دې.په كومو كښې چه نبی ﷺ لښكر ليږلې دې.اونبی ﷺ په خپله په هغې كښې نه وو تلې.

حضرت سلمه رضي الله عنه چه په كومو اووه غزاګانو كښې د نبی ﷺ سره شركت كړې وو.په هغې كښې اوله غزوه خيبر ،دويمه حديبيه،دريمه حنين، څلورمه ذی قرد پنځه فتح مكه شپږمه طائف او اوومه غزوه تبوك وه.(٢) اوپه نهه سريو كښې دوی شركت كړې وو.سريه هغه لښكرته وائی.په كوم كښې چه نبی ﷺ په خپله شريك شې نه وی.خودا د متاخرينو اصطلاح ده.د متقدمينو په اصطلاح كښې كه نبی ﷺ تشريف اوړې وی اوكه نه،په دواړو باندې غزوې اطلاق كيږی.ددې وجې دلته ((تسع غزوات))د((تسع سريات)) په معنی كښې دی.وړاندې حضرت سلمه رضي الله عنه فرمائی .چه په دې نهو غزواتوكښې كله نبی ﷺ په مونږ باندې حضرت ابوبكر رضي الله عنه (غوندې جليل القدر او معمرصحابی) امير جوړ كړې وو.اوكله اسامه بن زيد (غوندې كم عمر او نوې زلمې) امير مقرر كړې وو.

قوله: وَقَالَ عُمَرُ بْنُ حَفْصِ بْنِ غِيَاثٍ...: داولنی روايت د تائيد دپاره امام بخاری دا روايت نقل كړې دې.

[٤٠٢٣] حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ الضَّحَّاكُ بْنُ مَخْلَدٍ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ أَبِي عُبَيْدٍ عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ غَزَوْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَبْعَ غَزَوَاتٍ وَغَزَوْتُ مَعَ ابْنِ حَارِثَةَ اسْتَعْمَلَهُ عَلَيْنَا

د ابن حارثه نه مراد حضرت اسامه بن زيدبن حارثه دی.

---

(١) لامع الدراری (٨/٣٦٠)_

(٢) فتح البارى(٧/٥١٨)_

[٣٠٢٢] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللّٰهِ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ مَسْعَدَةَ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي عُبَيْدٍ عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ قَالَ غَزَوْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَبْعَ غَزَوَاتٍ فَذَكَرَ خَيْبَرَ وَالْحُدَيْبِيَةَ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ وَيَوْمَ الْقَرَدِ قَالَ يَزِيدُ وَنَسِيتُ بَقِيَّتَهُمْ وَنَسِيتُ بَقِيَّتَهُمْ اى بقية غزواتهم

او اوس وړاندې په ماقبل كښې هغه باقى غزوات بيان كړې شوې.

بَابِ غَزْوَةِ الْفَتْحِ

وَمَا بَعَثَ بِهِ حَاطِبُ بْنُ أَبِي بَلْتَعَةَ إِلَى أَهْلِ مَكَّةَ يُخْبِرُهُمْ بِغَزْوِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

امام بخارى رحمه الله دوه ترجمې قائمې كړې دى.يوه «باب غزوة الفتح» او بله ددې نه پس «باب غزوة الفتح فى رمضان» په اولنى باب كښې خو امام بخارى نفس غزوه بيانول غواړى.اوددې ابتدائى امورو طرف ته اشاره كول مقصود دى.او په دويم باب كښې ددې تاريخ طرف ته اشاره كول مقصود دى.اول تاسو ددې غزوې تاريخى تفصيل واورئ.ددې نه پس به ان شاء الله په روايات بخارى باندې بحث كيږى.

رسول الله ﷺ د حضرت ابراهيم ګده نشين او د هغوى د كار د تولو نه لوئې داعى وو حضرت ابراهيم عليه السلام د توحيد په بنياد باندې په مكه مكرمه كښې د خانه كعبې بنياد كيخودې وو.خوهغه خانه كعبه چه د توحيد په بنيادونو باندې قائمه شوې وه.د ٣٦٠ بتانو نه ډكه وه.نبى ﷺ چه كله الله تعالى د نبوت په دولت باندې كامياب كړو.نونبى ﷺ د توحيد اعلان شروع كړو.اودوى غوښتل، چه دټولې دنيا نه دكفر او شرك د بنيادونو خاتمه اوكړى.خو چه په مكه كښې د استوګنې په دوران كښې نبى ﷺ ته د قريشو د مخالفت اوعربو د دشمنو په وجه دومره موقع ملاؤ نشوه،چه خانه كعبه د بتانو د ګندګئ نه پاكه كړى.تردې چه الله تعالى دوى ته د هجرت اجازت وركړو.او هجرت ئې اوكړو مدينې منورې ته ئې تشريف يوړو .نو تريو زمانې پورې د قريشو په پرله پسې حملو كولو په مدافعت كښې مشغول وو.او نبى ﷺ د كعبې طرف ته توجه نشوه كولې.په ٦ھ نبى د عمرې په نيت باندې كعبې طرف ته لاړو.نو قريش ركاوټ شو.او آخردا چه صلح حديبيه واقع شوه.لكه څنګه چه وړاندې په تفصيل سره خبره تيره شوې ده.چه په دې صلح كښې د عربو عامو قبيلو ته اختيار وركړې شوې وو.چه كومه قبيله دچا سره ملاويدل غواړى .هغوى سره دې ملګرى شى.نو څه قبيلې رسول الله ﷺ سره شوې اوڅه د مكې قريشو سره ملګرې شوې.په دې قبيلو كښې بنو خزاعه قبيله د مسلمانانو سره شوه.او د دوى حليف شوه.اوقبيله بنو بكر د قريشو حليف جوه شوه.خودا صلح قريشو سره زياتې مودې پورې پاتې نشوه.د صلح حديبيه نه وړاندې قريش څه چه ټول عرب نبى ﷺ طرف ته متوجه وو.او د نبى ﷺ خلاف په قسم قسم سازشونو كښې مشغول وو.خوچه كله صلح اوشوه.نود ساه اخستو موقع ملاؤ شوه.بل طرف ته مسلمانانوته د دعوت اسلام او تبليغ يوه ډيره ښه موقع په لاس ورغله.اوبل طرف ته د عربو قبيلو ته خپلې خانه جنګئ وربه يادې شوې.

بنو خزاعه او بنوبکرکښې د پخوا زمانې راسې دشمنئ راروانې وې.خود ظهور اسلام نه پس د دې دوارو توجه اسلام او مسلمانانو ته ګرځیدلې وه.ددې په وجه ددوی په خپله مینځ کښې جنګ سوړ شوې وو.د صلح حدیبیه نه پس د جنګ شغلې دوباره تازه شوې.او بنو بکر په بنو خزاعه باندې حمله اوکړه.د قریشو ډیرو کسانو په دې حمله کښې بنو بکر سره امداد اوکړو.عکرمه بن ابی جهل، صفوان بن امیه و سهیل بن عمرو وغیره پخپله په دې حمله کښې شریك شو.خزاعه په حرم کښې پناه واخستله.خوهلته هم هغوی ته پناه ملاؤ نشوه.اوهغوی قتل کړې شو.او لوټ کړې شو.(۱)

قریشو دا د صلح حدیبیه ښکاره خلاف ورزی اوکړه.ځکه چه د صلح حدیبیه په شرطونو کښې دا خبره شامله وه،چه نه به مسلمانان د قریشو حلیفو قبیلو سره جنګ کوی.او نه به قریش د مسلمانانو حلیف قبیلو خلاف د جنګ کاروائی کښې برخه اخلی.دلته قریشو ددې شرط خلاف ورزی اوکړه.اود مسلمانانو حلیف بنو خزاعه خلاف ئې باقاعده په جنګ کښې حصه واخسته.اودغه شان د لسو کالو دپاره چه کومه معاهده شوې وه.هغه ئې ماته کړه.

عمروبن سالم د څلويښتو کسانو یو وفد واخستل.اود قریشو د معاهده صلح د خلاف ورزئ ګیلې اود نبی ﷺ نه د مدد طلب کولو په غرض مدینه منورې ته حاضر شو.او ډیر دردناك اشعار ئې اووئیل.او د نبی ﷺ نه ئې مدد اوغوښتل.(۲)

نبی ﷺ قریشوته پیغام اولیږلو،چه په درې خبرو کښې یوه خوښه کړئ.① د بنو خزاعه د مقتولینو دیت ادا کړئ.② یا د بنو بکر د معاهدې نه جدا شئ.③ یاد صلحې دمعاهدې د منسوخ کیدو اعلان اوکړئ.

قرطه بن عمرو د قریشو دطرفه جواب ورکړو،او وې وئیل.چه مونږ دریمه خبره اختیاروو.نو قاصد دهغه جواب راوړو ،او مدینې منورې ته واپس شو.د قاصدد روانیدو نه سمدستی روسته قریشو په خپل بیوقوفتوب باندې پښیمانتیا او ندامت ورغلو.(۳)

---

(۱) اوګورئ سیرت ابن هشام مع الروض الانف (۲\۲٦٤) زاد المعاد (٤\۳۹٤و ۳۹٥)_

(۲) په سیرت ابن هشام کښې هغه اشعار داسې منقول دی.

یارب إنی ناشد محمدا	حلف أبینا وأبیه ألا تلدا
قد کنتم ولدا وکنا والدا	ثمت أسلمنا فلم ننزع یدا
فانصر هداک الله نصراً اعتدا	وادع عبادالله یاتوا مددا
فیهم رسول الله قد تجردا	إن سیم خسفا وجهه تربدا
فی فیلق کالبحر مزبدا	إن قریشاً أخلفوک الموعدا
ونقضوا میثاقک المؤکدا	وجعلوا إلی فی کداء رصدا
وزعموا أن لست أدعو أحدا	وهم أذل وأقل عددا
هم بیتونا بالوتیر هجدا	وقتلوا رکعاً وسجداً

سیرهِ ابن هشام مع الروض الأنف (۲\۲٦٥)_

(۳) زرقانی (۲\۲۳٦)_

د قريشو د طرفه د تجديد معاهدې كوشش: قريشو ابو سفيان د معاهدې د تجديد دپاره مدينې منورې ته د نبى ﷺ په خدمت كښې راوليږلو. ابو سفيان راغلو. اود نبى ﷺ په خدمت كښې حاضر شو. خو اول خپلې لور ام المومنين حضرت ام حبيبه ﷺ كره ورغلو. په كور كښې د نبى ﷺ بستره خوره شوې وه. ام المومنين هغه بستره راغونډه كړه. ابو سفيان ډير په حيرانتيا سره تپوس اوكړو. بچې تا دا بستره راغونډه كړه. دا بستره دې زما قابله اونه ګڼړله. اوكه زه دې د دې بسترې قابل اونه ګڼړلم. ام المومنين اووئيل. ته مې ددې بسترې قابل اونه ګڼړلې. دا د رسول الله ﷺ بستره ده. په دې باندې يو مشرك څنګه كيناستې شى؟ ابو سفيان چه دا غير متوقع جواب واوريدو. نو وې وئيل. په الله قسم لورې ته زمانه پس په شر كښې اخته شوې ئې! ام المومنين اوفرمائيل. په شر كښې نه، بلكه د كفر دتيرې نه رابهر شوې يم. اوپه اسلام كښې داخل شوې يم.[1] بيا ابو سفيان مسجد نبوى ته داخل شو. او نبى ﷺ ته ئې د تجديد معاهدې خبره اوكړه. نبى ﷺ خاموش شو. كله چه د دربار رسالت نه څه جواب ملا نشو. نو دې حضرت ابوبكر ﷺ ته ورغلو. حضرت ابوبكر ﷺ اووئيل. زه څه نشم كولې. حضرت فاروق ﷺ ته ورغلو. اود تجديد معاهدې سفارش ئې اوكړو. هغه اووئيل.

قوله: أنا أشفع لكم إلى رسول الله ﷺ؟ والله لو لم أجد الا الذر لجاهدتكم به: زه رسول الله ﷺ ته ستا سفارش اوكړم؟ كه زما سره تاسو سره د جنګ دپاره هيڅ هم نه وى. نو هم به تاسو سره جهاد كوم.

چه ددې ځائې نه مايوسه شو. نو بيا حضرت على ﷺ ته ورغلو. حضرت على ﷺ ورته اووئيل. چه رسول الله ﷺ كوم قصد او اراده كړې ده. اوس په چا كښې دا جرات نشته. چه هغه نبى ﷺ سره په هغه باره كښې خبره اوكړى. ابوسفيان حضرت على ﷺ ته منت اوكړو. چه ماته خو څه طريقه اوښايه. چه زه اوس څه اوكړم. حضرت على ﷺ ورته اووئيل. زما په ذهن كښې خو صرف دومره خبره راځى. كه ته مناسب ګڼړې. نو داسې اوكړه. چه جمات ته لاړ شه. او اعلان اوكړه. چه زه د صلح د تجديد دپاره راغلې يم.[2] نو ابوسفيان راغلو. او اعلان ئې اوكړو. او واپس مكې مكرمې ته راړلو. دمكې خلقو ته چه كله صورتحال معلوم شو. نو هغوى اووئيل. نه خودا صلح ده. چه مونږ غلى كينو. او نه دا د جنګ خبر دې. چه مونږ دې دپاره تيارى اوكړو.

دمكې د فتحې تيارى: رسول الله ﷺ د ابوسفيان د واپسئ نه پس د فتح مكه تيارى شروع كړه. او صحابو ﷺ ته ئې اووئيل. چه دا پټه ساتئ. ددې ښكاره كول نه دى پكار. په دغه دوران كښې حضرت حاطب بن ابى بلتعه د اهل مكه په نوم يو خط اوليكل. په هغې كښې د رسول الله ﷺ د مكې د فتحې د تيارئ اطلاع وركړې شوې وه. دا خط د يوې ښځې په لاس مكې

[1]) السيرة الحلبية (٣\٧٢) والكامل لابن الأثير (٢\١٦٣)_

[2]) سيرة ابن هشام مع الروض الأنف (٢\٢٦٥) والكامل لابن الأثير (٢\١٦٣) وزاد المعاد (٣\٣٩٧و ٣٩٨) والسيرة الحلبيى (٣\٧٣)_

ته روان كړې شوې وو.خوالله تعالى دوحى په ذريعه نبى ﷺ ته خبرور كړو.اوهغه خط اونيو شو. د دې تفصيل وړاندې تير شوې دې.

د اسلامى لښكر روانيدل: رسول الله ﷺ د لس زره لښكر سره مكې مكرمې ته روان شو.دا رمضان لسم تاريخ۸ھ د جنورى ٦٣٠ ء واقعه ده.(١) په ازواجو كښې حضرت ام سلمه ا حضرت ميمونه رضي الله عنها د نبى ﷺ سره وې.په مقام ذوى الحليفه يا مقام جحفه كښې حضر عباس د خپل اهل وعيال سره مدينې منورې ته هجرت كونكى ملاؤ شو.حضرت عباس وړاندې ايمان راوړې وو.خو د رسول الله په حكم سره په مكه كښې اوسيدو.حضرت عباس رضي الله عنه سامان مدينې منورې ته اوليږل.اوپه خپله داسلامى لښكر سره شو.اود قريشو خبرون به ئې نبى ﷺ ته رارسول.(٢) په مقام ابواء كښې د نبى ﷺ د تره ځوئې حضرت ابوسفيان بن حارث او د تررو (دپلار خور) ځوئې حضرت عبدالله بن ابى اميه د مكې نه مدينې منورې ته هجرت كولو چه نبى ﷺ سره ملاؤ شو.او د نبى ﷺ په لاس باندې مشرف په اسلام شو.(٣) د مدينې منورې نه د روانيدو په وخت كښې ټولو صحابه روژه دار وو.چه مقام كديد ته اورسيدل.نو نبى ﷺ د صحابو رضي الله عنهم د مشقت د وجې روژه ماته كړه.او صحابو رضي الله عنهم هم د نبى ﷺ په اتباع كښې روژه ماته كړه.(٤) د مقام كديد نه لاړل او د ماخستون اسلامى لښكر مرالظهران ته اورسيدل.هلته ډيره شو.نبى ﷺ حكم وركړو.چه ټولې قبيلې دې خپلې خپل اورونه جدا جدا اولګوى.دغه شان ټوله صحراء د رڼاګانو يوه نظاره شوه.(٥)

قريشو سره د خپلې وعده خلافۍ په وجه دا فكر شوې وو.چه په هر وخت كښې مسلمانان په مكه باندې حمله كولې شى.ددې وجې د شپې د تحقيق حال دپاره ابوسفيان ، بديل بن ورقاء ،او حكيم بن حزام د مكې نه راووتل.چه مقام مر الظهران ته اورسيدل.او اورونه ئې اوليدل.ابوسفيان اووئيل.دا اور دلته څنګه دې؟ بديل اووئيل. د بنو خزاعه دې.ابوسفيان اووئيل.د خزاعه دومره لښكر دكوم ځائې نه راغلو.اوس لا دې كسانو داور په باره كښې تخمينې لګولې.چه د رسول الله ﷺ په حفاظت باندې مقرر څو صحابو رضي الله عنهم دوى اوليدل. اواونيول.حضرت عباس رضي الله عنه د رسول الله ﷺ په خچر باندې سور ګيرچاپيره ګرځيدلو.چه ابوسفيان طرف ته راغلو.هغه ئې خپل ځان پسې روسته كينولو.او د رسول الله ﷺ په خدمت كښې حاضر كړو.او دنبى ﷺ نه ئې د هغه دپاره پناه ا وغوښتله.حضرت عمرچه ابو سفيان اوليدل.نو توره ئې راواخستله.او په هغه پسې شو.اود رسول الله ﷺ نه ئې د هغه د څټ وهلو اجازت اوغوښتلو.حضرت عباس اووئيل.يارسول الله ده ته ما پناه وركړې ده.حضرت

(١) البداية والنهاية (٣٧٨\٤)_ وسيرة النبى ﷺ (٢٩٤\١)و طبقات ا بن سعد (١٣٥\٢)_

(٢) سيرة مصطفى (١٣\٣) والكامل لابن الأثير (١٦٤\٢)

(٣) البداية والنهاية (٢٨٧\٤)_

(٤) البداية والنهاية (٢٨٦\٤)_

(٥) طبقات ابن سعد (١٣٥\٢)_

عمر ﷺ چه كله د ابوسفيان په قتل باندې اصرار اوكړو.نو عباس ﷺ اوونيل. عمرا كه دې د بنو عدي ځنې وو.نوتا به دده په مرګ باندې هيڅ كله دومره اصرار نه وو كړې.خوچونكه دې د بنو عبد مناف سره تعلق ساتى.ځكه ته دده په قتل باندې دومره اصرار كوې.حضرت عمر ﷺ اوونيل.

قوله: مهلا يا عباس،فوالله لإسلامك يوم أسلمت كان أحب إلي من إسلام الخطاب لوأسلم،وما بي إلا أني قد عرفت أن إسلامك كان أحب إلى رسول الله من إسلام الخطاب: (١) اودريږه عباسه ستا اسلام په الله قسم دې چه ماته (دخپل پلار) خطاب د اسلام راوړو نه زياته خوښ وو.ځكه چه ماته معلومه وه.چه رسول الله ﷺ ته ستا اسلام راوړل د خطاب داسلام راوړو نه زيات خوښ وو.

رسول الله ﷺ عباس ته اوونيل. ننه شپه ابوسفيان خپلې خيمې ته بوځه، او صبا د صحر ئې ماته راوله.ابوسفيان دحضرت عباس ﷺ سره خيمې ته لاړل.او حكيم بن حزام او بديل بن ورقاء دواړه د نبي ﷺ په خدمت كښې حاضر شو.اوپه اسلام مشرف شو.

په راروان صبا ابوسفيان د نبي ﷺ په خدمت كښې حاضر شو.او اسلام ئې راوړو..په شروع شروع كښې ابوسفيان ته د اسلام په باره كښې تذبذب وو،خوبيا هغه تذبذب ختم شو،او د اسلام دپاره دوې لوئې قربانيانې وركړې.(٢)

حضرت عباس ﷺ رسول الله ﷺ ته اوونيل. يارسول الله ابوسفيان د مكې سردار دې. ته ده ته څه امتياز وركړه.رسول الله ﷺ اوفرمائيل.اعلان اوكړئ.كوم كس چه د ابوسفيان كور ته داخل شو.هغه به په امن وى.ابوسفيان اوونيل. يارسول الله زما په كور كښې تول كسان چرته راتلې شى.نبي ﷺ اوفرمائيل.كوم كس چه مسجد حرام ته داخل شو.هغه دپاره هم امن دې.ابوسفيان اوونيل.په جمات كښې هم دومره ګنجائش نشته.نو نبي ﷺ اوفرمائيل.ښه ده چه كوم كس د خپل كور دروازه بنده كړى.او په كور كښې كينى.دهغه دپاره هم امن دې.(٣)

بيا رسول الله ﷺ حضرت عباس ته اوفرمائيل.ابوسفيان دې دغر سر ته بوځى. اواودرولې شى.په كومه چه اسلامى لښكرې تيريږى.دې دپاره چه دې ښه ددې مشاهده اوكړى.

په بله ورځ د مكې طرف ته د روانيدو اعلان اوشو.د لسو زره قدسيانو پاكبازو جمعيت مكې طرف ته روان شو.ابوسفيان به تپوس كولو، .دا څوك دى؟ حضرت عباس ﷺ به ورته بيانول چه دا قبيله غفار ده.دا سعدبن هذيم ده.دا سليم ده.بيا يو لوئې لښكر راغلو.چه د وادئ (خوږ) نه تيريدل.ابوسفيان چه هغه اوليدل.نو حيران شو اوتپوس ئې اوكړو.دا څوك دى؟ حضرت عباس ﷺ اوونيل. دا انصار دى.دانصارو بيرغ د حضرت سعد بن عباده ﷺ سره وه.چه ابوسفيان ئې اوليدل.نو د حضرت سعد حميت په جوش كښې راغلو.اودهغه د

---

١) د تفصيل دپاره اوګورئ البداية والنهاية (٢٨٩\٤و ٢٩٠) وزد المعاد (٣٠٢\٣)۔

٢) الكامل لابن الأثير (١٦٥\٢) والبداية والنهاية (٢٨٩\٤)۔

٣) دلائل النبوة للبيهقي (٣٢\٥) باب نزول رسول الله ﷺ بمر الظهران)۔

ژبې نه دا جمله اووتله.«اليوم يوم الملحمة اليوم تستحل الكعبة» نن د جنګ ورځ ده.نن به كعبه د قتل وقتال دپاره حلاله كړې شي.چه دا جمله ئې واوريده.نود ابوسفيان زړه اوويريدل .هغه حضرت عباس ﷺ ته اوونيل. ابوالفضل تا واوريده.چه سعد بن عباده اوس څه اووئيل.په دې كښې د رسول الله ﷺ ډله د ابوسفيان په خواه كښې تيريده؛ .ابوسفيان اووئيل.يارسول الله تاسو واوريدل.چه سعد څه اووئيل.نبى ﷺ اوفرمائيل .څه ئې اوونيل.ابوسفيان ورته خبره دوباره اوكړه.نوددواړو جهانو سردار اوفرمائيل .«كذب سعد ولكن هذا اليوم يعظم الله فيه الكعبة ويوم تكسى فيه الكعبة» سعد صحيح نه دى وئيلى.په نن ورځ خو به الله تعالى د كعبې د تعظيم انتظام اوكړى.او كعبې ته به غلاف واچولې شي.

ددې نه پس نبى ﷺ حكم وركړو.چه د سعد بن عباده ﷺ نه دې بيرغ واخستې شي.اودهغه ځوئې قيس بن سعد ﷺ ته دې وركړې شي.([1]) دا حكم نبى ﷺ ددې دپاره وركړو.چه حضرت سعد ته تنبيه اوشي.خودا حكم د حضرت سعد ﷺ د خفګان سبب نه وو.ځكه چه بيرغ هم په خپل كور كښې پاتې شوه.دخپل لاس په ځائې د خوې په لاس كښې شوه.

ابوسفيان چونكه د مكې سردار وو.ددې وجې هغه سره د اهل مكې فكر وو. په تلوارد اسلامى لښكر نه وړاندې اووتل.او مكې ته داخل شو.او اعلان ئې اوكړو .چه اسلامى لښكر راروان دې.اسلام راوړئ.نو محفوظ به شئ.يا .زما كور ته داخل شئ.يا دخپلو كورونو دروازې بندې كړئ.اويا مسجد حرام ته لاړ شئ.نو په امن به شئ.چه د ابوسفيان دا اعلان ئې واوريده.نودهغه ښځه هنده راغله.او ابوسفيان ئې د ګيرې نه اونيولو او وې وئيل،«يا آل غالب : اقتلوا هذا الشيخ الأحمق»ابوسفيان ښځې ته اووئيل.«ارسلى لحيتى واقسم لئن لم تسلمى أنت لتضربن عنقك أدخلى بيتك»([2]) زما ږيره پريږده.زه قسم خوروم.او وايم.كه تا اسلام قبول نكړو. نو ستا څټ به قلم كولې شي.كور ته ننوځه.

مكې مكرمې ته داخليدل: دمكې مكرمې پورتنى طرف ته ،،كداء «بضم الكاف والمد» وئيلى شى.او ښكتنى طرفته ،،كدى،، «بضم الكاف والقصر» وئيلې شى.([3]) نبى كريم ﷺ د ,,كداء ،، طرف نه مكې ته داخل شو.او حضرت خالد بن وليد ﷺ ته ئې د انصارو يوه ډله وركړه.د ،،كدى،، طرف نه ئې ورته د داخليدو حكم اوكړو.([4]) اوهغه ته نبى ﷺ فرمائيلى وو.چه چاته به تعرض نشى كولې.خوكه څوك مقابلې ته راشى.نو «فاحصدوهم حصدا حتى توافوانى على الصفا»([5])

---

[1]) اوګورئ دلائل النبوة للبيهقى (٣٨\٥) والبداية والنهاية (١٤٠\٢٩) وصحيح بخارى كتاب المغازى باب أين ركز النبى ﷺ الراية يوم الفتح رقم الحديث ٤٢٨٠)_

[2]) الكامل لابن الأثير (١٦٦\٢)_

[3]) الروض الأنف (٢٧٠\٢)_

[4]) البداية والنهاية (٢٩٢\٤) وعمدة القارى (٢٨٠\١٧)_

[5]) زاد المعاد (٤٠٤\٣)_

حضرت خالد بن ولید ﷺ چه د کوم طرف نه داخلیدو.هلته د قریشو څو (اوباش) خوشاتاری (لوفران) جمع شوی وو.او مقابله کول ئې شروع کړو.حضرت خالد بن ولید ﷺ کوشش اوکړو. چه دجنګ نوبت رانشی.خوهغه خلق نه منع کیدل .اوورکوټې غوندې جنګ اوشو.په هغې کښې دوه مسلمانان او د یو روایت مطابق درې مسلمانان شهیدان شو.په هغې کښې حضرت کرزبن جابر فهري،حضرت حبیش بن اعشر او حضرت مسلمه بن المیلاء شامل وو.اود کافرانو دولس (۱)اود یو روایت مطابق څلوریشت کسان قتل شول.(۲) کله چه نبی ﷺ توری پرقیدونکې اولیدې.اوصورتحال ئې معلوم کړو.نو حضرت خالد بن ولید ﷺ پوره خبره بیان کړه.نبی ﷺ اوفرمائیل.څه چه په تقدیر کښې وو.په هغې کښې خیر دې.(۳)

دنبی ﷺ دپاره نن ورځ د خوشحالۍ او مسرت ورځ وه.دکوم زمکې نه چه په دوی باندې د غرونو پشان ظلمونه شوی وو.او دوی ویستلی شوی وو.چرته چه د دوی مظلومان ملګری په سوزونکې شګه باندې سملولی شول.اوچرته چه د توحید آواز اوچتول خپل مرګ ته دعوت ورکول وو.نن الله تعالی د اورد او د صبر د مراحلو طې کولو نه پس دوی ته په دغه زمکې کښې فاتحانه شان باندې د داخلیدو موقع ورکړه.اوهغه وخت راغلو.چه نبی ﷺ حرم مکه د کفراو شرك د ګندګو نه پاك کړی.او د الله تعالی په دې کور کښې بیا د توحید آوازونه اوچت شی.دکوم ځائې مقدس فضاګانې چه د صدو پورې د توحید د آوازونو نه معمور وې.اواوس هغه د (۳۶۰) بتانو میله جوړه شوې وه.خو د دوارو جهانو سردار حضرت محمد ﷺ دخوشحالۍ او مسرت په دې موقع د فخراوغرور طریقه اختیار نکړه.بلکه د انکسارۍ او عاجزۍ ئې دا حالت وو.چه په اوښه باندې سور وو.زړه ئې د شکر د جذباتو نه ډك وو.او په ژبه ئې د سورة فتح تلاوت جاری وو.او سر مبارك ئې د عاجزۍ د وجې ټیټ د پردې لرګی سره لګیدل.(یعنی هغه لرګې چه په هغې کښې ئې پرده اویزانده کړې وه) (۴)

چه مکې مکرې ته داخل شو.نو د ټولو نه وړاندې ئې د حضرت ابوطالب لور حضرت ام هانی کور ته تشریف یوړو.غسل ئې اوکړو.او اته رکعته مونځ ئې اوکړو .د اهل علم په اصطلاح کښې دې مونځ ته ،،صلاة الفتح،، وائی.(۵)

د نبی ﷺ دقیام دپاره په هغه شعب ابی طالب کښې خیمه اولګولې شوه.چرته چه په ابتداء د اسلام کښې قریشو او بنو کنانه په شریکه بنو هاشم او بنو المطلب محصور کړی وو.

مسجد حرام ته داخلیدل: ددې نه پس نبی ﷺ مسجد حرام ته راغلو.اود خانه کعبې طواف ئې اوکړو.او د خانه کعبې نه ګیرچاپیره چه د درې سوه او شپیته بتانو کوم انبار لګیدلې

---

۱) زاد المعاد (۴۰۵\۳) وسیرت ابن هشام مع الروض الأنف (۲۷۲\۲) دسیرت ابن هشام په روایت کښې د دیارلسو کسانو ذکر هم شته)_

۲) سیرت حلبیة (۸۳\۳)_

۳) فتح الباری(۱۱\۸)_

۴) السیرة الحلبیة (۸۴\۳)_

۵) زاد المعاد (۴۱۰\۳)_

وو. نبی ﷺ به یو یو بت ته د خپل شل (ورکوټې لرګي) په سوکه باندې اشاره کوله. او د قرآن کریم دا ایت به ئې لوستل. ﴿وَقُلْ جَآءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا﴾ (١)

دطواف د فراغت نه پس ئې عثمان بن طلحه راغوښتل.او د خانه کعبې کنجیانې ئې ترې واخستې.بیت الله ئې کهولاؤ کړو.اوپه دې کښې دننه جوړ شوی څو تصویرونه وو.دتولو د ورانولو حکم ئې اوکړو.حضرت عمر ﷺ دننه لاړل.اوچه څومره تصویرونه وو.هغه ټول ئې وران کړل.بیا نبی ﷺ حضرت بلال او حضرت اسامه ځان سره واخستل.او دننه ورننوتل.اود تکبیر مقدسو آوازونو باندې ئې د هغې فضاګانې منورې کړې.(٢)

چه بهرته راووتل.نو مسجد حرام ټول ډک وو.اود پښې کیخودو ځائې نه وو.د خلقو انتظار وو.چه نن به نبی ﷺ د خپلو هغه مخالفینو په باره کښې څه حکم کوی.چا چه دخپل ژوند ټول قوتونه دوی په تکلیف ورکولو اود دین اسلام د تبلیغ په لار کښې ئې د رکاوټ جوړولو دپاره وقف کړی وو.نبی ﷺ هغه خطبه اوونیله. کومه چه د جاهلیت د رسمونو د باطلولالی اوختمولو او دانسانی مساوات په درس باندې مشتمله وه.د خطبې نه پس نبی ﷺ د مکې قریشو طرف ته اوکتل.او وې وئیل.«یامعشر قریش ماترون أنی فاعل بکم» ستاسو څه خیال دې چه زه به تاسو سره څه کوم.؟ قریشو اووئیل. «خیراً أخ کریم وابن أخ کریم» دنیکئ ته شریف ورور ئې اود شریف ورور خوئې ئې.نبی ﷺ اوفرمائیل.«لا تثریب علیکم الیوم اذهبوا فأنتم الطلقاء» په تاسو نن څه ملامتیا نشته.ځئ تاسو ټول آزاد ئې.

د کعبې په چهت باندې اذان: دچه ماسپخین د مانځه وخت شو.نو نبی کریم ﷺ حضرت بلال ﷺ ته حکم اوکړو،چه د کعبې د چهت ته اوخیژه او اذان اوکړه،د څو لمحو تیریدو نه پس د حضرت بلال ﷺ داذان آوازونه د مسجد حرام په پاکو فضاګانو کښې غریدل .عتاب بن اسید او خالد بن اسید د کعبې په صحن کښې ناست وو،چه اذان ئې واوریدل.نو وې وئیل. الله تعالی زمونږ د پلار عزت کړې دې.چه ددې آواز د اوریدو نه وراندې ئې هغه د دنیا نه رخصت کړې دې.رسول الله ﷺ چه کله دهغوی طرف ته تیرشو،نوورته ئې اووئیل.څه چه تاسو اووئیل.الله تعالی ماته د هغې خبر راکړو،اوهغوی چه څه وئیلی وو.هغه ئې ورته بیان کړو. عتاب بن اسیدچه کله خپله خبره درسول الله ﷺ د ژبې نه واوریده.نو په اسلام مشرف شو.(٣)

---

١) الأسراء :٨١) اوګورئ زاد المعاد (٣\٤٠٦) وصحیح مسلم کتاب الجهاد رقم الحدیث ٤٣٨٩)

٢) فتح الباری (١٧\٨) و زاد المعاد (٣\٤٠٦و ٤٠٧)_

٣) زاد المعاد (٣\٤١٠) وسیرت ابن هشام (٢\٤١٣).

د سیرت په کتابونوکښې خطبه داسې منقول ده.

لاإله إلا الله وحده لا شریک له،صدق وعده ، ونصر عبده، وهزم الأحزاب وحده، ألا کل مأثرة أو مال أو دم ،فهو تحت قدمی هذا إلا سدانة البیت وسقایة الحجاج. ألا وقتل الخطا شبه العمد السوط والعصا، ففیه الدیة مغلظة مائة من الإبل أربعون منها فی بطونها أولادها .یا معشر قریش إن الله قد ذهب عنکم نخوة الجاهلیة وتعظمها بالأباء ،الناس من آدم وآدم من تراب، ثم تلا هذه الآیة.... [بقیه حاشیه په راروانه صفحه....

رسول الله ﷺ هغه د مکې والی جوړ کړو.او ترمرګه پورې هم د مکې والی وو.د دوی وفات هم په هغه ورځ شوې وو،په کومه ورځ چه حضرت ابوبکرصدیق رضی الله عنه وفات شوې وو.(١)

د غزوه حنین نه په واپس راتلو کښې د حضرت ابومحذوره د مسلمانیدو مشهوره واقعه پیښه شوه.چه دحضرت بلال رضی الله عنه د اذان آواز ئې واوریدو،نوهغه د ټوقو په طرز د اذان نقل کولو.رسول الله ﷺ دهغه د حاضرولو حکم اوکړو.چه هغه راغلو،نو نبی ﷺ په هغه باندې اذان اوکړو،اوهغه په اسلام مشرف شو.نبی ﷺ دې د مسجد حرام موذن مقرر کړو.(٢)

عام بیعت: بیا رسول الله ﷺ د سړواو ښځو نه بیعت اخستل شروع کړو.د سړو نه به ئې په اسلام اوجهاد باندې بیعت اخستل،اود ښځو نه به ئې د هغه کارونو بیعت اخستل.دکومو ذکر چه په سورة ممتحنه کښې د بیعت النساء په آیت کښې مذکور دې﴿يَاأَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَى أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا﴾(الخ) (٣)

د هنده سره بیعت: په دغه ښځو کښې د بیعت دپاره د رئیس العرب عتبه لور اود حضرت امیر معاویه مور حضرت هنده رضی الله عنها هم راغلې وه.دا هم هغه هنده ده.چا چه د حضرت حمزه د قتل حکم ورکړې وو.اود هغه سینه ئې شلولې وه،او اینه (کلیجی) ئې چیچلې وه.خو الله تعالی دهغې په زړه کښې داسلام ابدی سعادت لیکلې وو.د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه.رسول الله ﷺ ورته د بیعت په وخت کښې اوفرمائیل.

دالله سره څوك مه شریکوه.

هنده: دا اقرار تاسو د سړو نه خو نه دې اخستې.خوبیا هم ماته منظور دې.

رسول الله ﷺ : غلا مه کوه.

هنده: زه دخپل خاوند ابوسفیان د مال نه څه غلا کوم.معلومه نه ده چه دا هم په غلا کښې راځی که نه؟ رسول الله ﷺ ورته اوفرمائیل.دخپلوبچو دپاره په اندازه د ضرورت اخستې شې.

رسول الله ﷺ: زنا مکوه.

هنده: آیا یوه شریفه ښځه زنا کولې شی.

رسول الله ﷺ : اولاد مه قتلوه.

هنده: ((ربيناهم صغاراً ،وقتلتهم يوم بدر كباراً،فأنت وهم أعلم)) یعنی مونږ دخپل اولاد په ماشوموالی کښې تربیت کړې وو.اوپه جنګ بدر کښې تا هغوی قتل کړل. اوس ته اوهغوی

.....دتیرمخ بقیه] ((يا أيها الناس إنا خلقناكم من ذكر وأنثى وجعلناكم شعباً وقبائل لتعارفوا.إن كرمكم عندالله أتقاكم. إن الله عليم خبير)) الحجرات:١٣) ثم قال يا معشر قريش ما ترون أني فاعل بكم؟ قالوا: خيراً أخ كريم وابن أخ كريم قال فإني أقول لكم كما قال يوسف لأخوته ، ((لا تثريب عليكم اليوم ،إذهبوا فأنتم الطلقاء)) وانظر زاد المعاد (٤٠٧\٣و ٤٠٨) وابن هشام (٤١٢\٢)_

١) الاصابه في تميز الصحابه (٤٥١\٢) د دوی د وفات په باره کښې ابن حجردویم قول دا نقل کړې دې.چه د حضرت عمر رضی الله عنه د خلافت په آخری ورځو کښې د دوی وفات شوې دې.والله اعلم.)_

٢) د تفصیل دپاره اوګورئ سیرت مصطفی (٣٢\٣)_

٣) سورة الممتحنة :١٢) الكامل لابن الأثير(١٧١\٢)_

په خپلو کښې سره پیش شی؛ چه حضرت عمرﷺ دا واوریدل.نوبه خندا شو.
رسول اللهﷺ : د نیکئ په کار کښې نافرمانی اودحکم مخالفت مکوه.
هنده: مونږ چه دې مجلس ته راغلی یو.نو ستا د نافرمانئ خیال قدرې مو نه دې راوړې.
د بیعت نه پس رسول اللهﷺ د دې دپاره دمغفرت دعا اوکړه.هندهٔ اووئیل. یا رسول اللهﷺ
د اسلام نه وړاندې ستاسو د مخ نه زیاته مبغوض ماته بل مخ نه وو.او اوس ستاسو دمخ نه
زیات بل مخ ماته محبوب نشته.نبیﷺ ورته اوفرمائیل.اوس به په محبت کښې نور هم
زیادت کیږی.([1])

مباح الدم گرځولی شوی مجرمان: دفتحې په وخت کښې څه حضرات داسې وو.چه نبیﷺ
هغوی لره مباح الدم گرځولی وو.دهغوی په تعداد کښې د ارباب سیر روایات مختلف دی.
عام اهل سیر لس،ابن اسحاق اته،د ابوداود او دارقطنی په روایت کښې د شپږو کسانو ذکر
دی.([2]) اوحافظ مغلطائی پنځلس نومونه په مختلفو حوالو سره ذکر کړی دی.په دغه
پنځلسو کښې خو اته دنبیﷺ په خدمت کښې حاضر شو.توبه ئې اوویستله.او اسلام ئې
قبول کړو.پنځه قتل کړې شول.یو نجران ته اوتختیدل .اوهلته په حالت د کفر کښې مردار
شو.اود یو په اسلام راوړلواوقتل کولوکښې اختلاف دې.په دې ترتیب سره دا ټول پنځلس
کسان شو.
کوم اته کسان چه د نبیﷺ په خدمت کښې حاضر شواو اسلام ئې قبول کړلو.د هغوی
نومونه دا دی.

① **حضرت عکرمه بن ابی جهل رضی الله عنه:** دې داسلام په سختو دشمنانوکښې وو.او
دخپل پلار ابوجهل پشان به د اسلام خلاف سازش کښې دهرچا نه وړاندې وو.رسول اللهﷺ
دې مباح الدم گرځولی وو. د مکې دفتحې نه پس دې یمن ته تختیدلې وو.دده ښځې ام
حکیم بنت حارث اسلام قبول کړو.اودربارنبوی کښې حاضره شوه. د نبیﷺ نه ئې د خپل
خاوند دپاره امان طلب کړو.بل طرف ته حضرت عکرمه ته د حسن اتفاق سره دا واقعه پیښه
شوه.چه کله هغه د ساحل نه په کشتئ باندې سور شو.نو طوفان کشتئ راګیره کړه.عکرمه
دخپل مدد دپاره لات او غزی راوبلل.په کشتئ کښې چه کوم موجود خلق وو ،هغوی
اووئیل..دلته د لات او عزی څه فائده نه ورکوی.دا خبره د حضرت عکرمه زړه ته پریوته،

[1]) الکامل لابن الأثیر (۱۷۱\۲و ۱۷۲) وسیرت مصطفی (۳۵\۳و ۳۶)_
[2]) ابن سعد په طبقات کښې لیکی.((وامر بقتل ستة نفر وأربع نسوة...)) اوګورئ طبقات ابن سعد (۱۳۶\۲) ابن اسحاق اته نومونه شمارلی دی.اوګورئ سیرت ابن هشام (۷۳\۲و ۷۴) امام ابوداود په کتاب الجهاد کښې باب قتل الاسیر کښې د شپږو کسانو ذکر کړې دی.چه په هغوی کښې څلور سړی اودوه ښځې شامل دی.(اوګورئ سنن ابو داود (۵۹\۳) کتاب الجهاد باب قتل الاسیر رقم ۲۶۸۳) علامه ابن اثیر دولس کسان ذکر کړی دی.په هغوی کښې اته سړی او څلور ښځې شامل دی.(اوګورئ الکامل لابن الأثیر ۱۶۸\۲و ۱۷۰) دارقطنی شپږ کسان ذکر کړی دی.(اوګورئ الاصابة فی تمیز الصحابة (۴۹۷\۲) ترجمه عکرمة أبی جهل)_

دوى اووئيل،، كه په درياب كښې دوى څه فائده نشي وركولې.نو په اوچه بهم هم فائده نشي وركولې.اوهم په هغه وخت كښې دوى دا عزم اوكړو.كه د طوفان نه ورته الله تعالى نجات وركړو.نو د رسول اللهﷺ په خدمت كښې به حاضريږم.او اسلام به قبلوم.
دعكرمه ښځه ام حكيم د خپل خاوند په لټون كښې يمن طرف ته اووتله.اوپه ساحل باندې هغه سره ملاو شوه.عكرمه ته ئې اووئيل،،ستا دپاره ما د رسول اللهﷺ نه امان حاصل كړې دې،،حضرت عكرمه د هغې سره د نبىﷺ په خدمت كښې حاضر شو.او په اسلام مشرف شو.[1] اوبيا د اسلام دپاره دوى ډيرې نه هيرونكې قربانيانې وركړې.ټول عمر ئې د اسلام د ترقۍ دپاره جهاد اوكړو.د اسلامى تاريخ په مشهور جنګ يرموك كښې دوى.اعلان اوكړو، څوك ماسره بيعت على الموت كوى؟ څلور سوو كسانو ورسره بيعت على الموت اوكړو، اود مجاهدينو دغه څلورو سوو كسانو په دشمن باندې زبردسته حمله اوكړه.تردې چه ټول شهيدان شو.كله چه اوكتلى شو، نو حضرت عكرمهؓ په بدن باندې د غشو او تورو د اويا نه زياتې نښې وې.([2]) رضى الله عنه ورضى عنه.

② **حضرت عبدالله بن سعد بن ابى سرح:** دې اول مسلمان شوې وو.او د رسول اللهﷺ كاتب وحى وو.خوبيا مرتد شوې وو او مكې ته راغلې وو.دې دحضرت عثمانؓ رضاعى ورور وو.دمكې دفتحې نه پس حضرت عثمانؓ دې د رسول اللهﷺ په خدمت كښې حاضر كړو.او دوباره په اسلام مشرف شو.([3]) دوى هم روسته داسلام دپاره ډيرې قربانيانې وركړې دى. د حضرت عثمانؓ په دور خلافت كښې د افريقې په جهاد كښې دوى زبردست مجاهدانه كردار ادا كړې وو.دحضرت معاويهؓ په زمانه كښې دوى وفات شوى وو.([4])

③ **كعب بن زهير:** دې دعربو مشهور شاعر وو.د اسلام نه وړاندې به ئې د رسول اللهﷺ په هجو كښې اشعار وئيل.دې د مكې نه تخيدلې وو.روسته مدينې منورې ته راغلو.او د رسول اللهﷺ په خدمت كښې حاضر شو،په اسلام مشرف شو.اود نبى ﷺ په مدح كښې ئې هغه مشهوره قصيده اووئيله.دكومې نه چه نن هم د عربى ادب صحراء ګونجيږى.اوكومه چه د ،،قصيده بانت سعاد،، په نوم باندې مشهوره ده.([5]) دهغې مطلع دا ده.

بانت سعات،فقلبى اليوم متبول   متيم أراها،لم يفد مكبول

④ **بهاء بن الاسود:** ده حضرت زينب بنت رسول اللهﷺ د هجرت په وخت كښې په نيزه باندې وهلې وه.دهغه په وجه هغه په كاڼړى باندې راپريوتله،اوحمل ئې ضائع شو.او هم په دغه بيمارۍ كښې روسته هغه وفات شوه.دې هم مباح الدم ګرځولې شوې وو.خو روسته د

---

[1]) اوګورئ السيرة الحلبية (٩٢\٣و ٩٣) دغه شان البداية والنهاية (٢٩٨\٤) وسيرة مصطفى (٤٣\٣و ٤٥)_
[2]) الإصابة فى تميز الصحابة (٤٩٦\٢و ٤٩٧)_
[3]) البداية والنهاية (٢٩٨\٤) دغه شان مستدرک حاكم (٤٥\٣و ٤٦) كتاب المغازى)_
[4]) د تفصيل دپاره اوګورئ الإصابة فى تميز الصحابة (٣١٧\٢)_
[5]) الإصابة فى تمييز الصحابة (٢٩٥\٣) ترجمة كعب بن زهير)_

نبی ﷺ په خدمت کښې حاضرشو،او اسلام ئې راوړو.اوتوبه ئې اوویستله.[1]

⑤ **حضرت وحشی بن حرب**: دوی حضرت حمزه رضی الله عنه شهید کړې وو.ده هم د فتح مکې په موقع اسلام راوړې وو.ددې تفصیل په غزوه احد کښې تیرشوې دې.

⑥ **عبدالله بن زبعری**: دې دعربو مشهور شاعر وو.د نبی ﷺ په مذمت کښې به ئې اشعار وئیل.توبه ئې اوویسته،اود نبی ﷺ په خدمت کښې حاضر شو،اسلام ئې قبول کړو،[2]

⑦ **هنده بنت عتبه**: دا هم مباح الدم ګرځولې شوې وه.خوبیا د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه.او اسلام ئې قبول کړو.تفصیل ئې اوس تیرشوې دې.

⑧ **فرتنی**: دا د عبدالله بن خطل وینځه وه.د رسول الله ﷺ خلاف به ئې اشعار وئیل.مباح الدم ګرځولې شوې وه.د فتح مکې په وخت کښې تخیدلې وه.ورسته د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه.او اسلام ئې راوړو.د حضر عمر رضی الله عنه یا حضرت عثمان رضی الله عنه په دوره خلافت کښې وفات شوې وه.[3]

قتل کړې شوې مجرمان:کوم کسان چه مباح الدم ګرځولی شوی وو،په هغوی کښې چه کوم پنځه قتل کړې شوی دی.د هغوی تفصیل دا دې.

① **عبدالله بن خطل**: دې اول مسلمان شوې وو.رسول الله ﷺ عامل جوړ کړو،اود صدقو اخستلو دپاره ئې لیږلې وو.ده سره یو غلام هم وو.په لار کښې ئې په یو ځائې کښې غلام ته د روټئ تیارولو دپاره اووئیل.غلام په څه وجه اوده شو.اوروټئ ئې تیاره نکړه.ابن خطل په غصه کښې راغلو،غلام ئې قتل کړو.اود صدقو اوښان ئې واخستل مرتد شو،اومکې ته راغلو.چه دلته راغلو د نبی ﷺ په هجو کښې به ئې اشعار وئیل.دده دوه وینځې وې.د سندرو مجلسونه به ئې منعقد کول،اوپه هغوی باندې به ئې د نبی ﷺ په هجو کښې اشعار وئیل.یوخودې د ناحق وینې قاتل مجرم وو.او دویم جرم ئې دارتداد وو.او دریم جرم ئې د نبی ﷺ خلاف اشعار وئیل وو.په دې درې واړو کښې د هر جرم سزا قتل دی.

دفتحې په ورځ دې د کعبې په غلاف پورې انختې وو.نبی ﷺ ته خبر اوکړې شو،چه ابن خطل د کعبې په غلاف پورې انختې دې.نبی ﷺ اوفرمائیل دې هم دغلته قتل کړئ.نو حضرت ابوبرزه اسلمی رضی الله عنه او حضرت سعدبن حریث رضی الله عنه لاړل.او دې ئې قتل کړو.[4] دده د قتل دا واقعه روسته د بخاری په روایت کښې راځی.

② **مقیس بن صبابه**: دې اول مسلمان شوې وو.بیا مرتد شوې وو او مکې ته راغلې وو.نمیله بن عبدالله لیثی رضی الله عنه ده لره قتل کړو[5]

---

[1]) الإصابة فی تمیز الصحابة (۵۹۷/۳،و ۵۹۸)_

[2]) اوګورئ سیرت مصطفی (۴۷/۳)_

[3]) الکامل لابن الأثیر (۱۷۰/۲)_

[4]) السیرة الحلبیة (۹۱/۳)_

[5]) الکامل لابن الأثیر (۱۶۹/۲)_

④ **حویرث بن نقید:** ده به د رسول الله ﷺ په شان کښې ګستاخانه اشعار وئیل.ددې وجې مباح الدم ګرځولې شوې وو.حضرت علی رضی الله عنه ده لره ختم کړو.([1])

④ **حارث بن طلاطل:** ده به هم د نبی ﷺ په هجو کښې اشعار وئیل.د دې وجې دده وینه هدر شوه.او حضرت علی رضی الله عنه ده لره قتل کړو.([2])

⑤ **قریبه:** دا د ابن خطل وینځه وه.د رسول الله ﷺ خلاف به ئې اشعار وئیل.د غزوه فتح په موقع قتل کړې شوه.([3])

په مباح الدم ګرځولې شوو ښځلسو کسانوکښې ،،هبیره بن وهب،، هم وو. دې د فتح مکې په وخت کښې نجران طرف ته تختیدلې وو.اوهلته د کفر په حالت کښې مړ شو.([4])

په دې ښځلسو کښې ،ساره،، نومې یوه ښځه هم وه.دهغې متعلق بعضې وائی.چه قتل کړې شوې وه. ([5])اوبعضې وائی.چه اسلام ئې راوړې وو.او دحضرت عمر رضی الله عنه د زمانې پورې ژوندئ وه.دا هم هغه ښځه وه.چه د حضرت حاطب بن ابی بلتعه رضی الله عنه خط ئې اوړې وو.او مکې ته تله،([6])

دغه شان د ټول ښځلس کسان شو.چه اته په کښې مسلمانان شوی وو.ښځه قتل کړې شوی وو.یو د کفر په حالت کښې مړ شوې وو.او د یو په اسلام راوړلواو قتل کښې روایات مختلف دی.

خودا ټول تفصیل د حافظ مغلطائی د تحقیق مطابق دې.د بعضې مؤرخینو خیال دې.چه صرف دوه کسان قتل کړې شوی دی.یو ابن خطل او بل مقیس بن صبابه ،اودا دواړه په قصاص کښې قتل کړې شوی وو.د دوی نه سوا به څوك نه دی قتل شوې.په کومو روایاتو کښې چه ددې دوو نه سوا د نورو کسانو د قتل ذکر دې.هغه روایات د سند په اعتبار سره یا ضعیف دی یا منقطع،نودهغې څه اعتبار نشته.([7]) والله اعلم

[۳۰۲۵] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ قَالَ أَخْبَرَنِي الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدٍ أَنَّهُ سَمِعَ عُبَيْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِي رَافِعٍ يَقُولُ سَمِعْتُ عَلِيًّا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ بَعَثَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَا وَالزُّبَيْرَ وَالْمِقْدَادَ فَقَالَ انْطَلِقُوا حَتَّى تَأْتُوا رَوْضَةَ خَاخٍ فَإِنَّ بِهَا ظَعِينَةً مَعَهَا كِتَابٌ فَخُذُوا مِنْهَا قَالَ فَانْطَلَقْنَا تَعَادَى بِنَا خَيْلُنَا حَتَّى أَتَيْنَا الرَّوْضَةَ فَإِذَا نَحْنُ

---

[1]) الکامل لابن الأثیر (۱۶۹\۲)_

[2]) سیرت مصطفی (۴۷\۳)_

[3]) الکامل لابن الأثیر (۱۷۰\۲)_

[4]) الکامل لابن الأثیر (۱۶۹\۲)_

[5]) الکامل لابن الأثیر (۱۷۰\۲)_

[6]) فتح الباری (۱۱\۸)_

[7]) شبلی نعمانی مرحوم او مولانا سید سلیمان ندوی په دلائلو سره ددې روایاتو ضعف ثابت کړې دې.اوګورئ سیرة النبی ﷺ (۳۰۱\۱ و ۳۰۳)_

بِالظَّعِينَةِ قُلْنَا لَهَا أَخْرِجِي الْكِتَابَ قَالَتْ مَا مَعِي كِتَابٌ فَقُلْنَا لَتُخْرِجِنَّ الْكِتَابَ أَوْ لَنُلْقِيَنَّ الثِّيَابَ قَالَ فَأَخْرَجَتْهُ مِنْ عِقَاصِهَا فَأَتَيْنَا بِهِ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَإِذَا فِيهِ مِنْ حَاطِبِ بْنِ أَبِي بَلْتَعَةَ إِلَى نَاسٍ بِمَكَّةَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ يُخْبِرُهُمْ بِبَعْضِ أَمْرِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا حَاطِبُ مَا هَذَا قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ لَا تَعْجَلْ عَلَيَّ إِنِّي كُنْتُ امْرَأً مُلْصَقًا فِي قُرَيْشٍ يَقُولُ كُنْتُ حَلِيفًا وَلَمْ أَكُنْ مِنْ أَنْفُسِهَا وَكَانَ مَنْ مَعَكَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ مَنْ لَهُمْ قَرَابَاتٌ يَحْمُونَ أَهْلِيهِمْ وَأَمْوَالَهُمْ فَأَحْبَبْتُ إِذْ فَاتَنِي ذَلِكَ مِنَ النَّسَبِ فِيهِمْ أَنْ أَتَّخِذَ عِنْدَهُمْ يَدًا يَحْمُونَ قَرَابَتِي وَلَمْ أَفْعَلْهُ ارْتِدَادًا عَنْ دِينِي وَلَا رِضًا بِالْكُفْرِ بَعْدَ الْإِسْلَامِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَا إِنَّهُ قَدْ صَدَقَكُمْ فَقَالَ عُمَرُ يَا رَسُولَ اللَّهِ دَعْنِي أَضْرِبْ عُنُقَ هَذَا الْمُنَافِقِ فَقَالَ إِنَّهُ قَدْ شَهِدَ بَدْرًا وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ اللَّهَ اطَّلَعَ عَلَى مَنْ شَهِدَ بَدْرًا فَقَالَ اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ فَقَدْ غَفَرْتُ لَكُمْ فَأَنْزَلَ اللَّهُ السُّورَةَ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ تُلْقُونَ إِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَاءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ إِلَى قَوْلِهِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ [ر: ٢٨٤٥]

بَاب = غَزْوَةِ الْفَتْحِ فِي رَمَضَانَ

[٤٠٢٦/٤٠٢٩] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ قَالَ حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ أَخْبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَزَا غَزْوَةَ الْفَتْحِ فِي رَمَضَانَ

قَالَ وَسَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ يَقُولُ مِثْلَ ذَلِكَ

وَعَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَخْبَرَهُ أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ صَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى إِذَا بَلَغَ الْكَدِيدَ الْمَاءَ الَّذِي بَيْنَ قُدَيْدٍ وَعُسْفَانَ أَفْطَرَ فَلَمْ يَزَلْ مُفْطِرًا حَتَّى انْسَلَخَ الشَّهْرُ

ددې ترجمة الباب نه د امام بخاری رحمه الله مقصدا دا دې چه د فتحې مكې واقعه په رمضان كښې راغلې وه. په دې باره كښې تاريخی روايات مختلف دی. چه رسول الله ﷺ د فتحې مكې دپاره د مدينې منورې نه په كوم تاريخ روان شوې وو. واقدی وغيره ليكلی دی، چه د رمضان په لسم تاريخ باندې نبی ﷺ روان شوې وو. د مسلم شريف په روايات كښې د ١٣ او ١٦ او ١٨ تاريخ ذكر دې. اوپه يو روايت كښې په تردد سره د ١٧ او ١٩ ذكر هم شته.[1] حقيقت دا دې چه په دې رواياتو كښې تطبيق ډير ګران دې. البته د واقدی روايت مشهور

---

[1]) فتح البارى (٤١٨) دغه شان صحيح مسلم كتاب الصوم باب جواز الصوم والفطر فى شهر رمضان للمسافر(٣٥٦/١)_

دي.اوهم په دې باندې مونږ اعتماد کړې دې په اول کښې مو وئيلی وو.چه نبﷺ په ۱۰ رمضان باندې روان شوې وو.امام نووی هم په شرح د مسلم کښې ليکلی دی،چه رسول الله ﷺ په ۱۰ رمضان د مدينې منورې نه روان شوې وو.او په ۹ ارمضان مکې ته داخل شوې وو.(۱)

[۴۰۲۷] حَدَّثَنِي مَحْمُودٌ أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ قَالَ أَخْبَرَنِي الزُّهْرِيُّ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَ فِي رَمَضَانَ مِنَ الْمَدِينَةِ وَمَعَهُ عَشَرَةُ آلَافٍ وَذَلِكَ عَلَى رَأْسِ ثَمَانِ سِنِينَ وَنِصْفٍ مِنْ مَقْدَمِهِ الْمَدِينَةَ فَسَارَ هُوَ وَمَنْ مَعَهُ مِنَ الْمُسْلِمِينَ إِلَى مَكَّةَ يَصُومُ وَيَصُومُونَ حَتَّى بَلَغَ الْكَدِيدَ وَهُوَ مَاءٌ بَيْنَ عُسْفَانَ وَقُدَيْدٍ أَفْطَرَ وَأَفْطَرُوا

قوله: ومعه عشرة آلاف..: د بخاری په دې روايت کښې د نبی ﷺ سره د فتحې مکې د روانيدو په وخت کښې لس زره تعداد بيان کړې شوې دې.دابن اسحاق او ابن عائذ وغيره په رواياتو کښې راغلی دی،چه نبی ﷺ سره ۱۲ زره کسان وو.حاکم په ،،الاکليل،، کښې اوابوسعد په ،،شرف المصطفی،، کښې هم دا ليکلی دی.(۲) خودا تعارض په دې طريقه لرې کيدې شی.چه د مدينې منورې نه د روانيدو په وخت کښې د نبی ﷺ سره دکسانو تعداد لس زره وو.اوباقی نور خلق په لاره کښې دمختلفو قبائلو نه ورسره شامل شو.نو دا تعداد روسته زيات شواو دولس زره شو.(۳)

قوله: وَذَلِكَ عَلَى رَأْسِ ثَمَانِ سِنِينَ وَنِصْفٍ مِنْ مَقْدَمِهِ الْمَدِينَةَ: دمعمر په روايت کښې هم داسې واقع دی.خودا وهم دې.ځکه چه رسول الله ﷺ د هجرت کولونه پس اونيم کاله پس روان شوې وو.ځکه چه هجرت په ربيع الاول کښې شوې وو.اوهم ددغه کال د محرم نه هجری کال شمارلې شی.نوپه دې اعتبارسره د هجرت نه پس د فتحې مکې پورې دا مودهٔ اووه نيم کاله جوړيږی. اته نيم کاله نه جوړيږی.په روايت کښې اته نيم کاله بيانولې شی.دا وهم دې.(۴) حافظ ابن حجر رحمه الله څه توجيهات کړی دی.(۵) خو حقيقت دا دې.چه په داسې قسم رواياتو کښې داسې مختصر قسم وهمونه واقع کيدل څه لرې خبره نه ده.

---

(۱) شرح مسلم للنوی (۱۱\۳۵۶) کتاب الصوم ،امام نووی په دې رواياتو کښې تطبيق کول غوښتلو.خو هغوی هم تطبيق اونکړې شو.هم دا وجه ده چه د ((ووجه الجمع بين هذه الرويات ...)) ليکلو نه پس بياض دې.)_

(۲) فتح الباری (۸\۴)_

(۳) عمدة القاری (۱۷\۲۷۶) وفتح الباری (۸\۴)_

(۴) عمدة القاری (۱۷\۲۷۶) وفتح الباری (۸\۵)_

(۵) اوګورئ فتح الباری (۸\۴)_

قوله: قَالَ الزُّهْرِيُّ وَإِنَّمَا يُؤْخَذُ مِنْ أَمْرِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْآخِرُ فَالْآخِرُ: دا د زهری قول دی.لکه څنګه چه امام بخاری ددې تصریح کړې ده.هم دا روایت په کتاب الجهاد صفحه (۴۱۵) باندې تیرشوې دې.(1) مطلب دا دې.چه د سفر په اول کښې د نبی ﷺ روژه وه.روسته نبی ﷺ افطار اوکړو.نو آخری عمل د نبی ﷺ افطار فی السفر وو.نو هم دا به اختیارولې شی.د بعضې حضراتو دا وئیل که سفردرمضان په ابتداء کښې شوی وی.نو بیا هم په دغه رمضان کښې د سفر شروع کولو نه پس افطار جائز نه دې.غلطه ده.دا حدیث د هغوی خلاف حجت دې.

[۴۰۲۸] حَدَّثَنِي عَيَّاشُ بْنُ الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى حَدَّثَنَا خَالِدٌ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي رَمَضَانَ إِلَى حُنَيْنٍ وَالنَّاسُ مُخْتَلِفُونَ فَصَائِمٌ وَمُفْطِرٌ فَلَمَّا اسْتَوَى عَلَى رَاحِلَتِهِ دَعَا بِإِنَاءٍ مِنْ لَبَنٍ أَوْ مَاءٍ فَوَضَعَهُ عَلَى رَاحَتِهِ أَوْ عَلَى رَاحِلَتِهِ ثُمَّ نَظَرَ إِلَى النَّاسِ فَقَالَ الْمُفْطِرُونَ لِلصُّوَّامِ أَفْطِرُوا

وَقَالَ عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ الْفَتْحِ

وَقَالَ حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

[۴۰۲۹] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ طَاوُسٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ سَافَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي رَمَضَانَ فَصَامَ حَتَّى بَلَغَ عُسْفَانَ ثُمَّ دَعَا بِإِنَاءٍ مِنْ مَاءٍ فَشَرِبَ نَهَارًا لِيُرِيَهُ النَّاسَ فَأَفْطَرَ حَتَّى قَدِمَ مَكَّةَ

قَالَ وَكَانَ ابْنُ عَبَّاسٍ يَقُولُ صَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي السَّفَرِ وَأَفْطَرَ فَمَنْ شَاءَ صَامَ وَمَنْ شَاءَ أَفْطَرَ [ر: ۱۸۳۲]

قوله: حَدَّثَنِي عَيَّاشُ بْنُ الْوَلِيدِ..... خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي رَمَضَانَ إِلَى حُنَيْنٍ: دا وهم دې،ځکه چه رسول الله ﷺ دحنین دپاره په رمضان کښې نه وو تلې. بلکه په شوال کښې تلې وو.بعضې خلقو تاویل کړې دې او وئیلی ئې دی چه «الی حنین» تصحیف دې.په اصل کښې «الی خیبر» وو.خودا تاویل صحیح نه دې.ځکه چه د غزوه خیبر دپاره هم نبی ﷺ په رمضان کښې نه وو تلې.په محرم کښې تلې وو.(2) ددې وجې صحیح دا ده،چه دلته د ،،حنین،، په ځائې د ،،مکې،، لفظ پکار دې.اودا تاویل هم کیدې شی،چه

---

(1) صحیح بخاری کتاب الجهاد باب الخروج فی رمضان (۴۱۵\۱)_

(2) فتح الباری (۵\۸) وعمدة القاری (۲۷۷\۱۷)_

چونکه خروج الی مکه د حنین پیش خیمه وه.او مکې ته خروج په رمضان کښې وو.نو لکه چه حنین طرف ته خروج هم مجازاً په رمضان کښې شوې وو.(١)

بَاب=أَيْنَ رَكَزَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الرَّايَةَ يَوْمَ الْفَتْحِ

یعني رسول الله ﷺ د فتحې مکه په ورځ خپله جنډا په کوم ځائې کښې اودرولې وه.دوه لفظونه استعمالیږی.،،رایه،،او،،لواء،،رایه غټې جنډې ته وائی .او،،لواء،،وړې جنډې ته وائی.بعضو ددې په عکس وئیلی دی.اوبعضې حضراتو دې ته مترادف ګرځولی دی.والله اعلم (٢)

[٤٠٣٠]حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ لَمَّا سَارَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ الْفَتْحِ فَبَلَغَ ذَلِكَ قُرَيْشًا خَرَجَ أَبُو سُفْيَانَ بْنُ حَرْبٍ وَحَكِيمُ بْنُ حِزَامٍ وَبُدَيْلُ بْنُ وَرْقَاءَ يَلْتَمِسُونَ الْخَبَرَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَقْبَلُوا يَسِيرُونَ حَتَّى أَتَوْا مَرَّ الظَّهْرَانِ فَإِذَا هُمْ بِنِيرَانٍ كَأَنَّهَا نِيرَانُ عَرَفَةَ فَقَالَ أَبُو سُفْيَانَ مَا هَذِهِ لَكَأَنَّهَا نِيرَانُ عَرَفَةَ فَقَالَ بُدَيْلُ بْنُ وَرْقَاءَ نِيرَانُ بَنِي عَمْرٍو فَقَالَ أَبُو سُفْيَانَ عَمْرٌو أَقَلُّ مِنْ ذَلِكَ فَرَآهُمْ نَاسٌ مِنْ حَرَسِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَدْرَكُوهُمْ فَأَخَذُوهُمْ فَأَتَوْا بِهِمْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَسْلَمَ أَبُو سُفْيَانَ فَلَمَّا سَارَ قَالَ لِلْعَبَّاسِ احْبِسْ أَبَا سُفْيَانَ عِنْدَ حَطْمِ الْخَيْلِ حَتَّى يَنْظُرَ إِلَى الْمُسْلِمِينَ فَحَبَسَهُ الْعَبَّاسُ فَجَعَلَتِ الْقَبَائِلُ تَمُرُّ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَمُرُّ كَتِيبَةً كَتِيبَةً عَلَى أَبِي سُفْيَانَ فَمَرَّتْ كَتِيبَةٌ قَالَ يَا عَبَّاسُ مَنْ هَذِهِ قَالَ هَذِهِ غِفَارُ قَالَ مَا لِي وَلِغِفَارَ ثُمَّ مَرَّتْ جُهَيْنَةُ قَالَ مِثْلَ ذَلِكَ ثُمَّ مَرَّتْ سَعْدُ بْنُ هُذَيْمٍ فَقَالَ مِثْلَ ذَلِكَ وَمَرَّتْ سُلَيْمُ فَقَالَ مِثْلَ ذَلِكَ حَتَّى أَقْبَلَتْ كَتِيبَةٌ لَمْ يَرَ مِثْلَهَا قَالَ مَنْ هَذِهِ قَالَ هَؤُلَاءِ الْأَنْصَارُ عَلَيْهِمْ سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ مَعَهُ الرَّايَةُ فَقَالَ سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ يَا أَبَا سُفْيَانَ الْيَوْمَ يَوْمُ الْمَلْحَمَةِ الْيَوْمَ تُسْتَحَلُّ الْكَعْبَةُ فَقَالَ أَبُو سُفْيَانَ يَا عَبَّاسُ حَبَّذَا يَوْمُ الذِّمَارِ ثُمَّ جَاءَتْ كَتِيبَةٌ وَهِيَ أَقَلُّ الْكَتَائِبِ فِيهِمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابُهُ وَرَايَةُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَعَ الزُّبَيْرِ بْنِ الْعَوَّامِ فَلَمَّا مَرَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِأَبِي سُفْيَانَ قَالَ أَلَمْ تَعْلَمْ مَا قَالَ سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ قَالَ مَا قَالَ قَالَ كَذَا وَكَذَا فَقَالَ كَذَبَ سَعْدٌ وَلَكِنْ هَذَا يَوْمٌ يُعَظِّمُ اللَّهُ فِيهِ الْكَعْبَةَ وَيَوْمٌ تُكْسَى فِيهِ الْكَعْبَةُ قَالَ وَأَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تُرْكَزَ رَايَتُهُ بِالْحَجُونِ قَالَ عُرْوَةُ

---

١) وأجاب المحب الطبرى .. بأى يكون المراد من قوله: ،،خرج النبى ﷺ فى رمضان إلى حنين،، أنه قصد الخروج إليها وهو فى رمضان فذكر الخروج وأراد القصد بالخروج ومثل هذا ذائع فى الكلام (عمدة القارى (١٧\٢٧٧)_

٢) مجمع بحار الانوار (٤\٥١٦)_ و(٢\٤١٢)_

وَأَخْبَرَنِي نَافِعُ بْنُ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ قَالَ سَمِعْتُ الْعَبَّاسَ يَقُولُ لِلزُّبَيْرِ بْنِ الْعَوَّامِ يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ هَا هُنَا أَمَرَكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تَرْكُزَ الرَّايَةَ قَالَ وَأَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَئِذٍ خَالِدَ بْنَ الْوَلِيدِ أَنْ يَدْخُلَ مِنْ أَعْلَى مَكَّةَ مِنْ كَدَاءٍ وَدَخَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ كُدًا فَقُتِلَ مِنْ خَيْلِ خَالِدِ بْنِ الْوَلِيدِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ رَجُلَانِ حُبَيْشُ بْنُ الْأَشْعَرِ وَكُرْزُ بْنُ جَابِرٍ الْفِهْرِيُّ [ر: ٢٨١٣]

قوله: حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ ...فأسلم أبو سفيان ...: په اول کښې ابوسفیان ظاهری طور مسلمان شوې وو.خو روسته د اسلام په حقانیت باندې دهغوی شرح صدر اوشو.اوبه خپل اسلام کښې مخلص شو. د ابوسفیان نوم صخربن حرب بن امیه دیے.د ۸۸ کالو په عمر کښې په مدینه منوره کښې په ۳۱ﻫ کښې وفات شوې وو.اوحکیم بن حزام د حضرت خدیجې وراره وو. په ۵۴ﻫ کښې دوی هم په مدینه منوره کښې وفات شوی وو.

قوله: عندحطم الجبل....: یعنی په کوم ځائې کښې چه د اسونو رش وی.مراد ددې نه تنګ ځائې دې.د حاشیه نسخه ده.((عند خطم الجبل)) یعنی د غر د سوکې سره.په اولنی صورت کښې به مطلب دا وي.چه چرته د اسونو رش وی.هلته ابوسفیان اودروئ.اود اسونو رش په تنګ ځائې کښې زیات وی.لکه څنګه چه غاښې وی.یعنی دغاښې سره نزدې دې اودروئ.اود اسلامی لښکر خودنه ورته اوکړئ.اوبه دویم صورت کښې به مطلب دا وی.چه دغر په سوکه باندې دې ایسار کړئ. د اسلامی لښکر مشاهده ورته اوکړئ.

قوله: فقال سعدبن عبادة رضي الله عنه یا أبا سفیان الیوم یوم الملحمة :الیوم تستحل الکعبة: سعدبن عباده رضي الله عنه اووئیل.اې ابوسفیان نن د جنګ ورځ ده.نن به په کعبه کښې قتل او قتال حلال وی.

قوله: فقال أبوسفیان یاعباس حبذا یوم الذمار:په دې باندې ابوسفیان اووئیل.د قریشو د بربادئ او تباهئ ښه ورځ راغله.

قوله: وأمر رسول الله یومئذ خالد بن ولید أن یدخل من أعلى مکة من کداء:رسول الله ﷺ خالدبن ولید رضي الله عنه ته دمکې د پورته طرف یعنی کداء نه د داخلیدو حکم کړې وو.خوم دا وهم دې.څکه چه نور ټول روایات په دې باندې متفق دی.چه رسول الله ﷺ پخپله د پورتنی طرف د مکې نه داخل شوې وو.او خالد ته ئې د ښکته طرف نه د داخلیدو حکم کړې وو.[1]

[1]) فتح الباری (۸\۱۰) وعمدة القاری (۱۷\۲۸۰)_

قوله: فقتل من خيل خالد يومئذ رجلان: دا دوه كسان حضرت حبيش بن اشعر او حضرت كرزبن جابر رضي الله عنهما وو. د بخارى په روايت كښې خو د دوو كسانو ذكر دې. خو په نورو رواياتو كښې د درې كسانو ذكر دې. دريم كس مسلمه بن الميلاء دې. دا درې صحابه رضي الله عنهم په دغه ورځ شهيدان شوى وو.([1]) اودابن سعد د بيان مطابق د مشركانو څلورويشت كسان قتل شوى وو.([2])

[٤٠٣١] حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ قُرَّةَ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ مُغَفَّلٍ يَقُولُ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ فَتْحِ مَكَّةَ عَلَى نَاقَتِهِ وَهُوَ يَقْرَأُ سُورَةَ الْفَتْحِ يُرَجِّعُ وَقَالَ لَوْلَا أَنْ يَجْتَمِعَ النَّاسُ حَوْلِي لَرَجَّعْتُ كَمَا رَجَّعَ [ر: ٤٥٥٥و٤٧٤٧و٤٧٦٠و٧١٠٢]

قوله: وَهُوَ يَقْرَأُ سُورَةَ الْفَتْحِ يُرَجِّعُ...: يعنى دفتح مكې په ورځ رسول الله ﷺ سورة فتح لوستلو. او ترجيع ئې كولو. يو ترجيع فى الاذان وى. چه شهادتين دوه ځله په مزه او دوه ځله په اوچت آواز سره لوستل وى. او يو ترجيع فى القرآن وى. د ترجيع فى القرآن معنى دا ده. چه د قرآن تلاوت كولې شى او په آواز كښې امتداد او پورته والې ښكته والې موجود شى. ددې كيفيت د بخارى شريف كتاب التوحيد په روايت كښې د معاويه بن قره نه داسې منقول دې... آ. ءآ. آ. (دهمزه مفتوحه نه پس الف اوږدول)([3])

چونكه نبى په اوښ باندې سور وو. د دې د وجې د نبى ﷺ په آواز كښې ښكته والې پورته والې راتلو.([4]) بعضې حضرات فرمائى. چه په روايت كښې «يرجع» نه امتداد پيدا كول مراد نه دى. بلكه ددې معنى دا ده. چه نبى ﷺ به يو يو آيت بار بار وئيلو. ځكه چه د ترجيع معنى په لغت كښې د واپس كولو هم راځى.([5]) او بعضو وئيلى دى. چه د «يرجع» معنى په خوش آوازئ سره نبى ﷺ تلاوت كولو([6])

دا خبره خو د ټولوعالمانو په نيز متفق عليه ده. چه په ښكلى آواز سره د قرآن تلاوت كول مستحب دى. خودا په هغه وخت كښې چه كله په خوش آوازئ سره د قرآن په حروفو كښې كمې زياتې نه راځى. اوپه مخارجو باندې اثر نه غورځيږى. خوكه د سندرو د راګونو پشان آواز اوچت كړى اوپه آواز كښې خوش آوازى پيدا كوى. نو دا جائزنه ده.

---

[1]) فتح البارى (١٨/٨)_
[2]) طبقات ابن سعد (١٣٦/٢)_
[3]) اوګورئ كتاب التوحيد باب ذكر النبى ﷺ و رواية عن ربه (١١٢٥/٢)_
[4]) فتح البارى (٥١٥/١٣)(كتاب التوحيد)_
[5]) معجم الوسيط (٣٣١/١)_
[6]) فتح البارى (٩٢/٩) كتاب فضائل القرآن باب الترجيع)_

[٤٠٣٢] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ حَدَّثَنَا سَعْدَانُ بْنُ يَحْيَى حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي حَفْصَةَ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ حُسَيْنٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ عُثْمَانَ عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ أَنَّهُ قَالَ زَمَنَ الْفَتْحِ يَارَسُولَ اللّٰهِ أَيْنَ تَنْزِلُ غَدًا قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهَلْ تَرَكَ لَنَا عَقِيلٌ مِنْ مَنْزِلٍ ثُمَّ

قَالَ لَا يَرِثُ الْمُؤْمِنُ الْكَافِرَ وَلَا يَرِثُ الْكَافِرُ الْمُؤْمِنَ

قِيلَ لِلزُّهْرِيِّ وَمَنْ وَرِثَ أَبَا طَالِبٍ قَالَ وَرِثَهُ عَقِيلٌ وَطَالِبٌ

حضرت اسامه بن زید د فتحې مکې په موقع د رسول اللهﷺ نه تپوس اوکړو ،چه صبا ته به تاسو په کوم ځائې کښې قیام کوئ؟ نبیﷺ اوفرمائیل، عقیل زمونږ دپاره څه کور هم پریخودې نه دې.

د رسول اللهﷺ د نیکه عبدالمطلب د وفات نه پس دهغه د جائیداد مالك او وارث دهغه ځامن او د نبیﷺ تره ابوطالب وو.د ابوطالب څلور ځامن وو. طالب، حضرت عقیل، حضرت جعفر،حضرت علیؓ ،اولنی دوه حضرات خو په سابقین اولین کښې وو.عقیل د فتحې مکې نه پس اسلام قبول کړې وو.اوطالب په بدر کښې د کفر په حالت کښې قتل شوې وو.

چونکه د کافر وارث مسلمان نه وی.او حضرت جعفر اوحضرت علیؓ دواړه د ابو طالب د وفات په وخت کښې مسلمانان شوی وو.ددې وجې دوی د ابوطالب وارثان جوړ نشو.طالب او عقیل د هغه د میراث وارثان جوړ شوی وو.روسته عقیل هغه ټول کورنه په ابوسفیان باندې خرڅ کړل.د «وهل ترك لنا عقیل من منزل؟» نه د رسول اللهﷺ دې طرف ته اشاره وه.[1]

قوله: قَالَ مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ أَيْنَ تَنْزِلُ غَدًا فِي حَجَّتِهِ وَلَمْ يَقُلْ يُونُسُ حَجَّتِهِ وَلَا زَمَنَ الْفَتْحِ: داروایت د زهری نه درې راویانو نقل کړې دې.

① محمدبن ابی حفصه② معمر③ او یونس،دمحمد بن ابی حفصه په روایت کښې خو دا تصریح ده.چه حضرت اسامه بن زیدؓ دا سوال د رسول اللهﷺ نه چه «أین تنزل غدا؟» د فتحې مکې په موقع کړې وو.او دمعمر په روایت کښې دی.چه هغوی دا سوال د حجة الوداع په موقع باندې کړې وو.او د یونس په روایت کښې د فتح مکې او حجة الوداع دواړو ذکر نشته.

نواصلی تعارض دمعمر او محمد بن ابی حفصه په روایتونو کښې دې.که موازنه اوکړې شی، نود معمر روایت ارجح دې.ځکه چه معمر د ابن ابی حفصه په مقابله کښې اوثق او اتقن دې.نودا روایت په دې ځائې کښې د ذکر کولوپه ځائې په کتاب الحج کښې ذکر کول

[1] د تفصیل دپاره اوګورئ فتح الباری (٣\٤٥٣) کتاب الحج باب توریث دور مکة وبیعها وشرائها

پكار وو.اوامام بخارى رحمه الله دا روايت په كتاب الحج كښې هم ذكر كړې دې.[1] خوچونكه د محمد بن ابى حفصه په روايت كښې د «زمن الفتح» تصريح موجود ده. امام بخارى ددې احتمال د وجې دا دلته هم ذكر كړو.چه ممكن ده د حجة الوداع پشان د فتح مكې په موقع باندې هم دا سوال شوې وى.والله أعلم

[۴۰۳۳/۴۰۳۲] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ حَدَّثَنَا شُعَيْبٌ حَدَّثَنَا أَبُو الزِّنَادِ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْزِلُنَا إِنْ شَاءَ اللَّهُ إِذَا فَتَحَ اللَّهُ الْخَيْفُ حَيْثُ تَقَاسَمُوا عَلَى الْكُفْرِ

والخيف (بفتح الخاء وسكون الياء) دغر لانديني حصه كومه چه په نالۍ باندې بنده وى.په منى كښې جمات د غر په لاندينۍ حصه كښې وو.ددې وجې دې ته مسجد خيف وائى. ,,الخيف،، د ,,منزلنا،، خبر دې.

[۴۰۳۴] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ أَخْبَرَنَا ابْنُ شِهَابٍ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ أَرَادَ حُنَيْنًا مَنْزِلُنَا غَدًا إِنْ شَاءَ اللَّهُ بِخَيْفِ بَنِي كِنَانَةَ حَيْثُ تَقَاسَمُوا عَلَى الْكُفْرِ [ر:۱۵۱۳]

[۴۰۳۵] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ قَزَعَةَ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ مَكَّةَ يَوْمَ الْفَتْحِ وَعَلَى رَأْسِهِ الْمِغْفَرُ فَلَمَّا نَزَعَهُ جَاءَ رَجُلٌ فَقَالَ ابْنُ خَطَلٍ مُتَعَلِّقٌ بِأَسْتَارِ الْكَعْبَةِ فَقَالَ اقْتُلْهُ قَالَ مَالِكٌ وَلَمْ يَكُنْ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيمَا نُرَى وَاللَّهُ أَعْلَمُ يَوْمَئِذٍ مُحْرِمًا [ر:۱۷۴۹]

قوله: وعلى رأسه المغفر...: د رسول الله صلى الله عليه وسلم په سر مبارك باندې ,,مغفر،، (خود) وو.چاته دا شبه كيدې شى.چه الله تعالى خو دا فرمائيلى دى.﴿وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ﴾[2] نو بيا د مغفر د استعمالولو څه ضرورت وو؟ نو ددې جواب دا دې.اګرچه رسول الله صلى الله عليه وسلم ته د الله تعالى په دغه وعده باندې پوره اعتماد او پوخ يقين وو.خوچونكه دا دنيا دارالاسباب دې.د دې وجې نبى صلى الله عليه وسلم دلته اسباب استعمالول.اود جنګ په وخت كښې د خود استعمال د حفاظت يو سبب دې.دغه شان په دې كښې امت ته دا تعليم وركول مقصود دى.چه سړى ته پكار دى.چه څومره هم محفوظ وى.بيا هم د خپل تحفظ اسباب اختيارول پكار دى.[3]

قوله: قَالَ مَالِكٌ وَلَمْ يَكُنْ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيمَا نُرَى وَاللَّهُ أَعْلَمُ يَوْمَئِذٍ مُحْرِمًا: امام مالك رحمه الله فرمائى،چه زمونږ په خيال كښې نبى صلى الله عليه وسلم په دغه ورځ احرام نه وو تړلې.

---

[1]) اوګورئ صحيح بخارى كتاب الحج باب توريث دور مكة وبيعها وشرائها رقم الحديث ۱۵۸۸ هلته دا روايت د يونس په طريق سره منقول دې.

[2]) سورة المائدة :۶۷)_

[3]) زادالمعاد (۳۸۰۱۳)_

مکې مکرمې ته د داخليدو درې صورتونه دی.

① يودا چه سړې د مناسك د ادا کولو دپاره داخليږی.په دې صورت کښې خو په اتفاق سره بغير د احرام نه داخليدل جائز نه دی.

②دويم صورت دا دې.چه سړې د حرب او قتال دپاره داخليږی.په دې صورت کښې امام طحاوی د احنافو عالمانو نه نقل کړی دی.چه بغير د احرام نه داخليدل جائز نه دی.(١) علامه ابن قيم جواز نقل کړې دې.(٢) دامام مالك دا قول د ابن قيم په تائيد کښې دې.

③دريم صورت دا دې.چه دحاجت متکرره د وجې داخليږی.لکه څنګه چه د ټيکسی اود بس ډرائيوران شو.چه د بهر نه سورلۍ راوړی او بار بار حرم ته داخليږی.د احنافو فقهاء په نيز په دې صورت کښې هم بغير د احرام نه داخليدل جائز نه دی.باقی امامان په دې صورت کښې د احرام نه بغير د داخليدو اجازت ورکوی.(٣)

خوچونکه د ډرائيور وغيره حضراتو دپاره د احرام پابندی ګرانه ده.ددې وجې اوس احناف عالمانو هم د نورو فقهاؤ د مسلك مطابق د جواز فتوی ورکوی.والله اعلم .

[٤٠٣٦] حَدَّثَنَا صَدَقَةُ بْنُ الْفَضْلِ أَخْبَرَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ أَبِي مَعْمَرٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ دَخَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَكَّةَ يَوْمَ الْفَتْحِ وَحَوْلَ الْبَيْتِ سِتُّونَ وَثَلَاثُ مِائَةِ نُصُبٍ فَجَعَلَ يَطْعُنُهَا بِعُودٍ فِي يَدِهِ وَيَقُولُ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ جَاءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِئُ الْبَاطِلُ وَمَا يُعِيدُ [ر:٢٣٤٦]

[٤٠٣٧] حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ حَدَّثَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي حَدَّثَنَا أَيُّوبُ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا قَدِمَ مَكَّةَ أَبَى أَنْ يَدْخُلَ الْبَيْتَ وَفِيهِ الْآلِهَةُ فَأَمَرَ بِهَا فَأُخْرِجَتْ فَأُخْرِجَ صُورَةُ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ فِي أَيْدِيهِمَا مِنْ الْأَزْلَامِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَاتَلَهُمْ اللَّهُ لَقَدْ عَلِمُوا مَا اسْتَقْسَمَا بِهَا قَطُّ ثُمَّ دَخَلَ الْبَيْتَ فَكَبَّرَ فِي نَوَاحِي الْبَيْتِ وَخَرَجَ وَلَمْ يُصَلِّ فِيهِ تَابَعَهُ مَعْمَرٌ عَنْ أَيُّوبَ وَقَالَ وُهَيْبٌ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر:١٥٢٤]

قوله: حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ .....فَكَبَّرَ فِي نَوَاحِي الْبَيْتِ وَخَرَجَ وَلَمْ يُصَلِّ فِيهِ:په دې روايت کښې دی چه رسول الله ﷺ مونځ په بيت الله کښې دننه نه دې کړې .خو وړاندې د حضرت بلال رضي الله عنه روايت راغې.په هغې کښې د مونځ کولو ذکر دې.اوهم هغه راجح دې.ځکه چه کله د نافی او مثبت تعارض راشی.نو ترجيح به مثبت ته وی.(٤)

---

(١) شرح معانی الآثار للطحاوی (٥٠٦/١) کتاب مناسک الحج باب دخول الحرم هل يصلح بغير إحرام)_

(٢) زادالمعاد (٤٢٨/٣)_

(٣) المغنی لإبن قدامة (١١٦/٣و ١١٧) حكم من جاوز الميقات غير محرم)_

(٤) د تفصيل دپاره اوګورئ فتح الباری (٤٦٨/٣) باب من كبر فی نواحی البيت ،كتاب الحج)_

بَاب= دُخُولِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ أَعْلَى مَكَّةَ

وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي يُونُسُ قَالَ أَخْبَرَنِي نَافِعٌ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَقْبَلَ يَوْمَ الْفَتْحِ مِنْ أَعْلَى مَكَّةَ عَلَى رَاحِلَتِهِ مُرْدِفًا أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ وَمَعَهُ بِلَالٌ وَمَعَهُ عُثْمَانُ بْنُ طَلْحَةَ مِنَ الْحَجَبَةِ حَتَّى أَنَاخَ فِي الْمَسْجِدِ فَأَمَرَهُ أَنْ يَأْتِيَ بِمِفْتَاحِ الْبَيْتِ فَدَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَعَهُ أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ وَبِلَالٌ وَعُثْمَانُ بْنُ طَلْحَةَ فَمَكَثَ فِيهِ نَهَارًا طَوِيلًا ثُمَّ خَرَجَ فَاسْتَبَقَ النَّاسُ فَكَانَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ أَوَّلَ مَنْ دَخَلَ فَوَجَدَ بِلَالًا وَرَاءَ الْبَابِ قَائِمًا فَسَأَلَهُ أَيْنَ صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَشَارَ لَهُ إِلَى الْمَكَانِ الَّذِي صَلَّى فِيهِ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ فَنَسِيتُ أَنْ أَسْأَلَهُ كَمْ صَلَّى مِنْ سَجْدَةٍ [ر:٣٨٨]

[٤٠٣٩/٤٠٤٠] حَدَّثَنَا الْهَيْثَمُ بْنُ خَارِجَةَ حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ مَيْسَرَةَ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَخْبَرَتْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ عَامَ الْفَتْحِ مِنْ كَدَاءٍ الَّتِي بِأَعْلَى مَكَّةَ تَابَعَهُ أَبُو أُسَامَةَ وَوُهَيْبٌ فِي كَدَاءٍ

[٤٠٤٠] حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ دَخَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ الْفَتْحِ مِنْ أَعْلَى مَكَّةَ مِنْ كَدَاءٍ [ر:١٥٠٢]

قوله: وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي يُونُسُ ....: د دې روايت په آخر كښې دى.((قال عبدالله فنسيت أن أسأله كم صلى سجدة))

حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما فرمائى، چه ما د حضرت بلال رضي الله عنه نه ددې تپوس كول هير كړل چه رسول الله ﷺ څو ركعته اوكړل. خوپه دې باندې اشكال كيږى. چه په بعضې رواياتو كښې دحضرت ابن عمر رضي الله عنهما نه د ((صلى ركعتين)) تصريح راغلې ده.[1] په ظاهره په دواړو رواياتو كښې تعارض معلوميږى.

بعضې حضراتو دا تعارض لرې كړې دې. اوفرمائيلى ئې دى.چه د ((صلى ركعتين)) روايت د راوى وهم دې.خو دا خبره ددې وجې صحيح نه معلوميږى.چه د ((صلى ركعتين)) د روايت، راوى حضرت يحيى بن سعيد القطان دې.د دوى پشان حافظ حديث.او اتقن راوى ته د وهم نسبت كول اول خو دا لرې معلوميږى.بيا بله خبره دا ده.چه ددې روايت په نقل كولوكښې

---

[1] لكه څنګه چه د بخارى په كتاب الصلاة كښې د ابن عمررضى الله عنهما دا روايت د حضرت يحيى بن سعيد القطان په طريق سره نقل دې.دهغې په آخر كښې دى ((ثم خرج فصلى فى وجه الكعبة ركعتين)) اوګورئ (صحيح بخارى كتاب الصلاة باب قول الله تعالى ((واتخذوا من مقام ابراهيم مصلى)) حديث نمبر (٣٩٧)_

دوی منفرد هم نه دی.(١)

بعضو دا جواب ورکړې دې.چه حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما صراحةً د حضرت بلال نه تپوس کول هیر کړي وو.خو حضرت بلال رضي الله عنه ورته په خپله په اشارې سره بیان کړل.چه نبی ﷺ دوه رکعته کړی دی.نوپه کوم روایت کښې چه دی چه زما نه تپوس کول هیر شو.دهغې نه صراحةً تپوس کول مراد دی.او په کومو روایاتو کښې چه «صلی رکعتین» وارد شوې دې.په دې سره دحضرت بلال رضي الله عنه په اشارې سره خودل مراد دی.(٢)

اوبعضو دا جواب ورکړې دې.چه حضرت ابن عمر رضي الله عنهما یقیناً د رکعتونو په باره کښې تپوس کول هیر کړی وو.په کومو زوایاتوکښې چه د دوی نه د «صلی رکعتین» الفاظ منقول دی.چونکه مونځ کم او کم دوه رکعته وی.ددې نه کم نه وی.نوځکه اقل متقین باندې ئې حمل کړې دې.او هغوی د خپل طرف نه داسې وئیلي دی.(٣)

بَاب=مَنْزِلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْفَتْحِ

[٤٠٣١] حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَمْرٍو عَنِ ابْنِ أَبِي لَيْلَى مَا أَخْبَرَنَا أَحَدٌ أَنَّهُ رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي الضُّحَى غَيْرُ أُمِّ هَانِئٍ فَإِنَّهَا ذَكَرَتْ أَنَّهُ يَوْمَ فَتْحِ مَكَّةَ اغْتَسَلَ فِي بَيْتِهَا ثُمَّ صَلَّى ثَمَانِيَ رَكَعَاتٍ قَالَتْ لَمْ أَرَهُ صَلَّى صَلَاةً أَخَفَّ مِنْهَا غَيْرَ أَنَّهُ يُتِمُّ الرُّكُوعَ وَالسُّجُودَ [ر:١٠٥٢]

ددې روایت نه معلومیږی،چه د رسول اکرم ﷺ قیام د حضرت ام هانی رضي الله عنها په کور کښې وو.خو د وړاندینی روایت نه معلومیږی،چه د رسول الله ﷺ قیام په خیف بنو کنانه کښې وو.ددې تعارض جواب دا دې.چه په اصل کښې د نبی کریم ﷺ خیمه په خیف بنو کنانه کښې لګولې شوې وه.خو نبی ﷺ به د ام هانی رضي الله عنها کورته هم تشریف راوړې وو.او څه وخت دپاره به هلته کښې هم قیام کړې وو.ددې وجې دهغې نه هم په منزل النبی ﷺ سره تعبیر کړې شوې دې.(٤)

باب

دا باب بغیرترجمې د متعلقاتو فتح مکې ځنی دې.حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی.غالباً چه امام بخاری رحمه الله به بیاض پریخودې وی.خو د څه مناسب ترجمې منعقد کولو موقع ورته ملاؤ شوې نه ده.(٥)

---

[١]) اوګورئ فتح الباری (١١\٥٠٠) کتاب الصلاة)_

[٢]) فتح الباری (١١\٥٠٠)_

[٣]) فتح الباری (١١\٥٠٠)_

[٤]) عمدة القاری (١٧\٢٨٥)_

[٥]) فتح الباری (٨\٣٠)_

[٤٠٤٢] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ أَبِي الضُّحَى عَنْ مَسْرُوقٍ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ فِي رُكُوعِهِ وَسُجُودِهِ سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَبِحَمْدِكَ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي [ر: ٧٦١]

[٤٠٤٣] حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ أَبِي بِشْرٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ كَانَ عُمَرُ يُدْخِلُنِي مَعَ أَشْيَاخِ بَدْرٍ فَقَالَ بَعْضُهُمْ لِمَ تُدْخِلُ هَذَا الْفَتَى مَعَنَا وَلَنَا أَبْنَاءٌ مِثْلُهُ فَقَالَ إِنَّهُ مِمَّنْ قَدْ عَلِمْتُمْ قَالَ فَدَعَاهُمْ ذَاتَ يَوْمٍ وَدَعَانِي مَعَهُمْ قَالَ وَمَا رُئِيتُهُ دَعَانِي يَوْمَئِذٍ إِلَّا لِيُرِيَهُمْ مِنِّي فَقَالَ مَا تَقُولُونَ فِي إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا حَتَّى خَتَمَ السُّورَةَ فَقَالَ بَعْضُهُمْ أُمِرْنَا أَنْ نَحْمَدَ اللَّهَ وَنَسْتَغْفِرَهُ إِذَا نُصِرْنَا وَفُتِحَ عَلَيْنَا وَقَالَ بَعْضُهُمْ لَا نَدْرِي أَوْ لَمْ يَقُلْ بَعْضُهُمْ شَيْئًا فَقَالَ لِي يَا ابْنَ عَبَّاسٍ أَكَذَاكَ تَقُولُ قُلْتُ لَا قَالَ فَمَا تَقُولُ قُلْتُ هُوَ أَجَلُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْلَمَهُ اللَّهُ لَهُ إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ فَتْحُ مَكَّةَ فَذَاكَ عَلَامَةُ أَجَلِكَ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا قَالَ عُمَرُ مَا أَعْلَمُ مِنْهَا إِلَّا مَا تَعْلَمُ [ر: ٣٤٢٨]

[٤٠٤٤] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ شُرَحْبِيلَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنِ الْمَقْبُرِيِّ عَنْ أَبِي شُرَيْحٍ الْعَدَوِيِّ أَنَّهُ قَالَ لِعَمْرِو بْنِ سَعِيدٍ وَهُوَ يَبْعَثُ الْبُعُوثَ إِلَى مَكَّةَ ائْذَنْ لِي أَيُّهَا الْأَمِيرُ أُحَدِّثْكَ قَوْلًا قَامَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْغَدَ يَوْمَ الْفَتْحِ سَمِعَتْهُ أُذُنَايَ وَوَعَاهُ قَلْبِي وَأَبْصَرَتْهُ عَيْنَايَ حِينَ تَكَلَّمَ بِهِ إِنَّهُ حَمِدَ اللَّهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ إِنَّ مَكَّةَ حَرَّمَهَا اللَّهُ وَلَمْ يُحَرِّمْهَا النَّاسُ لَا يَحِلُّ لِامْرِئٍ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ يَسْفِكَ بِهَا دَمًا وَلَا يَعْضِدَ بِهَا شَجَرًا فَإِنْ أَحَدٌ تَرَخَّصَ لِقِتَالِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيهَا فَقُولُوا لَهُ إِنَّ اللَّهَ أَذِنَ لِرَسُولِهِ وَلَمْ يَأْذَنْ لَكُمْ وَإِنَّمَا أَذِنَ لِي فِيهَا سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ وَقَدْ عَادَتْ حُرْمَتُهَا الْيَوْمَ كَحُرْمَتِهَا بِالْأَمْسِ وَلْيُبَلِّغِ الشَّاهِدُ الْغَائِبَ فَقِيلَ لِأَبِي شُرَيْحٍ مَاذَا قَالَ لَكَ عَمْرٌو قَالَ قَالَ أَنَا أَعْلَمُ بِذَلِكَ مِنْكَ يَا أَبَا شُرَيْحٍ إِنَّ الْحَرَمَ لَا يُعِيذُ عَاصِيًا وَلَا فَارًّا بِدَمٍ وَلَا فَارًّا بِخَرْبَةٍ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْخَرْبَةُ الْبَلِيَّةُ [ر: ١٠٤]

[٤٠٤٥] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي رَبَاحٍ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ عَامَ الْفَتْحِ وَهُوَ بِمَكَّةَ إِنَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ حَرَّمَ بَيْعَ الْخَمْرِ [ر: ٢١٢١]

قوله: حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ....: حضرت ابن عباس رضي الله عنهما فرمائي، «كان عمر رضي الله عنه يدخلني مع أشياخ بدر» حضرت فاروق اعظم رضي الله عنه به په كرانو مسائلو كښې د اشياخ بدر نه مشوره غوستله. اوپه هغوى كښې به ئې ابن عباس رضي الله عنهما هم داخلولو، دې بيخى هلك وو، په دې باندې حضرت عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه حضرت عمر رضي الله عنه ته اووئيل. ته ابن عباس رضي الله عنهما په ارباب مشوره كښې كينوې. حال دا چه د ده هومره خو زمونږ خامن دى. يعنى دعمر په لحاظ

سره دده برابر دى.نو ته ده ته د دې كم عمرئ باوجود دومره اهميت ولې وركوې.حضرت فاروق اعظم رضي الله عنه اوفرمائيل،الله تعالى چه ده ته څومره علم او څومره فراست وركړې دې. تاسو ته معلوم دې.هم ددې وجې زه دې په مشوره كښې شريكوم.ددې نه پس حضرت عمر رضي الله عنه دا ټول حضرات جمع كړل.حضرت ابن عباس رضي الله عنهما پوهه شو.چه دوى غواړى چه نن ورځ په دوى باندې زما علم او فضل ښكاره كړى.حضرت عمر رضي الله عنه د دې ټولو حضراتو نه تپوس اوكړو.چه د ﴿إِذَا جَآءَ نَصۡرُ اللّٰهِ وَالۡفَتۡحُ ۝ وَرَأَيۡتَ النَّاسَ يَدۡخُلُونَ فِي دِينِ اللّٰهِ أَفۡوَاجًا﴾ په تفسير كښې ستاسو څه رائې ده؟ اوددې سورة مقصد څه دې؟په دوى كښې درې ډلې شوې.يو فريق اووئيل په دې كښې دا حكم وركړې شوې دې،كله چه الله تعالى تاته فتح او نصرت دركړى،نو ته حمد او استغفار وايه،دويم فريق خپله لاعلمى ښكاره كړه،او((لا ندرى)) ئې اووئيل.او دريم فريق چپ شو.حضرت فاروق اعظم رضي الله عنه د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما نه تپوس اوكړو.چه ستا څه رائې ده؟ نو ابن عباس رضي الله عنهما اووئيل په دې سورة كښې د نبى صلى الله عليه وسلم د وفات خبر وركړې شوې دې.او په ﴿إِذَا جَآءَ نَصۡرُ اللّٰهِ وَالۡفَتۡحُ ۝﴾ كښې دفتح نه مراد فتح مكه ده.چه كله مكه فتح شى.نوداستا د وفات رانزدې كيدو نښه ده.نوته دخپل رب حمداو تسبيح بيانوى او استغفار وايه،الله تعالى توبه قبلونكې دې.

عالمانو فرمائيلى دى.چه په اصل كښې د رسول الله صلى الله عليه وسلم عادت مبارك دا وو.د كارونو په ختميدو به نبى صلى الله عليه وسلم توبه او استغفار وئيل.چه د بيت الخلاء نه به راوتل،((غفرانك)) به ئې وئيل. لكه څنګه چه په ترمذى كښې دحضرت عائشې رضي الله عنها نه منقول دى. ([1])دغه شان نبى كريم صلى الله عليه وسلم حضرت ابوبكر رضي الله عنه ته دعا خودلې وه.چه د مونځ په ختميدو باندې دا وايه! ((اللهم إنى ظلمت نفسى ظلماً كثيراً ولا يغفر الذنوب إلا أنت ،فاغفرلى مغفرة من عندك وارحمنى ،إنك أنت الغفور الرحيم)) .([2]) دغه شان داودس په اختتام باندې به((اللهم اجعلنى من التوابين واجعلنى من المتطهرين)) وئيل.([3]) دحج نه په فراغت باندې الله تعالى فرمائيلى دى.﴿ ثُمَّ أَفِيضُوا مِنۡ حَيۡثُ أَفَاضَ النَّاسُ وَاسۡتَغۡفِرُوا اللّٰهَ ۚ إِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝﴾ ([4]) نوچونكه دهركار په اختتام توبه او استغفار د نبى صلى الله عليه وسلم معمول وو.او قرآن هم دې طرف ته توجه وركړې ده.ددې نه ابن عباس رضي الله عنهما دا خبره معلومه كړې وه.چه په سورة نصر كښې نبى صلى الله عليه وسلم ته د استغفار او توبې حكم شوې دې.په دې

---

[1]) سنن ترمذى أبواب الطهارة باب ما يوقل إذا خرج من الصلاة رقم الحديث ٧)_
[2]) اوګورئ سنن كبرى للبيهقى (١٥٤\٢) كتاب الصلاة باب ما يستحب له أن لا يقصر عنه من الدعاء)_
[3]) الحديث أخرجه الترمذى فى أبواب الطهارة باب فيما يقال بعد الوضوء ولفظه من توضأ فأحسنُ الوضوء ثم قال أشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريک له وأشهد أن محمداً عبده ورسوله.اللهم اجعلنى من التوابين واجعلنى من المتطهرين فتحت له ثمانية أبواب الجنة ،يدخل من أها شاء رقم الحديث ،٥٥)_
[4]) سورة البقرة :١٩٩)_

كښې د نبى ﷺ د ژوند اختتام او وفات ته اشاره ده.(١)
دويمه خبره عالمانودا فرمائيلې ده.چه په قرآن كريم كښې ځائې په ځائې الله تعالى نبى ﷺ ته مختلف احكامات وركړى دى.كله ئې فرمائيلى دى.﴿فاصدع .. تامر﴾ (٢)چرته حكم دى.﴿يَاأَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ﴾ (٣) چرته ارشاد دى ﴿يَاأَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِأَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ﴾ (٤) غرض دا چه ځائې په ځائې ورته حكم كولې شى چه ته دا كوه اودا وايه،او فتح كومه چه لوئې فتح وه،اوكومه چه په حقيقت كښې د ټولو عربو فتح وه.په دى باندې الله تعالى څه اهم پيغام او دعامو خلقو متعلق څه حكم نبى ﷺ ته ورنكړلو.بلكه د توبې او استغفار حكم ئې وركړو.ددې نه معلوميږى.چه دكوم كار دپاره د دوى بعثت شوې وو.هغه كار پوره شوې دې.اوس ستاسو زياتى څه كار اخستل نشته.بلكه اوس حكم دا دې چه ته دالله تعالى ذات اودهغه صفات جماليه او جلاليه ته نظر كوه.او د سبحان الله وظيفه كوه.اود بشريت د تقاضا مطابق كه ستا نه څه سوه اوشى.اوڅه ستا څه داسې كار اوشى.چه ستا د شان سره نه ښائى.نو دهغې دپاره د استغفار اهتمام كوه.
حضرت ابن عباس رضى الله عنهما ته چونكه الله تعالى د تفسير قرآن ډير لوئې مقام او فهم وركړې وو.ددې وجې هغه په دې نكته باندې پوهه شو.چه په دې سورة كښې د رسول الله ﷺ د وفات اطلاع وركړې شوې ده.والله اعلم.

قوله حدثنا قتيبة،حدثنا الليث...: دا روايت په پوره تفصيل سره په كتاب البيوع كښې په صفحه ٢٩٨ كښې تيرشوې دې.

بَاب=مَقَامِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَكَّةَ زَمَنَ الْفَتْحِ

[٤٠٣٦] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ ح حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ أَقَمْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَشْرًا نَقْصُرُ الصَّلَاةَ [ر:١٠٣١]

[٤٠٣٧/٤٠٣٨] حَدَّثَنَا عَبْدَانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا عَاصِمٌ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ أَقَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَكَّةَ تِسْعَةَ عَشَرَ يَوْمًا يُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ

[٤٠٣٨] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا أَبُو شِهَابٍ عَنْ عَاصِمٍ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ أَقَمْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَفَرٍ تِسْعَ عَشْرَةَ نَقْصُرُ الصَّلَاةَ وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ وَنَحْنُ نَقْصُرُ مَا بَيْنَنَا وَبَيْنَ تِسْعَ عَشْرَةَ فَإِذَا زِدْنَا أَتْمَمْنَا [ر:١٠٣٠]

---

(١) فتح البارى (٨/٧٣٤) كتاب التفسير سورة إذا جاء نصر الله)_
(٢) سورة الحجر:٩٤)_
(٣) سورة المائدة:٦٧)_
(٤) سورة الأحزاب:٥٩)_

امام بخاری رحمه الله په دې باب کښې د ټولو نه وړاندې د حضرت انس رضي الله عنه روایت نقل کړې دې.په دې کښې دی.چه نبی صلی الله علیه وسلم لس ورځې قیام کړې وو.او په مونځ کښې به ئې قصر کولو.
د دې باب دویم روایت د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما نه منقول دې.په هغې کښې دی.چه نبی صلی الله علیه وسلم نولس ورځې قیام کړې وو.او قصر به ئې کولو.
خوپه دې باندې اشکال دا دی.چه دحضرت انس رضي الله عنه د روایت تعلق د حجة الوداع سره دې.([1]) او دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما د روایت تعلق د فتحې مکې سره دې.([2]) دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما روایت په دې باب کښې ذکر کول خو په خپل محل دی.خودحضرت انس رضي الله عنه روایت په کوم مناسبت سره امام بخاری دلته ذکر کړې دې؟
حافظ ابن حجراودهغوی په اتباع کښې علامه قسطلانی ،علامه ابو یوسف یعقوب رحمهما الله دا جوار ورکړې دې،چه دحضرت انس رضي الله عنه په روایت ذکرکولو کښې امام بخاری په وخت کښې دواړه روایات وړاندې راوړل غواړی.اودې طرف ته اشاره کوی چه په دواړو روایاتو کښې څه تعارض نشته.ځکه چه دواړه واقعات بیخې جدا جدا دی.د یو روایت تعلق د فتحې مکې سره دې او دبل تعلق د حجة الوداع سره دی.([3])
خوحقیقت دا دې.چه په دې توجیه باندې زړه نه مطمئن کیږی.په ابواب التقصیر کښې هم امام بخاری رحمه الله دواړه روایات ذکر کړی دی.([4])
حضرت مولانا محمد یونس رحمه الله فرمائیلی دی،زما رائې دا ده،چه په حقیقت کښې امام بخاری دواړه روایات هم د یوې واقعه سره متعلق ګڼړی.اوپه دې ګڼړلو کښې د دوی نه وهم واقع شوې دې.([5]) ((والوهم لایخلوعنه أحد))

---

[1]) اګرچه دلته په روایت کښې د حجة الوداع تصریح نشته.دلته خو صرف ((أقمنا مع النبی صلی الله علیه وسلم عشراً نقصر الصلاة)) الفاظ دی.البته امام مسلم هم دا روایت د یحیی بن اسحاق په طریق سره نقل کړې دې.په هغې کښې دی.((خرجنا من المدینة إلی الحج)) هلته د حج تصریح شته.اوګورئ (صحیح مسلم کتاب صلاة السافرین وقصرها رقم الحدیث ۶۹۳و) (۴۸۱۱۱)_

[2]) دحضرت ابن عباس رضی الله عنهما په روایت کښې هم دلته تصریح نشته.چه د دوی د روایت واقعه د فتح مکې سره متعلق ده.البته د ابن عباس رضی الله عنهما دا روایت امام بخاری په کتاب الصلاة کښې نقل کړې دې.هلته حافظ ابن حجر تشریح کړې ده.او په دلائلو سره ئې دا ثابته کړې ده.چه د ابن عباس رضی الله عنهما د روایت تعلق د فتح مکې سره دې.اوګورئ فتح الباری (۶۱۲ و ۵۶۲

[3]) فتح الباری (۲۱۸)_

[4]) صحیح بخاری کتاب تقصیر الصلاة باب ما جاء فی تقصیر الصلاة وکم یقیم حتی یقصر حدیث نمبر ۱۰۸۰و ۱۰۸۱)-

[5]) ددې خبرې تائید د دې نه هم کیږی.چه امام بخاری په کتاب تقصیر الصلاة کښې یو مستقل باب قائم کړې دې.((باب کم أقام النبی صلی الله علیه وسلم فی حجه؟)) اود دغه لاندې ئې دحضرت ابن عباس رضی الله عنهما ذکرشوې روایت نقل کړې دی.د دې نه ښکاره معلومیږی،چه امام بخاری د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما روایت هم د حجة الوداع سره متعلق ګڼړی...[بقیه حاشیه په راروانه صفحه...

قوله: حدثنا أحمد بن یونس...وقال ابن عباس ونحن نقصر ما بیننا وبین تسع عشرة فإذا زدنا أتممنا: حضرت ابن عباس رضی الله عنهما فرمائی،چه نولس ورځو پورې به مونږ قصر کوو.خو که د نولس ورځو نه موده زیاته شوه.نو بیا به مونږ اتمام کوو.

په څلورو واړه امامانو کښې دا دچا مسلک هم نه دې.البته دامام شافعی رحمه الله نه منقول دی،چه اتلس ورځې به مونږ قصرکوو.که زیاتې شوې نو اتمام به کوو (۱)

د قصرالصلاة سره متعلق تفصیلی بحث په ابواب قصرالصلاة کښې تیرشوې دې.

دفتح مکې په موقع د نبی علیه السلام دقیام په موده کښې اختلاف او ددې حل: د نبی کریم صلی الله علیه وسلم قیام د فتحې مکې په دوران کښې په مکه مکرمه کښې څومره پاتې شوې وو.په دې باره کښې روایات مختلف دی.امام ابوداؤد دا مختلف روایات نقل کړی دی.دحضرت ابن عباس رضی الله عنهما په مذکوره روایت کښې د نولس ورځو ذکر دې.دعمران بن حصین رضی الله عنه په روایت کښې د اتلس ورځو،(۲) په بعضې روایاتو کښې اوولس ورځې (۳)او دحضرت ابن عباس رضی الله عنهما په یو بل روایت کښې د پنځلس ورځو ذکر دې.(۴)

امام بیهقی دا څلور قسمه روایات داسې جمع کړی دی،چه کوم حضراتو نولس ورځې ذکر کړی دی.هغه حضراتو یوم الدخول او یوم الخروج شمار کړی دی. اوپه کومو روایاتو کښې چه یوم الدخول او یوم الخروج دواړه حذف شوی دی.په هغې کښې اوولس ورځې ذکر

...دتیرمخ بقیه] دغه شان د حضرت انس رضی الله عنه او حضرت ابن عباس رضی الله عنهما دواړو روایات د امام په نیز د حجة الوداع سره متعلق دی.(اوګورئ صحیح بخاری کتاب تقصیرالصلاة باب کم أقام النبی صلی الله علیه وسلم فی حجته رقم الحدیث ۱۰۸۵)_

(۱) فح الباری (۵۲۶\۲) کتاب تقصیر الصلاة)) امام شافعی مذهب په دې صورت کښې دا دې.چه کله مسافر د معلومې مودې د قیام اراده نه وی کړې.بلکه د څه ضرورت او حاجت د جې هغه ډیره وې.نواو اراده ئې دا وی،چه کله هم حاجت پوره شي نو ځم به،په داسې صورت کښې د امام شافعی رحمه الله مذهب حافظ ابن حجر رحمه الله دا لیکلې دې،چه اتلس ورځو پورې هغه قصر کولې شی،خو که د قیام موده ددې نه زیاته شوه.نوبیا به اتمام کوی.

البته امام نووی رحمه الله په ((المجموع شرح المهذب)) کښې داتلس ورځو په ځائې اوولس ورځو موده لیکلې ده.په دې باره کښې ئې دامام شافعی رحمه الله نور اقوال هم نقل کړی دی.اوګورئ ((المجموع شرح المهذب باب صلاة المسافر (۳۵۹\۴و ۳۶۰)_

(۲) الحدیث أخرجه دبوداود عن عمران بن حصین ،قال غزوت مع رسول الله صلی الله علیه وسلم وشهدت معه الفتح فقام بمکة ثمانی عشرة لیلة لا یصلی إلا رکعتین ویقولو.یاأهل البلد ،صلوا أربعاً فإنا قوم سفر ،سنن أبی داود کتاب الصلاة باب متی یتم المسافر ،رقم الحدیث (۱۲۲۹)_

(۳) الحدیث أخرجه أبوداود عن ابن عباسرضی الله عنهما أن رسول الله صلی الله علیه وسلم أقام سبع عشرة بمکة یقصر الصلاة (سنن أبی داود کتاب لاصلاة باب متی یتم المسافر؟ رقم الحدیث ۱۲۳۰)_

(۴) الحدیث أیضاً أخرجه أبوداود عن ابن عباسرضی الله عنهما أن رسول الله صلی الله علیه وسلم أقام بمکة عام الفتح خمس عشرة یقصر الصلاة (سنن أبی داود کتاب الصلاة باب متی یتم المسافر؟ رقم ۱۲۳۱)_

دی.اوکومو کسانو چه په دې دواړو کښې صرف یو حذف کړې ده.هغوی د اتلس ورځو مودۀ بیان کړې ده.باقي پاتې شو د پنځلسو ورځو روایت نو امام نووی دا ضعیف ګرځولې دې.(۱) خو دامام نووی رحمه الله دا تضعیف صحیح نه دې.ځکه چه ددې روایت ټول راویان ثقه دی.(۲) بلکه د حضرت انورشاه رحمه الله په نیز د پنځلسو ورځو روایت راجح دې.(۳) البته په دې کښې څه شك نشته.چه اکثر روایات د نولسو ورځو په قیام باندې دلالت کوی.دامام بخاری میلان هم دې طرف ته دې.اود اسحاق بن راهویه رحمه الله هم دا رائې ده.(۴)

پاتې شوه دا خبره چه د نولسو په قیام کښې نبی ﷺ قصر کړې دې.حال دا چه داحنافو په نیز مودۀ د قصر پنځلس ورځې دی.نو ددې جواب دا دې.که د یو مسافرد پنځلسوورځو نه دزیات قیام اراده نه وی.اوددې باوجود ده قیام د پنځلسو ورځو نه زیات شی.نو بیا هم هغه قصر کولې شی.دلته رسول الله ﷺ هم د پنځلسو ورځو د قیام اراده نه وه کړې.خود نبی ﷺ قیام زیات شو.اونبی ﷺ به په دې کښې قصر کولو.والله اعلم.

بَاب

[۴۰۴۹] وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي يُونُسُ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ ثَعْلَبَةَ بْنِ صُعَيْرٍ وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ مَسَحَ وَجْهَهُ عَامَ الْفَتْحِ

[۴۰۵۰] حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا هِشَامٌ عَنْ مَعْمَرٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ سُنَيْنٍ أَبِي جَمِيلَةَ قَالَ أَخْبَرَنَا وَنَحْنُ مَعَ ابْنِ الْمُسَيَّبِ قَالَ وَزَعَمَ أَبُو جَمِيلَةَ أَنَّهُ أَدْرَكَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَخَرَجَ مَعَهُ عَامَ الْفَتْحِ

حضرت شیخ الحدیث رحمه الله فرمائی.لکه څنګه چه فقهاء د یو کتاب په آخر کښې څه فصل یا باب د مسائل شتی بیانولو دپاره قائموی.دغه شان امام بخاری رحمه الله دغزوه فتح مکې په آخر کښې د فتح مکې سره متعلق د مختلفو امورو بیانولو دپاره قائم کړې دې.(۵)

ددې نه پس امام بخاری د حضرت لیث تعلیق ذکر کړې دې.دا تعلیق امام بخاری په خپل تاریخ کښې موصولاً ذکر کړې دې.(۶) او د دې د ذکر کولو مقصد صرف دومره دې،چه عبدالله بن ثعلبه بن صعیر صحابی رضی الله عنه دې.اود فتح مکې په موقع ورته د رسول الله ﷺ زیارت نصیب شوې وو.او نبی ﷺ د فتح مکې په موقع دهغه په مخ باندې لاس مبارك راښکلې وو.

---

(۱) اوګورئ فتح الباری (۵۶۲/۲) کتاب تقصیر الصلاة)_

(۲) فتح الباری (۵۶۲/۲) کتاب تقصیر الصلاة)_

(۳) فیض الباری (۱۱۲/٤) کتاب المغازی)_

(۴) فتح الباری (۵۶۲/۲) کتاب تقصیر الصلاة)_

(۵) الأبواب والتراجم (۸/۲)_

(۶) عمدة القاری (۴۸۸/۱۷)_

[٤٠٥١] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَنْ عَمْرِو بْنِ سَلِمَةَ قَالَ قَالَ لِي أَبُو قِلَابَةَ أَلَا تَلْقَاهُ فَتَسْأَلَهُ قَالَ فَلَقِيتُهُ فَسَأَلْتُهُ فَقَالَ كُنَّا بِمَاءٍ مَمَرَّ النَّاسِ وَكَانَ يَمُرُّ بِنَا الرُّكْبَانُ فَنَسْأَلُهُمْ مَا لِلنَّاسِ مَا لِلنَّاسِ مَا هَذَا الرَّجُلُ فَيَقُولُونَ يَزْعُمُ أَنَّ اللَّهَ أَرْسَلَهُ أَوْحَى إِلَيْهِ أَوْ أَوْحَى اللَّهُ بِكَذَا فَكُنْتُ أَحْفَظُ ذَلِكَ الْكَلَامَ وَكَأَنَّمَا يُقَرُّ فِي صَدْرِي وَكَانَتِ الْعَرَبُ تَلَوَّمُ بِإِسْلَامِهِمُ الْفَتْحَ فَيَقُولُونَ اتْرُكُوهُ وَقَوْمَهُ فَإِنَّهُ إِنْ ظَهَرَ عَلَيْهِمْ فَهُوَ نَبِيٌّ صَادِقٌ فَلَمَّا كَانَتْ وَقْعَةُ أَهْلِ الْفَتْحِ بَادَرَ كُلُّ قَوْمٍ بِإِسْلَامِهِمْ وَبَدَرَ أَبِي قَوْمِي بِإِسْلَامِهِمْ فَلَمَّا قَدِمَ قَالَ جِئْتُكُمْ وَاللَّهِ مِنْ عِنْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَقًّا فَقَالَ صَلُّوا صَلَاةَ كَذَا فِي حِينِ كَذَا وَصَلُّوا صَلَاةَ كَذَا فِي حِينِ كَذَا فَإِذَا حَضَرَتِ الصَّلَاةُ فَلْيُؤَذِّنْ أَحَدُكُمْ وَلْيَؤُمَّكُمْ أَكْثَرُكُمْ قُرْآنًا فَنَظَرُوا فَلَمْ يَكُنْ أَحَدٌ أَكْثَرَ قُرْآنًا مِنِّي لِمَا كُنْتُ أَتَلَقَّى مِنَ الرُّكْبَانِ فَقَدَّمُونِي بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَأَنَا ابْنُ سِتٍّ أَوْ سَبْعِ سِنِينَ وَكَانَتْ عَلَيَّ بُرْدَةٌ كُنْتُ إِذَا سَجَدْتُ تَقَلَّصَتْ عَنِّي فَقَالَتِ امْرَأَةٌ مِنَ الْحَيِّ أَلَا تُغَطُّوا عَنَّا اسْتَ قَارِئِكُمْ فَاشْتَرَوْا فَقَطَعُوا لِي قَمِيصًا فَمَا فَرِحْتُ بِشَيْءٍ فَرَحِي بِذَلِكَ الْقَمِيصِ

حضرت اویب سختیانی رحمه الله فرمائی.چه ابوقلابه ماته اووئیل،چه ته د عمروبن سلمه رضی الله عنه سره نه ملاویږې،چه دهغه نه دهغه د مسلمانیدو واقعه واورې .ایوب وائی. زه د عمروبن سلمه رضی الله عنه سره ملاؤ شوم.اودهغه نه مې د هغه د اسلام راوړو واقعې تپوس اوکړو،.حضرت عمروبن سلمه دخپل اوخپلې قبیلې داسلام راوړو واقعه بیانوله نو وئې فرمائیل.چه مونږ یوې داسې چینې سره اوسیدو ،کومه دتلونکو او راتلونکو قافلو لار وه.مختلفې قبیلې به په مونږ باندې تیریدې ،(رسول الله صلی الله علیه وسلم د نبوت اعلان کړې وو.څکه) مونږ به دخلقو نه تپوسونه کول.چه دا سړې څنګه دې؟ اودخلقو څه میلان دې.؟نو د قافلې خلقو به وئیل،دا سړې دخپل ځان په باره کښې د رسول دعوی کوی.او وائی،چه الله تعالی زما طرف ته وحی رالیږلې ده.(او دقافلې خلقو به هغه وحی اوروله) حضرت عمروبن سلمه فرمائی.

قوله: فكنت أحفظ ذاك الكلام ،فكأنما يقر في صدري: ما به دغه کلام الهی یادولو.داسې به معلومیدله لکه چه دغه کلام زما په زړه پورې انخلی.

په ((یقر)) کښې څلور روایتونه دی.

① یو ،،یقر،د قرار نه دې.پورته ترجمه هم ددې مطابق شوې ده.

② دویم روایت ((یقرأ))د قراءت نه دې.یعنی لکه چه دغه کلام زما په زړه کښې وئیلو شو او زما د زړه آواز دې.

③ دریم((یقری))دې.دا د ،،تقریه، نه ماخوذ دې.معنی ئې جمع کول راځی. ((قریت الماء إذا جمعته،یقری فی صدری أی یجمع فی صدری))څلورم روایت ((یغری)) د ،،تغریه،، نه ماخوذدې.ددې معنی انخول دی.((غراء)) ګوند ته وائی.د ((یغری فی صدری)) مطلب به وی چه هغه کلام زما په

زره پورې انخلولې شو.او په زره باندې مې چاپ کېدو.دا اخری روایت قاضی عیاض راجح ګرځولې دې.(۱)

قوله: وكانت العرب تلوم بإسلامهم الفتح:اوعربوبه به د خپل راورو دپاره د فتحې مکې انتظار کولو.((تلوم:تنتظر))

نوکله چه مکه فتح شوه،هرې قبیلې اسلام طرف ته رامنډې کړې.زما قوم هم دخپل قوم په اسلام راوړو کښې تندی اوکړه.(اود خپل قوم دطرف نه یوقاصد جوړ او د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضر شو) کله چه دهغه څائې نه واپس راغلو.نو وې وئیل په الله قسم زه تاسو ته د یوحق نبی د طرفه راغلې یم.هغوی راته په تعلیم راکولوکښې اووئیل،چه په فلانی وخت کښې فلانې مونځ او په فلانی وخت کښې فلانې مونځ کوئ.کله چه د مانځه وخت راشی.نو یوکس دې اذان کوی.اوچه چاته د ټولو نه زیات قران ورځی،هغه دې امامتی ورکوی.حضرت عمروبن سلمه رضی الله عنه فرمائی.کله چه خلقو غور اوکړو،نو زما نه زیات چاته قرآن یاد نه وو.ځکه چه ما به د راتلونکو قافلو نه قرآن زده کولو.نو هغوی زه امام جوړ کړم.په دغه وخت کښې زما عمر شپږ یا اووه کاله وو.د بخاری په دې روایت کښې ((أنا ابن ست أو سبع سنين))د ابوداود په روایت کښې دی ((أنا ابن سبع سنين))(۲)د نسائی په روایت کښې ((أنا ابن ثمان)) بغیرتردد نه راغلې دې.(۳) اود ابن جارود په روایت کښې ((أنا ابن ست)) بغیرتردد نه راغلې دې.(۴) بهرحال د دوی عمر په دغه وخت کښې د شپږو او اتهٔ کالوپه مینځ کښې وو.

فرمائی ما سره یو څادر وو،کله چه به زه سجدې ته تلم،نو پورته کېدو،او (د شاته نه به مې ستربښکاریدو) د قبیلې یوې ښځې اووئیل.((ألا تغطون عنا است قارئکم)) تاسو دخپل قاری صاحب کوناټې زمونږ نه ولې نه پټوئ.بیا خلقو کپړه واخستله،اوزما دپاره ئې یوقمیص واخستلو.په دغه قمیص باندې چه ماته څومره خوشحالی ملاؤ شوه،دومره په بل څیز نه وه ملاؤ شوې.

د ماشوم د امامت مسئله:د ماشوم د امامت مسئله په کتاب الصلاة کښې تیره شوې ده.امام شافعی رحمه الله مطلقاً ددې د جواز قائل دی.امام ثوری اوامام مالك مطلقاً د کراهت قائل دی.دامام ابوحنیفه او امام احمد مشهور قول دا دې.چه صبی په نوافلو کښې امامت کولې شی په فرائضو کښې نشی کولې.(۵)

---

(۱) عمدة القاری (۱۷\۲۹۰) وفتح الباری (۸۷\۲۳)_
(۲) سنن أبی داود کتا ب الصلاة باب م أحق بالإمامة رقم الحدیث ۵۸۵)_
(۳) سنن نسائی کتاب الإمامة باب إماة الغلام قبل أن یحتلم (۱\۱۲۷)_
(۴) المنتقی لابن الجارود کتاب الصلاة باب الجماعة والإمامة (۱۱۴)_
(۵) المجموع شرح المهذب (۴\۲۴۹و ۲۵۰)_

روايت باب د امام شافعي رحمه الله مستدل دې.احناف او حنابله وغيره ددې داسې جواب كوى.
چه دا عمل دهغه خلقو دخپل طرف نه كړې وو.د رسول الله ﷺ تقرير دې عمل ته حاصل
شوې نه وو.نو قابل استدلال نه دې.(١) خو نور حضرات فرمائى،چه دا د نزول وحى زمانه
وه.كه دا عمل ناجائز وو،نو د وحى په ذريعه به تنبيه راغلې وه.لكه څنګه چه حضرت
جابر رضي الله عنه او حضرت ابوسعيد خدرى رضي الله عنه د عزل په جواز باندې دا دليل پيش كړې وو.«كنا
نعزل والقرآن ينزل ورسول الله ﷺ بين أظهرنا» كه عزل ناجائز وو.نو قرآن به ددې د حرمت تصريح
كړې وه.حال دا چه قرآن تصريح نه ده كړې،ددې نه معلوميږى،چه په دې كښې حرمت
نشته،دغه شان دلته هم د نابالغه د امامت علم كه جائز نه وو،و پكار ده چه ددې تصريح
راغلې وه.(٢)
خواحناف فرمائى.چه دا روايت دصبى دامامت د جوازدپاره دليل جوړول وى .نو په دې
كښې دا هم راغلى دى.چه د سجدې په حالت كښې به دده كشف عورت كيدو،حال دا چه
په كشف عورت سره په اتفاق مونځ ماتيږى.نو بيا به ددې تاسو څه جواب وركوئ؟ (٣)
حقيقت دا دې،چه په دې روايت سره استدلال صحيح نه دې.په اصل كښې دا خلق اوس
نوې نوې مسلمانان شوى وو.د صلاة د احكامو نه لا پوره خبر نه وو.د ټولونه زيات قرآن
چونكه عمروبن سلمه رضي الله عنه ته ياد وو.ددې وجې ئې دې خپل امام جوړ كړې وو.روسته چه كله
دوى ته د صلاة داحكامو تفصيلات معلوم شو .نو هغوى به امام بدل كړى وى. والله اعلم.
علامه خطابى فرمائى،چه حسن بصرى دا روايت ضعيف ګرځولې دې.«وقال مرة دعه ليس
بشيء بين» دا پريږده.دا څه واضح څيز نه دې.(٤)
[٤٠٥٢] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ
عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي يُونُسُ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ أَنَّ عَائِشَةَ قَالَتْ
كَانَ عُتْبَةُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ عَهِدَ إِلَى أَخِيهِ سَعْدٍ أَنْ يَقْبِضَ ابْنَ وَلِيدَةِ زَمْعَةَ وَقَالَ عُتْبَةُ
إِنَّهُ ابْنِي فَلَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَكَّةَ فِي الْفَتْحِ أَخَذَ سَعْدُ بْنُ أَبِي
وَقَّاصٍ ابْنَ وَلِيدَةِ زَمْعَةَ فَأَقْبَلَ بِهِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَقْبَلَ مَعَهُ عَبْدُ بْنُ
زَمْعَةَ فَقَالَ سَعْدُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ هَذَا ابْنُ أَخِي عَهِدَ إِلَيَّ أَنَّهُ ابْنُهُ قَالَ عَبْدُ بْنُ زَمْعَةَ يَا
رَسُولَ اللَّهِ هَذَا أَخِي هَذَا ابْنُ زَمْعَةَ وُلِدَ عَلَى فِرَاشِهِ فَنَظَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى

---

١) اوګورئ بذل المجهود (١٩٧/٤)_
٢) فتح البارى (٢٣/٨)_
٣) بذل المجهود (١٩٨/٤)_
٤) عين الهداية (٤٥٣/١)_

ابْنِ وَلِيدَةِ زَمْعَةَ فَإِذَا أَشْبَهُ النَّاسِ بِعُتْبَةَ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هُوَلَكَ هُوَ أَخُوكَ يَا عَبْدُ بْنَ زَمْعَةَ مِنْ أَجْلِ أَنَّهُ وُلِدَ عَلَى فِرَاشِهِ وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ احْتَجِبِي مِنْهُ يَا سَوْدَةُ لِمَا رَأَى مِنْ شَبَهِ عُتْبَةَ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ قَالَ ابْنُ شِهَابٍ قَالَتْ عَائِشَةُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْوَلَدُ لِلْفِرَاشِ وَلِلْعَاهِرِ الْحَجَرُ وَقَالَ ابْنُ شِهَابٍ وَكَانَ أَبُو هُرَيْرَةَ يَصِيحُ بِذَلِكَ [ر:١٩٤٨]

امام بخارى رحمه الله دا حديث په دوو سندونو سره نقل كړې دې.د اولنى سند متن ئې دلته نه دې ذكر كړې،دلته صرف د سند ذكر دې،ددې متن امام بخارى په كتاب الوصايا كښې ذكر كړې دې.([1])

دويم سند د ،ليث،،دې،كوم چه امام بخارى دلته تعليقاً ذكركړې دې. وړاندې متن د ليث د سند سره متعلق دې.دا تعليق محمدبن يحيى هلى په ،،الزهريات ،، كښې موصولاً نقل كړې دې. ([2])

قوله: كَانَ عُتْبَةُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ عَهِدَ إِلَى أَخِيهِ سَعْدٍ أَنْ يَقْبِضَ ابْنَ وَلِيدَةِ زَمْعَةَ: په زمانه د جاهليت كښې به بعضې خلقو ځان سره وينځې ساتلې،اوپه هغوى باندې به ئې زنا كوله او ګټه به ئې كوله.دې سره سره به ئې هغوى سره په خپله هم وطى كوله،كله چه به ددغه وينځې نه بچې پيدا شو.نو بعضې وخت كښې به مولى ددغه بچى په باره كښې دعوى اوكړه،چه دا زما دې،اوكله به زانى دعوى اوكړه ،چه دا زما دې،چه چا به دعوى اوكړه،بچې به هم د هغه ګڼړلې شو.د ام المومنين سوده رضي الله عنها دپلار زمعه بن قيس هم دغه شان يوه وينځه وه.د حضرت سعدبن ابى وقاص رضي الله عنه ورور عتبه بن ابى وقاص به دې ته راتلو،چه كله حمل ښكاره شو،نود مرګ نه وړاندې هغه خپل ورور حضرت سعد رضي الله عنه ته اووئيل.چه د زمعه د وينځې نه كوم بچې پيدا شى.په هغې باندې به قبضه كوې.ځكه چه هغه زما ځوئې دې.([3])

حضرت سعدبن ابى وقاص رضي الله عنه چه كله د فتح مكې په موقع مكې ته راغلو ،او په هغه بچى ئې نظر پريوتل،نوهغه ئې د رسول الله ﷺ په خدمت كښې حاضر كړو .او وې وئيل دا زما د ورور ځوئې دې.خوعبد بن زمعه اووئيل يارسول الله دا خو زما ورور دې.او زما د پلار په فراش باندې پيدا شوې دې.(يعنى زما د پلار د وينځې نه پيدا شوې دې)

رسول الله ﷺ چه كله هغه هلك طرف ته اوكتل،نوهغه د عبه به ابى وقاص سره زيات مشابه وو.نبى ﷺ فيصله د عبدبن زمعه په حق كښې اوكړه،او وې فرمائيل. «هولك،هو أخوك،ياعبدبن زمعه» ښكاره ده چه كله نبى ﷺ هغه د عبدبن زمعه ورور اوګرځولو،نود ام

---

[1]) اوګورئ صحيح بخارى كتاب الوصايا باب قول الموصى لوصيه تعاهدو ولدى (٣٨٣/١)_
[2]) فتح البارى (٢٤/٨)_
[3]) فتح البارى (٣٣٠/١٢ كتاب الفرائض باب الولد للفراش حرة كانت أو أمة)_

المومنين سوده بنت زمعه هم ورور شو.خو نبی ﷺ د احتياط دپاره حضرت سودې ؓ ته اوونيل.((احتجبى منه يا سودة)) سوده! دده نه پرده كوه.دا حكم نبی ﷺ ددې وجې وركړو.چه هغه هلك د عتبه سره مشابه وو.

د حديث باب نه په ثبوت نسب باندې د درې امامانو استدلال: دا حديث په يوه اختلافى مسئله كښې د ائمه ثلاثه دليل دې.مسئله دا ده،كه يو مولى دخپلې وينځې سره د وطى كولو اقرار اوكړى،اوبيا د دغه وينځې بچې پيدا شى.نو هغه به د مولى ګڼړلى شى اوكه نه،ائمه ثلاثه فرمائى،هغه بچې به د مولى ګڼړلې شى.احناف وائى.چه صرف د وطى اقرار كول كافى نه دى.بلكه دې سره سره دا هم ضرورى دى.چه مولى دا دعوى اوكړى.چه دا بچې زما دې.(١)

حديث باب د ائمه ثلاثه دليل دې،ځكه چه په دې كښې رسول الله ﷺ د څه دعوى نه بغير دغه هلك نسب د زمعه ثابت كړو.اود زمعه ځوئې ته ئې اوونيل.چه دا ستا ځوئې دې.ددې نه معلوميږى.چه د بچى د نسب د ثبوت دپاره د مولى دعوى كول څه ضرورى نه ده.

حضرت احناف ﷺ فرمائى،چه دلته رسول الله ﷺ د دغه هلك نسب د زمعه نه ثابت كړې نه دې.بلكه ((هولك يا عبد زمعه)) ئې وئيلى دى.د عبد بن زمعه دپاره ئې د دغه هلك ملكيت ثابت كړې دې.ځكه چه اصول دا دى.كله چه د پلار د وينځې نه بچې د بل چا د نطفې نه پيدا شى.نو د پلار نه پس د دغه وينځې پشان د هغې د بچى هم (دمولى) ځوئې مالك دې.هم ددې اصولو په رڼړا كښې نبی ﷺ دهغه بچى ملكيت د عبدبن زمعه نه ثابت كړو.د ثبوت نسب دلته څه ذكر نشته.

د دې خبرې تائيد د عبدالله بن زبير ؓ د هغه روايت نه هم كيږى.كوم چه نسائى په سنن كښې (٢)عبدالرزاق په مصنف كښې (٣)اوامام احمدبن حنبل ؒ په مسند كښې تخريج كړې دې.(٤) ددې په آخر كښې دى.((واحتجبى منه يا سودة فليس لك بأخ)) د احنافو دطرفه ددې جواب حاصل دا دې.چه ((هولك يا عبدبن زمعة)) نه مراد ثبوت نسب نه دې.بلكه ددې جملې نه مقصد د عبدبن زمعه دپاره د هلك ملكيت ثابتول دى.خودا جواب په هغه وخت كښې صحيح كيدې شى.كله چه دغه هلك غلام اومنلې شى.حال داچه د بعضې رواياتو نه د هغه حريت ثابتيږى

ددې وجواب اكثر احناف ددې روايت جواب دا وركوى.چه ((هولك يا عبدبن زمعه)) نه د رسول الله ﷺ مقصود هغه د عبدبن زمعه سره په ميراث كښې شريكول وو.ځكه چه دا اصول دى، چه كه يووارث د يو كس په باره كښې دا اقرار اوكړى ،چه دا زما ورور دې.نو د وارث په

---

(١) مغنى ابن قدامة (٥٣٠/٩) كتاب عتق أمهات الأولاد وإعلاء السنن (٢٢٧/١١)_
(٢) سنن نسائى (١١٠/٢) كتاب الطلاق باب الحاق الولد بالفراش إذا لم ينفه صاحب الفراش)_
(٣) مصنف عبدالرزاق (٤٤٣/٧) رقم ١٣٨٢٠)_
(٤) مسند احمد (٥/٤)_

ذمه لازم دى،چه هغه خپل نصف حصه ميراث دغه مقرله كس ته وركړى.خو د مړى نه ددغه كس نسب نه ثابتيږى.«لأن المرأ يؤخذ بإقراره فيما يتعلقه به وحده» دلته هم بعينه هم دا صورت دې.چه عبدبن زمعه راغلو،د دغه كس په باره كښې ئې اووئيل،چه دا زما ورور دې.نو نبى ﷺ د دغه قاعدې په رڼرا كښې فيصله اوكړه،او وې وئيل چه «و لك يا عبدبن زمعه» يعنى «انه يشاركك فى الميراث» ددې خبرې تائيد د مصنف عبدالرزاق دهغه روايت نه هم كيږى.دكوم الفاظ چه دا دى.«فقال النبى ﷺ لسودة أم الميراث فله وأما أنت فاحتجبى منه ياسودة، فإنه ليس لك بأخ» [1]دغه شان د مسند احمد په روايت كښې دى.«أما أنت فاحتجبى منه،فليس بأخيك وله الميراث» [2]دا روايات په دې خبره باندې په صراحت سره دلالت كوى،چه رسول الله ﷺ د زمعه نه دهغه نسب نه ثابتوى.بلكه صرف د ميراث په حق كښې دعبدبن زمعه سره هغه شريكوى.هم ددې وجې رسول الله ﷺ حضرت سودة رضی الله عنها ته اوفرمائيل.چه «فإنه ليس لك بأخ» كه د نسب ثابتول د نبى ﷺ مقصود وو.نو بيا به ئې د حضرت سودة نه د هغه د اخوت نفى هرګز نه كوله.

امام نووى رحمه الله فرمائى.«فإنه ليس لك بأخ» دا زيادت سنداً ثابت نه دې.[3] امام ابوعبدالله المازرى شارح دمسلم هم په «المعلم شرح صحيح مسلم» كښې دا ليكلى دى.چه دا زيادت بعضې احنافو دخپل طرف نه كړې دې. [4]علامه سيوطى رحمه الله هم د نسائى شريف په شرح ،،زهرالربى ،، كښې د مازرى دا قول نقل كړې دې.[5]

خودا اعتراض صحيح نه دې.دا حديث د امام احمداوامام نسائى نه علاوه امام طحاوى هم تخريج كړې دې.[6] حافظ شمس الدين ذهبى رحمه الله په ميزان الاعتدال كښې ليكى.«هذا حديث صحيح الإسناد» [7]

حافظ ابن حجر په فتح البخارى كښې د اوږد كلام نه پس هم دې ته ترجيح وركړې ده.چه دا حديث حسن دې.هغوى فرمائى.«أسناد النسائى حسن، ورجاله رجال الصحيح..» [8]او داحكامو په باب كښې چه لكه څنګه احاديث صحيح معتبر وى.دغه شان حسن هم قابل اعتماد وى.

---

[1]) مصنف عبدالرزاق (٤٤٣\٧) رقم ١٣٨٢٠)_
[2]) مسند احمد ٦\٤٢٩)_
[3]) شرح صحيح مسلم للنووى (٤٧١/١ كتاب الرضاعة باب الولد للفراش وتوقى الشبهات)_
[4]) شرح صحيح مسلم للنووى (٤٧١/١ كتاب الرضاعة باب الولد للفراش وتوقى الشبهات)_
[5]) زهرى الربى (١١٠\١٢و١١١) كتاب الطلاق باب الحاق الولد بالفراش إا لم ينفه صاحب الفراش)_
[6]) شرح معانى الآثار للطحاوى (٧٥\٢) كتاب العتاق باب الأمة يطأها مولها. ثم يموت .. إلخ)_
[7]) ميزان الإعتدال (٤٦٥\٤) رقم الترجمة (٩٨٦٧)_
[8]) فتح البارى (٣٧\١٢) كتاب الفرائض باب الولد للفراش حرة كانت أم أمة)

اوس دلته دوه خبرې جمع شوې،د بخارى په ذكرشوى تعليق كښې خو دى، «هوأخوك» اود بخارى ددې تعليق نه علاوه د نسائى وغيره په روايت كښې دى. «احتجبى منه ياسودة فإنه ليس لك بأخ» په دواړه قسم رواياتو كښې تعارض دې.اوس كه د تعارض لرې كولو دپاره د ترجيح طريقه اختيار كړې شى.نو د بخارى لفظ ته ترجيح پكار ده.خود ليث د ذكرشوې طريق نه علاوه په بل هيڅ طريق كښې د«هوأخوك» الفاظ نه دى راغلى.ابن شهاب زهرى دامام مالك نه دا روايت نقل كوى.په هغې كښې دا زيادت نشته.ددې وجې په ظاهره دا معلوميږى .چه د «هوأخوك» زيادت راوى د خپل طرف نه د تفسير په طور سره كړې دې. ځكه كه دا د اصل روايت حصه اومنلې شى.نو بيا د «احتجبى منه يا سودة» سره د دې څه جوړخت نه راځى.اودغه شان د «ليس لك بأخ» روايت سره ئې تعارض لازميږى.

بيا دويمه خبره دا ده،چه دا روايت د شوافع مستدل هم نشى كيدې.ځكه چه د شوافعو رحمهم الله په نيز د مولى د ثبوت نسب دپاره ،،تحصين جاريه،، شرط دې. د تحصين جاريه مطلب دا دې.چه مولى جاريه د بهر مشكوكو ګرځيدو نه منع كړى.اوهم په خپل كور كښې هغه ساتى.حال دا چه د زمعه ددې وينځې په باره كښې ابن جرير طبرى تصريح كړې ده، چه دا وينځه د مكې د زنا كارو ښځو څنى وه.نو بيا د ،،تحصين جاريه،، شرط چرته موجود شو،چه ثبوت نسب ثابت كړې شى.([1])

[٤٠٥٣] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُقَاتِلٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا يُونُسُ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ أَنَّ امْرَأَةً سَرَقَتْ فِي عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةِ الْفَتْحِ فَفَزِعَ قَوْمُهَا إِلَى أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ يَسْتَشْفِعُونَهُ قَالَ عُرْوَةُ فَلَمَّا كَلَّمَهُ أُسَامَةُ فِيهَا تَلَوَّنَ وَجْهُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَتُكَلِّمُنِي فِي حَدٍّ مِنْ حُدُودِ اللَّهِ قَالَ أُسَامَةُ اسْتَغْفِرْ لِي يَا رَسُولَ اللَّهِ فَلَمَّا كَانَ الْعَشِيُّ قَامَ رَسُولُ اللَّهِ خَطِيبًا فَأَثْنَى عَلَى اللَّهِ بِمَا هُوَ أَهْلُهُ ثُمَّ قَالَ أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّمَا أَهْلَكَ النَّاسَ قَبْلَكُمْ أَنَّهُمْ كَانُوا إِذَا سَرَقَ فِيهِمُ الشَّرِيفُ تَرَكُوهُ وَإِذَا سَرَقَ فِيهِمُ الضَّعِيفُ أَقَامُوا عَلَيْهِ الْحَدَّ وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَوْ أَنَّ فَاطِمَةَ بِنْتَ مُحَمَّدٍ سَرَقَتْ لَقَطَعْتُ يَدَهَا ثُمَّ أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِتِلْكَ الْمَرْأَةِ فَقُطِعَتْ يَدُهَا فَحَسُنَتْ تَوْبَتُهَا بَعْدَ ذَلِكَ وَتَزَوَّجَتْ قَالَتْ عَائِشَةُ فَكَانَتْ تَأْتِي بَعْدَ ذَلِكَ فَأَرْفَعُ حَاجَتَهَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر:٢٥٠٥]

[٤٠٥٤/٤٠٥٥] حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا عَاصِمٌ عَنْ أَبِي عُثْمَانَ قَالَ حَدَّثَنِي مُجَاشِعٌ قَالَ أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِأَخِي بَعْدَ الْفَتْحِ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ جِئْتُكَ بِأَخِي

---

[1]) قال الشيخ الأنور رحمه الله في فيض البارى (١٨٨\١٣و ١٣٩...) وتتبعت له تفسير ابن جرير ،فوجدت فيه إن تكل الوليدة كانت من بغايا مكة فأين الشافعية وأين ثبوت النسب ،فإنه يبنى عندهم على التحصين وإذا انعدم التحصين ،إنعدم ما يبنى عليه)_

لِتُبَايِعَهُ عَلَى الْهِجْرَةِ قَالَ ذَهَبَ أَهْلُ الْهِجْرَةِ بِمَا فِيهَا فَقُلْتُ عَلَى أَيِّ شَيْءٍ تُبَايِعُهُ قَالَ أُبَايِعُهُ عَلَى الْإِسْلَامِ وَالْإِيمَانِ وَالْجِهَادِ فَلَقِيتُ مَعْبَدًا بَعْدُ وَكَانَ أَكْبَرَهُمَا فَسَأَلْتُهُ فَقَالَ صَدَقَ مُجَاشِعٌ

[٤٠٥٥] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ حَدَّثَنَا الْفُضَيْلُ بْنُ سُلَيْمَانَ حَدَّثَنَا عَاصِمٌ عَنْ أَبِي عُثْمَانَ النَّهْدِيِّ عَنْ مُجَاشِعِ بْنِ مَسْعُودٍ انْطَلَقْتُ بِأَبِي مَعْبَدٍ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِيُبَايِعَهُ عَلَى الْهِجْرَةِ قَالَ مَضَتِ الْهِجْرَةُ لِأَهْلِهَا أُبَايِعُهُ عَلَى الْإِسْلَامِ وَالْجِهَادِ فَلَقِيتُ أَبَا مَعْبَدٍ فَسَأَلْتُهُ فَقَالَ صَدَقَ مُجَاشِعٌ وَقَالَ خَالِدٌ عَنْ أَبِي عُثْمَانَ عَنْ مُجَاشِعٍ أَنَّهُ جَاءَ بِأَخِيهِ مُجَالِدٍ [ر: ٢٨٠٢]

[٤٠٥٦/٤٠٥٧] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبِي بِشْرٍ عَنْ مُجَاهِدٍ قُلْتُ لِابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أُهَاجِرَ إِلَى الشَّامِ قَالَ لَا هِجْرَةَ وَلَكِنْ جِهَادٌ فَانْطَلِقْ فَاعْرِضْ نَفْسَكَ فَإِنْ وَجَدْتَ شَيْئًا وَإِلَّا رَجَعْتَ وَقَالَ النَّضْرُ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ أَخْبَرَنَا أَبُو بِشْرٍ سَمِعْتُ مُجَاهِدًا قُلْتُ لِابْنِ عُمَرَ فَقَالَ لَا هِجْرَةَ الْيَوْمَ أَوْ بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ

[٤٠٥٧] حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ يَزِيدَ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَمْزَةَ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو عَمْرٍو الْأَوْزَاعِيُّ عَنْ عَبْدَةَ بْنِ أَبِي لُبَابَةَ عَنْ مُجَاهِدِ بْنِ جَبْرٍ الْمَكِّيِّ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا كَانَ يَقُولُ لَا هِجْرَةَ بَعْدَ الْفَتْحِ [ر: ٣٦٨٦]

[٤٠٥٨] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ يَزِيدَ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَمْزَةَ قَالَ حَدَّثَنِي الْأَوْزَاعِيُّ عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي رَبَاحٍ قَالَ زُرْتُ عَائِشَةَ مَعَ عُبَيْدِ بْنِ عُمَيْرٍ فَسَأَلَهَا عَنِ الْهِجْرَةِ فَقَالَتْ لَا هِجْرَةَ الْيَوْمَ كَانَ الْمُؤْمِنُ يَفِرُّ أَحَدُهُمْ بِدِينِهِ إِلَى اللَّهِ وَإِلَى رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَخَافَةَ أَنْ يُفْتَنَ عَلَيْهِ فَأَمَّا الْيَوْمَ فَقَدْ أَظْهَرَ اللَّهُ الْإِسْلَامَ فَالْمُؤْمِنُ يَعْبُدُ رَبَّهُ حَيْثُ شَاءَ وَلَكِنْ جِهَادٌ وَنِيَّةٌ [ر: ٢٩١٣]

[٤٠٥٩] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ أَخْبَرَنِي حَسَنُ بْنُ مُسْلِمٍ عَنْ مُجَاهِدٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَامَ يَوْمَ الْفَتْحِ فَقَالَ إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ مَكَّةَ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فَهِيَ حَرَامٌ بِحَرَامِ اللَّهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَمْ تَحِلَّ لِأَحَدٍ قَبْلِي وَلَا تَحِلُّ لِأَحَدٍ بَعْدِي وَلَمْ تَحْلِلْ لِي قَطُّ إِلَّا سَاعَةً مِنَ الدَّهْرِ لَا يُنَفَّرُ صَيْدُهَا وَلَا يُعْضَدُ شَوْكُهَا وَلَا يُخْتَلَى خَلَاهَا وَلَا تَحِلُّ لُقَطَتُهَا إِلَّا لِمُنْشِدٍ فَقَالَ الْعَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ إِلَّا الْإِذْخِرَ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَإِنَّهُ لَا بُدَّ مِنْهُ لِلْقَيْنِ وَالْبُيُوتِ فَسَكَتَ ثُمَّ قَالَ إِلَّا الْإِذْخِرَ فَإِنَّهُ حَلَالٌ

وَعَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ أَخْبَرَنِي عَبْدُ الْكَرِيمِ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ بِمِثْلِ هَذَا أَوْ نَحْوِ هَذَا رَوَاهُ أَبُو هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر: ١٣٨٤]

قوله: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ... ذَهَبَ أَهْلُ الْهِجْرَةِ بِمَا فِيهَا: مطلب دا دې چه مدينې منورې ته چه دهجرت څومره فضائل وو، هغه ټول فضائل چه کومو خلقو وړاندې هجرت کړې دې يوړل. او د فتحې مکې نه پس په هجرت کولو هغه فضائل نه حاصليږي.

قوله: فلقيت أبا معبد: په بعضې نسخو کښې «أبا معبد» دې. او په بعضو کښې «معبد» دې.

خو صحیح نسخه د کشمیني رحمه الله ده.په هغې کښې ((أبا معبد)) دي.ابومعبد د حضرت مجاشع رضي الله عنه د مشر ورور حضرت مجاهد رحمه الله کنیت دي.[1]

قوله: وَقَالَ النَّضْرُ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ.....: دا تعلیق دي.او اسماعیلي دا موصولاً نقل کړي دي.[2] هلته دي سره متعلقه مباحث تیرشوی دی.

قوله: حدثنا إسحاق ،حدثنا أبوعاصم عن ابن جريج .. عن مجاهد..: دمجاهد دا روایت مرسل دي.امام بخاري په کتاب الحج او کتاب الجهاد کښې دا موصولا ذکر کړي دي.[3]

بَاب=قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ

وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُدْبِرِينَ ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ (إِلَى قَوْلِهِ) وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

،،حنین،، د مکې او طائف په مینځ کښې د یو خوړ نوم دي.[4] دلته دعربو دوه مشهورې قبیلې آبادې وې.هوازن او ثقیف،هوازن د غشو په ویشتو کښې مشهوره وه.او ثقیف په خپل شرافت کښې مشهوره وه.

رسول الله صلی الله علیه وسلم چه کله مکه فتح کړه.نو دې دواړو قبیلو په خپل مینځ کښې مشوره اوکړه.چه د مکې د فتحې نه پس اوس د دوی نمبر دې.ددې نه وړاندې چه مسلمانان په مونږ باندې حمله اوکړي.مونږ لره وړاندې والې پکار دې،چه په هغوی حمله اوکړو.[5] نو د دواړو قبیلو په شلو زرو کسانو باندې مشتمله یو لوې لښکر په مسلمانانو باندې د حملې کولو دپاره د عوف بن مالك په نګرانئ کښې روان شو.ښځې اوماشومان ئې هم په دې غرض باندې ځان سره راروان کړل.چه دوی پرینږدي.اوونه تختي.اود هغوی دحفاظت دپاره خپل ځانونه ورکړي.[6]

د لښکرقیادت اګرچه دقبیله هوازن سردارمالك بن عوف کولو،خو د بن جشم د قبیلې سردار ،،درید بن صمه،، ئې هم د مشورې په حیثیت لښکر ته راغوښتې وو.چه په جنګی امورو کښې د هغه د مهارت نه فائده واخستې شي.،،وریدبن صمه،، مشهور شاعر او په میدان جنګ باندې پوهیدو کښې د غیرمعمولي صلاحیت مالك وو.په دغه وخت کښې دهغه عمر د سلو نه زیات وو.خلقو هغه راوچت کړل.اومیدان جنګ ته ئې راورسولو.ورید

---

[1]) فتح الباري (۲۶/۸)_

[2]) فتح الباري (۳۶/۸) وعمدة القاري (۲۹۲/۱۷)_

[3]) عمدة القای (۲۹۳/۱۷)_

[4]) حنین دمکې مکرمې نه د درې ورځو په فاصله باندې دې.طبقات ابن سعد (۱٤۹/۲)_

[5]) الکامل لابن اثیر (۱۷۷/۲)_

[6]) سیرت مصطفی (۵۵/۳و۵۶)_

تپوس اوكړو،چه دا كوم ځائې دې؟ خلقو اووئيل،،اوطاس،، وريد اووئيل.دا ځائې د جنګ دپاره مناسب دې. ځكه چه ددې ځائې زمكه نه زياته سخته ده.اونه دومره نرمه ده.چه قدم په كښې خښيږى .بيا هغه تپوس اوكړو.چه د ماشومانو د ژړا دا آواز څنګه راځى؟ خلقو ورته اووئيل.چه ماشومان او ښځې مو ځان سره راوستى دى،چه هرسړې په بهادرئ سره جنګيږى.اوتختى نه.په دې باندې وريد اووئيل.په جنګ كښې صرف نيزه او توره كار كوى.كه په جنګ كښې فتح اوشوه.نود اهل وعيال راوستو څه فائده نشته.او كه شكست اوشو.نو د ښځو او بچو په وجه به نوره هم رسوائى وى. ددې وجې زما دا مشوره ده.چه اهل وعيـال د لښكر نه روسته اوساتئ.خو مالك بن عوف د ځوانئ د جوش په وجه د ،،وريد،، رائې بيخى خوښه نكړه.او وې وئيل.د بوډاتوپ په وجه دده عقل بيخى بيكاره شوې دې.(1)

بل طرف ته چه رسول الله ﷺ ته ددې خبر اوشو،نو هغوى د تحقيق حال دپاره عبدالله بن ابى حدرد اوليږلو.هغه لاړل.او دوه ورځې د هوازن په لښكر كښې پاتې شو.او واپس راغلو، نبى ﷺ ته ئې تفصيل بيان كړو.(2)

رسول الله ﷺ هم د مقابلې دپاره تياريانې شروع كړې.صفوان بن اميه چه لا تراوسه پورې مسلمان شوې نه وو.سل زغرې دسازوسامان سره په مستعار واخستې.(3)

د خيالى په ورځ په ۲شوال ۸ھ نبى ﷺ د دولس زره كسانو لښكر واخستل، د مكې نه حنين طرف ته روان شو.(4) دا داسلامى غزواتو اولنې لښكر وو.چه دومره په زيات تعداد كښې د شان او شوكت سره حنين طرف ته روان شو.د بعضې صحابوﷺ د ژبې نه دا اووتل.

«لن تغلب اليوم من قلة» نن به مونږ د قلت په وجه نه مغلوبه كيږو.په دې جمله كښې يو قسم د فخر او اعجاب بوئى وو.ځكه د الله تعالى په دربار كښې دا خبره خوښه نشوه.هم دې طرف ته ئې اشاره كړې ده په قرآن پاك كښې فرمائى. ﴿لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ ۙ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ ۙ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنكُمْ شَيْئًا﴾

اسلامى لښكرد ښنبې (منګل) په ورځ وادى حنين ته اورسيدل.مالك بن عوف خپل فوځ د حنين دواړو طرفونو ته په مورچو كښې كېنولې وو.اوهغوى ته ئې وئيلى وو.چه دخپلو تورو تيكى اوشلوئ.او وې غورځوئ.كله چه اسلامى لښكر د دې ځائې نه تيريږى.نو ټول پرې په شريكه حمله اوكړئ.(5)

اوس لا د صبا رڼړا هم سمه نه وه لګيدلې.چه اسلامى لښكر وادى حنين نه تريدل.د هوازن او ثقيف ديرش زره ځوانانو په توور او غشو باندې په اسلامى لښكر باندې حمله اوكړه.په

---

(1) زاد المعاد (۳\۴۶۶، ۴۶۷) والكامل لابن الأثير (۲\۱۷۷) والبداية والنهاية (۴\۳۲۲)_

(2) زاد المعاد (۳\۴۶۸) وتاريخ الطبرى (۲\۳۴۶)_

(3) تاريخ الطبرى (۲\۳۴۶)_

(4) طبقات ابن سعد (۲\۱۵۰).ابن اسحاق د روانيدو تاريخ پنځم شوال ليكلې دې.(البداية والنهاية)_

(5) زاد المعاد (۳\۴۶۷)_

دې ناځاپې حمله باندې اسلامي لښكر منتشر او تتر بتر (اخواه ديخواه) شو.صرف څو صحابه رضي الله عنهم د نبي ﷺ سره پاتې شو.په هغې كښې حضرت ابوبكر، حضرت عمرو حضرت علي ،حضرت عباس، حضرت فضل بن عباس، حضرت اسامه بن زيد ، حضرت سفيان بن حارث وغيره رضي الله عنهم شامل دی. حضرت عباس رضي الله عنه د نبي ﷺ د قچرې واګې او ابوسفيان بن حارث رضي الله عنه ركاب نيولې وو.په سخت جنګ كښې نبي ﷺ د سورلۍ نه راكوز شو.او د جلال نبوت په لهجه كښې ئې اووئيل.((أنا النبي لا كذب أنا ابن عبد المطلب)) حضرت عباس رضي الله عنه اوچتوازه وو.نبي ﷺ هغه ته حكم اوكړو.چه انصارو او مهاجرينو ته آواز اوكړه.هغوی په اوچت آوازسره دا نعره اووهله.((يا معشر الأنصار،يا أصحاب السمرة)) (١)اې د انصارو ډلې،اې د كيكر د ونې خاوندانو! كله چه دا جمله صحابو رضي الله عنهم واوريده.نو لكه د ليونو غوندې راواپس شول.او د رسول الله ﷺ نه ګيرچاپيره جمع شول.نبي ﷺ د حملې حكم وركړو.او ميدان جنګ ګرم شو.نبي ﷺ په لاس كښې خاورې راواخستې .اوكافرانو طرف ته ئې اوويشتې.او وې فرمائيل ((شاهت الوجوه)) خراب دې شی دا مخونه،يا خراب شو دا مخونه،خيرې ئې اوكړې.يا ئې خبر وركړو.په كافرانو كښې داسې يو كس هم پاتې نشو.چه دهغه سترګو ته د دغه يو موټې خاورې نه اونه رسيدۀ،(٢)
ددشمن قدمونه اوخويدل.او اويا كسانودهغوی قتل شو.(٣) ډير قيديان شول .اوڅه اوتختيدل.په اوطاس او طائف كښې ئې پناه واخستله.طائف ته چه كوم كسان تختيدلي وو.په هغوی كښې مالك بن عوف هم وو.وريد بن صمه اوطاس طرف ته تلونكو كښې وو.(٤)
دغه شان الله تعالى آخر په دې جنګ كښې مسلمانانو ته فتح وركړه.دې غزوې سره متعلق نورې خبرې وړاندې د بخاري په رواياتو كښې راځي.
په جنګ حنين كښې چه په اول كښې مسلمانانو ته كوم شكست شوې وو.د دې سبب دا وو.چه د يو صحابي رضي الله عنه د خولې نه داسې جمله وتلې وه.چه په هغې كښې د اعجاب بوئې وو.چه ،،نن به مونږ د كموالي د وجې شكست نه موو،، (٥) الله تعالى اوفرمائيل.﴿وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُم مُّدْبِرِينَ ۝ ثُمَّ أَنزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ﴾ (٦)الله تعالى بيا خپل احسان اوكړو، او مسلمانانو ته ئې غلبه وركړه.ددې وجې وروڼړو د لوئې خبرې نه ډير ويريدل پكار دی.

---

(١) سمره د كيكر ونې ته وائي.د اصحاب سمره نه په بيعت رضوان كښې شركت كونكي صحابه رضي الله عنهم مراد دی.ځكه چه دا بيعت د كيكر د ونې لاندې اخستې شوې وو.-

(٢) د تفصيل دپاره اوګورئ الكامل لابن الأثير (١٧٩\٢) وتاريخ الطبرى(٣٤٨\٢) وزاد المعاد(٤٧١\٣و ٤٧٢)

(٣) الكامل لابن الأثير (١٧٩\٣)_

(٤) البداية والنهاية (٣٣٧\٤)

(٥) زاد المعاد (٤٧٧\٣)_

(٦) سورة التوبة :٢٥و ٢٦)_

[۴۰۶۰] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ نُمَيْرٍ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ رَأَيْتُ بِيَدِ ابْنِ أَبِي أَوْفَى ضَرْبَةً قَالَ ضُرِبْتُهَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ حُنَيْنٍ قُلْتُ شَهِدْتَ حُنَيْنًا قَالَ قَبْلَ ذٰلِكَ

[۴۰۶۱/۴۰۶۲] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ سَمِعْتُ الْبَرَاءَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ وَجَاءَهُ رَجُلٌ فَقَالَ يَا أَبَا عُمَارَةَ أَتَوَلَّيْتَ يَوْمَ حُنَيْنٍ فَقَالَ أَمَّا أَنَا فَأَشْهَدُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ لَمْ يُوَلِّ وَلٰكِنْ عَجِلَ سَرَعَانُ الْقَوْمِ فَرَشَقَتْهُمْ هَوَازِنُ وَأَبُو سُفْيَانَ بْنُ الْحَارِثِ آخِذٌ بِرَأْسِ بَغْلَتِهِ الْبَيْضَاءِ يَقُولُ أَنَا النَّبِيُّ لَا كَذِبْ أَنَا ابْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبْ

[۴۰۶۲] حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قِيلَ لِلْبَرَاءِ وَأَنَا أَسْمَعُ أَوَلَّيْتُمْ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ حُنَيْنٍ فَقَالَ أَمَّا النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَا كَانُوا رُمَاةً فَقَالَ أَنَا النَّبِيُّ لَا كَذِبْ أَنَا ابْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبْ

[۴۰۶۳] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ سَمِعَ الْبَرَاءَ وَسَأَلَهُ رَجُلٌ مِنْ قَيْسٍ أَفَرَرْتُمْ عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ حُنَيْنٍ فَقَالَ لٰكِنْ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَفِرَّ كَانَتْ هَوَازِنُ رُمَاةً وَإِنَّا لَمَّا حَمَلْنَا عَلَيْهِمْ انْكَشَفُوا فَأَكْبَبْنَا عَلَى الْغَنَائِمِ فَاسْتُقْبِلْنَا بِالسِّهَامِ وَلَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى بَغْلَتِهِ الْبَيْضَاءِ وَإِنَّ أَبَا سُفْيَانَ بْنَ الْحَارِثِ آخِذٌ بِزِمَامِهَا وَهُوَ يَقُولُ أَنَا النَّبِيُّ لَا كَذِبْ قَالَ إِسْرَائِيلُ وَزُهَيْرٌ نَزَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ بَغْلَتِهِ [ر: ۲۷۰۹]

قوله: حدثني محمد بن كثير...: یوکس راغلود حضرت براء بن عازب ﷺ نه ئې تپوس اوکړو، «أتوليت يوم حنين؟»آیا ته د حنین په ورځ تختیدلې وې؟نو هغوی په جواب کښې اووئیل، آو، «أما أنا فأشهد على النبي ﷺ أنه لم يول ولكن عجل سرعان القوم» یعنی زه ګواهي ورکوم.چه رسول الله ﷺ شا کړې نه وه چه تختیدلې وو،بلکه دقوم بعضې تلوارګرو د عجلت نه کار واخستلو.

حضرت براء ﷺ په جواب کښې دا اونه وئیل.چه مونږ نه وو تختیدلی.بلکه وې فرمائیل رسول الله ﷺ نه وه شا کړې.ددې وجه دا ده.که علی العموم ئې دا وئیلی وو.چه آو مونږ تختیدلی وو.نوپه دې کښې د بې ادبۍ یو قسم بوئې وو.چه رسول الله ﷺ هم شا کړې وه.(۱)

ددې نه په وړاندینی روایت کښې هم دا سوال د جمعې په صیغې سره دې.«أوليتم مع النبي ﷺ يوحنين؟»

هم د حضرت براء ﷺ په دریم روایت «أفررتم» هم د جمعې صیغې سره دې.د دې درې واړه

---

۱) فتح الباری (۲۸/۸)۔

روايتونو نه دا شبه كيږى.چه تپوس كونكى رسول الله ﷺ هم په شا ته تلونكو كسانو كښې ګنړل.ددې وجې حضرت براء رضي الله عنه بيان اوكړو.چه خلق منتشر شوى خو وو،خو رسول الله ﷺ په هغوى كښې شامل نه وو.دا ممكن ده چه د قرآن آيت ﴿ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُّدْبِرِيْنَ﴾ نې عام ګنړلې وى.او سائل دا سوال كړې وى.

اشكال كيږى،چه تولى يوم الزحف په سبع موبقات كښې داخل ده.او ګناه كبيره ده.بيا صحابو رضي الله عنهم نه دا فعل څنګه سرزد شو؟ ددې جواب دا دې،چه ناڅاپه د غشو باران شو.نو مؤلفة القلوب كوم چه په مكه كښې مسلمانان شوى وو. او د هغوى تعداد دوو زروته نزدې وو.هغوى ددې طاقت اونه لرلو.او ورستو اوتختيدل .دهغې اثر په صحابو رضي الله عنهم باندې اوشو.او هغوى منتشر شو.صحابه تختيدلى نه وو.بلكه د افراتفرئ كيفيت وو.بلكه ګډ وډ شوى وو.لكه څنګه چه په راروان روايت كښې دى.«كانت للمسلمين جولة» نوحضرت عباس رضي الله عنه آواز اوكړو،اوچغه ئې اووهله.نو هغوى سمدستى واپس راغلل.دويمه خبره دا كولې شى،چه تولى او فرار هله وى،چه جرنيل تيختنه اختيار كړى.اودلته نبى ﷺ تيختنه نه ده اختيار كړې.

قوله: حدثنا أبوالوليد .. أنا النبي لاكذب أنا ابن عبدالمطلب: رسول الله ﷺ عبدالمطلب ته خپل نسبت كړې دې. ددې وجه دا ده.چه دحضرت عبدالمطلب شهامت، شجاعت، اودهغوى بزرګى او عظمت په ټولو عربو كښې منلې شوې وو.اود دوى والد په ځوانئ كښې وفات شوې وو.ددې وجې نبى ﷺ نيكه طرف ته نسبت اوكړو.(۱)

دا هم وئيلې شوى دى.چه دعبدالمطلب په اولاد كښې به آخرى نبى آخرالزمان ظاهريږى. اودمخلوق د هدايت بندوبست به كوى.ددې وجې نبى ﷺ عبدالمطلب طرف ته نسبت اوكړو..او «أنا النبى» نه پس ئې د «لاكذب» وئيلو كښې اشاره اوكړه،چه نبوت او كذب نشى جمع كيدې.نوځكه نبى يم.دروغژن كيدې نشم.چه اوتختم.زما د الله تعالى په مدد باندې پوره يقين دې.

[۴۰۶۳] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عُفَيْرٍ قَالَ حَدَّثَنِي اللَّيْثُ حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ ح وَحَدَّثَنِي إِسْحَاقُ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا ابْنُ أَخِي ابْنِ شِهَابٍ قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ شِهَابٍ وَزَعَمَ عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ أَنَّ مَرْوَانَ وَالْمِسْوَرَ بْنَ مَخْرَمَةَ أَخْبَرَاهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَامَ حِينَ جَاءَهُ وَفْدُ هَوَازِنَ مُسْلِمِينَ فَسَأَلُوهُ أَنْ يَرُدَّ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ وَسَبْيَهُمْ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَعِي مَنْ تَرَوْنَ وَأَحَبُّ الْحَدِيثِ إِلَيَّ أَصْدَقُهُ فَاخْتَارُوا إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ إِمَّا السَّبْيَ وَإِمَّا الْمَالَ وَقَدْ كُنْتُ اسْتَأْنَيْتُ بِكُمْ وَكَانَ أَنْظَرَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِضْعَ عَشْرَةَ لَيْلَةً حِينَ قَفَلَ مِنْ الطَّائِفِ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّ رَسُولَ

---

(۱) عمدة القارى (۱۷\۲۹۶)_

اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَيْرَ رَادٍّ إِلَيْهِمْ إِلَّا إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ قَالُوا فَإِنَّا نَخْتَارُ سَبْيَنَا فَقَامَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْمُسْلِمِينَ فَأَثْنَى عَلَى اللّٰهِ بِمَا هُوَ أَهْلُهُ ثُمَّ قَالَ أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ إِخْوَانَكُمْ قَدْ جَاءُونَا تَائِبِينَ وَإِنِّي قَدْ رَأَيْتُ أَنْ أَرُدَّ إِلَيْهِمْ سَبْيَهُمْ فَمَنْ أَحَبَّ مِنْكُمْ أَنْ يُطَيِّبَ ذَلِكَ فَلْيَفْعَلْ وَمَنْ أَحَبَّ مِنْكُمْ أَنْ يَكُونَ عَلَى حَظِّهِ حَتَّى نُعْطِيَهُ إِيَّاهُ مِنْ أَوَّلِ مَا يُفِيءُ اللّٰهُ عَلَيْنَا فَلْيَفْعَلْ فَقَالَ النَّاسُ قَدْ طَيَّبْنَا ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّا لَا نَدْرِي مَنْ أَذِنَ مِنْكُمْ فِي ذَلِكَ مِمَّنْ لَمْ يَأْذَنْ فَارْجِعُوا حَتَّى يَرْفَعَ إِلَيْنَا عُرَفَاؤُكُمْ أَمْرَكُمْ فَرَجَعَ النَّاسُ فَكَلَّمَهُمْ عُرَفَاؤُهُمْ ثُمَّ رَجَعُوا إِلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرُوهُ أَنَّهُمْ قَدْ طَيَّبُوا وَأَذِنُوا هَذَا الَّذِي بَلَغَنِي عَنْ سَبْيِ هَوَازِنَ [ر: ٢١٨٣]

چه رسول الله ﷺ د حنين او هوازن د جنګ مهم نه اوزګار شو.نو جعرانه ته راغلو.د طائف دمحاصرې تلونه وړاندې نبي ﷺ حکم اوکړو،چه دحنين د اموال غنيمت او قيديان په ،،جعرانه،، کښې دې جمع کړې شي.دقيديانو تعداد شپږ زره وو.او څلورويشت زره اوښان وو.څلوېښت زره چيلۍ چيلۍ وې.او څلور زره اوقيه سپين زر وو.دا ټول د نبي ﷺ دحکم مطابق په ،،جعرانه،، کښې جمع کړې شو.(١) د طائف محاصره ئې ختمه کړه.نبي ﷺ پنځمې ذي قعدې ته ،،جعرانه،، ته اورسيدل .دلته نبي ﷺ د هوازن د لسو ورځو نه زيات انتظار اوکړو،چه کيدې شي دا کسان د خپلو خپلوانو،بچو او ښځو د خلاصولو دپاره راشي.خوهرکله چه د دومره ورځو د انتظار نه پس هم څوك رانغلل.نو نبي ﷺ په مجاهدينو کښې مال غنيمت تقسيم کړل.

دغنيمتو د تقسيم نه پس د قبيله هوازن وفد توبه ويستونکی د نبي ﷺ په خدمت کښې حاضر شو.او د نبي ﷺ په لاس ئې بيعت اوکړو.مسلمانان شول.او دخپلو مالونو او اهل وعيال د واپسۍ درخواست ئې اوکړو.نبي ﷺ ورته اوفرمائيل .ما ستاسو ډير انتظار اوکړو.او اوس غنيمتونه تقسيم شوی دی.نويه دوو څيزونو کښې يو څيز اختيار کړئ.يا خپل قيديان واخلئ،يا مال.کله چه هغوی ته يقين اوشو.چه نبي ﷺ صرف يوڅيز واپس کوی.نو هغوی اووئيل.زمونږ قيديان دې واپس کړې شي.نبي ﷺ ارشاد اوفرمائيل.ما او زما د خاندان بنوهاشم په حصه کښې چه څه راغلی دی.هغه ټول واپس کوم.بيا نبي ﷺ د ماسپخين دمانځه نه پس اودريدلو.اول ئې د الله تعالی حمد اوثنا بيان کړه.اوبيا ئې اوفرمائيل. ،،دا ستاسو ورونړه مسلمانان شول او راغلل.زه دا ګنړم.چه د دوی قيديان دوی ته واپس کړو.په تاسوکښې چه کوم کس د زړه په خوشئ سره داسې کوی.نو ډيره ښه ده.اوچه څوك غواړی.چه دهغه حصه هم دهغه سره پاتې شي.نو الله تعالی چه دې نه پس مونږ ته کوم غنيمت راکړی.زه به د ټولونه وړاندې هغه ته د هغې معاوضه ورکړم.،،

صحابو ﷺ اووئيل.((قد طيبنا ذلك)) مونږ د زړه نه په دې باندې راضي يو.نبي ﷺ اوفرمائيل.

---

١) طبقات ابن سعد(١٥٢\٢)_

دا خبره په ګنړه او شور کښې ده.معلومه نه ده چه چا په رضا او رغبت سره وئيلى دى. اوچا نه دى وئيلې.نوتاسو خلق لاړ شئ.مشوره اوکړئ.اوبيا دې د قبيلې مشران راشى ستاسو په باره کښې دې ما ته بيان اوکړى.چه تول راضى ئې که نه ؟ ددې نه پس د ټولو قبيلو لوئې لوئې مشران راغلل.اودخپلې رضا او رغبت اظهار ئې اوکړو.

ددې وجې دا وه،چه د تقسيم غنيمت نه پس مجاهدين ددې مالکان شوى وو.اواوس چه دهغوى د ملك نه څيز اخستل.نو دهغې دپاره ضرورى وه.چه دهغوى رضا او رغبت معلوم وى.ددې وجې نبى ﷺ اوفرمائيل.چه د ټولو نه معلومه کړه.چه راضى دى که نه،نود رضا معلوميدو نه پس نبى ﷺ شپږ زره قيديان په يو وخت آزاد کړل.

قوله: هذا الذى بلغنى عن سبى هوازن: دا د ابن شهاب زهرى رحمه الله قول دې.([1])

[٤٠٦٥] حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ نَافِعٍ أَنَّ عُمَرَ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ مُقَاتِلٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ نَافِعٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ لَمَّا قَفَلْنَا مِنْ حُنَيْنٍ سَأَلَ عُمَرُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ نَذْرٍ كَانَ نَذَرَهُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ اعْتِكَافٍ فَأَمَرَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِوَفَائِهِ

ددې روايت د سند نه معلوميږى.چه په دې کښې انقطاع ده.ځکه چه نافع د ابن عمر رضى الله عنهما نه روايت کوى.د حضرت عمر رضى الله عنه نه روايت نه کوى.خو صحيح خبره دا ده.چه دا روايت متصل دې.ځکه چه وړاندې د تحويل نه پس په سند کښې «عن نافع عن ابن عمر» دى.د تحويل نه په ماقبل روايت کښې اختصار دې.او په ابواب الخمس کښې مصنف رحمه الله اولنې سند متصلاً نقل کړې دې.([2])

قوله: سَأَلَ عُمَرُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ نَذْرٍ كَانَ نَذَرَهُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ اعْتِكَافٍ: حضرت عمر رضى الله عنه په زمانه جاهليت کښې په مسجد حرام کښې د يوې ورځې او شپې د اعتکاف کولو نذر منلې وو.د رسول الله ﷺ چه کله په جعرانه کښې قيام وو.نو حضرت عمر رضى الله عنه د خپل دغه نذر په باره کښې تپوس اوکړو.چه هغه زه پوره کړم که نه؟ نبى ﷺ ورته اوفرمائيل.پوره ئې کړه.

که يوکس د په زمانه د کفر کښې نذر اومنى.اود اسلام راوړلو نه پس د هغې پوره کول د جمهورو عالمانو رحمهم الله په نيز واجب نه دې.بلکه مندوب دې.البته د داؤد ظاهرى،مغيره بن عبدالرحمن مخزومى، او امام احمد نه په يو روايت کښې د وجوب قول منقول دى.امام بطال رحمه الله دا قول امام شافعى رحمه الله ته منسوب کړې دې.خو د امام شافعى نه نقل کونکى، دهغه د ټولو ملګرو مذهب د جمهورو موافق دې.([3])

---

[1]) فتح البارى (٣٤/٨)_

[2])كتاب الجهاد أبواب الخمس باب ما كان النبى ﷺ يعطى المؤلفة قلوبهم وغيرهم من الخمس..(٤٤٥/١)

[3]) د تفصيل دپاره اوګورئ فتح البارى كتاب الأيمان والنذور باب إذا نذر أو حلف أن لا يكلم إنساناً فى الجاهلية ثم أسلم (٥٨٢/١١)_

قوله: وَقَالَ بَعْضُهُمْ حَمَّادٌ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ: د «بعضهم» مصداق احمد بن عبده الضبی دې.او د حماد نه حماد بن زید مراد دې.دا تعلیق دې.امام بخاری دا حدیث د ابوالنعمان او محمد بن مقاتل په طریق سره د دې تخریج کړې دې.لکه څنګه چه وړاندې اوس دا خبره تیره شوه.چه د ا بوالنعمان په طریق کښې د نافع نه پس د ابن عمر رضی الله عنهما ذکر نشته.دکوم نه چه انقطاع معلومیږی.د امام مقصد ددې تعلیق نه دا دې.چه د احمدبن عبده په طریق کښې د ، .نافع.نه پس د .ابن عمر، .ذکرشته.دا تعلیق اسماعیلی موصولاً نقل کړې دې.(۱)

قوله: وَرَوَاهُ جَرِيرُ بْنُ حَازِمٍ وَحَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [ر:۱۹۲۷] یعنی د ایوب نه جریربن حازم.او حمادبن سلمه هم روایت نقل کړې دې.د کلام خلاصه دا شوه.چه د ایوب څلورشاګردان دی.

① معمر② جریر③ حمادبن سلمه ④ اوحماد بن زید.په دې کښې اولنی درې حضرات خو دا روایت موصولاً نقل کوی.اوڅلورم شاګرد حمادبن زید د احمدبن عبده الضبی نه خو موصولاً نقل کوی.خو ابوالنعمان بن د . .ابن عمر، . واسطه نه ذکرکوی.امام ټول طرق دلته جمع کړی دی.

[۴۰۶۶/۴۰۶۷] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ كَثِيرِ بْنِ أَفْلَحَ عَنْ أَبِي مُحَمَّدٍ مَوْلَى أَبِي قَتَادَةَ عَنْ أَبِي قَتَادَةَ قَالَ خَرَجْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ حُنَيْنٍ فَلَمَّا الْتَقَيْنَا كَانَتْ لِلْمُسْلِمِينَ جَوْلَةٌ فَرَأَيْتُ رَجُلًا مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَدْ عَلَا رَجُلًا مِنَ الْمُسْلِمِينَ فَضَرَبْتُهُ مِنْ وَرَائِهِ عَلَى حَبْلِ عَاتِقِهِ بِالسَّيْفِ فَقَطَعْتُ الدِّرْعَ وَأَقْبَلَ عَلَيَّ فَضَمَّنِي ضَمَّةً وَجَدْتُ مِنْهَا رِيحَ الْمَوْتِ ثُمَّ أَدْرَكَهُ الْمَوْتُ فَأَرْسَلَنِي فَلَحِقْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ فَقُلْتُ مَا بَالُ النَّاسِ قَالَ أَمْرُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ ثُمَّ رَجَعُوا وَجَلَسَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مَنْ قَتَلَ قَتِيلًا لَهُ عَلَيْهِ بَيِّنَةٌ فَلَهُ سَلَبُهُ فَقُلْتُ مَنْ يَشْهَدُ لِي ثُمَّ جَلَسْتُ قَالَ ثُمَّ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ فَقُمْتُ فَقُلْتُ مَنْ يَشْهَدُ لِي ثُمَّ جَلَسْتُ قَالَ ثُمَّ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ فَقُمْتُ فَقَالَ مَا لَكَ يَا أَبَا قَتَادَةَ فَأَخْبَرْتُهُ فَقَالَ رَجُلٌ صَدَقَ وَسَلَبُهُ عِنْدِي فَأَرْضِهِ مِنِّي فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ لَاهَا اللَّهِ إِذًا لَا يَعْمِدُ إِلَى أَسَدٍ مِنْ أُسْدِ اللَّهِ يُقَاتِلُ عَنِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيُعْطِيكَ سَلَبَهُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَدَقَ فَأَعْطِهِ فَأَعْطَانِيهِ فَابْتَعْتُ بِهِ مَخْرَفًا فِي بَنِي سَلِمَةَ فَإِنَّهُ لَأَوَّلُ مَالٍ تَأَثَّلْتُهُ فِي الْإِسْلَامِ

حضرت قتاده رضی الله عنه فرمائی.چه مونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم سره حنین طرف ته اووتلو.کله چه زمونږ مقابله اوشوه.نو مسلمانانوته په اول کښې شکست اوشو.ما اوکتل چه کافر په مسلمان

(۱) عمدة القاری (۲۹۰/۱۷)۔

باندي غالب راغلو.نو ما د ښا نه د هغه د څټ رګ په توره باندې اووهلو.او دهغه زغره مې ماته کړه.اوس هغه زما طرف ته رامخ کړو.او ماته ئې دومره زور راکړو.چه ماته د مرګ بوئي محسوس شو.بیا هغه مړ شو.او زه ئې پرېښودم.ددې نه پس زه د حضرت عمر رضي الله عنه سره ملاؤ شوم.اود هغه نه ما تپوس اوکړو.چه دا په خلقو باندې څه اوشو؟یعنې دا شکست څنګه اوشو؟ هغه اووئيل به دا د الله تعالى فیصله وه.ددې نه پس مسلمانان دوباره راغلل.

اوفتح ئې حاصله کړه.د فتحې نه پس) رسول الله ﷺ دا اعلان اوکړو.((من قتل قتيلاً فله سلبه)) یعنی چا چه يو مشرك قتل کړی وی.اودهغه سره ګواه وی.نودهغه سلب (وسله او د بدن جامې وغیره) به هغه ته ملاویږی.رسول الله ﷺ څو خله دا اعلان اوکړو. حضرت قتاده رضي الله عنه په دې اعلان باندې دوه درې خله اودریدل.او وې وئیل.څوك به زما دپاره ګواهی ورکړی.رسول الله ﷺ اوفرمائیل.ابوقتاده! څه خبره ده؟ حضرت ابوقتاده رضي الله عنه ورته خبره اوکړه.په دې کښې يو سړي پاسیدل.او رسول الله ﷺ ته ئې اووئیل.ابوقتاده رضي الله عنه رښتیا وائی.اوده د مقتول سلب ما سره دې.ته دې زما په حق کښې راضی کړه.(چه دا زما نه واپس نه اخلی) په دې باندې حضرت ابوبکرصديق رضي الله عنه اووئیل. ((لاها الله،إذالا يعمد إلى أسد من أسد الله،يقاتل عن الله ورسوله ﷺ فيعطيك سلبه)) په الله قسم د الله په زمرو کښې يو زمرې چه د الله او دهغه د رسول ﷺ د طرفه جنګیږی.... رسول الله ﷺ به دا اراده اونکړی.چه دهغه سلب تاته درکړی.

نو رسول الله ﷺ د ابوبکر رضي الله عنه تصدیق اوکړو.او سلب ئې حضرت ابوقتاده رضي الله عنه ته ورکړو.ابوقتاده رضي الله عنه فرمائی.چه ما په هغه سلب باندې په بنو سلمه قبیله کښې يو باغ واخستلو.د اسلام نه پس دا د ټولو نه اولنې مال وو.چه ما ذخیره کړو.

((لاها الله إذا)) کښې ،،ها،،کوم چه د تنبیه دپاره راغې.د حرف قسم ،،واو،، په معنی کښې دې.((لاها الله)) په معنی د ((لا والله)) کښې دې.((إذا)) په اکثرو روایاتو کښې هم داسې واقع شوې دې.خو خطابی وغیره فرمائیلی دی.چه دا صحیح نه دې.څکه چه اهل عرب ((لاها الله ذا)) استعمالوی ،،ذا،، اسم اشاره ده. او په معنی ئې ده ((لا والله لايكون ذا)) په الله قسم داسې به هرګز اونشی.

خوچونکه په اکثرو روایاتو کښې ((إذا)) دې.ددې وجې حافظ ابن حجر رحمه الله په خطابی رد کړې دې.او وئیلې ئې دی.چه((إذن)) هم صحیح دې.اودحضرت صدیق رضي الله عنه د کلام مقصد دا دې.که واقعه ابوقتاده رضي الله عنه دغه کس قتل کړی دی.نو بیا خو رسول الله ﷺ د مقتول د سلب تاته د درکولو اراده اونکړی.[1]

---

[1]) حافظ ابن حجر په ((ها الله إذا)) باندې ډیر تفصیلی کلام کړې دې.اوګورئ فتح الباری (۲۳۸و۴۰) دغه شان عمدة القاری (۱۷\۳۰۰)_

بعضې حضراتو ویلي دي.چه دا «إذا» زیاتي دې.او«إذا» بعضې وخت په کلام کښې زیاتي راځي.لکه څنګه چه د ،حماسه،، دشاعر په دې شعر کښې دې.

لوكنت من مازن لم تستبح ابلي بنو اللقيطة من ذهل بن شيبانا

إذا لام بنصر معشر خشن عند الحفيظة إن ذولوثة لانا

دلته په دويم شعر کښې «إذا» زياتي دې.(۱)

«مخرف»خرف يخرف د نصر نه راځي.د ميوې راټولو په معنى ،مخرف اسم ظرف دې.د ميوې راټولو ځائې،يعنى باغ،خراف هم د مخرف په معنى کښې راځي.

[۴۰۶۷]وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ كَثِيرِ بْنِ أَفْلَحَ عَنْ أَبِي مُحَمَّدٍ مَوْلَى أَبِي قَتَادَةَ أَنَّ أَبَا قَتَادَةَ قَالَ لَمَّا كَانَ يَوْمَ حُنَيْنٍ نَظَرْتُ إِلَى رَجُلٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ يُقَاتِلُ رَجُلًا مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَآخَرُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ يَخْتِلُهُ مِنْ وَرَائِهِ لِيَقْتُلَهُ فَأَسْرَعْتُ إِلَى الَّذِي يَخْتِلُهُ فَرَفَعَ يَدَهُ لِيَضْرِبَنِي وَأَضْرِبُ يَدَهُ فَقَطَعْتُهَا ثُمَّ أَخَذَنِي فَضَمَّنِي ضَمًّا شَدِيدًا حَتَّى تَخَوَّفْتُ ثُمَّ تَرَكَ فَتَحَلَّلَ وَدَفَعْتُهُ ثُمَّ قَتَلْتُهُ وَانْهَزَمَ الْمُسْلِمُونَ وَانْهَزَمْتُ مَعَهُمْ فَإِذَا بِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ فِي النَّاسِ فَقُلْتُ لَهُ مَا شَأْنُ النَّاسِ قَالَ أَمْرُ اللَّهِ ثُمَّ تَرَاجَعَ النَّاسُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ أَقَامَ بَيِّنَةً عَلَى قَتِيلٍ قَتَلَهُ فَلَهُ سَلَبُهُ فَقُمْتُ لِأَلْتَمِسَ بَيِّنَةً عَلَى قَتِيلِي فَلَمْ أَرَ أَحَدًا يَشْهَدُ لِي فَجَلَسْتُ ثُمَّ بَدَا لِي فَذَكَرْتُ أَمْرَهُ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ جُلَسَائِهِ سِلَاحُ هَذَا الْقَتِيلِ الَّذِي يَذْكُرُ عِنْدِي فَأَرْضِهِ مِنْهُ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ كَلَّا لَا يُعْطِهِ أُصَيْبِغَ مِنْ قُرَيْشٍ وَيَدَعَ أَسَدًا مِنْ أُسْدِ اللَّهِ يُقَاتِلُ عَنِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَدَّاهُ إِلَيَّ فَاشْتَرَيْتُ مِنْهُ خِرَافًا فَكَانَ أَوَّلَ مَالٍ تَأَثَّلْتُهُ فِي الْإِسْلَامِ

دا تعليق دې.امام بخارى په ابواب الاحكام کښې دا په اختصار سره موصولاً نقل کړې دې. اسماعيلى په تفصيل سره دا موصولاً تخريج کړې دې.(۲) په دې کښې هم د ابوقتادة رضی الله عنه ذکر شوې واقعه بيان شوې ده.

قوله: لايعطه أصيبغ من قريش.... د «اصيبغ» ترجمه شيخ الحديث صاحب په رنګيلا سره کړې ده.(۳) د ،،لا پرواه،، لفظ د تحقير دپاره استعماليږي.د داسې کس دپاره چه په

---

۱) که زه د مازن قبيلې خنى ووم.نو د نيچ ښځې اولاد يعنى ذهل بن شيبان به زما اوښان مباح نه ګڼړل.په دغه وخت کښې به زما د مدد دپاره يو داسې قوم راپورته شوې وو.کوم چه د حميت په وخت کښې سختي دى.که د نرم زړه خاوند به نرمى کوله(نو هم به ئې نرمى نشوه کولې بلکه په سختئ سره به پيش کيدو)

۲) فتح البارى (۸/۴۱)_

۳) تعليقات لامع الدرارى (۸/۳۶۷)_

مهماتو کښې حصه نه اخلي.اود خلقو په نظر کښې حقير وي.د جملې مطلب دا دې. چه دا د رنګين مزاج سړې چرته داسې دې.چه د مقتول سلب دې ده ته ورکړې شي.

بعضې حضراتو ونيلي دی.چه «اصيبغ»د مرغو د يو خاص نوع نوم دې. چونکه د دغه نوع مرغۍ کمزورې او حقيرې وی.ددې وجې حضرت ابوبکرصديق رضی الله عنه د دغه کس ضعف طرف ته اشاره اوکړه.اودا لفظ ئې اووئيل.(۱)

ابن مالك ونيلي دی.چه دا «أضيبع»په ضاد سره د «اضبع» تصغير دې. اصبع هغه کس ته وائی.چه لاسونه ئې واړه وی.اضبع د کمزروی اوضعيف دپاره دکنايه په طور استعماليږی.(۲)

بَاب=غَزْوَةِ أَوْطَاسٍ

لکه څنګه چه وړاندې تير شو.چه د حنين نه د کافرو څه کسان اوتختيدل.او اوطاس ته لاړل. وريدبن صمه هم په دغه کسان کښې شامل وو.رسول الله ﷺ د حضرت ابوعامر اشعری رضی الله عنه په امارت کښې يوه ډله دهغوی د ختمولو دپاره اوليږله. اسلام بيرغ د حضرت ابوعامر رضی الله عنه په لاس کښې وه.د وريد بن صمه ځوئې يو غشې راويشتل.هغه د ابوعامر رضی الله عنه په کونډۍ کښې خخ شو.اوابوعامر شهيد شو.حضرت ابوموسی اشعری رضی الله عنه بيرغ په خپل لاس کښې واخستلو.او حمله ئې اوکړه سلمه بن وريد ئې ختم کړو.حضرت ربيعه بن رفيع رضی الله عنه په وريدبن الصمه باندې حمله اوکړه، هغه ئې قتل کړو.او مسلمانانو هلته فتح حاصله کړه.

[۴۰۶۸] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ بُرَيْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا فَرَغَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ حُنَيْنٍ بَعَثَ أَبَا عَامِرٍ عَلَى جَيْشٍ إِلَى أَوْطَاسٍ فَلَقِيَ دُرَيْدَ بْنَ الصِّمَّةِ فَقُتِلَ دُرَيْدٌ وَهَزَمَ اللَّهُ أَصْحَابَهُ قَالَ أَبُو مُوسَى وَبَعَثَنِي مَعَ أَبِي عَامِرٍ فَرُمِيَ أَبُو عَامِرٍ فِي رُكْبَتِهِ رَمَاهُ جُشَمِيٌّ بِسَهْمٍ فَأَثْبَتَهُ فِي رُكْبَتِهِ فَانْتَهَيْتُ إِلَيْهِ فَقُلْتُ يَا عَمِّ مَنْ رَمَاكَ فَأَشَارَ إِلَى أَبِي مُوسَى فَقَالَ ذَاكَ قَاتِلِي الَّذِي رَمَانِي فَقَصَدْتُ لَهُ فَلَحِقْتُهُ فَلَمَّا رَآنِي وَلَّى فَاتَّبَعْتُهُ وَجَعَلْتُ أَقُولُ لَهُ أَلَا تَسْتَحْيِي أَلَا تَثْبُتُ فَكَفَّ فَاخْتَلَفْنَا ضَرْبَتَيْنِ بِالسَّيْفِ فَقَتَلْتُهُ ثُمَّ قُلْتُ لِأَبِي عَامِرٍ قَتَلَ اللَّهُ صَاحِبَكَ قَالَ فَانْزِعْ هَذَا السَّهْمَ فَنَزَعْتُهُ فَنَزَا مِنْهُ الْمَاءُ قَالَ يَا ابْنَ أَخِي أَقْرِئْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ السَّلَامَ وَقُلْ لَهُ اسْتَغْفِرْ لِي وَاسْتَخْلَفَنِي أَبُو عَامِرٍ عَلَى النَّاسِ فَمَكُثَ يَسِيرًا ثُمَّ مَاتَ فَرَجَعْتُ فَدَخَلْتُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَيْتِهِ عَلَى سَرِيرٍ مُرْمَلٍ وَعَلَيْهِ فِرَاشٌ قَدْ أَثَّرَ رِمَالُ السَّرِيرِ بِظَهْرِهِ وَجَنْبَيْهِ فَأَخْبَرْتُهُ بِخَبَرِنَا وَخَبَرِ أَبِي عَامِرٍ وَقَالَ قُلْ لَهُ اسْتَغْفِرْ لِي فَدَعَا بِمَاءٍ فَتَوَضَّأَ ثُمَّ رَفَعَ يَدَيْهِ

---

(۱) فتح الباری (۸۷/۴۱) وعمدة القاری (۳۰۱/۱۷)۔

(۲) فتح الباری (۴۱/۷) وعمدة القاری (۳۰۱/۱۷)۔

فَقَالَ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِعُبَيْدٍ أَبِي عَامِرٍ وَرَأَيْتُ بَيَاضَ إِبْطَيْهِ ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَوْقَ كَثِيرٍ مِنْ خَلْقِكَ مِنَ النَّاسِ فَقُلْتُ وَلِي فَاسْتَغْفِرْ فَقَالَ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ قَيْسٍ ذَنْبَهُ وَأَدْخِلْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مُدْخَلًا كَرِيمًا قَالَ أَبُو بُرْدَةَ إِحْدَاهُمَا لِأَبِي عَامِرٍ وَالْأُخْرَى لِأَبِي مُوسَى [ر:٢٧٢٨]

حضرت ابوموسى اشعرى رضی الله عنه فرمائى. كله چه رسول الله ﷺ د حنين نه فارغ شو. نو نبى ابوعامر رضی الله عنه د يو لښكر سره اوطاس خوا طرف ته روان كړو. د وريدبن صمه سره جنګ اوشو. اوهغه قتل كړے شو. اوالله تعالى دهغه ملګرو ته شكست وركړو. د ابوعامر په كونډۍ كښې يو چشمى په غشى باندې اويشتلو، حضرت ابوموسى اشعرى رضی الله عنه فرمائى. زه ورغلم. او ما هغه ته اووئيل. ((ياعم من رماك؟)) تره! تا چا اوويشتې؟ هغوى په اشاره سره اووئيل، چه هغه دې زما قاتل، نو ما دهغه قصد اوكړو. او هغه مې رالاندې كړو. كله چه هغه زه اوليدم. نو هغه په تختيدلو شو. زه په هغه پسې شوم. او ورته مې اووئيل. تاته په تيخته باندې شرم نه درځى. ته اودريږې نه، نو هغه اودريدو. په يوبل باندې مونږ په توره ګذار اوكړو. او ما هغه قتل كړو. بيا زه ابوعامرته راغلم. اوهغه ته مې اووئيل. الله تعالى ستا قاتل قتل كړو. ابوعامر اووئيل. دا غشې زما د كونډۍ نه راوباسه، ما غشې راوويسته، بيا هغه اووئيل. وراره! نبى كريم ﷺ ته زما سلام كوه. اوزما دپاره ترې د مغفرت د دعا درخواست اوكړه. بيا ابوعامر رضی الله عنه زه خپل نائب جوړ كړم. او ترڅه وخته پورې د ژوندى پاتې كيدو نه پس هغوى شهادت بيا موندو.

واپس چه راغلو. نوزه درسول الله ﷺ په خدمت كښې حاضرشوم. نبى په ,,سريرمرمل،، باندې تشريف فرما وو. (سريرمرمل هغه كټ ته وائى. كوم چه د قجورو د رسو نه جوړ شوي وى) په دغه كټ باندې څه بستره نه وه. (دلته په روايت كښې ،عليه فراش،، دى. خو په نورو تولو رواياتو كښې، ،ما عليه فراش،، دى. نو دلته د راوى نه ، ،ما نافيه،، په سهو سره پاتې شوې ده.) ([1]) د كټ پړو د نبى ﷺ په شاااو په دواړو اړخونو باندې چهاپونه جوړ كړى وو. ما خپل او د ابوعامر رضی الله عنه واقعات نبى ﷺ ته بيان كړل. اود هغوى دپاره د مغفرت د دعا درخواست مې نبى ﷺ ته راورسولو. نو رسول الله ﷺ اوبه راوغوښتې. او د اودس كولو نه پس ئې د دعا دپاره لاس پورته كړو. او وې فرمائيل. ((اللهم اغفر لعبيد ابى عامر.. اللهم اجعله يوم القيامة فوق كثير من خلقك ومن الناس)) ما عرض اوكړو. زما دپاره هم د مغفرت دپاره اوكړئ. نبى ﷺ اوفرمائيل. ((اللهم اغفر لعبد الله بن قيس ذنبه وأدخله يوم القيامة مدخلاً كريماً)) عبدالله بن قيس د حضرت ابوموسى اشعرى رضی الله عنه نوم دې.

[1]) عمدة القارى (١٧\٣٠٢)_

باب=غزوة الطائف

في شوال سنة ثمان قاله موسى بن عقبة

په حنين کښې چه ئې شکست اوخوړلو.نود هوازن او ثقيف ډېر کسان د مالك بن عوف په قيادت کښې طائف ته تلى وو.طائف ډېر محفوظ مقام وو.([1]) د اوطاس شکست خوړلې فوځ هم دلته راغلې وو.هغوى د ښاردخلقو سره ملاؤ شوى وو.او د يو کال دخوراك سامان او د جنګ ضرورى وسله ئې جمع کړې وه.او قلعه کښې ئې بنده کړې وه.او د قلعې په څلورو واړو طرفونو ئې غشى ويشتونکى مقرر کړى وو.([2]) نبى کريم ﷺ دحنين مال غنيمت او قيديان په مقام جعرانه کښې د جمع کولو حکم کړې وو.او لښکر ئې واخستلو.په خپله د طائف د محاصرې دپاره لاړلو.اودهغوى محاصره ئې اوکړه.د قلعې په فصيل باندې چه کوم تير ويشتونکى ناست وو.هغوى په اسلامى لښکر باندې د غشو سخت ويشتل اوکړل .ډېر مسلمانان زخمى او شهيدان شول.([3]) حضرت خالدبن وليد ﷺ هغوى لاس په لاس جنګ کولو دپاره راوبلل.هغوى جواب ورکړو.چه مونږ ته د قلعې نه د راکوزيدو څه ضرورت نشته. مونږ سره د ټول کال غله موجود ده.کله چه دا ختمه شى.نو بيا په توره راخلو.او راکوزيږو به.([4]) اسلامى لښکر قلعه ماتونکى آلات دبابات (دهغه وخت توپه) اومنجنيق استعمال کړل.خو هغوى د اوسپنې غټې سيخونه په اور کښې سره کړى وو.د پورته نه ئې هغه راؤ ورول.د هغې د وجې مسلمانان وراندې نشو تلې.([5]) رسول الله ﷺ دهغوى د باغونو کټ کولو حکم اوکړو.کله چه صحابو ﷺ د هغوى باغونه کټ کول شروع کړل.نوهغه خلقو د الله اود خپلولئ واسطه ورکړه.او نبى ﷺ ته ئې درخواست اوکړو.چه باغونه مه کټ کوئ.نو نبى ﷺ اوفرمائيل.زه د الله اود خپلولئ د وجې دا پريږدم.([6])

دمحاصرې په دوران کښې يوه ورځ رسول الله ﷺ حضرت ابوبکر ﷺ ته اووئيل .ما يو خوب ليدلې دې.چه د پيو نه يوه ډکه پيالئ ماته راکړې شوه.خو يو چرګ راغلو.او په هغې کښې ئې مخوکه اووهله.په هغې سره هغه پئ توئې شو.حضرت ابوبکر ﷺ ورته اووئيل.دا قلعه اوس نه فتح کيږى.بيا نبى ﷺ د نوفل بن معاويه ديلى سره په دې باره کښې مشوره

---

[1]) وفى عمدة القارى (٣٠٢\١٧) الطائف وهو بلد كبير مشهور كثير الأعناب والنخيل عل ثلاث مراحل أو اثنتين من مكة من جهة المشرق وفى الروض الأنف (٣٠١\٢) أن الدمون بن الصدف .. من حضرت موت أصاب دما من قومه فلحق بثقيف فأقام فيهم وقال لهم :ألا أبنى لكم حائطاً ببلدكم فبناه فسمى به الطائف)_

[2]) طبقات ابن سعد (١٥٨\٢) والكامل لابن الأثير (١٨\٢)_

[3]) طبقات ابن سعد (١٥٨\٢) وسيرت ابن هشام مع الروض الأنف (٣٠٣\٢)_

[4]) سيرت مصطفى (٦٣\٣)_

[5]) سيرة ابن هشام مع الروض الأنف (٣٠٣\٢)_

[6]) سيرة ابن هشام (٣٠٣\٢)_

اوكړه.چه ستا څه رائي ده.؟ نوفل اوونيل. «يارسول الله ثعلب فى جحر،إن أقمت عليه أخذته وإن تركته لم يضرك» يعنى لومړه په سوړه كښې ننوتې ده.كه ته ورته ايسار شوې اوبه ئې نيسې.اوكه پريږدې ئې نو ستا څه نقصان نشته.(١)

د دې نه پس نبى ﷺ د محاصرې ختمولو د اعلان حكم اوكړو.نو صحابوﷺ اوونيل. دفتحې نه بغير به واپس څو؟ رسول الله ﷺ اوونيل ښه ده صبا ته هم اوجنګيږئ.په دويمه ورځ مسلمانان ډير په جذبې سره اوجنګيدل.او ډيرنقصان ورته ملاؤ شو.رسول الله ﷺ اوفرمائيل. اوس به انشاء الله صبا ته واپسى وى.نن چه ئې د رسول الله ﷺ نه د واپسۍ اعلان واوريدل.نو صحابه كرامﷺ خوشحاله شول. او چا دا اونه وئيل.چه دفتحې نه بغير به څو؟ چه د صحابوﷺ په عزم كښې ئې تغير اوليدل.نو نبى ﷺ مسكې شو.او محاصره ئې ختمه كړه.(٢) بعضې صحابوﷺ نبى ﷺ ته اوونيل.تاسو دوى ته خيرې اوكړئ.نبى ﷺ د خيرو په ځائې اوونيل.«اللهم اهد ثقيفاً وأت بهم» اې الله ثقيف ته هدايت ا وكړې.اودوى ماته راولې.(٣)

په طائف كښې دولس صحابو ﷺ شهادت بيا موندې وو.(٤) روستو الله تعالى هغوى ته هدايت نصيب كړو.اوهغه خلق مسلمانان شو.مقام جعرانه كښې د نبى ﷺ په خدمت كښې حاضر شو.د هغوى امير مالك بن عوف ﷺ هم مسلمان شو.او په مقام جعرانه كښې د هغوى په درخواست باندې بيا رسول الله ﷺ شپږ زره قيديان آزاد كړل.دكوم تفصيل چه تيرشوې دې.

د طائف محاصره څو ورځې جارى وه؟په دې كښې دپنځلس،اوولس، اتلس او شلو ورځو مختلف روايات دى.(٥)

[٣٠٦٩] حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ سَمِعَ سُفْيَانَ حَدَّثَنَا هِشَامٌ عَنْ أَبِيهِ عَنْ زَيْنَبَ بِنْتِ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أُمِّهَا أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا دَخَلَ عَلَيَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعِنْدِي مُخَنَّثٌ فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي أُمَيَّةَ يَا عَبْدَ اللَّهِ أَرَأَيْتَ إِنْ فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ الطَّائِفَ غَدًا فَعَلَيْكَ بِابْنَةِ غَيْلَانَ فَإِنَّهَا تُقْبِلُ بِأَرْبَعٍ وَتُدْبِرُ بِثَمَانٍ وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَدْخُلَنَّ هَؤُلَاءِ عَلَيْكُنَّ قَالَ ابْنُ عُيَيْنَةَ وَقَالَ ابْنُ جُرَيْجٍ الْمُخَنَّثُ هِيتٌ حَدَّثَنَا مَحْمُودٌ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ هِشَامٍ بِهَذَا وَزَادَ وَهُوَ مُحَاصِرُ الطَّائِفِ يَوْمَئِذٍ [ر: ٤٩٣٧و٥٥٤٨]

قوله: وعندى مخنث: مخنث د نون په كسره سره افصح دې.او فتحه سره اشهر دې.مخنث هغه كس ته وائى.چه دهغه په اندامونو كښې د ښځو پشان نرموالې اولچك وى.دهغه په تګ

---

(١) البداية والنهاية (١٤\٣٥٠)_
(٢) لكه څنګه چه وړاندې د بخارى په روايت كښې راغى.)_
(٣) البداية والنهاية (١٤\٣٥٠) والكامل لابن الأثير (١٢\١٨١)_
(٤) طبقات ابن سعد (١٢\١٥٨) والبداية والنهاية (١٤\٣٥١)_
(٥) عمدة القارى (١٧\٣٠٥)_

راتګ، او خبرو کښې د ښځو سره مشابهت وی. کله دا کيفيت فطری او غیر اختیاری وی. دا مذموم نه دې. اوکله دا د ناز او ادا په وجه په تکلف اوتصنع سره اختیارولې شی. دا مذموم او قابل نفرت دې.

قوله: فسمعته يقول لعبدالله بن ابى امية: دا عبدالله د حضرت ام سلمه ﷺ ورور وو.

قوله: فإنها تقبل بأربع وتدبر بثمان: په عربو کښې غټه ښځه خوښولې شوه. دې مخنث عبدالله بن اميه ته اووئيل. که صبا ته طائف فتح شی، نو ته دغيلان لور واخله. ځکه چه دهغې په خيټه کښې د څربوالی د وجې ځلور مورې دی. کله چه راځی، نوځلور مورې په نظر راځی. اوهغه ځلور مورې دواړو اړخونو ته هم رسيدلی دی. نوکله چه ځی، نو د شا نه اته مورې ښکاری. ځلور يو طرف ته او ځلور بل طرف ته، هم دا مطلب دې د «تقبل بأربع وتدبر بثمان» رسول الله ﷺ اوفرمائيل. آئنده دپاره دې دا مخنث تاسو ته بيځی راتلل ته کوی. ده ته په اول کښې ښځو ته د ورتلو اجازت ددې وجې ورکړې شوې وو. چه کيدې شی دا خلق جنسی معاملاتو باندې بيځی نه پوهيږی. خوکله چه دې مخنث دا جمله اووئيله. او ددې نه معلومه شوه. چه دوی په دې خبرو پوهيږی. نو نبی ﷺ ښځو ته د هغوی په ورتګ پابندی اولګوله. نودغه مخنث د مدينې منورې نه اوويستې شو. اودمدينې نه بهرپه ،،حمی،، نوم ځائې کښې به اوسيدل. دحضرت عمر ﷺ په زمانه کښې دې بوډا شوې وو. هغوی بيا ده ته د مدينې د راتلو اجازت ورکړو. چه صرف د جمعې په ورځ راځه.(۱)

ابن عيينه او ابن جريج ددې مخنث نوم ،،هيت،، بيان کړې دې. او بعضې خلقو وئيلی دی. چه دده نوم ،،ماتع،، وو. او ،،هيت،، د ده لقب وو.(۲)

[۴۰۷۰] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرٍو عَنْ أَبِي الْعَبَّاسِ الشَّاعِرِ الْأَعْمَى عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ قَالَ لَمَّا حَاصَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الطَّائِفَ فَلَمْ يَنَلْ مِنْهُمْ شَيْئًا قَالَ إِنَّا قَافِلُونَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ فَثَقُلَ عَلَيْهِمْ وَقَالُوا نَذْهَبُ وَلَا نَفْتَحُهُ وَقَالَ مَرَّةً نَقْفُلُ فَقَالَ اغْدُوا عَلَى الْقِتَالِ فَغَدَوْا فَأَصَابَهُمْ جِرَاحٌ فَقَالَ إِنَّا قَافِلُونَ غَدًا إِنْ شَاءَ اللَّهُ فَأَعْجَبَهُمْ فَضَحِكَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَالَ سُفْيَانُ مَرَّةً فَتَبَسَّمَ قَالَ قَالَ الْحُمَيْدِيُّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ الْخَبَرَ كُلَّهُ [ر: ۵۷۳۶، ۷۰۲۲]

[۴۰۷۱/۴۰۷۲] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَاصِمٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عُثْمَانَ قَالَ سَمِعْتُ سَعْدًا وَهُوَ أَوَّلُ مَنْ رَمَى بِسَهْمٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأَبَا بَكْرَةَ وَكَانَ تَسَوَّرَ حِصْنَ الطَّائِفِ فِي أُنَاسٍ فَجَاءَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَا سَمِعْنَا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ ادَّعَى إِلَى غَيْرِ أَبِيهِ وَهُوَ يَعْلَمُ فَالْجَنَّةُ عَلَيْهِ حَرَامٌ

---

(۱) عمدة القارى (۱۷\۳۰۳و ۳۰۴)۔
(۲) فتح البارى (۹\۳۳۴) كتاب النكاح باب ما ينهى من دخول المتشبهين بالنساء على المرأة)۔

[٤٠٧٤] وَقَالَ هِشَامٌ وَأَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ عَاصِمٍ عَنْ أَبِي الْعَالِيَةِ أَوْ أَبِي عُثْمَانَ النَّهْدِيِّ قَالَ سَمِعْتُ سَعْدًا وَأَبَا بَكْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ عَاصِمٌ قُلْتُ لَقَدْ شَهِدَ عِنْدَكَ رَجُلَانِ حَسْبُكَ بِهِمَا قَالَ أَجَلْ أَمَّا أَحَدُهُمَا فَأَوَّلُ مَنْ رَمَى بِسَهْمٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأَمَّا الْآخَرُ فَنَزَلَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَالِثَ ثَلَاثَةٍ وَعِشْرِينَ مِنَ الطَّائِفِ [ر: ٦٣٨٥]

قوله: وكان تسور حصن الطائف في أناس: رسول الله ﷺ چه كله د طائف محاصره كړې وه.نو په هغه وخت كښې ئې اعلان كړې وو.چه د طائف د قلعې نه كوم غلامان بهر مونږ ته راشي.هغوى به آزاد وى.چه دا اعلان ئې واوريدل.نو ډيرغلام د قلعې په ديوال باندې راواوريدل. مسلمانانو سره ملاؤ شو.په هغوى كښې يو ابوبكره ﷺ وو.هغه تول نبى ﷺ آزاد كړل

دقلعې نه چه كوم غلامان راغلى وو.د هغوى په تعداد كښې روايات مختلف دى.اكثر اهل سيرو د دولسو يا ديارلسو كسان ذكر كړې دې.([1]) په مغازى د موسى بن عقبه كښې صرف د حضرت ابوبكره ﷺ ذكر دې.([2]) اود بخارى ددې روايت په آخر كښې صرف د ديرشتو كسانو ذكر دې.«فنزل إلى النبى ﷺ ثالث ثلاثة وعشرين من الطائف» يعنى حضرت ابوبكره ﷺ ديرويشتم كس وو.چه نبى ﷺ ته د طائف نه راغلې وو.

حضرت ابوبكره ﷺ په فضلاء صحابو ﷺ كښې وو.د دوى نوم ،،نفيع بن الحارث،، وو.([3])اود دوى د مور نوم ،،سميه،، وو.زيادبن ابى سفيان هم ددې ،،سميه،، خوئې وو. بكره پوړئ ته وائى.حضرت ابوبكره ﷺ د طائف د قلعې نه د پوړئ په ذريعه د ديوال نه راكوز شوې وو.ددې وجې د دوى كنيت ابوبكره كيخودې شو.([4]) د دوى وفات په بصره كښې په كال ٥١هـ كښې شوې دې.([5])

كه د كافرانو د لښكر نه غلامان اوتختى.اود مسلمانانو په لښكركښې شامل شى.او اسلام قبول كړى.نو د احنافو د مسلك مطابق به هغوى آزاد وى.([6]) د رسول الله ﷺ په خدمت كښې چه څومره غلامان راغلى وو.نبى ﷺ هغوى آزاد كړى وو. روسته چه كله په مقام جعرانه كښې دهغوى مالكانو اسلام قبول كړلو.او د نبى ﷺ په خدمت كښې حاضر شو.نو هغوى اووئيل.زمونږ دا غلام دې مونږ ته واپس كړې شى.نبى ﷺ اوفرمائيل. دوى آزاد دى.دوى نشو واپس كولې.هغوى اووئيل. يارسول الله دوى ستاسو طرف ته ددې وجې نه وو

---

[1]) سيرة مصطفى (٦٣\٣)_

[2]) عمدة القارى (٣٠٦\١٧)_

[3]) فتح البارى (٤٥\٨) علامه سهيلى ددوى د والدنوم ،،مسروح،، ليكلې دې.(الروض الأنف :٣٠٤\١٢)

[4]) الروض الأنف (١٠٥\٢)_

[5]) عمدة القارى (٣٠٥\١٧)_

[6]) فيض البارى (١١٥\٤)_

راغلى.چه گنى د دوى په اسلام كنبې رغبت وو.دوى خو د غلامۍ او رقيت نه د تيختې په وجه راغلى وو.خو رسول الله ﷺ د هغوى دا خبره اونه منله.اوهغه غلامان ئې مسلمانان او احرار اوگرځول.(١)

[۴۰۷۳] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ بُرَيْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كُنْتُ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ نَازِلٌ بِالْجِعْرَانَةِ بَيْنَ مَكَّةَ وَالْمَدِينَةِ وَمَعَهُ بِلَالٌ فَأَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْرَابِيٌّ فَقَالَ أَلَا تُنْجِزُ لِي مَا وَعَدْتَنِي فَقَالَ لَهُ أَبْشِرْ فَقَالَ قَدْ أَكْثَرْتَ عَلَيَّ مِنْ أَبْشِرْ فَأَقْبَلَ عَلَى أَبِي مُوسَى وَبِلَالٍ كَهَيْئَةِ الْغَضْبَانِ فَقَالَ رَدَّ الْبُشْرَى فَاقْبَلَا أَنْتُمَا قَالَا قَبِلْنَا ثُمَّ دَعَا بِقَدَحٍ فِيهِ مَاءٌ فَغَسَلَ يَدَيْهِ وَوَجْهَهُ فِيهِ وَمَجَّ فِيهِ ثُمَّ قَالَ اشْرَبَا مِنْهُ وَأَفْرِغَا عَلَى وُجُوهِكُمَا وَنُحُورِكُمَا وَأَبْشِرَا فَأَخَذَا الْقَدَحَ فَفَعَلَا فَنَادَتْ أُمُّ سَلَمَةَ مِنْ وَرَاءِ السِّتْرِ أَنْ أَفْضِلَا لِأُمِّكُمَا فَأَفْضَلَا لَهَا مِنْهُ طَائِفَةً [ر: ۱۹۳]

قوله: كُنْتُ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ نَازِلٌ بِالْجِعْرَانَةِ بَيْنَ مَكَّةَ وَالْمَدِينَةِ: «جعرانة» «بكسر الجيم والعين المهملة وتشديد الراء وقد تسكن العين» د طائف او مكې په مينځ كنبې ديوخائې نوم دې.باجى وئيلى دى.چه جعرانه دمكې نه د اتلس ميلو په فاصله واقع دې.دلته په روايت كنبې دى «بين مكة والمدينة» داودى ددې انكاركړې دې.او وئيلى ئې دى، چه «جعرنة بين مكة والمدينة» نه ده.بلكه «بين مكة والطائف» ده.امام نووى رحمه الله هم په دې باندې جزم كړې دې.(٢)

حضرت ابوموسى اشعرى رضي الله عنه فرمائى.چه رسول الله ﷺ ته په مقام جعرانه كنبې يواعرابى راغلو.او وې وئيل.ته خپله وعده نه پوره كوې.رسول الله ﷺ اوفرمائيل «أبشر» زيرې قبول كړه.مطلب دا وو.چه ته تسلى ساته، زه به ضرور خپله وعده پوره كوم.اعرابى اووئيل. ډيركرته تا «أبشر أبشر» وئيلى دى.(يعنى مال دكوم چه وعده ده.هغه وركوې نه،او زيرې وركوې) نبى كريم ﷺ حضرت ابوموسى او حضرت بلال رضي الله عنهما طرف ته متوجه شو.لكه چه نبى ﷺ خفه شو.او وې وئيل.چه دې اعرابى «بشرى» رد كړه.تاسو دواړه دا قبول كړئ.هغه دواړو اووئيل. زمونږ قبول ده.بيا نبى ﷺ د اوبو يوه پيالۍ راوغوښتله.خپل لاس او مخ مبارك ئې په هغې كنبې اووينځل.اوپه هغې كنبې ئې د خولې اوبه ورتوئې كړې.اوبس ئې اووئيل،دا اوبه اوڅكئ.اوپه خپلو مخونو او سينو باندې هم ددې نه واچوئ.او زيرې قبول كړئ.دې دواړو حضراتو هغه پيالۍ واخستله.اود نبى ﷺ دحكم مطابق ئې عمل اوكړو.د پردې نه اخوا طرف ته حضرت ام سلمې رضي الله عنها آواز وركړو.دخپلې مور دپاره په كنبې هم څه

---

١) البداية والنهاية (٣٤٨/٤) وفيض البارى (١١٦/٤)_

٢) فتح البارى (٤٦/٨)_

پریږدی.نو هغوی د ام سلمې ﷺ دپاره هم څه حصه پریخوده.

ددغه اعرابی د نوم په باره کښې حافظ لیکلی دی.چه «لم أقف على إسمه» ([1]) هغه د رسول الله ﷺ په خدمت کښې عرض اوکړو.«ألا تنجزلي ما وعدتني» ته ما سره خپله وعده نه پوره کوې.کیدې شی.چه رسول الله ﷺ خپله دا وعده په مخصوص اندازه کښې دغه اعرابی سره کړې وه.اودا هم ممکن ده.چه ددې نه عام وعده مراد وی. رسول الله ﷺ په جعرانه کښې د حنین د غنیمتونو جمع کولو حکم کړې وو.او فرمائیلی ئې وو.چه د طائف نه د فراغت نه پس به ددې تقسیم کیږی.([2]) چه کوم صورت هم وو.اعرابی په غوښتلو کښې د عجلت نه کار واخستلو.اود رسول الله ﷺ زیرئې ئې رد کړلو.نبی ﷺ هغه بشارت حضرت ابوموسی اشعری او حضرت بلال ته ورکړو.اوهغوی قبول کړو.

دلته دا سوال کیږی.چه بشارت خو د اجسامو او جواهرو څنې نه دې.چه یو بل ته ورکولې شی.انتقال من صاحب الی صاحب یا انتقال من مکان الی مکان دا د جواهرو او اجسامو خصوصیت دې.

خوحضرت انورشاه کشمیری رحمه الله جواب کړې دې.چه دا د فلاسفو نظریه ده.چه انتقال من مکان الی مکان صرف د جواهرو اواجسامو خاصیت دې.اود فلسفیانو دا نظریه غلطه ده.دا انتقال لکه څنګه چه په جواهرو او اجسامو کښې کیږی.دغه شان په اعراضو کښې هم کیږی.([3]) والله اعلم.

[۴۰۷۳]حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عَطَاءٌ أَنَّ صَفْوَانَ بْنَ يَعْلَى بْنِ أُمَيَّةَ أَخْبَرَهُ أَنَّ يَعْلَى كَانَ يَقُولُ لَيْتَنِي أَرَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ يُنْزَلُ عَلَيْهِ قَالَ فَبَيْنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْجِعْرَانَةِ وَعَلَيْهِ ثَوْبٌ قَدْ أُظِلَّ بِهِ مَعَهُ فِيهِ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِهِ إِذْ جَاءَهُ أَعْرَابِيٌّ عَلَيْهِ جُبَّةٌ مُتَضَمِّخٌ بِطِيبٍ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ كَيْفَ تَرَى فِي رَجُلٍ أَحْرَمَ بِعُمْرَةٍ فِي جُبَّةٍ بَعْدَمَا تَضَمَّخَ بِالطِّيبِ فَأَشَارَ عُمَرُ إِلَى يَعْلَى بِيَدِهِ أَنْ تَعَالَ فَجَاءَ يَعْلَى فَأَدْخَلَ رَأْسَهُ فَإِذَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُحْمَرُّ الْوَجْهِ يَغِطُّ كَذَلِكَ سَاعَةً ثُمَّ سُرِّيَ عَنْهُ فَقَالَ أَيْنَ الَّذِي يَسْأَلُنِي عَنْ الْعُمْرَةِ آنِفًا فَالْتُمِسَ الرَّجُلُ فَأُتِيَ بِهِ فَقَالَ أَمَّا الطِّيبُ الَّذِي بِكَ فَاغْسِلْهُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ وَأَمَّا الْجُبَّةُ فَانْزِعْهَا ثُمَّ اصْنَعْ فِي عُمْرَتِكَ كَمَا تَصْنَعُ فِي حَجِّكَ [ر:۱۴۶۳]

دحضرت یعلی بن امیه رضی الله عنه دا خواهش وو.چه رسول الله ﷺ په هغه وخت کښې اووینی.کله چه په دوی باندې وحی نازلیږی.دوی فرمائی چه رسول الله ﷺ په جعرانه کښې تشریف

[1]) فتح الباری (۸\۴۶)_
[2]) فتح الباری (۸\۴۶)_
[3]) فیض الباری (۴\۱۱۶)_

فرما وو.((وعليه ثوب قد أظل به ،معه فيه ناس من أصحابه)) يعنى په نبى ﷺ باندې په يوه كپړه سيورې كړې شوې وو.اوڅه صحابه ﷺ هم د نبى ﷺ سره وو.په ،،فيه،، كښې ضمير ،،ثوب،، طرف ته راجع كيدې شى.يعنى يعنى د كپړې په دغه سيورى كښې څه صحابه ﷺ هم د نبى ﷺ سره وو.اودا ضمير محل طرف ته هم راجع كيدې شى.يعنى په دغه محل كښې نبى ﷺ سره څه صحابه وو.په دې كښې يو اعرابى [1]د نبى ﷺ په خدمت كښې حاضر شو.((وعليه جبة متضمخ بطيب)) په هغه باندې يوه جبه وه.چه په خوشبوئې كښې ليت پيت وه.هغه د نبى ﷺ نه تپوس اوكړو.يارسول الله د داسې كس په باره كښې ستاسو څه رائې ده.چه هغه خپله چغه په خوشبوى كښې ليت پيت كړې وى.او بيا ئې د عمرې دپاره احرام اوتړى ؟ د تپوس مطلب دا وو،چه په داسې چغه كښې احرام تړل صحيح دى كه نه؟ په رسول الله ﷺ باندې د دې تپوس په جواب كښې د وحى د نازليدو سلسله شروع شوه.اوچونكه دحضرت يعلى ﷺ دا خواهش وو.چه د نزول وحى په وخت كښې نبى ﷺ اووينى.نوځكه حضرت عمر ﷺ حضرت يعلى ﷺ دلاس په اشاره باندې راوغوښتلو .حضرت يعلى ﷺ راغلو.اوخپل سر ئې د نبى ﷺ د ليدو دپاره په دغه سپر كښې وردننه كړو.څه ګورى چه د رسول الله ﷺ مخ مبارك سور كيږى.او په زوره زوره ئې د ساه آواز راځى.څه وخت چه كله دا كيفيت ختم شو.نو نبى ﷺ اوفرمائيل.هغه كس كوم ځائې دې.چا چه زما نه دعمرې په باره كښې اوس زما نه تپوس كولو،لټون ئې اوكړې شو،اوهغه راوستې شو،نو نبى ﷺ اوفرمائيل.كومه خوشبوئى چه تا لګولې ده.هغه درې ځله اووينځه،اودا چغه اوباسه،اوبيا په خپله عمره كښې هم هغه اعمال كوه.كوم چه په حج كښې كوې.

په روايت باب باندې يو اشكال اودهغې نه جوابونه: خوپه دې رواياتو باندې اشكال كيږى.چه د حضرت عائشې صديقې ﷺ په روايت كښې دى،چه په حجة الوداع كښې د احرام نه وړاندې دې نبى ﷺ ته خوشبوئې لګولې وه.اوپه روايت باب كښې دى.چه ته خوشبوئې اووينځه.

① ددې اشكال يو جواب حافظ ابن حجر ﷺ دا وركړې دې.چه دحضرت عائشې روايت د ١٠ﻫ دې.اودا واقعه د٨ﻫ دهغې نه وړاندې ده.ددې وجې دحضرت عائشې روايت ددې روايت باب دپاره ناسخ دې.اودا منسوخ دې.([2])

② اوبعضو دا جواب وركړې دې.چه هغه خوشبوچه د كومې عين او جوثه د احرام نه پس باقى پاتې كيږى.لكه زعفران،د هغې خو ممانعت دې.اوپه روايت باب كښې كوم ممانعت دې.دا هم د دغه شان خوشبو په باره كښې دې.خوكه د يوې خوشبوعين او جوثه باقى نه پاتې كيږى.صرف دهغې اثر پاتې كيږى.نو د احرام نه وړاندې د داسې خوشبو استعمال جائز

---

[1]) حافظ ابن حجر ﷺ فرمائى.ددې اعرابى نوم ماته معلوم نشو،بيا ئې فرمائيلى دى،چه ابن فتحون د ،،تفسير طرطوشى،، لاندې دده نوم عطاء بن منبه ليكلې دې.والله اعلم (فتح البارى ٣٩٤\٣) كتاب الحج باب غسل الخلوق ثلاث مرات)_

[2]) فتح البارى (٣٩٥\٣) كتاب الحج باب غسل الخلوق ثلاث مرات)_

دې.او د احرام نه پس ددې وينځل ضروري نه دي.دحضرت عائشې رضي الله عنها په روايت كښې چه د نبى ﷺ د كومې خوشبو د احرام نه وړاندې د لګولو ذكر دې.نودهغې نه دا قسم خوشبو مراد ده.نوځكه په دواړو رواياتو كښې څه تعارض نشته.ځكه چه د دواړو محمل جداجدا دې.(١)

[٤٠٧٥] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا وُهَيْبٌ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ يَحْيَى عَنْ عَبَّادِ بْنِ تَمِيمٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَيْدِ بْنِ عَاصِمٍ قَالَ لَمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ حُنَيْنٍ قَسَمَ فِي النَّاسِ فِي الْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَلَمْ يُعْطِ الْأَنْصَارَ شَيْئًا فَكَأَنَّهُمْ وَجَدُوا إِذْ لَمْ يُصِبْهُمْ مَا أَصَابَ النَّاسَ فَخَطَبَهُمْ فَقَالَ يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ أَلَمْ أَجِدْكُمْ ضُلَّالًا فَهَدَاكُمُ اللَّهُ بِي وَكُنْتُمْ مُتَفَرِّقِينَ فَأَلَّفَكُمُ اللَّهُ بِي وَعَالَةً فَأَغْنَاكُمُ اللَّهُ بِي كُلَّمَا قَالَ شَيْئًا قَالُوا اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمَنُّ قَالَ مَا يَمْنَعُكُمْ أَنْ تُجِيبُوا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ كُلَّمَا قَالَ شَيْئًا قَالُوا اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمَنُّ قَالَ لَوْ شِئْتُمْ قُلْتُمْ جِئْتَنَا كَذَا وَكَذَا أَتَرْضَوْنَ أَنْ يَذْهَبَ النَّاسُ بِالشَّاةِ وَالْبَعِيرِ وَتَذْهَبُونَ بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى رِحَالِكُمْ لَوْلَا الْهِجْرَةُ لَكُنْتُ امْرَأً مِنَ الْأَنْصَارِ وَلَوْ سَلَكَ النَّاسُ وَادِيًا وَشِعْبًا لَسَلَكْتُ وَادِيَ الْأَنْصَارِ وَشِعْبَهَا الْأَنْصَارُ شِعَارٌ وَالنَّاسُ دِثَارٌ إِنَّكُمْ سَتَلْقَوْنَ بَعْدِي أُثْرَةً فَاصْبِرُوا حَتَّى تَلْقَوْنِي عَلَى الْحَوْضِ [ر: ٦٨١٨]

[٤٠٧٦/٤٠٧٩] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا هِشَامٌ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ نَاسٌ مِنَ الْأَنْصَارِ حِينَ أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا أَفَاءَ مِنْ أَمْوَالِ هَوَازِنَ فَطَفِقَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعْطِي رِجَالًا الْمِائَةَ مِنَ الْإِبِلِ فَقَالُوا يَغْفِرُ اللَّهُ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعْطِي قُرَيْشًا وَيَتْرُكُنَا وَسُيُوفُنَا تَقْطُرُ مِنْ دِمَائِهِمْ قَالَ أَنَسٌ فَحُدِّثَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَقَالَتِهِمْ فَأَرْسَلَ إِلَى الْأَنْصَارِ فَجَمَعَهُمْ فِي قُبَّةٍ مِنْ أَدَمٍ وَلَمْ يَدْعُ مَعَهُمْ غَيْرَهُمْ فَلَمَّا اجْتَمَعُوا قَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مَا حَدِيثٌ بَلَغَنِي عَنْكُمْ فَقَالَ فُقَهَاءُ الْأَنْصَارِ أَمَّا رُؤَسَاؤُنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ فَلَمْ يَقُولُوا شَيْئًا وَأَمَّا نَاسٌ مِنَّا حَدِيثَةٌ أَسْنَانُهُمْ فَقَالُوا يَغْفِرُ اللَّهُ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعْطِي قُرَيْشًا وَيَتْرُكُنَا وَسُيُوفُنَا تَقْطُرُ مِنْ دِمَائِهِمْ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَإِنِّي أُعْطِي رِجَالًا حَدِيثِي عَهْدٍ بِكُفْرٍ أَتَأَلَّفُهُمْ أَمَا تَرْضَوْنَ أَنْ يَذْهَبَ النَّاسُ بِالْأَمْوَالِ وَتَذْهَبُونَ بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى رِحَالِكُمْ فَوَاللَّهِ لَمَا تَنْقَلِبُونَ بِهِ خَيْرٌ مِمَّا يَنْقَلِبُونَ بِهِ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ قَدْ رَضِينَا فَقَالَ لَهُمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَتَجِدُونَ أُثْرَةً شَدِيدَةً فَاصْبِرُوا حَتَّى تَلْقَوُا اللَّهَ وَرَسُولَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَإِنِّي عَلَى الْحَوْضِ قَالَ أَنَسٌ فَلَمْ يَصْبِرُوا

---

١) فتح البارى (٣٩٥\٣) كتاب الحج باب غسل الخلوق ثلاث مرات)_

[۴۰۷۷] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبِي التَّيَّاحِ عَنْ أَنَسٍ قَالَ لَمَّا كَانَ يَوْمُ فَتْحِ مَكَّةَ قَسَمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَنَائِمَ بَيْنَ قُرَيْشٍ فَغَضِبَتِ الْأَنْصَارُ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَا تَرْضَوْنَ أَنْ يَذْهَبَ النَّاسُ بِالدُّنْيَا وَتَذْهَبُونَ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالُوا بَلَى قَالَ لَوْ سَلَكَ النَّاسُ وَادِيًا أَوْ شِعْبًا لَسَلَكْتُ وَادِيَ الْأَنْصَارِ أَوْ شِعْبَهُمْ

[۴۰۷۸] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا أَزْهَرُ عَنِ ابْنِ عَوْنٍ أَنْبَأَنَا هِشَامُ بْنُ زَيْدِ بْنِ أَنَسٍ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا كَانَ يَوْمُ حُنَيْنٍ الْتَقَى هَوَازِنُ وَمَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَشَرَةُ آلَافٍ وَالطُّلَقَاءُ فَأَدْبَرُوا قَالَ يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ قَالُوا لَبَّيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَسَعْدَيْكَ لَبَّيْكَ نَحْنُ بَيْنَ يَدَيْكَ فَنَزَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَنَا عَبْدُ اللَّهِ وَرَسُولُهُ فَانْهَزَمَ الْمُشْرِكُونَ فَأَعْطَى الطُّلَقَاءَ وَالْمُهَاجِرِينَ وَلَمْ يُعْطِ الْأَنْصَارَ شَيْئًا فَقَالُوا فَدَعَاهُمْ فَأَدْخَلَهُمْ فِي قُبَّةٍ فَقَالَ أَمَا تَرْضَوْنَ أَنْ يَذْهَبَ النَّاسُ بِالشَّاةِ وَالْبَعِيرِ وَتَذْهَبُونَ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْ سَلَكَ النَّاسُ وَادِيًا وَسَلَكَتِ الْأَنْصَارُ شِعْبًا لَاخْتَرْتُ شِعْبَ الْأَنْصَارِ

[۴۰۷۹] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ سَمِعْتُ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ جَمَعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَاسًا مِنَ الْأَنْصَارِ فَقَالَ إِنَّ قُرَيْشًا حَدِيثُ عَهْدٍ بِجَاهِلِيَّةٍ وَمُصِيبَةٍ وَإِنِّي أَرَدْتُ أَنْ أَجْبُرَهُمْ وَأَتَأَلَّفَهُمْ أَمَا تَرْضَوْنَ أَنْ يَرْجِعَ النَّاسُ بِالدُّنْيَا وَتَرْجِعُونَ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى بُيُوتِكُمْ قَالُوا بَلَى قَالَ لَوْ سَلَكَ النَّاسُ وَادِيًا وَسَلَكَتِ الْأَنْصَارُ شِعْبًا لَسَلَكْتُ وَادِيَ الْأَنْصَارِ أَوْ شِعْبَ الْأَنْصَارِ

قوله: حدثنا موسى بن اسماعيل...... لما افاء الله على رسوله ﷺ يوم حنين قسم في الناس في المؤلفة قلوبهم ولم يعط الانصار شيئاً: رسول الله ﷺ چه كله د طائف نه راواپس شو.نو جعرانه ته ئې تشريف راوړه.حافظ رحمه الله ليكلى دى.چه دا د پنځم ذى قعدې تاريخ وو.(۱) نبى عليه السلام دلته راغې.د حنين غنيمتو نه ئې تقسيم كړل.نبى ﷺ دا مالونه په مؤلفة القلوب كښې تقسيم كړل.او انصارو ته ئې هيڅ ورنكړل.ددې نه پس د حضرت انس رضي الله عنه روايت دې.په هغې كښې دى.چه نبى عليه السلام يويو سړى ته سل سل اوښان وركړل.

قوله: مؤلفة القلوب: دمؤلفة القلوب نه دلته هغه معزز قريش او د قبائلو سرداران مراد دى.چه هغوى اسلام خو راوړلې وو.خو اوس هم كمزورى ايمان والاوو.نبى عليه السلام هغوى ته لوئې لوئې حصې وركړې.چه اسلام سره دهغوى په محبت كښې اضافه اوشي.او ايمان دهغوى په زړونو كښې مضبوط شى.دغه شان په مؤلفة القلوب كښې بعضې هغه خلق هم

۱) فتح البارى:۸/۴۸)_

داخل وو.چه هغوی تر اوسه پورې اسلام نه وو راوړلې.خو دهغوی په باره کښې دا امید وو.چه که هغوی ته مال ورکړې شي.نو اسلام به راوړي.(١) لکه چه صفوان بن امیه وو.هغه تردغه وخته پورې اسلام نه وو قبول کړې.هغه پخپله ډير فياض او سخي وو.رسول الله ﷺ چه کله هغه ته د مال غنیمت نه ډيره حصه ورکړله.نو هغه اووئيل.چه داسې سخاوت او فياضي صرف نبي کولې شي.نو هغه ددې سخاوت نه متاثره شو.او اسلام ئې راوړو.(٢)
ابوالفضل بن طاهر په ،،المبهمات،، کښې (٣) ابن اسحاق پخپلن ،،سیرت،، کښې (٤) اوحافظ په ،،فتح الباری،، کښې (٥) دهغه مؤلفة القلوب نومونه ليکلي دی.چه په هغوی کښې ابوسفیان بن حرب، سهیل بن عمرو، حويطب بن عبدالعزی، حکیم بن حزام، ابوالسنابل بن بعكك، صفوان بن امیه، عیینه بن حصین، اقرع بن حابس او مالك بن عوف وغیره حضرات شامل وو.دهغوی ټول شمير د څلويښتو نه زيات وو. (٦)
مؤلفة القلوب ته چه نبی ﷺ کوم مال ورکړو.آیا دغه مال ئې دټول مال غنیمت نه ورکړې وو.اوکه د خمس نه ئې ورکړې وو.په دې کښې د عالمانو مختلفې رائې دی.علامه قرطبی رحمه الله فرمائيلي دی.چه د شريعت د اصولو تقاضه داده.چه دغه مال نبی ﷺ د خمس نه ورکړې وو.(٧) امام شافعي او امام مالك رحمهما الله فرمائي.چه د خمس الخمس نه نبی ﷺ دغه مال ورکړې وو.(٨) او د حافظ ابن القیم رائې دا ده.چه نبی کریم ﷺ د پوره غنیمت نه دغه حصه ورکړې وه. (٩) او نبی کریم ﷺ ته د غنیمت په مالونو کښې دداسې قسمه تصرفاتو اختيار وو.په قرآن شريف کښې دی. ﴿قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ﴾ (١٠) انصارو ته نبی ﷺ هيڅ ورنکړل.چه ددې په وجه بعضو انصارو خفګان ښکاره کړو.لکه چه په روستو روايت کښې دی.

قوله: فكأنهم وجدوا اذ الم يصبهم ما اصاب الناس اوكأنهم وجدوا اذ الم يصبهم ما اصاب الناس: د بخاری په اکثرونسخو کښې دا جمله مکررنه ده.البته د ابوذر په نسخه کښې دا جمله ،،او،، حرف شك سره مکرر واقع شوې ده.(١١) ددې تکرار څه فائده ده؟

---

١) فتح الباری:٤٨١٨)_
٢) اوګورئ: الاصابة فی تمییز الصحابة:١٢\١٨٧) رقم(٤٠٧٣)_
٣) فتح الباری(٤٨١٨)_
٤) سیرت ابن هشام(٣٠٤١٢)_
٥) فتح الباری(٤٨١٨)_
٦) فتح الباری(٤٨١٨)_
٧) فتح الباری(٤٨١٨)_
٨) زاد المعاد(٤٨٤١٣)_
٩) زادالمعاد(٤٨٤١٣)_
١٠) سورة الانفال١)_
١١) فتح الباری(٤٩١٨)_

نو په دې سلسله كښې حضرت ګنګوهي رحمه الله فرمائيلي دي چه ړومبئ جمله ،،فكأنهم،، فا سره او دويمه جمله ،،كانهم،، بغير د فا نه ده. راوي ته په دې كښې شك دې چه ،،فا،، شته اوكه نه. په دې وجه هغه دا جمله مكرر اوونيله. او دغه فرق طرف ته ئې اشاره اوكړله. او بعضې راويان د داسې قسمه معمولي او باريك رعايتونو لحاظ هم ساتي.([1])

علامه كرماني رحمه الله فرمائيلي دي چه ړومبئ جمله كښې ،،وجدوا،، د ،،غضبوا،، په معنى كښې دې. او په دويمه جمله كښې ،،وجدوا،، د ،،حزنوا،، په معنى كښې دې.([2]) د وجد مصدر چه كله ،،مَوجِدَةً،، راشي. نو ددې معنى غضب راځي. اوكله ئې چه مصدر ،،وَجداً،، راشي. نو ددې معنى ،،حزن،، راځي. مطلب دادې چه په دې تقسيم سره انصارو ته غصه راغله. اوهغوى خفه شو.

د بعضې انصارو صحابو رضي الله عنهم د ژبې نه دا كلمات هم اووتل. لكه چه په راروان باب كښې دحضرت انس رضي الله عنه په روايت كښې راغلي دي. «فقالوا: يغفرالله لرسوله يعطي قريشاً، ويتركنا، وسيوفنا تقطر من دمائهم» او د حضرت انس رضي الله عنه په دويم روايت كښې دي. «اذا كانت شديدة، نحن ندعى ويعطى الغنيمة غيرنا»

قوله: **فخطبهم**: رسول الله صلى الله عليه وسلم ته د انصارو د خفګان اطلاع چا اورسوله. او دهغوى د طرفه ونيلې شوې مذكوره جملې هم نبي عليه السلام ته اورسيدلې. نو نبي عليه السلام ټول انصار په يوه قبه كښې راجمع كړل. او دهغوى نه ئې تپوس اوكړو. چه «ماحديث بلغني عنكم؟» ستاسو د طرفه چه ماته كومه خبره رارسيدلې ده. دهغه څه حقيقت دې؟ نو فقهاء انصارو اووئيل. چه زمونږ مشرانو هيڅ نه دي وئيلي. البته كوم زلمي ځوانان چه دي. هغوى دا جمله وئيلې ده. بيا نبي عليه السلام خطبه اوونيله. «يا معشر الانصار! الم اجدكم ضلالاً فهداكم الله بي، وكنتم متفرقين فالفكم الله بي، وعالة فاغناكم الله بي» رسول الله صلى الله عليه وسلم چه به كومه جمله هم فرمائيله. انصارو به ونيل. «الله و رسوله امن» د الله او دهغه د رسول احسان د ټولو نه زيات دې. بيا نبي عليه السلام اوفرمائيل. «لو شئتم قلتم : جئتنا كذا وكذا» ،، كه تاسو غواړئ نو وئيلې شئ. چه نبي عليه السلام مونږ ته راغلې وو. په داسې داسې حالت كښې. ،په دې روايت كښې تصريح نشته. د ابوسعيد په روايت كښې دي. «لوشئتم لقلتم اتيتنا مكذباً، فصدقناك و مخذولاً فنصرناك، وطريداً فآويناك، وعائلاً فواسيناك»([3]) يعني كه ته غواړې. نو دا وئيلې شې. چه (اې محمد صلى الله عليه وسلم) ته مونږ ته راغلې وې په داسې حالت كښې، چه

---

[1] اوګورئ: لامع الدراري (٣٢٩/٨- ٣٧٠)_
[2] شرح الكرماني (١٥٩/١٦)_
[3] فتح الباري (٥١/٨)_

ستا تکذیب شوې وو. مونږ ستا تصدیق اوکړو. تاسو بې یار اومددګار وئ. مونږ ستاسو مدد اوکړو. تاسو پریخودلی شوی وئی. مونږ تاسو ته پناه درکړله. تاسو فقیرراغلی وئی. مونږ تاسو سره همدردی اوکړله. په دې وئیلو سره نبی علیه السلام اوفرمائیل. چه ،، تاسو دا جواب راکوئ. او زه به وائم. چه تاسو رښتیا وایئ. خو اې انصارو! آیا ستاسو دا خوښه نه ده. چه خلق اوښان او چیلۍ یوسی. او لاړشی. او تاسو محمد (ﷺ) ځان سره بوځئ. او خپل کور ته لاړشئ.

قوله: لولا الهجرة لکنت امرأ من الانصار: (۱) که هجرت شرعی مقدر نه وې. نو ما به انصاری کیدل خوښ کړې وې. یاکه د هجرت هغه فضیلت کوم چه اسلام بیان کړې دې. نه وې. نو ما به انصاری کیدو ته ترجیح ورکړې وه.

قوله: لوسلك الناس وادیاً وشعباً لسلکت وادی الانصار وشعبها: ،، که خلق په یو کنډو او وادئ کښې روان شی. نو زه به د انصارو په وادئ او کنډو کښې ځم،،

په دې سره اشاره دې خبرې طرف ته ده. چه د انصارو مسلك د تفویض او سلیم کیدې داطاعت او فرمانبردارئ دې. او زه هم دخپل ځان دپاره اطاعت او تفویض او تسلیم غوره او خوښ ګنړم.

قوله: الانصار شعار، والناس دثار: شعار هغه لباس ته وائی. کوم چه بدن سره یوځائې وی. لکه بنین وغیره. او ،، دثار،، هغه کپړې ته وائی. کوم چه پورته وی. لکه قمیص او څادر وغیره. (۲)

رسول الله ﷺ انصارو ته شعار اوونیل. ددې نه دا ښائی. چه د انصارو تعلق اسلام سره ډیر زیات مضبوط دې. او د نبی علیه السلام سره دهغوی پیوست کیدل ډیر مضبوط دی.

دابوسعید رضی الله عنه په روایت کښې دی. چه کله رسول الله ﷺ دا اوفرمائیل. نو انصارو په چغو اوژړل. او په ژړا ژړا ئې ګیرې لمدې شوې وې. او ټولو اوونیل. «رضینا برسول الله قسماً وحظا» یعنی مونږ په دې تقسیم راضی یو. (۳)

قوله: انکم ستلقون بعدی أثرة فاصبروا حتی تلقونی علی الحوض: زما نه پس به

---

۱) ای لولا ان النسبة الهجریة لایسعنی ترکها لانتسبت الی دارکم، وقال ابن الجوزی : لم یرد النبی ﷺ تغیر نسبه ولا محو هجرته و انما اراد انه لولا ماسبق من کونه هاجر لانتسب الی المدینة والی نصرة الدین، فالتقدیر لولا ان النسبة الی الهجرة نسبة دینیة لا یسع ترکها لانتسب الی دارکم. وقال القرطبی معناه لتسمیتُ باسمکم وانتسبت الیکم کما کانوا ینتسبون بالحلف، لکن خصوصیة الهجرة وترتیبها سبقت، فمنعت من ذالک، وهی أعلی واشرف فلا تتبدل بغیرها، وقیل معناه: لکنت من الانصار فی الاحکام والعداد، وقیل: التقدیر: لولا ان ثواب الهجرة اعظم لاخترت ان یکون ثوابی ، ثواب الانصار.... وقیل: لولا التزامی بشروط الهجرة ومنها ترک الاقامة بمکة فوق ثلاث، لاخترت ان اکون من الانصار فیباح لی ذالک.(وانظر فتح الباری (۵۲۱۸)_

۲) فتح الباری(۵۲۱۸) وشرح الکرمانی(۱۶۰،۱۱۶)_

۳) فتح الباری(۵۲۱۸)_

تاسو ترجيح بيامومې.نو تاسو د صبر نه كار واخلئ.تردې چه تاسو زما سره په حوض كوثر باندې ملاؤ شئ.

مطلب دادې.چه زه به د خپلو رشته دارانو او دخپل خاندان او قبيلې خلقو ته ترجيح نه وركوم.چه ستاسو حق تلفى به اوكړم.خو زما نه پس به ځينې خلق د اسې وى.چه هغوى به ستاسو حلق تلفى كوى.او په تاسو به نورو خلقو ته ترجيح وركوى .خو تاسو هغه وخت د صبر نه كار واخلئ.تردې چه ستاسو ملاقات زما سره په حوض كوثر باندې اوشى.هلته به زه په تاسو باندې د ظلم كونكو نه ستاسو دپاره انصاف حاصلوم.

[٤٠٨٠] حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ لَمَّا قَسَمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قِسْمَةَ حُنَيْنٍ قَالَ رَجُلٌ مِنْ الْأَنْصَارِ مَا أَرَادَ بِهَا وَجْهَ اللَّهِ فَأَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرْتُهُ فَتَغَيَّرَ وَجْهُهُ ثُمَّ قَالَ رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَى مُوسَى لَقَدْ أُوذِيَ بِأَكْثَرَ مِنْ هَذَا فَصَبَرَ

[٤٠٨١] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا كَانَ يَوْمُ حُنَيْنٍ آثَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَاسًا أَعْطَى الْأَقْرَعَ مِائَةً مِنْ الْإِبِلِ وَأَعْطَى عُيَيْنَةَ مِثْلَ ذَلِكَ وَأَعْطَى نَاسًا فَقَالَ رَجُلٌ مَا أُرِيدَ بِهَذِهِ الْقِسْمَةِ وَجْهُ اللَّهِ فَقُلْتُ لَأُخْبِرَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ رَحِمَ اللَّهُ مُوسَى قَدْ أُوذِيَ بِأَكْثَرَ مِنْ هَذَا فَصَبَرَ [ر: ٢٩٨١]

قوله: قال رجل من الانصار: ما اراد بها وجه الله....: ددغه سړى نوم ،،معتب بن قشير،، ليكلې شوې دې.[1] هغه اووئيل.رسول اللهﷺ په دې تقسيم سره د الله د رضامندئ اراده اونكړله.دغه سړې منافق وو.[2] او د منافقينو په باره كښې چونكه اصول دادې.چه هغه نشى قتلولې.په دې وجه ددې كفر كلمې وئيلو باوجود هغه قتل نكړې شو. والله اعلم.

[٤٠٨٢] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ مُعَاذٍ حَدَّثَنَا ابْنُ عَوْنٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ زَيْدِ بْنِ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا كَانَ يَوْمُ حُنَيْنٍ أَقْبَلَتْ هَوَازِنُ وَغَطَفَانُ وَغَيْرُهُمْ بِنَعَمِهِمْ وَذَرَارِيِّهِمْ وَمَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَشَرَةُ آلَافٍ وَمِنْ الطُّلَقَاءِ فَأَدْبَرُوا عَنْهُ حَتَّى بَقِيَ وَحْدَهُ فَنَادَى يَوْمَئِذٍ نِدَاءَيْنِ لَمْ يَخْلِطْ بَيْنَهُمَا الْتَفَتَ عَنْ يَمِينِهِ فَقَالَ يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ قَالُوا لَبَّيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَبْشِرْ نَحْنُ مَعَكَ ثُمَّ الْتَفَتَ عَنْ يَسَارِهِ فَقَالَ يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ قَالُوا لَبَّيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَبْشِرْ نَحْنُ مَعَكَ وَهُوَ عَلَى بَغْلَةٍ بَيْضَاءَ فَنَزَلَ فَقَالَ أَنَا عَبْدُ اللَّهِ وَرَسُولُهُ فَانْهَزَمَ الْمُشْرِكُونَ فَأَصَابَ يَوْمَئِذٍ غَنَائِمَ كَثِيرَةً فَقَسَمَ فِي الْمُهَاجِرِينَ

---

[1] عمدة القارى(٣١،١١٧) وفتح البارى (٥٦/٨)_
[2] عمدة القارى(٣١١١١٧) وفتح البارى(٥٦/٨)_

وَالطُّلَقَاءِ وَلَمْ يُعْطِ الْأَنْصَارَ شَيْئًا فَقَالَتِ الْأَنْصَارُ إِذَا كَانَتْ شَدِيدَةٌ فَنَحْنُ نُدْعَى وَيُعْطَى الْغَنِيمَةَ غَيْرُنَا فَبَلَغَهُ ذَلِكَ فَجَمَعَهُمْ فِي قُبَّةٍ فَقَالَ يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ مَا حَدِيثٌ بَلَغَنِي عَنْكُمْ فَسَكَتُوا فَقَالَ يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ أَلَا تَرْضَوْنَ أَنْ يَذْهَبَ النَّاسُ بِالدُّنْيَا وَتَذْهَبُونَ بِرَسُولِ اللَّهِ تَحُوزُونَهُ إِلَى بُيُوتِكُمْ قَالُوا بَلَى فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْ سَلَكَ النَّاسُ وَادِيًا وَسَلَكَتِ الْأَنْصَارُ شِعْبًا لَأَخَذْتُ شِعْبَ الْأَنْصَارِ وَقَالَ هِشَامٌ قُلْتُ يَا أَبَا حَمْزَةَ وَأَنْتَ شَاهِدٌ ذَاكَ قَالَ وَأَيْنَ أَغِيبُ عَنْهُ [ر: ۲۹۷۷]

قوله: ومع النبي ﷺ عشرة آلاف من الطلقاء: ددې نه معلوميږي.چه د رسول الله ﷺ سره لس زره،،طلقاء،، وو.طلقاء د طليق جمع ده.دلته ددې نه مراد هغه خلق دي.کوم چه رسول الله ﷺ د فتح مکې په موقع د احسان په طور پريخودي وو.نه ئې هغوی قتل کړي وو. او نه ئې غلام جوړ کړل.(۱) لکه صفوان بن اميه، حکيم بن حزام وغيره، په جنګ حنين کښې د داسې خلقو تعداد لس زره نه وو.دوه زره وو.لس زره نبی عليه السلام سره صحابه رضي الله عنهم وو.او دوه زره طلقاء وو. په دې وجه روايت کښې د،،عشرة آلاف من الطلقاء،، تعبير صحيح نه دې. دکشميني په روايت کښې ،،واو،،دي. ،،عشرة آلاف و من الطلقاء،، يعنی لس زره صحابه وو.او څه تعداد د طلقاؤ وو.او هم دا روايت صحيح دې.(۲)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائيلی دی.چه دکومو حضراتو په نيز حرف عطف مقدر منل صحيح دی.دهغوی د قول مطابق که واو حرف عطف محذوف اومنلې شی.نوهيڅ باك نشته.(۳)

علامه عينی رحمه الله فرمائی.چه د کشميني روايت راجح دې.چه په هغې کښې واو حرف عطف دې.(۴)

حضرت ګنګوهی رحمه الله عجيبه توجيه بيان کړې ده.فرمائی.چه ،،مع النبي ﷺ عشرة آلاف،، دامستقل جدا جمله ده.وروسې چه کله راوی ،،من الطلقاء،، وئيلی وو. نو دوؤ ګوتو سره ئې اشاره کړې وه.او د طلقاء تعداد ئې بيان کړې وو.چه دهغوی تعداد دوه زره وو.راوی اشاره غائبه کړله.او د،،ومن الطلقاء،، الفاظ ئې نقل کړل. په دې وجه اختلاط او خبط (ګډ وډی) واقع شوه.(۵)

تنبيه:لکه څنګه چه اووئيلی شو.چه د شريعت په اصطلاح کښې طلقاء هغه خلقو ته وائی.په کومو چه رسول الله ﷺ احسان اوفرمائيلو.او د فديې وغيره اخستلو نه بغير ئې هغوی

---

۱) عمدة القاری (۱۱۷/۳۱۰)_

۲) عمدة القاری (۱۱۷/۳۱۰)_

۳) فتح الباری (۵۵/۸)_

۴) عمدة القاری (۱۱۷/۲۱۰)_

۵) اوګورئ: لامع الدراری (۳۷۲/۸)_

پریخودل. نه ئې قید کړل.نه ئې قتل کړل.په دې مقام باندې د منجد مصنف لویس معلوف یسوعی د ډیرو زیاتو دروغو او کذب وئیلو ثبوت ورکړې دې.لکه چه هغوی د طلقاء په تشریح کولوکښې لیکلی دی.«الطلقاء الذین ادخلوا فی الاسلام کرهاً»(۱) یعنی طلقاء هغه خلق دی.کوم چه په اسلام کښې زبردستئ سره داخل کړې شو.په منجد کښې داسې قسمه تحریفات یو یا دوه نه دی.د پنځوسو نه زیات ځایونه دی.عالمانو د منجد په غلطیانو باندې مستقل رسالې لیکلی دی.په دې وجه دا کتاب قابل د اعتماد نه دې.

بَاب السَّرِيَّةِ الَّتِي قِبَلَ نَجْدٍ

[۴۰۸۳] حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ بَعَثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَرِيَّةً قِبَلَ نَجْدٍ فَكُنْتُ فِيهَا فَبَلَغَتْ سِهَامُنَا اثْنَيْ عَشَرَ بَعِيرًا وَنُفِّلْنَا بَعِيرًا بَعِيرًا فَرَجَعْنَا بِثَلَاثَةَ عَشَرَ بَعِيرًا [ر: ۲۹۶۵]

نبی کریم ﷺ نجد طرف ته د حضرت ابوقتاده په مشرئ کښې یوه سریه روانه کړې وه.د اهل مغازی رائې داده.چه د فتح مکې دپاره د تشریف اوړلو نه وړاندې دا سریه روانه کړې شوې وه.ابن سعد په طبقات کښې لیکلی دی.چه دا د شعبان ۸ھ واقعه ده.(۲) خو امام بخاری رحمه الله دا د فتح مکې نه پس ذکرکړې ده.نو دا به وئیلې شی.چه امام بخاری رحمه الله په غزواتو کښې بعضې ځایونوکښې تقدیم تاخیر کړې دې.او یا به دا وئیلې شی.چه دامام (بخاری رحمه الله) خپل تحقیق به دا وی.چه دا واقعه د فتح مکې او طائف نه پس ده.په دې وجه هغوی دا دلته ذکرکړله.

دا واقعه د نجد په علاقه ،،ارض محارب،، کښې پیښه شوې وه.په دې کښې ټول پنځلس سړی شریك وو.په مال غنیمت کښې دوه سوه اوښان حاصل شو.دوه زره چیلئ ملاؤ شوې.او ډیر قیدیان په لاس راغلل.او صرف پنځلسو ورځو کښې دننه دا حضرات ددې سریۀ نه فارغ شو.او واپس راغلل.(۳)

د علامه ابن التین رحمه الله رائې داده.چه په دې سریه کښې ټول لس سړی تلی وو.اویونیم سل اوښان مال غنیمت کښې ملاوشوی وو.په هغې کښې دیرش اوښان رسول الله ﷺ اخستې وو.او باقی ئې په غنیمت والو (د سریۀ په مجاهدینو) کښې تقسیم کړی وو.(۴)

---

(۱) اوګورئ منجد (۱۱۰۷۴)_

(۲) طبقات ابن سعد (۱۳۲/۲)_

(۳) طبقات ابن سعد (۱۳۲/۲-۱۳۳)_

(۴) عمدة القاری (۳۱۲/۱۷) د ابن اثیر د روایت مطابق دا سریه په دریو کسانو یا شپاړسو کسانو باندې مشتمله وه.اوګورئ الکامل لابن اثیر (۱۵۷/۲)_

بَاب بَعْثِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَالِدَ بْنَ الْوَلِيدِ إِلَى بَنِي جَذِيمَةَ

[۴۰۸۴] حَدَّثَنِي مَحْمُودٌ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ وحَدَّثَنِي نُعَيْمٌ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَالِمٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ بَعَثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَالِدَ بْنَ الْوَلِيدِ إِلَى بَنِي جَذِيمَةَ فَدَعَاهُمْ إِلَى الْإِسْلَامِ فَلَمْ يُحْسِنُوا أَنْ يَقُولُوا أَسْلَمْنَا فَجَعَلُوا يَقُولُونَ صَبَأْنَا صَبَأْنَا فَجَعَلَ خَالِدٌ يَقْتُلُ مِنْهُمْ وَيَأْسِرُ وَدَفَعَ إِلَى كُلِّ رَجُلٍ مِنَّا أَسِيرَهُ حَتَّى إِذَا كَانَ يَوْمٌ أَمَرَ خَالِدٌ أَنْ يَقْتُلَ كُلُّ رَجُلٍ مِنَّا أَسِيرَهُ فَقُلْتُ وَاللَّهِ لَا أَقْتُلُ أَسِيرِي وَلَا يَقْتُلُ رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِي أَسِيرَهُ حَتَّى قَدِمْنَا عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرْنَاهُ فَرَفَعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَهُ فَقَالَ اللَّهُمَّ إِنِّي أَبْرَأُ إِلَيْكَ مِمَّا صَنَعَ خَالِدٌ مَرَّتَيْنِ [۶۷۶۶]

نبی کریمﷺ د غزوه حنین نه وړاندې په دريِ نيم سوو صحابوﷺ باندې مشتمله يوه سريه د حضرت خالد بن وليدؓ په مشرئ كښې د دين اسلام د تبليغ دپاره بنوجذيمه طرف ته روانه كړله.بنوجذيمه د مكې په نشيبى علاقه كښې مشرق طرف ته آباد وو.د علامه كرمانیؒ رائې داده.چه بنوجذيمه د بنوعبدالقيس قبيلې يوشاخ دې.(١) خو علامه عينیؒ فرمائى.چه دا صحيح نه ده.بلكه بنوجذيمه د عامر بن عبد مناة بن كنانه د اولاد څېنې دى.(٢)

حضرت خالد بن وليدؓ بنوجذيمه ته د اسلام دعوت وركړو.نو هغوى د اسلام اقرارپه صحيح طريقه اونكړو.او د،، أسلمنا،، (مونږ اسلام قبول كړو) په ځائې يې ،،صبأنا صبأنا،، (مونږ خپل دين پريخودو) اووئيلې.د قريشو كافرانو به د اسلام قبلونكى دپاره د ،،اسلم فلان،، په ځائې ،،صبأ فلان،، استعمالولو.په دې وجه بنو حذيمه د اسلام اقرار په ،،صبأنا صبأنا،، وئيلو سره اوكړو.د ،،صبأنا،، معنى د يو دين نه بل دين طرف ته وتل دى.په دې لفظ كښې چونكه د اسلام د اقرار مفهوم واضح نه دې.په دې وجه حضرت خالد بن وليدؓ په هغوى كښې بعضې قتل كړل.كله چه نبى كريمﷺ ته ددې اطلاع ملاوشوه.نو نبى عليه السلام ډير خفه شو.اووې فرمائيل.((اللهم انى ابرأ اليك مما صنع خالد)) بيا نبیﷺ حضرت علىؓ ته مال وركړو.او بنوجذيمه ته ئې وراوليګه.او دهغه ټولو مقتولينو ديت د مسلمانانو د طرفه اداكړې شو.(٣).

---

(١) شرح الكرمانى(١٦/١٦٦)_

(٢) عمدة القارى (١٧/٣١٣) و فتح البارى (٨/٥٧)_

(٣) تفصيل دپاره اوګورئ : فتح البارى (٨/٥٧- ٥٨)_

بَابُ سَرِيَّةِ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ حُذَافَةَ السَّهْمِيِّ وَعَلْقَمَةَ بْنِ مُجَزِّزٍ الْمُدْلِجِيِّ وَيُقَالُ إِنَّهَا سَرِيَّةُ الْأَنْصَارِيِّ

[٤٠٨٥] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ قَالَ حَدَّثَنِي سَعْدُ بْنُ عُبَيْدَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمٰنِ عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ بَعَثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَرِيَّةً فَاسْتَعْمَلَ رَجُلًا مِنَ الْأَنْصَارِ وَأَمَرَهُمْ أَنْ يُطِيعُوهُ فَغَضِبَ فَقَالَ أَلَيْسَ أَمَرَكُمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تُطِيعُونِي قَالُوا بَلَى قَالَ فَاجْمَعُوا لِي حَطَبًا فَجَمَعُوا فَقَالَ أَوْقِدُوا نَارًا فَأَوْقَدُوهَا فَقَالَ ادْخُلُوهَا فَهَمُّوا وَجَعَلَ بَعْضُهُمْ يُمْسِكُ بَعْضًا وَيَقُولُونَ فَرَرْنَا إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ النَّارِ فَمَا زَالُوا حَتَّى خَمَدَتِ النَّارُ فَسَكَنَ غَضَبُهُ فَبَلَغَ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لَوْ دَخَلُوهَا مَا خَرَجُوا مِنْهَا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ الطَّاعَةُ فِي الْمَعْرُوفِ [٦٨٣٠،٦٧٢٦]

عبدالله بن حذافه سهمی قریشی دې.داقدیم الاسلام صحابی دې.او په مهاجرین اولین کښې داخل دی.صاحب الهجرتین دې.نبی کریم ﷺ دوی ته خط مبارك ورکړې وو.اوکسری طرف ته ئې لیکلې وو.(۱) د ابن لهیعه د قول مطابق دده وفات په مصرکښې اوشو.او هم هلته مدفون دې.(۲)

دویم صحابی علقمه بن مجزز (بضم المیم وفتح الجیم وبکسر الزاء المشددة) مدلجی دې.دا مجزز هغه سړې دې.دکوم چه د حضرت اسامه رضی الله عنه او حضر عائشې رضی الله عنها په قصه کښې ذکر راځی.

---

(۱) عمدة القاری (۳۱٤\۱۷)ـ

(۲) عمدة القاری (۳۱٤\۱۷) حافظ ابن حجر رحمه الله په ،،الاصابه،،کښې دحضرت عبدالله بن حذافه رضی الله عنه په فضائلو کښې لیکلی دی.چه یوځل د حضرت فاروق اعظم رضی الله عنه په دورخلافت کښې رومیانو سره دجنګ په وخت هغه د یوځو مسلمانانو سره ګرفتار شو.د روم بادشاه هغه ته اووئیل.چه ته نصرانی جوړشه.نو زه به تا پخپل حکومت کښې شریك کړم.خو حضرت عبدالله بن حذافه رضی الله عنه د نصرانیت قبلولو نه انکار اوکړو.چه ددې په وجه د روم بادشاه هغه لره د پهانسۍ په تخته باندې اوتړه.اوحکم ئې ورکړو.چه په ده باندې غشی ورولی شی.خوکله ئې چه اوکتل.چه دده په مخ باندې هیڅ قسمه د ویرې آثار نشته.نو دهغه خانې نه ئې راکوز کړو.او حکم ئې اوکړو.چه په دیګ کښې اوبه ګرمې کړئ.او په ویشیدلو اوبوکښې ئې واچوئ.په اوبو کښې غوړخولو دپاره چه کله هغه لره دیګ ته نزدې ور وستلې شو.نو په ژړا شو.د روم بادشاه تپوس اوکړو.چه ولې ژاړې؟ نووې فرمائیل.چه زه خکه ژاړم.چه زما آرزو ده.چه زما دپاره سل بدنونه وې.او د هر بدن دغه شان د قربانۍ نذرانه مې پیش کړې وې.او خپل رب ته حاضر شوې ووم.د روم بادشاه ډېر حیران شو.وې وئیل.ته زما سر ښکل کړه.نو زه به تا پرېږدم.وې فرمائیل.صرف ما نه زما ملګری به هم پرېږدې.د روم بادشاه اووئیل.صحیح ده.نو حضرت عبدالله بن حذافه رضی الله عنه دهغه سر ښکل کړو.او د روم بادشاه د وعدې مطابق ټول مسلمانان قیدیان آزاد کړل.حضرت فاروق اعظم رضی الله عنه ته چه کله ددې واقعې اطلاع ملاؤ شوه.نو راغې.او د حضرت عبدالله بن حذافه رضی الله عنه سر ئې ښکل کړو.(اوګورئ: الاصابة فی تمییز الصحابة (۲۹٦\۲-۲۹۷) رقم الترجمة (٤٦٢٢)ـ

چه نبی علیه السلام حضرت عائشې رضي الله عنها ته فرمائیلی وو.چه نن یو قائف (قیافه شناس) د زید بن حارثه او اسامه دواړو خپې اولیدلې.نووې وئیل چه ان بعض هذه الاقدام لمن بعض.[1]

① ددې سریه تفصیل دلته په بخاری کښې د حضرت علی رضي الله عنه نه داسې منقول دې.چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم د انصارو یو سړی لره د سریه امیر جوړ کړو.اووې لیګه.اوهغوی ته ئې حکم ورکړو. چه د امیراطاعت کوئ.امیردسفر په دوران کښې څه خبره باندې خفه شو.نو هغه خپلو ملګرو ته اووئیل.چه آیا تاسو ته نبی کریم صلی الله علیه وسلم زما د اطاعت حکم نه دې درکړې؟ ټولو اووئیل.ولې نه،امیر اووئیل.بیا تاسو لرګی راجمع کړئ. د حکم په تعمیل کښې ټولو لرګی راجمع کړل.امیر هغوی ټولو ته د اور بلولو حکم ورکړو.هغوی اور بل کړو.اوس امیرصاحب حکم ورکړو.چه تاسو ټول په دې اور کښې داخل شئ.بعضې خلقو په دې اور کښې د داخلیدو اراده اوکړه.خو بیا ئې یو بل منع کړل.اووې وئیل.چه مونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم طرف ته ددې دپاره راغلی یو.چه د اور نه بچ شو.په دې کښې حیران وو.چه اور یخ شو.او د امیر غصه هم یخه شوه. کله چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته ددې خبرې اطلاع اوشوه.نو نبی علیه السلام اوفرمائیل. چه که دغه خلق دامیردحکم په تعمیل کښې اورته داخل شوې وې.نوترقیامته به نه وو راوتلی.څکه چه د امیراطاعت صرف په نیکئ کښې کول پکاردی.«لاطاعة لمخلوق فی معصیة الخالق»

② دابن سعد روایت لږ زیات تفصیلی دې.په هغې کښې دی.چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته دا اطلاع ملاؤ شوه.چه ځینې حبشی خلق جدې ته نزدې یوه جزیره کښې لیدلی شوی دی.او خطره ده.چه چرته هغوی په اهل اسلام باندې حمله اونکړی.ددې اطلاع په وجه نبی علیه السلام د علقمه بن مجزز په مشرئ کښې د دریو سوو صحابو رضي الله عنهم یو جماعت روان کړو.کله چه دغه حضرات هغه جزیرې ته اورسیدل.نوحبشیان اوتختیدل.په واپسئ باندې ځینې خلقو په جلتئ سره کور ته تلل غوښتل.نو حضرت علقمه بن مجزز په هغوی باندې حضرت عبدالله بن حذافه سهمی امیر جوړ کړو.او دوی دهغوی نه جدا شو.او زر واپس راغلل.د ابن سعد بیان مطابق دا د ربیع الآخر ۹ھ واقعه ده.[2]

③ ابن ماجه رحمه الله په کتاب الجهاد کښې د حضرت ابوسعید رضي الله عنه روایت صحیح سند سره نقل کړې دې.چه دهغې نه ددې واقعې یو څو نوې خبرې مخې ته راځی. اود بخاری د روایت نه دهغې بیان ډیر مختلف دې.حضرت ابوسعید خدری رضي الله عنه فرمائی.چه رسول الله صلی الله علیه وسلم علقمه بن مجزز د یوې سریه امیر جوړ کړو.اووې لیګه.د سریه کاروائی مکمل کیدو نه پس بعضې خلقو د سریه د امیر حضرت علقمه رضي الله عنه نه په جلتئ سره کور ته د تلواجازت اوغوښته.هغوی اجازت ورکړو.اوحضرت عبدالله بن حذافه سهمی رضي الله عنه ئې دهغوی امیر مقرر کړو.حضرت ابوسعید رضي الله عنه فرمائی.چه زه هم عبدالله بن حذافه رضي الله عنه سره په واپس راتلونکو کښې شامل ووم. په لاره کښې یوځائې کښې ملګرو د ځان ګرمولو او خوراك وغیره پخولو دپاره اور بل

---

[1] فتح الباری (۵۹/۸)_

[2] طبقات ابن سعد (۱۶۳/۲) سریة علقمة بن مجزز المدلجی الی الحبشة)_

كړو. د سريه امير حضرت عبدالله بن حذافه رضي الله عنه ډير خوش طبيعته وو.. هغوى په دغه موقعه اوونيل. «أليس عليكم السمع والطاعة؟» د امير خبره اوريدل او اطاعت كول په تاسو لازم نه دى؟ ټولو اوونيل ولې نه دى. نوهغه اوفرمائيل. زه چه دكوم كارهم تاسو ته حكم دركړم.نو تاسو به ئې اوكړئ؟ ټولو اوونيل آو. وې فرمائيل. زه تاسو ته په دې اوركښې د داخليدو حكم دركوم. ټول خلق چه كله دهغه دحكم په تعميل كښې اور ته دداخليدوډپاره اودريدل. اوعبدالله بن حذافه رضي الله عنه ته يقين اوشو چه دا خلق داخليږى. نووې فرمائيل. «امسكوا على انفسكم، فانما كنت امزح معكم» صبر اوكړئ. ما ټوقې كولې.

حضرت ابوسعيد خدرى رضي الله عنه فرمائى. چه كله مونږ د نبى كريم صلى الله عليه وسلم په خدمت كښې حاضرشو. او ددې واقعې ذكر اوكړې شو. نو نبى عليه السلام اوفرمائيل. «من امركم منهم بمعصية الله، فلا تطيعوه» كه د الله جل جلاله د نافرمانۍ تاسو ته څوك دركړى. نو دهغه اطاعت مه كوئ.(١)

د ابن ماجه دا روايت د بخارى د روايت نه مختلف دى. د بخارى د روايت نه معلوميږى. چه امير اور ته د داخليدو حكم دغصې په وجه وركړې وو. او د ابن ماجه په روايت كښې دى. چه امير دا حكم د خوش طبيعتۍ او ظرافت په طور وركړې وو. د بخارى په روايت كښې دى. چه خلقو يو بل اوركښې د داخليدو نه منع كړل. او د ابن ماجه په روايت كښې دى. چه امير پخپله منع كړل.

كه دا دواړه جدا جدا واقعات دى. نو بيا خو هيڅ اشكال نشته. د علامه ابن قيم ميلان هم دې طرف ته دې. چه دا دوه جدا جدا واقعات دى.(٢) او هم دا صحيح معلوميږى. دلته په بخارى كښې چه د كومې سريه ذكردې. دهغې امير علقمه بن مجزر وو. عبدالله بن حذافه رضي الله عنه نه وو. هغه د ملګرو نه خفه شوې وو. او په اور كښې د داخليدو حكم ئې وركړې وو. او تركومې پورې چه د عبدالله بن حذافه رضي الله عنه د واقعې تعلق دى. كوم چه د ابن ماجه په روايت كښې دې. نو هغه جدا واقعه ده. او هغوى په اور كښې د داخليدو حكم دټوقو په طور وركړې وو.

امام بخارى رحمه الله باب ترلې دې. «باب سرية عبدالله بن حذافة السهمي وعلقمة بن مجزر المدلجي» او دهغې نه پس ئې فرمائيلى دى. «ويقال انها سرية الانصاري» د ،،ويقال،، نه غالباً امام (بخارى) د واقعې جداوالى طرف ته اشاره كړې ده. دحافظ ميلان هم دې طرف ته دې.(٣)

زمونږ په نسخوكښې «ويقال: انها سرية الانصار» دې. خو د حافظ اوعينى په نسخوكښې «سرية الانصارى» دې.(٤) حالانكه عبدالله بن حذافه او علقمه بن مجزر دواړه انصارى نه دى.

---

١) اوګورئ: سنن ابن ماجه كتاب الجهاد رقم (٢٨٦٣)_
٢) فتح البارى (٥٩١٨) زاد المعاد (٥١٦١٣) فصل ذكر سرية علقمة بن مجزر.... الى الحبشة)_
٣) فتح البارى (٥٩١٨)
٤) فتح البارى (٥٨١٨) وعمدة القارى (٣١٤١١٧)_

علامه ابن الجوزي رحمه الله فرمائيلي دي چه دا وهم دې.[۱] اوبعضې حضراتو فرمائيلي دي چه انصارى په عامه معنى كښې استعمال شوې دې.يعنى د رسول الله ﷺ مدد كونكې،او په دې لحاظ سره عبدالله بن حذافه او علقمه بن مجزز دواړو ته انصارى وئيلې شى.[۲] والله اعلم.

قوله: لو دخلوها ما خرجوا منها الى يوم القيامة: كه د،، دخلوها،، او،، منها،، دواړو ضمير،،نار،، طرف ته راجع وى.نو مطلب به دا وى.چه دا خلق كه په اوركښې داخل شوى وې.نودهغې نه به ترقيامته پورې نه وې راوتلې.بلكه په دې كښې به سوزيدلې وې.اومړه شوى به وې.[۳] اوكه د،، دخلوها،،ضمير ددغه خلقو بل كړې شوى اور طرف ته راجع شى.او د،،دخلوها،، ضمير،نارجهنم،، طرف ته د صنعت استخدام په طور راجع شى.نو په دې صورت كښې به مطلب دا وى.چه كه دې خلقو د امير د حكم د تعميل په وجه اوركښې داخليدل حلال گڼړلې وې.اوپه هغې كښې داخل شوې وې.نو ترقيامته پورې به د جهنم په اوركښې اوسيدل.يعنى هغوى ته به په دوزخ كښې عذاب وركړې كيده. څكه چه اور ته داخليدل گناه ده.او گناهگار دپاره عذاب برزخ دې.[۴]

خو د حفص په روايت كښې دى.((ما خرجوا منها ابدا))[۵] ددې نه معلوميږى. چه ددې نه د برزخ عذاب مراد نه دې.البته په دې صورت كښې هم څه اشكال نشته.څكه چه د خودكشۍ حلال گڼړونكى دپاره هم دا حكم دې.څكه چه حرام حلال گڼړل كفردې.اوكافر دپاره دجهنم اوردې.چه په هغې كښې به هميشه اوسيږى.

خو واقعه داده.چه په دې كښې ړومبې صورت راجح دې.يعنى د،،دخلوها،، او،،منها،،دواړو ضميرونه دهغوى بل كړې شوى اور طرف ته راجع دى.او مطلب دادې.چه كه دغه خلق پخپل دغه بل كړې شوى اوركښې داخل شوې وې.نو ټول به هغې كښې مړه شوې وې.او څوك به هم دهغې نه راوتلې نه وې.[۶]

---

[۱] فتح البارى(٥٩١٨)_

[۲] عمدة القارى(٧٩١١٨)_

[۳] فتح البارى(٦٠١٨)_

[۴] فتح البارى(٦٠١٨) وعمدة القارى(٢١٥١١٧)_

[۵] فتح البارى(٦٠١٨)_

[۶] واستنبط منه الشيخ ابومحمد بن ابى جمرة ان الجمع منهذه الامة لايجتمعون على خطاء لانقسام السرية قسمين، منهم من هان عليه دخول النار فظنه طاعة، ومنهم من فهم حقيقة الامر، وانه مقصور على ماليس بمعصية، فكان اختلافهم سبباً لرحمة الجميع قال: وفيه ان من كان صادق النية لايقع الا فى خير، ولو قصد الشر، فان الله يصرفه عنه ولهذا قال بعض اهل المعرفة من صدق مع الله، وقاه الله ومن توكل على الله كفاه الله (و انظر فتح البارى (٦٠١٨)_

بَاب بَعْثُ أَبِي مُوسَى وَمُعَاذٍ إِلَى الْيَمَنِ قَبْلَ حَجَّةِ الْوَدَاعِ

رسول الله ﷺ د حجة الوداع نه وړاندې په ربيع الاول ۹هجرى حضرت ابو موسى اشعرى رضي الله عنه او حضرت معاذ بن جبل رضي الله عنه يمن طرف ته د دين اسلام د تبليغ دپاره اوليګل.حضرت ابوموسى رضي الله عنه ته ئې د يمن مشرقى طرفونو او غاړوكښې او حضرت معاذ رضي الله عنه ته ئې مغربى طرفونو او غاړو كښې د تعليم وركولو حكم وركړو.(١)

[۴۰۸۸/۴۰۸۶] حَدَّثَنَا مُوسَى حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ قَالَ بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَبَا مُوسَى وَمُعَاذَ بْنَ جَبَلٍ إِلَى الْيَمَنِ قَالَ وَبَعَثَ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا عَلَى مِخْلَافٍ قَالَ وَالْيَمَنُ مِخْلَافَانِ ثُمَّ قَالَ يَسِّرَا وَلَا تُعَسِّرَا وَبَشِّرَا وَلَا تُنَفِّرَا فَانْطَلَقَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا إِلَى عَمَلِهِ وَكَانَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا إِذَا سَارَ فِي أَرْضِهِ كَانَ قَرِيبًا مِنْ صَاحِبِهِ أَحْدَثَ بِهِ عَهْدًا فَسَلَّمَ عَلَيْهِ فَسَارَ مُعَاذٌ فِي أَرْضِهِ قَرِيبًا مِنْ صَاحِبِهِ أَبِي مُوسَى فَجَاءَ يَسِيرُ عَلَى بَغْلَتِهِ حَتَّى انْتَهَى إِلَيْهِ وَإِذَا هُوَ جَالِسٌ وَقَدْ اجْتَمَعَ إِلَيْهِ النَّاسُ وَإِذَا رَجُلٌ عِنْدَهُ قَدْ جُمِعَتْ يَدَاهُ إِلَى عُنُقِهِ فَقَالَ لَهُ مُعَاذٌ يَا عَبْدَ اللَّهِ بْنَ قَيْسٍ أَيُّمَ هَذَا قَالَ هَذَا رَجُلٌ كَفَرَ بَعْدَ إِسْلَامِهِ قَالَ لَا أَنْزِلُ حَتَّى يُقْتَلَ قَالَ إِنَّمَا جِيءَ بِهِ لِذَلِكَ فَانْزِلْ قَالَ مَا أَنْزِلُ حَتَّى يُقْتَلَ فَأَمَرَ بِهِ فَقُتِلَ ثُمَّ نَزَلَ فَقَالَ يَا عَبْدَ اللَّهِ كَيْفَ تَقْرَأُ الْقُرْآنَ قَالَ أَتَفَوَّقُهُ تَفَوُّقًا قَالَ فَكَيْفَ تَقْرَأُ أَنْتَ يَا مُعَاذُ قَالَ أَنَامُ أَوَّلَ اللَّيْلِ فَأَقُومُ وَقَدْ قَضَيْتُ جُزْئِي مِنْ النَّوْمِ فَأَقْرَأُ مَا كَتَبَ اللَّهُ لِي فَأَحْتَسِبُ نَوْمَتِي كَمَا أَحْتَسِبُ قَوْمَتِي [ر: ۲۸۷۳]

قوله: وبعث كل واحد منهما على مخلاف: ((مخلاف)): علاقې او ضلعې ته وائى.يعنى دوى دواړه ئې جدا جدا علاقو ته اوليګل.په دواړوحضراتو كښې چه به هريو كله د خپلې علاقې دوره كوله.د خپل دويم ملګرى علاقې ته چه به ورنزدې شو.نو هلته به ئې يوبل سره ملاقات كولو.يو ځلې حضرت معاذ بن جبل رضي الله عنه پخپله علاقه كښې خپل ملګرى ابوموسى رضي الله عنه ته نزدې اورسيده.هلته ئې اوكتل.چه حضرت ابوموسى رضي الله عنه ناست دې.او څه خلق هغه سره راجمع دى.او د يو سړى لاسونه سټ سره تړلى شوى دى.حضرت معاذ رضي الله عنه تپوس اوكړو.دا څه قصه ده؟ حضرت ابوموسى رضي الله عنه اوفرمائيل.دا سړې مرتد شوې دې .حضرت معاذ رضي الله عنه اوفرمائيل.تركومې پورې چه دې قتل نكړې.زه به د خپلې سورلې نه كوز نه شم.نوهغه قتل كړې شو.

ددې نه پس حضرت معاذ رضي الله عنه د خپلې سورلۍ نه كوزشو.او د حضرت ابو موسى رضي الله عنه نه ئې پوښتنه اوكړه.چه ته قرآن څنګه لولې؟ حضرت ابوموسى رضي الله عنه جواب وركړو.،،اتفوقه تفوقاً،، دا د ،،فواق ناقه،، نه ماخوذ دې.د اوښې نه چه يوځل پۍ اولوشلې شى.او دا محسوسه شى.

---

١) سيرت مصطفى(١٤٢/٣)_

چه په تهیونو کښې اوس پې ختم شو.نو د لږ ساعت دپاره پریخودې شي.اوډ پیو انتظار کولې شي.بیا دوباره لوشل شروع کړې شي.د مینځ دغه وقفې ته ،،فواق ناقه،، وائي.د حضرت ابوموسي ﷺ مطلب دادې چه زه د شپې لږه شیبه د قرآن مجید تلاوت کوم.دهغې نه پس لږ شان آرام کوم.بیا اودرېږم.تلاوت شروع کوم.یعنې د شپې په وقفې وقفې سره تلاوت کوم.(¹) بیا حضرت ابوموسي ﷺ د حضرت معاذ ﷺ نه تپوس اوکړو.چه تاسو څنګه تلاوت کوئ؟ هغه اووئیل.چه زه د شپې په شروع کښې آرام کوم.کله چه د خوب یوه حصه پوره کړم.نو پاسیږم.او د توفیق موافق تلاوت کوم.«فاحتسب نومتی کما احتسب قومتی» او زه د خپل خوب متعلق هم د الله تعالی نه دغه شان امید لرم.لکه څنګه چه دخپلو د تهجدو د مونځ امید لرم.مطلب دادې.چه زه چونکه آرام په دې نیت سره کوم.چه تازه او دمه شم.نو عبادت به اوکړم.په دې وجه زما امید دې.چه الله ﷻ به په دې آرام او خوب هم ماته ثواب راکړي.

[۴۰۸۷] حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ حَدَّثَنَا خَالِدٌ عَنِ الشَّيْبَانِيِّ عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَهُ إِلَى الْيَمَنِ فَسَأَلَهُ عَنْ أَشْرِبَةٍ تُصْنَعُ بِهَا فَقَالَ وَمَا هِيَ قَالَ الْبِتْعُ وَالْمِزْرُ فَقُلْتُ لِأَبِي بُرْدَةَ مَا الْبِتْعُ قَالَ نَبِيذُ الْعَسَلِ وَالْمِزْرُ نَبِيذُ الشَّعِيرِ فَقَالَ كُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ

رَوَاهُ جَرِيرٌ وَعَبْدُ الْوَاحِدِ عَنِ الشَّيْبَانِيِّ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ

[۴۰۸۸] حَدَّثَنَا مُسْلِمٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ بَعَثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَدَّهُ أَبَا مُوسَى وَمُعَاذًا إِلَى الْيَمَنِ فَقَالَ يَسِّرَا وَلَا تُعَسِّرَا وَبَشِّرَا وَلَا تُنَفِّرَا وَتَطَاوَعَا فَقَالَ أَبُو مُوسَى يَا نَبِيَّ اللَّهِ إِنَّ أَرْضَنَا بِهَا شَرَابٌ مِنَ الشَّعِيرِ الْمِزْرُ وَشَرَابٌ مِنَ الْعَسَلِ الْبِتْعُ فَقَالَ كُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ فَانْطَلَقَا فَقَالَ مُعَاذٌ لِأَبِي مُوسَى كَيْفَ تَقْرَأُ الْقُرْآنَ قَالَ قَائِمًا وَقَاعِدًا وَعَلَى رَاحِلَتِي وَأَتَفَوَّقُهُ تَفَوُّقًا قَالَ أَمَّا أَنَا فَأَنَامُ وَأَقُومُ فَأَحْتَسِبُ نَوْمَتِي كَمَا أَحْتَسِبُ قَوْمَتِي وَضَرَبَ فُسْطَاطًا فَجَعَلَا يَتَزَاوَرَانِ فَزَارَ مُعَاذٌ أَبَا مُوسَى فَإِذَا رَجُلٌ مُوثَقٌ فَقَالَ مَا هَذَا فَقَالَ أَبُو مُوسَى يَهُودِيٌّ أَسْلَمَ ثُمَّ ارْتَدَّ فَقَالَ مُعَاذٌ لَأَضْرِبَنَّ عُنُقَهُ

تَابَعَهُ الْعَقَدِيُّ وَوَهْبٌ عَنْ شُعْبَةَ وَقَالَ وَكِيعٌ وَالنَّضْرُ وَأَبُو دَاوُدَ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ سَعِيدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَوَاهُ جَرِيرُ بْنُ عَبْدِ الْحَمِيدِ عَنِ الشَّيْبَانِيِّ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ [ر: ۲۸۷۳]

---

¹) قال ابن الاثير فى النهاية(۴۸۰/۳) وحديث ابوموسي و معاذ(هما) ،،اما انا فاتفوقه تفوقاً،، يعنى قراة القرآن: اى لا اقرأ وردي منه دفعة واحدة ولكن اقرأه شيئاً بعد شئ فى ليلى ونهارى ماخوذ من فواق الناقة، لانها تحلب ثم تراح حتى تدرثم تحلب)_

[٤٠٨٩] حَدَّثَنِي عَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ هُوَ النَّرْسِيُّ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ عَنْ أَيُّوبَ بْنِ عَائِذٍ حَدَّثَنَا قَيْسُ بْنُ مُسْلِمٍ قَالَ سَمِعْتُ طَارِقَ بْنَ شِهَابٍ يَقُولُ حَدَّثَنِي أَبُو مُوسَى الْأَشْعَرِيُّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ بَعَثَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى أَرْضِ قَوْمِي فَجِئْتُ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُنِيخٌ بِالْأَبْطَحِ فَقَالَ أَحَجَجْتَ يَا عَبْدَ اللَّهِ بْنَ قَيْسٍ قُلْتُ نَعَمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ كَيْفَ قُلْتَ قَالَ قُلْتُ لَبَّيْكَ إِهْلَالًا كَإِهْلَالِكَ قَالَ فَهَلْ سُقْتَ مَعَكَ هَدْيًا قُلْتُ لَمْ أَسُقْ قَالَ فَطُفْ بِالْبَيْتِ وَاسْعَ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ ثُمَّ حِلَّ فَفَعَلْتُ حَتَّى مَشَطَتْ لِي امْرَأَةٌ مِنْ نِسَاءِ بَنِي قَيْسٍ وَمَكُثْنَا بِذَلِكَ حَتَّى اسْتُخْلِفَ عُمَرُ [ر: ١٤٨٤]

[٤٠٩٠] حَدَّثَنِي حِبَّانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ عَنْ زَكَرِيَّاءَ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ يَحْيَى بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ صَيْفِيٍّ عَنْ أَبِي مَعْبَدٍ مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِمُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ حِينَ بَعَثَهُ إِلَى الْيَمَنِ إِنَّكَ سَتَأْتِي قَوْمًا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ فَإِذَا جِئْتَهُمْ فَادْعُهُمْ إِلَى أَنْ يَشْهَدُوا أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوا لَكَ بِذَلِكَ فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللَّهَ قَدْ فَرَضَ عَلَيْهِمْ خَمْسَ صَلَوَاتٍ فِي كُلِّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوا لَكَ بِذَلِكَ فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللَّهَ قَدْ فَرَضَ عَلَيْهِمْ صَدَقَةً تُؤْخَذُ مِنْ أَغْنِيَائِهِمْ فَتُرَدُّ عَلَى فُقَرَائِهِمْ فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوا لَكَ بِذَلِكَ فَإِيَّاكَ وَكَرَائِمَ أَمْوَالِهِمْ وَاتَّقِ دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ فَإِنَّهُ لَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ اللَّهِ حِجَابٌ

قَالَ أَبُو عَبْد اللَّهِ طَوَّعَتْ طَاعَتْ وَأَطَاعَتْ لُغَةٌ طِعْتُ وَطُعْتُ وَأَطَعْتُ [ر: ١٣٣١]

قوله: حدثني حبان: رسول الله ﷺ د حضرت معاذ رضی الله عنه یمن ته د لیګلو په وخت یو څو نصیحتونه اوفرمائیل .هغه ته نبی علیه السلام اوفرمائیل.چه اهل یمن ته اول د کلمهٔ توحید دعوت ورکړه.که هغوی ئې قبوله کړی.نو بیا د مونځ دعوت ورکړه.که دا هم اومنی.نو بیا د زکاة حکم ورکړه.خو ددې دا مطلب نه دې.چه د کلمې وئیلو نه پس به مونځ فرض کیږی.او د مونځ نه پس به بیا زکواة فرض کیږی.د کلمې وئیلو نه پس به د اسلام احکام ټول په ټوله لازمیږی.دلته چه د کوم ترتیب ذکردې.ددې نه مقصد.د دعوت یوه طریقه خودل دی.چه ټول احکام په یو وخت او په رومبی خل مه بیانوه.چه په دې سره هغه خلقو کښې ویره او نفرت پیدا نشی.بلکه په مزه مزه هغوی د اسلامی تعلیماتو نه خبر کړه.

قوله: قَالَ أَبُو عَبْد اللَّهِ طَوَّعَتْ طَاعَتْ وَأَطَاعَتْ لُغَةٌ طِعْتُ وَطُعْتُ وَأَطَعْتُ: په پورته روایت کښې ،،فإن اطاعوا لك،، لفظ راغلې دې.ددې نه د امام بخاری رحمه الله ذهن د قرآن شریف د سورهٔ مائده آیت ﴿ فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ أَخِيهِ ﴾ طرف ته لاړه.ددې په تشریح کولوکښې ئې اوفرمائیل.چه طوعت د ،،طاعت،، په معنی کښې دې.دغه شان د باب سمع، باب نصر، او د باب افعل ټولو نه ددې یوه معنی ده.

[۴۰۹۱] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ أَنَّ مُعَاذًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ لَمَّا قَدِمَ الْيَمَنَ صَلَّى بِهِمُ الصُّبْحَ فَقَرَأَ وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ لَقَدْ قَرَّتْ عَيْنُ أُمِّ إِبْرَاهِيمَ

زَادَ مُعَاذٌ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ حَبِيبٍ عَنْ سَعِيدٍ عَنْ عَمْرٍو أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ مُعَاذًا إِلَى الْيَمَنِ فَقَرَأَ مُعَاذٌ فِي صَلَاةِ الصُّبْحِ سُورَةَ النِّسَاءِ فَلَمَّا قَالَ وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا قَالَ رَجُلٌ خَلْفَهُ قَرَّتْ عَيْنُ أُمِّ إِبْرَاهِيمَ

حضرت معاذ بن جبل رضي الله عنه يمن ته راغې.نوهغوی د سحر مونځ ورکړو.په مالونو وصولولو باندې هم هغه مقرروو.د اسلام د احکامو تعليم او د مونځ امامت هم هغه ورکولو.هغوی يوه ورځ د سحر په مانځه کښې دا آيت اولوسته. ﴿وَاتَّخَذَ اللّٰهُ اِبْرٰهِيْمَ خَلِيْلًا﴾ (۱) نو په قوم کښې يو سړي اووئيل.«لقد قرت عين ام ابراهيم» يعنې ابراهيم عليه السلام لره الله تعالى خليل جوړکړو.نو د ابراهيم عليه السلام دمور سترګې به يخې شوې وی.يعنې هغه به ډيره خوشحاله شوې وی.

په روايت باب باندې يو اشکال او دهغې جوابات: دلته اشکال کيږی.چه په مانځه کښې خو خبرو کولو سره مونځ فاسدیږی.کوم سړی چه دا خبرې اوکړلې.دهغه مونځ خو فاسد شو.حضرت معاذ رضي الله عنه هغه ته د مونځ دوباره راګرځولو حکم ولې ورنکړو؟

① ددې يو جواب علامه عيني رحمه الله ورکړې دې.چه ممکن ده.حضرت معاذ رضي الله عنه ته هم معلومه نه وه.چه په داسې صورت کښې دمونځ اعاده کولې شی.په دې وجه هغه حکم ورنکړو.(۲) خو دا جواب ضعيف دې.

② دويم جواب دا ورکړې شوې دې.چه ممکن ده.دغه سړې اوس لا په مانځه کښې شامل شوې نه وو.بلکه د مانځه نه بهرهغه دا کلام کړې وی.(۳)

③ دريم جواب دا ورکړې شوې دې.چه ممکن ده.حضرت معاذ رضي الله عنه هغه ته د مونځ دوباره راګرځولو حکم ورکړې وی.خو دلته ئې په روايت کښې ذکر نه وی راغلې .او عدم ذکر، عدم د وجود ته مستلزم نه دې.(۴)

فائده: «قرت عين فلان» دفلانې سترګې يخې شوې.ددې نه مراد دادې.چه هغه خوشحاله شو.مشهوره ده.چه په خوشحالئ کښې کومې اوښکې اوځی.هغه يخې وی.او دغم اوښکې

---

۱) سورة النساء۱۲۵)_

۲) عمدة القارى (۵۱۱۸)_

۳) فتح البارى (۶۵۱۸)_

۴) فتح البارى (۶۵۱۸) وعمدة القارى (۵۱۱۸)_

كرمې وي.په دې وجه دا تعبير دڅا د خوشحالئ خودلو دپاره اختيارولې شي.چه د خوشحالئ په يخو اوښكو سره دهغه سترګې يخې شوې.(١)

باب بعث علي بن أبي طالب عليه السلام وخالد بن الوليد رضي الله عنه إلى اليمن قبل حجة الوداع

رسول الله ﷺ د فتح مكې نه پس صحابه كرام ﷺ د تبليغ او جهاد دپاره د عربو مختلفو اطرافو ته ليګلي وو.نبي ﷺ حضرت خالد بن وليد ﷺ د يوې سرية اميرجوړ كړې وو.او يمن طرف ته ئې ليګلې وو.څه موده پس نبي ﷺ حضرت علي ﷺ يمن طرف ته اوليګه.او د حضرت خالد ﷺ په ځائې ئې هغه امير مقرركړو.ددې واقعې په باره كښې امام وړيسې روايات نقل كوي.

[٤٠٩٢] حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ عُثْمَانَ حَدَّثَنَا شُرَيْحُ بْنُ مَسْلَمَةَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ يُوسُفَ بْنِ إِسْحَاقَ بْنِ أَبِي إِسْحَاقَ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ سَمِعْتُ الْبَرَاءَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بَعَثَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَعَ خَالِدِ بْنِ الْوَلِيدِ إِلَى الْيَمَنِ قَالَ ثُمَّ بَعَثَ عَلِيًّا بَعْدَ ذَلِكَ مَكَانَهُ فَقَالَ مُرْ أَصْحَابَ خَالِدٍ مَنْ شَاءَ مِنْهُمْ أَنْ يُعَقِّبَ مَعَكَ فَلْيُعَقِّبْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُقْبِلْ فَكُنْتُ فِيمَنْ عَقَّبَ مَعَهُ قَالَ فَغَنِمْتُ أَوَاقٍ ذَوَاتِ عَدَدٍ

حضرت براء ﷺ فرمائي.چه رسول الله ﷺ مونږه خالد بن وليد ﷺ سره يمن طرف ته اوليګلو.بيانبي ﷺ دهغه په ځائې حضرت علي ﷺ اوليګه.اوهغه ته ئې اوفرمائيل .چه د حضرت خالد بن وليد ﷺ ملګرو ته اووايه.چه څوك تاسو سره يمن ته واپس تلل غواړي.هغه دې يمن ته لاړشي.او څوك چه غواړي.چه مدينې ته راشي .نو مدينې ته دې راشي.حضرت براء ﷺ فرمائي.زه حضرت علي ﷺ سره واپس يمن ته تلونكو خلقو كښې ووم.

قوله: فَغَنِمْتُ أَوَاقٍ ذَوَاتِ عَدَدٍ: اواق د ،اوقية، جمع ده.يعنې د مال غنيمت نه ماته د سپينو زرو ډيرې اوقيې ملاؤ شوې.((ذوات عدد) نه ډيروالى طرف ته اشاره ده.او دا هم ممكن ده.چه كموالى طرف ته اشاره وي.

[٤٠٩٣] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا رَوْحُ بْنُ عُبَادَةَ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ سُوَيْدِ بْنِ مَنْجُوفٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بُرَيْدَةَ عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ بَعَثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلِيًّا إِلَى خَالِدٍ لِيَقْبِضَ الْخُمُسَ وَكُنْتُ أُبْغِضُ عَلِيًّا وَقَدِ اغْتَسَلَ فَقُلْتُ لِخَالِدٍ أَلَا تَرَى إِلَى هَذَا فَلَمَّا قَدِمْنَا عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَكَرْتُ ذَلِكَ لَهُ فَقَالَ يَا بُرَيْدَةُ أَتُبْغِضُ عَلِيًّا فَقُلْتُ نَعَمْ قَالَ لَا تُبْغِضْهُ فَإِنَّ لَهُ فِي الْخُمُسِ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ

حضرت بريده بن حصيب ﷺ فرمائي.چه رسول الله ﷺ حضرت علي ﷺ يمن طرف ته

---

(١) اوګورئ: مجمع بحارالانوار: (٤/٦١٤) وعمدة القارى (١١٨/٥)_

حضرت خالد رضي الله عنه ته ليګلې وو.چه هغه خمس پخپله قبضه کښې واخلى .بريده وائى.چه زما على رضي الله عنه سره بُغض وو.دلته وړبسې روايت مختصر دې .اسماعيلى دا روايت تفصيل سره نقل کړې دې.(١)چه دخمس د مال نه يوه ښائسته وينځه حضرت على رضي الله عنه دخپل ځان دپاره منتخب کړله.او د شپې ئې هغې سره د وطى کولو نه پس چه کله د سحر غُسل اوکړو.نو حضرت خالد بن وليد رضي الله عنه بريده ته اووئيل.چه((الاترى ماصنع هذا؟))اودلته د بخارى رحمه الله په روايت کښې بريده رضي الله عنه فرمائى .چه ما خالد ته اووئيل.((الا ترى الى هذا؟)) (دې کس ته نه ګورې.چه د غنيمت د مال وينځه ئې استعمال کړله) فرمائى.چه کله مونږ رسول الله صلى الله عليه وسلم ته راغلو.نو ما نبى عليه السلام ته ددې واقعې ذکراوکړو.نبى عليه السلام اوفرمائيل.((يا بُريدة اتُبغض عليا؟)) (اې بريده! ته على سره بغض ساتې؟) ما اووئيل.آو، نو نبى عليه السلام اوفرمائيل.((لاتبغضه، فان له فى الخمس اكثرمن ذالك)) (هغه سره بغض مه ساته.ځکه چه په خمس کښې هغه ته ددې (وينځې) نه د زيات اخستلو حق وو) د عبدالجليل په روايت کښې دى.چه حضرت بريده رضي الله عنه اووئيل.((فماکان احد من النّاس احبّ الىّ من على))(٢) ، ،ددې نه پس دحضرت على رضي الله عنه نه ماته هيڅ څوك زيات محبوب نه وو ، ،

په روايت د باب باندې اشکال او دهغې جوابونه: په دې روايت باندې يو اشکال دا کيږى.چه حضرت على رضي الله عنه بغير د استبراء نه دې وينځې سره وطى ولې اوکړله؟ حالانکه استبراء ضرورى ده.

① ددې يو جواب دا ورکړې شوې دې.چه دغه وينځه باکره وه.واده شوې يا د بل چا وطى کړې شوې نه وه.په دې وجه د استبراء ضرورت نه وو.(٣)

② دويم جواب دا ورکړې شوې دې.چه ممکن ده.حضرت على رضي الله عنه د استبراء نه پس وطى کړې وى.په روايت کښې هيڅ يوه خبره داسې نشته.چه دهغې نه معلومه شى. چه حضرت على رضي الله عنه بغير د استبراء نه هغې سره وطى کړې وى.(٤)

باقى پاتې شوه دا خبره چه حضرت على رضي الله عنه دځان دپاره دا وينځه ولې منتخب کړله؟ ددې جواب دادې.چه په خمس کښې امام يا نائب امام ته حق وى.او دلته حضرت على رضي الله عنه د نبى عليه السلام نائب جوړشوې وو.او خمس اخستلو پاره تلې وو.په دې وجه هغه ته داحق حاصل وو.ځکه خو نبى عليه السلام اوفرمائيل.((فان له فى الخمس اکثرمن ذالك)).

---

١) فتح البارى (٨/٦٦)_
٢) فتح البارى (٨/٦٧)_
٣) فتح البارى (٨/٦٧)_
٤) فتح البارى(٨/٦٧)_

[۴۰۹۴] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ عَنْ عُمَارَةَ بْنِ الْقَعْقَاعِ بْنِ شُبْرُمَةَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي نُعْمٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ يَقُولُ بَعَثَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْيَمَنِ بِذُهَيْبَةٍ فِي أَدِيمٍ مَقْرُوظٍ لَمْ تُحَصَّلْ مِنْ تُرَابِهَا قَالَ فَقَسَمَهَا بَيْنَ أَرْبَعَةِ نَفَرٍ بَيْنَ عُيَيْنَةَ بْنِ بَدْرٍ وَأَقْرَعَ بْنِ حَابِسٍ وَزَيْدِ الْخَيْلِ وَالرَّابِعُ إِمَّا عَلْقَمَةُ وَإِمَّا عَامِرُ بْنُ الطُّفَيْلِ فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِهِ كُنَّا نَحْنُ أَحَقَّ بِهَذَا مِنْ هَؤُلَاءِ قَالَ فَبَلَغَ ذَلِكَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَلَا تَأْمَنُونِي وَأَنَا أَمِينُ مَنْ فِي السَّمَاءِ يَأْتِينِي خَبَرُ السَّمَاءِ صَبَاحًا وَمَسَاءً قَالَ فَقَامَ رَجُلٌ غَائِرُ الْعَيْنَيْنِ مُشْرِفُ الْوَجْنَتَيْنِ نَاشِزُ الْجَبْهَةِ كَثُّ اللِّحْيَةِ مَحْلُوقُ الرَّأْسِ مُشَمَّرُ الْإِزَارِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ اتَّقِ اللَّهَ قَالَ وَيْلَكَ أَوَلَسْتُ أَحَقَّ أَهْلِ الْأَرْضِ أَنْ يَتَّقِيَ اللَّهَ قَالَ ثُمَّ وَلَّى الرَّجُلُ قَالَ خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَلَا أَضْرِبُ عُنُقَهُ قَالَ لَا لَعَلَّهُ أَنْ يَكُونَ يُصَلِّي فَقَالَ خَالِدٌ وَكَمْ مِنْ مُصَلٍّ يَقُولُ بِلِسَانِهِ مَا لَيْسَ فِي قَلْبِهِ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنِّي لَمْ أُومَرْ أَنْ أَنْقُبَ عَنْ قُلُوبِ النَّاسِ وَلَا أَشُقَّ بُطُونَهُمْ قَالَ ثُمَّ نَظَرَ إِلَيْهِ وَهُوَ مُقَفٍّ فَقَالَ إِنَّهُ يَخْرُجُ مِنْ ضِئْضِئِ هَذَا قَوْمٌ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ رَطْبًا لَا يُجَاوِزُ حَنَاجِرَهُمْ يَمْرُقُونَ مِنَ الدِّينِ كَمَا يَمْرُقُ السَّهْمُ مِنَ الرَّمِيَّةِ وَأَظُنُّهُ قَالَ لَئِنْ أَدْرَكْتُهُمْ لَأَقْتُلَنَّهُمْ قَتْلَ ثَمُودَ [۳۳۴۰، ۶۹۹۵، ۷۱۲۳، وانظر: ۳۱۶۶]

حضرت ابوسعید خدری رضی الله عنه فرمائی «بعث علی بن ابی طالب الی رسول الله ﷺ بذهیبة فی ادیم مقروظ (۱) لم تحصل من ترابها» یعنی د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حضرت علی رضی الله عنه لږ سره زر اولیګل. په داسې څرمنه کښې چه هغې ته رنګ ورکړې شوې وو. او دغه سره زر دهغې د خاورو نه نه وه جدا کړې شوې. مطلب ذادې چه دکان نه د راوښکلو نه پس دغه سره زر د خاورو نه نه وه صفا کړې شوې.

نبی کریم ﷺ دغه سره زر په څلورو سړو کښې تقسیم کړله. عیینه بن بدر، اقرع بن حابس، زید الخلیل (۲) او علقمه یا عامر بن الطفیل، په علقمه او عامر کښې د راوی شك دې. خو علقمه صحیح دې. ځکه چه د عامر بن الطفیل وفات دهغه نه وړاندې شوې وو. چه ددې تفصیل وړاندې تیرشوې دې. (۳)

د نبی کریم ﷺ په صحابو رضی الله عنهم کښې یوسړی اوونیل. چه ددې خلقو په مقابله کښې مونږ

---

(۱) ذهیبة: تصغیر ذهبة..... مقروظ: ای مدبوغ بالقرظ، والقرظ شجر یدبغ بورقه ولونه الی الصفرة (عمدة القاری(۸/۱۱۸)ـ

(۲) وقیل له زید الخیل لکرائم الخیل التی کانت له، وسماه النبی ﷺ زید الخیر بالراء بدل اللام واثنی علیه فاسلم، فحسن اسلامه ومات فی حیاة النبی ﷺ (فتح الباری(۸/۶۸)ـ

(۳) اوګورئ: غزوهٔ بیر معینه(ص ۲۶۶-۲۶۷)ـ

زيات حقدار يو.رسول اللهﷺ ته چه كله دا خبر ملاوشو.نووې فرمائيل.چه تاسو په ما باندې اعتماد نه كوئ.«وانا امين من فى السماء» حالانكه زه دهغه ذات امين يم.چه دهغه وحى سحراو مابنام ماته راځى.نو يو سړې اودريده.چه دهغه سترګې دننه طرف ته ورننوتې وې.اننګى ئې بهر ته راوتلى وو.تندې ئې مخې ته راوتلې وو.ګيره ئې ګنړه وه.سر ئې خرئيلې وو.لنګ ئې (پنډو) طرف ته اوچت كړې وو.اورسول اللهﷺ ته ئې اوونيل.«يارسول الله اتق الله»رسول اللهﷺ اوفرمائيل. ،،ويلك!،، ستا دپاره دې هلاكت وى.آيا د زمكې په اوسيدونكوكښې دټولو نه زيات زه د الله نه يريدونكې نه يم؟ بيا هغه سړې لاړه.حضرت خالد بن وليد رضي الله عنه د رسول اللهﷺ نه دهغه د سټ كټ كولو اجازت اوغوښته.نبى عليه السلام اوفرمائيل.نه كيدې شى.چه هغه مونځ كوى.حضرت خالد رضي الله عنه اوفرمائيل.«وكم من مصل يقول بلسانه ماليس فى قلبه» ،،څومره مونځ كونكى داسې دى.چه هغوى په ژبه هغه څه وائى.كوم څه چه دهغوى په زړه كښې نه وى،، يعنى ډيرخلق په ظاهركښې مونځ كوى.خو دننه هغوى مسلمانان نه وى.په دې باندې رسول اللهﷺ اوفرمائيل.«انى لم اومران انقب قلوب الناس ولا اشق بطونهم» يعنى ،،ماته ددې حكم نه دې.چه زه دخلقو په زړونوكښې سورى اوكړم،او معلومات اوكړم.اودهغې تحقيق اوكړم.اونه ددې حكم دې.چه زه دهغوى خيټې اوسيرم،، (چه معلومه كړم.چه په رښتيا هغوى دننه نه مسلمانان دى اوكه نه) راوى وائى.چه بيا رسول اللهﷺ هغه سړى طرف تهاوكتل.چه هغه شاكړې وه.او روان وو.نبى عليه السلام اوفرمائيل.

قوله: إِنَّهُ يَخْرُجُ مِنْ ضِئْضِئِ هَذَا قَوْمٌ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ رَطْبًا لَا يُجَاوِزُ حَنَاجِرَهُمْ يَمْرُقُونَ مِنَ الدِّينِ كَمَا يَمْرُقُ السَّهْمُ مِنَ الرَّمِيَّةِ: ،،ددې سړى د نسل نه به يو قوم اوځى.چه هغوى به د قرآن تلاوت ډير تازګئ سره كوى.خو دا قرآن به دهغوى د جُجورې (د مرئ هډوكى) نه وړاندې نه ځى.دغه خلق به د دين نه داسې وځى.لكه څنګه چه غشې د ښكار نه اوځى،،.

ضئضئ: نسل ،حناجر: د حَنجَرة جمع ده.هغه هډوكې كوم چه د سينې نه پورته او د حلق نه لاندې وى.يمرقون: يخرجون،الرمية: ښكار.

مطلب دادې.چه دغه خلق به د قرآن تلاوت ډير په خوش آوازئ سره كوى.خو قرآن به دهغوى د حلق نه لاندې نه كوزيږى.يعنى د قرآن اثر به دهغوى په زړه باندې نه كيږى. د دين نه به هغوى دهغه غشى په شان اوځى.كوم چه د ښكار نه اوځى.خو په هغې به د وينې هيڅ داغ او نخښه نه وى.دغه شان به دهغوى په زړونو باندې د دين هيڅ اثر نه وى.

قوله: وَأَظُنُّهُ قَالَ لَئِنْ أَدْرَكْتُهُمْ لَأَقْتُلَنَّهُمْ قَتْلَ ثَمُودَ: راوى وائى.چه زما خيال دې.نبى عليه السلام دا هم اوفرمائيل.چه كه زه هغوى بيا موسم.نو زه به هغوى د قوم ثمود پشان قتلوم.دا خوارجو طرف ته اشاره وه.دهغه سړى نوم څه وو؟ په دې باره كښې بعضې حضراتو

بې علمي ښکاره کړې ده.بعضو وئيلى دى چه دهغه نوم ،،ذوالخويصرة تميمى،،[1] وو.علامه سهيلى رحمه الله فرمائيلى دى. چه دهغه نوم ،،نافع،، وو.[2] د ابوداوُد په روايت کښې هم دهغه نوم ،،نافع،، راغلې دې.[3] او بعضو وئيلى دى.چه دهغه نوم ،،حرقوص بن زهير،، دې.[4] دغه سړې په حقيقت کښې د قتلولو مستحق وو.خو رسول الله ﷺ د مصلحت په طور هغه ته هيڅ اونه وئيل.مصلحت دا وو.چه که قتل کړې ئې وو.نو په دې سره عامو خلقو کښې د اسلام باره کښې د بدګمانۍ پيدا کيدلو امکان وو.د اسلام مخالفينو به دا خبره خوره کړې وه.چه محمد ﷺ خپل اصحاب قتلوى.او په دې طريقه به د اسلام په لاره کښې رکاوټ پيدا شوې وې.[5]

دلته دا اشکال کيږى.چه رسول الله ﷺ فرمائى.«لئن ادرکتهم لاقتلنهم قتل ثمود» دلته دغه سړې چه اصل بنياد دې.د نبى عليه السلام په وړاندې موجود دې.چه هم دهغه د نسل نه به روستو داسې قسمه خلق پيدا کيږى.نو هم دا اصل (بنياد) نبى عليه السلام ولې قتل نکړو؟

① حافظ ابن حجر رحمه الله ددې اشکال جواب ورکولو کښې فرمائيلى دى.چه دا جمله نبى عليه السلام دهغه وخت او دهغه زمانې متعلق ارشاد فرمائيلې ده.کله چه ددوى د طرفه خروج او بغاوت ښکاره شى.اوکله چه به هغوى د مسلمان وينې تويوى .حالانکه اوس ددغه سړى نه داسې هيڅ خبره نه ده ښکاره شوې.نه هغه د بغاوت اعلان کړې دې.اونه د يو مسلمان وينې تويولو ته وړاندې شوې دې.په دې وجه نبى کريم ﷺ دهغه د قتلولو اجازت ورنکړو.[6]

② حضرت کشميرى رحمه الله اوفرمائيل.چه نبى کريم ﷺ په حقيقت کښې تشريع او تکوين دواړه جمع کړل.[7]تشريع خو دادې.چه نبى عليه السلام دهغه په قول باندې نکير اوفرمائيلو .او چونکه تکوينى طور باندې دهغه قتل دحضرت على رضي الله عنه په حصه کښې وو.په دې وجه ئې د تکوين په رعايت سره دغه وخت هغه قتل نکړو.روستو چه کله د حضرت على رضي الله عنه په دورکښې د خوارجو فتنه راوچته شوه.او حضرت على رضي الله عنه هغوى قتل کړل.نو دهغه سړى لټون اوکړې شو.نو په لاشونو کښې دهغه لاش ملاؤ شو.[8]

[٤٠٥٥] حَدَّثَنَا الْمَكِّيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ عَطَاءٌ قَالَ جَابِرٌ أَمَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلِيًّا أَنْ يُقِيمَ عَلَى إِحْرَامِهِ زَادَ مُحَمَّدُ بْنُ بَكْرٍ عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ عَطَاءٌ

---

[1] فتح البارى (٨\٦٩) وعمدة القارى (١٨\٨)_

[2] فتح البارى ٨\٦٩) وعمدة القارى(١٨\٨)_

[3] سنن ابى داؤد(٤\٢٤٥) کتاب السنة باب فى قتال الخوارج رقم الحديث (٤٧٧٠)_

[4] فتح البارى (٨\٦٩) وعمدة القارى (١٨\٨)_

[5] لامع الدرارى (٨\٣٧٧)_

[6] فتح البارى (٨\٦٩)_

[7] فيض البارى (٤\١١٩)_

[8] اوګورئ:صحيح بخارى کتاب المناقب باب علامات النبوة رقم الحديث (٣٦١٠) فتح البارى (٦\٦١٨)_

قَالَ جَابِرٌ قَدِمَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بِسِعَايَتِهِ قَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَ أَهْلَلْتَ يَا عَلِيُّ قَالَ بِمَا أَهَلَّ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فَأَهْدِ وَامْكُثْ حَرَامًا كَمَا أَنْتَ قَالَ وَأَهْدَى لَهُ عَلِيٌّ هَدْيًا [ر: ١٤٨٢]

[٤٠٩٦] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ الْمُفَضَّلِ عَنْ حُمَيْدٍ الطَّوِيلِ حَدَّثَنَا بَكْرٌ أَنَّهُ ذَكَرَ لِابْنِ عُمَرَ أَنَّ أَنَسًا حَدَّثَهُمْ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَهَلَّ بِعُمْرَةٍ وَحَجَّةٍ فَقَالَ أَهَلَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْحَجِّ وَأَهْلَلْنَا بِهِ مَعَهُ فَلَمَّا قَدِمْنَا مَكَّةَ قَالَ مَنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ هَدْيٌ فَلْيَجْعَلْهَا عُمْرَةً وَكَانَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَدْيٌ فَقَدِمَ عَلَيْنَا عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ مِنَ الْيَمَنِ حَاجًّا فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَ أَهْلَلْتَ فَإِنَّ مَعَنَا أَهْلَكَ قَالَ أَهْلَلْتُ بِمَا أَهَلَّ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فَأَمْسِكْ فَإِنَّ مَعَنَا هَدْيًا [ر: ١٤٨٣]

بَاب غَزْوَةِ ذِي الْخَلَصَةِ

[٤٠٩٧/٤٠٩٩] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا خَالِدٌ حَدَّثَنَا بَيَانٌ عَنْ قَيْسٍ عَنْ جَرِيرٍ قَالَ كَانَ بَيْتٌ فِي الْجَاهِلِيَّةِ يُقَالُ لَهُ ذُو الْخَلَصَةِ وَالْكَعْبَةُ الْيَمَانِيَةُ وَالْكَعْبَةُ الشَّأْمِيَّةُ فَقَالَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَلَا تُرِيحُنِي مِنْ ذِي الْخَلَصَةِ فَنَفَرْتُ فِي مِائَةٍ وَخَمْسِينَ رَاكِبًا فَكَسَرْنَاهُ وَقَتَلْنَا مَنْ وَجَدْنَا عِنْدَهُ فَأَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرْتُهُ فَدَعَا لَنَا وَلِأَحْمَسَ

[٤٠٩٨] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا يَحْيَى حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ حَدَّثَنَا قَيْسٌ قَالَ قَالَ لِي جَرِيرٌ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَلَا تُرِيحُنِي مِنْ ذِي الْخَلَصَةِ وَكَانَ بَيْتًا فِي خَثْعَمَ يُسَمَّى الْكَعْبَةَ الْيَمَانِيَةَ فَانْطَلَقْتُ فِي خَمْسِينَ وَمِائَةِ فَارِسٍ مِنْ أَحْمَسَ وَكَانُوا أَصْحَابَ خَيْلٍ وَكُنْتُ لَا أَثْبُتُ عَلَى الْخَيْلِ فَضَرَبَ فِي صَدْرِي حَتَّى رَأَيْتُ أَثَرَ أَصَابِعِهِ فِي صَدْرِي وَقَالَ اللَّهُمَّ ثَبِّتْهُ وَاجْعَلْهُ هَادِيًا مَهْدِيًّا فَانْطَلَقَ إِلَيْهَا فَكَسَرَهَا وَحَرَّقَهَا ثُمَّ بَعَثَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ رَسُولُ جَرِيرٍ وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ مَا جِئْتُكَ حَتَّى تَرَكْتُهَا كَأَنَّهَا جَمَلٌ أَجْرَبُ قَالَ فَبَارَكَ فِي خَيْلِ أَحْمَسَ وَرِجَالِهَا خَمْسَ مَرَّاتٍ

[٤٠٩٩] حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ عَنْ قَيْسٍ عَنْ جَرِيرٍ قَالَ قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَلَا تُرِيحُنِي مِنْ ذِي الْخَلَصَةِ فَقُلْتُ بَلَى فَانْطَلَقْتُ فِي خَمْسِينَ وَمِائَةِ فَارِسٍ مِنْ أَحْمَسَ وَكَانُوا أَصْحَابَ خَيْلٍ وَكُنْتُ لَا أَثْبُتُ عَلَى الْخَيْلِ فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَضَرَبَ يَدَهُ عَلَى صَدْرِي حَتَّى رَأَيْتُ أَثَرَ يَدِهِ فِي صَدْرِي وَقَالَ اللَّهُمَّ ثَبِّتْهُ وَاجْعَلْهُ هَادِيًا مَهْدِيًّا قَالَ فَمَا وَقَعْتُ عَنْ فَرَسٍ بَعْدُ قَالَ وَكَانَ ذُو الْخَلَصَةِ بَيْتًا بِالْيَمَنِ لِخَثْعَمَ وَبَجِيلَةَ فِيهِ نُصُبٌ تُعْبَدُ يُقَالُ لَهُ الْكَعْبَةُ قَالَ فَأَتَاهَا فَحَرَّقَهَا بِالنَّارِ وَكَسَرَهَا

قَالَ وَلَمَّا قَدِمَ جَرِيرٌ الْيَمَنَ كَانَ بِهَا رَجُلٌ يَسْتَقْسِمُ بِالْأَزْلَامِ فَقِيلَ لَهُ إِنَّ رَسُولَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَا هُنَا فَإِنْ قَدَرَ عَلَيْكَ ضَرَبَ عُنُقَكَ قَالَ فَبَيْنَمَا هُوَ يَضْرِبُ بِهَا إِذْ وَقَفَ عَلَيْهِ جَرِيرٌ فَقَالَ لَتَكْسِرَنَّهَا وَلَتَشْهَدَنَّ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ أَوْ لَأَضْرِبَنَّ عُنُقَكَ قَالَ فَكَسَرَهَا وَشَهِدَ ثُمَّ بَعَثَ جَرِيرٌ رَجُلًا مِنْ أَحْمَسَ يُكْنَى أَبَا أَرْطَاةَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُبَشِّرُهُ بِذَلِكَ فَلَمَّا أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ مَا جِئْتُ حَتَّى تَرَكْتُهَا كَأَنَّهَا جَمَلٌ أَجْرَبُ قَالَ فَبَرَّكَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى خَيْلِ أَحْمَسَ وَرِجَالِهَا خَمْسَ مَرَّاتٍ [ر: ۲۸۵۷]

ذُوالخلصه دهغه كوراوكوټې نوم ووچه په هغې كښې دننه بوت ايخودې شوې وو.بعضې خلقو وئيلى دى.چه ذوالخلصه د بت نوم وو.او خلصه دهغه كور نوم وو.په كوم كښې چه ذوالخلصه نومې بت ايخودې شوې وو.([1])

امام بخارى رحمه الله په دې باب كښې درې روايات ذكركړى دى.رومبې روايت مختصر دې.دويم روايت دهغې نه لږ تفصيلى دې.او دريم دټولو نه زيات تفصيلى دې.

د يمن په علاقه كښې كوم ځائې چه خثعم قبيله آباده وه.يو بُت په ذوالخلصه نومې كوركښې ايخودې شوې وو.خلق به راتلل.دهغې عبادت به ئې كولو.په هغې به ئې ګلونه اچول.او دهغې د تقرب دپاره به ئې هلته څاروى ذبح كول.رسول الله ﷺ حضرت جرير بن عبدالله بجلى رضي الله عنه ته اوفرمائيل.چه تاسو به د ذوالخلصه نه ماته راحت اونه رسوئ؟ (چه هغه ورانه كړئ.او ما دهغې د تكليف نه محفوظ كړې) حضرت جرير رضي الله عنه چونكه دهغه علاقې د اشرافو (اوچتو) خلقو څخه وو.په دې وجه نبى عليه السلام هغه ته دا حكم وركړو.نو هغه د ځان سره د احمس قبيلې يونيم سل شهسواران واخستل.او ددغه بت ختمولو دپاره روان شو.حضرت جرير بن عبدالله رضي الله عنه پخپله اس باندې په ښه شان نه شو سوريدلې.نو نبى عليه السلام ته ئې ددې شكايت اوكړو.نبى عليه السلام خپل لاس دهغه په سينه باندې اووهلو.او ورسره ئې دا دعا هم اوكړه.«اللهمّ ثبته واجعله هادياً مهدياً» اې الله! دې ثابت قدم اوساتې.او نورو خلقو لره هدايت وركونكې او پخپله هدايت باندې اوسيدونكې ئې جوړكړې،، دحضرت جرير رضي الله عنه بيان دې.چه ددې نه پس زه كله هم د اس نه نۀ يم غورزيدلې.

حضرت جرير بن عبدالله رضي الله عنه سره د خپلو ملګرو د يمن دغه بت ځائې ته ورغې.او هغې ته ئې اور اولګولو.او د بيخه ئې ختم كړو. حضرت جرير رضي الله عنه د احمس قبيلې يو صحابى حضرت ابوارطاة رضي الله عنه لره د رسول الله ﷺ په خدمت كښې اطلاع وركولو دپاره اوليګه.چه هغه رسول الله ﷺ ته دا زيرې وركړى.كله چه هغه د نبى عليه السلام په درباركښې حاضر شو.نو عرض ئې اوكړه.«يارسول الله ﷺ والذى بعثك بالحق ما جئت حتى تركتها كانها جمل اجرب» يعنى اې د الله رسوله! په هغه ذات مې دې قسم وى.چاچه ته حق سره راليګلې يې.زه ستا په خدمت

[1]) فتح البارى (۷۱/۸) وعمدة القارى (۱۰/۸)۔

كښې راتلو دپاره ترهغه وخته پورې راروان نه شوم.ترڅو چه مې هغه بت خانه د خاربنتي اوبښ پشان توره پرينځوه..په عربو كښې دا رواج وو.چه په خاربنتي اوبښ به ئې تاركول مږل.مطلب دا دې.چه د تاركولو لګولو شوې خاربنتي اوبښ په شان ذوالخلصه اوسوزولې شو.او تور كړې شو.رسول الله ﷺ په دې خبر سره ډير خوشحاله شو.او نبى عليه السلام پنځه خله د احمس قبيلې شهسوارانو او پيادهٔ دپاره د بركت دعا اوفرمائيله.

قوله: حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ.....يُقَالُ لَهُ ذُوالْخَلَصَةِ وَالْكَعْبَةُ الْيَمَانِيَةُ وَالْكَعْبَةُ الشَّامِيَةُ:

① بعضې خلقو وئيلى دى.«والكعبة الشامية» غلط دې.ځكه چه كعبه شاميه په مكه مكرمه كښې واقع بيت الله شريف ته وائى.ځكه چه بيت الله د يمن نه شام طرف ته واقع دې.په دې وجه هغې ته شاميه وائى.يمن كښې واقع ذوالخلصه ته كعبه شاميه وئيل غلط دى.(¹)

② بعضې حضراتو وئيلى دى.چه په روايت كښې «والكعبة الشامية» صحيح دى.خو ددې نه ذوالخلصه مراد نه ده.بلكه بيت الله مراد دې.او تقديرى عبارت داسې دې.«والكعبة الشامية هى التى بمكة» يعنى «الكعبة الشامية» مبتدا ده.او ددې خبر محذوف دې.او دا خودل دى.چه كعبه شاميه هغه ده.كومه چه مكه كښې واقع ده.(²)

③ بعضې عالمانو وئيلى دى.چه ،،الكعبة،، مبتدا ده.او،،الشامية،، ددې خبردې.اودا د ماقبل نه حال دې.او مطلب دادې.چه ذوالخلصه ته كعبه وئيلې شى. حالانكه كعبه خو صرف شاميه ده.(كومه چه مكه كښې واقع ده)(³)

④ خو حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائيلى دى.چه په يمن كښې واقع ذوالخلصه نومې بت خانې ته كعبه يمانيه او كعبه شاميه وئيلې شى.يمانيه ورته په دې وجه وئيلې شى.چه هغه په يمن كښې واقع وه.او شاميه ورته ځكه وائى.چه دهغې يوه دروازه شام طرف ته وه.نو په روايت كښې «يقال... الكعبة الشامية» ته غلط وئيل، يا د باريكو تاويلاتو كولو ضرورت نشته.(⁴) والله اعلم.

بَاب غَزْوَةُ ذَاتِ السَّلَاسِلِ

علامه كرمانى رحمه الله فرمائيلى دى.چه ،،السلاسل،، د ړومبى سين فتحې سره او د دويم سين كسرې سره دې.بعضو د ړومبى سين ضمه وئيلې ده.(⁵)

---

¹) عمدة القارى(۱۸/۱۰)_

²) فتح البارى(۸/۷۲)_

³) قال الكرمانى ويحتمل ان تكون الكعبة مبتدا والشامية خبره والجملة حال، ومعناها ان الكعبة هى الشامية لاغير (وانظر شرح الكرمانى (۱۶/۱۷۸)_

⁴) اوګورئ: فتح البارى (۸/۷۱)_

⁵) شرح الكرمانى (۱۶/۱۸۰)_

وجه تسمیه: ① علامه عینی وغیره فرمائیلی دی.چه ،،ذات السلاسل،، یوه چینه وه.چه دهغې اوبه سلسال یعنی خوشگوار وې.په دې وجه هغه چینې ته ذات السلاسل وائی. دا غزوه په هغه مقام باندې پیښه شوه.نو هغې طرف ته نسبت کولو سره دې غزوې ته ذات السلاسل وائی.(۱)

② بعضې حضراتو فرمائیلی دی.چه سلاسل د سلسلة جمع ده.سلسله زنځیر او بیړۍ ته وائی.په دې غزوه کښې مشرکینو په مضبوطۍ سره د جنګ کولو په غرض سره خپلو خپو کښې بیړۍ اچولې وې.په دې وجه هغې ته غزوهٔ ذات السلاسل وائی.(۲)

③ قاضی عیاض رحمه الله فرمائیلی دی.چه سلاسل په حقیقت کښې هغه شګې ته وائی. چه هغه لاندې باندې کلکه شوې وی.په کوم ځائې چه دا غزوه پیښه شوه.هلته لاندې باندې شګه کلکه شوې وه.په دې وجه هغې ته ذات السلاسل وئیلې شي.(۳) والله اعلم

قوله: وَهِيَ غَزْوَةُ لَخْمٍ وَجُذَامَ قَالَهُ إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي خَالِدٍ: د اسماعیل بن ابی خالد په قول دا غزوه قبیله لخم او جذام سره پیښه شوه. لخم د مالك بن عدی بن حارث لقب وو.هغې طرف ته دا قبیله منسوب ده.جذام د لخم رور وو.چه دهغه نوم عمرو بن عدی وو.دهغه اولاد ته ،،بنوجذام،، وائی.(۴)

قوله: وَقَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ عَنْ يَزِيدَ عَنْ عُرْوَةَ هِيَ بِلَادُ بَلِيٍّ وَعُذْرَةَ وَبَنِي الْقَيْنِ: بلی، عُذره او بنوالقین درې واړه د قضاعه ځانګې دی.(۵) ابن اسحاق د یزید په واسطه د عروه نه نقل کړی دی.چه دا غزوه د قبیلهٔ بلی، عذره او بنی القین په ښارونو کښې پیښه شوه.

[۴۱۰۰] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ أَخْبَرَنَا خَالِدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ خَالِدٍ الْحَذَّاءِ عَنْ أَبِي عُثْمَانَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ عَمْرَو بْنَ الْعَاصِ عَلَى جَيْشِ ذَاتِ السَّلَاسِلِ قَالَ فَأَتَيْتُهُ فَقُلْتُ أَيُّ النَّاسِ أَحَبُّ إِلَيْكَ قَالَ عَائِشَةُ قُلْتُ مِنَ الرِّجَالِ قَالَ أَبُوهَا قُلْتُ ثُمَّ مَنْ قَالَ عُمَرُ فَعَدَّ رِجَالًا فَسَكَتُّ مَخَافَةَ أَنْ يَجْعَلَنِي فِي آخِرِهِمْ [ر: ۳۴۶۲]

د غزوه ذات السلاسل تاریخ وقوع: ددې غزوې تفصیل دادې.چه رسول الله ﷺ ته داخبر ملاو شو. چه د بنی قضاعه قبیلې یو جماعت په مدینه منوره باندې د حملې اراده لری.په دې

---

۱) عمدة القاری (۱۲؍۱۱۸)_

۲) فتح الباری (۷؍۷۸) معجم البلدان (۳؍۲۳۳)_

۳) اوګورئ:فتح الباری (۷؍۲۶) کتاب المناقب ابواب فضائل ابی بکر والسیرة الحلبیة (۳؍۱۹۰) خوبه دې دواړو کتابونوکښې قاضی عیاض طرف ته دا قول نه دې منسوب کړې شوی.بلکه،،قبل،، سره نقل کړې شوې دې.دهغوی نه علاوه احقر په ډیرو کتابونوکښې تلاش اوکړو.خو ملاو نه شو.والله اعلم.

۴) عمدة القاری (۱۲؍۱۱۸)_

۵) عمدة القاری (۱۲؍۱۱۸)_

خبر اوريدو سره نبیﷺ د حضرت عمرو بن العاص په مشرئ کښې د دريو سوو سړو يوجماعت ذات السلاسل مقام طرف ته اوليګه.(١) کله چه د صحابوﷺ دا جماعت د دشمن علاقې ته نزدې اورسيده.نو معلومه شوه.چه د دشمنانو تعداد زيات دې.په دې وجه صحابوﷺ رافع بن مکيثﷺ د رسول اللهﷺ په خدمت کښې اوليګه.چه د مدد دپاره نور سړی راوليګی.(٢) رسول اللهﷺ حضرت ابوعبيده بن الجراحﷺ اميرجوړ کړو.اودوه سوه سړی ئې د مدد دپاره اوليګل.چه په هغوی کښې حضرت ابوبکر او حضرت فاروق اعظمﷺ هم وو.او دا نصيحت ئې ورته اوفرمائيلو.چه عمرو بن العاص سره ملاؤ شئ.او خپل منځ کښې متفق اوسيږئ.دهر قسمه اختلاف نه ځان ساتئ.(٣) حضرت ابوعبيدهﷺ چه کله هلته اورسيده.او دمونځ وخت راغې.نو هغوی امامت کول اوغوښتل. حضرت عمروﷺ اووئيل.چه امير د لښکر خو زه يم.ته خو زما د مدد دپاره راغلې يې.مونځ به زه ورکوم. ابوعبيدهﷺ اووئيل.چه ته د خپل جماعت امير يې.او زه د خپل جماعت امير يم.خو بيا د رسول اللهﷺ د حکم مطابق د اختلاف نه بچ کيدو دپاره حضرت ابوعبيدهﷺ د حضرت عمرو بن العاصﷺ اطاعت اوکړو.اووې فرمائيل.چه زه به ستا اطاعت کوم.اګرچه ته زما مخالفت کوې.(٤) بيا صحابوﷺ په يوځائې حمله اوکړه.او بنو قضاعه اوېريدل.او اوتختيدل .صحابوﷺ په دشمن پسې کيدل اوغوښتل.خو حضرت عمروﷺ منع کړل.(٥) په دې غزوه کښې حضرت عمروﷺ صحابه د اور بلولو نه هم منع کړی وو.د يخنئ زمانه وه. حضرت صديقﷺ او حضرت فاروقﷺ په دې سلسله کښې هغوی سره خبره اوکړله.خو هغوی اووئيل.که چا اور بل کړو.نوزه به هغه هم په هغه اورکښې غورځوم.دغه شان يوه ورځ حضرت عمروبن العاصﷺ ته احتلام اوشو.نودسحرهغوی تيمم اوکړو.اومونځ ئې ورکړو.(٦)

صحابه چه کله مدينې منورې ته واپس راغلل.نو د حضرت عمرو بن العاصﷺ دا درې واړه خبرې ئې رسول اللهﷺ ته بيان کړلې.نبیﷺ دهغه نه تپوس اوکړو.نوهغه اووئيل.چه اې د الله رسوله! دشمن پسې کيدلو نه ما په دې وجه منع کړی وو.چه ماته ويره وه.چه چرته داسې اونشی.چه مونږ هغوی پسې شو.او وړاندې دهغوی د مدد دپاره نور خلق موجود وی.نو هسې بيسه به مونږ ته نقصان راپيښ شی.او د اور بلولو نه ما ځکه منع کړی وو.چه هسې نه دشمنان اور بل اووينی.او ددې په ذريعه هغوی ته زمونږ د کموالی اندازه اونشی.(٧) او د احتلام نه پس ما تيمم کولو سره مونځ ځکه ورکړو.چه سخته يخنی وه.او په

---

(١) طبقات ابن سعد(١٣١/٢)_

(٢) طبقات ابن سعد (١٣١/٢) والسيرة النبوية والآثار المحمدية(٢٣٣/٢)_

(٣) سيرة ابن هشام مع الروض الانف (٣٥٩/٢)_

(٤) الكامل لابن اثير(١٥۶/٢)_

(٥) فتح البارى(٧۵/٨)_

(٦) فتح البارى(٧۵/٨) والسيرة النبوية والآثار المحدية(٢٣٢/٢)_

(٧) السيرة النبوية والآثار المحمدية(٢٣٢/٢)_

غسل كولو سره ماته د خپل ژوند خطره محسوسيده.او د الله ﷻ ارشاد دې. ﴿وَلَا تَقْتُلُوٓا اَنْفُسَكُمْ ۭ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيْمًا﴾[1] نبى كريم ﷺ چه دا واوريدل.نو تبسم ئې اوكړو.اوهغه ته ئې هيڅ اونه فرمائيل.[2]

چونكه په دې سريه كښې لوئې لوئې صحابه هم دحضرت عمرو بن العاص رضی الله عنه د مشرئ لاندې وو.په دې وجه هغه ته دا خيال اوشو.چه هغه رسول الله ﷺ ته په صحابو رضی الله عنهم كښې د ټولو نه زيات محبوب دې.نوهغه د نبى عليه السلام نه تپوس اوكړو.«اىّ الناس احب اليك؟» په خلقو كښې تاسو ته دټولو نه زيات څوك محبوب دې؟ نبى عليه السلام اوفرمائيل.«عائشة»، هغه عرض اوكړو.«من الرجال؟» په سړو كښې څوك دې؟ نبى عليه السلام اوفرمائيل.«ابوها»، يعنى صديق اكبر رضی الله عنه، هغه عرض اوكړو.«ثم من؟» نبى عليه السلام اوفرمائيل.«عمر» دغه شان هغه ډير نومونه اوشميرل.بيا په دې ويره خاموش شو.چه چرته دهغه نوم دټولو په آخر كښې رانه شى.

فائده: عامو اهل سيرغزوهٔ ذات السلاسل په مياشت د جمادى الثانى ۸ھ كښې ګرځولې ده.بعضو وئيلى دى.چه دا غزوه په سن۷ھ كښې واقع شوې ده.[3] امام بخارى رحمه الله داد ۱۰ھ په واقعاتو كښې ذكر كړې ده.خو لكه څنګه چه ما عرض اوكړو.چه امام بخارى رحمه الله د غزواتو او سير د تاريخى ترتيب څه خاص اهتمام نه دې كړې.او ډير وخته په تاريخ د وقوع كښې دهغه رائې هم د عامو اهل سير نه مختلف وى.

بَابُ ذَهَابُ جَرِيرٍ إِلَى الْيَمَنِ

[۴۱۰۱] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ الْعَبْسِيُّ حَدَّثَنَا ابْنُ إِدْرِيسَ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ عَنْ قَيْسٍ عَنْ جَرِيرٍ قَالَ كُنْتُ بِالْيَمَنِ فَلَقِيتُ رَجُلَيْنِ مِنْ أَهْلِ الْيَمَنِ ذَا كَلَاعٍ وَذَا عَمْرٍو فَجَعَلْتُ أُحَدِّثُهُمْ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لَهُ ذُو عَمْرٍو لَئِنْ كَانَ الَّذِي تَذْكُرُ مِنْ أَمْرِ صَاحِبِكَ لَقَدْ مَرَّ عَلَى أَجَلِهِ مُنْذُ ثَلَاثٍ وَأَقْبَلَا مَعِي حَتَّى إِذَا كُنَّا فِي بَعْضِ الطَّرِيقِ رُفِعَ لَنَا رَكْبٌ مِنْ قِبَلِ الْمَدِينَةِ فَسَأَلْنَاهُمْ فَقَالُوا قُبِضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاسْتُخْلِفَ أَبُو بَكْرٍ وَالنَّاسُ صَالِحُونَ فَقَالَا أَخْبِرْ صَاحِبَكَ أَنَّا قَدْ جِئْنَا وَلَعَلَّنَا سَنَعُودُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ وَرَجَعَا إِلَى الْيَمَنِ فَأَخْبَرْتُ أَبَا بَكْرٍ بِحَدِيثِهِمْ قَالَ أَفَلَا جِئْتَ بِهِمْ فَلَمَّا كَانَ بَعْدُ قَالَ لِي ذُو عَمْرٍو يَا جَرِيرُ إِنَّ بِكَ عَلَيَّ كَرَامَةً وَإِنِّي مُخْبِرُكَ خَبَرًا إِنَّكُمْ مَعْشَرَ الْعَرَبِ لَنْ تَزَالُوا

---

[1] سورة النساء:۲۹)_

[2] سنن ابى داوٗد كتاب الطهارة باب اذا خاف الجنب البردا يتيمم(۱/۹۲) رقم الحديث (۳۳۴)_

[3] عمدة القارى(۱۸/۱۲)_

بِخَيْرٍ مَا كُنْتُمْ إِذَا هَلَكَ أَمِيرٌ تَأَمَّرْتُمْ فِي آخَرَ فَإِذَا كَانَتْ بِالسَّيْفِ كَانُوا مُلُوكًا يَغْضَبُونَ غَضَبَ الْمُلُوكِ وَيَرْضَوْنَ رِضَا الْمُلُوكِ
رسول الله ﷺ يوځل حضرت جرير بن عبدالله ﷺ يمن طرف ته د ذوالخلصه وړانولو دپاره ليګلې وو.چه دهغې واقعه تيره شوه.دا په دويم ځل نبي عليه السلام هغه د دين د تبليغ دپاره ليګلې وو.دا د حجة الوداع نه د روستو واقعه ده.

د طبراني په روايت کښې دي.چه حضرت جرير ﷺ اوفرمائيل.نبي کريم ﷺ زه د يمن خلقو طرف ته اوليګلم.چه زه هغوی ته د دين اسلام دعوت ورکړم.اوکه هغوی د دعوت نه انکار اوکړی.نوهغوی سره جهاد اوکړم.(۱)

د ابن عساکر په روايت کښې دي.چه حضرت جرير ﷺ لره رسول الله ﷺ دوه با اثره سړو ته د اسلام دعوت ورکولو دپاره ليګلې وو.چه په هغوی کښې د يوسړی نوم، ،ذوکلاع، ،او د دويم نوم ، ،ذوعمرو، ، وو.(۲) ممکن ده.چه نبي عليه السلام خصوصيت سره هغوی دواړو ته د اسلام دعوت ورکولو دپاره حضرت جرير ﷺ ته وئيلی وی.او ورسره ئې د يمن عامو خلقو ته د اسلام د دعوت کار دپاره هم وئيلی وی.

حضرت جرير ﷺ هغوی دواړو ته د اسلام دعوت ورکړو.او دواړو اسلام قبول کړو.او دواړه حضرت جرير ﷺ سره مدينې منورې ته د رسول الله ﷺ د زيارت دپاره روان شو.هغه هغوی دواړو ته د رسول الله ﷺ خبرې بيان کړې.نوپه دې باندې حضرت جرير ﷺ ته ، ،ذوعمرو، ، اووئيل.((لئن كان الذى تذكر من امر صاحبك لقد مرّ على اجله منذ ثلاث)) هغه خبرې کومې چه ته د خپل صاحب په باره کښې بيانوې .که هغه صحيح او ټيك وی.نو دهغه د مرګ بيا درې ورځې تيرې شوی دی.

دلته داسوال پيداکيږی.چه ذوعمرو دا خبره څنګه اوکړه؟ بعضې حضرات وائي.چه دا خبره هغه د يهودو د مخکنو کتابونو په حوالې سره بيان کړله.هغه د يهودو د کتابونو نه خبر وو.(۳) خو د حضرت انورشاه کشميری رحمه الله رائې داده.چه دغه سړې کاهن وو.او دخپل کهانت په ذريعه هغه معلومه کړه.چه د رسول الله ﷺ وفات شوې دې.حضرت شاه صاحب رحمه الله فرمائي.چه ددې نه دا خبره هم معلومه شوه.چه د کاهن پخپله خپله خبره باندې يقين نه وی.ځکه چه ذوعمرو دا هم وائي.چه د رسول الله ﷺ وفات شوې دې.او ددې باوجود جرير ﷺ سره سفرهم کوی.چه ممکن ده. لاقات اوشی.او وفات شوې نه وی.(۴)

---

(۱) عمدة القاری(۱۳\۱۸)_

(۲) فتح الباری(۷۶\۸)_

(۳) فتح الباری(۷۶\۸)_

(۴) فيض الباری (۱۲۱\٤) خو ابن عبدالبر په الاستيعاب کښې ليکلی دی.چه ذوعمرو خوب اوليده.چه په دې سره هغه ته معلومه شوه.چه د رسول الله ﷺ وفات شوې دې.اوګورئ! الاستيعاب لابن عبدالبر(۱۱\۴۹۰) على هامش الاصابة)_

حضرت جرير رضي الله عنه فرمائى.چه اوس لا مونږ په لاره كښې وو.چه د مدينې منورې نه يو څو حضرات راتلونكى په نظر راغلل.دهغوى نه مونږ تپوس اوكړو.نو هغوى اووئيل.چه نبى عليه السلام وفات شوې دې.او ابوبكر رضي الله عنه خليفه جوړكړې شوې دې.او هيڅ ګړبړ نشته.خلق ټيك دى. هيڅ انتشار نشته.په دې خبر اوريدو سره ذوكلاع او ذوعمر دواړو حضرت جرير رضي الله عنه ته اووئيل.چه خپل صاحب يعنى حضرت صديق رضي الله عنه ته اووايه.چه مونږ(د رسول الله صلى الله عليه وسلم ملاقات دپاره) راغلى وو.او چونكه دهغه وفات شوې دې.په دې وجه مونږه اوس واپس خو.بيا به انشاءالله راشو.نو دواړه يمن ته واپس لاړل.حضرت صديق رضي الله عنه ته حضرت جرير رضي الله عنه دا واقعه واوروله.نوهغوى اووئيل چه تا هغوى د ځان سره يوځائې ولې رانۀ وستل.بيا څه موده پس د حضرت جرير رضي الله عنه ذوعمرو سره ملاقات اوشو.غالباً دا د حضرت عمر رضي الله عنه د خلافت زمانه وه.(١) نو ذوعمرو حضرت جرير رضي الله عنه ته اووئيل.اې جريره! ستا په ما باندې احسان دې.(چه ستا په وجه ماته الله تعالى د اسلام دولت رانصيب كړو) په دې وجه زه تاته يوه خبره بنايم.

قوله: انكم معشر العرب، لن تزالوا بخير ما كنتم اذا هلك امير، تأمّرتم في آخر، فاذا كانت بالسيف، كانو ملوكاً يغضبون غضب الملوك، ويرضون رضا الملوك: تاسو عرب خلق به مسلسل خير سره اوسيږئ.تركومې پورې چه تاسو د يو امير نه پس د بل امير انتخاب خپل منځ كښې مشورې سره كوئ.خوكله چه اقتدار باندې قبضه د تورې په ذريعه سره اوشى.نو بيا به په تاسو كښې بادشاهت راشى.د بادشاهانو پشان به غصه كيږئ.او د بادشاهانو پشان به راضى كيږئ،،

يعنى لكه څنګه چه بادشاهان په نه څه خبره باندې خفه كيږى.او په معمولى شان خبره باندې خوشحاليږى.نه دهغوى د خفګان څه اعتماد وى.او نه د هغوى د خوشحالئ څه اعتبار وى.دا حالت به په تاسوكښې هم راشى.او هم دغه شان اوشوه.

فائده: **ذوكلاع او ذوعمرو**: واقدى په ډيرو اسانيدو سره دا خبره نقل كړې ده.چه رسول الله صلى الله عليه وسلم حضرت جرير رضي الله عنه لره ذوكلاع او ذوعمرو خواته يمن ته ليګلې وو.دا دهغه ځائې لوئې با اثره او رعب والا خلق وو.حضرت جرير رضي الله عنه هغوى ته د اسلام دعوت وركړو.اوهغوى مسلمانان شو.(٢) د بخارى د روايت نه دا هم معلومه شوه.چه هغوى ته (نبى صلى الله عليه وسلم سره) د صحبت شرف حاصل نه شو.ذوكلاع د حضرت عمر رضي الله عنه د خلافت په زمانه كښې مدينې منورې ته راغلې وو.(٣) ابن عبدالبر ليكلى دى.چه د حضرت عمر رضي الله عنه نه هغه د حديثو روايت هم كوى.په جنګ صفين كښې دحضرت معاويه رضي الله عنه دطرفه قتال كښې شريك شو.اوهلته شهيد شو.(٤)

---

١) فتح البارى(٨/٧٧)_

٢) اوګورئ: الاصابة فى تمييز الصحابة(١/٤٩٢)_

٣) عمدة القارى (١٨/١٤)_

٤) تفصيل دپاره اوګورئ! الاستيعاب لابن عبدالبر(١/٤٨٥-٤٨٧) على هامش الاصابة)_

بَابُ غَزْوَةِ سِيفِ الْبَحْرِ

وَهُمْ يَتَلَقَّوْنَ عِيرًا لِقُرَيْشٍ وَأَمِيرُهُمْ أَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ الْجَرَّاحِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ

سيف رپه كسرې د سين سره) غاړې (طرف) ته وائي.د قريشو په قافلې باندې د حملې كولو په غرض سره دا جماعت د سمندر د غاړې په طرف تلې وو.په دې وجه دې ته ،،غزوة سيف البحر،، وائي.[1]

رسول الله ﷺ درې سوه صحابه رضي الله عنهم دحضرت ابوعبيده بن الجراح رضي الله عنه په مشرئ كښې دې مقصد دپاره ليږلې وو.د ابن سيدالناس [2]ابن سعد [3]او د مغازى د اكثرو اصحابو رائې داده.چه غزوة سيف البحر په رجب ۸ھ كښې پيښه شوې ده. و په دې باندې اشكال دادې.چه د رجب ۸ھ زمانه د فتح مكې نه وړاندې د صلح حديبيه زمانه ده.او د صلح په زمانه كښې د مسلمانانو د قريشو په قافله باندې داسې قسمه لښكرو سره حمله كول،د صلح د معاهدې خلاف ورزى ده.چه د رسول الله ﷺ د اصحابو نه داسې كار كول دعقل نه لرې خبره ده.په دې وجه د حافظ ابن قيم[4]او د حافظ ابن كثير[5]رائې داده.چه غزوة سيف البحر د صلح حديبيه نه مخكښې پيښه شوې ده.

حافظ ولى الدين عراقى رحمه الله په شرح تقريب كښې د ابن سيدالناس او ابن سعد رحمهما الله روايت راجح ګرځولې دې.چه دا د رجب ۸ھ واقعه ده.او د صلح دمعاهدې خلاف ورزئ په حوالې سره د وارد شوى اعتراض هغه دا جواب وركړې دې.چه د رجب۸ھ پورې د صلح حديبية د معاهدې خلاف ورزى پخپله قريشو كړې وه.بنوبكر د بنوخزاعه خلاف اقدام كړې وو.او قريشو د صلح د معاهدې خلاف ورزى كړې وه.او د بنوبكر مدد كولوسره ئې صلح ماته كړې وه.په دې وجه د رجب ۸ھ دا زمانه، د صلح زمانه نه وه.چه د صلح د شرائطو پابندى ضرورى ګرځولو سره اشكال اوكړې شي.

حافظ ابن حجر رحمه الله يوه بله خبره ليكلې ده.چه نبى كريم ﷺ د دريو سوو سړو دا جماعت د قريشو په قافلې باندې د حملې كولو دپاره نه وو ليږلې.بلكه دهغوى د حفاظت دپاره ئې ليږلې وو.د قريشو تجارتى قافله راروانه وه.او هغه به د جهينه قبيلې په علاقې باندې تيريدله.د جهينه خلق د لوټ مار عادتى وو.خطره وه.چه هغوى چرته د قريشو قافله لوټ نكړى.په دې وجه رسول الله ﷺ د حضرت ابوعُبيده بن الجراح رضي الله عنه په مشرئ كښې درې

---

[1] عمدة القارى(۱۵\۱۸)_

[2] زاد المعاد(۳\۳۸۹)_

[3] طبقات ابن سعد(۲\۱۳۲) او ابن اثيرهم د۸ھ په واقعاتو كښې دا ذكركړې ده.(اوګورئ: الكامل لابن اثير(۲\۱۵۷)_

[4] زاد المعاد(۳\۳۹۰) فصل فى سرية الخبط)_

[5] البداية والنهاية(۴\۲۷۷)_

سوه صحابه رضي الله عنهم دهغې دحفاظت دپاره اوليګل.(١)
مولانا شبلی نعمانی مرحوم دحافظ په دې بيان باندې اعتماد کړې دې.(٢) خو علامه قسطلانی، زرقانی، واقدی، ابن سعد او شيخ عبدالحق محدث دهلوی رحمهم الله ټول حضرات فرمائی.چه دا سريه نبی علیه السلام د قريشو لوټ کولو دپاره ليکلې وه.(٣) والله اعلم.
امام بخاری رحمه الله درې حديثونه په دې باب کښې نقل کړی دی.چه په هغې کښې ددې غزوې په باره کښې تفصيلات دی.

[٤١٠٢/٤١٠٣] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ وَهْبِ بْنِ كَيْسَانَ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ قَالَ لما بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْثًا قِبَلَ السَّاحِلِ وَأَمَّرَ عَلَيْهِمْ أَبَا عُبَيْدَةَ بْنَ الْجَرَّاحِ وَهُمْ ثَلَاثُ مِائَةٍ فَخَرَجْنَا وَكُنَّا بِبَعْضِ الطَّرِيقِ فَنِيَ الزَّادُ فَأَمَرَ أَبُو عُبَيْدَةَ بِأَزْوَادِ الْجَيْشِ فَجُمِعَ فَكَانَ مِزْوَدَيْ تَمْرٍ فَكَانَ يَقُوتُنَا كُلَّ يَوْمٍ قَلِيلاً قَلِيلاً حَتَّى فَنِيَ فَلَمْ يَكُنْ يُصِيبُنَا إِلَّا تَمْرَةٌ تَمْرَةٌ فَقُلْتُ مَا تُغْنِي عَنْكُمْ تَمْرَةٌ فَقَالَ لَقَدْ وَجَدْنَا فَقْدَهَا حِينَ فَنِيَتْ ثُمَّ انْتَهَيْنَا إِلَى الْبَحْرِ فَإِذَا حُوتٌ مِثْلُ الظَّرِبِ فَأَكَلَ مِنْهَا الْقَوْمُ ثَمَانِيَ عَشْرَةَ لَيْلَةً ثُمَّ أَمَرَ أَبُو عُبَيْدَةَ بِضِلَعَيْنِ مِنْ أَضْلَاعِهِ فَنُصِبَا ثُمَّ أَمَرَ بِرَاحِلَةٍ فَرُحِلَتْ ثُمَّ مَرَّتْ تَحْتَهُمَا فَلَمْ تُصِبْهُمَا

دحضرت جابر بن عبدالله رضي الله عنه نه روايت دی.چه رسول الله صلى الله عليه وسلم د سمندر غاړې طرف ته يو لښکر اوليګه.حضرت ابوعبيده بن الجراح رضي الله عنه ئې د لښکر امير جوړ کړو .اوس مونږ په لاره کښې وو.چه توښه ختمه شوه.حضرت ابوعبيده رضي الله عنه لښکر ته اوونيل.چه دچا سره کوم څه دی. هغه دې راوړی.ټول راجمع کړې شو.((فکان مزودی تمر))(٤) نو دوه تهيلئ د کجورو راجمع شوې.اوس به هغه مونږ ته روزانه لږې لږې کجورې راکولې.تردې چه هغه هم ختميدو ته نزدې شوې.نو يوه يوه کجوره به ملاويده.((فقلت: ما تغنی عنکم تمرة؟)) وهب بن کيسان حضرت جابر رضي الله عنه ته اوونيل.په يوې کجورې به تاسوته څه فائده کيدله؟ حضرت جابر رضي الله عنه اوفرمائيل.((لقد وجدنا فقدها حين فنيت)) دا يوه کجوره نه ملاويدل مونږ هغه وخت محسوس کړل.کله چه دهغې ملاويدل هم بند شو.بيا کله چه مونږ دسمندر غاړې ته اورسيدو.((فإذا حوت مثل الظرب))(٥) هلته د وړوکی غر (غونډئ) پشان يو کب ملاوشو.خلقو اتلسو ورځو پورې دهغې غوښه اوخوړه.ظرب وړوکی غر ته وائی.

---

١) فتح الباري(٧٨/٨)_
٢) سيرت النبی صلى الله عليه وسلم (٣٤١/١)_
٣) دحافظ ابن حجر رحمه الله نه علاوه په اهل مغازی کښې چاهم نه دی ليکلی.چه دا قافله د قريشو د حفاظت دپاره نبی علیه السلام ليکلې وه_
٤) المزود(بکسر الميم وسکون الزای) ما يجعل فيه الزاد (فتح الباري(٧٩/٨)_
٥) الظرب (بفتح الظاء وکسر الراء) الجبل الصغير(وانظر: العمدة (١٥/١٨)_

بیا دحضرت ابوعبیده رضی الله عنه په حکم سرد دهغې د پوښتو دوه هډوکی اودرولې شو.او د لښکر دټولو نه اوږد قد والا سړې په اوښه باندې کیناسته.او دهغې لاندې تیرشو.خو دهغه سر هغه پوښتو پورې اونه رسیده.(په ړومبی روایت کښې صرف د اوښ تیریدو ذکردې.په دویم روایت کښې په اوښ باندې د ناست اوږد قد والا سړی د تیریدو ذکر دې).

او امام مسلم رحمه الله په دې قصه کښې روایت نقل کړې دې.په هغې کښې دی.چه ددې کب په یو سترګه کښې حضرت ابوعبیده بن الجراح رضی الله عنه دیارلسو سړو ته دکیناستلو حکم ورکړو.نو هغه دیارلس سړی دهغې په سترګه کښې راځائې شو.(۱)

[۴۱۰۳] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ الَّذِي حَفِظْنَاهُ مِنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ قَالَ سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ يَقُولُ بَعَثَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَلَاثَ مِائَةِ رَاكِبٍ أَمِيرُنَا أَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ الْجَرَّاحِ نَرْصُدُ عِيرَ قُرَيْشٍ فَأَقَمْنَا بِالسَّاحِلِ نِصْفَ شَهْرٍ فَأَصَابَنَا جُوعٌ شَدِيدٌ حَتَّى أَكَلْنَا الْخَبَطَ فَسُمِّيَ ذَلِكَ الْجَيْشُ جَيْشَ الْخَبَطِ فَأَلْقَى لَنَا الْبَحْرُ دَابَّةً يُقَالُ لَهَا الْعَنْبَرُ فَأَكَلْنَا مِنْهُ نِصْفَ شَهْرٍ وَادَّهَنَّا مِنْ وَدَكِهِ حَتَّى ثَابَتْ إِلَيْنَا أَجْسَامُنَا فَأَخَذَ أَبُو عُبَيْدَةَ ضِلَعًا مِنْ أَضْلَاعِهِ فَنَصَبَهُ فَعَمَدَ إِلَى أَطْوَلِ رَجُلٍ مَعَهُ قَالَ سُفْيَانُ مَرَّةً ضِلَعًا مِنْ أَضْلَاعِهِ فَنَصَبَهُ وَأَخَذَ رَجُلًا وَبَعِيرًا فَمَرَّ تَحْتَهُ قَالَ جَابِرٌ وَكَانَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ نَحَرَ ثَلَاثَ جَزَائِرَ ثُمَّ نَحَرَ ثَلَاثَ جَزَائِرَ ثُمَّ نَحَرَ ثَلَاثَ جَزَائِرَ ثُمَّ إِنَّ أَبَا عُبَيْدَةَ نَهَاهُ وَكَانَ عَمْرٌو يَقُولُ أَخْبَرَنَا أَبُو صَالِحٍ أَنَّ قَيْسَ بْنَ سَعْدٍ قَالَ لِأَبِيهِ كُنْتُ فِي الْجَيْشِ فَجَاعُوا قَالَ انْحَرْ قَالَ نَحَرْتُ قَالَ ثُمَّ جَاعُوا قَالَ انْحَرْ قَالَ نَحَرْتُ قَالَ ثُمَّ جَاعُوا قَالَ انْحَرْ قَالَ نَحَرْتُ ثُمَّ جَاعُوا قَالَ انْحَرْ قَالَ نُهِيتُ

قوله: فَأَصَابَنَا جُوعٌ شَدِيدٌ حَتَّى أَكَلْنَا الْخَبَطَ فَسُمِّيَ ذَلِكَ الْجَيْشُ جَيْشَ الْخَبَطِ:

د.خبط.، نه د وونو پاڼړې مراد دی.یعنی د سختې ولږې په وجه مونږ د وونو پاڼړې اوخوړې.چه دهغې په وجه ددې لښکر نوم ،،جیش الخبط،، مشهورشو.

قوله: فَأَلْقَى لَنَا الْبَحْرُ دَابَّةً يُقَالُ لَهَا الْعَنْبَرُ: زهری رحمه الله نقل کړی دی.چه عنبر په لویو سمندرونوکښې یوکب وی.چه دهغې اوږدوالې پنځوس لاسه برابر وی.(۲) عنبر خوشبو ته هم وائی.ددې متعلق ونیلی شوی دی.چه دا ددغه کب فضله (ګندګی) وی.(۳) ابن سینا وئیلی دی. چه عنبر خوشبو په سمندرکښې پیداکیږی.د سمندر یو خاص قسم ځناور دغه خوشبو خوری.خو ځنګه چه هغه دا (خوشبو) اوخری.نو مرکیږی.او بیا سمندر دغه ځناور بهر ته راغورځوی.دهغې د خیټې نه بیا دغه خوشبو راوځی.(۴)

---

(۱) صحیح مسلم کتاب الصید والذبائح باب اباحة میتات البحر)_

(۲) فتح الباری(۸۰/۸)_

(۳) فتح الباری(۸۱/۸)_

(۴) فتح الباری(۸۱/۸)_

قوله: وَكَانَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ نَحَرَ ثَلَاثَ جَزَايِرَ: په قوم كښې يوسړې وو.چه هغه درې اوښان ذبح كړل.دا قيس بن سعد بن عباده ﷺ وو.بيا په دويمه او دريمه ورځ هم هغه درې درې اوښان ذبح كړل.بيا د نورو اوښانو ذبح كولو نه حضرت ابوعبيده ﷺ هغه منع كړو.

په سيرت حلبيه كښې روايت نقل كړې دې.چه كله حضرت قيس بن سعد ﷺ اوكتل.چه خلق د الله په لاره كښې جهاد دپاره راغلى دى.او د ولږې د سختئ دا حال دې.چه خلق پاڼې خورى.او ګزاره كوى.نو په هغه دا حالت ليدل ګران شو. او هغه د سمندر د غاړې دخلقو نه په قرض باندې اوښان اخستل او ذبح كول ئې شروع كړل.حضرت ابوعبيده ﷺ هغه ته اووئيل.چه رقم خو ستا سره نشته.په قرض باندې ته اوښان اخلې.او ذبح كوې.دا قرض به د كوم ځائې نه وركوې.حضرت قيس بن سعد ﷺ اووئيل.چه زمونږ په كوركښې مال شته.دهغې نه به قرض اداكړم.حضرت ابوعبيده ﷺ اوفرمائيل.چه هغه خو ستا د پلار دې.نو قيس اووئيل .چه زما پلار د پردو حاجتمندو او غريبانانو امداد كوى.نوكه زه قرضدار شم.نو آيا زما امداد به نه كوى؟ حضرت ابوعبيده ﷺ دهغه په خبرو متاثره شو.او لږه نرمى ئې اختيار كړله.خو حضرت عمر ﷺ اووئيل.چه بالكل نه، دې به بالكل منع كولې شى.نو حضرت ابوعبيده ﷺ هغه منع كړو.مدينې منورې ته د واپس راتلو نه پس حضرت قيس بن سعد ﷺ خپل پلار ته دا واقعه واوروله.نو حضرت سعد بن عباده ﷺ اوفرمائيل. چه د فلانى ځائې څلور باغونه زه ستا په نوم كوم.چه كه بيا دپاره داسې صورت درپيښ شى.چه ته دا وئيلې شې.چه ما سره څلور باغونه دى.او په داسې قسمه دخير په كارونو كښې ستانه روستووالې اونه شى.كله چه رسول الله ﷺ ته ددې واقعې خبر اوشو.نو نبى ﷺ اوفرمائيل.دا كورنئ د سخاوت او جود كورنئ ده.هم دا خبره ددوى د شان سره لائق وه.(١)

[٤١٠٣] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عَمْرٌو أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ غَزَوْنَا جَيْشَ الْخَبَطِ وَأُمِّرَ أَبُو عُبَيْدَةَ فَجُعْنَا جُوعًا شَدِيدًا فَأَلْقَى الْبَحْرُ حُوتًا مَيِّتًا لَمْ نَرَ مِثْلَهُ يُقَالُ لَهُ الْعَنْبَرُ فَأَكَلْنَا مِنْهُ نِصْفَ شَهْرٍ فَأَخَذَ أَبُو عُبَيْدَةَ عَظْمًا مِنْ عِظَامِهِ فَمَرَّ الرَّاكِبُ تَحْتَهُ فَأَخْبَرَنِي أَبُو الزُّبَيْرِ أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرًا يَقُولُ قَالَ أَبُو عُبَيْدَةَ كُلُوا فَلَمَّا قَدِمْنَا الْمَدِينَةَ ذَكَرْنَا ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ كُلُوا رِزْقًا أَخْرَجَهُ اللَّهُ أَطْعِمُونَا إِنْ كَانَ مَعَكُمْ فَأَتَاهُ بَعْضُهُمْ فَأَكَلَهُ [ر: ٢٣٥١]

قوله: فَأَكَلْنَا مِنْهُ نِصْفَ شَهْرٍ: په رومبى روايت كښې اتلس ورځې راغلې وې.او په دې روايت كښې د پنځلسو ورځو ذكر دې.په دې روايت كښې كسر حذف كړې شو.

....

١) فتح البارى(٨٠/٨)_

بَاب حَجُّ أَبِي بَكْرٍ بِالنَّاسِ فِي سَنَةِ تِسْعٍ

[۴۰۵] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ أَبُو الرَّبِيعِ حَدَّثَنَا فُلَيْحٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ حُمَيْدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ أَبَا بَكْرٍ الصِّدِّيقَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بَعَثَهُ فِي الْحَجَّةِ الَّتِي أَمَّرَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَيْهَا قَبْلَ حَجَّةِ الْوَدَاعِ يَوْمَ النَّحْرِ فِي رَهْطٍ يُؤَذِّنُ فِي النَّاسِ أَن لَا يَحُجَّ بَعْدَ الْعَامِ مُشْرِكٌ وَلَا يَطُوفُ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ [ر: ۳۶۲]

دا حج په كوم سن كښې شوي وو؟: نبى كريمﷺ په ۹ھ كښې حضرت صديق اكبرؓ د حج اميرمقرر كړو.او مكې مكرمې ته ئې اوليګه.په دې كښې خو هيڅ اختلاف نشته.چه دا ليګل په ۹ھ كښې اوشو. البته په دې كښې روايات مختلف دى.چه دا حج په ذى قعده كښې اوشو.اوكه د ذى الحجه په مياشت كښې.د ابن سعد[۱] ازرقى او ابن اسحاق وغيره رائې داده.چه دا د ذى الحجې په مياشت كښې شوي دې.په مفسرينو كښې د ثعلبى او رمانى رائې هم داده.[۲] ازرقى په اخبار د مكې كښې صراحت سره دا ليكلى دى.چه دا حج په ذى الحجه كښې شوې دې.[۳] ابن اسحاق صراحت سره نه دى ليكلى.خو دهغوى دكلام نه هم دا ښكاره كيږى.چه دهغوى په رائې كښې هم دا حج په ذى الحجه كښې شوې دې. ځكه چه هغوى دا ليكلى دى.چه د غزوۀ تبوك نه نبى كريمﷺ واپس راغې.نو په شوال او ذى قعده مياشتو كښې د قيام كولو نه پس ئې حضرت صديق اكبرؓ حج دپاره مكې ته اوليګه.چه ددې صفا مطلب دادې.چه په ذى الحجه كښې نبىؑ هغه ليګلې وو.[۴]

مجاهد او دهغه بعضې متبعين وائى.چه دا حج په ذى قعده كښې شوې دې. [۵]

حافظ ابن حجرؒ په فتح البارى كښې ليكلى دى.«والمعتمد ما قاله مجاهد» خو دلته د حافظ ابن حجرؒ نه سهوه شوې ده.صحيح عبارت«والمعتمد خلاف ماقاله مجاهد» كيدل پكاردې.دليل ددې دادې.چه پخپله حافظ ددې سره روستو دا ليكلى دى.«وبه جزم الازرقى»[۶] حالانكه ازرقى د مجاهد په قول باندې جزم نه دې كړې.بلكه د هغه د قول خلاف ئې جزم (اعتماد) كړې دې.ځكه چه مجاهد په ذى قعده كښې ددې حج د واقع كيدو قائل دې.او ازرقى په ذى الحجه كښې ددې واقع كيدل منى.

---

[۱] طبقات ابن سعد(۱۶۸/۲)_
[۲] فتح البارى(۸۲/۸)_
[۳] اخبارمكة (۱۸۶/۱)_
[۴] سيرت ابن هشام (۳۲۷/۲)_
[۵] فتح البارى(۸۲/۸)_
[۶] فتح البارى(۸۲/۸)_

دغه شان حافظ لیکلی دی.((فذکر ابن سعد... ان حجة ابی بکر وقعت فی ذی القعدة))(۱) دا هم د قلم غلطی ده.خکه چه ابن سعد په طبقات کښې ((فی ذی الحجة)) لیکلی دی.(۲)
په دې حج کښې د مدینې منورې نه حضرت صدیق رضی الله عنه سره درې سوه صحابه رضی الله عنهم تلی وو.رسول الله صلی الله علیه وسلم شل اوښان قربانی کولو دپاره لیږلی وو.(۳) قرآن دې حج ته حج اکبر وئیلی دی.خکه چه دا رومبئ موقع وه.چه حج په اصل ابراهیمی سنت مطابق ادا شو.
د سورة براءت رومبی آیتونه په مشرکانو کښې د عهد (لوظ نامې) ماتونکو په باره کښې نازل شوی وو.نبی علیه السلام حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه ته دحج په موقعه باندې ددې آیاتونو د اعلان دپاره هم فرمائیلی وو.خو د حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه د روانیدو نه پس نبی علیه السلام ته دا خیال راغې.چه د عهد او عهد ماتولو په باره کښې دا اعلان حضرت علی رضی الله عنه اوکړی.نو زیات مناسب به وی.خکه چه د عربو د دستور مطابق به په داسې امورو کښې اعلان په خاندان او رشته دارانو کښې یوکس کولو.نو نبی علیه السلام حضرت علی رضی الله عنه راوغوښته.او پخپله اوښه ،،عضباء،، باندې ئې سور کړو.اوهغه ئې صدیق اکبر رضی الله عنه پسې روستو اولیږه.حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه چه حضرت علی رضی الله عنه راتلونکې اولیده.نو تپوس ئې ترې اوکړو چه ،امیر اومامور،، حضرت علی رضی الله عنه اوفرمائیل .مامور یم.او تفصیل ئې ورته بیان کړو.حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه په خلقو باندې حج اوکړو.په لسم تاریخ ئې خطبه ورکړله.ددې نه پس حضرت علی رضی الله عنه اودریده.د سورة براءت آیتونه ئې تلاوت کړل. او اعلان ئې اوکړو.چه د نن نه پس به هیڅ مشرك کعبې ته نه داخلیږی.او نه به څوك په بربنډ حج او طواف کوی.دچا چه رسول الله صلی الله علیه وسلم سره د یو خاص مودې پورې عهد دې.هغه عهد به دهغې مودې پورې پوره کولې شی.او دچا سره چه څه عهدنشته.یا عهدشته.خوڅه موده مقرر نشته.هغه ته څلورو میاشتو پورې امن دې.که په دې موده کښې هغه مسلمان شو.نو ډیره ښه ده.ګینی هغه به قتل کولې شی.(۴)
فائده: په دې حج د صدیق اکبر رضی الله عنه دحج فریضه ساقط شوې وه اوکه نه؟: په دې حج سره د حضرت صدیق رضی الله عنه دحج فریضه ساقط شوې وه اوکه نه؟ د حافظ ابن قیم رحمه الله رجحان دې طرف ته دې.چه په دې سره دهغه د حج فریضه نه وه ساقط شوې. بلکه دا فریضه رسول الله صلی الله علیه وسلم

---

(۱) ایضاً)_
(۲) طبقات ابن سعد(۱۶۸/۲) خو ممکن ده.چه ابن سعد د طبقات نه علاوه بل خائې کښې لیکلی وی.چه په ذی قعده کښې دا حج واقع شوې دې.خکه چه حافظ لیکلی دی.چه ابن سعد د مجاهد نه نقل کړی دی.او په طبقات کښې ابن سعد د مجاهد نه نه دی نقل کړی.په دې وجه ډیره ممکن ده. چه په بل مقام کښې ابن سعد د مجاهد نه په ذی قعده کښې ددې واقع کیدل نقل کړی وی.والله اعلم.
(۳) زاد المعاد(۵۹۳/۳)_
(۴) تفصیل دپاره اوګورئ! زادالمعاد(۵۹۳/۳-۵۹۵) و طبقات ابن سعد(۱۶۸/۲-۱۶۹) وسیرت ابن هشام مع الروض الانف(۳۲۷/۲-۳۲۸)_

سره د حجة الوداع په ادا كولو سره پوره شوي وه.(١)

[٤٠٠٦] حَدَّثَنِي عَبْدُاللهِ بْنُ رَجَاءٍ حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنِ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ آخِرُ سُورَةٍ نَزَلَتْ كَامِلَةً بَرَاءَةٌ وَآخِرُ سُورَةٍ نَزَلَتْ خَاتِمَةُ سُورَةِ النِّسَاءِ يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ [٣٣٦٤، ٤٣٢٩، ٤٦٥٤]

په دې به بحث انشاء الله په ، ،كتاب التفسير ، ، كښې كيږي.

بَاب = وَفْدُ بَنِي تَمِيمٍ

[٤٠٠٧] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَبِي صَخْرَةَ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ مُحْرِزٍ الْمَازِنِيِّ عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ أَتَى نَفَرٌ مِنْ بَنِي تَمِيمٍ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ اقْبَلُوا الْبُشْرَى يَا بَنِي تَمِيمٍ قَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ قَدْ بَشَّرْتَنَا فَأَعْطِنَا فَرُئِيَ ذَلِكَ فِي وَجْهِهِ فَجَاءَ نَفَرٌ مِنَ الْيَمَنِ فَقَالَ اقْبَلُوا الْبُشْرَى إِذْ لَمْ يَقْبَلْهَا بَنُو تَمِيمٍ قَالُوا قَدْ قَبِلْنَا يَا رَسُولَ اللهِ

امام بخارى رحمه الله ددې باب نه ، ،سلسلة الوفود ، ، شروع كوى.رسول الله ﷺ چه كله مكه فتح كړله.نو د عربو دا شك او شبه ختمه شوه.چه نبى عليه السلام په حقه نبى دې اوكه نه؟ ځكه چه د عربو قبائل په دې انتظار كښې وو.چه كه دا رسول په قريشو باندې غالب راشى.او مكه مكرمه فتح كړى.نو دا په حقه رسول دې.نو د فتح مكې نه پس د عربو قبائل ډلې ډلې په اسلام كښې داخليدل شروع شو.او د مختلفو قبيلو وفدونه نبى ﷺ ته راتلل شروع شو.د وفدونو دا سلسله په ٩هجرى كښې شروع شوه.په دې وجه دې كال ته ، ،سنة الوفود ، ، وائى.(٢)
حافظ مغلطائى، حافظ عراقى، ابن سعد او دمياطى ددې وفودو تعداد د شپيتو نه زيات خودلې دې.علامه قسطلانى رحمه الله ددې تعداد پنځه ديرش ليكلې دې. (٣)دبنو تميم دا وفد په ٩هجرى كښې د رسول الله ﷺ په خدمت كښې حاضر شوې وو.(٤)

---

١) قال العلامه ابن القيم: واختلف فى حجة الصديق هذه، هل هى التى اسقطت الفرض، او المسقطة هى حجة الوداع مع النبى ﷺ؟ على قولين اصحهما الثانى، والقولان مبنيان على اصلين، احدهما هل كان الحج فرض قبل حجة الوداع اولا؟ والثانى هل كانت حجة الصديق فى ذى الحجة، ام وقعت فى ذى القعدة من اجل النسئ الذى كان الجاهلية، يؤخرون له الاشهر ويقدمونها؟ على قولين والثانى قول مجاهد وغيره، وعلى هذا فلم يؤخر النبى ﷺ الحج بعد فرضه عاماً واحداً، بل بادر الى الامتثال فى العام الذى فرض فيه، وهذا هو اللائق بهديه وحاله ﷺ وليس بيد من ادعى تقدم فرض الحج سنة ست او سبع او ثمان او تسع دليل واحد، وغاية ما احتج به من قال فرض سنة ست، قوله تعالى ﴿ و اتموا الحج والعمرة لله ﴾ (البقرة:١٩٦) وهى قد نزلت بالحديبية سنة ست، وهذا ليس فيه ابتداء فرض الحج و انما فيه الامر باتمامه اذا شرع فيه، فاين هذا من وجوب إبتدائه و آية فرض الحج وهى قوله تعالى ﴿ ولله على الناس حج البيت من استطاع اليه سبيلاً ﴾ (آل عمران:٩٧) نزلت عام الوفود او آخر سنة تسع، (وانظر زاد المعاد:٥٩٥١٣)_
٢) فيض البارى (١٢١١٤)_
٣) تاريخ الخميس (١٩٢١٢)_
٤) طبقات ابن سعد١٦٠١٢-١٦١)_

باب

قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ غَزْوَةُ عُيَيْنَةَ بْنِ حِصْنِ بْنِ حُذَيْفَةَ بْنِ بَدْرٍ بَنِي الْعَنْبَرِ مِنْ بَنِي تَمِيمٍ بَعَثَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَيْهِمْ فَأَغَارَ وَأَصَابَ ((مِنْهُمْ نَاسًا وَسَبَى مِنْهُمْ نِسَاءً)) [ر: ٣٠١٨]

نبی کریم ﷺ د بنوتمیمو د یوې څانګې د ،،بنوعنبر،، مقابلې دپاره حضرت عیینه بن حصن رضی الله عنه ته د پنځوسو سرو جماعت ورکړو.او وې لیګه.بنوعنبر په بنو خزاعه باندې د شپې حمله کړې وه.په دې وجه دهغوی د ختمولو دپاره دا خلق لاړل.په هغوی ئې حمله اوکړه.یوولس سړی، یوولس ښځې او دیرش ماشومان ئې قید کړل.او نور مال غنیمت هم په قبضه کښې راغې.(١) د خپلو دغه سړو، ښځو او ماشومانو آزادولو دپاره د بنو تمیم سرداران د نبی علیه السلام په خدمت کښې حاضر شو. ابن سعد په ،،طبقات،، کښې لیکلی دی.چه دا د محرم ۹ھ واقعه ده.(٢)

[٤١٠٨] حَدَّثَنِي زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ عُمَارَةَ بْنِ الْقَعْقَاعِ عَنْ أَبِي زُرْعَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَا أَزَالُ أُحِبُّ بَنِي تَمِيمٍ بَعْدَ ثَلَاثٍ سَمِعْتُهُنَّ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُهَا فِيهِمْ هُمْ أَشَدُّ أُمَّتِي عَلَى الدَّجَّالِ وَكَانَتْ فِيهِمْ سَبِيَّةٌ عِنْدَ عَائِشَةَ فَقَالَ أَعْتِقِيهَا فَإِنَّهَا مِنْ وَلَدِ إِسْمَاعِيلَ وَجَاءَتْ صَدَقَاتُهُمْ فَقَالَ هَذِهِ صَدَقَاتُ قَوْمٍ أَوْ قَوْمِي [ر: ٢٤٠٥]

حضرت ابوهریره رضی الله عنه فرمائی.چه ماته د بنوتمیم سره د دریو خبرو معلومیدو نه پس محبت پیدا شو.یوه داچه ما د رسول الله ﷺ نه دهغوی په باره کښې دا خبره واوریده چه ((هم اشد امتی علی الدجال)) یعنی د دجال په مقابله کښې به زما په امت کښې د ټولو نه زیات سخت او مضبوط د بنوتمیم خلق وی.دویمه داچه دهغوی یوه ښځه حضرت عائشې رضی الله عنها سره قید وه.نو نبی علیه السلام اوفرمائیل.چه دا آزاده کړه.ځکه چه دا د حضرت اسمٰعیل علیه السلام د اولاد نه ده.او دریمه خبره دا ده. چه کله نبی کریم ﷺ ته د بنوتمیم صدقات راغلل.نو نبی علیه السلام اوفرمائیل.دا زما دقوم صدقات دی.ځکه چه په ،،الیاس بن مضر،، باندې پورته د رسول الله ﷺ او د بنو تمیم نسب ملاویږی.په دې وجه نبی علیه السلام اوفرمائیل. ،،دا زما د قوم صدقات دی،،

[٤١٠٩] حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ يُوسُفَ أَنَّ ابْنَ جُرَيْجٍ أَخْبَرَهُمْ عَنِ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ الزُّبَيْرِ أَخْبَرَهُمْ أَنَّهُ قَدِمَ رَكْبٌ مِنْ بَنِي تَمِيمٍ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ أَمِّرِ الْقَعْقَاعَ بْنَ مَعْبَدِ بْنِ زُرَارَةَ قَالَ عُمَرُ بَلْ أَمِّرِ الْأَقْرَعَ بْنَ

---

(١) طبقات ابن سعد(١٦٠/٢-١٦١)_

(٢) طبقات ابن سعد(١٦٠/٢)_

حَابِسٍ قَالَ أَبُو بَكْرٍ مَا أَرَدْتَ إِلَّا خِلَافِي قَالَ عُمَرُ مَا أَرَدْتُ خِلَافَكَ فَتَمَارَيَا حَتَّى ارْتَفَعَتْ أَصْوَاتُهُمَا فَنَزَلَ فِي ذٰلِكَ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُقَدِّمُوا حَتَّى انْقَضَتْ [۶۸۴۲، ۴۵۶۶، ۴۵۶۴]

ددې حديث پوره تفصيل به انشاءالله روستو د سورة الحجرات په تفسير كښې راځي.

بَاب وَفْدِ عَبْدِ الْقَيْسِ

[۴۱۱۰، ۴۱۱۱] حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ أَخْبَرَنَا أَبُو عَامِرٍ الْعَقَدِيُّ حَدَّثَنَا قُرَّةُ عَنْ أَبِي جَمْرَةَ قُلْتُ لِابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا إِنَّ لِي جَرَّةً يُنْتَبَذُ لِي نَبِيذٌ فِيهَا فَأَشْرَبُهُ حُلْوًا فِي جَرٍّ إِنْ أَكْثَرْتُ مِنْهُ فَجَالَسْتُ الْقَوْمَ فَأَطَلْتُ الْجُلُوسَ خَشِيتُ أَنْ أَفْتَضِحَ فَقَالَ قَدِمَ وَفْدُ عَبْدِ الْقَيْسِ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مَرْحَبًا بِالْقَوْمِ غَيْرَ خَزَايَا وَلَا النَّدَامَى فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ الْمُشْرِكِينَ مِنْ مُضَرَ وَإِنَّا لَا نَصِلُ إِلَيْكَ إِلَّا فِي أَشْهُرِ الْحُرُمِ حَدِّثْنَا بِجُمَلٍ مِنَ الْأَمْرِ إِنْ عَمِلْنَا بِهِ دَخَلْنَا الْجَنَّةَ وَنَدْعُو بِهِ مَنْ وَرَاءَنَا قَالَ آمُرُكُمْ بِأَرْبَعٍ وَأَنْهَاكُمْ عَنْ أَرْبَعٍ الْإِيمَانِ بِاللَّهِ هَلْ تَدْرُونَ مَا الْإِيمَانُ بِاللَّهِ شَهَادَةُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللَّهُ وَإِقَامُ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءُ الزَّكَاةِ وَصَوْمُ رَمَضَانَ وَأَنْ تُعْطُوا مِنَ الْمَغَانِمِ الْخُمُسَ وَأَنْهَاكُمْ عَنْ أَرْبَعٍ مَا انْتُبِذَ فِي الدُّبَّاءِ وَالنَّقِيرِ وَالْحَنْتَمِ وَالْمُزَفَّتِ

[۴۱۱۱] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَبِي جَمْرَةَ قَالَ سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ يَقُولُ قَدِمَ وَفْدُ عَبْدِ الْقَيْسِ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّا هٰذَا الْحَيَّ مِنْ رَبِيعَةَ وَقَدْ حَالَتْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ كُفَّارُ مُضَرَ فَلَسْنَا نَخْلُصُ إِلَيْكَ إِلَّا فِي شَهْرٍ حَرَامٍ فَمُرْنَا بِأَشْيَاءَ نَأْخُذُ بِهَا وَنَدْعُو إِلَيْهَا مَنْ وَرَاءَنَا قَالَ آمُرُكُمْ بِأَرْبَعٍ وَأَنْهَاكُمْ عَنْ أَرْبَعٍ الْإِيمَانِ بِاللَّهِ شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللَّهُ وَعَقَدَ وَاحِدَةً وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ وَأَنْ تُؤَدُّوا لِلَّهِ خُمُسَ مَا غَنِمْتُمْ وَأَنْهَاكُمْ عَنِ الدُّبَّاءِ وَالنَّقِيرِ وَالْحَنْتَمِ وَالْمُزَفَّتِ [ر: ۵۳]

[۴۱۱۲] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمَانَ حَدَّثَنِي ابْنُ وَهْبٍ أَخْبَرَنِي عَمْرٌو وَقَالَ بَكْرُ بْنُ مُضَرَ عَنْ عَمْرِو بْنِ الْحَارِثِ عَنْ بُكَيْرٍ أَنَّ كُرَيْبًا مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ حَدَّثَهُ أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ وَعَبْدَ الرَّحْمٰنِ بْنَ أَزْهَرَ وَالْمِسْوَرَ بْنَ مَخْرَمَةَ أَرْسَلُوا إِلَى عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا فَقَالُوا اقْرَأْ عَلَيْهَا السَّلَامَ مِنَّا جَمِيعًا وَسَلْهَا عَنِ الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعَصْرِ فَإِنَّا أُخْبِرْنَا أَنَّكِ تُصَلِّيهَا وَقَدْ بَلَغَنَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْهُمَا قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ وَكُنْتُ أَضْرِبُ مَعَ عُمَرَ النَّاسَ عَنْهُمَا قَالَ كُرَيْبٌ فَدَخَلْتُ عَلَيْهَا وَبَلَّغْتُهَا مَا أَرْسَلُونِي فَقَالَتْ سَلْ أُمَّ سَلَمَةَ فَأَخْبَرْتُهُمْ فَرَدُّونِي إِلَى أُمِّ سَلَمَةَ بِمِثْلِ مَا أَرْسَلُونِي إِلَى عَائِشَةَ فَقَالَتْ أُمُّ سَلَمَةَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْهَى عَنْهُمَا وَإِنَّهُ صَلَّى الْعَصْرَ ثُمَّ دَخَلَ عَلَيَّ وَعِنْدِي نِسْوَةٌ مِنْ بَنِي حَرَامٍ مِنَ الْأَنْصَارِ فَصَلَّاهُمَا فَأَرْسَلْتُ إِلَيْهِ الْخَادِمَ فَقُلْتُ قُومِي إِلَى جَنْبِهِ فَقُولِي تَقُولُ أُمُّ سَلَمَةَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَلَمْ أَسْمَعْكَ تَنْهَى عَنْ هَاتَيْنِ الرَّكْعَتَيْنِ فَأَرَاكَ تُصَلِّيهِمَا فَإِنْ أَشَارَ بِيَدِهِ فَاسْتَأْخِرِي فَفَعَلَتِ الْجَارِيَةُ فَأَشَارَ

بِيَدِهِ فَاسْتَأْخَرَتْ عَنْهُ فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ يَا بِنْتَ أَبِي أُمَيَّةَ سَأَلْتِ عَنِ الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعَصْرِ إِنَّهُ أَتَانِي أُنَاسٌ مِنْ عَبْدِ الْقَيْسِ بِالْإِسْلَامِ مِنْ قَوْمِهِمْ فَشَغَلُونِي عَنِ الرَّكْعَتَيْنِ اللَّتَيْنِ بَعْدَ الظُّهْرِ فَهُمَا هَاتَانِ [ر:١١٧٦]

[٤١١٣] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْجُعْفِيُّ حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ عَبْدُ الْمَلِكِ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ هُوَ ابْنُ طَهْمَانَ عَنْ أَبِي جَمْرَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ أَوَّلُ جُمُعَةٍ جُمِّعَتْ بَعْدَ جُمُعَةٍ جُمِّعَتْ فِي مَسْجِدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي مَسْجِدِ عَبْدِ الْقَيْسِ بِجُوَاثَى يَعْنِي قَرْيَةً مِنَ الْبَحْرَيْنِ [ر:٨٥٢]

وفد عبدالقيس په كوم سن كښې راغې؟: عبدالقيس ډيره لويه قبيله وه.د بحرين اوسيدونكى وو.(١) ددوى وفد د رسول اللهﷺ په خدمت كښې حاضرشو.دا په كوم سن كښې حاضرشو. په دې باره كښې اختلاف دې.

① د واقدى، قاضى عياض، او د حافظ ابن تيميهرحمه الله رائې داده.چه دا وفد د نبىعليه السلام په خدمت كښې ٨ﻫ كښې راغلې دې.(١)

② د اكثرو اهل مغازى په نزد دا وفد د نبىعليه السلام په خدمت كښې ٩ﻫ كښې حاضر شوې وو.د ابن اسحاق، ابن هشام، او خليفه بن خياط هم دا رائې ده.(٢)

③ ابوحاتم او د تاريخ خميس مصنف ددې وفد راتګ په ١٠ﻫ كښې ګرځولې دې. (٣)

دا ټول حضرات په دې خبره تقريباً متفق دى.چه دا وفد د نبىعليه السلام په خدمت كښې يوځل راغلې دې.خو حافظ ابن حجررحمه الله فرمائيلى دى.چه دا وفد د نبىعليه السلام په خدمت كښې دوه ځله راغلې دې.يوځل د فتح مكې نه وړاندې په ٥ﻫ كښې، يا ددې نه هم وړاندې راغلى دې. او په دويم ځل ددې حاضرى د فتح مكې نه پس ٩ﻫ كښې شوې دې.په وړومبى ځل وفد كښې ديارلس يا څوارلس سړى وو.او په دويم ځل دا وفد په څلويښتو سړو باندې مشتمل وو.(٤)

دوه ځل ددې وفد د راتلو دليل دمسند احمد او مصنف ابن ابى شيبه هغه روايت دې.چه په هغې كښې دى.چه كله دا وفد د رسول اللهﷺ په خدمت كښې ٩ﻫ كښې حاضر شو. نو نبىعليه السلام اوفرمائيل.((مالى اراكم قد تغيرت الوانكم))دا څه خبره ده.چه زه ګورم.چه ستاسو رنګونه بدل شوى دى.ددې نه معلوميږى.چه رسول اللهﷺ هغوى مخكښې ليدلى وو.

په فيض البارى كښې علامه انورشاه كشميرىرحمه الله طرف ته منسوب كړې شوى ليكلى شوى دى. چه دا وفد په وړومبى ځل ٦ﻫ كښې او په دويم ځل ٨ﻫ كښې راغلې دې.د ٨ﻫ خبره خو صحيح ده.چه بعضې اهل سير دا اختياركړې دې.خوپه ٦ﻫ كښې ددې وفد د راتګ ذكر چاهم نه دې كړې.داخو يا دحضرت شاه صاحبرحمه الله نه تسامح (چشم پوشى) شوې ده.او يا د

١) فتح البارى (٨\٨٥) وعمدة القارى (١٨\٢٠١)۔

مرتب نه سهوه شوې ده.چه هغه ،،السنة الخامسة،، لره ،،السنة السادسة،، اوګنړو.اووې لیکلو.(۳)

داوفدچه کله درسول الله ﷺ په خدمت کښې په ړومبی ځل حاضرشو.نونبیﷺ اوفرمائیل.

((مرحباً بالقوم غیرخزایا ولاندامی)) مرحبا دې وی هغه قوم ته چه هغه نه رسوا شو.او نه پښیمانه او شرمنده شو.یعنی هغه پخپله راغلل.او پخپل شوق او د زړه په خوشحالئ ئې اسلام قبول کړو.په جنګ او جهاد سره مسلمانان نه شو.چه هغوی ذلیله او پښیمانه شوې وې.نبی کریمﷺ ته د وفد شریکانو عرض اوکړو.چه زمونږ او ستاسو په منځ کښې قبیله مضر آباده ده.هغوی سره زمونږ دشمنی ده.مونږ صرف د حرمت په میاشتو کښې ستاسو خدمت کښې حاضریدې شو.چه په دغه میاشتو کښې هغه خلق د لوټ مار او قتل وقتال نه د عربو د عام دستور مطابق بندیږی.په دې وجه تاسو مونږ ته یو داسې جامع عمل اوښایئ.چه په هغې باندې عمل کولو سره مونږ جنت ته داخل شو.او د ښار اوسیدونکو ته هم دهغې دعوت ورکړو.رسول اللهﷺ اوفرمائیل.زه تاسو ته د څلورو څیزونو حکم درکوم.او د څلورو څیزونو نه مو منع کوم.چه دهغې تفصیل په وړیسې روایت کښې راروان دې.

د وفد عبدالقیس د راتلو سبب: د رسول اللهﷺ په خدمت کښې ددې وفد د حاضریدو په باره کښې اصحابو د سیردا واقعه لیکلې ده.چه د قبیله عبدالقیس سردار منذر بن عائذ خپله لور منقذ بن حیان ته ورکړې وه.منقذ بن حیان د تجارت په غرض سره مدینې منورې ته راغې.دا دهجرت نه روستو زمانه وه.منقذ یو ځائې کښې ناست وو.اتفاقاً نبیﷺ هغه طرف ته تیریدو.منقذ چه نبیﷺ اولیده.نو اودریده.رسول اللهﷺ تپوس اوکړو .څوك یې؟ عرض ئې اوکړو.منقذ بن حیان یم.رسول اللهﷺ دهغه نه دخیرت پوښتنه اوکړله.او دهغه د قبیلې په شریفانوکښې ئې د هریو نوم واخستۀ.او د حالاتو تپوس ئې ترې اوکړو.ددې په وجه منقذ بن حیان دومره متاثره شو.چه مسلمان شو.د قرآن شریف څه حصه سورة فاتحه او سورة علق وغیره ئې زده کړل.کله چه خپل وطن ته تلو.نو نبیﷺ د قبیلې د سردرانو په نوم دهغه په لاس خطونه اولیګل

قبیلې ته چه اورسیده.نو منقذ بن حیان خپل اسلام ښکاره نه کړو.البته مونځ به ئې کوو.او

....دتیرمخ حاشیه] (۱) شرح مسلم للنووی(۳٤۱۱) کتاب الایمان، باب الامربالایمان بالله....)_

(۲) سیرة ابن هشام مع الروض الانف (۳٤۰۱۲) وطبقات ابن سعد(۳۱٤۱۱) والبدایة والنهایة(٤٦۱۵)_

(۳) د ابوحاتم ابن حبان قول مې د یو درجن نه زیات ممکنو مراجعو کښې تلاش کړو.خو ملاؤ نه شو.البته حافظ ابن حجر په الاصابه کښې د واقدی په حوالې سره ۱۰ اه کښې د وفد عبدالقیس راتګ ذکرکړې دې.اوګورئ! لامع الدراری(۲۲۱۳) کتاب الجمعة او مصنف د تاریخ خمیس هم په ۱۰ اه کښې ددې وفد راتګ بیان کړې دې.اوګورئ! تاریخ الخمیس (۱۹٤۱۲)_

(٤) فتح الباری (۸۵۱۸)_

(۵) فیض الباری(۱۵۵۱۱) کتاب الایمان ، باب اداء الخمس من الایمان)_

قران به ئې لوستلو.دهغه ښخې خپل پلار منذر ته ددې ذکر اوکړو. چه زما دخاوند منقذ خو دې څل څه عجیبه حالت جوړشوې دې.په خاصو وختونو کښې هغه مخ لاسونه وینځي.او بیا مخ په قبله اودریږي.تیتیږي.او سجده کوي. منذر خپل زوم سره ملاو شو.په دې باره کښې خبره اوشوه.منقذ هغه ته پوره قصه واوروله.په تفصیل اوریدو سره منذر بن عائذ هم مسلمان شو.دهغه د اسلام راوړلو نه پس منقذ بن حیان د رسول الله ﷺ خط هغه ته ورکړو. منذردقبیلې خلقوته هغه خط واورولو.چه په هغې کښې هغوی ته داسلام دعوت ورکړې شوې وو.نو پوره قبیله مسلمانه شوه.او د نبی ﷺ په خدمت کښې ئې دحاضریدو اراده اوکړله.(١)
کله چه دغه خلق مدینې منورې ته نزدې شو.نو رسول الله ﷺ صحابو ته اوفرمائیل.چه تاسو ته وفد عبدالقیس راروان دې.چه دا د اهل مشرق غوره خلق دی.(٢) او په هغوی کښې منذر بن عائذ اشج عصری هم دې.کله چه وفد په مدینه منوره کښې مسجد نبوی ته راورسیدو.نو د وفد نور شریکان نبی ﷺ سره د ملاقات په شوق کښې د سوړلو نه په جلتئ سره راکوزشو.اوپه خدمت کښې حاضرشو.خو د وفد امیر منذر بن عائذ اشج په آرام راکوز شو.مخکښې ئې خپله سورلې اوتړله.بیا ئې د ټولو ملګرو سامان یوځائې کښې جمع کړو.او بیا صفا کپړې راواخستلې.او وائې غوستلې.ددې نه پس د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضرشو.نبی ﷺ ورته اوفرمائیل.په تاکښې دوه خویونه داسې دی.چه هغه الله او دهغه رسول ﷺ خوښوی.عقل او وقار،عرض ئې اوکړو.دا دواړه خویونه په ماکښې فطری دی اوکه مصنوعی دی.نبی ﷺ اوفرمائیل.بلکه ته الله تعالی هم په دې خویونو باندې پیدا کړې یې.نواشج اووئیل.((الحمدلله الذی جبلنی علی خلقتین یحبهما الله ورسوله))(٣)

قوله: حدثنی اسحاق....: حضرت ابوجمره رضی الله عنه فرمائی.چه ما حضرت ابن عباس رضی الله عنهما ته اووئیل.چه ما سره یوه چاټئ ده.چه په هغې کښې زما دپاره نبیذ جوړولې شی.هغه نبیذ د خوږیدو په حالت کښې زه څکم.په هم هغه چاټئ کښې هغه پراته وی.که زه دهغې نه زیات اوڅکم.او بیا په ډله کښې کینم.او زیات وخته پورې کینم.نو ماته د رسوا کیدو ویره وی. یعنی کله چه زیات اوڅکم.او بیا ډیر وخته پورې مجلس کښې ناست یم.نو ماته دا خطره وی.چه چرته نشه راباندې اونه خیژی.او غلطو خبرو کولو سره زه په خلقو کښې رسوا نه شم. حضرت ابن عباس رضی الله عنهما ابوجمزه رضی الله عنه ته د وفد عبدالقیس حدیث واوروله.مسئله ئې هم ورته اوخودله.او دلیل ئې هم ورته اوخوده.مسئله ئې ورته دا اوخودله.چه داسې چاټئ چه دهغې نری سوری بند وی.په هغې کښې نبیذ تیارول صحیح نه دی.او دلیل ئې دا بیان کړو.چه رسول الله ﷺ وفد عبدالقیس په دبا، حنتم، مزفت او نقیر کښې د نبیذ د استعمال نه منع کړې وو. چه په دې کښې د سکر (نشې) پیدا کیدو احتمال وی. نو تاله هم داسې چاټئ

---

(١) فتح الملهم (١١\٥٢٤) دلائل النبوة للبیهقی (٥\٣٢٣)_
(٢) فتح الباری(٨\٨٥)_
(٣) دلائل النبوة للبیهقی(٥\٣٢٧-٣٢٨) باب وفد عبدالقیس)_

استعمالول پكار نه دي.

دي حديث سره متعلق نور تفصيلات په كتاب الايمان كښې تيرشوى دى.

تنبيه: په حاشيه كښې د قسطلانى په حوالې سره ليكلى دى.چه دا د دويم ځل حاضريدو واقعه ده.(١) خو دا صحيح نه ده.ځكه چه روايت كښې د وفد دا قول منقول دې.چه زمونږ او ستاسو په منځ كښې مضر قبيله آباده ده.مونږ صرف د حرم په مياشتو كښې راتلې شو.د حرم د مياشتو نه علاوه په لاره كښې دهغوى د طرفه د حملې خطره وى.چه ددې نه صفا معلوميږى.چه دا د ړومبى ځل حاضريدو واقعه ده.ځكه چه كله وفد عبدالقيس په دويم ځل حاضرشوې وو.هغه وخت قبيله مضر مسلمانان شوى وو.اوهغوى د عبدالقيس او مسلمانانو په منځ كښې حائل نه وو.

بَاب وَفْدِ بَنِي حَنِيفَةَ وَحَدِيثِ ثُمَامَةَ بْنِ أُثَالٍ

بنو حنيفه په عربوكښې د يمامه مشهوره قبيله ده.د فتح مكې نه پس ددې قبيلې وفد د رسول الله ﷺ په خدمت كښې حاضرشوې وو.په دې باب كښې امام بخارى رحمه الله اول د حضرت ثمامه بن اثال رضي الله عنه هغه حديث نقل كړې دې.په كوم كښې چه دهغه د اسلام راوړلو واقعه بيان كړې شوې ده.ددې نه پس ئې بيا د بنى حنيفه وفد سره متعلق حديث بيان كړې دې.دحضرت ثمامه رضي الله عنه د اسلام راوړلو واقعه د فتح مكې نه وړاندې ده.خو چونكه هغه د بنى حنيفه قبيلې د سردارانو ځينې وو.په دې وجه امام دا واقعه هم دلته ذكركړې ده.(٢)

[٤٣٧٢] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ قَالَ حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ أَبِي سَعِيدٍ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ بَعَثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْلًا قِبَلَ نَجْدٍ فَجَاءَتْ بِرَجُلٍ مِنْ بَنِي حَنِيفَةَ يُقَالُ لَهُ ثُمَامَةُ بْنُ أُثَالٍ فَرَبَطُوهُ بِسَارِيَةٍ مِنْ سَوَارِي الْمَسْجِدِ فَخَرَجَ إِلَيْهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مَا عِنْدَكَ يَا ثُمَامَةُ فَقَالَ عِنْدِي خَيْرٌ يَا مُحَمَّدُ إِنْ تَقْتُلْنِي تَقْتُلْ ذَا دَمٍ وَإِنْ تُنْعِمْ تُنْعِمْ عَلَى شَاكِرٍ وَإِنْ كُنْتَ تُرِيدُ الْمَالَ فَسَلْ مِنْهُ مَا شِئْتَ فَتُرِكَ حَتَّى كَانَ الْغَدُ ثُمَّ قَالَ لَهُ مَا عِنْدَكَ يَا ثُمَامَةُ قَالَ مَا قُلْتُ لَكَ إِنْ تُنْعِمْ تُنْعِمْ عَلَى شَاكِرٍ فَتَرَكَهُ حَتَّى كَانَ بَعْدَ الْغَدِ فَقَالَ مَا عِنْدَكَ يَا ثُمَامَةُ فَقَالَ عِنْدِي مَا قُلْتُ لَكَ فَقَالَ أَطْلِقُوا ثُمَامَةَ فَانْطَلَقَ إِلَى نَخْلٍ قَرِيبٍ مِنْ الْمَسْجِدِ فَاغْتَسَلَ ثُمَّ دَخَلَ الْمَسْجِدَ فَقَالَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ يَا مُحَمَّدُ وَاللَّهِ مَا كَانَ عَلَى الْأَرْضِ وَجْهٌ أَبْغَضَ إِلَيَّ مِنْ وَجْهِكَ فَقَدْ أَصْبَحَ وَجْهُكَ أَحَبَّ الْوُجُوهِ إِلَيَّ وَاللَّهِ مَا كَانَ مِنْ دِينٍ أَبْغَضَ إِلَيَّ مِنْ دِينِكَ فَأَصْبَحَ دِينُكَ أَحَبَّ الدِّينِ إِلَيَّ وَاللَّهِ مَا كَانَ مِنْ بَلَدٍ أَبْغَضُ إِلَيَّ مِنْ بَلَدِكَ فَأَصْبَحَ بَلَدُكَ

---

(١) حاشيه صحيح بخارى (٦٢٧/٢) حاشيه نمبر٢)_

(٢) فتح البارى(٨٧/٨)_

أَحَبَّ الْبِلَادِ إِلَيَّ وَإِنَّ خَيْلَكَ أَخَذَتْنِي وَأَنَا أُرِيدُ الْعُمْرَةَ فَمَاذَا تَرَى فَبَشَّرَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَمَرَهُ أَنْ يَعْتَمِرَ فَلَمَّا قَدِمَ مَكَّةَ قَالَ لَهُ قَائِلٌ صَبَوْتَ قَالَ لَا وَلَكِنْ أَسْلَمْتُ مَعَ مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا وَاللَّهِ لَا يَأْتِيكُمْ مِنَ الْيَمَامَةِ حَبَّةُ حِنْطَةٍ حَتَّى يَأْذَنَ فِيهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر: ٤٥٠]

حضرت ابوهريره ﷺ فرمائي.چه رسول اللهﷺ نجد طرف ته سواره روان کړل. هغوی لاړل.او د بني حنيفه قبيلې يو سړې ثمامه بن أثال ئې گرفتار کړو.هغه ئې راوسته.او د مسجد نبوی يوې ستنې سره ئې اوتړلو.رسول اللهﷺ هغه ته تشريف راوړو.او ورته ئې اوفرمائيل.«ما عندك ياثمامة؟»،،ستا څه اراده ده اې ثُمامه!،، ثمامه اووئيل.زما اراده د خير ده.که تاسو ما قتل کړئ.نو تاسو به يو داسې سړې قتل کړئ.چه هغه د قتل مستحق دې.اوکه ما پرېږدئ. نو دا به په يو شکر کونکی سړی باندې ستاسو انعام او احسان وی.اوکه مال غواړئ. نو اوفرمايئ.نبی کريمﷺ دهغه خبرې واوريدې.او خاموش لاړو.په دويمه او دريمه ورځ هم دغه سوال او جواب اوشو.په دې دوران کښې حضرت ثمامه د مسلمانانو د مانځه او دهغوی د عملونو او ژوند مشاهده کوله.ددې نه پس نبی کريمﷺ راغې.او وې فرمائيل. ثمامه! ما ته معاف کړې.اوهغه ئې پرانيسته.او آزاد ئې کړو.

ثمامه چه آزاد شو.نو يو نزدې باغ ته لاړه.غسل ئې اوکړو.او د نبیﷺ په خدمت کښې حاضرشو.کلمۀ شهادت ئې اووئيله.او مسلمان شو.اووې وئيل.اې محمد (ﷺ)! په خدائې قسم! په مخ د زمکې ستاسو د مخ نه ماته هيڅ يو مخ زيات ناخوښه نه وو.خو نن ستاسو د مخ نه زيات ماته هيڅ مخ محبوب نه دې.په الله قسم! هيڅ يو دين ماته نستاسو د دين نه زيات ناخوښه نه وو.خو نن ستاسو دين ماته د ټولو نه زيات محبوب دې.ستاسو ښار ماته د ټولو نه زيات ناخوښه وو.خو نن ستاسو ښار ماته د ټولو نه زيات خوښ دې.ما عمره کول غوښتل.چه ستاسو سورو زه اونيولم.اوس ستاسو څه حکم دې؟ (عمره اوکړم اوکه نه؟) رسول اللهﷺ هغه ته زيرې ورکړو.او د عمرې اداکولو حکم ئې ورکړو.

ددې نه پس حضرت ثمامه مکې ته لاړه.قريشو اووئيل.دا صابی (بې دينه) شوې دې.هغه اووئيل.صابی شوې نه يم.بلکه زه مسلمان شوې يم.او په خدائې قسم! اوس به تاسو ته د يمامه نه د غنمو يوه دانه هم نه راځی.تردې چه رسول اللهﷺ اجازت رانکړی.هغه چه يمامه ته لاړه.نو د قريشو غله ئې بنده کړله.چه په دې سره د مکې خلق سخت پريشانه شو.او رسول اللهﷺ ته ئې د رشتې دارئ واسطه ورکړله.او درخواست ئې اوکړو.نبیﷺ ثمامه ته سفارشي خط اوليکه.چه ددوی غله مه بندوه.نو بيا هغوی غله جاری کړله.[1] حضرت ثمامه ﷺ د حضرت صديق اکبر ﷺ په دورخلافت کښې په فتنۀ ارتداد کښې د مرتدو د لاسه شهيد شو.[2]

---

[1] فتح الباری (٨٨/٨)_
[2] الاصابة فی تمييز الصحابة (٢٠٣/١)_

[٤١١٥] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي حُسَيْنٍ حَدَّثَنَا نَافِعُ بْنُ جُبَيْرٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَدِمَ مُسَيْلِمَةُ الْكَذَّابُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَجَعَلَ يَقُولُ إِنْ جَعَلَ لِي مُحَمَّدٌ الْأَمْرَ مِنْ بَعْدِهِ تَبِعْتُهُ وَقَدِمَهَا فِي بَشَرٍ كَثِيرٍ مِنْ قَوْمِهِ فَأَقْبَلَ إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَعَهُ ثَابِتُ بْنُ قَيْسِ بْنِ شَمَّاسٍ وَفِي يَدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قِطْعَةُ جَرِيدٍ حَتَّى وَقَفَ عَلَى مُسَيْلِمَةَ فِي أَصْحَابِهِ فَقَالَ لَوْ سَأَلْتَنِي هَذِهِ الْقِطْعَةَ مَا أَعْطَيْتُكَهَا وَلَنْ تَعْدُوَ أَمْرَ اللَّهِ فِيكَ وَلَئِنْ أَدْبَرْتَ لَيَعْقِرَنَّكَ اللَّهُ وَإِنِّي لَأَرَاكَ الَّذِي أُرِيتُ فِيهِ مَا رَأَيْتُ وَهَذَا ثَابِتٌ يُجِيبُكَ عَنِّي ثُمَّ انْصَرَفَ عَنْهُ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ فَسَأَلْتُ عَنْ قَوْلِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّكَ أَرَى الَّذِي أُرِيتُ فِيهِ مَا أُرِيتُ فَأَخْبَرَنِي أَبُو هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ بَيْنَا أَنَا نَائِمٌ رَأَيْتُ فِي يَدَيَّ سِوَارَيْنِ مِنْ ذَهَبٍ فَأَهَمَّنِي شَأْنُهُمَا فَأُوحِيَ إِلَيَّ فِي الْمَنَامِ أَنْ انْفُخْهُمَا فَنَفَخْتُهُمَا فَطَارَا فَأَوَّلْتُهُمَا كَذَّابَيْنِ يَخْرُجَانِ بَعْدِي أَحَدُهُمَا الْعَنْسِيُّ وَالْآخَرُ مُسَيْلِمَةُ [ر: ٣٤٢٤]

[٤١١٦] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ نَصْرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ عَنْ هَمَّامٍ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَا أَنَا نَائِمٌ أُتِيتُ بِخَزَائِنِ الْأَرْضِ فَوُضِعَ فِي كَفِّي سِوَارَانِ مِنْ ذَهَبٍ فَكَبُرَا عَلَيَّ فَأُوحِيَ إِلَيَّ أَنْ انْفُخْهُمَا فَنَفَخْتُهُمَا فَذَهَبَا فَأَوَّلْتُهُمَا الْكَذَّابَيْنِ اللَّذَيْنِ أَنَا بَيْنَهُمَا صَاحِبَ صَنْعَاءَ وَصَاحِبَ الْيَمَامَةِ [٦٦٣٠، وانظر: ٣٤٢٤]

قوله: مسيلمه كذاب: مسيلمه د بنی حنيفه قبيلې يو سړی وو. دهغه پوره نوم مسيلمة بن ثمامة بن كبير ابن حبيب بن الحارث وو.[1] ابن اسحاق ليكلی دی چه هغه په ١٠ هـ كښې د نبوت دعوه كړې وه.[2] د قاضی عياض رحمه الله خيال دې چه اول هغه اسلام قبول كړې وو. ددې نه پس بيا مرتد شو. اودنبوت دعوه ئې اوكړله.[3] هغه راغې. اووې وئيل. چه كه محمد (ﷺ) دخان نه روستو ما خپل جانشين (خليفه) جوړه وی. نو زه دهغه اتباع كوم.

قوله: وَقَدِمَهَا فِي بَشَرٍ كَثِيرٍ مِنْ قَوْمِهِ: ددې الفاظو نه ښكاره دا معلوميږی. چه هغه سره ډير لوئې جماعت راغلې وو. حالانكه د واقدی په روايت كښې دی. چه هغه سره اوولس سړی وو. په اصل كښې دهغه راتګ دوه ځله شوې دې. يوځل هغه سره اوولس سړی وو. او په دويم ځل زيات وو.[4]

---

[1] فتح الباری (٨/٩٨)_
[2] عمدة القاری (١٨/٢٣)_
[3] شرح النووی لصحيح مسلم كتاب الرؤيا (١٢/٢٤٤)_
[4] فتح الباری (٨/٩٠)_

قوله: فَأَقْبَلَ إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَعَهُ ثَابِتُ بْنُ قَيْسِ بْنِ شَمَّاسٍ: رسول الله ﷺ هغه طرف ته لاړو.او نبى ﷺ سره حضرت ثابت بن قيس رضي الله عنه وو. حضرت ثابت بن قيس بن شماس په خطيب الانصار سره مشهور وو.د شكل او صورت نه ئې رعب داب نه وو.خو په فصاحت او بلاغت او په جزالت كلام كښې ورته الله تعالى ډير لوئې خصوصيت وركړې وو.د رسول الله ﷺ په لاس كښې د كجوړې د ښاخ يوه حصه وه.نبى ﷺ لاړه.او مسيلمه كذاب ته ئې اوفرمائيل.،،ته كه زمانه دا څانګه اوغواړې.نو هم به ئې درنكړم،،(خلافت خو ډير لوئې څيزدې).

قوله: وَلَنْ تَعْدُوَ أَمْرَ اللَّهِ فِيكَ وَلَئِنْ أَدْبَرْتَ لَيَعْقِرَنَّكَ اللَّهُ: او ستا په باره كښې چه د الله تعالى كومه فيصله ده.ته به هغې نه هيڅ كله هم تير نه شې.(او د الله تعالى فيصله دهغه په باره كښې دا وه.چه هغه جهنمى نامراده او تاوانى دې) اوكه تا زما د اطاعت نه مخ واړولو.نو الله تعالى به ستا خپې ماتې كړى.يعنى هلاك او برباد به دې كړى.نوهم دغه شان اوشوه.چه الله تعالى هغه لره هلاك او برباد كړو.

قوله: وَإِنِّي لَأَرَاكَ الَّذِي أُرِيتُ فِيهِ مَا رَأَيْتُ وَهَذَا ثَابِتٌ يُجِيبُكَ عَنِّي ثُمَّ انْصَرَفَ عَنْهُ: او ستا په باره كښې زما خيال دې.چه ته هم هغه ئې.دچا متعلق چه ماته خوب ليدلې شوې دې.او دا ثابت بن قيس رضي الله عنه به زما د طرفه تاته جواب دركوى.د رسول الله ﷺ خواهش وو.چه هغه سره خبره لرة تفصيل سره اوكړې شى.نو نبى ﷺ دا فريضه ثابت بن قيس بن شماس رضي الله عنه ته اوسپارله.اووې فرمائيل.چه دې به تفصيل سره تاته جواب دركوى. ددې نه دا ثابته شوه.چه د اهل علمو او فاضلانو د خپلو ملګرونه په داسې قسمه معاملاتو كښې مدد حاصلول د رسول الله ﷺ سنت ثابت شوې دې.([1])
حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرمائى.چه ما د رسول الله ﷺ ددې قول په باره كښې پوښتنه اوكړله. ((انى لاراك الذى اريت فيه ما رأيت)) چه ددې څه مطلب دې.نوماته حضرت ابوهريره رضي الله عنه اوفرمائيل.چه رسول الله ﷺ فرمائيلى دى،چه زه اوده ووم.نو ما اوليدل.چه زما په دواړو لاسونوكښې د سرو زرو دوه كړې (بنګړى) دى.دې حالت زه ډير غمژن او فكرمند كړم.نو هم په خوب كښې ماته وحى اوكړې شوه.چه تاسو په دې كړو باندې پوك وكړئ.كله چه ما پوك اووهلو.نو هغه دواړه والوتل.نو ما دهغې دا تعبير اوښكلو.چه دوه دروغژن نبيان به زما نه پس راوځى.په هغوى كښې يو اسود عنسى دې.او دويم مسيلمه دې.
عالمانو دلته دا سوال پورته كړې دې.چه په خوب كښې خپل لاس كښې د دوه كړو ليدلو سره نبى ﷺ ته فكر ولې پيداشو؟ بعضې حضراتو وئيلى دى.چه د سرو زرو كړې دنيا ده.او

---

[1]) زادالمعاد(٣١٣/٦)_

دنيا سره د نبي ﷺ څه واسطه؟ نبي ﷺ فرمائيلي دي «مالي وللدّنيا؟»(١) په دې وجه خپل لاس كښې كړو ليدلو سره نبي ﷺ ته فكر اوشو. اوبعضې حضراتووئيلي دي. چه چونكه دا د ښځو زيور (ښانست) دې. د سرو د استعمال څيز نه دې. په دې وجه نبي ﷺ ته فكر شو.(٢) والله اعلم.

كله چه نبي ﷺ په هغې پوكې اووهلو. اوهغه دواړه كړې والوَتلې. په دې كښې دې خبرې طرف ته اشاره وه. چه لكه څنګه بې وزنه او بې حقيقته څيز په معمولي پوكې او توجه سره ختميږي. او زائل كيږي. په دې وجه به نبي ﷺ هغه دواړو دروغژنو نبيانو ختمولو طرف ته معمولي شان توجه اوفرمائي. نو هغوى دواړه به ختم شي.(٣)

يو اشكال: په دې روايت باندې اشكال كيږي. چه په دې كښې دى. «فأوّلتهما كذابين، يخرجان بعدى» رسول الله ﷺ اوفرمائيل. چه ما دهغه دواړو كړو نه دا تعبير واخستلو. چه زما نه پس به دوه دروغژن نبيان ښكاره كيږي. يو اسود عنسي او دويم مسيلمه كذاب، حالانكه دا دواړه د نبي ﷺ نه پس نه، بلكه د نبي ﷺ په ژوند كښې ښكاره شوى وو؟

ددې اشكال جواب وركولو كښې بعضې حضراتو وئيلي دي. چه د ،،بعدى،، نه مراد ،،بعد موتى،، نه دې. بلكه ددې نه مراد ،،بعد نبوتى،، دې.(٤)

بعضې حضراتو يو بل جواب وركړې دې. چه د نبي ﷺ ددې جملې مطلب دادې. چه زما دوفات نه پس به دهغوى د نبوت د دعوې شهرت اوشي. اګرچه ظهور دهغوى د نبي ﷺ په ژوند كښې اوشي. خو دهغې مشهورتيا به روستو كيږي.(٥) خو دا جواب څكه ضعيف دې. چه اسود عنسي خو د نبي ﷺ په ژوند كښې قتل كړې شوې وو. دهغه د نبوت مشهورتيا د نبي ﷺ د وفات نه پس اونشوه. په دې وجه رومبئ توجيه راجح ده.

فائده: مسيلمه كذاب د رسول الله ﷺ زيارت كړې دې. اوكه نه؟: مسيلمه كذاب د رسول الله ﷺ زيارت كړې دى. اوكه نه؟ د بخاري د مذكوره روايت نه معلوميږي. چه هغه د نبي ﷺ زيارت كړې دې. او نبي ﷺ دهغه سره خبرې هم كړې دى.

محمد بن اسحاق روايت نقل كړې دې. په هغې كښې دي. چه د رسول الله ﷺ په خدمت كښې كله د بني حنيفه وفد راغې. په هغې كښې مسيلمه كذاب هم وو. خو هغه دتكبر په وجه د نبي ﷺ په خدمت كښې حاضرنه شو. بلكه د وفد باقي شريكانو د نبي ﷺ په خدمت كښې حاضرى وركړله. او دې دهغوى د سامان وغيره د حفاظت دپاره روستو پاتې شوې

---

١) الحديث اخرجه الترمذى فى كتاب الزهد (٥٨٨\٤) عن عبدالله بن مسعود رضي الله عنه. قال نام رسول الله ﷺ على حصير فقام وقد اثر فى جنبه، فقلنا يا رسول الله! لو اتخذنا لک وطاء، فقال مالى وللدنيا ما انا فى الدنيا الا كراكب، استظل تحت شجرة ثم راح وتركها)_

٢) فتح البارى(٤٢٤\١٢) كتاب التعبير، باب النفخ فى المنام)_

٣) فتح البارى(٤٢٤\١٢) كتاب التعبير)_

٤) فتح البارى(٤٢٤\١٢) كتاب التعبير، باب النفخ فى المنام)_

٥) شرح صحيح مسلم للنووى(٢٤٤\١٢) كتاب التعبير، باب رؤيا النبى ﷺ)_

وو.(۱) حافظ ابن حجر رحمه الله اګرچه ددې روایت تضعیف کړې دې.(۲) خو دواړه روایتونه په دې طریقه جمع کیدې هم شی.چه د بخاری په روایت کښې په دویم ځل د مسیلمه کذاب د راتلو ذکردې.او د محمد بن اسحاق په روایت کښې په رومبی ځل دهغه د راتلو واقعه بیان کړې شوې ده.او دا خبره مخکښې بیان کړې شوې ده.چه دا سړې دوه ځله وفد سره راغلې دې.
علامه انورشاه کشمیری رحمه الله د محمد بن اسحاق روایت ته ترجیح ورکړې ده.اووئیلی ئې دی.چه دې لعین ته د نبی علیه السلام زیارت نه دې نصیب شوې.(۳)
خوښکاره داده.چه د بخاری د روایت په مقابله کښې د محمد بن اسحاق روایت ته ترجیح نشی ورکړې کیدې.او حافظ د محمد بن اسحاق د روایت تضعیف هم کړې دې.په دې وجه مولانا بدرعالم میرتهی رحمه الله فرمائیلی دی.چه په اصل کښې مولانا انورشاه کشمیری رحمه الله د رسول الله ﷺ سره د انتهائی درجې محبت او د عظمت د جذبې نه مغلوبه شوې دې.او د ابن اسحاق روایت ته ئې ترجیح ورکړې ده.یعنی هغه دا خبره نه خوښوی.چه داسې بد بخته سړې د نبی کریم ﷺ په خدمت کښې حاضرشی.(۴)

[۴۱۱۷] حَدَّثَنَا الصَّلْتُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ سَمِعْتُ مَهْدِيَّ بْنَ مَيْمُونٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا رَجَاءٍ الْعُطَارِدِيَّ يَقُولُ كُنَّا نَعْبُدُ الْحَجَرَ فَإِذَا وَجَدْنَا حَجَرًا هُوَ أَخْيَرُ مِنْهُ أَلْقَيْنَاهُ وَأَخَذْنَا الآخَرَ فَإِذَا لَمْ نَجِدْ حَجَرًا جَمَعْنَا جُثْوَةً مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ جِئْنَا بِالشَّاةِ فَحَلَبْنَاهُ عَلَيْهِ ثُمَّ طُفْنَا بِهِ فَإِذَا دَخَلَ شَهْرُ رَجَبٍ قُلْنَا مُنَصِّلُ الأَسِنَّةِ فَلاَ نَدَعُ رُمْحًا فِيهِ حَدِيدَةٌ وَلاَ سَهْمًا فِيهِ حَدِيدَةٌ إِلاَّ نَزَعْنَاهُ وَأَلْقَيْنَاهُ شَهْرَ رَجَبٍ وَسَمِعْتُ أَبَا رَجَاءٍ يَقُولُ كُنْتُ يَوْمَ بُعِثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غُلاَمًا أَرْعَى الإِبِلَ عَلَى أَهْلِي فَلَمَّا سَمِعْنَا بِخُرُوجِهِ فَرَرْنَا إِلَى النَّارِ إِلَى مُسَيْلِمَةَ الْكَذَّابِ

ابو رجاء د بنو عطارد قبیلې سره تعلق لری. دده نوم عمران بن ملحان دې.د نبی کریم ﷺ په زمانه کښې ئې اسلام راوړلې وو.خو د نبی علیه السلام په خدمت کښې ورته د حاضریدو سعادت حاصل نه شو.(۵) روستو بیا دې سره د خپلې پوره قبیلې د مسیلمه کذاب په مددګارو کښې شامل شوې وو.خو الله تعالی هغه ته دوباره د
اسلام همیشه سعادت ورنصیب کړو.او مسلمان شو.(۶)
دې فرمائی.چه مونږ به دکاڼو عبادت کولو.کله چه به مونږ ته یوکاڼړې د مخکنی کاڼړی نه ښه ملاو شو.نوهغه ته به مو ترجیح ورکوله.یعنی دهغې عبادت به مو شروع کولو.او

---

۱) سیرة ابن هشام (۲۲۳/٤) قدوم وفد بنی حنیفة ومعهم مسیلمة الکذاب)_
۲) فتح الباری(۸۹/۸)_
۳) فیض الباری(۱۲۲/٤)_
۴) البدرالساری حاشیه فیض الباری(۱۲۲/٤)_
۵) عمدة القاری(۲۵/۱۸)_
۶) ابورجاء عطاردی یوسل اوسل کالو نه زیات عمرئې بیا موندو.او د هشام بن عبدالملک په دورخلافت کښې وفات شو.حالاتو دپاره اوګورئ! الاستیعاب لابن عبدالبر(۲۳/۱۲-۲۶)_

مخکښې به مو پریخودلو.اوکه به داسې څانې کښې به وو.چه هلته به کانړی نه وو.نو مونږ به دخاورو یو ډیرې جوړ کړو.او چیلۍ به مو راوستله.د خاورو په دغه ډیری به مو اولوشله.او بیا به مو د دغه ډیری طواف کولو.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائیلی دی.چه په خاوره به نې پۍ څکه لوشل.چه دا کلکه شی.(۱) خو علامه کرمانی رحمه الله فرمائی.چه په حقیقت کښې به دغه خلقو د خاورو دغه ډیری سره نزدې د چیلۍ پۍ لوشل.او بیا به نې دهغې صدقه کوله.په حقیقت کښې د چیلۍ پۍ لوشل او په خاوره باندې اچول مراد نه دی.(۲)

قوله: فَإِذَا دَخَلَ شَهْرُ رَجَبٍ قُلْنَا مُنَصِّلُ الْأَسِنَّةِ فَلَا نَدَعُ رُمْحًا فِيهِ حَدِيدَةٌ وَلَا سَهْمًا فِيهِ حَدِيدَةٌ إِلَّا نَزَعْنَاهُ وَأَلْقَيْنَاهُ شَهْرَ رَجَبٍ: کله چه به د رجب میاشت داخله شوه.نومونږ به ونیل.چه دا میاشت د نیزو جدا کونکې میاشت ده.نوکومه نیزه او غشې چه به داسې وو.چه په هغې کښې به د اوسپنې پلکې لګیدلې وو.مونږ به هغه اوښکلو.او د پوره رجب دپاره به مو غورځولو.

قوله: فلما سمعنا بخروجه فررنا الى مسيلمة الكذاب: بیا چه کله مونږ د رسول الله ﷺ د ښکاره کیدو خبره واوریده.نو مونږ اور طرف ته یعنی دمسیلمه کذاب طرف ته اوتختیدو. (او دهغه اطاعت مو قبول کړو) دخروج نه د فتح مکې په وخت قریشو باندې غلبه مراد ده.(۳)

ددې آخری جملې په مناسبت سره امام بخاری رحمه الله دا حدیث په دې باب کښې ذکرکړې دې.

بَابُ قِصَّةِ الْأَسْوَدِ الْعَنْسِيِّ

د نبی کریم ﷺ د طرفه په صنعاء یمن باندې یو عامل حضرت باذان رضي الله عنه مقرر وو. اسود عنسی هم په دغه علاقه کښې اوسیده.هغه سره دوه شیطانان اوسیدل.د یو نوم ،،سحیق،، وو. او د دویم نوم ،،شقیق،، وو.دغه دواړو شیطانانو به اسود ته خبرونه خودل.دغه خبرونه به هغه د خلقو په وړاندې بیانول.په دې طریقه یو ډیر لوئې جال خور کړې وو.او یو لوئې جماعت هغه طرف ته مائل شوې وو.او هغه سره ملګرې شوې وو.(۴)

کله چه دحضرت باذان رضي الله عنه وفات اوشو.نو اسود عنسی په صنعاء یمن باندې قبضه اوکړله. او د حضرت باذان رضي الله عنه ښځې ،،مرزبانه،، سره هغه نکاح هم اوکړله.چونکه هغه ته خطره وه.

---

۱) فتح الباری(۸\۹۱)_

۲) شرح الکرمانی (۱۶\۱۹٤)_

۳) قال الحافظ ومراده بخروجه ای ظهوره علی قومه من قریش بفتح مکة ولیس المراد مبدأ ظهوره بالنبوة، ولا خروجه من مکة الی المدینة لطول المدة بین ذالک وبین خروج مسیلمة (و انظر فتح الباری(۸\۹۱)_

٤) عمدة القاری(۱۸\۲٦) وفتح الباری(۸\۹۳)_

په دې وجه به هر وخت زرو سپاهيانو دهغه په كور باندې پهره وركوله.
د اسود عنسى كار ختمولو دپاره حضرت فيروز ديلمى رضي الله عنه راغې.هغه د تولو نه مخكښې ،،مرزبانه،، سره رابطه قائمه كړله.هغه مدد دپاره تياره شوه.نو منصوبه جوړه كړې شوه. مرزبانه يوه ورځ اسود عنسى باندې ډير شراب اوڅكول .هغه په نشه كښې بې هوشه شو. حضرت فيروز ديلمى رضي الله عنه او دهغه ملګرو د منصوبې مطابق د شا د طرفه په ديوال كښې غار اوكړو.او وردننه شو.هغه ئې اووژلو.دهغه د قتلولو نه پس دهغه ملګرى هم اوتختيدل. او الله ﷻ دوباره په صنعاء باندې مسلمانانو ته غلبه وركړله.
حضرت فيروز ديلمى رضي الله عنه د نبى كريم ﷺ په خدمت كښې اطلاع اوليګله.خوكله چه اطلاع اورسيده.نو نبى عليه السلام وفات شوې وو.([1])
مسيلمه او اسود دواړو د نبى عليه السلام په ژوند كښې د نبوت دعوه كړې وه.خو نبى عليه السلام دهغوى د قتل هيڅ اقدام اونكړو.حضرت مولانا انورشاه كشميرى رحمه الله فرمائيلى دى.ددې وجه دا وه.چه ترته دا خبره مشهوره نه شى.چه نبى عليه السلام دخپل اقتدار په خاطرد نورو د شركت نه بغير د نبوت په منصب باندې قبضه كيدل غواړى.ددوى نه علاوه كه بل څوك د نبوت دعوه اوكړى.نو دې دهغه د قتل فيصله كوى.د دروغژن نبى د قتل فيصله شرعى لحاظ سره اګرچه بالكل صحيح او تيك ده.خوپه دې عنوان سره خلق ډير بدګمانه كيدې شى.رسول الله ﷺ ددې مصلحت لحاظ اوساته.او پخپله ئې هيڅ اقدام اونه كړو.دا مرتبه الله تعالى د حضرت صديق اكبر رضي الله عنه دپاره مقرركړې وه.چه هغوى په خپل دوركښې داسې ډير دروغژن نبيان جهنم ته اورسول.([2])

[۴۳۷۸] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْجَرْمِيُّ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا أَبِي عَنْ صَالِحٍ عَنْ ابْنِ عُبَيْدَةَ بْنِ نَشِيطٍ وَكَانَ فِي مَوْضِعٍ آخَرَ اسْمُهُ عَبْدُ اللَّهِ أَنَّ عُبَيْدَ اللَّهِ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ قَالَ بَلَغَنَا أَنَّ مُسَيْلِمَةَ الْكَذَّابَ قَدِمَ الْمَدِينَةَ فَنَزَلَ فِي دَارِ بِنْتِ الْحَارِثِ وَكَانَ تَحْتَهُ بِنْتُ الْحَارِثِ بْنِ كُرَيْزٍ وَهِيَ أُمُّ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَامِرٍ فَأَتَاهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَعَهُ ثَابِتُ بْنُ قَيْسِ بْنِ شَمَّاسٍ وَهُوَ الَّذِي يُقَالُ لَهُ خَطِيبُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفِي يَدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَضِيبٌ فَوَقَفَ عَلَيْهِ فَكَلَّمَهُ فَقَالَ لَهُ مُسَيْلِمَةُ إِنْ شِئْتَ خَلَّيْتَ بَيْنَكَ وَبَيْنَ الْأَمْرِ ثُمَّ جَعَلْتَهُ لَنَا بَعْدَكَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْ سَأَلْتَنِي هَذَا الْقَضِيبَ مَا أَعْطَيْتُكَهُ وَإِنِّي لَأَرَاكَ الَّذِي أُرِيتُ فِيهِ مَا أُرِيتُ وَهَذَا ثَابِتُ بْنُ قَيْسٍ وَسَيُجِيبُكَ عَنِّي فَانْصَرَفَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ سَأَلْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ

[1]) عمدة القارى(۲۶\۱۸) دحضرت عروه رضي الله عنه يو روايت كښې دى.چه اسود عنسى د رسول الله ﷺ د وفات نه يوه ورځ او يوه شپه مخكښې قتل كړې شو.او د وحى په ذريعه نبى عليه السلام ته دهغه د قتل اطلاع وركړې شوه.نبى عليه السلام صحابو رضي الله عنهم ته اطلاع وركړله.(فتح البارى(۹۳\۸)ـ
[2]) فيض البارى(۱۲۳\۴)ـ

عَبَّاسٍ عَنْ رُؤْيَا رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الَّتِي ذَكَرَ فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ ذُكِرَ لِي أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ بَيْنَا أَنَا نَائِمٌ أُرِيتُ أَنَّهُ وُضِعَ فِي يَدَيَّ سِوَارَانِ مِنْ ذَهَبٍ فَفُظِعْتُهُمَا وَكَرِهْتُهُمَا فَأُذِنَ لِي فَنَفَخْتُهُمَا فَطَارَا فَأَوَّلْتُهُمَا كَذَّابَيْنِ يَخْرُجَانِ فَقَالَ عُبَيْدُ اللَّهِ أَحَدُهُمَا الْعَنْسِيُّ الَّذِي قَتَلَهُ فَيْرُوزُ بِالْيَمَنِ وَالْآخَرُ مُسَيْلِمَةُ الْكَذَّابُ [ر:۳۴۲۴]

قوله: عَنْ ابْنِ عُبَيْدَةَ بْنِ نَشِيطٍ وَكَانَ فِي مَوْضِعٍ آخَرَ اسْمُهُ عَبْدُ اللَّهِ: دامام بخاري رحمه الله مقصددادي چه دلته په سندکښې د،،ابن عبيده،، نوم مذکور نه دې خو بل ځائې کښې دهغه نوم،،عبدالله،، بيان کړې شوې دې.امام بخاری رحمه الله دا وضاحت ځکه اوفرمائيلو.چه د،،عبيده بن نشيط،،يو خوني بل هم دې.دهغه نوم ،،موسى،، دې.اوهغه ضعيف دې.(۱) په دې وجه امام بخاری رحمه الله تصريح کړې ده.چه دلته مراد ،،عبدالله،، دې. ،،موسى،،مراد نه دې.

بَابُ قِصَّةِ أَهْلِ نَجْرَانَ

[۴۱۱۹،۴۱۲۰] حَدَّثَنِي عَبَّاسُ بْنُ الْحُسَيْنِ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ عَنْ إِسْرَائِيلَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ صِلَةَ بْنِ زُفَرَ عَنْ حُذَيْفَةَ قَالَ جَاءَ الْعَاقِبُ وَالسَّيِّدُ صَاحِبَا نَجْرَانَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرِيدَانِ أَنْ يُلَاعِنَاهُ قَالَ فَقَالَ أَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ لَا تَفْعَلْ فَوَاللَّهِ لَئِنْ كَانَ نَبِيًّا فَلَاعَنَّا لَا نُفْلِحُ نَحْنُ وَلَا عَقِبُنَا مِنْ بَعْدِنَا قَالَا إِنَّا نُعْطِيكَ مَا سَأَلْتَنَا وَابْعَثْ مَعَنَا رَجُلًا أَمِينًا وَلَا تَبْعَثْ مَعَنَا إِلَّا أَمِينًا فَقَالَ لَأَبْعَثَنَّ مَعَكُمْ رَجُلًا أَمِينًا حَقَّ أَمِينٍ فَاسْتَشْرَفَ لَهُ أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ قُمْ يَا أَبَا عُبَيْدَةَ بْنَ الْجَرَّاحِ فَلَمَّا قَامَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَذَا أَمِينُ هَذِهِ الْأُمَّةِ

[۴۱۲۰] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا إِسْحَاقَ عَنْ صِلَةَ بْنِ زُفَرَ عَنْ حُذَيْفَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ جَاءَ أَهْلُ نَجْرَانَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا ابْعَثْ لَنَا رَجُلًا أَمِينًا فَقَالَ لَأَبْعَثَنَّ إِلَيْكُمْ رَجُلًا أَمِينًا حَقَّ أَمِينٍ فَاسْتَشْرَفَ لَهُ النَّاسُ فَبَعَثَ أَبَا عُبَيْدَةَ بْنَ الْجَرَّاحِ [ر:۳۵۳۵]

[۴۱۲۱] حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ خَالِدٍ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَنْ أَنَسٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِكُلِّ أُمَّةٍ أَمِينٌ وَأَمِينُ هَذِهِ الْأُمَّةِ أَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ الْجَرَّاحِ [ر:۳۵۳۴]

نجران د مکې مکرمې نه يمن طرف ته اووه منزله فاصله باندې د يو لوئې ښار نوم دې.د نجران وفد د نبی کريم ﷺ په خدمت کښې دوه ځله حاضر شوې دې.يو ځلې دا وفد مکې مکرمې ته حاضرشوې دې.هغه وخت دا په شلو سرو

---

(۱) په اردو کښې هم حاشيه نشته.

باندې مشتمل وو.(۱) او په دویم خل ددوی وفد ۹هـ کښې راغلې دې.
دلته په روایت کښې چه دکومې واقعې بیان دې.هغه د ۹هـ ده.هغه وخت دا وفد د ابن سعد د بیان مطابق په څوارلسو او د ابن اسحاق د روایت مطابق ۲۴ سړو باندې مشتمل وو.(۲) په دوی کښې درې لوئې سرداران وو.دلته د بخاری په روایت کښې د دوؤ ذکر دې.یو،،سید،، سره مشهور وو.دهغه نوم ،،ایهم،،یا ،،شرحبیل،، وو.د جماعت ترتیب او د سورلو وغیره انتظام دده په ذمه وو.دویم ،،عاقب،، وو.دهغه نوم ،،عبدالمسیح،، وو.دا د قافلې امیر وو.دریم سردار چه دهغه ذکر د بخاری په روایت کښې نشته.،،ابوحارثه بن علقمه،، وو.دا دهغوی امام او مذهبی مقتدا وو.(۳)
رسول الله ﷺ هغوی ته د اسلام دعوت ورکړو.او د قرآن تلاوت ئې اوکړو.خو هغوی د اسلام قبلولو نه انکار اوکړو.نبی علیه السلام اوفرمائیل.که تاسو زما د خبرې نه انکار کوئ.نو راشئ زه تاسو سره مباهله کوم.د سورۂ آل عمران په آیت ﴿تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ....﴾ کښې هم دې مباهلې طرف ته اشاره ده.(۴)دغه خلق د مباهلې دپاره تیارشو.خو سید ایهم یا عاقب اوونیل.چه که مونږه مباهله اوکړله.او دا واقعی د الله نبی وی.نو مونږ به ټول هلاك او برباد شو.نو دغه خلقو د مباهلې اراده پریخودله.او راغلل.نبی علیه السلام ته ئې عرض اوکړو.چه تاسو کوم څه جزیه وغیره په مونږ باندې لازموئ.مونږ به ئې درکوو.رسول الله ﷺ په دوه زره حلو (جوړو) باندې هغوی سره صلح اوکړله.زر جوړې په رجب کښې او زر د صفر په میاشت کښې دهغوی په ذمه لازمې کړې شوې.(۵) ابن سعد لیکلی دی.چه سیدایهم او عاقب دواړه روستو مسلمانان شو.(۶)

فائده : د مباهلې معنی: د مباهلې معنی ملاعنه ده.یعنی د یوبل دپاره د لعنت بدد عا کول.
علامه دوانی شافعی رحمه الله یوه مستقل رساله د مباهلې په شرائطو باندې لیکلې ده.په هغې کښې هغوی تفصیل سره د مباهلې شرطونه بیان کړی دی.(۷)
دحضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه، حضرت ابن عباس رضی الله عنه، امام اوزاعی رحمه الله او امام شعبی رحمه الله وغیره حضراتو نه نقل د ی.چه هغوی د مباهلې دعوت ورکړو.څوك باطل پرست د حجت تمامیدو باوجود که د باطل نه د رجوع کولو دپاره نه تیاریږی.نو د مباهلې دعوت

---

(۱) فتح الباری(۸/۹۴)_
(۲) فتح الباری(۸/۹۴)_
(۳) فتح الباری(۸/۹۴) په دلائل د بیهقی کښې دهغه نوم ابوحارثه راغلې دې.(اوګورئ! دلائل النبوة للبیهقی(۵/۳۸۳)_
(۴) دلائل النبوة للبیهقی (۵/۳۸۷)_
(۵) فتح الباری(۸/۹۵) وعمدة القاری (۱۸/۴۷)_
(۶) فتح الباری(۸/۹۵) وطبقات ابن سعد(۱/۳۸۵)_
(۷) فیض الباری(۴/۱۲۴)_

ورکولې شي.حافظ ابن حجر رحمه الله لیکلي دي.چه تجربه داده.چه د مباهلې کولو نه پس باطل پرست یوکال نه زیاته پورې ژوندې نه پاتې کیږي.هغوی دخپل ځان په باره کښې لیکلی دي.چه یو ملحد سره زما مباهله اوشوه.چه په هغه دوه میاشتې هم نه وې تیرې شوې.چه هغه مړشو.(١)

بَاب قِصَّةُ عُمَانَ وَالْبَحْرَيْنِ

[٤٣٢٢] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ سَمِعَ ابْنُ الْمُنْكَدِرِ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يَقُولُ قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْ قَدْ جَاءَ مَالُ الْبَحْرَيْنِ لَقَدْ أَعْطَيْتُكَ هَكَذَا وَهَكَذَا ثَلَاثًا فَلَمْ يَقْدَمْ مَالُ الْبَحْرَيْنِ حَتَّى قُبِضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا قَدِمَ عَلَى أَبِي بَكْرٍ أَمَرَ مُنَادِيًا فَنَادَى مَنْ كَانَ لَهُ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَيْنٌ أَوْ عِدَةٌ فَلْيَأْتِنِي قَالَ جَابِرٌ فَجِئْتُ أَبَا بَكْرٍ فَأَخْبَرْتُهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَوْ جَاءَ مَالُ الْبَحْرَيْنِ أَعْطَيْتُكَ هَكَذَا وَهَكَذَا ثَلَاثًا قَالَ فَأَعْطَانِي قَالَ جَابِرٌ فَلَقِيتُ أَبَا بَكْرٍ بَعْدَ ذَلِكَ فَسَأَلْتُهُ فَلَمْ يُعْطِنِي ثُمَّ أَتَيْتُهُ فَلَمْ يُعْطِنِي ثُمَّ أَتَيْتُهُ الثَّالِثَةَ فَلَمْ يُعْطِنِي فَقُلْتُ لَهُ قَدْ أَتَيْتُكَ فَلَمْ تُعْطِنِي ثُمَّ أَتَيْتُكَ فَلَمْ تُعْطِنِي ثُمَّ أَتَيْتُكَ فَلَمْ تُعْطِنِي فَإِمَّا أَنْ تُعْطِيَنِي وَإِمَّا أَنْ تَبْخَلَ عَنِّي فَقَالَ أَقُلْتَ تَبْخَلُ عَنِّي وَأَيُّ دَاءٍ أَدْوَأُ مِنَ الْبُخْلِ قَالَهَا ثَلَاثًا مَا مَنَعْتُكَ مِنْ مَرَّةٍ إِلَّا وَأَنَا أُرِيدُ أَنْ أُعْطِيَكَ وَعَنْ عَمْرٍو عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ يَقُولُ جِئْتُهُ فَقَالَ لِي أَبُو بَكْرٍ عُدَّهَا فَعَدَدْتُهَا فَوَجَدْتُهَا خَمْسَ مِائَةٍ فَقَالَ خُذْ مِثْلَهَا مَرَّتَيْنِ [ر: ٢١٨٣]

بحرین د قبیلهٔ عبدالقیس ښار وو.عمان هغې ته نزدې د یوښار نوم دې.رسول الله ﷺ د اسلام د دعوت دپاره حضرت عمرو بن العاص رضي الله عنه هغه طرف ته اولیګه.د عمان د بادشاه جلندی دوه ځامن وو.د یو نوم ،،جیفر،،وو.او د دویم نوم ،،عیاذ ،،وو.هغوی ته د اسلام د دعوت ورکولو هغه ته نبي عليه السلام خصوصي تاکید اوکړو. حضرت عمرو بن العاص رضي الله عنه لاړلو.او هغوی ته ئې د اسلام دعوت ورکړو.اوهغوی اسلام قبول کړو.(٢) دا د ذیقعده ٨ﻫ واقعه ده.ددې نه پس دغه خلق د نبي عليه السلام په خدمت کښې حاضرشو.

دلته په روایت کښې صرف د بحرین ذکردې.د عُمان ذکر نشته.امام بخاري رحمه الله ته د عُمان په باره کښې هیڅ یو روایت دخپل شرط مطابق ملاؤ نشو.په دې وجه ئې د بحرین روایت ذکر کړو.عمان بحرین ته نزدې واقع دې.

تنبیه:دلته چه دکوم عمان ذکردې.دا بحرین ته نزدې یو ښاردې.ددې ذکر په مختلفو روایاتو کښې ملاویږي.امام احمد بن حنبل رحمه الله یو روایت نقل کړې دې.چه نبي کریم ﷺ اوفرمائیل.

((اني لاعلم ارضاً يقال لها ،،عمان،، ينضح بناحيتها البحر، لو اتاهم رسولي ما رموه بسهم ولاحجر))(٣)

---

١) فتح الباري(٨/٩٥)_
٢) عمدة القاري(١٨/٢٩)_
٣) فتح الباري(٨/٩٦)_

يعنى ماته يوه داسې علاقه معلومه ده.چه هغې ته،،عمان،، وائى.دهغې غاړې سره درياب لګيدلې دې.(يعنى درياب سره پيوست دى) كه زما قاصد د عمان اوسيدونكو ته ورشى. نوهغه خلق به په هغه نه غشى اولى.او نه كانړى،،

يوبل ښار، عمان (په فتحې د عين او په تشديد دميم سره) دې.كوم چه نن صباد اردن حكومت دارالسلطنت دى.متقدمين ليكى.چه دا د شام علاقې يو ښار دې.ځكه چه مخكښې دا حصه هم شام كښې شامل وه.دلته هغه مراد نه ده.(۱)

بَابُ قُدُومِ الْأَشْعَرِيِّينَ وَأَهْلِ الْيَمَنِ

د اشعريينو وفد د نبى كريم ﷺ په خدمت كښې د خيبر فتح كيدو نه پس ۷ﻫ كښې راغلې دې.او د اهل يمن وفدپه سنة الوفود كښې يعنى ۹ﻫ كښې راغلې دى.(۲) خو چونكه د اشعريينو تعلق هم يمن سره دى.په دې وجه امام بخارى رحمه الله دواړه يوځائې جمع كړل.امام بخارى رحمه الله په واقعاتو بيانولو كښې لكه څنګه چه د تاريخى ترتيب لحاظ ساتى.هغه شان په بعضو واقعاتوكښې هغوى د تاريخى ترتيب رعايت هم پريخودې دې.د بل څه مناسبت په وجه ئې واقعات يو بل سره يوځائې كړى دى.

قوله: وَقَالَ أَبُو مُوسَى عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هُمْ مِنِّي وَأَنَا مِنْهُمْ:

[ر:۲۳۵۴] نبى عليه السلام اوفرمائيل.دا خلق زما ځينې دى.او زه دهغوى نه يم.قاعده داده.چه كله دچا سره څه خاص ربط او تعلق پيدا شى.نوهغه خپل شمارلې كيږى.ددې ارشاد هم دغه معنى ده.

[۴۱۲۳] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ وَإِسْحَاقُ بْنُ نَصْرٍ قَالَا حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي زَائِدَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنِ الْأَسْوَدِ بْنِ يَزِيدَ عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَدِمْتُ أَنَا وَأَخِي مِنَ الْيَمَنِ فَمَكُثْنَا حِينًا مَا نُرَى ابْنَ مَسْعُودٍ وَأُمَّهُ إِلَّا مِنْ أَهْلِ الْبَيْتِ مِنْ كَثْرَةِ دُخُولِهِمْ وَلُزُومِهِمْ لَهُ [ر:۳۵۵۲]

حضرت ابوموسى اشعرى رضی الله عنه فرمائى.چه كله مونږ د يمن نه راغلو.نو څه مودې پورې مونږ ابن مسعود رضی الله عنه او دهغه مور د اهل بيتو نه ګڼړل.ځكه چه دهغوى نبى عليه السلام سره تعلق او دهغه سره حاضرى داسې وه.لكه چه دخپل خاندان د خلقو او نزدې رشته دارانو وى.

[۴۱۲۴] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ السَّلَامِ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَنْ زَهْدَمٍ قَالَ لَمَّا قَدِمَ أَبُو مُوسَى أَكْرَمَ هَذَا الْحَيَّ مِنْ جَرْمٍ وَإِنَّا لَجُلُوسٌ عِنْدَهُ وَهُوَ يَتَغَدَّى دَجَاجًا وَفِي الْقَوْمِ رَجُلٌ جَالِسٌ فَدَعَاهُ إِلَى الْغَدَاءِ فَقَالَ إِنِّي رَأَيْتُهُ يَأْكُلُ شَيْئًا فَقَذِرْتُهُ فَقَالَ هَلُمَّ فَإِنِّي رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْكُلُهُ فَقَالَ إِنِّي حَلَفْتُ لَا آكُلُهُ فَقَالَ هَلُمَّ أُخْبِرْكَ عَنْ يَمِينِكَ

---

۱) فتح البارى (۸/۹۶)۔

۲) فتح البارى (۸/۹۷)۔

إِنَّا أَتَيْنَا النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَفَرٌ مِنَ الْأَشْعَرِيِّينَ فَاسْتَحْمَلْنَاهُ فَأَبَى أَنْ يَحْمِلَنَا فَاسْتَحْمَلْنَاهُ فَحَلَفَ أَنْ لَا يَحْمِلَنَا ثُمَّ لَمْ يَلْبَثِ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ أُتِيَ بِنَهْبِ إِبِلٍ فَأَمَرَ لَنَا بِخَمْسِ ذَوْدٍ فَلَمَّا قَبَضْنَاهَا قُلْنَا تَغَفَّلْنَا النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمِينَهُ لَا نُفْلِحُ بَعْدَهَا أَبَدًا فَأَتَيْتُهُ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ إِنَّكَ حَلَفْتَ أَنْ لَا تَحْمِلَنَا وَقَدْ حَمَلْتَنَا قَالَ أَجَلْ وَلَكِنْ لَا أَحْلِفُ عَلَى يَمِينٍ فَأَرَى غَيْرَهَا خَيْرًا مِنْهَا إِلَّا أَتَيْتُ الَّذِي هُوَ خَيْرٌ مِنْهَا وَتَحَلَّلْتُهَا [ر: ۲۹۶۴]

دا د حضرت عثمان رضی الله عنه د خلافت د زماني واقعه ده. چه حضرت ابوموسى اشعرى رضی الله عنه د كوفي گورنر جوړشو. او راغي.(۱) نو د جرم قبيلې هغوى ډير اكرام اوكړو. هغه داسې چه هغوى سره ئې قيام اوكړو. د هغوى عزت ئې اوساته.

قوله: فأمرلنا بخمس ذود: په دې روايت كښې دي. چه نبى عليه السلام د پنځو اوښانو حكم اوفرمائيلو. په يو بل روايت كښې د ،،ثلاث ابعرة،، دريو اوښانو ذكر دې. او بل يو روايت راروان دې. په هغې كښې د شپږو اوښانو ذكر دې. ممكن ده. چه جدا جدا واقعات وى. او دا هم كيدې شى. چه پنځه اوښان ئې يوخاص وخت كښې وركړې وى. او يو اوښ ئې اخستې وى. او په هغې كښې شامل كړې وى. او يوه توجيه خو هرځائې كښې چليدې شى. چه اقل عدد د زياتو نفى نه كوى.

[۴۳۶۵] حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا أَبُو صَخْرَةَ جَامِعُ بْنُ شَدَّادٍ حَدَّثَنَا صَفْوَانُ بْنُ مُحْرِزٍ الْمَازِنِيُّ حَدَّثَنَا عِمْرَانُ بْنُ حُصَيْنٍ قَالَ جَاءَتْ بَنُو تَمِيمٍ إِلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَبْشِرُوا يَا بَنِي تَمِيمٍ قَالُوا أَمَا إِذْ بَشَّرْتَنَا فَأَعْطِنَا فَتَغَيَّرَ وَجْهُ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَجَاءَ نَاسٌ مِنْ أَهْلِ الْيَمَنِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اقْبَلُوا الْبُشْرَى إِذْ لَمْ يَقْبَلْهَا بَنُو تَمِيمٍ قَالُوا قَدْ قَبِلْنَا يَا رَسُولَ اللّٰهِ [ر: ۳۰۱۸]

[۴۳۶۶] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْجُعْفِيُّ حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الْإِيمَانُ هَا هُنَا وَأَشَارَ بِيَدِهِ إِلَى الْيَمَنِ وَالْجَفَاءُ وَغِلَظُ الْقُلُوبِ فِي الْفَدَّادِينَ عِنْدَ أُصُولِ أَذْنَابِ الْإِبِلِ مِنْ حَيْثُ يَطْلُعُ قَرْنَا الشَّيْطَانِ رَبِيعَةَ وَمُضَرَ [ر: ۳۱۲۶]

[۴۳۶۷/۴۳۶۹] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ ذَكْوَانَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَاكُمْ أَهْلُ الْيَمَنِ هُمْ أَرَقُّ أَفْئِدَةً وَأَلْيَنُ قُلُوبًا الْإِيمَانُ يَمَانٍ وَالْحِكْمَةُ يَمَانِيَةٌ وَالْفَخْرُ وَالْخُيَلَاءُ فِي أَصْحَابِ الْإِبِلِ وَالسَّكِينَةُ وَالْوَقَارُ فِي أَهْلِ الْغَنَمِ وَقَالَ غُنْدَرٌ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ سُلَيْمَانَ سَمِعْتُ

---

۱) فتح البارى (۹۸/۸)۔

ذَكْوَانَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

[٤١٢٨] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي أَخِي عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ ثَوْرِ بْنِ زَيْدٍ عَنْ أَبِي الْغَيْثِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الْإِيمَانُ يَمَانٍ وَالْفِتْنَةُ هَا هُنَا هَا هُنَا يَطْلُعُ قَرْنُ الشَّيْطَانِ

[٤١٢٩] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ حَدَّثَنَا أَبُو الزِّنَادِ عَنِ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَتَاكُمْ أَهْلُ الْيَمَنِ أَضْعَفُ قُلُوبًا وَأَرَقُّ أَفْئِدَةً الْفِقْهُ يَمَانٍ وَالْحِكْمَةُ يَمَانِيَةٌ [ر: ٣١٢٥]

قوله: الايمان هاهنا: واشار بيده الى اليمن: نبى كريم ﷺ يمن طرف ته اشاره اوكړله.اووې فرمائيل.ايمان دلته دې.او په دويم روايت كښې دى.،،الايمان يمان،، ايمان خو يمنى دې.د ايمان نسبت يمن طرف ته دكولو دا وجه وه.چه د يمن خلق پخپله اسلام طرف ته رامخكښې شوى وو.او په ايمانى صفاتو سره ډير اوچت وو.اوكله چه يو سړې يا يوجماعت په څه خاص صفت سره په امتيازى شان سره موصوف شي.نوهغه وصف هغه سره مخصوص طور باندې ذكركولې شى.خو ددې مقصد دا هيڅ كله نه وى.چه هغه وصف په نوروكښې نشته.

قوله: والجفاء وغلظ القلوب فى الفدّادين: جفاء او د زړونو سختى په فدادينو كښې ده.

د فدادين معنى: د جفاء نه مراد د زړه سختى او د ،،غلظ القلوب،، نه مراد د زړونو غلط فهمى اوكوږوالې دې.او كيدې شى.چه د ،،غلظ القلوب،، عطف په ،،الجفاء،، باندې عطف تفسيرى وى.او د دواړو نه مراد د زړه سختى وى.والله اعلم.د ،،فدادين،، په باره كښې دوه خبرې نقل كړې شوى دى:

① فدادين د ،،فداد،، جمع ده.او فداد د ،،فديد،، نه ماخوذ دې.فديد هغه آواز ته وائى. كوم چه د څناورو والا د خپلو څناورو پاسولو، چلولو او تيز تللو دپاره كوى.([1])مطلب دادې. چه كوم خلق اوښان او څاروى ساتى.اوداوښانولكو سره شور كوى.اوچغې وهى.په هغوى كښې د زړونو سختى، كوږوالې اوكم عقل توب وى.

② دويم صورت دادې.چه فدادين د دال تخفيف سره د ،،فدان،، جمع ده.د فدان معنى ده. ،،آلة الحرث،،([2]) په دې صورت كښې به مضاف محذوف منلې شى. يعنى ((الجفاء وغلظ القلوب فى اصحاب الفدادين عند اصول اذناب الابل))

قوله: من حيث يطلع قرنا الشيطان ربيعة ومضر: مشرق طرف ته اشاره ده.دا اشاره

---

[1]) عمدة القارى(١٨\٣١)_
[2]) عمدة القارى(١٨\٣١)_

مشرق ته ددې دپاره شوې ده.چه كوم وخت نمر راخيژى.شيطان دهغې په برابر اودريږى.او كوم خلق چه نمر ته سجدې كوى.دې دخپل ځان دهغوى د معبود په حيثيت سره د ښكاره كولو كوشش كوى.(١)

دلته ،،قرنا الشيطان،، مبدل منه دې.او ،،ربيعة ومضر،، دهغې نه بدل دې.ربيعه او مضر دواړه ئې د شيطان ښكرې اوګرځولې.چونكه دغه وخته پورې هغې خلقو اسلام نه وو راوړلې.او په شيطانى صفاتو او حركتونو كښې به وړاندې وو.په دې وجه نبى عليه السلام هغوى ته ،،قرنا الشيطان،، اوفرمائيل.

قوله: حدثنا محمد بن بشار..... هم ارق افئدة والين قلوباً: داخلق په زړه نرى او نرم زړه والا دى.بعضې عالمانو په ،،فؤاد،، او ،،قلب،، كښې فرق بيان كړې دې.چه ،،فؤاد،، غشاء القلب يعنى د زړه پردې ته وائى.كه دغه پرده نرئ وى.نو وعظ او نصيحت په زړه باندې زر اثر كوى.اوكه هغه سخته وى.نو د نصيحت اثر زر نه كيږى.مطلب دادې.چه د يمن دخلقو زړه هم نرم دې.او د هغوى په زړه باندې پرده هم نرئ ده.(٢)

قوله: والحكمة يمانية:

د حكمت معنى: دحكمت په باره كښې مختلف اقوال علماؤ بيان كړى دى.بعضو وئيلى دى.

،،الحكمة الفهم عند الله وقيل التفقه فى الدين، وقيل الاصابة فى القول والعمل،،(١) وقيل غير ذالك،،

قوله: والفخر والخيلاء فى اصحاب الابل، والسكينة والوقار فى اهل الغنم: فخر او تكبر په اوښانو والا كښې دې.او عاجزى او وقار په ګډبه كښې دې.په حقيقت كښې چه صحبت دكوم څيزهم وى.په انسان باندې دهغې اثر ضرور كيږى.په اوښانو كښې د لوئې والى او تكبر صفت موجود وى.نو دهغې د صحبت په اثر سره دا صفت د اوښانو والا طرف ته هم منتقل كيږى.او چيلئ يو مسكين (عاجزه) ځناور دې.نو كوم خلق چه ګډو سره هر وخت اوسيږى.په هغوى كښې عاجزى او وقار راځى.

[۴۳۰] حَدَّثَنَا عَبْدَانُ عَنْ أَبِي حَمْزَةَ عَنْ الْأَعْمَشِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَلْقَمَةَ قَالَ كُنَّا جُلُوسًا مَعَ ابْنِ مَسْعُودٍ فَجَاءَ خَبَّابٌ فَقَالَ يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَيَسْتَطِيعُ هَؤُلَاءِ الشَّبَابُ أَنْ يَقْرَءُوا كَمَا تَقْرَأُ قَالَ أَمَا إِنَّكَ لَوْ شِئْتَ أَمَرْتُ بَعْضَهُمْ يَقْرَأُ عَلَيْكَ قَالَ أَجَلْ قَالَ اقْرَأْ يَا عَلْقَمَةُ فَقَالَ زَيْدُ بْنُ حُدَيْرٍ أَخُو زِيَادِ بْنِ حُدَيْرٍ أَتَأْمُرُ عَلْقَمَةَ أَنْ يَقْرَأَ وَلَيْسَ بِأَقْرَئِنَا قَالَ أَمَا إِنَّكَ إِنْ شِئْتَ أَخْبَرْتُكَ بِمَا قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي قَوْمِكَ وَقَوْمِهِ فَقَرَأْتُ خَمْسِينَ آيَةً مِنْ سُورَةِ مَرْيَمَ فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ كَيْفَ تَرَى قَالَ قَدْ أَحْسَنَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ مَا أَقْرَأُ شَيْئًا إِلَّا وَهُوَ يَقْرَؤُهُ ثُمَّ

---

١) عمدة القارى(٣١\١٨)_

٢) عمدة القارى(٣٣\١٨) وفتح البارى(١٠٠\٨)_

الْتَفَتَ إِلَى خَبَّابٍ وَعَلَيْهِ خَاتَمٌ مِنْ ذَهَبٍ فَقَالَ أَلَمْ يَأْنِ لِهٰذَا الْخَاتَمِ أَنْ يُلْقَى قَالَ أَمَا إِنَّكَ لَنْ تَرَاهُ عَلَيَّ بَعْدَ الْيَوْمِ فَأَلْقَاهُ رَوَاهُ غُنْدَرٌ عَنْ شُعْبَةَ

حضرت علقمه رحمه الله فرمائى چه مونږ دحضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه سره ناست وو.چه په دې کښې حضرت خباب بن ارت رضي الله عنه تشریف راوړه.او حضرت ابن مسعود رضي الله عنه ته ئې اووئیل.تاسو سره ناست دا ځوانان ستاسو په شان قرآن لوستلې شي؟ حضرت ابن مسعود رضي الله عنه اوفرمائیل.که تاسو غواړئ.نو زه به یوکس ته د تلاوت دپاره اووایم.وې وئیل.ضرور اووایه.حضرت ابن مسعود رضي الله عنه اوفرمائیل.اې علقمه! ته اولوله.په دې باندې د مشهور تابعي زیاد بن حدیر وروړ زید بن حدیر حضرت ابن مسعود رضي الله عنه ته اووئیل.،،تاسو علقمه ته د تلاوت کولو دپاره فرمایئ.حالانکه هغه زمونږ تولو نه ښه قارى نه دې،، نو حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه زید بن حدیر ته اوفرمائیل.

قوله: أَمَا إِنَّكَ إِنْ شِئْتَ أَخْبَرْتُكَ بِمَا قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي قَوْمِكَ وَقَوْمِهِ: ،،یعني که ته غواړې.نو زه به تاته هغه حدیث واوروم.کوم چه رسول الله صلى الله عليه وسلم ستاد قوم او د علقمه د قوم په باره کښې فرمائیلې دې،،

دلته په بخارى کښې ددې حدیث ذکرنشته.په حقیقت کښې د علقمه تعلق نخع قبیلې سره وو.چه دا د یمن مشهوره قبیله ده.ا د زید بن حدیر تعلق بنو اسد سره وو.رسول الله صلى الله عليه وسلم ددې دواړو قبیلو (د نخع او بنواسد) باره کښې چه کوم حدیث بیان کړې دی.هغه امام احمد رحمه الله پخپل ،،مسند،،کښې دحضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه نه نقل کړې دې.چه هغوى اوفرمائیل.

قوله: شهدت رسول الله صلى الله عليه وسلم يدعو لهذا الحيّ من النخع ويثني عليهم حتى تمنيت اني رجل منهم:([2])،،حضرت ابن مسعود رضي الله عنه فرمائى.چه زه د رسول الله صلى الله عليه وسلم په خدمت کښې حاضر ووم. نبى عليه السلام د نخع قبیلې دپاره دعا اوفرمائیله.اودهغوى تعریف ئې اوکړو. تردې چه زما خواهش پیدا شو.چه زه هم ددغه قبیلې یوکس وې،،

اودبنواسد باره کښې رسول الله صلى الله عليه وسلم اوفرمائیل((ان جهينة وغيرها خير من بني اسد))([3]) د بنواسد په مقابله کښې نبى عليه السلام جهینه او نورو قبیلو ته ترجیح ورکړله.نو حضرت عبدالله بن

دتیرمخ حاشیه] [1]) روح المعانى (٤١١٣)علامه آلوسى لیکلي دى.چه د حکمت په تفسیر کښې د عالمانو یوکم ځلویښت اقوال دى.علامه نووى رحمه الله دحکمت جامع تعریف کولوکښې لیکلي دى.((والذى صفا لنا منها، ان الحكمة عبارة عن العلم المتصف بالاحكام المشتمل على معرفة الله تعالى المصحوب بنفاذ البصيرة، وتهذيب النفس، وتحقيق الحق، والعمل به، والصد عن اتباع الهوى والباطل)) (شرح مسلم للنووى: ٥٣١١)_

[2]) فتح البارى(١٠٠١٨)_

[3]) فتح البارى(١٠٠١٨)_

مسعود رضی اللہ عنہ زید بن حدیر ته مخاطب شو.اووې وئیل.

قوله: أَمَا إِنَّكَ إِنْ شِئْتَ أَخْبَرْتُكَ بِمَا قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي قَوْمِكَ وَقَوْمِهِ: په دې جملې سره هغوی د حضرت علقمه د ترجیح وجه اوخودله.چه دده د قوم تعریف نبی علیہ السلام فرمائیلې دې.اوستا قوم ئې خو د جهینه په مقابله کښې هم مرجوح ګرځولې دې.

حضرت علقمه فرمائی.چه بیا ما د سورة مریم د پنځوسو آیاتونو تلاوت اوکړو.حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ دحضرت خباب رضی اللہ عنہ نه تپوس اوکړو.چه تلاوت ئې څنګه اوکړو؟ هغه اووئیل.

,,قداحسن،، ډیر ښه تلاوت ئې اوکړو.

حضرت عبدالله بن مسعود رضی اللہ عنہ اوکتل.چه دحضرت خباب رضی اللہ عنہ په لاس کښې د سرو زرو ګوتمه ده.نوهغه ته ئې اوفرمائیل.لا تراوسه پورې تا دا ګوتمه نه ده غورځولې.حضرت خباب رضی اللہ عنہ اووئیل.چه دنن نه پس به تاسو زما په لاس کښې دا ګوتمه کله هم نه وینئ.نو هغه ګوتمه هغوی اوښکله.

په دې روایت کښې دحضرت علقمه د قبیلې نخع ذکر ضمنی طور باندې په دې طریقه راغلې دې.چه حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ اوفرمائیل.«إِنْ شِئْتَ أَخْبَرْتُكَ بِمَا قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي قَوْمِكَ وَقَوْمِهِ» او نخع د یمن قبیله ده.په دې وجه امام بخاری رحمہ اللہ دا روایت په دې باب کښې ذکرکړو.

فائده: حضرت خباب بن ارت رضی اللہ عنہ د سرو زرو دګوتمې استعمال غالباً هغه دحرمت حدیث په نهی تنزیهی باندې محمول کولو.اودا هم کیدې شي.چه د نهی حدیث هغه ته نه وی رسیدلې.کله چه حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ د سرو دپاره ددې د استعمال حرمت اوخودلو.نو هغه ددې استعمال پریخوده.(۱)

حضرت علقمه رحمه الله: حضرت علقمه رضی اللہ عنہ دحضرت عبدالله بن مسعود رضی اللہ عنہ اوچتو شاګردانو څخه وو.علامه ذهبی رحمہ اللہ د رباح قول نقل کړې دې.چه «اذا رأیت علقمة فلا یضرك ان لاتری عبدالله»(۲) یعنی که تا علقمه اولیده.نو دا خبره ستا دپاره هیڅ نقصان نه درکوی.چه تا حضرت عبدالله بن مسعود رضی اللہ عنہ اونه لیده.او دا ځکه چه علقمه د خپل استاذ د علومو محافظ او دهغه د سیرت او کردار نمونه وه.

دحضرت علقمه وفات د یزید په دورخلافت کښې ۶۱ھ کښې اوشو.لس کم سل کاله عمر ئې وو.(۳)

---

(۱) فتح الباری(۱۰۱/۸)_

(۲) سیراعلام النبلاء (۵۵/۴)_

(۳) سیراعلام النبلاء (۶۱/۴)_

بَاب قِصَّةُ دَوْسٍ وَالطُّفَيْلِ بْنِ عَمْرٍو الدَّوْسِيِّ

[۴۱۳۱] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنِ ابْنِ ذَكْوَانَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ جَاءَ الطُّفَيْلُ بْنُ عَمْرٍو إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ إِنَّ دَوْسًا قَدْ هَلَكَتْ عَصَتْ وَأَبَتْ فَادْعُ اللَّهَ عَلَيْهِمْ فَقَالَ اللَّهُمَّ اهْدِ دَوْسًا وَأْتِ بِهِمْ [ر: ۲۷۷۹]

يمن اودهغې په خواوشا علاقوکښې دوس قبيله اباده وه.ددې قبيلې ډېرولو نه روميې سړي چه هغه اسلام قبول کړو.هغه طفيل بن عمرو وو.دا د دوس قبيلې سرداروو.قريشوسره دهغوی حليفانه(د ملګرتيا) تعلقات وو.د هجرت نه مخکښې دې مکې مکرمې ته راغې.نو د قريشو بعضې خلقو هغه ته اووئيل.چه نن صبا په مونږ کښې يو سړې پيدا شوې دې.چه هغه ټول خلق په فتنه کښې اچولی دی.دهغه کلام ډير ساحرانه دې.په پلار اوځوی او ښځه خاوند کښې هم جدائي راولې.په دې وجه تاسو کوشش اوکړئ.چه دهغه هيڅ خبره ستاسو غوږونو ته راونه رسی. حضرت طفيل بن عمرو لره قريشو دومره اويرولو.چه هغه په خپلو غوږونوکښې مالوچ کيخودل.چه د نبی ﷺ څه خبره په غوږ کښې رانه شی.

يوه ورځ سحر وختې حضرت طفيل رضی الله عنه خانه کعبې ته تلې وو.هلته رسول الله ﷺ د سحر مونځ کولو،او د قرآن شريف تلاوت ئې لوستلو.هغه سوچ اوکړو.چه آخر زه عقل او پوهه لرم. په ښه او بده خبره کښې فرق کولې شم.د نبی ﷺ کلام ماله اوريدل پکاردی.که ښه وی. نو قبول به ئې کړم.اوکه بد وی.نو پرې به ئې ګدم. حضرت طفيل بن عمرو رضی الله عنه قرآن واوريده.او دومره متاثره شو.چه کله رسول الله ﷺ فارغ شو.او کورته ئې تشريف راوړه.نو حضرت طفيل هم د نبی ﷺ کورته راغې. اودټولې واقعې اورولو نه پس ئې عرض اوکړو.چه تاسو راته خپل دين پيش کړئ. نبی کريم ﷺ د اسلام تعارف اوکړو.او هغه اسلام قبول کړو.([1])

نبی کريم ﷺ هغه لره دوس قبيلې طرف ته د اسلام دعوت ورکولو دپاره اوليګه. هغوی اووئيل.«اجعل لی آية»اې دالله رسوله!ماته څه نخښه راکړئ.نبی ﷺ اوفرمائيل. «اللهم نور له» اې الله! ده ته نور ورکړې.نو دهغه د سترګو په منځ کښې الله تعالی يو نور پيدا کړو.خوييا ئې دعا اوکړه.«يا ربّ! اخاف يقولوا انه مثله» اې زما ربه! ماته يره ده.چه خلق په دې نور کتلو سره دا اونه وائی.(چه د پلار نيکونو دين پريخودو په وجه) دا مثله شو.الله ﷻ هغه نور دهغه کوړې طرف ته منتقل کړو.دهغه کوړه به په توره تياره شپه کښې د ډيوې پشان رڼا کوله.([2]) هغه چه لاړو.نو پخپله قبيله کښې ئې د اسلام تبليغ شروع کړو.چه په دې سره دهغه پلار مسلمان شو.خو دهغه مور اسلام قبول نکړو.حضرت ابوهريره رضی الله عنه هم دهغه په دعوت سره اسلام قبول کړو.([3]) باقی خلقو د اسلام قبلولو نه انکار اوکړو.دې نا اميده شو.او د نبی ﷺ

---

[1]) دمذکوره واقعې دپاره اوګورئ! دلائل د بيهقی(۵/۳۶۰-۳۶۱) باب قصة دوس)_

[2]) فتح الباری(۱۰۲/۸)_

[3]) فتح الباری(۱۰۲/۸)_

په خدمت کښې حاضرشو.او عرض ئې اوکړو.لکه څنګه چه دلته د باب په ړومبی روایت کښې راځي.«ان دوسا قد هلکت وابت فادع الله علیهم» یعنی دوس قبیله هلاکه شوه.نافرمانی ئې اوکړله.داسلام قبلولونه ئې انکار اوکړو.نو تاسو هغوی دپاره بددعا اوکړئ.رسول اللهﷺ د بددعا په ځائې دعا اوفرمائیله.«اللهمّ اهد دوساً وائت بهم» اې الله! دوس قبیلې ته هدایت ورکړې.اوهغوی زما خواته راولې،، ددې نه روستو الله تعالی دغه قبیلې ته هدایت ورکړو. او ۷۰ یا ۸۰ سړی د نبیﷺ په خدمت کښې حاضرشو.اسلام ئې راوړه.د دوس دا وفد په سن۷ھ کښې راغلې دې.(۱) والله اعلم.

[۴۱۳۲] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ عَنْ قَيْسٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ لَمَّا قَدِمْتُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُلْتُ فِي الطَّرِيقِ

يَا لَيْلَةً مِنْ طُولِهَا وَعَنَائِهَا:: عَلَى أَنَّهَا مِنْ دَارَةِ الْكُفْرِ نَجَّتِ وَأَبَقَ غُلَامٌ لِي فِي الطَّرِيقِ فَلَمَّا قَدِمْتُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَبَايَعْتُهُ فَبَيْنَا أَنَا عِنْدَهُ إِذْ طَلَعَ الْغُلَامُ فَقَالَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ هَذَا غُلَامُكَ فَقُلْتُ هُوَ لِوَجْهِ اللَّهِ فَأَعْتَقْتُهُ [ر: ۲۳۹۳]

حضرت ابوهریره رضی الله عنه: حضرت ابوهریرهؓ فرمائی.چه کله زه د رسول اللهﷺ په خدمت کښې حاضریدو دپاره روان شوم.نو په لاره کښې ما دا شعر اووئیلو.

یالیلة من طولها وعنائها . علی انها من دارة الکفر نجت

،،هائې شپې! ته څومره اوږده یې.او ستا تکلیف څومره د برداشت نه بهردې.خو ستا دا فضیلت هم شته.چه تا ماته د دارالکفر نه نجات راکړو.،،

زما غلام په لاره کښې زما نه تختیدلې وو.کله زه د رسول اللهﷺ په خدمت کښې حاضرشوم.هغه سره مې بیعت اوکړو.اوس لا زه د نبیﷺ سره ناست ووم.چه هغه غلام رابنکاره شو.رسول اللهﷺ اوفرمائیل.ابوهریره! دا ستا غلام دې؟ ما اووئیل.هغه د الله د رضا دپاره آزاد دې.

حضرت ابوهریرهؓ په سن۷ھ کښې مسلمان شوې دې.چونکه دهغه تعلق هم دوس قبیلې سره دې.(۲) په دې وجه امام بخاریؒ دا روایت په دې باب کښې بیان کړو.

تنبیه: زمونږ په نسخو کښې «هولوجه الله فاعتقته» دې.دحاشیې په نسخو کښې «هوحرّ لوجه الله» دې.خو هغه صحیح نه دې.څکه چه دا دمحمد بن العلاء روایت دې. اوددې روایت په باره

---

۱) دلائل بیهقی(۵/۳۶۲)_

۲) دحضرت ابوهریرهؓ نوم اوریدو سره د حدیثو شوق لرونکو په زړونوکښې د محبت چینې راخوټکیږی.ددوی نه پنځه زره درې سوه او پنځه اویا احادیث منقول دی.ددوی دنوم باره کښې مختلف اقوال دی.زیات مشهور ،،عبدالرحمن بن صخر،، دې.په مدینه منوره کښې ۵۷ھ یا ۵۸ھ کښې وفات شو.(اوګورئ! عمدة القاری (۱۸/۳۴-۳۵)_

کښې امام بخاری رحمه الله په کتاب العتق صفحه ۳۴۴ کښې تصريح کړې ده.چه په دې کښې ،،هوحر،، نه دي واقع شوي.(۱)

باب قِصَّةِ وَفْدِ طَيِّئٍ وَحَدِيثُ عَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ

[۳۴۳] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ عَنْ عَمْرِو بْنِ حُرَيْثٍ عَنْ عَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ قَالَ أَتَيْنَا عُمَرَ فِي وَفْدٍ فَجَعَلَ يَدْعُو رَجُلًا رَجُلًا وَيُسَمِّيهِمْ فَقُلْتُ أَمَا تَعْرِفُنِي يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ قَالَ بَلَى أَسْلَمْتَ إِذْ كَفَرُوا وَأَقْبَلْتَ إِذْ أَدْبَرُوا وَوَفَيْتَ إِذْ غَدَرُوا وَعَرَفْتَ إِذْ أَنْكَرُوا فَقَالَ عَدِيٌّ فَلَا أُبَالِي إِذًا

د قبیلهٔ طی وفد کوم چه د رسول الله ﷺ په خدمت کښې راغلي دي.خليفه بن خياط پخپل تاريخ کښې ددې خبرې تصريح کړې ده.چه دا وفد مخکښې راغلې دې.او دحضرت عدى بن حاتم رضي الله عنه حاضرى د نبی علیه السلام په خدمت کښې ددې نه پس شوې ده. عدى بن حاتم رضي الله عنه په ۹ھ یا ۱۰ھ کښې اسلام قبول کړو.(۱) دا د مشهور جواد او سخي حاتم طائى خوئې دې.

حضرت عدى بن حاتم رضي الله عنه فرمائى.چه مونږ د حضرت عمر رضي الله عنه په دورخلافت کښې هغه ته راغلو.حضرت فاروق اعظم رضي الله عنه د وفد په کسانو کښې يويو کس ته د هغه نوم اخستلو سره رابللو شروع کړل.خوعدى بن حاتم رضي الله عنه ئې راوئنه غوښتلو.عدى بن حاتم رضي الله عنه چونکه د يو ډير لوئې سردار خوئې دې.په جود او سخا کښې ډير مشهور وو.په دې وجه دهغه خيال دا وو.چه ما لره نظر انداز کول پکار نه دى.نو هغه حضرت فاروق اعظم رضي الله عنه ته اووئيل.((اما تعرفني يا اميرالمؤمنين؟)) اې امير المؤمنين! آيا ما نه پيژنې؟ اميرالمؤمنين جواب ورکړو.ولې نه، ((اسلمت اذ کفروا ،واقبلت اذ ادبروا،ووفيت اذغدروا،وعرفت اذ انکروا)) ته هغه وخت مسلمان شوې.کوم وخت چه دا خلق کافر وو.اوته هغه وخت حاضر شوې.کوم وخت چه دوى شا اوګرځوله.اوتا هغه وخت وفا اوکړله.کوم وخت چه دې خلقو دهوکه او بې وفائى اوکړله.او تا هغه وخت (اسلام) اوپيژندو.کوم وخت چه دوى د اجنبى کيدو اظهار اوکړو.

د نبى کريم ﷺ د وفات نه پس د طى قبيلې بعضې خلق مرتد شوى وو.او د زکواة ورکولو نه ئې انکارکړې وو.دغه شان ددې قبيلې څينې خلقو په مسيلمه کذاب باندې ايمان راوړلې وو.خو حضرت عدى بن حاتم رضي الله عنه د اسلام رسئ مضبوطه نيولې وه.او کوم خلق چه دده ماتحت وو.هغوى ئې د مرتد کيدو نه او په مسيلمه باندې د ايمان راوړلو نه منع کړل.

((واقبلت اذ ادبروا، ووفيت اذغدروا، وعرفت اذ انکروا)) نه حضرت فاروق اعظم رضي الله عنه هم دې طرف ته اشاره کړې ده.(۲) کله چه حضرت فاروق اعظم رضي الله عنه دا جمله اووئيله.نو حضرت عدى رضي الله عنه

---

۱) صحيح بخارى، کتاب العتق، باب اذا قال لعبده هولله ونوى العتق (۳۴۴/۱)۔

اووئیل.«فلا أبالي اذا» بیا خو زما هیڅ پرواه نشته.یعنی هرکله چه تاسو ما داسې پیژنئ.نوکه زه دې راونه غوښتم.نو هیڅ پرواه نشته.

حضرت عدی بن حاتم رضی الله عنه: حضرت عدی بن حاتم رضی الله عنه د اسلام راوړلو نه وړاندې نصرانی وو.په ۹ھ یا ۱۰ھ کښې ئې اسلام راوړه.د عراق په فتح کښې شریك شو.په جنګ صفین کښې دحضرت علی رضی الله عنه د طرفه جنګ کولوکښې شهید شو.یوسل اوشل کاله، یا شل کم دوه سوه کاله عمر ئې وو.([۳])

بَاب حَجَّةِ الْوَدَاعِ

امام بخاری رحمه الله ترتیب سره د سیرت واقعات ذکرکوی.د سن ۱ هجری نه واخله د سن ۱۰هجری پورې د غزواتو، سرایا او وفودو ذکرکولو نه پس اوس په سن۱۰ اهری کښې واقع شوې د رسول الله صلی الله علیه وسلم دهغه آخری حج ذکرکوی.کوم چه په تاریخ اسلام کښې د حجة الوداع په نوم سره مشهور دې.

د حجة الوداع څلور نومونه: ددې حج څلور نومونه دی:

① حجة الوداع ② حجة الاسلام ③ حجة التمام ④ حجة البلاغ ([۴])

دې ته حجة الوداع ځکه وائی.چه په دې کښې رسول الله صلی الله علیه وسلم خلقو ته الوداع وئیلې وه.او فرمائیلی ئې وو.«لعلی لا القاکم بعد عامی هذا» شاید ددې نه پس زما تاسو سره ملاقات اونه شی.

حجة الاسلام ورته ځکه وائی.چه دا د رسول الله صلی الله علیه وسلم دحج فریضه وه.د حج د فرضیت نازلیدو نه د اسلامی رکن کیدو په حیثیت سره نبی علیه السلام هم دا حج ادا کړو.

حجة التمام ورته ځکه وائی.چه ددې حج په موقعه باندې د قرآن شریف آیت ﴿اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِيْنَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِيْ وَرَضِيْتُ لَكُمُ الْاِسْلَامَ دِيْنًا﴾ نازل شو.

اودې ته حجة البلاغ ځکه وائی.چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم په دې حج کښې مختلفې خطبې ارشاد اوفرمائیلې.اودخطبو نه پس نبی علیه السلام اوفرمائیل.«الاهل بلغت، الاهل بلغت» یعنی آیا ما د الله پیغام تاسو ته اورسولو.([۵])

ددې حج دپاره دمخکښې نه اعلان شوې وو.چه دې کال به رسول الله صلی الله علیه وسلم حج کولودپاره ځی.امام مسلم، امام ابوداؤد او ابن ماجه دحضرت جابر رضی الله عنه نه روایت نقل کړې دې.چه ددې اعلان نه پس د خلقو لوئې تعداد مدینې منورې ته راغې. ټولو د رسول الله صلی الله علیه وسلم سره حج کول غوښتل.([۶])

د تیر مخ حاشیه] ([۱]) عمدة القاری(۱۸\۳۵)_

([۲]) فتح الباری(۸\۱۰۳)_

([۳]) الاصابة فی تمییز الصحابة(۲\۴۶۸)_

([۴]) تاریخ الخمیس فی احوال انفس نفیس (۲\۱۴۸)_

([۵]) عمدة القاری(۱۸\۳۶)_

حج دپاره روانګي: د ذی قعده میاشت شروع کیدو سره نبی کریم ﷺ د حج تیاری شروع کړله. او صحابو ته ئي حکم اوکړو.چه هغوی هم دحج تیاری اوکړی.په ۲۵ ذیقعده ۱۰ھ د هفتې په ورځ رسول الله ﷺ د زرګاؤ صحابو رضی الله عنهم یو عظیم الشان او مبارك جماعت دځان سره کړو.او حج دپاره مکې مکرمې طرف ته روان شو.ابن حزم وغیره د زیارت ورځ د نبی علیه السلام د وتلو خودلې ده.خو حافظ ابن کثیر دټولو روایاتو دتحقیق کولو نه پس لیکلی دی.چه د هفتې په ورځ نبی علیه السلام د مدینې منورې نه روان شوې دې.(۲) دهفتې د ماسپخین مونځ په مدینه منوره کښې کولو نه پس نبی علیه السلام روان شو.ټول ازواج مطهرات (۳)او حضرت فاطمه رضی الله عنها (۱) په دې سفرکښې ورسره وو.

د صحابو رضی الله عنهم تعداد: په دې موقعه د صحابو رضی الله عنهم څومره تعداد د نبی علیه السلام سره وو.په دې باره کښې څه حتمی خبره نشی کیدې.امام ابوزرعه رحمه الله فرمائی.چه څلویښت زره ته نزدې خلق دغه وخت نبی علیه السلام سره وو.حافظ ابن قیم رحمه الله فرمائیلی دی.«ووافاه فی الطریق خلائق لایحصون»(۵) دهغوی د شمیر حقیقی تعداد نشی معلومیدې.مولانا یونس صاحب دامت برکاتهم فرمائیلی دی.چه امام نووی رحمه الله په ،،شرح مهذب،، کښې لیکلی دی. چه په حجة الوداع کښې د شرکت کونکو تعداد یولاکھ څلیریشت زره وو.(۶) خو په حقیقت کښې د امام نووی رحمه الله نه په نقل کښې غلطی واقع شوې ده.اګرچه په دې نقل باندې اعتماد کولو سره د مشکواة شارحینو هم د یولاکھ څلیریشتو زرو قول نقل کړې دې.(۷)

واقعه داده.چه امام نووی رحمه الله دا قول د ابوزرعه رازی رحمه الله نه نقل کړې دې.او امام ابوزرعه رازی یو لاکھ څلیرشت زره تعداد نه دې خودلې.بلکه څلویښت زره تعداد ئې خودلې دې.لکه چه ابن الصلاح په ،،مقدمة علوم الحدیث،، کښې د ابوزرعه رازی پوره کلام نقل کړې دې.په هغې کښې دی.«شهد مع النبی ﷺ حجة الوداع اربعون الفاً، وشهد معه تبوك سبعون الفاً... قبض رسول الله ﷺ عن مائة الف و اربعة عشر الفاً من الصحابة ممن روی عنه وسمع منه»(۸) په دې

د تیرمخ حاشیه] ۱) صحیح مسلم، کتاب الحج، باب حجة النبی ﷺ (۳۹٤/۱۱) وسنن ابی داؤد، کتاب المناسک، باب صفة حجة النبی ﷺ (۱۸۲/۲) رقم الحدیث (۱۹۰۵) وسنن ابن ماجه، کتاب المناسک، باب حجة رسول الله ﷺ (۱۰۲۲/۲) رقم الحدیث (۳۰۷٤)_

۲) البدایة والنهایة(۱۱۲/۵) زادالمعاد (۱۰۲/۲-۱۰٦)_

۳) زاد المعاد(۱۰٦/۲)_

٤) دلائل النبوة للبیهقی(٤۳۵/۵)_

۵) زاد المعاد(۱۰۲/۲)_

٦) د امام نووی رحمه الله دا قول په شرح مهذب کښې احقر ته ملاو نه شو.والله اعلم_

۷) التعلیق الصبیح (۱۹۲/۳)_

۸) مقدمة ابن الصلاح(۱۲۷-۱۲۸)_

كښې تصريح ده.چه دحجة الوداع په موقعه باندې رسول الله ﷺ سره څلويښت زره، غزوة تبوك كښې اويا زره، او د نبى ﷺ د وفات په وخت يو لاكهـ څوارلس زره صحابه رضی الله عنهم وو.چه هغوى د نبى ﷺ نه روايت كړې دې.او د نبى ﷺ نه ئې اوريدلى دى.

دمدينې اومكې دا سفر نهه ورځې جارى وو.او په ۴ ذى الحجه د اتوار په ورځ نبى ﷺ مكې مكرمې ته داخل شو.د ذى قعده ۲۵ تاريخ د هفتې په ورځ د نبى ﷺ روانګى شوې وه.خو په دې كال د ذى قعده مياشت د يوكم ديرشو وه.پنځه ورځې د ذى قعده (يعنى ۲۵، ۲۶، ۲۷، ۲۸، او۲۹)او څلور ورځې د ذى الحجې په سفركښې تيرې شوې.(۱)

د حج ادائيګى او واپسى: په دې كال نهم ذى الحجه باندې د جمعې ورځ وه.رسول الله ﷺ په دغه ورځ د حج لوئې ركن (وقوفِ عرفه) اداكړو.او په ميدان عرفات كښې نبى ﷺ يوه بليغ خطبه وركړله.چه هغه د خطبه حجة الوداع په نوم سره مشهوره ده.چه دهغې تفصيل روستو په روايت كښې راروان دې.په لسم ذى الحجه نبى ﷺ منى ته لاړو .او هلته نبى ﷺ درى شپيته اوښان قربانى كړل.۳۷ اوښان حضرت على رضی الله عنه د نبى ﷺ د طرفه ذبح كړل.دغه شان ټول سل اوښان د نبى ﷺ د طرفه قربانى كړې شو.(۲) ددې نه پس بيا نبى ﷺ حلق اوكړو.(سر ئې اوخرئيلو) او د ذى الحجه په څوارلسم تاريخ د صحابو رضی الله عنهم سره د مكې مكرمې نه روان شو.(۳)

[۴۳۴] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ فَأَهْلَلْنَا بِعُمْرَةٍ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ كَانَ مَعَهُ هَدْيٌ فَلْيُهِلَّ بِالْحَجِّ مَعَ الْعُمْرَةِ ثُمَّ لَا يَحِلَّ حَتَّى يَحِلَّ مِنْهُمَا جَمِيعًا فَقَدِمْتُ مَعَهُ مَكَّةَ وَأَنَا حَائِضٌ وَلَمْ أَطُفْ بِالْبَيْتِ وَلَا بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ فَشَكَوْتُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ انْقُضِي رَأْسَكِ وَامْتَشِطِي وَأَهِلِّي بِالْحَجِّ وَدَعِي الْعُمْرَةَ فَفَعَلْتُ فَلَمَّا قَضَيْنَا الْحَجَّ أَرْسَلَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَعَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ إِلَى التَّنْعِيمِ فَاعْتَمَرْتُ فَقَالَ هَذِهِ مَكَانَ عُمْرَتِكِ قَالَتْ فَطَافَ الَّذِينَ أَهَلُّوا بِالْعُمْرَةِ بِالْبَيْتِ وَبَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ ثُمَّ حَلُّوا ثُمَّ طَافُوا طَوَافًا آخَرَ بَعْدَ أَنْ رَجَعُوا مِنْ مِنًى وَأَمَّا الَّذِينَ جَمَعُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ فَإِنَّمَا طَافُوا طَوَافًا وَاحِدًا [ر: ۲۹۰]

[۴۳۵] حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ قَالَ حَدَّثَنِي عَطَاءٌ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ إِذَا طَافَ بِالْبَيْتِ فَقَدْ حَلَّ فَقُلْتُ مِنْ أَيْنَ قَالَ هَذَا ابْنُ عَبَّاسٍ قَالَ

---

(۱) زاد المعاد (۱۰۶/۲) والبداية والنهاية(۱۱۲/۵)_
(۲) فتح البارى(۵۵۵/۳) باب لايعطى الجزار من الهدى شيئاً_
(۳) جوامع السيرة لابن حزم(۲۸۷)_

مِنْ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى ثُمَّ مَحِلُّهَا إِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ وَمِنْ أَمْرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَصْحَابَهُ أَنْ يَحِلُّوا فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ قُلْتُ إِنَّمَا كَانَ ذَلِكَ بَعْدَ الْمُعَرَّفِ قَالَ كَانَ ابْنُ عَبَّاسٍ يَرَاهُ قَبْلُ وَبَعْدُ

قوله: حدثني عمروبن علي .... عن ابن عباس اذا طاف بالبيت فقد حل:
عطاء بن رباح د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما دا ارشاد نقل کړو.چه کله سړی د بیت الله طواف کوی.نو هغه حلالیږی.نو دهغه شاګرد جریج دهغه نه سوال اوکړو.((من اين قال هذا ابن عباس؟)) یعنی ابن عباس رضی الله عنهما دا خبره دکوم ځائې نه (او دکوم دلیل په بنیاد باندې) کړې ده.نو عطاء اوونیل.د قرآن مجید ددې آیت نه ئې کړې ده. ﴿ثُمَّ مَحِلُّهَآ إِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ﴾ ([1])، بیا ددې هدی رسیدو ځائې بیت العتیق یعنی بیت الله دی، او د رسول الله صلی الله علیه وسلم ددې حکم په بنیاد ئې کړې ده.چه نبی علیه السلام صحابو رضی الله عنهم ته د حجة الوداع په موقع باندې د طواف کولو نه پس د حلالیدو دپاره وئیلی وو.په دې باندې جریج اوونیل.((انما كان ذالك بعد المعرف)) یعنی د قرآن شریف آیت ﴿ثُمَّ مَحِلُّهَآ إِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ﴾ کښې دهدی ذبح کولو باره کښې چه دا وئیلی شی. چه هغه به حرم کښې ذبح کیږی.دا عمل د وقوف عرفات نه روستو دې.نو عطاء اوونیل. چه حضرت ابن عباس رضی الله عنهما به دا د وقوف عرفات نه مخکښې او روستو دواړو صورتونو کښې صحیح ګنړل.

د طواف قدوم نه پس د حلالیدو بحث: دحضرت ابن عباس رضی الله عنهما مذهب دا وو.چه د بیت الله شریف د طواف کولو نه پس سړې حلالیږی.بعضې عالمانو وئیلی دی.چه ددوی دا مذهب صرف د عمرې کونکی په باره کښې وو.چه کوم کس عمرې دپاره بیت الله ته لاړو.اوهغه طواف اوکړو.نوهغه حلالیږی.یعنی دسعی وغیره نه وړاندې هغه حلالیږی.اوبعضې عالمانو لیکلی دی.چه ددوی دا مذهب صرف دحج کونکی په باره کښې دې.چه د حج کولودپاره کله حاجی بیت الله ته اورسی.اوهغه طواف قدوم اوکړی.نوهغه حلالیږی.بهرحال که دهغه دا فتوی دعمره کونکی په باره کښې وی.اوکه دحاجی متعلق وی.خو دجمهورو خلاف دې.([2])
حضرت ګنګوهی رحمه الله فرمائیلی دی.چه د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما ددې فتوې داسې توجیهات ممکن دی.چه دهغې په رو سره به دهغه مذهب د جمهورو خلاف نه وی.بیا هغوی درې داسې توجیهات پیش کړی دی:

① یوه توجیه هغوی دا بیان کړې ده.چه د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما په فتوی ((من طاف بالبيت فقد حل)) کښې د طواف نه مراد طواف زیارت دې.او مطلب دادې.چه حاجی کله طواف زیارت اوکړی.نوهغه حلالیږی.او ښکاره ده.چه دجمهورو هم دا مذهب دې.

---

[1]) سورة الحج (۳۳)_
[2]) فتح البارى (۴۷۸\۳) كتاب الحج. باب من طاف بالبيت اذا قدم مكة)_

③ دويمه توجيه هغوى دا كړي ده.چه دهغوى دا فتوى د عمره كونكى متعلق ده. اومطلب دادې. چه عمره كونكې د طواف نه پس حلاليږى.سعى وغيره چونكه د طواف د توابعو څيني د ي.په دې وجه ئې دهغې مستقل ذكر اونكړو.او مراد هم دا دې.چه طواف او توابع د طواف پوره كولو نه پس حلاليږى.

④ دريمه توجيه حضرت ګنګوهى رحمه الله دا بيان كړې ده.چه دهغوى دا فتوى د حج افراد كونكى سره متعلق ده.چه دحج افراد احرام تړونكى باندې فسخ الحج الى العمرة لازم ده. داسې سړې مخكښې د عمرې طواف كولو سره حلاليږى.ددې نه پس به بيا د حج احرام تړى.لكه چه نبى كريم ﷺ په حجة الوداع كښې هغه ټولو حضراتو ته كومو چه د حج احرام تړلې وو.حكم وركړو.چه عمره اوكړئ.او حلال شئ.دا اګرچه د جمهورو مذهب نه دې.البته ددې اصل د حديث نه ثابت دې.او امام احمد او بعضې اهل ظاهر ددې قائل دى.چه په مفرد بالحج باندې فسخ الحج الى العمرة لازم ده.([1])

خو حقيقت دادې.چه دا ټول توجيهات.هسې توجيهات دى.او د تكلف نه خالى نه دى.وجه داده.چه ټول عالمان هم دا نقل كونكى راروان دى.چه په دې مسئله كښې د حضرت ابن عباس رضي الله عنه مسلك د جمهورو خلاف دې.([2]) تاويلات كول او دهغوى مذهب د جمهورو موافق جوړول د «توجيه القول بما لايرضى به القائل» د قبيل څيني دې.هم داوجه ده.چه حضرت ګنګوهى په آخر كښې پخپله فرمائيلى دى.«وبالجملة فلا يخلو هذا المقام من الشبهة والاوهام»([3])

[۴۱۳۶] حَدَّثَنِي بَيَانٌ حَدَّثَنَا النَّضْرُ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ عَنْ قَيْسٍ قَالَ سَمِعْتُ طَارِقًا عَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَدِمْتُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْبَطْحَاءِ فَقَالَ أَحَجَجْتَ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ كَيْفَ أَهْلَلْتَ قُلْتُ لَبَّيْكَ بِإِهْلَالٍ كَإِهْلَالِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ طُفْ بِالْبَيْتِ وَبِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ ثُمَّ حِلَّ فَطُفْتُ بِالْبَيْتِ وَبِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ وَأَتَيْتُ امْرَأَةً مِنْ قَيْسٍ فَفَلَتْ رَأْسِي [ر:۱۴۸۴]

[۴۱۳۷] حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ أَخْبَرَنَا أَنَسُ بْنُ عِيَاضٍ حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ عَنْ نَافِعٍ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ أَخْبَرَهُ أَنَّ حَفْصَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخْبَرَتْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَ أَزْوَاجَهُ أَنْ يَحْلِلْنَ عَامَ حَجَّةِ الْوَدَاعِ فَقَالَتْ حَفْصَةُ فَمَا يَمْنَعُكَ فَقَالَ لَبَّدْتُ رَأْسِي وَقَلَّدْتُ هَدْيِي فَلَسْتُ أَحِلُّ حَتَّى أَنْحَرَ هَدْيِي [ر:۱۴۹۱]

[۴۱۳۸] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ قَالَ حَدَّثَنِي شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ وَقَالَ مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا الْأَوْزَاعِيُّ قَالَ أَخْبَرَنِي ابْنُ شِهَابٍ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ

---

[1]) ددې دريو وارو توجيهاتو دپاره اوګورئ! لامع الدرارى (۳۸۸/۸-۳۸۹)_

[2]) تعليقات لامع الدرارى(۳۸۷/۸)_

[3]) لامع الدرارى(۳۹۱/۸)_

عنهما أن امرأة من خثعم استفتت رسول الله صلى الله عليه وسلم في حجة الوداع والفضل بن عباس رديف رسول الله صلى الله عليه وسلم فقالت يا رسول الله إن فريضة الله على عباده أدركت أبي شيخا كبيرا لا يستطيع أن يستوي على الراحلة فهل يقضي أن أحج عنه قال نعم[ر:١٤٤٢]

امام بخارى رحمه الله دا روايت دلته دوو سندونو سره ذكر كړې دې.د رومبى سند الفاظ په ابواب الاستيذان كښې راروان دى.(١) دلته چه كوم متن دې.هغه د دويم سند دې.دا روايت په كتاب الحج كښې هم تيرشوې دې.(٢)

[٤١٣٩] حدثني محمد حدثنا سريج بن النعمان حدثنا فليح عن نافع عن ابن عمر رضي الله عنهما قال أقبل النبي صلى الله عليه وسلم عام الفتح وهو مردف أسامة على القصواء ومعه بلال وعثمان بن طلحة حتى أناخ عند البيت ثم قال لعثمان ائتنا بالمفتاح فجاءه بالمفتاح ففتح له الباب فدخل النبي صلى الله عليه وسلم وأسامة وبلال وعثمان ثم أغلقوا عليهم الباب فمكث نهارا طويلا ثم خرج وابتدر الناس الدخول فسبقتهم فوجدت بلالا قائما من وراء الباب فقلت له أين صلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال صلى بين ذينك العمودين المقدمين وكان البيت على ستة أعمدة سطرين صلى بين العمودين من السطر المقدم وجعل باب البيت خلف ظهره واستقبل بوجهه الذي يستقبلك حين تلج البيت بينه وبين الجدار قال ونسيت أن أسأله كم صلى وعند المكان الذي صلى فيه مرمرة حمراء[ر:٣٨٨]

[٤١٤٠] حدثنا أبو اليمان أخبرنا شعيب عن الزهري حدثني عروة بن الزبير وأبو سلمة بن عبد الرحمن أن عائشة زوج النبي صلى الله عليه وسلم أخبرتهما أن صفية بنت حيي زوج النبي صلى الله عليه وسلم حاضت في حجة الوداع فقال النبي صلى الله عليه وسلم أحابستنا هي فقلت إنها قد أفاضت يا رسول الله وطافت بالبيت فقال النبي صلى الله عليه وسلم فلتنفر[ر:٣٢٢]

اشكال كيږى.چه دا روايت په غزوهٔ فتح مكه كښې تيرشو.(٣) او دا واقعه هم فتح مكې سره متعلق ده.نو امام بخارى رحمه الله دا روايت دلته په حجة الوداع كښې ولې ذكركړو؟

دحجت الوداع په موقع نبى ﷺ بيت الله كښې داخل شوې وو: حضرت گنگوهى رحمه الله په ،،لامع الدرارى،، كښې فرمائيلى دى.چه په دې باره كښې اختلاف دې.چه نبى كريم ﷺ د حجة الوداع په موقعه باندې بيت الله شريف ته داخل شوې وو اوكه نه؟ بعضې عالمان د داخليدو او بعضې د نه داخليدو قائل دى.امام بخارى رحمه الله د فتح مكې حديث دلته ذكركړو.اوپه دې

---

١) صحيح بخارى كتاب الاستيذان (٦٢٠٩٢)_

٢) صحيح بخارى كتاب الحج باب اذا حاضت المرأة بعد ما افاضت رقم(١٧٥٧)_

٣) باب دخول النبى ﷺ من اعلى مكة رقم الحديث (٤٢٨٩) و فتح البارى (١٨١٨)_

خبره ئې تنبيه اوکړله .چه د فتح مکې سفر د بيت الله شريف د زيارت قصد او ارادې سره نه وو شوې .بلکه دا سفر نبى عليه السلام د جهاد ارادې سره کړې وو.خو ددې باوجود نبى عليه السلام په دغه موقعه باندې بيت الله شريف ته داخل شوې وو.نو د حجة الوداع سفر خو خاص د بيت الله شريف دپاره شوې وو.په دې وجه يقيناً نبى عليه السلام به د حج په موقعه باندې بيت الله شريف ته داخل شوې وى.([1]) د حجة الوداع په موقعه باندې د رسول الله ﷺ بيت الله شريف ته د داخليدو متعلق هيڅ يو روايت امام بخارى رحمه الله ته دخپل شرط مطابق ملاؤ نشو.په دې وجه امام (بخارى رحمه الله) د فتح مکې روايت ذکر کولو سره استدلال اوکړو.

امام ابوداؤد، امام ترمذى، او ابن ماجه رحمهم الله دحضرت عائشې رضي الله عنها روايت نقل کړې دې.په هغې کښې دى.((ان النبى ﷺ خرج من عندها وهو مسرور، ثم رجع الي وهو كئيب فقال: انى دخلت البيت ولو استقبلت من امرى ما استدبرت ما دخلتها،انى اخاف ان اكون قد شققت على امتى))([2]) حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائى.چه رسول الله ﷺ دهغې د خوانه په خوشحالئ خوشحالئ تشريف يوړه. خو کله چه واپس راغې. نو نبى عليه السلام غمژن وو.وې فرمائيل.که ماته ددې خبرې دمخکښې نه اندازه وې.د کومې اندازه چه ماته روستو اوشوه.نو زه به بيت الله شريف ته نه ووم داخل شوې. ماته ويره ددې خبرې ده.چه ما د خپل امت دپاره د مشقت سامان جوړ کړو.مطلب دادې. چه روستو به خلق وائى.چه د الله نبى ﷺ بيت الله ته دننه داخل شوې وو.نو مونږ به هم داخليږو.دغه شان به هرحاجى د حج په موقعه بيت الله ته د داخليدو کوشش کوى.چه دهغې نه به ډير مشکلات پيدا کيږى.

ددې روايت نه معلومه شوه.چه رسول الله ﷺ د حجة الوداع په موقعه باندې بيت الله شريف ته داخل شوې وو.اګرچه په دې کښې تصريح نشته.چه دا واقعه د حجة الوداع ده.خو چونکه حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائى.چه نبى عليه السلام زما د خوانه تشريف اوړلې وو.او حضرت عائشه رضي الله عنها نبى عليه السلام سره د فتح مکې په موقعه باندې نه وه.دحجة الوداع په موقعه باندې وه.په دې وجه دا روايت حجة الوداع سره متعلق دې.والله اعلم.

[۴۱۴۱] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمَانَ قَالَ أَخْبَرَنِي ابْنُ وَهْبٍ قَالَ حَدَّثَنِي عُمَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ أَنَّ أَبَاهُ حَدَّثَهُ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ كُنَّا نَتَحَدَّثُ بِحَجَّةِ الْوَدَاعِ وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ أَظْهُرِنَا وَلَا نَدْرِي مَا حَجَّةُ الْوَدَاعِ فَحَمِدَ اللَّهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ ثُمَّ ذَكَرَ الْمَسِيحَ الدَّجَّالَ فَأَطْنَبَ فِي ذِكْرِهِ وَقَالَ مَا بَعَثَ اللَّهُ مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا أَنْذَرَ أُمَّتَهُ أَنْذَرَهُ نُوحٌ وَالنَّبِيُّونَ مِنْ بَعْدِهِ وَإِنَّهُ يَخْرُجُ فِيكُمْ فَمَا خَفِيَ عَلَيْكُمْ مِنْ شَأْنِهِ فَلَيْسَ يَخْفَى عَلَيْكُمْ أَنَّ رَبَّكُمْ لَيْسَ عَلَى مَا يَخْفَى عَلَيْكُمْ ثَلَاثًا إِنَّ رَبَّكُمْ لَيْسَ بِأَعْوَرَ وَإِنَّهُ أَعْوَرُ عَيْنِ الْيُمْنَى كَأَنَّ عَيْنَهُ عِنَبَةٌ طَافِيَةٌ أَلَا إِنَّ

---

[1]) لامع الدرارى (۸/۳۹۱-۳۹۲)_

[2]) الحديث اخرجه الترمذى، رقم(۸۷۳) فى الحج، باب ماجاء فى دخول الكعبة، وابوداؤد، رقم(۲۰۲۹) فى المناسک، باب دخول الكعبة، واخرجه ابن ماجه، رقم (۳۰۶۳) فى المناسک، باب دخول الكعبة)_

اللّٰهَ حَرَّمَ عَلَيْكُمْ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هٰذَا فِي بَلَدِكُمْ هٰذَا فِي شَهْرِكُمْ هٰذَا أَلَا هَلْ بَلَّغْتُ قَالُوا نَعَمْ قَالَ اللّٰهُمَّ اشْهَدْ ثَلَاثًا وَيْلَكُمْ أَوْ وَيْحَكُمْ انْظُرُوا لَا تَرْجِعُوا بَعْدِي كُفَّارًا يَضْرِبُ بَعْضُكُمْ رِقَابَ بَعْضٍ [ر: ۱۶۵۵]

قوله: كُنَّا نَتَحَدَّثُ بِحَجَّةِ الْوَدَاعِ وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ أَظْهُرِنَا وَلَا نَدْرِي مَا حَجَّةُ الْوَدَاعِ: يعنى دې حج ته به مونږ حجة الوداع وئيلې.خو د حجة الوداع مطلب زمونږ په پوهه كښې نه راتلو.علامه عينى رحمه الله فرمائى.چه حضرات صحابه كرامو رضى الله عنهم د نبى كريم ﷺ نه ددې حج، حجة الوداع كيدل اوريدلى وو.چه ددې په وجه به هغوى دې ته حجة الوداع وئيلې.خو هغوى په دې نه وو پوهه شوى.چه په دې كښې د نبى كريم ﷺ وفات طرف ته اشاره ده.كله چه رسول الله ﷺ څه موده پس وفات شو.نوهغه وخت معلومه شوه.چه حجة الوداع هغې ته په دې وجه وئيلى شوى وو.چه په دې كښې نبى عليه السلام خلقو ته الوداع وئيلې ده. په وړيسې روايت كښې د خطبه حجة الوداع ذكردې.دلته د بخارى په روايت كښې د خطبة حجة الوداع څه حصه ده.ابن هشام او ابن اسحاق د خطبة حجة الوداع اكثره حصه نقل كړې ده.

خطبه حجة الوداع: ايها الناس اسمعوا قولى فانى لا ادرى لعلى لا القاكم بعد عامى هذا بهذا الموقف ابداً، ايها الناس، ان دماءكم و اموالكم عليكم حرام الى ان تلقوا ربكم، كحرمة يومكم هذا وكحرمة شهركم هذا، وانكم ستلقون ربكم فيسألكم عن اعمالكم، وقد بلغت فمن كانت عنده امانة فليؤدها الى من ائتمنه عليها، وان كل ربا موضوع ولكن لكم رؤوس اموالكم لا تظلمون ولا تُظلمون قضى الله ان لا ربا، وان ربا عباس بن عبد المطلب موضوع كله، وان كل دم كان فى الجاهلية موضوع وان اول دمائكم اضع دم ابن ربيعة بن الحارث بن عبد المطلب...

اما بعد، ايها الناس فان الشيطان قد يئس من ان يعبد بأرضكم هذا ابداً، ولكنه ان يطع فيما سوى ذالك، فقد رضى به مما تحقرون من اعمالكم فاحذروه على دينكم.

ايها الناس! ان النسئ زيادة فى الكفر يضل به الذين كفروا يحلونه عاماً ويحرمونه عاماً، ليواطئوا عدة ما حرم الله، فيحلوا ما حرم الله و حرموا ما احل الله، وان الزمان قد استدار كهيئته يوم خلق الله السموات والارض و ان عدة الشهور عند الله اثنا عشر شهراً، منها اربعة حرم، ثلاثة متوالية و رجب مضر الذين بين جمادى و شعبان،

اما بعد، ايها الناس! فان لكم على نسائكم حقاً ولهن عليكم حقاً، لكم عليهن ان لا يوطئن فرشكم احداً تكرهونه وعليهن ان لا يأتين بفاحشة مبينة، فان فعلن فان الله قد اذن لكم ان تهجروهن فى المضاجع و تضربوهن ضرباً غير مبرح فان انتهين فلهن رزقهن و كسوتهن بالمعروف، واستوصوا بالنساء خيراً فانهن عندكم عوان لا يملكن لانفسهن شيئاً، وانكم انما اخذتموهن بأمانة الله، واستحللتم فروجهن بكلمات الله، فاعقلوا ايها الناس قولى، فانى قد بلغت، وقد تركت فيكم ما ان اعتصمتم به فلن تضلوا ابداً، امراً بيناً، كتاب الله وسنة نبيه،

ايها الناس! اسمعوا قولى، واعقلوه، تعلمن ان كل مسلم اخ للمسلم، وان المسلمين اخوة، فلا يحل لامرئ من

اخيه الا ما اعطاه من طيب نفس منه، فلا تظلمن انفسکم، اللهمّ هل بلغت؟(١)
د حمد او ثنا نه پس نبي ﷺ اوفرمائيل:
خلقو! زما خبره واورئ! ماته معلومه نه ده.شايد چه دې کال نه پس په دې مقام باندې زه تاسو سره کله هم ملاو نه شم.اې خلقو! ستاسو وينه، او ستاسو مالونه، په يو بل باندې داسې حرام دی.لکه څنګه چه دنن ورځې او ددې مياشتې حرمت دې.تردې چه تاسو خپل رب سره ملاوشئ.اوتاسو به ډير زر خپل رب سره ملاوشئ .نو هغه به ستاسو نه د ستاسو عملونو په باره کښې تپوس کوی.ما (تاسو ته) دا خبره دراورسوله.نو دچا سره چه دچا امانت وی.هغه امانت دې دهغې مالك ته اورسوی.د جاهليت ټول سودونه باطل کړې شو.اصل راس المال اخستلې شئ.چه نه تاسو په چا باندې ظلم اوکړئ.او نه په تاسو ظلم اوشی.د الله تعالی فيصله ده.چه سود باطل دې.د عباس بن عبدالمطلب سود هم باطل دې.(٢) د جاهليت زمانې ټولې وينې باطل اوګرځولې شوې.او دټولو نه مخکښې زه (د خپل خاندان د يوکس) د ربيعه بن الحارث بن عبدالمطلب د ځوی وينه معاف کوم.
اې خلقو! شيطان ددې خبرې نه اوس مايوسه شوې دې.چه ستاسو په دې زمکه دهغه عبادت اوکړې شی.خو د عبادت نه علاوه په نورو ورو عملونو کښې که دهغه تابعداری اوکړې شوه.نوهغه به په هغې هم راضي کيږی.نودخپل دين په باره کښې دهغه نه ځان ساتئ.
اې خلقو! نسئ (په مياشتو کښې مخکښې کول روستوکول) کفرکښې د زياتوالی سبب دې.ددې په ذريعه کافر ګمراه کيږی.هغوی به يوکال حرام مياشتې حلالولې.او دويم کال به ئې هم دغه مياشتې حرام ګرځولې.چه په دې طريقه هغوی د حرمت د مياشتو شمير پوره کړی.نو هغوی به هغه مياشتې حلالولې.کومې چه الله حرام کړی دی.او کومې مياشتې چه الله حلال کړی دی.هغه به ئې حرام ګرځولې....خو اوس زمانه پخپل ابتدائی حالت باندې واپس راغلې ده.په کومه چه دا په هغه ورځ وه.په کومه ورځ چه الله تعالی زمکه او آسمان پيدا کړی وو.د الله په نزد دکال دولس مياشتې دی.په دې کښې څلور د حرمت والا دی.درې مسلسل دی.(يعنی ذی قعده، ذی الحجه، محرم) او يوه مياشت د رجب ده.چه ددې مضر قبيله خاص احترام کوی.کومه چه دجمادی الثانيه او شعبان په منځ کښې واقع ده.
اې خلقو! ستاسو په ښځو باندې ستاسو څه حقونه دی.او دغه شان په تاسو باندې دهغوی هم څه حقوق دی.ستاسو په هغوی باندې دا حق دې.چه هغوی يو داسې کس ستاسو په بستره باندې کيناستلو ته پرې نږدی.کوم چه تاسو نه خوښوئ.اوداچه هغوی ښکاره د بې حيايئ کار اونکړی.خو که هغوی ئې اوکړی.نو الله تعالی تاسو ته ددې خبرې اجازت درکړې دې.چه تاسو ددوی د اوده کيدو ځايونه دځان نه جدا کړئ.(که هغوی بيا هم منع نه شی نو) بيا تاسو ته اجازت دې.چه هغوی داسې په مزه مزه اووهئ.چه په هغې سره بدن پريشانه نه

١) اوګورئ: سيرت ابن هشام (٢٥١/٤-٢٥٢)_
٢) حضرت عباس ﷺ به د اسلام نه مخکښې د سود کاروبار کولو.د ډيرو خلقو په ذمه دهغه سود باقی وو.نبی ﷺ د خپل تره ټول سود باطل اوګرځولو.

شي.كه هغوى منع شي.نو د دستور مطابق دهغوى خوراك اوكپړې ستاسو په ذمه دى.ښخو سره دښه سلوك كولو هميشه پابندى كوئ.ځكه چه هغوى تاسو سره قيد دى.او خپل معاملات پخپله نه شي چلولې.تاسو هغوى د الله د امانت په طور حاصل كړى دى.او د الله د كلماتو په ذريعه مو هغوى دځان دپاره جائز اوحلال كړى دى.

اې خلقو! زما په خبره پوهه شئ.زه په تاسو كښې داسې څيز پريږدم.او ځم.چه كه تاسو هغه مضبوط اونيولو.نو تاسو به ګمراه نه شئ.هغه څيز كتاب الله او زما سنت دې.

اې خلقو! زما خبره واورئ! او پوهه شئ! هرمسلمان د بل مسلمان رور دې.او ټول مسلمانان خپل منځ كښې د يوبل رونړه دى.نو د هيڅ يو سړى دپاره دخپل رور مال حلال نه دې.البته كه هغه ئې دخپل زړه په خوشحالئ سره دركړى.نوتاسو پخپلو ځانونو باندې ظلم مه كوئ.

[۴۱۴۲] حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ قَالَ حَدَّثَنِي زَيْدُ بْنُ أَرْقَمَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَزَا تِسْعَ عَشْرَةَ غَزْوَةً وَأَنَّهُ حَجَّ بَعْدَ مَا هَاجَرَ حَجَّةً وَاحِدَةً لَمْ يَحُجَّ بَعْدَهَا حَجَّةَ الْوَدَاعِ قَالَ أَبُو إِسْحَاقَ وَبِمَكَّةَ أُخْرَى [ر: ۳۷۳۳]

په دې كښې هيڅ اختلاف نشته.چه د هجرت نه پس رسول الله ﷺ صرف حجة الوداع اداكړې دې.(1) ددې نه علاوه ئې بل حج نه دې كړې.ابو اسحاق چه ددې روايت راوى دې.فرمائى.چه په مكه كښې نبى عليه السلام يوحج بل هم كړې دې.

نبى كريم ﷺ څومره حجونه كړى دى؟: دهجرت نه مخكښې نبى عليه السلام څومره حجونه كړى دى.په دې باره كښې مختلف اقوال دى.ابواسحاق وائى.چه يوحج ئې كړې دې.امام ترمذى او ابن ماجه د حضرت جابر رضي الله عنه روايت نقل كړې دې.((ان رسول الله ﷺ حج ثلاث حجج، حجتين قبل ان يهاجر وحجة بعد ما هاجر))(2) يعنى دهجرت نه وړاندې نبى عليه السلام دوه حجونه كړى دى.

غالباً حضرت جابر رضي الله عنه چه د هجرت نه مخكښې دكومو دوؤ حجونو ذكركړې دې.هغه د ۱۲ او ۱۳ نبوى حجونه دى.په ۱۲نبوى كښې بيعت عقبهٔ اولى شوې وو.او په ۱۳ نبوى كښې بيعت عقبهٔ ثانيه شوې وو.(3) په بيعت عقبه ثانيه كښې دحضرت جابر رضي الله عنه پلار هم شريك وو.(4) په دې وجه حضرت جابر رضي الله عنه ته ددې دوؤ حجونو علم اوشو.او د باقى اونه شو.

سفيان ثورى رحمه الله فرمائى.چه رسول الله ﷺ دهجرت نه وړاندې ډيرحجونه كړى دى. (5)

---

(1) لكه څنګه چه ابوداؤد كښې دحضرت جابر رضي الله عنه په روايت كښې دى.(سنن ابى داؤد (۸۳۱۲) باب صفة حجة النبى ﷺ رقم (۱۹۰۵)_

(2) الحديث اخرجه الترمذى فى ابواب الحج، باب ماجاء كم حج النبى ﷺ؟ (۱۷۹۱۳) رقم (۸۱۵) و ابن ماجه فى كتاب المناسك، باب حجة رسول الله ﷺ رقم(۳۰۷۶)_

(3) تفصيل دپاره اوګورئ! سيرت ابن هشام(۱۱۱ ۴۳-۴۳۸)_

(4) سيرت ابن هشام(۴۶۳۱۱)_

(5) فتح البارى (۱۰۴۱۸)_

ابن جوزى رحمه الله فرمائى.((حج حجا لا يعرف عددها))(١) دومره حجونه ئې اوكړل .شمير ئې معلوم نه دې.د ابن الاثير رائې داده.چه نبى عليه السلام به هركال حج كولو.(٢)

ابن حجر رحمه الله فرمائى.چه په دې خبره كښې هيڅ شك نشته.چه نبى كريم ﷺ به دهجرت نه وړاندې هركال حج كولو.وجه ددې داده.چه قريشو به د حج ډير اهتمام كولو.كه ډيره مجبورى به وه.نو حج به ئې پريخوده.ګنى نه به ئې پريخوده.حج د ابراهيم عليه السلام د ملت باقى پاتې اعمالو ځينې وو.او رسول الله ﷺ په ملت ابراهيمى عمل كونكې هم وو.په دې وجه قياس دادې.چه نبى عليه السلام د هجرت نه وړاندې ډير حجونه كړې وى.چه دهغې تعداد معلوم نه دې.

[٤١٣٢] حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَلِيِّ بْنِ مُدْرِكٍ عَنْ أَبِي زُرْعَةَ بْنِ عَمْرِو بْنِ جَرِيرٍ عَنْ جَرِيرٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ لِجَرِيرٍ اسْتَنْصِتِ النَّاسَ فَقَالَ لَا تَرْجِعُوا بَعْدِي كُفَّارًا يَضْرِبُ بَعْضُكُمْ رِقَابَ بَعْضٍ [ر:١٢١]

[٤١٣٣] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ أَبِي بَكْرَةَ عَنْ أَبِي بَكْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الزَّمَانُ قَدِ اسْتَدَارَ كَهَيْئَةِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ السَّنَةُ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ثَلَاثَةٌ مُتَوَالِيَاتٌ ذُو الْقَعْدَةِ وَذُو الْحِجَّةِ وَالْمُحَرَّمُ وَرَجَبُ مُضَرَ الَّذِي بَيْنَ جُمَادَى وَشَعْبَانَ أَيُّ شَهْرٍ هَذَا قُلْنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ فَسَكَتَ حَتَّى ظَنَنَّا أَنَّهُ سَيُسَمِّيهِ بِغَيْرِ اسْمِهِ قَالَ أَلَيْسَ ذُو الْحِجَّةِ قُلْنَا بَلَى قَالَ فَأَيُّ بَلَدٍ هَذَا قُلْنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ فَسَكَتَ حَتَّى ظَنَنَّا أَنَّهُ سَيُسَمِّيهِ بِغَيْرِ اسْمِهِ قَالَ أَلَيْسَ الْبَلْدَةَ قُلْنَا بَلَى قَالَ فَأَيُّ يَوْمٍ هَذَا قُلْنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ فَسَكَتَ حَتَّى ظَنَنَّا أَنَّهُ سَيُسَمِّيهِ بِغَيْرِ اسْمِهِ قَالَ أَلَيْسَ يَوْمَ النَّحْرِ قُلْنَا بَلَى قَالَ فَإِنَّ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ قَالَ مُحَمَّدٌ وَأَحْسِبُهُ قَالَ وَأَعْرَاضَكُمْ عَلَيْكُمْ حَرَامٌ كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هَذَا فِي بَلَدِكُمْ هَذَا فِي شَهْرِكُمْ هَذَا وَسَتَلْقَوْنَ رَبَّكُمْ فَيَسْأَلُكُمْ عَنْ أَعْمَالِكُمْ أَلَا فَلَا تَرْجِعُوا بَعْدِي ضُلَّالًا يَضْرِبُ بَعْضُكُمْ رِقَابَ بَعْضٍ أَلَا لِيُبَلِّغِ الشَّاهِدُ الْغَائِبَ فَلَعَلَّ بَعْضَ مَنْ يُبَلَّغُهُ أَنْ يَكُونَ أَوْعَى لَهُ مِنْ بَعْضِ مَنْ سَمِعَهُ فَكَانَ مُحَمَّدٌ إِذَا ذَكَرَهُ يَقُولُ صَدَقَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ قَالَ أَلَا هَلْ بَلَّغْتُ مَرَّتَيْنِ [ر:٦٧]

[٤١٣٥] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ عَنْ قَيْسِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ طَارِقِ بْنِ شِهَابٍ أَنَّ أُنَاسًا مِنَ الْيَهُودِ قَالُوا لَوْ نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ فِينَا لَاتَّخَذْنَا ذَلِكَ الْيَوْمَ عِيدًا فَقَالَ عُمَرُ أَيَّةُ آيَةٍ فَقَالُوا الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا فَقَالَ عُمَرُ إِنِّي لَأَعْلَمُ أَيَّ مَكَانٍ أُنْزِلَتْ أُنْزِلَتْ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاقِفٌ بِعَرَفَةَ [ر:٤٥]

---

(١) فتح البارى(١٠٤/٨)_

(٢) فتح البارى(١٠٤/٨)_

[٤١٤٦] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ أَبِي الْأَسْوَدِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ نَوْفَلٍ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَمِنَّا مَنْ أَهَلَّ بِعُمْرَةٍ وَمِنَّا مَنْ أَهَلَّ بِحَجَّةٍ وَمِنَّا مَنْ أَهَلَّ بِحَجٍّ وَعُمْرَةٍ وَأَهَلَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْحَجِّ فَأَمَّا مَنْ أَهَلَّ بِالْحَجِّ أَوْ جَمَعَ الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ فَلَمْ يَحِلُّوا حَتَّى يَوْمِ النَّحْرِ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ وَقَالَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ حَدَّثَنَا مَالِكٌ مِثْلَهُ [ر:٢٩٠]

[٤١٤٧] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ هُوَ ابْنُ سَعْدٍ حَدَّثَنَا ابْنُ شِهَابٍ عَنْ عَامِرِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ عَادَنِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ مِنْ وَجَعٍ أَشْفَيْتُ مِنْهُ عَلَى الْمَوْتِ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ بَلَغَ بِي مِنَ الْوَجَعِ مَا تَرَى وَأَنَا ذُو مَالٍ وَلَا يَرِثُنِي إِلَّا ابْنَةٌ لِي وَاحِدَةٌ أَفَأَتَصَدَّقُ بِثُلُثَيْ مَالِي قَالَ لَا قُلْتُ أَفَأَتَصَدَّقُ بِشَطْرِهِ قَالَ لَا قُلْتُ فَالثُّلُثِ قَالَ وَالثُّلُثُ كَثِيرٌ إِنَّكَ أَنْ تَذَرَ وَرَثَتَكَ أَغْنِيَاءَ خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَذَرَهُمْ عَالَةً يَتَكَفَّفُونَ النَّاسَ وَلَسْتَ تُنْفِقُ نَفَقَةً تَبْتَغِي بِهَا وَجْهَ اللَّهِ إِلَّا أُجِرْتَ بِهَا حَتَّى اللُّقْمَةَ تَجْعَلُهَا فِي فِي امْرَأَتِكَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ آأُخَلَّفُ بَعْدَ أَصْحَابِي قَالَ إِنَّكَ لَنْ تُخَلَّفَ فَتَعْمَلَ عَمَلًا تَبْتَغِي بِهِ وَجْهَ اللَّهِ إِلَّا ازْدَدْتَ بِهِ دَرَجَةً وَرِفْعَةً وَلَعَلَّكَ تُخَلَّفُ حَتَّى يَنْتَفِعَ بِكَ أَقْوَامٌ وَيُضَرَّ بِكَ آخَرُونَ اللَّهُمَّ أَمْضِ لِأَصْحَابِي هِجْرَتَهُمْ وَلَا تَرُدَّهُمْ عَلَى أَعْقَابِهِمْ لَكِنِ الْبَائِسُ سَعْدُ بْنُ خَوْلَةَ رَثَى لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تُوُفِّيَ بِمَكَّةَ [ر:٥٦]

[٤١٤٨\٤١٤٩] حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ حَدَّثَنَا أَبُو ضَمْرَةَ حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ عَنْ نَافِعٍ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَخْبَرَهُمْ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَلَقَ رَأْسَهُ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ

[٤١٤٩] حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَكْرٍ حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ أَخْبَرَنِي مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ عَنْ نَافِعٍ أَخْبَرَهُ ابْنُ عُمَرَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَلَقَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ وَأُنَاسٌ مِنْ أَصْحَابِهِ وَقَصَّرَ بَعْضُهُمْ [ر:١٦٣٩]

[٤١٥٠] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ قَزَعَةَ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي يُونُسُ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ حَدَّثَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَخْبَرَهُ أَنَّهُ أَقْبَلَ يَسِيرُ عَلَى حِمَارٍ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَائِمٌ بِمِنًى فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ يُصَلِّي بِالنَّاسِ فَسَارَ الْحِمَارُ بَيْنَ يَدَيْ بَعْضِ الصَّفِّ ثُمَّ نَزَلَ عَنْهُ فَصَفَّ مَعَ النَّاسِ [ر:٧٦]

[٤١٥١] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ هِشَامٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي قَالَ سُئِلَ أُسَامَةُ وَأَنَا شَاهِدٌ عَنْ سَيْرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَجَّتِهِ فَقَالَ الْعَنَقَ فَإِذَا وَجَدَ فَجْوَةً نَصَّ [ر:١٥٨٣]

[٤١٥٢] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ عَنْ

عَبْدِاللّٰہِ بْنِ یَزِیْدَ الْخَطْمِیَّ أَنَّ أَبَا أَیُّوبَ أَخْبَرَہُ أَنَّہُ صَلَّی مَعَ رَسُولِ اللّٰہِ صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَسَلَّمَ فِی حَجَّۃِ الْوَدَاعِ الْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ جَمِیْعًا [ر: ۱۵۹۰]

بَاب غَزْوَۃِ تَبُوکَ وَھِیَ غَزْوَۃُ الْعُسْرَۃِ

غزوه تبوک لره دحجة الوداع نه د روستو ذکرکولو توجیهات: غزوهٔ تبوک د رسول الله ﷺ آخری عزوه ده.امام بخاری رحمه الله غزوهٔ تبوک روستو او حجة الوداع مخکښې ذکرکړو.حالانکه د تاریخی ترتیب په لحاظ سره غزوهٔ تبوک دحجة الوداع نه مخکښې ده.ددې مختلف توجیهات شوی دی

① حافظ ابن حجر رحمه الله وغیره فرمائی.چه دا د کتابونو جوړونکو او کاتبانو تصرف دې.چه هغوی حجة الوداع د غزوهٔ تبوک نه مخکښې اولیکه.(۱)

② بعضې حضراتوونیلی دی،چه امام بخاری رحمه الله چونکه ،،کتاب المغازی،، بیانوی. په دې وجه هغوی سوچ اوکړو.چه د کتاب المغازی اختتام هم په غزوې باندې کول پکاردی.که حجة الوداع ئې روستو راوړلې وو.نو اختتام به په غزوې باندې نه کیدو.په دې وجه هغوی غزوهٔ تبوک دحجة الوداع نه روستو ذکرکړو.(۲)

③ دحضرت شیخ الحدیث رحمه الله رائې داده.چه حجة الوداع ئې د غزوهٔ تبوک نه مخکښې ذکر کولو سره امام بخاری رحمه الله د سلسلة الوفود انتهاء طرف ته اشاره کول غواړی.د سلسلة الوفود ابتداء د فتح مکې نه روستو شوې دې.لکه چه امام بخاری رحمه الله د فتح مکې بیانولو نه پس د سلسلة الوفود ذکرشروع کړو.او ددې انتهاء په حجة الوداع باندې شوې ده.امام بخاری رحمه الله د«باب قصة وفد طی» ذکرکولو نه پس دحجة الوداع باب قائم کړو.او مقصد دادې.چه د وفود دا سلسله په حجة الوداع باندې ختمیږی.که د «باب قصة وفد طی»نه پس ئې حجة الوداع نه وې ذکر کړې. غزوهٔ تبوک ئې ذکرکړې وې.نو تاریخی اعتبار سره به خو ترتیب قائم پاتې شوې وې.خو د سلسة الوفود انتهاء به نه معلومیده.امام بخاری رحمه الله د تاریخی ترتیب رعایت پریخودو.د سلسلة الوفود انتهاء طرف ته ئې اشاره کولو دپاره حجة الوداع مخکښې ذکرکړو.څکه چه دا خو ټولو ته معلومه ده.چه حجة الوداع د تبوک نه روستو دې.خو د وفودو سلسله کله ختمه شوه.دا ټولو ته معلومه نه ده.ددې فائدې په لحاظ سره امام بخاری رحمه الله داسې اوکړل.(۳) دحضرت شیخ الحدیث صاحب رحمه الله رائې کافی وزنداره ده.والله اعلم.

د غزوهٔ تبوک سبب: رومیانو سره د اسلامی لښکر رومبې جنګ موته کښې اوشو.ددې جنګ نه پس رومی سلطنت په دې کوشش کښې وو.چه په څه طریقه مسلمانانو باندې حمله

---

۱) فتح الباری(۱۱۱/۸)_

۲) لامع الدراری(۳۹۹/۸)_

۳) الابواب والتراجم لصحیح البخاری(۱۱۲/۱) باب حجة الوداع)_

اوکړې شی.د رومیانو ددې ارادو اطلاع رسول اللهﷺ او مسلمانانو ته شوې وه. مدینې منورې ته به د شام سوداګر نبطی خلق د زیتون تیل خرڅولو دپاره راتلل .دغه خلقو مسلمانانو ته دا خبر ورکړو.چه د روم بادشاه هرقل خپل فوجونه په تبوک مقام کښې د شام په سرحد باندې جمع کړی دی.او فوجیانو ته ئې د یوکال تنخواه پیشګی ورکړې ده.او خوشحاله او مطمئن کړې ئې دی.(۱)

کله چه رسول اللهﷺ ته دا اطلاع ملاوشوه.نو نبیﷺ دا اراده اوفرمائیله.چه دهغوی دحملې نه وړاندې پیش قدمی کول او مقابله کول پکار دی.نبی کریمﷺ به عام طور باندې په جنګونو کښې صحیح مقام نه خودلو.خو دا جنګ چونکه د مخکښو ټولو جنګونو نه جدا وو.یو خویه دې وجه چه په دې کښې د دشمنانو تعداد ډیر زیات وو.دویم په دې وجه چه په دې کښې د روم بادشاه د هرقل تربیت شوی فوج سره مقابله وه.په دې وجه نبی کریمﷺ د عربو د ټولو قبائلو نه فوجی او مالی مدد اوغوښتلو.او دمدینې منورې ټولو مسلمانانو ته ئې په دې جهاد کښې د وتلو حکم ورکړو.(۲)

اتفاق سره دا زمانه د سختې ګرمۍ وه.قحط او ولږه عامه وه.دې سره سره د پټو او باغونو میوې پخیدو ته نزدې وې.(۳) هم په دې باغونو او د پټو په فصل باندې د مدینې د خلقو پوره کال د معیشت دارومدار وو.په دې ټولو څیزونو کښې هرڅیز د الله تعالی په لاره کښې د وتلو دپاره د صحابوﷺ د خپو زنځیر او رکاوټ جوړیدې شو.خو مرحبا صد مرحبا د اسلام هغه سرفروش مجاهدینو دپاره ،چه هغوی د اسلام ونې ته د ودې ورکولو دپاره دخپلې وینې او دخپل مال قربانی ورکولو کښې همیشه د یوبل نه د وړاندې کیدو کوشش اوکړو.په دې موقعه باندې هم د اسلام رینښتونو او مخلصو بهادرو صحابوﷺ د یوبل نه وړاندې شو.او مالی مددکښې ئې حصه واخستله.حضرت صدیق اکبرﷺ د خپل کور ټول هرڅه راوړل.حاضر ئې کړل.(۴) کله چه رسول اللهﷺ دهغه نه تپوس اوکړو.چه په کور کښې دې څه پریخودل؟ عرض ئې اوکړو.الله او دهغه د رسول نوم مې پریخودو.حضرت فاروق اعظمﷺ خپل نیم مال راوړه.اوحاضر ئې کړو.(۵) حضرت عثمان غنیﷺ درې سوه اوښان سره د سامانونو او زر اشرفۍ نقدې راوړلې.او د نبیﷺ په خدمت کښې ئې پیش کړلې.(۶) دغه شان نورو صحابوﷺ د خپل طاقت مطابق په دې مالی امداد کښې حصه واخستله.خو ددې باوجود یو څو غریب صحابه داسې وو.چه دهغوی دسفر دپاره د لارې د توښې انتظام

---

(۱) طبقات ابن سعد(۱۶۵/۲) وفتح الباری (۱۱۱/۸)_

(۲) زادالمعاد(۵۲۶/۳-۵۲۷)_

(۳) الکامل لابن اثیر(۱۸۹/۲)_

(۴) دا څلور زره درهم وو.(سیرت حلبیه ۱۳۰/۳)_

(۵) سیرت حلبیه (۱۳۰/۳)_

(۶) زاد المعاد (۵۲۷/۳) اوپه یو روایت کښې دی.چه لس زره دیناره ئې د نبیﷺ په دربار کښې پیش کړې.سیرت حلبیه (۱۳۰/۳)_

اونه شو.هغوی د نبی علیه السلام په خدمت کښې حاضرشو.او نبی علیه السلام ته ئې د سورلۍ وغیره دپاره درخواست اوکړو.خو نبی علیه السلام سره دهغوی د سفر دپاره سورلۍ وغیره نه وه.دغه خلق په ژړا ژړا په بهیدلو سترګو واپس شو.د قرآن شریف دا آیت دهغوی متعلق نازل شوې دې.[1]

﴿وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوا وَّأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَ﴾ (التوبة٩٢)

،،اونه په هغه خلقو څه ګناه شته.کوم چه تا ته راغلل.چه ته هغوی ته (په جهاد کښې)تللو دپاره څه سورلی ورکړې.تا هغوی ته اوفرمائیل.چه ما سره سورلی نشته.چه په هغې تاسو سواره کړم.دغه خلق په داسې حال کښې واپس شو.چه د هغوی د سترګو نه اوښکې بهیدلې.ددې غم په وجه چه هغوی سره دخرچ کولو دپاره هیڅ څه نشته،،

په دې جهاد کښې د تللو دا اعلان په حقیقت کښې د ایمان او منافقت په منځ کښې د فرق یو معیار وو.چه په دې موقعه باندې د منافقانو منافقت ښکاره شو.اوهغوی اوونیل. ﴿لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ﴾ [2]یعنی په ګرمۍ کښې جهاد دپاره مه اوځئ.هغوی مختلفې بهانې جوړې کړې.او په جهاد کښې د تلو دپاره ئې عذر اوکړو.بعضې مخلص مسلمانان هم لاړ نه شو.چه په هغوی کښې مشهور صحابی حضرت کعب بن مالك رضی الله عنه، حضرت هلال بن امیه رضی الله عنه، او حضرت مراره بن ربیع رضی الله عنه شامل وو.ددوی تفصیلی واقعه روستو د بخاری په روایت کښې راروانه ده.

نبی کریم صلی الله علیه وسلم دیرش زره فوج سره د رجب په میاشت ۹ھ کښې د مدینې منورې نه اووتلو.[3] په لښکر کښې لس زره اسونه وو.[4] دمشق طرف ته ئې سفرکولو.د مدینې منورې نه څوارلس منزله فاصله باندې واقع مقام تبوك ته اورسیدل.نو معلومه شوه.چه هغه خبر صحیح نه وو.او په څینو روایاتوکښې دی.چه کله د روم بادشاه هِرقل ته د مسلمانانو د دومره لوئې جماعت مقابلې دپاره د راتلو خبر اورسیده.نو هغه رُعب واخسته.او مقابلې دپاره رانغې.[5]

په تبوک کښې د قیام موده او واپسی: په تبوك کښې نبی علیه السلام شلو ورځو پورې قیام اوکړو.[6]

هم ددې ځائې نه نبی علیه السلام حضرت خالد بن ولید رضی الله عنه ته د ۴۲۰ سورلو یو جماعت ورکړو.او د دمشق نه پنځه منزله باندې واقع د ،،دومة الجندل،،سردار،،اکیدر بن عبدالملك

---

[1]) تفسیر کبیر(۳۸۱/۱۲-۳۸۲)_

[2]) التوبة/۸۱)_

[3]) طبقات ابن سعد(۱۶۶/۲)_

[4]) فتح الباری (۱۱۱/۸) په بعضې روایاتوکښې څلویښت زره او اویا زره تعداد هم راغلې دې.(عمدة القاری ۵۲/۱۸)_

[5]) السیرة الحلبیة(۱۴۲/۳)_

[6]) دلته په اصل اردوکښې هم حاشیه نشته،

نصرانى،، ته ئې اوليكه.نبى كريم ﷺ حضرت خالد رضي الله عنه ته د روانيدو په وخت اوفرمائيل. چه هغه به تاته ښكار كونكې ملاويږى.خو ته هغه مه قتلوه.ماته ئې راوله.كه هغه انكار اوكړى.نو بيا ئې قتل كړه.

حضرت خالد رضي الله عنه د څوارلسمې سپوږمۍ په شپه اورسيده.نو اُكيدر دخپل رور او نورو ملګرو سره د ښكار دپاره راوتلې وو.د اكيدر رور ،،حسان،، په مقابله كولوكښې مړشو.او اكيدر ګرفتار كړې شو.او دنبى عليه السلام په خدمت كښې حاضر كړې شو.اكيدردوه زره اوښان، اته سوه اسونه، څلورسوه زغرې،او څلور سوه نيزې وركړې.اوصلح ئې اوكړله.(١) په دې مقام كښې د شلو ورځو قيام كولو نه پس نبى عليه السلام واپس مدينې منورې ته روان شو.

[٤١٥٣] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ بُرَيْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ أَرْسَلَنِي أَصْحَابِي إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَسْأَلُهُ الْحُمْلَانَ لَهُمْ إِذْ هُمْ مَعَهُ فِي جَيْشِ الْعُسْرَةِ وَهِيَ غَزْوَةُ تَبُوكَ فَقُلْتُ يَا نَبِيَّ اللَّهِ إِنَّ أَصْحَابِي أَرْسَلُونِي إِلَيْكَ لِتَحْمِلَهُمْ فَقَالَ وَاللَّهِ لَا أَحْمِلُكُمْ عَلَى شَيْءٍ وَوَافَقْتُهُ وَهُوَ غَضْبَانُ وَلَا أَشْعُرُ وَرَجَعْتُ حَزِينًا مِنْ مَنْعِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمِنْ مَخَافَةِ أَنْ يَكُونَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَجَدَ فِي نَفْسِهِ عَلَيَّ فَرَجَعْتُ إِلَى أَصْحَابِي فَأَخْبَرْتُهُمُ الَّذِي قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمْ أَلْبَثْ إِلَّا سُوَيْعَةً إِذْ سَمِعْتُ بِلَالًا يُنَادِي أَيْ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ قَيْسٍ فَأَجَبْتُهُ فَقَالَ أَجِبْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدْعُوكَ فَلَمَّا أَتَيْتُهُ قَالَ خُذْ هَذَيْنِ الْقَرِينَيْنِ وَهَذَيْنِ الْقَرِينَيْنِ لِسِتَّةِ أَبْعِرَةٍ ابْتَاعَهُنَّ حِينَئِذٍ مِنْ سَعْدٍ فَانْطَلِقْ بِهِنَّ إِلَى أَصْحَابِكَ فَقُلْ إِنَّ اللَّهَ أَوْ قَالَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَحْمِلُكُمْ عَلَى هَؤُلَاءِ فَارْكَبُوهُنَّ فَانْطَلَقْتُ إِلَيْهِمْ بِهِنَّ فَقُلْتُ إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَحْمِلُكُمْ عَلَى هَؤُلَاءِ وَلَكِنِّي وَاللَّهِ لَا أَدَعُكُمْ حَتَّى يَنْطَلِقَ مَعِي بَعْضُكُمْ إِلَى مَنْ سَمِعَ مَقَالَةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَظُنُّوا أَنِّي حَدَّثْتُكُمْ شَيْئًا لَمْ يَقُلْهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا لِي وَاللَّهِ إِنَّكَ عِنْدَنَا لَمُصَدَّقٌ وَلَنَفْعَلَنَّ مَا أَحْبَبْتَ فَانْطَلَقَ أَبُو مُوسَى بِنَفَرٍ مِنْهُمْ حَتَّى أَتَوْا الَّذِينَ سَمِعُوا قَوْلَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْعَهُ إِيَّاهُمْ ثُمَّ إِعْطَاءَهُمْ بَعْدُ فَحَدَّثُوهُمْ بِمِثْلِ مَا حَدَّثَهُمْ بِهِ أَبُو مُوسَى [ر: ٢٩٦٤]

په دې روايت كښې بيان كړې شوى دى.چه حضرت ابوموسى اشعرى رضي الله عنه دخپلو ملګرو دپاره د سورلۍ غوښتلو دپاره د رسول الله ﷺ په خدمت كښې حاضر شو.نبى عليه السلام اوفرمائيل.چه زه تاسو ته هيڅ سورلۍ نه شم دركولې.حضرت ابوموسى رضي الله عنه غمژن شو.خپلو ملګرو ته لاړو.اوهغوى ته ئې اووئيل.چه رسول الله ﷺ هيڅ قسمه سورلى نه شى راكولې.

(١) طبقات ابن سعد ١٦٦/٢)_

لږه شيبه پس حضرت بلال رضی الله عنه حضرت ابوموسی رضی الله عنه راوغوښتلو .چه نبی علیه السلام دې يادوی. حضرت ابوموسی رضی الله عنه حاضرشو.نو نبی علیه السلام هغه ته شپږ اوښان ورکړل.

حضرت ابوموسی رضی الله عنه دغه اوښان بوتلل.او خپلو ملګرو ته لاړو.چونکه دهغه ملګرو ته داشك كيدې شو.چه ممكن ده.حضرت ابوموسی رضی الله عنه په رومبی ځل د رسول الله صلی الله علیه وسلم په باره کښې د غلط بيانۍ نه کار اخستې وی.او دخپل طرفه ئې اوونيل.چه د الله رسول صلی الله علیه وسلم مونږ ته هيڅ قسمه سورلی نه راکوی.په دې وجه د شك لرې کولو دپاره ابوموسی رضی الله عنه خپلو ملګرو ته اوونيل.چه زه به تاسو ترهغه وخته پورې نه پريږدم.ترکومې پورې چه تاسو ماسره هغه سړی ته لاړ نه شئ.کوم چه په رومبی ځل د نبی کريم صلی الله علیه وسلم د سورلۍ ورکولو نه د انکار په وخت حاضروو.نو يو څو حضرات دهغه سره لاړل.او هغه سړی تصديق اوکړو.چه رسول الله صلی الله علیه وسلم واقعی د سورلۍ ورکولو نه انکار کړې وو.

[٣٥٤] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ شُعْبَةَ عَنِ الْحَكَمِ عَنْ مُصْعَبِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَ إِلَى تَبُوكَ وَاسْتَخْلَفَ عَلِيًّا فَقَالَ أَتُخَلِّفُنِي فِي الصِّبْيَانِ وَالنِّسَاءِ قَالَ أَلَا تَرْضَى أَنْ تَكُونَ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى إِلَّا أَنَّهُ لَيْسَ نَبِيٌّ بَعْدِي وَقَالَ أَبُو دَاوُدَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنِ الْحَكَمِ سَمِعْتُ مُصْعَبًا [ر:٣٥٠٣]

د ،،أَلَا تَرْضَى أَنْ تَكُونَ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى،، **معنى:** نبی کريم صلی الله علیه وسلم چه کله تبوك طرف ته روان شو.نو نبی علیه السلام حضرت علی رضی الله عنه خپل قائم مقام جوړکړو.چه هغه د نبی علیه السلام د اهل وعيال وغيره نګرانی اوکړی.بعضې منافقانو په حضرت علی رضی الله عنه باندې غلطې خبرې شروع کړې.چه د ناراضګۍ او خفګان په وجه ئې دځان سره بونتلو.([1]) حضرت علی رضی الله عنه خفه شو.او د نبی کريم صلی الله علیه وسلم په خدمت کښې حاضرشو.او په ژړا شو.او نبی علیه السلام ته ئې خبره وړاندې کړله.نو نبی علیه السلام اوفرمائيل.«أَلَا تَرْضَى أَنْ تَكُونَ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى» ته په دې باندې خوشحاله نه يې.چه ته زما دپاره داسې جوړشې.لکه څنګه چه هارون علیه السلام د موسی علیه السلام دپاره وو،،يعنی لکه څنګه چه موسی علیه السلام کوه طور ته د تللو نه پس حضرت هارون دهغه نائب او داهل وعيال نګران وو.دغه شان ته زما نه پس زما د اهل وعيال نګران او زما نائب جوړشه.آيا ته په دې باندې راضی نه يې.

د باب د روايت نه د روافضو غلط استدلال: روافض دا خبره ډيره اوچته وی.وائی.چه د حضرت علی رضی الله عنه خلافت بلا فصل باندې صريح نص موجود دې.رسول الله صلی الله علیه وسلم دځان نه روستو حضرت علی رضی الله عنه خپل خليفه مقرر کړو.خو دهغه خلافت حضرت صديق رضی الله عنه او حضرت فاروق رضی الله عنه او عثمان رضی الله عنه غصب کړو.

خوددې روايت نه دهغوی دا استدلال غلط دې.ځکه چه نبی علیه السلام باندې دا خبره پټه نه وه.چه د حضرت هارون علیه السلام وفات د حضرت موسی علیه السلام په ژوند کښې شوې وو.حضرت هارون علیه السلام

---

[1]) السيرة الحلبية (١٣٢/٣)_

دحضرت موسى عليه السلام نه پس دهغه خليفه نه وو جوړشوي.بلكه دحضرت موسى عليه السلام خليفه يوشع بن نون جوړشوئ وو.هركله چه هارون عليه السلام دحضرت موسى عليه السلام د وفات نه پس دهغه خليفه دسره جوړشوې نه دې.نو حضرت على رضي الله عنه كه د رسول الله صلى الله عليه وسلم دپاره ،،بمنزلة هارون من موسى،، اوګرځولې شى.نو ددې نه د نبى عليه السلام د وفات نه پس دهغه د خليفه كيدو مسئله نه ثابتيږى.ځكه چه په مشبه به كښې دا صورت حال موجود نه دې.(۱)

[۴۱۵۷] حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَكْرٍ أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ قَالَ سَمِعْتُ عَطَاءً يُخْبِرُ قَالَ أَخْبَرَنِي صَفْوَانُ بْنُ يَعْلَى بْنِ أُمَيَّةَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ غَزَوْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْعُسْرَةَ قَالَ كَانَ يَعْلَى يَقُولُ تِلْكَ الْغَزْوَةُ أَوْثَقُ أَعْمَالِي عِنْدِي قَالَ عَطَاءٌ فَقَالَ صَفْوَانُ قَالَ يَعْلَى فَكَانَ لِي أَجِيرٌ فَقَاتَلَ إِنْسَانًا فَعَضَّ أَحَدُهُمَا يَدَ الْآخَرِ قَالَ عَطَاءٌ فَلَقَدْ أَخْبَرَنِي صَفْوَانُ أَيُّهُمَا عَضَّ الْآخَرَ فَنَسِيتُهُ قَالَ فَانْتَزَعَ الْمَعْضُوضُ يَدَهُ مِنْ فِي الْعَاضِّ فَانْتَزَعَ إِحْدَى ثَنِيَّتَيْهِ فَأَتَيَا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَهْدَرَ ثَنِيَّتَهُ قَالَ عَطَاءٌ وَحَسِبْتُ أَنَّهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَفَيَدَعُ يَدَهُ فِي فِيكَ تَقْضَمُهَا كَأَنَّهَا فِي فِي فَحْلٍ يَقْضَمُهَا [ر:۲۱۴۶]

حضرت يعلى بن اميه رضي الله عنه فرمائى.چه ما د نبى كريم صلى الله عليه وسلم سره په غزوهٔ عسره (تبوك)كښې شركت اوكړو.اوزما په خپلو ټولو عملونوكښې دټولو نه زيات اعتماد په دې غزوې دې.بيا هغوى اووئيل.چه (د غزوه تبوك په سفركښې) زما سره يو اجير يعنى غلام وو.هغه يو سړى سره په جګړه شو.نو په دواړوكښې يوكس د بل لاس په غاښونو سره اوچيچه.دچا لاس چه غاښونو سره چيچلې شوې وو.هغه خپل لاس د چك لګونكى د خولې نه راښكلو.چه ددې په وجه د چك لګونكى مخامخ يوغاښ اووتلو.بياهغوى دواړه د فيصلې دپاره دنبى عليه السلام په خدمت كښې حاضر شو .نبى عليه السلام دهغه غاښ هدر (مباح) اوګرځولو.(او هغه ته ئې هيڅ ديت ورنكړو) اووې فرمائيل.((افيدع يده فى فيك تقضمها كانها فى فحل يقضمها)) يعنى هغه به خپل لاس ستا په خوله كښې چيچلو دپاره پريخوده.چه تا داوښ پشان هغه چيچلې وې.

دلته د بخارى په روايت كښې تصريح نشته.خو د مسلم شريف په روايت كښې دى.چه دا واقعه پخپله د حضرت يعلى بن اميه رضي الله عنه دخپل اجير سره پيښه شوې وه.(۲) او غاښ كټ كونكې حضرت يعلى رضي الله عنه وو.

---

۱) تفصيل دپاره اوګورئ! سيرت مصطفى (۳/۸۸-۹۰) صاحب د سيرت حلبيه ددې حديث نه د شيعه ګانو د استدلال ذكركولو نه پس ليكى:،،هذا الحديث.... من قبيل الآحاد، وكل من الرافضة والشيعة لا يراه حجة فى الامامة وعلى تسليم انه حجة فلا عموم له، بل المراد مادل عليه ظاهرالحديث ان عليا كرم الله وجهه خليفة عن النبى صلى الله عليه وسلم فى اهله خاصة مدة غيبة بتبوك كما ان هارون كان خليفة عن موسى فى قومه مدة غيبة عنهم للمناجاة، فعلى تسليم انه عام، لكنه مخصوص والعام المخصوص غير حجة فى الباقى او حجة ضعيفة(السيرة الحلبية ۳/۱۳۲)_

۲) صحيح مسلم، كتاب القسامة، باب الصائل على نفس الانسان او عضوه... رقم الحديث (۴۲۴۲)_

بَابُ حَدِيثِ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ وَقَوْلِ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ وَعَلَى الثَّلٰثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُوا (التوبة/١١٨)

[٤١٥٦] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ عَبْدَ اللّٰهِ بْنَ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ وَكَانَ قَائِدَ كَعْبٍ مِنْ بَنِيهِ حِينَ عَمِيَ قَالَ سَمِعْتُ كَعْبَ بْنَ مَالِكٍ يُحَدِّثُ حِينَ تَخَلَّفَ عَنْ قِصَّةِ تَبُوكَ قَالَ كَعْبٌ لَمْ أَتَخَلَّفْ عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةٍ غَزَاهَا إِلَّا فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ غَيْرَ أَنِّي كُنْتُ تَخَلَّفْتُ فِي غَزْوَةِ بَدْرٍ وَلَمْ يُعَاتِبْ أَحَدًا تَخَلَّفَ عَنْهَا إِنَّمَا خَرَجَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرِيدُ عِيرَ قُرَيْشٍ حَتَّى جَمَعَ اللّٰهُ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ عَدُوِّهِمْ عَلَى غَيْرِ مِيعَادٍ وَلَقَدْ شَهِدْتُ مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْلَةَ الْعَقَبَةِ حِينَ تَوَاثَقْنَا عَلَى الْإِسْلَامِ وَمَا أُحِبُّ أَنَّ لِي بِهَا مَشْهَدَ بَدْرٍ وَإِنْ كَانَتْ بَدْرٌ أَذْكَرَ فِي النَّاسِ مِنْهَا كَانَ مِنْ خَبَرِي أَنِّي لَمْ أَكُنْ قَطُّ أَقْوَى وَلَا أَيْسَرَ حِينَ تَخَلَّفْتُ عَنْهُ فِي تِلْكَ الْغَزَاةِ وَاللّٰهِ مَا اجْتَمَعَتْ عِنْدِي قَبْلَهُ رَاحِلَتَانِ قَطُّ حَتَّى جَمَعْتُهُمَا فِي تِلْكَ الْغَزْوَةِ وَلَمْ يَكُنْ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرِيدُ غَزْوَةً إِلَّا وَرَّى بِغَيْرِهَا حَتَّى كَانَتْ تِلْكَ الْغَزْوَةُ غَزَاهَا رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَرٍّ شَدِيدٍ وَاسْتَقْبَلَ سَفَرًا بَعِيدًا وَمَفَازًا وَعَدُوًّا كَثِيرًا فَجَلَّى لِلْمُسْلِمِينَ أَمْرَهُمْ لِيَتَأَهَّبُوا أُهْبَةَ غَزْوِهِمْ فَأَخْبَرَهُمْ بِوَجْهِهِ الَّذِي يُرِيدُ وَالْمُسْلِمُونَ مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَثِيرٌ وَلَا يَجْمَعُهُمْ كِتَابُ حَافِظٍ يُرِيدُ الدِّيوَانَ قَالَ كَعْبٌ فَمَا رَجُلٌ يُرِيدُ أَنْ يَتَغَيَّبَ إِلَّا ظَنَّ أَنْ سَيَخْفَى لَهُ مَا لَمْ يَنْزِلْ فِيهِ وَحْيُ اللّٰهِ وَغَزَا رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تِلْكَ الْغَزْوَةَ حِينَ طَابَتِ الثِّمَارُ وَالظِّلَالُ وَتَجَهَّزَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالْمُسْلِمُونَ مَعَهُ فَطَفِقْتُ أَغْدُو لِكَيْ أَتَجَهَّزَ مَعَهُمْ فَأَرْجِعُ وَلَمْ أَقْضِ شَيْئًا فَأَقُولُ فِي نَفْسِي أَنَا قَادِرٌ عَلَيْهِ فَلَمْ يَزَلْ يَتَمَادَى بِي حَتَّى اشْتَدَّ بِالنَّاسِ الْجِدُّ فَأَصْبَحَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالْمُسْلِمُونَ مَعَهُ وَلَمْ أَقْضِ مِنْ جَهَازِي شَيْئًا فَقُلْتُ أَتَجَهَّزُ بَعْدَهُ بِيَوْمٍ أَوْ يَوْمَيْنِ ثُمَّ أَلْحَقُهُمْ فَغَدَوْتُ بَعْدَ أَنْ فَصَلُوا لِأَتَجَهَّزَ فَرَجَعْتُ وَلَمْ أَقْضِ شَيْئًا ثُمَّ غَدَوْتُ ثُمَّ رَجَعْتُ وَلَمْ أَقْضِ شَيْئًا فَلَمْ يَزَلْ بِي حَتَّى أَسْرَعُوا وَتَفَارَطَ الْغَزْوُ وَهَمَمْتُ أَنْ أَرْتَحِلَ فَأُدْرِكَهُمْ وَلَيْتَنِي فَعَلْتُ فَلَمْ يُقَدَّرْ لِي ذٰلِكَ فَكُنْتُ إِذَا خَرَجْتُ فِي النَّاسِ بَعْدَ خُرُوجِ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَطُفْتُ فِيهِمْ أَحْزَنَنِي أَنِّي لَا أَرَى إِلَّا رَجُلًا مَغْمُوصًا عَلَيْهِ النِّفَاقُ أَوْ رَجُلًا مِمَّنْ عَذَرَ اللّٰهُ مِنَ الضُّعَفَاءِ وَلَمْ يَذْكُرْنِي رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى بَلَغَ تَبُوكَ فَقَالَ وَهُوَ جَالِسٌ فِي الْقَوْمِ بِتَبُوكَ مَا فَعَلَ كَعْبٌ فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ بَنِي سَلِمَةَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ حَبَسَهُ بُرْدَاهُ وَنَظَرُهُ فِي عِطْفِهِ فَقَالَ مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ بِئْسَ مَا قُلْتَ وَاللّٰهِ يَا رَسُولَ اللّٰهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ إِلَّا خَيْرًا فَسَكَتَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ كَعْبُ بْنُ مَالِكٍ

فلما بلغني أنه توجه قافلا حضرني همي وطفقت أتذكر الكذب وأقول بماذا أخرج من سخطه غدا واستعنت على ذلك بكل ذي رأي من أهلي فلما قيل إن رسول الله صلى الله عليه وسلم قد أظل قادما زاح عني الباطل وعرفت أني لن أخرج منه أبدا بشيء فيه كذب فأجمعت صدقه وأصبح رسول الله صلى الله عليه وسلم قادما وكان إذا قدم من سفر بدأ بالمسجد فيركع فيه ركعتين ثم جلس للناس فلما فعل ذلك جاءه المخلفون فطفقوا يعتذرون إليه ويحلفون له وكانوا بضعة وثمانين رجلا فقبل منهم رسول الله صلى الله عليه وسلم علانيتهم وبايعهم واستغفر لهم ووكل سرائرهم إلى الله فجئته فلما سلمت عليه تبسم تبسم المغضب ثم قال تعال فجئت أمشي حتى جلست بين يديه فقال لي ما خلفك ألم تكن قد ابتعت ظهرك فقلت بلى إني والله يارسول الله لو جلست عند غيرك من أهل الدنيا لرأيت أن سأخرج من سخطه بعذر ولقد أعطيت جدلا ولكني والله لقد علمت لئن حدثتك اليوم حديث كذب ترضى به عني ليوشكن الله أن يسخطك علي ولئن حدثتك حديث صدق تجد علي فيه إني لأرجو فيه عفو الله لا والله ما كان لي من عذر والله ما كنت قط أقوى ولا أيسر مني حين تخلفت عنك فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم أما هذا فقد صدق فقم حتى يقضي الله فيك فقمت وثار رجال من بني سلمة فاتبعوني فقالوا لي والله ما علمناك كنت أذنبت ذنبا قبل هذا ولقد عجزت أن لا تكون اعتذرت إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم بما اعتذر إليه المتخلفون قد كان كافيك ذنبك استغفار رسول الله صلى الله عليه وسلم لك فوالله ما زالوا يؤنبوني حتى أردت أن أرجع فأكذب نفسي ثم قلت لهم هل لقي هذا معي أحد قالوا نعم رجلان قالا مثل ما قلت فقيل لهما مثل ما قيل لك فقلت من هما قالوا مرارة بن الربيع العمري وهلال بن أمية الواقفي فذكروا لي رجلين صالحين قد شهدا بدرا فيهما أسوة فمضيت حين ذكروهما لي ونهى رسول الله صلى الله عليه وسلم المسلمين عن كلامنا أيها الثلاثة من بين من تخلف عنه فاجتنبنا الناس وتغيروا لنا حتى تنكرت في نفسي الأرض فما هي التي أعرف فلبثنا على ذلك خمسين ليلة فأما صاحباي فاستكانا وقعدا في بيوتهما يبكيان وأما أنا فكنت أشب القوم وأجلدهم فكنت أخرج فأشهد الصلاة مع المسلمين وأطوف في الأسواق ولا يكلمني أحد وآتي رسول الله صلى الله عليه وسلم فأسلم عليه وهو في مجلسه بعد الصلاة فأقول في نفسي هل حرك شفتيه برد السلام علي أم لا ثم أصلي قريبا منه فأسارقه النظر فإذا أقبلت على صلاتي أقبل إلي وإذا التفت نحوه أعرض عني حتى إذا طال علي ذلك من جفوة الناس مشيت حتى تسورت جدار حائط أبي قتادة وهو ابن عمي وأحب الناس إلي فسلمت عليه فوالله ما رد علي السلام فقلت يا أبا قتادة أنشدك بالله هل تعلمني أحب الله ورسوله فسكت

فَعُدْتُ لَهُ فَنَشَدْتُهُ فَسَكَتَ فَعُدْتُ لَهُ فَنَشَدْتُهُ فَقَالَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ فَفَاضَتْ عَيْنَايَ وَتَوَلَّيْتُ
حَتَّى تَسَوَّرْتُ الْجِدَارَ قَالَ فَبَيْنَا أَنَا أَمْشِي بِسُوقِ الْمَدِينَةِ إِذَا نَبَطِيٌّ مِنْ أَنْبَاطِ أَهْلِ الشَّامِ مِمَّنْ
قَدِمَ بِالطَّعَامِ يَبِيعُهُ بِالْمَدِينَةِ يَقُولُ مَنْ يَدُلُّ عَلَى كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ فَطَفِقَ النَّاسُ
يُشِيرُونَ لَهُ حَتَّى إِذَا جَاءَنِي دَفَعَ إِلَيَّ كِتَابًا مِنْ مَلِكِ غَسَّانَ فَإِذَا فِيهِ أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّهُ قَدْ بَلَغَنِي
أَنَّ صَاحِبَكَ قَدْ جَفَاكَ وَلَمْ يَجْعَلْكَ اللَّهُ بِدَارِ هَوَانٍ وَلَا مَضْيَعَةٍ فَالْحَقْ بِنَا نُوَاسِكَ فَقُلْتُ لَمَّا قَرَأْتُهَا
وَهٰذَا أَيْضًا مِنَ الْبَلَاءِ فَتَيَمَّمْتُ بِهَا التَّنُّورَ فَسَجَرْتُهُ بِهَا حَتَّى إِذَا مَضَتْ أَرْبَعُونَ لَيْلَةً مِنَ الْخَمْسِينَ
إِذَا رَسُولُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْتِينِي فَقَالَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ يَأْمُرُكَ أَنْ تَعْتَزِلَ امْرَأَتَكَ فَقُلْتُ أُطَلِّقُهَا أَمْ مَاذَا أَفْعَلُ قَالَ لَا بَلْ اعْتَزِلْهَا وَلَا تَقْرَبْهَا
وَأَرْسَلَ إِلَى صَاحِبَيَّ مِثْلَ ذٰلِكَ فَقُلْتُ لِامْرَأَتِي الْحَقِي بِأَهْلِكِ فَتَكُونِي عِنْدَهُمْ حَتَّى يَقْضِيَ
اللَّهُ فِي هٰذَا الْأَمْرِ قَالَ كَعْبٌ فَجَاءَتِ امْرَأَةُ هِلَالِ بْنِ أُمَيَّةَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ هِلَالَ بْنَ أُمَيَّةَ شَيْخٌ ضَائِعٌ لَيْسَ لَهُ خَادِمٌ فَهَلْ تَكْرَهُ أَنْ أَخْدُمَهُ
قَالَ لَا وَلٰكِنْ لَا يَقْرَبْكِ قَالَتْ إِنَّهُ وَاللَّهِ مَا بِهِ حَرَكَةٌ إِلَى شَيْءٍ وَاللَّهِ مَا زَالَ يَبْكِي مُنْذُ
كَانَ مِنْ أَمْرِهِ مَا كَانَ إِلَى يَوْمِهِ هٰذَا فَقَالَ لِي بَعْضُ أَهْلِي لَوِ اسْتَأْذَنْتَ رَسُولَ اللَّهِ
صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي امْرَأَتِكَ كَمَا أَذِنَ لِامْرَأَةِ هِلَالِ بْنِ أُمَيَّةَ أَنْ تَخْدُمَهُ فَقُلْتُ وَاللَّهِ لَا
أَسْتَأْذِنُ فِيهَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَا يُدْرِينِي مَا يَقُولُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا اسْتَأْذَنْتُهُ فِيهَا وَأَنَا رَجُلٌ شَابٌّ فَلَبِثْتُ بَعْدَ ذٰلِكَ عَشْرَ لَيَالٍ حَتَّى كَمَلَتْ لَنَا
خَمْسُونَ لَيْلَةً مِنْ حِينَ نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ كَلَامِنَا فَلَمَّا صَلَّيْتُ صَلَاةَ
الْفَجْرِ صُبْحَ خَمْسِينَ لَيْلَةً وَأَنَا عَلَى ظَهْرِ بَيْتٍ مِنْ بُيُوتِنَا فَبَيْنَا أَنَا جَالِسٌ عَلَى الْحَالِ الَّتِي
ذَكَرَ اللَّهُ قَدْ ضَاقَتْ عَلَيَّ نَفْسِي وَضَاقَتْ عَلَيَّ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ سَمِعْتُ صَوْتَ صَارِخٍ أَوْفَى
عَلَى جَبَلِ سَلْعٍ بِأَعْلَى صَوْتِهِ يَا كَعْبُ بْنَ مَالِكٍ أَبْشِرْ قَالَ فَخَرَرْتُ سَاجِدًا وَعَرَفْتُ أَنْ قَدْ جَاءَ
فَرَجٌ وَآذَنَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِتَوْبَةِ اللَّهِ عَلَيْنَا حِينَ صَلَّى صَلَاةَ الْفَجْرِ فَذَهَبَ
النَّاسُ يُبَشِّرُونَنَا وَذَهَبَ قِبَلَ صَاحِبَيَّ مُبَشِّرُونَ وَرَكَضَ إِلَيَّ رَجُلٌ فَرَسًا وَسَعَى سَاعٍ
مِنْ أَسْلَمَ فَأَوْفَى عَلَى الْجَبَلِ وَكَانَ الصَّوْتُ أَسْرَعَ مِنَ الْفَرَسِ فَلَمَّا جَاءَنِي الَّذِي سَمِعْتُ
صَوْتَهُ يُبَشِّرُنِي نَزَعْتُ لَهُ ثَوْبَيَّ فَكَسَوْتُهُ إِيَّاهُمَا بِبُشْرَاهُ وَاللَّهِ مَا أَمْلِكُ غَيْرَهُمَا يَوْمَئِذٍ وَاسْتَعَرْتُ
ثَوْبَيْنِ فَلَبِسْتُهُمَا وَانْطَلَقْتُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيَتَلَقَّانِي النَّاسُ فَوْجًا فَوْجًا
يُهَنُّونَنِي بِالتَّوْبَةِ يَقُولُونَ لِتَهْنِكَ تَوْبَةُ اللَّهِ عَلَيْكَ قَالَ كَعْبٌ حَتَّى دَخَلْتُ الْمَسْجِدَ فَإِذَا رَسُولُ اللَّهِ
صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَالِسٌ حَوْلَهُ النَّاسُ فَقَامَ إِلَيَّ طَلْحَةُ بْنُ عُبَيْدِ اللَّهِ يُهَرْوِلُ حَتَّى
صَافَحَنِي وَهَنَّانِي وَاللَّهِ مَا قَامَ إِلَيَّ رَجُلٌ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ غَيْرَهُ وَلَا أَنْسَاهَا لِطَلْحَةَ قَالَ
كَعْبٌ فَلَمَّا سَلَّمْتُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

وَسَلَّمَ وَهُوَ يَبْرُقُ وَجْهُهُ مِنَ السُّرُورِ أَبْشِرْ بِخَيْرِ يَوْمٍ مَرَّ عَلَيْكَ مُنْذُ وَلَدَتْكَ أُمُّكَ قَالَ قُلْتُ أَمِنْ عِنْدِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَمْ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ قَالَ لَا بَلْ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا سُرَّ اسْتَنَارَ وَجْهُهُ حَتَّى كَأَنَّهُ قِطْعَةُ قَمَرٍ وَكُنَّا نَعْرِفُ ذَلِكَ مِنْهُ فَلَمَّا جَلَسْتُ بَيْنَ يَدَيْهِ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ مِنْ تَوْبَتِي أَنْ أَنْخَلِعَ مِنْ مَالِي صَدَقَةً إِلَى اللَّهِ وَإِلَى رَسُولِ اللَّهِ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمْسِكْ عَلَيْكَ بَعْضَ مَالِكَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكَ قُلْتُ فَإِنِّي أُمْسِكُ سَهْمِي الَّذِي بِخَيْبَرَ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ إِنَّمَا نَجَّانِي بِالصِّدْقِ وَإِنَّ مِنْ تَوْبَتِي أَنْ لَا أُحَدِّثَ إِلَّا صِدْقًا مَا بَقِيتُ فَوَاللَّهِ مَا أَعْلَمُ أَحَدًا مِنَ الْمُسْلِمِينَ أَبْلَاهُ اللَّهُ فِي صِدْقِ الْحَدِيثِ مُنْذُ ذَكَرْتُ ذَلِكَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَحْسَنَ مِمَّا أَبْلَانِي مَا تَعَمَّدْتُ مُنْذُ ذَكَرْتُ ذَلِكَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى يَوْمِي هَذَا كَذِبًا وَإِنِّي لَأَرْجُو أَنْ يَحْفَظَنِي اللَّهُ فِيمَا بَقِيتُ وَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ إِلَى قَوْلِهِ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ فَوَاللَّهِ مَا أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيَّ مِنْ نِعْمَةٍ قَطُّ بَعْدَ أَنْ هَدَانِي لِلْإِسْلَامِ أَعْظَمَ فِي نَفْسِي مِنْ صِدْقِي لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ لَا أَكُونَ كَذَبْتُهُ فَأَهْلِكَ كَمَا هَلَكَ الَّذِينَ كَذَبُوا فَإِنَّ اللَّهَ قَالَ لِلَّذِينَ كَذَبُوا حِينَ أَنْزَلَ الْوَحْيَ شَرَّ مَا قَالَ لِأَحَدٍ فَقَالَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى سَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ إِذَا انْقَلَبْتُمْ إِلَى قَوْلِهِ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَرْضَى عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ قَالَ كَعْبٌ وَكُنَّا تَخَلَّفْنَا أَيُّهَا الثَّلَاثَةُ عَنْ أَمْرِ أُولَئِكَ الَّذِينَ قَبِلَ مِنْهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ حَلَفُوا لَهُ فَبَايَعَهُمْ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمْ وَأَرْجَأَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمْرَنَا حَتَّى قَضَى اللَّهُ فِيهِ فَبِذَلِكَ قَالَ اللَّهُ ﴿وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُوا﴾ وَلَيْسَ الَّذِي ذَكَرَ اللَّهُ مِمَّا خُلِّفْنَا عَنِ الْغَزْوِ إِنَّمَا هُوَ تَخْلِيفُهُ إِيَّانَا وَإِرْجَاؤُهُ أَمْرَنَا عَمَّنْ حَلَفَ لَهُ وَاعْتَذَرَ إِلَيْهِ فَقَبِلَ مِنْهُ [ر: ۳۶۰۶]

دا حديث هم غزوهٔ تبوك سره متعلق دې.خو چونكه ډير تفصيلى او اوږد دې.په دې وجه امام بخارى رحمه الله مستقل عنوان قائم كړو.امام بخارى رحمه الله دا حديث په صحيح بخارى كښې لسو ځايونوكښې ذكر كړې دې.([1]) دلته د ټولو نه زيات تفصيلى دې.چه دا ددې اصل

---

[1]) عمدة القارى (۵۱\۱۸) علامه عينى رحمه الله دا ليكلى دى.چه امام بخارى رحمه الله حديث د كعب بن مالك په لسو ځايونوكښې ذكركړې دې.خو حقيقت دادې.چه امام بخارى رحمه الله حديث د كعب بن مالك رضي الله عنه تقريباً اوولسو۱۷\ ځايونوكښې ذكركړې دې.چه ددې تخريج دادې:

..الحديث اخرجه البخارى فى كتاب الوصايا، باب اذا تصدق او وقف بعض رقيقه او دوابه فهوجائز، رقم(۲۷۵۷)، وفى كتاب الجهاد، باب من ارادغزوة فورّى بغيرها، رقم(۲۹۴۷) و(۲۹۴۸و ۲۹۴۹و۲۹۵۰) وايضاً فى كتاب الجهاد، باب الصلاة اذا قدم من سفر، رقم(۳۰۸۸) وفى كتاب المناقب، باب صفة النبى ﷺ رقم(۳۵۵۶) وفى كتاب مناقب الانصار، باب وفود الانصار الى النبى ﷺ بمكة، رقم(۳۸۸۹) وفى كتاب المغازى، باب قصة غزوة بدر، رقم(۳۹۵۱)، وايضاً فى....[بقيه حاشيه په راروانه صفحه...

مقام دې.په نورو ځايونوكښې ددې مختلفې حصې په څه مناسبت سره امام بخارى رحمه الله
ذکرکړې دی.

دا روايت امام مسلم رحمه الله هم تخريج کړې دې.د امام بخارى رحمه الله د روايت مدار په ابن شهاب زهرى دې.او د امام مسلم د روايت مدار په ، ،يونس بن يزيد ، ، باندې دې.([1])

: غزوۀ تبوك په موقعه باندې کله چه نبى عليه السلام دجهاد دپاره د سفر اعلان اوکړو .نوډير منافقان لاړنه شو.چه دهغوى تعداد تقريباً ۸۰ ته نزدې وو.په نه تلونکو کښې درې مخلص صحابه هم وو.چه په هغوى کښې يوحضرت کعب بن مالك رضي الله عنه، دويم حضرت مرارة بن الربيع. او دريم حضرت هلال بن اميه رضي الله عنه وو.

حضرت کعب بن مالك رضي الله عنه په خپل دې اوږد روايت کښې دا واقعه تفصيل سره بيان کړې ده.تاسو مخکښې ددې حديث ترجمه اوګورئ.ددې نه پس چه دکومې خبرې تشريح ضرورى وى.دهغې تشريح به کولې شى.

د كعب بن مالك رضى الله عنه د حديث ترجمه: عبدالله بن کعب وائى.چه ما د کعب بن مالك رضي الله عنه نه په غزوۀ تبوك کښې دهغه د روستو پاتې کيدو قصه واوريده.هغه فرمائى.چه رسول الله صلى الله عليه وسلم په څومره غزواتو کښې شرکت کړې دې.زه په هغې ټولو کښې سوا د غزوۀ تبوك نه نبى عليه السلام سره شريك شوې يم. البته په غزوۀ بدر کښې شريك شوې نه ووم.خوکوم خلق چه د غزوۀ بدر نه روستو پاتې شوى وو.په هغوى کښې په چاهم دالله د طرفه عتاب (ملامتيا) نه وه راغلې.ځکه چه رسول الله صلى الله عليه وسلم د قريشو د قافلې په اراده وتلې وو.(دجنګ قصد ئې نه وو.اونه دهغې دپاره اعلان شوې وو) اچانك الله جل جلاله مسلمانان او دشمنان جمع کړل.(او د غزوۀ بدر واقعه پيښه شوه).

اوزه د ليلة العقبه په بيعت کښې هم حاضرووم.چه په هغې کښې مونږ د اسلام د مدد اوحفاظت معاهده کړې وه.او زما دا خبره نه ده خوښه.چه د بيعت عقبه د حاضرئ په ځائې دې زما دپاره غزوۀ بدرکښې حاضرى وى.اګرچه په خلقوکښې د غزوۀ بدر شهرت زيات دې.

او(په غزوۀ تبوك کښې زما دنه حاضريدو) واقعه داده.چه زه کله هم دومره خوشحاله او مالداره نه ووم.څومره چه ددې غزوې په وخت کښې ووم.په خدائې قسم! ددې نه وړاندې کله هم زما سره دوه سورلۍ نه دى جمع شوې.حالانکه دغه وخت زماسره دوه سورلۍ وې.او

...دتيرمخ بقيه] كتاب المغازى، باب حديث كعب بن مالك، رقم(۴۴۱۸) وفى كتاب التفسير، باب سيحلفون بالله اذا انقلبتم اليهم لتعرضوا عنهم..... رقم(۴۶۷۳) وايضاً فى كتاب التفسير، باب لقد تاب ا على النبى والمهاجرين رقم (۴۶۷۶) وأيضا فى كتاب التفسير باب ((وعلى الثلاثة الذين خلفوا ، رق ۴۶۷۷) وأيضاً فيه باب يايهاالذين آمنوا اتقوا الله وكونوا مع الصادقين رقم ۴۶۷۸) وفى كتاب الاستيذا باب من لم يسلم على من ارتكب ذنباً رقم(۶۲۵۵) وفى كتاب الايمان والنذور، باب اذا اهدى ماله على و النذر والتوبة رقم(۶۶۹۰) وفى كتاب الاحكام، باب هل للامام ان يمنع المجرمين واهل المعصية من الكا معه، رقم (۷۲۲۵)_

[1]) اخرجه مسلم فى كتاب التوبة، باب حديث توبة كعب بن مالك وصاحبيه، رقم(۲۷۶۹)_

رسول الله ﷺ چه به كله د يوې غزوې اراده فرمائيله .نو توريه به ئې فرمائيله.(په كوم طرف چه به ئې جهاد دپاره تلل غوښتل دهغې د خلاف طرف حالات به ئې معلومول.چه منافقان خبر ورنكړى) تردې چه د غزوهٔ تبوك واقعه پيښه شوه.نبى ﷺ په سخته ګرمئ كښې ددې جهاد قصد اوكړو.او سفرهم ډير لرې او په بې اوبو او بې ګيا صحرا كښې وو.د دشمن تعداد هم ډير وو. په دې وجه رسول الله ﷺ ددې جهاد په ښكاره اعلان اوكړو.چه مسلمانان ددې دپاره پوره تيارى اوكړى.په كوم طرف چه د رسول الله ﷺ اراده وه.نبى ﷺ هغه اوخودلو .(يعنى داچه تبوك طرف ته تلل دى).

رسول الله ﷺ سره مسلمانان هم ډير وو.او په هيڅ يو كتاب (رجسټر) كښې د هغوى نومونه نه وو جمع كړې شوى.(چه دهغې نه د نه تلونكو پته اولګى) په دې وجه كه يوكس به تلل نه غوښتل.نو دهغه سوچ به هم دا وو.چه رسول الله ﷺ ته به پته نه لګى.البته كه الله ﷻ وحى نازله كړى.او نبى ﷺ ته اطلاع وركړى.كوم وخت چه رسول الله ﷺ ددې جهاد دپاره اووتلو.هغه وخت ميوې پخې شوې وې.او (د ګرمئ په وجه) سورې خوښى وو.په دې حالت كښې رسول الله ﷺ او عامو مسلمانانو د سفر تيارى اوكړله.

ما به روزانه د سحر اراده كوله.چه دجهاد تيارى اوكړم.خو دڅه تيارئ نه بغير به واپس راتلم.ما به په زړه كښې وئيل.چه زه په جهاد باندې قدرت لرم.(او ما سره ذرائع او اسباب شته دې.بيا جلتى دڅه اوكړم؟) خو دغه شان (په نن صبا كښې) زما اراده روستو كيده.تردې چه خلقو محنت او مشقت برداشت كړو.تيارى ئې اوكړله.رسول الله ﷺ د سحر په وخت مسلمانان دخان سره كړل.او روان شو.خو ما تر اوسه پورې څه تيارى نه وه كړې.خو اوس هم ما په زړه كښې دا اووئيل.چه په يوه ورځ دوه كښې به تيارى اوكړم.په لاره كښې به هغوى سره ملاؤ شم.كله چه هغوى ټول لاړل.نو په دويمه ورځ ما تيارى كول اوغوښتل.خو په دغه ورځ مې هم تيارى اونكړله.په دريمه ورځ هم دغه شان اوشو.زه هم په دغه حال كښې پاتې شوم.تردې چه هغوى ډير په تيزئ سره اووتل.او غزوه زما نه فوت شوه.څو خله ما اراده اوكړله.چه سفر اوكړم.او هغوى سره ملاؤ شم.او كاش! چه ما دغه شان كړې وې.خو دا زما دپاره مقدر نه وو.

د رسول الله ﷺ د تشريف اوړلو نه پس چه به كله زه په مدينه كښې چرته تلم.نو دې خبرې به زه غمژن كولم.چه دې وخت په پوره مدينه كښې يا خو هغه خلق په نظر راتلل.كوم چه په نفاق كښې ډوب وو.يا بيا هغه خلق كوم چه الله ﷻ معذوره او ضعيف ګرځولى وو.هلته رسول الله ﷺ ته په ټوله لاره كښې زه وريادنه شوم.تردې چه نبى ﷺ تبوك ته اورسيده.هغه وخت په يو مجلس كښې نبى ﷺ اوفرمائيل.،،ما فعل كعب؟،، په كعب څه اوشو؟ (چه هغه رانغې) د بنوسلمه يو سړى اووئيل.،،يا رسول الله! حبسه برداه ونظره فى عطفه،، يعنى هغه لره جهاد دهغه ښائسته جامو او هغې ته نظر كولو منع كړې دې.، حضرت معاذ بن جبل رضي الله عنه اووئيل. چه تا دا بده خبره اوكړله.اې د الله رسوله! په خدائې قسم! زه په هغه كښې دخير نه سوا هيڅ نه پيژنم.په دې اوريدو سره رسول الله ﷺ خاموش شو.

حضرت كعب رضي الله عنه فرمائى.چه كله ماته دا خبر ملاؤ شو.چه رسول الله ﷺ واپس تشريف

راوړی.نو ماته ډیر فکرشو.اوځه د دروغو بهانې سوچ مې کولو.ما په زړه کښې اووئیل.چه زه د رسول اللهﷺ د ناراضګئ نه څنګه بچ کیدې شم؟ په دې باره کښې ما دخپل کور دښه رائې والا کسانو سره مشوره اوکړله.خوکله چه داخبر ملاؤ شو.چه رسول اللهﷺ تشریف راوړلی دې.نوددروغو خیالات زمادزړه نه اووتل. او زه پوهه شوم.چه زه د نبیﷺ د ناراضګئ نه په یو داسې بنیاد باندې نه شم وتلې.چه په هغې کښې دروغ وی.په دې وجه ما بالکل د رښتیا وئیلو قصد اوکړو.

رسول اللهﷺ د سحر په وخت تشریف راوړو.نبیﷺ چه به کله هم د سفر نه تشریف راوړه.نو دوه رکعته مونځ به ئې جمات کښې کولو.بیا به دخلقو سره کیناستلو.دخپل عادت مطابق چه کله نبیﷺ دا اوکړل.نو په غزوې کښې نه شریکیدونکی نبیﷺ ته راغلل.او قسمونه ئې خوړل.خپل عذورنه ئې بیانول.د داسې خلقو تعداد د اتیاؤ نه څه زیات وو.رسول اللهﷺ دهغوی ظاهری قول او اقرار قبول کړو.او هغوی ئې بیعت کړل.هغوی دپاره ئې د مغفرت دعا اوفرمائیله.او دهغوی دننه معامله ئې اللهﷻ ته اوسپارله.

زه هم خدمت کښې حاضرشوم.کله چه ما سلام اوکړو.نونبیﷺ داسې تبسم اوفرمائیلو. لکه چه د ناراضه سړی تبسم وی.بیا نبیﷺ اوفرمائیل.،،راشه،،زه ورغلم او د نبیﷺ مخې ته کیناستم.نبیﷺ زمانه تپوس اوکړو.ته ولې روستو پاتې شوې.آیا تا سورلۍ نه وه اخستې؟ ما اووئیل.په خدائې قسم! که زه ستاسو نه سوا د دنیا د بل یو سړی مخې ته ناست ووم.نو ما به څه عذر جوړکړې وې.او دهغه د ناراضګئ نه به مې ځان بچ کړې وې.څکه چه ماته د بهانې او خبرې جوړولو مهارت حاصل دې.خویه خدائې قسم! ماته یقین دې.چه که زه دروغ اووایم.اوتاسو راضی کړم.نو ډیره ممکنه ده.چه الله تعالی حقیقت حال تاسو ته ښکاره کړی.او تاسو زما نه ناراضه کړی.اوکه ما رښتیا خبره اوکړله.چه په هغې سره تاسو زما نه ناراضه هم شئ.نو ماته امید شته.چه الله تعالی به ما معاف کړی. رښتیا خبره داده.چه دجهاد نه په روستو پاتې کیدو کښې زما هیڅ عذر نه وو.زه کله هم مالی او جسمانی طور باندې دومره صحت مند او پیسو والا نه ووم.څومره چه دغه وخت ووم.

رسول اللهﷺ اوفرمائیل.چه دې سړی صحیح خبره بیان کړله.بیا ئې اوفرمائیل .اوس لاړشه.تردې چه الله تعالی پخپله ستاسو متعلق څه فیصله اوکړی.زه ددغه ځائې نه پاسیدم.او لاړم.نو د بنی سلمه یو څو سړی ما پسې راغلل.وې وئیل.چه ددې نه وړاندې څو زمونږ په علم کښې تا هیڅ ګناه نه ده کړې.په دې خبره کښې ستا نه ډیره غټه غلطی اوشوه.چه تا هم دغه وخت داسې څه عذر پیش کړې وې.لکه څنګه چه نورو روستو پاتې کیدونکو پیش کړو.ستا د ګناه دپاره به د رسول اللهﷺ استغفار هم کافی وې.په خدائې قسم! دغه خلقو زه دومره ملامته کړم.چه زما په زړه کښې خیال راغې.چه زه دوباره لاړشم.او خپل ځان دروغژن کړم.(او نبیﷺ ته عرض اوکړم.چه کومه خبره ما مخکښې کړې وه.هغه غلطه وه.زماصحیح عذر موجود دې) بیا ما دهغوی نه تپوس اوکړو.چه زما سره بل هم څوك شته.چه هغه زما پشان دخپل جرم اقرار کړې وی.هغوی اووئیل.آو دوه سړی نور هم دی.چه هغوی هم ستا پشان اووئیل.او هغوی ته هم هغه جواب ورکړې شو. کوم چه تاته درکړی شو.ما تپوس اوکړو.چه هغه څوك دی؟ هغوی اووئیل.چه یو مراره بن ربیع العمری

دي.او دويم هلال بن اميه واقفي دي.(١) هغوى د داسې دوؤ سړو ذكر اوكړو.چه هغوى په غزوهٔ بدركښې شريك شوى وو.(ما اووئيل.بس زما دپاره) هغوى دواړوكښې نمونه ده.(او دهغوى عمل د تقليد قابل دې) نوكله چه هغوى ددغه دواړو بزرګانو ذكراوكړو.نو زه كور ته لاړم.
رسول الله ﷺ مسلمانان مونږ دريو واړو سره د سلام او خبرو كولو نه منع كړل .چه ددې په وجه ټول خلق زمونږ نه جدا شو.او ټول زمونږ دپاره بدل شو.تردې چه زما دپاره زمكه اجنبى (پردئ) جوړه شوه.داسې محسوسه شوه.چه دا هغه زمكه نه ده.كومه چه ما پيژندله.په دې حالت كښې مونږ پنځوس ورځې وو.زما دواړه ملګرى عاجزه شو.پخپلو كورونوكښې ناست وو.ژړل به ئې.خو چونكه زه ځوان او صحت مند ووم.په دې وجه به زه بهر راوتلم.مسلمانانو سره به مانځه كښې شريكيدم.او په بازارانو كښې به ګرځيدم. چا به هم ما سره خبرې نه كولې.رسول الله ﷺ ته به راتلم.هغه.به د مانځه نه پس په مجلس كښې وو.ما به سلام كولو.بيا به مې كتل.چه د رسول الله ﷺ شونډې مباركې او خوزيدې اوكه نه؟ بيا به ما نبى ﷺ ته نزدې مونځ كولو.نو د سترګو په ګوټونوكښې به مې نبى ﷺ طرف ته كتل.نو معلوميده به.چه زه كله په مانځه كښې مشغول شم.نو نبى ﷺ زما په طرف ګورى.اوكله چه زه نبى ﷺ طرف ته متوجه شم.نو هغه مخ اړوى.
كله چه دخلقو دا بې رخى اوږده شوه.نو يوه ورځ زه روان شوم.تردې چه د أبوقتاده د باغ په ديوال واوختم.او داخل شوم.أبوقتاده زما د تره ځوئې وو.اوپه خلقو كښې ماته دټولو نه زيات محبوب وو.ما سلام اوكړو.په خدائې قسم! هغه د سلام جواب رانه كړو.ما عرض اوكړو. ابوقتاده! زه تاته د الله واسطه دركوم.آيا تاته پته نشته.چه زه الله او دهغه رسول سره محبت كوم.هغه هيڅ جواب رانكړو.ماپه دويم ځل دا خبره اوكړله.نو بيا هم هغه هيڅ جواب رانكړو.په دريم ځل چه كله ما اووئيل.نو هغه صرف دومره اووئيل.،،الله ورسوله اعلم،، زما د سترګو نه اوښكې جارى شوې.او په ديوار واوړيدم.د باغ نه بهر راغلم.په دغه دوران كښې يوه ورځ زه د مدينې منورې په بازاركښې روان ووم.چه اچانك د ملك شام يو نبطى سړې چه د غلې خرڅولو دپاره دشام نه مدينې ته راغلې وو. هغه وئيل.چه كعب بن مالك چرته دې؟ خلقو زما طرف ته اشاره اوكړله.اووې خودلم.هغه سړې ماته راغې .اوماته ئې د غسان د بادشاه د ريښمو په رومال باندې ليكلې شوې خط راكړو.چه په هغې كښې ئې ليكلى وو.

قوله: اما بعد! فانه قد بلغني ان صاحبك قد جفاك، ولم يجعلك الله بدار هوان ولا مضيعة، فالحق بنا نواسك: ،،امابعد! ماته دا اطلاع ملاؤ شوې ده.چه ستا صاحب په تا جفا كړې ده.الله تعالى دې تا د ذلت او هلاكت په ځائې كښې نه ساتى.حالانكه الله تعالى ته نه ذليل جوړ كړې يې.او نه ئې بيكاره (پيدا كړې يې).يعنى ته دكار سړې يې.ته مونږ ته راشه.مونږ به تاسره همدردى كوو،،
ماچه دا خط اولوسته.نو ما اووئيل.چه دا يو بل امتحان راغې.بيا ما دغه خط په تنوركښې

---

١) دلته په اصل كښې حاشيه نشته،

واچولو.اومې سوزولو.کله چه په پنځوسوکښې څلويښت ورځې تيرې شوې.نو د رسول الله ﷺ يو قاصد ماته راغې.اووې وئيل.چه رسول الله ﷺ تاته دا حکم درکوی.چه ته دخپلې ښځې نه هم جدائی اختيارکړه.ما تپوس اوکړو.چه آيا طلاق ورکړم.يا څه اوکړم؟ هغوی اووئيل.چه نه! صرف جدا اوسيږه.هغې ته نزدې مه ورځه.دغه شان حکم زما دواړو ملګرو ته هم اورسيده. ما خپلې ښځې ته اووئيل.چه اوس ته خپل مورپلار کره لاړه شه.او هلته اوسيږه. ترکومه پورې چه الله تعالی څه فيصله اونکړی.

حضرت کعب رضی الله عنه فرمائی.چه د هلال بن اميه رضی الله عنه ښځه د نبی کريم ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه.اوعرض ئې اوکړوچه اې دالله رسوله!هلال بن اميه بوډا کمزورې دې.دهغه څوک خادم هم نشته.که زه دهغه خدمت کوم.نوآيا تاسو به دا ناخوښه ګڼړئ؟ نبی عليه السلام اوفرمائيل. نه، البته هغه دې ستا خواته نه راځی.هغې اووئيل .په خدائې قسم! (د بوډاوالی په وجه) هغه کښې هيڅ حرکت نشته.او دکوم وخت نه چه دعتاب واقعه پيښه شوې ده.دهغه وخت نه هغه هروخت شپه او ورځ ژاړی.کعب بن مالك فرمائی.چه ماته هم زما دکور بعضې کسانو اووئيل.چه که تاسو هم د خپلې ښځې په باره کښې د رسول الله ﷺ نه اجازت واخلئ.لکه څنګه چه د هلال رضی الله عنه ښځې ته نبی عليه السلام د هلال دخدمت اجازت ورکړو.(نو ښه به وی).ما اووئيل.په خدائې قسم! زه به اجازت وانخلم.معلومه نه ده.چه رسول الله ﷺ به څه جواب راکوی.او زه ځوان سړې يم.(ماته دخدمت څه خاص ضرورت هم نشته) بيا ما هم په دې حال کښې لس شپې نورې هم تيرې کړې.تردې چه پنځوس شپې مکمل شوې.کله چه د پنځوسمې شپې په صبا ما د سحر مونځ اوکړو.زه دخپل کور په چت باندې ناست ووم.اوهغه حالت وو.دکوم ذکرچه الله تعالی کړې دې.چه په ما باندې زما بدن او زمکه د فراخئ باوجود تنګه شوې وه.نو اچانك ما د سلع غر دپاس نه د يو آواز کونکی آواز واوريده.چه هغه په اوچت آواز سره وئيل.((ياکعب بن مالك، ابشر)) اې کعب بن مالك زيرې دې وی،،

حضرت کعب رضی الله عنه فرمائی.چه په دې اوريدو سره زه سجده کښې پريوتم.او پوهه شوم.چه اوس فراخی راغله.رسول الله ﷺ د سحر مانځه نه پس صحابو رضی الله عنهم ته زمونږ د توبې قبليدو خبر ورکړې وو.ټول خلق مونږ ته د زيری راکولو دپاره راروان شو.يو سړې (زبير بن عوام) په اس باندې سور ماته راغې.او د قبيله اسلم يو سړې (حمزه بن عمرو اسلمی) په منډه منډه غر باندې راوختو.(او د خوشخبرئ آواز ئې راکړو) دهغه آواز د اس نه زر راورسيده.بيا هغه کس دچا آواز چه ما مخکښې اوريدلې وو.ماته دخوشخبرئ راکولو دپاره راغې.نو ما خپلې دواړه جامې اوښکلې.د زيری په خوشحالئ کښې مې هغه ته ورکړې.دغه وخت ما سره دهغې نه سوا هيڅ نه وو.اودوه کپړې مې(د ابوقتاده رضی الله عنه نه) عاريتاً واخستلې او ما وغوستلې.او اغوستې وې.زه د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضريدو دپاره روان شوم.نو په لاره کښې خلق ډلې ډلې ماسره ملاويدل.او دتوبې په قبليدو ئې مبارکيانې راکولې. فرمائی. چه زه جمات ته داخل شوم.نواومې کتل.چه رسول الله ﷺ تشريف فرما دې.خلق د هغه نه ګيرچاپيره ناست دی.زما په کتلو دټولو نه مخکښې طلحه بن عبيدالله اودريده.زما په طرف ئې رامنډه کړله.او ماسره ئې مصافحه اوکړله.مبارکی ئې راکړه.زه به د طلحه دا

احسان كله هم هيرنكرم.كله چه ما رسول الله ﷺ ته سلام اوكړو.نو دهغوى مخ مبارك د خوشحالئ په وجه زليده.نبى ﷺ اوفرمائيل.«ابشر بخير يوم مرعليك منذ ولدتك امك» تاته دې خوشخبرى وى.د داسې مباركې ورځې، چه دا ستا په عمركښې د پيدائش نه واخله ترنن ورځې پورې دټولو نه زياته غوره ورځ ده.

حضرت كعب رضی اللہ عنہ فرمائى.ما تپوس اوكړو.اې د الله رسوله! دا زيرې ستاسو د طرفه دې.اوكه د الله د طرفه دې؟ نبى ﷺ اوفرمائيل.نه بلكه د الله د طرفه دې.او رسول الله ﷺ چه به كله په څه خبره خوشحاله شو.نو مخ مبارك به ئې داسې زليده. لكه چه د سپوږمۍ ټكره وى.مونږ به ئې دمخ مبارك نه خوشحالى معلومولله.كله چه زه دهغوى مخې ته كيناستم.نو عرض مې اوكړو.اې د الله رسوله! زما په توبه كښې دا خبره هم ده.چه زه خپل ټول مال دولت نه راوځم.ټول د الله او دهغه د رسول دپاره صدقه كړم.نبى ﷺ اوفرمائيل.څه څان ته پريږده.دا غوره ده.ما اووئيل.زه خپله دخيبر والا حصه پريږدم.(او باقى ټول صدقه كوم).

بيا ما عرض اوكړو.اې د الله رسوله! الله تعالى ماته د ريښتيا وئيلو په وجه نجات راكړو.اوس زما توبه داده.چه تركومې پورې زه ژوندې يم.ريښتيا به وايم.په خدائې قسم! زه هيڅ مسلمان نه پيژنم.چه هغه ته الله د ريښتياؤ په وجه دومره عزت وركړې وى.څومره ئې چه ماته راكړې دې.دكوم وخت نه چه ما دا وعده كړې ده.الحمدلله تر نن ورځې پورې مې كله د دروغو اراده هم نه ده كړې.او زما اميد دى.چه الله تعالى به باقى ژوند هم ما ددې نه محفوظ ساتى.په خدائې قسم! د اسلام دهدايت نه پس د الله تعالى هيڅ احسان ددې نه زيات په ما باندې نه دې شوې.چه ماته ئې د رسول الله ﷺ په وړاندې د ريښتيا وئيلو توفيق راكړو. چه ما دروغ اونه وئيلې.گينى د دروغ ويونكو پشان به زه هم هلاك شوې ووم.چه دهغوى په باره كښې الله تعالى سخته وحى نازله كړله.چه دا ئې دبل چا دپاره نه ده نازل كړې.لكه د الله تعالى ارشاددې.

﴿سَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ إِذَا انْقَلَبْتُمْ..... الى قوله ..... فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَرْضَىٰ عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ﴾

حضرت كعب رضی اللہ عنہ فرمائى.مونږ درې واړه د باقى روستو پاتې كيدونكو نه روستواوساتلې شو. هغوى چه كله رسول الله ﷺ ته قسمونه اوخوړل.نو نبى ﷺ د هغوى خبره قبوله كړله. هغوى ئې بيعت كړل.او هغوى دپاره ئې دمغفرت دعا اوكړله.او زمونږ معامله رسول الله ﷺ روستوكړله.تردې چه الله تعالى پخپله فيصله اوفرمائيله. ﴿وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُوا﴾ كښې الله ﷻ دې طرف ته اشاره كړې ده.په،،خلفوا،،كښې د جهاد نه روستو پاتې كيدل مراد نه دى.بلكه زمونږ معامله او فيصله روستو كيدل مراد دى.

د كعب بن مالك رضى الله عنه دحديث د بعضې جملو تشريح:

قوله: وَمَا أُحِبُّ أَنَّ لِي بِهَا مَشْهَدَ بَدْرٍ وَإِنْ كَانَتْ بَدْرٌ أَذْكَرَ فِي النَّاسِ مِنْهَا:

حضرت كعب رضی اللہ عنہ فرمائى.چه په بدركښې دحاضريدو په عوض د ليلة العقبه حاضرى ماته زياته محبوبه ده.اكرچه بدر په خلقوكښې د ليلة العقبه په مقابله كښې زيات مشهور دى.دا دحضرت كعب رضی اللہ عنہ رائې ده.گينى د نورو صحابو رضی اللہ عنہم او تابعينو او دټولو عالمانو رائې

داده.چه د بدر مقام او مرتبه د ليلة العقبه نه زيات دی.د احاديثو نه هم د بدر فضيلت زيات معلوميږی.او د بدر د شريکانو فضائل هم دليلة العقبه د شريکانو نه زيات دی.[1] خو د حضرت کعب رضی الله عنه رائې داده.چه که دليلة العقبه واقعه راپيښه شوې نه وې.نو د بدر حالت به هم نه وې پيښ شوی.په دې وجه دهغوی په نزد هغه د بدر نه افضل دې.

قوله: وَلَمْ يَكُنْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرِيدُ غَزْوَةً إِلَّا وَرَّى بِغَيْرِهَا: د نبی کريم صلی الله عليه وسلم عادت مبارک دا وو.چه د يوې غزوې دپاره به تلو.نو صراحت به ئې نه کولو.بلکه توريه به ئې کوله.چه دشمن ته د نبی صلی الله عليه وسلم د ارادې علم اونه شی. خو په غزوهٔ تبوک کښې نبی صلی الله عليه وسلم واضحه اعلان کړې وو.يو خو ددې دپاره چه خلق د دې دپاره مکمله تياری اوکړی. او دويمه په دې کښې د جنګ حکمت وو.اوهغه دا چه روميانو ته پته اولګی.چه هغوی کوم خلق کمزوری او يوه لقمه ګنړی.هغوی دومره کمزوری نه دی.په هغوی کښې دومره طاقت شته.چه د دشمن د حملې د انتظار کولو نه بغير ورمخکښې شی.او په هغوی حمله اوکړی. په دې واضح اعلان سره د روميانو مرعوبه کول مقصود وو.او هم دغه شان اوشو.هغوی مرعوبه شو. مقابلې دپاره رانغلل.

قوله: وَالْمُسْلِمُونَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَثِيرٌ: د بعضې رواياتو نه معلوميږی.چه نبی صلی الله عليه وسلم سره د لسو زرو کسانو لښکر وو. په ،،اکليل،، کښې د حضرت معاذ بن جبل رضی الله عنه روايت نقل کړې دې.چه نبی صلی الله عليه وسلم سره په دې سفر کښې د ديرشو زرو نه زيات کسان وو.[2] محمد بن اسحاق هم دا نقل کړې دې.[3] واقدی نقل کړی دی.چه لس زره اسونه وو.[4] په کومو رواياتوکښې چه دی.چه په دې کښې لس زره کسان وو.شايد دهغې نه لس زره په اسونو سواره مراد وی.دټولو رواياتو کتلو نه معلوميږی.چه ټول شريکان د ديرشو او څلوېښتو زرو په منځ منځ کښې وو.[5]

قوله: حِينَ طَابَتِ الثِّمَارُ وَالظِّلَالُ: ميوې او سورې خوښ شوی وو.د ميوو خوښيدل خو دهغې د پخيدو نه کيږی. اودسورو خوښيدل دګرمئ د سختئ نه کيږی.چه ګرمی سخته وی.نو سورې ډير خوښ معلوميږی.

---

[1] باب فضل من شهد بدراً، فتح البارى (٣٠٥\٧)_

[2] فتح البارى(١١٧\٨)_

[3] فتح البارى(١١٧\٨)_

[4] فتح البارى(١١٧\٨)_

[5] ابن سعد ديرش زره تعداد ليکلې دې.(طبقات ابن سعد٢\١٦٦) په بعضې رواياتوکښې څلوېښت زره تعداد راغلې دې.(عمدة القارى١٨\٥٢) ابن صلاح د حافظ ابوزرعه په حوالې سره اويا زره تعداد ليکلې دې.(مقدمة بن الصلاح ١٢٧-١٢٨) والله اعلم)_

قوله: فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ بَنِي سَلِمَةَ يَا رَسُولَ اللَّهِ حَبَسَهُ بُرْدَاهُ وَنَظَرُهُ فِي عِطْفِهِ: دا سړې عبدالله بن انيس وو.(١) هغه اووئيل.اې د الله رسوله! هغه لره دوؤ څادرونو او خپل ځان ته نظر كولو منع كړې دې.يعنى نن صبا دهغه حالات لږ ښه دى.دماغ ئې اوچت شوى دى.هغوى ګنړلې ده.چه اوس د جهاد څه ضرورت دې؟ ددې تكبر په وجه هغه نه دې راغلې.

قوله: فَقَالَ مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ بِئْسَ مَا قُلْتَ: په يو روايت كښې راځى.چه د حضرت كعب بن مالك ﷺ دفاع كونكې ابوقتاده وو.(٢) خو صحيح روايت د بخارى دې.علامه زمحشرى په ،،كشاف،، كښې ليكلى دى.چه د حضرت كعب دفاع پخپله نبى كريم ﷺ كړې وه.(٣) خوعلامه جمال الدين زيلعى ﷫ په ،،الاسعاف فى تخريج احاديث الكشاف،، كښې او حافظ ابن حجر عسقلانى په ،،الكافى الشاف فى تخريج احاديث الكشاف،، كښې زمحشرى باندې تنقيد كړې دې.هغه فرمائيلى دى.چه دلته د زمحشرى نه وهم شوې دې.دفاع كونكې حضرت معاذ ﷺ وو.نبى كريم ﷺ نه وو.لكه څنګه چه د بخارى په روايت كښې دى.(٤)

قوله: وَنَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمُسْلِمِينَ عَنْ كَلاَمِنَا: اشكال كيږى.چه دا درې واړه حضرات يعنى حضرت كعب، حضرت مراره بن الربيع او حضرت هلال بن اميه پخپل جرم باندې پښيمانه وو.او په حديث كښې دى.چه ،،التوبة الندم،، نو نبى كريم ﷺ دا سختى ولې اختيار كړله؟

① ددې يوجواب دا وركړې شوې دې.چه دا جرم لوئې وو.په دې باندې پښيمانه كيدو سره سره الله تعالى ته ژړا او زارى كول هم ضرورى وو.په دې سختئ سره په دې كښې د ژړا او زارئ كيفيت پيداكول مقصود وو.كوم چه د توبې دتكميل دپاره ضرورى وو.او په دې ورځو كښې هغوى ښه اوژړل.نو توبه ئې قبوله شوه.

② بعضې حضراتو وئيلى دى.چه توبه خو ددوى قبوله شوې وه.د مقاطعې (بائيكاټ) اعلان نبى ﷺ د تاديب دپاره كړې وو.

③ علامه سندهى ﷫ فرمائيلى دى.چه ،،الندم التهوبة،، دعوامو دپاره ده.خواصو نه ژړا اوزارى هم مطلوب ده.بيا هغوى د الله تعالى په بهروسه باندې رښتيا وئيلى وو.په دې وجه نبى كريم ﷺ هم دهغوى معامله الله تعالى ته اوسپارله.په مقاطعه كولو سره ئې هغوى كښې د ژړا او زارئ كيفيت پيدا كړو.نوالله تعالى توبه نازله كړله.(٥)

---

(١) فتح البارى(١١٨\٨)۔
(٢) فتح البارى(١١٨\٨)۔
(٣) تفسير كشاف (٣٢٠\٢)۔
(٤) الكافى الشاف فى تخريج احاديث الكشاف(٣٢٠\٢)۔
(٥) حاشيه بخارى للسندى(٦٣٤\٢)۔

امام ابوالقاسم سهیلی رحمه الله په ،،الروض الانف،، کښې ليکلی دی.چه په اصل کښې ددومره سختئ ناراضګئ سبب دادې.چه حضرات انصارو کوم وخت بيعت العقبه کړې وه. نو نبی کريم ﷺ سره هغوی دهرقسمه ملګرتيا وعده کړې وه.دلته دتولو نه لوئې دشمن سره مقابله وه.او دا خلق ورسره يوځائې لاړنه شو.په دې وجه هغوی سره دا سخته معامله اوکړې شوه.(۱) والله اعلم.

قوله: فقال لي بعض اهلي: دلته دا اشکال کيږی.چه هرکله رسول الله ﷺ هغوی سره د خبرو کولو نه منع فرمائيلې وه.بيا دهغه په کوروالو کښې چا دهغه سره خبرې ولې اوکړې؟ ددې دوه جوابونه ورکړې شوی دی:

① دحافظ ابن حجر رحمه الله استاذ علامه سراج الدين ابن ملقن فرمائيلی دی.چه دا خبرې د اشارې په ذريعه وې.په ژبې سره خبرې نه وې.او ممانعت د ژبې دخبرو نه شوې وو.

علامه بدرالدين دمامينی رحمه الله په دې باندې اعتراض کړې دې.چه ابن ملقن صرف الفاظ مراد واخستل.معنی طرف ته ئې نظر اونکړو.مقصود دخبرو نه کولو نه دانه دې.چه ژبې سره خبرې اونکړې شی.او اشارې سره خبرې اوکړې شی.بلکه.مقصود خو مطلقاً مقاطعه ده.که هغه د ژبې په ذريعه وی.او که د لاس په اشارې سره وی.يعنی په هيڅ طريقه کلام اونکړې شی.

② دويم جواب دا ورکړې شوې دې.چه دکور افراد د کلام د ممانعت نه مستثنی وو.او هم دا خبره راجح ده.(۲)

قوله: سمعت صوت صارخ:داصارخ (آواز کونکې) حضرت حمزه بن عمرو اسلمی وو.(۳) واقدی نقل کړی دی.چه حضرت ابوبکر رضی الله عنه وو.(۴) په وريسې روايت کښې د ،،وسعی ساع من اسلم،، الفاظو نه د رومبی قول تائيد کيږی.

قوله: وركض الي رجل فرسا: دا فارس (په اس سور) حضرت زبير بن العوام رضی الله عنه وو.په مغازی بن عائذ کښې نقل کړې شوی دی.چه حضرت صديق رضی الله عنه او حضرت فاروق رضی الله عنه هم په اسونو سواره حضرت کعب رضی الله عنه ته د زيری ورکولو دپاره ورغلی وو. (۵)

قوله: فكسوته اياهما ببشراه: حضرت شاه صاحب رحمه الله ليکلی دی.چه دا يوه عامه طريقه راروانه ده.چه کله څوک سړې څه زيری سره راشی.نوهغه ته څه ورکولې شی.حضرت کعب بن مالک رضی الله عنه هم دخپل بدن دوه کپړې زيری ورکونکی ته ورکړلې.(۶)

---

(۱) الروض الانف (۲/۳۲۲-۳۲۳)_

(۲) عمدة القاری(۱۸/۵٤) وفتح الباری(۸/۱۲۱)_

(۳) فتح الباری(۸/۱۲۲)_

(۴) فتح الباری(۸/۱۲۲)_

(۵) فتح الباری(۸/۱۲۲)_

(۶) فيض الباری(٤/۱۲۷)_

او دحضرت ابوقتاده رضي الله عنه نه ئې عاريتا كپړې واخستلې.وائې غوستلې.(۱)

د اسلافو د محبت واقعه: امام شافعى رحمه الله د امام احمد بن حنبل رحمه الله ملاقات دپاره لاړه.كله ئې چه واپس تشريف راوړو.نو په خوب كښې د رسول الله صلى الله عليه وسلم زيارت اوشو.نبى عليه السلام اوفرمائيل. ((بشر احمد على بلوى تصيبه))امام شافعى رحمه الله خپلو شاګردانو ته اوونيل.چه امام احمد رحمه الله ته به دا خوشخبرى څوك يوسى.د امام طحاوى رحمه الله ماما او د امام شافعى رحمه الله شاګرد امام مزنى رحمه الله اوونيل.زه به ئې يوسم.كله چه امام مزنى رحمه الله لاړو.امام احمد رحمه الله ته ئې دا خوشخبرى واوروله.نوهغوى په اوريدو سره اوفرمائيل.چه نبى كريم صلى الله عليه وسلم په ماكښې ضعف اوكمزورى محسوس كړې ده.(په دې وجه ئې ماته تسلى راكړې ده) بيا امام احمد رحمه الله خپل قميص اوښكلو.امام مزنى رحمه الله ته ئې وركړو.هغه چه قيمص واخستلو.او كله واپس راغې.نوامام شافعى رحمه الله اوفرمائيل.چه قميص خوستا حق دې.هغه به زه ستا نه نه اخلم.خو دومره اوكړه.چه دا قميص په اوبو كښې لوند كړه.نچوړ ئې كړه.او ددې نچوړ شوې اوبه ماته راكړه.كله چه هغه نچوړشوې اوبه وركړې.نو امام شافعى رحمه الله دهغې نه څه اوڅكلې.او څه ئې پخپل مخ او سينه باندې اوموږلې.دا دې ددې بزرګانو او اكابرو شان.(۲)

قوله: <u>والله ما املك غيرهما يومئذ</u>: ددې مطلب دادې.چه د كپړې د جنس نه هغه دبل څيز مالك نه وو.ګينې نور سامانونه او مال دهغه سره ډير وو.لكه چه پخپله هغه فرمائى.چه دغه وخت زما حالت ډير ښه وو.

قوله: <u>ابشر بخير يوم مر عليك منذ ولدتك امك</u>: دلته دا اشكال كيږى.چه هغه دپاره د ژوند غوره ورځ هغه ښكارده.په كومه ورځ چه هغه اسلام راوړلې وو.دلته دتوبې قبليدو ورځ دهغه دعمر غوره ورځ څنګه اوګرځولې شوه؟

① بعضې حضراتو وئيلى دى.چه دهغه د اسلام راوړلو ورځ ددې نه مستثنى ده.اګرچه دلته صراحت نشته.خو مراد دادې.چه د اسلام قبلولو والا ورځې نه علاوه باقى ورځو كښې دا ورځ دتولو نه زياته غوره ده.(۳)

② او بعضې حضراتو وئيلى دى.چه په كومه ورځ هغه اسلام قبول كړې وو.په هغه ورځ د سعادت ابتداء وه.او الله تعالى چه په كومه ورځ دده دتوبې قبليدو اعلان اوكړو.په دغه ورځ دهغه د سعادت تكميل اوشو.په دې اعتبار سره دا ورځ هغه دپاره زياته د اكرام او شرافت ده.(۴)

قوله: <u>وعلى الثلاثة الذين خلفوا</u>: په دې آيت كښې چه دكوم تخلف (روسته والى) ذكر شوې دې.دهغې نه دالله تعالى مراد د غزوې نه روستو پاتې كيدل نه دى.ځكه چه د غزوې نه

---

۱) عمدة القارى(۱۸\۵٤)_
۲) فيض البارى(٤\۱۲۷)_
۳) فتح البارى(۸\۱۲۲)_
۴) فتح البارى(۸\۱۲۲)_

صرف دا درې كسان روستو نه وو پاتې شوى.بلكه د اتياوُ نه زيات روستو پاتې كيدونكى وو.ددې روستو پاتې كيدونكو نه مراد ،،تخلف عن التوبة،، ده.چه دهغوى توبه موّخر كړې شوې وه.او پنځوس ورځې پس دهغوى توبه قبوله شوه.باقى روستو پاتې كيدونكو قسمونه اوخوړل.بهانې ئې جوړې كړې.رسول الله ﷺ دهغوى بهانې ښكاره قبولې كړې وې.

بَاب نُزُولِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْحِجْرَ

حجر د مدينې او شام په منځ كښې دهغه مقام نوم دې.كوم ځائې چه د صالح عليه السلام قوم، ثمود اوسيده.(١) په ثمودو باندې د الله تعالى عذاب نازل شوې وو. نبى كريم ﷺ چه كله غزوهٔ تبوك دپاره تللو.اوبه دې ځائې باندې تيرشو.نو نبى ﷺ په مخ مبارك باندې څادر واچولو.او سورلى ئې تيزه كړله.صحابو رضي الله عنهم ته ئې اوفرمائيل.چه ددې ځائې نه په تيزئ سره تيرشئ.څوك ددې ځائې اوبه مه څكئ.كومو صحابو رضي الله عنهم چه په ناخبرئ كښې ددې نه ځائې نه ځان سره اوبه اخستې وې.يا ئې په دغه اوبو سره اوړه وغيره اغړلى وو.نبى ﷺ هغوى ته حكم وركړو.چه هغه اوبه اوغورځوئ .اوهغه اوړه څاروو باندې اوخورو.(٢)

[٣١٥٧-٣١٥٨] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْجُعْفِيُّ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَالِمٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ لَمَّا مَرَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْحِجْرِ قَالَ لَا تَدْخُلُوا مَسَاكِنَ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ أَنْ يُصِيبَكُمْ مَا أَصَابَهُمْ إِلَّا أَنْ تَكُونُوا بَاكِينَ ثُمَّ قَنَّعَ رَأْسَهُ وَأَسْرَعَ السَّيْرَ حَتَّى أَجَازَ الْوَادِيَ

[٣١٥٨] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأَصْحَابِ الْحِجْرِ لَا تَدْخُلُوا عَلَى هَؤُلَاءِ الْمُعَذَّبِينَ إِلَّا أَنْ تَكُونُوا بَاكِينَ أَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ مَا أَصَابَهُمْ [ر:٤٢٣]

[٣١٥٩] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ عَنْ اللَّيْثِ عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ سَعْدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ نَافِعِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الْمُغِيرَةِ عَنْ أَبِيهِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ قَالَ ذَهَبَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِبَعْضِ حَاجَتِهِ فَقُمْتُ أَسْكُبُ عَلَيْهِ الْمَاءَ لَا أَعْلَمُهُ إِلَّا قَالَ فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ فَغَسَلَ وَجْهَهُ وَذَهَبَ يَغْسِلُ ذِرَاعَيْهِ فَضَاقَ عَلَيْهِ كُمُّ الْجُبَّةِ فَأَخْرَجَهُمَا مِنْ تَحْتِ جُبَّتِهِ فَغَسَلَهُمَا ثُمَّ مَسَحَ عَلَى خُفَّيْهِ [ر:١٨٠]

[٣١٦٠] حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ قَالَ حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ يَحْيَى عَنْ عَبَّاسِ بْنِ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ أَبِي حُمَيْدٍ قَالَ أَقْبَلْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ غَزْوَةِ تَبُوكَ حَتَّى إِذَا أَشْرَفْنَا عَلَى الْمَدِينَةِ قَالَ هَذِهِ طَابَةُ وَهَذَا أُحُدٌ جَبَلٌ يُحِبُّنَا وَنُحِبُّهُ [ر:١٤١١]

---

١) عمدة القارى (١٨\٥٦)_

٢) صحيح بخارى كتاب الانبياء، باب قول الله والى ثمود اخاهم صالحاً، رقم الحديث (٣٣٧٨)_

[۴۱۹] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللّٰهِ أَخْبَرَنَا حُمَيْدٌ الطَّوِيلُ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجَعَ مِنْ غَزْوَةِ تَبُوكَ فَدَنَا مِنَ الْمَدِينَةِ فَقَالَ إِنَّ بِالْمَدِينَةِ أَقْوَامًا مَا سِرْتُمْ مَسِيرًا وَلَا قَطَعْتُمْ وَادِيًا إِلَّا كَانُوا مَعَكُمْ قَالُوا يَا رَسُولَ اللّٰهِ وَهُمْ بِالْمَدِينَةِ قَالَ وَهُمْ بِالْمَدِينَةِ حَبَسَهُمُ الْعُذْرُ [ر: ۲۶۸۴]

قوله: حدثنا عبدالله بن محمد..... لا تدخلوا مساكن الذين ظلموا انفسهم:

علامه کرمانی رحمه الله اشکال کړې دې.چه الله تعالی فرمائی ﴿وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ﴾.،د یو کس ګناه او بوجهـ به بل څوك نه اوچتوی،.نو دلته ددې ظالمانو په کورونو کښې د داخلیدو نه بیا نبی ﷺ ولې منع کوی؟

علامه کرمانی رحمه الله جواب ورکړې دې.چه دحدیث تعلق دُنیا سره دې.او د آیت تعلق آخرت سره دې.دا ممکن ده.چه په دنیا کښې څوك د عذاب والا په ځائې کښې تیریږی.نو هغه هم په عذاب کښې راګیرشی.خوپه آخرت کښې به داسې نه کیږی.په آخرت کښې به صرف ګناهګار نیولې کیږی.غیر ګناهګار به نه نیولې کیږی.([1])

بَابُ كِتَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى كِسْرَى وَقَيْصَرَ

کسری (په فتحې اوکسرې دکاف سره) د فارس د هر بادشاه لقب وو.([2]) کوم کسری طرف ته چه رسول الله ﷺ خط اولیګه.دهغه نوم ،پرویز بن هرمز بن نوشیروان ،،وو.دا د ایران د مشهور بادشاه نوشیروان نوسې وو.([3])

ابن سعد رحمه الله نقل کړی دی.چه رسول الله ﷺ کسری طرف ته په سن ۷ هـ کښې خط مبارك لیګلې وو.([1]) خو دامام بخاری رحمه الله د انداز نه معلومیږی.چه دا واقعه د سن ۹ هـ ده.ځکه چه امام بخاری رحمه الله دا باب دغزوهٔ تبوك نه پس ذکرکړی ده.او ددې باب په آخر کښې ئې هم د غزوهٔ تبوك سره متعلق حدیث نقل کړې دې.په دې کښې هم دې طرف ته اشاره ده.چه دا واقعه د ۹هـ ده.

قیصر روم هرقل طرف ته رسول الله ﷺ دوه ځله خط مبارك لیګلې وو.یوځل د صلح حدیبیه نه پس سن ۷هـ کښې، اوبه دویم ځل د غزوهٔ تبوك په موقعه باندې، په سن ۹هـ کښې نبی ﷺ حضرت دحیه رضی الله عنه ته خط مبارك ورکړې وو.او لیګلې ئې وو .ددې پوره تفصیل ،،باب بدء الوحی،، کښې په،،حدیث د هرقل،،کښې تیرشوې دې.د خط مضمون هم هغه حدیث کښې تیرشوې دې.قیصر روم طرف ته په دویم ځل د غزوهٔ تبوك په موقعه باندې نبی ﷺ خط لیګلې دې.دهغې په باره کښې هیڅ روایت امام بخاری رحمه الله ته دخپل شرط مطابق ملاؤ نه شو.په دې وجه امام بخاری رحمه الله په دې باب کښې هیڅ یو داسې روایت ذکر

---

[1]) شرح الکرمانی، کتاب الصلاة، باب الصلاة فی مواضع الخسف(۹۴۱۴)_

[2]) عمدة القاری(۵۷۱۱۸)_

[3]) فتح الباری(۱۲۷۱۸)_

نه کړو.چه په هغې کښې د ،،کتاب الی قیصر،،ذکروی.اصحاب د مغازی په دویم خل یعنی سن ۹ھ کښې د غزوۀ تبوك په موقعه باندې د ،،کتاب الی قیصر،، ذکرکړې دې.
په دې باب کښې چه امام بخاری رحمه الله کوم روایت ذکرکړې دې.هغې کښې د ،،کتاب الی کسری،، ذکردې.(۲)

[۴۱۶۲] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا أَبِي عَنْ صَالِحٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ أَخْبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ بِكِتَابِهِ إِلَى كِسْرَى مَعَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حُذَافَةَ السَّهْمِيِّ فَأَمَرَهُ أَنْ يَدْفَعَهُ إِلَى عَظِيمِ الْبَحْرَيْنِ فَدَفَعَهُ عَظِيمُ الْبَحْرَيْنِ إِلَى كِسْرَى فَلَمَّا قَرَأَهُ مَزَّقَهُ فَحَسِبْتُ أَنَّ ابْنَ الْمُسَيَّبِ قَالَ فَدَعَا عَلَيْهِمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُمَزَّقُوا كُلَّ مُمَزَّقٍ [ر: ۶۴]

رسول الله ﷺ حضرت عبدالله بن حذافه سهمی رضی الله عنه ته خط ورکړو.او کسری طرف ته ئې اولیګه.نبی علیه السلام هغه ته حکم اوکړو.چه داخط د بحرین حاکم ته ورکړه.د بحرین ددغه حاکم نوم،منذر بن ساوی،، وو.(۳) د بحرین علاقه دغه وخت د کسری ماتحت وه.په دې وجه نبی علیه السلام د بحرین حاکم ته د خط رسولو حکم ورکړو.چه هغه ئې وراندې کسری ته اورسوی. نو هغه دغه خط کسری فارس ،،خسرو پرویز،، ته اورسولو.علامه عینی رحمه الله خط مبارك داسې نقل کړې دې.

د خط مبارك مضمون:

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

من محمد رسول الله الی کسری عظیم فارس، سلام علی من اتبع الهدی، وآمن بالله و رسوله وشهد ان لا اله الاالله وحده لا شریك له وان محمداً عبده و رسوله، ادعوك بدعایة الله فانی انا رسول الله الی الناس کافة لینذر من کان حیاً ویحق القول علی الکافرین، اسلم تسلم، فان ابیت فعلیك اثم المجوس،،(۴)

کسری چه کله د رسول الله ﷺ دا خط اولوسته.نو خط مبارك ئې ټکرې ټکرې کړو.رسول الله ﷺ ته چه کله دا اطلاع ملاؤ شوه.نو نبی علیه السلام بددُعا اوکړه.وې فرمائیل.«اللهم مزق ملکه»(۵) اې الله! دده ملك ټکرې ټکرې کړه.،،

کسری چه خط اولوسته.د یمن ګورنر ،،باذان،، ته ئې پیغام اولیګه.چه دوه سړی حجاز ته اولیګه.چه دغه سړې ګرفتار کړی.او ماته ئې حاضرکړه.باذان دوؤ سړو ته خط ورکړو.مدینې

---

۱) فتح الباری(۱۲۷\۸)_
۲) فتح الباری(۱۲۷\۸)_
۳) فتح الباری(۱۲۷\۸)_
۴) عمدة القاری(۵۸\۱۸)_
۵) فتح الباری(۱۲۷\۸)_

منورې ته ئې رسول الله ﷺ ته اوليګل.كله چه هغوى دواړه د نبى ﷺ په خدمت كښې حاضرشو.نو د نبى ﷺ عظمت او جلال (رعب) ئې چه اوليده.نو په رپيدو شو.په دې حال كښې هغوى د باذان خط پيش كړو.د خط ليكل چه نبى ﷺ واوريدل.نو مسكې شو.او هغوى دواړو ته ئې د اسلام دعوت وركړو.بيا نبى ﷺ هغوى دواړو ته اوفرمائيل.((ابلغا صاحبكما ان ربي قتل ربه في هذه الليلة)) يعنى خپل صاحب (باذان) ته دا خبره اورسوئ.چه زما رب الله ﷻ دهغه آقا (پرويز) لره نن شپه قتل كړې دې.دا د شنبې (هفتې) لسم جمادى الاولى ۷ھ شپه وه.

هغه دواړه قاصدان لاړل.باذان ته ئې دا اطلاع وركړله.باذان اووئيل.په خدائې قسم! كه دا خبر صحيح وى.نو هغه بې شكه په حقه پيغمبر دې.كله چه هغه تحقيق اوكړو.نو كسرى فارس پرويز لره تيك په هغه شپه دهغه ځوى قتل كړې وو.دكومې شپې په باره كښې چه رسول الله ﷺ دهغه د قتل خبر وركړې وو.باذان ددې نه متاثره شو.او سره د خپل خاندانه مسلمان شو.(۱)

[۴۱۶۳] حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ الْهَيْثَمِ حَدَّثَنَا عَوْفٌ عَنْ الْحَسَنِ عَنْ أَبِي بَكْرَةَ قَالَ لَقَدْ نَفَعَنِي اللَّهُ بِكَلِمَةٍ سَمِعْتُهَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيَّامَ الْجَمَلِ بَعْدَ مَا كِدْتُ أَنْ أَلْحَقَ بِأَصْحَابِ الْجَمَلِ فَأُقَاتِلَ مَعَهُمْ قَالَ لَمَّا بَلَغَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ أَهْلَ فَارِسَ قَدْ مَلَّكُوا عَلَيْهِمْ بِنْتَ كِسْرَى قَالَ لَنْ يُفْلِحَ قَوْمٌ وَلَّوْا أَمْرَهُمْ امْرَأَةً [۶۶۸۶]

[۴۱۶۴] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ سَمِعْتُ الزُّهْرِيَّ عَنْ السَّائِبِ بْنِ يَزِيدَ يَقُولُ أَذْكُرُ أَنِّي خَرَجْتُ مَعَ الْغِلْمَانِ إِلَى ثَنِيَّةِ الْوَدَاعِ نَتَلَقَّى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَالَ سُفْيَانُ مَرَّةً مَعَ الصِّبْيَانِ

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ السَّائِبِ أَذْكُرُ أَنِّي خَرَجْتُ مَعَ الصِّبْيَانِ نَتَلَقَّى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى ثَنِيَّةِ الْوَدَاعِ مَقْدَمَهُ مِنْ غَزْوَةِ تَبُوكَ [ر: ۲۹۱۷]

قوله: لَمَّا بَلَغَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ أَهْلَ فَارِسَ قَدْ مَلَّكُوا عَلَيْهِمْ بِنْتَ كِسْرَى: واقعه داشوې وه.چه كله رسول الله ﷺ كسرى پرويز ته خط مبارك ليګلې وو.هغه خط مبارك اوشلولو.نو الله ﷻ دهغه د ملك ټكرې ټكرې كولو سبب دا جوړ كړو.چه پخپله د پرويز ځوئې شيرويه دخپل پلار دشمن جوړشو.شيرويه د پرويز په ښځې، شيرين،باندې عاشق شوې وو.دهغې دپاره هغه د پرويز دختمولو منصوبه جوړه كړله.پرويز ته چه كله دهغه د منصوبې پته اولګيده.نو هغه پخپله الماريئ كښې يو ډبى كښې زهر كيخودل.اوپه هغې ئې اوليكل.،،الدواء النافع للجماع،، د منصوبې مطابق شيرويه خپل پلار

---

۱) فتح البارى(۱۲۷/۸)_

پرويز لره قتل كړو.او شيرويه په تخت كيناسته. شيرويه خپل ټول رونړه هم قتل كړل.چه چرته په هغوى كښې څوك د اقتدار دعوه اونكړى.يوه ورځ هغه د پرويز المارئ كهلاؤ كړله.
نو دهغه نظر په هغه ډبى باندې پريوتلو.چه په هغې ليكلى شوى وو.،،الدواء النافع للجماع،، نو هغه د طاقت دوائى اوګنړله.او دغه زهر ئې اوخوړل.اوهلاك شو.
اوس دهغه په خاندان كښې څوك داسې سړې نه وو.چه په تخت ناست وې.او خلقو غوښتل.چه بادشاهت هم په دې خاندان كښې پاتې شى.په دې وجه خلقو بادشاهت د شيرويه لور ،،بوران،، ته اوسپارلو.او هغه دهغوى بادشاه جوړه شوه. په روايت كښې،ملكوا عليهم بنت كسرىٰ،، نه هم دا ،،بوران،، مراد ده.(١) رسول الله ﷺ ته چه كله دا خبر ملاوشو.نو نبى ﷺ اوفرمائيل.،،لن يفلح قوم ولوا امرهم امراة،، هغه قوم كله هم كاميابيدې نه شى.چه هغوى خپل حكومت ښځې ته سپارلې وى.
د ښځې حكمرانى(٢)(د مرتب په قلم سره): اسلام ښځې لره د حكومت دكار سنبالولو او چلولو اهل نه ګنړى.د شريعت څلور واړه اصول قرآن، حديث، اجماع او قياس دښځې د حكمرانئ نفى كوى.
① د قرآن شريف ارشاد دې. ﴿اَلرِّجَالُ قَوّٰمُوْنَ عَلَى النِّسَآءِ بِمَا فَضَّلَ اللّٰهُ بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ﴾ (النساء۳٤۱) سړى په ښځو خاكمان دى.ځكه چه الله تعالى بعضوته په بعضوباندې فضيلت وركړې دې،، حافظ ابن كثير پخپل تفسيركښې، علامه آلوسى رحمه الله په روح المعانى كښې اومولانا ظفراحمد عثمانى په احكام القرآن كښې ددې آيت لاندې تصريح كړې ده.چه د سلطنت او حكومت حكمرانى سړو سره خاص ده.(٣)
د ښځې د حكمرانئ قائل بعضې حضرات وائى.چه د قرآن د مذكوره آيت تعلق ازدواجى او دكور ژوند سره دې.سلطنت او حكومت سره ددې تعلق نشته.د آيت مقصد دادې.چه دكور د اخراجاتو ذمه دارى په خاوند باندې ده.هغه دكور مشر او كفالت كونكې دې.
خو اول په آيت كښې داسې لفظ نشته.چه هغه دې لره د كورنى ژوند سره خاص كوى.دويمه د سوچ خبره داده.چه هركله قرآن دكور په محدود ماحول كښې ښځه محكومه سړې حاكم، ښځه تابع او سړې متبوع، ښځه مطيع او سړې نګران اوګرځولو.نو دا قرآن د حكومت فراخه

---

١) فتح البارى(۱۲۸/۸)_
٢) حضرت شيخ الحديث دامت بركاتهم چه په كوم كال د بخارى دا تقرير كړې دې.تر هغه وخته پورې د ښځې د حكمرانئ مسئله د اهل علمو په منځ كښې د بحث موضوع نه وه جوړه شوې.په دې وجه تقرير كښې دې باندې بحث نشته.په دې مسئله باندې سن١٩٨٨ء كښې په اسلامى جمهوريه پاكستان كښې رومبى ځل د ښځې د قيادت وجود كښې راتلو سره اهل علمو قلم اوچت كړو.احقر اختصار سره د ښځې د قيادت عدم جواز سره سره د مجوزينو دلائل او دهغې جوابات هم ليكلى دى.ابن الحسن عباسى_
٣) تفسيرابن كثير(٤٩١/١) وروح المعانى (٢٣/٥) واحكام القرآن(١٧٦/٢)_

پلیټ فارم (میدان) باندې دحکومت واګې ښځې ته دحواله کولواجازت څنګه ورکولې شی؟

② په سورة احزاب آیت۳۳ کښې ارشاد دې. ﴿وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَىٰ....﴾ ،،اوتاسو په خپلو کورونوکښې قرار سره اوسیږئ.او د پخوا زمانې د جاهلیت د دستور موافق مه ګرځئ.....،،

په دې آیت کښې ښځې ته په کورکښې د اوسیدو حکم ورکړې شوې دې.چه دکور دې ډیوې دپاره د بهر طوفانونه مضر دی.په آیت کښې خطاب اګرچه ازواج مطهرات ته دې.خوحکم ټولو ښځو دپاره عام دې.چه ((العبرة لعموم اللفظ لا لخصوص المورد....))اوس که حکمرانې ښځې ته حواله کړې شی.نو هغه به په کورکښې څنګه اوسیدې شی؟

③ حدیث باب د ښځې د حکمرانئ صراحت سره نفی کوی.په دې کښې صفا صفا وئیلی شوی دی.((لن یفلح قوم ولّوا امرهم امرأة،، هغه قوم به کله هم کامیاب نه شی.چاچه دخپل حکومت معامله ښځتې ته اوسپارله،،

په حدیث باندې دوه اعتراضونه: د ښځې د حکمرانئ قائل بعضې خلقو په دې حدیث باندې دوه اعتراضونه کړی دی:

① **ړومبی اعتراض:** داچه دا حدیث موضوع دې.دا روایت په جنګ جمل کښې هغه وخت مخې ته راغې.کله چه حضرت عائشې رضي الله عنها قیادت کولو.دهغې د قیادت غلط ثابتولو دپاره ددې روایت سهارا (مدد) واخستلې شو.

خوپه حدیث باندې د موضوع کیدو اعتراض هغه کس کولې شی.چاته چه د خپلې خوښې نظریه ثابتولوکښې د الله نه ویره نه وی.دا حدیث امام بخاری رحمه الله په کتاب الفتن کښې هم ذکرکړې دې.د بخاری رحمه الله نه علاوه ترمذی، نسائی، مستدرك حاکم، سنن کبری، او مسند احمد کښې هم صحیح سند سره مذکور دې.([1])

په محدثینوکښې چا هم دې ته موضوع نه دې وئیلې.د خیرالقرون نه واخله ترنن ورځې پورې علماء ددې نه استدلال کوی.د مسائلو استنباط کوی.ددې پس منظراو پیش منظر بیانوی.خو موضوع لا څه چه دې ته ضعیف هم چا نه دې وئیلې

بیادلطف خبره ده.چه ددې حدیث د راوی،د رسول ﷺ صحابی حضرت ابوبکره خپله رائې هم په جنګ جمل کښې د حضرت عائشې رضي الله عنها په حق کښې وه.خو چونکه هغه د رسول الله ﷺ نه دا حدیث اوریدلې وو.په دې وجه هغه د حضرت عائشې رضي الله عنها سره د ملګرتیا کولو نه معذرت اوکړو.([2]) اوس په یو صحابی باندې دا الزام لګول،چه هغه د حضرت عائشې رضي الله عنها

---

[1]) الحدیث اخرجه البخاری فی کتاب الفتن، باب الفتنة التی تموج کموج البحر (۱۰۵۲/۲) والترمذی فی ابواب الفتن (۵۲/۲) والنسائی فی کتاب ادب القضاة، باب النهی عن استعمال النساء فی الحکم (۳۰۴/۲) والحاکم فی المستدرک، کتاب معرفة الصحابة (۱۱۹/۳) والبیهقی فی کتاب الصلاة، باب لا یأتم رجل بامرأة(۹۰/۳) واحمد فی مسنده (۳۸/۵، ۴۷، ۵۱)_

[2]) فتح الباری(۵۶/۱۳) کتاب الفتن)_

د قيادت غلط ثابتولو دپاره صرف وختي طور باندې د سياسي ضرورت په لحاظ سره دخپل طرفه د دروغو روايت جوړ کړو.يو داسې زړه ورتيا ئې کړې ده.چه په دې باندې استغفار وئيلو سره هم زړه نه مطمئن کيږي.که د وختي ضرورتونو په وجه د دروغو احاديثو وضع کولو د الزام نه د صحابوﷺ پاکبازه قافله هم بچ نه شي.نو بيا د دين اسلام خدائې حافظ دې.

② **دويم اعتراض:** دا شوې دې.چه په دې حديث کښې دي.چه هريوقوم چه هغوى ښځه حکمرانه جوړه کړې وي.کاميابيدې نه شي.حالانکه تاريخ زمونږ په وړاندې دومره بې شميره واقعات پيش کوي.چه په هغې کښې ډيرې ښځې د خپلو خپلو ملکونو او قومونو حکمرانې شوې.او دهغوى دور دخپل وخت ښه دور وو.د روس ملکه کيتهرائن، د هالينډ ملکه هلنيا، ملکه جوليانه، د برطانيه ملکه وکټوريه او الزبته، د سرى لنکا مسز بندرانائيکې، او د انډيا مسز اندراګاندهي دخپل خپل وخت کامياب حکمرانې وې..... په مسلمانانو کښې د مصر د بادشاه نجم الدين ايوب وينځه ،،شجرة الدر،، په هندوستان کښې ملکه رضيه سلطانه، چاند بى بى،اودبهوپال دبيګماتو حکومتونه ډير کامياب تيرشوى دى.اوس به دا حديث چرته ځى.آيا ددې مطلب دادې.چه ضرور مونږ دا اومنو.چه تاريخ د رسول اللهﷺ د قول ترديد کړې دې؟

خو دا اعتراض په اصل کښې د ،،فلاح،، دمفهوم نه جهالت باندې مبنى دې.د اسلام د فلاح نظريه، د مال اودولت په ډيروالي، د فتوحاتو په کثرت، او د حکومت رعب او دبدبه نه ده.په قرآن شريف کښې دى.﴿ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكٰفِرُوْنَ۝ ﴾ ([1]) بې شکه کافران فلاح نه بيامومي،،که د فلاح مفهوم صرف دنياوى کاميابئ پورې محدود اوساتلې شي.بيا خو به د کافرانو د ښانسته او رنګينو مضبوطو حکومتونو تاريخ سره نعوذبالله د داسې قسمه قرآني آياتونو هم ترديد کيږي. حقيقت دادې.چه په اسلام کښې د فلاح مفهوم د دنيا او آخرت دواړو د کاميابئ نه عبارت دې. اوس تاسو اووايئ.چه د دغه ښځو حکومتونو ته کومه د آخرت کاميابى نصيب شوه.چه دهغې په بنياد باندې دا فرض کړې شي.چه د حديث صحيح منلو په صورت کښې نعوذ بالله تاريخ سره دهغې تکذيب کيږي.

دنياوى اعتبار سره هم ددغه ښځو حکومتونه کامياب نه شي ګڼړلې کيدې.د رضيه سلطانه په دورکښې فتنه او فساد راوچت شو.شجرة الدر په ناجائزه حکمرانه جوړه شوې وه.دهغې د حکومت اطلاع چه کله بغداد کښې خليفه مستنصربالله ته اوشو.نو هغه د مصر امراء ته پيغام اوليګه.چه که په مصرکښې څوك سړې حکمرانئ دپاره باقى پاتې نه شو.نو د بغداد نه مونږ سړې درليګو.([2]) د رضيه سلطانه، چاند بى بى او شجرة الدر دريو واړو انجام قتل شو.

---

[1]) سورة المؤمنون (١١٧)_

[2]) مرآة الجنان لليافعى (١٢٧\٤) واعلام النساء(٢٨٦\٢)_

④ د ښځې د حكمرانۍ نفى كونكې څلورم دليل د نبى كريم ﷺ هغه ارشاد دې.كوم چه امام ترمذى په ،،ابواب الفتن،، كښې نقل كړې دې.

قوله: اذا كان امراءكم خياركم واغنياءكم سمحائكم و اموركم شورى بينكم فظهر الارض خيرلكم من بطنها،واذا كان امراءكم شراركم واغنياءكم بخلائكم واموركم الى نساءكم فبطن الارض خيرلكم من ظهرها:(۱)،،كله چه ستاسو حاكمان په تاسو ټولوكښې غوره وى.ستاسو مالداره سخيان وى.اوستاسو معاملات خپل منځ كښې مشورې سره كيږى.نو ستاسو دپاره د زمكې پورته حصه دهغې د دننه نه غوره ده. خوكله چه ستاسو حاكمان خراب خلق وى.ستاسو مالداره بخيل وى.او ستاسو معاملات ښځو ته سپارلې شوې وى.نو د زمكې دننه حصه ستاسو دپاره ددې دشا نه غوره ده،،

⑤ رسول الله ﷺ يوه سريه اوليګله.الله فتح وركړله.قاصد نبى عليه السلام ته دفتح زيرې راوړلو. تفصيلاتو بيانولوكښې هغه دا خبره هم اوكړله.چه د دشمنانو قيادت يوې ښځې كولو.په دې باندې نبى عليه السلام اوفرمائيل.«هلكت الرجال حين اطاعت النساء» ..سړى چه كله د ښځو اطاعت اوكړى.نوهغوى تباه او برباد دى،،امام حاكم دا حديث صحيح الاسناد ګرځولې دې.علامه ذهبى ددې توثيق او تائيد كړې دې.(۲)

⑥ دقرآن او حديث نه پس د اسلام داحكامو دارومدار په اجماع باندې دې.د ښځې دحكمرانۍ په عدم جواز باندې د امت اجماع ده.په كومو مسئلو چه د امت د علماؤ اجماع ده. علامه ابن حزم رحمه الله هغه ټولې مسئلې په ،،مراتب الاجماع،، نوم سره يوكتاب كښې جمع كړې دى.د ښځې د حكمرانۍ په باره كښې ليكى:

«واتفقوا ان الامامة لاتجوز لامرأة»(۳)،،د عالمانو په دې خبره اتفاق دې.چه د حكومت مشرى دهيڅ يوې ښځې دپاره جائز نه ده،،

د شپږمې صدۍ مشهورعالم امام محى السنه بغوى ،،په شرح السنه،،كښې ليكلى دى.

«اتفقوا على ان المرأة لاتصلح ان تكون اماماً»(۴)

علامه قرطبى رحمه الله په خپل مشهور تفسيركښې د خليفه شرائطو بيانولوكښې ليكى:

«واجمعوا على ان المرأة لايجوز ان تكون اماماً»(۵)

امام الحرمين علامه جوينى رحمه الله فرمائى.«واجمعوا ان المرأة لايجوز ان تكون اماماً»(۶)

---

۱) سنن ترمذى ابواب الفتن(۲\۵۲)_

۲) مستدرک حاكم، كتاب الادب، باب سجدة الشكر(۴\۲۹۱)_

۳) مراتب الاجماع\۱۲۶)_

۴) شرح السنة(۱۰\۷۷)_

۵) تفسير قرطبى(۱\۲۷۰)_

۶) الارشاد فى اصول الاعتقاد لامام الحرمين الجوينى(۳۵۹)_

داسلام په سیاسی نظام باندې لیکلو شوو پخوانو او نوو ټولو کتابونوکښې د حکومت د حکمرانۍ دپاره سړې کیدل ضروری ګرځولی شوی دی.په نوو محققینو کښې ډاکټر محمد منیرعجلانی لیکی:

«لانعرف بین المسلمین من أجاز خلافة المرأة، فالاجماع فی هذه المسئلة تام لم یشذ عنه احد»([1])

ډاکټر ابراهیم یوسف مصطفی عجو لیکی:

«مما أجمعت علیه الأمة علی أن المرأة لایجوز لها أن تلی ریاسة الدولة»([2])

عبدالله بن عمر دمیجی لیکی.

«من شروط الامام ان یکون ذکرا ولا خلاف فی ذالك بین العلماء»([3])

د قرآن او حدیث او اجماع نه پس قیاس هم دا وائی.چه کوم شریعت په مانځه کښې د ښځې امامت ناجائز ګرځولې دې.جهاد ئې په هغې باندې فرض نه کړو.د محرم نه بغیر ئې د کورنه سفر کول ممنوع اوګرځول.په کورکښې ئې د اوسیدو حکم ورکړو.دهغې ګواهی ئې نصف اوګرځوله.د نان نفقې ذمه داری ئې په پلار او خاوند باندې واچوله.هغه شریعت ددې کمزورې په اوګو باندې د ریاست او حکومت د مشرۍ دا درونړ بوج څنګه اچولې شی؟

د ښځو په قیادت د مجوزینو دلائل: په حکومت او سیاست کښې د ښځې په وجود سره کائناتو ته رنګ ورکونکی قائلینوکښې بعضې حضراتو د ښځو حکمرانی د اسلامی تعلیماتو په رڼړا کښې دجائز ګرځولو کوشش کړې دې.دهغوی اهم او لوئې دلائل دادی:

① په جنګ جمل کښې حضرت عائشې رضي الله عنها قیادت کړې وو.دحضرت طلحه رضي الله عنه اوحضرت زبیر رضي الله عنه پشان جلیل القدر صحابو رضي الله عنهم دهغې د قیادت لاندې په جنګ کښې حصه اخستې وه.چه دهغې نه دښځې د قیادت او حکمرانۍ جواز معلومیږی .خو دا هیڅ وزنی دلیل نه دې.د جنګ جمل او دهغې د تاریخی پس منظر مطالعه کونکې یو ادنی طالب علم هم په دې خبره ښه پوهیږی.چه په دغه موقعه باندې ام المؤمنین حضرت عائشې رضي الله عنها نه د حکومت او خلافت دعوه کړې وه.او نه ددې مقصد دپاره امارت او مشری هغې ته سپارلې شوې وه.واقعه دا شوې وه.چه امهات المؤمنین حج دپاره تلې وه.شاته په مدینه کښې دحضرت عثمان رضي الله عنه دشهادت افسوسناکه حادثه پیښه شوې وه.د حضرت عثمان رضي الله عنه د قصاص په باره کښې مسلمانانوکښې اختلاف پیداشوې وو.په دې نازکه موقعه باندې بعضې اکابرو صحابو رضي الله عنهم په مکه کښې حضرت عائشې رضي الله عنها ته مشوره ورکړله.چه ددې محترم ذات دا وخت د امت انتشار او اختلاف ختمولې شی.حضرت عائشې رضي الله عنها اوغوښتل .چه مدینې منورې ته لاړه شی.او حضرت علی رضي الله عنه په قصاص باندې راضی کړی.خو بعضې صحابو رضي الله عنهم اووئیل.چه مخکښې بصرې ته لاړشئ.او دهغه ځائې دخلقو حمایت (مدد) حاصلول پکاردی.د بصرې د خلقو د حمایت حاصلیدو نه پس به حضرت علی رضي الله عنه دپاره

[1]) د ډاکټر منیرعجلانی کتاب ،،عبقریة الاسلام فی اصول الحکم،،(۷۰)_

[2]) اوګورئ ابراهیم یو سف مصطفی کتاب تعلیق تهذیب الریاسة وترتیب السیاسة (۸۲)_

قصاص اخستل آسان شي.اوهغه به قصاص اخستلو دپاره راضي شي.حضرت عائشه رضي الله عنها ددې مشورې نه متاثره شوه.او بصرې ته روانه شوه.او د بعضې اسلامي دشمنانو په سازش سره د جنګ جمل افسوسناکه واقعه پیښه شوه.[2]

دلته دا خبره یاد ساتئ،چه حضرت عائشې رضي الله عنها ته کومو صحابو رضي الله عنهم بصرې ته د تللومشوره ورکړې وه.دهغوی مقصد امت لره د انتشار نه د بچ کولو یو تدبیر وو. حضرت عائشه رضي الله عنها لره خلیفه یا امیر جوړول دهغوی مقصد لاڅه چه دهغوی په خوا خاطرکښې هم نه وو.او نه پخپله د حضرت عائشې رضي الله عنها دا خواهش وو.کله چه بصرې ته اورسیدل.او قعقاع بن حکیم د حضرت عائشې رضي الله عنها نه دهغې د تشریف راوړلو د مقصد تپوس اوکړو.نووې فرمائیل.((ای بنی! لاصلاح بین الناس))(اې خویه! زه د خلقو په مینځ کښې د صلح کولو دپاره راغلې یم،، روستو هغه پخپل دې سفر باندې دومره پښیمانه وه.چه کله به دا واقعه وریاده شوه.نو په ژړا ژړا به ئې لوپټه لمده شو.[3] په کومه واقعه کښې چه حضرت عائشه رضي الله عنها نه خلیفه وه.اونه حکمرانه وه.اودکومې په راپیښیدو چه هغه دومره حد له پښیمانه وه.نو هغه (واقعه) د ښځې د قیادت په جواز باندې څنګه دلیل جوړیدې شي؟

② د ښځې د حکمرانۍ په جواز باندې دویم استدلال ملکهٔ سبا د بلقیس واقعې نه کولې شي. په قرآن کښې دهغې د سلطنت او حکمرانۍ ذکر دې.په حضرت سلیمان علیه السلام باندې د ایمان راوړلو نه پس هم بعضې روایاتوکښې راځي.چه هغه د خپل حکومت حکمرانه وه.چه ددې نه د ښځې د قیادت جواز معلومیږي.

خو دا استدلال هم کمزورې دې.د ملکهٔ سبا ایمان راوړل د قرآن نه ثابت دي. خو ددې نه پس دهغې څه اوشو؟ چرته لاړله؟ په دې باره کښې هیڅ یو صحیح روایت نشته.علامه قرطبی لیکي((لم یرد فیه خبر صحیح))[4]،په دې سلسله کښې هیڅ یو صحیح روایت نه دې وارد شوې،، او فرض کړئ،چه حضرت سلیمان علیه السلام دهغې حکومت باقي ساتلې وو.نو زیات نه

---

[1]) الامامة العظمى عند اهل السنة (٢٤٣)..... د پاکستان اهل فتوی عالمانوکښې مولانا رشید احمد صاحب فرمائي،،دښځې حکمراني بالاجماع جائز نه ده،،(احسن الفتاوی ۶\۹۲)

مولانا مفتي محمد رفیع عثماني صاحب لیکي:،،د امت مسلمه په دې خبره اجماع ده.چه په اسلام کښې د حکومت د مشرۍ ذمه داري هیڅ یوې ښځې ته نه شي سپارلې کیدې،،(عورت کی سربراهی از مولانا محمد رفیع عثمانی ص۱)

مولانا یوسف لدهیانوی صاحب لیکي:،،د حکومت د سربراهۍ دپاره سړې شرط کیدل او د ښځې د حکومت مشرۍ دپاره اهل نه کیدل صرف داهل اسلام اجماعي مسئله نه ده.بلکه د ټول عالم د عقلاؤ متفق علیه مسئله ده.(عورت کی سربراهی از مولانا محمد یوسف لدهیانوی ص۱۷)۔

[2]) البدایة والنهایة، ابتداء وقعة الجمل (۷\۲۳۰-۲۳۱)۔

[3]) طبقات ابن سعد(۸\۸۱) وسیراعلام النبلاء(۲\۱۷۷) ومنهاج السنة لابن تیمیة (۲\۱۸۵)۔

[4]) الجامع لاحکام القرآن للقرطبي (۱۳\۲۱۰)۔

زیات به ددې نه د حضرت سلیمان علیه السلام په شریعت کښې د ښځې د قیادت جواز ثابتیږی.چه دا په شریعت محمدی کښې حجت نه دې.حکیم الامت حضرت تهانوی رحمه الله په بیان القرآن کښې د بلقیس د واقعې متعلق لیکی:

,,او زمونږ په شریعت کښې ښځې لره د بادشاه جوړولو ممانعت دې.نو د بلقیس د قصې نه دې څوك شبه نه کوی.اول خو دا فعل د مشرکانو وو.دویم که د سلیمان علیه السلام شریعت هغه قائم ساتلې هم وی.نو په شریعت محمدی کښې ددې د خلاف کیدو په وجه حجت نه دې،،(۱)

④ د ښځې د حکمرانئ په جواز باندې د حضرت تهانوی رحمه الله د یوې فتوې نه هم استدلال کولې شی.چه په هغې کښې حضرت تهانوی رحمه الله د حدیث باب «لن یفلح قوم ولّوا امرهم امرأة» باره کښې دیوسوال جواب ورکولو کښې فرمائیلی دی.چه جمهوری حکومت ددې وعید لاندې داخل نه دې.(۲) معلومه شوه.چه ښځه د جمهوری حکومت سربراه جوړیدې شی.

د ښځې د سربراه جوړیدو متعلق د حضرت تهانوی رحمه الله رائې پورته د بیان القرآن په حوالې سره تیره شوې ده.چه په هغې کښې هغوی صفا صفا اوفرمائیل .چه ،،زمونږ په شریعت کښې ښځې لره د بادشاه جوړولو ممانعت دی،، البته د جمهوری حکومت متعلق دحضرت تهانوی رحمه الله مذکوره فتوی نه معلومیږی.چه ښځه ددې سربراه جوړیدې شی.حضرت تهانوی رحمه الله ددې وجه دا لیکلې ده.چه ،،په جمهوری سلطنت کښې والئ صوری په حقیقت کښې والی نه وی.بلکه د مشورې یو رکن دې.او والی حقیقی د مجموعه شوری والا دی،،[یعنی وزیراعظم حقیقی والی (حاکم) نه وی.بلکه د شوری یو رکن وی.او د قومی اسمبلئ مجموعه ممبران حقیقی والی وی...ازمترجم]

خو روستنو علماؤ دحضرت تهانوی رحمه الله دې خبرې سره اتفاق نه دې کړې.چه په جمهوری حکومت کښې د والی او سربراه حیثیت صرف د مشورې د یو رکن دې. په موجوده پارلیمانی نظام کښې وزیراعظم صرف د مشیر یا رکن حیثیت نه لری .بلکه هغه د حکومت او انتظامیې پخپله اختیارمند سربراه وی.

البته که چرته داسې حکومت وی.چه په هغې کښې د پارلیمنټ د سربراه حیثیت صرف د مشورې د یو رکن وی.هلته د ښځې د سربراهئ دپاره د جواز گنجائش راوتلې شی.ددې وجه حضرت تهانوی رحمه الله دا بیانوی.چه ،،راز په دې کښې دا دې.چه حقیقت ددې حکومت صرف مشوره ده.او ښځه د مشورې اهل ده،،

حاصل داچه د امت د ټولو علماؤ پشان حضرت تهانوی رحمه الله هم ددې خبرې قائل دې.چه ښځې لره د اسلامی حکومت سربراه جوړول جائز نه دی.البته اختلاف د جمهوری حکومت په حقیقت کښې دې.حضرت تهانوی رحمه الله د جمهوری حکومت د سربراه په باره کښې دا اوګنړل. چه هغه حقیقت کښې سربراه نه وی.بلکه دهغه حیثیت صرف د مشیر وی.حالانکه

---

۱) بیان القرآن (۸۵/۸) سورة النمل)_

۲) ددې فتوی دپاره اوګورئ! امداد الفتاوی ۹۹/۵-۱۰۰)_

باقی اهل فتوی عالمان وائی.چه د جمهوری حکومت سربراه صرف مشیرنه وی.بلکه کافی حده پورې خودمختاره اوبا اقتداره وی.په دې وجه ددې سربراه ښځه نشی جوړیدې.

④ د ښځې دحکمرانۍ په جواز باندې د فقهٔ حنفی مشهورکتاب ،،البحرالرائق،، کښې دعلامه ابن نجیم ددې عبارت نه هم استدلال کولې شی((اما سلطنتها فصحیحة وقد ولی مصر امرأة تسمی شجرة الدر جارية الملك الصالح بن ایوب))(¹) په دې کښې د ښځې حکمرانۍ ته صحیح ونیلی دی.چه ددې نه دښځې دحکمرانۍ جواز معلومیږی

ددې جواب دادې.چه په عبارت کښې د ،،صحت،، نه مراد نفاذ دې.مطلب دادې.چه ښځې لره حکمرانه جوړول ناجائز دی.خو ددې باوجود که هغې په څه طریقه قابو حاصل کړله.نو دهغې حکومت به نافذ وی.او په جائزو امورو کښې به دهغې اطاعت واجب وی.دا داسې ده.لکه چه یو غلام په ناجائزه طریقه قابو حاصل کړی.نو دهغه حکومت به نافذ وی.حالانکه حکمران دپاره آزاد کیدل متفق علیه شرط دې.د حکمرانۍ جواز او عدم جواز جدا څیز دې.او دحکمران جوړیدو نه پس د حکومت نفاذ او عدم نفاذ جدا څیز دې.په مذکوره عبارت کښې نفاذ مراد دې.جواز مراد نه دې.په شریعت کښې ددې ډیر مثالونه شته.مثلاً فاسق لره په مانځه کښې امام جوړول جائز نه دی.خوکه څوك فاسق امام جوړشو.نو دهغه په اقتداء کښې به مونځ صحیح وی.

بَابُ مَرَضِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَوَفَاتِهِ

وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ (الزمر: ۳۰-۳۱)

امام بخاری رحمه الله سیرت نبویه په ترتیب سره بیانونکې راروان دې.اول ئې د رسول الله ﷺ دخاندان مناقب بیان کړل.دهغې نه پس ئې د رسول الله ﷺ مناقب بیان کړل.بیا ئې د صحابو رضی الله عنهم مناقب او فضائل ذکرکړل.کوم چه د نبوی بارګاه د تاریخ یو ښائسته باب دې. ددې نه پس ئې د غزواتو، سلسلة الوفود او حجة الوداع ذکر اوکړو.او اوس ددې ځائې نه د رسول الله ﷺ د وفات د غم آیاتونه بیانوی.

الله تعالی چه د دواړوجهانو د سردار جناب نبی کریم ﷺ په ذمه کوم کارلګولې وو.د هغې د مکمل کیدو نه پس.او کوم شریعت چه الله تعالی نبی علیه السلام ته ورکړې وو.دهغې تکمیل نه پس اوس وخت راغې.چه الله تعالی نبی علیه السلام لره خپل خان ته اوبلی.د شریعت د تکمیل اعلان د عرفات په عامه مجمع کښې اوکړې شو. ﴿اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِيْنَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِيْ وَرَضِيْتُ لَكُمُ الْاِسْلَامَ دِيْنًا﴾ (²) سورة فتح نازل شو.اوپه هغې کښې د نبی علیه السلام دوفات اطلاع

---

¹) البحرالرائق شرح کنزالدقائق(۵/۶) باب کتاب القاضی الی القاضی وغیره)_

²) سورة المائده(۳)_

ورکړې شوه. ارشاد اوشو.﴿ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ ﴾،، اوس تاسو تسبیح او استغفار طرف ته متوجه شئ،، ابن جریر دحضرت عائشې رضي الله عنها نه روایت نقل کړې دې چه د سورة فتح د نازلیدو نه پس به نبی ﷺ اکثر په استغفار او تسبیح کښې مشغول اوسیده.[۱] هرکال به ئې رمضان کښې لس شپې اعتکاف کولو.خوپه دې کال شل ورځې اعتکاف کښې کیناسته. حضرت جبرئیل علیه السلام سره ئې د قرآن شریف د دور په هر رمضان کښې یوځل معمول وو.په دې کال ئې دوه ځله د قرآن دور اوکړو.[۲] دا ټول قرائن وو.ددې فانی دنیا نه د نبی ﷺ د تللو.

دغزوهٔ احد په موقعه باندې چه په کومه بې وسئ،(بغیر مال واسباب) بې کسئ او په کوم اخلاص ۷۰ ته نزدې صحابو رضي الله عنهم قربانی ورکړله.اوشهادت ئې بیا موندو.دهغوی یاد د نبی ﷺ په زړه کښې تازه وو.د حجة الوداع نه واپسئ باندې یوه ورځ نبی ﷺ دهغوی قبرونوته تشریف یوړه.او اته کاله پس ئې دهغوی د جنازې مونځ اوکړو.او بیا ئې خطبه ورکړله.[۳]

دصفرد میاشتې په آخری تاریخونوکښې یوه شپه نبی ﷺ پاسیده.جنت البقیع ته ئې تشریف یوړه.او د اهل بقیع دپاره د دعا او استغفار کولو نه پس ئې چه کله کور ته تشریف راوړه.نو طبیعت ئې ناسازه شو.په سرکښې ئې د درد شکایت شو.او د مرض وفات ابتداء شوه.[۴]

د مرض الوفات ابتداء: په رسول الله ﷺ باندې د بیمارئ حمله کله اوشوه؟ په دغه ورځ ازواج مطهراتو کښې دچا نمبر وو؟ نبی ﷺ څومره ورځې بیمار وو؟ په دې سلسله کښې روایات مختلف دی.واقدی، ابن سعد، حاکم او ابن حبان رحمهم الله وغیره لیکلی دی.چه نبی کریم ﷺ د چارشنبې په ورځ بیمار شو.[۵] د هفتې او د ګل د ورځې قول هم شته. [۶] خو زیات روایات د چارشنبې د ورځې دی.

په کومه ورځ چه نبی ﷺ باندې د مرض وفات حمله اوشوه.په دغه ورځ د حضرت میمونه رضي الله عنها نمبر وو.ابومعشرپخپل سیرت کښې دحضرت زینب بنت جحش او سلیمان تیمی پخپل سیرت کښې د ریحانه رضي الله عنها متعلق لیکلی دی.چه د بیمارئ ابتداء دهغوی په کور کښې شوې وه.خو رومبې قول راجح دې.حافظ ابن حجر رحمه الله هم دې لره معتمد لیکلې دې.[۷]

د بیمارئ ټوله موده: د نبی ﷺ د بیمارئ د ټولې مودې باره کښې د لسو ورځو، دولسو ورځو، دیارلسوورځو،او څوارلسو ورځو مختلف اقوال ملاویږی.خو داکثرو اصحاب سیر

---

[۱] تفسیر درمنثور(۶\۴۰۸)_
[۲] البدایة والنهایة (۵\۲۲۳)_
[۳] صحیح مسلم (۲\۲۵۰۱) کتاب الفضائل، باب اثبات الحوض)_
[۴] البدایة والنهایة (۵\۲۲۴)_
[۵] طبقات ابن سعد (۲\۲۰۶) وفتح الباری (۸\۲۰۶)_
[۶] فتح الباری(۸\۱۲۹)_
[۷] فتح الباری(۸\۱۲۹)_

راتې داده.چه نبى ﷺ ټول د يارلس ورځې بيمار وو.[1]

دبقيع نه چه كله نبى ﷺ واپس تشريف راوړه.او په سر كښې ئې ددرد شكايت شو.نو نبى ﷺ حضرت عائشې رضي الله عنها كره تشريف يوړه.حضرت عائشې رضي الله عنها ته هم د سر د درد شكايت وو. نبى ﷺ ئې چه اوليده.نو فرياد ئې اوكړو.،،وارأساه!،، هائې زما سر! نبى ﷺ اوفرمائيل. ،،بل انا اقول: وارأساه!،، يعنى وئيل خو ماله پكار دى.چه ،،هائې زماسر!،،(چه هم دا درد زما د وفات سبب دې). بيا نبى ﷺ حضرت عائشې رضي الله عنها ته اوفرمائيل.اې عائشې! كه ته زما نه مخكښې مړه شوې.نو هيڅ د فكر خبره نه ده.زه به ستا د كفن دفن انتظام اوكړم.دجنازې مونځ به اوكړم.ستا دپاره به د مغفرت دعا اوكړم.حضرت عائشې رضي الله عنها د ناز په طور اوفرمائيل ،،او تاسو خو زما مرګ غواړئ.كه زه مړه شوم.نوهم په هغه ورځ به تاسو زما په كوركښې بلې يوې بى بى سره آرام كوئ،،(او ما به بالكل هيره كړئ) نبى كريم ﷺ چه دا واوريدل.نو مسكې شو.[2] حضرت عائشې رضي الله عنها ته څه پته وه.چه يو څو ورځې پس به پخپله رسول الله ﷺ رخصتيږى.او دا به يواځې پريږدى.

دحضرت عائشه رضى الله عنها كورته منتقل كيدل: د نبى كريم ﷺ د مرض سلسله د چارشنبې د ورځې نه شروع شوې وه.د بيبيانو په منځ كښې به نبى كريم ﷺ دعدل ډيراهتمام كولو.دهغې مطابق دبيمارئ په حالت كښې نبى ﷺ په نمبر نمبر د يوې يوې بى بى كورته منتقل كيدو.د ګل په ورځ مرض زيات شو.نو د ازواج مطهرات نه ئې اجازت واخستلو.چه دحضرت عائشه رضي الله عنها په كوركښې قيام اوكړى.صراحت سره نبى ﷺ اونه فرمائيل.خو نبى ﷺ به بار بار تپوس كولو.چه صبا له به زه د چا په كوركښې يم؟ ازواج مطهرات ئې په طبيعت پوهه شو.عرض ئې اوكړو.چه تاسو كوم ځائې غواړئ.قيام اوكړئ.[3] نو نبى ﷺ د ګل په ورځ د حضرت عائشې رضي الله عنها حجرې (كوټې) ته منتقل شو.او پوره يوه هفته په بيمارئ كښې تيرولو نه پس په بل ګل باندې د عائشې رضي الله عنها په كوركښې نبى ﷺ وفات شو.

دحضرت عائشې رضي الله عنها په كوركښې د بيمارئ تيرولو دخواهش يوه وجه خو ښكاره ده.چه دكوم اُنس او محبت تعلق چه د نبى ﷺ عائشې رضي الله عنها سره وو.په ازواج مطهرات كښې ئې بل چا سره نه وو.اودانس(محبت)زياتوالې دسكون سبب وى.په دې وجه نبى ﷺ دا محسوسه كړله.چه د عائشې رضي الله عنها په كوركښې به ماته زيات راحت او سكون حاصل وى. دويمه خبره داده.چه دحضرت عائشې رضي الله عنها نه علاوه په ازواج مطهراتو كښې دهيڅ چا په بستره كښې نبى كريم ﷺ باندې د وحى نزول نه دې شوې.دحضرت عائشې رضي الله عنها دا خصوصيت وو.چه نبى ﷺ به دهغې په بستره كښې وو.او وحى به نازليده.نو اوس د بيمارئ په ورځو كښې هم

---

[1] فتح البارى(١٢٩١٨)_

[2] سيرت ابن هشام مع الروض الانف (٣۶۶١٢)_

[3] البداية والنهاية(٢٢٥١٥)_

د وحی نازلیدو امکان وو.په دې وجه نبی علیه السلام اوغوښتل.چه د بیمارئ دا ورځې د حضرت عائشې رضی الله عنها په کورکښې تیرې کړې.چه که نبی علیه السلام د خپل اهل سره وی.او دغه وخت د وحی وی.نو د الله وحی به نازله شی.

اخری خطبه: د بیمارئ په دې ورځوکښې به نبی علیه السلام مسجد نبوی ته د مونځ ورکولو په غرض سره تشریف اوړه.د زیارت په ورځ نبی علیه السلام حکم ورکړو.چه د اوبو اوه مشکونه دې په ما باندې واړولې شی.نو په ډیر اهتمام سره د اوبو اووه مشکونه نبی علیه السلام باندې واړولی شو. په دې طریقه غسل سره نبی علیه السلام ته معمولی شان سکون اوشو.د ماسپخین مونځ کولو نه پس نبی علیه السلام خطبه ورکړله.([1])

دا د رسول الله صلی الله علیه وسلم اخری خطبه وه.په دې خطبه کښې نبی کریم صلی الله علیه وسلم دحضرت صدیق اکبر رضی الله عنه فضائل او مناقب بیان کړل.حضرات انصارو رضی الله عنهم سره د نرمئ کولو تاکید ئې اوفرمائیلو. اووې فرمائیل.چه مخکنو قومونو د خپلو انبیاؤ او اولیاؤ قبرونه د عبادت ځایونه جوړ کړل. خیال کوئ! چرته تاسو داسې حرکت اونکړئ.وې فرمائیل. چه مسجد طرف ته څومره دروازې کلاؤ دی.ټولې دې بندې کړې شی.صرف د ابوبکردروازه دې کلاؤ پریخودې شی. نبی علیه السلام اشارتاً د خپل وفات وخت نزدې راتلوذکرهم اوکړو.چه په هغې باندې حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه پوهه شو.او په ژړا شو.نبی علیه السلام هغه ته تسلی ورکړله.اووې فرمائیل. چه ماته داسې معلومه شوې ده.چه تاسو خلق دخپل نبی جدائی اومرګ نه ډیر خفه او یریدونکی یئ.حالانکه دلته چالره هم همیشوالې نشته.(لکه څنګه چه د قرآن شریف په دې آیاتونوکښې دی. ﴿وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِّن قَبْلِكَ الْخُلْدَ﴾ ([2]) ﴿وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِ الرُّسُلُ﴾ ([3]) په داسې قسمه نصیحت سره نبی علیه السلام صحابه کرام رضی الله عنهم په دې خبره راضی کړل.چه هغوی د نبی علیه السلام د جدائی غم برداشت کړې شی.ددې نه پس نبی علیه السلام صحابو رضی الله عنهم ته الوداع اووئیل.اوکور ته ئې تشریف یوړه.([4])

په مسجد نبوی کښې اخری مونځ: د زیارت په ورځ د ماذیګر مانځه نه پس نبی علیه السلام جمات ته تشریف راوړه.او د ماښام په مانځه کښې هم راغې.دماښام په مانځه کښې نبی علیه السلام سورة ﴿وَالْمُرْسَلٰتِ عُرْفًا﴾ تلاوت کړو.د زیارت په ورځ د ماښام دا مونځ د نبی علیه السلام د ټولو نه آخری مونځ وو. کوم چه نبی علیه السلام ورکړو. لکه چه روستو د بخاری په روایت کښې راروان دی.چه د ماسخوتن وخت راغې.نو تپوس ئې اوکړو.چه مونځ اوشو؟ خلقو اووئیل.ټول ستاسو انتظار کوی.نبی علیه السلام پاسیدل اوغوښتل. خو بې هوشی پرې راغله.د هوش راتلو نه پس ئې بیا

---

[1]) البدایة والنهایة (۵\۲۲۵)_

[2]) سورة الانبیاء\۳٤)_

[3]) سورة آل عمران\۱٤٤)_

[4]) ددې خطبې مبارکې تفصیل دپاره اوګورئ! البدایة والنهایة ۶\۲۲۹-۲۳۱) واتحاف السادة المتقین (۱۰\۲۸۹)_

تپوس اوکړو.چه مونځ اوشو؟ خلقو بيا هغه جواب ورکړو .نبی عليه السلام پاسيدل اوغوښتل.نو بيا پرې بې هوشی راغله. په دريم ځل هم چه کله بې هوشی راغله نووې فرمائيل.ابوبکر رضی الله عنه دې مونځ ورکړی. نود ماسخوتن مونځ حضرت صديق اکبر رضی الله عنه ورکړو.(١)

ددې نه پس به مونځونه صديق اکبر رضی الله عنه ورکول.د نبی عليه السلام تګ راتګ مسجد طرف ته بند شو.البته د هفتې يا اتوار په ورځ د نبی عليه السلام په طبيعت کښې څه افاقه اوشوه.نو نبی عليه السلام د حضرت عباس رضی الله عنه او د حضرت علی رضی الله عنه په سهارې سره مسجد نبوی ته تشريف راوړه. جماعت اودريدلې وو.حضرت صديق اکبر رضی الله عنه مونځ ورکولو .نبی عليه السلام د حضرت صديق اکبر رضی الله عنه ګس طرف ته کيناسته.حضرت صديق رضی الله عنه شاته شو .نبی عليه السلام اشارې سره منع کړو.او دهغه په اړخ کښې ګس طرف ته کيناسته.اومونځ ئې ورکړو.اوس نبی عليه السلام امام وو.او صديق اکبر رضی الله عنه د نبی عليه السلام اقتداء کوله.باقی مونځ کونکو به د حضرت صديق اکبر په تکبيرونو باندې د مونځ ارکان اداکول.دا د ماسپخين مونځ وو.(٢)

دماسپخين دا امامت د نبی کريم صلی الله عليه وسلم آخری امامت وو.خو د ماسپخين د مانځه پوره امامت نبی عليه السلام نه ووکړې.د مونځ د ابتدائی حصې امامت حضرت صديق اکبر رضی الله عنه فرمائيلې وو. دکوم مونځ چه مستقل آخری امامت نبی عليه السلام فرمائيلې دې. هغه د زيارت د ورځې د ماښام د مونځ امامت وو.لکه څنګه چه اوس وړاندې بيان شو.

په دې بيان سره هغه دواړه قسمه رواياتو منځ کښې تطبيق هم کيږی.چه په هغې کښې بعضوکښې دی.چه نبی عليه السلام آخری مونځ د ماښام اوکړو.او په بعضوکښې دی.چه آخری مونځ ئې د ماسپخين ورکړو.دغه شان په کومو رواياتو کښې چه د ماښام مونځ آخری ګرځولې شوې دې.دهغې نه د مستقل امامت په اعتبار سره آخری کيدل مراد دی.نو دا دهغه رواياتو معارض نه دې.په کومو کښې چه راغلی دی.چه آخری مونځ نبی عليه السلام د ماسپخين ورکړې دې.ځکه چه د ماسپخين دغه مونځ نبی عليه السلام مستقل او پوره پخپله نه وو ورکړې.بلکه دمونځ شروع کيدو نه پس نبی عليه السلام راغې.اوامامت ئې اوکړو.(٣)

د اتوار په ورځ مرض سخت شو.د ذات الجنب په خيال سره خلقو دهغې دوائی ورکول اوغوښتل.خو نبی عليه السلام ته هغه دوائی. څکل ناخوښه وو.نو نبی عليه السلام انکار اوکړو.مريض چونکه عام طور باندې دوائی ناخوښوی.په دې وجه صحابه کرامو رضی الله عنهم اوګڼړل.چه دا طبعی ناخوښی ده.اوپه زبردستئ ئې دوائی ورکړله.روستو چه کله طبيعت ښه شو.نووې فرمائيل. چه ما تاسو نه وئ منع کړی؟ اوس ستاسو سزا داده.چه ټولو ته دوائی ورکړې شی.ځوك چه په دې عمل کښې شريك وو.سوا د عباس رضی الله عنه نه،چه هغه په دې عمل کښې شريك نه وو. (البته هغوی مشوره ورکړې وه)(٤)

---

١) اتحاف السادة المتقين ١٨٩١١٠) والبداية والنهاية (٢٣٣١٥)۔

٢) البداية والنهاية (٢٣٥١٥)۔

٣) البداية والنهاية(٢٣٥١٥)۔

٤) لکه څنګه چه روستو د بخاری شريف په روايت باب کښې راځی)۔

په کومه ورځ چه وفات اوشو.يعنى د ګل په ورځ، د سحر په وخت نبى عليه السلام د حجرې پرده اوچته کړله.وې کتل.نو خلقو صفونه جوړ کړى وو.دسحر په مانځه کښې مشغول وو. خلق ئې چه اوليدل.د خوشحالئ نه مسکې شو.مخ مبارک ئې اوزليده.هلته خلق د ډيرې خوشحالئ نه بې قابو شو.نزدې وه.چه مونځونه ئې مات کړى وى.حضرت صديق اکبر رضي الله عنه امام وو. هغوى اوغوښتل.چه شاته شى.نبى عليه السلام اشارې سره اوفرمائيل.چه مونځ پوره کړه.او دحجرې پرده ئې ښکته کړله.او واپس ئې تشريف يوړه.دا د صحابو رضي الله عنهم دپاره د رسول الله صلى الله عليه وسلم د عام زيارت دټولو نه آخرى موقعه وه.[١]

په دغه ورځ د سحر په وخت د نبى عليه السلام طبيعت په سکون کښې وو.حضرت صديق اکبر رضي الله عنه د سحر په وخت خدمت کښې حاضرشو.په طبيعت کښې ئې چه ښه والې اوليده.نو عرض ئې اوکړو.اې د الله رسوله! د الله په فضل وکرم سره نن ستاسو حالت څه قدرې ښه دې.که اجازت وى.نو زه خپلې (دويمې) بى بى حبيبه بنت خارجه ته ورځم.او راځم.چه نن دهغې د نمبر ورځ ده.نبى عليه السلام اجازت ورکړو.او حضرت صديق اکبر رضي الله عنه د مدينې اطرافو ته چرته چه حبيبه بنت خارجه اوسيدله.هلته لاړو.[٢]

نورصحابه رضي الله عنهم هم راغلل.د حضرت على رضي الله عنه نه ئې دحال پوښتنه اوکړله.حضرت على رضي الله عنه اووئيل.چه نن په طبيعت کښې الحمدلله افاقه ده.صحابه مطمئن شو.او خواره شو.[٣] خو ورځ راختلو سره سره نبى عليه السلام باندې بې هوشى راتلل شروع شو.او په وقفه وقفه به بې هوشى راتله.حضرت فاطمې رضي الله عنها چه دا کيفيت اوليده.نووې وئيل.،،واکرب اباه،، هائې زما د اباجان بې چينى! نبى عليه السلام اوفرمائيل.ستا اباجان دپاره به د نن نه پس بې چينى نه وى.[٤]

دوفات نه لږوخت مخکښې ئې دحضرت عائشې رضي الله عنها په سينه باندې سر کيخودو.او سملاسته. دحضرت صديق اکبر رضي الله عنه خوئې عبدالرحمن په خدمت اقدس کښې حاضر شو.دعبدالرحمن په لاس کښې مسواک وو.نبى عليه السلام مسواک طرف ته ډير ډير کتل. حضرت عائشه رضي الله عنها پوهه شوه. چه نبى عليه السلام مسواک کول غواړى.د عبدالرحمن نه ئې مسواک واخستلو.په غاښونو ئې نرم کړو.بيا ئې نبى عليه السلام ته ورکړو.نبى عليه السلام د صحت مند سړى پشان مسواک اوکړو.[٥]

وفات: څومره چه به د وفات وخت نزدې راتلو.د نبى عليه السلام تکليف به زياتيده.نزدې ورسره د اوبو پيالئ پرته وه.د درد نه چه به بې آرامه شو.په هغې کښې به ئې لاس اووهلو.او په مخ مبارک به ئې راښکلو.او دا به ئې فرمائيل.«لا اله الا الله، ان للموت لسکرات» ،بې شکه د مرګ

---

[١]) لکه چه روستو روايت کښې راروان دى)_

[٢]) طبقات ابن سعد(٢١٥١٢)_

[٣]) بخارى، کتاب المغازى، رقم الحديث(٤٤٦٢)_

[٤]) بخارى کتاب المغازى، رقم الحديث (٤٤٦٢)_

[٥]) بخارى کتاب المغازى، باب مرض النبى صلى الله عليه وسلم ووفاته، رقم الحديث(٤٤٥١)_

ډیرې سختئ دی، په دې کښې ئې لاس اوچت کړو.چت طرف ته ئې اوکتل.اووې فرمائیل. «اللهمّ فی الرّفیق الاعلیٰ» لاس ئې ښکته راوغورزیده.او روح مبارک ئې عالم قدس طرف ته والوتلو.(۱) «انالله وانا الیه راجعون»

تاریخ وفات: په دې خبره تقریباً ټول روایات متفق دی.چه د رسول الله ﷺ وفات په ربیع الاول کښې د ګل په ورځ شوې دی.البته په دې کښې اختلاف دې.چه د ربیع الاول کوم تاریخ وو؟ په دې سلسله کښې درې اقوال ډیر مشهور دی:

① دټولونه زیات مشهور قول کوم چه اکثرو اصحاب سیر اختیار کړې دې. دا دې. چه د نبی ﷺ وفات په ۱۲ ربیع الاول د ګل په ورځ شوې دې.(۲) خو په دې قول باندې یو قوی اشکال داکیږی.چه د ۱۲ربیع الاول نه تقریباً درې میاشتې وړاندې د ذی الحجې ۱۰ھ په نهم تاریخ په اتفاق د روایاتو د جمعې ورځ وه.اوپه یکم ذی الحجه د زیارت ورځ وه.اوس د ذی الحجه، محرم، او صفر درې واړه میاشتې که د دیرشو دیرشو اومنلې شی.اوکه د یوکم دیرشو اومنلې شی.یا بعضې د دیرشو او بعضې د یوکم دیرشو اومنلې شی.په یو صورت کښې هم ۱۲ربیع الاول ۱۱ھ د ګل ورځ نه جوړیږی.حالانکه ټول روایات په دې خبره متفق دی.چه د نبی ﷺ وفات د ګل په ورځ شوې دې.(۳)

② دویم قول علامه طبری د کلبی او ابومخنف نه نقل کړې دې.چه د نبی ﷺ وفات په ۲ربیع الاول شوې دې.علامه سهیلی په ،،الروض الانف،، کښې لیکلی دی.چه که ذی الحجه، محرم او صفر درې واړه د یوکم دیرشو ورځو اومنلې شی.نو په ۲ ربیع الاول ۱۱ھ د ګل ورځ راځی.(۴) د حافظ ابن حجر ﷫ میلان هم دې قول طرف ته معلومیږی.البته په دې قول باندې بعضې حضراتو دا اشکال کړې دې.چه د درېو میاشتو پرله پسې د ۲۹ ورځو کیدل شاذ دی.۲ربیع الاول د ګل ورځ هغه وخت راځی.کله چه ذی الحجه، محرم او صفر درې واړه د ۲۹ ورځو اومنلې شی.او دا صورت قلیل الوقوع دې.(۵)

③ دریم قول د امام مغازی موسی بن عقبه، لیث بن سعد او خوارزمی وغیره حضراتو دې. دا خلق فرمائی.چه د رسول الله ﷺ وفات په یکم ربیع الاول د ګل په ورځ شوې دې.(۶) په یکم ربیع الاول به د ګل ورځ هغه وخت وی.کله چه ذی الحجه ،محرم او صفر کښې دوه د

---

۱) البدایة والنهایة(۲۳۹/۵-۲۴۰)_
۲) الکامل لابن اثیر(۲۱۹/۲)_
۳) الروض الانف (۳۷۲/۲)_
۴) الروض الانف (۳۷۲/۲)_
۵) حاشیه سیرة النبی ﷺ از مولانا سید سلیمان ندوی ﷫ (۱۰۶/۲)_
۶) الروض الأنف (۳۷۲/۲) وسیرت مصطفی(۱۷۲/۳)_

۲۹ ورځو او يوه مياشت د ۳۰ ورځو اومنلې شي .او دا صورت کثيرالوقوع دې.علامه سهيلي رحمه الله دې ته اقرب القياس وئيلي دی.(۱)

ددې قول تائيد دحضرت ابن عباس رضی الله عنه دهغه روايت نه هم کيږی.کوم چه علامه ابن جرير طبری او حافظ ابن کثير رحمه الله نقل کړې دې.چه د قرآن شريف د آيت ﴿ ٱلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ... ﴾ د نزول د ورځې نه تردوفات ورځې پورې۸۱ ورځې دی .اودا آيت په ۹ ذی الحجه ۱۰ هـ نازل شوې دې.اوس د ۹ ذی الحجه نه د يکم ربيع الاول پورې دمذکوره قول په لحاظ سره حساب اولګوه.نو۸۱ ورځې جوړيږی. (۲)

د رسول الله ﷺ وفات د ماسپخين مانځه نه مخکښې اوشو.په مغازی دابن اسحاق کښې دی.چه د ساخت په وخت د نبی علیه السلام وفات اوشو.او په مغازی د موسی بن عقبه کښې دی.چه د نبی علیه السلام وفات د زوال په وخت شوې دې.خو په ساخت او زوال کښې څه زياته فاصله نه وی.په دې وجه دا اختلاف زيات ژور نه دې.(۳)

د وفات نه پس د صحابورض کيفيت: د نبی کريم ﷺ د وفات نه پس تولو صحابو رضی الله عنهم باندې عجيبه اونا آشنا کيفيت خورشو.حضرت عمر رضی الله عنه توره راوښکله.او په مسجدنبوی کښې اودريده.اووې وئيل.که چا اووئيل.چه د نبی علیه السلام وفات شوې دې.نو دهغه سټ به وهلې شی.(۴) حضرت عثمان رضی الله عنه باندې سکته (خاموشی) راغلې وه.دحضرت عائشه صديقه رضی الله عنها او نورو ازواج مطهرات رضی الله عنهن په ژړا ژړا بدحال شوې وو.حضرت علی رضی الله عنه په ژړا ژړا بې هوشه شو.(۵)

حضرت ابوبکرصديق رضی الله عنه ته اطلاع ملاوشوه.هغه تشريف راوړه.او نبی کريم ﷺ ته حجرې مبارکې ته راروسيده.د نبی علیه السلام په بدن مبارک باندې څادر پروت وو.هغه د مخ مبارک نه څادر لرې کړو.د نبی علیه السلام تندې مبارک ئې ښکل کړو.او«لايجمع الله عليك موتتين» ئې اووئيل. اووې وئيل.چه کوم مرګ الله تعالی د نبی علیه السلام په تقدير کښې ليکلې وو.دهغې مطابق د نبی علیه السلام وفات شوې دې.بيا جمات ته راغې.د صحابه کرامو رضی الله عنهم مجمع وه.دهيڅ چا په پوهه کښې نه راتلل.چه څه اووئيلې شی.څه اوکړې شی.

حضرت عمر رضی الله عنه پخپل قابوکښې نه وو.او صحابو رضی الله عنهم چه ددوی دا کيفيت اوليده.نو په ويره او غم کښې اخته وو.حضرت صديق اکبر رضی الله عنه عمر رضی الله عنه لره چيړل او رټل مناسب اونه ګڼړل.د جمات يو ګوټ ته لاړه.چرته چه هغه لاړو.مجمع هم هلته منتقل شوه.حضرت صديق

---

(۱) الروض الانف (۳۷۲\۲)_

(۲) حاشيه سيرة النبی از مولانا سيدسليمان ندوی رحمه الله (۱۰۷\۲)_

(۳) فتح الباری(۱۴۳\۸-۱۴۴)_

(۴) اتحاف السادة المتقين (۲۹۸\۱۰)_

(۵) سيرت مصطفی(۱۷۳\۳)_

اكبر رضي الله عنه خطبه ارشاد اوفرمائيله.په هغې كښې ئې ﴿إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُم مَّيِّتُونَ﴾ آيت اولوسته. ﴿وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِ الرُّسُلُ﴾ آيت ئې اولوسته. ﴿كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ﴾ آيت ئې تلاوت كړو.او ﴿كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ﴾ آيت ئې اولوسته. ددې آياتونو دتلاوت نه پس هغه په زور سره اوونيل.

قوله: من كان منكم يعبد محمداً، فان محمداً قد مات، ومن كان يعبدالله فان الله حي لايموت: دحضرت صديق اكبر رضي الله عنه په دې خطبه كښې الله تعالى داسې اثر واچولو.چه ټول په ټوله صحابه مطمئن شو.او دا يقين اوشو.چه د نبى كريم صلى الله عليه وسلم وفات شوى دې. ډيروصحابو رضي الله عنهم اووئيل.چه دا آياتونه زمونږ په ذهن كښې نه وو پاتې شوى.د ابوبكر صديق رضي الله عنه په تلاوت كولو سره هلته توجه اوشوه.[1] ددې آياتونو طرف ته د حضرت عمر رضي الله عنه توجه هم نه وه.اودهغه خيال داوو.چه د نبى عليه السلام وختى طور باندې ددې عالم مشاهدې نه عالم قدس طرف ته انقطاع شوې ده.او دا يوه عارضى خبره ده.واپس به بيا نبى عليه السلام دې عالم مشاهدې طرف ته ملتفت او متوجه كيږى.او لكه څنګه چه زمونږ سره مخكښې اوسيده.هغه شان به بيا اوسيږى.[2]

بعضې حضرات فرمائى.چه حضرت عمر بن الخطاب رضي الله عنه ته دا ويره وه.چه ددې نازكې موقعې نه به منافقان فائده واخلى.او فساد به پيدا كړى.په دې وجه هغوى په دغه باندې سخت موقف اختيار كړو.والله اعلم.

تكفين او تدفين: ددې نه پس د نبى كريم صلى الله عليه وسلم د نيابت او خليفه جوړيدو مسئله پينبه شوه.چه ددې تفصيل په ،،سقيفه بنى ساعده،، كښې تيرشوى دې.دا هم يوه اهمه مسئله وه. چه نبى كريم صلى الله عليه وسلم ته غسل څنګه وركړې شى؟ د نبى عليه السلام جنازه څنګه اوكړې شى؟ نبى عليه السلام چرته دفن كړې شى؟ عجيبه خبره داوه. چه ددې سوالاتو جوابونه د حضرت صديق اكبر رضي الله عنه نه علاوه بل چا سره نه وو.حضرت صديق اكبر رضي الله عنه ددې ټولو مشكلاتو حل راوښكلو.اووې وئيل.چه ماته د رسول الله صلى الله عليه وسلم نه په دې باره كښې معلومات حاصل دى.ددې نه پس دجامو اوښكلو نه بغير نبى عليه السلام ته غسل وركړې شو.د جنازې مونځ بغير دجماعت نه اوكړې شو.د عائشې رضي الله عنها په حجره كښې د نبى عليه السلام جنازه ايخودې شوې وه.خلق به ورتلل.او ځانله ځانله به ئې مونځ كولو.واپس به راتلل .او بيا هلته د نبى عليه السلام د دفن انتظام اوكړې شو.[3]

[٤١٦٥] وَقَالَ يُونُسُ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ عُرْوَةُ قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ فِي مَرَضِهِ الَّذِي مَاتَ فِيهِ يَا عَائِشَةُ مَا أَزَالُ أَجِدُ أَلَمَ الطَّعَامِ الَّذِي أَكَلْتُ بِخَيْبَرَ فَهَذَا أَوَانُ وَجَدْتُ انْقِطَاعَ أَبْهَرِي مِنْ ذَلِكَ السُّمِّ

---

[1] البداية والنهاية (٥\٢٤٢-٢٤٣) وطبقات ابن سعد (٢\٢٧٠-٢٦٨)_

[2] طبقات ابن سعد(٢\٢٦٦)_

[3] تفصيل دپاره اوګورئ! طبقات ابن سعد(٢\٢٧٧-٢٩٢)_

دا تعليق دي.بزاز او حاكم دا موصولا نقل كړي دي.(۱)
ابهرد ساه رګ ته وائي.دا د شا نه اوځي.او زړه سره يوځائې په پوره بدن كښې خپل اثرات رسوي. بعضې حضرات فرمائي.چه د ځيګر نه اوځي.او د زړه سره خوا كښې تيريږي.د پوره بدن مساماتو او نرى رګونوته خپل اثر رسوي.چه دا اوشليږي .نو انسان وفات كيږي.
نبى كريم ﷺ پخپل مرض وفات كښې اوفرمائيل.چه كوم زهر ماد غزوۀ خيبرپه موقع باندې د چيلۍ غوښې سره خوړلي وو.دهغې په وجه زه دخپل ساه رګ شليدل محسوسوم.د غزوۀ خيبر په موقعه باندې نبى ﷺ ددغه زهريله غوښې ټكړه صرف په خوله كښې ايخودې وه.او د جبرئيل امين په اطلاع وركولو سره ئې تهوكلې وه.خو په خوله كښې د ايخودو په وجه دهغې اثر نبى ﷺ مسلسل روستو هم محسوسولو.اوپه دې موقع باندې نبى ﷺ اوفرمائيل.چه د زهرو په وجهماته دخپل ساه رګ شليدو اندازه كيږي.
ددې نه دا نتيجه اخستې شوې ده.چه الله تعالى رسول الله ﷺ د شهادت مرګ ورنصيب كړې دې.حديث كښې راځي.چه كوم مسلمان د زهرو په وجه وفات شى.هغه د آخرت په لحاظ سره شهيد دې.(۲)

[۴۴۴۶] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنْ أُمِّ الْفَضْلِ بِنْتِ الْحَارِثِ قَالَتْ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ فِي الْمَغْرِبِ بِالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا ثُمَّ مَا صَلَّى لَنَا بَعْدَهَا حَتَّى قَبَضَهُ اللَّهُ [ر:۷۲۹]

دلته دى.چه دماښام مانځه نه پس نبى ﷺ بيا هيڅ يو مونځ نه دى رانكړو.مراد ددې نه دادې.چه هيڅ يو داسې مونځ ئې رانكړو.چه په هغې كښې د نبى ﷺ د قراءت اوريدو نصيب شوې وى.ګنى د ماښام دا مونځ ئې د زيارت په ورځ اوكړو.او ددې نه پس د هفتې يا اتوار په ورځ د ماسپخين مونځ نبى ﷺ په مسجد كښې وركړې دې.خوپه هغې كښې د قراءت اوريدو موقعه نه ده ملاوشوې.په دې وجه هغه ددې روايت خلاف نه دې.(۳)

[۴۴۴۷] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَرْعَرَةَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبِي بِشْرٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ كَانَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يُدْنِي ابْنَ عَبَّاسٍ فَقَالَ لَهُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ إِنَّ لَنَا أَبْنَاءً مِثْلَهُ فَقَالَ إِنَّهُ مِنْ حَيْثُ تَعْلَمُ فَسَأَلَ عُمَرُ ابْنَ عَبَّاسٍ عَنْ هَذِهِ الْآيَةِ إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ فَقَالَ أَجَلُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْلَمَهُ إِيَّاهُ فَقَالَ مَا أَعْلَمُ مِنْهَا إِلَّا مَا تَعْلَمُ [ر:۳۴۲۸]

[۴۴۴۸] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ سُلَيْمَانَ الْأَحْوَلِ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ قَالَ قَالَ

---

۱) فتح البارى(۱۳۱/۸)_
۲) فيض البارى(۱۴۲/۴-۱۴۳)_
۳) البداية والنهاية (۲۳۵/۵)_

ابْنُ عَبَّاسٍ يَوْمُ الْخَمِيسِ وَمَا يَوْمُ الْخَمِيسِ اشْتَدَّ بِرَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَجَعُهُ فَقَالَ ائْتُونِي أَكْتُبْ لَكُمْ كِتَابًا لَنْ تَضِلُّوا بَعْدَهُ أَبَدًا فَتَنَازَعُوا وَلَا يَنْبَغِي عِنْدَ نَبِيٍّ تَنَازُعٌ فَقَالُوا مَا شَأْنُهُ أَهَجَرَ اسْتَفْهِمُوهُ فَذَهَبُوا يَرُدُّونَ عَلَيْهِ فَقَالَ دَعُونِي فَالَّذِي أَنَا فِيهِ خَيْرٌ مِمَّا تَدْعُونِي إِلَيْهِ وَأَوْصَاهُمْ بِثَلَاثٍ قَالَ أَخْرِجُوا الْمُشْرِكِينَ مِنْ جَزِيرَةِ الْعَرَبِ وَأَجِيزُوا الْوَفْدَ بِنَحْوِ مَا كُنْتُ أُجِيزُهُمْ وَسَكَتَ عَنِ الثَّالِثَةِ أَوْ قَالَ فَنَسِيتُهَا [ر: ١١٤]

[٤٣٩] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللّٰهِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُبَيْدِ اللّٰهِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عُتْبَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ لَمَّا حُضِرَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفِي الْبَيْتِ رِجَالٌ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَلُمُّوا أَكْتُبْ لَكُمْ كِتَابًا لَا تَضِلُّوا بَعْدَهُ فَقَالَ بَعْضُهُمْ إِنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ غَلَبَهُ الْوَجَعُ وَعِنْدَكُمُ الْقُرْآنُ حَسْبُنَا كِتَابُ اللّٰهِ فَاخْتَلَفَ أَهْلُ الْبَيْتِ وَاخْتَصَمُوا فَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ قَرِّبُوا يَكْتُبْ لَكُمْ كِتَابًا لَا تَضِلُّوا بَعْدَهُ وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ غَيْرَ ذٰلِكَ فَلَمَّا أَكْثَرُوا اللَّغْوَ وَالِاخْتِلَافَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُومُوا قَالَ عُبَيْدُ اللّٰهِ فَكَانَ يَقُولُ ابْنُ عَبَّاسٍ إِنَّ الرَّزِيَّةَ كُلَّ الرَّزِيَّةِ مَا حَالَ بَيْنَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبَيْنَ أَنْ يَكْتُبَ لَهُمْ ذٰلِكَ الْكِتَابَ لِاخْتِلَافِهِمْ وَلَغَطِهِمْ [ر: ١١٤]

واقعه قرطاس: دا روايت او دې سره متصل راروان روايت كښې د قرطاس واقعې بيان دې. حضرت ابن عباس رضي الله عنهما فرمائى.د زيارت ورځ! او څنګه ده د زيارت ورځ، په دې ورځ د رسول الله ﷺ مرض كښې سختى راغله.ددې زيارت نه د رسول الله ﷺ د وفات نه څلور ورځې مخكښې زيارت مراد دې.

قوله: فَقَالَ ائْتُونِي أَكْتُبْ لَكُمْ كِتَابًا لَنْ تَضِلُّوا بَعْدَهُ أَبَدًا: نبى ﷺ اوفرمائيل.ماته راشئ:زه تاسو دپاره يو كتاب (خط) اوليكم.چه دهغې نه پس به تاسو كله هم ګمراه نه شئ:يعنى كله چه دزيارت په ورځ د نبى ﷺ تكليف كښې سختى اوشوه.نو نبى ﷺ حاضرينو ته اوفرمائيل.چه ماته كاغذ اوقلم راوړئ.چه زه تاسو دپاره يوه داسې وصيت نامه اوليكم.چه دهغې نه پس به تاسو نه ګمراه كيږئ.

قوله: فَتَنَازَعُوا وَلَا يَنْبَغِي عِنْدَ نَبِيٍّ تَنَازُعٌ فَقَالُوا مَا شَأْنُهُ أَهَجَرَ اسْتَفْهِمُوهُ: د رسول الله ﷺ حكم اوريدو سره صحابوﷺ جګړه او اختلاف اوكړو.اختلاف په دې كښې اوشو.چه بعضې حضراتو اووئيل.كاغذ او قلم راوړئ.او بعضې نورو حضراتو اووئيل.چه نبى ﷺ ته دې وخت سخت تكليف دې.په دې وجه نبى ﷺ ته د ليكلو په تكليف كښې اچول نه دى پكار.لكه چه په دې پسې روايت كښې دى. «فقال بعضهم ان رسول الله ﷺ قد غلبه الوجع، وعندكم القرآن، حسبنا كتاب الله» بعضو اووئيل.چه په رسول الله ﷺ باندې د مرض سختى او غلبه ده.تاسو سره قرآن شته. مونږ دپاره دالله كتاب كافى دې،،دلته څو صراحت نشته.د مسلم

شريف په روايت كښې صراحت دې.چه دا ويونكې حضرت عمر رضي الله عنه وو.هغوى وئيلى وو.

«حسبنا كتاب الله»[1] په دې باندې دحضرت عمر رضي الله عنه رائې سره اختلاف كونكو بعضې حضراتو اووئيل.

قوله: أَهَجَرَ اسْتَفْهِمُوهُ: ددې جملې دوه مطلبه بيان كړې شوى دى:

① ..اهجر،، كښې همزه د استهام ده.او دا د ،،هُجر،،(بضم الهاء) نه ماخوذ دې.د ،،هُجر،، نه هغه بې جوړ او بې ربط كلام مراد دې.كوم چه د مريض د ژبې نه د مرض د سختوالى په حالت كښې بغير د سوچ اوفكر نه اوځى.حضرت عمر رضي الله عنه چه كله د رسول الله صلى الله عليه وسلم د مرض د سختوالى په وجه د قلم اوكاغذ راوړلو نه منع كړل. او وې وئيل.«حسبنا كتاب الله» نود كومو خلقو رائې چه داوه.چه قلم كاغذ راوړل او وصيت نامه ليكل پكاردى.هغوى دا جمله اووئيله.او مطلب دهغوى داوو.چه ته د نبى كريم صلى الله عليه وسلم د حكم خلاف ورزى آخر ولې كوې؟ آيا رسول الله صلى الله عليه وسلم د مرض د سختئ په وجه څه فضول خبره اوكړله؟ يعنى هيڅ چرې داسې نه ده.چه رسول الله صلى الله عليه وسلم فضول خبره كړې وى.نو د حكم په تعميل كښې قلم او كاغذ راوړل، اوكوم څه چه نبى عليه السلام ليكل غواړى.هغه ليكل پكاردى.حضرت شاه عبدالعزيز رحمه الله په تحفه اثناء عشريه كښې هم دا مطلب بيان كړې دې.په دې صورت كښې استفهام انكارى دې.[2]

② دويم مطلب دا بيان شوې دې.چه ،،اهجر،، د ،،هَجر،،(بفتح الهاء) نه ماخوذ دې.د هجر معنى فراق او جدائى راځى.يعنى آيا رسول الله صلى الله عليه وسلم زمونږ نه جدا كيږى؟ ([3])

ددې واقعې په وجه روافضو حضرت عمر رضي الله عنه باندې ډيره ملامته او بدې ردې وئيلې دى. هغوى وائى.چه حضرت عمر رضي الله عنه او دهغه رائې سره اتفاق كونكى صحابو د رسول الله صلى الله عليه وسلم د حكم نافرمانى اوكړله.چه دهغې په وجه امت د يو داسې وصيت نامې نه محرومه شو.چه هغې به امت د ګمراهئ او ضلالت نه بچ كړې وې.

خودروافضو دااعتراض بالكل غلط دې.اوحضرت فاروق اعظم رضي الله عنه سره د هغوى د بغض او حسد په بنياد باندې مبنى دې.د رسول الله صلى الله عليه وسلم هرحكم به ضرورى، لازمى اوواجبى نه وو. بلكه د نبى عليه السلام بعضې احكام به اختيارى وو.اوبعضې اوامر به ئې ايجابى او لازمى وو. حضرت عمر رضي الله عنه او دهغه رائې سره اتفاق كونكو صحابو دقرائنو نه دا اوګنړل.چه د نبى عليه السلام دا حكم ايجابى اولازمى نه دې.بلكه اختيارى دې.اود حضرت عمر رضي الله عنه عادت وو.چه هغه به په داسې موقعو كښې عام طور باندې مشوره وركوله.او رسول الله صلى الله عليه وسلم به دهغه مشوره قبلوله. ددې يو دوه نه، ډير مثالونه دى.چه په يوه معامله كښې نبى عليه السلام يو اختيارى حكم وركړو.حضرت عمر رضي الله عنه دهغې خلاف مشوره وركړله.او نبى عليه السلام قبوله كړله.

. مثلاً دحضرت ابوهريره رضي الله عنه واقعه مشهوره ده.چه هغه د رسول الله صلى الله عليه وسلم په حكم سره د

---

[1]) صحيح مسلم، كتاب الوصية، باب ترك الوصية لمن ليس له شئ يوصى فيه، رقم الحديث (٤١٠٤)

[2]) تحفه اثناء عشريه (٤٥٣)_

[3]) فتح البارى(١٣٣١٨)_

نبي عليه السلام پيزار مبارك واخستل.او صحابو رضي الله عنهم ته د جنت خوشخبرئ دپاره روان شو.په لاره كښې حضرت عمر رضي الله عنه هغه سره ملاوشو.اوهغه ئې واپس كړو.هغه لاړه .اونبي كريم صلى الله عليه وسلم ته ئې عرض اوكړو.چه دا خوشخبرى صحابو رضي الله عنهم ته مه وركوئ.چرته داسې اونه شي.چه هغوى په دې خوشخبرئ سره نيك اعمال پريږدى.نو نبي عليه السلام دهغه مشوره قبوله كړله.(1)
په دغه موقع رسول الله صلى الله عليه وسلم باندې د مرض سختي وه.حضرت عمر رضي الله عنه چه قرائنو.سره كله پوهه شو.چه د نبي عليه السلام حكم ايجابى او لازمى نه دې.نوهغوى رسول الله صلى الله عليه وسلم سره د زيات محبت په وجه دا اووئيل.چه د تكليف په دې حالت كښې نبي عليه السلام لره دځه ځيز د ليكلو په مشقت كښې اچول نه دى پكار.او دا خبره پخپل ځائې صفا ده.چه د رسول الله صلى الله عليه وسلم دا حكم ايجابى او لازمى نه وو.ځكه كه دا لازمى اوايجابى وې.نو نبي عليه السلام به دچا د اختلاف په وجه هيڅ چرې نه پريخودو.(2)
اودا دزيارت د ورځې واقعه ده.ددې نه پس رسول الله صلى الله عليه وسلم څلور ورځو پورې ژوندې پاتې شوې دې.او په دې مينځ كښې د نبى په صحت كښې افاقه هم راغلې ده.د زيارت د ورځې د ماسپخين مونځ نبي عليه السلام وركړو.او دمانځه نه پس ئې خطبه هم وركړله.نوكه دا وصيت نامه ليكل ضرورى او لازمى وې.نو نبي عليه السلام به په دغه څلورو ورځو كښې څه وخت دا ضرور ليكلې وې.
بعضې حضراتو وئيلى دى.چه رسول الله صلى الله عليه وسلم څه فرمائيلى وو.دا امر اختبار او امتحان وو.نبي عليه السلام دا معلومول غوښتل.چه آيا د كتاب الله متعلق صحابو رضي الله عنهم ته دا يقين كامل شوې دې.چه هغوى دپاره د لارې د رڼرا جوړيدو دپاره هغه كافى دې؟ ياهغوى ته په هغې كښې اوس هم شك دې.كله چه حضرت عمر رضي الله عنه وغيره دا اووئيل.«حسبنا كتاب الله»، نو نبي عليه السلام ته تسلى اوشوه.او نبي عليه السلام اوفرمائيل.«دعونى فالذى انا فيه خير» يعنى د كتاب پريخودو (ستا د جواب اوريدو نه پس) اوس چه ما كومه اراده كړې ده.هغه خيردې.(3)
اوس پاتې شوه داخبره چه رسول الله صلى الله عليه وسلم څه ليكل غوښتل.ددې متعلق مختلفې خبرې بيان شوى دى:

① روافض وائى.چه نبى كريم صلى الله عليه وسلم دحضرت على رضي الله عنه دپاره خلافت بلافصل ليكل غوښتل.خودا د روافضو صرف دعوه ده.او هغوى سره ددې دعوې هيڅ دليل نشته

② امام ابن عيينه رحمه الله او علامه بيهقى رحمه الله فرمائى.چه د حضرت صديق اكبر رضي الله عنه خلافت

---

1) صحيح مسلم، كتاب الايمان، باب الدليل على ان من مات على التوحيد دخل الجنة قطعاً رقم الحديث (۱۵۶) (فتح الملهم ۵۹۱/۱)_

2) قال الامام البيهقي .. ولوكان مراده ان يكتب شيئاً مفروضاً لا يتغنون عنه لم يتركه باختلافهم، ولغطهم، لقوله تعالى بلغ ما انزل اليک، كمالم يترک تبليغ غيره لمخالفة من خالفه ومعاداة من عاداه.....(وانظر دلائل النبوة للبيهقي ۱۸۴/۷)_

3) ددې جملې مختلف مطلبونه روستو راروان دى._

ليکل نې غوښتل.خو چونکه نبي عليه السلام ته دا معلومه وه.چه زما نه پس به حضرت صديق رضي الله عنه خليفه جوړيږى.په دې وجه کله چه اختلاف اوشو.نو نبي عليه السلام خپله اراده پريخودله.(۱)
ددې تائيد دامام مسلم رحمه الله دهغه روايت نه هم کيږى.کوم چه هغوى دحضرت عائشې رضي الله عنها نه نقل کړې دې. هغوى اووئيل.چه ماته رسول الله صلى الله عليه وسلم پخپل مرض وفات کښې اووئيل.((ادعي لي ابابکر اباكِ واخاكِ، حتى اكتب كتاباً، فاني اخاف ان يتمنى متمن ويقول قائل: انا اولى، ويأبى الله والمؤمنون الا ابابکر))(۲)، ،يعنى خپل پلار ابوبکر رضي الله عنه، او خپل ورور(عبدالرحمن رضي الله عنه) راوغواړه.چه زه يو تحرير اوليکم.ماته ويره ده.چه څوك تمنا کونکې به تمنا اوکړى.او اوبه وائى.چه زه (دخلافت) زيات مستحق يم.حالانکه الله او مؤمنان د ابوبکر رضي الله عنه نه سوا په هيڅ چا باندې راضى نه دى.

③ او بعضو حضراتو وئيلى دى.چه روستو په روايت کښې رسول الله صلى الله عليه وسلم کوم درې وصيتونه فرمائيلى دى.هم دغه درې وصيتونه نبي عليه السلام ليکل غوښتل.والله اعلم.

قوله: فَذَهَبُوا يَرُدُّونَ عَلَيْهِ فَقَالَ دَعُونِي فَالَّذِي أَنَا فِيهِ خَيْرٌ مِمَّا تَدْعُونِي إِلَيْهِ:

بعضې صحابو رضي الله عنهم اووئيل.چه د رسول الله صلى الله عليه وسلم نه تپوس اوکړئ.چه آيا هغوى دا وصيت نامه ضرور ليکل غواړى.نو بعضې حضراتو دوباره د رسول الله صلى الله عليه وسلم سره په دې باره کښې د خبرو کولو اراده اوکړه.نو په دې باندې رسول الله صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل ،،ما پريږدئ.په څه کښې چه زه يم.هغه خيردې،،
دلته سوال پيداکيږى.چه هغه کوم او څه څيز وو.چه په هغې کښې خپل ځان نبي عليه السلام خير اوګرځولو؟

① يوه خبره خو دا مشهوره ده.چه نبي عليه السلام د رب د جمال او جلال په مشاهدې کښې مشغوله وو.نبي عليه السلام اوفرمائيل.ما هم په دې جمال او جلال مشاهده کښې پريږدئ.ما اوس تاسو خپل ځان طرف ته مه متوجه کوئ.(۳)

② بعضې حضراتو وئيلى دى.چه ددې جملې مقصد دادې.چه اوس تاسو د تحرير خبره بيا شروع کوئ.او ما د پريخودو اراده کړې ده.اوس دا تحرير پريخودل زيات غوره او زيات مناسب دى.تاسو بيا د تحرير دپاره ماته مه وايئ.(۴)

③ حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائيلى دى.چه د نبي کريم صلى الله عليه وسلم مقصد دادې.چه زما خيال د کوم تحرير او ليکلو وو.هغه زيات مناسب او غوره وو.دهغې نه کوم چه تاسو د پريخودو رائې

---

۱) دلائل النبوة للبيهقى(۷/۱۸٤) باب ماجاء فى همه بان يکتب لاصحابه کتاب..... وفتح البخارى (۱/۲۰۹)_

۲) مسلم (۲/۲۷۳) کتاب فضائل الصحابة، باب من فضائل ابى بکر الصديق رضي الله عنه)_

۳) عمدة القارى(۱۸/٦۲)_

٤) فتح البارى(۸/۱۳٤)_

راکړې ده.(١)

قوله: وَأَوْصَاهُمْ بِثَلَاثٍ قَالَ أَخْرِجُوا الْمُشْرِكِينَ مِنْ جَزِيرَةِ الْعَرَبِ وَأَجِيزُوا الْوَفْدَ بِنَحْوِ مَا كُنْتُ أُجِيزُهُمْ وَسَكَتَ عَنِ الثَّالِثَةِ أَوْ قَالَ فَنَسِيتُهَا: نبی ﷺ درې وصیتونه اوفرمائيل.رومبې وصيت ئې دا اوفرمائيلو.چه مشرکين دجزيرة العرب نه اوباسئ.دويم وصيت ئې دا اوفرمائيلو. چه راتلونکی وفود هغه شان انعام او اکرام سره رخصتوئ.لکه څنګه چه به ما هغوی انعام او اکرام سره رخصتول.او دريم وصيت نه يا خو راوی خاموش پاتې شو.يا هغه اووئيل .چه مانه هيرشو.دلته خبره په دې کښې شوې ده.چه د ،،ثالثه،، نه چُپ کيدونکې څوك دی.او نسيان دچا نه شوې دې؟ بعضې شارحينو فرمائيلی دی.چه سکوت کونکې حضرت ابن عباس رضی الله عنهما دې.او نسيان د حضرت سعيد بن جبير رحمه الله نه شوې دې.يعنی سعيد بن جبير رحمه الله دا وائی.چه دريم وصيت يا خو حضرت ابن عباس رضی الله عنهما نه دې بيان کړې.اوياکه هغوی بيان کړې دی.نو ما نه هيرشوې دې.او ماته يادنه دې.چه هغه څه دې.(٢) خو دا صحيح نه ده.صحيح داده.چه سفيان بن عيينه چه د قتيبه بن سعيد استاذ دې.هغه وائی.چه زما استاذ،، سليمان احول،، اوفرمائيل.چه دريم وصيت زما د استاذ سعيد بن جبير رحمه الله ذکرکړې وو.مانه هير شو .يا هغوی ددې نه سکوت کړې وو.يعنی سکوت کونکې سعيد بن جبير رحمه الله دې.او هيره د ،،سليمان احول،، نه شوې ده.

حافظ ابن حجر رحمه الله دې دويم احتمال ته ترجيح ورکړې ده.اووئيلی ئې دی.چه په مستخرج ابی نعيم کښې صراحت دې.چه سکوت کونکې سعيد بن جبرې دې.او هيرونکې،سليمان احول،، دې.(٣) د حافظ نظر غالباً د بخاری ،،ابواب الجزيه،، والا روايت باندې نه دې راغلې. حالانکه هلته هم دا تصريح موجود ده.((والثالثة اما ان سكت عنها واما ان قالها، فنسيتها، قال سفيان: هذا من قول سليمان))(٤)

اوس دا سوال پاتې کيږی.چه دا،،امرثالث،، څه وو.چه دهغې نبی ﷺ وصيت فرمائيلې وو؟

① د داؤدی رائې داده.چه نبی کريم ﷺ د عمل بالقرآن وصيت فرمائيلې وو.(٥)

② د مهلب او ابن بطال رائې داده.چه هغه امرثالث د اسامه د لښکر تنفيذ وو.(٦)

③ بعضې علماء فرمائی.چه دريم وصيت ((الصلاة وما ملكت ايمانكم)) يعنی د مونځ اوغلامانو سره د حسن سلوك د تاکيد وو(٧)

---

(١) فتح الباری (١٣٤١٨)_

(٢) فتح الباری(١٣٤١٨)_

(٣) فتح الباری(١٤٤١٨)_

(٤) صحيح بخاری، کتاب الجزية، باب اخراج اليهود من جزيرة العرب (٤٤٩١١)_

(٥) فتح الباری(١٣٥١٨)_

(٦) فتح الباری(١٣٥١٨)_

(٧) فتح الباری(١٣٥١٨)_

په ابن ماجه کښې دې صراحت موجود دې.(١)

④ او په موطا امام مالک کښې ،،اخراج يهود ونصارى من جزيرة العرب،، سره ((لاتتخذوا قبرى وثنا يعبد)) هم ذکرشوې دې.بهرحال دا ټول احتمالات دی.خو يقينى طور باندې يو نشى متعين کيدې.

[٤١٧٠] حَدَّثَنَا يَسَرَةُ بْنُ صَفْوَانَ بْنِ جَمِيلٍ اللَّخْمِيُّ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ دَعَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلَام فِي شَكْوَاهُ الَّذِي قُبِضَ فِيهِ فَسَارَّهَا بِشَيْءٍ فَبَكَتْ ثُمَّ دَعَاهَا فَسَارَّهَا بِشَيْءٍ فَضَحِكَتْ فَسَأَلْنَا عَنْ ذَلِكَ فَقَالَتْ سَارَّنِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ يُقْبَضُ فِي وَجَعِهِ الَّذِي تُوُفِّيَ فِيهِ فَبَكَيْتُ ثُمَّ سَارَّنِي فَأَخْبَرَنِي أَنِّي أَوَّلُ أَهْلِهِ يَتْبَعُهُ فَضَحِكْتُ [ر:٣٣٢٦]

[٤١٧١\٤١٧٢] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ سَعْدٍ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ كُنْتُ أَسْمَعُ أَنَّهُ لَا يَمُوتُ نَبِيٌّ حَتَّى يُخَيَّرَ بَيْنَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ فَسَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ فِي مَرَضِهِ الَّذِي مَاتَ فِيهِ وَأَخَذَتْهُ بُحَّةٌ يَقُولُ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ الْآيَةَ فَظَنَنْتُ أَنَّهُ خُيِّرَ

[٤١٧٢] حَدَّثَنَا مُسْلِمٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ سَعْدٍ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ لَمَّا مَرِضَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَرَضَ الَّذِي مَاتَ فِيهِ جَعَلَ يَقُولُ فِي الرَّفِيقِ الْأَعْلَى

[٤١٧٣] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ إِنَّ عَائِشَةَ قَالَتْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ صَحِيحٌ يَقُولُ إِنَّهُ لَمْ يُقْبَضْ نَبِيٌّ قَطُّ حَتَّى يَرَى مَقْعَدَهُ مِنْ الْجَنَّةِ ثُمَّ يُحَيَّا أَوْ يُخَيَّرَ فَلَمَّا اشْتَكَى وَحَضَرَهُ الْقَبْضُ وَرَأْسُهُ عَلَى فَخِذِ عَائِشَةَ غُشِيَ عَلَيْهِ فَلَمَّا أَفَاقَ شَخَصَ بَصَرُهُ نَحْوَ سَقْفِ الْبَيْتِ ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ فِي الرَّفِيقِ الْأَعْلَى فَقُلْتُ إِذًا لَا يُجَاوِرُنَا فَعَرَفْتُ أَنَّهُ حَدِيثُهُ الَّذِي كَانَ يُحَدِّثُنَا وَهُوَ صَحِيحٌ

[٤١٧٤] حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ حَدَّثَنَا عَفَّانُ عَنْ صَخْرِ بْنِ جُوَيْرِيَةَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ دَخَلَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا مُسْنِدَتُهُ إِلَى صَدْرِي وَمَعَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ سِوَاكٌ رَطْبٌ يَسْتَنُّ بِهِ فَأَبَدَّهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَصَرَهُ فَأَخَذْتُ السِّوَاكَ فَقَصَمْتُهُ وَنَفَضْتُهُ وَطَيَّبْتُهُ ثُمَّ دَفَعْتُهُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاسْتَنَّ بِهِ فَمَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اسْتَنَّ اسْتِنَانًا قَطُّ أَحْسَنَ مِنْهُ فَمَا عَدَا أَنْ فَرَغَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَفَعَ يَدَهُ أَوْ إِصْبَعَهُ ثُمَّ قَالَ فِي الرَّفِيقِ الْأَعْلَى ثَلَاثًا ثُمَّ

---

١) عن انس بن مالک، قال كانت عامة وصيت رسول الله ﷺ حين حضرته الوفاة وهو يغرغر بنفسه ،،الصلاة وما ملكت ايمانكم،،(سنن ابن ماجه ٩٠٠١٢) كتاب الوصايا، باب هل اوصى رسول الله ﷺ رقم (٢٦٩٧)ـ

قَضَى وَكَانَتْ تَقُولُ مَاتَ بَيْنَ حَاقِنَتِي وَذَاقِنَتِي [۴۱۷۶، ۴۱۹۴، ۴۳۱۰، ۵۳۵۰، ۵۹۸۸، ۶۱۴۳، وانظر: ۸۵۰]
[ر: ۸۵۰، وانظر: ۴۱۷۱]

[۴۱۷۵] حَدَّثَنِي حِبَّانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ أَخْبَرَنَا يُونُسُ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَخْبَرَتْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا اشْتَكَى نَفَثَ عَلَى نَفْسِهِ بِالْمُعَوِّذَاتِ وَمَسَحَ عَنْهُ بِيَدِهِ فَلَمَّا اشْتَكَى وَجَعَهُ الَّذِي تُوُفِّيَ فِيهِ طَفِقْتُ أَنْفِثُ عَلَى نَفْسِهِ بِالْمُعَوِّذَاتِ الَّتِي كَانَ يَنْفِثُ وَأَمْسَحُ بِيَدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْهُ [۴۷۲۸، ۴۷۲۹، ۵۴۰۳، ۵۴۱۶، ۵۴۱۹، ۵۹۶۰]

[۴۱۷۶] حَدَّثَنَا مُعَلَّى بْنُ أَسَدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُخْتَارٍ حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ عَنْ عَبَّادِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ أَنَّ عَائِشَةَ أَخْبَرَتْهُ أَنَّهَا سَمِعَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْغَتْ إِلَيْهِ قَبْلَ أَنْ يَمُوتَ وَهُوَ مُسْنِدٌ إِلَيَّ ظَهْرَهُ يَقُولُ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي وَارْحَمْنِي وَأَلْحِقْنِي بِالرَّفِيقِ الأَعْلَى [ر: ۴۱۷۱]

د ,, **والحقنى بالرفيق** ،،معنى: د ،رفيق،، مختلف تشريحات شوى دى.

① بعضو وئيلى دى.چه ،،رفيق،، نه مراد جنت دې.

② بعضو حضرات وئيلى دى. فرښتې ددې مصداق دى.

③ بعضو انبياء عليهم السلام ددې مصداق ګرځولى دى.

④ بعضې خلقو وئيلى دى.چه ددې نه مراد انبياء، صديقين، شهداء او صالحين دى.چه هغوى طرف ته د قرآن شريف په دې آيت كښې اشاره شوې ده. ﴿وَحَسُنَ أُولَٰئِكَ رَفِيقًا﴾ [1] د رفيق اطلاق واحد باندې هم كيږى.او په جماعت باندې هم كيږى.

⑤ بعضې عالمانو وئيلى دى.چه د الله تبارك وتعالى په اسماء حسنى كښې رفيق شامل دې.په دې وجه ددې نه د الله ذات اقدس مراد دې. [2]

[۴۱۷۷] حَدَّثَنَا الصَّلْتُ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ هِلَالٍ الْوَزَّانِ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي مَرَضِهِ الَّذِي لَمْ يَقُمْ مِنْهُ لَعَنَ اللَّهُ الْيَهُودَ اتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ قَالَتْ عَائِشَةُ لَوْلَا ذَلِكَ لَأُبْرِزَ قَبْرُهُ خَشِيَ أَنْ يُتَّخَذَ مَسْجِدًا [ر: ۴۲۵]

[۴۱۷۸] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عُفَيْرٍ قَالَ حَدَّثَنِي اللَّيْثُ قَالَ حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ بْنِ مَسْعُودٍ أَنَّ عَائِشَةَ زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ لَمَّا ثَقُلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاشْتَدَّ بِهِ وَجَعُهُ اسْتَأْذَنَ أَزْوَاجَهُ أَنْ

---

[1] سورة النساء(۶۹)_

[2] د مذكوره پنځو معانيو دپاره اوګورى: فتح البارى(۱۳۷۸)_

يُمَرَّضَ فِي بَيْتِي فَأَذِنَّ لَهُ فَخَرَجَ وَهُوَ بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ تَخُطُّ رِجْلَاهُ فِي الْأَرْضِ بَيْنَ عَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ وَبَيْنَ رَجُلٍ آخَرَ قَالَ عُبَيْدُ اللَّهِ فَأَخْبَرْتُ عَبْدَ اللَّهِ بِالَّذِي قَالَتْ عَائِشَةُ فَقَالَ لِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبَّاسٍ هَلْ تَدْرِي مَنِ الرَّجُلُ الْآخَرُ الَّذِي لَمْ تُسَمِّ عَائِشَةُ قَالَ قُلْتُ لَا قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ هُوَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ وَكَانَتْ عَائِشَةُ زَوْجُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تُحَدِّثُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا دَخَلَ بَيْتِي وَاشْتَدَّ بِهِ وَجَعُهُ قَالَ هَرِيقُوا عَلَيَّ مِنْ سَبْعِ قِرَبٍ لَمْ تُحْلَلْ أَوْكِيَتُهُنَّ لَعَلِّي أَعْهَدُ إِلَى النَّاسِ فَأَجْلَسْنَاهُ فِي مِخْضَبٍ لِحَفْصَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ طَفِقْنَا نَصُبُّ عَلَيْهِ مِنْ تِلْكَ الْقِرَبِ حَتَّى طَفِقَ يُشِيرُ إِلَيْنَا بِيَدِهِ أَنْ قَدْ فَعَلْتُنَّ قَالَتْ ثُمَّ خَرَجَ إِلَى النَّاسِ فَصَلَّى بِهِمْ وَخَطَبَهُمْ [ر:١٩٥]

[٤١٧٩] وأَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ أَنَّ عَائِشَةَ وَعَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ قَالَا لَمَّا نَزَلَ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَفِقَ يَطْرَحُ خَمِيصَةً لَهُ عَلَى وَجْهِهِ فَإِذَا اغْتَمَّ كَشَفَهَا عَنْ وَجْهِهِ وَهُوَ كَذَلِكَ يَقُولُ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْيَهُودِ وَالنَّصَارَى اتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ يُحَذِّرُ مَا صَنَعُوا [ر:٤٢٥]

[٤١٨٠] أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ أَنَّ عَائِشَةَ قَالَتْ لَقَدْ رَاجَعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي ذَلِكَ وَمَا حَمَلَنِي عَلَى كَثْرَةِ مُرَاجَعَتِهِ إِلَّا أَنَّهُ لَمْ يَقَعْ فِي قَلْبِي أَنْ يُحِبَّ النَّاسُ بَعْدَهُ رَجُلًا قَامَ مَقَامَهُ أَبَدًا وَلَا كُنْتُ أُرَى أَنَّهُ لَنْ يَقُومَ أَحَدٌ مَقَامَهُ إِلَّا تَشَاءَمَ النَّاسُ بِهِ فَأَرَدْتُ أَنْ يَعْدِلَ ذَلِكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ أَبِي بَكْرٍ رَوَاهُ ابْنُ عُمَرَ وَأَبُو مُوسَى وَابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر:١٩٥، ٦٣٦، ٦٥٠، ٦٥٥]

[٤١٨١] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ قَالَ حَدَّثَنِي ابْنُ الْهَادِ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ مَاتَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَإِنَّهُ لَبَيْنَ حَاقِنَتِي وَذَاقِنَتِي فَلَا أَكْرَهُ شِدَّةَ الْمَوْتِ لِأَحَدٍ أَبَدًا بَعْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر:٨٥٠]

قوله: مات النبی ﷺ وانه لبين حاقنتي وذاقنتي: حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی. د رسول الله ﷺ وفات اوشو.په داسې حال کښې چه هغه زما د ججورې او ځنې په مېنځ کښې وو. حاقنه هغه کندې ته وائی.کومه چه د مرئ د رګ او د هډوکی (ګورګوړ) په مينځ کښې وی. او ،ذاقنه،، نه مراد ،،ذقن،، دې.يعنی ،،زنه، او وړيسې يو روايت کښې دی.،،بين سحری ونحری،، د سحر نه مراد سينه ده.او د نحر نه مراد خائې د نحردې.يعنی حلق،مطلب دادې. چه دوفات په وخت نبی علیه السلام زما سينې ته ډډه لګولې وه.

قوله: فلا اکره شدة الموت لاحد ابداً بعد النبی: حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی.چه د وفات په وخت کومه سختئ ما په نبی علیه السلام باندې اوليده. دهغې نه پس زه د هيڅ چا دپاره د مرګ سختئ ناخوښه نه ګڼړم. مطلب دادې.چه مونږ به مخکښې دا ګنړل.چه د مرض سختئ د

انسان د اعمالو په وجه وی.خوکله چه ما نبی ﷺ باندې د مرض د سختۍ مشاهده اوکړله.نواوس که څوک د نزع (زنکدن) په وخت سختۍ کښې مبتلا اووینم.نو زه دهغې نه څه نتیجه نه اخلم.

[۴۱۸۲] حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ أَخْبَرَنَا بِشْرُ بْنُ شُعَيْبِ بْنِ أَبِي حَمْزَةَ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ الْأَنْصَارِيُّ وَكَانَ كَعْبُ بْنُ مَالِكٍ أَحَدَ الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ تِيبَ عَلَيْهِمْ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَبَّاسٍ أَخْبَرَهُ أَنَّ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ خَرَجَ مِنْ عِنْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي وَجَعِهِ الَّذِي تُوُفِّيَ فِيهِ فَقَالَ النَّاسُ يَا أَبَا حَسَنٍ كَيْفَ أَصْبَحَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَصْبَحَ بِحَمْدِ اللَّهِ بَارِئًا فَأَخَذَ بِيَدِهِ عَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فَقَالَ لَهُ أَنْتَ وَاللَّهِ بَعْدَ ثَلَاثٍ عَبْدُ الْعَصَا وَإِنِّي وَاللَّهِ لَأَرَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَوْفَ يُتَوَفَّى مِنْ وَجَعِهِ هَذَا إِنِّي لَأَعْرِفُ وُجُوهَ بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ عِنْدَ الْمَوْتِ اذْهَبْ بِنَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلْنَسْأَلْهُ فِيمَنْ هَذَا الْأَمْرُ إِنْ كَانَ فِينَا عَلِمْنَا ذَلِكَ وَإِنْ كَانَ فِي غَيْرِنَا عَلِمْنَاهُ فَأَوْصَى بِنَا فَقَالَ عَلِيٌّ إِنَّا وَاللَّهِ لَئِنْ سَأَلْنَاهَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَمَنَعَنَاهَا لَا يُعْطِينَاهَا النَّاسُ بَعْدَهُ وَإِنِّي وَاللَّهِ لَا أَسْأَلُهَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر: ۵۹۱۱]

دا دګل د ورځې واقعه ده.په کومه ورځ چه د نبی ﷺ وفات اوشو.(۱) حضرت علی رضی الله عنه د سحر په وخت بهر ته راووتلو.نو خلقو د رسول الله ﷺ دحال پوښتنه اوکړه .حضرت علی رضی الله عنه اووئیل.چه الحمدلله نن سحر نبی ﷺ په ښه حالت کښې وو.یعنی نن د نبی ﷺ صحت څه قدرې ښه دې.

قوله: فَأَخَذَ بِيَدِهِ عَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فَقَالَ لَهُ أَنْتَ وَاللَّهِ بَعْدَ ثَلَاثٍ عَبْدُ الْعَصَا: حضرت عباس رضی الله عنه دحضرت علی رضی الله عنه لاس اونیولو.اووې وئیل.چه (ته خلقو ته دا خبر ورکوې.چه د نبی ﷺ صحت ښه دې.حالانکه) په خدائې قسم! ته به درې ورځې پس د عصا (امسا) غلام یې.یعنی څوک چه امیر جوړشی.ته به دهغه تابعدار او محکوم جوړیږې.زما خو دا خیال دې.چه رسول الله ﷺ به په دې مرض کښې نزدې وفات شی.ځکه چه زه د عبدالمطلب په مخونو کښې د مرګ علامتونه پیژنم. راځه.چه د نبی ﷺ نه مونږ تپوس اوکړو.چه ستاسو نه پس به ستاسو نائب او خلیفه څوک وی؟ که په مونږ کښې وی.نو پته به اولګی.اوکه زمونږ نه علاوه بل څوک وی.نو بیا به هم مونږ ته پته اولګی.او نبی ﷺ به زمونږ متعلق (هغه خلیفه ته) وصیت اوکړی.(چه هغه مونږ سره دخیر سلوک اوکړی).

حضرت علی رضی الله عنه اوفرمائیل.په خدائې قسم! زه به د رسول الله ﷺ نه په دې باره کښې هیڅ چرې تپوس اونکړم. ځکه که مونږ ددې متعلق تپوس اوکړو.او نبی ﷺ (په مونږ کښې چالره

---

(۱) فتح البارى(۱۴۳/۸)_

دخليفه جوړولونه) انكار اوكړو.نوبيا به خلق دنبي عليه السلام نه پس كله هم مونږته خلافت نه راكوى.

[۴۱۸۳] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عُفَيْرٍ قَالَ حَدَّثَنِي اللَّيْثُ قَالَ حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ الْمُسْلِمِينَ بَيْنَا هُمْ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ مِنْ يَوْمِ الِاثْنَيْنِ وَأَبُو بَكْرٍ يُصَلِّي لَهُمْ لَمْ يَفْجَأْهُمْ إِلَّا وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ كَشَفَ سِتْرَ حُجْرَةِ عَائِشَةَ فَنَظَرَ إِلَيْهِمْ وَهُمْ فِي صُفُوفِ الصَّلَاةِ ثُمَّ تَبَسَّمَ يَضْحَكُ فَنَكَصَ أَبُو بَكْرٍ عَلَى عَقِبَيْهِ لِيَصِلَ الصَّفَّ وَظَنَّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرِيدُ أَنْ يَخْرُجَ إِلَى الصَّلَاةِ فَقَالَ أَنَسٌ وَهَمَّ الْمُسْلِمُونَ أَنْ يَفْتَتِنُوا فِي صَلَاتِهِمْ فَرَحًا بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَشَارَ إِلَيْهِمْ بِيَدِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ أَتِمُّوا صَلَاتَكُمْ ثُمَّ دَخَلَ الْحُجْرَةَ وَأَرْخَى السِّتْرَ [ر: ۶۴۸]

[۴۱۸۴/۴۱۸۶] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ عَنْ عُمَرَ بْنِ سَعِيدٍ قَالَ أَخْبَرَنِي ابْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ أَنَّ أَبَا عَمْرٍو ذَكْوَانَ مَوْلَى عَائِشَةَ أَخْبَرَهُ أَنَّ عَائِشَةَ كَانَتْ تَقُولُ إِنَّ مِنْ نِعَمِ اللَّهِ عَلَيَّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تُوُفِّيَ فِي بَيْتِي وَفِي يَوْمِي وَبَيْنَ سَحْرِي وَنَحْرِي وَأَنَّ اللَّهَ جَمَعَ بَيْنَ رِيقِي وَرِيقِهِ عِنْدَ مَوْتِهِ دَخَلَ عَلَيَّ عَبْدُ الرَّحْمَنِ وَبِيَدِهِ السِّوَاكُ وَأَنَا مُسْنِدَةٌ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَأَيْتُهُ يَنْظُرُ إِلَيْهِ وَعَرَفْتُ أَنَّهُ يُحِبُّ السِّوَاكَ فَقُلْتُ آخُذُهُ لَكَ فَأَشَارَ بِرَأْسِهِ أَنْ نَعَمْ فَتَنَاوَلْتُهُ فَاشْتَدَّ عَلَيْهِ وَقُلْتُ أُلَيِّنُهُ لَكَ فَأَشَارَ بِرَأْسِهِ أَنْ نَعَمْ فَلَيَّنْتُهُ فَأَمَرَّهُ وَبَيْنَ يَدَيْهِ رَكْوَةٌ أَوْ عُلْبَةٌ يَشُكُّ عُمَرُ فِيهَا مَاءٌ فَجَعَلَ يُدْخِلُ يَدَيْهِ فِي الْمَاءِ فَيَمْسَحُ بِهِمَا وَجْهَهُ يَقُولُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ إِنَّ لِلْمَوْتِ سَكَرَاتٍ ثُمَّ نَصَبَ يَدَهُ فَجَعَلَ يَقُولُ فِي الرَّفِيقِ الْأَعْلَى حَتَّى قُبِضَ وَمَالَتْ يَدُهُ

قوله: إِنَّ مِنْ نِعَمِ اللَّهِ عَلَيَّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تُوُفِّيَ فِي بَيْتِي وَفِي يَوْمِي: حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائي.چه د رسول الله صلى الله عليه وسلم وفات زما په كوركښې اوهم زما دنمبر په ورځ كښې اوشو.حضرت عائشې رضي الله عنها ددې تصريح څكه اوفرمائيله.چه د دواړو جهانو سردار صلى الله عليه وسلم د ازواج مطهرات نه اجازت اخستې وو.او د بيمارئ ورځې ئې د حضرت عائشې رضي الله عنها سره تيرې كړې وې.اوس كه د بلې يوې بى بى په نمبركښې وفات شوې وې.نودهغې په زړه كښې به داتمنا اوغم وو.چه كه دنبي عليه السلام د عائشې كور ته منتقل شوې نه وې.نو نبي عليه السلام به زما په كوركښې وې.او زما په كوركښې به نبي عليه السلام دفن شوې وې. الله جل جلاله دا كرم اوكړو.چه د حضرت عائشې رضي الله عنها په نمبركښې د نبي كريم صلى الله عليه وسلم وفات اوشو.يعنى بالفرض كه نبي عليه السلام د نورو ازواج مطهرات نه اجازت نه وې اخستې اود عائشې رضي الله عنها كورته نه وې منتقل شوې.نو بيا به هم وفات بهرحال د حضرت عائشې رضي الله عنها سره كيدو.او د دفن كيدو ځائې به ئې د عائشې رضي الله عنها حجره جوړيده.څكه چه دهغې د نمبر په ورځ خو به نبي عليه السلام هغې كره ضرور راتلو.

[٣١٨٥] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ أَخْبَرَنِي أَبِي عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَسْأَلُ فِي مَرَضِهِ الَّذِي مَاتَ فِيهِ يَقُولُ أَيْنَ أَنَا غَدًا أَيْنَ أَنَا غَدًا يُرِيدُ يَوْمَ عَائِشَةَ فَأَذِنَ لَهُ أَزْوَاجُهُ يَكُونُ حَيْثُ شَاءَ فَكَانَ فِي بَيْتِ عَائِشَةَ حَتَّى مَاتَ عِنْدَهَا قَالَتْ عَائِشَةُ فَمَاتَ فِي الْيَوْمِ الَّذِي كَانَ يَدُورُ عَلَيَّ فِيهِ فِي بَيْتِي فَقَبَضَهُ اللَّهُ وَإِنَّ رَأْسَهُ لَبَيْنَ نَحْرِي وَسَحْرِي وَخَالَطَ رِيقُهُ رِيقِي ثُمَّ قَالَتْ دَخَلَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ وَمَعَهُ سِوَاكٌ يَسْتَنُّ بِهِ فَنَظَرَ إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ لَهُ أَعْطِنِي هَذَا السِّوَاكَ يَا عَبْدَ الرَّحْمَنِ فَأَعْطَانِيهِ فَقَضِمْتُهُ ثُمَّ مَضَغْتُهُ فَأَعْطَيْتُهُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاسْتَنَّ بِهِ وَهُوَ مُسْتَنِدٌ إِلَى صَدْرِي

[٣١٨٦] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنِ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ تُوُفِّيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَيْتِي وَفِي يَوْمِي وَبَيْنَ سَحْرِي وَنَحْرِي وَكَانَتْ إِحْدَانَا تُعَوِّذُهُ بِدُعَاءٍ إِذَا مَرِضَ فَذَهَبْتُ أُعَوِّذُهُ فَرَفَعَ رَأْسَهُ إِلَى السَّمَاءِ وَقَالَ فِي الرَّفِيقِ الْأَعْلَى فِي الرَّفِيقِ الْأَعْلَى وَمَرَّ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ وَفِي يَدِهِ جَرِيدَةٌ رَطْبَةٌ فَنَظَرَ إِلَيْهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَظَنَنْتُ أَنَّ لَهُ بِهَا حَاجَةً فَأَخَذْتُهَا فَمَضَغْتُ رَأْسَهَا وَنَفَضْتُهَا فَدَفَعْتُهَا إِلَيْهِ فَاسْتَنَّ بِهَا كَأَحْسَنِ مَا كَانَ مُسْتَنًّا ثُمَّ نَاوَلَنِيهَا فَسَقَطَتْ يَدُهُ أَوْ سَقَطَتْ مِنْ يَدِهِ فَجَمَعَ اللَّهُ بَيْنَ رِيقِي وَرِيقِهِ فِي آخِرِ يَوْمٍ مِنَ الدُّنْيَا وَأَوَّلِ يَوْمٍ مِنَ الْآخِرَةِ [ر: ٨٥٠]

[٣١٨٧] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبُو سَلَمَةَ أَنَّ عَائِشَةَ أَخْبَرَتْهُ أَنَّ أَبَا بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَقْبَلَ عَلَى فَرَسٍ مِنْ مَسْكَنِهِ بِالسُّنْحِ حَتَّى نَزَلَ فَدَخَلَ الْمَسْجِدَ فَلَمْ يُكَلِّمِ النَّاسَ حَتَّى دَخَلَ عَلَى عَائِشَةَ فَتَيَمَّمَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ مُغَشًّى بِثَوْبِ حِبَرَةٍ فَكَشَفَ عَنْ وَجْهِهِ ثُمَّ أَكَبَّ عَلَيْهِ فَقَبَّلَهُ وَبَكَى ثُمَّ قَالَ بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي وَاللَّهِ لَا يَجْمَعُ اللَّهُ عَلَيْكَ مَوْتَتَيْنِ أَمَّا الْمَوْتَةُ الَّتِي كُتِبَتْ عَلَيْكَ فَقَدْ مُتَّهَا قَالَ الزُّهْرِيُّ وَحَدَّثَنِي أَبُو سَلَمَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ أَبَا بَكْرٍ خَرَجَ وَعُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ يُكَلِّمُ النَّاسَ فَقَالَ اجْلِسْ يَا عُمَرُ فَأَبَى عُمَرُ أَنْ يَجْلِسَ فَأَقْبَلَ النَّاسُ إِلَيْهِ وَتَرَكُوا عُمَرَ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ أَمَّا بَعْدُ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ يَعْبُدُ مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَإِنَّ مُحَمَّدًا قَدْ مَاتَ وَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ يَعْبُدُ اللَّهَ فَإِنَّ اللَّهَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ قَالَ اللَّهُ وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ إِلَى قَوْلِهِ الشَّاكِرِينَ وَقَالَ وَاللَّهِ لَكَأَنَّ النَّاسَ لَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ هَذِهِ الْآيَةَ حَتَّى تَلَاهَا أَبُو بَكْرٍ فَتَلَقَّاهَا مِنْهُ النَّاسُ كُلُّهُمْ فَمَا أَسْمَعُ بَشَرًا مِنَ النَّاسِ إِلَّا يَتْلُوهَا فَأَخْبَرَنِي سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ أَنَّ عُمَرَ قَالَ وَاللَّهِ مَا هُوَ إِلَّا أَنْ سَمِعْتُ أَبَا بَكْرٍ تَلَاهَا فَعَقِرْتُ حَتَّى مَا تُقِلُّنِي رِجْلَايَ وَحَتَّى أَهْوَيْتُ إِلَى الْأَرْضِ حِينَ سَمِعْتُهُ تَلَاهَا عَلِمْتُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ مَاتَ [ر: ١١٨٤]

[٤١٨٨] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ مُوسَى بْنِ أَبِي عَائِشَةَ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ عَنْ عَائِشَةَ وَابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ أَبَا بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَبَّلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ مَوْتِهِ [٥٣٨٢]

قوله: حدثنا يحى بن بكير: د رسول الله ﷺ چه كله وفات اوشو.نو حضرت صديق رضی الله عنه دمديني اطرافوكښې ، ،سنح،نومې ځائې ته تلې وو.چرته چه دهغه دويمه بى بى اوسيدله. مديني منورې ته چه راغى.نو د نبى عليه السلام وفات شوې وو.صحابه كرام رضی الله عنهم د اضطراب او بې چينۍ په حالت كښې حيران وو.صديق اكبر رضی الله عنه چه راغې.نو د رسول الله ﷺ مخ مبارك نه ئې څادر لرې كړو.او تندې مبارك ئې ښكل كړو.او بيا په ژړا شو.اووې فرمائيل.

قوله: بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي وَاللَّهِ لَا يَجْمَعُ اللَّهُ عَلَيْكَ مَوْتَتَيْنِ: ، ،زمامورپلاردې په تاسو قربان وى.په خدائې (قسم)! الله تعالى به په تاسو باندې دوه مرګونه نه جمع كوى، ،

حضرت صديق اكبر رضی الله عنه دا جمله ځكه اوونيله.چه بهرحضرت عمر رضی الله عنه ونيل.چه رسول الله ﷺ وفات شوې نه دې.هغه خو الله تعالى ته د ملاقات دپاره تشريف اوړلې دې.نبى عليه السلام به دوباره راځى.او ترهغه وخته پورې به نه وفات كيږى.تركومې پورې چه منافقين د مخ د زمكې نه ختم نكړى.(۱)

حضرت صديق اكبر رضی الله عنه د حضرت عمر رضی الله عنه رد اوكړو.اووې ونيل.چه نبى عليه السلام وفات شوې دې. اوس كه نبى عليه السلام دوباره راشى.نو ګويا په نبى عليه السلام به دوباره مرګ راځى. حالانكه الله تعالى به په تاسو باندې دوه مرګونه نه جمع كوى.ځكه چه ستاسو وفات شوې دې.او تاسو به دوباره نه راځئ.

قوله: من كان منكم يعبد محمداً فان محمداً ﷺ قد مات: حضرت صديق اكبر رضی الله عنه په دې خطبه كښې د نبى كريم ﷺ نوم مبارك واخسته. ، ،رسول الله، ، ئې اونه ونيل.ځكه چه مقصود وصف د رسالت بيانول نه دى.بلكه ذات محمدى بيانول دى.او دا بيانول دى.چه حضرت محمد ﷺ يو انسان وو.الله جل جلاله هغه لره په نبوت سره مشرف كړې وو.لكه څنګه چه د نورو انسانانو او نبيانو وفات شوې دې.هغه شان د نبى عليه السلام وفات هم شوې دې.(۲)

قوله: وَاللَّهِ مَا هُوَ إِلَّا أَنْ سَمِعْتُ أَبَا بَكْرٍ تَلَاهَا فَعَقِرْتُ حَتَّى مَا تُقِلُّنِي رِجْلَايَ وَحَتَّى أَهْوَيْتُ إِلَى الْأَرْضِ حِينَ سَمِعْتُهُ تَلَاهَا عَلِمْتُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ مَاتَ: ، ،په خدائې قسم! كله چه ما د حضرت ابوبكر رضی الله عنه نه دا آيت واوريده.چه تلاوت كولو يې.نو ماته داسې محسوسه شوه.چه زه هلاك شوم.تردې چه زما پښو مالره

---

(۱) فتح البارى(۱۴۶/۸)_
(۲) لامع الدرارى (۱۴۱/۸)_

اوچتول پریخودل.او زه په زمکه راپریوتم.او زما یقین اوشو.چه واقعی د رسول اللهﷺ وفات شوي دې،،

دا حضرت فاروق اعظمؓ فرمائي.هغه د رسول اللهﷺ د وفات نه پس په هوش کښې نه وو. او مغلوب الحال شوي وو.فرمائیل یې:که چا اووئیل.چه نبیﷺ وفات شوي دې. زه به دهغه څټ والوځوم.کله چه حضرت عمرؓ د قرآن آیت ﴿وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ﴾ ﴿وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ﴾ وغیره آیاتونه واوریدل.نو دغه وخت هغه ته یقین اوشو.چه واقعی د نبیﷺ وفات شوي دې.

په یو روایت کښې دی.چه کله هغه د صدیق اکبرؓ نه دا آیاتونه واوریدل .نو وې وئیل، «ما شعرت انها فی کتاب الله،، یعنی ددې نه وړاندې خو ماته احساس هم نه وو.چه دا آیاتونه هم په کتاب الله کښې شته.([1])

فعُقرت (د عین ضمې او د قاف کسرې سره) ای هلکتُ، په بعضې روایاتو کښې ،،فعَقِرتُ،، (دعین فتحې او د قاف کسرې سره) دې.ددې معنی متحیر او حیرانیدل دی.د حضرت عمرؓ مطلب دادې.چه ما د حضرت صدیق اکبرؓ نه دا آیاتونه واوریدل.او ماته معلومه شوه.چه واقعی د نبیﷺ وفات شوي دې.نو په ما باندې دومره غم سور شو.چه زه نه شوم اودریدلې.تردې چه زه په زمکه راپریوتم.

[۴۴۵۸] حَدَّثَنَا عَلِيٌّ حَدَّثَنَا يَحْيَى وَزَادَ قَالَتْ عَائِشَةُ لَدَدْنَاهُ فِي مَرَضِهِ فَجَعَلَ يُشِيرُ إِلَيْنَا أَنْ لَا تَلُدُّونِي فَقُلْنَا كَرَاهِيَةُ الْمَرِيضِ لِلدَّوَاءِ فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ أَلَمْ أَنْهَكُمْ أَنْ تَلُدُّونِي قُلْنَا كَرَاهِيَةَ الْمَرِيضِ لِلدَّوَاءِ فَقَالَ لَا يَبْقَى أَحَدٌ فِي الْبَيْتِ إِلَّا لُدَّ وَأَنَا أَنْظُرُ إِلَّا الْعَبَّاسَ فَإِنَّهُ لَمْ يَشْهَدْكُمْ رَوَاهُ ابْنُ أَبِي الزِّنَادِ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [۶۸۸۶،۶۸۹۷،۵۷۱۲]

قوله: لَا يَبْقَى أَحَدٌ فِي الْبَيْتِ إِلَّا لُدَّ وَأَنَا أَنْظُرُ إِلَّا الْعَبَّاسَ فَإِنَّهُ لَمْ يَشْهَدْكُمْ:

واقعهٔ لدود: دلته دا اشکال کیږی.چه رسول اللهﷺ به دخپل ذات دپاره دهیڅ چا نه بدله نه اخستله.بیا دلته زبردستۍ سره دوائی ورکونکو نه اجتهادی غلطی شوې وه. هغوی دا ګنړل. چه په نبیﷺ باندې ذات الجنب مرض حمله کړې ده.او دوائی ورکول ضروری دی.او د نبیﷺ انکار طبعی کراهت باندې مبنی دې.لکه څنګه چه عام طور باندې کیږی.نو بیا دغه حضراتو سره د عفو اوکرم او دحلم او برداشت معامله ولې اونکړې شوه؟

① حضرت شاه صاحبؒ فرمائي.چه ددې وجه په پوهه کښې نه راتله.یو حکایت زما د نظر نه تیرشو.دهغې نه پس ددې وجه په پوهه کښې راغله.حکایت ئې بیان کړو.چه یو نیک بزرګ وو.ټولو خلقو به دهنه ډیر زیات احترام او اکرام کولو.خو یو خوان به راتلو.اودهغه په

[1] فتح الباری(۱۴۶/۸)_

شان كښې به ئې ګستاخي كوله.دغه بزرګ به دهغه ټولې ګستاخۍ برداشت كولې.اوهيڅ جواب به ئې نه وركولو.يوه ورځ هغه راغې.اوهغه دا بزرګ په مخ باندې يوګزار اووهلو.د هميشه عادت مطابق خيال هم دا وو.چه نن به هم هغه تحمل او برداشت اوكړى.خو دغه بزرګ فوراً بې قراره شو.خلقو ته ئې اووئيل.چه تاسو هم هغه يو ګزار اووهئ.خو دهيڅ چا جراءت اونه شو.نتيجه دا شوه.چه لږ وخت تيرشوې وو.چه ددغه ځوان وفات اوشو.دې بزرګ اوفرمائيل.كله چه ده زما سره ګستاخيانې كولې.هغه وخت د الله حلم او دهغه تحمل ده لره معاف كولو.خوكله چه نن ده د حد نه تجاوز اوكړو.او زه ئې په مخ اووهلم.نو ماته دا كشف اوشو.چه د الله غضب ته جوش راغلې دې.په دې وجه ما اوغوښتل.چه مونږ د الله د بدلې اخستلو نه وړاندې دده نه بدله واخلو.چه دې د الله د انتقام نه بچ شى.ګه مونږ انتقام اخستې وې.نو د الله د طرفه ده ته معافى ملاويدې شوه.مونږ په انتقام كښې د خپل طرفه تاخير اوكړو.نو د الله د انتقام په ګرفت كښې دې راغې.

شاه صاحب ددې قصې بيانولو نه پس فرمائى.چه دلته رسول اللهﷺ ته په دې لدود (دوائى) سره تكليف رسيدلې وو.او د نبى تكليف موجب د انتقام او قصاص دې، رسول اللهﷺ د الله دانتقام د ګرفت نه هغوى لره د بچ كولودپاره پخپله د انتقام فيصله اوكړله.(١)

④ دويمه وجه دا بيان كړې شوې ده.چه په اصل كښې د نبى كريمﷺ حكم د الله حكم دې. كوم كس چه د رسول اللهﷺ حكم مات كړو.هغه د الله حكم هم مات كړو.اوس هركله چه دغه خلقو د نبىﷺ دحكم مخالفت اوكړو.نو يواځې د نبىﷺ دحكم مخالفت ئې اونكړو. بلكه د الله دحكم مخالفت ئې هم اوكړو.په دې وجه نبىﷺ دخپل طرفه معافى وركولې شوه.خو د الله د طرفه د معافۍ وركولو خو نبىﷺ ته اختيار نه وو.په دې وجه نبىﷺ بدله واخستله.چه دلته معامله برابره برابره شى.او د الله دغضب نه داخلق بچ شى.(٢)

③ حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائيلى دى.چه نبىﷺ داحكم د انتقام په طور نه وو وركړې.بلكه ادب دپاره ئې وركړې وو.په دې سره د نبىﷺ مقصود انتقام اخستل نه وو.بلكه دهغوى تاديب مقصود وو.چه چرته هغوى بيا داسې اونكړى.(٣)

بعضې حضراتو وئيلى دى.چه داحكم ئې د خوش طبيعتۍ د ظرافت په طور باندې وركړې وو.(٤) والله اعلم.

---

(١) فيض البارى(٤/١٤٤)_

(٢) اخرج ابن جرير من طريق بكر بن الاسود عن الحسن قال: قال قوم على عهد النبى ﷺ يا محمد. انا نحب ربنا، فانزل الله ﴿ قل ان كنتم تحبون.....ذنوبكم ﴾ فجعل اتباع نبيه محمد ﷺ علماً لحبه وعذاب من خالفه (وانظر: الدرالمنثور فى التفسيربالماثور(٢/١٧)_

(٣) فتح البارى(٨/١٤٧)_

(٤) سيرة النبى(٢/١١٢)_

[٤١٩٠] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ أَخْبَرَنَا أَزْهَرُ أَخْبَرَنَا ابْنُ عَوْنٍ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنِ الْأَسْوَدِ قَالَ ذُكِرَ عِنْدَ عَائِشَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْصَى إِلَى عَلِيٍّ فَقَالَتْ مَنْ قَالَهُ لَقَدْ رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَإِنِّي لَمُسْنِدَتُهُ إِلَى صَدْرِي فَدَعَا بِالطَّسْتِ فَانْخَنَثَ فَمَاتَ فَمَا شَعَرْتُ فَكَيْفَ أَوْصَى إِلَى عَلِيٍّ؟ [ر: ٢٥٩٠]

[٤١٩١] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ مِغْوَلٍ عَنْ طَلْحَةَ قَالَ سَأَلْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِي أَوْفَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَوْصَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لَا فَقُلْتُ كَيْفَ كُتِبَ عَلَى النَّاسِ الْوَصِيَّةُ أَوْ أُمِرُوا بِهَا قَالَ أَوْصَى بِكِتَابِ اللَّهِ

[٤١٩٢] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا أَبُو الْأَحْوَصِ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ عَمْرِو بْنِ الْحَارِثِ قَالَ مَا تَرَكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دِينَارًا وَلَا دِرْهَمًا وَلَا عَبْدًا وَلَا أَمَةً إِلَّا بَغْلَتَهُ الْبَيْضَاءَ الَّتِي كَانَ يَرْكَبُهَا وَسِلَاحَهُ وَأَرْضًا جَعَلَهَا لِابْنِ السَّبِيلِ صَدَقَةً [ر: ٢٥٨٨]

[٤١٩٣] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسٍ قَالَ لَمَّا ثَقُلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَعَلَ يَتَغَشَّاهُ فَقَالَتْ فَاطِمَةُ عَلَيْهَا السَّلَامُ وَا كَرْبَ أَبَاهُ فَقَالَ لَهَا لَيْسَ عَلَى أَبِيكِ كَرْبٌ بَعْدَ الْيَوْمِ فَلَمَّا مَاتَ قَالَتْ يَا أَبَتَاهُ أَجَابَ رَبًّا دَعَاهُ يَا أَبَتَاهْ مَنْ جَنَّةُ الْفِرْدَوْسِ مَأْوَاهْ يَا أَبَتَاهْ إِلَى جِبْرِيلَ نَنْعَاهْ فَلَمَّا دُفِنَ قَالَتْ فَاطِمَةُ عَلَيْهَا السَّلَامُ يَا أَنَسُ أَطَابَتْ أَنْفُسُكُمْ أَنْ تَحْثُوا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ التُّرَابَ

د نبی کریم ﷺ چه کله وفات اوشو.نو حضرت فاطمی رضی الله عنها اوونیل.

قوله: يَا أَبَتَاهُ أَجَابَ رَبًّا دَعَاهُ يَا أَبَتَاهْ مَنْ جَنَّةُ الْفِرْدَوْسِ مَأْوَاهْ يَا أَبَتَاهْ إِلَى جِبْرِيلَ نَنْعَاهْ: ،،اې زما باباجانه! تا دخپل رب دعوت قبول کړو.اې باباجانه! دچا ځائې چه جنت الفردوس دې.اې باباجانه! مونږ جبرئیل ته ستا د مرګ خبر ورکوو،،

بیا کله چه صحابو رضی الله عنهم رسول الله ﷺ دفن کړو.نو حضرت فاطمه رضی الله عنها حضرت انس رضی الله عنه ته مخاطبه شوه.وې وئیل.

قوله: يَا أَنَسُ أَطَابَتْ أَنْفُسُكُمْ أَنْ تَحْثُوا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ التُّرَابَ: ،،اې انس آیا تاسو ته دا خوښه ده؟ چه تاسو په رسول الله ﷺ باندې خاورې واړوئ ددې درد نه ډکې اواثرناکې جملې نه دحضرت فاطمې رضی الله عنها د غم اوجذباتو اندازه لګیدې شي.مطلب دهغې دا وو.چه په کوم زړه تاسو په رسول الله ﷺ باندې خاورې واړولې.

بَابُ آخِرِ مَا تَكَلَّمَ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

[٤١٩٤] حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ يُونُسُ قَالَ الزُّهْرِيُّ أَخْبَرَنِي سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ فِي رِجَالٍ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ أَنَّ عَائِشَةَ قَالَتْ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ وَهُوَ صَحِيحٌ إِنَّهُ لَمْ يُقْبَضْ نَبِيٌّ حَتَّى يَرَى مَقْعَدَهُ مِنَ الْجَنَّةِ ثُمَّ يُخَيَّرُ فَلَمَّا نَزَلَ بِهِ وَرَأْسُهُ عَلَى

فَجِئْتُ غُشِيَ عَلَيْهِ ثُمَّ أَفَاقَ فَأَشْخَصَ بَصَرَهُ إِلَى سَقْفِ الْبَيْتِ ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ الرَّفِيقَ الْأَعْلَى فَقُلْتُ إِذًا لَا يَخْتَارُنَا وَعَرَفْتُ أَنَّهُ الْحَدِيثُ الَّذِي كَانَ يُحَدِّثُنَا وَهُوَ صَحِيحٌ قَالَتْ فَكَانَتْ آخِرَ كَلِمَةٍ تَكَلَّمَ بِهَا اللَّهُمَّ الرَّفِيقَ الْأَعْلَى [ر: ۳۱۷۱]

بعضې عالمانو نقل کړې دي.چه کله نبی کریم ﷺ پیدا شوې وو.نو هغه ،،الله اکبر،، فرمائیلی وو.او اوس کله چه نبی علیه السلام وفات کیږي.نو هغه ،،اللهم فی الرفیق اعلی،، فرمائي.په شروع کښې ئې هم الله یاد کړو.او دهغه لوئې ئې بیان کړله.او بیائې ټول ژوند دهغه لوئی بیانول خپل مشن جوړکړو.او اوس کله چه رخصتیږي .نو په دغه وخت هم الله یادوی.(۱)

بَابُ وَفَاةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

اشکال دا کیږي.چه امام بخاری رحمه الله ددې عنوان یو باب په ،،کتاب المناقب،، کښې قائم کړې دې.(۱) د کوم ځائې نه چه امام بخاری رحمه الله د سیرت نبوی آغاز کړې وو.او اوس ئې دلته هم دا باب قائم کړو.په ښکاره دواړو کښې تکرار دې.دلته خو دا مناسب دې.خو هلته دهغې څه جوړ په پوه کښې نه راځی؟

حضرت شیخ الحدیث رحمه الله ډیر ښائسته جواب ورکړې دې.اوهغه داچه اصل کښې امام بخاری رحمه الله هلته ولادت بیانول غواړی.خو چونکه د ولادت په سلسله کښې د امام بخاری رحمه الله دشرط مطابق هیڅ یو روایت نه وو.په دې وجه هلته هغوی ،،باب وفاة النبی ﷺ،، قائم کړو.او روایت ئې ذکرکړو.چه په هغې کښې ئې اوخودل.چه د نبی کریم ﷺ وفات د درې شپیتو\۶۳ کالو په عمرکښې شوې دې.او دا سن۱۱ھ وو.اوس د سن ولادت معلومولو آسانه طریقه داده.چه د تاریخ وفات نه درې شپیته کاله شاته لاړشئ.نو د نبی علیه السلام د ولادت سن به معلوم شی.(۲)

[۴۱۹۵] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا شَيْبَانُ عَنْ يَحْيَى عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ عَائِشَةَ وَابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَبِثَ بِمَكَّةَ عَشْرَ سِنِينَ يُنْزَلُ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ وَبِالْمَدِينَةِ عَشْرًا [۳۶۹۳]

دلته کسر حذف کړې شو.ګینی د مکې د قیام موده دیارلس کاله ده.بعضې حضراتو فرمائیلی دي.چه په مکه کښې د نبوت ملاویدو نه پس تقریبا درې کاله موده د،فترة الوحی،،وه.په دې وجه په دیارلسو کالوکښې درې کاله د فترة الوحی شمار نکړې شو.(۲)

په دې روایت کښې صراحت نشته.چه د نبی علیه السلام وفات کله شوې دې.البته دا شته.چه نبی علیه السلام په مدینه منوره کښې لس کاله پاتې شوې دې.چه ددې نه دا خبره پخپله معلومیږی.

۱) فیض الباری(۴۳\۱۴)_ ..... [بقیه حواشی په راروانه صفحه اوګورئ!.....

چه ددې لسو کالونه پس بیا نبی ﷺ وفات شو.په دې مناسبت سره امام بخاری رحمه الله دا روایت دلته ذکر کړو.([1])

[۴۴۶۶] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تُوُفِّيَ وَهُوَ ابْنُ ثَلَاثٍ وَسِتِّينَ قَالَ ابْنُ شِهَابٍ وَأَخْبَرَنِي سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ مِثْلَهُ [ر: ۳۳۴۳]

هم دا مشهوراو راجح روایت دی.چه د وفات په وخت د نبی ﷺ عمر دری شپیته کاله وو.په بعضې روایاتو کښې شپیته کاله راغلی دی.خوپه هغې کښې کسر حذف کړې شوې دې.په بعضې روایاتوکښې د پنځه شپیتو کالو ذکرهم راغلې دې.خو په هغې کښې راوی د ولادت او وفات کالونه مستقل شمار کړی دی.په دې وجه ئې پنځه شپیته کاله وئیلی دی.([2]) والله اعلم.

باب

[۴۴۶۷] حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنِ الْأَسْوَدِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ تُوُفِّيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَدِرْعُهُ مَرْهُونَةٌ عِنْدَ يَهُودِيٍّ بِثَلَاثِينَ يعني صاعاً من شعير [ر: ۱۹۶۲]

ددې باب تعلق هم وفات سره دې.د تیرشوی باب نه په منزله د فصل دې.په روایت کښې حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی.چه کله د نبی ﷺ وفات اوشو.نو د نبی ﷺ زغره یویهودی سره دریو صاعو په عوض کښې رهن پرته وه.هغه یهودی ته ،، ابو الشحم،،وئیلې شو.([3]) رسول الله ﷺ دخپل اهل وعیال دپاره دهغه نه دیرش صاع اوربشې اخستې وې.او خپله زغره ئې هغه سره گانړه ایخودې وه.یوکاله پورې هغه سره وه.بیا حضرت ابوبکرصدیق رضی الله عنه دهغه یهودی قرض اداکړو.هغه زغره ئې ترې واپس واخستله.([4])

د نبی ﷺ دنیا سره د بې رغبتۍ دا شان دې.چه نبی ﷺ به دخپل ځان دپاره مالونه څه جمع کړی وو.چه دهغه زغره کومه چه هغه دپاره ډیره ضروری وه.هغه هم د وفات په وخت یو یهودی سره گانړه پرته وه.

---

[1]) صحیح بخاری، کتاب المناقب، باب وفاة النبی ﷺ (۵۰۱۱)_
[2]) الابواب والتراجم لصحیح البخاری(۲۲۰)_
[3]) فیض الباری(۱۴۵\۱۴)_
[4]) عمدة القاری(۷۵\۱۸)_
[5]) فتح الباری(۱۵\۱۸)_
[6]) عمدة القاری(۶۸\۱۳) کتاب الرهن)_
[7]) فتح الباری(۱۴۳\۵)_

بَاب بَعْثِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا فِي مَرَضِهِ الَّذِي تُوُفِّيَ فِيهِ

[۴۱۹۸\۴۱۹۹] حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ الضَّحَّاكُ بْنُ مَخْلَدٍ عَنْ الْفُضَيْلِ بْنِ سُلَيْمَانَ حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ عَنْ سَالِمٍ عَنْ أَبِيهِ اسْتَعْمَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُسَامَةَ فَقَالُوا فِيهِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ بَلَغَنِي أَنَّكُمْ قُلْتُمْ فِي أُسَامَةَ وَإِنَّهُ أَحَبُّ النَّاسِ إِلَيَّ

[۴۱۹۹] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ بَعْثًا وَأَمَّرَ عَلَيْهِمْ أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ فَطَعَنَ النَّاسُ فِي إِمَارَتِهِ فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ إِنْ تَطْعَنُوا فِي إِمَارَتِهِ فَقَدْ كُنْتُمْ تَطْعَنُونَ فِي إِمَارَةِ أَبِيهِ مِنْ قَبْلُ وَايْمُ اللَّهِ إِنْ كَانَ لَخَلِيقًا لِلْإِمَارَةِ وَإِنْ كَانَ لَمِنْ أَحَبِّ النَّاسِ إِلَيَّ وَإِنَّ هَذَا لَمِنْ أَحَبِّ النَّاسِ إِلَيَّ بَعْدَهُ [ر: ۳۵۲۴]

امام بخاری رحمه الله دا واقعه دلته ذکر کړله.اګرچه د حضرت اسامه بن زید په مشرئ کښې دا لښکر نبی علیه السلام د مرض الوفات نه مخکښې د روانولو دپاره مقرر کړې وو.البته دا لښکر اوس لا په تیارئ کښې وو.چه د نبی علیه السلام د مرض الوفات سلسله شروع شوه.او دا (لښکر) روان نه شو.بیا د نبی علیه السلام د وفات غمناکه حادثه پیښه شوه.دهغې روانګی پاتې شوه. د وفات نه پس حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه بیا هغه اولیګه.په دې وجه امام بخاری رحمه الله دا ترجمه د ،،باب وفاة النبی صلی الله علیه وسلم،، نه پس قائم کړو

بَاب

[۴۲۰۰] حَدَّثَنَا أَصْبَغُ قَالَ أَخْبَرَنِي ابْنُ وَهْبٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ عَنْ ابْنِ أَبِي حَبِيبٍ عَنْ أَبِي الْخَيْرِ عَنْ الصُّنَابِحِيِّ أَنَّهُ قَالَ لَهُ مَتَى هَاجَرْتَ قَالَ خَرَجْنَا مِنْ الْيَمَنِ مُهَاجِرِينَ فَقَدِمْنَا الْجُحْفَةَ فَأَقْبَلَ رَاكِبٌ فَقُلْتُ لَهُ الْخَبَرَ فَقَالَ دَفَنَّا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُنْذُ خَمْسٍ قُلْتُ هَلْ سَمِعْتَ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ شَيْئًا قَالَ نَعَمْ أَخْبَرَنِي بِلَالٌ مُؤَذِّنُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ فِي السَّبْعِ فِي الْعَشْرِ الْأَوَاخِرِ

صنابحی تابعی دې.دهغه نوم عبدالرحمن بن عسیله دې.[1] ددوی حدیث امام بخاری رحمه الله د ،،باب وفاة النبی صلی الله علیه وسلم،، نه پس ذکرکړې دې.ځکه چه دا واقعه د نبی علیه السلام د وفات نه پس پیښه شوې ده.

---

[1] علامه عینی دهغه نوم ،،عبدالله بن عسیله،، لیکلې دې.(عمدة القاری۱۸\۷۸) خو دا دهغه نه غلطی شوې ده.دهغه نوم عبدالرحمن او دهغه کنیت ،،ابوعبدالله،،دې.په اصل کښې صنابحی درې دی.یو صنابح بن الاعسر إلحمسی، دا بالاتفاق صحابی دې.دویم عبدالله صنابحی دې.دده په صحابی کیدو اونه کیدو کښې شبه ده.دریم عبدالرحمن بن عسیله[بقیه حاشیه په راروانه صفحه]

بَاب كَمْ غَزَا النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

[۴۲۰۱] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ رَجَاءٍ حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ سَأَلْتُ زَيْدَ بْنَ أَرْقَمَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ كَمْ غَزَوْتَ مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ سَبْعَ عَشْرَةَ قُلْتُ كَمْ غَزَا النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ تِسْعَ عَشْرَةَ [۳۷۳۳]

[۴۲۰۲] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ رَجَاءٍ حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ حَدَّثَنَا الْبَرَاءُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ غَزَوْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَمْسَ عَشْرَةَ

[۴۲۰۳] حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ الْحَسَنِ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ حَنْبَلِ بْنِ هِلَالٍ حَدَّثَنَا مُعْتَمِرُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ كَهْمَسٍ عَنِ ابْنِ بُرَيْدَةَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ غَزَا مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سِتَّ عَشْرَةَ غَزْوَةً

باب كم غزا النبى صلى الله عليه وسلم؟

رسول الله ﷺ څومره غزوات اوکړل؟ امام بخارى دخلاصې په طوردكتاب المغازى په اختتام باندې د نبى ﷺ د غزواتو تعداد بيانوى.د كتاب المغازى په شروع كښې ددې تفصيل تيرشوې دې.

قوله: حدثنى احمد بن الحسن قال: حدثنا احمد بن محمد بن حنبل: دا احمد بن الحسن د ترمذ دې.او په ،،ترمذى كبير،، سره مشهور دې.(١) دا روايت امام بخارى رحمه الله د ،،احمد بن الحسن،، په واسطې سره د امام احمد بن حنبل رحمه الله نه نقل كړې دې.امام مسلم رحمه الله دا روايت بغيز د واسطې نه براه راست دامام احمد بن حنبل رحمه الله نه نقل كړې دې.(٢)

فائده: دامام بخارى اومسلم عالى سند روايات: تول څلور روايتونه داسې دى.چه په هغې كښې امام مسلم رحمه الله ته د امام بخارى په مقابله كښې فوقيت حاصل دې.چه امام مسلم رحمه الله هغه بغير د واسطې نه نقل كړى دى.او امام بخارى رحمه الله ئې واسطې سره ذكركوى. او دوؤ سوو نه زيات روايتونه داسې دى.چه په هغې كښې امام مسلم رحمه الله باندې امام

...د تيرمخ بقيه] صنابحى دې.دا تابعى دې.عام طور باندې دې دريو واړو كښې اشتباه كيږى.د عربو مشهور محقق شعيب ارنووط په دې دريو واړو باندې په ،،الطريقة الواضحة فى تبيين الصنابحة،، نوم سره مستقل رساله ليكلې ده.د عبدالرحمن بن عسيلة صنابحى دحالاتو دپاره اوګورئ! تهذيب الكمال (٢٨٢/١٧_٢٨٤) وسير أعلام النبلاء (٥٠٥/٣-٥٠٧) وطبقات ابن سعد(٤٣٦٧) والجرح والتعديل (٢٦٢/٥)

(١) حالاتو دپاره اوګورئ! سيراعلام النبلاء (١٥٦/١٢-١٥٧)_

(٢) صحيح مسلم، كتاب الحج، كتاب الجهاد والسير، باب عدد غزوات النبى ﷺ رقم الحديث (٤٤٦)_

بخاری رحمه الله فوقیت اورلې دې. امام بخاری رحمه الله ئې بغیر د واسطې نه نقل کوی.او امام مسلم رحمه الله ئې د بخاری رحمه الله د هغه شیخ نه یوې واسطې سره نقل کوی.([1])

فائده: په بخاری کښې د امام احمد بن حنبل رحمه الله روایات: دا روایت امام بخاری رحمه الله د امام احمد بن حنبل رحمه الله نه د احمد بن الحسن په واسطې سره نقل کړې دې.په کتاب النکاح کښې امام بخاری رحمه الله د امام احمد بن حنبل رحمه الله نه یو روایت بغیر د واسطې نه نقل کړې دې.([2]) او په کتاب اللباس کښې ئې د امام احمد بن حنبل رحمه الله نه یو استشهاد نقل کړې دې.([3]) امام بخاری رحمه الله اګرچه د امام احمد بن حنبل رحمه الله زمانه موندلې ده.اوهغه سره ئې ملاقات کړې دې.خو په صحیح بخاری کښې دهغه ذکر صرف په دې دریو مقاتو کښې دې.([4])

«وهٰذا آخر ما اردنا ایراده من شرح احادیث کتاب المغازی من صحیح الامام ابی عبدالله البخاری رحمه الله للشیخ المحدث الجلیل سلیم الله خان حفظه الله و رعاه ومتعنا الله بطول حیاته..... وقد وقع الفراغ من تسویده و اعادة النظرفیه، ثم تصحیح ملازم الطبع بیوم الخمیس ۱۰\ من شعبان ۱۴۳۵هـ الموافق ۱۲\من یناير۱۹۹۵م، والحمدلله الذی بنعمته تتم الصالحات، وصلی الله علی النبی الامی و آله وصحبه وتابعیهم وسلم علیه وعلیهم مادامت الارض والسماوات، رتبه وراجع نصوصه وعلّق علیه ابن الحسن العباسی عفی قسم التحقیق والتصنیف والاستاذ بالجامعة الفاروقیة وفقه الله تعالی لاتمام باقی الکتب کما یحبه و یرضاه، وهو علی کل شئ قدیر، ولاحول ولاقوة الابالله العلی العظیم، ویلیه ان شاءالله شرح کتاب التفسیر».

. . . .

---

[1]) فتح الباری(۱۵۳\۸) وعمدة القاری(۷۹\۱۸)_

[2]) صحیح بخاری، کتاب النکاح، باب ما یحل من النساء وما یحرم(۷۶۵\۲)_

[3]) صحیح بخاری، کتاب اللباس، باب هل یجعل نقش الخاتم ثلاثة اسطر(۸۷۳\۲)_

[4]) علامه زاهد الکوثری د علامه حازمی مشهورکتاب ،،شروط الائمه،، حاشیه کښې لیکلی دی.چه امام بخاری رحمه الله پخپل صحیح کښې د امام احمد صرف دوه روایات نقل کړی دی.چه په هغې کښې یو په واسطې سره دې.او یو تعلیقاً دې.(اوګورئ:لامع الدراری:۵۱) خو صحیح خبره داده.چه امام بخاری رحمه الله نور روایت کوم چه په کتاب النکاح کښې دی. تعلیقاً نه دی ذکرشوی.بلکه ،،وقال لنا احمد بن حنبل....،، الفاظو سره ئې بغیر د واسطې نه نقل کړی دی.)_

غزاګانې لنډې لنډې

(د مرتب دقلم نه)

غزوه بدر: د شام نه واپس کیدونکې د قریشو د تجارتي قافلې را لاندې کولو دپاره په ورځ د اتوار (یکشنبه) دولسم ۱۲ رمضان سنه ۲ هجري ۳۱۳ یا ۳۱۴ یا ۳۱۵ صحابه کرام ئې د ځان سره کړه او نبی کریم صلی الله علیه وسلم روان شو. په لښکرکښې صرف دوه اسونه او اویا اوښان وو. مدینې منورې نه دیو میل فاصلې باندې واقع بئر ابي عنبه ته په رسیدو سره نبي کریم صلی الله علیه وسلم د لښکر جائزه واخسته اوماشومان کم عمره ئې ترې واپس کړل.مقام صفراء ته چه اورسیدل نو معلومه شوه چه د تجارت دقافلې دحفاظت دپاره د مکې نه دقریشو لښکر بدر ته نزدې رارسیدلې دې. داسې اوشو چه د تجارت دقافلې مشر ابو سفیان ته چه کله پته او لګیدله چه د محمد صلی الله علیه وسلم ملګري دوي پسې شوي دي نو هغه ضمضم غفاري له په مزدورې باندې قریشو ته دخبر رسولو دپاره اولیګلو او په خپله أبو سفیان لاره بدله کړه او د دریاب د غاړې لاره ئې غوره کړه او روان شو.قریشو ته خبر رسیدو سره د ابو جهل په مشرئ کښې د جنګیدونکو ځوانانواو منلې شوی شهسوارانو د زرو ۱۰۰۰ کسانو ډله سره د سلو ۱۰۰ اسونو اوه سوه ۷۰۰ اوښانو او ګډیدونکو ښځو ډیر په شان شوکت روان شو. کله چه دتجارت قافله په حفاظت سره او وتله نو ابو سفیان د قریشو لښکر ته جواب او لیګلو چه قافله بچ شوه لهذا تاسوهم واپس شي بنو زهره واپس شول لیکن ابو جهل انکار او کړو وې وئیل: چه د بدر میدان کښې به درې ورځې خوشحالي کولو نه پس واپس کیږو.۱۷ درمضان سنه ۲ د جمعې په سحر میدان بدر کښے دکفر او اسلام صفونه یو بل ته مخامخ وو. یواځې یواځې مقابله اوشوه. دقریشو نه عتبه، شیبه او ولید میدان ته را ووتل او د مسلمانانو نه حضرت حمزه رضی الله عنه حضرت علي رضی الله عنه او عبیده ابن الحارث رضی الله عنه میدان جنګ ته رابهر شو. او دوي دغه درې واړه کافران مردار کړل د عتبه په ګذار باندے د حضرت عبیده پښه کټ شوه. څه وخت روستو هغوي ته شهادت نصیب شو. بیا عام جنګ شروع شو. د توحید فرزندانو دایمان او دغیرت او بهادرۍ هغه مړانه اوښوده چه نن هم دتاریخ په پاڼړو کښې دهغوی نومونه په غټوټکو لیکلې شوی دی. د قریشو اویا ۷۰ کسان مړه کړې شو او اویا کسان قید کړې شو څوارلس ۱۴ مسلمانان شهیدان شو. دجنګ قیدیانو نه ئې فدیه واخستله او آزاد ئې کړل.مدینې منورې ته دروانیدو نه وړاندې ئې د خوشحالئ زیرې رسولو دپاره قاصد اولیګلو. د مسلمانانو زړونه دشکر دجذباتو نه ډك او په ژبه باندې د الله تعالی ثنا او صفت وئیلو او خوشحالئ سره واپس شو.

غزوه احد: د جنګ بدردبدل اغستلو دپاره د قریشو په سینو کښې دانتقام اور بلیدلو. دقریشو مشران دار الندوه کښې راجمع شول او د شام نه واپس شوې تجارتی قافلې توله ګټه ئې دمسلمانانو خلاف جنګ کښې استعمالولو فیصله او کړه. خوا اوشا قبائل ئې هم په جنګ کښې دشریکولو دپاره رضاکړل. د دریو زرو ۳۰۰۰ لښکر په ۵ د شوال سنه ۳هـ

دمكې نه روان شو چه په هغې كښې اوه سوه ۷۰۰ زغرې اغستونكى، درې زره ۳۰۰۰ اوښان او دوه سوه ۲۰۰ آسونه وو. دقريشو دعزتمند خاندان پنځلس ۱۵ ښځې هم ورسره شريكې شوې. حضرت عباس رضي الله عنه دمكې نه نبى كريم صلى الله عليه وسلم ته دقريشو دلښكر خبر وركړو. نبى كريم صلى الله عليه وسلم د حالاتو معلومولو دپاره حضرت انس او حضرت مونس اوليګل. هغوى چه واپس راغلل نو ووئې ويل چه لښكر نزدې راغلې دې. نبى كريم صلى الله عليه وسلم دعام عادت مطابق د صحابو نه مشوره واغستله بعض صحابوو او عبد الله ابن ابي منافق اوو وئيل چه مدينه منوره كښې پاتې كيدل او دفاعى جنګ پكار دې. دنبى كريم صلى الله عليه وسلم خپله مشوره هم دا وه. خو د نورو ډيرو صحابو مشوره بلكه خواهش وو چه د مدينې منورې نه بهر مقابله كول پكار دى.دمشورې نه پس په ۱۱ دشوال سنه ۳ هـ په ورځ دجمعې دمازديګر مانځه نه پس نبى كريم صلى الله عليه وسلم زرو كسانو باندې مشتمل ډله برابره كړه او أحد طرف ته روان شو. شپه ئې په شيخين مقام كښې تيره كړه. كم عمره صحابه رضي الله عنهم يې واپس كړل. دخالي په ورځ چه غر طرف ته روان شو.نو عبدالله بن ابي بهانه جوړه كړه.چه زما مشوره نه ده منلې شوې.او دخان سره ئې درې سوه كسان د اسلامى لښكر نه واپس كړل. په اسلامى لښكر كښې اووه سوه كسان وو.په دوى كښې سلو كسانو زغرې اغوستې وې.او په لښكر كښې صرف دوه اسونه وو. د أحد غر ئې خان نه شاته پريښوده او صفونه يې جوړ كړل. اود يو غنډي په كنډاو كښې ئې پنځوس ۵۰ تيرانداز صحابه د حضرت عبد الله بن جبير په مشرئ كښې كينول. چه د دغې طرف نه د حملې امكان ختم شي او ورته يې په تاكيد سره او وئيل .كه مسلمانانو شكيت اوخوړلو.اوكه فتح ورته حاصله شوه. تاسو به په هيڅ صورت كښې دغه ځائښه پريږدئ. په انفرادى مقابله كښې كافرانو ته د مكمل شكست ملاويدو نه پس عام جنګ شروع شو. حضرت حمزه علي او ابو دجانه په دښمن داسې حملې اوكړې چه د كافرانو صفونه ئې مات كړل.د كافرانو قدمونه اوخويدل.اود كنډاو نه ئې منډه كړه.مسلمانانو په غنيمت راجمع كولو شروع اوكړه. په كنډاو باندې مقرر شوې د پنځوستوكسانو دسته هم غنيمت طرف ته راكوزه شوه.امير منع كړل.خوهغوى ورته اووئيل.ميدان خالى دى. اوكافران شكست اوخوړلو.دلته كښې د پاتې كيدو اوس څه ضرورت دى.صرف لس كسان د عبدالله جبير رضى الله سره پاتې شو.خالد بن وليد چه كنډاو خالى اوليدلو.نود څلور سوه كسانو سره كنډاوې ته وړاندې شو.اوهلته كښې موجود يوولس صحابه كرام ئې شهيدان كړل.او په مسلمانانو ئې د شا د طرف نه حمله اوكړه.دې ناګهانه حملې د جنګ نقشه بالكل بدله كړه.كوم كافران چه تختيدلى وو.هغوى هم واپس راغلل.مسلمانان د دواړو طرف نه راګير شو.د جنګ په توره وريځه كښې ئې د خپل او پردى تميز نشو كولې.په بې خبرئ كښې د مسلمان توره د مسلمان په وينه باندې هم رنګينه شوه.كافرانو د آفتاب رسالت د مرګ افواه خوره كړه.په دې سره د مسلمانو حوصلې ښكته شوې.څه كسانو وسله اوغورځوله.چا ميدان جنګ پريښودلو.څه صحابه كرامو په كافرانو باندې لكه د باز حملې اوكړې.او دا به ئې وئيل.دنبى عليه السلام د وفات نه پس په دنيا كښې د ژوند تيرولو به څه مزه وى.د افراتفرى په دې حالت كښې هم څه صحابه كرام د نبى عليه السلام د حفاظت دپاره د هغوى

نه ګیرچاپیره راجمع شوی وو.حضرات ابودجانه،علی،طلحه، ابُوطلحه، سعد بن ابي وقاص هم په دې بهادروکسانو کښې وو.دکافرانو په حمله کښې دنبی علیه السلام دوه غاښونه مبارك شهیدان شوی وو.شونډې مبارکې ئې زخمی شوې وې.اوپه مخ مبارك کښې ئې د وسپنې کړې ننوتې او تندې مبارك ئې په وینو ککړ شوې وو. تقریباً اویا ٧٠ صحابه رضي الله عنهم شهیدان شول او د کفارو٢٣ درویشت کسان مړه کړې شو.په دې باندې خو روایات متفق دي.چه غزوه احد د شوال په میاشت کښې دګُل (دوشنبه) په ورځ ٣هـ کښې واقع شوه البته تاریخ وقوع کښې اختلاف دې.د ٧،٨، ٩، ١١، ١٥، پورې روایات راغلی دی.

غزوه خندق اوبنی قریظه: دمسلمانانو خلاف دیهودیانو سازشونه جوړول څه نوې خبره نه ده.کله چه د مدینې یهود دخپلوکړو په سزا کښې دمدینې منورې نه اوشړلی شو.نوخیبر ته لاړل .اوداسلام خلاف یې سازشونه شروع کړل.په احد کښې مسلمانانو شکست خوړلې وو.نو دوی ته څه حوصله ملاوء شوه.اوقریشو ته ئې اوونیل. دا وخت دې.چه اسلام د مخ د زمکې نه ختم کړې شی.کافرانودا خبره ډیره په خوشحالئ اومنله.او د اخوا دیخوا قبیلې ،بنو اسد ،بنو غطفان ،بنو سعد ،ئې هم تیار کړل.لس زره کسان د اسلام د ختمولو دپاره مدینې ته رااروان شو.صرف د قریشو تعداد په کښې څلور زره وو.دوی سره درې سوه اسونه اوپنځلس اوښان وو.نبی علیه السلام ته ددوی دحملې خبر اوشو.صحابه کرامو سره ئې مشوره اوکړه.حضرت سلمان فارسي رضي الله عنه ددفاعي جنګ طریقه اوښودله چه د مدینې منورې دکوم طرف نه چه دحملې خطره وی. هلته دې ژور کنده اوکنستې شی. نبي کریم صلی الله علیه وسلم په خپله دخندق حدود متعین کړل. د دې خندق ژور والې تقریباً پنځه نیم ګزه او اوږدوالې درې نیم میله وو. دلسو لسو کسانو ډلې یې جوړې کړې. او لس لس ګزه زمکه ئې هر یو سړی ته اوسپارله. دا د قحط زمانه وه د یخنې ورځې وې. یخې شپې وې. او یخې هواګانې الوتلې دریو زرو(٣٠٠٠) د اسلام فدایانو د غه لښکر دحق او باطل کنده کنستله او روان وو، کومې ډلې چه به خپله حصه مکمله کړه نو ده بلې ډلې سره به شریك شو دایمان یوه جذبه وه د اسلام یو جوش وو.دې جذبې ورته دجهاد په لاره کښې دفانی دنیا هر مشقت د موم نه هم زیات نرم کړې وو. په شاګانو باندې به یې خاوره راوړله. ټولو به دا ترانه ونیله:

نحن الذین بایعوا محمداً على الجهاد ما بقينا ابداً

د نبي کریم صلی الله علیه وسلم په لاس کښې ګرز راواخستلو.اود خندق نه به ئې خپله خاوره وړله، په خیټه مبارکه باندې یې کانړی تړلی وو. او په ژبه باندې ئې د خدائې حمد او ثنا وه او دا اشعار به ئې لوستل:

والله لولا الله ما اهتدينا ولا تصدقنا ولا صلينا

فانزلن سكينة علينا وثبت الاقدام ان لاقينا

په شپږو ورځو کښې خندق پوره کولو نه پس دغه اسلامی قافلې د سلع غر سره نزدې صفونه جوړ کړل. دکفارو لښکر ډیر په جوش وخروش کښې راورسیدو نو خندق ددوی اول استقبال او کړو دا استقبال ددوی دپاره نوې هم وو او حیرانونکې هم. چه دخندق نه به څنګه

تیریږي؟ د دواړو طرفونه غشي ورول شروع شو. شلو ورځویا یوے میاشت پورې دا سلسله جاري وه. دالله تعالی امداد داسې راورسیدو چه د بنو غطفان نه نعیم بن مسعود اسلام راوړو او داسې چل ئې جوړ کړو چه په هغې سره د کفارو په لښکر کښې اختلاف پیدا شو بل طرف ته داسې تیزه سیلۍ راغله چه ددوی دخیمو تنابونه ئې اوشلول دا نغرونه دیګچې پریوتل سامانونه یې خواره واره شو. د هغې وجې ئې زړونه اوبیلل.او د صبا کیدو ته وراندې په تیښته مکې ته واپس شول. دا ده ۲۳ ذي القعده ۵ه دچهارشنبي دورځې واقعه وه.په دې غزا کښې شپږ مسلمانان شهیدان شول درې ۳ یا ۸ کافران مردار کړې شول چونکه یهود بنی قریظه په دے جنګ کښې د معاهدې خلاف ورزی اوکړه. او کافرانو سره یې امداد اوکړلو. نو ددې غزا نه پس مسلمانانو چه مدینې منورې ته را واپس شو.لا وسله ئې ایښې نه وه. چه حضرت جبریل امین راغې. او وې وئیل. عجیبه ده چه وسله مو کیښودله؟ نبي کریم صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل آو. وسله مو کیخودله. حضرت جبریل اووئیل. فرښتو لا وسله نه ده ایخې. په بنو قریظه باندې د هغوی د عهد شکنۍ د وجے حمله کول دی. نبي کریم صلی الله علیه وسلم اعلان وکړو چه دمازیګر مونځ به په بنی قریظه کښے کوئ. د دریو زرو ۳۰۰۰ لښکر دبنی قریظه نه چاپیره شو. په لښکر کښې ۳۶ اسونه وو. پنځویشتو ورځو پورې محاصره جاري پاتې کیدونه پس بنو قریظه دحضرت سعد بن معاذ په فیصله باندې راضی شو او دخپل قلعګانو نه را کوز شول د حضرت سعد فیصله دا وه چه ددوی سړی دې قتل کړې شي. او ښځے اوماشومان دې غلامان جوړ کړې شی.اود دوی مالونه دې په مسلمانانو تقسیم کړې شي. دغه شاند ځلورو سوو یهودیانو سرونه قلم کړې شو.

غزوه ذات الرقاع: د ابن اسحاق د بیان مطابق دا غزا په جمادی الاولی سنه ۴ کښې د ابن سعد په نزد په ۵ هجري او د امام بخاري درایت مطابق دخیبر دغزا نه روستو په ۷ کال شوې وه.د امام بخاری رائې ځکه غوره ده چه دې غزوه کښې ابو موسی رضی الله عنه اوحضرت ابو هریره رضی الله عنه شریك وو.او دا دواړه دخیبر د غزا نه روستو مسلمانان شوے وو. نبي کریم صلی الله علیه وسلم ته خبر ملاو شو چه دغطفان دوه قبیلے مجارب او ثعلبه د مسلمانانو خلاف د جنګ دپاره جمع کیږي. د دې دپاره نبي کریم صلی الله علیه وسلم ځلور سوه (۴۰۰) یا اووه سوه (۷۰۰) یا آته سوه(۸۰۰) صحابه کرام ځان سره کړل او ددوې مخې ته ورغلل. یو بل ته مخامخ شو لیکن جنګ او نشو. نبي کریم صلی الله علیه وسلم دغلته صلوه الخوف ادا کړو ځکه چه دذشمن نه خطره وه.

غزوه بنی المصطلق: بعضې مورخینو سنه ۴ ه ابن سعد دویم شعبان سنه ۵ه او ابن اسحاق په ۶ه کښې ددې واقعې کیدل لیکلې دی. حافظ ابن حجر د پنځمې هجري قول غوره کړې دې.د بنو المصطلق رئیس حارث ابن ضرار په مسلمانانو دحملې تیارې شروع کړو. نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته اطلاع اوشوه نو حضرت بریده ابن خصیب ئې د حال معلومولو دپاره اولیږلو. بریده واپس راغلو. او تصدیق ئې اوکړو . نبي کریم صلی الله علیه وسلم زید بن حارثه خپل قائم مقام جوړ کړو او ګل (دوشمبه) په ورځ د مدینې منورې نه.د مریسیع

(دا يوخائي دې) طرف ته روان شو.اوه سوه ۷۰۰ صحابه وو په لښکر کښې ديرش ۳۰ آسونه وو. ام المومنين حضرت عائشه صديقه او ام سلمه هم ورسره وې. دشمنانو خپل ځارو ته اُبه ورکولې. چه ناڅاپه په ئې پرې حمله اوکړه او شکست ئې ورکړلو. لس ۱۰ کسان يې ترينه هم مردار کړه. دوه سوه خاندانه يې قيديان کړل دوه زره ۲۰۰۰ اُښان پنځه زره چيلي په مال غنيمت کښې ملاو شوې. روستو بيا چونکه دبني المصطلق درئيس حارث لور ام المومنين حضرت جويريه د نبي کريم صلى الله عليه وسلم په نکاح کښې راغله نو څکه ئې تول آزاد کړل هم د دې سفر په واپسئ کښې واقعه د إفك پيښه شوه.

صلح حديبيه: د ذو القعدې په اول تاريخ د دوشنبې (ګل) په ورځ نبی کريم صلى الله عليه وسلم د عمرې په نيت مکې ته روان شو. دې سفر کښې دصحابه کرامو تعداد په مختلف رواياتو کښې ۱۳سوه ۱۴سوه ۱۵سوه او ۱۸ سوه راغلي دې.مشهور په کښې د څلوارلسوه روايت دي د اسلام دې لښکر دذوالحليفې نه دعمرې دپاره احرام اُترلو. او بشر بن سفيان ئې په طور د جاسوس وړاندې اوليګلو. د اسلام دا لښکر چه کله عسفان ته نزدې غدير اشطاط مقام ته اورسيدلو نو بشر خبر راوړلو چه دقريشو او د هغوی ملګری قبائل اته زره ۸۰۰۰ کسان په مقام "بلدح" کښې راجمع شوی دی. او دوه سوه ۲۰۰ کسانو سورو سره خالد بن وليد د "کراع الغميم" په لاره کښې د حملې دپاره ناست دی. نبی اکرم صلى الله عليه وسلم لاره بدله کړه او حديبيه مقام ته ئې تشريف يوړلو. هرکله چه خالد بن وليد ته پته اولګيده چه مسلمانانو لاره بدله کړه. نو قريش ئې د نوې صورتحال نه خبر کړل. د حديبيې نه حضرت عثمان رضي الله عنه خبرو اترو دپاره قريشو ته اوليګلو. بل خو دا خبره خوره شوه چه حضرت عثمان او هغه سره تلي لس ملګری شهيدان کړې شو.ددې نه پس د بيعت الرضوان تاريخی واقعه پيښه شوه.د بيعت ا لرضوان خبر قريش مرعوبه کړل.او صلحې کولو ته ئې غاړه کيخودله.دصلح د خبرو اترو دپاره قريشو سهيل بن عمرو راوليږلو.په څو شرطونو باندې د لسو کالو دپاره صلح اوشوه. په مقام حديبيه کښے شل يا د يوې مياشتې پورې پاتې کيدو نه پس نبی کريم صلى الله عليه وسلم دخپلو ملګرو سره واپس مدينې منورې ته روان شو.ددې سفر په واپسئ سورت "فتح" نازل شو.او قرآن کريم صلح حديبيې ته د فتح مبين لقب ورکړو.

غزوه خيبر: دمدينې منورې نه شړلې شوي يهوديان خيبرته لاړل. اوهلته آباد شو.اود مسلمانانو خلاف ئې د مدينې منورې منافقان او دمکې مشرکان را بيدار کړل. چه اوس د مسلمانانو د طاقت ختمولو موقع ده. د ابن هشام په نزد باندې په محرم کال۷ کښې نبي کريم صلى الله عليه وسلم د شپاړس سوه ۱۶۰۰ صحابه کرامو چه په کښې دوه سوه ۲۰۰ سواره او څوارلس سوه پياده وو د مدينې منورې نه ۹۶ ميله لرې د شام په لار خيبر ته روان شو. د نبي کريم صلى الله عليه وسلم بيبيانو کښې ام سلمه رضي الله عنها دوی سره وه. او نبي کريم صلى الله عليه وسلم په مدينه منوره کې حضرت سباع بن عرفطه رضي الله عنه خپل نائب پريخولو.د شپې په وخت کښې خيبر ته اورسيدل. د حملې دپاره د سحر انتظار وو. يهوديان چه سحرکارونو پسې راووتل.نوصحابه ئې اوليدل چغې ئې کړې چه "محمد والخميس" د اسلام

د ا لښکر د خيبر دقلعګانو نه ګير چاپېره شو او ترتيب وار اول قلعه ناعم بيا قموص وروسته قلعه صعب بن معاذ او د قله قلعې فتح کړې. ددې نه پس د قلعه «وطيح» او «سلالم» ته د څوارلسو ورځو پورې محاصره جارې وه. يهود صلحې ته مجبوره شو.نبي کريم ﷺ په صلح کښې دا شرط کېخودلو .چه يهود به سره زرسپين زراو تول د جنګ سامان په خيبر کښې پرېږدی. اوخيبر نه به ځی يهودو دا شرط قبول کړلو.روستو ئې درخواست او کړو. چه مونږ دې هم په خيبر کښې پرېخودلی شو. اود خيبر د باغونو نيم آمدن به مونږ تاسو مسلمانانو ته درکوو. نبی کريم صلی الله عليه وسلم اجازت ورکړو.په دې غزا کښې تقريباً څوارلس صحابه کرام شهيدان او درې نوی (۹۳) يهوديان مردارشو.

فتح مکه مکرمه: د صلح حديبيې په شرطونو کښې يوشرط دا هم وو.چه دکومې قبيلې سره د مشرکانو معاهده وی.مسلمانان به د دهغوی سره جنګ نه کوی.او نه به دهغوی خلاف چا سره مدد کوی.اودکومو قبيلو سره چه دمسلمانانو معاهده وی. مشرکان به د هغوی سره جنګ نه کوی.او نه به د هغوی خلاف چا سره مدد کوی.دصلح حديبې نه پس قبيله بنو خزاعه د مسلمانانو او قبيله بنو بکر دقريشو ملګری شو. دې دواړو قبيلو کښې د پخوا نه د شمنې را روانه وه. د دې وجې بنو بکر په بنو خزاعه باندې حمله اوکړه. قريشو د وعدې خلاف ورزی اوکړه او بنو بکر سره امداد اوکړو. د بنو خزاعه مشر عمرو بن سالم مدينې منورې ته لاړلو. او نبي کريم صلی الله عليه وسلم ئې د قريشو د خلاف ورزئ نه خبر کړو.چه قريشو تاسو سره اومعاهده کړې وه.چه مونږ به دهغه چا خلاف د هغوی د دشمن سره مدد نه کوو .دچا سره چه ستاسو معاهده وی.او اوس بنوبکر په مونږحمله اوکړه.اومشرکانو ورسره مدد اوکړلو.او تاسو سره چه ئې کومه معاهده کړې وه.دهغې خلاف ورزی ئې اوکړه. نبی کريم صلی الله عليه وسلم قريشو ته خبر او ليګلو چه د بنو خزاعه د قتل شوو کسانو ديت (تاوان) ورکړئ. يا د بنو بکر د معاهدې نه لاس واخلئ. او که داسې نه کوئ. نو بيا د صلح حديبې ماتولو اعلان اوکړئ. قريشو د صلح حديبې د ماتولو اعلان اوکړو. بيا روستو په خپلو کړو پښيمانه شو. او د معاهدې نوې کول ئې اوغوښتل. خو نبی عليه السلام ترې انکار اوکړو. نبی کريم صلی الله عليه وسلم په لسم د رمضان المبارک سنه ۸ هـ (جنوری ۶۳۰عيسوی) په ورځ د چهار شنبې (بدهه) لس زره اسلامی لښکرځان سره روان کړلو. او مکې طرف ته روان شو. ازواج مطهراتو کښې ورسره حضرت ميمونه او ام سلمه وه. د شپې مکې ته نزدې ئې ابو سفيان، بديل او حکم بن خرام اونيولی شو.دوی دحالاتو معلومولو دپاره راوتلی وو. د راروانې ورځې پورې درې وارو اسلام راوړلو.چه سحر شو نو اسلامې لښکر مکې طرف ته روان شو. نبی کريم صلی الله عليه وسلم دمکې د بره طرف نه مکې ته بغير د جنګ نه داخل شو .او حضرت خالد بن وليد د مکې د کوز طرف نه مکې ته بغير د جنګ نه داخل شو. ده سره د قريشو بعضو کسانو جنګ اوکړلو. چه په کښې درې صحابه کرام حضرت کرز بن جابر حضرت حبيش بن اشعر او مسله بن الميلاد شهيدان او دولس يا څليروېشت کفار قتل کړې شو. نبی کريم صلی الله عليه وسلم د تولو نه رومبې دحضرت ام هانې کورته ورغلو. اته ۸ رکعته مونځ ئې اوکړل. بيا مسجدحرام ته لاړلو. او په حرم کښې چه کوم درې سوه شپېته ۳۶۰ بُتان وو. هغه ئې مات کړل. او بيت الله ئې د تصويرونو نه

صفا کړلو. حضرت بلال رضي الله عنه او اسامه ئې ځان سره کړل. او دوه رکعته ئې په خانه کعبه کښې دننه اوکړل. د الله اکبر په اواز ئې هغه ځائې روښانه کړلو. بیا نبي کریم صلی الله علیه وسلم د کعبې نه را بهر او خطبه ئې او فرمائله. او قریشو سره ئې د رحم او کرم معامله اوکړله. او ټول ئې معاف کړل. د دې هر څه باوجود چه دوی مسلمانانو ته سخت تکلیفونه رسولي وو.

۲۰ رمضان المبارك د جمعې ورځ وه. لګ ساعت بعد دکعبې نه د حضرت بلال رضي د آذان ښکلې او زړه راښکونکې اواز پورته شو. د ماسپخین د مانځه نه پس عام بیعت (لاس نیوه) شروع شوه. د پنځم شوال د شنبې (خیالی) د ورځې پورې نبی کریم صلی الله علیه وسلم مکه کښې حصار وو. او په شپږم شوال باندې حنین طرف ته روان شو.

غزوه حنین: دمکې مکرمې د فتح کولو خبر چه کله د هوازن اوثقیف قبیلو واوریدو کوم چه په طائف کښې آباد وو. نو یو بل سره یې مشوره اوکړه چه په مسلمانانو باندې حمله اوکړي. د دواړو قبیلو شل زره ۲۰۰۰۰ کسان د مالك بن عوف په مشرئ کښې حنین مقام ته راورسیدل. نبي کریم صلی الله علیه وسلم ته چه کله دامعلومه شوه. نو حضرت عبد الله بن ابي حدرد ئې د حالاتو معلومولو دپاره اولیګلو. هغوی واپس راغلل او د هغې دواړو قبیلو د ارادې خبرې یې ورکړلو. په شپږم شوال شنبه (خیالی) په ورځ په اتم کال د هجرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم د دولسو زرو ۱۲۰۰۰ فدایانو سره حنین مقام طرف ته روان شول. کله چه دا اسلامي لښکر د څهار شنبې په شپه د وادي حنین نه تیریدو نو په غرونو کښې پټ د دغې دوو قبیلو په زرګونو ځوانانو ناڅاپه حمله اوکړه. د دې ناڅاپې حملې د وجې مسلمانان اول روستو شو. خو نبي کریم صلی الله علیه وسلم په خپل ځاې کلك ولاړ وو. او د ژبې مبارکې نه ئې دا جلالی کلمات په چغه راوتل

انا النبی لا کذب انا ابن عبد المطلب

حضرت عباس او یو څو صحابه کرام نور هم ورسره ولاړ وو. حضرت عباس ﷺ ته ئې حکم اوکړلو چه انصار او مهاجرینو ته آواز اوکړه چه صحابه کرامو د حضرت عباس آواز واوریدلو. نو د سترګې په رپ کښې دغه اسلامي لښکر لکه د لیونو په دشمن را پریوتل او لګ وخت تیرنه وو. چه میدان بالکل خالي پاتې شو. او

دشمن اوتښتیدو. د دشمن او یا کسان قتل شو. تقریباً شپږ زره کسان ئې بندیان شو. څلورویشت زره اوښان څلویښت زره چیلې او څلور زره اوقیې سپین زر په مال غنیمت کښې د مسلمانانو لاس ته راغلل . صرف څلور مسلمانان شهیدان شول. د حنین په دې مقام کښې چه کوم لښکر شکست اوخوړلو. د هغوی یوه حصه اوطاس او بله طائف ته لاړه. نبی کریم صلی الله علیه وسلم د حضرت ابو عامر په مشرئ کښې یو لښکر اوطاس طرف ته اولیګلو هلته دوی فتحه حاصله کړه. او بل طرف ته د طائف نه مسلمانانو تر پنځلسو، اوولسو۱۷، اتلسو۱۸، یا شلو۲۰ ورځو پورې ګیره اچولې وه. دولس مسلمانان شهیدان شو. خو بیا هم قلعه فتحه نه شوه.د قبیله ثقیف دپاره نبي کریم صلی الله علیه وسلم د هدایت دعا اوکړه. او محاصره ئې ترې ختمه کړه. په پنځمه ذو القعده نبي کریم صلی الله

عليه وسلم مقام جعرانه ته اورسيدو. نو هلته د غزوه حنين بنديان او مال غنيمت جمع وو. نبی کریم صلی الله علیه وسلم د دیارلسو ورځو پورې انتظار اوکړو. چه کيدې شی. قبيله هوازن او ثقيف راشي .او خپل بنديان آزاد کړی.چه څوك هم رانغلل. نو نبی کريم صلی الله عليه وسلم مال غنيمت سره سره دغه بنديان هم تقسيم کړل. دمال غنيمت تقسيمولو نه پس د قبيله هوازن جرګه راغله.او توبه ګار شو. دې نه پس نبی کريم صلى الله عليه وسلم ټولو صحابه وو ته بنديانو آزادلو سفارش وړاند کړو. چه د چا په حصه کښې کوم بنديان راغلی دی.نو زما دا سفارش دې. چه هغه آزاد کړئ. ټولو صحابه کرامو رضي الله عنهم دا سفارش قبول کړلو. او په يو وار يې شپږ زره بنديان آزاد کړل. په اتلسم ۱۸ رمضان اتم کال دهجرت نبي کريم صلی الله عليه وسلم دفتحې مکې په اراده وتلې وو. او دوه ۲ مياشتې او شپاړس ۱۶ ورځو کښې بيا واپس مدينې ته لاړلو.

غزوه موته: نبي کريم صلى الله عليه وسلم حضرت حارث بن عمير ته د اسلام ددعوت خط ورکړو.او قيصر روم ته ئې او ليګلو. د قيصر د بادشاهئ لاندې د مقام بلقاء رئيس شرحبيل بن عمرو دغه سفير شهيد کړو. ددې شهيد دبدلې اخستلو دپاره نبي کريم صلى الله عليه وسلم د دريو زرو صحابه کرامو يوه ډله د حضرت زيد بن حارثه ﷺ په مشرئ کښې او ليګلو.او ورته يې او فرمائيل. چه که چرته زيد شهيد شي نو جعفر بن ابي طالب به امير وی. اوکه جعفر شهيد شي نو عبد الله بن رواحه به امير وي. او که عبدالله بن رواحه هم شهيد شي. نو بيا چه مسلمانان په چا متفق شي هغه به امير وی.شرحبيل چه کله خبر شو نو يو لاکھ فوج يې د مقابلې دپاره را روان کړل. بل طرف ته هرقل نور يو لاکھ کسانو سره په خپله د شرحبيل د امداد دپاره راوسيدلو. د موته په ميدان کښے دوه عظيم طاقتونه يو بل ته مخامخ شو. د حق او باطل دکفر او اسلام جنګ شروع شو. يو طرف ته دوه لاکهه کافران او بل طرف ته صرف درې زره د ايمان په دولت مست مسلمانان وو. حضرت زيد جعفر او عبد الله بن رواحه درې واړه پرله پسې شهيدان شو. مسلمانانو حضرت خالد بن وليد خپل امير جوړ کړلو. حضرت خالد بن وليد په بله ورځ د لښکر ترتيب بدل کړو چه په هغې سره دشمن ته خيال راغې. چه ګني نور لښکرد امداد دپاره راو رسيده. د دې وجې په دشمن رعب پريوته. او ميدان يې پريښودلو. حضرت خالد هم د ښمن پسې تګ مناسب ونه ګڼړلو او مدينې طرف ته روان شو. دې غزا کښې دولس مسلمانان شهيدان شو.ابن اسحاق او موسى بن عقبه دا واقعه په جمادی الاولی اتم کال د هجرت او خليفه بن خياط اووم کال خودلې دی.

غزوه تبوک: د مدينې منورې نه د دمشق په طرف اووه سوه ۷۰۰ کلومتره لرې فاصلې باندې د تبوك مقام واقع دی. نبی کريم صلی الله عليه وسلم ته خبر ملاو شو چه هرقل د تبوك مقام کښې يو لوې لښکر راجمع کړې دې. او په مدينه منوره باندې دحملې په اراده يې د لښکر اوله حصه مقام بلقاء ته رارسولې ده. خبر رارسيدو سره نبي کريم صلى الله عليه وسلم د مقابلې دپاره د وړاندې کيدو اعلان اوکړو. موسم دګرمي وو. د فصلونو د ريبلو وخت وو. لوګه او قحط عام وو. سفر ډير لرې وو. او مقابله هم ډيره سخته وه .ځکه چه د هغه وخت د يو لوې سلطنت روم سره مقابله وه. ليکن الله تبارك وتعالى هم دخپل پيغمبر

صلی الله علیه وسلم دملګرتیا دپاره داسې خلق غوره کړې وو. چې دوی دځپل محبوب پیغمبر صلی الله علیه وسلم د ملګرتیا قدر پیژندلو.ځکه یې په څنده جمع کولو کښې هم د یوبل نه د وړاندې کیدو جذبه ښکاره کړه. ډیر مخلص صحابه غزا ته د تللو دپاره لیواله وو. خو د سفر خرچه ورسره نه وه. نبي کریم صلی الله علیه وسلم ته راغلل. او دخرچې درخواست یې اوکړو. خو نبی کریم صلی الله علیه وسلم هم د سفر خرچه نشوه برداشت کولې.نبی علیه السلام به ورته معذرت اوکړو. دا صحابه به په ژړا واپس شو. او دومره په درد سره به ئې ژړل. چې د نبي کریم صلی الله علیه وسلم زړه به یې هم راډك کړلو. او آفتاب رسالت به هم په ژړا شولو. کما قال تعالی "تولوا واعینهم تفیض من الدمع حزنا ان لایجدوا ماینفقون" (التوبه/۹۲).د رجب سنه ۹ هـ (نومبر ۶۳۵ء) د زیارت په ورځ نبي کریم صلی الله علیه وسلم دیرش څلویښت یا اویا زره صحابه ځان سره کړل. ورسره لس زره اسونه دولس زره اوښان وو. تبوك ته په پنځلسو ورځو کښې اورسیدل. د مقابلې دپاره څوك هم رانغلل. تبوك کښې د قیام په ورځو کښې نبي کریم صلی الله علیه وسلم خواوشا ریاستو نو ته صحابه اولیګل. هغوی کامیاب واپس شو. د دومه الجندل، ایله، اجربا، ازرح سردارانو جزیه قبوله کړه. د تبوك دقیام په موده کښې اختلاف دې. واقدی دوه میاشتې، ابن سعد شل ورځې ابن اثیر نورلس ورځې، طبري دولس ورځې ابن هشام لس ورځې لیکلي دي. لیکن معلومیږي .چه د تلو پنځلس ورځې او دراتلو هم پنځلس ورځې او هلته دقیام شل ورځې وې. ټولې پنځوس ورځې وې.کله چه داسلام دا عظیم لښکر مدینې ته نزدې شو. نو خواو شا ډیر خلق استقبال دپاره ولاړ وو. دمدینې منورې ماشومانو جینکو نن هم هغه ترانه په ژبه باندې جاري وه. کومه چه د نن نه نهه کاله وړاندې وه"

طلع البدر علینا من ثنیات الوداع وجب الشکر علینا ما دعا لله داع

لیکن دومره فرق ضرور وو چه هغه وخت یو نا اشنا وطن نه د مسافرو مهاجرینو استقبال وو. اونن دلته دنبوې محبت نه لاندې د اویا زرو صحابه وو لښکر او د مجاهدینو د سردار صلی الله علیه وسلم استقبال او هرکلې وو.

....

مصادر ومراجع كشف البارى دريم جلد

الابواب والتراجم لصحيح البخارى شيخ الحديث مولانا محمد زكريا صاحب (متوفى ١٤٠٢ھ مطابق ١٩٨٢ء) ايچ ايم سعيد كمپنى پاكستان چوك كراچى

اتحاف السادة المتقين بشرح أسرار إحياء علوم الدين: علامه سيد محمد بن محمد الحسينى الزبيدى المشهور بمرتضى رحمه الله (متوفى ١٢٠٥ھ) دار احياء التراث العربى

احسن الفتاوى مفتى رشيداحمد صاحب لدهيانوى ايچ ايم سعيد كمپنى

الإحسان بترتيب صحيح ابن حبان امام ابوحاتم محمد بن حبان بستى رحمه الله متوفى ٣٥٤ھ موسسة الرسالة بيروت.

احكام القرآن \ مولانا ظفر احمد عثمانى \ ادارة القرآن كراچى

أسد الغابة عز الدين أبوالحسن على بن محمد الجزرى المعروف بابن الأثير المتوفى ٦٣٠ھ دار الكتب العلمية بيروت

الإصابة فى تميز الصحابة: شهاب الدين ابوالفضل أحمد بن على القسطلانى المصرى المعروف بابن حجر رحمه الله (متوفى ٨٥٢ھ) دار الفكر. بيروت

الإستيعاب فى اسماء الأصحاب بهامش الإصابة: ابوعمر يوسف بن عبدالله بن محمد بن عبدالبر رحمه الله (متوفى ٤٦٣ھ) دار الفكر للطباعة والنشر والتوزيع \ بيروت

إعلاء السنن علامه ظفر احمد عثمانى رحمه الله متوفى ١٣٩٤ھ ادارة القرآن كراچى

الاستيعاب فى اسماء الأصحاب بهامش الإصابة ابوعمر يوسف بن عبدالله بن محمد بن عبدالبر رحمه الله متوفى ٤٦٣ھ) دار الفكر بيروت۔

الإكمال فى أسماء الرجال \ محمد بن عبدالله تبريزى \ ادارة القرآن كراچى

امداد الفتاوى \ مولانا اشرف على تهانوى رحمه الله (١٣٦٢ھجرى)

الارشاد فى أصول الإعتقاد \ عبدالملك بن عبدالله (٤٧٨ھجرى)

البحر الرائق علامة زين العابدين بن ابراهيم بن نجيم رحمه الله المتوفى ٩٦٩ھ أو المتوفى يا المتوفى ٩٧٠ھ مكتبه رشيديه كوئٹه

البداية والنهاية: حافظ عماد الدين أبوالفداء إسماعيل بن عمر المعروف بابن كثير رحمه الله (متوفى ٧٧٤ھ) مكتبة المعارف. بيروت. طبع ثانى ١٩٧٧ء

بذل المجهود: حضرت العلامه خليل أحمد سهارنپورى رحمه الله (متوفى ١٣٤٦ھ) مطبع ندوة العلماء لكنهو. ١٣٩٣ھ مطابق ١٩٧٣ء

بيان القرآن: حكيم الأمت حضرت مولانا أشرف على صاحب تهانوى نور الله مرقده (متوفى ١٣٦٢ھ) شيخ غلام على اينڈ سنز لاهور

تاريخ المدينة المنورة \ ابوزيد عمر بن شبه المصرى (٢٦٢ھجرى)

تاريخ الطبرى ابوجعفر محمد بن جرير الطبرى \ مؤسسة الرسالة

تاريخ الخميس فى احوال أنفس نفيس: شيخ حسين بن محمد بن الحسن الديار بكرى المالكى رحمه الله (متوفى ٩٦٦ھ) \ مؤسسة شعبان بيروت،

تاریخ دعوت وعزیمت \ مولانا ابوالحسن علی ندوی رحمہ اللہ مجلس نشریات اسلام کراچی

تالیفات رشیدیہ \ مولانا رشید احمد گنگوہی \ ادارۂ اسلامیات لاہور۔

تحفہ اثنا عشریہ \ شاہ عبدالعزیز دہلوی رحمہ اللہ \ سہیل اکیڈمی لاہور۔

تفسیر کبیر (مفاتیح الغیب): إمام أبوعبداللہ فخرالدین محمد بن عمر الحسین رازی رحمہ اللہ (متوفی ٦٠٦ھ)۔ مکتب الاعلام الإسلامی ایران۔

تفسیر ابن کثیر: حافظ أبوالفداء عمادالدین إسماعیل بن عمر ابن کثیر دمشقی رحمہ اللہ (متوفی ٧٧٤ھ) دار الفکر بیروت۔

تعلیقات علی لامع الدراری \ شیخ الحدیث مولانا محمد زکریا رحمہ اللہ المتوفی ١٤٠٢ھ ہجری الموافق ١٩٨٢ء \ مکتبۃ إمدادیۃ مکۃ المکرمۃ۔

التعلیق الصبیح: حضرت مولانا محمد ادریس صاحب کاندھلوی رحمہ اللہ متوفی ١٣٩٤ھ مکتبۃ عثمانیۃ لاہور۔

تعلیق تہذیب الریاسۃ وترتیب السیاسیۃ ابراہیم یوسف مصطفی عجو رحمہ اللہ

تقریب التہذیب: حافظ ابن حجر عسقلانی رحمہ اللہ (متوفی ٨٥٢ھ) دار الرشید حلب ١٤٠٦ھ

تہذیب الکمال: حافظ جمال الدین أبوالحجاج یوسف بن عبدالرحمن مزی رحمہ اللہ (متوفی ٧٤٢ھ). مؤسسۃ الرسالۃ

جامع الأصول \ مبارک بن احمد بن الاثیر الجزری \ دار الفکر

الجامع لأحکام القرآن: (تفسیر قرطبی) إمام أبوعبداللہ محمد بن أحمد الأنصاری القرطبی رحمہ اللہ (متوفی ٦٧١ھ) دار الفکر بیروت۔

الجرح والتعدیل \ عبدالرحمن بن ابی حاتم رازی \ دار الفکر

حلیۃ الأولیاء: حافظ أبونعیم أحمد بن عبداللہ بن أحمد أصبہانی رحمہ اللہ (متوفی ٤٣٠ھ) دار الفکر بیروت

الحاشیۃ علی صحیح البخاری \ احمد علی سہارنپوری رحمہ اللہ \ قدیمی کتب خانہ

حاشیۃ السندی علی البخاری (مطبوعہ مع صحیح بخاری): إمام أبوالحسن نورالدین محمد بن عبدالہادی سندھی رحمہ اللہ (متوفی ١١٣٨ھ). قدیمی کتب خانہ کراچی۔

درالمختار للعلامۃ علاء الدین محمد بن علی بن محمد الحصکفی رحمہ اللہ المتوفی ١٠٨٨ھ \ مکتبۃ رشیدیۃ کوئٹہ۔

در المنثور فی التفسیر بالمأثور للحافظ جلال الدین عبدالرحمن السیوطی رحمہ اللہ المتوفی ٩١١ھ \ مؤسسۃ الرسالۃ

دلائل النبوۃ: حافظ أبونعیم أحمد بن عبداللہ بن أحمد أصبہانی رحمہ اللہ (متوفی ٤٣٠ھ). دار النفائس۔

دلائل النبوۃ: حافظ أبوبکر أحمد بن الحسین بن علی البیہقی رحمہ اللہ (متوفی ٤٥٨ھ). مکتبہ أثریہ لاہور۔

رحماء بینہم مولانا محمد نافع صاحب مکہ بکس لاہور

الروض الأنف: إمام أبوالقاسم عبدالرحمن بن عبداللہ السہیلی رحمہ اللہ (متوفی ٥٨١ھ) مکتبہ فاروقیہ ملتان ١٣٩٧ء

روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم والسبع المثانی: أبوالفضل شہاب الدین سید محمود آلوسی بغدادی رحمہ اللہ (متوفی ١٢٧٠ھ) مکتبہ إمدادیہ ملتان۔

الریاض النضرۃ \ ابوجعفر احمد محب الطبری دار التالیف مصر (١٩٥٣ عیسوی)

زاد المعاد من هدی خیر الأنام: حافظ شمس الدین ابوعبداللہ محمد بن ابی بکر المعروف بابن القیم رحمہ اللہ متوفی ۷۵۱ھ مؤسسة الرسالة.

زہر الربی: (مع سنن النسائی) حافظ جلال الدین عبدالرحمن سیوطی رحمہ اللہ متوفی (۹۱۱ھ) قدیمی کتب خانہ کراچی.

سنن ترمذی \ إمام أبوعیسیٰ محمد بن عیسیٰ بن سورة ترمذی رحمہ اللہ

سنن ابی داؤد: إمام أبوداؤد سلیمان بن الأشعث السجستانی رحمہ اللہ (متوفی ۲۷۵ھ) ایچ ایم سعید کمپنی کراچی \ دار إحیاء السنة النبویة،

سنن ابن ماجه: إمام أبوعبداللہ محمد بن یزید بن ماجه رحمہ اللہ (متوفی ۲۷۳ھ). قدیمی کتب خانہ کراچی \ دار الکتب المصری قاہرہ

السنن الصغری للنسائی: إمام أبوعبدالرحمن أحمد بن شعیب النسائی رحمہ اللہ (۳۰۳ھ) قدیمی کتب خانہ کراچی،

سنن دارقطنی: حافظ أبوالحسن علی بن عمر دارقطنی رحمہ اللہ (متوفی ۳۸۵ھ) دار نشر الکتب الإسلامیة لاہور،

سنن کبری للبیہقی: إمام حافظ أبوبکر أحمد بن الحسین بن علی البیہقی رحمہ اللہ (متوفی ۴۵۸ھ) نشر السنة ملتان،

سیرت النبی صلی اللہ علیہ وسلم: علامہ شبلی نعمانی رحمہ اللہ (متوفی ۱۳۳۲ھ) و مولانا سید سلیمان ندوی (متوفی ۱۹۵۳ء) دار الإشاعت کراچی،

سیرة المصطفی: حضرت مولانا محمد إدریس کاندھلوی رحمہ اللہ (متوفی ۱۳۹۴ھ مطابق ۱۹۷۴ء) مکتبہ عثمانیہ لاہور،

سیرة ابن ہشام إمام أبومحمد عبدالملک بن ہشام المعافری المصری رحمہ اللہ (متوفی ۲۱۳ھ) مکتبہ عثمانیہ لاہور

سیرة حلبیة (انسان العیون فی سیرة الأمین المأمون): علامہ علی بن برہان الدین الحلبی رحمہ اللہ (متوفی ۱۰۴۴ھ) المکتبة الإسلامیہ بیروت،

سیر أعلام النبلاء: حافظ أبوعبداللہ شمس الدین محمد بن أحمد بن عثمان ذہبی رحمہ اللہ (متوفی ۷۴۸ھ) مؤسسة الرسالة،

السیرة النبویة والآثار المحمدیة \ احمد زینی دحلان \ المکتبة الإسلامیة بیروت ولبنان.

شرح السنة حدی السنة حسین بن مسعود البغوی (۵۱۶)ھ

شرح نہج البلاغة \ عبدالحمید بن ہبة اللہ ابن ابی الحدید \ بیروت دار اندلس.

شرح نہج البلاغة میثم بن علی بن میثم البحرانی (۶۷۹) ھ انتشارات، قم ایران.

شرح معانی الآثار إمام أبوجعفر احمد بن محمد بن سلامة بن سلمہ طحاوی رحمہ اللہ (متوفی ۳۲۱ھ) میر محمد آرام باغ کراچی، \ میر محمد آرام باغ کراچی،

شرح طیبی \ إمام شرف الدین حسین بن محمد بن عبداللہ الطیبی رحمہ اللہ (متوفی ۷۴۳ھ) إدارة القرآن کراچی.

الکواکب الدراری (شرح الکرمانی): علامہ شمس الدین محمد بن یوسف بن علی الکرمانی رحمہ اللہ (متوفی ۷۸۶ھ) دار إحیاء التراث العربی،

شرح دیوان حسان بن ثابت رضی اللہ عنہ \ عبدالرحمن البرقوقی \ میر محمد کتب خانہ

شمائل ترمذی \ محمد بن عیسی الترمذی \ ایم ایم سعید کمپنی

شیعیت کا اصلی روپ \ غلام محمد \ غلام محمد حیدر آباد سندھ

شرح مسلم\ إمام أبو زکریا یحیی بن شرف النووی رحمه الله (٦٧٦ھ). قدیمی کتب خانه کراچی،
صحیح بخاری شریف: إمام أبو عبد الله محمد بن إسماعیل البخاری رحمه الله (متوفی ٢٥٦ھ) قدیمی کتب خانه کراچی،
صحیح مسلم إمام أبو الحسین مسلم بن الحجاج القشیری رحمه الله (متوفی ٢٦١ھ) قدیمی کتب خانه کراچی،
طبقات الکبری: إمام أبو عبد الله محمد بن سعد رحمه الله (متوفی ٢٣٠ھ) دار صادر بیروت،
عبقریة الإسلام فی أصول الحکم \ ڈاکٹر منیر عجلانی \ دار نفائس بیروت
عمدة القاری شرح صحیح البخاری: إمام بدر الدین أبو محمد محمود بن أحمد العینی رحمه الله (متوفی ٨٥٥ھ) إدارة الطباعة المنیریة،
عورت کی حکمرانی \ مولانا یوسف لدھیانوی \ مکتبه بینات کراچی
عین الهدایه \ مولانا امیر علی \ میر محمد کتب خانه کراچی.
غنیه المستملی \ الشیخ ابراهیم بن منصور فرغانی (٥٩٢) ھ ک \ مکتبه فاحدیه کوئٹه
فتح الباری شرح صحیح البخاری: احمد بن علی المعروف بابن حجر عسقلانی رحمه الله (متوفی ٨٥٢ ھ). دار الفکر بیروت،
فتاوی قاضیخان \ حسن بن منصور فرغانی (٥٩٢) ھ مکتبه قاحدیه کوئٹه
فیض الباری: إمام العصر علامه أنور شاه کشمیری رحمه الله (متوفی ١٣٥٢ھ). ربانی بك ڈپو دهلی،
موطا مالك بن انس المتوفی ١٧٩ھ دار إحیاء التراث العربی
مسند أحمد: إمام أحمد بن حنبل رحمه الله (متوفی ٢٤١ھ)
المصنف لعبد الرزاق: إمام عبد الرزاق بن همام بن نافع الصنعانی رحمه الله (متوفی ٢١١ھ) مجلس علمی،
مصنف ابن أبی شیبة للحافظ عبد الله بن محمد بن أبی شیبة المعروف بأبی بکر ابن أبی شیبة رحمه الله المتوفی ٢٣٥ھ الدار السلفیة بمبئ الهند الطبعة الثانیة ١٣٩٩ھ، ١٩٧٩م،
المجموع شرح المهذب \ محی الدین بن شرف النووی (٦٧٦) ھ شرکة علماء الازهر
مشکاة المصابیح \ محمد بن عبد الله الخطیب التبریزی (٧٣٧) ھ دار الفکر بیروت.
مرآة الجنان \ عبد الله بن اسد بن سلیمان (٧٥٨) ھ مؤسسة الأعلمی للمطبوعات بیروت،
المرتضی \ مولانا ابو الحسن علی ندوی \ مجلس نشریات اسلام کراچی
مجمع بحار الأنوار فی غرائب التنزیل ولطائف الأخبار: محدث محمد طاهر پتنی (متوفی ٩٨٦ھ) دائرة المعارف العثمانیه حیدر آباد ١٣٩٥ھ
مقدمة کتاب مولانا الیاس رحمه الله او ان کی دینی دعوت \ مولانا سید سلیمان ندوی (١٩٣٩) عیسوی مجلس نشریات اسلام کراچی
المعجم الوسیط: دکتور إبراهیم أنیس \ دکتور عبد الحلیم منتصر عطیة الصوالحی \ محمد خلف الله احمد \ مجمع اللغة العربیة دمشق،
معجم البلدان: علامه أبو عبد الله یاقوت حموی رومی رحمه الله (متوفی ٦٢٦ھ). دار إحیاء التراث العربی بیروت،

المنجد/ لوئیس بن نقولا/ معارف ایران،
مختار الصحاح: إمام محمد بن أبی بکر بن عبد القادر الرازی رحمہ اللہ (متوفی ۶۶۶ھ)، نه روستو، دار المعارف مصر،
میزان الإعتدال فی نقد الرجال: حافظ شمس الدین أبو عبد الله محمد بن احمد بن عثمان، ذهبی رحمہ اللہ (متوفی ۷۴۸ھ) دار إحياء الكتب العربية مصر ۱۳۸۲ھ،
المنتقی لابن جارود،
مجمع الزوائد ومنبع الفوائد: إمام نور الدین علی بن أبی بکر الهیثمی رحمہ اللہ (متوفی ۸۰۷ھ).
مرقاة المفاتيح شرح مشكوة المصابيح: علامه نور الدین علی بن سلطان القاری رحمہ اللہ (متوفی ۱۰۱۴ھ). مکتبه امدادیه ملتان،
معالم السنن للإمام أبی سلیمان أحمد بن محمد الخطابی رحمہ اللہ المتوفی ۳۸۸ھ مطبعة أنصار السنة المحمدية ۱۳۶۷ھ/ ۱۹۴۸م)
المستدرك على الصحيحين: حافظ أبو عبد الله محمد بن عبد الله حاكم نيشاپوری (متوفی ۴۰۵ھ) دار الفكر بيروت،
مقدمة ابن الصلاح (علوم الحديث) لحافظ تقی الدين أبو عمرو عثمان بن عبد الرحمن المعروف بابن الصلاح رحمہ اللہ المتوفی ۶۴۳ھ، دار الكتب العلمية بيروت
معارف القرآن/ مولانا مفتی محمد شفیع رحمہ اللہ/ ادارة المعارف کراچی
المفند على المهند/ مولانا خلیل احمد سہارنپوری رحمہ اللہ اداره اسلامیات لاهور
منهاج السنة/ احمد بن عبد الحلیم (ابن تیمیه رحمہ اللہ)
الأمانة العظمى عند أهل السنة/ عبد الله بن عمر سلیمان دمیجی/ دار الطيب الرياض (۱۴۰۷)ھ.
النهاية في غريب الحديث والأثر: علامه مجد الدين أبو السعادات المبارك بن محمد بن الأثير رحمہ اللہ (متوفی ۶۰۶). دار إحياء التراث العربی بيروت،
نزهة النظر في توضيح نخبة الفكر حافظ ابن حجر العسقلانی المتوفی ۸۵۲ھ الرحيم اکیڈمی
النكت على كتاب ابن الصلاح: حافظ ابن حجر عسقلانی رحمہ اللہ (متوفی ۸۵۲ھ).
كشف الأسرار على أصول فخر الإسلام بزدوی/ عبد العزيز بخاری/ صدف پبلشرز کراچی.
الكشاف/ محمود بن عمر الزمخشری (۵۳۸ھ)/ دار الكتب العربی بيروت
الكافی الشاف فی تخریج أحادیث الکشاف/ حافظ ابن حجر عسقلانی/ دار الكتب العربی بيروت
الكامل/ علی بن محمد بن الأثير (۶۳۰ھ) دار الكتاب العربی بيروت
كنز العمال في سنن الأقوال والأفعال: علامه علاء الدين علی متقی بن حسام الدين هندی برهان پوری رحمہ اللہ (متوفی ۹۷۵ھ). مکتبة التراث الإسلامی حلب،
الهداية للعلامة برهان الدين أبو الحسن علی بن أبی بكر المرغينانی رحمہ اللہ المتوفی ۵۹۶ھ کتب خانه رشیدیه دهلی/ إدارة القرآن کراتشی